

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

Evolúció és más határkérdések

Az egyház ismertetőjegyeiről

Orthodox egyház a Balkán
félszigeten

Az isteni igazságosság útjai

A második parancsolat

Missziói munkások az ApCsel-ben

Amerikai indiánok és a
keresztyénség

A Magyar Cserkészszövetség
Jubileuma

A vallás és a nacionalizmus

Az ökumené hírei

A Magyar Bibliatársulat
Alapítvány alapító okirata

ÚJ FOLYAM (XXXVI)

1993
1

THEOLOGIAI SZEMLÉ

1993. január-február

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája,
1026 Budapest, Bimbó út 127/a.
T: 115-0031

Kiadóhivatal:

Ref. Zsinati Iroda,
1146 Budapest, Abonyi u. 21.
T: 122-7870

Index: 26 842

HU ISSN 0133 — 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna

tagjai: dr. Berki Feriz

dr. Bolyki János

dr. Cserhádi Sándor

Lukács Tamás

dr. Reuss András

Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Szedés, tördelés, nyomás

Ráday Nyomda

Felelős vezető: Demeter Levente

Terjeszti a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Előfizethető a kiadóhivatalban, vagy postautalványon, vagy átutalással a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya — Budapest OTP 218-98141/536-209803 csekk-számlájára.

Árusítja:

Református Könyvárusítás:

Budapest XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen

Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 900,-Ft

Egyes szám ára 160,-Ft

Megjelenik kéthavonként.

Tartalomjegyzék

SZÓLJ, URAM!

RÉVÉSZ ÁRPÁD: Megnevetetett 1

TANÍTS, URAM!

ZSIGMONDY ÁRPÁD: Evolúció és más határkérdések 2

RICCA, PAOLO: Az egyház ismertető jegyei valdens
szemszögből 6

BERKI FERIZ: Orthodox egyház a Balkán-félszigeten 10

SZÓNYI GYÖRGY: Az egyház megújulása. Az ébredés
világhelyzete. 16

SOMOS RÓBERT: Az isteni igazságosság útjai a görög
egyházatyáknál 18

KARASSZÓN DEZSŐ: A második parancsolat 24

LENKEYNÉ, SEMSEY KLÁRA: Missziói munkások az
Apostolok Cselekedeteiben 27

KITEKINTÉS

MUHTER, WILLIAM: Egyházi kapcsolatok a
bennszülöttekkel 41

CASTILLI-CARDENAS, GONZALO: „Az indián joga”
és a „kolumbiai” civilizáció 42

HOPKINS, DIANA: A Chumash indiánok keresztsége 43

KOVÁCS BÁLINT: A Magyar Cserkészszövetség 80 éves 44

A Budapesti ökumenikus konferencia nyilatkozata 48

MÜNCH, HERÁLD: Fogasztás és böjt 49

GIDAI ERZSÉBET: Magyarország az átalakuló Európában .. 50

WENZELL: Az ember és a környezet 51

ELDERING, KLAAS: Közösség lesz-e az új Európa? 52

VILÁGKERESZTYÉNYSÉG

SÓGOR GYULA: A vallás és a nacionalizmus 53

Az EECCS határozata 54

Jelentés az EECCS tevékenységéről 55

Jugoszláv segélyezési program 56

Felhívás a menekültek befogadására 57

Felelős keresztyén közösség a változó társadalomban
/A RVSz tanulmánya/ 58

HÍREK

A Magyar Bibliatársulat Alapítvány alapító okirata 62

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYE

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszél-tünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Megnevetetett

Isten sokszor és sokféleképpen szokott szólni hozzánk, amire mi is különféleképpen reagálunk. Spurgeonról olvastam, hogy mikor egy igen nehéz nap után a fáradtságtól elcsigázva hazafelé lovagolt, egyszer csak hirtelen, akár egy villám, eszébe jutott ez az ige, hogy „elég néked az én kegyelmem” (2Kor 12,9) – ami aztán hazáig motoszkált benne. Otthon megnézte a görög eredetiben. Egyszer csak nagyon „ránézett” a jelzői birtokos névmás (amit ő a jegyzetében nagybetűkkel írt át: „MY grace is sufficient for thee”). „Hát itt most magára az Úrra kell gondolnom!” – kiáltott fel és hangos nevetésben tört ki, amit később így magyarázott: „Mindaddig sose értettem teljesen Ábrahám szent nevetését. Addig hihetetlennek tűnt nekem, oly abszurd volt. Akkor viszont úgy tűnt, hogy olyan vagyok, mint az egyszeri kishal, aki most mivel nagyon szomjas, attól fél, hogy kiissza az egész folyót. Mire a jó öreg Temze azt mondta neki: 'Ide figyelj, te kishal, igyál csak nyugodtan, hiszen elég neked az én folyamom'. Vagy mint az egyszeri egérke, amelyik a hét bő esztendő után Egyiptomban attól fél, hogy éhenhal az éhínség hét esztendejében, mire odaszól neki József: 'Fel a fejfel, kiséger, elég neked az én sok teli raktáram'.”

Engem is mindig foglalkoztatott, hogy mi lehetett a különbség Ábrahám és Sára nevetése között. Egy házaspárról van szó, akik mindketten ugyanazon a témán, amely mindkettőjükre vonatkozott, nevettek. Isten üzenetén nevettek. Egyiküket – Sárát – Isten elmarasztalta, Ábrahámot nem. Miért? A héber és a görög szöveg egybevetéséből az is kiderül, hogy az ígért gyermekre vonatkozó névadással maga Isten mindkettőjüket emlékeztette nevezetes nevetésükre – életük végéig.

Vegyük szemügyre egy kicsit a szöveget: „Azután ezt mondta Isten Ábrahámnak: Szárajt, a feleségedet ne nevezd többé Szárajnak, hanem Sára legyen a neve! Mert megáldom őt, sőt fiút adok tőle neked; megáldom őt, és népek támadnak belőle, népek királyai származnak tőle. Ábrahám arcra borult, de nevetett, és azt mondta magában: „Százestendő embernek lehet-e gyermeke? Vagy Sára kilencven éves létére szülhet-e?” (1Móz 17,15–17). Ábrahám nevetésének körülményei: Maga az Úr szól hozzá közvetlenül. A hír hallatára arccal a földre borult, homlokát a föld porához érintette, jelezve Isten előtti porszem voltát. Eközben nevetett (cahaq) „és azt mondta magában”, azaz a szívében (léb). – Nyilván később ezt Sárával is megbeszélte. Meg kellett indokolnia, hogy egyik napról a másikra miért nevezi másként őt és miért nevezeti másként önmagát.

Sára nevetésének körülményei: új nevről csak férjétől tud, de azt tudja, hogy Isten volt a névújítója. A megígért gyermekről is először a férjétől tudhat. Szinte nem tehet róla, hogy a sátorban meghallja a róla szóló beszédet. A sátor függönye mögött nevet: „Sára meg ott hallgatódzott a háta mögött a sátor

bejaratánál. Sára nevetett magában és azt gondolta: miután megvénültem, lehet-e gyönyörűségem? Meg az uram is öreg! De az Úr megkérdezte Ábrahámot: Miért nevetett Sára, és miért mondta: Ugyan, hogy szülhetnék öreg létemre? Van-e valami lehetetlen az Úr számára?” Egy esztendő múlva visszatérek hozzád, és fia lesz Sárának.” Sára azonban tagadott, mert félt. Azt mondta, hogy nem nevetett. Az Úr azonban így szól: De bizony nevetted!” (1Móz 18, 10–15). Mikor Sára nevetett (cáhaq) „magában” azaz a belsejében (qereb). A héber szó a belsőt, a vesét, az anyeméhet jelenti. Valószínű Selye János professzor mondana itt valamit a mellékvesekéreg stress hatásáról is. A fentebb idézett bibliafordításunk a Septuagintát követi.

A Hit atyjának, Ábrahámnak a nevetése nem sértette Istent. Ő nem félt Isten elé kerülni nevetésével. Sőt egyenesen azt mondhatjuk, hogy őt maga Isten nevetette meg pazar ígéretével. Egyedül az Úr lát bele a szívekbe és vesékbe. Ő el tud igazodni nevetés és nevetés között. Tudja annak igazi okát. – Ha én az öt éves kisfiának elkezdénék ilyesmit mondani: „Figyelj csak! A jövő héten elmegyünk a nagyapához, megint felülhatsz a ló hátára, meg játszatsz a többi jószággal,” stb., akkor egyre nagyobb szemekkel néz rám, a szája elindul a füle felé, szinte tátva marad a szája, és nem sok idő múlva a kezdeti mosolya hangos visongó kacajjá lesz. Még ugyan semmi sem történt, de a hírrel máris megnevettettem, mert tökéletesen bízik bennem, és minden szavamat elhiszi. A hit embere messze lát. Az Úr Jézus szerint Ábrahám újjongott azon, hogy megláthatja a Messiás napját. Az Úr Jézus szerint „meg is látta, és örült is” (Jn 8,56).

Az Írás ugyanazt a héber szót használja – még az is lehet, hogy ugyanaz az angyal – Ábrahám–Sára–Izsák vonatkozásában, mint a Szentlélek–Mária–Jézus születésénél. „Van-e valami lehetetlen az Úr számára? (pálá'; 1Móz 18,14). „Mert az Istennek semmi sem lehetetlen.” (Lk 1,37; pálá'-adünatosz).

Tehát mindkét szövetség az emberileg lehetetlenből, Isten beavatkozására jött létre. Az ószövetség a meddőség lehetetlenségéből, az újszövetség a férfi nélküli születés lehetetlenségéből jött létre. Ha Ábrahámot megnevetette Isten, és Jicháqnak, azaz nevetésnek, kacagásnak hívta azt, akit nekik adott, mennyivel inkább megnevetetett azzal az angyali szerenáddal, amely az angyal szerint nagy öröm és az egész nép öröme lesz. Mert aki a lehetetlenből közénk megszületve jött, ő maga az Úr Krisztus. Úgy vagyunk mint a tanítványok; az ő szavát hallva nekünk is gerjedezik a szívünk. Nem csak Ábrahám mondhatta el egész életében Izsákot látva, hogy engem Isten megnevetetett, hanem mi is elmondhatjuk; Jézussal, az evangéliummal, a boldog Isten minket is teljes örömmel vidított: megnevetetett.

Révész Árpád

Evolúció és más határkérdések

Miskolci egyetemi hallgatók 1992. február 25-én fórumot rendeztek a hit és tudomány néhány határkérdéséről. A természettudományok szakemberei mellett két lelkészt is meghívtak. Alább közöljük az evangélikus lelkész válaszát az előre összegyűjtött kérdésekre.

1. *Ősleves.* Nem tudok szakszempontból ehhez a hipotézishez hozzászólni (A sejtek keletkezéséről készült filmről kiderült, hogy sejtek pusztulásáról készült megfordítással.) – Teológiai-keresztyén hitbéli oldalról nézve: Luther Kiskátéja azt mondja: „Hiszem, hogy Isten teremtett engem minden teremtményével együtt.” Luther Márton tudta, hogy őt Luther János bánya-kisvállalkozó nemzette, Ziegler Margit szülte. Mégis vallotta, hogy ez egy másik oldalról Isten teremtő, szuverén módon létrehívó cselekedete.

A régi dogmatikusok Isten teremtéséről azt tanították, hogy a kezdeti teremtés mellett ott van a semmibe vagy káoszba visszahullni nem hagyás folyamatos fenntartó cselekedete. Ezt creatio continuának nevezték. Ebbe belefér az is, hogy Isten gondviselése programozta be az anyagba annak változását és időnként a mennyiségi változásoknak minőségibe átmenetelét. Az élettelen anyagból élő keletkezése eddig reprodukálatlan; nem más, mint kényszerű magyarázat. De akár pantheista módon gondolkozunk, hogy a természet egyenlő Istennel, amint Spinoza mondta: Natura sive deus, akár Pál apostol prepozícióit használva: őbenne, őáltalá és őreá nézve van minden (Kol 1,16) – nem kerül Isten működési terület szűkébe.

Egyébként, ha a személyes Istent kizárjuk a gondolkozásunkból, akkor Isten öröktől-örökkévalóságát egyéb józan ésszel megközelíthető jellemzőit rá kell ruházni az anyagra. A teremtő dicsőségét a teremtménynek adni – ez a pogányok bűne (Róm 1,23). Van ugyan tiszteletre méltó hősi jellemek, akik civil mérték szerint, vagy még azt meghaladóan is tisztességesek – mint József Attila írja: Miért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis! Miért ne legyek tisztességes? Kiterítenek úgyis! – De bizony, néha még ők is megbicsaklanak, és a legtöbb ember számára igaz Kant tétele. Isten léte nem bizonyítható, (persze nem is cáfolható!) mert az immanencia határán túl van, de Isten léte a gyakorlati ész posztulátuma, magyarán az erkölcs követelménye. Csúnyán népszerűsítve: ha nem volna Isten, ki kéne találni. – Le kell szögezmem, hogy istenhitem nem ezen a hézagpótláson áll.

A római katolikus egyház nagy filozófusának, Aquinói Szent Tamásnak istenbizonyítékaival épp Kant nyomán nem látom értelmét foglalkozni. – Viszont tartozom kérdés nélkül is számot adni a keresztyén istenhit alapjáról. – Isten számunkra csak akkor érde-

kes, ha személyes és törődik velünk. Isten viszont csak akkor Isten igazán, ha fölötte áll a világalóságnak. Így róla tudomást szerezni és őt megismerni csak bemutatkozásából lehet, aminek be kell lépni az emberi történelembe. Itt a történeti monotheista vallások száma négyben határozható meg. Zarathustra és Mohamed alapvető általános erkölcsi és gondolkodásmódbeli okból kiesnek, az Ábrahámra és Mózesre hivatkozó zsidó hit és az erre ráépülő keresztyénség közt szerves kapcsolat van. De az ószövetségi kinyilatkoztatásról szóló bizonyágtétellel szemben különböző kételyek merülnek föl, habár Nagy Frigyes porosz király hívó orvosa arra a kérdésre, hogy csak egyetlen istenbizonyítékot mondjon, azt felelte: Felség, a zsidók!

Viszont a názáreti Jézus történetiségét ma már csak filozófiai előfeltevésből tagadják (negatív hitből), isteni igényét – én vagyok az út, az igazság és az élet, senki sem mehet az Atyához, csak általam Jn 14,6 – vagy hazugságnak, vagy örültségnek, vagy természetfeletti erővel visszaélésnek kell bélyegezni, vagy meg kell hajolni igénye előtt és elfogadni segítő kezét. A kereszten még visszavonhatta volna igényét Jézus: Josephustól tudjuk, hogy keresztről levett emberek életben maradtak. – Az örületet nemcsak tanítása zárja ki, (Albert Schweitzer orvosi disszertációban zárta ki Jézus abnormitását), de a csodának tekintett, megmagyarázhatatlan jelei is. Ha viszont azok egy parafenomén játéka, és igénye túlzás, akkor mit kezdünk a húsvéti eseménnyel?

2. *Mit mondanak a kőzetek?* A századforduló nagy magyar geológus professzora Vitális István azt mondta, hogy Isten teremthetett sokezeréves kővületeket is. Nos, ez a megoldási kísérlet onnan ered, hogy a Bibliát félreértjük. Ma is sok, Krisztust velem együtt páratlan értelemben Isten Fiának, Megváltónak és Úrnak valló hívó testvérem esik ebbe a hibába. Mert akkor Isten azért teremtett kővületeket, hogy az evolúció (szerintük istentelen) téveszméjének alapot és tápot adjon. Hogy mit mondanak a kőzetek, arra a természettudós felel. De hogy a Szentírást hogy kell érteni, azt nem árt a tárgyyszerű előfeltevással, tehát tudományosan dolgozó teológusra bízni. A tárgyyszerű előfeltevés jelen esetben azt jelenti, hogy ha Jézus személye meggyőzőtt, megtérített és hitre juttatott, akkor Jézus Bibliáját, az Ószövetséget is komolyan kell venni.

Az írásművek értelmezésének tudománya, a hermeneutika azt tanítja, hogy minden írásművet az írói szándék szerint és műfajának megfelelően kell értelmezni. Tehát az Újtestamentom célja és lényege a Krisztus-hit ébresztése, serkentése: „Ezek pedig azért írtak meg, hogy higgyétek, hogy Jézus a Krisztus, / azaz durva közelítésben: a Megváltó /, az Istennek Fia, és ezt hívén életetek legyen az ő nevében.., (Jn 20,31)

A zsidók Bibliája, a mi Ószövetségünk pedig az Örök-
kévalóról, Ábrahám, Izsák és Jákób-Izrael Istenéről
való hitvallás, különböző műfajú írásokban. Mármost
a Biblia elejének, Mózes első könyvének első 11 feje-
zete nyilvánvaló módon nem történeti elbeszélés, ha-
nem mitikus-mondai formába öltöztetett hitvallás és
prófétai igehirdetés. Nem akarok most részletkérdé-
sekbe menni, de a két teremtés-elbeszéléstől a bábeli
toronyépítésig terjedő elbeszéléseknél a vallástörté-
neti-mitikus hordozó alaphangra van ráültetve,
azt modulálva a kinyilatkoztatásról vallást tevő és azt
továbbító hit műsora. Meg kell mosolyogni azt, aki a
rádió vagy a tévé adásában a vivőfrekvenciát tartja a
lényegnek és nem az azt moduláló információt.

Egyébként egyrészt a szentíróknak és ihletőjüknek
nem volt célja a természettudományos ismeretközlés.
Másképp, ha Mózes kifejti a pusztai vándorlás közben Iz-
ráelnek mai természettudományos ismereteinket, nyilván
istentagadóként kövezték volna meg, vagy legalább
is kinevezték volna, mint 500 éve Columbuszt a tudósok.

Itt megint sokat lehetne és kellene beszélnem Mózes
első könyve 1–11 fejezetéről, de ez most nem fér a keretbe.

3. *Volt-e özönvíz?* A bibliai özönvíz-elbeszélés (azaz
két összeötvözött elbeszélés) hordozófrekvenciája az
emberiségnek meglehetősen általános tudatában sze-
replő özönvíz-képzet. Mármost az, hogy egy vagy több
és milyen kiterjedésű özönvíz volt, másdrangú kérdés.
A döntő az üzenet: mikor a föld betelt erőszakkal, és
fehér holló lett az istenfélelem, vagyis Isten komolyan
vétele, akkor kataklizma zúdult a megromlott emberi-
ségre. De Isten türelme, hogy ez ilyen arányokban nem
ismétlődött meg (lásd 1Móz 8,21) – és ez a türelem nem
végtelen, és megtérésünkre vár. – Az iraki ásatások
egyébként többméteres régészeti üres hordalékot ta-
láltak egy alatta lévő és egy fölötté fekvő kultúrreteg
között. Van, ahol nem is egy ilyen réteget találtak.
(Az Európa nagyrészt elborító pleisztocén jégta-
karó olvadása a tengerszintet is megemelte, pl. a Brit-szige-
tek addig összefüggtek a szárazfölddel.)

Az Újszövetség a teremtésről, a bűnbeesésről és az
özönvízről szóló elbeszéléseket nem ilyen szempont
szerint idézi. De mivel a szerzők számára az ő világké-
pükben természetes volt pl. 6x24 órának tekinteni a
teremtést, az ezekhez az ószövetségi helyekhez kapcsolo-
ló újszövetségi mondanivalót komolyan kell venni,
természetesen műfajának megfelelően értve. Tehát pl.
ahol a jövőről szóló kijelentés kapcsolódik hozzá, ott
hiba volna azt önkényesen kiszínezni, vagy világképünk-
be nehezen illeszthetősége miatt félredobni. Előbbire
példa a végkifejlet-eschatologikus menetrendek speku-
lációja, utóbbi pedig Jézus mondanivalójának és küldet-
éstudatának mellőzhető eleménél kísért, amit egy
liberális vagy racionalista teológia próbál kiküszöbölni
vagy szalonképpé tenni.

4. *Hogy fér össze az evolúció a Bibliával?* A Biblia
nem a teremtő Isten műhelyitkai tárja fel – ebben
korlátozottan ugyan, de a természettudós az illetékes
– hanem a Teremtőről tesz bizonyosságot.

Az evolúció csábító hipotézis a tudomány fejlődése
és a józan ész természetesen ismételt módosításra
kényszerítette. Az új fajok megjelenése: a genetikai

információ megváltozása, mutáció. A mutagén ágenst
keresheti a természettudomány, és benne, mögötte
Isten cselekvését látja a hit. Elképzelhető egy olyan
szemlélet is, hogy az evolúció mozgatói intelligens
szellemi hatalmak, akik mintegy segéd munkásai vagy
alvállalkozó kivitelezői a teremtésnek. Ez így nem bib-
liai gondolat, de egy figyelmet érdemlő szemlélet. Dr.
Reök Iván sebész, aki rövid ideig a Magyarországi
Evangélikus Egyház egyetemes felügyelője volt, dol-
gozta ki és publikálta ezt a gondolatot, – mindenesetre
más furcsa és számomra követhetetlen gondolatokkal
együtt. De mellette lehet felhozni a Zsoltárok könyve
Igéjét: „Aki a szeleket teszi követeivé-angyalaivá, a
lángoló tüzet szolgálivá.” (Zsolt 104,4)

Az evolúció és a Biblia – a kérdés mögött alighanem
az úgynevezett majomper gondolata rejlik. – az úgy-
nevezett papi író a teremtés végére, céljául a sabbátit,
a nyugalmat teszi, mikor Isten és ember, Teremtő és
teremtmény nyugszik és örvend egymás közösségében.
De ezt közvetlenül az ember teremtése előzi meg.
A papi író megkülönbözteti a teremtés, az alkotás és
a formálás szavait. A teremtés nála valami hallatlan
újat létrehozó szuverén hatalmi tett, aminek alanya
csak az Isten lehet. A papi író szerint teremtette Isten
az eget és földet, mai szóval a kozmoszt (1Móz 1,1);
az égiteket (1Móz 1,26); a vízi és repeső állatokat
(1Móz 1,21); a szárazföldi állatokat (1Móz 1,25); és
külön elhatározással az embert (1Móz 1,26): Teremt-
sünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra...
Isten partnert akar. Ami az embert a többi földi lénytől
minőségileg megkülönbözteti: az öntudat és önelha-
tározás, ezek megnyilvánulása a beszéd és a munka.
Ezek hordozói: a beszéd az emberi agy és száj, (hisz
a csimpánz nem képes, legfőleg tanult jelbeszédre
segédeszközökkel), a munkáé az emberi kéz, amely-
nek hüvelykujja szembehelyezhető a többi ujjal, és
hosszabb lévén, azokkal együtt tud dolgozni. No per-
sze nem minden munka és nem minden beszéd hason-
lít Istenre. De eltorzult és megüresedett mivoltában
is még Isten megszólítására van irányítva és Istennek
és egymásnak való felelésre van programozva az em-
ber. Augustinus (Szent Ágoston) mondja: „Fecisti nos
ad te et inquietum est cor nostrum donec requiescat
in te – magához alkottál és nyugtalan a szívünk, míg
benned nem nyugszik meg.

Hogy mikor szólította meg Isten erre alkalmas te-
remtményét? Hogy a tűzgyújtó és eszközkészítő előem-
ber volt, vagy neandervölgyi, erre bajos felelni. Az csak
hitem és eszem következtetése, hogy mihelyt az ember
alkalmas volt rá, tehát ember volt, Isten megszólította.
Éspedig biztos, hogy műveinek, hatalmának és bölcses-
ségének, gondolkodó szeretetének megmutatásával tet-
te ezt. További részletekkel erről nem szolgálhatok.

Még egy szót az Isten képe, az imago Dei dolgáról:
annak formája, lehetősége megvan, de valójában baj van
vele, elveszett. Mert ami az igazi tartalma, az igazság
(alétheia, veritas, verity) és a szeretet (agapé – ami nem
értékkereső, hanem értékteremtő szeretet!) azzal baj
van. És annak megújítása: a Jézus általi megváltás, a hit
és a Szentlélek munkája által kezdődik a földön és vég-
ződik be, akinél megkezdődhetett, az ítélet napjára.

5. *Van-e harmadik út?* Van egy Isten nélküli magyarázat – ez keresztyén embernek kevés. Ez nem út. – Van egy rövidzárlatos fundamentalista hamis biblicizmus – ez gondolkodó embernek elfogadhatatlan. Ez sem Út! – De van út, – amely alázatos és tárgyyszerű, amely magasabb dimenzióban rekonstruál térben a síkvetületekből. Ez nem harmadik út. Ez: az út.

6. *Túlvilági élet vagy örök körforgás?* A kérdés az egyes emberre nézve kettős: van-e praexistencia, és van-e postexistencia? Mind a Biblia reális gondolkodása, mind a természettudományos gondolkodás, mind a józan paraszti ész kizárja a praexistenciát. Testestől-lelkéstől szüleink szerelméből származunk. (Ellenkező nézet támpontjai túlságosan támadhatók.) – A postexistencia nehezebb kérdés. Az egész vallástörténet a neolitikumtól a halál tagadása. Azonban a keresztyénségben elterjedt lélekhalhatatlanság-gondolat fő gyökerei a hellén filozófiában vannak. Viszont egyértelmű, hogy az Újszövetség a farizeizmussal és a rabbinisztikus zsidósággal együtt vallja a test feltámadását. Jézus világosan és egyértelműen azt mondja: „Isten nem holtaknak, hanem élőknél Istene, mert mindenkinek élnek – élnek neki” (Lk 20,38). W. Elert úgy fogalmazza ezt, hogy személyiségünk Isten emlékezetében marad, és akivel Isten szóbaállt, akár kegyelmében, akár haragjában, az nem semmisülhet meg. Az immanens világon térben és időben túl, ha ugyan mondhatjuk így, – Isten majd előhív memóriájából és új testet ad, amelynek a régivel való kontinuitását épp az ő emlékezete garantálja. Pál apostol 1Kor 15-ben világosan kifejti, hogy nem az elrothadó hústest, a sarx, caro, flesh támad fel, hanem új, romolhatatlan szellemi-lelki test, pneumatikon sóma, corpus spirituale, spiritual body. Az Apostoli Hitvallás szövege – carnis resurrectionem – tulajdonképpen ellenkezik a Bibliával. Az örök üdvösség és az örök elvetettség igénybevételét hústest nem bírná ki, csak szellemi-lelki test.

A halál és a feltámadás közti közbülső állapotról a Bibliában különböző gondolatok találhatók támaszt. Ezek valószínűleg a szerzők különböző kultúrkörbeli gondolkodásmódjával függnek össze. Luther álomhoz hasonlít gondolja a közbülső állapotot. A spiritizmus, amelyet a Biblia egyértelműen szigorúan tilt, és a tisztítóhelyről, purgatóriumról szóló római katolikus tanítás, mely sem Isten szigorú igazságát, sem tökéletes bocsánatát nem hangsúlyozza úgy, mint a reformáció egyházai, persze mást mond.

Az örök körforgás a természet körforgásából, a Nap, a Hold és az évszakok visszatéréséből extrapolált gondolat; klasszikus kifejezése az indiai hindu vallásban és vallásfilozófiában van. Ez ugyan a reinkarnáció- és karma- tanítással kényelmes feleletet ad a sors és az erkölcsi felelősség kérdésére, de kizáró ellentétben van a keresztyén hittel. „Elvégzett dolog, hogy az emberek egyszer meghaljanak, azután az ítélet.” (Zsid 9,27) – Az Újszövetség és a keresztyén hit az Isten kezében lévő végkifejletre irányul; a reinkarnáció önmegegyezés, Krisztus-tagadás.

7. *Ha Isten teremtette a világot, miért volt szükség evolúcióra, miért nem teremtett tökéletes világot?* Ezt Isten nem árulta el, és a kérdés, hogy úgy mondjam,

vakmerő. (Mondja-e a készítmény a készítőjének: miért csináltál engem így? Róm 9,21). Mégis a nékem adatott világosság szerint próbálok felelni rá.

A kérdés testvére annak, hogy miért volt benne a teremtettségben a bűn lehetősége. Ezt gyerekeknek így magyaráztam: A játékba nem tud sem engedetlen lenni, sem szeretni. De egy macska tud engedetlen lenni, és tud szeretni. – Nos, Isten nem robotnak, hanem partnernek teremtett. A bizalom és a hit akkor értékes, ha nem kényszer alatti. Egy gimnazista fiú megkérdezte: miért nem küld le Isten négy méteres angyalokat evangélizálni? Akkor megtérnének az emberek! – Azt feleltem: Az nem megtérés volna, hanem – finoman szólva – megijedés.

Isten kinyilatkoztatása nem kényszeríti ki a hitet, a világ Világossága biluxol, tompítja fényét, a kinyilatkoztatás: elrejtőzés. Isten egy emberben jelent meg, egy zsidó ácsban, egy megkínzott, megcsúfolt, istenkáromlás címen! kínhallal kivégzett emberben – ez a legnagyobb elrejtőzés. – Nos, a Teremtő az egész teremtett világnak megadta a fejlődés szabadságát, és a teremthetnek is megadja a nem-hívés lehetőségét, nem kényszeríti rá bölcsessége és szeretete elismerésére, hanem elrejtíti azt. – Egyébként a már említett Reök Iván szerint az evolúció a teremtést kivitelező angyalok kísérletezése.

8. *A para-jelenségek egyház általi cáfolata kontra Jézus csodatevései.* Az ógyház és az őskeresztyénség a para-jelenségeket nem cáfolta, csak – ha nem Isten dicsőségére, emberek javára voltak – démoninak minősítette. (A Biblia beszél az Antikrisztus csodáiról.) – Valóban a para-jelenségek alkalmasak figyelmünket elterelni az egy szükségesről: „rendezni végre közös dolgainkat” ti. Istennel és egymással.

A para-jelenségek jelentős hányada vagy tudatos csalás, vagy természetes fizikai, idegi, lelki, mélylélektani, metakommunikációs és gondolatátviteli jelenség. Ám ami (ön)csalás ugyan, de függőséget alakít ki, és elterel Jézustól, az veszedelmes dolog. – Ami pedig Jézus csodáit illeti, azokat az evangéliumok szeretik jeleknek nevezni, és a Krisztus cselekedeteinek, tehát a megígért Messiás, a Megváltó jellemző tevékenységének mondja a Mt 11,2. Azokban az eljövendő, de még rejtett világ, Isten eljövendő királysága mutatkozik meg. A kulcs-csoda maga Jézus feltámadása. Az Atya igazolta a Fiút. – Jézus csodái zömmel gyógyítások; mikor a tanítványait segíti hitre, hallgatást parancsol, például a megdicsőülés (metamorfózis, transzfiguráció) után. „Több dolgok vannak földön és égen, Horáció, semhogy bölcselmetek gondolni képes!” Azért, mert nem fér a fejembe valami, nem vonhatom kétségbe a ténytészerűségét.

9. *Mit csinált Jézus 15–30 éves kora között?* Kitanulta törvényes apja szakmáját és folytatta az ipart, míg testvérei annyira cseperedtek, hogy édesanyjukat és egymást eltarthassák. Mk 6,3: ouk hutos estin ho tektón. Nem ez-e az ács...? Így ismerték őt Názáretben. És nem tanult sem egyiptomi, sem indiai titkos tudományt, még bibliaismeretben is autodidakta volt (Jn 7,15), nem tanulta valamelyik céhbéli rabbitól. Hogy mégis rabbinak, mesternek szólították, az nem tesz semmit, egy rabló-

vezért is így tituláltak az emberei. – Emellett készült a hivatására. Olvasta a Bibliát és imádkozott.

A Jézus-ellenes polémia persze már az evangéliumok eseményei idején is démoni hatalommal, összejátszással vádolta Jézust. De akkor még nem értek rá kitalálni ehhez a vádhoz az egyiptomi mágia hátterét.

10. *Az UFO-król.* Evolúció és UFO-k. Bermuda háromszög. Primitív népek ábrázolásai. Fizikus szakembertől származó értesülés, hogy ami nem tévedés vagy mese az UFO-k körül, arra legvalószínűbb magyarázat a gömbvillám.

A Däniken-féle elmélet, hogy űrhajósok nemzették a magasabbrendű embert földi nőekkel – genetikailag nevetséges. Ez nyugati testvére annak a keleti „bölcse ségnek”, amit a Komszomolszkaja Pravda írt kb. 1966-ban: A holttengeri tekercek szerint űrhajósok jártak a Földön, a Holt-tenger közelében, és fölös üzemanyagukat megsemmisítették. Ha a tisztelt szerkesztő és cikkíró tanult volna hittant, (nem szólva arról, hogy utánna nézhetett volna a Bibliában), ráismert volna Ábrahám és Lót történetére, Sodoma pusztulására, és azt mondhatta volna: Ez a papok meséje! De mivel nem tudta, hogy bibliai hagyománnyal van dolga, űrhajósokat csinált az Isten küldötteiből, angyalaiból. – A primitív és magas kultúrák ábrázolásaiban előfordulnak olyan emberalakok, melyeknek valami van a feje körül – vagy nagy a fejük, vagy glóriájuk van, és a karjukhoz a nagy földi gravitáció miatt egy erőfokozó szerkezet csatlakozik – vagy az angyal szárnya. – Nos, a Bibliában az angyalokat legtöbbször nem lehet fölismerni. – A szárny az akadálytalan és gyors közlekedés jelképe. – Az amerikai „űrhajós-ábrázolásoknak” pedig – csupasz a fenekük. – Az evolúció ugrásához szolgáló mutagén ágens pedig bízást lehetett a megnőtt háttérsugárzás, akár a Napból, akár másünnen, akár égitest becsapódásából. (A Naprendszerünkön kívüli élet, méghozzá értelmes lények föltételezése nincs kizárva. A Biblia nem foglalkozik ezzel. Közvetlen kapcsolatba lépésünk a relativitáselmélet értelmében elképzelhetetlen: mi is, ők is égitestünk foglyai vagyunk.)

A Bermuda-háromszögről olvastam, hogy vannak más, épp annyi rejtéllyel gazdag tengeri tájak, amint ezt a biztosítók statisztikája mutatja.

11. *A Föld különböző helyein élő népek hasonló terem tés-tanításai.* Nos, a józan megfigyelés és következtetés, meg a mítikus gondolkodás természetesen vezetett hasonló eredményekre. Ezeket tekinthetjük az őskinyilatkoztatás maradványainak is. – De döntően különbözik ezektől a papi írónak a sabbátra irányultsága és a jahvista hagyománynak az a módja, ahogy megkülönbözteti (a szerinte utóbb teremtett állatok-ról) a föld porából formált embert, azzal, hogy Jahve az orrába fújja az élet leheletét.

12. *Vajjon van-e élet a halál előtt?* Ha nem torzult a kérdés, úgy igen dicséretes. Mert az örök élet a halál előtt, a megteréssel kezdődik. Van-e életünk?

Ha a kérdés torzult, és a halál utáni életre vonatkozik, akkor egyrészt a körforgás kapcsán és a feltámasztásról elmondottakra utalok. Másrészt a klinikai halálból visszatértek élményei szerintem nem a halál utáni létnek, hanem a haldoklásnak a megtapasztalása.

13. *Idegen civilizáció építette-e a piramisokat?* Az egyiptológia nem szakmám, de az egyiptomi papok sok mindenhez értettek. A Homo sapiens iránti sértés, öngyalázás, ha komolyabb teljesítményeit elvitatjuk tőle. De mi értelme volna, hogy idegen űrhajósok piramist építsenek a fáraóknak?

14. *A Nazca-vonalak hogy jöttek létre?* Tiszteletre méltó munkával. A dél-amerikai nagy kultúrák indián papjai komolyan hittek abban, hogy a földről áttekinthetetlen ábrarendszert nézi valaki felülről. Akár maga a Nap. (De lehetett hőlégballonjuk is.)

15. *A torinói lepel.* Erről római katolikus kiadványok részletesen tájékoztatnak. Tudtommal jellegzetes palesztinai eredetre valló a szövés módja és a pollenmaradványok. Valóban egy 40 ütessel megkorbácsolt keresztrefeszített férfi lenyomata van rajta. Szakemberek a kenet és a test egymásrahatásával magyarázzák. – Szerintem, ha így van, a hívő keresztyénnek nem jelent nagyobb bizonyosságot, ha pedig nem volna hiteles, az sem zavarná a keresztyén hitet. Nem a halott Jézus leplében hiszünk, hanem az élő Jézusban.

16. *Vélt könnyező képek, szobrok.* Nem szívesen beszélnek róluk. Egyet mégis mondok, mint teológus: elterelik a figyelmet Krisztusról, megváltásról, megtérésről. – És még egyet, mint volt mikrobiológiai kutatóasszisztens: van egy vérpiros telepeket képező bacillus, amelyet prodigiosusnak, csodásnak neveznek. Meg van egy fában, falban előforduló gomba, amelynek a neve Lacrimans, könnyező.

17. *Hogyan férnek meg a vallások egymás mellett?* Melyik az igazi hit? Nos, a vallások toleranciája különböző. A zsidóság, a keresztyénség és az iszlám nem hajlandó mással közösködni. A hinduizmus, buddhizmus, konfucianizmus, taoizmus stb. csakúgy mint az ókori misztériumvallások hajlanak a mással keveredésre. – A kinyilatkoztatásról és a monoteista vallások viszonyáról már az őslevesnél beszéltem. – Az a helyes hit, amely Isten kinyilatkoztatására felel.

18. *A fizikai törvényszerűségek összeegyeztethetők-e a vallással?* Hívő keresztyén ember szerint a fizikai törvényeket is Isten akarata hozta létre. Tehát nem ütközhetnek a keresztyén hittel. – No persze, a csodák. Augustinus szerint a csodák ellenkeznek az általunk ismert törvényekkel – de mi a törvényeket nem ismerjük teljesen.

19. *Hogyan lehetnek szerves vegyületekből élőlények?* Ha úgy lettek, ami valószínű, akkor a Teremtő akaratából lettek, ami hit dolga; a jelenséget tudtommal reprodukálni eddig nem lehetett.

20. *Állatokból ember, avagy az öntudatra ébredés.* Itt a Darwin-féle missing link=hiányzó láncszem ügye. Avagy a mennyiségi változás minőségibe megy át Marx és Lenin szerint: a munka és a beszéd létrehozta az embert. Nos, fordítva. Genetikai információváltozás ismeretlen hatásra, amely képessé tesz a munkára és a beszédre. – Az ember öntudata és egy emberi környezetben kezelt csimpánzé közt mindig jelentős különbség van. Az ember specializálatlan, illetve észlénnyé specializált állat. Mint ilyen, rendeltetése szerint Isten képe és hasonlatossága. Megéljük-e rendeltetésünket?

21. *Az emberiség jövőjéről.* A józan ész azt mondja: mielőtt a Föld energiaforrásai kimerülnek, az embe-

riség tönkreteszi magát és életterét. – A mámoros ész azt mondja: a technikai evolúció át fogja menteni az emberiséget más égitestre. – A keresztyén hit azt mondja: várjuk az ítéletre jövő Krisztust, az igazak és a bűnösök feltámadását, az új eget és új földet. Számítunk rá, hogy az emberiség lelki és technikai fejlődésével (vagy visszafejlődésével) az emberfeletti gonosz hatása is megnövekszik. Hamis krisztusok és hamis próféták, az Antikrisztus – ezekről a Biblia keveset mond, de azt a keveset nem véletlenül. Persze nem is spekulációk, számítgatások támpontjaul.

A hívó ember addig is Isten rejtve jelenlévő és hata-

lommal eljövendő királyságának jeleit állítja föl a földi életben. Luthernak a válaszát jegyezték fel arra a kérdésre: mit tenne, ha tudná, hogy holnap eljön az ítélet-napja? Azt felelte: Ma még ültetnék egy almafácskát.

Befejezésül szeretném megköszönni ezt a számomra is tanulságos és érdekes beszélgetést. Szeretném kifejezni, hogy senkit nem akarok bántani meggyőződésében. Szeretnék szeretni mindenkit, szeretném szeretetből elviselni a másságát, és szeretném szeretetből fölkinálni neki, amim van. Semmit nem tehetünk az igazság ellen, hanem csak az igazságért. (2Kor 13,8)

Zsigmondy Árpád

Az egyház ismertető jegyei valdens szemszögből

Az 1989. december 12-én, a Schwerte (Ruhr) melletti Villigst központban, „Az egyház ismertetőjegyei mint a folyamatos 'leuenbergi tanbeszélgetések' része” elnevezéssel tartott református–evangélikus konzultáció keretében elhangzott előadás. Megjelent a Die Evangelische Diaspora 1991/1. számában.

1532 óta a valdens egyház református egyház, ill. az olaszországi református egyház. 1532 szeptemberében a középkori valdens mozgalom csatlakozott a svájci reformációhoz, és ezáltal az európai református keresztyenség részévé lett. Ez a csatlakozás nem volt magától értetődő, és nem is zajlott le egészen símán. Adódott ellenállás és meghasonlás. Megvalósulásához jó huszonöt évre volt szükség. Mélyreható és nagy súlyú változás volt ez, amely sokba került. A valdensok sokat nyertek és sokat veszítettek: identitás váltás ment végbe. A fordulat azonban valóban megtörtént, és alaposan végrehajtották. Százszázalékig reformátussá lettünk.

Magát a „valdens” nevet egy ideig csak a középkori valdens gyülekezet megnevezésére használták, az újkori református valdens gyülekezet jelölésére azonban nem – hogy így az 1532 előtti és utáni korszak közötti törést világosan kiemeljék. Egykor, a középkorban valdensek voltunk, most, 1532 után reformátusok vagyunk. A „valdens” név azonban nem tűnt el, és később a református valdens közösség visszakapta: mostmár a valdens annyit jelent mint „református”. Ez mindmáig érvényes. Ilyen értelemben a valdens egyház látásmódja egybeesik a többi európai református egyházzal. Ezekből tulajdonképpen felesleges lenne „valdens szemszögből” hozzászólni, külön referátumot tartani az egyházzól.

E konzultáció keretében mégis tervbe vették ezt a referátumot. Azt feltételezi-e ez, hogy a valdenseknek mégiscsak külön látásmódot lehet, ill. kell képviselniük, miközben sajátosságuk nem a hitvallás, hanem – mivel helyzetük olyan egyedülálló – a hittapasztalat terén keresendő? Vagy a valdensok sajátos szemléletét arra emlékezve kell bemutatni, amik a középkori régmúltban voltak? Vagy a valdensok külön szemléletét az arra vonatkozó reménységből kell levezetni, hogy mik leszünk a legközelebbi vagy távolabbi jövőben?

Valójában mind a három kérdést figyelembe kell venni: nemcsak a tapasztalatot, hanem az emlékezést is; nemcsak a tapasztalatot és emlékezést, hanem a reménységet is. – Tapasztalat, emlékezés és reménység elegyedik és együtt adja azt a sajátosan valdens látásmódot, amellyel az egyház ismertetőjegyeinek a kérdését tárgyalnunk kell.

Térjünk rá most „Az egyház ismertetőjegyei valdens szemszögből” témára.

Erre a kérdésre természetesen különböző válaszokat lehet adni. Adhatunk teológiatörténeti választ, amely a notae ecclesiae-ről szóló klasszikus tanítást eleveníti fel és értelmezi újra a mai korra nézve. Adhatunk ökumenikus, a jövőre irányuló választ, amely az egyház alakjának a formálódását igyekszik bemutatni. De lehet konfessionális jellegű választ is adni, amely a reformátori egyházértelmezés sajátosságait emeli ki és érvényesíti a római egyházértelmezéssel folytatott kritikai párbeszédben. Ez kézenfekvő lenne a számunkra, valdensek számára, mivel csaknem naponta van dolgunk a római egyház ismertetőjegyeinek következetesen végrehajtott, imponáló megjelenítésével.

Végül adhatunk egy negyedik választ is, amely jobban számításba veszi az egyház szociológiáját. A valdensek látásmódja ebben az esetben olyan szörvány egyház, ill. kicsiny evangéliumi kisebbségi egyház szemlélete lenne, amely hagyományosan és ma még túlnyomórészt katolikus országban él az ökumenikus korban. Tehát valdens szemszögből is számos válasz válaszható az egyház ismertetőjegyeinek a kérdésére. Ezek a válaszok már előttünk vannak. Rendelkezésünkre állnak. E tekintetben feladatunkkal viszonylag könnyen meg lehetne birkózni. A nagy kérdés, amelyet bevezetésül fel szeretnék vetni, az, hogy az egyház ismertetőjegyeinek kérdésével együtt az egyház szubsztanciájának a kérdését is tárgyalni akarjuk-e.

Ez két különböző kérdés, amely természetesen szorosán összekapcsolódik egymással, de nem esik egybe. Az ismertetőjegyek, mint ismeretes, megteveszthetnek. Létezniük kell és felismerhetőnek kell lenniük, de nem jelentenek közvetlen választ az egyház szubsztanciájának a kérdésére. Az ismertetőjegy és a szubsztancia közötti megfelelés nem magától értetődő. Ezt nem-

csak tudnunk kell, hanem meg is kell mondanunk. Nem azért, hogy ezzel az ismertetőjegyre vonatkozó kérdés komolyságát gyengítsük, hanem éppen fordítva, hogy ezt a komolyságot még jobban indokoljuk. A kérdés komolysága éppen abban áll, hogy az „ismertetőjegynek” egy szubsztancia ismertetőjegyének kell lennie. Ismertetőjegyekről beszélünk tehát, ugyanakkor azonban az egyház szubsztanciájára gondolunk. Nos, az egyház szubsztanciája a Lélek. Nem véletlenül pünkösdi a születésnapja. Veni, Spiritus creator, az egyház teremtője. A Lélek nélkül a keresztség víz. A Lélek nélkül az eukarisztia mágikus szertartás. A Lélek nélkül a prédikáció előadás. A Lélek nélkül Isten népe csontokkal teli nagy mező. A Lélek nélkül a hit eszme, a reménység esetleges lehetőség, a szeretet érzelem. A Lélek nélkül az egyház egész léte csak látszat. A Lélek nemcsak a lelke, hanem a szubsztanciája is az egyháznak. Ismerjük azonban a Lelket? Amikor az egyház ismertetőjegyeiről kezdtem gondolkodni, a következő különös kérdés jutott eszembe: Valóban abban a helyzetben vagyunk már, hogy becsületesen és hitelesen szóljunk az egyház ismertetőjegyeiről? Eljutottunk már ideig? Nem túl korai ez? A régi és bevált hitvallásokban az egyházzal szóló cikkely a Lélekről szóló után következett. Eleget beszéltünk már a Lélekről? Elegendő az ismeretünk róla? Nemcsak ismeretről van azonban szó, hanem hatalomról és életről. Van erről fogalmunk? Tudunk vele valamit kezdeni? Van valamiféle elképzelésünk arról, hogyan kell a Lélekkel érintkezni? Ha a Lélek fúj, akkor születik az egyház. Akkor lesznek az egyház ismertetőjegyei láthatóvá.

Ez lenne tehát az első bevezető megjegyzésem a témáról: az egyház ismertetőjegyeire vonatkozó kérdés talán ma még idő előtti kérdés. Talán először a Lélek felől kellene tudakozódnunk és az ő titkát kellene az egyház vonatkozásában alaposan kikutatnunk. Sajnos nem vagyok abban a helyzetben, hogy ezt tegyem. Ez a problémám. Szilárdan meg vagyok győződve arról, hogy többé nem lehet figyelmen kívül hagyni az evangéliumon alapuló és a hitvallásokban alkalmazott sorrendet: először a Lélek, azután az egyház. Szép volna, ha úgy fejthetném ki „az egyház ismertetőjegyei valdens szemszögből” témát, mintha „Az egyház ismertetőjegyei pünkösdi szemszögből” lenne a téma.

A másik, általunk jobban ismert úton haladok, miszerint az egyház Jézus teste. Az egyház ismertetőjegyei Jézus testének ismertetőjegyei. Hogyan ismerjük fel Jézus testét? Miből ismerhető fel Jézus teste? Ez most a kérdésünk. A következő négy ismertetőjegyre szeretnék rámutatni: Jézus neve, Jézus élete, Jézus reménysége és Jézus rendje.

1. Jézus neve

Ez az egyház első és magától értetődően alapvető ismertetőjegye. Mert valamely személy neve a testére is érvényes. A testem velem együtt viseli nevemet. Testem más nevet nem viselhet. Így Jézus neve félreismertetlenül jelöli meg testét. Bár kimondhatjuk Jézus nevét, sőt általa csodákat is tehetünk, anélkül, hogy Jézus elismerne bennünket; lehetséges Jézus nevével –

úgyszólván – Jézus nélkül élni és visszaélni, és ebben az értelemben még Jézus neve is látszategyház ismertetőjegyévé válhat. Mégis leszögezzük azonban: az egyház azáltal Krisztus teste, hogy Jézus nevét kimondja. Négy rövid magyarázatot kell ehhez hozzáfűzőm:

a) Jézus neve felcserélhetetlen. Más nevet nem kell hozzátenni. Máriáét sem, de más, keresztyénségen kívüli nevet sem. Ma Európában sok név halmozódik. Sok nevet javallanak ma, de Jézus neve az egyetlen, amely nekünk adatott. Jézus neve sem nem eszme, sem nem program, sem pedig nem metafora. Jézus személy. Vallásunk (ha ezt a kétértelmű szót akarjuk használni) vele áll vagy bukik. Nem vagyunk zsidók (bármilyen szorosán és elválaszthatatlanul össze is vagyunk kapcsolva velük!), akik Isten nevét nem mondják ki. Nem vagyunk deisták, akik – hogy úgy mondjam – arcnélküli istent tisztelnek. Nem vagyunk animisták, akik a természet és a lélek minden ereje teljességének és összefoglalásának tekintik istent. Nem, mi keresztyének vagyunk, akik Jézus által újra tanultuk, sőt újonnan találtuk meg Istent. Ezért nekünk Jézus neve éppenséggén értékes, mint Isten neve.

b) Jézus neve annyiban az egyház ismertetőjegye, amennyiben nemcsak kimondják, hanem vallják is. A hitvallásról van szó, Jézus nevének megvallásáról. A megvallás ezt jelenti: ez a név jelentős a számodra; persze nekem is jelentős, de a te számodra is. Hiszen a hitvallás az emberek színe előtt történik. Az emberek színe előtt van ma az egyház, vagy senki színe előtt sincs?! Nincs távolság az egyház hitvallása és az emberek között? Nem azért eredménytelen az egyház hitvallása, mert ez nem az emberek színe előtt történik? Egy másik kérdés: Az ökumenikus hitvallás ma így hangzik: „igazságosság, béke, a teremtett világ megőrzése”. Helyes! Létfontosságú és teljesen biblikus, azaz keresztyén. Megkérdendő azonban: megvalljuk-e vele egyértelműen Jézus nevét? Mert nemcsak a név, hanem a név megvallása is ismertetőjegye az egyháznak.

c) Valljuk ezt a nevet, de nem rendelkezünk vele. Nincs tulajdonunkban, mégkevésbé magántulajdonunkban. Nem monopolizálhatjuk. Valóban nem könnyű ez, mert Jézus neve az egyetlen, aminek van, másunknak nincs; akkor legalább mi szeretnénk az egyetlen lenni, akikre e név rá van bízva. Nem így áll azonban a dolog. Az ördögűző az evangéliumban „Jézus nevében” gyógyít, de nem tartozik a tanítványok csoportjához. Jézus egyetért ezzel. Lehetséges Jézus nevében cselekedni, gyógyítani, szabadítani, anélkül, hogy az egyház tagjává lenne az ember. Ez az jelenti: Jézus neve akkor határozza meg egyházamat Jézus testeként, ha egyházam nem támaszt erre kizárólagos igényt. Ha az egyház monopolizálja Jézus nevét, akkor az nem ismertetőjegye az egyháznak többé. Jézus monopolizált neve valójában már nem Jézus neve.

d) Negyedszer Jézus neve titkot tartalmaz. Minden név tartalmaz titkot. Amikor kimondom a nevet, erre a vele kapcsolatos titokra is utalok. A név nyilvánvalóvá tesz, a név elrejt. Jézus ismert név, Jézus ismeretlen név – jobban mondva – Jézus a neve egy ismert valakinek, Jézus a neve egy ismeretlennek. Nem jutottunk a végére a vele való kapcsolatunknak. Van ismer-

retlen Jézus, akit még ezután kell felfedeznünk. A krisztológia még nem lezárt. Jézus nevének a megvallása akkor az egyház ismertetőjegye, ha utalást tartalmaz a még ismeretlen, a még felfedezendő Krisztusra is. Jézus még nagyobb, mint sejtjük!

2. Jézus élete

Itt közvetlenül a valdensok középkori tapasztalatához kapcsolódhatok. Mert ez volt az első valdensok és sok más kortársi keresztyén megújulási mozgalom ügye; ez volt 30 évvel később Assisi Ferenc nagy szenvedélye: a vita apostolica, az apostoli élet. Mert hát az egyház apostoli jellegéről volt szó. Az első valdensok véleménye szerint ahhoz, hogy apostoliak legyünk, nem elegendő az apostolok tanát képviselni, hanem az apostolok életét is élni kell. Nos, az apostolok élete alapvető módon Jézus követéséből áll. Az egyház egyik fő ismertetőjegye így Jézus követése. Mit jelent ez? Sok mindent. E korlátozott terjedelmű hozzájárulásban a követésnek csak két fő tartalmi vonására mutatok rá.

a) Az első utalásért a 12. század hetvenes éveig nyúlunk vissza, amikor néhány valdens Rómába ment, hogy a pápától engedélyt kapjon a prédikálásra. Prédikálni akartak ugyanis, mert ez volt Jézus tanítványainak a fő tevékenysége és így a követés fő része. Rómában, ill. a római kúriában ezek a gyanútlan valdensok egy tapasztalt szerzetessel találkoztak (Walter Map-nak hívták), aki néhány évvel később hatásos leírást adott az első valdensekről, amelyben ez a mondat olvasható: „Ők [a valdensok] mezítelenül követik a mezítelen Krisztust (nudi nudum Christum sequentes).” Itt találjuk az első utalást: a mezítelen Krisztus. A követés mint a mezítelen Krisztus követése. Nos, ki ez a messzemenően ismeretlen mezítelen Krisztus? Nem a keresztesvitéznek öltözött Jézus; az a Jézus ez, aki semmiféle kereszteshadjáratot sem visel, katonásdit sem, de ideológiát, felekezetet, kulturálisat sem. Ő a fegyvertelen, erőszakmentes Jézus, aki egyedül Igéje és Lelke hatalmával cselekszik, gyógyít, hív, küld. Ma még mennyiben valamilyen módon felfegyverzett Krisztus az egyház Krisztusa? Azután a mezítelen Krisztus a Biblia egyszerű Krisztusa, megszabadítva attól a gazdag öltözettől, amelyet az egyházi hagyomány rakott rá. A mezítelen Krisztus a bibliai Krisztus, az eredeti, a történeti (de személyes valóságának teljességében, illetőleg túláradó teljességében), az evangéliumi Krisztus. A mezítelen Krisztus a galileai férfiú, a perifériáról származó próféta, a palesztinai zsidó – tehát nem a római Krisztus, a görög, a germán Krisztus. Jézus természetesen római, germán, ázsiai, afrikai Krisztussá is lesz. De a követés mint az egyház ismertetőjegye a „mezítelen” Jézus követése.

b) A második követésre való utalást az arra a kérdésre adott válaszból vesszük: hol él ma Jézus, akit követni akarunk? A Mt 25-ben kézenfekvő a válasz, nem szükséges sokat beszélnem róla. Erről már sokat beszéltek és fecsegték is. Fontos azonban megjegyezni, hogy a Mt 25-ben előadott egész történet teljesen szavak nélkül játszódik le. Nem szavakról van itt szó,

hanem tettekről. A követés mint az egyház ismertetőjegye azt jelenti, hogy őt azoknak az alakjában követjük, akik a földön az utolsók. Itt segít az a javaslat, amelyet az idén augusztusban az Egyházak Világtanácsa „Hit és egyházzervezet” Bizottságának budapesti közgyűlésén vetettek fel, amikor ugyanis javaslatot tettek az egyháznak egy új ismertetőjegyére vonatkozóan, amit „együthordozott szenvedés”-nek (shared suffering) lehetne nevezni. E megfontolásaink keretében én is támogatni szeretném ezt a javaslatot. Ha Jézus követése az egyház fő ismertetőjegye, akkor ez Mt 25 fényében „együthordozott szenvedést” jelent.

3. Jézus reménysége

Ez a harmadik alapvető ismertetőjegye az egyháznak. Jézus reménysége az Ország volt. Az Isten országa volt a nagy és nem mindig szívesen fogadott isteni meglepetés mind Izraelnek, mind a római birodalomnak. Nemcsak Dávid birodalma van, hanem Isten országa is. Nemcsak Augustus birodalma létezik, hanem Isten országa is. Ez az ország meglepi a világot minden birodalmát, a világot minden egyházát.

a) Az Isten országa közelségével lep meg, közelebb van, mint az ember gondolja. Mivel az Ország ilyen szoros közelségben van jelen, mindenütt létrejönnek példázatai. Ezeknek nemcsak az a rendeltetése, hogy az Ország titkát feltárják, hanem hogy közelségét bizonyítsák. Ez a küszöbönálló, szorongató közelség táplálta Jézus reménységét, az egyház reménységét azonban már alig táplálja. Az Ország ugyan továbbra is fogalom, de közelsége már alig játszik szerepet. Az Ország közelsége által kiváltott és formált reménységnek az egyház ismertetőjegyének kell lennie.

b) Az Ország nemcsak váratlan közelségével lep meg, hanem távasságával is. Az Ország nagyobb, mint gondoljuk. Minden égtájról való embereket foglal magába: „sokan eljönnek napkeletről és napnyugatról, és asztalhoz telepednek... a mennyek országában” (Mt 8,11). Mi szívesen húzunk határokat: államhatárokat, egyházhatárokat, faji határokat, osztályhatárokat; a határok fontosak identitásunk meghatározása szempontjából – így gondoljuk, és ez így is van. Az Ország mégis eltörli az általunk vont határokat, amelyek per sze a mi birodalmunkat vagy birodalmainkat akarják elhatárolni és biztosítani, de amelyeknek az Isten országában szükségszerűen fel kell oldódnia. Az Isten országa távassága megmutatja az én birodalmam szűkösségét. Ebben az összefüggésben Jézus reménysége mint az Isten országára vonatkozó reménység azt jelenti, hogy türelmetlenné leszek határainkkal szemben, az emberek és keresztyének egybegyűlésének s együttélésének szélesebb térségei után vágyakozom. Az egyház ismertetőjegye tehát a saját határai iránti türelmetlenség. Itt lehetne és kellene az Isten országa katolicitásáról, mint az egyház katolicitása példaképéről beszélni. A római katolicitást és a különböző felekezeteket meghaladó új katolicitás-é az az egész ökumenikus mozgalom tulajdonképpen indítéka annak érdekében, hogy ez az új katolicitás az Isten országából származzék?

c) Az Ország közelségével, majd tágasságával, és most harmadszor egységével lép meg bennünket. Nagyon sajátos egység ez. Isten országa a szántóföldhöz hasonló, ahol a búza és a konkoly együtt nőnek. Csak a világekorszak végén történik meg a szétválasztásuk. Ugyancsak hasonló az Isten országa a hálóhoz, amely mindenfajta halat fog. Az Isten országa egysége tehát éppen nem a jók, az igazak, a valódi hívők egysége. Ezzel természetesen nem kell az egyházfegyelemről való lemondásnak együttjárnia, azonban az önkényes szétválasztást ki kell hogy zárja. „De íme, annak a keze, aki elárul engem, az enyémmel együtt van az asztalon” (Lk 22,21) – mondja Jézus az úrvacsora szereztetésekor. Nemcsak az áruló ült Jézussal az asztalnál, hanem az őt megtagadó is. Nemcsak az áruló és tagadó, hanem tíz másik gyáva ember is, aki hamarosan azután elhagyta Jézust. „Ekkor mindnyájan elhagyták őt és elfutottak” (Mk 14,50). Micsoda elképesztő ismertetőjegye az egyháznak: az egyöntetű menekülés! Ezért érthető Pál apostol intése: „félelemmel és rettegéssel munkáljátok üdvösségeteket” (Fil 2,12). A búza és a konkoly együtt nő az Isten országában. Ilyen nagy és nagyszerű Isten türelme országát építésekör! A búzának és a konkolyoknak együtt van a helye az Isten országában. Milyen nagy az ellentét e kettő között. Valóban meg nem békült különbözőség ez! Ez a meg nem békült különbözőség jelenti az Isten országa ideiglenes egységét. Ha jobban megértenénk, hogy Isten országa tekintetében tanúsított türelme még a meg nem békült különbözőségünket is átöleli, akkor bizonyosan könnyebben járnánk a közöttünk lévő egységhez vezető utat. A meg nem békített különbözőségnek ezt az Isten országára vonatkozó hasonlatát természetesen nem lehet közvetlenül az egyházi egység keresésére alkalmazni. Komolyan akarjuk venni és komolyan is kell vennünk az egyház egységét. Egyáltalán nem a felszínesség, a határozatlanság vagy egyenesen vagy az önkényeskedés mellett szölok ebben a fontos ügyben. Amit az Isten országának erre az ellentmondásos, Jézus példázatában bemutatott egységére való utalással el akarok érni, csak ennyi: egy kicsit bátorítani magunkat, hogy az európai reformátusok és evangélikusok egyházközösségének a kinyilvánításából térjünk át az egyházközösség megtapasztalására. Ez az egyetlen, amire szükség van. Megélt egyházközösségre van szükségünk. Mernünk kell az egyházközösség kinyilvánítását átváltani az egyházközösség megtapasztalásává. Istennek az a nagy merészsége, hogy országában a búzát és a konkolyt együtt engedi nőni, elvezethetne bennünket arra a kis merészségre, hogy mint európai evangélikusok és reformátusok együtt növekedjünk és közösen éljünk. Az idő sürget. Isten is sürget. A súlyos kérdés itt ez: képes-e a protestantizmus az egységre vagy nem? Ismer-e az evangéliumi keresztyénség „jobb egységet”, mint azt, amely a pápát állítja a középontjába, vagy nem? Ha ismer „jobb egységet” a pápainál, akkor azt meggyőzően be kell mutatnia. Először jelszerűen. Ehhez az evangéliumi egység régiók és nemzetek feletti struktúráira van szükségünk.

Mert az egységnek struktúrára van szüksége, hogy megtestesüljön, és ezáltal láthatóvá is legyen. Hogy nézhetne ki az európai szintű evangéliumi egység teste? A bátorság az európai evangéliumi egységhez annyit jelent mint bátorság annak megtestesítéséhez. Nem lehetne ez a test egy protestáns európai zsinat? Nem lenne-e ez hatalmas lépés ahhoz, hogy meggyorsuljon a kívánt átmenet a kinyilvánítottból a megtapasztalt egyházközösségbe az európai evangélikusok és reformátusok között? Leuenbergi konkordia – merre? Az európai protestáns zsinat felé.

4. Jézus rendje

Ez az egyház negyedik alapvető ismertetőjegye. Itt nagyon rövidre foghatom magam. „Jézus odahívta őket és így szólt hozzájuk: 'Tudjátok, hogy azok, akik a népek fejedelmeinek számítanak, uralkodnak rajtuk, és nagyjaik hatalmaskodnak rajtuk. De nem így van közöttetek, hanem aki naggyá akar lenni közöttetek, az legyen szolgátok, és aki első akar lenni közöttetek, az legyen mindenki rabszolgája'” (Mk 10,42–44). Ehhez társul a másik döntő fontosságú hely: „De ti ne hivatátok magatokat mesternek, mert egy a ti mesteretek, ti pedig mindannyian testvérek vagytok. Atyátoknak se szólítsatok senkit a földön, mert egy a ti Atyátok, aki a mennyekben van” (Mt 23,8–9). Nem ismerek olyan egyházi rendet, amely Jézusnak ezekre az alapelveire épülne. Talán nincsen ilyen az egész ökumenében. Talán még ezután kell kidolgozni. Mert a rend, a konkrét konstrukció (tehát nemcsak az egyház fundamentuma, hanem éppen a konstrukciója) ismertetőjegye, és pedig meggyőző ismertetőjegye, ha Jézusnak erre a két alapelveire épül fel. Ez a rend, ez a konstrukció teszi valóban az egyházat egyházzá. „Nem így van közöttetek”, mert ti egyház vagytok, nem világ. Itt az egyház rendje közvetlenül lényegéhez tartozik. Az egyház rendje nem tetszőleges. Az olyan rend, amely Jézus fent említett két alapelveinek nem felel meg, ill. annak ellentmond, az egyházat nem Jézus gyülekezeteként jellemzi, hanem vallási közösségként, amelynek természetesen köze van Jézushoz, de amelyet nemcsak ő, azaz Igéje és Lelke vezet és formál. Az egyház rendjének Jézus szava szerint egyfelől az utolsó a primátusát kell megjelenítenie, másfelől pedig nem többet, de nem is kevesebbet, mint a testvéri rangot kell tekintetbe vennie, „Ami pedig túlmegy ezen, az a gonosztól van” (Mt 5,37).

A végére értem és összefoglalom. Jézus neve, Jézus élete, Jézus reménysége, Jézus rendje – ezek az egyháznak azok az ismertetőjegyei, amelyeket ma egyházközösségünk szempontjából előtérbe szeretnék állítani. Közülük némelyek jelen vannak, mások nincsenek, ismét mások csak töredékesen. Latent sancti, mondta Luther újra meg újra – és pedig joggal. Az egyház keletkezésében van. A világ végezetéig zarándok gyülekezet abban az értelemben is, hogy végső valósága felé zarándokol, amely Isten végzésében van elrejtve.

Paolo Ricca
(Fordította: Kovách Attila)
Ökumenikus Tanulmányi Központ

Orthodox egyház a Balkán-félszigeten

(Elhangzott 1992. március 27-én a pécsi JPTE Történelmi Tanszékén „Uralkodó eszmék a Balkánon” témáról tartott konferencián. A jelen publikáció figyelembe vesz egyes, azóta bekövetkezett történelmi változásokat.)

Előadásomnak a következő címet is adhattam volna: „A balkáni orthodoxia”. Azonban a „balkáni” jelzőnek nálunk sajnálatos módon meglehetősen pejoratív felhangja van, ami indokolatlan ugyan, mégis kedvezőtlenül befolyásolhatná magáról az orthodoxiáról alkotott fogalmunkat. Holott történelmi tény, hogy nemcsak az európai kultúra bölcsője ringott a Balkán-félszigeten, Hellaszban, hanem a keresztény vallás is Európában – Rómát leszámítva – először éppen a Balkánon terjedt el és hozta létre első egyházi közösségeit. Gondolok itt mindenképp Pál apostol görögországi útjaira, aki – mint tudjuk – Filippiben, Thesszalonikában, Bereában, Athénben és Korinthusban hirdette az evangéliumot és alapította az első európai keresztény gyülekezeteket. Ha ehhez hozzáfesszük, hogy az egész Újszövetség is az akkori világnyelven, de végső soron balkáni eredetű görög nyelven íródott, megértjük, hogy a „balkáni”, a „balkanizálódó” és hasonló kifejezések becsmérő szándékú használata – legalábbis keresztény vallási-egyházi vonatkozásban – valóban alaptalan és sértő a Balkán-félszigeten élő orthodox egyházakra nézve. De hozzátehetjük még, hogy a legnagyobb ókori egyházatyák is túlnyomó részt görögül írtak, és hogy az egyetemes kereszténység hét ökumenikus zsinata kivétel nélkül a kelet-római birodalom területén – méghozzá a Balkán-félszigeten, illetve annak kis-ázsiai tőszomszédságában – ült össze.

E rövid bevezetés után csupán annyit szeretnék még előrebocsátani, hogy előadásom igen vázlatos lesz, mivel a hatalmas anyag részletes tárgyalására egy rövid ismeretterjesztő előadás keretein belül nincs lehetőség. Csupán az Orthodox Egyházzal való legszükségesebb tudnivalókat, továbbá a Balkán-félszigeten élő orthodox egyházak rövid történetét, valamint jelenlegi helyzetét és egyes jellegzetességeit szeretném ismertetni. Azoknak a tisztelt hallgatónak pedig, akik ezekről az egyházakról bővebben szeretnék tájékozódni, figyelmükbe ajánlom a következő magyar nyelvű munkákat: „Az 1868:IX. tc. kánonjogi megvilágításban” című tanulmányomat (Bp., 1944); „Az orthodox kereszténység” című szerkesztésemben megjelent gyűjteményes kötetet, amelyben részletesebb bibliográfiát is találnak (II. kiadás, Bp., 1984), valamint Hadrovics László: „Vallás, egyház, nemzettudat” című könyvét (Bp., 1991).

1. Az Orthodox Egyház elnevezése, szervezete és tanítása

Az „orthodox” összetett görög szót a IV. századtól találjuk a keresztény theologiai terminológiában. Keleten és Nyugaton egyaránt, és helyesen gondolkodót, igazhitűt jelent. Ennek szláv tükörszava a „pravo-

szláv”, amelynek azonos a jelentése, és ellentétben a sok félreértést okozó, speciálisan magyar hiedelemmel – semmiféle kapcsolata nincs a szláv etnikumhoz. (Ortho-doxia=pravo-szlavie.)

Keleten – kezdettől fogva mindmáig – a kereszténység terjedésének és szerveződésének két jellegzetességére kell felfigyelnünk. Az egyik jellegzetesség az, hogy földrajzi egységként, egy-egy nagyobb, jelentősebb város körül építette ki szervezeteit. A nagyobb szervezeti egységek a római birodalom közigazgatási területeinek megfelelően, tartományonként (eparchia, provincia) kánonjogilag egymástól függetlenül működtek és több püspökséget foglaltak magukba. A későbbi kánonjogi terminológiában ezek a nagyobb, önálló egyházi szervezetek „autokefál” egyházak néven szerepelnek. Ez a demokratikus egyházszervezeti alapelv, amelyet a 381. évi konstantinápolyi II. egyetemes zsinat a 2. kánonjában rögzített, a további évszázadok során is érvényesült, s így alakult ki Keleten a Konstantinápolyi, az Alexandriai, az Antióchiai és a Jeruzsálemi Patriarchátus. Ugyanakkor, az apostoli időktől volt önálló, és ma is az a Ciprusi Érsekség, amelynek függetlenségét a 431. évi efezusi III. egyetemes zsinat a 8. kánonjával külön is megerősítette. Látjuk tehát, hogy az egyházi szervezet, felépítés tekintetében a keleti kereszténység jóformán kezdettől fogva különbözött a nyugatitól, ahol – egyes egyházi tartományok ideig-óráig tartó önállósági törekvéseivel szemben – Róma központtal monarchikus szervezet alakult ki. Ebben jelentős szerepe volt annak, hogy a keresztény Nyugaton egyedül Róma mondhatta magát apostoli alapítású püspöki székhelynek (s ezt mindenkor kellőképpen hangsúlyozta is), míg Keleten számos ilyen város volt, s ezért a főpapi székhelyek apostoli alapításának sohasem tulajdonítottak különösebb jelentőséget, még a jeruzsáleminek sem. A keleti egyházi szervezet kialakulásában mindenkor az állami közigazgatási berendezkedés, s ezen belül a főpapi székhelyek szerepét is betöltő városok közigazgatási, politikai, kulturális súlya volt a döntő. Amikor pedig a kelet-római birodalom határain túl – előbb a Balkán-félszigeten, majd attól északabbra is – új államok jöttek létre, s azok népei a bizánci hittérítők munkája nyomán felvették a kereszténységet, az autokefalitás elve bizonyos idő elteltével azok egyházainál is érvényre jutott. Így alakult ki a századok során a ma világszerte fennálló tizenöt egyenrangú autokefál orthodox egyház.

A kereszténység terjedésének másik keleti jellegzetessége a liturgikus nyelvvel kapcsolatos. Ugyanis, míg Nyugaton egészen századunk derekáig – nagyon kevés kivétellel (Morávia, Dalmácia) – a latin nyelv dominált, Keleten kezdettől fogva minden népnek a saját nyelvén hirdették a keresztény hitet, arra a nyelvre fordították le a Szentírást, az egyházi szertartásokat és a legszükségesebb egyházi irodalmat, hogy minden nép a maga nyelvén élhesse a keresztény hitéletet. Nemcsak a görögök, hanem a koptok, a szírek, az örmények, a grúzok, a szlávok stb.

Ha ezek után felvetődik a kérdés: miben foglalható össze az autokefalitás lényege, és egy központi főpapi (pápai) hatalom híján mi garantálja mégis a szervezeteileg differenciált keleti kereszténység lelki és kánoni egységét, a tételes egyetemes kánonok és a kánoni gyakorlat alapján a következőket állapíthatjuk meg.

Az autokefalitást alkotó tényezők: 1. a hierarchia függetlensége más egyházak hierarchiájától; 2. a hierarchia esetleges külön jogai és előjogai; 3. független helyi egyházi törvényhozás és bíraskodás joga; 4. külön helyi szokások és szertartások joga. Ezzel szemben az autokefál egyháznak nem szabad: 1. új hittételeket alkotni, vagy bármit is kihagyni az egyetemes egyház tanításából; 2. kormányzásában eltérni az egyetemes egyház alapkánonjaitól; 3. újításokat bevezetni olyan dolgokban, amelyeket az apostoli tradíció megszentelt és az egyetemes egyház évszázadokon át megőrzött; 4. megbontani a lelki egységet a többi autokefál egyházzal; 5. megsérteni a többi egyház helyi jogait és szokásait.

Külön figyelmet érdemel a tilalmakat tartalmazó pontok közül az első három. Ugyanis ezek óvják a partikuláris orthodox egyházakat az önkényes újításoktól, valamint a közös hagyomány egyes elemeinek elhagyásától, törlésétől. És ebben találjuk az Orthodox Egyház jó értelemben vett konzervativizmusának magyarázatát is.

Az egyháztörténet és a dogmatörténet tanúsága szerint, a kereszténység első nyolc évszázadában minden jelentősebb tévtan, eretnokség Keleten bukkant fel, az arianizmustól egészen az ikonrombolásig. Elsősorban a tévtanok, eretnokségek leküzdését célozta az egyetemes zsinatok összehívása, s ezek ilyen indítékból alkották meg folyamatosan az egyház alapvető dogmatikai tanítását, amely a keleti kereszténység számára – újabb eretnokségek híján – a 787. évi konstantinápolyi VII. egyetemes zsinaton be is fejeződött. (A XI–XIII. századi bogumil eretnokség lényegében nem is tekinthető keresztény eretnokségnek, amelyek leküzdése új dogmák megfogalmazására készítette volna az egyházat.)

Nyugaton az egyház – miként kánoni fejlődésében – hittanítási vonatkozásban is más irányt követett: újabb zsinatokat tartott különösen az 1054. évi nagy egyházszakadás után, s azokon további dogmákat fogalmazott meg. Ezzel a keresztény Kelet és Nyugat a hittanítás tekintetében egyre inkább távolodott egymástól, nem is szólva az ugyancsak nyugati jellegű reformációról, amely még jobban bontotta meg az eredeti keresztény egységet. Ez azonban, valamint a századunkban megindult ökumenikus keresztény integrációs folyamat már kívül esik előadásom keretein, tehát térjünk vissza a Balkán-félszigeten élő orthodox egyházak kérdésére.

2. A balkáni orthodox egyházak története a török hódoltság végéig

Említettem már, hogy a Balkán-félszigeten a kereszténység Pál apostol missziós útjai nyomán kezdett terjedni a görögök és a görögül is beszélő más népek között. Míg a 313. évi milánói ediktummal megtörtént a kereszténység emancipációja, Nagy Konstantin császár 330-ban az általa alapított Új Rómába, kons-

tantinápolyba tette át székhelyét. Az első nagy keresztény eretnokség, az arianizmus ellen Konstantin még a kis-ázsiai Nikeába hívta össze az I. egyetemes zsinatot 325-ben, de 381-ben a II. egyetemes zsinat már az új császárvárosban ülésezett. Ez az egyetemes zsinat az új főváros, Konstantinápoly püspökének a második helyet adományozta a római püspök után a keresztény egyházfők tiszteletbeli sorrendjében. A keleti keresztény felfogás szerint ugyanis ez a megtiszteltetés azért illette meg őt, mivel a birodalom új fővárosában székelt. Jurisdikcióját és előjogait a 451. évi chalkedoni IV. egyetemes zsinat tovább bővítette. Ennek folyományaként a többi keleti egyházfő a konstantinápolyi patriarchát már az V. századtól „ökumenikus”, egyetemes patriarchának kezdte nevezni, s ezt a címet a konstantinápolyi patriarcha a VI. századtól kezdve mindmáig hivatalosan is viseli, anélkül azonban, hogy ez bármilyen tényleges hatalmi többletet jelentene számára. Nem lett belőle valamiféle „keleti pápa”, hanem ma is csupán „primus inter pares” a keleti egyházfők között. Így tehát a IV. század végén kialakult a keresztény egyházfők ún. pentarchiája, székhelyeik következő tiszteletbeli sorrendjében: Róma, Konstantinápoly, Alexandria, Antióchia és Jeruzsálem.

A jeruzsálemi patriarcha kivételével, aki a Szentföld iránt megnyilvánuló általános keresztény kegyeletnek köszönhette pozícióját a pentarchiában, minden egyházfőnek megvolt a maga missziói területe, amely egyben joghatósági területet is jelentett: a római püspök (később pápa) Nyugat-Európa és Észak-Afrika nyugati partvidéke fölött gyakorolt fennhatóságot, a konstantinápolyi patriarcha a Balkán-félsziget, Kis-Ázsia és Kelet-Európa fölött, az alexandriai patriarcha (aki egyébként szintén viseli a pápai címet is) Afrika fölött, az antióchiai patriarcha jurisdikciója pedig az ázsiai területekre terjedt ki, egészen Indiáig. A római és a konstantinápolyi jurisdikció határa a politikai határok változásával néha elmosódott, illetve vita tárgya volt, főleg a nyugat-balkáni Illyricum esetében.

Mint ahogy mind a négy önálló keleti egyház a kelet-római, bizánci császár politikai fennhatósága alatt állt, nem alakulhatott ki a konstantinápolyi patriarcha egyházi egyeduralma, ahogyan kialakult Nyugaton a római pápáé, különösen a nyugat-római birodalom 476-ban bekövetkezett bukása után, amikor Rómában megszűnt a császári hatalom. Keleten a császárság – a későbbiek során egyre fogyatkozva bár – egészen 1453-ig, Konstantinápoly elestéig fennállt. Ezt jelzi például az, hogy mind a hét egyetemes zsinatot nem a konstantinápolyi patriarcha mint rangelső egyházfő, hanem a császár hívta össze. (Nagy Konstantin, Nagy Theodosziosz, II. Theodosziosz, Markianosz, Nagy Jusztinianosz, IV. Konstantin, illetve II. Jusztinianosz, valamint VI. Konstantin.) A kelet-római más néven bizánci állam és az egyház között bizonyos egyensúly – akkori kifejezéssel élve: „harmónia” – alakult ki. Ezt általában cezaropapizmusnak szokták nevezni, nézetem szerint helytelenül. Ugyanis az a „cezaropapizmus” nem jelentette a császár korlátlan rendelkezési jogát az egyház fölött. Az egyházi vezetők számos al-

kalommal ellene is szegültek a császár akaratának. Persze, volt rá eset, hogy ilyenkor az egyházi vezetők alulmaradtak, mint például Aranyszájú Szent János is, aki száműzetésben fejezte be életét. Am valahányszor a császárok valamelyik új eretnekség pártját fogták, mindig az egyház, az ortodoxia kerekedett felül. Ez történt például az ikonrombolás esetében, amelyet a császár kezdeményezett és több utódja folytatott, de több mint egy évszázados ellenállás után az egyház került ki belőle győztesen. Az állam és az egyház közti egyensúly, harmónia rendszerét többé-kevésbé átvették a Balkánon később alakult államok és azok orthodox egyházai.

A Balkán-félszigeten, a bizánci birodalom határain túl, a IX. század második felétől új, túlnyomórészt szláv ethnikumú keresztény államok jöttek létre. Első ilyen állam a bolgár-szerb fejedelemség volt, előbb Pliszka, majd Preszlav központtal. Az állam- és egyházalapítás Borisz bolgár fejedelem 864-ben történt megkeresztelkedésével kezdődött, akinek keresztapaságát III. Mihály bizánci császár vállalta. Borisz azonban félt, hogy a keresztény vallás és egyház révén politikailag is túlságosan függő helyzetbe kerül Konstantinápolytól, ezért – lévén országa az Illyricum része – a pápához fordult joghatóságért, de hamarosan megint Konstantinápolyt vette fel a kapcsolatot. Fia és utóda, Simeon ismét a pápához folyamodott, aki királyi koronát ígért neki, a bolgár egyházfőnek pedig patriarchai rangú érseki méltóságot és a római szentszék vikáriusi címét. A Bolgár Egyház így mintegy négy évtizedig Róma főhatósága alatt volt, azonban Péter, a következő bolgár uralkodó 932-ben kibékült Bizánccal. A konstantinápolyi patriarcha ekkor elismerte az Ohridban székelő bolgár érsek patriarchakéval egyenlő jogait és egyháza autokefalitását.

Időközben, 886 körül Ohridban telepedtek le Szent Kyrillosz és Methódiosz tanítványai, akiket Methódiosz 885-ben bekövetkezett halála után küldöztek Moráviából. Ezek – a két kiemelkedő tanítvány: Kliment és Gorazd vezetésével – új missziós területükön megteremtették a szláv keresztény kultúrát, amely azután évszázadokon át Ohridból sugárzott ki az orthodox hitű szláv népekre. Hosszan tartó zavaros történelmi idők után, 1014-ben II. Vasziliosz bizánci császár elfoglalta a bolgár-szerb államot és bizánci tartománnyá tette. Ugyanakkor azonban továbbra is biztosította az ohridi érsekség önállóságát, amely egészen 1767-ig maradt érvényben, amikor is – már török uralom alatt – Sámuel konstantinápolyi patriarcha megszüntette.

Második önálló balkáni szláv egyházi szervezet a pétyi (ipeki) szerb érsekség volt, amelyet Nemanya Istvánnak a XII. század végén történt államalapítása után annak harmadik fia, Rasztko – közismert nevén Szent Szavvasz (Szava) –, a szerbek első érseke és felvilágosítója létesített és szervezett meg. Szent Szavvasz 1219-ben korlátozott fokú autokefalitást eszközölt ki egyháza számára Mánuel konstantinápolyi patriarchánál, aki abban az időben Nikeában székel, mivel 1204–1261 között a bizánci főváros a IV. kereszt-hadjárat seregének megszállása alatt volt.

Egy időre nagy fellendülést hozott Szerbiában Du-

sán király uralkodása (1331–1355). Dusán elhódította Bizánctól Makedóniát, Albániát, Epiruszt és Thesszaliát, és új szerb-görög-bolgár birodalom alapítását tervezte, amelyben – Konstantinápoly fővárossal a szerbségé lett volna a vezető szerep. 1345-ben tehát a szerb nemzetgyűlés kikiáltotta őt a szerbek és a görögök császárának. Minthogy pedig a császár megkoronázásához patriarchai rangú egyházfőre volt szükség, a szerb püspöki zsinat 1346-ban a pétyi érsekséget patriarchátusnak mondta ki. Konstantinápoly az új patriarchátust nem ismerte el annak, s így hosszas kánoni huzavona következett Konstantinápoly és Péty között. A vita Dusán utóda, Uglyesa János uralkodása alatt is folytatódott, míg végül az 1389. évi rigómezei ütközet után Szerbia török uralom alá nem került. Ezt követően a pétyi érsekség az ohridi érsekség joghatósága alatt volt, majd jóval Konstantinápoly eleste után, 1557-ben a konstantinápolyi patriarcha felújította autokefalitását. A pétyi érsek a török hódoltság alatt újra patriarchának kezdtek magukat nevezni, és – a konstantinápolyi patriarchák mintájára – ethnarchai tisztséget is viseltek. Ez a politikai privilégium játszott közre abban, hogy 1690-ben Csernojevicz Arzén pétyi érsek mintegy 40 ezer szerb családdal együtt kénytelen volt Magyarországra menekülni. Így jött létre Karlóca székhellyel az önálló magyarországi szerb metropólia. Miután Samuel konstantinápolyi patriarcha 1766-ban (vagy 1767-ben) megszüntette a pétyi érsekség autokefalitását is, önálló szerb orthodox egyház több mint száz évig csak Magyarországon állt fenn.

Az előző két egyházhoz hasonló módon alakult meg a harmadik is: a tirnovói patriarchátus. A XII. század végén új bolgár-vlach állam létesült Észak-Bulgáriában. Annak második fejedelme, Joannikij is – félve a túlzott bizánci befolyástól – III. Ince pápához folyamodott, aki 1204-ben királyi koronát küldött neki, a tirnovói püspöknek pedig érseki méltóságot adományozott és a patriarchákkal egyenlő rangra emelte, de azzal a kikötéssel, hogy feletteseül a római pápát ismeri el. (Megjegyzendő, hogy ez az ohridi érsekség esetétől eltérően, már az egyházszakadás után történt.) Minthogy azonban a keresztések ugyanabban az évben elfoglalták Konstantinápolyt, a latinokból kiábrándult bolgárok kapcsolatba léptek a Nikeába menekült bizánci császárral és konstantinápolyi patriarchával, s így 1235-ben III. János császár elismerte Aszen János bolgár fejedelmet cárnak, II. Germanosz patriarcha pedig a tirnovói érsekséget patriarchátusnak. A tirnovói patriarchátus sem volt ethnikailag homogén: bolgárokból és vlachokból állt. A bolgár nemzeti elem túlsúlyának tudható be, hogy a vlachok átvették a szláv szertartási nyelvet, s ezt használták a XVII. századig.

Amikor a törökök 1394-ben elfoglalták a bolgár-vlach államot, a tirnovói patriarchátus is elvesztette autokefalitását, valamint patriarchátusi rangját, és egyszerű metropóliává degradálódott a konstantinápolyi patriarcha joghatósága alatt.

Viszonylag kevésbé ismeretes és követhető nyomon a vlach – későbbi nevén román – nép és kereszténység eredete és középkori története. Mint ahogy később

kialakult az ún. dáko-román elmélet, úgy terjedt el az a nézet is, hogy a vlachok egységes néppé alakulásuk óta keresztények voltak. Amint az imént említettem, annyi bizonyos, hogy vallási-egyházi tekintetben a XIII–XIV. században bolgár-szláv befolyás alatt álltak, amiről mindmáig tanúskodik a román egyházi és köznap nyelv nagyszámú szláv szava. A XIV. században alakult meg egy-egy vlach fejedelemség Moldavában (Moldovlachiában) és Havasalföldön (Ungrovlachiában), amelyek a XV. századtól adót fizettek a törököknek. A két fejedelemségben Konstantinápoly joghatósága alatt egy-egy püspökség, majd metropólia is létesült. A két vlach fejedelemség nem került valóságos török uralom alá, hanem Bizánc eleste után (1453) a szultán által odaküldött konstantinápolyi görögök, az ún. fanarióták képviselték a török fennhatóságot. Ettől kezdve a két vlach fejedelemségben és azok egyházában fokozott görög befolyás érvényesült.

Az illir eredetű, de viszontagságos történelme folyamán görögökkel, szerbekkel és olaszokkal keveredett albán nép már az ókorban felvette a kereszténységet, de önálló államot és egyházat létrehozni az egész középkor folyamán nem tudott, hanem mindkét vonatkozásban bizánci fennhatóság alatt volt. Csupán a XIV. század vége felé alakult meg néhány kisebb önálló albán terület, de azok sem maradtak fenn sokáig, mert a szerbek 1389. évi rigómezei csatavesztése után a törökök megszállták az albánok lakta területek túlnyomó részét is. Ugyanakkor az albán tengerpart egyes részei velencei uralom alá kerültek. A török hódoltság folyamán az albánok nagy része kényszerűségből felvette a mohamedán hitet, vagy pedig Szerbiába, Görögországba, Itáliába vándorolt el. A szülőföldjükön maradt keresztény albánok északon általában római katolikusok lettek, délen pedig – görögökkel keveredve – orthodoxok maradtak, és évszázados harcot folytattak a törökök ellen.

A balkáni orthodox népek életéről a török hódoltság évszázadai alatt külön előadást lehetne tartani. Igaz ugyan, hogy a keresztények a török birodalomban elvéve magas pozícióba is kerülhettek, azonban egészében véve ez a korszak nem volt egyéb, mint a jogfosztottság, a megaláztatások és a martíriumok végtelennek tűnő sorozata. Csak a konstantinápolyi patriarchák közül öten haltak vártanúhalált, hatan pedig börtönben, száműzetésben fejezték be életüket. A pap-vértanúk száma több tízezerre tehető, a világiaké nem is sejthető. Röviden: míg Nyugat-Európában a keresztény katolicizmus és protestantizmus, az ellenreformáció és a reformáció küzdött egymással a lelki, politikai és gazdasági hatalomért, addig a Balkánon az orthodox keresztény népek az iszlámmal vívták a maguk élet-halál harcát keresztény hitükért és puszta fennmaradásukért. És küzdelmük győzelemre vezetett, mert ha mérhetetlen szenvedések és véráldozatok árán is, négy évszázados rabság után úgy szabadultak fel, hogy megőrizték hitüket, nyelvüket, nemzeti öntudatukat. Számukra drága kincs ez a három, bármennyire is fanyalogva „balkáninak” tekintik és nevezik azt sokan Nyugat-Európában.

3. A nemzeti felszabadító harcok egyháztörténeti vetülete

A XIX. század gyökeres változást hozott a balkáni népek politikai és egyházi életében, aminek kettős mozgó ereje volt: a rabság századaiban megőrzött orthodox keresztény hit és a fellángoló, akkor még progresszív erőt jelentő nacionalizmus. A felszabadító harcra kelt népek mindegyike, egyháza hathatós közreműködésével, igyekezett megteremteni független nemzeti államát és egyházát.

Először Montenegrónak (Crna Gora) sikerült kiharcolnia függetlenségét, amely ország eredetileg Szerbia része volt, de nem került teljes egészében török uralom alá. Oroszország támogatásával a montenegróiak elérték azt, hogy 1799-ben a törökök elismerték országuk függetlenségét, s ugyanakkor egyházuk is autonómiát kapott. Montenegró szabadságharcában nagy szerep jutott az egyháznak, úgyhogy a felszabadulás után az országot sokáig püspök-fejedelmek kormányozták. Világi dinasztia csak 1851-ben került uralomra Montenegróban.

A szerbek akkor kísérelték meg először lerázni a török igtát, amikor az osztrákok 1688-ban felszabadították Belgrádot. A törökök akkor megtorló hadjáratot indítottak ellenük, melynek folytán 40 ezer szerb család menekült át Magyarországra Csernojevics Arzen érsek vezetésével. Ujabb szerb felkelések voltak 1804-ben és 1815-ben, s ezek eredményeként a törökök 1830-ban részleges önkormányzatot adtak Szerbiának. Ezt követően a Konstantinápolyi Patriarchátus 1832-ben a Szerb Egyházat autonómnak ismerte el, majd 1879-ben adományozta számára a teljes fokú autokefalitást. Az első világháború után, 1920-ban alakult meg a Szerb-Horvát-Szlóven királyság (a későbbi Jugoszlávia), és közös patriarchátussá egyesült Belgrád székhellyel az autokefál Szerb Egyház, az ugyancsak autokefál Karlócai Metropólia, a Montenegrói Egyház, valamint az addig Konstantinápolyhoz tartozó Dalmáciai, Bosznia-hercegovinai és Dél-szerbiai Egyház.

A görögök szabadságharca 1821-ben kezdődött, és tíz év múltán Dél-Görögország és a szigetvilág egy részének felszabadítását eredményezte. Ezt követően a felszabadult országrész egyháza önállónak kiáltotta ki magát, amit Konstantinápoly csak 1850-ben ismert el. Észak-Görögország és a szigetvilág nagyobbik része csak az 1912–1913. évi balkán-háborúval szabadult fel. Dodekanézosz pedig csak a második világháború után. Ezeknek a később felszabadult területeknek az egyháza részben a Konstantinápolyi Patriarchátus névleges joghatósága alatt maradt, de Kréta és Dodekanézosz odatartozása tényleges is.

Miután a sikeres görög szabadságharc után a havasalföldi és a moldvai román fejedelemség is kivívta a függetlenségét, a kettő 1865-ben egyesült, egyházuk pedig önállónak kiáltotta ki magát. Ezt a lépést Konstantinápoly részlegesen 1872-ben, majd a román királyság megalapítása után, 1885-ben teljes fokú autokefalitásként ismerte el. Az első világháború után, Erdélynek Romániához történt csatolása maga után

vonta a magyar uralom alatt 1868-tól autokefál Nagyszombati Metropólia egyesítését az Ó-romániai Egyházzal. (Megjegyzendő, hogy az erdélyi román orthodoxiát a XVII. század végén komoly mértékben megcsönkította a római unió.) Ugyancsak része lett az egyesített Román Egyháznak a tőle addig független Bukovinai Metropólia is. Mindezek az egyházi szervezetek integrálódtak 1923-ban egységes Román Patriarchátussá, amelynek központja Bukarest lett.

A bolgárok 1870-ben kieszközölték a szultántól egy külön bolgár exarchátus elismerését a török birodalom területén. Ezt a Konstantinápolyi Patriarchátus nem volt hajlandó tudomásul venni, mivel a balkáni orthodox egyházak autokefalitásának a XVIII. században történt megszüntetése óta a konstantinápolyi patriarcha volt lényegében a török birodalomban élő összes orthodoxok egyházi feje és ethnarchája. Ez azt jelenti, hogy az autokefalitást területi, földrajzi alapon szerveződő intézménynek tekintette, amelyben ethnikai szempontok nem jöhetnek számításba. Így tehát a patriarcha 1872-ben Konstantinápolyban zsinatot tartott, amely a Bolgár Exarchátust szakadárnak nyilvánította. A bolgár szchizma csak 1945-ben szűnt meg, 1953-ban pedig, Szófia székhellyel, visszaállították a Bolgár Patriarchátust.

Albánia először 1913-ban lett önálló állammá, majd 1922-ben övé lett a túlnyomórészt görögök lakta Észak-Epirusz is. Viszont a szerbiai Koszovo tartományban két milliót meghaladó lélekszámú albán népesség él, s úgyszintén – kisebb lélekszámú és elszórtan – Görögországban is. Az Albán Orthodox Egyházat, mint érsekséget, a konstantinápolyi patriarcha 1937-ben autokefálnak nyilvánította.

4. A balkáni orthodox egyházak jelenlegi helyzete és egyes sajátosságai

A második világháború után, Görögország kivételével, valamennyi balkáni ország tagja lett a kelet-európai szocialista blokknak. (Törökországot nem számítjuk ide, mivel csak kis része terül el a Balkán félszigeten, ami pedig erősen megfogyatkozott görög nemzetiségű Konstantinápolyi Patriarchátust illeti, arról szó lesz a Görögországi Egyház kapcsán.)

A Görögországi Orthodox Egyház – beleértve a névlegesen Konstantinápoly alá tartozó északi országrészt is – 77 egyházmegyéből áll. Feje Athén és egész Görögország érseke; a megyéspüspökök valamennyien metropolitai címet viselnek. Jóllehet az ország népességének mintegy 98%-a orthodox, s így az orthodoxia akár államvallásnak is tekinthető, az egyháznak inkább társadalmi, mintsem politikai súlya van, a Parlamentben nem képviselteti magát.

Egyik legszembetűnőbb sajátossága a Görögországi Egyháznak az, hogy jóllehet 1850 óta autokefál, továbbra is megkülönböztetett tisztelettel veszi körül a konstantinápolyi patriarchát, akit ténylegesen „ökumenikusnak” tekint, legalább is a görög nyelvű világszórvány tekintetében. Ennek egyik jele, hogy az Európában, Amerikában és Ausztráliában élő több milliós lélekszámú görög orthodoxokról eleve lemond

dott Konstantinápoly javára. Másfelől pedig megfigyelhető, hogy a görög ajkú orthodox egyházak – a Görögországi, a Konstantinápolyi, az Alexandriai, a Jeruzsálemi és a Ciprusi – mintegy külön közösséget képeznek az orthodox világban, s ezen a közösségen belül szinte állandó jellegű, vagy legalább is roppant egyszerű a főpapok és papok juriszdikciók közti fluktuálása. Minthogy Konstantinápoly, Alexandria és Jeruzsálem nem görög felségterületen fekszik, viszont mind a három egyház vitathatatlanul görög jellegű, senki sem ütközik meg azon, hogy az ezekben az egyházakban rendezett ünnepi alkalmakon – például patriarcha-beiktatáson – feltétlenül jelen van a görög állam valamelyik magas rangú képviselője, többnyire a miniszterelnöke.

Valószínűleg az orthodox kereszténység görög ethnikai, nyelvi elsődlegességéből, nemkülönben a múlt századi nacionalizmusból ered egy, Görögországban természetes, számunkra viszont szokatlan jelenség. Nevezetesen az, hogy jóllehet az ország területén jelentős lélekszámú albán, makedon-szláv és makedonvlach orthodox hitű nemzeti kisebbség él, az egyház szertartási és hitéleti nyelve kizárólag a görög. Egyetlen kivétel az orosz emigránsok szláv szertartási nyelvű athéni temploma. (Az ország más vallású lakosai imádkozhatnak angolul, németül, törökül stb.)

A Szerb Patriarchátusnak az egész volt Jugoszlávia területén 26, külföldön pedig 9 egyházmegyéje van, az utóbbiak között egy Magyarországon. Súlyos problémát jelent a Patriarchátusnak – az állam felbomlásán kívül – az, hogy három dél-szerbiai (makedóniai) egyházmegyéje, miután nemzetiségi alapon 1959-ben szabályszerű autonómiát eszközölt ki a Patriarchátustól, 1967-ben, Szkopje székhellyel, önkényesen autokefál Makedon Egyháznak kiáltotta ki magát, amit azonban egyetlen helyi orthodox egyház sem ismer el. Valószínűleg a második világháború és az utána kialakult politikai helyzet folytán, az egyházban jelegleg komoly paphiány mutatkozik, ami tovább fokozza az egyház súlyos problémáit.

Egyik érdekes sajátossága a Szerb Egyháznak Szent Szavvasz, a szerbek első érsekének rendkívüli kultusza. A szerbek például gyakran nevezik egyházukat „Szent-Szavvaszi Egyháznak” (Szetoszavszka Crkva), ami az orthodox egyházak körében szokatlan, pedig mindegyiküknek volt saját felvilágosító, a kereszténységet meghonosító szentje. Másik jellegzetesség a családi szent tisztelete, amely a kereszténység felvétele óta datálódik, amikor is a családi védőszentek átvették a pogány családi istenek szerepét. Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy a második világháború után, a szerb-bolgár keveréknyelvet beszélő makedonok nemzeti eredetét az állami hatóságok is aszerint határozták meg, kinek van családi védőszentje, illetve kinek nincs. Ugyanis a bolgároknál a családi védőszentek kultusza ismeretlen.

A Román Patriarchátusnak az országban 13, külföldön pedig 4 egyházmegyéje van, köztük egy vikariátusa Magyarországon. A történelmi fejlődés úgy hozta magával, hogy a századokon át egymástól elkülönülten élő ó-romániai (regáti) és erdélyi egyház-

részben némileg eltérő gyakorlat alakult ki. Ez különösen az egyházi énekekben vehető észre: míg az Ó-Romániában az eredeti bizánci énekhagyomány maradt meg, Erdélyben a bizánci dallamoknak a szerbektől átvett, módosított változata használatos. Nem hagyható figyelmen kívül továbbá, hogy Erdélyben a Habsburg egyházpolitika a XVII. század végén kierőszakolta a román orthodoxok részleges unióját Rómával. Az Unitus (Görögkatolikus) Egyházat a román állam 1948-ban ugyancsak hatalmi szóval visszakényszerítette az Orthodox Egyházba. A napjainkban végbemenő újabb politikai változások lehetővé tették a román görögkatolicizmus újraéledését, ami az orthodoxok és az unitusok között roppant feszültséget szült. A román állam továbbra is inkább az Orthodox Egyház pártján van, elfelejtve, hogy a románok az unióval párhuzamosan kapták Rómától a XVII. században római eredetük tuzatát. (A többi balkáni országban az unitusok lélekszáma annyira jelentéktelen, hogy nem jelent problémát.)

A Bolgár Patriarchátusnak Bulgária területén 11, külföldön pedig 2 egyházmegyéje van. Miként a görög ajkú egyházakban, a Bolgár Egyházban is az összes megyéspüspököt metropolitai cím illeti meg. A bolgár szakadás megszűnése és a patriarchátus visszaállítása óta a Bolgár Egyház tökéletesen beilleszkedett a helyi orthodox egyházak családjába. Megjegyzendő, hogy a bolgár szchizma annak idején sem volt túlságosan nagy horderejű jelenség, mivel a szakadás tényét nem mindegyik orthodox egyház vette tudomásul. Jellemző az is, hogy az 1936. évi első athéni össz-orthodox theologiai kongresszuson részt vettek a Bolgár Egyház képviselői is. Külön kiemelendő, hogy valamennyi szláv orthodox egyház közül éppen a Bolgár Egyház őrzi leghívebben a görög orthodoxia konstantinápolyi szertartási és énekhagyományait. Végül érdemes megemlíteni, hogy a szláv nyelvű orthodox egyházak közül elsőként a Bolgár Egyház fordította le élő bolgár nyelvre az istentiszteleti szövegeket és használja is azokat az ószláv textusokkal párhuzamosan. (A Szerb Egyház csak az utóbbi években tért át erre a gyakorlatra.)

Leginkább az Albán Orthodox Egyház sínylette meg a második világháború utáni politikai fejleményeket, mivel Albániában 1976 óta tilos volt bármilyen egyházi, vallási ténykedés, így az orthodox is. Csak napjainkban történt részleges rendszerváltás után kezd az Albán Egyház újra feléledni és – görög segítséggel – újjászervezni szétrombolt négy egyházmegyéjét és egyházi életét. Biztató jel, hogy a tiranai érseki szék már be van töltve.

Epilógus

Előadásomat azzal kezdtem, hogy címét azért nem fogalmaztam meg így: „A balkáni orthodoxia”, mivel nálunk a „balkáni” jelzőnek pejoratív felhangja van. Némiképpen megvilágítva az eddig elmondottakkal a balkáni népek és egyházaik mostoha történelmi sorsát, befejezésül megpróbálom azt beleilleszteni a mostani eszmeáramlat kontextusába, amelyben oly

sok szó esik az európaiságról és az ahhoz való tartozásról. Nem óhajtok most gondolataimnak valamilyen merőben új megfogalmazást adni, csupán idézek néhány mondatot egyik, 1990 nyarán megjelent írásomból, amelyben kifejtettem talán meglehetősen elszigetelt véleményemet a magyarság szükségszerű együvértartozásáról a balkáni népekkel és azok egyházaival. Idézem tehát:

„A gyors társadalmi és politikai változások közepette sokan talán észre sem vették, hogy politikai életünkben és publicisztikánkban – elvétve még egyházi sajtónkban is – mennyire divattá, majd közhellyé vált úgy beszélni közös földrésznkről, Európáról, mint valamilyen ’ígéret földjéről’, amelyből mi magyarok valamiképpen kiszorultunk, és amelybe most vissza kell kéredzkednünk. Egyszerűen azért, mert az ’Európa’ földrajzi megjelölés lassacskán politikai fogalom lett. (...) Ez a szemlélet kirekeszti az egyetemes európai kultúrközösségből egész Kelet-Európát, annak gazdag örökségével együtt, másodrendűvé, afféle ’szegény rokonná’ degradálva őt.

Egyesek szerint ilyenkor nem illik ugyan a történelemre hivatkozni, mégis megkockáztatom a kérdést: vajon hogyan és milyenné fejlődött volna a nyugat-európai kultúra és civilizáció, ha a középkor folyamán nem védelmezi a keletről jövő viharoktól Kelet-Európa: előbb a tatároktól és mongoloktól az oroszok, majd pedig a törököktől a bizánciak, görögök, szerbek, bolgárok és – tegyük hozzá – a magyarok, vagyis az annyira lekezelt „balkáni” népek? És ennek fejében milyen szolidaritást vállalt velük Nyugat-Európa, milyen segítséget nyújtott akkor nekik? (...)

Ha ezek után a Kelet- és Nyugat-Európát mégis élesen elválasztjuk egymástól, Nyugat-Európának az egész kontinens helyett egyedül kell viszont vállalnia néhány olyan dolgot, amiben Kelet-Európa vétlen. Vallási-egyházi vonatkozásban az inkvizíciót és az uniót, hiszen ezek Kelet-Európa történelmi tudatát és lelkiismeretét nem terhelik; ideológiai vonatkozásban pedig a marxizmust, a fasizmust és a nácizmust, mert ezeknek az ideológiai-politikai áramlatoknak a kelet-európai népek csupán kényszerű gyakorlati alkalmazói, vagy pedig csak szenvedő alanyai voltak, amiért megrovás nem érheti őket.

Ugyanezek a kelet-európai népek – beleértve a balkániakat és a magyart is – eddig mégsem mondtak le soha európaiságukról, hiszen mindenkor a teljes földrésznket tekintették és vallották Európának: Indiától, a Brit-szigetektől és Portugáliától egészen az Uralig, Kaukázusig és Boszporuszig. Méltánytalan tehát helyzetünket most úgy ítélni meg, mint valamiféle ’tékozló fiúkét’, akik bebocsátásért zörgetnek az ’Európa Ház’ ajtaján. Az európai kontinens jogszerűen hazája minden itt élő népnek, bármilyen sors jutott is neki osztályrészül a történelem folyamán, s ebbe az európai ’illetőségben’, ’állampolgárságban’ egyikünket sem érheti semmiféle diszkrimináció, akármelyik részében élt és él is az öreg Európának”.

Dr. Cerki Feriz

Az egyház megújulása. Az ébredés világhelyzete.

Az ébredés Isten lelkének munkája. Az Apostolok Cselekedeteinek híradásaitól elkezdve napjainkig a missziói igehirdetés nyomán pogányok megtérése és a szekularizálódott, alvó egyház megújulása kapta az ébredés teológiai elnevezést. „A szél fú, ahová akar.” Isten lelke szabadon munkálkodik az ige hirdetésével, a lelki szomjúság epesztővé tételével és az áldás esőjével.

A két legfontosabb ige: az Ószövetségben kúm, az Újszövetségben egeiró. Helytelen volna azonban csupán ezekre a szavakra támaszkodnunk vizsgálatunkban, mert Isten „meglátogatásának” sokféle leírását kapjuk a Szentírásban. Az apostoli levelek is jelzik az „ébredések” kezdeteit, növekedésüket, küzdelmeiket és gyümölcseiket. Ehhez hasonlóan az egyháztörténet is ezres és tízezres feljegyzésekben emlékezik meg a 3. század derekától a Kis-Ázsiában munkálkodó Pontusi Gergely és a másik Gergely kortársának munkájáról. De utaljunk csak a lyoni szegények, Vald Péter, Savonarola munkásságára. Pádovában Szent Antalt 10–20 ezren is hallgatták, amint a toronyból prédikált. Ő mint ifjú, egy temetés alkalmával hallott Filippi 2. alapján egy igehirdetést, amely őt megragadta és azután az ébredés munkálójává tette. A Lollardok, Wickliff, Husz János munkássága, valamint a reneszánsz szellemi, lelki éhsége és a reformációban kapott isteni válasz ismeretes előttünk.

Mégis azt kell mondanunk, hogy a puritanizmus kezdeményezései a 17. sz. elején hatalmas indításokat hoztak létre a felhívással: pura doctrina, pura vita, pura disciplina. A 17. század végén Spener ugyancsak a lelki, kegyességi megújulást állította az egyház megújulásának előterébe, (80 000 példányban!) megjelent „ébredési sajtónak” közvetítésével is. A német pietizmus után a metodizmus ébresztő munkája következett, amely Észak-Amerikába is áthatott.

Az ébresztés, az evangélizáció, a farmokról lóháton egybehívogatott emberek közt folyt (gondoljunk Asbury több ezer kilométeres hivatására, amelyet nyeregben ülve településről településre, tanyáról tanyára lovagolva folytatott). Azután következett a XVIII. majd a XIX. században a tömegevangélizáció Edwards, majd később Finney szolgálatával. Ez utóbbit az ébredés teológiai feldolgozása alapján az ébredés teológusának is lehet neveznünk. A nagy lexikonok: Ev. Kirchenlexikon, Lexikon zur Weltmission, Gemeindelexikon szinte azonos módszerrel dolgozzák fel, néhol csekély eltéréssel és egymástól függően az ébredés címszót, a meghatározás, a történeti alakulás, a földrajzi kiterjedés, módszerek, sajtó és tömegkommunikáció. Szólnunk kell a magyar református ébredésről is. A múlt század debreceni puritánus ébredése (Fekete Csaba és RE), Sommerville körútjai után nálunk is a belmisszió, az egyesületek alakulásával indult. Úgy gondoljuk, hogy a KIE folyóiratának címe „Ébresztő” egyszerre jelentett lelki riadót a Biblia üzenetével a nagyvárosokba felkerült és a falun élő ifjúságnak, de a katonaelet fontos vezényszavaként is hangzott.

Hogyan kezdődik az ébredés? Az 1930-as évek felekezeti küzdelmeinek erőt forgácsoló időszakában, amikor Sallay István, a Bethánia Egylet főtitkára meglátogatta a makói református közösséget és elmondotta, hogy az evangélizáció munkájához szükség van egy nyomdára, akkor Márton István, Patkós Bálint és mások egy pár export minőségű hízlalt bikát, illetve azok árát adták ebbe, példájukat másfelől is követték. Így a nyomtatott röplapok rendszeres házhoz, családhoz szóló kézbesítésével, a Református Híradó kihordásával, a Téli Újság után az Evangélizáció látogató formája (home evangelism) is korán jelen van már magyar földön. 1941 őszén a KIE Fasori konferenciáján ez volt a fő téma: „Lesz-e magyar ébredés?” Kemény Lajos, Szőnyi Sándor, Kovács Bálint, Dobos Károly szolgálatával. A lelki felkészülés, önismeret, bűnbánat és Krisztus megszólításának elfogadása. Csak utalunk a magyar református ébredés irodalmi feldolgozásaira: id. Szabó Aladár: *Kegyelem által*, Szikszai Béni: *Krisztus a magyar ugaron és önéletírása* (kéziratban). Ezenkívül a korszak folyóiratai: Szőnyi György: *Protestáns Ifjúsági Folyóirat-Szemle* századunk első felében. *Protestáns Szemle* 1944. 9. sz. Szőnyi György: *A Református Időszaki Sajtó*, mint Gyakorlati Teológiai feladat. Czeglédy Sándor *Emlékkönyv*. Debrecen 1989. – Az egyesületek történetének feldolgozása, a *Confessio* 1991/1. – Kötelességünk legalább ennyiben felhívunk a figyelmet az ébredés világhelyzetének tárgyalásánál a magyar ébredés utalásszerű körvonalazására, mivel nagy összefoglaló monográfia elkészítése éppen jelen konferenciának is előremutató kötelezettsége.

Magyar tapasztalataink az újabb nemzedék előtt alig ismertek. Pl. Az ébredés hatalmas, új énektermése is csak most került feldolgozásra az énekszerzők bemutatásával: „Himnológiai Gyűjtemény” (Szerk. Dr. Szőnyi György Bp. 1990. Teológiai Tanulmányok 24. kötet. Recenziója: Máté János tollából. *Theol. Szemle* 1991/3.)

Az ébredés világterületeiről említjük: Bieberauer Richárd: *Livingstone Dávid*. Br. Podmaniczky Pál: *Ruotsalainen, a Finn ébredés munkása* (énekfordításokkal) két kiadásban is, ugyancsak őtöle az Északi fény, a lapp ébredés története. – Gierz Bo: *Házát kösziklára építette*. Molnár Mária: *Hét év a kannibálok földjén*. Beliczay Angéla: *Molnár Mária: Engem várnak a szigeteken*. A Biblia-terjesztés az ébredés első szántásához és magvetéséhez a kiindulás kegyelmi eszköze. A számos példa közül csak Marco Herrera, a Mexikói Biblia társulat igazgatójának híradásából. A félreeső hegyi falvakban egy-egy evangéliumi könyvet visznek magukkal a kolportőrök és egy héten keresztül előbb felolvasva, és magyarulva adják kézbe az éppen bemutatott evangéliumot. Szükség szerint társul ehhez az olvasni tanítás, alfabetizáció, amivel a Kristian Literature Mission és más közösségek foglalkoznak. Bibliaolvasó csoportok alakulása Nicaraguában és más közép- és dél-amerikai államokban, ugyancsak a lelki ébredés és a megújult evangéliumi életforma, szociális igazságosság alapját munkálják. Nagy személyiségei a bibliai üzenet

költői és igehirdetői továbbadásnak ismertek. Vö. Rainer Strunk: Krisztus követése, Budapest. Recenziója: Theol. Szemlében és RE Dr. Szőnyi György.

Ez a könyv kegyességtörténeti oldalról tárgyalja az egyháztörténet jelentősebb fejezeteit és személyiségeit. Így témánkhoz is szól.

Folytathatnánk az ébresztés szolgálatának, a misszióknak és evangelizációnak mozaikszerű, deskriptív, dokumentatív bemutatását. Ehelyett azonban az ébresztésszolgálatának századunk utolsó harmadában kialakult vonulatait kísérvük figyelemmel.

Az Egyházak Világtanácsa és a Nemzetközi Missziói Tanács egyesült a Új Delhiben tartott közgyűlésen és kialakult az EVT Világmissziói és Evangelizációs Osztálya. Az uppsalai közgyűlés, illetve az Egyház és Társadalom című genfi konferencia után a Bekenntnis Bewegung, a Kein Anderes Evangelium mozgalmai elkülönülve az EVT Szociális igazság és antirasszizmus című feladatvállalásaitól, külön konferenciákat tartottak. Így került sor 1970-ben Beyerhaus professzor vezetésével a Frankfurter Erklärung megfogalmazására. Ez a frankfurti nyilatkozat az Allgemeine és szabad egyházak missziói értelmezését és programját tartalmazza és elsődlegesnek tartja az evangélium közvetlen hirdetését. Így bizonyos szakadás történt az ökumenikus misszió-értelmezés és szolgálatvállalás, valamint az evangélikális misszió-értelmezés és szolgálat között. Majd 1972-ben a Lausanne-i Világ Evangelizációs Konferencia – amelyen Billy Graham, Worldwide Evangelisation, Hour of Decision stb. világméretű evangelizációs mozgalmak ugyancsak a szoterológiát helyezték a szolgálat középpontjába. Németországban a több mint 200 éve együtt munkálkodó egyházkerületi és gyülekezeti missziót egybefoglaló közgyűlést, a Deutscher Evangelischer Missionstag szervezését otthagya külön szakadt az Evangélikális Szövetségek és társulatok legnagyobb része. A legnagyobb missziói társulatok egyike a libenzelli misszió, amelynek 500 csoportja működik 8 000 taggal (ennek a misszióknak a kötelékében munkálkodott Molnár Mária). Hazánkban a Bibliai Szövetség munkáját is ez a missziói társulat támogatja, a Biblia és Gyülekezet című lap kiadásával együtt. (L.: Asztalos Zoltán cikkeit a Reformátusok Lapjában, 1990–1991.)

A Fülöp-szigeteken Manilában tartott konferencia a Világ Evangelizáció feladataival foglalkozva több mint 180 országból egybegyűlt (az ENSZ tagállamainak számánál több országból) több ezer résztvevővel, a Szovjetunióból 80 résztvevővel (Gorbacsov különleges kereső rendelkezésével a még internáló táborokból is szabadlábra helyezve).

A különböző világrészekben, egyes országokban, felekezetekben helyzetelemző felméréseket folytatnak, szociológiai módszerekkel, tehát kívülről befelé hatoló adatfelvételekkel (Gallup George: Religion in America és a tanulmányokhoz mellékelt folyóiratok Theology Today stb.) De ekleziasztikai, tehát belülről folyó egyházi, önismereti elemzés és missziói jelentések is összegezik a vallási, lelki helyzetet. Pl.: az USA-ban a nép 95%-a mondja magát vallásosnak, keresztyénnek, de ennek fele sem hisz a Biblia ihle-

tetségében, Jézus istenségében, hanem csak általában Istenben. Számosan tartják azt a közmondást: Én hat napon át imádkozom, ezért nem megyek a hetedik napon a templomba. Egyháziatlanná, elszigetelté, magánossá lett a vallásosság. Ezenkívül még számos esetben a lelki megújulást is egyedinek tartják és feleslegesnek ítélik az egyházhoz való tartozást (anti-institutionalizmus). A Montreali Worldwide Evangelisation Konferencia pedig a szekularizált területekre és a missziói területekre nézve egyformán ezt írta fel jelszóként: „Miért hallja valaki másodsor is az Evangéliumot, míg más egyszer sem hallotta.” Ezzel a gyülekezeti újravallás témájához is nyilatkoztak.

A fundamentalizmus egyaránt jelentkezik a szekularizmus, liberalizmus elterjedésével szemben a muszlim, a zsidó és a keresztyén vallások területén. Hozzájárul még ehhez, hogy a második ipari forradalom után, a high-tech korszakában és a világméretű városba özönlés kapcsán világosan érthető, egyszerűen fogalmazott és élethez szóló bizonyosságtétellel lehet csak az ébresztés szolgálatát végezni. Tapasztalat, hogy atomfizikával és más tudományos kutatással foglalkozó Kínában éppúgy, mint más területeken, egészen Brazíliaig egzakt típusú munkájuk ellensúlyozásaképpen, lelki hiányérzetből vesznek részt hagyományos pogány közösségekben és szertartásokban pl.: Dél-Amerikában Jorge Amado: Zsubiabá bemutatása a Maesies-ről. – A misszió és lelki ébresztés nagy szükségességét jelzi a vallási szubkultúrák elburjánzásai a szekták és új vallások kombinált formái pl.: New Age, Silva-féle agykontroll stb. – Az Idea-Spektum Hetilap és a Die Glocke, Die Gemeinde tájékoztatásai szerint Németországban a 14–18 éves leányok 25%-a vett részt spiritiszta szeánszokon, sok esetben mint médium. Ezt a lelki tanácsatlanság, hiányosság és a vallási érdeklődést mutató vágyával és nyugtalanságával hozzák kapcsolatba. De Miskolc belvárosában is egy általános iskolás házi találkozó megidéztek Kleopátra szellemét. – Elburjánzott a horoszkóp. A természetgyógyászatot is némely részben összekapcsolják vallási tartalommal. A Walldorf stuttgarti Astra Cigarettagyár tulajdonosa által a 1920-as évek végén indított óvodákba barátjának, Steiner Rudolf-nak Teozófus gondolatait és praktikáit is bevezették. Mint újdonságot kínálgatják hazánkban is a pedagógiatörténetben és a teológiában tájékozatlan szakembereknek és a szülőknak, pl.: Gödöllő. A Württembergi Evangélikus Egyházkerület és más egyházi testületek felhívták a keresztyén szülőket, az egyháztagokat, hogy gyermeküket ne engedjék ezekbe a Walldorf-típusú óvodákba, iskolákba. Tudjuk, hogy az óvoda épületének kialakítása, berendezése, a foglalkozás módjai, a heti gyűlések az euritmus táncok után már a vallási tartalmú, nem vallási formákban szétcsúszó pedagógia következik pl.: a bűn fogalmának kikapcsolása: A bűn tulajdonképpen jó, de nem a megfelelő helyén. A reinkarnáció, az antropológia, a krisztológia keveréke teljesen zavaros képzeteket kelt a gyermekekben. Magyarországi egyházi lapjaink ezideig hallgattak erről.

Hazánkban, az evangelizációval együttesen folytatott feladatunk a hitoktatás, az óvodától az egyetemig és a bibliaiskola mindenkinek.

A protestáns egyházak, az EVT foglalkozott a kegyesség jelentésével különböző konferenciákon Güstrow (Standpunkt, 1989; San Antonio, 1989). Az igazi kegyességhez hozzátartozik a felebaráti kapcsolatok hordozása az Istentől vett szeretettel és a környezet megőrzése. A Szolgálat című katolikus folyóirat 1989-ben külön számot adott ki a lelkiség mozgalmairól: Focolare, házaspárok egyházi Week-Endje, stb.) A házaspárok csendes napjait hazánkban is több helyen megtartották, ugyanúgy, mint más országokban (young couples meetings). Szólnunk kell a Taizé-közösségről, amelyet Roger Schütz prior vezet sokféle programmal, de a meditációk, kontempláció túlhangsúlyozásával és szervezési módszereikkel teljes mértékben a római katolicizmus felé vezetik a hozzájuk kapcsolódó fiatalokat. Külföldi protestáns tiltakozások részletezték ezeket a jelenségeket. Hetilapunk azonban hiányos tájékoztatást adott e téren az olvasóknak.

Három nagy látogatásról és körútról kell szólnunk, amely nemcsak hazánkra, hanem szélesebb területekre is kiterjed.

1. Billy Graham körútjai.
2. Tőkés László, a Szenvedő Ember Evangélium hirdetése.
3. II. János Pál pápa demonstratív lelkipásztori látogatásai.

A Mária kultusz reneszánsza eltakarja a többi élethez szóló evangéliumi üzenetet. Az elszürkült arcú Európában és Észak-Amerikában az élet védelmének megbecsülése valóban Isten teremtési rendjének felmutatása. A Vatikán fontosnak tartja az interkulturális és az inkulturációs tevékenységet, tehát az egyház „honosságának” és meghonosításának feladatát, amelyet a reformáció különlegesen is képvisel. Meg kell azonban őriznie az afrikai, ázsiai országokban is a keresztyénségnek önazonosságát.

Szólnunk kell még a sajtó, rádió, TV szerepéről, amelyre az egyházak és mozgalmak külön képzésben részesítik munkatársaikat. A rádió közül az Andok, Addis Abeba, Transworld, Evangeliumsroundfunk és a moszkvai új adót említhetjük. Az „Electronic Church”-ról magyarul is olvashattunk.

Az új elhívítás, odaszánás és hűséges munka mellett számos kísértés és hiba is felüti fejét, mint konkoly a búzában. Nekünk kérnünk kell az aratás Urát: „Küldjön munkásokat az Ő aratásába.”

Dr. Szónyi György
(Miskolc)

IRODALOM Heating's Encyclopedie for Religion and Ethics. – Evangelisches Kirhenlexikon, 1953. – Lexikon für Weltmission. Erlangen, 1975. – Evangelisches Gemeindelexikon. Wuppertal, 1985. – Letourette 7 kötetes Misszió-története. – Szónyi György: A fiatal egyházak szerepe népnépéletében. Bp., 1954. – P. Scharpf: Geschichte der Evangelisation. 1964. – Frankfurter Erklärung zur Grundlagenkrise der Mission 1970. – International review of mission 1990/2. M. Amaladoss: Mission in the nineties 209. o. Vatican II. A misszióknak legyen prófétai vonása. Szóljon a kultúra, vallás, igazságosság dolgaihoz is. Erősítse az erkölcsi megújulást. Különböző kultúrák között, de az identitás megőrzésével szolgáljon. Inkulturáció=honosság. – IMR 1990/4. A misszió bázisa az egység és megújulás. A megbékéltetés, mint új közösségek alapja. – Theology Today 1990/1. Isten személye a moszlim, zsidó és keresztyén vallásban. – Theology Today 1990/2. A modernizmus bírálata a fundamentalizmus mérlegén. – Fundamentalista lázadás a modernség kora ellen. – Donald G. Dawe: Az evanglikális mozgalom növekedése, kristályosodása, ellentmondásai és a dialógus, Craig M. Gay – Weltmission, Hamburg. – Mission, Basel. – Die Kirche Berlin. – Présence, Paris. – Der Sonntag, Leipzig. – Biege-meinde, Hamburg. – St. Raphael, Mainz. – Radius, Marburg. – Idea-Spektrum, az Alliance hírközlőnye.

Az isteni igazságosság útjai a görög egyházatyáknál

A keresztyén egyházi írók a tökéletességet kifejező tulajdonságok sokaságával ruházták fel az Istent. Ezek egyike az igazságosság. A továbbiakban arra a kérdésre szeretnék választ adni, hogyan vált teológiai reflexió tárgyává az isteni igazságosság (dikaiosüné) a görög nyelvű keresztyén irodalomban, illetve milyen jelentésváltozáson ment keresztül.

Mindenekelőtt föl kell tenni a kérdést, mit jelent egyáltalán az, hogy az isteni dikaiosüné problémává vált. Ha egy Istenről állított predikátum problematikusává válik, az rendszerint azt jelzi, hogy az illető fogalom valamiféle jellemzését, leírását kívánja adni Istennek, de e leírás sokak szemében pontatlan és inadekvát. Ilyen értelemben válik pl. kérdéssé az „agennétosz” („születetlen”) Isten fogalma a IV. századi arianus viták idején. Mi a helyzet azonban az olyan kataphatikosz (állító értelemben használt) kifejezésekkel, mint pl. „Isten jó”, „Isten tökéletes”, „Isten gondviselő”, „Isten mindenható” vagy „Isten igazsá-

gos”? Ezek a tulajdonságokat jelző megnyilatkozások nem úgy viselkednek, mint előző példánkban a „születetlenség”. A különbség nem abban van, hogy az „agennészia” egy apophatikus jellegű – Istent negációkkal megközelítő – teológiai gondolkodás szava, szemben a kataphatikosz „agathosz”, „teleiosz”, „dikaiosz” kifejezésekkel, hanem sokkal inkább abban, hogy Areiosz és legképzettebb követője, Eunomiosz egyfajta definíció-érvényű leírásnak tekintették a „születetlenséget”, ami a Fiú istenségét kizárja, és egyedül az Atyára illik. Az isteni jóság, tökéletesség, bölcsesség, igazságosság ezzel szemben olyan tulajdonságok, amelyek egy keresztyén eszmerendszerben feltétlenül megilletik az Istent, amelyek nem definíciószerűen használandók, és ez azt is jelenti, hogy az ezen tulajdonságokat kifejező fogalmaknak nincs igazi története a keresztyén teológiai gondolkodáson belül.

Mindez már önmagában jelzi, hogy az isteni igazságosság nem válhatott kérdéssé az önmagát ortho-

doznak tekintő nagyegyházon belül, hanem csupán ezen egyház időben és térben vett perifériáján.

Az igazságosság és a jó Isten ellentéte

Órigenész (184–254), korának legképzettebb teológusa a következőket írja Peri Arkhón című műve II. 5. részében: „Mivel pedig egyeseket tényleg aggodalomba ejt az, hogy úgy látszik, annak az eretnekségnek a vezetői egyfajta felosztást végeztek, – amennyiben azt mondták, hogy más dolog igazságosnak lenni és más jónak lenni, és ezt a felosztást az istenségre is vonatkoztatták azt állítva, hogy egyrészt a mi Urunk Jézus Krisztus Atyaistene jó és nem igazságos, másrészt a Törvény és a próféták Istene nem jó, hanem igazságos, – úgy vélem, e kérdésre amilyen röviden csak lehet, szükséges válaszolni.

Úgy gondolják tehát, hogy a jóság egy olyan indulat, amely arra irányul, hogy mindenki számára jó legyen, mégha méltatlan is az, aki kapja a jótéteményt, és nem érdemli meg, hogy elnyerje. Nekem azonban úgy tűnik, nem alkalmazták helyesen az ilyen meghatározást, amikor úgy vélték, hogy nem lehet jó az, ami keserűséget vagy szomorúságot okoz valakinek. Ugyanis az igazságosságot egy olyan indulatnak tekintették, amely mindenkinek érdeme szerint megfizet. De ebben az esetben is újra helytelenül magyarázzák meghatározásuk értelmét. Azt tartják ugyanis, hogy az az igazságos, ami a rosszal rosszat, illetve a jóval jót tesz, azaz, nézetünk szerint az igazságos nem tekinthető olyannak, ami jót akar a rossznak, hanem egyfajta gyűlölettel viseltetik ellenükben.”

A szóbanforgó eretnekeken Órigenész Markiónt és követőit, illetve a valentiniánus gnósztikusokat érti. Nem képeznek egységes csoportot, ennek ellenére a II. század negyvenes éveitől jó egy évszázadon keresztül a szerveződő keresztény egyház legerősebb belső ellenzékének tekinthetők. Nem kis részben éppen az ő tanításaikkal szemben kezdődött el a kereszténység főbb tanainak rögzítése és maga a kanonizálás. Ami mindenképpen közös bennük, az az Ó-, illetve Újszövetség Istenének szembeállítása. Órigenész szerint összegyűjtik az ótestamentumi elbeszélésekből az isteni büntetésekkel kapcsolatos epizódokat (özönvíz, Szodoma és Gomorra, az Egyiptomból kijövő vétkező zsidók pusztulása), és szembeállítják az Újtestamentum Megváltójának a könyörületeségre és szeretetre buzdító szavaival. A Teremtés, a Törvény és a próféták Istene tehát karakterében más, mint Jézus Krisztus Atyja.

A jó és az igazságos Isten szembeállítása igazából csak Markiónnál és követőinél található meg, míg a kifejezetten gnósztikusoknál – akik az egész anyagi világot elvetik, mint rosszat, s ezzel teremtőjét is, akik rendelkeznek bizonyos filozófiai ismeretekkel és elég otthonosan mozognak a mitológia, illetve misztériumvallások nyelvi világában, és nem kívánnak külön egyházat alapítani – ez kifejezetten háttérben marad, olyanmódon, hogy a kor nagy hereziológusa, Eirénaiosz nem is foglalkozik ezzel a problémakörrel Adversus Haeresis című művében. Markión a gnósztikusokkal

szemben biblicista, akinek a hellén közép- és magaskultúra idegen világ, egyházalapító- és szervező, aki a kétféle iratcsoport szembeállítása révén, a prófétai jóvendölések értékének kétségbevonása által jutott olyan következtetésre, hogy az Újszövetség Istene a jó Isten, az Ószövetség Istene pedig az igazságos Isten. Az Ó-, illetve Újszövetség radikális szembeállítása jelenti tehát azt a keretet, amelyen belül részleges ellentétként merül fel a jó és igazságos oppozíciója. Ezt annál is inkább fontos leszögezni, mivel a markióniták szerint az Ószövetség Istenének további sajátosságai megkérdőjelezzik igazságos voltát, s az általuk levont végső tanulság az, hogy az Ószövetség Istene következetlen, indulatos, szigorú bíró, szemben az evangélium könyörületos jó Istenével.

Mindenesetre induljunk ki az „igazságos Isten” contra „jó Isten” önmagában véve mérsékelt Ószövetség-kritikájából. Ez a karakterkülönbség első látásra plasztikus megfogalmazása a zsidó és keresztény vallás másságának. Az igazságos isteni, bírói döntés végigkíséri az Ószövetség világszemléletét. A paradicsomi kiűzetés Jahveh igazságos ítélete, hiszen feltételt szabott Ádámnak és Évának, miszerint nem ehetnek a jó és a rossz tudásának fájáról, különben meghalnak, és a feltételt megsértő emberpár így szinte magát zárta ki a halhatatlanság javából. A testvérgyilkos Káin joggal vált átkozott bujdosóvá, a megromlott emberiséget bűnei miatt sújtja Isten vízőzönnel, míg az igaz Noé kegyelmet talál nála. Az elsőszülöttségi jogát könnyelműen eladó Ézsau joggal vált mellőzötté, az ártatlanul meghurcolt Józsefnek pedig felemeltetés jutott osztályrészül. Izrael népének története elsősorban Isten igazságos döntéseinek alapszik. Ha a nép megszegi a Törvényt – amely maga is igazságos – Isten joggal zúdít rá szenvedést, és ha a nép a Törvénnyel összhangban él, igazságos jutalomra számíthat. Jahveh igazsága egyrészt büntet – akár Izrael ellenségeit (pl. Deut 33,21), akár a népen belüli bűnösöket (Zsolt 50,6; Ézs 5,16; 10,22; 28,17; Bár 1,15;2,6; Dán 9,9) – másrészt érvényre juttatja a jogot, az igazságot – akár Izrael ellenfeleivel szemben, akár saját kiválasztottai között (Jer 9,24; Jób 36,2 és köv.)

Ezzel szemben Jézus személye a Törvényt zsinórmértéknek tekintő zsidók szemében botránykő. Tanítványai többek között a vallási törvényt sértő vámos foglalkozásúakból kerülnek ki, Máté kifejezetten arról beszél, hogy sok vámos és bűnös (hamartólai) ült egy asztalnál Jézussal (9,10). Lehajol a lábát könnyeivel mosó bűnös asszonyhoz és megbocsátja vétkeit (Lk 7,36–50), földi életútját csodálatos gyógyítások sora és holtak életrekeltése kíséri végig. Tanításában úgyszintén meghatározó szereppel bír az isteni könyörületeség, a Törvény talio-elve helyébe egy nem igazságosan egyenlő viszonyosság lép: „Hallottátok a parancsot: szemet szemért és fogat fogért. Én pedig azt mondom nektek, ne álljatok ellent a gonosznak. Aki megüti a jobb arcodat, annak tartsd oda a másikat is” (Mt 5,38–39). „Szeressétek ellenségeiteket és imádkozzatok üldözőitekért. Így lesztek fiaii mennyei Atyátoknak, aki fölkelti napját jókra is, gonoszokra is, esőt ad igazaknak is, bűnösöknek is” (Mt 5,44–45).

Önmaga küldetéséről így nyilatkozik: „Nem az egészségeseknek kell az orvos, hanem a betegeknek. Menjetelek és tanuljátok meg, mit jelent: irgalmasságot akarok, nem áldozatot. Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, hanem a bűnösöket” (Mt 9,12–13). Nem szigorú bírónak tekinti magát, hanem szelídnek és alázatos szívűnek (Mt 11,29). Szavai szerint „senki sem jó, csak az Isten” (Mk 10,18).

2. Sedekah és dikaiosüné

Az „igazságos isteni törvény és ítélet”, illetve a „könnyörületes isteni szeretet” ezen plasztikus különbözősége csak bizonyos távolságból érzékelhető. Ha közelebről vesszük szemügyre a Szentírásban található igazságosságra vonatkozó szövegeket, akkor az éles kontúrok összemosódnak. Ha meg akarjuk keresni azt a közös pontot, amely mind a szóbanforgó eretnekek, mind keresztény ellenfeleik gondolkodási perspektívájában föllelhető, akkor ezt a „dikaiosüné” görög fogalmában találhatjuk meg, függetlenül attól, hogy ők sem ugyanazt értik az „igazságosság” kifejezés alatt. Az nyilvánvaló, hogy az eretnekek számára az isteni „dikaiosüné”:

1. nem a természetes istenismeret révén nyert predikátum – hasonlóan a görög filozófiai teológiához, amely nem él ezzel a kifejezéssel;

2. nem kifejezetten kinyilatkoztatásból szerzett ismeret, amennyiben ők elvetik az Ószövetséget;

3. feltételezi Isten és ember együttesét, összhangban azzal, hogy a görög bölcelet politikai erénynek tekinti az igazságosságot;

4. egyenértékű a „megadni mindenkinek azt, ami jár neki” elvével (iustitia distributiva), ezen belül elsősorban a bírói igazságszolgáltatással.

Megbízható hereziológusok (Origenész, Eirénaiosz, Tertullianus) állítása szerint a markióniták nem csupán ezzel az egy tulajdonsággal írták le az Ószövetség Istenét, hanem olyanokkal is, amelyek ellentmondanak e karakternek, mint „féltekeny”, „kegyetlen”, „bosszúálló”. Nem egészen világos, hogyan hozták ezeket összhangba a dikaiosünével, egyáltalán törekedtek-e ilyesmire, mindenestre nem érzékelték sem ők, sem jeles ellenfeleik, hogy az újszövetségi „dikaiosüné” héber megfelelője, a „sedakah” kifejezés nem csupán az igazságosságot jelentheti, hanem az isteni könnyörületességet is.

A héber „sedekah” szónak van egy olyan jelentésrétege, amelyet a „dikaiosüné” nem ad vissza. Egyáltalán, a zsidó igazságosság-felfogás jogi értelme csak másodlagos Jahveh és Izrael vallási értelemben vett szövetsége mellett. Jahveh nem a kívülálló bírói hűvösséggel ítélkezik, hanem beleavatkozik a történésekbe, és így juttatja érvényre igazságosságát, azaz hűségét a szövetséghez. A szövetség választást, illetve kiválasztást feltételez, a kiválasztás pedig egyben mások kizárását a szövetségből. Nem véletlen, hogy a „sedakah” legkorábbi jelentése „győzelem”¹. Jahveh igazságosságáról csak e szövetségen belül lehet beszélni, és ennek a zsidó etnocentrikus nézőpontnak nincs sok köze a hellén világ diké-fogalmához. A Mózes-vezette zsidókat üldöző fáraó nem nevezheti igazságtal-

lannak Jahveht, amiért megkeményítette az ő szívét, hisz nincs köze a szövetséghez.

Ha Jahveh igazságossága elsősorban hűség a szövetséghez, akkor nem véletlen egyrészt az, hogy a prófétai szövegek meglehetősen erőteljesen hangsúlyozzák ezt az igazságosságot, s hogy a keresztény igazságosság-fogalom erősen kapcsolódik ezekhez az elképzelésekhez, másrészt az, hogy a markióniták érzéketlenek voltak az igazságosság/szövetség/hűség jelentéskomplexum iránt, lévén hogy értéktelennek tartották a prófétai jóvendöléseket. Márpedig az Ó- és Újszövetség között a legfontosabb kapcsolatot a messianizmus, konkrétan a próféták könyvei jelentik, azok a szövegek, amelyek a Jézus-korabeli messianisztikus értelmezések kiindulópontjaivá váltak, legyen szó bennük eredetileg a megszemélyesített Izraelről, Izrael királyáról vagy Jahvehről. Ézsaiásnál az „Isai törzsökéből nővő vessző”, akin az „Úr lelke nyugszik ... igazságot szolgáltat az alacsony sorsúaknak, az igazságosság lesz derekán az öv ... akkor majd együtt lakik a farkas a bárányal, és a párdac együtt tanyázik a gödölyével” (11,1–6). Deutero-Ézsaiásnál a szenvedő szolga mások gonoszságait magára vállalva „sokat megigazulttá tesz” (53,11), neki pedig az Úr szolgáltat igazságot (50,8). A hamarosan elérkező isteni igazságosság ítélet a nemzetek fölött, az új Jeruzsálem alapja az igazságosság lesz (Ézs 51,5; 54,14). Egymás mellett jelenik meg tehát az ítélet, illetve az univerzális aranykori s egyben a végállapotot jellemző békeség leírása. Az ótestamentumi „sedekah” szótérilógiai értelme néha olyan erős, hogy a Septuaginta nem is a „dikaiosünével” fordítja, hanem „eleémoszünével” (könnyörületesség, irgalom).² Ugyanez áll a latin fordításra is. Hieronymus a Vulgataban a zsolttárokat ólatin fordításban közli, melynek alapja a Septuaginta – itt a „misericordia” kifejezés szerepel (Vulg. Zsolt 23,5) – míg későbbi, héber eredetiből készült fordításában „iustitia” olvasható. A héber „sedekah” szó tehát in nuce magában hordja azt a feszültséget, amely a markióniták szemében zsidóság és kereszténység oppozíciója.

Ha a könnyörületes igazságosság elveszíti politikai, nemzeti és evilági jellegét, és így nem zár ki senkit jótéteményeiből, valóban nem lehet más, mint jó. Jézus a követői szemében Messiás volt, akinek törvénye szövetség Isten és a benne hívők között, s amely éppúgy kötelezettséget jelent követői számára, mint a Törvény – méghozzá bizonyos értelemben szigorúbb kötelezettséget – élete pedig az isteni könnyörületesség példája.

Jézus Krisztus tanításai és tettei nem feleltethetők meg egy az egyben Atyja karakterével, és nem szemléltethetők önmagukban a messianisztikusan értelmezett prófétai szövegektől függetlenül. A jövőbeli igazságos isteni ítéletre történő figyelmeztetés nagyonis jelenvan tanításában: „Amikor pedig az Emberfia dicsőségben eljön összes angyalaival, fönséges trónján foglal helyet. Összegyűjtenek színe elé minden népet, ő meg elválasztja őket egymástól, mint a pásztor elkülöníti egymástól a juhokat a bakoktól. A bárányok jobbán állnak majd, a bakok pedig balján” (Mt 25,31...33). A jobb oldalon állókra az Atya országa vár, a bal oldalon állókra pedig örök tűz (25,34–41). Jézus a követői szemé-

ben egyszerre teljesíti be az uralkodói, prófétaí és szenvedő Messiás szerepét. Ezek közül az alakok közül azonban földi életében a legkézzelfoghatóbban a mások gonoszságait magára vállaló türelmes, szenvedő szolgát, az Emberfiát eleveníti meg, míg az uralkodóként ítélő parusziáját második eljövételétől várják.

Jézus alakja tehát összhangban van a héber „sedekah” fogalmával. Reprerentálja a szövetség iránti hűséget, a könyörületet igazságosságot és hirdeti az igazságos ítéletet. Aki hisz Istenben és őbenne, annak az isteni könyörületesség és igazságosság egyszerre biztosítja üdvözülését.

3. A „dikaiosüné” jelentésváltozásai

Ha a bibliai „dikaiosüné” kifejezést hebraizmusként értelmezzük, jelentésének egy meglehetősen széles spektrumát nyerjük; a részreahlást megengedő szövetséghez való hűségtől a mindenkit érdeme szerint jutalmazó, illetve büntető bírótól. Jóllehet a „dikaiosüné” ezen értelme nem azonos a mi leíró – s tegyük hozzá, az ókori görög-római – igazságosság-fogalmunkéval, ez a szövetségen belülről nézve nem érzékelhető.

Ezzel összhangban áll az a tény, hogy az apostoli atyák korának szerveződő kereszténysége számára a gyakorlati igehirdetés az elsődleges, az isteni sajátosságok összefüggései csak lassan, fokozatosan válnak teológiai reflexió tárgyává. Ennek megfelelően az apostoli atyáknál a „dikaiosüné” kifejezés leggyakrabban a kétféle életforma közötti választás kapcsán fordul elő; az igaz, Krisztus-követő, illetve az istentelen, gonosz élet kapcsán. Ezzel természetesen az Újszövetség gondolkodásmódjához kapcsolódnak az atyák, de nem árt megjegyezni, hogy a két út motívuma egészen általános vallástörténeti összefüggésekhez vezet. Ami a zsidó-keresztény tradíciót illeti, különösen szembeötlő az a feloldhatatlan ellentét, ami a Holt-tengeri szövegekben a Fény, illetve a Sötétség fiait állítja egymással szembe. A Közösség Szabályzata szerint az Istent keresőknek és a Mózes, illetve a próféták parancsai szerint élőknek „az igazság, igazságosság és törvényesség” szellemében kell cselekedniük tartózkodva minden rossztól, és gyűlölniük kell mindazt, ami istentelen (I. 1–5; Burrows 285. o.). A közösségbe belépők előtt a kóheneknek és levitáknak áldaniuk kell „a szabadító Istent és minden igazságos cselekedetét” (I. 19; Burrows 285. o.). A Fény fiainak útjai a világban: „világítani az ember szívében, az igazságosság és igazság minden Útját egyenessé tenni az Ó színe előtt” (III. 2; Burrows 287. o.). Ezzel szemben a gyalázatos lélekre az igazságos cselekedetek elhanyagolása, a gonoszság, elbizakodottság, hazugság és kegyetlenség a jellemző. A csatába induló Fény fiainak jelvényein többek között ezek szerepelnek: „Isten igazsága”, „Isten igazságossága”, „Isten méltósága”, „Isten törvénye” (A Fény fiainak harca a sötétség fiaival. IV. 6; Burrows 337. o.).³

Római Szent Kelemen Korinthusiakhoz írt levelében Krisztus az igazságosság kapuja (pülé dikaiosünész), ez nyílik az életre (48, 2–4), szemben a halállal, mely az istentelen és igazságtalan lázongás révén jött a világba (3,4; vö. Sap 2,24). A Didakhében a halál

útjain járók „nem ismerik az igazságosság jutalmát, a jóhoz nem ragaszkodnak és az igazságos ítélethez sem” (5,2). A Barnabás-levél kifejezetten az igazságosság útját állítja szembe a sötétség útjával (5,4; vö. 20,2; 2,1).

Alighanem joggal állíthatjuk, hogy a „dikaiosüné” értelme az apostoli atyáknál azonos az Isten által megkövetelt helyes étellel, ami egyfajta szövetséget jelent az Istennek engedelmeskedő Krisztust követő és benne hívó ember, illetve a megigazulást kegyelmi ajándékként adó, s ezáltal igazságos Isten között. Ezek a szövegek nem írják le az isteni és az emberi igazságosságot, hanem buzdítanak az üdvösséget elnyerő életre, nem kell tehát valamiféle definiált jelzést hozzárendelnünk a „dikaiosüné” kifejezéshez. Az „igazságosság útja” elérhető ideál, forrása pedig az Isten. Az „igazságosság”, „igazság”, „jószág”, „igazi élet” és a „vallási értelemben vett helyes” szavak tulajdonképpen felcserélhetők egymással, jelentéseik analízisének nincsenek teológiai értelemben vett lényeges következményei.

Tárgyunk szempontjából a II. század közepe táján meglehetősen fontos változások történtek:

1. A keresztény egyháznak egyre több nem zsidó tagja lett, ezáltal bizonyos hebraizmusok fokozatosan kivesztek a nyelvből.

2. A keresztény irodalom fő műfajává az apologetika vált, amely írásoknak a címzettjei már nem különböző egyházak, illetve egyházi személyek, hanem pogányok, akiknek elsősorban azt kellett bizonyítani, hogy igazságtalanul jár el az államhatalom a keresztényekkel szemben, másodsorban pedig egy a korábinál racionalisztikusabb propagandával kellett meggyőzni őket a kereszténység igazáról.

3. Az erősödő eretnek, gnósztikus – jórészt Ószövetség-ellenes irányzatokkal szemben egységesíteni kellett a keresztény egyházi tanítást, érvelni kellett a kanonikusnak minősített írások mellett, illetve cáfolni kellett az ellenfeleket. Mindez megintcsak új irodalmi műfajok kialakulását siettetette.

Ha olyan reprezentatív személyiséget keresünk, akinek életében és munkásságában a felsorolt mindhárom tényező szerepet játszott, akkor ezt Jusztinoszban megtaláljuk. Jusztinosz bizonyos filozófiai kultúrával rendelkezett, mielőtt kereszténnyé lett, ránk maradt művei között két apológia is található, Eusebiosz Egyháztörténete szerint könyvet írt Markión ellen és egy másikat az összes eretnecség ellen (IV, 12). Ez utóbbiak nem maradtak fenn, de bizonyos, hogy alapvető munkák voltak, amelyekre többek között Eirénaios (Iréneus) is támaszkodott és közvetett módon Tertullianus.

Azokat a jusztinoszi szövegrészleteket, amelyekben a „dikaiosüné” többször szerepel, két csoportba oszthatjuk. Az egyikben ószövetségi idézetek találhatók a zsidó Trüphónnal folytatott párbeszédében⁴ – ezeknek nem tulajdoníthatunk túlzott jelentőséget – a másikban a bírói igazságosságról esik szó a keresztények fölötti ítélet kapcsán.⁵ Ez utóbbi sincs szoros összefüggésben az isteni igazságossággal, mégis lényeges abból a szempontból, hogy itt már a hellén-római jogi igazságosság gondolatával találkozunk. Jusztinosz szerint az igazságosság erény (I. Apol. 6,1; II. Apol. 9,1; Dial. IV. 3), tettekben nyilvánul meg

(Dial. XLIV. 2; XLVII. 6.; CII. 4; I. Apol. 27,1). Jusztinosznál megtalálható a görög „dikaiosüné” kétféle bevett értelme, egyrészt tehát az igazságosság azonos magával az erénnyel, másrészt egyike az erényeknek, mégpedig az, ami mindenkinek megadja azt, ami jár neki. A Trüphón-dialógusban (XCIII, 2–3) arról beszél, hogy két parancs teljesít be minden igazságosságot és vallásosságot, ezek közül az egyik az, hogy szeresd felebarátodat, mint önmagadat (Mt 22,39; 10,27). Az előírás értelmezésekor egyrészt hangsúlyozza azt, hogy ugyanazokat a javakat kell kívánnunk embertársaink számára, mint önmagunk számára, másrészt ezt az ember általános, minden egyedre közös definíciójával támasztja alá. Máshol is gyakori nála az arányos szétosztás értelmében vett igazságosság gondolata, főleg az isteni ítélő igazságosság esetében. Ugyanakkor az I. Apológiában (12,11) a védekező beszéd első részének a lezárásakor arra hívja fel a figyelmet, hogy az eddigiiek alapján a keresztényeket „igazaknak” és „igazságosaknak” kell ítélni. Magyarul azt mondhatnánk, „erényeseknek”, „jóknak”. Jóllehet ezek a szöveghelyek nem igazolják, hogy Jusztinosz ugyanúgy homonimiának tartja a „dikaiosüné” kifejezést, mint Arisztotelész a Nikomakhoszi etikában (V, 3), – ahol megkülönbözteti 1) az erénnyel azonos, csaknem önmagában lelkialkatként értelmezett, hanem más emberekhez viszonyított igazságosságot és 2) az erény részét képező, egyenlőségen, illetve arányosságon alapuló javakat szétosztó és kiigazító igazságosságot – a szó használatának hasonló típusú kettőssége felfedezhető nála.

Az isteni igazságosság elsősorban mint ítélet és kormányzás nyer megfogalmazást Jusztinosznál. Ha azt keressük, miben tér el Jusztinosz felfogása elődeitől a dikaiosüné kapcsán, akkor ezt a következőkben láthatjuk:

Erőteljesen hangsúlyozza, hogy az igazságos isteni ítélet feltételezi az emberi szabadság meglétét. Ezzel összefüggésben Jusztinosz szerint Istennek lehetőséget kell adnia az ember számára, hogy eleget tehessen elvárásainak. A lehetőség egyetemes, már nem kizárólag a szövetség-gondolatra épül.⁶ Az egyetemes lehetőséget a következő biztosítja: a világot igazságosan kormányzó logosz minden emberben elültette az üdvözülés útjának felismerését lehetővé tevő értelmi magvakat (logosz szpermatikosz). Így a szövetségen kívül rekedt sem vádolhatja igazságtalansággal az isteni ítélkezést. Az isteni igazságosság megnyilvánulása tehát a Logosz teremtvény és kormányzó tevékenységében megmutatkozó helyes istentiszteletre nevelő erő. Ennek egyik, a legfontosabb megnyilvánulása Jézus Krisztus személyes példája, Isten felé irányító élete, betetőződése pedig a paruszia, az igazságos ítélet, melynek nyomán a holtak feltámadnak, a jók üdvözülnek, a gonoszok pedig örök tűzben bűnhődnek.

Azok a változások, amelyekről a II. század közepi kereszténység kapcsán szó esett, tendenciájukban és dinamikájukban a század végéig tovább erősödtek. A kereszténység egyre szélesebb társadalmi rétegek számára vált elfogadhatóvá, s közben felmerült az igény egy szisztematikusabb teológia irányába.

Az apologetika és az antignosztikus polémia aktualitása sem szűnt meg. Jóllehet sok érv a múlt örökségéért később is felbukkant, – alapjában véve konzervatív jellegűek ezek a keresztény irodalmi műfajok – az új, képzetesebb ellenfelekkel szemben az argumentációnak is szükségképp meg kellett újulnia.

Ezek a követelmények a birodalom jelentős kulturális hagyományokkal rendelkező nagyvárosaiban különös kényszerítőerővel jelentkeztek. Nem véletlen, hogy a keresztény irodalom talán legmeghatározóbb központjává Alexandria vált.

Jóllehet a két szerző, akiről az isteni igazságosság témája kapcsán mindenképpen szót kell ejteni, – Alexandriai Kelemen és Órigenész – életének csak bizonyos szakaszát töltötte Alexandriában, ez az időszak mindenképpen döntő munkásságára nézve. Alkatilag meglehetősen különbözik egyik a másiktól, Kelemen művei pedagógiai, szépirodalmi karakterűek rengeteg idézettel keresztény, hellenisztikus zsidó és pogány írók műveiből, laza szerkezetűek és eklektikus jellegűek, néhol szándékoltan homályosak, Órigenész viszont rendszerező, kevesebbet idéz pogány szerzőktől, ugyanakkor szervezettebben adaptálja azt, amit értékesnek tart belőlük, stílusára nem helyez különösebb súlyt, ugyanakkor mondanivalóját világosan fogalmazza meg, érvelési technikája kifinomult. Ami közös bennük – eltekintve sok más egyébtől, lévén valószínűleg mester-tanítvány viszony is összefűzte őket – az, hogy meglehetősen járatosak a hellén filozófiában. Hozzájuk képest a magát filozófusnak tekinthető Jusztinosz filozófusnövendék, aki inkább csak belekóstolt a bölcseletbe.

Alexandriai Kelemennél a „dikaiosüné” már nem csupán a Jusztinoszra jellemző, a bevett hellén szóhasználatot követő jelentésekben (erény általában, illetve arányosság vagy egyenlőség alapján bíraskodó és szétosztó igazságosság) szerepel, hanem egy speciális platonikus értelemben is. Így például a Sztrómateisz IV. könyvében az igazságosságot „a lélek részei közti harmóniának” nevezi (IV, 26; Staehlin 321,3), a VII. könyvben a platoni kardinális erények legfőbbjének (VII, 3; Staehlin 13,8). Az igazságosság és a jóság azonosítása már Kelemennél megtalálható: „Az igazságosságot jónak mondjuk, nem azért, mert erénnyel bír, hisz erény az igazságosság, hanem mert önmaga révén és önmaga által jó” mondja a Paidagogoszban (I, 8; Staehlin 127,3), és hozzáteszi, hogy „mindazok a sajátosságok, amelyek a jóhoz tartoznak, az igazságosságot is jellemzik”. Az igazságosságnak és a jóságnak az egybetartozását máshol is hangsúlyozza: „A törvény egyszerre hirdeti Isten igazságosságát és jóságát” (Sztrómateisz II, 18; Staehlin 158,11), vagy: „mert jó az Isten igazságossága és igazságos jósága” (Sztrómateisz VI, 14; Staehlin 486,29). Amikor Kelemen az emberi igazságosságról beszél, akkor azt ugyanúgy nem kizárólag egy szövetségi aktusból eredezteti, mint Jusztinosz, hanem az egyetemes isteni gondviselés fogalmából. Így, szerinte az emberben van egy természetes igazságosság, amelynek forrása a természet teremtvénye (Sztrómateisz I, 19; Staehlin 60,17; vö. VI, 6; Staehlin 454,21). Természetesen megtalálhatók Kelemennél olyan tradicionális eszmék is, mint az isteni

igazságosság és a Törvény szoros kapcsolata, vagy az, hogy az igazságosság forrása Isten szeretete, ami azonban kifejezetten új gondolati elem nála, az az isteni jószág és igazságosság egybeolvastása.

Ez egyben a legfontosabb kapocs Kelemen és Órigenész között az isteni igazságosságra vonatkozó reflexiók tárgyában. Kelemen gondolatai nem illeszkednek egy részletes antignosztikus polémia keretébe, nem rendszerezettek, ellentétben Órigenészével, aki a Peri Arkhón II, 5 részben a következő érveket sorakoztatja fel a jó és az igazságos Istent szembeállító eretnekekkel vitázva:

1. Az Ószövetségben található isteni büntetések nem tekinthetők mindig igazságosnak, hisz gyakran többízigen sújtják az utódokat. Ebből következik, hogy ezeket a történeteket nem szabad szó szerinti értelemben venni, ahogy azt az eretnekek teszik.

2. Az igazságos isteni büntetés ténye ellentmond annak az eretnek tannak, miszerint az emberek természetete eleve meghatározott, jó vagy rossz, hisz így Isten nem a tetteket, hanem a természetet ítélné meg.

3. A jószágot bizonyára erénynek tartják az eretnekek. Vajon erény-e az igazságosság? Ha az igazságosság erény, akkor jó. Ha nem jó az igazságosság, akkor vagy rossz – de ez értelmetlenség, hisz nem lehet rossz az, ha a jót jóval jutalmazza – vagy indifferens – de ez azt jelentené, hogy a mértékletesség, a bölcsesség és az összes többi erény indifferens, ami ellentmond az Írásoknak (vö. Phil 4,8).

4. Helytelen felfogás az, hogy Isten gyűlöletből bünteti a rosszat rosszal. Az isteni büntetés javító célzatú, tehát jó. Isten „a jót igazságossággal teszi és jószággal büntet, mert sem az igazságos nélküli jó, sem a jó nélküli igazságos nem képes jelezni az isteni természet méltóságát.”

5. Ha az igazságosság más, mint a jó, akkor az igazságtalanság is más, mint a rossz. Mi akkor a Sátán? Valójában „egy és ugyanazon erénynek tekintjük a jószágot és az igazságosság erényét.”

6. A Róm 7,12 alapján nyilvánvaló, hogy a Törvény jó, a parancs szent, igazságos és jó. Amikor Pál a következő sorban a jószágot külön hangsúlyozza, az azt jelenti, hogy a jószág az erények közül a nemet, az igazságosság és a szentség pedig a nem fajait reprezentálja.

7. Végezetül szövegeket idéz az Írásból, amelyekben az olvasható, hogy az Ószövetség Istene jó, illetve az Újszövetség Istene igazságos.

Ezen érvek közül az elsőnek és a negyediknek különös jelentősége van. Ismeretes, hogy mind Markión, mind a valentiniánusok alapvetően szó szerinti értelemben interpretálták az Ószövetséget. Ennek egyik következménye, hogy a Teremtő, a Törvény Istene egymást kizáró tulajdonságok hordozójává vált, és a bibliai antropomorfizmusok is azt sugallják, hogy ez az Isten következtelen, indulatos és nem eléggé szellemi isten. Egy ilyen típusú okoskodás cáfolását kétféle argumentáció kísérelheti meg: vagy egy allegorizáló interpretáció nyesegeti le az antropomorfizmusokat a bibliai történetekről, és mindazt, ami Istent feltétlenül megillető tulajdonság, érvényre juttatja – így jár el Órigenész – vagy pedig nem

allegorizál, hanem minden egyes olyan esetet, amelyben Isten nem kifejezetten isteni lényként viselkedik, segédokkal, nem nyilvánvalóan odatartozó körülmények és szentírási szövegek bevonásával magyarázza – így tesz gyakran Eirénaiosz és Tertullianus hasonlóan a zsidó midrás-irodalomhoz. Az előbbi egy szisztematikusabb, racionalisztikusabb, a hellén filozófiai tradícióval szorosabb kapcsolatot tartó teologizálás lehetőségét nyújtja a veszéllyel együtt, hogy egyrészt esetleg az eredeti szövegtől idegen interpretációkat ad, másrészt a magyarázatokra való törekvés háttérbe szoríthatja az isteni transzcendencia tényét, ami az igazságosság problémaköre szempontjából is alapvető – hogyan tudná megítélni az ember, vajon igazságos-e az Isten ítéleteiben. – Az utóbbi álláspont egy kevésbé következetes, testes jellegű istenképpel mutat affinitást, és nem túlságosan ellenálló az észérvekkel szemben.

Az órigenészi teológiában a szellemi, változatlan, egyetemesen gondviselő Isten többek között a nem részrehajló igazságosság vagy jószág kritériumának megfelelően kezdetben nem testes embereket teremt, hanem egymással azonos szellemi természetű tiszta lelkeket, akik számára a testbe kerülés már korábbi vétkeiknek egy pedagógiai célzatú büntetése – így a világban élő emberek között, első látásra nyilvánvaló egyenlőtlenség is magyarázatot nyer – a végítélet pedig nem egy olyan sorompó, amely minden további változás lehetőségét megszünteti. Még a bukott angyalok, a démonok számára is lehetséges megbánás, Órigenész nem zárja ki az egymást követő világok létének lehetőségét, és bekövetkezhetik a tökéletes vég, minden újra szellemivé válik és mintegy feloldódik Istenben.

A teremtmények egyenlőségének, az univerzális isteni gondviselésnek ez lehet az értelme: az igazságos végítélet helyett csak részleges ítéletek büntetnek, minden teremtmény Istenre rendelt, az isteni jószág elsősorban szeretet, így az isteni igazságosság föloldódik az isteni jószágban.

Az ítélkező istenbírói igazságosság fogalmának ilyen típusú relativizálása természetesen szélsőségekig a görög teológiai gondolkodáson belül is – tegyük hozzá, maga Órigenész is inkább mint lehetőséget tárgyalja a végső állapotában Istennel teljes egységbe kerülő szellemi létezők teóriáját. Összességében azonban azt mondhatjuk, hogy a képzetesebb teológusok nem szívesen tárgyaltak úgy Istenről, mint a fenyegető, noha igazságos végítélet bírójáról, ezen a ponton jól kitapintható különbség létezik a görög, illetve a latin szerzők szemlélete között.⁷ A gondviselő, emberszerető, jó Isten alakja mind a dogmatikai, mind az aszketikus-misztikus traktátusokban háttérbe szorítja az igazságos bírót. A markióniták és valentiniánusok eltűnésével együtt az isteni dikaiosüné kérdése sem maradt aktuális. A görög teológiai viták más típusú kérdésekkel foglalkoztak, és az egymással szembenálló felek természetes egységben vallották az isteni jószág és igazságosság meglétét.⁸

Somos Róbert

JEGYZETEK 1. Az Ótestamentom legősibb szöveg- emlékében, Debora énekében (Bir 5,11). A Szent István Társulat által kiadott fordításban: „az Úr jótettei”, a Vulgátában

„justitiae dei”. – 2. Pl. Zsolt 24,5; 33,5; 103,6 és Deutero-Ezsaiásnál. – 3. Az idézetek Komoróczy Géza fordításai Millar Burrows: A Holt-tengeri tekercesek című könyvének függelékéből (Bp., Gondolat Könyvkiadó, 1961). – 4. Dialógus cum Tryphone XI,3; XV,1; XXII,1; XXVI,2,3. – 5. Pl. I. Apológia 2,2; 3,2; 4,2; II. Apológia 4,4–6. Sőt, Jusztinosznál az Ószövetség ténye mint szövetségi aktus relativizálódik. A szombat megtartására vonatkozó parancs vagy a körülmé-
télés előírása nem annyira a szövetség megnyitvánulása, mint inkább a zsidók igazságtalanságaira figyelmeztető jel (Dial. XXI,1; XXIII,4), s a Törvény alapja is inkább Izrael kemény-

szívűsége (XLVI,5). – 7. Tertullianus például magától értetődő természetességgel beszél arról, hogy az igazságos ítélettől való rettegés jó dolog (timor iudicii ad bonum, non ad malum confert – Adversus Marcionem II,13), hogy a bűnösök utódait is sújtó isteni büntetés ésszerű, hisz másokat elriaszt a vétkek elkövetésétől (II,15), hogy Istenben ténylegesen lakoznak olyan szenvedélyek (motus animi), mint féltékenység (aemulatio), harag (ira), bosszú (ultio) (I,26). – 8. Így például Areiosz Alexandroszhoz írt levelében nyugodtan írhatta, hogy hisz „a Törvény, a próféták és az Újszövetség igazságos és jó Istenében”.

A második parancsolat

Öt évvel ezelőtt írtam már dolgozatot a második parancsolatról. Akkor ez meg is jelent a dr. Tóth Kálmán professzor tiszteletére kiadott tanulmánykötetben.¹ Most megint öt kívánom köszönteni ezzel a dolgozattal, megköszönve Istennek a közel három évtizedes barátság és munkatársi kapcsolat áldásait. A második parancsolattal újra foglalkozva, gazdagabb irodalom alapján néhány dolgot másképpen látok; az üzenet tartalma világosabb lett előttem.

1. Bevezető megjegyzések

Kezdjük a parancsolat vizsgálatát A. Alt egyik megállapításával. Az izraeli jog kezdeteiről írt híres munkájában² azt tanítja, hogy a Tízparancsolat különbözik az apodiktikus törvényektől. Ezek ui. pontosan megnevezik azt a büntetést, amely a parancsolat megszegőire vár. Vagy ezt mondják halállal lakoljon Ex 21,15–17; vagy ezt: átkozott legyen Deut 27,15kk. Az első esetben a gyülekezet kövezi meg a bűnöst, a második esetben, amikor olyan bűnőről van szó, amelyeket a gyülekezet nem tud meg, Isten átka, büntetése éri utól. A Tízparancsolatban azonban – tanítja A. Alt és nyomában B. S. Childs Exodus-kommentárja³ – a rövid apodiktikus tilalmak mellett nem áll büntetés.

A. Alt híres munkáját később néhány ponton kritika érte. Itt is meg lehetne jegyezni, hogy egyes parancsolatokhoz azért mégiscsak fűződik valamiféle büntetés. Mindjárt a második parancsolat arról beszél, hogy az Úr megbünteti az atyák bűnéért a fiakat is harmad- és negyedízig. A harmadik parancsolatban megint azt olvassuk, hogy nem hagyja az Úr büntetés nélkül azt, ha valaki hiába mondja ki a nevét. Hasonlóképpen az ötödik parancsolatban is van büntetésről szó. Ez a parancsolat azt ígéri, hogy megtartói hosszú ideig élhetnek abban az országban, melyet az Úr ad nekik. Emögött az a gondolat áll, hogy a parancsolat megszegésével eljárszaná a nép az országot.

Ezekre az ellenvetésekre A. Alt meg tudna felelni. Bizonyára azt mondaná, hogy a büntetésről szóló részek későbbi magyarázatok, kiegészítések, bővítmények a Tízparancsolatban. Az egyes parancsolatok mellett későbbi bővítmények állnak G. von Rad szerint is. Sőt ószövetségi teológiájában erőteljesen hangsúlyozza,

hogy az egész Sínai-perikópát később iktatták be a pusztai vándorlásról szóló hagyományanyagba. A Sínai-perikópa előtt és után a Kádes-hagyományanyag áll. Ebbe ékelődik bele a terjedelmes Sínai-perikópa, az Ex 19,1–Num 10,10. Ezen belül Ex 19–24, 32–34 a Jahvista és az Elohista forrásból való, Ex 25–31,35–Num 10,10 a Papi iratból.⁴ Ezt megerősíti M. Noth, aki szerint a Dekalogust Ex 20,1 csak lazán kapcsolja össze a 19. fejezettel, a Sínai-hegyen történt theofánia történetével. Ő is azt tanítja, hogy az egyes parancsolatok mellett álló megokoló megjegyzések későbbiek, mint maguk a parancsolatok. Sőt a magyarázó megjegyzések még változhatnak is, mint pl. a negyedik parancsolat esetében: a negyedik parancsolatot másképpen okolja meg a Deuteronomium, mint az Exodus.⁵

Már A. Alt is azt tanította, hogy az apodiktikus jog helye a kultusz. Itt hirdették ki a lévita papok az Úr parancsolatait Deut 27,9kk. Ehhez K. Koch azt teszi hozzá, hogy az ún. kapu-liturgiák is negatív fogalmazású mondatokat tartalmaznak: „Nem rágalmozott nyelvvel, nem tett társának rosszat, nem hoz szegényt rokonára”, Zsolt 15,3; 24,4. Aki az istentiszteleten részt akart venni, annak ún. negatív hitvallást kellett tennie: Fel kellett sorolnia azokat a bűnöket, melyeket nem követett el, nehogy kizárják őt a kultuszból Deut 26,13k.: „Nem ettem belőle gyászomban, nem voltam tisztátalan, amikor kivittem, és nem adtam belőle halottnak”. Igaz, hogy itt nem a papok szólítják meg a gyülekezetet. A stílus nem ugyanaz. A kultikus háttér azonban világos, éppennygy, mint az 50. és 81. zsoltár esetében. Itt azt láthatjuk, hogy a Tízparancsolat főbb részleteit recitálták.⁶

Számolnunk kell azzal, hogy a képtilalom igen régi, és nem csupán a kánaáni kultuszokkal való találkozás váltotta ki. Nincs bizonyítékunk arra, hogy a honfoglalás előtt a Jahwe-kultusz még nem volt kép nélküli.⁷ Azonban Izrael még először elfogulatlanabb volt pl. a szent oszlopokkal szemben. Ezt bizonyítja Jákóbb története Gen 28,18; 31,19.30–35; 35,1–4. Találkozunk bálvány-szobrokkal is Bír 3,19, Gedeon efődjával Bír 8,24–27 és Dávid házában levő emberalakú teráffal 1Sám 19,16. A Dánban és Bételben álló bikaszobor ellen még sem Illés, sem Elizeus, sem Ámós nem emelt kifogást Bír 17k; 1Kir 12,26–30. Az igazi polémia Hóseással kezdődött. Itt már szó sem lehet arról, hogy a Kánaánban talált szobrokat „jahweizálni” is lehetne. Ezek idegenek

a Jahwe-kultusztól Hós 3,4; 4,17; 8,4k; 10,1k; 13,2; 14,9. Különösen is harcolt Hóseás a bételi bikaszobrok ellen Hós 8,5k; 10,5; 13,2. A próféta az egész nyilvános kultuszt Baal-imádatnak minősítette. A szobrok imádata hűtlenség az Úrral szemben! A második parancsolat radikális megfogalmazása mögött Hóseás próféta igehirdetése áll – tanítja F. L. Hossfeld.⁸

2. A második parancsolat szövege

„Ne csinálj magadnak istenszobrot!” Az istenszobrot a régi időkben fából vagy kőből faragták. A fémből öntött bálványiszobrot Kánaánban ismerhette meg Izrael Ex 20,23; 34,17. Nem tartjuk valószínűnek H. Gressmann tanítását, aki szerint a pusztai vándorlás idején azért nem voltak bálványiszobrok, mert szegény volt a nép: „Mózes nem azért nem tisztelt szobrokat, mert nem volt szabad, hanem egyszerűen azért, mert nem voltak szobrai”. A szegénység a kultúrát is lehetetlenné teszi.⁹ Ezzel szemben K. H. Bernhard helyesen állapítja meg, hogy a bálványiszobornak nem kellett mindig művészi szépnek lennie, még csak nem is kellett hasonlítania az istenséghez. Elég volt egy kezdetlegesen kifaragott kő vagy fa. Ezenkívül arra is gondolnunk kell, hogy a nomádok kapcsolatban álltak a városlakókkal.¹⁰ Sőt maguk is értettek a kovácmesterséghez Gen 4,32; sőt még jószágokra is amuletteket akasztottak Bír 8,21k. Az istenszobor nélküli kultusz bibliai specifikum, egyedülálló az ókorban.

A következőkben W. Zimmerlinek a második parancsolatról írt tanulmányára támaszkodunk.¹¹ A „semiféle képmás” kifejezés előtt az Exodus szövegében „és” kötőszó áll, a Deuteronomium szövegében nem áll kötőszó. Ez azt jelenti, hogy az Ex 20,4 szinonymértelműnek tartja az „istenszobor” és a „képmás” szavakat, a Deut 5,8 pedig magyarázó megjegyzésnek, appositionnak. Az utána jövő kifejezés: „fenn az égben, lenn a földön, vagy a föld alatt, a vízben” az ókori keleti ember háromemeletes világképét tükrözi. Eszerint fenn az égben laknak az istenek. Lenn a földön laknak az emberek és az állatok. Az isteneket sokszor ábrázolták emberalakban. Nem mindig könnyű megállapítani, hogy egy-egy képen melyik a fáraó és melyik az istenség, hiszen nagyságuk is lehet egyforma. Többnyire csak a fejviselet mutatja a különbséget. De ábrázolták az isteneket állatalakban, madáralakban, sőt az emberi képzelet vegyes lényeket is alkotott pl. emberfejjel, sasszárnyakkal, oroszlántesttel. Ez azt fejezi ki, hogy az istenség mindezeknek a lényeknek a tulajdonságát egyesíti magában. Végül a föld alatti óceán is tele van élőlényekkel; mythikus szörnyek lakóhelyének is gondolták. A Biblia itt teljességre törekszik. Azért sorolja fel az akkor ismert világ minden részét, hogy kifejezze: sehol sincs Istenhez fogható lény.

„Ne imádd és ne tiszteld azokat”. W. Zimmerli általánosan elfogadott tanítása szerint itt már nem a szobrokról van szó, hanem az első parancsolatban említett idegen istenekről. A kifejezés deuteronomiumi. Igaz, hogy itt és még két helyen *hofalban* fordul elő (Ex 23,24; Deut 13,3), azonban a többi helyen mindenütt *galban*. Korábban azon a véleményen voltam, hogy a *hofal* je-

lentéshez kell ragaszkodni: „Ne engedd, hogy (idegen istenek) szolgálatára csábítsanak vagy kényszerítsenek”. Tekintve azonban, hogy csak pontozási különbségről van szó, lehetségesnek tartom a hagyományos „ne imádd és ne tiszteld azokat” fordítást. Így olvasható a szöveg az új fordítású Bibliában is. W. Zimmerli tizenhat hasonló locust sorol fel: Deut 8,19; 11,16; 17,3; 29,25; 30,17; Józs 23,16; Bír 2,19; 1Kir 9,6,9; 2Kir 17,35; Jer 13,10; 16,11; 22,9; 25,6; és 2Kron 7,19,22.

W. Zimmerli szerint ez a bővítmény adott alkalmat arra, hogy az első parancsolatot összekeverjék a másodikkal. Világosan kitűnik, hogy két külön parancsolatról van szó. Egyrészt: „Ne legyenek más isteneid rajtam kívül..., ne imádd és ne tiszteld azokat”; másrészt: „ne csinálj magadnak istenszobrot”.

Ezután az ún. bemutatkozási formula következik, amely már az első parancsolatban is előfordult. Erről is W. Zimmerli írt fontos és meggyőző tanulmányt.¹² Az ezt követő „féltőn szerető” kifejezés az emberek közti kapcsolatban is előfordul. Jelenti az irigységet Gen 26,14; 30,1; 37,11. Jelenti az Úrért érzett buzgóságot Num 25,11.13 és a féltékenységet is Num 5,14k.18.25. Ilyen féltékenység az ókori keleti vallásokban az istenek között is előfordul. Ebben az értelemben a Biblia természetesen nem beszél az Úr „féltékenységéről”. Azonban a próféták ismételten a házassághoz hasonlították az Úr és népe közt fennálló kapcsolatot, és a nép hűtlenségét parázsnágnak nevezték Hós 2; Jer 2; és 3; Ez 16. és 23. Az Úr kizárólagos tiszteletet követel népétől. Ebben is különbözik más népek isteneitől. Ő „féltőn szerető” Isten Ex 34,14; Józs 24,19. Nem tűri el, hogy népe más isteneket is tiszteljen Deut 32,16.21; Zsolt 78,58. Féltékenységgel együtt jár, hogy megbünteti a hűtlenséget Deut 29,19; Zsolt 79,5; Ez 5,13. De az Ő féltő szeretete üdvösséget szerez népének Ézs 9,6; 16,11; 42,13; 59,17; 63,15; Ez 36,5k; 38,19; 39,15; Zak 1,14; 8,2.13

A bűnösöknek harmad- és negyedikzigen történő megbüntetése és a híveknek ezerzigen szóló irgalom Isten irgalma nagyobb Isten haragjánál. Ezt a Biblia máshol is kimondja, vö. Zsolt 30,6; Ézs 54,7. Ezen túl figyelemre méltó F. L. Hossfeld tanítása, aki itt és Ex 34,6k-ban annak a bizonyítékát látja, hogy ez a gondolat fogság előtti.

Hátra van még egy ellentétpár: Istent szeretni, illetve gyűlölni. Ennek a kifejezésnek a megértéséhez jó segítséget nyújt Gen 29,31.33 és Deut 21,15–17. Itt a „szeretett” és „gyűlölt” feleségről van szó. A „gyűlölt” szó itt nem abszolút értelemben áll, hiszen a „gyűlölt” feleségnek is születnek gyermekei. Legfeljebb ő hátrányos helyzetben van a „szeretett” feleséggel szemben. Ezért védi őt és gyermekét a törvény. Éppígy a Dekalóguson belül, mely az ünnepre egybegyűlt gyülekezetet szólítja meg, aligha gondolhatunk olyan emberekre, akik „gyűlölték” az Urat a szó abszolút értelmében oly módon, hogy nyíltan ellenségei voltak és más istenek híveinek vallották magukat. Az azonban bizonyára előfordulhatott, hogy valaki „gyűlölte” az Urat olyan értelemben, hogy nem tartotta meg parancsolatait, hanem Istennél fontosabb volt neki a maga érdeke, a saját emberi elgondolása. A parancsolat szó-

vegéből az is világosan meglátszik, hogy ez cselekedetekben, életfolytatásban nyilvánul meg, nem pusztán az érzelmek dolga az Urat szeretni vagy gyűlölni. Egyenes folytatása a Tízparancsolatnak Jézus Krisztus és az apostolok tanítása (Jn 14,15; 1Jn 5,3): „Aki az Úr Jézust szereti, megtartja az Ő parancsolatait”.¹⁵

3. A második parancsolat értelme

A második parancsolat bibliai értelmének kutatásánál megszívlelendő G. von Rad tanítása.¹⁶ Ő nyomatékosan óv attól, hogy magától értetődő, hétköznapi igazságnak gondoljuk azt, ami Izráel legtitkosabb kincse – és hozzátéhetjük: ami az Izráelnek osztályrészül jutott isteni kijelentés egyik specifikuma. Nem szabad ezt úgy kezelni, mintha bárki, aki egy kicsit mélyebben gondolkodik, magától is eljutna ideig. Nem hétköznapi igazságról van itt szó.

A „bálványszobor” szó magyarázatánál már foglalkoztunk azzal az elmélettel, amely szerint a képtilalom oka egyszerűen a szegénység volt: a pusztában vándorló törzseknek nem volt módjuk arra, hogy bálványszobrot készítsenek. Ez tévedés K. H. Bernhardt még más tévedéseket is felsorol.¹⁷ Idézi Renant, aki úgy gondolta, hogy a képtilalom az ősi sémi monotheizmusból következik. Kérdés azonban, létezett-e ősi sémi monotheizmus? Tudvalevő, hogy a szellemi fejlődés útja nem az egy istenségtől a több istenség felé vezet. Ha pedig tényleg volt ősi sémi képtilalom, miért csak Izráelben valósult meg? – kérdezi helyesen K. H. Bernhardt.

Másik elmélet szerint a képtilalom oka a próféták luxus-ellenessége. K. H. Bernhardt itt is joggal gyakorolt kritikát. Így pl.: a durván megfaragott oltárkövek is tilosak, pedig az nem luxus. Másrészt a salomoni templomban igazán sok olyan tárgy volt, ami fényűző és művészi kivitelű volt, és az nem volt tilos.

Nem ad megoldást az az elmélet sem, amely szerint Izráelnek hajlama volt a képek és szobrok nélküli istentiszteletre, arra, hogy csak az ott hangzó Igére figyeljen. Ez pszichológiai magyarázat, melynek a hátterében az a meggyőződés áll, hogy Izráel különb, tehetségesebb nép a többinél. Ezt a nézetet a Szentírás sehol sem támasztja alá. Tévedés lenne azt gondolni, hogy a többi nép mind ostoba volt.

Ezen a ponton helyénvaló feltenni a kérdést: Hogyan gondolkodtak az Izrael szomszédságában lakó népek a bálványszobrokról? Azért kell foglalkoznunk ezzel, mert az Ószövetséget az a vád érte, hogy nem értette meg más népek vallásait. A képtilalom megokolása már Deut 4,9–20-ban is erősen racionalizáló jellegű. Még tovább megy Ézs 44,9kk (ez nem magától Deutero-Ézsaiástól való szöveg), amely gúnyt úz a bálványokból: ezeknek ugyanis profán az anyaga és gyarló a készítője.¹⁸ Valóban azonosnak tartották az ókori vallások hívei a bálványszobrokat az istennel? Erre a kérdésre most J. Assmann Aegypten című könyve segítségével keresünk választ. Itt az istenség descensiojáról, alászállásáról olvasunk. Egyiptomi szövegek szerint mennyei lakóhelyéről napról napra alászáll az istenség, hogy a templomban levő szobrával egyesüljön. Az isteni lélek naponként beköltözik az istenszo-

borba. Ez a kultusz által történik meg. Az istenszobor az istenek teste. Azáltal, hogy a pap minden reggel felébreszti, köszönti, megmosdatja, olajjal megkeni és felöltözteti a szobrot, továbbá áldozati ételt rak elé, megvalósul az istenség lelkének beköltözése a szoborba. Ha a kultusz elmarad, visszavonulnak az istenek. Mindez azt mutatja, hogy az ókori keleti vallások nem mindig tartották azonosnak a bálványszobrot az istenséggel. Joggal gondolhatunk azonban arra, hogy csak a műveltebb rétegek gondolkodtak így, az egyszerű nép nem tett különbséget szobor és istenség között.¹⁹

A múlt század végén és századunk elején írt kommentárok a képtilalom hátterének a test és lélek, az anyag és a szellem ellentétét tartották.²⁰ Eszerint a második parancsolat az Úr szellemi, lelki voltát hangsúlyozza: az Úr minden anyag felett áll. Az „értelmes istentisztelet” lélekben és igazságban történik (Jn 4,24; Róm 12,1). Azonban ez az elmélet inkább az idealista filozófia tanítása, nem a Bibliáé. Az „anyag” a Biblia szerint Isten teremtménye.²¹ Isten a földön is Úr, Ő az anyagnak is Ura. Gondoljunk csak az ósatyáknak szóló ígéretre, amelyekben utódokról és országról van szó. Az Úr kézzel fogható, földi dolgokat ígért az ósatyáknak.

A második parancsolat vizsgálata során G. von Rad megállapítja, hogy Izráel nem ismerte a képtilalom okát. Legfeljebb egy a Tízparancsolatnál későbbi szöveg beszél erről: Deut 4,9–20. Itt arról olvasunk, hogy a Sínai-hegyen Izráel nem látott alakot, csak hangot hallott (12. vers). Bár erről G. von Radnak az a véleménye, hogy ez nem igazi magyarázat, csak történeti megokolás,²² ez az igazság mégis nagyon értékes számunkra. Megtanuljuk innen, hogy Isten nem szobor által kívánt kijelentést adni népének, hanem Igéje által. Ehhez B. G. Childs hozzászól: azt is megtudjuk itt, hogy hogyan kell az embernek válaszolnia Isten kijelentésére. A helyes istentiszteletről tanít meg ez az igazság.²³ A helyes istentisztelethez hozzátartozik Isten kijelentésének figyelmes hallgatása és engedelmes megtartása.

K. H. Bernhardt arról is ír, hogy az ókorban élő ember félt attól, hogy szobor készüljön róla. A szobor ugyanis ellenség kezébe is kerülhet. Az ellenség a szobrot összetörheti, vízbe dobhatja, elégetheti, megcsönkíthatja, ketreche zárhatja. Mivel a szoborba belekerül valami annak a lelkéből, akit ábrázol, a szobor ártalmas varázslat eszközevé válhat.²⁴ Hasonlóról olvashatunk Zsolt 2,9-ben is: „Összetöröd őket vasvesszővel, szétzúzod, mint a cserépedényt”. A vasvessző itt királyi jogart jelent. A király a trónralépés napján az ünnepi rítus keretében összezúzta az ellenségeit ábrázoló agyagszobrocskákat, illetve az ellenségek nevével teleírt cserépkorsókat abban a hitben, hogy ezzel biztosítja felettük a győzelmet. Bálványszobrokkal is bántak így, ha a bálvány nem hallgatta meg az imádságot, nem teljesítette kérésüket.

Isten azonban nem adja magát az ember uralma alá, Ő mindenkor Úr marad! Ezért van az is, hogy a második parancsolat semmi más megokolást nem ad, csak az Úr akaratát. Ő féltőn szerető Isten, és megbünteti azokat, akik szembeszegülnék akaratával.

Végül említésre méltónak tartom, hogy W. Zimmerli a második parancsolathoz írt fejezethez hozzákapcsol-

ja a harmadik parancsolat magyarázatát is.²⁵ A kettőt az köti össze, hogy az ókori keleti ember felfogása szerint az isteneket nem csupán szobruk által lehet befolyásolni, hanem nevük által is. Aki valamelyik istenség szobrát birtokába veszi vagy nevét ismeri, hatalmat gyakorol az illető istenség felett. Éppen ez az, ami a Biblia szerint tilos, sőt lehetetlen. Az ember semmi módon sem juthat hatalomra Istennel szemben. Az ember feladata a hálából fakadó engedelmesség. Ezen az úton az Úr további irlgalmát is megtapasztalja.

Dr. Karasszon Dezső

(Elhangzott a Doktorok Kollégiuma öszövetségi szekciójának gyűlésén.)

JEGYZETEK: 1. Szószék és katedra. Bp., 1987. – 2. A. Alt: Die Ursprünge des israelitischen Rechts 1934. 57k. old. (Kl. Schr. I. 321. old.) – 3. B. C. Childs: Exodus 1979. 396. old. – 4. G. von Rad: Theologie des Alten Testaments I. 1962. 201–203. old. – 5. M. Noth: Das zweite Buch Mose ATD. 5. 129. o. – 6. K. Koch: Was ist Formgesichte? 1974. 37–39. old.

Bövebben: K. Koch: Tempeleinlassliturgien und Dekaloge. Spuren des hebraischen Denkens, Ges. Aufsätze Bd. I. 1991. 169kk. old. – 7. W. H. Schmidt: Alttestamentlicher Glaube in seiner Geschichte 1976. 76. old. – 8. F. L. Hossfeld: Der Dekalog 1982. 270–273. old. – 9. H. Gressmann: Die Lade Jahwes 1920. 69. old. Idézi: K. H. Bernhardt: Gott und Bild 1956. 96k. old. Lásd: már a 32. oldalon is. – 10. K. H. Bernhardt: Gott und Bild 1956. 97k. old. – 11. W. Zimmerli: Das zweite Gebot 1950. ThB. 19. – 12. W. Zimmerli: Ich bin Jahwe 1933. ThB. 19. – 13. G. Sauer: THAT. II. 1976. sub voce qin'a. – 14. F. L. Hossfeld: Der Dekalog 1982. 26kk. old. – 15. M. Noth: Exodus ATD. 5. 1961. 131. old. – 16. G. von Rad 1956. 96kk. old. – 18. B. Childs: Exodus 1979. 409. old.; G. von Rad: THAT. I. 1971. 229k. old. – 19. J. Assmann: Aegypten 1984. 50kk. old. – 20. G. Beer: Exodus HAT. 1939. – 21. K. H. Bernhardt: Gott und Bild 1956. 79k. old. – 22. G. von Rad: THAT. I. 230. old. – 23. B. C. Childs: Exodus 1979. 409. old.; W. H. Schmidt: Alttestamentlicher Glaube in seiner Geschichte 1976. 78–81. pld. – 24. K. H. Bernhardt: Gott und Bild 1956. 64k. old. – 25. W. Zimmerli: Grundriss der atl. Theologie 1972. 103kk. old.

Missziói munkások az Apostolok Cselekedeteiben

Az ősegyház életének kezdetéről, első időszakáról tesz bizonyosságot az ApCsel, kb. a Kr. u. 33-tól kezdődő három évtizedet öleli fel, a kb. Kr. u. 61-ig tartó időszakot. Az a korszak ez, amely Jézus mennybemenetelével, vagyis a feltámadt Názáreti Jézus örökkévaló fiú létmódjába való visszatéréssel lezárta megjelenéseinek sorozatát, és a Szentlélek kitöltésével megnyitotta azt a korszakot, amelyben Lelke által van jelen a földön. Elkezdődött az üdvtörténetnek az a korszaka, amelyben az üdvtörténet döntő jelentőségű eseményeit már nem mennyei követek, hanem földi emberek, a Szentlélek ajándékában részesült tanítványok hirdetik és értelmezik. Az ApCsel tudósítása nyomán előttünk van az a folyamat, amint Jézus követeknek, küldötteinek a száma gyarapszik. A gyülekezeti szükségnek és igénynek megfelelően megindul a missziói munkások személyi állományának kibővítése. – Mivel a misszió fogalma nem tartozik az újszövetségi fogalmak közé, és a fogalom használata – azt hiszem –, ma sem egészen egyértelmű, viszont nyelvhasználatunkban gyakran szerepel, így célszerűnek tartom e fogalom jelentésének meghatározását, és a címben foglalt témával kapcsolatban felvetődő kérdések, néhány lényeges dolog tisztázását a következő vázlatpontok szerint:

1. A missziói munkás fogalma az ApCsel szóhasználatában.

2. A missziói munkát végző körök és egyének.

3. A munkások elhívása.

4. A felkészítés formája.

5. Felhatalmazás a munkára.

6. A missziói munkások háttere.

7. A missziói munkásokat segítő és akadályozó körök és egyének.

Az előadás hét pontja közül az első egészen rövid, bevezetés jellegű, legrészletesebb a 2. pont, az azt

követő részlet mintegy összefoglalása a témát érintő kérdéseknek.

1. A missziói munkás fogalma az ApCsel szóhasználatában

Az Újszövetség és benne az ApCsel nem ismeri ezt a fogalmat. A „missziói munkás” fogalma a latin nyelv közvetítésével került be, és honosodott meg nyelvünkben. A latin *mitto* és *dimitto* igék, illetve származékai fordítására használatosak. Ezek jelentése körében szerepel a küldött, küld és a küldetés. A küldetésben járó személy esetében a fogalom jelentése magába foglalja a függőséget, a szolgálatkészséget és engedelmességet, valamint az alázattal párosuló felelősséget, a megbízó iránti hűséget. A küldött lehet küldetést teljesítő csoport vagy egyén. A küldött, akár csoportról, akár egyénről legyen szó, oda megy, ahová küldetése szól, azt teszi, amire felhatalmazást kapott, úgy jár el, ahogyan az, akitől a megbízást, a felhatalmazást kapta, megkívánja. A cím második eleme a görög *ergates* a latin *operatorius*: „munkás”, „valamilyen hivatást, vagy foglalkozást folytató ember (Mt 10,10; Lk 10,7; 1Tim 5,18). Átvitt értelemben „a missziói munkás”. – Ha ez a fogalom nem is szerepel így az újszövetségben, de az a lényeg, amit kifejez a későbbi kor egyházi szóhasználatában természetesen szerepel. Missziói munkás az újszövetségi korban a Jézus követségében járó küldött. Missziói munkások az ApCsel híradása szerint azok a férfiak és nők, akik a názáreti Jézustól vagy a dicsőség Krisztusától közvetlenül, illetve a későbbiekben emberi eszközök által elhívást és felhatalmazást kaptak arra, hogy a Szentlélek erejével bizonyosságot tegyenek az üdvtörténetnek arról a döntő jelentőségű

eseményéről, hogy a názáreti Jézusban a próféták által megígért Messiás jelent meg, aki által Isten szövetségét megújította és minden népre kiterjesztette, bűnbocsánatot ajándékozva minden embernek. Ezért ők megtérésre, új életben járásra hívnak, azt tudatosítva, hogy Isten Jézus által üdvtervét teljességre juttatja, s ez a teremtett világ és benne az ember újjáteremtését, vagyis a romolhatatlan dicsőséges létmódban való, soha el nem múló örök életet jelenti objektív adottságként minden embernek. A missziói munkások a múlt és a jövő ígéreteinek az összefüggésében hirdetik a jelenben a Krisztus által adott, új életre szóló lehetőséget, és sürgetik a felelősségteljes döntést, a názáreti Jézusban adott bűnbocsánat elfogadását, és annak alapján az eljövendő világ erejének, a szeretet Lelkének szellemében való életforma érvényesítését. Erre ismételtelen eszméltetnek. A missziói munkások modellje Jézus (Jn 20,21). Ő érzékeltette azt, hogy ez a kérdés kulcskérdés, így már messiási munkája kezdetén gondoskodott arról, hogy legyenek küldöttei. Az ApCselben attól függően, hogy kinek-kinek a megbízása milyen jellegű, annak megfelelően specializálódik, illetve konkretizálódik a fogalom jelentése. Nem általánosságban beszél e mű küldöttekről, hanem azok megbízásának a tartalmától függően, úgy ahogyan a 12 tanítvány mellé az egyház növekedésének következtében az egyes munkakörök, „tiszségek” kialakultak, illetve jelentkeztek, részben ószövetségi modell szerint, de másrészt az üdvtörténet utolsó nagy korszakában adott új lehetőségeket érvényesítve. A téma kifejtése során ragaszkodni kívánok az ApCsel megfogalmazásához. A Jézus küldetésében és megbízása alapján munkálkodó köröket és egyéneket ennek megfelelően kategorizálom.

2. A missziói munkát végző körök és egyének

A missziói munka, amint az a fogalmi elemzésből nyilvánvaló: közösségi munka. Ez a megállapítás háromszoros értelemben is érvényes. Először, és ez a legáltalánosabb, a küldöttel a megbízó Úr együtt van mindig láthatatlanul, de megtapasztalható módon. Soha nincs egyedül az, aki az Úr követségében jár, mert ő vele jár az úton (Mt 28,10kk). Vele van a dicsőség Krisztusa Lelke által akkor, amikor szól, de akkor is, amikor nem szólhat. Vele van akkor is, amikor az emberi nyomorúságokat orvosolja, a bűn következményeként jelentkező szenvedéseket megszünteti, és akkor is, amikor ő visel el szenvedést a küldetése hűséges teljesítésének vállalása következményeként, betöltve, ami híja van a Krisztus szenvedésének (Kol 1,24). Közösségi munka a Krisztus követségében való járás másodszer olyan értelemben is, hogy az esetek többségében együtt kapják egy-egy meghatározott munkára a megbízást. Végül a küldöttek szoros kapcsolatba kerülnek, és maradnak a gyülekezetekkel. A missziói munkások mögött ott vannak az imádkozó, a küldöttekért felelősséget vállaló gyülekezetek, akik tanácsaikkal és adományaikkal segítik őket (ApCsel 4,23–31; 16,15; 18,1.5.7). Az ApCsel sem a munkatársi körök, sem az egyének meghatározásában nem törek-

szik a teljességre. A mű koncepciójának megfelelően csak addig foglalkozik a megnevezett körökkel, illetve egyénekkal, amíg az a mű célkitűzését előbbre viszi, szemlélteti az evangélium terjedését egyre szélesebb körben, és egyre távolabbi vidékeken. A Jeruzsálemből kiinduló missziói munkások Judeán és Samárián áthaladva eljutnak a föld végső határáig. Egy-egy csoport vagy egyén munkájáról szóló tudósítást e szempont alapján váltja fel a másik. A 12 tanítvány és azon belül néhány kiemelkedő jelentőségű egyén munkájának ismertetését (ApCsel 1–5.9,1–11,18) követi a hetes körről szóló tudósítás ugyanezzel a módszerrel (ApCsel 6–8). Említést tesz az antiókhiai munkatársi körről (ApCsel 13,1kk). Ezt követően van szó a jeruzsálemi apostolok és vének köréről (ApCsel 15). Pál és munkatársainak köre (13,4–14; 15,36–17) mellett szól a Rómából kitelepített (ApCsel 18), és az Alexandriából származó munkásokról (ApCsel 18,24–28; 19,1). Az ApCsel érzékelteti eszméltető módon azt, hogy Krisztus követőinek, a hívőknek, a tanítványoknak növekedésével együtt növekszik a missziói munkások létszáma, és szükségessé válik a feladatok, a munka megosztása. Az új munkások beállítása nem azt jelenti, hogy a régebbiek leálltak a maguk munkájával, hanem azt, hogy egymás mellett, egymást segítve végzik tovább a hitre ébresztő, gyülekezeteket építő és szervező, az elesettek gondjának megoldását jelentő munkát... A mű szerkezeti felépítése is érzékelteti egyrészt azt, hogy a megfelelő missziói munkás-kérdés igen fontos mindazok számára, akik felelősségteljesen kezdik el és végzik küldetésüket (ApCsel 1,15kk; 6,1kk; 16,1kk), tehát már a munkájuk kezdetén gondoskodnak arról, hogy legyen kinek átadni a küldetést, másrészt azt is, hogy a munkakörök nem határolódnak el élesen. Istvánt ugyan az asztalok körüli szolgálatra választották ki, de igehirdetői munkát is végez. Pál elhívása ugyan arra szól, hogy a népek fiai közé vigye a szabadító evangéliumot, de a szükségben lévő testvérekről is igyekszik gondoskodni munkája során állandóan. Mai fogalmaink szerint diakóniai és egyházszervező munkát végez. – E néhány általános megjegyzés után nézzük az ApCsel-ben szereplő missziói munkásokat oly módon, hogy követjük az ApCsel szerkezeti felépítését, és az egymást követő körökön belül történik meg röviden a hozzájuk tartozó munkások bemutatása, kiemelve a kör tagjai közül a legjelentősebb egyéneket.

2.1 *Jézus tanítványai, az apostoli kör.* Az ApCsel Jézus mennybemenetele után név szerint így említi őket. Péter és János, Jakab és András, Fülöp és Tamás, Bertalan és Máté, Jakab az Alfeus fia és Simon a zélota, Judás a Jakab fia (ApCsel 1,13; vö. Mk 3,16par). Ezek Jézus mennybemenetele után mind egy szívvel-lélekkel buzgón vettek részt az imádkozásban és ott vannak velük az asszonyok, Mária Jézus anyja és testvérei (ApCsel 1,14). Ez az apostoli névsor azt jelzi, hogy a létszám nem teljes, másrészt tekintettel van a későbbiek során végzett munkára, és jelzi a Jézus váltságmunkája alapján megkezdődött új korszakot. Az apostolok soraiból hiányzik Júdás, a Kariótból való férfi, aki vezetője lett azoknak, akik Jézust elfogták

(ApCsel 1,16). Júdás a neki adott lehetőség szerint a 12-höz tartozott, aki azonban eljátszotta azt. Jézus mellett volt ugyan, de ellene tett, és nem találta meg a megbánás helyét. A hiányos létszám arra eszméltet, hogy a küldetésre szóló elhívás feltételezi a Jézus iránti szeretetet, hűséget, a feltétel nélküli bizalmat, a bűn megváltására és a bűnbocsánat elfogadására való készséget. A názáreti Jézus követője nem járhat más követésében. Az ő küldötte nem teljesíthet más küldetést, az ő szolgálata kizárja a más úr szolgálatát, az Úr szeretete a pénz szerelmét. A tanítványok létszáma teljessé válik, a hűtlen tanítvány sorsa viszont tragikus. A Jézussal szemben tanúsított hűtlenség az a lejtő, amely szakadékba visz, s az ember halálát jelenti. – A 11 és köztük Péter jól érzékelteti az adott szituációban a tennivalót, és annak megfelelően járnak el. Júdás tisztének átvételére azok közül jelölnek ki ketőt, akik velük együtt szemtanúi voltak kezdettől fogva Jézus munkájának. A megfelelő tárgyi szempont alapján megtörtént a jelölés, amelyet imádság követ. Kérjük az Úr akaratának nyilvánvalóvá válását a sorsvetésben. A tanítványok létszáma így módon Mátyással egészül ki. A görög Matthias vagy Mathias = „Jahve ajándéka” – Jézus követői közé tartozott, valószínűleg a tágabb körhöz, a 70 tanítvány soraihoz. Több apokrif irat maradt ránk neve alatt, így Mátyás evangéliuma, Mátyás apostol cselekedetei. Fontos dolog, hogy az apostolok mellett mások is ott vannak velük együtt. Ott vannak azok, akik ugyan nem tartoznak a 12-höz, de Jézus küldöttei sorához igen. Ott vannak az asszonyok, Mária, Jézus anyja és testvérei. Azt jelenti ez, hogy az üdvtörténet utolsó nagy korszakában Jézus messiási gyülekezetében nem érvényesek azok a korlátok, amelyek bármilyen szempont alapján hátrányos helyzetet jelentenek az ember számára. Jézus alakulóban lévő gyülekezetében együtt imádkoznak férfiak és nők. A 12 mellett megjelennek azok, akik jelzik a jövő útját. Az egyház korszakában nemcsak a 12 tartozik Jézus küldötteinek a sorához. A 12 üdvtörténeti küldetése egyszeri és megismételhetetlen. Ők a prófétákkal együtt alapvető jelentőséggel rendelkeznek. Jézus küldötteinek a sorában ők jelentik a kezdetet, az első kategóriát, akik küldetését az egyház következő időszakának megfelelően követik más jellegű küldöttek az ő alapvető jelentőségű munkájukra építve. Az apostolok mellett jelenlevők azoknak a küldötteknek a sorát nyitják meg, akik már nem tartoznak a 12-höz. – A régi keretei között így formálódik az új az egyház életében. Az egyház szüli és neveli a jövő generáció missziói munkáit. A 12-es kör még egy dologra eszméltet, és ez a következő. A dicsőség Krisztusa úgy viszi tovább az egyház életét, hogy az felülmúlja azoknak az elképzeléseit is, akik pedig igyekeznek ráhangolódni akaratára. Ő mint jó pásztor előtte jár nyájának, és vezeti követőit azon az úton, ha kell rendhagyó módon, látomás által, amelyre azok a maguk józan, hívő koncepciójuk alapján nem indulnának el. A 12 is hajlamos a bezárkózásra, a szűk keretek közt berendezendő életmódra, pedig az egyház Ura nagy kapukat nyit, és szétfeszíti népe életének megszokott kereteit. Mozgást idéz elő. Úgy avatkozik

be az egyháza és egyének életébe, hogy az csak az iránta való feltétel nélküli bizalom alapján ragadható meg. A 12 köréhez kapcsolja azt, aki azok munkájának eredményét el akarja pusztítani. A tizenkettes kör általa úgy bővül ki a tizenharmadikkal: Pállal, hogy apostolsága Isten részéről tisztázott, az emberek részéről azonban újra meg újra vitatott marad. A 12 mellé a dicsőség Krisztusának szuverén döntése és páratlan jellegű elhívása alapján kerül oda Pál, akinek a személyével és munkatársi körével külön foglalkozunk. – Mindenesetre annyit már előljáróban szeretnék leszögezni, hogy Pál az egyház missziói munkáinak sorában teljes egészében Jézustól függ. Nem tőle idegen új kezdetet jelent, hanem egy jelentős tagja annak a láncolatnak, amely Jézussal kezdődött el. – Az ApCsel híradása szerint a 12-es kör tagjai közül legjelentősebb munkát végez Péter és János. János testvére pedig Jakab, viszonylag elég rövid idő múlva (Kr. u. 44) mártírhalált hal. A név szerint is megemlített 12-es kör tagjainak a munkája szemlélteti annak a küldetésnek a teljesítését, amit az Úr rájuk bízott. Úgy foglalkozunk velük, mint akik tudatában vagyunk annak, hogy az ApCsel írója nem a teljességet, hanem a tipikus, és a mű koncepciójába illőt ismerteti az ősegyház legkorábbi idejének életéből.

2.1.1 Péter. A görög Petros melléknévből származik neve, amely az arám kefa „kőszikla” fordítása. Eredeti neve Simon (Mt 16,17; Jn 1,42; ApCsel 15,14; 1Kor 3,22; 9,5.15,5; Gal 2,9). A Péter nevet Jézustól kapta az első találkozásuk alkalmával (Jn 1,42), és ezt az Úr a későbbiek során is megerősítette a Cézarea Filippi közelében elhangzott hitvallása után (Mt 16,18). Apja Jóna, bétsaidai halász (Jn 1,44). Péter nős volt, és Kapernaumban lakott (Lk 4,31; 1Kor 9,15), ott dolgozott együtt halászként testvérel András (Mt 4,18). Péter, Jánossal együtt először Keresztelő János tanítványi köréhez tartozott, de testvére András Jézushoz vezette (Jn 1,41k). Elhívásának megerősítése a Genezáreth taván történt (Lk 5,1–11). A tanítványi körben vezető személyiség, a hangadó, a tanítványok véleményét sokszor ő szólaltatja meg. Az apostoli névsor első helyén áll (Mt 10,2; Mk 3,16; Lk 6,14; ApCsel 1,13; Mt 16,15k. 19,26k; Jn 6,67–69). Hozzá tartozik Jánossal és Jakabbal együtt Jézus legbizalmasabb tanítványi köréhez (Mt 17,1; 26,37; Lk 8,51). Temperamentumos, lelkes tanítvány, időnként meggondolatlanul, elhamarkodottan nyilatkozik, a szavai és a tettei között hiányzik az összhang (Jn 13,6.8.9; 18,10.11.15.27). Jézus feltámadása után megerősíti elhívását (Lk 24,34; 1Kor 15,5; Jn 21,15kk). Jézus mennybemenetele után javaslatára egészítik ki a tanítványok körét 12-re (ApCsel 1,15kk). A Szentlélek kitöltése után előáll a 11-gyel együtt és megmagyarázza a pünkösdi eseményt (ApCsel 2,14). Ő általa kezdődik el az ige hirdetés üdvtörténeti funkciója. Bizonyosságot tesz és gyógyít Jánossal együtt (ApCsel 3,1kk). Sok rendkívüli csoda történik általa (ApCsel 5,14). Az apostolokkal együtt hatósági őrizetbe vették. Az Úr angyala által azonban megszabadul (ApCsel 5,17–42). A jeruzsálemi ősgyülekezet vezetője aki a Szentlélek erejével védi a gyülekezetet a hazugság atyjának támadásával szemben. Átlát Anániás és Zafira manipulációján, leleplezi a bűnt (Ap-

Csel 5,1–11). Jeruzsálemen kívül Júdeában, Galileában és Samáriában is munkálkodik, és az egyház növekszik (ApCsel 8,14; 9,31kk). Liddában meggyógyítja Éneaszt (ApCsel 9,32–35), és Joppében feltámasztja Tábítát (ApCsel 9,36–43).

Az Úr vezetése nyomán általa kezdődik el a pogánymisszió. Kornéliusz házában kezdi Péter megérteni, „hogy nem személyválogató az Isten, hanem minden nép között kedves előtte, aki féli őt, és igazságot cselekszik” (ApCsel 10,34k). A cézarei Kornéliusz házában a pogányok is elnyerték a Szentlélek ajándékát és Péter rendelkezése alapján részesültek a keresztségben (ApCsel 10,48). Péter a jeruzsálemi zsidó származású hívőkkel vitába száll és elmagyarázza nekik a pogányok közti missziói munkájának mennyei hátterét (ApCsel 11,1–18). „Amikor mindezt hallották, megnyugodtak, dicsőítették Istent, és így szóltak: Akkor tehát a pogányoknak is megadta Isten a megtérést az életre.” (ApCsel 11,18). Kr. u. 44-ben I. Heródes Agrippa király kegyetlenkedni kezdett a gyülekezet egyes tagjaival: Jakobot, János testvérét kivégeztette, majd Pétert is börtönbe vettette. Közben a gyülekezet buzgón imádkozott érte (ApCsel 12,1–5). Az Úr anyala kiszabadította (ApCsel 12,6–11). Péter ekkor János Márk anyjának, Máriának a házához ment, ahol sokan egybegyűlve könyörögtek érte (ApCsel 12,12). Elbeszélte a testvéreknek szabadulása történetét és gyorsan más helyre távozott. Ura szellemében kitér és elrejtőzik ellenségei elől (ApCsel 12,17). A jeruzsálemi apostoli gyűlésen döntő szerepe van. Amikor a pogány misszió kérdéséről nagy vita támadt, Péter felállt és elbeszélte a jelenlévőknek korábbi tapasztalatát a pogányok körében végzett munkája alkalmával, eszméltetve a zsidó keresztyéneket a következőkre: „A szíveket ismerő Isten pedig bizonyosságot tett mellettünk, amikor éppen úgy megadta nekik is a Szentlelket, mint ahogy nekünk, és nem tett semmi különbséget közöttünk és közöttük, mert hit által megtisztította a szívüket. Most tehát miért kísértitek azzal Istent, hogy olyan ígát tegyetek a tanítványok nyakába, amelyet sem atyáink, sem mi nem tudunk elhordozni? Ellenben abban hiszünk, hogy mi is az Úr Jézus kegyelme által üdvözlünk. Éppen úgy, mint ők.” (ApCsel 15,8–11). Antiókiában ugyan egy alkalommal nem volt következetes állásfoglalásához. Jóllehet korábban együtt evett a pogánykeresztyénekekkel, amikor azonban Jakabtól megérkeztek néhányan, visszahúzódtott, elkülönült, mert félt a zsidó származású testvérektől (Gal 2,11–14). Pál szavá tette képmutató, megtévesztő gesztusát szemtől szembe. A két apostol között rendeződött a dolog. Az egyenes beszéd és a vele összhangban lévő tett rendkívül jelentős a missziói munkában, a hitre ébresztő, és egyházépítő szolgálatban (2Pt 3,15k). Péter nem bűn nélküli, de a bűn rendezésének vállalja a krisztusi módját, a bűnbánatot, a bűnbocsánatot. A helytelen lépéseket nem takargatják, eltussolják, hanem leleplezik, és változtatnak rajta. – A kis-ázsiai missziói munkában feleségével együtt vesz részt (1Kor 9,5; 1Pt 1,1), Korinthusban is megfordul (1Kor 1,12.3,22) átmenetileg, és végül Rómában munkálkodik. Szilvánusz és Márk munkatársaihoz tar-

tozik (1Pt 5,13). A hagyomány szerint 25 éven át a római gyülekezet vezetője. Mártírhalálát Jézus előre megjövendölte (Jn 21,19), amelynek sem idejéről, sem körülményeiről nem tájékoztat az újszövetségi irodalom. A hagyomány szerint 64 és 67 között Nero uralma alatt halt mártírhalált. Tanításának nyomainak részben Mk evangéliumában, részben az ApCsel-ben megőrzött ígéhirdetésben, valamint a nevével fémjelzett, munkatársai által közvetített levelekben jutottak el a későbbi egyházi nemzedékekhez. – Péter Jézus Krisztusnak az az apostola, küldötte, missziói munkása, aki által Isten őszövetséges népének keretei között megalakul az új nép, a Jézus nevére való hivatkozással megkeresztelt, bűnbocsánatot, és a Szentlélek ajándékát elnyert gyülekezet. Kilép Jeruzsálemből Ura útmutatása szerint, és általa kezdődik el a pogánymisszió (ApCsel 9,32kk; 10; 11). Belső szabadság, és a Lélek ereje nyilvánul meg tetteiben. A bűnt leplezi, a gyülekezet tisztaságát védi a hazugság atyjának szellemétől (ApCsel 5,1kk). Krisztus erejét hirdeti emberek gyógyítására, és a halál erejének megtörésére (ApCsel 9,32kk). Az evangélium hirdetését akkor is végzi, ha az szenvedéssel jár, ha börtön a következménye (ApCsel 3,11–4,22; 5,17–42). Szabadságával úgy él, ahogyan Mesterétől tanulta (ApCsel 12,1–17) felelősségteljesen. Építi, szervezi az egyházat, megőrizve annak egységét. Határozott állásfoglalásával a konfliktus-helyzetekben megoldást jelent.

2.1.2 *János apostol.* Jóannés „Jahve kegyelmes” (ApCsel 1,13; 3,1.3k11; 4,13.19; 8,14; 12,2). – Zebedeus és Salome fia, Jakab öccse. Anyjuk Máriának, Jézus anyjának testvére. János testvérelével együtt dolgozott atyjukkal, mint halász. A család nem tartozott a szegény népréteghez. Atyjuknak saját hajója volt és napszámosokkal dolgoztatott (Mk 1,20). János előbb Keresztelő János köréhez tartozott, aki Jézushoz irányította. Így lett ő Andrással együtt Jézus első tanítványa (Jn 1,40). Péterrel és Jakabbal együtt Jézus legbizalmasabb köréhez tartozik. A Mester testvérelével együtt Boanergesnek „mennydörgés fiainak” nevezte el őket (Mk 3,17). Ott van az Úr közvetlen közelében elhívásától kezdve állandóan egészen mennybemenetelig (Mt 4,21; 10,2; 17,1; Mk 1,19.29; 3,17; 5,37; Lk 5,10; 6,14.21,1–7). Az apostolok névsorában Péter és András után következik Jakab és János (Mt 10,2–4). Az ApCsel-ben Péterrel együtt szerepel. Ők gyógyították meg a templom ékes kapujában kolduló sántát. A Jézus nevében való gyógyításért a Nagytanács felelősségre vonta, és őrizetbe vette őket. A kihallgatás után azonban mivel a meggyógyult ember is ott volt mellettük, szabadon bocsátották őket (ApCsel 3,1–4,22). Mivel sok csodajel történt általuk a többi apostollal együtt, hatósági őrizetbe vetették, de az Úr anyala kiszabadította őket (ApCsel 5,12–42). Együtt nyer kiküldetést Péterrel Samáriába az apostolok részéről, miután meghallották Jeruzsálemben, hogy Samária befogadta az Isten ígését (ApCsel 8,14). Jánosról személy szerint ez az utolsó híradás amit az ApCsel közöl. A jeruzsálemi apostoli gyűlés alkalmával azonban még Jeruzsálemben van (Gal 2,9). Más források szerint a missziói munkát később Palesztinán kívül folytatta. Pál vértanúhalála után Efézusból irányította

a kis-ázsiai gyülekezeteket. Kr. u. 95 körül Domitianus császár Patmosz szigetére száműzte (Jel 1,9). Száműzetése után újra Efézusban élt, és igen magas kort ért meg. Itt írta az evangéliumot és leveleit, küzdve a tévtanítók, Kerinthos és a doketisták ellen. A hagyomány szerint Trajánusz császár uralkodásának 3. évében, a 100. életéhez közel halt meg, s a város közelében temették el. A sírját többen ismerték az egyházatyák közül. – János Krisztusnak az a küldötte, aki az Egyház életének kezdeti idején a második helyen szerepel. Tudja vállalni a második helyet, az élvonalban lévő első segítségét, az ügyért való jó munkát, mindazt, ami ilyen minőségében ráhárul addig, amíg másfelé nem vezet az Úr. A második helyen lévő munkásnak az ügy, és az élvonalban lévő személy szempontjából rendkívül jelentős szerepe van. János hűsége és szeretete a Mester iránt, alkalmassá tette arra a küldetésre, ami az egyházban reá várt a legelső évektől kezdve élte végéig.

2.1.3 *Jakab*, a János testvére, a nagyobb, vagy talán idősebb, Zebedeus és Salome fia (ld. János). Halász volt mint az apja, Péterrel és Andrással együtt dolgozott (Lk 5,10). Péterrel és Andrással együtt Jézus legbizalmasabb tanítványi köréhez tartozik (Mk 9,2). Az ApCsel apostoli névsorában a 3. helyen szerepel ebben a sorban: Péter és János, Jakab és András (ApCsel 1,13). Az apostoli listában különben állandóan János mellett fordul elő a neve, és többnyire előtte (Mt 10,2; Mk 3,17; Lk 6,14). Jézus a „mennydörgés fiainak” nevezte őket (Mk 3,17). Megdorgálta a samaritánus falut illetően elhamarkodott ítéletet óhajtó magatartásuk miatt (Lk 9,54k), és a saját maguk személyné az előtérbe helyezése érdekében tett lépéseik miatt (Mk 10,35–40; Mt 20,20). Krisztus után 44-ben I. Heródes Agrippa kegyetlenkedésének lett áldozatává (ApCsel 12,1kk). Ő lett az egyház második vértanúja a jelentős, közismert személyiségek közül. Jakab a 12-es körnek az a tagja, aki azt jelzi, hogy a missziói munkás küldetéséhez nemcsak az tartozik hozzá, hogy az életével, hanem az is, hogy a Krisztusért vállalt szenvedésével és mártírhalálával tegyen bizonyosságot a küldetést ajándékozni Úrról. Aki Krisztus küldetésében jár, annak számolnia kell azzal is, hogy szenvedés és erőszakos halál lesz osztályrésze. Azt hirdeti ezzel, hogy olyan küldetésben jár, amelyért még az életét is érdemes feláldozni az embernek.

2.1.4 *Tábita* arám eredetű név, a görög megfelelője Dorkas „Gazella”. Nőtanítvány Joppében, aki a szeretet szolgálatában, a gyülekezet özvegyeiről való gondoskodásban jelentős szerepet vállalt. – A jó cselekedetek és az irgalmasság tettei egyaránt hozzátartoznak a tanítványok életéhez. Tábita, ez a joppéi nőtanítvány nemcsak annak a jele, hogy nők is hozzátartozhattak a tanítványi körhöz, hanem annak is, hogy az Úr még a halálból is visszahozhatja azt, akinek a szolgálatára szüksége van.

2.2 *A hetes kör* (ApCsel 6). A hellénista, vagyis a görögül beszélő, görög műveltséggel rendelkező keresztyén csoport megjelölésére használt meghatározás. A gyülekezet növekedése következtében a 12 nem tudott minden munkát közmegelégedésre ellátni Jeruzsálemben. A gyülekezetből érkezett jelzések figye-

lembe vételével sor került a munkatársi kör bővítésére. A tizenkettő összegyűjtötte a tanítványok plénumát, ismerteti a problémát, és javaslatot tesz annak helyes megoldására. Míg a 12-es kör kiegészítésénél a kiválasztás szempontja az volt, hogy Jézus földi munkájának szemtanúja legyen az, akit Júdásnak tisztére kiválasztanak, az asztalok körüli szolgálatra való kiválasztás szempontja az, hogy Szentlélekkel és bölcsességgel teljes férfiak közül valók legyenek a kiválasztottak, olyanok, akikről a gyülekezetnek jó tapasztalata van. A szolgálatra való alkalmasság feltétele a gyülekezeti ajánlás, a korszerű, élő hit, és megfelelő adottság, bölcsesség az adott feladat elvégzéséhez. A megfelelő tárgyi szempontok ismertetése alapján választja ki a gyülekezet Istvánt, Fülöpöt, Prokhoroszt, Nikanórt, Timónt, Parmenászt és Nikoláoszt. Az apostolok imádság és kézrátétel által állították be őket tisztükbe. A gyülekezeti szolgálat feltétele a hit és a Szentlélek ajándéka akkor is, ha gyakorlati jellegű munkáról van szó. Az elesettek megfelelő ellátásához, az özvegyek naponkénti szolgálatához is arra van szükség, hogy Krisztus lelkülete, a hit ereje sugározzék azokon át, akik a segítségre szoruló emberekhez, a diaszpórából származó özvegyasszonyokhoz eljuttatják a gyülekezeti adományt. A tisztségek elhatárolódása nem merev. A szerezetszolgálatra kiválasztott 7 férfi közül kettőt az ige szolgálatában találunk. István és Fülöp igehirdetőként szolgál. A hetes kör tagjai, amint nevük jelzi a hellénista zsidóság tagjai közül valók. Közülük István és Fülöp munkájáról szól részletesebben az ApCsel szerzője, különben a másik öt férfiről a nevüknek jelentésén kívül szinte semmit sem tudunk. A nevük, mivel beszélő név, talán valamit elárul személyiségüket illetően. Így Prokhorosz (görögül: Prochoros) = „a körtánc, illetve a kórus vezetője; Nkánor (görögül: Nikanor) = „a férfiak legyőzője”; Timón (görögül: Timón) = „a tisztelt”; Parmenász (görögül: Parmenas) = „a kitartó, aki megmarad”; Nikoláosz (görögül: Nikolaos) = „a nép legyőzője”, Antiókhiaiból származó prozelitus volt. A felsorolt nevek alapján nyilvánvaló, hogy az új gyülekezeti munkások kiválasztása jelzi, hogy jöllehet a 12-es kör tagjai valamennyein anyaságbeliek voltak ez nem jelenti azt, hogy a következő időben csak ebből a körből lehet választani tisztségviselőket a különböző gyülekezeti szolgálatokra. A hetes kör tagjainak kiválasztása nemcsak azt jelzi, hogy gyülekezeti szolgálatokat végző munkások száma a gyülekezeti igénynek megfelelően egészségesen növekedett, hanem azt is, hogy ez nyitást jelent a népek fiaihoz vezető misszió felé, és nyilvánvalóvá tételét annak, hogy nem a származás fontos, hanem a tiszta becsülettel keresztyén élet, a Szentlélek ajándéka, és a felülről való bölcsesség a gyülekezeti szolgálatot végző munkások esetében. A hellénista gyülekezetnek a vezetése, gondja a hetes kör feladata. E sajátos hetes geranium élén állt István.

2.2.1 István (görögül: Stephanos) = „koszorú”, „korona” (ApCsel 6,1–6). Hittel és Szentlélekkel teljes férfi. A görög eredetű neve alapján gyanítjuk, hogy a hellénista zsidók közül való. Az apostolok imádság és

kézzátétel által szentesítik a gyülekezet választását. A hét férfi közül ő az első, akit a 12 javaslatára kiválasztottak az asztalok körüli szolgálatra. – István nagy csodákat és jeleket tett a nép körében az Úr Jézus Krisztus neve által. Ez felkeltette a hellénista zsinagógából való körök érdeklődését, vitát kezdeményeztek Istvánnal. A benne lévő bölcsességnek, a Szentlélek erejének azonban nem tudtak ellenállni. Ekkor beszerveztek olyan embereket, akik hathatós módon azzal vádolták, hogy Mózeset és Istent káromolta. Ezzel fellázították a népet, a véneket és az írástudókat. Letartóztatták, majd a Nagytanács elé hurcolták. Hamis tanúkat állítottak ellene (ApCsel 6,8–15). Ezek vádja alapján kezdődött meg a Nagytanács előtt a főpap kérdésére István kihallgatása (ApCsel 7,1). Védőbeszéde felidézi, áttekinti népének egész történelmét, hangsúlyozva az atyák Istene ígéreteinek jelentőségét. Isten hatalma a népekre is kiterjed. Ő szuverén Úr, aki népét és a népeket egyaránt számadásra szólítja. A mindenható Isten hűségét és engedelmisséget várt népétől. – Amikor István védőbeszéde elérkezett a jelenükig és Jézus kereszthalála eseményében bűnösnek nyilvánítja a nemzedéke tagjait, haragra lobbantak és törvénytelenül megkövezték (Jn 18,31). – István közben látta a dicsőség Krisztusát, és imádkozott azokért, akik ellene támadtak (ApCsel 7,2–60). István megkövezése jeladás volt a keresztyénülözésre Jeruzsálemben (ApCsel 8,1). Az apostolokon kívül a gyülekezet tagjainak nagy része szétszóródott a környéken keresve menedéket. Általuk elkezdődött az ige hirdetése Jeruzsálem környékén intenzívebben, sőt némelyek eljutottak Ciprusig és Antiókiáig (ApCsel 8,11,19). Voltaképpen István megkövezésével az ősgyülekezet életének első szakasza lezárul, új korszakot nyitott az egyház életében. – István az egyház első vértanúja, aki azt szemlélteti, hogy Krisztus követének lenni azok körében, akik a tradícióhoz ragaszkodnak az élő Isten helyett, egyáltalán nem népszerű dolog. A bűnbánatra, megtérésre hívó szó felháborodást vált ki azokból, akik igaznak tartják magukat. A tömeg hangja, a tömeg ítélete azonban nem az Isten hangja és nem az Isten ítélete. – István lelkülete annak a lelkületéről tesz bizonyosságot, aki nem vádol, hanem imádkozik, közbenjár azokért, akik halálát idézik elő. Az igazi mártírt a missziói munkások közül a bűnbocsánat és szeretet lelke hatja át.

2.2.2 *Fülöp* (görögül: Philippos) (ApCsel 6,5.21.8) evangélista. A hetes kör tagja, neve Istváné után következik azok sorában, akiket a jeruzsálemi gyülekezet megválasztott és az apostolok imádság és kézzátétel által felhatalmazott a szolgálatra. István halála után elhagyta Jeruzsálemet, és evangélistaként igen eredményes munkát végzett Samáriában (ApCsel 8,5–13). Nevéhez fűződik Kandaké etiópiai királynő főkincstárnokának megtérítése és megkeresztelése (ApCsel 8,26–39). Fülöp az Úr Lelkének vezetése nyomán Azótoszba került. Városról városra járkálva hirdette az evangéliumot míg Cézarába nem ért. Itt telepedett le. Családja tagjaival együtt az evangélium szolgálatában állt. Pált vendégül látja utolsó jeruzsálemi útja során. A Fülöpről szóló utolsó híradás és az első híradás kö-

zött kb. 20 év van. (ApCsel 21,8). – Fülöp az a missziói munkás, aki azt jelzi, hogy a család valamennyi tagja, a gyermekek is elhívást nyerhetnek az Úr szolgálatára.

2.2.3 *Fülöp leányai* (ApCsel 21,8). Négy hajadon leány, akik prófétáltak, vagyis igehirdetőként álltak a gyülekezetek szolgálatában. Az ősegyház korában ez még természetes volt (ApCsel 2,17). A kezdeti időben az egyházban ki-ki amilyen kegyelmi ajándékot kapott, annak megfelelően szolgált. A korszellem, és a tradíció a későbbiek során befolyásolta nem kívánatos módon az egyház életét.

2.3 *Az antiókhiai gyülekezet munkatársi köre, vezető testülete*. Antiókiában a szíriai nagyvárosban zsidókból és pogányokból alakult meg a gyülekezet, és Jézus tanítványait, az új hit követőit a környezetük itt nevezte először keresztyéneknek (ApCsel 11,26). Itt válik világossá a pogány környezet számára először, hogy különbség van a zsidók és a názareti Jézus követői között. Az antiókhiai gyülekezetben a vezetők kollégiuma prófétákból és tanítókból áll. Az öt felsorolt személy esetében mindkét kegyelmi ajándékról szó van. A próféták a Lélek erejével a megdicsőült Krisztus akaratát a jelen szituációra nézve hirdetik, a tanítók a Jézus-tradíció ápolásával, megőrzésével és magyarázatával foglalkoznak elsősorban. A kettő nem határolódik el élesen egymástól. A próféták esetében nem feltétlenül a vándorprófétákra kell gondolnunk, hanem az istentisztelet igehirdetőjére, akinek tanítói funkciója is van. A próféta újszövetségi értelemben Isten igéjének hirdetője, válaszol az Úrtól nyert üzenet alapján hallgatói kérdéseire. A tanítónak az ősegyházban elsősorban a Jézus-tradíciót megismertető szerepe van. Barnabás és Saul miután a gyülekezet megbízása alapján a jeruzsálemi gyülekezet véneinek (presbyteros) átadták az adományt (ApCsel 11,30), visszatértek Antiókiába úgy, hogy magukkal vitték János-Márkot Jeruzsálemből (ApCsel 12,25), aki Jézus munkásságának, legalábbis bizonyos részleteinek szemtanúja volt. – Az antiókhiai gyülekezetben olyan vezető testület munkálkodik, amely a kontinuitást és a diszkontinuitást az őszövetségi tisztségeket illetően egyaránt jelzi. A gyülekezet életén látszik, hogy a hellénista keresztyének missziói munkája nyomán alakult meg, nyilván István Jézus szellemében való koncepcióját érvényesítik. Antiókiában a gyülekezeti vezetők kollégiumában azok vannak, akik a későbbi páli gyülekezetek nagyrabecsült tisztségviselői: a próféták és tanítók, az ige ihletett hirdetői és a gyülekezet hitét ismeretekkel gyarapító, építés jegyében munkálkodó szolgák.

2.3.1 *Barnabás Nabas fia*. Nevének jelentése: „Vigasztalás fia”, amit az apostolok adtak a Ciprusból származó, görög műveltséggel rendelkező lévita Józsefnek (ApCsel 4,36). A keresztyéniséggel egészen korán megismerkedett, vagyonát eladta, az árát pedig elhozta Jeruzsálembe, és az apostolok lábai elé tette. Azt jelenti ez, hogy a javai ára feletti rendelkezési jogot átadta az apostoloknak a szükségben lévő gyülekezeti tagok támogatására. Csatlakozott azokhoz, akik Jeruzsálemben vagyonszövetségben éltek (ApCsel 4,37). Amikor Pál első alkalommal érkezett megtérése után Jeruzsálembe, és megpróbált csatlakozni a tanítvá-

nyokhoz, de ezek múltjára való tekintettel félték tőle (ApCsel 8,1kk), ő pártfogásába vette, és elvitte az apostolokhoz. Jó bizonyágot tett mellette. Elmondta, hogy hogyan látta meg az Urat és már Damaszkuszban is bizonyágot tett róla (ApCsel 9,26–30). Ciprusi és cireniai férfiak bizonyágtétele nyomán Antiókhiaiban is sokan hitre jutottak. Ekkor a jeruzsálemi gyülekezet Barnabást küldte ki hozzájuk (ApCsel 11,19–24). Ő erősítette és gondozta az antiókhiai keresztyéneket, az első pogánykeresztyén gyülekezetet. Derék, becsületes ember volt, olyan, akinek esetében a szavaknak megvolt a fedezete életfolytatásában, telve Szentlélekkel és hittel. Az antiókhiai munkája nyomán „igen nagy sokaság csatlakozott az Úrhoz” (ApCsel 11,24). Barnabás ezután ment el Tarsusba, hogy felkeresse Sault. Amint megtalálta, magával vitte Antiókhiaiba, és egy évig együtt dolgoztak a gyülekezetben. Barnabás megkereste a megfelelő, szolgálatra alkalmas embert, kész volt megosztani a munkakörét, bevonta Sault az antiókhiai munkába, „és igen nagy sokaságot tanítottak (ApCsel 11,26). Az antiókhiai tanítványok, mikor értesültek a jeruzsálemi gyülekezet nehéz anyagi körülményeiről, elhatározták, hogy segítséget nyújtanak nekik. Ezt meg is tették, adományaikat Barnabással és Saullal küldték el a gyülekezet előjáróihoz (ApCsel 11,30). Visszatérésük után az antiókhiai gyülekezet a Szentlélek indítására Barnabást küldi el Saullal együtt arra a munkára, amelyre az Úr elhívta őket böjtölés, imádkozás és kézrátétel után (ApCsel 13,1–3). Ciprus szigetén munkálkodtak, velük volt segítőtársként János-Márk is (ApCsel 13,5) ebben a szolgálatban. A D kézirat szerint: hypéretounta autois eis diakonian. Ciprus, a pizidiai Antiókhia, Ikónium, Lisztra és Derbé volt missziói munkájuk színtere (ApCsel 13–14). A lisztrai csoda alapján Barnabást Zeusznek vélte a sokaság, és nehezen sikerült lebeszélni őket az áldozat bemutatásáról. – Sokak tanítványokká lettek munkájuk nyomán. Ezeket erősítették, és bátorították, hogy maradjanak meg a hitben. Miután előjárókat (presbyterous) választottak nekik gyülekezetenként, böjtölve és imádkozva az Úrra bízta őket. Azután Pizidián áthaladva Pamfiliába jutottak, hirdették az igét Pergében és lementek Attáliába. Innen hajóztak el a szíriai Antiókhiaiba, oda, ahonnan Isten kegyelmében bízva indították el őket arra a munkára, amit el is végeztek. A gyülekezetnek elbeszélték milyen nagy dolgokat vitt véghez Isten a pogányok között. Ez után elég sokáig az antiókhiai tanítványok körében dolgoztak. A júdeaiak tanítása miatt, – ezek ugyanis azt tanították, hogy körülmétkedés nélkül nincs üdvösség –, a gyülekezet Pált, Barnabást és még néhány tanítványt azzal bízta meg, hogy Jeruzsálemben az apostolokkal tisztázzák ezt a dolgot. A jeruzsálemi zsinat határozatának továbbítására úgy kaptak később megbízást, hogy az antiókhiai küldtséget megerősítették jeruzsálemi vezető emberekkel, olyanokkal, akik életüket is kockára tették Jézus Krisztusért (ApCsel 15,22). Miután a küldetést teljesítették, Antiókhiaiban tanítottak újra, másokkal együtt hirdette az Úr igéjét (ApCsel 15,25). Barnabást akarta Pál magával vinni terve szerint a gyülekezeteket látogató körútjára, azonban Márk személye miatt nézeteltérés

támadt köztük, így különváltak egymástól. Barnabás Márkkal indult el Ciprusba (ApCsel 15,36–39). Az ApCsel tovább nem foglalkozik személyével. Pál szeretettel emlékezik róla leveleiben Márkkal együtt (1Kor 9,6; Gal 2,1.9.13; Kol 4,10; 2Tim 4,11). – A hagyomány szerint szülőföldjén halt vértanúhalált. Az apostoli atyák közé tartozik. Tertullianusz szerint ő a Zsidókhoz írt levél szerzője. Egy levelet is neki tulajdonít a hagyomány, sőt említ egy evangéliumot is, ami azonban nem maradt fenn. – Barnabás személyében az a missziói munkás van előttünk, aki az anyagi javairól való lemondással kész egész életét az Úrnak odaszentelni. Észreveszi és pártfogásába veszi a jövő tehetséges munkását, vállalva az ezzel járó kockázatot. A missziói munka, a hitre ébresztés és a gyülekezetépítés szempontja a döntő számára. Kész segítséget keresni és kérni gyülekezeti munkájához. A személyi kérdés miatti konfliktusból megkeresi a kivezető utat. Két rendkívül tehetséges ember nem mindig tud megmaradni hosszú távon is egymás mellett. Ilyenkor az ügy szempontjából az a kívánatos, ha nem együtt szolgálnak tovább. A konfliktushelyzet megfelelő rendezése új lehetőségek nyitányává lesz.

2.3.2 *Simon* (görögül: Symeón, ho kaloumenos Nigér) = „Meghallgattatás”. A latin melléknévnek jelentése „fekete” (ApCsel 13,19). Barnabás után következik az antiókhiai gyülekezet prófétáinak és tanítóinak felsorolásában. Az antiókhiai gyülekezet egyik kharizmatikus vezetője, aki a dicsőséges Krisztus akaratát a Lélek erejével a jelenre nézve hirdette, valamint a rá vonatkozó tradíciót helyesen értelmezte és tanította. A mellékeve szerint afrikai prozelita család tagja, aki antiókhiai lakos.

2.3.3 *Lucius* (görögül: Loukios ho Kyrénaios) = „Nappal született” (ApCsel 13,1). *Cirénei* keresztyén. Próféta és tanító a szíriai Antiókhiaiban.

2.3.4 *Manaén* (görögül: Manaén), a héber menachém „Vigasztaló” (ApCsel 13,1). Az antiókhiai gyülekezetben a próféták és tanítók köréhez tartozik. Előkelő származású, együtt nevelkedett Heródes Antipassal.

2.3.5 *Márk* (görögül: Markos), latin eredetű férfinev. Mellékeve egy jeruzsálemi János nevű zsidó keresztyénnek, akinek az anyja az a jó anyagi helyzetben lévő Mária, akinek háza a jeruzsálemi ősgyülekezet központjává lett (ApCsel 12,12). Jézus életének eseményeit szemtanúként ismerte (Mk 14,51k). Lévíta, mint Barnabás, akinek unokaöccse, és a 70 tanítvány egyik tagja. Az első missziói úton Pál és Barnabás segítőtársa (ApCsel 13,5). Pergéből azonban visszatért Jeruzsálembé (ApCsel 13,13), így Pál a 2. missziói útra nem akarja magával vinni. Barnabás azonban ragaszkodik hozzá, így együtt indulnak Ciprusba, Pál viszont Szilaszt választotta ki munkatársul Barnabás helyett. Később újra jó kapcsolatba van Márkkal. Fogságában is az apostol mellett volt (Kol 4,10; Fil 24). Pál arra kéri Timótheust, hogy Márkkal együtt látogassa meg, mert számára hasznos a jelenléte. Péter is jó bizonyágot tesz róla, fiának nevezi, ami azt jelenti, hogy általa jutott hitre. Márk kettős neve arra utal, hogy sémi és görög nyelvterületen folytatott önállóan is missziói munkát. A hagyomány szerint az alexandriai

gyülekezet alapítója. Rómában mint a Jézus-tradíció ismerője és Péter munkatársa megírta a nevével fémjelzett evangéliumot. – Márk az a missziói munkás, aki a ránk hagyott írásával érzékeltette, hogy amit ír, az formája szerint ugyan besorolható az irodalmi alkotások soraiba, de műfaját illetően egészen más. Euaggelion = evangélium, ezt a műfajt Márk írása előtt nem ismerték mint irodalmi alkotást. Műfajteremtő alkotása érzékelteti művének tartalmi sajátosságát, páratlan jelentőségét.

2.4. *A jeruzsálemi apostolok, vének, és vezető emberek köre* = apostoloi, presbyteroi, hegoumenoi (ApCsel 15,6.22). A jeruzsálemi ősgyülekezetben az apostolok mellett megjelennek az ún. vének. Először az ApCsel 11,30-ban találkozunk ezzel a fogalommal. Az antiókhiai gyülekezet a jeruzsálemiek megsegítésére gyűjtött adományt Barnabással és Saullal a vénekhez küldte. Több helyen is szerepelnek önállóan az apostolok megnevezése nélkül (ApCsel 21,18). A jeruzsálemi apostoli gyűlésen az apostolok mellett vannak jelen. Az ApCsel 11,30; 15,2.4.6.22k; 16,4; 21,18 alapján úgy tűnik, hogy ez a testület a zsidó zsinagóga elöljáróinak mintájára szerveződött a helyi, jeruzsálemi gyülekezet vezetésére. A hegeoumenoi „vezetők” a gyülekezet részéről választott elöljárók. Hogy pontosan milyen viszonyban van a presbyteros és episcopos fogalmával, az ki nem deríthető, mivel a jelentése eléggé homályos. Szerintem funkciót jelölő fogalom, amely a közelebbi meghatározástól függően jelentheti általános értelemben mindazokat, akiknek akár a helyi gyülekezet keretén belül, akár egy nagyobb vidék gyülekezeteit illetően irányító szerepük van. Az ApCsel 15 és 16,4 szerint a gyülekezetek számára az apostolok és vének egyértelműen a legfőbb ítélő és mérvadó tanító testületet jelentik. Az apostolok és vének az egész egyház számára jelentik a hivatalos vezető réteget, amely arra jogosult, hogy vitás ügyekben döntést hozzon, a hiteles tanításról határozjon, annak ismertetéséről és érvényesítéséről gondoskodik. A jeruzsálemi vezető testület helyzete a továbbiakban úgy alakul, hogy az apostolok a jeruzsálemi apostoli zsinat után Jeruzsálemet egyre inkább elhagyják, a tizenkettő háttérbe kerül, eltűnik az ottani életből, a véneké lesz a vezető szerep. A gyülekezet egy erőteljes judaizáló hatás alá kerül. A vének mellett Jakabé lesz a vezető szerep (ApCsel 21,17–26). Az apostoli zsinat alkalmával még a vezető réteghez tartozik Júdás, akit Barsabbásnak hívtak és Szilász. Őket meg is bízzák, hogy a jeruzsálemi vezető testület nevében képviseljék Pál és Barnabás mellett az apostoli gyűlés határozatát a pogánykeresztyén gyülekezetekben. Szilász e megbízás után már nem is tér vissza Jeruzsálembe, hanem marad Antiókhiaiban. Ez azért fontos adat, mert érzékelhetjük általa azt a folyamatot, amelyet már említtem is, hogy tudniillik a jeruzsálemi vezető testület tagjai más területen folytatják munkájukat, és a gyülekezet egyetlen tekintélyes személyisége a vének mellett egyre inkább csak az Úr testvére Jakab lett.

2.4.1 *Jakab az Úr testvére.* Mária és József fia (Mt 13,55; Mk 6,3; Gal 1,19). Jézus földi életében még nincs a hívők között (Jn 7,5), később azonban az apostolok körében találjuk Jézus többi testvérével együtt

(ApCsel 1,14). Azok között van, akiknek az Úr feltámadása után külön is megjelent (1Kor 15,7). A jeruzsálemi zsidókeresztyén gyülekezet vezető személyisége. Péter börtönből való kiszabadulása után a Mária, Márk anyja házában együtt lévő testvéreket arra kéri, hogy a vele történeteket mondják el Jakabnak és a testvéreknek (ApCsel 12,17; Gal 1,19). Péter álláspontját támogatja a jeruzsálemi apostoli zsinaton. A mellett szól, hogy a pogányokból lett keresztyéneket nem kell kényszeríteni arra, hogy körülmetélkedjenek és zsidó módra éljenek. Ezt javasolta: „ne terheljük azokat a pogányokat, akik megtértek Istenhez, hanem rendeljük el nekik, hogy tartózkodjanak a bálvány okozta tisztátalanságtól, a parázناسágtól, a megfulladt állattól és a vértől” (ApCsel 15, 18k). Pál a 3. missziói útja után felkeresi, amikor megérkezik Jeruzsálembe (ApCsel 21,18). Vele egyszer az apostoli zsinat előtt is találkozott (Gal 1,19). Közvetve tőle származik Jakab levele. Hegesippusz szerint híres volt feddhetetlenségéről, buzgóságáról. Eusebius szerint kortársai az „igaz” jelzővel illették. A zsidók esetében ragaszkodott a körülmetélkedéshez és a mózesi törvény megtartásához. Így Pállal feszültségbe kerül ismételtelen, bár a személyes találkozás alkalmával újra egyetértésre jutnak (Gal 1,19; 2,9; ApCsel 15; 21,18–26). Josephus szerint Kr. u. 62-ben a zsidók megkövezték. – Jakab a tradícióhoz erős szálakkal kötődő vezető személyiség, aki azonban a múltjából adódó visszahúzó motívumokat háttérbe szorítja akkor, amikor az egyház egysége forog kockán és kész a jó javaslat mellé állni, valamint személye súlyával támogatni. A tradícióhoz való egészségtelen kötődés ismétlődő kísértése, viszont a hitből következő tettek jelentőségére való eszméltetése rendkívül jelentős az egyház későbbi generációi életének a szempontjából.

2.4.2 *Agabosz* (görögül: Agabos) (ApCsel 11,28). Jeruzsálemi zsidószármazású őskeresztyén próféta, aki több társával együtt ment el a síriai Antiókhiaiba. Megjövendölte az éhséget, amely be is következett Klaudiusz császár idejében. Profán források szerint Palesztinában különösen 46/47-ben volt nagy az inség. Később az ApCsel 21,10–22-ben találkozunk vele. Próféta jel által hirdette azokat a szenvedéseket, amelyek Pál apostolra Jeruzsálembe várnak. A hagyomány szerint Jézus 70 tanítványa közül való, aki Antiókhiaiban szenvedett vértanúhalált. – Agabosz a régi, őszö-vetségi típusú próféták képviselője, aki próféta jel által is hirdeti Isten üzenetét.

2.4.3 *Júdás, akit Barsabbásnak hívtak* (Juda–Barsabbas) = „Szabász fia, vagy szombaton született”. A héber Júda görög formája (ApCsel 15,22). Vezető szerepe volt a jeruzsálemi gyülekezetben. Életét is kész volt kockára tenni az Úrért. A jeruzsálemi apostoli gyűlés kedvező határozatát a zsinat megbízásából Pál és Barnabás mellett Szilásszal együtt hirdetik ki a pogánykeresztyén gyülekezetekben. Antiókhiaiban élők is bátorították és erősítették a testvéreket (ApCsel 15,25–27). Júdás maga is megbecsült munkás. Küldetése teljesítése után visszament Jeruzsálembe (ApCsel 15,30–34).

2.4.4 *Szilász*, görögül: Szilas az arám Seila, a héber saul, latinositott formája Silvanus. A pogányok köré-

ben valószínűleg ezt használták. A jeruzsálemi gyülekezet vezető köréhez tartozik, annak tekintélyes tagja, római polgár (ApCsel 16,37k). Olyan keresztyén próféta és tanítói karizmával megáldva, aki meggyőződéséért életét is kockára teszi. A jeruzsálemi apostoli zsinat képviselőjében Júdással együtt Pál és Barnabás mellett bátorítja és erősíti Antiókiában a testvéreket. Mikor Júdás egy idő után visszatér Jeruzsálembé, ő nem tartott vele (ApCsel 15,22–34), továbbra is Antiókiában maradt. Pál maga mellé veszi és a 2. missziói útjára együtt indultak el (ApCsel 15,40). Filippiben fogságba kerül (ApCsel 16,22k). Pál mellett van Thesszalonikában és Béreában. Timóteussal együtt ott maradt. Athénben így nincs ott (ApCsel 17,15), viszont Pál kérésére utána megy és Korinthusban már együtt vannak (ApCsel 18,5), segítve Pált munkájában. Az 1 és 2Thessz levél címiratában Pál Timóteussal együtt a maga neve mellett említi. A 2. missziói út után nincs Pál mellett, de nincs Jeruzsálemben vagy Antiókiában sem. Valószínűleg önállóan munkálkodott. Később Péter titkára (1Pt 5,12). Életének egyes részleteiről nincsenek adataink. Csendes, hűséges munkás, ott dolgozik, ahol szükség van rá.

2.5 Pál és munkatársainak köre. Pál rendhagyó módon lett apostol, Krisztus üldözőjéből Krisztus hírnöke. Munkatársai körének létszáma magas. Vannak közöttük olyanok, és ezeknek a száma nem kevés, akik más munkatársi körhöz tartoztak és később kerültek Pál mellé, de vannak olyanok is, akik Pál mellett kezdték és később kerülnek el mellőle más mellé, illetve kapnak önálló munkakört. Az egyház terjedése, a növekvő lehetőségek, vagy éppen a munka során adódó konfliktusok a misszió munkásaitól kellő rugalmasságot és igen nagy szolgálatkészséget kívánnak. Pál életét teljesen az Úr szolgálatára szentelte mint aki erre kegyelmi ajándékot kapott. Olyan munkás, aki az evangélium terjesztése mellett az egyház építését, szervezését, a keresztyén tanítás és élet tisztaságát egyaránt szívügyének tartja. A nagy koncepcióval rendelkező, életét egyedül az Úrnak szentelő szolga, aki úgy végzi munkáját, teljesíti küldetését, amint arra kegyelmi ajándékot kapott: egyedül, betegségét az Úr erejével hordozva.

2.5.1 Pál görögül: Paulos, első nevén Saulos. A Paulos jelentése „kicsi”, „a jelentéktelen” (ApCsel 7,58; 8,41; 9,1). A kis-ázsiai Cilicia tartományának Tarsus nevű városából származik (ApCsel 9,11; 21,39; 22,3). Apjától örökölte a római polgárjogot. Második nevét, a latin eredetű „Paulus”-t használja az első missziói útjától kezdve (ApCsel 13,9). A családjá Benjámin törzsből való, ősi zsidó család (Rm 11,1; Fil 3,5). A tarsuszi görög, művelt lakosságának környezetében élő ifjú maga is kiválóan megtanult görögül beszélni, írni és olvasni szülővárosában. Szülei fiatalon Jeruzsálembé küldik, ahol a híres törvénytanítónak, Gamálielnek a lábainál tanult mint buzgó rabbi-növendék, aki büszke héber származására, farizeus mivoltára, a törvény alapján lévő igazságra és minden munkájára, amit a zsidó közösség körében végzett (Fil 3,5,6). A korabeli szokásnak megfelelően a legszigorúbb farizeusi neveléséhez, Pál is elsajátított egy kézművességet is, mint ahogy az szokásban volt, a sátorponyva készítését (Ap-

Csel 18,1kk). Ígéretes jövő várt rá a zsinagóga közösségén belül. Gyermekkorától kezdve hű volt Mózes törvényéhez, ízig-vérig zsidó, szerette népét, élethivatásának tekintette a törvény ismeretét és tanítását. Már fiatalon elismert törvénytanító. Alig volt 30 éves, amikor olyan megtisztelő feladatot bíznak rá, amit csak egy jól képzett írástudó végezhetett el. Egy keresztyén, István megkövezésénél kellett jelen lennie azért, hogy az szabályszerűen menjen végbe (ApCsel 7,57). A zsinagóga veszedelmes ellenségeinek tekintette azokat, akik egy megfeszített zsidót tartottak a megígért Messiásnak. A Názáreti gyűlölt követői, e „veszedelmes szekta” hívei ellen kegyetlen üldözést szervezett, és teljes megsemmisítésükre törekedett, nemcsak Jeruzsálemben, hanem bárhol, ahol csak megjelennek. Az általa elindított üldözés következtében a keresztyének a szélrózsa minden irányába szétszóródtak, elmenekültek Jeruzsálemből (ApCsel 8,1). A jeruzsálemi akció eredménye felbátorítja és további üldözés szervezésére indította. Így igyekszik Damaszkuszba is eljutni, mikor Szíriából az a hír érkezett Jeruzsálembé, hogy ott a zsidók körében terjed a keresztyénség. A főpaptól nyert megbízó levelek és felhatalmazás alapján kíséretével együtt már a város közelébe érkezett, amikor hirtelen a mennyből vakító fény villant fel körülötte, és miután összeesett, hallott egy hangot, amely ezt kérdezte tőle: „Saul! Saul! Miért üldözöl engem?” Saul a kérdező személye iránt érdeklődik: „Ki vagy Te, Uram?” Kérdésére olyan választ kap, amelyben a názáreti Jézus nemcsak önmagát jelenti ki, hanem azt is, hogy mit vár tőle (ApCsel 9,1–6; 22,6–10; 26, 12–15). Saul megállítja a dicsőség Krisztusa azon az úton, amely ellene, a követői felszámolására irányult, és elindítja azon, amelyen az ő huzgó követője, és egyháza építőjévé lesz a népek körében. Követte az Úr útmutatását. Amint a földről fölkel, hogy Damaszkuszba menjen, kiderült, hogy megvakult. Ezért kézenfogva vezették be a városba, ahol 3 napig nem látott, nem evett és nem ivott. Saul böjtöl és imádkozik a megragadó látomás után, és ily módon nyer újabb kijelentést. Mikor teljesen bezárult a külvilág számára, és nyitottá vált Isten számára, elmélkedése, gondolkodása csendjében a 3. napon egy Ananiás nevű keresztyén, Isten megbízása és vezetése nyomán keresi fel és hirdeti neki az Úr szavát: „Atyámfia Saul, az Úr küldött engem, az a Jézus, aki megjelent neked az úton, amelyen jöttél, és azért küldött, hogy újra láss, és megtelj Szentlélekkel”. És egyszerre, mintha pikkelyek estek volna le a szeméről, újra látott; azután felkelt, és megkeresztelkedett, majd evett és erőre kapott (ApCsel 9,17–18). – Saul az Úr arra választotta ki, hogy a népének fiaikhoz is eljuttassa megváltó munkájának jó hírét (ApCsel 9,15). Damaszkuszban kezdi el hirdetni a zsinagógában, hogy Jézus az Isten Fia. A zsidók néhány nap után elhatározták kivégzését. Saulnak azonban tudomására jutott a merénylet terve, és a tanítványok segítségével menekül meg úgy, hogy azok egy kosárban eresztették le a város falán, mivel a zsidók a kapukat éjjel-nappal őrizték (ApCsel 9,23–25).

Innen a Damaszkusztól délre fekvő Arábiába ment, hosszabb idő után tért vissza újra Damaszkuszba né-

hány napra (Gal 1,17). Csendben készült fel küldetésére. Megtérése után három év múlva ment fel Jeruzsálembe, ahol Barnabás pártfogásába veszi és beviszi a tanítványi körbe. Ekkor 14 napig Péternél marad (Gal 1,17–21). Mivel a hellénista zsidók merényletre készülnek ellene, a testvérek levitték Cézáréába és elküldték Tarsuszba (ApCsel 9,26–30). Ez után Cilicia és Szíria tartományában munkálkodott. Barnabás kérésére ment át Tarsusból Antiókhiaiba, és ott teljes évig dolgoztak együtt: igen nagy sokaságot tanítottak (ApCsel 11,25k). Az antiókhiai gyülekezet prófétái és tanítói közül a Szentlélek indítására böjtölés, imádkozás és kézzel való bocsátották el Pált és Barnabást arra a munkára, amelyre az Úr elhívta őket. Az első missziói út fontos állomásai Szalamisz, és Ciprus egész szigete, majd Páfoszból hajóztak el a Pamfilia tartományában lévő Pergébe. János-Márk, aki a ciprusi munkában részt vett, itt vált el tőlük és tért vissza Jeruzsálembe (ApCsel 13,13). Pál és Barnabás pedig Pizidia tartományába ment át, először Antiókhiaiba, majd Ikóniumba, Lisztrába és Derbébe (ApCsel 13,14–14,26). Miután hirdették az evangéliumot és sokan hitre jutottak visszatértek Lisztrába, Ikóniumba és Antiókhiaiba. Erősítették, bátorították a tanítványokat, hogy a hit útján rájuk váró szenvedésektől se riadjanak meg, hiszen „sok nyomorúságon át kell bemennünk az Isten országába” (ApCsel 14,22). Gyülekezetenként előljárókat is választottak nekik, majd böjtölve és imádkozva az Úr kegyelmébe ajánlották őket (ApCsel 14,21–23). Ezután Pizidia tartományán áthaladva a Pamfilia területén fekvő Pergében hirdették az ígét, majd lementek Attáliába, és innen hajóztak haza a szíriai Antiókhiaiba (ApCsel 14,24–26). A gyülekezetnek beszámoltak az elvégzett munkáról, elbeszélték, hogy milyen nagy dolgokat tett velük az Isten a pogányok között. Ez után hosszú ideig az antiókhiai gyülekezetben dolgoztak. Amikor azonban júdeai atyafiak érkeztek Antiókhiaiba és a körülméltetés szükségességét hirdették az üdvösség feltételeként, úgy döntöttek azok, akiknek ehhez joga volt, hogy Pál, Barnabás és néhányan menjenek fel az apostolokhoz Jeruzsálembe és tisztázzák ezt a dolgot. Pál társaival együtt Fónicián és Samárián áthaladva, útjuk során beszámoltak a pogányok megtéréséről. Mikor megérkeztek Jeruzsálembe, az apostolok és a vének örömmel fogadták őket. Nekik is elbeszélték mit tett velük Isten. Előadták problémájukat, aminek megoldását e tekintélyes testülettől várták. – A körülméltetés kérdése körül nagy vita támadt. Péter és Jakab beszéde után azonban megszületett az a határozat, amely szerint a pogánykeresztény gyülekezeteket nem szabad terhelni a mózesi törvénnyel. Az apostoli zsinat értelmében tartózkodniuk kell a bálványáldozati hústól, vagyis a bálványáldozati lakomáktól, a vértől, a megfulladt állattól és a paráznaságtól, amint arról már más összefüggésben is volt szó. A rendelkezés az élő Isten helyes tiszteletét, és az ember egészséges, tiszta életét kívánja biztosítani. Pálék a jeruzsálemi küldöttséggel együtt viszik a levelet Antiókhiaiba (ApCsel 15,1–35). Később a küldöttség egyik tagja: Szilász jónak látta, hogy ott is maradjon. Pál a második missziói útra a Márk személye miatt Barna-

bással támadt nézeteltérés következtében Szilásszal indult el. Bejárták Szíriát, Ciliciát, és így jutottak el Derbébe, Lisztrába. Itt veszi maga mellé Pál Timótheust (ApCsel 16,3). Az apostoli zsinat határozatát átadták a többi város gyülekezeteinek is. A gyülekezetek hitben való erősödését tapasztalták és lélekszám szerinti gyarapodását (ApCsel 15,36–16,5). Innen Frigia és Galácia földjén áthaladva a Szentlélek vezetése nyomán Mizia felé igyekeztek és Bitiniába, Kis-Ázsia északi részére szerettek volna eljutni, azonban Jézus Lelke nem engedte őket. Ezért Mizián áthaladva Troászba mentek (ApCsel 16,6–8). Pál itt látomás útján nyert kijelentést. Egy macedon férfi jelent meg neki álmában és hívta, hogy menjen át hozzájuk és legyen segítségükre. Ennek értelmében elhajóztak nyomban Szamotrakéba, másnap elmentek Neapoliszba, onnan pedig Filippibe, amely Macedónia első városa volt (ApCsel 16,9–12). Így került át Európa földjére Pálék által az evangélium. Második missziói útjának további állomása Amfipoliszon és Apollónián át Thessalonika, Bérea, Athén és Korinthus (ApCsel 16,11–18,17). Korinthusban dolgozott Pál leghosszabb ideig ez út során kb. 50 ózétől 52 tavaszáig, népes, hitben erős gyülekezetet hagyott maga mögött. Innen küldi az 1Thessz levelet. Korinthus egyik kikötőjéből Kenkreából Szíriába indult, Efészusban futólag töltött egy rövid időt. Kérésükre megígéri, hogy ha Isten akarja visszatér hozzájuk (ApCsel 18,20k). Cézáréből felment köszönteni a jeruzsálemi gyülekezetet, és utána ment le Antiókhiaiba (ApCsel 18,22). Az új gyülekezetek alapítása mellett Pál ugyanolyan fontosnak tartja a gyülekezetek erősítését, ezért látogatja őket ismételtén és e mellett levelei által tanítja őket. Ennek köszönhetjük a ránk maradt tanítást, leveleit. Teljes erejével küzd Krisztus gyülekezeteinek épüléséért, Krisztus testének épségéért és növekedéséért. Antiókhiaiban nem is időzik ez alkalommal sokáig, hanem elindult végig látogatni Galácia és Frigia vidékének gyülekezeteit, erősítve valamennyi tanítványt (ApCsel 18,23). Efészusba a gyülekezetek látogatása után érkezett, ahol a János-tanítványok tanítása és az Úr Jézus nevére való megkeresztelése után előbb a zsinagógában, majd egy Tirannosz nevű ember iskolájában tanított. Ez két éven át tartott, úgyhogy mindazok, akik Ázsiában laktak, meghallották az Ur ígétét mind a zsidók, mind a görögök. Isten pedig nem mindennapi csodákat tett Pál által (ApCsel 19,10–11).

Itt 52 ózétől 55 nyaráig munkálkodott. Kíséretében volt Lukács, Timóteus és Titusz. Sokan látogatják, így közvetve is tanítja a gyülekezeteket azok által, akik megfordultak nála. A gyülekezeti levelek nagy részét innen küldi: Gal (52); Thess (54); Fil, Ef. Kol. Filem (54); 1Kor (55). Pál ez után Macedónia és Akhája látogatására készül, majd Jeruzsálembe, innen Rómába. Macedóniába előre küldött kettőt azok közül, akik neki szolgáltak, név szerint Timóteust és Erasztont. Ő pedig még maradt tovább Ázsiában (ApCsel 19,21–22). Az ApCsel ugyan nem említi, de a leveleiből úgy látszik, hogy efézusi munkája is küzdelmes volt, és valószínű, hogy itt sem kerülhetett el a börtönt sem (Fil lev.). Nagy tüntetést szervezett ellene Demeter, egy ötvös, mivel féltette a keresetüket. Attól félt, hogy

Pál missziói munkája következtében sokkal kevesebben lesznek, akik Artemiszt tisztelik, és az ezüstmű készített kis Artemisz templomokat megvásárolják. A keresztyénség terjedése nem kedves a kétes értékű üzleti vállalkozásoknak, azoknak, amelyek a sötétség szellemi erői alatt lévő, vagy éppen a bahonás félelem alatt lévő emberek kiszolgáltatottságára építik a maguk jövedelmének növelését. – Pál munkatársai közül a macedón Gájuszt és Arisztarkhoszt a tüntetők megragadták és a színházba vitték. Pál is be akart menni a népgyűlésbe, azonban a tanítványok nem engedték. Néhány ázsiai főtisztviselő, aki barátja volt, szintén üzent neki, hogy tartsa távol magát ettől az akciótól és ne menjen el a színházba. A város jegyzője szüntette meg a zűrzavart, és értelmes javaslatai után feloszlatta a gyűlést (ApCsel 19,23–40). Pál ez után magához hívatta a tanítványokat, hátorította őket, elköszönt tőlük, és elindult Macedóniába. Az egész vidéket bejárta, erősítette és intette számos beszédében a tanítványokat, majd elment Görögországba, és három hónapig ott tartózkodott. Szíria felé akarta folytatni az útját, mivel azonban tudomására jutott, hogy a zsidók merényletet terveztek ellene, úgy döntött, hogy Macedóniába megy vissza és más útvonalon folytatja a tervbe vett útját. Vele tartott a béreai Szópatér, Pirrosz fia, a thesszalonikai Arisztarkhosz és Szekundusz, a derbei Gájuszt és Timótheus. Az ázsiai Tükhiosz és Trofimosz előre ment és Troászban várta meg Pálékát. Ők a kovásztalan kenyerek napjai után hajóztak el Filippiből és öt nap múlva érkeztek meg hozzájuk Troászba (ApCsel 20,1–6). Troászban a hét első napján, amikor a gyülekezet együtt volt, hogy megtörjék a kenyeret Pál hosszan prédikált, mivel másnap már útra akart kelni. Egy ifjú név szerint Autikhoszt közben elaludt, és leesett a 3. emeletről és meghalt. Pál azonban életre keltette. Egészen hajnalig beszélt még hozzájuk. Útitársai előre mentek hajón Amoszba, Pál pedig gyalog tette meg ezt az utat. Itt azonban ő is hajóra szállt és Mitilinébe érkeztek. Onnan pedig tovább hajóztak és Khiosz elé jutottak el. Másnap érkeztek meg Számoszba, és a következő nap pedig Milétoszba. Innen küldött át Pál Efézusba, és magához hívatta a gyülekezet véneit. Elbúcsúzott tőlük, rájuk bízva a gyülekezetet. Imádság után kikísérték a hajóhoz, a kikötőből egyenes irányba haladva Kószba érkeztek, másnap Rodoszba, onnan Patarába. Itt találtak egy Fóniciába induló hajót és ezzel folytatták útjukat. Ciprust bal kéz felől látták és elkerülték, Szíria felé tartva Tiruszban kötöttek ki. A tanítványok körében egy hetet töltöttek. A további útjuk során Ptolemaisban éppen csak a testvéreket köszönti Pál, és a tőle 40–50 km-re lévő Cézáréában Fülöp evangélistát látogatja meg, aki a hetes kör tagjaként lett missziói munkás. Házában a Júdeából érkező, Agabosz nevű próféta, prófétai jel által jövendölte meg Pál jeruzsálemi fogságát, amely Jeruzsálemben be is következett. A cézáréai testvérek közül is csatlakoztak néhányan Pálhoz és Jeruzsálembé elvitték a ciprusi származású régi tanítványhoz: Mnázonhoz, hogy az ő vendégei legyenek (ApCsel 21,15–16). Jeruzsálemben Pál kíséretével együtt Jakabot kereste fel. Látogatása alkalmával a

vének is együtt voltak. Pál rugalmassággal rendelkezve Jakab tanácsa szerint jár el. A diaszpóra-zsidóság közül való hellénisták azonban nyílt támadást szerveztek ellene, főként efézusi ellenfelei. A templomban törnek Pálra, de a templomon kívül akarják megölni. A római hatóság azonban közbeszól. Az Antónius várból megjelentek a rómaiak, és megakadályozták a fanatikus vallási örületből fakadó gyilkosságot. A király ebben az időben II. Agrippa (53–90), a helytartó pedig M. Antonius Felix (52–55/60). A római hatóság előtt hamarosan világhossá válik, hogy Pál nem politikai lázító, nem az az egyiptomi álprófeta, akinek a felkelését Félix a napokban verte le, de aki elmene-kült. A római birodalom védi becsületes polgári életét, s mivel kiderült, hogy Pál Jeruzsálemben egyáltalán nincs biztonságban, így a procurator székhelyére, Cezáreába küldik. Itt nyílik alkalma arra, hogy II. Agrippa király előtt is előadja ügyét. Megállapította, hogy Pál ok nélkül van fogságban, nem tett semmi törvénybe ütköző dolgot. A római útra sok huzavona után került sor. Cézáréából végül a császár udvarába foglyokat szállító hajóval indították útnak a foglyokért felelős Iulius centurióval. Szidonban szakítják meg először útjukat, majd Ciprus közelébe jutva nem tudják tervük szerint folytatni tovább. Kénytelenek voltak a kis-ázsiai partok mellett hajózni Miráig. Itt egy alexandriai hajóra szálltak át, amely Itáliába indult. Az út küzdelmes volt, Kréta jó kikötőjében szakítják meg. Pál tanácsa ellenére kezdődik el az újabb, életveszélyes út. Sok hányódás után Málta szigetére kerülnek. Egy kormányzó állt a sziget élén. Pál mellett és által itt is nyilvánvalóvá válik az Úr rendkívüli ereje (ApCsel 28,1–10). Három hónap után indulnak el egy alexandriai hajón, amely a szigeten telet, további útjukra. Egy párnapos szirakuzai és egyhetes puteoli útmegszakítás után érkeztek meg Rómába, a római birodalom fővárosába. Itt könnyű fogsága végül szabadulással fejeződik be. A további eseményekről a Pásztori levelek alapján értesülhetünk. Néhány évig újra szabadon dolgozhatott még Pál. A 2. római fogsága azonban mártírhallal fejeződött be.

2.5.2 Timóteus (görögül: Timotheos = „istenfélő”, „Istent tisztelő”, ApCsel 16,1). Pál egyik igen hűséges, megbízható munkatársa, aki sok fontos feladatot kapott az apostoltól, és azokat gondosan megoldotta. A második egyházi nemzedék kiemelkedő személyisége. Pál az első római fogsága után Efézusban hagyta a gyülekezet vezetője, püspökeként. Timóteus a likaóniai Lisztrából való tanítvány. Egy hívő zsidó asszonynak Eunikének és egy görög apának a fia. A nagyanyja Lóisz, akinek képmutatás nélküli hitéről szintén megemlékezik Pál. Timóteus mellett a lisztrai és ikóniumi testvérek elismerően nyilatkoztak, bizonyosságot tettek. Megtéréséről nem tudósít az ApCsel, sem Pál, de leveleiben az apostol hitben igaz fiának nevezi (2Tim 1,5; 3,15), így minden bizonnyal ott volt azok között, akik Lisztrában az első missziói útja alkalmával hirdetett evangélium hatására hitre jutottak (ApCsel 14,8–20). Pál Timóteust körülméleti mielőtt magával vinné a 2. missziói útjára, a zsidókra való tekintettel (ApCsel 16,3). Timóteust a gyülekezet előjárói Pállal

együtt igehirdetés és kézrátétellel szentelik fel a szolgálatra. Timóteus tehát Pál és Szilász mellett van, amikor végig látogatták a kis-ázsiai gyülekezeteket és átmentek Macedóniába. Béreában maradt Szilásszal együtt, mikor a testvérek Pált elvitték Athénbe, de az apostol kérésére utána mennek (ApCsel 17,15). Pál fontos megbizatással elküldi Thesszalonikába (1Thess 3,1k). Korinthusban újra Pál mellett találjuk (ApCsel 18,1.5) hosszabb ideig (1Kor 1,19), amint az innen írt levele tanúsítja (1Thess 1,1). A 3. missziói úton Galácián és Frigián át Efézusig kíséri Pált. Itt azt a megbízást kapja, hogy Macedónián át Korinthusba menjen egy fontos gyülekezeti kérdés rendezésére (1Kor 4,17; 16,10kk; ApCsel 19,22). Ez 55 húsvétja körül lehetett. 55 ószén már újra Pál mellett van Macedóniában (ApCsel 20,4). Itt várt rá Pál, s innen írta a 2. levelét a korinthusi gyülekezetnek (1Kor 1,1). Különbösen összesen hat páli levélben szerepel Pál mellett mint a levél küldője (2Kor 1,1; Fil 1,1; Kol 1,1; 1–2Thess; Filem 1). Görögországi útja során Pál Korinthusban töltött legtöbb időt, innen a macedóniai útjára is elkíséri Timóteus. Jeruzsálemben viszont valószínűleg ő nem ment el, hanem Efézusban maradt az apostol megbízása alapján. Az ApCsel ugyanis a 20,4-ben említi utóljára a nevét. Pál hűséges segítőtársa, munkatársa, aki minden bizonnyal az apostol efézusi fogságában is együtt volt vele (Fil 1,1; 2,19; Kol 1,1; Filem 1). Önállóan végezte a rábízott munkát Pál első és második római fogsága idején is Efézusban (1 és 2Tim). Pál első római fogsága után írta neki az első levelet, a másodikat a 2. római fogságból küldte, amely szerint szeretett volna még egyszer találkozni vele. Timóteusról az utolsó híradás a Zsid 13,23-ból való.

2.5.3 *Akylas lat. Aquila* = „Sas” Akvila (ApCsel 18,1–3). A Kis-Ázsia északi részén lévő, a Fekete-tenger partjának Pontusz római tartományából származó zsidó kézműves, aki később áttelepült Rómába. A Claudiusz-féle rendelkezés értelmében hagyta el feleségével Priskillával együtt Rómát és Korinthusban telepedtek le. Itt látták vendégül Pált és a 2. missziói útja során együtt dolgoztak a műhelyükben, mivel a mesterségük ugyanaz volt (ApCsel 18,1–3). Valószínűleg csaknem ugyanabban az időben érkeztek meg Korinthusba mint Pál, vagyis 49 végén vagy 50 elején, és ekkor már keresztények voltak. Szilász és Timóteus megérkezése után költözött át Pál tőlük egy Titusz Juszus nevű istenfélő ember házába, amely a zsinagóga szomszédságában volt. Elkísérték Pált Efézusba, és ott telepedtek le egy időre. Appolóst megismertetik a kereszténységgel, később valószínűleg a Claudiusz halála után ismét visszamentek Rómába, de később újra Efézusban laknak. A gyakori lakóhelyváltoztatás valószínűleg missziói munkájukkal függ össze a későbbiek során.

2.5.4 *Priscilla* (görögül: Priskilla kicsinyített forma a Priskából, ApCsel 18,2. 18,26). Akvila felesége. Többnyire megelőzi neve a férjéét. Ez személyének jelentőségét hangsúlyozza. Olyan gyülekezeti munkások, akik életüket is kockára tették az Úr nevéért, és az ő hűséges követéért Pálért, de a pogányok valamennyi gyülekezete sokat köszönhet nekik. E hívő

háaspár azt jelzi a maga odaadó munkájával, hogy férj és feleség lehet együtt az Úr szolgálatában.

2.5.5 *Kriszpus* (görögül: Krispos) = „göndörhajjú” tudniillik ember (ApCsel 18,8). A korinthusi zsinagóga előljárója akkor, amikor Pál a 2. missziói útja során a városban munkálkodik. Egész házanépével együtt megtért, és az apostol maga keresztelte meg (1Kor 1,14).

2.5.6 *Gájusz a macedóniai férfi* (ApCsel 19,29). Pál útítársa, vele van az efézusi missziói munkája alkalmával. Arisztarkhossal együtt az efézusi ötvösök lázadása alkalmával mindkettőjük veszélyes helyzetbe került. Az elvakult tömeg esztelen akciójának a személyük ellen irányuló támadásból azonban baj nélkül kikerült.

2.5.7 *Gájusz a Derbéből való férfi*, aki Pált elkísérte az utolsó jeruzsálemi útjára másokkal együtt. Gyakori név, így nem csoda, hogy Pál munkatársi köréhez sem csupán egy ilyen nevű egyén tartozott. A gyakori nevek esetén kísért a személyek azonosítása, ami nem célszerű.

2.5.8 *Erásztosz* (görögül: Erastos) = „szeretett” (ApCsel 19,22). Pál apostol barátja, munkatársa, akit Timóteussal együtt elküldött előre Efézusból Macedóniába. Nem azonos a korinthusi városi számvevővel (Rm 16,23).

2.5.9 *Arisztarkhosz* (görögül: Aristarchos) = „kitűnő uralkodó”. Macedóniai keresztyén Thesszalonikából. Pál hűséges útítársa és munkatársa. Élete forgott kockán az efézusi ötvöslázadás alkalmával (ApCsel 19,29). A felbőszült tömeg Gájusszal együtt őt is a színházba vonszolta. Pált elkíséri Troászból Jeruzsálemben (ApCsel 20,4). Vele volt a tengeri úton is (ApCsel 27,2), osztozik vele a fogságban (Kol 4,10; Filem 24). A hagyomány szerint thesszalonikai, vagy apamaeai püspök volt, és Néro alatt szenvedett mártírhalált Rómában.

2.5.10 *Tükhikos* (görögül: Tychikos) (ApCsel 20,4kk) = „szerencés”, „szerencse fia”. Pál kis-ázsiai munkatársa, aki az apostolt a 3. missziói útján Macedóniából Troászba kísérte. Pál fogságából ő juttatta el Onézimossal együtt a gyülekezetekhez az Ef., Kol levelet, valamint a Filemonhoz a neki szóló levelet (Kol 4,7,8.; Ef 6,21.22). Később Pál Krétába küldte. Szerette volna, ha ő vagy Armenász tudja Tituszt helyettesíteni (Tit 3,12). A 2Tim 4,12 szerint Pál Efézusba irányította.

2.5.11 *Szópatér* (görög: Sópatros) (ApCsel 20,4) = „apja megmentője” Béreából való keresztyén, Pirrosz fia. Pál a 3. missziói útja során Görögországból Ázsiába kísérte.

2.5.12 *Trofimosz* (görögül: Trophimos) (ApCsel 20,4; 21,29) = „a tápláló”. Efézusból való pogánykeresztyén, aki odatartozik Pál kíséretéhez, amikor utolsó jeruzsálemi útjára készül (ApCsel 20,4). Troászban várakoztak az apostolra, aki a zsidók merényletének tervéről értesülve módosította útitervét, s nem szállt a Szíria felé induló hajóra, hanem Macedónián át Filippiből érkezett meg Troászba. Jeruzsálemben Trofimoszal együtt látták, és így az ázsiai zsidók fellázították a tömeget ellene, többek között azzal vádolva őt, hogy görögöket vitt be a templomba (ApCsel 21,29). Ez az akció majdnem az apostol életébe került. A római hatóság ezredéséhez érkezett jelentés után, az ő intézkedésére menekült meg Pál a lincseléstől, viszont fogságba került. – Később is Pál kíséretéhez tartozik, a 2Tim 4,20 szerint Milétoszban kellett végül elválniuk Trofimosz betegsége miatt.

2.6. *A damaszkuszi és alexandriai tanítvány.* Nyilván többen voltak, azonban az ApCsel koncepciójába ketőnek a munkája illik bele, így velük foglalkozik.

2.6.1 *Anániás* (görög: Hananias héb. Hananja) = „az Úr kegyelmes”, „az Úr oltalmaz”, damaszkuszi tanítvány, akit az Úr látomásban (en horamati) azzal bízott meg, hogy menjen el az ún. Egyenes utcába, Júdás házába a tarsuzsi Saulhoz, mert imádkozik, és látomásban nyer kijelentést arról, hogy Ananiás megérkezik hozzá és kezét ráteszi, hogy lásson. Ananiás aggodalmának eloszlatása után engedelmeskedik az Úrnak és teljesíti kérését, teljesíti küldetését. Saulra tette kezét, és hirdette neki Jézus útmutatása szerint a rábízott üzenetet. Ananiás szavai nyomán Saul visszanyerte látását, megtelt Szentlélekkel, megkezesztelkedett, majd evett és megerősödött. Ananiás vitte el őt a damaszkuszi tanítványokhoz. Ananiás az Úrnak az a küldötte, aki a látomásban nyert kijelentést közvetítette az Úr választott eszköze számára. Az Úr szabad kijelentése közlésében, és rendkívül jelentős esetekben rendkívüli lehet a kijelentés formája is. A rendkívüli kijelentés azonban minden esetben az egyház küldetésének eredményesebb teljesítését szolgálja. A rendkívüli kijelentés nem kikapcsol, hanem bekapcsol az egyház életébe. – A monda szerint Ananiás később damaszkuszi püspök, és itt szentvedett vértanúhalált.

2.6.2 *Apollós* (görögül: Apollóniusz) az Apollóniusz szó rövidített alakja. Alexandriából való, igen jól képzett, művelt zsidó férfi, aki retorikai oktatásban is részesült, valószínű a philói iskolában szerezte meg e mellett az alapos írásismeretet. Keresztelő János hatására lett Krisztus követőjévé. Buzgón tanított Kr. u. 50 körül Efézusban. Itt találkozott Priszcellával és Akvilával, akik kiegészítik hiányos ismereteit (ApCsel 18,24–26), majd ajánló levéllel látják el, amikor át akart menni Akhájába (Görögországba) ApCsel 18,27; 19,1. Pál munkáját folytatja Korinthusban. Pállal Efézusban volt együtt később, amikor az 1Kor levelet írta (1Kor 16). – Apollós művelt keresztyén tanító, kész az ismereteit gyarapítani, és elfogadni a tanítást akkor is, ha ennek egy nő férjével együtt a tolmácsolja.

2.7. *A név szerint nem említett missziói munkások.* Sokan vannak, akik közül az ApCsel utalásai szerint legjelentősebb Lukács. Az események nagy részének szemtanúja, aki feljegyzései és gondos kutató munkája alapján ajándékozta meg az egyház későbbi nemzedékeit az egyház legkorábbi idejéről szóló bizonyágtételével, valamint a Jézus munkásságáról szóló legtöbb adatot tartalmazó evangéliummal. Műve hiteles bizonyágtétel, ami az események lényegét illeti. Szabadon megfogalmazott, és a mű céljának megfelelően válogatott anyag a teljesség igénye nélkül. Lukács a dicsőség Krisztusának Lélek által való munkájáról tesz tanúbizonyágot, hogy a hangsúly nem a missziói munkások személyére kerül, hanem az Úrra, aki tanítványai közösségében jelen van, és úgy munkálkodik, hogy kinek-kinek arra a küldetésre ad felhatalmazást, amire kegyelmi ajándékot kapott.

3. *A missziói munkások elhívása*

Nem sablonos módon történik. Közvetlenül vagy közvetve Jézus Krisztus szólítja meg és hívja el azokat, akik Isten országa evangéliumának hirdetésére és a Szabadító Úr erejének közvetítésére rendeltettek. A 12 közvetlenül tőle kapja az elhívást, akik mellettük, és utánuk jöttek, azok általában a gyülekezetek ajánlása alapján kapcsolódnak be a munkába oly módon, hogy egy jelentős gyülekezeti munkás, Krisztus küldötte megszólítja, hívja a munkába. Pál elhívása a dicsőség Krisztusának megjelenéséhez fűződik. Istvánt és a hetes kör többi tagját a gyülekezet választotta ki, és az apostolok felszentelése alapján nyertek elhívást a munkára. Az antiókhiai próféták és tanítók elhívási történetét nem ismerjük, sem a jeruzsálemi vénekét, sem az élükön álló Jakabét. Szilas és Timótheus Pál hívása által kapja az elhívást. Az ApCsel fontosnak tartja annak érzékeltetését, hogy a missziói munkások elhívása mögött az egyház Ura van, de azt nem tartja fontosnak, hogy minden esetben arról is szóljon, hogy ez mimódon ment végbe. A lényeg az, hogy a dicsőség Krisztusa a Szentlélek korszakában emberi eszközök által végzi elhívó munkáját. Az emberi eszközök az ő példája szerint fontosnak tartják, hogy gondoskodjanak már munkájuk kezdetén a jövő egyházi munkásairól. Ha nem folyik folyamatosan az elhívás, nem lehet folyamatos a kiküldés. – Krisztus küldötteinek a felelősségéhez az Úr útmutatása nyomán hozzátartozik a küldetésre alkalmas személyekről való gondoskodás.

4. *A felkészítés formája*

Jézus módszere szerint mellette és vele közösségben lehet készülni a küldetésre. Az elhívást követi az ismeretek elsajátítása. A 12 tanítvány három évig volt Jézus mellett. Pál több évig készült csendben szolgálatára (Gal 1,17kk), és fokozatosan kapcsolódik bele a munkába. A felkészítés formáját illetően fontos a tanulás lehetőségének biztosítása, az imádság, és a felkészítést végző személy, illetve személyek példája, szeretete tanítványai iránt. – A felkészítés formái változhatnak, a lényeg azonban ugyanaz. Az ApCsel híradása szerint a hitben és ismeretekben járatos, Krisztus útján példamutatóan járó, az egyház építéséért kitartóan dolgozó személyek munkája által szeretett közösségben kell folynia a küldetésre nevelő munkának.

5. *Felhívás a szolgálatra*

Jézus 12 tanítványának megparancsolja, hogy küldetésüket Jeruzsálemből kiindulva akkor kezdjék el teljesíteni, ha megkapják a Szentlélek ajándékát (ApCsel 1,4kk). A hetes kör tagjai az apostolok imádsága és kézrátétele által nyernek felhatalmazást küldetésükre (ApCsel 6,6). Az antiókhiai gyülekezet vezető testülete a Szentlélek vezetése nyomán böjtölés, imádkozás és kézrátétel után hatalmazza fel Barnabást és Sault arra a munkára, amelyre az Úr elhívta őket (ApCsel 13,3).

A felhatalmazás mozzanatai sem azonosak minden esetben, azonban az nyilvánvaló, hogy az imádság nélkülözhetetlen, a legfontosabb elem. Imádság által az jut kifejezésre, hogy a küldetésre felhatalmazó az Úr eszköze, aki a felülről való erőt a Szentlélek ajándékát kéri, várja és közvetíti annak számára, aki az Úr küldetésében kíván járni, a missziói munkára indul. A mennyei erő elnyerése a küldetés teljesítése megkezdésének a feltétele. A Szentlélek eleveníti meg az ismeretet, nyitja meg az embereket a Jézusról szóló bizonyágtétel befogadására, és tisztítja meg az embert a sötétség erejének hatásától. Szentlélek által teszi magát jelenlévővé küldöttei által a dicsőség Krisztusa emberek javára. Az imádság intenzívebbé tételének eszköze a böjt. Ahogy Jézus messiási munkája megkezdése előtt az imádság mellett böjtölt is, úgy Antiókiában is ez történik Barnabás és Pál első missziói útra való kiküldése előtt. Isten Szentleke a küldetést eredményességének a garanciája.

6. A missziói munkások háttéré

A testvérek (ApCsel 1,15; 9,30; 10,23; 11,1; 12,17), a hívők (ApCsel 2,41.44; 4,4.32; 5,14), a gyülekezet (ApCsel 2,47; 5,11; 6,5; 8,1.3; 11,30; 13,1), az egyház (ApCsel 8,1.3; 9,31; 12,1), a tanítványok (ApCsel 6,2; 9,10.19.46), az Úr tanítványai (ApCsel 9,1), a szentek (ApCsel 9,41), a keresztyének közössége (ApCsel 11,26). A felsorolás azt érzékelteti, hogy Jézus követőinek a meghatározása az ApCsel-ben nem egyetlen fogalommal történik. A különböző fogalmak egy-egy lényeges vonására utalnak annak a közösségre, azok közösségének, akik Isten új népeként jelentek meg az üdvtörténet utolsó nagy korszakában. A missziói munkások mögött élő gyülekezetek vannak, akik ajánlása, választása, imádsága, böjtölése megelőzi, kíséri és követi munkájukat. Ismerik a missziói munka során adódó gondokat, és örömeiket. A missziói munka nem magánvállalkozás. – Júdás megüresedett tisztét be kell tölteni (ApCsel 1,15kk). Az apostolok munkáját a jeruzsálemi vezetők, vének és írástudók, Annás a főpap családja tagjaival együtt le akarja állíttatni (ApCsel 4,5–22), tehát buzgón kell imádkozni értük, és az evangélium terjedéséért (ApCsel 4,23kk). Mikor elfogják Pétert, Mária, Márk-János anyja házában sokan egybegyűlve imádkoztak (ApCsel 12,12kk). Imádkozó gyülekezetek vannak Pál missziói útja mögött (ApCsel 13.1–21.16). – A missziói munkások az egyház élő közösségében, a hívők körében élnek, akik küldetésükről alkalomról-alkalomra beszámolnak a gyülekezeteknek, a gyülekezetek osztoznak a munkáért való felelősségben. A maguk rendeltetésének megfelelően vesznek részt a missziói munka támogatásában, biztosítják a munka végzésének anyagi háttérét is.

7. A missziói munkásokat segítő és akadályozó körök és egyének

A 12-es kör munkáját segíti az imádkozó gyülekezet (ApCsel 4,22–31), akadályozza a főpap és egész kísérete (ApCsel 5,17). A 12-es kör Izráel hivatalos testületével kerül ismételt harcba. Azt jelenti ez, hogy a

gyülekezet a maga szívügyének tekinti az apostolok munkáját, és a maga módján, a neki adott lehetőségek szerint részt vesz benne. Az a nép viszont, amely Isten nevére hivatkozik ugyan, de nem hangolódott rá akaratára, a régi keretekhez ragaszkodik, és önmagát bálványozza, az újat teremtő, megváltó Krisztus és követői ellenségévé lesz. A szóhasználatuk lehet, hogy bizonyos mértékig azonos, de az indulat és a tettek sorozata egészen más. A tradícióhoz való egészségtelen kötődés mögött bálványimádás húzódik meg, ami pedig az élő Úr ellenségévé tesz, és az ő követőinek az üldözésére indít. – A hetes kör és ezen belül István munkáját az úgynevezett szabadosok, felszabadított rabszolgák, a ciréneiek és az alexandriaiak zsinagógájából valók, valamint néhány ciliciai és ázsiai akadályozza. Az István lelki és szellemi fölényével szemben tehetetlen kör hatalmi eszközökhöz nyúl. Isten népéhez méltatlan eszközökkel harcolnak és némítják el a hiteles követ tiszta és igaz beszédét. Aki radikális Krisztus koncepciójának a hirdetésében és képviselésében, annak számolnia kell a szenvedéssel és mártírhalállal is ezen az úton. Pált számtalan esetben meg akarják ölni a héber és görög nyelvű zsidók (ApCsel 9,23.29), tekintélyes istenfélő zsidó nők, a város előkelői (ApCsel 13,50), azok a zsidók és pogányok, akik nem hittek (ApCsel 14,2), vezetőikkel együtt (ApCsel 14,5), a pizidiai Antiókiából és Ikóniumból való zsidók (ApCsel 14,19), de mellette vannak és megmentik a tanítványok, a legtöbb esetben még a nevük sincs megemlítve (ApCsel 9,25.30). Tudomására jutott az ellenséges terv (ApCsel 9,24), de ők azonban megtudták, hogy meg akarják kövezni őket (ApCsel 14,6), és tanítványok meg világi barátai védik, óvják az életét, pl. akik Efészusban nem engedik, hogy Pál a népgyűlésbe bemenjen. A tanítványokon és baráti körön kívül ott vannak mellettük a hivatásukat becsületesen gyakorló világi hatóságok, Gallió Korinthusban (ApCsel 18,22kk), a város jegyzője Efészusban (ApCsel 19). – Az ApCsel azt mutatja, hogy a missziói munkásokat azok a körök segítik Isten népe tagjai közül, világi barátok, és hatóságok részéről, akik hivatásuk körében becsületesen járnak el. Azok akadályozzák, akik formálisan ugyan odatartoznak Istenhez, de valójában távol vannak tőle. A missziói munkások elleni támadások háttérében tisztázatlan és tisztátalan indulatok húzódnak meg: féltékenység, gyűlölet, haszonlesés, gyávaság. A missziói munkások azonban tudatában vannak annak, és erre nevelik a gyülekezeteket is, hogy: „sok nyomorúságon át kell bemennünk az Isten országába” (ApCsel 14,22). A segítség nem teszi őket elbizakodottá, az akadály pedig nem teszi őket csüggedtekké és reménytelenekké. A sok akadály ellenére nem adják fel azt a küldetést, amire elhívást kaptak. Igyekeznek maguk is megtenni mindent életük védelmében Krisztus útmutatása szerint, kikerülve az ellenség csapdái (ApCsel 14,6; 19,30kk.; 23,12–35), eszmélteve a törvénysértésre alkalomadtán a római hatóságok képviselőit is (ApCsel 16,35–40; 22,22–29), de azzal a nyitottsággal és készséggel, amit Pál azoknak, akik küldetésétől el akarták téríteni így fogalmazott meg: „én nemcsak megkötöz-

tetni, hanem meghalni is kész vagyok Jeruzsálemben az Úr Jézus nevéért” (ApCsel 21,13). – A missziói munkát segítő és akadályozó körök egyaránt az Úr kezében vannak, aki a követői szenvedése által jelzi, hogy Isten országa követéne lenni olyan kiváltság, amelyért érdemes vállalni még a szenvedést és halált is. A kétféle tábor pedig ítéletét a szerint veszi el, amit e testben cselekedett, akár jót, akár gonoszt.

A missziói munkások élete a mögöttük lévő gyülekezetekkel, az őket segítő és akadályozó körökkel és egyénekekkel együtt a dicsőség Krisztusának, az egyház Urának a kezében van. A felelősségteljes munkásokat ő jutalmazza és többre bízza, a haszontalan szolgálókat ő ítéli meg. Ő azonban követivel ígérete szerint minden napon a világkorszak lezáródásáig.

Dr. Lenkeyné, dr. Semsey Klára

IRODALOM: BAUER, W.: Wörterbuch zum Neuen Testament. Berlin 1958. Töppelmann. – VARGA Zs.: Újszö-

vetési görög-magyar szótár. 1992. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. – CZEGLÉDY-HAMAR-KÁLLAY: Bibliai Lexikon. Bp. 1931. Sylvester. – HAAG, H.: Bibel-Lexikon. Zürich 1982. Benziger Verlag. – RIENECKER, F.: Lexikon zur Bibel. Wuppertal 1983. R. Brockhaus Verlag. Theologisches Begriffs Lexikon zum Neuen Testament. Wuppertal 1972. Theologischer Verlag Rolf Brockhaus. – KITTEL, G.: Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament. Stuttgart 1966–1973. – LENKEYNÉ SEMSEY Klára. Újszövetségi kortörténet. Bp. 1988. Ref. Sajtóosztály. – BAUERNFEIND, O.: Kommentar und Studien zur Apostelgeschichte. Tübingen 1980. J. C. B. Mohr. – BEYER, H. W.: Die Apostelgeschichte NTD. 5 Bd. Aufl. Berlin 1959. – CONZELMANN, H.: Die Apostelgeschichte. Tübingen 1963. J. C. B. Mohr. – HAENCHEN, E.: Die Apostelgeschichte. (Kritisch-exegetischer Kommentar über des NT. 15. Aufl. 1968.) – PESCH, R.: Die Apostelgeschichte. 1–2. Teilband. Zürich 1986. Benziger/Neukirchener. – SCHILLE, G.: Die Apostelgeschichte des Lukas. Berlin 1984. Evangelische Verlagsanstalt.

KITEKINTÉS

Amerika felfedezésének 500. évfordulója tiszteletére egyházi, tudományos, kulturális rendezvények sorával, kiadványok megjelentetésével emlékeztek világszerte az elmúlt évben.

Mindezek küzdöttek a nagy kérdéssel: a felfedezés evangélizációt, civilizációt és demokráciát, vagy szenvedést, kizsákmányolást, elnyomást és pusztulást jelentett Amerika népének?

Lapunk mélyebb elemző írás közlése helyett három tanulmányt közöl az évforduló előkészületeiként 1991. november 3-án a BI NATIONAL SERVICE által Atlantában rendezett konzultáció anyagából. (A szerk.)

Egyházi kapcsolatok a bennszülöttekkel

– Bernardino de Shagún esete –

Amikor elgondolkodunk azon, hogy milyen következményekkel jártak 500 éven át az európaiak és a bennszülött amerikaiak közötti kölcsönös kulturális kapcsolatok, érdemes figyelembe venni Bernardino de Shagún esetét. Ez a ferencrendi tudós misszionárius annak a Bartolomé de las Casasnak volt kortársa, akit gyakran tartanak a felszabadítási teológia atyjának. Las Casas segítette megszüntetni a rabszolgaságot Közép- és Dél-Amerikában és védelmébe vette a bennszülöttek vallását. Ennek ellenére afrikai rabszolgát tartott, sohasem tanulta meg jól az amerikai bennszülöttek nyelvét és képtelen volt ethnikai különbséget tenni az egyes törzsi csoportok között. Törődött az amerikai őslakókkal, de keveset tudott róluk s nem tudott azonosulni velük. Ezért nem sikerült a segítségükre kidolgozni sok terve.

Ezzel szemben Shagún elsajátította a helybeliek

nyelvét, s tanulmányozta az indián kultúrát, hogy ezzel hasznos ismereteket szerezzon a keresztyénség terjesztéséhez. Az indiánok életének, szokásainak és vallásának egész életén át tartó vizsgálata közben lassan ő maga is megváltozott. Végül is tudását az indián kultúra megőrzésének szolgálatába állította. Általában úgy gondolta, hogy a krisztianizálás többet ártott mint használt. Mégis Mexikóban egy új vegyes kultúra létrejöttéről volt valamilyen látomása, olyan kultúráról, amely független Spanyolországtól s mind az indián, mind a keresztyén hagyományokat magába szívja. 1557-ben megvonták fáradozásaitól a pénzügyi támogatást, s egy királyi rendelet megtiltotta, hogy bárki is figyelembe vegye a munkáját.

Shagún nagyra értékelte az indiánokat és Las Casas idealizálása nélkül az európaiakkal egyenlőknek tartotta őket. Hatalmas ismereteket szerzett az indiánok

kultúrájáról, vallásáról és különbséget tudott tenni az amerikai bennszülöttek egyes csoportjai meg a csoportok és az egyes emberek között. A másik kultúráról szerzett adatokat nem iktatta a saját kultúrája kategóriái közé, de tiszteletben tartotta az indián szempontokat. Többféleképpen is azonosult az indián értékekkel, de mindvégig megőrizte saját egyéniségét és életformáját. Ezzel Shagún olyan kulturális kölcsönhatásra nyújtott példát, amely megengedi a kölcsönös egymásra hatást, de egyiket sem teszi uralkodóvá.

Ennek az esetnek a tanulmányozása hasznos szempontokat ad a „szolidaritás” definiálásához. Amikor kívüllők akarnak együttműködni a szegényekkel vagy elnyomottakkal (olyan valaki, aki kulturálisan, gazdaságilag és etnikailag más mint ők), akkor a közöttük lévő kapcsolatot az alábbi vonások kell hogy jellemezzék:

- 1) a másik értékelése,
- 2) a másik alapos ismerete,
- 3) azonosulás a másikkal,
- 4) a másik javát célzó cselekvés, amivel általában bizonyos kockázat és áldozat jár együtt.

Shagún esete tanúsítja, hogy már évszázadokkal ezelőtt is lehetséges volt európaiak értelmes együttműködése a bennszülöttekkel. A másik kultúrával fenntartott viszony tipográfiája, leírása kiértékelő módszert nyújt a vegyes kultúrájú vagy vallási kölcsönhatás különféle szintjeinek a bírálásához. E mintamódszer további részleteire nézve lásd: Todorov, Tzevtan: *The Conquest of America* (Amerika meghódítása) című művét, New York, Harper & Row, 1982.

William Muhter
(Fordította: Fűkő Dezső)

„Az indián joga” és a „kolumbiai” civilizáció

„Az indián mindig a fehérek csizmája alatt van, mint egy szolga és azt az indiánt, aki védeni próbálja jogait úgy üldözik, mint egy menekülő tolvajt.”

(ladron fascineroso)

Quintin Lame, „Los Pensamentos” 115. bekezdés.¹

A fenti idézetet Quintin Lame kéziratának abból a részéből vettük, ahol az igazság jelentéséről beszél, a következő megállapítással kezdve a részt: „az igazság az a jog, amellyel mindenki rendelkezik.” Azután pedig rátér arra, hogy az indiánok a fehérek „civilizációját” csak igazságtalanságként élték át, majd eljut a következtetésre, hogy az indiánnak joga van a „fehér ember csizmájától” való szabadsághoz.

Hadd illusztráljam az „indián joga” és a „fehér ember civilizációja” közötti konfliktust saját értelmezésem szerint két történet segítségével, amelyek kitörőhözhetetlenül élnek emlékezetemben. Az első indiánok tömegmészárlásáról szól, amely 1968-ban Colombiában történt. (Ennek az esetnek néhány részletét közölték a Colombia-i sajtóban egy független bizottság jelentésének alapján, amelynek a szerző is tagja volt.)

A „La Rubiera” nevű farmer néhány cowboya (vaqueros), akik a Keleti Síkság egy távol élő földbirtokosának dolgoztak, követte el az előre kitervelt gyilkosságot: a Cuiva törzs 16 indiánját ölték meg, férfiakat, asszonyokat és gyermekeket is. A tett gondos előkészítése és az alkalmazott eszközök csak fokozták a büntett kegyetlenségét. A környék vaqueroi mindig is rossz néven vették, hogy az indiánok visszajártak az ültetvényre és állítólag önkiszolgáló módon elvették, amire éppen csak szükségük volt, időnként még tehenek tejét is. Soha nem értették meg azt, hogy a terület, amelyet gazdájuk a sajátjának mondott, tulajdonképpen a Cuiva-törzs ősi vadászterületének része volt. Ez a törzs hagyományos váltógazdálkodást folytatott: a termőterületet évszakonként elhagyta, majd visszatért hozzá.²

A cowboyok mindent pontosan előkészítettek annak érdekében, hogy egyszer s mindenkorra elűzzék az indiánokat a területről. Az előre egyeztetett tervek szerint hónapokig megértést és jószándékot tanúsítottak az indiánokkal szemben, alkalmanként még élelmet és szerszámokat is biztosítottak számukra. Végül pedig egy napon felmentek a folyón az indiánok falujáig és meghívták őket egy szabadtéri vacsorára (un sancocho) a telep főépületénél. Az indiánok meglepődtek ugyan, de elfogadták a meghívást és a kijelölt napon szépen sorjában megérkeztek. A cowboyok nem voltak jelen, de asszonyaik ott sürgölődtek a konyhában, készítették a nagy vacsorát, az asztalok pedig ott álltak a ház körüli fák árnyékában. Ahogy a bizalom növekedett egyre több indián jött le a faluból és lassan-lassan az ételek is előkerültek a konyhából. Amikor a vendégek hozzáláttak az evéshez a cowboyok, akik addig valahol rejtőzködtek hirtelen megjelentek revolverekkel és késekkel és a „bankettet” vérfürdővé változtatták. Egy kisgyereknek sikerült elmenekülnie és ő mesélte el a történetek egy lelkésznek, így derült fény a büntetetre. Az esetet nyomozó bizottság a maradványokat egy ház közelében lévő közös sírban találta meg a kutyacsontokkal együtt.

A tetteseket elfogták és bíróság elé állították 1970-ben, Villavicencio határvárosában. A tárgyalás csúcspontja akkor érkezett el, amikor a védőügyvéd behozott egy nagy, nehéz bőröndöt, a tárgyalóterem közepére tette és így szólt: „Ebben a bőröndben minden bizonyíték benne van, ami ahhoz szükséges, hogy a vádlottak ártatlanságát bebizonyítsam.” Ezután történelemkönyveket, különböző emlékeket és doku-

mentumokat vett elő, amelyek – szerinte – mind azt mutatták, hogy Colombia történelme során mennyi kiemelkedő személyiség ölt indiánokat: az ország elnökei és tábornokai, a függetlenségi háború hősei, sőt püspökök és papok is gyilkolták az indiánokat a történelem folyamán. Ezért arra a következtetésre jutott, hogy ezeket a cowboyokat sem azért állították bíróság elé, mert indiánokat ölték, hanem mert szegények és írástudatlanok voltak. Ezután egyenként végigkérdezték őket, a vádlottak pedig kivétel nélkül ezt válaszolták: „Mi nem tudtuk, hogy indiánokat ölni bűn!” A magyarázat pedig az volt, hogy az indiánokat mindig a vad és veszélyes természet, a „vadon” részének tekintették, amely körülveszi az emberi, civilizált társadalmat és hogy az indiánok elővigyázatosságból, vagy önvédelemből történő megfélemezése, meggyilkolása a civilizációs folyamat része és nem bűncselekmény.

A második történet egy indián tüntetéssel kapcsolatos, amelyen magam is jelen voltam 1971-ben egy Colombia-i kisvárosban, Ortegában. A terület indiánjai országosan ismertek voltak arról, hogy mennyit küzdöttek, hogy ősi területeiket visszaszerezzék és hogy mennyire ragaszkodtak azokhoz a kis földekhez, amelyek még a birtokukban voltak. Egy vasárnap reggel a Yaima család és más indiánok a földadó ügyében felkeresték a polgármestert. Okuk világos volt: őket, indiánokat védik az úgynevezett Különleges Indián Törvények. Ez egy régi Colombia-i törvény, amely szerint az indiánok civilizálatlan körülmények között élnek, így számos alapvető emberi joggal nem rendelkeznek, de ugyanakkor mentességet élveznek például a földadó fizetése alól. Heves vita következett az indiánok és a polgármester között, amely során a polgármester próbálta őket meggyőzni arról, hogy a Különleges Indián Törvények rájuk nem vonatkoznak, hiszen ők nyilvánvalóan civilizáltak már és nem indiánok: csak spanyolul beszélnek, normális ruhát hordanak, katolikusok, némelyikük még olvasni és írni is tud! Az indiánok tiltakoztak ez ellen és állították, hogy e tények egyike sem vonja kétségbe indián identitásukat. A beszélgetés egy pontjánál az egyik Yaima indián elkezdett ugrálni és hozzá ütemesen kiabálta: „Nem vagyunk civilizáltak! Nem vagyunk civilizáltak!” Soha nem láttam még ilyet, hogy emberek szenvedélyesen tiltakoznak az ellen, hogy „civilizáltaknak” nevezzék őket, büszkén elzárkóznak a „civilizációtól”.

Korunk történelmének e két eleven példája jól megvilágítja az európai civilizáció és a bennszülött kultúrák közti mély szakadékot, amely az emberi méltóság és a szentnek tartott föld közötti kapcsolattal függ össze. Az európai civilizáció sóvárog az emberi méltóság után és ezt a föld szentségének tagadásával próbálja elérni. Az eredmény: tragédia, pusztulás. Ezzel szemben a bennszülöttek hűségesek ehhez az elválaszthatatlan kapcsolathoz, életüket ehhez szabják. A „nyugati civilizáció” erkölcsi kritikájának ugyan csak ez adja meg a filozófiai alapját.

Az indián próféták és bölcsék magyarázata szerint a „civilizáció” természetellenes, erkölcstelen, mesterséges és erőszakos, elpusztít földet, emberi életet, céljai elérése érdekében hódít és elnyom, szükségszerűen pusztuláshoz és halálhoz vezet. A bennszülöttek tapasztalata a következő volt: „Népem mindig is gyűlölt, megvetett és üldözött volt a fehér ember (civilizált ember) kifosztotta és eltiporta 1492. október 12. óta.”³ Indián vezetők gyakran beszéltek arról, hogy a „civilizációnak” ugyan lehet néhány pozitív oldala, de magában hordoz egy démont (supay), amelynek a jellemzője, hogy mind többet és többet akar a sajátjának mondani, a másikat birtokolni és kisemmizni akarja, saját kapzsi céljainak elérésében embertársait akarja felhasználni. Mások még azt is megkockáztatták, hogy ez a démon nemcsak az indiánokat pusztítja el, hanem a „civilizált” fehér embereket is: „Ha a fehér embernek nem sikerült mindent megszereznie (gazdaságot, jólétet), akkor gyűlöli és átkozza sorsát, olyan lesz, mint egy rothadó fatörzs, amely a mezőn hever és férgék rágcsálják.”⁴

A fehérek „civilizációja” nem ismeri el a földdel való egységet (consubstantia), úgy kezeli azt, mint az ember rendelkezésére álló attól független, idegen tárgyat. Azzal, hogy magántulajdonná tették a földet és kereskedelmi forgalomba hozták, meggyalázták a föld lelkét („holy spirit”), amely elválaszthatatlan a földtől és az emberi szívtől. Így az indiánok jogosan tekintik a civilizációt az emberi méltóság radikális tagadásának és az annak való behódolást a lehető legnagyobb bűnnek. „Ha az indiánok eladják földjeiket olyanok lesznek, mint Júdás Iskáriótés, aki Urát adta el.”⁵ Minden bennszülött krisztológiának és teológiának ez a lényege.

Gonzalo Castilli-Cardenas
(Fordította: Keveházi Klára)

JEGYZETEK 1Manuel Quintin Lame: A Colombia-i erdőkben nevelkedett indián gondolatai (Los Pensamientos) Gonzalo Castillo-Cardenas: „Az alulról jövő felszabadítási teológia; Manuel Quintin Lame élete és gondolatai” című művében Maryknoll, NY: Orbis Books, 1987) 97–151. oldal – 2 Bernard Arcand: „A Colombia-i Cuiwa indiánok sürgető helyzete (Koppenhága: A bennszülött ügyek nemzetközi munkacsoportja, 7. sz. Dokumentum, 1972). – 3 Lame: „Az indián gondolatai” 118. bekezdés. – 4 Lame: „Idem”, 146. bekezdés. – 5 Castillo Cardenas „Felszabadítási teológia” 185. oldal.

A Chumash indiánok keresztisége

Az amerikai földrész bennszülött kultúráinak ki-
pusztításában az egyház szerepe meghatározó volt,
mondhatni tudatos. A XVII–XVIII. század európai val-
lási tudata a meg nem keresztelteket nem fogadta el
egyenlő emberekként. Keresztyén intézmények, mint
például a római katolikus egyház, bibliai idézetekkel

támasztották ezt alá (Jn 3,16): „Mert úgy szerette Isten
a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őben-
ne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.”

Isten Jézus Krisztusban való megismerésének teoló-
giai hangsúlya kizárta minden nem európai kultúra
pozitív értékelését. A misszionáriusok buzgalma, hogy

megkereszteljük a hitetleneket, keveredett azzal a buzgalommal, hogy életben tartásuk az európai tradíciókat és értékeket. Ennek eredményeképpen a leigázás néhány éve alatt a bennszülött társadalmak engedelmessé váltak. Az őslakosság megtérítésének módja manipulált stratégiává, egyesítő törekvéssé lett. Ennek egy példáját az alábbi tanulmány dokumentálja: „A Chumash keresztiség: ökológiai perspektíva”,¹ szerzői: Gary Coombs és Fred Plog antropológusok.

Coombs és Plog a partvidéken élő Chumash-ok és Canalino-k pusztulásához vezető események magyarázatához „longitudinális” megközelítést használtak. A Chumash-ok, akik a spanyolok érkezésekor körülbelül 5–6000 voltak, a Santa Barbara folyó mentén és California szigetein éltek. 1782 – a San Buenaventura Misszió alapításának éve – jelzi a Chumash-ok hanyatlásának kezdetét, akik a nagy folyótorkolatoknál épült kis falvakban éltek és gyűjtögetéssel, földműveléssel és vadászattal tartották fenn magukat. A spanyol korona elvárta, hogy a misszió önellátóvá váljon a bennszülöttek áttérítése és leigázása által. A keresztelések száma lett a siker mércéje.

A misszió hosszútávú fejlesztéséről is gondoskodtak a ferences atyák, valamint arról, hogy az élelmiszer-ellátás és a misszióban élők száma közötti egyensúly fennmaradjon. Kifejlesztettek egy stratégiát, amellyel ellenőrizték a keresztelések számát és a szükséges élelmiszer mennyiségét. Ha egy bennszülött nem volt megkeresztelve, akkor nem juthatott hozzá a misszió élelmiszerkészleteihez. Ha a misszió valakit megkeresztelt, akkor ezzel egyben felelősséget is vállalt érte. A missziói feljegyzések szerint a keresztelések száma évszaktól évszakra változott: az őszi betakarítást közvetlen megelőzően megnövekedett, így tudtak elegendő

munkást biztosítani. A gyengébb termésű éveket kevesebb kereszteléssel lehet magyarázni.

Bár a XVIII. század végi ferences szerzeteseket kétségtelenül a lelkek megmentése vezérelte, világos az is, hogy együttműködtek a hivatalos spanyol politikával, hogy a földeket ellenőrzésük alá vonják. Az egyháznak és az államnak ez a nyílt együttműködése felgyorsította ennek a békeszerető, ökológiai szempontból harmonikus életet élő nép, a Chumash-ok pusztulását. Ennek az együttműködésnek az alapjánál a ridegen tolmácsolt meggyőződés állt, hogy az üdvösség egyedüli útja Krisztus elfogadása, aki az indiánok szemében egy európai mérték által meghatározott személy volt.

Könnyen lehet kritizálni néhány felvilágosulatlan és kulturális szempontból érzéketlen XVIII. századi misszionárius tevékenységét, de nem folytatódik-e ugyanaz az exkluzív vallási gondolkodás és kulturális felsőbbrendűség bizonyos missziói tevékenységekben napjainkban is? Spanyolország helyét az Egyesült Államok foglalta el, a római katolikus egyház szerepét pedig a nem hivatalos felekezetek, egyházak melletti mozgalmak vették át, akiknek a stratégiája, hogy élelmiszert szállítanak a harmadik világhoz tartozó országoknak. Megfelelnek arról, hogy ezzel aláássák a bennszülött kultúrákat és gazdasági rendjüket. Ismerjük meg múltunkat, hogy utat mutathasson a jelenben!

1 Gary Coombs, Fred Plog: A Chumash keresztiség: ökológiai perspektíva. „ANTAP California, egy Indián Politikai és Gazdasági Szervezet (Pomona, California: Bellena Press, 1974, 137–153. oldal)

*Diana Hopkins
Ventura, California
(Fordította: Keveházi Klára)*

A Magyar Cserkészsövetség 80 éves 1912–1992

Az 1910-ben elindult a magyar cserkészmozgalom bámulatos gyorsan meghódította az akkori érdekelteket: az ifjúság iránt felelősséget érző felnőtteket és a gyerekeket egyaránt. Egymás után alakulnak a csapatok – a később megállapított sorrend szerint – így: 1. Budapesti Református Ifjúsági Egyesület, 2. Piarista Gimnázium, 3. Regnum Marianum, 4. Budai Ifjúsági Kongregáció, 5. Királyi Egyetemi Gimnázium csapata. A felsorolt öt csapatot gyorsan követte sok másik is és valóban sokakat foglalkoztatott a cserkészmozgalom kérdése. A napi sajtóban is jelennek meg tudósítások és ezzel még inkább népszerűsítik az eddig ismeretlen mozgalmat és igyekeznek annak eredetét is kimutatni az angliai nyomok után.

Az újonnan alakult csapatok vezetői keresték és megtalálták egymással a kapcsolatot és szükségét érezték annak, hogy közösen határozzák meg az eddig és az ezután megalakuló csapatok útját. Az egymással való találkozásban egymástól nemcsak tanultak, hanem szükségét érezték annak is, hogy szövetségre lépjenek egymással. Ennek a lépéseit az akkor élt és munkálkodók feljegyzései alapján eléggé hűen nyomon követhetjük. Papp Gyula jogszigorló: Emlékezzünk régiekről!

A szövetségi magyar cserkészmozgalom története. Kápolnai József Cserkész krónika 13 kötetes kézirat munkája és Szöllösi István: A másik forradalom. Adatok a magyar cserkészmozgalom megindulásának történetéhez és Köhler Ferenc a Szent Imre Kollégium prefektusának visszaemlékezései szolgálnak hiteles adatokat az első cserkészszövetség megalakulásához.

Szellemi-lelki vonalon bármelyik kortársra gondolunk, abban mindegyik egyetértett, hogy Istenben hívő és a magyar népet szerető alapon lehet a cserkészmozgalom megszervezni és irányítani. Papp Gyula miután átvette az 1912-ben elhunyt ifj. dr. Szilassy Aladár halála után a BRIE csapatának vezetését és tanulmányozta Baden Powell könyvének magyar fordítását, illetve annak csak egy részét, azonnal kereste a vele hasonló úton járókkal a kapcsolatot. „Isten kegyelméből megkerestem és megtaláltam az utat a más utakon, de ugyanazon Lélek vezetése alatt járó testvéreim szívéhez.” Elmondja hogyan ismerkedett meg egy debreceni konferencián Verzár Erikkel, aki a nyarat Grazban töltötte Köhler Ferencel, a Szent Imre Kollégium prefektusával. Mindketten, megismerték ott a Szent György cserkész-

csapat munkáját. Verzár sürgette mind a katolikusokat, mind a reformátusokat az összefogásra. Ismeretes volt, hogy Köhler prefektus bibliaórákat tartott a kollégiumban. Általa került Papp Gyula kapcsolatba Borsiczky Sándorral is, akinek nevéhez fűződik az őrsi beosztás megvalósítása. További személyes ismeretség épült ki Erős Gusztávval, aki Budán a BIK csapatát vezette. De még ez sem volt elég, hanem Sík Sándorral, a fiatal piarista tanárral és Alleram Gyulával a KEG csapat vezetőjével ápolták a találkozásokat és kicserélték tapasztalataikat. A legdöntőbb azonban az volt, mikor az abban az időben legnépszerűbb ifjúsági lap, a Zászlónk szerkesztőjével, Izsóf Alajossal is tárgyalhatott Papp Gyula és vele is teljes egyezsége jutottak. Ezek után olvassuk újra az őstörténetben ezt a valómást Papp Gyulától: „Meg vagyok győződve arról, hogy emberi erőfeszítés ezt az egymásra találást nem hozta volna létre soha. Ez nem volt benne a levegőben... meg nem magyarázható másképpen, minthogy ez volt az Isten akarata a magyar ifjúsággal. Nem emberé tehát a dicsőség ennek az egyezésnek létrejöttében, hanem Soli Deo Gloria. „Megemlíti ő és Köhler Ferenc is Bing Ede munkásságát is, aki Angliában ismerte meg a cserkészetet és egy ideig itt is vezette a KEG csapatát, de mivel ő nem fogadta el a valláserkölcsi alapot, kikapcsolódott a munkából és az országból is eltávozott.

Ilyen lelki-szellemi előkészítés után jöttek össze 1912. december 28-án a Kálvin téri egyházi épületben a következők: Izsóf Alajos, Sík Sándor, Papp Gyula, Hámos Nándor, Megyericsy Béla, Köhler Ferenc, Alleram Gyula, Miklósy István, Bilkei Pap István és Bing Ede. Szőlősi István irata szerint ők a KEG csapat fiataljai is ott voltak ezen a gyűlésen. Jelen voltak tehát maguk a felnőtt férfiak és az egész munkában leginkább érdekeltek, a fiatalok is.

Elfogadták mindnyájan, hogy a cserkész munkát Magyarországon valláserkölcsi alapon kell és lehet végezni. Megalkották a cserkész törvény magyar szövegét és a fogadalom formuláját is. Kimondták, hogy a Magyar Cserkészszövetség ideiglenes jelleggel alakul meg addig is, míg alapszabályát is kidolgozzák. Elfogadták, hogy hivatalos lapjuk a Hámos Nándor által szerkesztett Ifjúsági testnevelés lesz s abban a cserkészrovatot Papp Gyula vezeti. Az elfogadott és most Sík Sándor, Papp Gyula, Borsiczky Sándor és Victor Ágoston által megfogalmazott cserkész törvényt a Zászlónk és az Ébresztő 1913. évi februári száma közli a fogadalommal együtt. Az elfogadott szöveg így hangzott akkor és természetesen az idők folyamán stílusa változott.

1. A cserkész becsületében mindenkor bízni kell.
2. A cserkész hű koronás királyához és hazájához.
3. A cserkész kötelessége, hogy hasznossá tegye magát és segítsen másokon.
4. A cserkész mindenkinek barátja és testvére minden más cserkésznek bármely nemzetéhez, társadalmi álláshoz, vagy vallásfelekezethez tartozzék is.
5. A cserkész lovasias mindenkivel szemben.
6. A cserkész barátja az állatoknak is.
7. A cserkész feljebbvalói parancsának kérdés nélkül feltétlenül engedelmeskedik.
8. A cserkész mindig vidám.

9. A cserkész takarékos.

10. A cserkész tiszta gondolatában, szavában és tettében.

A fogadalom szövegét így olvashatjuk az első megfogalmazásban: Becsületemre ígérem, hogy először teljesítem kötelességemet, amellyel Istennek, koronás királyomnak és hazámnak tartozom. Másodszor minden lehetőleg megteszek, hogy másokon segítsek, bármibe kerüljön is nekem. Harmadszor, ismerem a cserkész törvényt és engedelmes akarok iránta lenni.

Papp Gyula 1913-ban „Légy részen” címmel cserkészkönyvet adott ki s benne mindazt megírta, amire az újonnan alakult csapatoknak szükségük volt. Az ifjúsági lapok is állandóan közölték a cserkészeti elvi írásait és az eseményeket nyomon követték.

1913-ban az akkor önálló Pestlőrincen egésznapos cserkész bemutatót tartottak játékokkal és táborúzzel. A katolikusoknak Köhler Ferenc misét tartott a kápolnában, a reformátusoknak istentisztelet volt egy iskolában. Ezt követően Pécelen falusi cserkésznapot tartottak azzal a gondolattal, hogy falun is alakuljanak csapatok.

Az ideiglenesen működő Cserkészszövetség munkáját nagyon megzavarta az 1914 nyarán kitört világháború. A vezetők és az idősebb cserkészek közül sokat behívtak katonának. Így sok csapat vezető nélkül maradt. A cserkészek azonban megtalálták – törvényeiknek megfelelően – a segítség módját. Pályaudvarokon búcsúztatták a katonákat, fogadták a sebesülteket. Látogatták a hadbavonultak családját. Általában segítő szolgálatuk mindenütt tapasztalható volt. Háborús Bizottság létesült a felmerült kérdések rendezésére. Nagy gondot jelentett az 1916-ik évi román betörés. Az időközben Erdélybe került Papp Gyulának is menekülni kellett és így újra itthon részt vállalt a Sík Sándorral együtt a dolgok intézésében.

Az első világháború utáni forradalmi események után, amikor 1919-ben megalakult a Tanácsköztársaság, a cserkész is új helyzetbe került. Sok oldalról mozgolódtak és igyekeztek a cserkészeti bevonni az akkor életre hívott úttörőbe. Voltak csapatok, amelyek, ha szív szerint nem is, de taktikából, hogy helyi-segeiket mentsék, vállalták az úttörőben való részvételt. Résztvettek a május elsejei felvonuláson is. 1919. április 10-én újjáalakult a Magyar Cserkészszövetség Morvay Győző elnökletével. Felajánlotta szolgálatát a Népjóléti Népbizottságnak. A Tanácsköztársaság megszűnése után az ilyen jellegű cserkész is megszűnt és a képviselőivel együtt eltűnt a mozgalmából.

A Tanácsköztársaság, valamint az idegen megszállások következtében a négy dunántúli megye külön Nyugat-magyarországi Cserkészszövetséget hozott létre. Papp Gyula vállalta a velük való tárgyalást s meggyőzte őket az egység szükségességéről. Sikerült őket is az újonnan létesülő – immár harmadik szövetségbe betagozni. Ez az új szövetség 1919. szeptember 21-én alakult meg. Elnökké Ravasz Árpád, a református gimnázium igazgatóját választották meg. Társelnökök lettek Sík Sándor, Halász Pál és Marczinkó Ferenc. Ügyvezető elnök az a Sulyok János lett, aki a Nyugat-magyarországi Cserkészszövetség elnöke volt. A főtitkárságot Záborszky János és Várnay Zoltán töltötték be. Gaz-

dasági titkárságot Kiss József és az ellenőri tisztséget Papp Gyula töltötte be. A titkárok között találjuk Molnár Lászlót és Velösy Bélát, akik a későbbiekben is fontos szerepet töltenek be. Az Intéző Bizottságban helyet kaptak mindazok, akik eddig a mozgalomban munkát végeztek. Azokat, akik a Tanácsköztársaság idején szerepet vállaltak, kizárták a szövetségből.

Ezen időszaknak jelentős eseménye volt a protestáns cserkészek ICHTHYS közösségének megalakulása is. (ICHTHYS görög szó halat jelent és kezdőbetűiből ezt a hitvallást képezték az őskeresztények: Jézus Krisztus Isten Fia Megváltó. A hal volt az üldözések idején a jelvényük). Sokan úgy érezték, hogy a Tanácsköztársaság utáni időszakban nincsen biztosítva a cserkészet bibliás evangéliumi jellege és így testvéri közösségbe tömörültek. Minden pünkösdi alkalmával tartották táborozásaikat előbb csak Budapesten, később vidéken is. A mozgalom szellemi vezetője Karácsony Sándor volt. Nem alakultak önálló testületté, hanem csak munkaközösséggé és tagjai maradtak a Cserkészsövetségnek.

Az ICHTHYS-nek a katolikus egyházi vonalat képviselővel a későbbiekben is fontos szerepe volt abban, hogy a cserkészet eredeti evangéliumi és nemzeti jellegét megtarthatta. A cserkészet hazai története folyamán ebben a katolikusok és protestánsok egymást támogatták, erősítették mindaddig, míg a cserkészetet meg nem szüntették hazánkban. Az ICHTHYS-nek ilyen értelemben történelmi feladata volt és szép példáját mutatta a ma elfogadottá vált ökumenikus gondolatnak és gyakorlatnak.

Az 1920-as évek után a cserkészetben iránymutatóvá lett az úgynevezett keresztény-nemzeti vonal. A trianoni békekötés után nagyon erősen előre tört a nemzeti irányzat sokféle megnyilvánulásban. Egyesületek keletkeztek, de ezeknél is fontosabb volt az 1921-es úgynevezett testnevelési törvény, amely a levante-képzést tette kötelezővé. Ennek indoka az volt, hogy az ország csak korlátolt számú katonaságot tarthatott. A katonai képzést a levanteévek kívánták valamilyen módon pótolni. Ezidőtől fogva a levante-kérdés állandó problémává vált a cserkészet számára mind országos, mind helyi szinten. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a Honvédelmi Minisztérium is mind nagyobb figyelmet fordított a cserkészetre is.

A Cserkészsövetségben szükség volt nagytekintélyű elnökökre és így választották meg előbb Sík Sándort, majd utána 1922-ben Witz Béla személyében a Bazilika plébánosát. Sík Sándor felvetette a mind nagyobb tekintélyre jutott gróf Teleki Pál főcserkészsé váló kinevezését. A későbbiek során úgy alakult a helyzet, hogy Teleki Pált a kormányzó tiszteletbeli főcserkészsé nevezte ki, míg a főcserkészi tisztelet gróf Khuen Héderváry Károly töltötte be. Teleki Pál mind több magas tisztsége, minisztersége miatt csak kevés időt szentelhetett a cserkészetnek, de mindig, amikor szükség volt közbelépésre, a szükséges teendőket elvégezte. Az ő személye mind hazai, mind külföldi vonatkozásban az igazi cserkészet képviselőjét jelentette mindaddig, míg az ő erejét is meghaladó események nem történtek.

Az 1920-as évek utáni eseményekből néhány lényeges mozzanatot emeljünk ki. 1920-ban a Vérmezőn

megünneplik a magyar cserkészet 10 éves jubileumát. Lassan kialakul a 9 cserkészkörlet. A vezetés számára jelentős esemény volt a Sík Sándor által írt és szerkesztett Vezetők könyvének megjelenése. 1924-ben részt vesz kislétszámú csapattal a magyar cserkészet az angliai Jamboreen. 1926-ban Svájcban, Kanderstegben világkonferencia van és ott képviselve van a magyar cserkészet is. Ugyanebben az évben tartják meg Megyeren a nagytáborot igen nagy részvétellel az egész országból.

1927-ben székház és cserkészbolt jut a szövetség tulajdonába. Hárshegyen cserkészbolt létesül és a vízi cserkészeknek külön vízi telepet alakítanak ki. Mindez mutatja a cserkészet gyors terjedését és a magyar fiatalok mind nagyobb számára gyakorolt jó hatást.

1928-ban a cserkészetet alapító Baden Powell látogatást tesz hazánkban. A ferencvárosi pályán tartott nagy összejövetel országos érdeklődést kelt. Látogatása egyben azt is jelenti, hogy az elmúlt nehéz évek után a magyar szövetséget a világ mind jobban elismeri és szolgálatát méltányolja. Sok nehézség és ellenséges támadások között ez nagyon méltánylandó jelenség volt abban az időben. Ez mutatta a Cserkészsövetség erejét.

1931-ben a cserkészetből kinőtt fiatal férfiak lapot alapítanak Fiatal magyarság címmel. Igyekeznek az úgynevezett öregcserkészeket is maguk köré gyűjteni. Lapjuk erőteljesen képviseli a népi írók hatása alatt is a népi irányt, a falukutatást, a regősmozgalmat.

1932-ben Papp Antalt választják a Cserkészsövetség elnökévé és ő hosszú évekig, igen nehéz időszakban tölti be a nehéz és fontos tisztséget. Elnöksége alatt történik meg a gödöllői Jamboree előkészítő nagy és felelősségteljes munkája. Ebben az időszakban jelent nagyon sokat Teleki Pál személye a hazai hatóságok, de a külföld felé is. Így volt lehetséges az 1933-as gödöllői Világ-Jamboree megrendezése. Ez egyben a magyar cserkészet immár teljes elismerését jelentette a világcserkészetben. Ezzel egyidejűleg világkonferenciát is tartottak. Ezidőtől fogva még elevebb a külfölddel való kapcsolat s ennek jeleként mind több külföldi táborozáson jelennek meg a magyar cserkészek. Kiemelkedik az 1937-es hollandiai Jamboree, ahol a magyar cserkészek szép sikereket értek el.

Az 1937-es évben már erősen érezhető a közeledő világháború. Ennek jele a levante-mozgalom mind erőteljesebb szorgalmazása a kormányzat részéről. A levantehez hasonlóan a cserkészetben is a hangsúly a kiképzésen van s nem a játékokon. Ebben nagy szerepet vállalt magára a Hárshegyi Őrsvezetők Köre (HÖK) Kolozsvári Béla vezetésével. A népi irány inkább a regősmozgalomban és a falukutatásban tevékenykedik és mutat fel jó eredményeket. Ilyen pl. a Diákok háza öregcserkészeinek baranyai falukutató ténykedése és eredményüknek könyvben való megjelentetése: Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Egy kicsiny baranyai faluban gyűjtött adataikat adták közre. Az előszót Teleki Pál írta könyvükhöz. Ez a könyv az egyik első tudományos igényű falukutató munka. Ezzel nem szélsőséges politikai irányba mutattak, hanem a tényleges szociális teendőkre irányították a figyelmet.

Az egyházak nem nézték közömbösen a nemkívánatos eseményeket, főleg a faji kérdés kiélezését.

Az 1938-as eucharisztikus kongresszus és vele egyidejűleg az Actio Catholica sokat foglalkozott az ifjúság kérdésével. Több katolikus ifjúsági mozgalom bontogatta szárnyait és ért el jelentős tömegeket pl. a KALOT a földműves ifjak körében végzett nagy munkát. Táborkereszt címmel újság jelent meg, s annak egyik főgondolata az volt, hogy a cserkészetet megóvja a napi politikától. A református egyházban 1937-ben külön bizottság alakul az ifjúsági munka irányítására, a biblialis munka biztosítására és benne a hangsúlyt a lelkigondozásra helyezték. Ekkor újra előtérbe kerül a cserkészvonalon az ICHTHYS szerepe. A két egyház egymástól függetlenül is igyekezett a fiatalágát a szélsőségektől óvni, és a helyes irányba terelni. Sok vihart kavart a zsidókérdés a cserkészethen is, mert hiszen 14 csapatban 2000 zsidó ifjú igyekezett cserkész-szellemben munkálkodni. Körülöttük a gondok sűrűsödtek a meginduló támadások közepette. Mellettük és ellenük sokan sorakoztak fel, de a mentés inkább személyek és egyes csapatok bátorságán múlt.

1941–1944 közötti idő legnagyobb vesztesége Teleki Pálnak a halála volt. Nemcsak az egész magyar nemzet, hanem benne a cserkészlet is elveszítette legfőbb emberi támaszát. Utóda a főcserkészeti teendőknél katona lett, Kisbarnaki Farkas Ferenc személyében. Ez a személyi megoldás magában rejtette azt is, hogy elsődleges szempont most már nem a cserkészlet eredeti feladatának teljesítése, hanem az erősödő háborús felkészültségben a katonai nevelés, helyesebben előképzés volt. Igen, a fiatalokat immár nemcsak a levante keretében, hanem a cserkészethen is katonai képzésben részesítették. Nyilván voltak csapatok, ahol őrizték és gyakorolták az igazi cserkészlet szellemét és napi teendőit. A levantével való együttműködés inkább az ellentétekben nyilatkozott meg. A kettő lényege szerint ellentézett egymással. Ehhez járult az a tény is, hogy a levante vezetésében olyan katonatisztek vettek részt, akik a rendes katonai szolgálatban nem az első vonalba tartoztak. Ezért igyekezett a levante-vezetés az ifjúsági mozgalmaktól főleg a levante-egyesületek részére vezetőket toborozni, illetve azoknak képzésében segítséget kérni. Így volt nemcsak a cserkészekkel, hanem a KIE-vel és a KALOT-tal kapcsolatban is. Ezek népfőiskoláit igyekeztek levantevezetőképzésre is felhasználni. Megállapítható, hogy kevés sikerrel.

A cserkészlet igazi szellemében dolgozók kivették részüket az ellenállásból is. Ennek jele volt az, hogy a menekült lengyel cserkészeket fogadták és részükre menedéket nyújtottak. Ezzel tanújelét adták annak, hogy a háború nem az ő felfogásuknak felel meg.

A rövid életű nyilas uralomban nem volt szerepe a cserkészletnek, legfeljebb néhány eltévelyedett vezető vállalt ilyen, vagy olyan megbízatást. Ez azonban elég volt arra, hogy azután az 1945-ös időkből a támadásoknak helyet biztosítson, tápot adjon.

A második világháború nagy mértékben szétzilálta az egész magyar cserkészletet. Voltak azonban olyan helyek, ahol ugyanúgy, mint az első világháború alatt, megtalálták feladatukat és szolgáltak az adott lehetőségek között. A segítségre túl sok alkalom adódott. A háború sok cserkész életét is áldozatul kívánta. So-

kan a fogság gyötrelmeit élték át, vagy éppen a fogság ideje alatt idegen földben temették el őket.

A háborús események során sokan nyugat felé vették útjukat és amint ott rendeződtek dolgaik, a cserkészlet ottani megszervezésére tettek kísérletet. A nyugatra távozók között volt Farkas Ferenc főcserkész is és vele együtt néhány vezető tiszt is. Ezzel a magyar cserkészletnek egy újabb szakasza zárult le.

A második világháború befejezése után, 1945-ben nehezen indult az élet az ifjúsági mozgalmakban is. Különösen a régiakban, mert a vezetők vagy elhunytak, vagy elmenekültek. Új ifjúsági alakulatok jelentek meg és igyekeztek az ifjúság minél szélesebb rétegét soraikba tömöríteni. A cserkészeknél az előtalálható cserkészvezetők igyekeztek újra megindítani az életet. Támaszkodtak Teleki Géza gróf kultuszminiszterre. Teleki Géza atyja emlékével és tekintélyével próbálta a sorokat rendezni. Azok, akik a múltból előkerültek az 1936 előtti állapotokat igyekeztek helyreállítani azzal a megfontolással, hogy 1937-től eltért a cserkészlet az eredeti irányvonalától. Az újjáalakult Cserkészsövetséget támadások érték és kívánták a támadók, hogy a múlt emberei távozzanak a cserkészethől. Hiába volt tiszteletbeli elnök Sík Sándor és igyekezett a békeséget helyreállítani, munkálkodása sikertelen maradt. Így is 1945 végére mintegy 300 csapat jelent új indulását. Igazoló Főbizottságot hoztak létre, de ennek ténykedése se csendesítette le a támadásokat. Ennek jele az, hogy 1946 márciusában megalakul a Haladószellemű Cserkészszevzetők Munkaközössége és a Magyar Demokratikus Cserkészszevetség nevében 1946. július 20-ra alakuló közgyűlést hívnak össze Karácsony Sándor egyetemi tanár aláírásával. Előzőleg kérték a Belügyminisztériumtól a Cserkészszevetség feloszlását. Ezt könnyen és gyorsan teljesítették és így szabad lett az út új alakulat megszervezésére.

Az akkori kormányzat is támogatta egy demokratikus, haladó szellemű szövetség megalakítását. Így jött létre 1946. július 22-én a Magyar Cserkésziúfi Szövetsége Karácsony Sándor elnökségével. A vezető szerepet két cserkésztiszt: Jánosi Sándor és Färber József vállalta. Határozatot hoztak az alapszabály, a cserkésztörvény és a fogadalom szövegének módosítására is. Az egész arra irányult, hogy központi vezetés érvényesüljön minden vonalon. Az új szervezet átvette a Magyar Cserkészszevetség vagyonát és a zsidó csapatok visszakapták minden elvett tulajdonukat.

Ez az új alakulás nehéz helyzetbe hozta az egyházi jellegű csapatokat, különösen a katolikus egyház által támogatott munkát. Felmerült annak a gondolata, hogy külön szervezkedjenek, de ezt elutasították. Sík Sándor és Karácsony Sándor egy ideig elsimították az ellentéteket és leszerelték az ideológiai támadásokat. 1947 márciusában újabb közgyűlést tartottak az Iparkamara nagytermében 500-nál több küldött jelenlétében. Alapszabálymódosítás is szerepelt a napirenden, de azt ismét elhalasztották. Sok vita után újra választották, illetve megerősítették a vezetőséget. Egyik cél az volt, hogy a szélsőségektől megóvják a mozgalmat és a franciaországi Béke-Jamboree-ra az előkészületeket megtehessék. Nagy esemény volt Bernadotte svéd főcserkész látogatása 1947 májusában, aki meglátogatta a Hárshegyen a

Jamboree-ra készülő tábort is. Fogadta őt a köztársasági elnök is. Kedvező véleményt adott az itt tapasztalatról és ennek következtében szóba került az új szövetség nemzetközi elismerése is. A Nemzetközi Iroda értesítést küldött arról, hogy elfogadták a magyarok részvételét a franciaországi Béke-Jamboree-ra. A 200 tagú küldöttségben helyet kaptak a zsidó cserkészek és a katolikus irányt képviselők is. Mindkettőt a külföld előtt fontosnak tartották. A küldöttség eredményesen szerepelt és itthon is elismeréssel fogadták őket.

A MIOT-ban tömörült ifjúsági mozgalmak között ott volt a cserkészlet is, de ott volt az úttörő is. Az Úttörő Mozgalom támogatása a kormányzat részéről mind erőteljesebb lett és különösen az iskolákban szinte egyeduralomra tettek szert. 1947 novemberében már megalakítottak egy úgynevezett Cserkész-Úttörő Bizottságot a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének Elnöki Nagytanácsának határozata alapján. Ezzel megkezdődtek azok a tanácskozások, amelyek előbb azt eredményezték, hogy a cserkészlet alapelvei, különös tekintettel a valláserkölcsi alapra, időszerűségüket veszítették. Ezt követte 1948-ban a Cserkész Világszövetségből való kilépés bejelentése. Az úttörő erőteljes növekedése és a cserkészlet sorvadása folytán a Cserkészparkból Úttörőpark, a Cserkészboltból Úttörő Bolt lett. Előbb még szerepelt a cserkész megjelölés is, majd lassan az is elmaradt. 1948-ban új közgyűlést hívtak össze az OTI székház dísztermébe. Itt kimondták a két mozgalom egyesülését, ami azt jelentette, hogy a cserkészlet beolvadt az úttörő mozgalomba úgy, hogy minden vagyona átszállt és annak kezelésébe került. A cserkészek személy szerint léphettek át az úttörőbe. Ez azt is jelentette, hogy személy szerint vizsgálták meg az átlépni szándékozókat.

Az egyházak még kísérletet tettek önállóságuk megőrzésére, de sem Sík Sándor tekintélye, sem a protestáns egyházak vezetőinek lépései nem akadályozhatták meg a teljes egyesülést. Az iskolák 1948 nyarán bekövetkezett államosításával a tanuló ifjúság nagy része is kikerült hatókörükből és megvalósult az új állami irányzat célja, az ifjúság egységes elvek szerint való nevelése.

1948 őszén a Magyar Cserkészszövetség küzdelmes útja megszakadt. 1912 óta nehéz belső és külső küzdelmeken ment át és igyekezett őrizni a cserkészlet eredeti valláserkölcsi és nemzeti vonalát az elmúlt évtizedek több oldalról meginduló befolyása ellen is. 1948-ig si-

került, ekkor azonban az erőszak egy időre véget vetett egy szépen és ígéretesen szolgáló mozgalomnak.

A Magyar Cserkészszövetség 1948 őszén megszűnt ugyan, de azok körében, akik külföldre kényszerültek – az adott körülmények között – tovább élt. Nyugatra távozott a főcserkész, Kisbarnaki Farkas Ferenc és vele együtt elég sok cserkésztsízt. Ők 1947 áprilisában „Teleki Pál Munkaközösséget” alakítottak és ennek keretében igyekeztek a szétszórtságban levő cserkészeket összegyűjteni, illetve számontartani. Központi cserkészirodát is állítanak fel. Három cserkészkerületet építenek ki éspedig olyan módon, hogy 1. Németország és Európa, 2. USA és a 3. Ausztrália. A szervezés eredményeként 1949-ben már 37 csapatot tartanak számon, míg 1966-ban már 70-re emelkedett a csapataik száma.

Tiszt- és őrsvezető táborokat rendeznek és ezekre, amint erre lehetőség nyílik, Magyarországról is hívnak meg fiatalokat. Így kiképzett fiatalok majd az újjáalakuló cserkészletnek segítségére lehetnek. Minden nyáron több helyen tartanak táborozásokat és téli időben, főleg iskolai szünetekben összegyűjtik az elérhető ifjakat. Minden alkalommal nagy hangsúlyt kap a magyar nyelv ápolása és a magyar történelem ismerete.

Megünnepelték a cserkészlet alapításának 70 és 75 éves jubileumát és ezekről kiadványokat jelentettek meg.

Ezalatt itthon is az enyhülés időszakában mind több írás, tanulmány jelenik meg a cserkészetről. Ezek közül kiemelkedik Mészáros István Cserkészlet és pedagógia című tanulmánya a Pedagógiai Szemlében és a Kritika című folyóirat 1985-ben megjelent tanulmánya „Újra a cserkészetről”. Ezek az írások vitát is váltottak ki, de mindenesetre hozzájárultak ahhoz, hogy a közvéleményben újra élő legyen a cserkészlet gondolata. Különösen azok számára volt ez fontos, akinek a cserkészlet egész életre szóló élményt jelentett. Az öregcserkészek egyébként is baráti körökben ébren tartották fiatal koruk meghatározó történeteit és minden tőlük telhetőt megtettek a cserkészlet újraindítása érdekében.

Ilyen előkészület után indulhatott a magyar cserkészlet 1989-ben ismét szövetségi keretben a magyar ifjúság nevelésére és a jövőre való felkészítésére. Adja Isten, hogy az új szövetség kevesebb küzdelem között minél több magyar fiatalot indítson valláserkölcsi és nemzeti alapon a jövőre építésre.

Dr. Kovács Bálint

A Budapesten 1992. október 22–26-ig tartott nemzetközi ökumenikus konferencia nyilatkozata

Az Egyházak Arnheimi Tanácsa a Magyar Ökumenikus Tanáccsal közösen kezdeményezte egy konferencia összehívását az „Új Európa – Közösség?” témáról.

Az Egyesült Királyságból Croydonból, Németországból Hamburból és Halleből, Csehszlovákiából, az egykori Jugoszláviából, Lengyelországból, Romániából és a hollandiai Arnheimből 53 résztvevő gyűlt össze a magyar hívőkkel.

Három főbb vitapont vetődött fel:

1. Olyan társaságban voltunk, amelynek tagjai közül sokan rohamos társadalmi és politikai változás időszakát élik át. Amikor a Kelet-európai országok kezdik ma-

gukévá tenni a piacgazdálkodás rendszerét, egyre mélyülő ellentétekről hallunk Nagy-Britanniában, amelynek társadalmában pedig az utóbbi években a piaci erők váltak uralkodóvá. Nyugatnak és Keletnek egyaránt meg

kell tanulnia, hogy a piacgazdaság nemcsak megold bizonyos problémákat, hanem újakat is teremt. Közös keresztyén tapasztalatunk alapján el kell vetnünk az úgynevezett „leszivárgási elmélet”-et, amely szerint, ha némelyeket gazdaggá teszünk, azok szükségképpen segíteni fogják a szegényeket. Európa most egy újfajta egységet fedez fel, de fennforog az a veszély, hogy ez az egység újabb konfliktusban bomlik fel, ha nem valósul meg a szociális igazságosság az egész kontinensen.

2. Mindnyájan büszkék vagyunk arra a nemzetre, amelyben születünk. Most mégis közvetlenül érezhetjük, milyen fájdalmat okozhat egyes kormányok hajlandósága a kizárólagos nacionalista érzelmek szítására, hogy ezzel eltereljük a figyelmet a gazdasági hiányosságokról. Az ilyen törekvések első áldozatai a nemzeti és vallási kisebbségek.

Mindnyájan megkaptuk az evangélium lelkületét; mindegyik csoportnak, mindegyik kisebbségnek megvan a saját értéke és méltósága. Ez arra indít bennünket, hogy felajánljuk támogatásunkat a kisebbségi csoportoknak, abban a reményben, hogy ők is élvezhetik majd a Helsinki Egyezményben lefektetett emberi jogok teljességét.

Hisszük, hogy az egyház életében mindegyik cso-

portnak szabadon kellene kifejezésre juttatnia a maga identitását. Ha ez Isten kegyelméből valósággá válik, akkor az egyház ízelítőt adhat abból a közösségből, amelyre Európában törekszünk.

3. Azt tapasztaltuk, hogy a különféle gazdasági rendszerek más és másképpen okoznak komoly környezeti károkat európai otthonunk számára. Elkezdtek kutatni azokat a módokat, amelyekkel – bőségben vagy szegénységben – elindulhatunk egy olyan közös életstílus felé, amely megfelel világunknak, s amelyet sértetlenül kell majd továbbadnunk gyermekeinknek. Vajon a böjt keresztyén hagyománya nem terjeszthető-e ki annyira, hogy magában foglalja az aszkétizmus olyan új formáját, amely megfelelő megoldást nyújthat a társadalmaink túlzott fogyasztásából eredő gondokra?

Annak megújult tudatában térünk vissza saját társadalmunkba, hogy Isten népe igen gazdag változatosságot mutat, s új eltökéltséggel kívánjuk megélni azt az egységet, amelyet Budapesten tapasztaltunk meg. Látjuk, hogy az egység ajándéka előbb az egyházak, majd saját nemzetünk számára is nagy kihívást jelent.

(Fordította: Fűkő Dezső)

Fogyasztás és böjt

Ne ringassuk magunkat illúziókban, – egy új Európához vezető úton ennek kell az első lépésnek lenni. Az új Európában a népek és nemzetek egymásért, és nem egymás ellen cselekszenek, a különböző politikai és kulturális hagyományokhoz tartozó emberek egy közösséget alkotván.

Az elmúlt években nem a nyugati demokrácia ragyogó napsugara ragyogta be a keleti diktatúrák sötétjét. Nem látjuk a demokrácia napjának felkeltét, amely a pirkadatban küzd, hogy a szürke ködfoltokat eltüntesse.

Amit a legutóbbi években láttunk, s látunk még ma is, az a „modern” és „posztmodern” betörése Európába. Ezzel inkább egy konzumptív életstílusra utalnánk, semmint egy politikai kormányformára. A „modern”, illetve „posztmodern” fogalmára sok jó, széleskörű definíciót lehetne adni. Meglátásom szerint a lényeg közös, az embereket nem elsősorban vallási vagy politikai állásfoglalása felől nézi, hanem elsősorban mint „fogyasztói állapot”. – Az ember fogyasztani akar, és ehhez szüksége van a piac szabadságára.

Nem az ember személyiségét veszik szemügyre, akik szabadon, más emberekkel együtt alakítja ki életét, hanem az individuumot, majdnem úgy mondhatnánk, az egocentrikus egyedet, aki gondolkodás nélkül beilleszkedik a gazdaság folyamataiba, és a szabad piacgazdaság rendjében elfoglalja a fogyasztó helyét. Nem kívánatos az a személy, aki a piac fölé kívánja emelni a tekintetét, és egyéb egzisztenciális dimenziókat is magáénak érez. Véleményem szerint erre számos bizonyítékot találhatunk. A kommunista hatalmi rendszeren belül sok év óta harcolnak kis csoportok a demokráciáért és az emberi jogokért.

De ez a harc soha nem nötte ki magát tömegmozgalommá. Amikor keleten a gazdasági helyzet gyors rosszabbodása bekövetkezett, a tömegek csak akkor mozdultak meg.

Nyilvánvaló e tekintetben sok nyugati politikus magatartása, akik újra és újra készek a demokratikus folyamatok megtorpanását elfogadni annak érdekében, hogy ilyen módon tudják a politikai stabilitást biztosítani, s ezáltal a piac szabad fejlődését is.

A fénylő napsugár itt a „szabad piacgazdaság”. A demokrácia itt legfeljebb a kevésbé fényes holdsugár hasonlaltal illelhető.

Joggal utalt Karl Friedrich von Weizsäcker, a kiegyenlítési politika kezdeményezője, az 1980-as évek elején arra, hogy a gazdaság és a környezet problémái világszerte többek között azáltal oldható csak meg, ha a nyugati ember tudatosan lemond az eddigi fogyasztói szokásairól.

S mi mit teszünk ehelyett? Ráerőltetjük gazdasági rendszerünket keletre és délre, s rendszerünket, mint szent tehenet, dicsőítjük. A bálványimádás e modern formája bennünket, keresztyéneket arra kell, hogy indítson, jobban ássunk le saját gyökereinkhez.

Alapvető meggyőződésünk nekünk, keresztyéneknek, – amit a régi egyházak jobban hangsúlyoztak, mint a maiak – hogy jelenlétünk, létezésünk e formája zavarja, megbontja a természetes és szociális kapcsolatokat.

Ezért a keresztyén létezés céljaként kell meghatározni ennek a zavaró hatásnak a lehető legalacsonyabb szinten való tartását. Az emberek teljes egészésként való szemlélése alapján – eme megfontolások kifejezési formája volt az a lelki gyakorlatozás, amely az emberek bibliai dimenzióját is bevonja a folyamatba.

Ilyen gyakorlatozás volt például a böjt. Hajlamosak vagyunk sokszor arra, hogy a böjt gyakorlatát, ahogyan azt sok egyházban gyakorolják, úgy tekintsük, mint egy túlhaladott dualizmus testellenességének kifejezési formáját.

Ez a szemlélet rosszul ismeri fel a lényeges, eredeti szándékot, amelynek eredményeként a böjt gyakorlatához jutottak. És ez a gyakorlat a régi egyházban mindenki számára természetes volt. A keresztyének törekvése az volt, hogy azt az eredeti, természeti és szociális harmóniát mielőbb újra helyreállítsa, amelyet a Paradicsom óta elvesztett. Galata 3,26–28 után szabadon: hogy Krisztusban egyek legyenek, szellem és test, természet és ember, ember és ember, teremtet világ és Teremtő. Ezt a harmóniát és az eggyé válást kísérelték meg egy periodikusan korlátozó életstílussal elérni: húst nem fogyasztottak, növényi ételmiszert is csak korlátozottan. Néhány keresztyén csoport még tovább ment azáltal, hogy nem gyújtott tüzet, nem művelt földet, és csak minimális ruhát készítettek és hordtak. Mindezen tettnek az volt a lényege és célja, hogy a természet egyensúlyát minél kevésbé zavarják meg. Emellett különböző lelki gyakorlattal próbálták meg a felebaráti szeretetet gyakorolni és az Istennel való harmóniát mindjobban megélni. És mindezt Krisztusért, aki a világ és a kozmosz középpontja, közvetítő ember és ember között, híd Istenhez.

Itt, ebben az összefüggésben természetesen nem arról van szó, hogy propagandát csináljunk bizonyos kegyességi gyakorlatok utánzására. Céлом mindenképp az volt, hogy megismerjük azt a szándékot, ami e tett mögött áll, és pedig annak a harmóniának az elősegítését, amely mindenkinek javára van.

Számunkra itt van a kiindulási pont: viselkedésünk a társadalomban, a természet és gazdaság olyan jellegű

alakítása, hogy ne romboljon, hanem építsen, hogy ne bontsa meg a harmóniát, hanem munkálkodjon azon. Ez tűnik Karl Friedrich von Weizsäcker gondolatmenete kiindulópontjának is lenni, amikor a fogyasztás korlátozására szólít fel.

De mi jelenleg rossz úton haladunk. A politika, gazdaság és kutatás olyan utakat keres, amely a károkat próbálja csökkenteni és a folyamatokat kézben tartani.

De itt nem erről van szó. A folyamatok alapvető megfordítására van szükség. A kézbentartás során igazságtalan és szétzilált viszonyokon próbálnak enyhíteni, és megpróbálnak uralkodni felettük. A helyzet ezáltal talán elviselhetőbbé válik, de alapvetően semmi sem változik meg. A folyamat lelassul, de nem áll meg. Gondoljunk azokra az ökológiai és gazdasági terhekre, amelyeket unokáinkra hagyunk.

A magunkkal szemben támasztandó követelmény az, hogy a szabad piackutatás napsugara, a demokrácia holdsugara mellett felmutassuk a betlehemi csillag fényét. Az anyaföldbe való kapaszkodással, hitbeli meggyőződéssel a világ gépezetében homokszemek legyünk, hogy azt megállítva új irányba vegye haladását.

Kérdések a csoport megbeszéléshez

1) Tudatosná vált-e Önben a keresztyén böjt szelleme és a mai fogyasztás közötti összefüggés?

2) Hol van a határ az Ön számára a szükséges és a fölösleges között?

3) Ha meghatározta a határokat, fontolja meg kérem, hogy a szükségesek közül miről tudna lemondani akkor is, ha az fájdalmas is lenne?

*Pr. Herald Münch
Ókatolikus
(Hollandia)*

Magyarország az átalakuló Európában

Európában történelmi jelentőségű átalakulás megy végbe az 1990-es évtizedben. A nyugat-európai államokban recessziós folyamat kezdődött, s még a fejlettségéről, a jóléti társadalmáról ismert Svédországban is, miközben az európai integráció megteremtése van napirenden. Kelet-Európában a régi hatalom összeomlásával a rendszerváltás konfliktusokkal telt hosszú menetelése indult meg, nem nélkülözve a fegyveres összecsapásokat sem.

Eles harc folyik a nagyhatalmak között a világ újrafelosztásáért, az erőviszonyok és erőpozíciók megtartásáért és megerősítéséért. Ilyen zaklatott történelmi időszakban, kedvezőtlen nemzetközi feltételek között Magyarországnak sorsfordító feladatokat kell végrehajtani, a többi volt szocialista országokhoz hasonlóan. Összehasonlítva helyzetünket a környező kelet-európai államokkal, egyszerű szemlélő számára is látható, hogy Magyarországon található a legkonszolidáltabb viszonyok.

Magyarországot is azonban, ha a gazdasági megújulás nem következik be, a gazdasági összeomlás veszélye fenyegeti. A hatalomváltást követően ugyanis, a nyolcvanas évtizedben kezdődő gazdasági válságot nem tudta leküzdeni az ország, a választási kampányban elhangzott ígérvényeket nem tudta teljesíteni, s a már megkezdődött recessziós folyamatok felerősödtek.

Miben jelennek meg a kiemelkedően kritikus kérdések?

– Az egyik az eladósodás problémája. Magyarország nemzetközi adósságállománya egy főre vetítve eléri az egy főre jutó GDP 80%-át, 1992-ben a külső adósság nagysága 22,6 Mrd dollárt tett ki. 1985-höz viszonyítva mennyisége megkétszereződött. Ez idő óta Magyarország azért vesz fel hiteleket, hogy az adósságszolgálatot fizetni tudja, ezt pedig teszi azért, hogy újabb hiteleket kapjon a fizetőképessége megőrzéséért, miközben a felvett törzstőke többszörösét

már visszafizette, s a modernizációra ma ezekből a hitelekkel szinte semmi sem jut.

– A pénzügyi szférában végül is eredményeket tudhat a Kormányzat magának, ugyanakkor a reálszférában, a termelés, a gazdasági növekedés, a beruházások területén évek óta visszaesés következett be. (A termelés három év alatt 70%-al csökkent, a GDS csaknem 30%-kal, a beruházások több, mint 40%-kal.) Ez más szóval azt jelenti, hogy a monetarista és fiskális eszközök mögött nincsenek tényleges termelési teljesítmények, a pénzügyi folyamatok mögött keletkezett űr, kettészakította a gazdálkodást, pénzügyi manőverezésre és a reálgazdaság szétesésére.

– Felgyorsult a nemzeti vagyoni felélése, s a torz privatizációs folyamat miatt a nemzeti értékek elköttyavetyélése, kiárúsítása, s a még versenyképes nemzeti ipar pusztulása megy végbe.

– A termelés visszaesése, a vállalatok csődbejutása párosult a munkanélküliség exponenciális emelkedésével (1992 szeptemberében a regisztrált munkanélküliek száma elérte a 700 ezret, ami az aktív keresőképes lakosság 14%, ebből csaknem 40% a fiatal korosztályhoz tartozik), a lakosság megélhetési költségei a rendszerváltást követően megkétszereződtek.

– Az igen súlyos társadalmi-gazdasági bajok mögött olyan liberálisnak nevezett monetarista restriktív gazdaságpolitika áll, aminek elve azt fejezi ki, hogy a gazdaság szabályozását a piaci mechanizmusokra kell bízni, miközben a kormányzat, az eladósodás miatt, keresetvisszafogó, jövedelemelvonó gazdaságpolitikát

folytat. Így alakult ki az a helyzet, hogy hiányzik a belső piac védelme, a megélhetési viszonyok rosszabbodása miatt csökkent a fizetőképes kereslet, mind a munkaerő-, mind az árupiacon, s a lakossági közterhek Magyarországon a legmagasabbak (1 Ft-ból a közterhek miatt 0,8 Ft kerül elvonásra). Ezek a súlyos gazdasági és szociális konfliktusok következményei annak az IMF (Internacional Monetary Fond) forgatókönyvnek is, amelyek szerint valamennyi eladósodott országot, benne Magyarországot is irányítják.

– Az 1990-es évtized nagy kihívása, mennyire sikerül az elkövetkező választások után ezeket a bajokat orvosolni.

Vizsgálataink azt igazolják, hogy a leghatékonyabb megoldást a nemzeti érdekeket védő gazdaságpolitika biztosítaná, partneri, s nem alárendelt nemzetközi kapcsolatokkal. Ennek értelmében tárgyalásokat kellene folytatni az adósság szanálása érdekében (leírattatás, más pénzügytechnikai eszközökkel történő megoldás), modernizációt élénkítő fejlesztést szükséges beindítani, megfelelő kormányzati koordinációval, szubvenciókkal, kedvező hitelekkel, keresletösztönző gazdaságpolitikával, amely védi a versenyképes gazdasági ágazatainkat. A gazdasági növekedés élénkítésével, igazságos közteherviselés bevezetésével enyhíteni lehet a szociális terheket. Ez a gazdasági újjáépítési program képes konszolidált gazdasági és szociális viszonyokat megteremteni és az elszegényedést megállítani.

Dr. Gidai Erzsébet

Az ember és a környezet

Az itt következő néhány gondolat semmiképpen sem kíván gyakorlati útmutatást adni, mint ahogy nem alkalmas arra sem, hogy az egyes problémákat alaposan átvilágítsa. Kizárólag vitaindító szerepet szántunk neki.

1. A környezet szó, amelyet a tárgykörrel kapcsolatban használni szoktunk, magától értetődő kifejezés számunkra. Ha azonban belegondolunk, rájövünk, hogy nem alkalmas a probléma megragadására. A szóban az az elképzelés tükröződik, hogy az ember áll a középpontban és a világ körülötte helyezkedik el (anthropocentrizmus). A valóságban pedig az ember csak egy a teremtmények közül és meg kell osztania a világot a többi teremtménnyel. Helyesebb volna tehát a velünk együtt élő világról beszélni.

2. Az ember középponti szerepét általában a bibliai teremtéstörténetből vezetjük le. 1Móz 1,26–28 verseiben olvasható, hogy Isten felhatalmazza az embert, hajtja uralma alá az állatokat. Noha a héber szövegben előfordul két ige jelentéséhez tapad valami erőszak (letaposni), ebben az összefüggésben semmi nem utal a kizsákmányolásra. Az emberek kezdetben vegetáriánusok. 1Móz 2,15-ben az uralkodást a művelni és az őrizni igék fejezik ki.

3. Lynn White amerikai történész 1966-ban felállította azt a tételt, hogy az embernek adott bibliai

megbízás, tudniillik, hogy uralkodjék a földön (dominium terrae) vezetett ahhoz az arrogáns keresztény felfogáshoz, hogy a természet az ember jólétét szolgálja. Ez a felfogás adott az embernek alapot a természet kizsákmányolására.

Anélkül, hogy a témát itt kritikai vizsgálatnak akarnánk alávetni, szeretnénk rámutatni két tényre, amely jellemző a bibliai megbízás hatására a kereszténység történetében.

a) A középkori szerzetesek – elsősorban a ciszterciták – minden munkát, amelyet a természetben végeztek, úgy értelmeztek, hogy ezzel a vad és rendezetlen természetet valami tökéletesített természetté alakítanak át. A templomok és az így felfogott természet az eget tükrözik vissza.

b) René Descartes (1596–1650) úgy vélte, hogy ráta-
lált a fizika néhány olyan általános fogalmára, amelynek a segítségével az ember uralma alá hajthatja és birtokolhatja a természetet. Descartes korában ez a felfogás ugyan még pusztán elmélet, de a technikai-ipari és gazdasági fejlődés (talaj, víz, levegő megannyi kedvező termelési feltétel) hamarosan gyakorlati valósággá válik.

4. A természettudomány és annak technikai alkalmazása az elmúlt évszázadban a protestáns Nyugat-Európában rohamos ipari fejlődéshez vezetett.

A keresztyénség evangélikus részeiben világosan ismerték fel, hogy a hit Istent kivette a világból, és így a világ az emberi cselekvés számára szabaddá vált. A szakmai siker az egyre erőteljesebben iparosodó világban Max Weber szerint a kálvinizmus szemszögéből nézve isteni kiválasztás jele. Ez a tudat és a hit kötöttségeitől elszakadt gazdasági gondolkodás (nyereségre való törekvés) lendületet adott az ipari fejlődésnek, amely a XX. században a világ nem keresztyén területeire is rányomta a bélyegét és megzavarta a természetet. Az a felismerés, hogy kárt teszünk a természetben megint csak Nyugat-Európából és Észak-Amerikából indult ki.

5. Figyelembe véve a természetben okozott károkat (levegő–klíma–talaj–víz–hulladék!) a következő tétel állítható fel: a tudomány alkalmazása következtében keletkezett problémákat csakis a tudomány segítségével lehet megoldani. Tételünk a jövő gyakorlatában egyre nagyobb jelentőséget fog kapni. Nem szabad azonban elfelejteni arról, hogy a kísérleti természettudomány előre elkészített kísérleti feltételekkel dolgozik, amelyek egy egyelőre szűkülő területre vonatkoznak. Hogy a felismerés, a tudományos természet részei miképpen állnak össze abban a természetben, amelyben élünk, nyitott és ambivalens kérdés. Így a tudományos-technikai cselekvés a tervezett haszon mellett akaratlanul kárt fog okozni. A természetre gyakorolt hatásunk a jövőben nemcsak megold majd problémákat, hanem új problémákat is hoz létre.

6. Milyen következményekkel jár ez a keresztyének számára a mi korunkban és a mi világunkban.

a) Amikor mi Istenről beszélünk, a világ egészét tartjuk szem előtt (Isten megteremtette az eget és a földet). Isten ebben az egészben és beláthatatlan összefüggéseiben jelölte ki a lakóhelyünket. Nekünk ezt nem szabad elpusztítani.

b) Az eddigieknél sokkal komolyabban kell megvizsgálunk a tudományos kutatásnak és az eredmények ipari felhasználásának hatását az egészre és annak változásaira.

c) Nem egyes emberek hasznáról hanem sokak javáról van szó.

d) A föld nem tud korlátlan számú embernek otthont adni.

e) Minél sűrűbben és nagyobb számban élnek egymás mellett különböző vallású, kulturájú és társadalmi berendezkedésű emberek, annál több konfliktus keletkezik közöttük, amely a természetre is kihat. Ahhoz, hogy megőrizzük a teremtést, úrrá kell lennünk a konfliktusokon.

f) Újra kell tanulunk, milyen felelősséggel tartozunk Istennek, és nem szabad ezt a felelősséget viszonlagossá, tehát kisebbé tennünk. Csak így tudjuk felfogni a helyzet komolyságát, és csak ebből indulhat ki a valóban „megőrzőt” tevékenységünk.

*Pfr. Wenzel
(Németország)*

Közösség lesz-e az új Európa?

Az EK 12 tagországa azt tervezi, hogy 1993. január 1-től kezdve megszünteti a belső országhatárokat, hogy ilyenmódon egy nagyobb európai belső piac jöjjön létre. A közvélemény elsősorban az ezzel együttjáró előnyökkel, a javak, személyek és szolgáltatások szabad cseréjével foglalkozik. A másik oldalon azonban vannak megkérdőjelezhető folyamatok is:

– Egységes állam jön-e majd létre, vagy megőrizhető a sokféleség és megmaradnak-e a regionális sajátosságok (egyházi téren is)?

– A jogrendszer és a társadalmi biztonság rendszere vajon a legalacsonyabb szinthez fog alkalmazkodni? Hollandiában már dolgoznak a „munkakorlátozottsági törvény” leépítésén. Van itt az egyházaknak feladata?

– Mit fog jelenteni az 1993-as év azon országok számára, amelyek nem tagjai az EK-nak? A lengyelek, cseh-szlovákok és magyarok talán addigra tagok lesznek. De mi történik a Balti államokkal, Romániával, Bulgáriával és a FÁK-kal?

– És mit fog ez jelenteni az egyes országok társadalmi számára? Lehet, hogy a gazdasági változás kettéosztja a társadalmat? Kinek használ és kinek árt ez? Nőknek? Külföldieknek? Mit jelent majd országaink egyházi, egyházközségei, a menekültek, a munkanélküliek, a gyengék számára?

– Milyen következményekkel jár a Harmadik világ számára? Mi lehet a mi hozzáállásunk a kérdéssel kapcsolatban? Készek vagyunk egyházainkon belül ilyenirányú döntéseket hozni és kölcsönösen támogatni azokat? Vajon elfogadja-e Németország a sebességmaximumot? Szükségünk van-e környezetkímélő termékekre?

– Milyen teológia és milyen emberkép szükséges ahhoz, hogy többé az ember ne uralkodjék a teremtett világon férfias erejének tudatában, hanem érezze, hogy valami nagyobbak a része?

– Az újrafeltámadó nacionalizmus és az ezzel kapcsolatos konfliktusok? Miért nem bírnak megoldásokat találni? Miért vallottak kudarcot a jugoszláv egyházi vezetőkkel folytatott megbeszélések? Milyen szerepet játszanak az egyházak a nacionalizmusban?

„Mi ott vagyunk, ahol a nép van”, mondta egy orosz pap. Hol marad így a kritikus távolságtartás? Vajon az egyházak a megoldást segítik elő vagy a problémát mélyítik el?

A három főkérdés tehát:

1) Az újabb kettéosztás veszélye, egyfelől Nyugat- és Kelet-Európa, másfelől az egyes társadalmakon belül.

2) Ember és környezete, pl. a fogyasztói magatartás.

3) Nacionalizmus.

*Klaas Eldering
(Németország)*

A vallás és a nacionalizmus

A nép, a nemzet és haza olyan adottság, melyet nem mi választottunk. Egy néphez való tartozásunk sok mindent jelent: az anyanyelv összekötő erejét, a szülőfölddel való kapcsolatunkat, történelmi összefüggést népem, nemzetem múltjával, annak eseményeivel és kultúrájával. Vallásos és teológiai jelentése is van ennek a szónak. Népemhez való tartozásom a teremtő és gondviselő Isten rendelése. Istentől származó életrend, amelybe nem a véletlen vagy a végzet folytán kerültünk, hanem amelybe Isten maga helyezte bele életünket. Barth Károly szerint egy bizonyos néphez tartozásunk Isten konkrét helykijelölése (Platzanweisung). A haza az a hely, amelyben élnem rendeltetett, amelyben hitemet és szeretetemet gyakorolnom kell.

A kozmopolitizmus az önző individualizmus és az etikai nihilizmus melegágya. „Ahol a legjobban élek, ott a hazám.” Nem az a fontos, hogy a körülöttem élők hogyan élnek, hanem csak az, hogy nekem jó legyen a dolgom. Népünk etikai értékeit meg kell becsülnünk. De nem abszolutizálhatjuk azokat. Megítéljük a nacionalista önzést, a sovinizmust, a fajelméleteket és az apartheid gondolkozást. De nem felejtjük el, hogy Isten csak egy hazát, egy népet adott az embernek, mint ahogy egy családba születünk bele. Az ó- és középkort az univerzalizmus jellemezte. A reformációban felfedezik a saját népük iránt elkötelező isteni parancs etikai jelentését. Isten ígéjének anyanyelvi fordítása, hirdetése, a nemzeti egyházak, saját népünk jelenének és jövőjének prófétai szolgálata, az egyházak és a nép, a nemzet életének szoros egybefonódása jellegzetes vonásai lettek a reformációnak a XVI. században. Az újkor hajnalán azonban még nem beszélhetünk nacionalizmusról. Ez a XVIII és a XIX. század terméke. A felvilágosodás, a racionalizmus következménye volt. Hitében, vallásos lelkületében megsegényedett az ember. Megkezdődött az ember elidegenedésének a korszaka. Az élő Isten helyett bálványokat keresett magának az ember. A nép és a nemzet ugyanolyan értékű „isteni életrend” lett, mint az ember férfi és nő kettőssége, vagy a család életrendje. Barth szerint a teológia bűnbeesése volt ez. A nép fogalmát a legfőbb teológiai-etikai fogalmak sorába emelte. A magasabbrendű nép, a világ uralmára hivatott nép, vagy a magasabbrendű faj tragikus téveszméi azóta is jelen vannak modern világunkban, tengernyi vért, mérhetetlen szenvedést okozva a népek világában. A saját abszolút értékű emelése a megosztás démoni erőit szolgálja, amint Thielicke hirdeti.

E bevezető sorok után felmerül bennünk a kérdés: van-e és milyen kapcsolat van a vallás és nacionalizmus között. Lehet-e hibáztatni a vallást, amiért útegyengetője volt a nacionalizmusnak? Amit egyházunk a XVI. században tett, távol áll a nacionalizmus gondolatától.

Nemzeti öntudatra való ébredésemet nem tekinthetem még nacionalizmusnak. Erről csak ott beszélhetek, ahol az együttjár a másik nép gyűlölésével. Erdélyi fejedelmek a román nép iránti szeretettől indítva fordították le a Bibliát és a Kátét román nyelvre. Iskoláinkban és templomainkban soha nem uszították a más nemzetiségek ellen népünket a kisebbségben élők nem szenvedtek hátrányos megkülönböztetésben. Ezt kénytelenek elismerni azok a normálisan gondolkozó románok is, akik évtizedek óta együtt élnek velünk és ismernek bennünket. Hadd idézzem a múlt századból a románok nagy nemzeti hőjét, Ávrám Jankut, aki a szabadságharc leverése után kijelentette, hogy Erdélyben románok és magyarok egymásra vannak utalva és egyik nem élhet a másik nélkül. Tragikus figurája ő történelmünknek. Beleőrült a gondolatba, hogy az osztrák császár kijátszotta, egymás ellen uszította a két népet. Az „oszd meg és uralkodj rajta” nagyszerű taktikának bizonyult a társadalmi bajok eltussolására. Erdélyben mindig akkor lobban lángra a nacionalizmus tüze, mikor nagy bajok vannak a társadalomban. 10–15 esztendővel ezelőtt jelentek meg azok a könyvek, melyek a kisebbségi magyarság ellen uszítottak. Hatósági emberek kíváncsiak voltak a véleményemre. Nem titkoltam el. Azt mondtam, hogy tragikus következményei lesznek az ilyen uszításnak. Egyházunk tagjai azt kérdezték, mi legyen a mi magatartásunk e helyzetben? Mindig azt feleltem, hogy ne próbáljuk a gonoszt gonosszal viszonzni. Csak jóval tudjuk azt meggyőzni. A vallás és a nacionalizmus közötti szoros kapcsolatra akkor döbbsentem rá, mikor észrevettem, hogy a velünk együtt élő, többségiekhez tartozó egyház szolgálai is uszítanak ellenünk. A decemberi változások után az ország parlamentjében a képviselők habzó szájjal hirdették, hogy a nemzetiségi kérdést csak úgy tudják megoldani, ha vagy kiírtanak bennünket, vagy elüldöznek. Pszichológiai háború folyik ellenünk. Rengeteg emberünk menekült el, mert nem tudják elviselni a létbizonytalanságot. Az emberi jogok nyilatkozatát nem tartják tiszteletben. Korlátoznak anyanyelvű művelődésünkben. Iskolába járó gyermekeink panaszkodnak az őket ért sérelmek miatt. Diakóniai szolgálatunkat sem tudjuk végezni, mert rögtön nemzetiségi megmozdulást látnak benne. Aggmenházat akartunk építeni és a vátrás polgármester nem engedélyezi azt. Nagyon fáj nekünk az, hogy ebben az országban a többségiek egyháza egy szót sem szól e diszkrimináció ellen. Szomorúságunkat csak tetézi a külföldiek felelőtlen gondolkozása és beszéde. Szerintük mi is nacionalisták vagyunk. Szeretném itt mindnyájatoktól megkérdezni, hogy lehet minket ezzel vádolni, mikor mi az önvédelmen kívül semmit nem teszünk? Nincs jogunk ragaszkodni ahhoz a közösséghez, melyben születünk és

amelyben nevelkedtünk? A felebaráti szeretet parancsa nem kötelez-é bennünket arra, hogy segítségére siessünk annak, akit legegységesebben jogában megsértenek, vagy életére törnek? A Hegyi Beszéd etikája szerint próbálunk élni e rendkívüli helyzetben. Nem viszonzjuk a gonoszt gonosszal. Megpróbáljuk szeretni azt, aki gyűlöl bennünket. Igyekszünk megfélemezni az indulatoskodó embereinket, hogy másokat ne sértegesse- nek és magukban se tegyenek kárt. A vallás és a nacionalizmus kérdését tanulmányozva szomorúan láttam, hogy sokszor szította a nacionalizmus tüzét az, akinek az lett volna a hivatása, hogy a szeretet cselekedeteit művelje. A dél-afrikai apartheid áldozataira gondolok. A kisebbségben lévő fehérek elnyomták a többségi né- gereket. Ezek a fehérek egyházunk tagjai. Az észak- amerikai államokban élő, jogaiktól megfosztott nége- rek viszont az egyház segítségével vívták ki jogaikat. Martin Luther King magatartása lelkesít bennünket. Tőle tanulgatjuk, mit lehet tenni jogaiktól megfosztott testvéreink védelmében. Készek vagyunk hatalom nél- kül és fegyvertelenül is harcolni minden igazságtalan- ság ellen. Schweitzer Albert gondolkozása és lelkülete is útbaigazít jelenlegi, rendkívül nehéz helyzetünkben. Az élet iránti mély tisztelet parancsa kötelez és kény- szerít is arra, hogy vallásosságunkat a másik ember iránti, cselekedetekben megmutatkozó szeretetünkkel bizonyítsuk.

A nacionalizmust a népek betegségének nevezik. A betegség a halál előjele. Mi nem meghalni, hanem élni szeretnénk. A szomszédos országban végbemenő tragikus események riasztanak minket és figyelmeztetnek is. Nem szabad a tűzzel játszani. A gyűlölködés csak háborúhoz vezethet.

A vallás helyett én inkább az egyhárról beszélek. Vallásos volt az ótestamentumi zsidó is. Istentől való kivá- lasztottságának tudata gőgössé és büszkévé tette. Vallá- sosságával össze tudta egyeztetni az ellenség gyűlöletét. Jézus szava forradalmi tett volt. Én pedig azt mondom

néktek, hogy ellenségeiteket is szeressétek. Nagyon ne- héz ez. Exisztenciális kérdés ez. Ha lemondunk e parancs teljesítéséről, sajátmagunk romlását idézhetjük elő.

A nacionalizmusnak, mint halálos betegségnek a je- lentkezése és pusztítása arra ösztönöz, hogy hivatá- sunkat az egyházban és a világban is egyre komolyab- ban vegyük. Szolgálatunkkal nem az emberek és népek közötti gyűlöletet szítjuk, hanem a népek testvériségét segítjük elő. Az egész emberiséget Isten nagy család- jának tekintjük. Ádámtól való származásunkat úgy te- kintjük, hogy az a másik emberrel és néppel való test- véri közösségünk alapja. Rendületlenül bízunk abban, hogy a különböző képességekkel és lelki ajándékokkal megáldott emberek és népek készek legyenek Istentől kapott javaikkal és ajándékaikkal készséggel és hűség- gel szolgálni. Úgy élünk és szolgálunk egyházunkban, hogy megvalósuljon az apostol szava: Krisztusban nin- csen többé sem zsidó, sem görög, sem úr, sem szolgál, hanem csak egymásnak testvérei.

Konkrét feladatainkat így foglalnám össze:

1. Soha ne kerüljön szembe a népem iránti mély szeretet a más népek és emberfajok, minden ember iránti önzetlen és segítő szeretet követelményével.

2. Kritikai éberséggel harcoljak az emberi bűn és az etikai rossz minden megnyilvánulása ellen. Küzd- jetek az önző nacionalizmus, a sovinizmus, a nemzeti gőg és a faji diszkrimináció minden fajtája ellen. A nép, a nemzet sorsával nem törődő individualista, nihilista és kozmopolita egoizmus minden megjelené- si formája ellen harcoljak.

3. Hazai viszonylatban mindig legyek kész mások- kal együtt az anyagi, szellemi és erkölcsi-lelki értékek megőrzésében és újjáteremtésében. Legyünk készek mindenkivel együtt munkálkodni a közös etikai jó, a humánus közös értékei, a család, a munka, a társa- dalom, és az egész emberiség javainak szolgálatában.

*Sógor Gyula református esperes
(Románia)*

Az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottságának határozata

Az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bi- zottságának (European Ecumenical Commission for Church and Society, rövidítése: EECCS) 1992. június 24–26-ig Strasbourgban tartott közgyűlése meghatá- rozta azokat a feladatokat, amelyeknek – úgy gondolja – a Bizottságnak a tagjaitól kapott megbízása szerint elsőbbséget kellene élvezniök. E feladatok elvégzésé- ben az EECCS-nek szorosan együtt kell működnie a társszervezetekkel: az Európai Egyházak Konferenci- ájával, az Európai Vándormunkások Egyházi Bizott- ságával és az Európai Ökumenikus Együttműködéssel a Fejlesztésért, mint amelyek különösen felelősek az emberi jogok, a kisebbségek, a vándormunkások, a leszerelés és az észak-déli kapcsolatok ügyeiért.

A közgyűlés új lehetőségeket s egyben új felelősé- get is lát az Európa különböző részein most folyó

fejleményekben. Már adva vannak a feltételek az Eu- rópa kiépítésének tartalmáról és célkitűzéseiről foly- tatandó nyilvános vitához, s ezek a feltételek különösen szükségesekké váltak az Európai Közösségről szóló szerződés ratifikálásának folyamata következtében.

A közgyűlés kéri tagjait, hogy az olyan kritérium- kon alapuló közös akcióikkal, mint amilyenek az igaz- ságosság, a szolidaritás, a közügyekben való részvétel és az életszínvonal tartása, maguk is kapcsolódjanak bele ebbe a vitába. A politikai döntéshozók remélik, hogy az egyházaknak az ilyen kritériumokon nyugvó állásfoglalásai hozzájárulnak a problémáknak a kü- lönleges érdekektől mentes tisztázásához. Az egyhá- zak így tehetnek bizonyosságot az emberi méltóságról.

A közgyűlés az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottságának prioritásai című doku-

mentumról folytatott vitája alapján úgy látja, hogy ezek az akciók háromféle funkciót tölthetnek be.

1. Az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága mint közvetítő

a) Annak lehetővé tételében, hogy a tagegyházak kérdéseket intézhessenek az európai intézményekhez olyan területeket illetően, amelyeken ők is illetékesek, valamint olyan témákról, amelyek az egyházakat is érintő ügyekkel foglalkoznak s amelyekről ők is szeretnék kinyilvánítani véleményüket.

b) Az ilyen témák közül a közgyűlés főként az alábbiakra irányítja a figyelmet:

a gazdasági dimenzió (ipar, szolgáltatások, falusi társadalom)

a szociális dimenzió

a bioetika és

az emberi jogok.

c) Az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága arra biztatja tagtestületeit, hogy használják ki a kapcsolatfelvételnek, az informálódásnak és a feladatvállalásnak a Bizottság brüsszeli és strasbourgji jelenléte által nyújtott lehetőségeit.

2. Az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága, mint elemző.

Tekintettel az európai intézményekben most folyó változásokra fontos kellő megvilágításba helyezni azokat az etikai és teológiai kérdéseket, amelyek összefügghetnek az ilyen fejleményekkel és amelyekkel Európa kiépítése hatással lehet a Harmadik Világ országaira.

Ebben az összefüggésben a következő témákat kell igen alaposan megvizsgálni:

a) Az európai egység és a politikai szerződések problémái. A közügyekben való részvétel kritériumának szempontjából: törekedni kell az európai társadalom demokratizálására, nevezetesen az Európai Parlament megerősítésével és a helyettesítés, vagy kiegészítés elvének alkalmazásával, hogy biztosítható legyen a decentralizált ügyintézés – az egyéni érvényesülés – és az állampolgárok részvétele a közéletben.

A szolidaritás kritériumának szempontjából: keres-

ni kell azokat a gazdasági és társadalmi formákat, amelyek lehetővé teszik a nemzetek, régiók és egyének közötti felelős szolidaritás alkalmazását mind az Európai Közösségen belül, mind pedig az Európai Közösség és más európai országok viszonylatában, különös tekintettel Közép- és Kelet-Európa országaira, valamint Európa és más földrészek kapcsolataira.

b) A regionális különbözőségek kérdései.

Az igazságosság kritériumának szempontjából: számításba kell venni a regionális egyenlőtlenségeket, valamint azokat az új kérdéseket is, amelyek abból adódnak, hogy az egyes régiók ragaszkodnak politikai, gazdasági és kulturális hagyományaikhoz.

c) Környezetvédelmi kérdések.

Az életszínvonal tartása kritériumok szempontjából: olyan világméretű gazdasági rend megteremtésén kell munkálkodni, amely feloldhatja a most még meglévő összeférhetetlenségeket a gazdasági paradigma meg az ökológiai rendszerek kívánalmai között.

3. Az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága, mint kommunikátor

a) Európa kiépítésének olyan látomását közvetíti, amelyet az egyházak is elfogadhatnak.

b) Teológiai kritériumok alapján veheti fel és tarthatja napirenden a tennivalók értelmességének kérdését a kötelezettségvállalások különböző gyakorlati területein.

c) Rendszeresen tájékoztatja tagjait arról, hogy milyen kapcsolatokat tart fenn az európai intézményekkel (pl. az Európai Közösségek Bizottságával folytatott párbeszéde eredményeiről).

d) Tagjainak kezdeményezéseit koordinálja és közvetíti közérdekű kérdésekben (pl. az egyház és állam közötti kapcsolatok dossziéjának felfektetése az Európai Közösség egyes tagállamai között).

e) Kapcsolatai hálózatának élénkítése az által, hogy stábja résztvesz a tagok által szervezett tevékenységekben, ha azok a Bizottság mandátuma szempontjából lényegesek.

(Fordította: Fükő Dezső)

Jelentés az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottságának tevékenységéről

(1992. november)

A) Az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottságának programja

Mellékelve van a Bizottság 1992. évi közgyűlésének határozata a legfontosabb feladatokról. A testület Végrehajtó Bizottsága állandóan keresi azokat a módozatokat, amelyeken az elsőbbséget élvező tennivalók megvalósíthatók. Eddig az alábbi döntéseket hozta meg.

1. 1993 januárjában meg kell alakítani egy Tanácsadó Bizottságot a politikai és gazdasági egyesülésről, hogy tanácsokat adjon a Maastrichti Egyezmény utómunkálataira és az Európai Közösség kibővítésére vonatkozóan.

2. 1993 februárjában össze kell hívni egy kisebb konzultációt az Európai Közösség ökológiájáról, gazdálkodásáról és eljárásai módszereiről s ajánlani kell a

Végrehajtó Bizottságnak, hogy 1993 májusában állítson össze és bízjon meg egy munkacsoportot, amely ezzel a témával foglalkozik majd.

3. Az egyházak Munka- és Gazdasági Hálózatával együttműködve össze kell hívni két vagy három kisebb konzultációt Európa különböző részei regionális eljárási módszereinek a megvitatására.

4. Folytatni kell a testület ama munkacsoportjának a munkáját, amelyik a *Mezőgazdaság és a falusi társadalom jövője* témával foglalkozik, különös hangsúllyal az Európai Közösség közös mezőgazdasági politikája további reformja irányvonalainak a megállapítására.

5. Elgondolkodásra és hozzászólásra meg kell küldeni a tagtestületeknek azt a memorandumot, amelyet

a Németországi Evangéliumi Egyház adott ki a Társadalompolitika kihívása az egyesülő Európában címmel s a válaszok fényében fontolóra kell venni egy kisebb konzultáció megrendezését erről a témáról, hogy megállapítható legyen, melyek a legfontosabb ügyek az európai integráció társadalmi fejlődésének irányításában.

6. Az EKD brüsszeli irodájával együttműködve szponzorálandó egy konzultáció 1993 márciusában az Emberi jogok és az Európai Közösség témáról.

7. Fel kell kérni a testületet strasbourg-i Tanácsadó Bizottságát, hogy állapítsa meg, melyek lennének az egyházak legfontosabb témái az Európa Tanács emberi jogi munkájában, irányítani kell ezek kialakítását és biztosítani kell, hogy az Európa Tanács vegye figyelembe az egyházak felismerését.

8. 1993 januárjában meg kell alakítani egy bioetikai munkacsoportot, hogy figyelje az Európa Tanács bioetikai konvenció-tervezetével és az Európai Közösségben a bioetikával kapcsolatos fejleményeket.

9. 1993 áprilisában össze kell hívni egy konzultációt az egyház és állam viszonyáról, valamint az Európai Közösségről.

Az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága meg az Európai Egyházak Konferenciája stáb-jainak rendszeres találkozó-i keretében fontolóra kell venni, hogyan lehetne valóra váltani az EEK-prágai nagygyűlésé Eljárásügyi Bizottsága jelentésében felsorolt ama feladatokat, amelyek lényegesek az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottságának munkája szempontjából, s különösen azt kell megvizsgálni, hogy hogyan lehetne tovább fejleszteni a kapcsolatokat Közép- és Kelet-Európa országai meg az európai intézmények között.

B) Kapcsolatok az európai intézményekkel

Az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottságának figyelemmel kell kísérnie az Európa Tanács és az Európai Közösség intézeteinek munkáját és segítenie kell tagtestületeinek, hogy eredményesen viszonyuljanak ezekhez. E cél elérése érdekében az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottságának mindennapi munkája nagymértékben irányul a kapcsolattartásra ezen intézmények tisztviselőivel és képviselőivel.

Miután az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága tagtestületeinek vezetői 1990 novemberében meglátogatták az Európai Közösség Bizottságát, félévenként rendszeresen tartanak találkozókat a tagtestületek szakértői meg az Európai Közösség Bizottsága magasabb beosztású tisztviselői között.

1992-ben ezeken az összejöveteleken megtárgyalták többek között a Közösség kibővítésének kérdését és az európai állampolgárság fogalmát.

1992 novemberében az 1990 novemberihez hasonló találkozó megrendezésére került sor az Európa Tanácssal, s remélhető, hogy ennek eredményeképpen fokozódnak majd a kapcsolatok a Miniszterek Tanácsával is.

Új kezdeményezést jelentett 1992-ben tájékoztató összejövetelek tartása (az Európai Vándormunkások Egyházi Bizottságával és a Fejlesztés Európai Ökumenikus Szervezetével közösen) annak az országnak az egyházaival, amelyekből kerül ki az Európai Közösség Miniszterei Tanácsának elnöke a következő hat hónapban, hogy így újabb módon lehessen összehangolni akcióinkat a Miniszterek Tanácsáival. Az első ilyen kapcsolatfelvételt 1992 júniusában a brit egyházakkal került sor, s hasonló találkozót szerveztünk 1992 decemberére a dán egyházakkal.

C) Kommunikáció

Az Európai Vándormunkások Egyházi Tanácsával és a Fejlesztés Európai Ökumenikus Szervezetével együttműködve, az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága kéthavonként angol, francia és német nyelvű Híradót jelentett meg, amelyben foglalkozik ama szervezetek tevékenységével és az európai intézményekben bekövetkezett fontosabb fejleményekkel.

Az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága állandóan kutatja egy elektronikus postahálózat létesítésének lehetőségét, hogy ezzel meggyorsítsa és eredményesebbé tegye az érintkezést a tagtestületekkel és azokon belül, meg a rokon szervezetekkel s adatbankot létesíthessen az egyházi és az egyházakkal kapcsolatos állásfoglalásokról stb. az európai intézmények eljárási módszereit illetően.

D) Strukturális kapcsolatok

Az Európai Egyházak Konferenciája új alkotmányának elfogadása után az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága „társ szervezeti státus” elnyeréséért folyamodott az EEK-hoz. Reméli, hogy ez a státus lehetővé teszi majd, hogy az EEK-képviselők résztvehessenek Bizottságunk évi közgyűlésein s egy együttműködési egyezmény jöjjön létre a két testület között.

Ugyancsak tárgyal Bizottságunk az Európai Vándormunkások Egyházi Bizottságával is a jövőbeli strukturális kapcsolatokról, hogy szorosabb lehessen közöttük az együttműködés az integráltabb szervezetben.

Keith Jenkins

(Fordította: Fűkő Dezső)

Jugoszláv segélyezési program

Az alábbi tájékoztatást azokból a jelentésekből vettük, amelyek az Egyházak Világtanácsa Szükségirodájától (Mr. Nico Keulemans) és/vagy a Lutheránus Világszövetség Szükségosztályától (Mr. Johan Balslev) szerezhetők be.

Most teljes munkaidővel dolgozó segélyezési stáb működik Zágrábban és Eszéken (LVSz), Belgrádban (EVT és a Szerb Orthodox Egyház) meg Budapesten (Magyar Egyházközi Segély, Lehel László lelkész).

A zágrábi hivatal Horvátországot és Bosznia-Hercegovinát látja el Nyugatról, a belgrádi Szerbiát, a Vajdaságot és Bosznia-Hercegovinát Keletről. Budapest a magyarországi menekült taborokat gondozza és ellátmányt küld Zágrábba meg Belgrádba.

Menekültek

Az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának 1992. szeptember 21-i jelentése szerint 1 975 000 menekült és

kitelepített személy van az egykori Jugoszláviában. Ezek közül 725 000-en mohamedánok, 665 000 a szerb, 573 000 a horvát és 12 000 az albán.

Katonai erő

Jelentik, hogy Bosznia-Hercegovinában a fegyveres szerbek száma 70 000, akik közül 30 000-en tevékenykednek. Kb. 50 vezér mintegy 30 000 katona és több ezer „vad” irreguláris harcos fölött rendelkezik.

A horvát hadsereg 30 000 főből áll, a horvát védelmi erő 9 000 (ebből 3 000 a mohamedán).

A boszniai kormány szerint 20 000 mohamedán harcol Sarajevóban és 40 000 más területeken.

A szerbek az országnak kb. kétharmadát ellenőrzik, a horvátoké az egyharmada. Sarajevó, Goradj, Zvornik, Tuzia, Zenica és Bihac egy része a mohamedánok kezén van.

Pénzbeli és árusegély

E jelentés megírása idején (1992. november 19.) rendelkezésre álló számadatok:

az EVT és LVSz közvetlen segítsége: 1 008 000,- USA dollár

az Egyházi Világszolgálat és Bizonyágtétel közvetlen segítsége: 1 457 000,-USA dollár

az Egyházi Világszolgálat és Bizonyágtétel meg az USA árusegélye (gyógyszer, ruhanemű) 2 250 000,- USA dollár

Azt is jelentik, hogy az Egyházi Világszolgálat és Bizonyágtétel révén csaknem 3 millió dollár értékű áruakománnyal várakoznak az Egyesült Államokban.

A területen végzett munka példái

Egy élelmiszer segélyszállítmány indult el Zágrábból Bosanski Brodba. A területre érkezésekor tudták meg, hogy a várost elfoglalta a jugoszláv hadsereg s a városba vezető Száva-hidat lerombolták. A szállítmányt ekkor ágyútűz közben Slavonski Brod ikervárosába vitték, ahova 10 000-en menekültek Bosanski Brodból.

Olaszországból kaptak egy 20 tonnányi „jól becsomagolt és jól kibélelt” rizs-szállítmányt, amely teljes mennyiségében és épségben érkezett meg. Másnap leves-, félkoncentrátum – és olajrakományokkal együtt a boszniai Vrgovacban osztották szét.

A Dán Egyházi Segélytől egy héttonás teherkocsi érkezett 45 bála kötszerrel, mankóval és tehergépkocsi pótalkatrészekkel. Ezt a szállítmányt a Slavonski Brod-i és Zupaija-i kórházaknak szánták, mivel itt komoly hiány mutatkozik annak következtében, hogy a Száván túli szerb állásokból naponként ismétlődő tűzérési és rakéta-támadások sok polgári sebesülést (köztük számosan gyermekek) okoztak. Lehetséges, hogy egy könnyebb szállítóeszközt is küldenek az északi irodából. Ez a kocsi az iraki szolgálatból tért vissza.

Szerbiában egyre bővül az emberbaráti munka, s munkásai hálásak a Magyar Egyházközi Segélytől kapott ellátmányokért. Ez a segélyszállítmányok küldésének a legkönnyebb módja. A szankciók ugyanis korlátokat szabtak és terhesnek bizonyultak. Pl. Egy vizsgálat kiderítette, hogy olyan lényeges cikkek, mint a liszt, bab, pokróc és gyógyszer az „új” Jugoszláviában is vásárolhatók, de a szankciók nem engedik meg az összegek átutalását ilyen célra. A Szerb Orthodox Egyház menekülteket gondozó bizottsága pedig megállapította, hogy főleg marhahúsról, cukorra, olajra, lisztre és rizsre van szüksége. Mindeme cikket a Magyar Egyházközi Segély vásárolja meg és szállítja teherautóval Belgrádba.

Az EVT Szükségsegélyszolgálatának belgrádi szaktanácsadója jelenti, hogy a Szerb Orthodox Egyház egyedülálló helyzetben van segélyszállítmányoknak olyan területekre való eljuttatása tekintetében, amelyeket mások nem egykönnyen érhetnek el, vagy amelyekre nézve nincs megbízatásuk. A segélyezésnek alapszabálya, hogy a segítséget egyenlően kell elosztani minden rászoruló között, akár mohamedánok, akár katolikusok, akár orthodoxok az illetők. Sajnos, ezt nem tartják be Horvátországban, ahol a szerbek nem részesülnek a segélyszállítmányokból, ezért felkérték a Lutheránus Világszövetséget meg az Egyházak Világtanácsát, hogy segítségüket közvetlenül azokhoz juttassák el, akik így ki vannak zárva a megajándékozásból.

(Fordította Fűkő Dezső)

Felhívás a boszniai menekültek befogadására.

(Ezt a nyilatkozatot az Egyházak Világtanácsa és az Európai

Egyházak Konferenciája adta ki közösen 1992. október 30-án.)

Tadeusz Mazowiecki úr, az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának külön jelentésteveje, a volt Jugoszláviába tett második látogatása után drámai szavakkal számolt be a szerinte csak táboroknak nevezhető „menekült központok”-ban őrzött mintegy tízezer ember rendkívül bizonytalan sorsáról. Mazowiecki úr szerint ezek, akiknek többsége mohamedán, halálos veszedelemben forognak, ha azonnal nem tesznek értük valamit. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága tárgyal a szabadon bocsátásukról, de elszállításuk csak akkor szervezhető meg, ha biztosítva van a hely, ahová befogadják őket. Az első ötezer ember elszállítását el kellett halasztani.

Mostanáig csak néhány ország ajánlotta fel, hogy igen korlátozott számban befogad ezeket közül a „visszatartottak” közül, ahogy nevezik őket, noha a londoni konferencián már elkötelezték magukat erre. Az ENSZ menekültügyi főmegbízottja újabb és sürgető felhívást intézett a nemzetközi közösséghez, hogy „nyissa meg kapuit a visszatartottak ezrei előtt, akik a volt Jugoszlávia táboraiából való evakuálásukat várják”.

A kormányok egyebek között azzal érvelnek elutasításuk mellett, hogy nagy tömegeknek az evakuálása elősegítené azok célkitűzéseit, akik etnikai tisztogatásra törekcsenek, Mazowiecki úr véleménye szerint

ez hamis dilemma, mivel az alternatíva az áldozatok halála. Egy másik megfontolás szerint a Bosznia-Hercegovinából menekülteket azért kell eredeti lakhelyükhöz minél közelebb elhelyezni, hogy majd könnyebb legyen a hazatérésük. Horvátország azonban kijelentette, hogy már elérte befogadó képessége felső határát (becslések szerint 700 000 menekült van Horvátországban). Szerbia hasonló helyzetben van a maga 500 000 menekültjével, s a jelenlegi körülmények között a boszniai mohamedán menekültek nehezen találhatnak menedékre Szerbiában.

Felhívjuk Önöket, hogy minden lehető módon jár-

janak közbe kormányuknál annak biztosítására, hogy azonnal megfelelő helyről gondoskodjanak valamennyi menekült számára, akiket az Egyházközi Segély Menekült Központja (vagy Bizottsága?) meg az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága kihozhat a boszniai táborokból. Kérjük Önöket, tegyenek meg minden Önöktől telhető, az egyházak mozgósítására és az egyházi erőforrások ideirányítására, a lehető legteljesebb mértékben használják ki a menekültek támogatásával foglalkozó egyházi szervezetek szakértelmét és keressék az együttműködést más szervezetekkel is.

(Fordította: Fűkő Dezső)

Az egyházak felhívása a kormányfőkhöz a boszniai menekültek ügyében

Az alábbi levelet Emilio Castro, az EVT főtítkára és Jean Fischer az EEK főtítkára küldte el november 5-én Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország és az Egyesült Királyság kormányfőihöz.

Az Egyházak Világtanácsa és az Európai Egyházak Konferenciája sürgősséggel és mélyszéges aggodalommal fordul Önökhöz, mint az egykori Jugoszláviában dúló felháborító háború okozta üldözés elől menekülők utolsó mentsvárához.

Európában az emberi nyomorúság és szenvedés esetei a második világháború idejére emlékeztetnek, amikor egész Európa egyházait az atrocitások és az emberi jogok durva megsértései elleni ökumenikus tiltakozás fogta össze.

Ogata asszonyunk, az ENSZ menekültügyi főmegbízottjának nemrégiben kiadott felhívását követően humanitárius alapon sürgetjük Önöket, hogy legyenek nagylelkűek az úgynevezett „visszatartottak” és a volt

Jugoszláviában más háborús áldozatok számára azonnali menedék biztosításával, s tekintsek ezek szenvedéseit sürgős okként a cselekvésre. Azzal, hogy megnyitják előttük határaikat – ha csak ideiglenesen is – meggyőződésünk szerint kormányaik, amelyek a hagyományos demokratikus értékek mellett foglalnak állást, a reménység határozott jelét nyújtják nemcsak ezeknek az áldozatoknak, hanem egész Európának, sőt az egész világnak is, mivel mindenütt kétségbeesetten várják a pozitív választ.

Mi nem dönthetünk, de Önök igen. Ökumenikus elkötelezettségünk szerint imádkozunk azért, hogy nyerjenek bölcsességet és jussanak helyes döntésre, amikor egy olyan konfliktus valamennyi áldozatának kétségbeesztő helyzetében keresnek és találnak megoldást, amelyet nem ők idéztek elő. Bizonyosak lehetnek a felől, hogy mi, mint egyházak, továbbra is felajánljuk szolgálatainkat, hogy legjobb képességeink szerint legyünk segítségére az áldozatoknak.

(Fordította: Fűkő Dezső)

Felelős keresztyén közösség a változó társadalomban

– A Református Világszövetségnek az új világhelyzettel foglalkozó tanulmánya –

Bevezetés

„Az ég és a föld elmúlnak, de az én beszédeim semmiképpen el nem múlnak” (Lk 21,33). Ezek a bibliai Igék jutnak eszünkbe, mikor szemtanúi vagyunk a napjainkban végbemenő hatalmas változásoknak, és ezek között igyekszünk felismerni azokat a feladatokat, amelyek ránk, mint egyházakra várnak a mai világban.

A Református Világszövetség tagegyházai kifejezik hálójukat a reményteljes új jelekért, és izgatottan figyelik az új helyzeteket, különösen a szabadság váratlan új lehetőségeit. Ugyanakkor viszont aggódnak a növekvő nacionalizmus, rasszizmus, és a napjainkban tapasztalható egyéb nyugtalanító jelenségek miatt. Mindez arra ösztönzi őket, hogy fokozottabban figyeljenek a Szentírás üzenetére és azt próbálják újszerűen értelmezni. Ebben az igyekezetükben arra a kérdésre

is választ keresnek: hogyan vezetnek, merre irányítanak bennünket reformátor eleink és hagyományaink?

Keresve a választ az alábbi négy kérdésre, összefoglaljuk mostani meglátásainkat és problémáinkat: reménységeinket és gondjainkat, készségünket a hitre, a bűnbánatra és a cselekvésre, valamint azt a vágyunkat, hogy biztassuk, bátorítsuk a református egyházakat, és minden jóakarátú embert a földön.

1) Miként látjuk magunkat, mint keresztyéneket, ahogy ezekben a mostani változó társadalmakban élünk és cselekszünk?

2) Hogyan juthatunk el annak felismerésére, hogy mi az Isten akarata ma a világban, és ehhez képest mi az, amit tőlünk vár?

3) A mi szempontunkból nézve mik a legfontosabb jellegzetességei a még mindig zajló társadalmi változásoknak?

4) Melyek azok a kérdések, amiket egyházainkon belül kell tisztáznunk ahhoz, hogy el tudjuk végezni politikai és társadalmi feladatainkat?

1) A keresztyén közösség nem mentesül a kor társadalmi változásainak kihatásaitól. Benne élünk, minket is érintenek ezek a változások, és mi is felelősek vagyunk érte. A társadalomról szólva, azt is leszögezhetjük, hogy mi viszont egy keresztyén közösség vagyunk. Keresztyén közösség az, amely Isten Jézus Krisztusban adott kijelentése szerint él és tájékozódik. Ez azt jelenti, hogy az élő Krisztus ismeretében él és cselekszik, Aki mindig megnyitja az utat a halálból az életre, a bűnből a teljességre, a kötöttségből a szabadságra. Isten Igéje az a szó, amely az Ő változhatatlan akaratát hirdeti: hogy egész életünket átalakítsa és erre a célra irányítsa. Isten Igéje egyszersmind az Ő ítélete is minden istentelen és embertelen gonoszság felett, és az Ő irgalma mindazok iránt, akik ettől a gonoszságtól szenvednek.

2) Igéjével Isten elhívott bennünket, hogy az Ő népe legyünk ezen a világon; először Izraelt hívta el, aztán minket, mindnyájunkat. Ez az Ige az egész világról hívja a férfiakat és nőket, hogy legyenek Isten népe. Istennek ez az elhívása szabadokká tesz a világ hatalmasságaival szemben, és felszabadít arra, hogy kritikai kapcsolatot alakítsunk ki azok szervezeteivel és intézményeivel. Ugyanakkor viszont azért helyezett bele bennünket a világba, hogy Isten minden ember iránti szeretetének a bizonyágtévői legyünk (Jn 17,2–26). Ez volt a forrása református eleink rendíthetetlen kezdeményező és kutató erőinek. És ezért volt helyes az az állításuk, hogy a keresztyén közösség útja mindig két veszedelem között vezet: egyfelől a beilleszkedés, és a világi hatalmakkal való megalkuvás, másfelől az elzárkózás, a saját gondjainkba való begubózás között.

3) Meg kell vallanunk, hogy e veszedelmek egyike-másika bizony hatalmába kerített bennünket – attól való féltünkben, hogy a tanítványságnak ára lesz. Ha meg akarjuk változtatni a társadalmat, előbb nekünk magunknak kell bűnbánatot gyakorolnunk és megváltoznunk. Saját vétkeink bűnrészesekké tesznek bennünket azokban a bűnös politikai és gazdasági rendszerekben, melyek az elmúlt évtizedekben sanyargatták az emberiséget. Némáki maradtunk, mikor pedig szólnunk kellett volna, előnyök szerzésére törekedtünk méltatlan szövetségeseknél, elmulasztottuk közösségeinken belül nyomatékosan kifejezni szolidaritásunkat az elnyomottakkal és kirekesztettekkel.

4) Mai világunkban sok szervezet és sok helyzet elmentés azzal, ahogy a Biblia tanítja az emberek egymás közötti, és a környezethez való viszonyát. Az anyagi nyereség egyedüli célként való hajszolása olyan rendszereket hoz létre, melyek munkanélküliséget, és az emberi munkától való elidegenedést szülnék. A féktelen fogyasztási igény, amely a szükségtelen javak iránti értelmetlen vágyat növeli, tönkreteszi a hagyományos kultúrákat és gazdaságokat. És a következmény: egész népek és földrészek kizsákmányolása. Számtalan ország bennszülött lakosságát arra kényszerítették, hogy szülőföldjét másoknak rendelkezé alá, hogy mások élvezék annak javait. Földünk talaját, vizeit és levegőjét mérgezték haladó fejlesztési programjaink. Isten fi-

gyelmeztet: bánjuk meg cinkos együttműködésünket ezekkel a rendszerekkel és eljárásokkal.

5) az Isten előtti bűnbánat nem bátortalanít el, hanem éppen felkínálja az újakezdés lehetőségét, hogy Isten népeként, keresztyén közösségként éljünk. A keresztyén közösség egyik próbája az ökumenikus szolidaritás mai világunk szenvedő népeivel. Ez az ökumenikus jelleg megóvja a keresztyéneket attól, hogy figyelmen kívül hagyják az egyébként elfelejtetteket és kirekesztetteket. Mint ahogy Jézus Krisztus hatalma is erőtlenségében, sebezhetőségében rejlik, ugyanúgy a keresztyén közösségé is. Mint másokért élő egyház a szegények és kisemmizettek mellett kell hogy álljon, készen arra, hogy gondolkodását és cselekvését korrigálja azáltal, hogy meghallja ezek hangját, észreveszi szükségüket. Hogy erre a magatartásra eljussanak, bátorítani kell a világ különböző részein élő keresztyéneket: idézzék vissza múltbeli tapasztalataikat, emlékeiket. Képessé kell tenni őket azoknak a magatartásformáknak az elemzésére, amelyek erősítették és állandósították a ma is érvényes, igazságtalan rendszereket, és hogy meggondolásaikat osszák meg tágabb közösségükkel is.

6) Nem tagadjuk: református hagyományaink értelmében a politikának megvolt és megvan a maga funkciója, területe, és megvannak a maga belső szabályai. Amde hangsúlyozzuk, hogy ezt a területet nem csak államként kell meghatározni, hanem tágabb értelemben mint „res-publica”-t (köz-ügyet, köz-társaságot), vagy ahogy a puritánok nevezik: „commonwealth” (köz-jólétet, nemzetközösséget). Éppen mivel a keresztyén közösség egy szélesebb emberi közösségen belül él, és arra hivatott, hogy Istenről tegyen bizonyosságot a világban, elkerülhetetlenül részt kell vennie az emberi közösség problémáiban. A reformátorok azt tanították, hogy a keresztyén közösség osztozik az emberiség együttéléséért hordozott felelősségben, mivel Isten nem akarja átengedni a földet és annak lakóit a gonosznak. E tekintetben a kötelezettség célja szekuláris: a „res publica” elsőrenden olyan hely kell legyen, ahol a népek érintkezni tudnak egymással, – a lehetőséghez képest hatalmi határok és az igazságtalan helyzetek kötöttségei nélkül. Tehát a keresztyén közösség feladata figyelemmel lenni a nép reményeire és félelméire, és mellette állni a mai társadalmi változásokkal való szembesülése idején.

II. Módszer

1) Az idő, amelyben élünk, az önvizsgálat és az önkritika ideje kell hogy legyen. Józannak és óvatosnak kell lennünk annak megítélésében, hogy mi a jó és mi a rossz, mi az, ami reményt kelt, és mi az, ami veszélyes, mi az, ami illúzió csupán, és mi az, ami reálisan remélhető. Az elsődleges kérdés: mi az Isten akarata velünk, mint keresztyén közösséggel, és mi a népekre nézve. Nincsenek garantálható terveink a jövőre tekintve, de vannak történelmi példáink arra, hogy nyílnak új távlatok a közélet és az egyéni élet felelős, közösségi alakítására.

2) Ahhoz, hogy Isten akaratát felismerjük ma, hogyan kell összeegyeztetnünk a Szentírás üzenetére való

gondos figyelmet a jelenkor eseményeiben való részvétellel? Kálvin jó példát kínál ennek megközelítésére a Dániel könyvéhez írt magyarázatában. Ebben úgy elemzi korát, hogy közben figyel a bibliai szövegre, így vetve egybe az akkori és a saját korabeli hatalmasok által okozott sebeket, az elnyomottak szenvedéseit. Tudatosan el kell gondolkodnunk saját korunkról a Szentírás nézőpontjából, és napi történelmünk összefüggéseiből kiindulva meg kellene próbálnunk értelmezni a Szentírást, hogy felfedezzük mára érvényes tanításait. Észre kellene vennünk azokat a kulturális és ideológiai torzításokat, amiket beleviszünk bibliaolvasásunkba.

3) Mint református közösségnek, központi és közös hivatkozási alapunk csakis a Biblia olvasása és tanulmányozása. A jelenkor történetébe való belemélyedésünk nem kellene, hogy megkössön bennünket a Bibliához való közeledésünkben, hanem éppen az Írás egyszerű megközelítéséhez kellene hogy utat nyisson. A Bibliának ilyen újszerű olvasása pedig segítené bennünket az idők jeleinek megértésében. Bibliaolvasásunk és tanulmányozásunk Izrael történetére vonatkozik, amely mint új nép, egyedül Isten által jött létre, Aki az egyetlen király minden politikai és vallási hatalom felett, és azokkal szemben. Ennek a népnek a történetéhez kötődik a mi történetünk, mint Jézus Krisztus által életre hívott népé, amely Isten országába tartozik, s így szabaddá lett még a halál hatalmával szemben is.

4) Ez a fajta bibliaolvasás a tanulás folyamatát indítja el, kérdések felvetését, és kölcsönös kapcsolattartást a szöveg, annak szerzői és olvasói között. Meggyőződésünk: ez a kölcsönös egymásrahatás szükséges ahhoz, hogy az egyházak valódi, hatékony közösséggé váljanak, és ne maradjanak meg hierarchikus intézményeknek. Így olyan közösséggé válik az egyház, amely minden kezdeményezésben és erőfeszítésben érdekelt, ami arra irányul, hogy újra megnyíljanak és szélesedjenek a közéletben való aktív részvétel távlatai, melyek – úgy tűnik, – napjainkban egyre szűkebbek, és gyakran igen korlátozottak. Magunknak is fel kell tennünk a kérdést: találunk-e párhuzamot aközött, hogy egy tanuló, kérdéseket feltevő bibliaolvasó társaság vagyunk, és hogy hatékony résztvevői vagyunk a politikai közéletnek? Nem véletlenül fogalmazta meg Kálvin a maga nézetét „a hívők társaságáról” úgy, mint emberi társulásról, emberi lények egymás közötti kapcsolata értelmében, amely – hozzáteszi – Isten dicsőségére válik.

5) Bár társadalompolitikai következtetések levonása a zsidó-keresztény identitás bibliai történetéből mindig problematikus, a bibliai metodológiák és pedagógiák mégis fel kell hogy szabadítsák a szöveget arra, hogy ránk kérdezzen, befogadóképessé tegyen, hatást gyakoroljon ránk a maga életszerűségével, mai életünkre vonatkozó érvényességével. A református hagyománynak történelmi tapasztalata, hogy valahányszor egészséges, felszabadító módszerek lehetővé tették az életre és a Bibliára való rákérdezést egyaránt, tanúi lehettünk olyan közösségek megjelenésének, melyek újra képesek voltak bibliai elmélkedéseiket közéleti felelősségeikre is vonatkoztatni. Nem állíthatjuk, hogy a Biblia szakértő olvasói vagyunk míg belenyugszunk abba, hogy nem értünk a jelenkori élet megíté-

léséhez. Hogy az egyház be tudja tölteni szerepét a társadalomban, ahhoz vezetőinek is, és tagjainak is képzetebbeknek kellene lenni a társadalom elemzése és a társadalmi etika tekintetében. A kihívás tehát az, hogy megfelelően válasszunk a széles etikai spektrumból, amely Isten alapvető akarata, és a mi egyedi, személyes szükségünk és vágyaink között fekszik.

III. Hangsúlyok

1) Láttuk azokat a drámai változásokat, melyek napjainkban sok országban, különböző szempontokból és különféle értelmezésekkel mennek végbe. Főleg annak a szükségességével vagyunk tisztában, hogy megvizsgáljuk a Kelet és Nyugat közt kialakuló új kapcsolatokat – a többi földrész népeire és nemzeteire gyakorolt következményeik szempontjából. E változásokba belebonnyolódva, azokban részt véve, nem formálhatunk jogot ismeretbeli vagy tudásbeli felsőbbrendűsége.

2) A jelenkori történelem során megélt tapasztalataink, a remények, a hibák és az eredmények, mind Isten ítélete alatt állnak. Hasonlóképpen a jövő is, amit építünk, az Ő ígérete és ítélete alatt áll. A szabadság, amit ez a hit eredményez, magába foglalja szembesülésünket saját múltunkkal, annak minden engedelmisségével és lázadásával, valamint mind ezeknek a tanulságait is.

3) Alázatosan megvalljuk, hogy Isten a Szentlélek által állandóan jelen van és munkálkodik, ítéletet és kegyelmet jelentő Igéjével. Imádkozunk, hogy a jelenkor változásai, amelyekre utaltunk, tükrözzék Isten irtógalmas, megváltó munkáját. Tudjuk, hogy a társadalmi változás önmagában nem feltétlen a jórafordulást jelenti. Az ilyen változás csak akkor jó, ha megfelel Isten akaratának, ami – reformátor eleink tanításai szerint – a politika területén „minden ember jólétét és az általános békét” célozza. Ők az igazságos társadalmi szerkezet kritériumának azt tekintették, hogy a gyengéket védje meg az erősektől, hogy humánus lelkület kormányozza az emberiséget, hogy minden elnyomott felszabaduljon. Isten Lelke felszabadít bennünket, hogy ezt a célt szolgáljuk a változó társadalomban. Minden erővel ezért kell küzdeni minden társadalomban.

4) Ennek fényében hálát adunk Istennek, hogy a hidegháború, amely 40 éven át beárnyékolta világunkat, elmúlt. Nagy és reménykeltő jelet látunk abban a tényben, hogy Közép- és Kelet-Európában a gazdasági összeomlás, és az emberi jogokért küzdő spontán csoportok munkája nyomán megbuktak a kommunista ideológia alapján álló rendszerek. Ez esemény által elnyomottak milliói szabadultak fel az ilyen rendszerek alól. Azt reméljük, ez a változás buzdítást fog jelenteni a demokratizálódásra és megbékélésre a világ más részein is, ahol a népek még mindig különféle elnyomásoktól és ideológiai félrevezetésektől szenvednek. Azonban azt is látjuk, hogy Közép- és Kelet-Európa országainak sok problémával kell szembenéznük: Bizonytalansággal, munkanélküliséggel, gazdasági káosszal, etnikai és kulturális viszályokkal stb. Ugyancsak szembesülniük kell az újfajta kizsákmányolás lehetőségével és annak a kérdésével, hogyan

birkózhatnak meg a múlttal. Éppen most nagyonis szükségük van a szolidaritásra annak reményében, hogy életük a továbbiakban igazságosságban és szabadságban alakulhat.

5) Úgy tűnik, ezek az események elmélyítik az ideológiai krízist. Mintha a haladó történelemszemlélet elveszett volna. Nagy baj, hogy manapság egyre több nép úgy tekinti a demokráciát és a szocializmust, mint két ellentétes ideológiát. Ez teljes ellentétben áll azazal, ahogy az 1960-as és 1970-es években éppen e két világnézet kölcsönhatása, nemzeti határokon is átívelve, összekötötte a népek mozgalmait. Most úgy tűnik, az a központi gondolat, hogy a politikai életet haladó célok és eredmények irányítsák, teljesen visszaszorul. Mintha most csakis azok az elgondolások lennének jelen és érvényesülnének a gazdasági nyelvben és elképzelésekben, amik a gazdasági sikert, a „növekedést”, a „fejlődést” jelzik – most ezek tűnnek kizárólagos értékeknek. Jelenleg ez a gazdasági magatartás és ezek az értékek uralják mindennapi életünket és az ideológiai elképzeléseket.

6) Bár hálások vagyunk a demokratizálódás és megbékélés mutatkozó jeleiért, elszomorítanak bennünket azok a módszerek, amik a társadalmi életben nem változtak, és az a temérdek nyomorúság, amit embereknek még mindig szenvedniük kell. Igaz hogy a hidegháború elmúlt, de a szegénység, az ideológiák, a vallási különbözőségek által okozott háborúk távolról sem szűntek meg. Az iparosodott országok gazdasági gondolkodásmódját és hatalmát a Dél országai úgy élik meg, mint egy rettenetes, jelképes agressziót. Az imperialista agresszió emlékét és tudatát nagyban elhomályosítja más krízisek élessége: a gazdasági visszaesés és pangás, a helyi háborúk, az éhség, a politikai elnyomás, a különféle fertőző betegségek terjedése (Aids stb.).

7) Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában ezeknek a csapásoknak a súlyosbodása magyarázza a fatalista viselkedést és azt a beletörődő magatartást, amely a régi ellenzékkel való bűnös összejárásban nyilvánul meg – s így kialakul az új elit. Az egyoldalú gazdasági értékrendnek az erőltetése úgy hat, hogy mindennek elnyomja az emlékét és a tudatát, amit különböző helyzetekben tapasztaltak és elértek, pl. az elmúlt félszázad felszabadító harcaiban Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában. Figyelembe kell vennünk azokat a nyílt társadalmi lázadásokat, és a forróságoknak azokat a rejtett megnyilvánulásait, melyek az elszegényedés és elbizonytalanodás által kegyetlenül érintett társadalmi osztályok között jelennek meg. Pl. felfogható-e a fundamentalista és pünkösdista csoportok növekedése a Harmadik Világban úgy, mint társadalmi dezertálás, vagy mint a reménység iránti erős szomjúság?

IV. Feladatok

1) Mindent megelőző feladatunk ma felelős keresztyén közösségként élni a változó társadalomban. Mint keresztyén közösségnek, tennivalóink nem a társadalmon kívül, vagy fölötte vannak, hanem éppen hogy a mai társadalom közepette. Aktív politikai és társada-

lmi felelősségünk hozzátartozik a mai világesemények között való elhivatottságunkhoz. Szeretnénk bízni és elkötelezni gyülekezeteinket arra, hogy a társadalmi változások élére rendeltéknek tekintsék magukat.

2) Hogy nagyobb legyen a hatása és hitelessége a keresztyén közösség társadalmi életben való részvételének, szükséges, hogy kész és képes legyen együttműködni más vallású, más meggyőződésű és más ideológiájú emberekkel, és tanulni tőlük. Együtt kell dolgozni velük egy igazságos emberi társadalom munkálása során.

3) Akadályozza ezt a fontos tevékenységet, ha bizonyos sürgető és ellentmondások saját gondolkodásunkban nincsenek megoldva. Igényeljük ezeknek a kérdéseknek a megbeszélését és tisztázását anélkül, hogy olcsó egyetértésre törekednénk. Az előttünk álló legfontosabb feladatokat a következőkben látjuk:

a) Egyik oldalról Kelet-Európa hangját halljuk: „A kommunizmustól már semmit sem várunk!” Másfelől egy másik hang azt mondja: „Minthogy a kapitalizmus felett a szocializmus által gyakorolt kritika igen kevés figyelmet kapott, az egyházaknak sürgősen fel kell vetniük e kritika legalapvetőbb gondját, az igazságosság gondját a politikailag és gazdaságilag kisméizettek érdekében.” A kérdés az, hogy milyen értelemben és mi célból lehetséges ez a kritika ma, és miért fontos, hogy hangot kapjon?

b) Azt tartjuk, hogy az egyházaknak úgy kell állást foglalniuk a szekuláris állam mellett, mint vallásilag semleges, kulturálisan pedig pluralista valóság mellett. Ez azt is jelenti, hogy az államot meg kell óvni Istennek az alkotmányban való említésétől, nehogy hivatkozhasson bármely vallással való szövetségre, vagy azt állíthassa, hogy az állam vallásos alapokon áll. Meggyőződésünk, hogy az egyháznak törvényesen biztosított szabadságra van szüksége, ami magába foglalja:

– a lelkiismereti és vallásszabadságot;

– minden vallási csoport és intézmény számára az alkotmányosan garantált teljes önállóságot;– intézményes és önkormányzati szabadságnak törvényes védelmét.

Az egyháznak bátorítania kell az államot annak a kérdésnek a felvetésére: mit jelent a szekuláris állam egy pluralista világban.

Ahol az egyházak szoros kapcsolatot tartanak fenn az állammal, vajjon le tudnak-e mondani privilégiumaikról annak érdekében, hogy az állam a sok-vallású pluralizmust tolerálja? Tudnak-e támogatni egy ilyen pluralizmust, és hogy kell azt kezelniük?

c) Elismerjük annak szükségességét, hogy a keresztyén közösség ökumenikus szolidaritásban éljen és munkálja az emberi közösségvállalás egyéb kifejezéseit is, hisz ebben a közösségben mindnyájan osztozunk: keresztyén közösségben, és azon kívül élők egyaránt. Halljuk a nem-európaiak kritikáját is amiatt, hogy az európai keresztyének gondolkodása még mindig nagyon Európa-központú. De azt is látjuk, hogy a nagyhatalmak lazuló szorítása és a nemzetközi szervezetek növekvő hatalma új teret nyitott az etnikai nacionalizmus és a valláspolitikai öntudat versengő erőinek. Hogy lehet oly módon összekapcsolni az ökumenikus szolidaritást az egyes térségek sajátosságai-

nak tiszteletbentartásával, hogy elkerülhessük mind a nemzetközi csúcsszervekben, mind pedig a nemzeti/regionális behatárolódásban rejlő veszedelmeket?

d) Hitünk arra szólít, hogy a békét munkáljuk. Egyrészt sokan vannak, akik ezt úgy értik, hogy az erőszak bármely formában való alkalmazását el kell utasítaniuk. A radikális felfogású református egyházak közül némelyek az üldöztetéssel szembeni következetesen erőszakmentes álláspontjuknak akarnak megnyerni bennünket. Másrészt viszont egy a református örökséghez tartozó erőteljes hagyomány értelmezése szerint igenis vannak olyan esetek, mikor az elnyomó erőszak elleni igazságos felkelés és harc feltételei fennállnak – el egészen az elnyomás elleni fegyveres ellenállásig. Ilyen esetekben előfordulhat, hogy az egyházat is felszólítják az ellenállás szentesítésére. Mik azok a kritériumok – ha egyáltalán vannak –, melyek alapján az egyház egy kormányt törvénytelennek tekinthet és vele szemben az ellenállást szentesítheti? Mi a szerepe és milyen lehet a természete az erőszakmentességnek egy ilyen ellenállással kapcsolatban? Vajjon az erőszakmentesség iránti elkötelezettség aláaknázhatja-e az egyháznak azt a felelősségét, hogy kritikát gyakoroljon a kormány felett?

e) Egy másik kérdés, aminek a református egyházak a továbbiakban is komoly figyelmet kell hogy szenteljenek az a funkció, amit Isten a kormányokra ruházott. Hogy egy kormánynak mi a funkciója, az döntő legitimitása szempontjából. E tekintetben a kormány elsődleges feladata a gyengék, a kiszolgáltatottak védelmezése az elnyomókkal szemben – beleértve ide magát a kormányt is. Az állam felelőssége az egyének és csoportok jogainak biztosítása, ebbe beletartozik a társadalombiztosítás, a munkához, a lakáshoz, az egészségvédelemhez és az iskolázáshoz való jog. Ha ezeknek a kötelezettségeinek a teljesítését elmulasztja, vajjon elveszti-e a kormány a maga legitimitását még akkor is, ha törvényesen lett megalakítva? Ki

ítélheti meg az ilyen eseteket, milyen kritériumok alapján, és milyen következményekkel jár egy ilyen felismerés egy jogállamban?

l) Ma a népek mozgalmi nagyobb democráciára törekuszenek. Szeretnék támogatni és bátorítani ezeket az erőfeszítéseket. Ugyanakkor mélységesen tudatában vagyunk azoknak a (gazdasági, ipari, hadiipari, managementbeli ideológiai, tudományos és technológiai) hatalmi rendszereknek, melyek mind hatnak az életünkre. És ezek a hatalmak tulajdonképpen nincsenek alávetve a demokrácia ellenőrzésének. Sőt, az a tendencia, hogy egyre elnyomóbb jellegűvé válnak, a demokrácia terjedésével csak növekedhet, és sok esetben egyenesen a demokrácia intézményei váltak függővé tőlük. Túl gyenge-e a demokrácia, vagy képes-e erősíteni az ellenhatásokat, melyek ezeket a hatalmakat mérsékelni fogják?

Nem mindegyik, a fentiekben érintett feladat vonatkozik feltétlenül egyformán minden, a világ bármely térségében élő tagegyházunkra, mely az őt közvetlenül és sürgetően ért kihívásokkal küszködik, saját kontextusán belül. De a szolgálatuk gyakorlására Isten által adott lehetőségeket mindenütt komolyan kell hogy vegyék: „alkalmas és alkalmatlan időben” (2Tim 4,2). E feladat vállalásában nincsenek egyedül. Isten cselekvően van jelen a világban, alakítja azt és annak dolgait akarata és céljai szerint. Bár úgy helyezett bele bennünket e világba mint zarándokokat és idegeneket, mégis arra hívott el, hogy Isten munkatársaiként, az Ő örökkévaló szeretetének és igazságának legyünk tanúbizonyságai.

5) A már lezajlott és még folyamatban lévő változások következményei belátható időig hatással lesznek ránk. Ezért a Református Világszövetség kéri az egyházak hozzászólásait és megjegyzéseit ehhez a tanulmányhoz. Ugyancsak hálás minden a témával kapcsolatos eddigi elméleti és gyakorlati foglalkozás, és az ezekre vonatkozó ismertetéséért is.

(Fordította: az Ökumenikus Tanulmányi Központ)

HÍREK

A MAGYAR BIBLIATÁRSULAT ALAPÍTVÁNY módosított és egységes szerkezetbe foglalt alapító okirata

A Magyar Biblia Alapítvány alapítói az 1991. december 2-én elfogadott Alapító okiratot a mai napon közös meg egyezséssel az alábbiak szerint módosítják, s a módosításokra tekintettel egységes szövegezésben teszik közzé.

1. Az Alapítvány teljes és rövidített neve:

Magyar Bibliatársulat Alapítvány
röv. Magyar Bibliatársulat, illetve Bibliatársulat
Idegennyelvű elnevezése: Hungarian Bible Society
Ungarische Bibelgesellschaft

2. A Bibliatársulat székhelye:

Budapest, IX. 1113 Bocskay út 35.

3. A Bibliatársulat célja:

A magyar nyelvű Biblia ügyének szolgálata. Különösképpen is a Biblia magyar szövegének gondozása, fordítása és a kiadás segítése, továbbá a Biblia tanulmányozását segítő művek kiadása. A Biblia iránti megnövekedett igényre tekintettel a bibliaterjesztés segítése határainkon belül és határainkon túl élő magyar testvéreink számára, az ottani bibliatársulatokkal egyeztetve. A Bibliatársulat segíteni kíván abban, hogy a hazánkban élő nemzetiségek és idegenek anyanyelvükön olvashassák a Szentírást, így az igényeknek

megfelelően gondoskodik a Biblia idegen nyelvű hazai terjesztéséről, a Bibliatársulatok Világszövetségén belül kialakult gyakorlat szerint, a testvér bibliatársulatokkal egyeztetve.

4. A Bibliatársulat feladata:

A 3. pontban foglalt célkitűzésekre tekintettel a Bibliatársulat feladatai közé tartozik különösen:

- a magyar nyelvű Biblia szövegének gondozása,
- a Bibliák kiadása (A Magyar Bibliatársulat Alapítvány kiadója a jelen alapszabály elfogadásakor a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója),
  - olyan könyvek kiadása, amelyek a Biblia jobb megértését szolgálják,
  - a magyar oktatási rendszerben a Biblia megismertetése,
  - a határainkon túl élő magyarság Bibliával való ellátása, a Bibliatársulatok Világszövetségén belül kialakult gyakorlat szerint, azaz támogatni kívánjuk az egyes nemzeti bibliatársulatokat az ott élő magyarok Bibliával való ellátásában,
  - a hazánkban élő nemzetiségek és idegenek Bibliával való ellátása a Bibliatársulatok Világszövetségén belül kialakult gyakorlat szerint,
  - együttműködés a Bibliatársulatok Világszövetségével, mint annak úgynevezett társult tagja, szem előtt tartva a Világszövetség alapelveit és eljárási módozatait,
  - a Biblia ügyének szolgálata a tömegkommunikációs eszközökben.

5. Az Alapítvány vagyona:

Az Alapítvány vagyona 550 000,-Ft összegű befizetés, amely az alábbiak szerint oszlik meg az alapítók között:

Magyarországi Református Egyház	240 000,-Ft
Magyarországi Evangélikus Egyház	150 000,-Ft
Magyarországi Baptista Egyház	60 000,-Ft
Magyarországi Metodista Egyház	20 000,-Ft
Magyarországi Hetednapos Adventista Egyház	20 000,-Ft
Magyarországi Orthodox Egyháza	10 000,-Ft
Magyarországi Unitárius Egyház	10 000,-Ft
Evangéliumi Pünkösdi Közösség	10 000,-Ft
Mo-i Keresztyén Testvér	
Gyülekezetek Képv.	10 000,-Ft
Magyarországi Szabadkeresztyén Gyülekezet	10 000,-Ft
Élő Isten Gyülekezete	10 000,-Ft

A Magyar Bibliatársulat Alapítvány nyitott, bel- és külföldi egyházi szervezetektől, gyülekezetektől, természetes és jogi személyektől pénz és más ingó, ingatlan adományokat fogad el, amelyeket az Alapítvány céljára korlátozás nélkül fel lehet használni.

6. Az Alapítók:

6.1. Az Alapítvány létesítésekor (1991. december 2.) az alábbi egyházak voltak az alapítók: Magyarországi Református Egyház, Magyarországi Evangélikus Egyház, Magyarországi Baptista Egyház, Magyarországi Metodista Egyház, Magyarországi Hetednapos Adventista Egyház, Magyarországi Orthodox Egyház.

A jelen alapszabály aláírásával a fenti egyházak elfogadják az alábbi egyházak csatlakozását az Alapítványhoz: Magyarországi Unitárius Egyház, Evangéliumi Pünkösdi Közösség, Magyarországi Keresztyén Testvér

Gyülekezetek Képviselője, Magyarországi Szabadkeresztyén Gyülekezet, Élő Isten Gyülekezete. A jelen pontban foglalt valamennyi egyház az Alapítványban azonos jogokkal rendelkezik, azzal, hogy az Alapítvány szerveiben eltérő szavazati jog illeti meg őket.

6.2. Az Alapítvány nyitott, ahhoz bármely egyház, vagy egyházi szervezet tagként csatlakozhat, amennyiben elfogadja a jelen alapító okirat rendelkezéseit és ha csatlakozási kérelmét a Közgyűlésen az alapítók elfogadják.

7. A Magyar Bibliatársulat Alapítvány Baráti Köre:

A Magyar Bibliatársulat magánszemélyeknek is felajánlhatja, illetve jelentkezésüket elfogadhatja, hogy működjenek közre a Magyar Bibliatársulat munkájában, támogassák a magyar nyelvű Biblia ügyét és vegyenek részt a bibliaterjesztés szolgálatában. A magánszemélyek alkotják a Magyar Bibliatársulat Alapítvány Baráti Körét. A Baráti Kör minden 50 tag után egy szavazati joggal rendelkezik a Bibliatársulat Közgyűlésén. A Baráti Kör saját maga jelöli ki a Közgyűlésen képvisellettal rendelkező személyeket.

8. Megfigyelői státus a Magyar Bibliatársulat Alapítványban:

A Bibliatársulat Közgyűlése egy-egy egyháznak, egyházak testületi, ökumenikus szerveződésének, valamint egyházi jellegű szervezetnek, továbbá a Biblia ügye iránt alapító okiratuk szerint elkötelezett nem egyházi jellegű szervezeteknek felajánlhatja, illetve ilyen szervezetek jelentkezését elfogadhatja, hogy megfigyelőként működjenek közre a Magyar Bibliatársulat munkájában, támogassa a magyar nyelvű Biblia ügyét és vegyen részt a bibliaterjesztés világméretű szolgálatában, a Bibliatársulatok Világszövetsége nemzetközi akcióiban. A megfigyelői státusszal felruházott szervezet egy tanácskozási jogú személlyel képviseltetheti magát a Bibliatársulat Közgyűlésén.

9. A Magyar Bibliatársulat Alapítvány szervei:

A Magyar Bibliatársulat Alapítvány szervei az alábbiak:

- 9.1 Közgyűlés
- 9.2 Kuratórium
- 9.3 Elnök
- 9.4 Ügyvezető elnök
- 9.5 Alelnökök
- 9.6 Főtitkár
- 9.7 Jegyző
- 9.8 Pénzügyi felügyelő
- 9.9 Szöveggondozó Bizottság
- 9.1. Közgyűlés

(1) A Magyar Bibliatársulat Alapítvány Közgyűlését az alapítók által hat évre kijelölt tagok, valamint a főtitkár és az Alapítvány pénzügyi felügyelője alkotják. A Református Egyház 10, az Evangélikus Egyház 5, a Baptista Egyház 3, a Metodista Egyház 2, az Adventista Egyház 2, az Unitárius Egyház 1, az Evangéliumi Pünkösdi Közösség 1, a Magyarországi Keresztyén Testvér Gyülekezetek Képviselője 1, a Magyar Orthodox Egyház 1, az Élő Isten Gyülekezete 1 tagot, továbbá a Magyar Bibliatársulat Baráti Köre minden 50 tag után 1 tagot delegálhat. Ha valamely tagság a hat éves időtartamon belül bármely oknál fogva megüresedik, az

érintett tagegyház (vagy szervezet) az időszak hátralévő részére új tagot delegálhat a Közgyűlésbe.

(2) A megfigyelői státusú szervezetek egy-egy tanácskozási joggal felruházott személlyel képviselik magukat.

(3) A Közgyűlés a Magyar Bibliatársulat Alapítvány legfőbb határozó szerve. Hatáskörébe tartozik különösen:

- a Kuratórium tagjainak megválasztása, felmentése
- a tisztségviselők megválasztása, felmentése
- a Baráti Kör tagjainak felvételéről és a megfigyelői státus elfogadásáról, illetve megvonásáról való határozat
- a Kuratórium és a tisztségviselők beszámolóinak elfogadása
- a Biblia szövegének gondozása, kiadása és terjesztése ügyében elvi jelentőségű döntések hozatala
- minden olyan ügy, amelyet a Közgyűlés a maga hatáskörébe von.

(4) A Közgyűlést a Magyar Bibliatársulat Alapítvány elnöke és főtítkára hívja össze, évente legalább egy alkalommal. Össze kell hívni a Közgyűlést, ha a Kuratórium vagy három alkotó tag a Közgyűlés összehívását a tárgy megjelölésével a Kuratóriumnál írásban kezdeményezi.

(5) A Közgyűlés határozatképes, ha a szavazásra jogosultak fele (50%-a) megjelent.

(6) A Közgyűlés határozatait egyszerű szótöbbséggel hozza meg, általában nyílt szavazással, de titkos szavazással határoz a Magyar Bibliatársulat Alapítvány tisztségviselőinek, a Szöveggondozó Bizottság tagjainak és az Alapítvány pénzügyi ellenőrének megválasztásakor.

(7) A Közgyűlésről a jegyző készít jegyzőkönyvet, amelyet két – a Közgyűlés által megválasztott – jegyzőkönyvhitelesítő hitelesít.

9.2 Kuratórium

(1) A Magyar Bibliatársulat Alapítvány Kuratóriumának tagjait a Közgyűlés választja meg hat évi időtartamra. A Kuratórium tagjai az Alapítvány elnöke, ügyvezető elnöke, a két alelnök, a jegyző, az egyes tagegyházakból (vagy szervezetekből) egy-egy képviselő, valamint hivatalból a főtítkár.

(2) A Kuratórium elnöke egyben a Magyar Bibliatársulat Alapítvány elnöke is.

(3) A Magyar Bibliatársulat Alapítvány elnökét és főtítkárát más-más tagegyházakból kell megválasztani.

(4) A Kuratórium a Magyar Bibliatársulat Alapítvány ügyvezető és irányító szerve. Állásfoglalást hoz vagy nyilatkozik az alkotó tagokat egyetemesen érdeklő ügyekben, felügyeli a Magyar Bibliatársulat Alapítvány és szervei működését, munkájukról beszámoltatja őket. Szükség esetén szakértőket vagy szakértői bizottságokat von be eldöntendő ügyek előkészítésébe.

(5) A Kuratórium minden év május végéig tájékoztatja a Magyar Bibliatársulat Alapítvány kiadóját az Alapítvány tagegyházainak következő évi bigliaigényéről (Biblia-fajtánként, példányszám megjelölésével). A Bibliák eladási árát a Magyar Bibliatársulat Alapítvány Kuratóriuma határozza meg a kiadó javaslata alapján.

(6) A Kuratórium üléseit negyedévenként tartja. Három tag kívánságára, az általuk megjelölt kérdés

megtárgyalására rendkívüli kuratóriumi ülést kell tartani. A Kuratórium ülését a Magyar Bibliatársulat Alapítvány elnöke és főtítkára hívja össze. A kuratóriumi ülés akkor határozatképes, ha azon a kuratóriumi tagok legalább fele megjelent. A Kuratórium nyílt szavazással, egyszerű szótöbbséggel hozza meg határozatait. Három kuratóriumi tag kérésére titkos szavazást kell tartani.

9.3 Elnök

(1) A Magyar Bibliatársulat Alapítvány elnökét – aki egyben a Magyar Bibliatársulat Alapítvány Kuratóriumának elnöke – a Közgyűlés választja meg hat éves időtartamra, saját tagjai sorából.

(2) Az elnök hatáskörébe tartoznak különösen:

- a főtítkárral együtt, és külön is képviseli a Magyar Bibliatársulat Alapítványt,
- az egyes egyházakkal, egyházi szervezetekkel tartja a kapcsolatot,
- a főtítkárral együtt összehívja a közgyűlést és a Kuratórium ülését.

- a főtítkárral együtt gondoskodik a Közgyűlés és a kuratóriumi ülés határozatainak előkészítéséről és végrehajtásáról,

- felügyeli a tisztségviselők és az egyes szervek működését,

- elnököl a Magyar Bibliatársulat Alapítvány Közgyűlésén és a kuratóriumi üléseken,

9.4 Ügyvezető elnök

(1) A Magyar Bibliatársulat ügyvezető elnökét a Közgyűlés választja meg hat évre, saját tagjai köréből. Hatáskörébe tartozik különösen:

- helyettesíti az elnököt akadályoztatása esetén az elnöki funkciók gyakorlásában,

- elnököl a Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága ülésein.

9.5 Alelnök

(1) A Magyar Bibliatársulat két alelnökét a Közgyűlés választja meg hat éves időtartamra, saját tagjai köréből.

(2) Az alelnökök az elnököt, az ügyvezető elnököt és a főtítkárt segítik munkájukban. Az elnök, ügyvezető elnök és a főtítkár akadályoztatása esetén helyettesíthetik az elnököt, ügyvezető elnököt és a főtítkárt.

9.6 Főtítkár

(1) A főtítkár az elnökökkel együtt külön is képviseli a Magyar Bibliatársulat Alapítványt.

(2) A főtítkárt a Közgyűlés választja meg és a Kuratórium elnöke nevezi ki hat éves időtartamra, az alapítók által javasolt személyek közül.

(3) A főtítkár gyakorolja a munkáltatói jogokat a Magyar Bibliatársulat Alapítvány alkalmazottai fölött, az Alapítvány pénzügyei vonatkozásában önálló utalványozási jogköre van.

(4) A főtítkár hatáskörébe tartozik különösen:

- a Közgyűlés és a Kuratórium üléseinek határozatait végrehajtja, illetve azok végrehajtásáról gondoskodik,

- előkészíti a Közgyűlés és a Kuratórium üléseinek anyagát,

- jelentést ad a Közgyűlésnek és a Kuratóriumnak az előző Közgyűlés és kuratóriumi ülés óta eltelt idő alatt végzett munkáról,

- tartja a kapcsolatot a Bibliatársulatok Világszövetségével és annak nemzeti bibliatársulataival, az e kap-

csolattartásból származó döntésre igényt tartó ügyeket előkészíti a Közgyűlés és a Kuratórium üléseire,

– ellátja a Bibliatársulat működésével kapcsolatos ügyintézését, irányítja a hivatali szervezetet.

(5) A főtitkárt tartós akadályoztatás esetén a Kuratórium által kijelölt személy teljes jogkörben helyettesíti.

9.7. Jegyző

A Magyar Bibliatársulat jegyzőjét a Közgyűlés választja hat éves időtartamra saját tagjai köréből. A jegyző feladata különösen: a Közgyűlés és a Kuratórium üléseiről jegyzőkönyvet készít azt a megválasztott személyek hitelesítik.

9.8. A pénzügyi felügyelő

A pénzügyi felügyelőt a Kuratórium választja meg és a főtitkár alkalmazza meghatározott időre. A pénzügyi felügyelő felett a munkáltatói jogokat a főtitkár gyakorolja a Kuratóriummal egyetértésben. A pénzügyi felügyelő köteles évenként pénzügyi jelentést készíteni a Kuratórium és a Közgyűlés részére, amelyet az említett szervek határozatilag fogadnak el. A pénzügyi felügyelő szavazati jog nélküli, mint állandó meghívott köteles résztvenni a Kuratórium ülésein és a Közgyűlésen.

9.8. Szöveggondozó Bizottság

(1) A Szöveggondozó Bizottság tagjait a Közgyűlés választja meg a tagegyházak ó- és újszövetségi bibliai, illetve egyéb teológiai tanszékeinek professzorai (vagy a tagszervezet megfelelő képzésű szakemberei) közül hat éves időtartamra.

(2) A Bizottság ó- és újszövetségi szekciója elnökét saját köréből választja. A két szekció együttes ülésén a Magyar Bibliatársulat ügyvezető elnöke elnököl.

(3) A Bizottság a Közgyűlés és a Kuratórium által illetékességből hozzájuk utalt ügyekben állást foglal. A Bizottság a hozzá beérkezett javaslatokat állásfoglalással továbbítja a Kuratóriumnak. Különösen fontos feladata a Bizottságnak egy új bibliafordítás szükségességének felmérése, valamint végrehajtása, illetve annak vizsgálata, hogy a használatban lévő fordítások mikor szorulnak revízióra.

(4) A Bizottság javaslattevő, konzultatív szerv. A Bizottság állásfoglalásainak végrehajtásáról a Kuratórium, illetve a Közgyűlés dönt.

10. Egyéb szakértői bizottságok:

A Kuratórium és a Közgyűlés jogosult állandó és ad hoc bizottságokat felállítani bármely kérdés megvizsgálására. A bizottságok feladatát, létszámát, működési körét és időtartamát a létesítő szerv határozza meg.

11. A Magyar Bibliatársulat Alapítvány gazdálkodása:

(1) A Magyar Bibliatársulat Alapítvány az alapítványokra vonatkozó jogszabályi rendelkezések szerint gazdálkodik. Az alapítók kijelentik, hogy az Alapítvány közhasznú célok érdekében kíván tevékenykedni.

(2) Az Alapítvány működéséhez és az Alapítvány szervei által elfogadott kiadásokhoz a más forrásból nem fedezhető pénzeszközöket az alapítók az alábbi megoszlásban bocsátják az Alapítvány rendelkezésére:

Magyarországi Református Egyház	45%
Magyarországi Evangélikus Egyház	28%
Magyarországi Baptista Egyház	12%
Magyarországi Metodista Egyház	4%
Magyarországi Hetednapos Adventista Egyház	4%
Magyarországi Orthodox Egyház	2%
Magyarországi Unitárius Egyház	1%
Evangéliumi Pünkösdi Közösség	1%
Mo-i Keresztyén Testvér Gyülekezetek Képviselete	1%
Magyarországi Szabadkeresztyén Gyülekezet	1%
Élő Isten Gyülekezete	1%

12. Záró rendelkezések:

(1) A Magyar Bibliatársulat Alapítvány mindenben az 1949-től nem jogi személyként működött Magyar Bibliatanács jogutódának tekintendő.

(2) A Magyar Bibliatársulat Alapítvány nyitott alapítvány, ahhoz a jelen alapító okirat rendelkezései szerint lehet csatlakozni. A Magyar Bibliatársulat Alapítvány a Bibliatársulatok Világszövetségének (United Bible Societies) magyarországi társult tagja.

(3) A Magyar Bibliatársulat Alapítványt az aláíró egyházak határozatlan időtartamra hozták létre, esetleges megszűnésekor vagyona a jogutód szervezetet illeti meg, vagyonát a magyar nyelvű Biblia szövegének gondozása, kiadása és terjesztése céljára kell felhasználni.

(4) A Magyar Bibliatársulat Alapítvány Közgyűlése az alapító okiratot módosíthatja.

(5) A jelen alapító okirat elfogadásával a Magyar Biblia Alapítvány (Fővárosi Bíróság: 2476/1991) alapító okirat korábbi rendelkezései hatályukat veszítik, s a módosításokra tekintettel a jelen alapító okiratot kell mindenben irányadónak venni.

Budapest, 1992. október 26.

Magyarországi Református Egyház
Magyarországi Evangélikus Egyház
Magyarországi Baptista Egyház
Magyarországi Metodista Egyház
Magyarországi H. N. Adventista Egyház
Magyarországi Orthodox Egyház
Élő Isten Gyülekezete

Magyarországi Unitárius Egyház
Evangéliumi Pünkösdi Közösség
Magyarországi Keresztyén Testvérgyülekezetek
Képviselete

Magyarországi Szabadkeresztyén Gyülekezet

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÁLVIN JÁNOS KIADÓJÁNAK KÖNYVAJÁNLATA

Máté evangéliuma, új ford.	42,-Ft
Márk evangéliuma, új ford.	42,-Ft
Lukács evangéliuma, új ford.	42,-Ft
János evangéliuma, új ford.	42,-Ft
Ravasz László: Emlékezéseim	610,-Ft
Ravasz László: Az Újszövetség magyarázata I. Máté, Márk Lukács evangéliumának együttes magyarázata, János evangéliuma. Apostolok cselekedetei.	580,-Ft
Ravasz László: Az Újszövetség magyarázata II. Pál apostol levelei, Zsidókhöz írt levél, A „közönséges” levelek, Jelenségek könyve.	580,-Ft
Ablonczy Dániel: Családkönyv	290,-Ft
Vatai László: Dosztojevskij. A szubjektív életérzés filozófiája.	260,-Ft
Forgon Pál: Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak – Egy kárpátaljai magyar református lelkész a gulágon.	250,-Ft
Frederick Neumann: Az új szív. A Hegyi Beszéd magyarázata.	320,-Ft
Ulrich Fick: Útközben – rövid elbeszélések	150,-Ft
Csiha Kálmán: Fény a rácsokon – börtönévek vallomása	120,-Ft
Tompa Mihály: Pünköst reggelén – verseskötet	210,-Ft
Gyökössi Endre: Magunkról magunknak 7. kiadás	175,-Ft
Dr. Pálhegyi Ferenc: Keresztyén házasság	208,-Ft
Gyülvézi Barnabásné: Én vagyok...	150,-Ft
Douglas: „És köntösömre sorsot vetettek”	250,-Ft
Dickens: Urunk élete	150,-Ft
Új Aranyhárfa – verseskötet	390,-Ft
Ravasz László: Hazafelé – imádságos könyv	190,-Ft
Dr. Varga Zsigmond: Újszövetségi görög-magyar szótár	900,-Ft
Dr. Gyökössi Endre: Hogyan tartsunk gyermekbibliaórát?	100,-Ft
Mindennapi kenyerünk... Bibliai tanácsok, ígéretek, imádságok az év napjaira.	60,-Ft
Muraközy Gyula: A szeretet evangéliumának hirdetője Válogatás Muraközy Gyula életművéből.	230,-Ft
John Bright: Izráel története	270,-Ft
Aranymondásokat tartalmazó öntapadós bélyeg gyerekeknek	50,-Ft

Kaphatók: a Protestáns Könyvesboltban, Budapest, IX., Ráday u. 1.
a Debreceni Református Könyvesboltban, Debrecen, Piac u. 4-6.
Kecskeméti Református Könyvesbolt, Kecskemét, Szabadság tér 6.
Református Könyvesbolt, Szeged, Kárász u. 15.

Megrendelhető: minden lelkész hivatalban és a Kálvin Kiadónál, 1440 Budapest,
Abonyi u. 21. Pf. 5. Utánvételes küldésre megrendelést csak a
Kálvin Kiadó fogad el és teljesít!

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

Sötétségből világosság...

Flagitia Christianorum

A boldogmondások

Az ígéretes jövő egyetlen esélye

Temetési szokások a Küküllő
mentén

„Instructio” táborig prédikátoroknak

Az élet és a szenvedés értelme

Új eget és új földet keresünk

A „keresztyén békekonferencia” a
mérlegen

A világkeresztyénség hírei

Dolgozatok a Jézus élete-kutatásról

Visszhang

ÚJ FOLYAM (XXXVI)

1993
2

THEOLOGIAI SZEMLE

1993. március-április

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája,
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal:

Ref. Zsinati Iroda,
1146 Budapest, Abonyi u. 21.
Telefon: 122-7870

Index: 26 842

HU ISSN 0133 - 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserhádi Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Szedés, tördelés, nyomás

Ráday Nyomda

Felelős vezető: Demeter Levente

Terjeszti a Kálvin János kiadó.

Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy
átutalással a Kálvin János
Kiadó - Budapest OTP
218-98141/536-209803
csekk-
számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 900,-Ft

Egyes szám ára 150,-Ft

TARTALOM

SZÓLJ, URAM

HARMATI BÉLA: Sötétségből világosság -

De tenebris lux 65

TANÍTS MINKET, URUNK

ADAMIK TAMÁS: Flagitia Christianorum 66

TEGEZ LAJOS: A boldogmondások 70

CSERHÁTI SÁNDOR: Az ígéretes jövő egyetlen esélye 75

MOLNÁR AMBRUS: Temetési szokások eredete, a
halottszírás mai gyakorlata a Küküllő mentén 79

ÁGOSTON ISTVÁN: „Instructio” táborigazgatóknak ... 85

BENKŐ SAMU: Az erdélyi kálvinista prédikációk szerepe
a felvilágosodás és a liberalizmus eszméinek
terjesztésében 86

HORVÁTH BARNA: Az élet és a szenvedés értelme 93

KITEKINTÉS

KARSAY ESZTER: Új eget és új földet keresünk 97

Nyílt levél az egyházakhoz 99

TÓTH KÁROLY: Napjaink ökumenikus kihívásai 100

VILÁGKERESZTYÉNISÉG

NÉMETH BALÁZS: A „keresztyén békekonferencia” a
mérlegen 104

Az EEK üdvözli a vallási vezetők tanácskozását a volt
Jugoszláviáról 107

Örményországi és azerbajdzsáni vallási vezetők
találkozásán egyeztek meg 107

Az egyházak nemzeti tanácsainak főtítkárai találkoznak
Berlinben 109

KÖNYVSZEMLE

BOLYKI JÁNOS: Jézus élete-kutatás a legújabb
szakirodalomban 109

HAMAR ZOLTÁN: Jézus élete-kutatás a jelenkori
amerikai teológiai irodalomban 110

BÁTKI ANNA: Elisabeth Schüssler-Fiorenza:
In Memory of Her New York 1983. c. könyve
ismertetése a Jézus élete-kutatás szempontjából 113

IFJ. MÁRKUS MIHÁLY: Jézus Pilátus előtti pere az
újabb teológiai kutatásban 117

NÉMETH ÁRON: Jézus a Koránban 122

SZABÓ LEVENTE: Válogatás a The Jesus Library sorozatból .. 123

SZILVÁSSY ERZSÉBET: R. T. France (Oxford) Jesus
the Radical (Jézus a radikális) c. könyve ismertetése 125

Ökumenikus Tanulmányi Füzetek (4. szám, 1992.
december): „Senki titeket meg ne tévesszen” 126

VISSZHANG

Hogyan is szólítják egyházi embereiket a baptisták? 128

A KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1993. IV. 30.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Sötétségből világosság – De tenebris lux

Testvéreim, Isten, „aki ezt mondta, 'sötétségből világosság ragyogjon fel', ő gyűjtött világosságot szívünkben, hogy felragyogjon előttünk Isten dicsőségének ismerete Krisztus arcán.”

2Kor 4,6

1. *Sötétségből világosság ragyogjon, ez most először is történelmünkre vonatkozik.* Vallásháborúk és ellenségeskedések, szembenállás, gyűlölet és megnemértés évszázadai után, a sötétségből világosság ragyogott föl. Eljött az ideje annak, mert Isten akarta, hogy így legyen, hogy lépéseket tegyünk egymás felé a Krisztusban való egységkeresés útján.

Ez az egységkeresés, az ökumené *nem jelenti* saját identitásunk feladását, lemondást hitvallásainkról, liturgiánkról, évszázados hagyományainkról. *Nem jelenti* külső szempontok keresését, azaz valamiféle közös ellenség elleni harci program meghirdetését, az elvilágiasodás, a szekularizáció rémével történő ríogatást. *Nem jelenti* az elválasztó tanítások olcsó elmosását, hiszen az örökségként kapott, megharcolt és megélt drága igazságok hitvalló mártírok emlékét is őrzik. *Nem azért jöttünk*, hogy a keresztyén egységet keressük az egység kedvéért, a megértést keressük a pusztá megértés miatt.

Sötétségből világosság ragyogjon fel, Isten teremtő tetteire, a világ kezdetére utal az apostol. Sötétségből világosság ragyogjon fel, Isten színe előtt, együtt, könyörgő imádságban, bűnvallásban béklyókba szorítása után visszakapjuk iskoláinkat, intézményeinket. Micsoda óriási felelősség, hogy sötétségből világosság ragyogjon föl egymásról a nevelés segítségével, az oktatás révén. Már 1976-ban kiadásra került a katolikus teológiai hallgatók számára az az ökumenikus teológia, amelyikben a protestáns és ortodox vélemények, hittani összefoglalások is helyet kaptak.

2. *Sötétségből világosság ragyogjon – értjük másodszor most ezt egymásra, különböző egyházak mai és jövőbeli kapcsolataira.* Micsoda egyszerű dolog, hogy évtizedek bezártsága, kezünk-lábunk béklyókba szorítása után visszakapjuk iskoláinkat, intézményeinket. Micsoda óriási felelősség, hogy sötétségből világosság ragyogjon föl egymásról a nevelés segítségével, az oktatás révén. Már 1976-ban kiadásra került a katolikus teológiai hallgatók számára az az ökumenikus teológia, amelyikben a protestáns és ortodox vélemények, hittani összefoglalások is helyet kaptak.

Sikerült megszövegezni más nagy nyelvek és kultúrák példája nyomán magyarul is, közösen a Miatyánkot és az Apostoli Hitvallást, a Hísekegyet. Szeretnénk a már meglévő külön protestáns és külön katolikus, modern nyelvű, mai fordítású Szentírást is elkészíteni magyarul.

Vizsgáljuk meg együtt, vajon a Hísekegyben előkerülő kifejezés, a szentek közössége – communio sanctorum – értelmében tudjuk-e a másikat, a többieket testvéreinknek tekinteni? Az e heti Új Ember kérdésére az egységről idéztem egy régi mondást, amelyik olyan találóan foglalja össze Krisztusnak, a Jó Pásztornak különféle juhain közötti viszonyt: „Aki nem tudja elviselni Krisztus másfajta juhainak birkaszagát, az magamagát rekeszti ki a Pásztor nyájából”.

Az 1993. év ökumenikus imahétre választott igéje a Szentlélek gyümölcseiről szól: szeretet, öröm, békesség, türelem, szívesség, jóság, hűség, szelídség, önmegtartóztatás. Ezeket a

gyümölcsöket keresik, kérik számon rajtunk az emberek és ezeket keresi életünk fáján a Mester is.

Sötétségből világosság ragyogjon – szerethetjük, tisztelhetjük, segíthetjük egymást, mert Jézus is szeret minket, megbocsáthatunk, mert Ő is megbocsátott nekünk. Lehetünk a békesség emberei, mert a kereszten békességet szerzett Isten és ember között.

Van-e korunkban valami másra nagyobb szükségünk Magyarországon, Európában, a világban, ahol Szarajevó vagy Szomália nevének említése háborút, gyilkosságot, esztelen vérengzést, éhséget és nyomort jelent, mint békességre, megértésre és szeretetre? Ezek a gyümölcsök azonban teremnek maguktól, ezek lépéseket jelentenek a világosságban, Krisztus útján. Amikor a kassai vértanúkra emlékezünk és elhelyezzük a kegyelet koszorúját, könyörgjünk együtt Jézus Krisztus világosságáért, bocsánatáért és áldásáért, hogy betölthessük Urunk intését: „Úgy ragyogjon a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiteket és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat!” (Máté 5,16).

3. *Sötétségből világosság ragyogjon – végül harmadszor – hogy felragyogjon előttünk Isten dicsőségének ismerete Krisztus arcán.* Krisztus arcán – azon a töviskoronás, szenvedő arcon, amelyik a keresztfán is szeretetet és megbocsátást sugárzott: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek!” (Lukács 23,34.)

A Bethlemben emberré lett Istenfia azt akarja, hogy a másik ember számára Krisztussá legyünk. A múlt század egyik neves svájci teológusa, Ragaz mondta, hogy tanuljuk meg Jézus nyomán a világ dolgait Isten szerint, Isten felől nézni, a világ dolgaiban pedig vegyük észre a Teremtőt, a Fentartót, a Megváltót kezenyomát.

Ez az istentisztelet gyógyítson sebeket, a megemlékezés és az együttes imádság vigye tekintetünket Krisztus arca felé. Sötétségből világosság ragyogjon – többé már ne lépünk vissza az ellenségeskedés, a gyűlölet, a gyanakvás, a békétlenség árnyékába. Akkor tudunk környezetünk, családjunk, munkahelyünk, társadalmunk számára világosságot jelenteni, mint egyházak és hívő keresztyének, ha magunk között kezdjük, az ökumené közösségében gyakoroljuk a krisztusi szeretetet, békességet, megértést, jóságot, szelídséget.

Sötétségből világosság – ragyogjon Krisztus megbocsátó kegyelme történelmünk foltjaira és úgy világítsa meg ökumenikus kapcsolatainkat, hogy utat találjunk és utat mutassunk.

Amen

(Elhangzott 1993. január 20-án, az esztergomi bazilikában az imahét ökumenikus istentiszteletén.)

Dr. Harmati Béla
ev. püspök,
a MEÖT elnöke

TANÍTS MINKET, URUNK!

Flagitia Christianorum*

1. Nagy tekintélyű és nagy tudású római szerzők elítélően nyilatkoznak az őskeresztényekről. Suetonius felsorolva Néro különféle intézkedéseit, a többi között ezt a megjegyzést teszi: *afflicti supplicii Christiani, genus hominum superstitionis novae ac maleficae* (Nero 16,2). „Halálbüntetést szabott a keresztényekre, erre a káros és új babonának hódoló népségre.” Közismert tény, hogy a rómaiak a *superstitiōt* mint túlzott vallássságot bűnnek tekintették. Itt is ilyen értelemben szerepel, s e negatív jelentését még csak fokozza a *nova* és *malefica* minősítés. A *novus* jelentésének érzékeltetésére elég, ha *res novae*-ra, a forradalomra emlékeztetek, amelyről a rómaiak mindig helytelenítően nyilatkoztak. Suetonius is negatív értelemben használja. Ez nyilvánvaló az *ac malefica* folytatásból: „Új, mégpedig ártó babona” a kereszténység.¹

A Nero-korabeli keresztényüldözésről Tacitus is megemlékezik, Róma égésének leírásánál. Mivel kezdett lábra kapni az a híresztelés, hogy maga Nero császár gyújtotta fel Rómát, Nero a keresztényekre hárította a gyújtogatás vádját, és kegyetlenül megbüntette azokat, „akiket a sokaság miatt gyűlölve Christianusoknak nevezett” (*quos per flagitia invisos vulgus Chrestianos appellabat* Ann. 15,33,2). Tacitus e mondatban gúnyosan alkalmazza a *chrestiani* (jók, derékek, egyszerűek) elnevezést a *Christiani*, a Krisztuskövetők helyett.² E mondatából arra lehet következtetni, hogy Rómában a nép bizonyos bűnöket (*flagitia*) tulajdonított a keresztényeknek, s emiatt gyűlölte őket. Bár Tacitus nem tartja őket vétkesnek Róma felgyújtásában, és leírása szerint a nép is szánta őket, mert Nero szeszélye miatt kellett szenvedniük mégis úgy ír a kereszténységről, mint „vésses babonáságról” (*exitibilis superstitio*) és „gonoszságról” (*malum*), amely gyűlöli az emberi nemet (*odium generis humani*). Maguk a keresztények pedig bűnösök (*sonites*) és a legsúlyosabb büntetéseket is megérdemlik (*novissima exempla meritis* 15,44,5). Kár, hogy Tacitus nem árulja el, mire alapozza e súlyos vádakat.

Ugyanezt a különleges kettősséget találjuk Pliniusnak Traianus császárhoz intézett híres levelében és a császár válaszában. Plinius mint imperiummal rendelkező római magisztrátus kivégeztetett ugyan már néhány keresztényt, akik háromszori megkérdezés után is makacsul kereszténynek vallották, s meg volt győződve, hogy ezeknek makacs csökönyösségét és eltökéltségét (*partinacia, inflexibilis obstinatio* 10,96,3) jogosan bünteti, mégis a feljelentések folytán veszélybe került keresztények nagy száma miatt kétségei támadnak, ezért fordul a császárhoz. Többek között megkér-

dezi tőle, hogy „vajon magát a keresztény nevet kell-e büntetni, akkor is, ha az illető semmi bűnt sem követett el, vagy pedig a keresztény névhez hozzátapadó bűnöket... *nomen ipsum, si flagitiis careat, an flagitia cohaerentia nomini puniantur* (96,2). Tájékoztatja továbbá a császárt, hogy ő kínvallatásnak vetett alá két keresztény nőt, mert meg akarta tudni, mi az igazság (*quid esset veri* 96,8), de gonosz és mérhetetlen babonán kívül semmit sem talált (*nihil aliud inveni, quam superstitionem pravam, immodicam* 96,8). Traianus válasza is különleges. Nem válaszol Plinius kérdéseire, hanem csak kijelenti, hogy nem kell nyomozni a keresztények után, viszont ha följelentik őket, és rájuk bizonyul, hogy keresztények, meg kell büntetni őket (*puniendi sunt*). Aki azonban megtagadja keresztény voltát, s ezt tetteivel is igazolja, bocsánatot nyer.³ (97,1). A keresztény névhez tapadó bűnök (*flagitia*) milyenségével kapcsolatosan egyikük sem mond semmit. Hallgatásukból arra lehet következtetni, hogy ők jól tudták, mit kell érteni a *flagitián*, s azért nem részletezik, mert a római magisztrátusok előtt ez közismert lehetett. Dolgozatomban két kérdésre keresem a választ: milyen bűnökre gondoltak a *flagitia* emlegetésekor, és mi lehet a forrása ezeknek a bűnöknek.

2. Az első kérdés megválaszolása nem okoz különösebb nehézséget, mert a keresztény apologéták védekező irataiból kiderül, milyen bűnökről van szó. Iustinos I. Apológiájában többször utal ugyan azokra a súlyos vádakra, amelyekkel a pogányok a keresztényeket illetik, azonban e vádakat részletesen először a gnosztikus eretnkségekkel kapcsolatban említi. A 26. fejezetben Simon mágusról és a követőiről, Menandrosról és Markiónról szólva a következőket írja: „Hogy azonban azokat a gyalázatos, mítoszokba illő cselekményeket – a gyertyák ledöntését, a féktelen szeretkezést és az emberhúst evést – elkövetik-e, nem tudom. Azt viszont tudom, hogy ti nem üldözték és nem ölték meg őket, még tanításaik miatt sem.” (26,7).⁴ A II. Apológiában már az orthodox keresztényekkel kapcsolatban említi ezeket a vádakat, és védekezésében határozottan állítja, hogy a pogányok találták ki azokat a démonok sugallatára, és kínzásokkal kényszerítik a keresztények hozzátartozóit és szolgálait, hogy ellenük ilyesmikről tanúskodjanak. Valójában – mondja –, a pogányok kultuszaiban ontanak embervért s ott honos a féktelen szeretkezés (12,11). A „Párbeszéd a zsidó Tryphónnal” c. írásának 10. fejezetében ilyen formában említi e vádakat: „csak nem hiszitek el a rólunk terjesztett rágalmakat, hogy mi

* (Elhangzott az Ókortudományi Társaság és az ókortudományi tanszékcsoportok (köztük a Budapesti Református Teológia bibliai tanszékei) felolvasó ülésén 1992. okt. 16.-án az ELTE BTK-on).

embert eszünk, és a lakoma után eloltva a lámpát, erkölcstelen kicsapongásokba merülünk?”⁵

Athénagoras keresztény filozófus Marcus Aurelius-hoz intézett kérvénye szerint három vádat hoznak fel a keresztények ellen: az ateizmust, a thyestési lakomát és az oidipusi közösülést.⁶ Eusebios Egyháztörténetéből kitűnik, hogy ugyanezen vádakkal tüzeltek fel a tömeget a lyoni keresztények ellen 177-ben, tehát nagyjából abban az időben, amikor Athénagoras megírta kérvényét.⁷

Tertullianus a második század legvégén írt Apologeticumában új mozzanatokkal kibővítve szól a vádokról. Szokássá vált – írja ironikusan –, hogy aki be akarja avatni magát a kereszténységbe (*volentibus initiari moris est* 8,7), elmegy a szertartások vezetőjéhez (*pater sacrorum*), aki így tájékoztatja őt a beavatás feltételeiről: „Olyan csecsemőre van szükséged, aki még zsenge, aki még nincs tudatában a halálnak, s mosolyog késed alatt. Továbbá kenyérre, amellyel a vért felitatod. Ezenkívül gyertyatartókra és gyertyákra meg kutyákra, azután koncokra, amelyek a kutyákat a gyertyatartók felborítására készítetik. De mindenekelőtt anyáddal és nővéreddel kell jönnöd”⁸ (8,7). Tertullianus is tiltakozik ezen vádak ellen, s azzal vág vissza, hogy a pogány kultuszokban követnek el ilyen szörnyűségeket: Afrikában Saturnusnak áldoznak embert (9,2), a vérivás szokása pedig Hérodotos tanúsága szerint szövetségkötés alkalmával fordul elő egyes pogány népeknél (9,9).

Minucius Felix mintegy két évtizeddel később a keresztényeket támadó pogány Caeciliust így beszélgeti, újabb részletekkel gazdagítva ismereteinket: „A hitűjoncok beavatásáról szóló szóbeszéd pedig legalább olyan undorító, mint amilyen közismert. Egy liszttel betakart csecsemőt helyeznek a beavatandó újonc elé, hogy rászedjék az óvatlanokat. A hitűjonc ezt a liszttel letakart csecsemőt, mivel nem látja, s ezért nincs tudatában tettének, mintegy ártatlanul szúrásaival készségesen megöli. Vérét, jaj, micsoda bűn, szomjasan felnyalják, tagjait versengve szétkapkodják; ezzel az áldozattal lépnek szövetségbe egymással, e bűnnek tudatával kötelezik egymást kölcsönösen hallgatásra. Ez a szertartás minden szentségtörésnél borzalmasabb. De lakomájukról is közismert a szóbeszéd, mindenféle mindenki emlegeti. Cirtai honfitársam beszéde is tanúságot tesz róla. Ünnepnap összejönnek lakomázni, összes gyermekeikkel, nővéreikkel, anyjukkal együtt, minden nemű és korú emberek. Itt a sok evés-ivás után, amikor már javában zajlik, és a vérfertőző szerelem lángja magasra lobban a részegekben, a kutyát, amely egy kandeláberhez van kötve, heves ugrásra készítetik azzal, hogy úgy vetik eléje a koncot, hogy azt lánc miatt ne tudja elérni. Ily módon ledöntve és kioltva a mindent látó fényt, a szemérmetlen sötétségben bűnös szeretkezésnek adják át magukat, vaktában választván ki párjukat. Még ha nem is követnek el tényleges vérfertőzést, bűntudatuk miatt mégis vérfertőzők, mert szívük mélyén mindnyájan sóvárognak az utcán, amit egyesek ténylegesen megtesznek”⁹ (9, 5-7).

3. A második kérdés megválaszolása, tehát az, hogy mi lehet a forrása a Iustinus, Athénagoras, Tertullianus és Minucius Felix által egyre részletesebben elénk táruló bűnöknek, már nem ilyen egyszerű. F.J. Dölger

több forrás összekombinálására gondolt,¹⁰ vagyis a Iustinus által is említett egyiptomi gnosztikus szektákkal kapcsolatban emlegetett bűnök, az emberöléssel szentesített görög esküáldozat, amellyel egy *coniuratio* tagjai titoktartást fogadtak egymásnak, s végül a mágiikus célból elkövetett rituális csecsemőgyilkosság bűneinek az összekapcsolására.

W. Speyer megvizsgálta Salamisi Epiphánios „Panarion” című művének azon helyeit, amelyek a gnosztikus szekták tanaival és szokásaival foglalkoznak. Az egyes szektákkal kapcsolatban Epiphániosz többféle bűnt említ. Speyer kigyűjtötte ezeket a bűnöket, s azokkal a bűnökkel vetett egybe, amelyeket Minucius Felix pogány Caeciliusa sorol fel a keresztények bűneiként. Egybevetéséből kiderül, hogy e két bűnkatalógus kisebb-nagyobb eltéréssel ugyan, de lényegében megegyezik.¹¹

A. Henrichs szerint a gnosztikus bűnök a keresztények ellen felhozott vádaknak csak egyik forráscsoportját alkották, mert a gnosztikus szektákkal kapcsolatban nem említik az esküt, az emberáldozatot és a vér szerepét. Henrichs Tertullianus és Minucius Felix idézett leírása alapján egy rituális modellt rekonstruál, amelynek elemei a következők: az ártatlansági komédia, azaz a bűn álcázása, a csecsemőgyilkosság, a vér összegyűjtése, a szertartás foedus-jellege, s végül a vérfertőző orgia. E modell őseit Lollianus Phoinikika című regényében vélte felfedezni, amelynek töredékeit a Kölni Egyetem papiruszai között találta meg.

A regény főhőse Androtimos, akit elfog egy banda, amelynek tagjai „beavatottaknak” hívják magukat. A banda egy gyermeket tart fogva, akit megölnék, kivesszik a szívét, parázsra megsütik, apró darabokra vágják és szétosztják a beavatottak között. Ezek tenyerükön tartva a darabkát, megesküsznek, hogy soha senkinek nem árulják el titkukat. A szertartás szexuális orgiával és egyéb kultikus cselekményekkel fejeződik be. A beavatottak bandájának ez a rituális szertartása Dionysos-Zagreus mítoszát eleveníti fel. Henrichs arra a következtetésre jut, hogy a rituális gyilkosság létezett a császárkorban, mégpedig Egyiptom, Észak-Afrika és Szíria területén, és feltételezi, hogy Lollianus regényének cselekménye Egyiptomban játszódik, mégpedig az egyiptomi pásztorok, a bukoloszok között.

Henrich „Pogány szertartás és a korai keresztények állítólagos bűnei” című tanulmányának, amelyet a Quasten-émlékkönyvben tett közzé 1970-ben,¹² következtetéseit röviden így összegezhetjük. A rituális gyilkosság bűnét, amellyel a görög Apión vádolta a zsidókat, a zsidók áthárították a keresztényekre nagyjából Nero uralkodása idején. A második század folyamán, Antoninus Pius uralkodása táján új vádak jelennek meg, de már pogány részről: a szexuális orgia. E vádat az orgiasztikus pogány ritusok ismeretében összekapcsolták, s így konstruálták meg „a keresztény bűn kohérens liturgiáját”. A mintát arra, hogyan kell ezt csinálni, Lollianus regénye szolgáltatja: ez az a hiányzó láncszem, amely összeköti Tertullianus és Minucius részletes leírását a korábbi szórványos vádakkal. Henrichs hangsúlyozza továbbá azt is, hogy a római hatóságok gyakran felhasználták e vulgáris vádakat keresztényellenes akcióik igazolására. A *flagitia* alapján

történő hivatalos fellépés az idegen kultuszok ellen már korábban hatásosnak bizonyult Rómában, például a Bacchaniáliák és a druidizmus esetében.

4. Henrichs Lollianos regényének töredékeit 1972-ben egy terjedelmes bevezető tanulmánnyal együtt „Die Phoinikika des Lollianos” címen kiadta.¹³ Szepessy Tibor az Antik Tanulmányok 1977-es évfolyamán „Új görög regények” című kritikai szemléjében többek között két olyan kritikai észrevételt fűz Henrichs értelmezéséhez, amelyek témánk szempontjából is jelentősek.

a.) „...Henrichs értelmezési javaslatának egyik sarkalatos pontja felettebb ingatag talajon áll: ő ugyanis feltételezi, hogy az emberáldozat és a kannibalizmus a bukolosok közt nem csupán kivétel, hanem folyamatos vallási gyakorlat volt, és pedig a rekonstruálni próbált Dionysos-Zagreus misztériumok keretében.”

b.) „Ami pedig a Henrichstől párhuzamul felhozott római Bacchus-kultusznak azokat az eseményeit illeti, melyek a híres SC de Bacchanalibus-hoz vezettek, egyfelől Livius szövege sehohsem utal rituális gyilkosságra, még kevésbé kannibalizmusra, éppen ezért a liviusi elbeszéléssel foglalkozó kutatók csupán „valószínű”-nek tartják, hogy a római Bacchus-kultuszban embert áldoztak; másrészt az i. e. 2. század elején kirobbant Bacchanalia-botrányt teljes negyedfélszáz év (!) választja el a bukolos-lázadástól, tehát a jelentős időbeli távolság önmagában is indokolt kétségeket támaszt az értelmezési nehézségekkel amúgyis megterhelt Livius hely és Lollianos-részlet Henrichs javasolta tartalmi párhuzama iránt”.¹⁴

Szepessy a görög regény szempontjából közelítette meg a kérdést, én az antik retorika és a retorika tanításain kibontakozó invektiva szempontjából kívánok hozzászólni a kérdéshez. Amikor a római tűzvészrel kapcsolatban Tacitus arról tájékoztat, hogy Nero miért éppen a keresztényeket választotta bűnbaknak. Az az érzése az olvasónak, hogy Tacitus természetesnek veszi: a keresztények gyújtogatók. Ugyanezt a furcsaságot tapasztaljuk a Diocletianus-féle keresztényüldözés alatt. Galerius caesar rá akarja venni Diocletianus császárt arra, hogy szigorúan lépjen fel a keresztények ellen. Mit tesz ennek érdekében? Felgyújtja a nikomédiai császári palotát, s azt állítja, hogy ezt a keresztények tették. A császár feldühödik a keresztényekre, de Galerius szerint nem eléggé, ezért másodszor is gyújtogat a palotában, és ismét azt mondja, hogy a keresztények okozták. Most már aztán féktelen harag fogja el Diocletianust, és megindítja minden idők legvéresebb keresztényüldözését.¹⁵ Ismét az a különös, hogy ez a bölcs uralkodó, aki az egész birodalmat újjászervezte, minden további nélkül elhitte, hogy a keresztények gyújtogatók. Miért? Hogy e kérdésre válaszolhassunk, kissé vissza kell pillantanunk a római történelembe. Sallustius többször is állítja *De coniuratione Catilinae* c. drámájában, hogy Catilina fel akarta gyújtani Rómát. Miért? Mondhatnánk azt is, azért mert Cicero is ezt állította. És miért állított ilyen szörnyűséget Cicero? Mert művelt rétor volt, és tudta, hogy a *coniuratio* bűnlajstromához a gyújtogatás hozzátartozott. A *Rhetorica ad Herennium* a fennkölt stílus szemléltetésére közöl egy hosszú példaszöveget, amelyben a szónok így mennydörög az összeeskövő hazaárulók ellen: „Mit

merészelték tenni, vagy mit forgattak elméjükben?...Hogy hogyan omlik le a borzalmas tűzvészről fölégetett város” (*urbis... incendio conflagrata* 4,8,12).¹⁶ Ezután pusztá kíváncsiságból föllapoztam Livius leírását a Bacchanalia-botrányról azzal a prekoncepcióval, hogy ott nem fogom megtalálni a gyújtogatás motivumát, hiszen Bacchanalián miért gyújtogatnának. Tévedtem. Miután gondos nyomozás után több mint hétézer bűnöst letartóztattak, a *triumvirek* és a *quinquevirek* parancsot kaptak, hogy ki-ki kerületében foganatosítson övintézkedéseket a gyújtogatás megelőzésére: *utque ab incendiis caveretur* (39,14,10).

De vegyük a csecsemőgyilkosság vádját. Catilina, Sallustius szerint, meggyilkolta saját fiát, hogy Aurelia Orestillát feleségül vehesse. Összeesküvésüket embervér ivásával pecsételték meg. Mint ahogy Henrichs és Szepessy is felhívja a figyelmet, Plutarchos már arról tudósít, hogy embert áldoztak, s ettek a husából, Diónnál pedig férfi helyett már gyermek az áldozat. A bűnnek ez a növekedése természetes az invektívában, és semmi különös nincs abban, hogy Diónnál már gyermek szerepel, ez ugyanis már korábban előfordult. Cicero azzal vádolja Vatiniust, hogy pythagoreus és barbár módon gonosz szertartásokon vesz részt, felidézi az alvilági lelkeket, gyermekek belsőrészeivel szokott az isteneknek áldozni: *puerorum extis deos manis mactare soleas* (14). A rómaiak szemében a pythagoreus szekta is gyanús volt, s ha az alkalom úgy hozta, *coniuratio* nak tekintették. Természetesen, hogy a Bacchanalia bűnei között is ott szerepel a gyilkolás és az emberáldozat: *venena indidem intestinae caedes* (39,13,11), *pro victimis inmolari* (39,13,11). Ahogyan a keresztények esküvel kötelezték magukat a bűnre, ugyanezt tette Catilina, de a Bacchaniáliák résztvevői is (*hoc sacramento* 39,15,13).

Hasonlókat mondhatunk a vérfertőző szeretkezésről. Az invektívának közkedvelt toposza volt, mert ezzel lehetett hatásosan belegázolni mások becsületébe. Cicéronál egész csokorra valót találunk. Természetesen mint a legnagyobb bűnök egyike bekerült a *coniuratio* bűnkatalógusába is. Catilina összeesküvésében fontos szerepet játszanak a bűnös nők, akik testük áruba bocsátásával szereztek nagy pénzeket, amíg szépségük virult, de miután elszállt fölöttük az idő, óriási adósságokba verték magukat. Catilina ezen hölgyek révén kívánta a városi szolgálakat felláztatni, a várost felgyújtani, férjüket megnyerni, vagy ha ez nem megy, eltétni láb alól: *viros interficere* (24,4). Felűnő, hogy e mondat mellett szó nélkül mennek el a nagy mérvadó kommentárok: Hellegouarc’h¹⁷, McGuchin¹⁸ és Vretska¹⁹. Pedig e mondat mögött egy közismert retorikai toposz búvik meg: ha a nő házasságtörő, akkor gyilkos is. A *Rhetorica ad Herennium* a *ratiocinato* alakzatot ezzel a példával szemlélteti: „Őseink, amikor egy asszonyt elítéltek valamely bűnért, úgy vélték, hogy ezzel az egy ítélettel sok gonosztettét bizonyították. Hogyan? Akit szemérmelenség vádjával ítélték el, arra szerintük a mérgeverés vádját is rábizonyították. Miért? Mert szükségszerű, hogy az, aki saját testét rút szenvedélyének engedte át, sokaktól féljen. Dehát kiktől? Férjétől, szüleitől és mindazoktól, akiről feltételezi, hogy az ő becstelensége miatt rossz hírbe ke-

rültek. Na és aztán? Szükségszerű, hogy akiktől ennyire fél, azokat valamiképpen megmérgezze.” (4,16,23).²⁰

Azt talán említeni sem kell, hogy a Bacchanalia főszereplői a romlott nők voltak. Livius leírása szerint ők vezették be Itáliába ezt a vészes kultuszt, s csak később vontak be férfiakat. Mivel érett férfiakat nehezen tudtak rávenni, bizonyos bűnök elkövetésére, egy idő után csak húsz éven aluli fiúkat avattak be, mert azokat könnyen lehetett irányítani. A beavatási szertartáson lakomával egybekötött szexuális orgiát tartottak: *mixti feminis mares, aetatis tenerae maioribus* (39,8,6). Azt éppen csak megemlítem, hogy amikor Latinus király felesége fellázítja Aeneasék ellen a latinokat és a rutulusokat, bacchánsnők karának vezetőjeként őrzöng (7,385. skk.).

Az őskereszténységben feltűnő módon előtérbe kerültek a nők. A gnosztikus szekták nőtagjai hírhedté váltak, például velük kapcsolatban emlegetik a szexuális orgiát: agapék után eloltották a fényeket és úgy féktenkedtek. E híreket valószínűleg azért terjesztették róluk, mert a szokásosnál aktívabb szerepet játszottak a közösségi életben. Minucius Felix pogány Caeciliusa, a keresztények műveletlenségét becsmérve, külön kiemeli a hiszékeny keresztény női bűnösségét: *muliebribus credulis sexus sui facilitate labentibus* (8,4). A nők előtérbe kerülése jól mutatják az apokrif apostolakták: lényegében a nőknél múlik, hogy egy-egy apostol tud-e téríteni vagy sem, például a Tamás-aktákban Mygdonia, az előkelő Charis felesége, vagy Misdai király felesége, Tertina, stb.²¹ Nem véletlen tehát, hogy ifjabb Plinius éppen két keresztény nőt vetett kínzatás alá, s az sem véletlen, hogy éppen hajnali és esti összejöveteleik, lakomáik iránt érdeklődött, s külön hangsúlyozza, hogy ételük közönséges és ártatlan: *promiscuum tamen et innocuum*. E megállapításának csak akkor van értelme, ha Plinius a keresztények lakomáit gyanúsnak tekintette. De jelentősége van azon megjegyzésének is, hogy miután a császár parancsára a *hetairiákat* betiltotta, a keresztények többé nem gyülekeztek.

5. Összefoglalva megfigyeléseimet, Livius Bacchanalia-leírásában mindazt a negatívumot megtaláljuk, amelyet később a keresztényekről híreszteltek. A Bacchanalia idegen rítusú (*externu ritu*) rossz vallás (*prava religio*), amely mint *superstitio* megzavarja a lelkeket és borzalmas bűnökbe sodorja. Veszélyességét még csak fokozza, hogy szertartásaikat éjjel végzik, kivonva magukat az ellenőrzés alól. A beavatottak szexuális orgiát rendeznek, amelyben megrontják a zsenge fiatalokat. Méregkeverés, gyilkolás, emberáldozat és egyéb ocsmány bűnök elkövetői. Beavatásaikon esküvel kötelezik magukat hallgatásra. Mindez arra utal, hogy a Bacchanalia tökéletesen kimerítette a *coniuratio* fogalmát. Hogy Livius nem túloz, amikor a Bacchanaliát *coniuratió*nak értelmezi, azt alátámasztja a SC de Bacchanalibus ránk maradt szövege, amelyben a következő rendelkezések olvashatók: *neve... inter sed coniurase... neve quisquam fidem inter sed dedise velet* (13-15); *sacra in oquoitod ne quisquam fecise velet* (15). Aki e tilalmakat megsérti, főben járó bűnben kell elmarasztalni: *sei ques esent, quei avorsum ead fecisent, quam suprad scriptum est, eis rem capitalem faciendam censuere* (24-26). Te-

hát amikor Livius a Bacchanaliát *clandestina coniuratió*nak minősíti, nem túloz (39,8,3).²²

Kérdés mármost, hogy van-e adatunk arra, hogy a keresztények összejöveteleit *coniuratió*nak tekintették. Minucius Felix Caeciliusa a keresztényeket *coniuratió*val, éjjeli gyülekezéssel (*nocturnis congregationibus* 8,4) és titkos beavatási szertartások végzésével (*de initiandis tirunculis* 9,5) vádolja, s ezt nem az újjából szopja, hanem a második század Cicerójának, Frontónak a keresztények ellen mondott beszédéből idézi. Fronto, akinek stílusát a késői hagyomány *siccus*-nak minősítette, nyilván kendőzetlen „római egyszerűséggel” tárta fel a keresztények bűneit, s minden okunk megvan arra, hogy feltételezzük: Minucius Felix Octaviusának legfőbb célja, hogy a nagy Fronto beszédét megcáfolja. Kizártnak tartom, hogy az a Fronto, aki állandóan az archaikus irodalom emlékeit bújtja, beszédében ne a Livius-féle Bacchanalia leírásra és a SC de Bacchanalibus-ra támaszkodott volna.²³

Az invektiva eszközeivel²⁴ könnyű volt e bűnök számát növelni, fajait felnagyítani különösen Egyiptommal és Afrikával kapcsolatban álló szerzők esetében, ahol az irodalmi hagyomány tudott a kannibalizmus bizonyos válfajairól. E hagyomány jól megragadható Iuvenalis 15. szatírájában, amelyben Egyiptom szégyenletes erkölcstelenségét és vallását ostorozza. Két szomszédos város, Ombros és Tentyra megveti egymás isteneit, ezért folytonosan torzsalkodik egymással. Ombros lakói elfognak egy tentyrai férfit, megölik, apró részekre szabadlják és megeszik. Mindenki kap belőle egy kis darabot (15, 75-79). A későn érkezők, akiknek nem jutott az áldozat húsából, a vérét nyalják fel (15,79).

Végkövetkeztetésként tehát azt mondhatjuk, hogy a kereszténység a rómaiak számára külhoni eredetű idegen vallás volt. Az ember egész életére kiható követelményrendszerével a *mos maiorum* talaján álló rómaiak szemében kezdettől fogva *superstitio* volt. Kizárólagos egy isten-hite kizárt mindennemű kompromisszumot a hagyományos római vallás isteneivel és a császárkultusszal. A hajnali, illetve esti órákban tartott összejöveteleik a hívek számának növekedésével egyre gyanúsabbá váltak, s kezdtek kimeríteni a *coniuratio* fogalmát. Természetesnek tekinthető, hogy ezen összejövetelek kapcsán a római hatóságok *coniuratióra* gondoltak, hiszen a velük kapcsolatos *fama* esküvésekről, Krisztus testének evéséről és vérének ivásáról szólhattak. Mivel a Kr. e. 186-ban leleplezett Bacchanalia volt Róma történetének legnagyobb, vallási alapon történő *coniuratója*, ennek vélt és valós bűnei alapján, továbbá az ellenük hozott senatusi rendelet alapján ítélték meg a kereszténységet, ugyanúgy, mint a római erkölcsök által elítélt és éppen ezért megfékezett druidizmust. A keresztények elleni bűnöket tehát alapvetően a pogány rómaiak terjesztették, s az invektiva módszerével alaposan kiszínezték azokat. Az egymással torzsalkodó keresztény szekták és zsidó közösségek csak ideiglenesen és alkalomtól függően illették egymást e vádak valamelyikével, vádaskodásaik azonban nem lépték túl a Rómában régóta otthonos és megszokott invektiva kereteit.

Dr. Adamik Tamás

1. Az őskeresztények és a római állam viszonyáról jó áttekintést találhatók az alábbi művekben: *P. de Labriolle*: La Réaction païenne. Paris 1942, 46. skk.; *J. Daniélou*: L'Église des premiers temps. Éditions du Seuil, 1985, 90-105; *Ch. Saumagne*: Saint Cyprien, Évêque de Carthage. Pape d'Afrique. Paris 1975. 23. skk. – 2 Tacitus mondatában a szójáték a „bűn” és a „jók” ellentétén alapul: „akiket a sokaság bűneik miatt gyűlölvé jóknak nevezett”. E hely értelmezésével kapcsolatos legfontosabb irodalom: Cornelius Tacitus, Annales. Band IV. Buch 14-16. Erläutert und mit einer Einleitung versehen von E. Koestermann. Heidelberg 1968. 253-254; *H. Fuchs*: Tacitus über die Christen. Vigiliae Christianae 4. (1950) 69-74; *R. Hanslik*: Die Erzählungskomplex vom Brand Roms und der Christenverfolgung bei Tacitus. Wiener Studien 76 (1963) 100. skk. – 3 E levél részletes kommentárját és a vele kapcsolatos szakirodalmat ld. The Letters of Pliny. A Historical and Social Commentary by A.N. Sherwin-White. Oxford 1966. 691. skk. – 4 E részletet saját fordításomban közlöm, amelyet a következő kiadás alapján készítettem: Iustini Philosophi et Martyris Opera. Rec. Io. Car. Th. Eques de Otto. Jenae 1876. Tom. I. Pars I. A Ványó-féle fordítás ugyanis a szóban forgó részletet hibásan közli; vö. A II. századi görög apologeták. Budapest. Szent István Társulat. 1984. 84. o. – 5 A II. századi görög apologeták. Ford. Ladocsi G., 146. – 6 Vö. A II. századi görög apologeták, 361-405. – 7 Eusebiosz: Egyháztörténete. Fordította Baán J. Szent István Társulat. Budapest 1983. 191-192. – 8 Fordításom alapjául a következő kiadás szolgált: Tertulliani Apologeticum. Ex recensione H. Hoppe. CSEL Vol. 69. Vindobonae. Lipsiae 1939. – 9 Fordításomat az alábbi kiadás alapján készítettem: M. Minucius Felix: Octavius. Edidit L.P. Waltzing. Lipsiae 1926. – 10 *J. J. Dölger*: „Sacramentum infanticidii”. Antike und Christentum 4 (1934) 227. skk. – 11 *W. Speyer*: Zu den Vorwürfen der Heiden gegen die Christen. Jahrb. für Antike und Christentum 6 (1963) 129-132; 1. még: *St. Benko*: The Libertine Gnostic Sect of the Phibionites according to Epiphanius. Vigiliae Christianae 21. (1967) 103-119. – 12 *A. Henrichs*: Pagan Ritual and the Alleged Crimes of the Early Chris-

tians. Kyriakon. Festschrift Johannes Quasten. Münster 1970. I. 12-23. – 13 Die Phoinikika des Lollianos. Fragmente eines neuengriechischen Romans, herausgegeben und erläutert von A. Henrichs. Bonn 1972. – 14 *Szepessy T.*: Új görög regények. Antik Tanulmányok 24. (1977) 60-61. – 15 L. Caecilius Firmianus Lactantius: A keresztényüldözők halála. In: Az isteni gondviselésről. Fordította: *Adamik T.* Budapest 1985. 18-19. – 16 Cornificius: A C. Herenniusnak ajánlott retorika. Latinul és magyarul. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Adamik T.* Budapest 1987. 209. – 17 Salluste: La conjuration de Catilina. Edition. introduction et commentaire de J. Hellegouarc'h. Paris 1972. 83. – 18 C. Sallustius Crispus: Bellum Catilinae. A commentary by P. McGushin. Lugduni Batavorum 1977, 162-163. – 19 C. Sallustius Crispus: De Catilinae coniuratione. Kommentiert von K. Vretska. 1. Halbband. Heidelberg 1976. 347. – 20 Cornificius: Op. cit. 223. Ez a törvény már Cato korában létezett; vö. Quint. 5,11,39. – 21 Vö. például a Tamás-aktával: E. Hennecke – W. Schneemelcher: Neutestamentliche Apokryphen. Tübingen 1964. II. 341. skk. – 22. A Bacchanalia ellen hozott szenátusi határozat szövegét és annak fordítását 1. E. H. Warrington: Remains of Old Latin. Vol. IV. Cambridge. Massachusetts 1979. 254.-258. – 23 *H. Last* két tanulmányban is hangsúlyozza, hogy a rómaiak ugyanazon az alapon jártak el a Bacchanaliák, a druidák és a keresztények ellen: mihelyt e kultuszokhoz olyan *flagitiák* tapadtak, amelyek összeegyeztethetetlenek voltak a hagyományos római erkölcsökkel, e kultuszokat *coniuration* tekintették, s tagjaik ellen a magisztrátusok a közerkölcsök védelmében eljárhattak: The Study of the „Persecutions”. Journal of Roman Studies 1937, 80-92; Rome and the Druids. A Note. Journal of Roman Studies 39. (1949) 1-5. A keresztényüldözések jogi vonatkozásainak problematikáját 1. A. N. Sherwin-White: Op. cit. 772. skk. – 24 Az inverte, azaz a politikai pamflet fontos mûfaja volt mind az antik pogány, mind a keresztény irodalomnak. Közhelyeivel és módszereivel még a történeti munkákban is számolni kell; vö. *Adamik T.*: Megjegyzések az invectivához. Antik Tanulmányok 24 (1977) 182. skk.

A boldogmondások

Jó és figyelemre méltó tanulmányt olvastam a Theologiai Szemle 1992. évi 4. számában a 197. skk. oldalakon Varga László marosvásárhelyi lelkésztől.

A bevezető szakaszban a boldogmondások zárt, logikus felépítését vizsgálja és megállapítja, hogy az semmiképpen sem lehet véletlen. Táblázatban vázolja föl azt a belső rendet, melyet az olvasó is kénytelen elfogadni, olyan meggyőző. Jogos tehát a kérdés: „Lehet-e tudatos a nyolc boldogmondásnak ennyire művészi logikus rendje, és ha igen, kinek a műve ez a rend?” (198)

A kérdés első felére a válasz ez: „Tudatos cél nélkül egymás mellé helyezett nyolc független mondas véletlenül nem rendeződik ilyen szerves és logikus egységbe” (u.o.). A kérdés második felére válaszul „három lehetőség kínálkozik: A nyolc mondást Máté evangéliumának ismeretlen szerkesztője...vagy valamely forrása, vagy maga Jézus állította ebbe a sorrendbe” (u.o.). Miután Jézusról tudjuk, hogy „tanítását gyakran fogalmazta” a könnyen megjegyezhetőség kedvéért „kötött formában”, ezért lehetségesnek tartja, „hogy ezeket az ízig-vérig jézusi szellemet árasztó mondatokat ő maga szerkesztette ebbe a formába, ebbe a sorrendben” (u.o.). Végül megállapítja, hogy „amíg más elképzelésről még ennyi bizonyítékunk

sincs”, addig akkor járunk a legközelebb az igazsághoz, „ha az egész boldogság-himnusz szerzőjének, úgy, ahogy előttünk áll, magát Jézust fogadjuk el” (u.o.).

Ezután a kommentátorokhoz fordul, s úgy találja, hogy bár megállapítják: „zárt formában megírt vers áll előttünk, nem tulajdonítanak ennek különösebb jelentőséget” (198). Sőt, „fel sem teszük a kérdést, vajon ki volt az a zseniális költői képességgel megáldott személy, aki a különböző forrásokból összegyűjtött mondásokat ennyire egységes, zárt költői formába rendezte” (199). Szerinte „a modern kommentárok fő kérdése” honnan, s hogyan gyűlt össze Máté anyaga, „s az ő anyaga áll-e közelebb az eredeti formához, vagy Lukácsé?” (198)

A kíváncsiság feszültségét mindvégig megtartó írás fölkellette érdeklődésemet. Megpróbáltam a bevezetőben feltett kérdéseket egészen más oldalról közelíteni meg. Az írásmagyarázat tapasztalatból leszűrt tanulsága ugyanis az, hogyha van párhuzamos anyag, akkor azzal a vizsgálattal mindig egybe kell vetni, mert így sok homályos dologra derülhet fény. Ha másutt érvényes, akkor itt igazán az, a latin mondás: „audietur et altera pars”. Ez a „másik” ugyanis Lukács-féle boldogmondások sora. Tegyük egymás mellé a kettőt az új fordítás szövege alapján, Lukács sorrendjéhez igazodva:

- (3) Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa.
- (6) Boldogok, akik éheznek és szomjaznak az igazságra, mert ők megelégtettek.
- (4) Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak.
- (5) Boldogok a szelídek, mert ők öröklik a földet.
- (7) Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.
- (8) Boldogok a tiszta szívűek, mert ők meglátják az Istent.
- (9) Boldogok, akik békét teremtenek, mert ők Isten fiainak nevezetnek.
- (10) Boldogok, akiket az igazságért üldöznek, mert övék a mennyek országa.
- (11) Boldogok vagytok, ha énmíattam gyaláznak és üldöznek titeket, és mindenféle rosszat hazudnak rólatok.
- (12) Örüljete és ujjongjatek, mert jutalmatok bőséges a mennyekben, hiszen így üldözték a prófétákat is, akik előtettek éltek.
- (20) Boldogok vagytok, szegények, mert tiétek az Isten országa.
- (21) Boldogok vagytok, akik most éheztek, mert majd megelégtettek.
- (21) Boldogok vagytok, akik most sírtok, mert nevetni fogtok.
- (22) Boldogok vagytok, amikor gyűlölnék titeket az emberek, és amikor kiközösítenek, gyaláznak beneteket, és kitorlik neveteket mint gonosz nevet, az Emberfiáért.
- (23) Örüljete azon a napon, és ujjongjatek! Íme, nagy a ti jutalmatok a mennyben, mert ugyanezt tették atyáik a prófétákkal.
- (24) De jaj nektek, gazdagok, mert megkaptátok vigasztalásokat!
- (25) Jaj nektek, akik most jóllaktatok, mert éhezni fogtok! Jaj, akik most nevettek, mert gyászolni és sírni fogtok!
- (26) Jaj, amikor jót mondatok minden ember, mert ugyanezt tették atyáik a hamis prófétákkal!

1. A szövegekörnyezet vizsgálatából az derül ki, hogy a boldogmondások mindkét evangéliumban nagyjából ugyanazon keretben találhatóak. Az alábbi táblázat az azonos anyag előfordulási helyeit mutatja:

Máté	Márk	Lukács
4,23-25	3, 7-12	6,17-19
5, 3-12		6,20-23
5,13	9,50	14,34-35
5,14	4,21-23	8,16-18
5,15-16		11,33
5,38-42		6,29-30
5,43-48		6,27-28
		6,32-36
6, 9-13		11, 1- 4
6,19-21		12,33-34
6,24		16,13
6,25-34		12,22-32
7, 1- 5		6,37-42
7, 7-11		11, 9-13
7,12		6,31
7,13-14		13,24
7,15-23		6,43-46
7,24-27		6,47-49
8, 1- 4	1,40-45	5,12-16
8, 5-13		7, 1-10

A táblázat áttekintéséből kiderül – s ezt a kurzív szedés csak megerősíti –, hogy nemcsak a szövegekörnyezet, de egyes esetekben még a *sorrend is* azonos a két evangéliumban. A félkövér szedés pedig két részletre nézve mutatja, hogy a Mt 7,12 esetében olyan önálló logionnal van dolgunk, mely szabadon tehető a szerkesztő belátása szerint oda, ahol jónak látja. A Mt. 8,1-4 szintén a szerkesztő önállóságát igazolja – ha pillanatnyilag tettének indokát biztosan nem is tudjuk –, mert azt a gyógyítást, amivel Máté a Hegyi Beszéd blokkja után az elbeszélés fonalát ismét fölveszi, hogy folytassa azt, amit a 4,25-nél elhagyott, Lukács jóval a „mezei prédikáció” előtt hozza, az 5,12-16 verseiben. Az önálló kezeléshez már csak azt kell megemlíteni, hogy a Máté 5,38-48 folyamatosságát megszakítva, a perikópa belső sorrendjét felborítva, két részletet felcserélve hoz Lukács.

Itt természetesen föl kell tennünk a kérdést: melyiküknek van igaza? Mert az, az egyezségekből nyilvánvaló, hogy nem a vak véletlen műve, hanem mindketten valami közös anyagot használtak föl, amit Márk nem ismert. Márknál ugyanis csupán két történetet (1,40-45; 3,7-12) és két logiont (9,50; 4,21-23) találunk a fenti nagy beszédgyűjteményből, s ez azt jelzi, hogy Márk (még) nem találkozott vele, ti. a beszédgyűjteménnyel.

Márk tehát – úgy látszik –, nem lehet döntőbíró tekintetben, hogy Mt és Lk közül melyik hoz eredetibb sorrendet, legalább is, ami a leprás gyógyítását illeti. De ha a két közös történet vizsgálatából indulunk ki, akkor bizonyos eredményre mégiscsak eljuthatunk. Vessük össze Lukács egyezését Márkkal:

A Máténál és Lukácsnál található boldogmondások egymáshoz való viszonyára és annak értékelésére később még visszatérek.

Márk	1,40-45	Lukács	5,12-16
	2, 1-12		5,17-26
	2,13-17		5,27-32
	2,18-22		5,33-39
	2,23-28		6, 1- 5
	3, 1- 6		6, 6-11
	3, 7-12		6,17-19
	3,13-19		6,12-16

Lk mindössze a két kurzív szedéssel kiemelt helyen korrigálja Mk sorrendjét, amit én logikusnak tartok. Mk hozhatja a szóbeli hagyományból származó eredeti sorrendet, ami azonban nem logikus, mert előbb beszél Jézusnak a tanítványokkal együtt munkálkodásáról (tanít, gyógyít) és csak aztán a tanítványok elhívásáról. Ezt a tévedést korrigálhatta itt Lk, egyébként megtartotta a Mk-tól átvett sorrendet, benne az 5,12-16 gyógyítását, ami így Mt-val szemben, Mk-kal egyezően van a helyén.

2. Nem szeretnék elveszni a részletekben, ezért csupán ama logionokat vizsgálom, melyek Mt-nál a boldogmondásokat lezárját (5,13-16). Ezek Mk-nál is egészen más helyen találhatóak. Nézzük először azt, ami mindhármuknál közös:

Mt	5,13	Mk	9,50	Lk	14, 34-35
	5,14		4,21-23		8,16-18

Az első, a sóról szóló példa egyik helyen sem kapcsolódik a szövegekörnyezethez. Egyedül Mk-nál gondolhatunk arra, hogy a 9,48-ban szereplő „tűz” adja az apropót: ...a tűz nem alszik el. (49) Mert tűzzel sózatik meg mindenki. (50) Jó a só, de ha a só ízetlenné válik, hogyan adjátok vissza az ízét?” Lk-nál sem kapcsolódik a toronyépítésről és a hadba vonuló királyról szóló példázó beszédhez. Mindegyikük oda tette, ahol azt jónak találta.

A másikonál azonban Lk Mk-ot követi, mert mindketten a magvető példázata utánra teszik. Sajnos ez az egyezés még nem igazolja a sorrend helyességét, mert a lámpásról szóló logion Lk-nál is megtalálható: 11,33-36. Walter Grundmann úgy véli (Theologischer Handkommentar zNT EVA Berlin 1977.2,127), hogy Máté hozza az eredeti helyen, mert a tanítványságra való elhíváshoz hozzátartozik a só- és világosság-lét. Ezt ő azzal támasztja alá, hogy a Tamás evangélium a hegyen épített várossal kapcsolatban szól a világosságról (Jézus rejtett szavai Bpest, 1990,67.o.). Véleményem szerint ez csak annyit igazolhat, hogy a só, a világosság és a hegyen épített város példája együvé tartozik. Eduard Schweizer megemlíti, hogy Mt azért hagyja el e logionokat a magvetésről szóló példázat végéről, mert a Q-val összefüggésben már említette (NTD Göttingen 1967.1,55). Am amíg a Q elő nem kerül, addig csak feltételezni lehet, hogy mi volt az eredeti sorrend, biztos állítani nem.

3. Érdemes azonban egy pillantást vetni az Úri imádságra is, melyet Mt beépített a Hegyi Beszédbbe, Lk azonban egészen külön hozza. Aki részletesebb tanulmányozásra vágyik, annak ajánlom Joachim Jeremias előadását: „Das Vaterunser im Lichte der neueren Forschung” (in: Tradition und Gegenwart EVA Berlin 1962,7-34), ill. annak eredményét: „Sem-

mi kétség: Máténál egy zsidókeresztyéneknek, Lukácsnál egy pogánykeresztyéneknek szóló tanítást, mintát találunk az imádságról” (14). Bizonyos részben a Máté féle szöveg régebbi kifejezéseket hoz, szavai közelebb állnak Jézus arám nyelvéhez, mégis, „a lukácsi rövid forma a Máté szövegében egészen benne van”. A liturgikus szövegek hagyományozásának törvényszerűsége szerint tudjuk, hogy „egy olyan esetben, amikor a rövidebb szöveg a hosszabb-ban benne van, úgy a rövidebb az eredeti” (15). Fontos megfigyelés, hogy Máté szövege mindenütt kiegészítést tartalmaz, mégpedig a.) a megszólítás, b.) a Te-kérések és c.) a mi-kérések végén. Hasonlítsuk össze a két változatot:

Lukács	Máté
Atyánk, szenteltessék meg a te neved. Jöjjön el a te országod.	Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy, szenteltessék meg a te neved, Jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is;

A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk naponként.	add meg nekünk ma,
---	--------------------

És bocsásd meg a mi bűneinket, mert mi is megbocsátunk minden ellenünk vétkezőnek.	és bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek;
--	---

És ne vígy minket a kísértésbe.	és ne vígy minket a kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól; mert tied az ország, a hatalom és a dicsőség mindörökké. Amen
---------------------------------	---

Annyit talán egy rövid, felületes összehasonlítás alapján is el lehet mondani, hogy sokkal valószínűbb a Lk féle „változat” kibővülése, mint a Mt szöveg megkurtítása. Szent szövegről lévén szó, annak használat és gyakorlat közbeni kiegészülése inkább lehetséges, mint felejtés következtében a megrövidülése. Erről az imádságról sem lehet azt mondani, hogy oly szervesen kapcsolódik szövegekörnyezetébe, hogy eredeti helye csak itt képzelhető el. Nem tartozik tehát a Hegyi Beszédhez, mert ezt Lk nem erősíti meg.

A közös és egyező, valamint a közös, de eltérő helyen felhasznált anyag vizsgálata – amennyiben ebbe mélyebben belemerülnénk –, azt mutatná, hogy Mt és Lk jól követik a közös forrást (Q). Hol az egyik bővít, hol a másik. Az eltérések vagylagosan két okra vezethetők vissza: vagy közös szájhagyományt használtak, ami nem volt leírva; vagy két egymástól ugyan független, de közös szóbeli gyökérről származó írásbeli anyaggal dolgoztak. Mindkettő magyarázza az egyezést és a különbséget is.

Azt ma már eldönteni nem lehet, hogy volt-e egy eredeti Hegyi Beszéd blokk, de egy bizonyos tömb a beszédekben belül létezhetett. Ezt erősíti Mt. és Lk. közös anyaga, ill. annak sorrendbeli egyezése is. Mt az egész kialakításában sokkal több „tömbön kívüli” anyagot használt fel, mint Lk és ezeket sokkal szabadabban alakította, de az is lehet, hogy a szempontja volt egészen más.

4. Nézzük most már közelebbről a boldogmondásokat. Először Lukácsét önmagában, majd a másikkal összehasonlítva.

4.1. Kezdem azzal, hogy a boldogmondások száma: 3 + 1. A 22-23. verseket nem lehet elválasztani és két önálló mondásnak tartani. A 23. vers csupán magyarázza és elmélyíti azt, ami a 22-ben elhangzott. A +1 boldogságnak megfelel a „jaj-szövegben” a negyedik jaj. A három mellett mindkét negyedik kiegészítés. Ez egyrészt kiderül abból is, hogy prózai szöveg és hogy a 26. vége szó szerint egyezik a 23. végével. De a kétszer három és a kiegészítés tartalma is eltér egymástól. A három boldog- és a három jaj-mondás konkrét életkörülményre mutat – szegénység-gazdaság –, míg a kiegészítés a viszonyulást, a környezet reakcióját tartja a boldogság, ill. a jaj alapjának, összekötve a Jézushoz tartozással. Ez elsősorban a későbbi gyülekezet gondja volt, ebben a kérdésben nekik volt szükségük bátorításra, biztatásra, vigasztalásra. Ezzel szemben a három boldogmondás – és annak ellentétpárja a három jaj –, a megszólítottak szociális, tehát a hittől, a Jézushoz tartozástól egészen független helyzetét nevezi meg, aminek *ellenére* tartja őket Jézus boldognak, illetve szerencsétlennek.

A boldogmondások sorrendje – ami eltér a Máténál találhatóétól –, sokkal logikusabb emelkedést mutat, mint amott. Az alaphelyzet: a szegénység – mint adottság –, s ennek következménye az éhezés, illetve a sírás. Az ellentétpárnál, a gazdagoknál a sorrend az elsőt követi, csak negatív értelemben.

4.2. Föltehető a kérdés: jogos-e a negyedik mondás leválasztása – mind a pozitív, mind a negatív oldalon – a háromról. Már szoltam arról, hogy tartalmában a háromtól elüt, a háttér egészen más, a környezettől függ, s ez megfontolásra kell, hogy késztesse, minket. Emellett szól azonban az evangéliumokban megszokott „három szabály” is. Főként a példázatokban – a meghallásra, megjegyzésre épülő beszédekben – többnyire három személyről, három eseményről van szó. Ez alapszabály – *J Jeremias* szerint. Nézzünk példát: az irtalmas samaritánusról szóló példázatban három lehetőség kínálkozik a szerencsétlenül járt emberen való segítségre, ebből kettő negatív, s csak a harmadik pozitív példa. A tékozló fiú példázatának három „főszereplője” van, az apa és a két fiú. A talentumok és a minák példázatában három szolga számol el a pénzzel, holott az utóbbiban tíz szolga kapott megbízatást. Jézusnak három tanítványa tartozik a szűkebb, bizalmas körben is a 12 is négyszer három. A vétkező tanítványtársnak három lehetőséget kell adni a bocsánatkérésre: négyszemközt, két, vagy három tanú, végül a gyülekezet előtt. A szőlő gazdája háromszor küld követet, hogy a termést megkapja, kétszer szolgálkat, harmadszor fiát. A király is háromszor küldi ki szolgálait a menyegzőre hivatgatva: kétszer a meghívottakhoz, harmadszor a koldushoz. Jézus háromszor jelenti eljövendő szenvedését, Péter háromszor tagadja meg őt, a Mester háromszor kérdi őt szeretete felől. Sorolhatnám még, talán ennyi elég ahhoz, hogy elgondolkozzunk rajta: ahol három szorosan összetartozik, egymásra logikusan építkezik és a következő fokozást is jelent, nem kiegészítés-e ott egy negyedik, ami a „lét-

számon felül” még csak nem is tartozik szorosan a háromhoz, nem is jelent sem fokozást, sem építkezést?

Még egy olyan egyszerű válaszban is, mint amit Jézus Keresztelő Jánosnak küld (Mt 11,5) kétszer három tagozódás van:

(testi hibásak)	vakok látnak	süketek hallanak
(mozgásképtelenek)	bénák járnak	halottak támadnak fel
(kiközösítettek)	leprások tisztulnak meg	szegényeknek hirdetik az evangélium

5. A két boldogmondást formailag és tartalmilag is összehasonlítva úgy látszik, mintha a Lukácsnál található három mondás – hogy jaj-mondásokkal együtt-e, vagy csak anélkül, azt most ne vizsgáljuk –, tehát ez a három látszik a régiebbnek, a kezdetnek és a Máté féle sorozat a későbbinek, a továbbfejlesztettnek. Ez a megállapítás nem érinti most a szerzőség kérdését, hiszen az is lehet, hogy Máté így kapta már készen, mint hagyományt. Vajon igazolható-e fenti állítás?

5.1. Csak a boldogmondásokra figyelve le kell választanunk mindkét sorozatnál a prózai formájú, az előzők tömörségét feladó utolsó, Máténál a kilencediket, Lukácsnál a negyediket. Ezek – mint már említettem – formailag is, tartalmilag is elkülönülnek. Így marad Mt-nál nyolc, Lk-nál három. Lk szövege a tömörebb, alig néhány szó, az igék a többes második személyre utalnak. Azt is említettem, hogy a mondások egymásutánja logikus építkezést mutat: a szegénynek semmije sincs, tehát éheznek, s mert éheznek sír. Jézus szerint a szegényeké az Isten országa (Jézus igehirdetése által), ennél fogva az éhezők (sem testileg, sem testileg nem fognak éhezni, lásd: a négy-és ötezer megvendégelése) megelégednek, ezért a sírók nevetni fognak.

Ilyen építkezés Mt szövegében nincs, ami összefüggés, egymásra épülés mégis fölfedezhető (vö. Varga László táblázatát és dr. Gyökössi Endre: A növekedés boldogsága c. könyvét), az inkább „művi” jellegű, nem olyan természetes, mint Lk-nál. A nyolc mondás kétszer négyre bontható. A mondásokat vizsgálva úgy tűnik, hogy vannak benne bizonyos belső tulajdonságok (a), és cselekvések (b), melyek alapján Jézus boldognak ítéli az ilyeneket. A cselekvések közt van egy szenvedő forma is (akiket üldöznek, akik üldözést szenvednek), ezt bb-vel jelölve, a nyolc mondás így épül föl:

a b a b – a a b bb

Az első és az utolsó mondás szó szerint ismétlődő ígéretek szintén arra utal, hogy itt tudatos rendező-szerkesztő elv működött közre. Nem hiába nevezi Varga László – az említett cikk szerzője –, „művészien szép, zseniálisan logikus” módszernek az ismeretlen szerző művét. Ez azonban nem lehet – szerinte – Máté, mert ha ő tette volna, „nehéz lenne megindokolni, miért csak ezen az egy helyen” alkotott így, mert akkor ez a „feltűnő zsenialitás az evangélium más részeiben sem maradhatott volna rejtve” (198). Érdemes volna egyszer egy alapos szerkesztő-elvi és stílus tanulmányt készíteni Mt és Lk közös anyagáról, hogy mennyire őrzi Lk a szájhagyomány egyszerűbb formáit, szavait, az eredeti szöveg kifejezéseit (kivéve, ahol pogány olvasója, olvasói megértését segítő, változat) és miben látható Mt-nál egy későbbi, vagy fejlettebb, símább, „művészibb” fok. De

addig is talán érdemes egy pillantást vetni arra a szerkesztési elvre, ahogy Mt Jézus beszédeit és példázatait egy-egy blokkba gyűjtve, azt rendszerezve szinte „megkomponálja”. Elég csak a Hegyi Beszédre, a 13. fejezet példázataira, a 21-25. fejezetek anyagára gondolni, hogy sejteni lehessen: nem véletlenül „összedobált”, tervszerűtlenül összeállított”, hanem szinte művészi módon megkomponált alkotással van dolgunk. De a két boldogmondás sor egymásmellé állításából is látható, hogy míg Lk-nál a reális, nyers élethelyzet – a negatív oldalon ugyanennek kritikája – és az ebben a helyzetbe belekiáltott jézusi üzenet, az evangelium a logionok tartalma, addig a Máté-sorozat alapja egy olyan hagyomány, mely közben kibővülési és átalakulási fázison ment keresztül. A Lk-nál olvasható radikális kritikát és szemléletet Mt-nál már szelídebb, áttételesebb értelemben találjuk. A szegényből leki szegény lesz, a síró ugyan megmarad, de ez is megszeli, mert míg Lk-nál a *klaió* = *sír, kesereg, jajgat* található és erre ígéri Jézus, hogy nevetni fognak (az előbbi radikális ellentétel!); addig Mt-nál a *penté ige* = *panaszodik, gyászol, szomorkodik* van és mellé a *paraklézis*, vigasztalás társulás ígéretként. Míg a lukácsi sorozatban Jézus reális világa tükröződik, addig a „Hegyi Beszéd elején, külön egységként, elhelyezésében és formájában kiemelkedve ott áll a boldogság himnusza: Jézus erkölcsi tanításának felülmúlhatatlan szépségű és tömörségű foglalata” (197).

Éppen az első közös mondás megváltozása – és a sírókról szóló megszeliődése – jelzi, hogy a háttér megváltozott. A hallgatók közt ott vannak a gazdagok, nekik már nem lehet mondani, hogy „jaj nektek”, nekik is hirdetni kell a mennyek országát, ezért nekik – legalább – lelki szegénységre kell törekedniük, hogy az ígéretet elnyerhessék. S ezen túlmenően a többi mondás is elsősorban lelki dolgokkal, mégpedig a Jézus követőinek, tanítványainak a lelki tulajdonságaival, lelki fejlődésével, egy magasabb, jézusi szintre emelkedésével foglalkozik. Mert azok, amiket a boldogság „alapja, kezdete, tartalma, eredménye és kerete”-ként (198) elsorolhatunk, olyan keresztény tulajdonságok, amiket csak Jézus követése közben sajátíthatunk el.

5.2. Érdemes még arra a formai apróságra is figyelni, hogy míg Mt-nál az ószövetségi példa nyomán (olvasói zsidókereszténynek!) a boldogmondások személytelen megfogalmazásúak: Zsolt 1,1; 32,1; 119, 1-2; Péld 3,13 stb., addig Lk Jézus többes második személyű megszólítását használja. Ez a megszólítás Lk-nál a 27. verstől folytatódik egészen a 46. versig. Ezzel szemben a Mt 5,3-10 – a klasszikusnak nevezett nyolc mondás – szinte szigetként és idegenként áll ott a Hegyi Beszéd kezdetén. Már a kilencedik mondás és onnan kezdve egészen a 7,20-ig többes második személyben szólítja meg Jézus a hallhatókat. Ezt erősíti a Tamás evangéliuma is (Jézus rejtett szavai 49. 54. és 68. logion, de természetesen az ellenkezőjére is van példa: 69a. 69b. 103. logion).

Negatív oldalról pedig Jézus nagy beszéde az írástudók és a ferizeusok ellen a Mt 23-ban, szintén arra mutat, hogy a személyes megszólítás abba az élő kapcsolatba illik bele, amiben Ő élt, míg a személytelen megfogalmazás a gyülekezet ígértetésének alapjául szolgáló rögzült hagyományt tükrözi.

Miután legnagyobb sajnálatunkra nem maradt fenn az evangelisták eredeti kézírata, sem pedig valamilyen az ő írói műhelyükből származó jegyzet-anyag, amiből kiderülhetne, hogyan végezték munkájukat a Lélek ihletése alatt, így csupán a szövegből kiolvasható feltevézésekre vagyunk utalva.

1. Egy biztos: tudatos csonkításra kihagyásra nem kell gondolnunk. De mivel egy ideig a történetek, példázatok, Jézus szavai, mondásai szájhagyományként éltek, s így adták tovább, e folyamatban csiszolóddással, színézéssel, kiegészítéssel számolnunk kell. Ezért van az, hogy a rövidebb, a csiszolatlan, a nehezen érthető szöveg feltehetően régiebb, a síma, hosszabb szöveggel szemben.

Ezt azonban szükségtelen úgy érteni, hogy Lk-nál Jézus eredeti szavaival, Mt-nál pedig emberi hamisítással lenne dolgunk. Ha így lenne, akkor már Pál apotol leveleire is mint nem eredeti kijelentésre kellene tekinteni.

Mt-nál tehát azt látjuk, hogy az eredetileg „testi” bajokban szenvedőknék ígért megoldás hogyan lett az egyház ígértetésé és az alaphelyzet, az ígértetők helyzetének megváltozása nyomán elsősorban „lelki és erkölcsi” kérdésekkel foglalkozó vigasztalássá, útmutatássá. A címzettek, a hallgatók körülményeinek megváltozása a mondanivaló megváltozását vonta maga után. Ezen nincs mit csodálkozni, hiszen ma általánosan elfogadott az a homiletikai tétel (szabály), hogy ugyanarról az Ígértől nem ugyanazt és ugyanúgy mondjuk fiataloknak, öregeknek, falusi, vagy városi, intellektuális gyülekezetnek. Részletesebben ír erről Joachim *Jeremias* a *Die Gleichnisse Jesu* c. könyve (EVA Berlin 1966) 29. 39. és a következő oldalain.

Gondoljunk csak meg, Jézus egész magatartása, beszédei és példázatai a gazdagokkal való éles szembenállását tükrözik. A lukácsi boldogmondások ellentétpárja, a három jaj, a gazdag ifjú története, melyben vagyona feladását, a szegénység kiszolgáltatottságát kéri tőle és utána tanítványainak megjegyzi: „Milyen nehezen mennek be az Isten országába azok, akiknek vagyonuk van” (Lk 18,24); a gazdag és Lázár példázata, a szegény özvegy két fillérje, mind erről a kibékíthetetlen szembenállásról beszélnek. De aztán az első gyülekezetben ott lehetett Bartimeus és Zákéus, a jómódúak „vagyonukat és javaikat eladták, szétosztották mindenkinek” (ApCsel 2,45), minek következtében „nem volt közöttük egyetlen szűkölködő sem” (ApCsel 4,34). Ez azonban nem volt kötelező, mert aki akarta, megtarthatott abból magának (ApCsel 5,4). A jeruzsálemi gyülekezet ezt a kérdést akkor megoldotta, de később, Korinthusban már ott vannak egymás mellett a jómódúak és az éhező szegények (1Kor 11,21), sőt Jakab idejében a gazdagok már le is nézik a szegényeket (Jak 2,1-7), és az apostol újra jézusi keménységgel szól a gazdagok ellen (5,1-6).

Volt tehát egy idő, amikor a jelen levő kegyes gazdagok miatt nem lehetett ellenük beszélni, amikor a gazdagság nem volt kizáró ok, amikor őket is be kellett vonni az üdvözülők, az Isten országába belépők közé, ekkor kellett hirdetni, hogyha valaki gazdag, de lélekben (lelki értelemben) szegény, azaz Istenre utalnak

tudja magát, az szintén részesül Isten országában. Ekkor enyhült a lukácsi szegény, lelki szegénnyé. Voltak azonban – vagy éppenséggel már nem voltak olyanok –, akik sírtak és jajgattak, hiszen szociális gondjukat a gyülekezet megoldotta (Jeruzsálemben!), de viszont szomorkodtak, bánkódtak. Azt a merész ígéretet, amit Jézus modott, hogy „nevetni fognak” nem merték hirdetni, de a paraklézist, a vigasztalást igen, s így született meg a második boldogmondás a Lk-nál található harmadikhoz viszonyítva általánosabb érvényű formájában. Az üldözések, a hátratételek tapasztalata figyelmeztette őket, hogy Jézustól meg kell tanulniuk nem csak a Hegyi Beszéd ellent-nem-állását (Mt 5,38-48), de a jézusi szelídséget is (Mt 11,29), így vált a jézusi erkölcs alapítételévé a harmadik boldogság. Amikor pedig a szociális gondoskodás folytán „nem volt közöttük egyetlen szűkölködő sem” (ApCsel 4,34), akkor lett hangsúlyossá az igazság utáni éhség és szomjúság. Az irgalmasok, a tiszta szívűek, a békét teremtők jelenlétét és az ilyen magatartás iránti (erkölcsi) igényt megmagyarázhatja egy-egy konkrét gyülekezeti szituáció. Mint ahogy nyilvánvaló, hogy míg az üldözés el nem kezdődött, addig a nyolcadik boldogmondásnak sem volt nagy jelentősége. A háttérhelyzetek tarkasága jelzi, hogy az egyes mondások nem egyszerre, hanem az Igével élés történelmi folyamatában, az üzenetet minden újabb nemzedék helyzetére alkalmazó fáradozásban alakultak ki. Az első időkben igazán nem sok oka lehetett az Egyház népének a boldogságra, ezért is jelenthettek a boldogmondások a körülményekkel való kontrasztban vigasztalást.

A szerzőség kérdésében – amennyiben ezt komoly igénnyel fölteszük –, sosem szabad a megtalált választ abszolutizálnunk. Mert az egyes ún. „rarakódott rétegeket” tudományos eszközökkel lefejtjük ugya, de ha

ezt görcsösen és csökönnyösen végezzük, úgy járhatunk, mint a hagymával: mire a végére érünk, csak egy kis csíra, vagy annyi sem marad. Közben pedig széthullik maga a hagyma. Ebben a dologban arra érdemes figyelni, amit János őrzött meg kései evangéliumában (ugyan ki tudja biztosan melyik János?!): „Még sok mindent kellene mondanom nektek, de most nem tudjátok elviselni; amikor azonban eljön ő, az igazság Lelke, elvezet titeket a teljes igazságra; mert nem önmagától szól, hanem azokat mondja, amiket hall, (mert) az enyémből merít, és azt jelenti ki nektek” (Ján 16, 12-16). Mi több hát: az, amit Jézus mondott (ha valóban azt és úgy mondta, ahogy ma mi olvassuk), vagy az, amit a Lélek jelentett ki?

Azt hiszem nagyon igaza van Varga Lászlónak, amikor ezt írja: „Afelől úgy sem lehet kétségünk, hogy (a boldogmondások) hiteles szerzője és tanítómestere nem más, mint Istennek Szentlelke” (198).

Talán éppen ezért érdemes figyelni arra a valóságra, amit Lk szövege tár elénk, mégpedig a negatív töltetű jajok felől közeledve, hogy felfedezzük, mi, a jómódúak, a jóllakottak és a vidáman nevetők, hogy Jézus nem hozzánk, az egészségesekhez és az igazakhoz jött, hanem amazokhoz, akiket mi gyakran elfelejtünk: a szegényekhez, az éhezőkhez, a sírókhoz.

A Máté féle változat növekedni tanít a „nullpont-ról” a jézusi erkölcs magasságában, míg a Lukács féle szöveg visszavisz a kezdethez (ad fontes) és miként Jézus a nagyravágyó tanítványok elé egy kisgyermeket állított példaképül és tanulsággul, úgy előttünk a szegényre mutat, ha boldogok akarunk lenni. Amikor az ember „valaminek birtokában” akar boldog lenni, amije van, hamar elveszítheti. Csak a *nincs* birtokában nyílik meg szíve egészen az Isten országa előtt és nyer így elveszíthetetlen kincset.

Tegez Lajos

Az ígéretes jövő egyetlen esélye *

(19) „Egy szívet adok nekik, és új lelket adok beléjük, eltávolítottam testükből a kőszívet, és hússzívet adok nekik, (20) hogy rendelkezéseim szerint éljenek, törvényeimet megtartsák és teljesítsék.” Ez 11,19-20.

1. Az üdvprófécia jelentése

Jahvénak ez a rövid és tömör üzenete magányos gyémántként ragyog Ezékiel komor próféciáinak sötét szövetén. Abban a nehéz időszakban, amikor Júda az egymással vetélkedő nagyhatalmak harapófogójában vergődött, nem egy olyan próféta szólalt meg, aki az országra, Dávid házára és a templomra vonatkozó korábbi ígérek alapján a csodálatos szabadulás reményességét ébresztett fel a népben. Ezékielnek (1.: 13. fej.), ugyaúgy mint Jeremiásnak (v.ö.: 14. 23. 28. 29. fejezetek!), elkeseredett küzdelmet kellett folytatnia ezek ellen a népet hamis biztonságba ringató próféták ellen. A szóban forgó részben viszont annak lehetünk tanúi,

hogy maga Ezékiel is az üdvöt hirdető próféták sorába áll. Az azonban, amit üdvösségként meghirdet, távolról sem egyezik meg a kárhoztatott hamis próféciával.

Ezékiel szerint ugyanis Júda nem úszhatja meg Isten megsemmisítő ítéletét. Az üdvösség ígérete nem az egész népnek, hanem csupán a nyomorúságos maradéknak szól. Mert ami itt elhangzik, Isten válasza a prófétának a 13. versben feltett kétségbeesett kérdésére: „Ó, jaj, Uram, véget akarsz vetni Izrael maradékának?” (L.: Zimmerli komm.247.o.) Ha pedig ez megtörténik, akkor nem azt jelenti-e majd mindez, hogy Isten útja véget ért az ő népével, az emberiséggel? Isten válasza megmutatja a prófétának azt az *egyetlen részt, amely a történetek után a jövőben vezethet.*

* (Bibliatanulmány a Nemzetközi Belmissziói és Diakóniai Szövetség uppsalai ülésén. Elhangzott 1992. szeptember 29-én.)

A kétségbeejtő helyzetből kiutat mutató üdvigéret nem csupán valamiféle „restitutio in integrum”-ról, a korábbi állapot visszaállításáról szól, noha a szétszóratásból a régi hazába történő visszatérés eshetősége is megjelenik a képben (17.v.) Mégis valóságos gyógyulás egyedül egy *az ember belső habitusát is érintő változás és megújulás révén jöhet létre*. Csak így lehet szó új szövetségkötésről Jahve és az ő népe között. „Az én népem lesznek, én pedig Istenük leszek.” (20.v.-v.ő.:Ex 6,7;19,5k;Deut 4,20). Csak így lehetnek Ábrahám örökösei, „a hit nomádjai” (Buber: A próféták hite 52.o.), akik Istennel járnak együtt történelmi útján rejtett céljai felé.

Ezékiel ebben a reménységben ismét összhangban van Jeremiás látásával (1.:Jer 31,31kk.). Mindkettő meg van győződve afelől, hogy a deuteronomiumi történelmi szemlélete Isten népe sorsának vég nélküli ingadozásáról az ítélet és megkegyelmezés között – ez az örökös mélybezuhanás és újra kapaszkodás – immár tarthatatlan, mert az egész nép „gyökerében romlott, és Isten türelme elfogyott. Jeremiás ugyan még úgy látja, hogy a pusztai vándorlás, „a mátkaság” idején Isten és népének kapcsolata zavartalan volt (Jer 2,2kk), és Izraelnek az ártatlanságnak ebbe az állapotába kellene visszatérnie. Ezékiel megítélése szerint azonban Izrael már kezdetben is gonosz volt. „Amilyen az anya, olyan a lánya” – mondja – „s anyátok hettita volt ...” (16,44kk) Zimmerli meg is jegyzi: „Ez a szemlélet egyedülálló az Ótestamentumban, és nagyon közel állnak Pál apostol kijelentéseihez.” (Studien 119.o.). Ennek megfelelően semmi sem segít ezen a népen, hacsak egy gyökeres megváltozás által nem adódhat új kezdet a számára (1.:Ez 37. fej.). *Isten semmiképpen nem hajlandó megalkudni a bűnnel*. Csak a teljes engedelmességre kész néppel akar továbblépni a történelemben. Buber találóan Jahve „elbaálosításáról” beszél. Ez történik akkor, amikor a Jahvének bemutatott áldozat” a végleges odaadás jeléből a mindenféle valódi odaadástól való megszabadulás jelévé vált” (A próféták hite 146.o.). Az Ezékiel által meghirdetett üdvigéret világossá teszi, hogy erről a Jahve-kultusz örve alatt folyó gyalázatos „játékról” többé nem lehet szó.

Az a hely, ahol ennek a csodálatos változásnak végebe kell mennie, az embernek a *szíve*. A változás tehát a nép minden egyes tagja részéről meghozott döntést feltételez. J.Brightnak azonban igaza van, amikor tiltakozott az ellen a gyakori feltételezés ellen, hogy Jeremiás és Ezékiel a népközösségbe történő felolvadás és az egész néppel való szolidaritás helyett az individuális vallásosság szószólójává lett. Az üdvösség ígérete mindenkinek szól. Egy megújult intézményekben élő új közösségnek kell létrejönnie. (Izrael története 326. o.) De a nép minden egyes tagjának személyesen kell részt vennie ebben a megújulásban.

A „szív (léb) az Ótestamentumban, anélkül, hogy ebben valamiféle következetes antropológiai szemlélet érvényesülne, „nemcsak az egész érzelmi élet, hanem a megértés és az akarat helyét és középpontját is jelenti” (G.v.Rad: Theologie des AT-s. 167.o.). Ennek az egész emberi egzisztenciának meghatározó középnek kell Luther fordítása szerint „egyértékűnek” (einträchtig) len-

nie. Ebben az esetben az ígéret a nép tagjai között létrejövő testvéri egységre vonatkozna, valahogy úgy, ahogy ez Lukács szerint az első keresztyén gyülekezetben megvalósult (Csel 4,32). Én azonban – tekintettel az összefüggésre – az „ehad” jelentéstartalmából az „egy és oszthatatlan” értelmet tartom megfelelőbbnek. Eszerint a csodálatos változás révén a nép a förtelmes bálványok szolgálatától *teljes szívvel az Úrhoz fordul*.

Az „egy szívén” kívül Isten „új lelket” (*ruah*) fog adni beléjük. Ebben az esetben valószínűleg az ember lelkéről van szó, mint 3,14-ben is, annak ellenére, hogy 36,24kk-ben, ahol ugyanez az ígéret hangzik el, Isten lelkének ajándéka szerepel. Ha 11,19-ben valóban az emberi lélek-re kell gondolnunk, akkor a „szív és lélek” hendiadyoinak is felfogható, vagyis ugyanannak a valóságnak kétféle történelmi megközelítéséről. De az sem lehetetlen, hogy az „új lélek” *új nekibuzdulást, elszánást* jelent.

Ahhoz, hogy az új korszaknak ez a nyitánya végbe-mehessen, Istennek el kell vennie népéből „a kőszívet”. Ez a metafora azt a *konok ellenkezést* ragadja meg, amelyvel Isten népe Urának igényét ismételten és következetesen elutasítja. Ezen az állapoton maga Izrael, ha akarna sem tudna változtatni. Istentől kell „hűsszívet” kapnia, vagyis olyan belső habitust, amely *szívesen enged Istenének, és az ő útmutatására azonnal reagál*.

A prófétai ígéretben a hangsúly az etikai fordulatra esik. Teológiailag Isten „rendelkezései” (chukkáh) és „törvényei” (mispáth) között a különbség nem számottevő. Az ígéret beteljesedésekor a nép *az Isten által lefektetett szabályok szerint fog élni*. De ennek az etikai változásnak a háttérében – az ezékieli prófécia fő irányvonalát figyelembe véve – az a mélyebb istenismeret húzódik meg, amelyet a nép történelmi tapasztalataiból szűrhet le magának, (lásd: Zimmerli : Erkenntnis Gottes 14.o.). Ebben a viharos korszakban mindenegyész izraelitának meg kell tanulnia, hogy egyedül Jahve a történelem ura, és hogy szavában, a kárhóztatóban és megkegyelmezőben egyaránt feltétlenül meg kell bízni. Ennek kell megújult bensővel levonni a konzekvenciáit. Nem véletlen ugyanis, hogy az ember tévútjai mindig összefüggnek a bálványimádással. Viszont a *megújulás is Isten igazibb ismeretével kezdődik*.

Amint már említettem, ilyen radikális változást *csak maga Isten vihet végbe*. „Én adom”, „én veszem el” hangzik nyomatékkal a szóban forgó szakaszban. „Minden olyan kísérletet, amely Istennek ezt az akcióját Izrael megváltozott magatartására akarja visszavezetni, egyértelműen és a leghatározottabban visszautasít a prófécia...Jahve csupán az ő nevéért cselekszi ezt (36,23).” (L. Zimmerli: Erkenntnis 72.o.). De az ő nevéért meg is fogja tenni!

2. Az üdvprófécia szöveggörnyezete

A 8-11. fejezetek egyetlen összefüggő egységet alkotnak, és a szent város, Jeruzsálem sorsát felfedező víziót írják le. A próféta éppen a babiloni Kebar folyó partján ül, amikor az Úr elragadja őt, hogy megmutassa neki a Jeruzsálemben folyó üzelmeket. Amit Ezékiel ott lát, annyira élethű, hogy nem egy exegéta szerint csak valóságos látogatásról lehet szó. Tartalmi-

lag azonban mindegy, hogy miképp döntünk ebben a kérdésben. A Nebukadnecár által 597-ben történt első bevétele után *a város még áll*, és az 587-ben bekövetkezett lerombolása még csupán vár reá. A babiloni száműzetés keserű kenyerét egyenlőre a társadalom vezető rétegének, Jójákin királlyal és Ezékiel prófétával együtt, kellett megkóstolnia. A többiek az országban maradhattak, s ott folytathatták viselt dolgaikat, ahol a babiloni támadás megszaktította.

Látomásában a prófétának látnia kellett, hogy Jeruzsálem *rakva van istentelenséggel*. A város lakói a nagy veszedelmet ugyan még nem feledték el, de nem is tanultak belőle semmit. Napirenden vannak a gazdasági visszaélések, politikai cselszövések, sőt merényletek is. Ami azonban a prófétát leginkább megdöbbentí, az a *bálványimádás*, amelynek a jelei lépten nyomon fellelhetők a városban. Magában a templomban mutatnak be áldozatokat a bálványszobrok előtt, az asszonyok a meghalt Tammuzt síratják, és huszonöt férfi kelet felé fordulva hajlong a felkelő nap előtt. A babiloni kultuszok tehát utat találtak a városba (8,10kk). A Jahve ellen forduló jelszava: „Az Úr már nem tekint reánk, mert az Úr elhagyta az országot.” Talán nem érkezett el Babilon erősebb istenei imádatának ideje?! Ezek az elszomorító tapasztalatok meggyőzik a prófétát arról, hogy *a végső katasztrófa kikerülhetetlenné vált*. A látomás legfőbb mozzanata mégis *Isten felséges jelenlétének eltávozása a templomból*. Bár ez a távozás nem egyszerre történik, mindazonáltal feltartóztathatatlan. Iránya pedig Napkelet, ahol a száműzöttek élnek (10, 18-22;11,22-25.).

A kapcsolat az otthonmaradtak és a száműzöttek között nem volt felhőtlen. Az érintkezés közöttük gyakori lehetett, ahogy erre Jer 29. és következő fejezeteiből, valamint Ez 33,21-ből következtethetünk. A jeruzsálemiek általában az idegenbe szakadt honfitársaik közeli hazatérésével számoltak, mégis akadtak a városban olyanok, akik felismerték a helyzet előnyeit is: „Nektek távol kell élnetek az Úrtól, *s a mi birtokunkba került az ország!*” (11,15) Ami nem jelent mást: Mi vagyunk Izrael kegyelmet nyert maradéka, mi örökljük az országot az Isten által elvetettek birtokaival együtt. A próféta Istentől kapott nyilvánvaló jelnek tekinti Pelatja (palah = elkülöníteni, megtisztelni) hirtelen halálát, és arra következtet belőle, hogy a jeruzsálemiek bizakodása alaptalan (11,13).

Az exegéták szinte kivétel nélkül Ez 11,19-21-et későbbi betoldásnak vélik. Ha igazuk van, akkor a prófétai könyv szerkesztőjének (magának Ezékielnek vagy egyik tanítványának?) minden bizonnyal az volt a szándéka, hogy ráébressze a száműzötteket: *az események az otthoniak várakozásával ellentétes módon fognak végbemenni*. Ugyanerre törekedett Jeremiás is. A romlott és a szemétdombra kerülő fűgék éppen nem a Babilonban sínylődőket szimbolizálják, hanem az otthon maradtakat (Jer 24.fej.). Az elvetettnek hitt deportáltak pedig átélhetik a megújulás csodáját, hogy mint szent maradék a jövő örökösei legyenek. „Aki tehát azt gondolja, hogy áll, vigyázzon, hogy el ne essék!” – figyelmeztet minket Pál az 1Kor 10,12-ben. És megfordítva is igaz: Isten az elesettek újra a talpára segítheti.

Úgy tűnik, hogy a textusunkban megígért jövendő a későbbiekben valóra vált. Bár nem egy csapásra, amint ez a prófécia alapján várható lett volna. A babiloni birodalom bukása után a perzsa uralkodók megengedték, hogy a száműzöttek visszatérhessenek őseik földjére. Sokan nem éltek a lehetőséggel, és a hazatérőket sem fogadták ideális állapotok. Az Ószövetség későbbi történeti és prófétai könyvei arról tanuskodnak, hogy az ősi földön számtalan politikai, társadalmi, vallási, sőt pszichológiai feszültség tette nehezzé az életet, amíg Nehemiás és Ezsdrás politikai és vallási reformjai Júdában rendezettebb viszonyokat teremtettek.

A valószínűleg még a *Kr.e. negyedik században színre lépő chaszid-mozgalom* mutatja, hogy a zsidóságnak legalább is egy jelentős része milyen elszántan törekedett az ezékieli prófécia szellemének megvalósítására. A chaszidok meg voltak győződve arról, hogy Izrael megmaradásának záloga az Isten iránti feltétlen hűség, amelynek Isten „rendelkezései és törvényei” (20.v!) lehető legpontosabb betartásában kell megnyilvánulnia. Ennek érdekében vették körül a Tórát 613 parancsolattal, remélve, hogy ennek a kerítésnek segítségével megmaradhatnak az Úr útján.

Ezek között az előírások között azok kerültek túlsúlyba, amelyek minden idegen befolyás kivédését szolgálták, mert meggyőződésük szerint, mint mindig, *a legnagyobb veszély kívülről*, abban a korban a hellénizmus kultúrája felől, *fenyegette őket*. Így vált vélemény szerint a babiloni fogság utáni időszak alapvető dilemmájává a zsidóság számára, hogy vagy megőrzi népi azonosságukat a vallási elkülönülés és érintetlenség segítségével, vagy pedig a gazdasági és kulturális előnyök kedvéért szélesre tárva a kapukat a hellenisztikus környezet felé, felszívódjanak benne. A zsidóság jelentős része az előbbi megoldás mellett döntött. Ezt viszont csak azon az áron tudta elérni, hogy belebojlyódott a törvényeskedés és az ennek alapul szolgáló antropológiai optimizmus következményeként jelentő *kirekesztő magatartás* hálójába. Ezek a vonások szabták meg a zsidóság szellemi arculatát még Jézus korában is. Végül is feltehetjük a kérdést: ezzel a magatartással a zsidóság nem éppen az ellen az igény ellen védekezett, amely Ezékiel prófécijában megszólalt? Az Isten által megújított szívnek és léleknek nem kellene tartania az ártalmas külső befolyástól.

Számomra meglepő, hogy ez az ezékieli prófécia az Újszövetségben sehol nem szerepel írásbizonyítékként. Legalább is szószerint nem hivatkozik reá az őskereszténység. Még Keresztelő János szavaiban a „kövekről”, amelyekből Isten fiaikat teremthet Ábrahámnak (Mt 3,9), és a „szívnek hústábláira” hivatkozó érvelésében (2Kor 3,3) ugyan feltételezhető bizonyos „áthallás” a próféciaiból, közvetlen kapcsolat azonban alig. Tartalmi szempontból viszont nem kétséges, hogy az *Újszövetség számos elbeszélése, kijelentése tanúskodik ennek a prófétai ígéletnek beteljesedéséről*. Mindegyik szinoptikus evangélium hozza azt a vitabeszédet, amelyben Jézus a külső, rituális tisztasággal szemben a szív tisztaságának elsődlegességét hangsúlyozza (Mt.

15,1-20 és párh). A váratlan változás Jézus példázatainak visszatérő motívuma, sok evangéliumi történet pedig arról számol be, hogy ez a szívig hatoló megtérés Jézus nyílt magatartása, személyválogatás nélküli szolgálata révén nem egy ember életében végbe is ment (1.: Zákheus, a bűnös nő története, stb.). Nem külső kényszer hatására, hanem ellenálhatatlan belső indítás eredményeképpen. Pál így jellemzi a kiengesztelés szolgálatának korszakát: „Ezért ha valaki Krisztusban van, új teremtés az: a régi elmúlt, és íme, új jött létre.” (2Kor 5,17.) Jézus János evangéliuma szerint ezt mondja a farizeusokhoz tartozó Nikodémusnak: az embernek felülről, víztől és Lélektől kell újjászülnie, különben nincs esélye az örök életre. Természetesen erről a gyökeres megújulásról az eszkatológiai helyzet figyelembevételével szólnak: a teljesség ideje még hátra van. Éppen ezért így inti a Kolosséilevél írója az olvasót: „Öltözzétek fel (naponként) az új embert (vagyis Krisztust), aki Teremtőjének képéhez igazodva megújul az Ő ismeretére.” (3,10)

Történetileg bizonyítható, hogy a zsidóság említett évszázados dilemmája, ha némi habozást követően is, a kereszténységben megoldódott, mert a keresztyének a legjobb időszakokban nem féltették önmagukat, és a bezárkózás-kirekesztés stratégiája helyett a nyitást és befogadást alkalmazták. „Mert Krisztus a mi békességünk, aki a két nemzetséget eggyé tette, és az ő testében lebontotta az elválasztó falat, és megszüntette az ellenségeskedést.” (Ef 2,14) Nem lehet véletlen, hogy Jézus éppen ahhoz az egész téstát ellenállhatatlanul átjáró kovászhoz hasonlíttja Isten országát, amelyet a gonosz befolyás szimbólumának tekintett minden törvénytisztelő zsidó. Csak a sérült, meghasonlott szívnek kell a védekezés pózába merevednie, ám az újjáteremtett, osztatlanul Istenhez húzó szív bízhat környezetét formáló hatóerejében. Stabil szívvel már bátran evezhetünk új és ismeretlen veszélyekkel teli vizekre.

Hogyan mehetett végbe ez a belső változás? Hiszen a feltételek ehhez Jézus korában sem voltak jobbak, mint más időkben. Ezékiel nagyon jól látta, hogy egy ilyen természetű változás emberileg lehetetlenség. *Egyedül Istennek megfoghatatlan, meg nem érdemelt, mindent megelőző szeretete „amely kiáradt a szívünkbe a Szentlélek által” vihetett ezt végbe (Rm 5,5).* Isten újjáteremtő ereje pedig annak a megfeszített Krisztusnak erőtlenségében nyilvánult meg, aki mellett maga Isten tett tanúságot feltámasztásával. Csak a keresztről ilyen értelemben szóló igehirdetésnek van ereje arra (1Kor 1,18), hogy az ember szívét, döntő elhatározásainak színhelyét odafordítsa Istenhez és a felebaráthoz.

4. Prófécia üzenete mihozzánk

a.) Az ezékieli prófécia világosságában mindenekezlőtt be kell látnunk, hogy a külső körülmények változásai nem járnak automatikusan együtt az emberek megváltozásával. A korábbi politikai és gazdasági rendszer és egyensúly Európában összeomlott, ugyanúgy, mint egykor a próféta korában az akkori uralmi rend. Ez Isten népe számára nagyon kedvező fejlemény volt, hiszen a zsidóság ismét összeszedhette ma-

gát. Mindebből arra következtethettek, hogy Isten nem hagyta ott egyszer s mindenkorra jelenlétének szent helyét. Isten azonban nincs velünk, ha mi ellene vagyunk. A „köszívű embernek a legkedvezőbb változások sem hoznak semmi jót. Mi mindnyájan nehéz helyzetbe kerültünk. Az új viszonyok között is erősen hatnak még a régi reflexek. Az új helyzetben a megújult ember új tájékozódására van szükség, hogy a szent Istent az új utakon is magunk mellett tudhassuk. Ez vonatkozik a társadalmi élet minden területére, de különösképpen is az egyházak életére. Nincs ugyanis kiváltságos helyük az Istennél. Sőt Isten szigorúbb felügyelete alatt élnek, és elsőként nekik kell átélniük Isten ítéletét és kegyelmét (1Pt. 4,17-18!). Isten nevének becsületéért – mondaná a próféta (Ez 36,23). Mert Isten valóságának tanúja az ő népe, nem annyira a szavaival, mint inkább egész sorsával.

b.) Ezékiel próféciája keményen *leszámol minden triumfalizmussal*. Azok, akik Jeruzsálemben otthon maradhettek nem ringathatják magukat biztonságba és nem élhetnek vissza gátlástalanul más vagyonával, mintha Isten vak volna és nem látná őket. Az idegenbe deportáltak viszont csupán az ő martíriumuk alapján nem igényelhetnek maguknak valamiféle kivétele jövéit. Nyugaton és Keleten kinek-kinek a saját bűneivel és mulasztásaival kell számot vetnie. A Nyugaton élő egyházakat nem igazolja a keleti egyházpolitika összeomlása. A egyházak Keleten nem értékelhetik úgy az ateizmus pusztaságában átélt bolyongásukat, hogy keresztyénségük elpusztíthatatlannak bizonyult, és ezért egyedül ők hivatottak kiformalni a jövő arculatát. Ha valaki az utolsó negyven év pusztai vándorlása idején gyülekezeteinket életben tartotta, akkor az csak az élő Isten volt a Jézus Krisztus által. Egyedül Neki és az ő erejének legyen tisztessége a pogányok között! A jövőben is Ő fog minden önhittséget megszegyeníteni.

c.) A rendszerváltással összefüggő álmaink között előkelő helyet foglal el egy *gyökeres erkölcsi megújulás*. Elengedhetetlennek tartjuk az újrakezdést ezen a téren is, és ebben nem egyszer a társadalom is várja az egyházak segítségét. Nekünk azonban Ezékieltől meg kell tanulnunk, hogy *minden igazi erkölcsi megújulás Isten jobb és igazabb ismeretének a következménye*. Tartós etikai erőforrás csak Isten közelében tör fel számunkra. A második világháború utáni helyzetben talán érthető volt Niemöller szállóigévé lett mondása: „Luther még a kegyelmes Istent kereste, ezzel szemben a mai ember a kegyelmes felebarátot.” Mi viszont a humanitárius és diakóniai tevékenységet az egyház létének igazolásává tettük, mert a keresztyén hit számunkra is védtelemné, viszonylagosság vált. Pedig az etikai zűrzavar valamiképpen mindig összefügg a bálványimádással. Így ítéli meg Ezékiel is a jeruzsálemi állapotokat. Nekünk újra az élő Istennel kell számolnunk, aki sorsunkat végső soron hatalmában tartja. A Jézus Krisztus Istennel mi is a történelemben, ítéletében és kegyelmében találkozunk, mint egykor a próféta kortársai. Bár ez az istenismeret mindig töredékes marad, mégis valódinak bizonyul. A konzervatív, a fundamentalista vagy idealista istenfogalom nem segít rajtunk. Pedig nekünk nemcsak problémáink

vannak, amelyeket Isten segítségével valahogy meg kell oldanunk, hanem magával Istennel kell dűlőre jutnunk. Ehhez nemcsak jó helyzetelemzésre van szükségünk, hanem azt is fel kell ismernünk, hogy Isten hogyan ítéli meg mesterkedéseinket. Az *Újszövetség idején is nélkülözhetetlen prófétai szó az, amely képes ezt megtenni velünk (1.:1Kor 14,24k.)*.

d.) Ezékiel prófétai szavából kihallhatjuk azt is, hogy *egyetlen nép sem tud kétszer ugyanabba a folyóvízbe lépni. A pártállami diktatúra megszűnése után nagy kísértés az egyházak számára, hogy ismét azt a helyet foglalják el a társadalomban, amelyet az azt*

megelőző korszakban birtokoltak. Az üdvprófécia nem ígér semmiféle „restitutio ad integrum”-ot, vagyis a régi viszonyok helyreállítását. Jézus Isten nevében a szolga és az önkéntes áldozat pozícióját vállalta. Az Isten által megújított szívű ember szívesen követi Urát ezen az úton. Ez alá a mérték alá állít az élő Isten minket, és ennek alapján dönt az ő népének sorsáról, hogy akaratát az egész világnak megmutassa. A „köszívnek” ilyen irányú megváltozása nem megy végbe egy szempillantás alatt. De a mi naponkénti megtérésünknek erre felé kell tartania.

Dr. Cserháti Sándor

Temetési szokások eredete, a halottsiratás mai gyakorlata a Küküllő mentén

I. Történeti áttekintés

Azok a ténykedések, magatartásformák, szokásjelenségek, melyek – paraliturgikus elemként – temetési szolgálataink kísérő jelenségei, sok esetben a bibliai zsidóság temetéssel, halottal kapcsolatos hagyományaira emlékeztetnek, nem egyszer pogány elemeket is tartalmaznak.¹ Ezek a szokások a halál tényéből indulnak ki, a megrendülést és a részvétet állítják mindannak a középpontjában ami a halállal kapcsolatban és a temetésen történik. A kedves halott, akihez a hozzátartozókat a legtöbb esetben a szeretet, az együttélés ezer szála kötötte, továbbra is kedves marad. Eltávozása, az élők közösségéből való kiszakadása olyan rendkívüli esemény, amely minden embert arra indít, hogy tiszteljenek, hálájának, szeretetének mindenki által látható kifejezést adjon, mind a temetés külsőségeiben, mind a fájdalom, a gyász, a búcsúzás lelki megnyilvánulásában. A hozzátartozóknak ez a magatartása olyan szükségképpen, hogy megbotránkoztató, ha nem jelentkezik észrevehető módon. Az a veszteség és fájdalom, amely a halálessel kapcsolatban a gyászolókat sújtja, szülte és tartja életben azokat a szokásokat – a *virrasztást, a halottsiratást, tort* stb, amelyek arra is szolgálnak, hogy általuk a távolabbi rokonok részvétele, közreműködése is segítse a gyászolóknak a fájdalom és veszteség terhének elhordozását. A temetéssel kapcsolatos paraliturgiák életben maradásának egy másik oka – az egyik erdélyi lelkipásztor megállapítása szerint – temetési igehirdetésünk erőtlensége: „Temetési igehirdetésünk sok tekintetben még a XIX. század elavult racionális és liberális teológiájának káros hatása alatt áll. Sok gyülekezetben a temetési igehirdetés ma sem más, mint egy halotti életrajz vagy a gyászolókat megríkatni szándékozó halotti oráció (= textus nélküli beszéd) körítve *búcsúztatókkal, pogányízű siratásokkal, költséges torozásokkal*. Ha ennek magyarázatát keressük, akkor azt részben a gyülekezetnek a régi temetési formákhoz való makacs ragaszkodásában, részben a temetési szertartásokat végző lelkipásztoroknak a gyülekezet tetszését kereső engedékenységében és öntudatlanságában találjuk meg.” A tanulmány írója keményen bírálja a

XX. század hazai református temetési igehirdetését, megállapítván, hogy „Csak a halottat látja, csak a gyászolókkal van elfoglalva s vagy a veszteséget siratja, vagy a halott erényeit magasztalja. Ilymódon a temetési igehirdetés bűnös halott-magasztalássá, dicsőítéssé alacsonyul, s nem tud felemelkedni az Ige világának tiszta magaslataira...”² Ezek a megállapítások részben, sajnos még ma is érvényesek. Feladatunk azonban nem temetési igehirdetésünk értékelés, vagy bírálata, hanem – a különböző okokból mindeddig fennmaradt és élő halotti szokások – elsősorban most a *halottsirató szokásának* – mint a református népteológia, népi valóság egyik jelenségének a vizsgálata.

Református temetési szokásaink eredetét, gyökereit keresve két forrásra találunk. Az egyik kétségtelenül a Szentírás, melynek tanításai beleépültek a református magyarság gondolatvilágába és meghatározóivá lettek – többek között – a halállal, gyászsal kapcsolatos magatartásuknak is. Az Ószövetségben egész seereg, ósrégi, néha még a pogány korba is visszanyúló temetési szokást lehet megfigyelni. Szokás volt például a gyász jeléül a köntöst megszagatni, sőt a haját és a szakállat is megtépni (Jóel 2,13.) Voltak, akik – a tiltás ellenére is – éles késekkel vagdalták testüket fájdalmuk kifejezése végett. (3Mózes 19,28). Mások naphosszat bőjtöltek és fejüket kopaszra nyiratták, port, vagy hamut hintettek fejükre. (2Sám 4,12). Ha a haláleset bekövetkezett, a család tagjai hivatásos *virrasztó* asszonyokat fogadtak fel, akik a halottas háznál, egészen a temetésig virrasztottak és gyászénekeket énekeltek. Temetéskor a koporsót a rokonokkal együtt egészen a temetőig elkísérték. Szokásban volt a halottak *siratása* is. „*És keservesen síra Dávid ilyen sírással Saulon és Jonathánon az ő fián. És monda: Izrael a te ékességed elesett halmaidon: miként hullottak el a hősök! Meg nem mondjátok Gáthban, ne hirdessétek Askelon utcáin, hogy ne örvendjenek a Filiszteusok leányai, és ne ujjongjanak a körülmetéletlenek leányai. Gilboa hegyei, se harmat se eső ti reátok ne szálljon, és mezőtök ne termjen semmi áldozatra valót...*” (2Sám 1,17-20). Ismeretes volt Izraelben a *halotti tor* intézménye is, amely egy hétig, vagy tovább is eltartott (4Móz 20,28). A gyász befejezésének jeléül a *vigasz-*

talás kenyérével és a vigasztalás poharával kínálják a gyászolókat (Jer 16,6-7). A későbbi korban a rabbik bizonyos rendelkezéseket vezettek be a temetési szokások gyakorlására vonatkozóan. Bevezették a halotti beszéd intézményét. Elrendelték, hogy a temetőbe vezető úton a gyászmenet álljon meg és a gyászoló család által fogadott emberek közül valamelyik magasztaló beszédben dicsérje a megholtat. A halottért való imádság és a halotti áldozat majd csak Izráel hanyatlásának az idején jelenik meg. „Szent és kegyes gondolat hogy az halottakért áldozatot tölt, hogy az büntől megtisztulnának.” – olvassuk a Makkabeusok II. könyve 12. fejezetének 46. versében. Kánaán ősi népei között az a hiedelem élt, hogy a megholtaknak lelkei, szellemei, azok sírjai közelében tartózkodnak és az élőnek testi lelki bajokat okozhatnak. A bajok elhárításáért vittek nekik ételt és italáldozatokat. Nagyon sok temetési szokást – mint a hajnak, szakállnak lenyírása, testüknek meghasogatása – a mózesi törvények tilalmazták. Ennek ellenére ezek a gyakorlatban továbbra is éltek (3Móz 19,27,28; 5Móz 14,1-2). Az ószövetségi embereknek kötelességük volt, hogy halottaik tisztességes eltemetéséről gondoskodjanak. (Tóbiás könyve 4,2-3; és 14, 9-11). A temetkezés módja a következő volt: A halott szemét lezárták, azután testét gondosan megmosták, olajjal bekenték, gyolcsba burkolták és fűszerszámokkal, illatszerekkel vették körül. (1Móz 46,4; ApCsel 9,37; János 19,40).

Temetési szokásaink másik forrása az ősi pogány hitvilágból fennmaradt – a keresztyénség által formált és alakított – hagyomány. Kiss Bálint tudósítása szerint voltak olyanok az északi Skythák között, akik halottaikat – ha az nem sínylődött hosszabb ideig – haláluk után széjjeldarabolták, a megölt állatok húásával összekeverve megfőzték és megették, mintegy áldozatot. „A Magyarok ezt egyiket sem cselekedték, azt hívén, ugyanis ők, hogy valamint az áldozatoknak, úgy az embernek is csak a lelke kedves Isten előtt; ez pedig a testből kiköltözvén visszamegy az égbe, a világosság atyjába, az Istenbe; a testet tehát illendőbbnek látták visszadni nagy anyjának, a földnek, hogy ott a természet országában széjeloszolván, ismét új életre találjon. Mikor valaki meghalt a régi magyarok közül, a temetésre így készítették el: állat felkötötték, testét egészen megmosták, jó illatu olajjal megkenték, és úgy koporsóba helyezték, tisztán kívánván azt a természetnek visszaadni. Aki ahhoz a deszkához ért, mellyen a holt test megmosatott, és aki a holt koporsóját illette, naplementig tisztátalannak tartott...”³

Eltekintve a temetési szokások középkori változásainak tárgyalásától,⁴ azt vizsgáljuk, hogy a reformáció hatására, hogyan módosult az egyház által szervezett temetési szertartás mellett – paraliturgikus elemként megjelenő – búcsúztató, sirató, virrasztó és tor szokása.

A reformációban a temetés és a temetési szokások is reformálódtak. Ennélfogva a reformáció egyházai a temetést nem úgy tekintették, mint amellyel egy új, folyamatos munkát kezdettek el az elhalt üdvösségéért, hanem mint *utolsó testvéri szolgálatot*, amellyel a halott eljövendő sorsára semmiféle befolyást nem gyakorolhatnak. A *halotti beszéd*, illetve a temetésen el-

mondott beszéd, az az új, amit a reformáció hozott. Igaz ugyan, hogy a középkorból is maradtak ránk halotti beszédek, de ezek a beszédek nem voltak szerves alkotó részei a temetésnek. *Luther Márton* 1531-ben a választófejedelem temetésén maga is tartott halotti beszédet és szükségesnek tartotta, hogy a temetéseken a leköszöttek ilyenekkel szolgáljanak a hozzátartozóknak. *Kálvin János* szerint a halottak eltemetése *emberi kötelesség* és „a halottakat *tisztességesen temessék el* az arra rendelt helyre.”⁵ A temetéssel kapcsolatos egyéb tudnivalókat *Kálvin az Ordonnanceok* szerint *saját belátására bízta*. A kérdésszerű részletesebben a tanítványaihoz, illetve gyakorló lelkészekhez intézett leveleiben nyilatkozott: „*A temetésre vonatkozólag azt óhajtom, hogy a holt testet ne vigyék a templomba, hanem egyenesen a temetőbe*. Kívánatos, hogy itt legyen egy buzdító beszéd, hogy mind azok, akik részt vesznek a temetésen megértsék, hogy mire tanít ez bennünket. Ezt az eljárási módot egyáltalán nem lehet kárhóztatni. Ha a lelkészt felkérlik a halottnak a temetőbe való kikisérésére, ezt ne utasítsa vissza, hanem ott tartson *rövid alkalmi beszédet* a hozzátartozók, barátok és mások vigasztalására”. Amikor a temetési szertartást *Kálvin* a legegyszerűbb formára korlátozta s annak lényegét egy rövid, buzdító beszédben (*hortatiuncula*) állapította meg akkor nem a kegyelet örök emberi érzését tagadta meg, hanem elkerülni igyekezett, még a látszatát is, annak a felfogásnak, hogy mi élő emberek a halottakért könyörgésekkel, szertartásokkal, bármit is tehetnénk. A temetéseken való harangozás sem tiltotta a reformátori tanítás, csupán azt kívánta, hogy visszaélések ne történjenek. A harangszó csupán a temetés kezdetét jelezze, ne a halottnak, vagy a halottakért, hanem az élőknek szóljon. A gyászt, a gyászruha viselését a reformáció nem tilalmazta, de mint mindenben itt is a puritán egyszerűséget hirdette, a gyászpompá külsőségeit hiábavaló hivalkodásnak tartotta.⁶ 1562-ben a Debreceni Hitvallás szerint: *Gonoszságot cselekesznek, akik a holtakért imádkoznak, áldoznak, mert nincs azok megkegyelmeztetéséhez semmi remény, akik hitetlenségben haltak el...*, *Elvetjük azt, ami a Makkabeusok 2. könyvében mondatik a halottakért való áldozatról*” (*Makkabeusok II. könyve* 12,46). Hazugságnak minősíti azt a hiedelmet, hogy a halottak lelkei vándorolnak, pártfogást és alamizsnát kérnek az élőkötől. Rendelkezik továbbá halottak tisztességes eltemetéséről a községen kívüli elkerített, ajtóval ellátott nyughelyen. A temetéskor kerülni kell a fölöttébb való *jajveszélést és babonás pompákat*. A halottakért semmi *lakomákat, könyörgéseket, alamizsnákat ne csináljanak*, hanem kegyes énekekkel a nép rövid oktatása mellett helyezték azokat sírjukba – „*port a porhoz*.”⁷ Temetéseken a halálról és a feltámadásról kell énekelni. Az ordítózást, a harangoknak pápista szokás szerint való, babonás zúgatását kerülni kell. A temetés idejéről való híradás végett ajánlja egy fekete lobogó felemelését a közhelyen, avagy egy harangnak igen rövid meghúzását, „*a mint az egyház szabad tetszése hozza magával*.”⁸ 1638-ban az enyedi synodus úgy rendelkezett, hogy „a tűzhelyes, vagy városi nemes ember meghalt teste felett, hanem ha különös

jóval volt az ekklézsiához, egyébiránt csak egyet prédikáljanak s azzal temessék el.” A nemzetes és főrendek felett megengedte a zsinat a háromszori prédikációt „úgy mint, koporsó-betételkor, azután eltemetetéskor egyet a háznál, mást a sír felett” A *rithmizálás* vagyis a verses búcsúztató csak *nagy úr kívánságára* tartható. *Órálás* (oratio = textus nélküli dicsérő beszéd) *se, kíváltképen deákul...*” A háznál való temetés mellett – melyre a fentebbi szöveg utal – templomból is temettek, mert egy 1624. évi szintén Enyeden tartott zsinat így rendelkezik: „Halotti alkalmatossággal a templomban hagyatott fekete posztót esztendő múlva maga hasznára elviheti a pap; de ha a pulpituson más nincs: ott kell hagyni.”⁹

Református eleink temetési szokásaira vonatkozóan igen figyelemre méltó megjegyzéseket olvashatunk az 1698-ban megjelent első halottas énekeskönyv előszavában: „A halottaknak eltemetetésében nem követtek egy szokást minden nemzetek eleitő fogva. Mert némelyek az ő halottjaikat sokféle ceremóniákkal takarták a földbe, némelyek megégették, és azoknak porát valami edénybe szedték, és azt tették el; némelyek pedig a vízbe vetették; mely szokásokról bővebben írtak a Historikusok. Sőt a kik Keresztyén nevet viselnek is, ebben nem mindenkor tartottak egy Törvényt; met hogy a Hiveknek Krisztus Urunk születése előtt való rendtartásokról ne szólják: kik eleinte az Apostoloknak intésekből a sok pogány szokásokat általánfogva elhagyták, igen együgyiképen temtek. A mi Nemzetünknek is nagy része a ceremóniákban némelyeket letett, némelyeket megtart: ugymint *harangozást az alamizsna-osztást helytelenül, éneklést, prédikálást, sirhalom hányásokat, oszlop emeléseket, és egyéb e félt, melyek közül melyik lenne jó és melyik nem, én itt nem vizsgálom; mert az emberek semmit nehezebben nem szenvednek, mintha valamely szokott dolgot, ha szinte hibás is az, valaki helybe nem hágy...* Azért mivelhogy mi közöttünk halotti temetésekor énekelnek, minémű énekeket magyar nyelven akkorra írtak tudós emberek, mióta az Ekklézsia kezdett reformálódni, azokat e könyvecskébe szedtem, hogy azok együtt lévén, az éneklő eféle szolgálásban élhessen velek. Az íróknak neveiket el nem titkoltam volna: de kevesekét tudhattam meg. Úgy tartom, hogy egy sincs régi benne, mert azelőtt deákul énekeltek a zsoldárokat, ezek pedig ezután íródtak.”¹⁰

Mint a fenti szövegből is kitűnik – annak ellenére, hogy a reformáció egyházai elvetették azt a régi felfogást, hogy a temetés „*subsidiium mortuorum*” (segítés az elhaltakon) – még a XVII. század végén is sokféle temetési szertartás és szokás volt gyakorlatban, melyek a halottért voltak és a gyászpompát emelték. A reformáció első évtizedeiben – mint fentebb láttuk – az egyház visszatért a temetés evangéliumi értelmezéséhez, miszerint a „*temetési szertartás lényegileg nem lehet más, mint alkalom az Igehirdetésre...*”¹¹ Később – már a XVII. század elejétől kezdve – ehhez az állásponthoz, az evangéliumi hit gyengülésének következtében egy másik tényező társul; a *halottak való tiszteletadás*.¹² Ebben az időben természetesen a temetésekkel kapcsolatos hivalkodó gyászpompákat –

a mérték nélküli harangoztatást, a gazdagságot, rangot fitoktató 2-3 sőt ennél több papos temetéseket, napokig tartó torbéli vendégeskedéseket – a főuraktól átvették a köznemesek, azoktól pedig eltanulták – és a maguk szerényebb lehetőségei között gyakorolták a városi polgárok, sőt a falusi gyülekezetek tehetősebb tagjai is. Ezt bizonyítják az idevonatkozó feljegyzések is: Hajduszoboszlón, 1723-ban egy fiatal rektor temetésén *Deákok énekeltek, fogadott siratóasszonyok siratták a halottat és a temetés után halotti tort* rendezett emlékeztére a városi tanács. Nagyrábén Székely János zsellér *torára egy üszőt vágta le*, 1819-ben Nemes Nagy Klára *Virrasztására 2 itcze pálinkát vettek*. 1757-ben Hódmezővásárhelyen egy asszony halála előtt így rendelkezett: „Takarításomra hagyok tizenöt Rh. forintot... Az Üszőt Takarításomra a körülöttem forgólódóknak le vágják...”¹³

A XVIII. és a XIX. században is újra meg újra megjelentek a temetési szokásokat bíráló és helytelenítő hivatalos rendelkezések. Ezeknek a kezdeményezéseknek azonban nem sok foganatja lett, mert a reformátusság körében – országszerte – az első világháborúig – mind a *virrasztás*, mind a *siratás* mind a *torozás* szokása élő gyakorlat volt. A két világháború között a megmaradt országrészben a temetési szokások, különösen a *siratás*, vagy *siratózás* – kezdtek háttérbe szorulni. A torozással kapcsolatos adatok is egyre ritkulnak ebben az időszakban. Egyedül a virrasztás szokása élte túl a második világháborút és csak az 1960-as – 70-es években – a ravatalozók megépítése, illetve a háztól és a templomból való temetés megszűnése után – kezdett elmaradni.

II. A halottsiratás mai gyakorlata

Az elszakított országrészekben Erdélybe, Bácskában, Felvidéken élő, mintegy másfél millió református magyarság körében azonban jóval nagyobb mértékben őrizték meg a régi hagyományokat. Erdélyben és a Kárpátalján élő reformátusság máig is gyakorolja ezeket a régi szokásokat, melyeknek jelentős szerepük volt és van a magyarságtudat, a református hittudat megőrzésében és az összetartozás, az egymásra utaltság, és egyáltalán a kisebbségi sorsban való megmaradás reményességének ápolásában. Egyrészt ez a tény, másrészt pedig az indokolja ezekkel a hagyományokkal való foglalkozásunkat, hogy általuk rekonstruálhatjuk leginkább – az eredetük ismeretében is – azt a temetéshez fűződő szokásvilágot, melyet néhány évtizeddel ezelőtt a Kárpátmedencében élő magyar reformátusság ősi kultúrájának, népi vallásosságának értékes részeként – tájegységenként talán különböző változataiban, de alapjában véve egységesen – gyakorolt.

Erdélyben, főleg a Küküllő és a Nyárad vidékén élő református és unitárius gyülekezetekben végeztünk vizsgálatokat a *halottsiratás*, vagy *siratózás* ma is élő gyakorlatának megismerésére vonatkozóan. Vizsgálódásunk eredményeként megállapíthatjuk, hogy az említett vidéken, mind a két felekezet körében ezeknek a szokásoknak a megtartása szinte kötelező. A gyülekezetek közvéleménye megkívánja ezeknek – valamilyen szinten való – megtartását. Elutasít minden olyan

kísérletet – akár a lelkésztől, akár a felsőbb egyházi hatóságtól érkezik – amely ezeknek mérséklésére, vagy elhagyására készlet.

Amíg a virrasztásnak a temetés rendjében meghatározott ideje van, a *síratás, síratkozás* a halál beálltától a sír behatolásáig folyamatosan történik. Mielőtt a síratás mai gyakorlatának ismertetésére rátérnénk, vessünk egy pillantást ennek a temetési szokásnak eredetére és múltbeli gyakorlásának módjára. Amint a tanulmány első részében említettük a halottsíratásnak – a Biblia szerint a zsidóknál nagy hagyományai voltak.¹⁴ Pogány eleink is síraták halottaikat. A síratás leginkább asszonyok tiszte volt. Erre utal az megjegyzés, mely szerint a fejedelmi halottak esetében a férfiak felsebezték arcukat, hogy „*a kiváló harcost ne asszonyok síratása és könnye, hanem férfiak vére gyászolja...*”¹⁵ A keresztyénné lett zsidók és pogányok magukkal hozták és megtartották régi szokásaikat, hagyományait. Ezért a keresztyén középkorban is szinte változatlanul megtaláljuk ezeket. A reformáció ebben a tekintetben is változást hozott, elítélve a temetéssel kapcsolatos minden ceremóniát. Feleslegesnek és haszontalannak ítélte a mértéktelen síratást is. Ez tűnik ki egy 1575-ben megjelent írásból is mely védelmébe vette ezt a hagyományt: „*Jóllehet sokan szidalmazták a halottakon való síralmakat, de miért, hogy ez indulatot a természetnek Istene oltotta belé, azt mondom, hogy a halottakon való mértékletes síralom nincsen sem Istennek, sem az ő Igéjének ellene...*”¹⁶ Annak ellenére, hogy 1562-ben a Debreceni Hitvallás leszögezte, hogy a temetéseken kerülni kell a *fölöttébb való jajveszékeltést és ordítózást* a halottsíratás – paraliturgikus elemként megmaradt a reformált egyházak temetési szertartásai mellett. Sokhelyen szinte itézményes formát öltött azáltal, hogy hivatásos *síratóasszonyokat* tartottak számon, akiket a gyászolók kialakított bérért fogadhattak meg halottaik elsíratására. Hajduszoboszlón 1723-ban a tragikusan elhunyt fiatal rektor temetésén „a Sírató Asszonynak” 68 dénárt fizetett a Nemes Tanács.¹⁷

Ismereteink szerint az Alföld reformátussága körében a múlt század végén, a Hajdúságban, Beregben és Biharban még a két háború között is voltak *síratást értő asszonyok*. A Küküllő-menti Nagymedvésen még ma is él egy olyan *síratóasszony*, aki fizetségért síratózást vállal. Ha mostanra már meg is ritkult a hivatásos síratók száma, a családtagok által való síratózás a Nyárad és Küküllő – menti református és unitárius gyülekezetekben – néhány kivételtől eltekintve – ma is gyakorolt élő hagyomány.

A síratás joga a legközelebbi hozzátartozókat, azok közül is a nőket illetve az asszonyokat illeti meg. Férfi síratózóra ezen a vidéken nem emlékeznek. A *halottsíratást* a halál beálltával – több helyen azonban csak a felravatalozás után kezdik el. Folytatják a koporsó lezárásakor, a virrasztókban, a temetés alkalmával – sok esetben még a prédikáció alatt is – a halottas szobából való kihozatalkor, az udvarról való kivitelkor és a nyitott sírnál. A virrasztókban csak az *síratkozik*, aki nagyon ki akarja mutatni fájalmát. Rendszerint újabb *halottlátó* érkezésekor erősödik fel a síratás. Mostanában az unitáriusoknál, de a reformátusoknál is szigo-

ruan megtiltották a gyülekezetben a prédikáció alatt való síratózást, azzal az indokkal, hogy a jajveszékeltés és ordítózás zavarja az Ige hirdetését. Az egyházi többség is ellenzi a síratást, de a nép szívós ragaszkodása miatt kénytelen eltérni annak gyakorlatát.

Néhány lelkési vélemény a síratással kapcsolatban: „A sírató a temetési szertartást zavaró körülmény, éppen ezért az egyház ellenzi”. Egy másik vélemény szerint a sírató a „halottkultusz legmeggrázóbb, hátborzongatóan szép kísérője.” az 1980-as évek elején az akkor Magyar királyfalván szolgáló református lelkész a „temetést lealacsonyító, megszegyenítő, minden eszközzel irtandó pogány maradványnak” tekintette és a gyülekezetében megtiltotta a síratást. A gyakorló református lelkész, az Ormányság néprajzkutatója szerint: „a síratás nemcsak a halottnak szól, hanem a látogatóknak, kísérőknek is, akik könnyek között adták tovább a síratás megkapóbb sorait. Ez a síratás, különösen a nyitott sír előtt oly megrendítően hatott rám, hogy magam is csukló zokogásba törtem ki, mintha a görög végzet-tragédiák jajgatását hallgattam volna semmivel sem kevesebb művészi köntösbe öltöztetve, úgy, ahogy szaggatott, lihegő soraiban nemcsak ősi ritmikát, gyönyörű gondolatrimusokat, de rímbe kicsendülő sorokat is hallottam sokszor...” Kodály Zoltán véleménye szerint a sírató „...egyetlen példája a prózai recitáló éneknek és szinte egyedüli tere a rögtönzésnek... Zenei próza a zene és a beszéd határán, ahol a zene csak a hang magasságának változását szolgáltatja...”¹⁸

A Küküllő és Nyárad-mentén síratókban – mint minden síratóban – különböző tartalmi elemeket lehet felismerni. Az élő beszél a halottal és: 1. Tájékoztatja a temetése körülményeiről, hogy mennyien jöttek el a temetésére, virrasztására. 2. Felsorolja a halott érdemeit, felemlégeti jóságát és szeretetét, szorgalmát. 3. Saját fájalmát és veszteségét panaszolja. 4. Kérdéseket intéz a halotthoz, miért ment el, miért hagyta itt a családot. 5. Marasztalja a halottat, kéri a halottvívőket ne vigyék még el. 6. Kéri a halottat, hogy adjon át üzenetet a régebben meghaltaknak. Az alább, példaként közölt szövegekben – ha nem is a felsorolt rendben – megtalálhatók az említett tartalmi elemek.

A gyűjtő közlése szerint az itt következő síratószövegek úgynevezett *másodlagos síratók*, vagyis nem a temetkezés alkalmával hangoztak el, hanem utólag, bizonyos unszólásra, emlékezetből mondták, illetve énekelték el. Természetes tehát, hogy egyszerűbbek, kevésbé költőiek az igazinál, melyet a síratózó két karjának tárogatása közben, majd imár kulcsolt kézzel, a koporsóra borulva, a ravatal fölött, az udvarra kitett, vagy a sír szélén álló koporsónál, recitatív hangon „*kiénekelte a múltnak minden itt maradt fájó emlékét, szívének mélységes bánatát, a távozó jóságának minden cselekedetét.*”

Magam is tapasztaltam, de az alábbi síratók gyűjtője is megállapítja, hogy a síratók gyűjtése nehéz. „Akár helyszíni, akár visszaemlékező gyűjtésről van szó, a hozzáférhetőség a lelkész számára a lelkigondozás próbaköve. Saját gyűjtésem úgy sikerült, hogy beszolgáló lelkészként a Küküllőszéplaki gondnok házában többször megjelenve a beszélgetést mindig a régi szokásokra tereltem. Több érdekes népdal felvétele után a gondnokné

az édesanyját, az anyósa saját testvérét siratta el emlékezetből...” Ha kételkednénk benne, hogy évek távolán át, hogyan emlékezhetett vissza a régen elhangzott szövegre, ne felejtjük el, hogy évszázadok óta ugyanígy hangzó, újra meg újra visszatérő *stereotíp* sorok ezek, mert hiszen külön *sírató*, tehát *síratást értő asszonyok* voltak minden faluban, akiknek a *tudományát* eltanulták és nemzedékről nemzedékre áthagyományozták. –

„Halál, halál, mérges halál, kifűrtad a háznak falát,
Kivitted a jó édesanyját, hat árvának gondozóját.”

Így siratta el emlékezetből Gergely Jánosné 48 éves Küküllőszéplakon az édesanyját. 1971-ben.

Testvérét siratva szüleinek üzent Gergely Mihályné 82 éves asszony Küküllőszéplakon, 1971-ben:

„Mond meg lelkem, jótestvérem az édesapámnak
édesanyámnak,

Mond meg lelkem az én nyomorúságim, hogy ne
feledkezzenek el rólam

Keressenek fel, vigyenek engemet is oda, mert én
oda szívésen megyek.”

Hajdú Péterné szókefalvi, 64 éves asszony lányát siratva, magát sajnálhatja:

„Ilonka lelkem, Ilonka édesanyámé, Mért hattál itt
engemet

Kihez jöjtek ezután, hogy kipanaszoljam magamat.”¹⁹

1991 júliusában Héderfáján (Küküllői Református Egyházmegye) a református lelkész és a gyászoló család beleegyezésével videófelvételt készítettünk egy református presbiter temetéséről. A síratózás itt is szokásban van és a fentiekben ismertetett módon gyakorolják. A következő síratószövegek ezen a temetésen hangzottak el. A halott *Krikka János* 62 éves volt gyári munkás. Nyugdíjazása előtt kétlaki életet élt. Eljárt Marosvásárhelyre dolgozni, de a faluban háza, kertje háztáji földje és némi állatállománya volt. Szorgalmas, törekvő család-szerető, becsületes ember volt. Gyászolták a felesége, leánya, anyósa, veje, egy egyetemista és egy kisebb fiuunokája. Három asszony, felesége, leánya és anyósa siratták. Éppen ezért mivel sokszor egyszerre mondta ki-kí magát, – és az amatőr technika hibái miatt is – a szövegek egy része érthetetlen. A feleség és az anyós mellett a leányáé volt a főszerep. *Az ő síratózása volt a leghangosabb és legérthetőbb.* A temetés előtt való estén, tehát a második virrasztáson vettünk részt. A síratók szövegét abban a rendben közlöm, amelyben elhangzottak:

A virrasztó kezdetén, amikor halottonézők gyülekeztek a családtagok a koporsó körül állottak és az asszonyok a koporsóra borulva, a leánya így siratta:

„Jaj Istenem! Jaj édesapám, milyen dolgos szorgalmas voltál.

Jaj csak egy szót szóljal még hozzánk.

Óh, hogy szeretted az unokákat, hogy szerettél mindenkit a családban.

Jaj, csak egy szót szóljal még hozzánk, drága édesapám. Hogy várta a vakációra az unokákat. Hát ilyen vakációt kellett hogy érnünk!? Ilyen bánatos szomorú vakációt?

Ugye nem így terveztük édesapám?

Nem ez volt a mi tervünk, hogy temessünk.”

Itt a feleség folytatta a síratást:

„Jaj Istenem, dolgos jó uram, mindig dolgoztál mindent megcsináltál. Mindig mondogattad, hogy a nagyfiú csak végezze el az egyetemet, azután nem bánod ha meg is kell halni.”

A lelkész – helyi szokás szerint a második virrasztó kezdetén este megjelenik a halottas háznál a *halotti kúrátorral* és néhány presbiterrel. A ravatal mellett Igét olvas, imádkozik és néhány temetési, halottas éneket elénekelnek. Ezután átmennek egy másik szobába a búcsúztató adatait feljegyezni. A lelkész távozása közben így síratozott a leánya:

„Jaj tiszteletes úr, tiszteletes úr Hatan mentünk ki a kapun minden vasárnap a templomba. Mindenkiel barátságos volt, mindenkiel beszélgetett. Jaj Istenem bocsássál meg mindenkinek, Bocsásd meg neki, ha valakit megbántott, Hatan mentünk ki a kapun minden vasárnap a templomba. Ő már nem jön velünk többet!”

A feleség így folytatta:

„Most már csak a temetőbe megyen. Jaj Istenem mi is csak a temetőbe megyünk. Jaj mindenkiel milyen barátságos volt mindig, mindenkin segített.”

A temetés előtt, amikor még a koporsó a szobában volt, de a gyászoló gyülekezet már összegyűlt az udvaron: „Jaj Istenem! Nyisd fel a szemed Édesapám, Mindenki eljött a temetésre édesapám. Eljött az egész falu búcsút venni tőled, óh én drága jó, ügyes szorgalmas édesapám. Jaj, itt hagyta minket a bánatban.”

Felesége:

„Jaj, Mindig mondtam ne dolgozzál annyit!

Leánya folytatta:

„De nem lehetett leállítani, mert olyan dolgos munkás volt. Jaj de szorgalmas volt. Mindig várt bennünket haza a munkából. Ki vár majd ezután minket haza?”

Felesége:

„Olyan jó gazda voltál. Mindig kérdezted János fiam mit csináljunk, olyan pontos voltál, olyan dolgos voltál. Mindig mondogattad, csak addig éljek, míg elvégzi az egyetemet, azután nem bánom, ha megis halok.”

Az udvaron a prédikátor és az éneklés elhangzása után, a koporsó felvételekor a leánya így siratta:

„Jaj de sötét felhő van az udvarunkon, jaj de fekete felhő van felettünk, jaj de nagy ez a sötét felhő. Jaj édesapám drága jó édesapám, még egyszer hadd öleljelek meg drága jó édesapám. Öleljem meg legalább a koporsóját. Hát már egy szót se szólj. Szólalj meg még egyszer drága jó édesapám, szorgalmas jó édesapám. Jaj Istenem teremtem. Gyertek már ide gyermekeim, többé az udvarán nem látjátok édesapánkat, elviszik tőlünk örökre. Már csak a temetőbe látjuk. Csak oda mehetünk virágot vinni neki. Óh mindig vigyünk neki virágot, mert úgy szerette a szépet. Drága jó édesapám, ne hagyjál itt minket. Ne hagyjátok itt a sötét felhőt az udvarunkon.”²⁰

Itt jegyzem, hogy a lelkész a temetési igehirdetésben idézte Jeremiás siralmi 2. részének 1. versét „Jaj, de sűrű felhőt borított haragjában az Úr Sionnak leányára...” Ezt az igei szöveget ragadta meg az édesapját

sírató leány és rögtönözve recitált síratójában, ezzel a bibliai képpel adva keretet síratójának.

A gyászoló gyülekezet véleménye szerint Krikka János temetésén végbement halottsírató kimagasló teljesítmény volt. „Annál is inkább, mivel leánya még eléggé fiatalasszony, mégis nagyon szépen elsíratta az édesapját.” A közvélemény szerint szépen azok síratóznak, akik nemcsak a szájukkal, hanem a szívükből síratnak. Aki bánatját kimondja, aki ki tudja magát sírni kedves koporsója mellett, az megkönnyebbül a gyászban.²¹

A halottsírató „ha jó adottsága van hozzá” „az elhunyt életének jellegzetesebb vonásait, a halottal kapcsolatos és emlékezetében felbukkanó élményeit, mondasait, a pillanatnyilag körülötte történő eseményeket, jelenségeket is beleszövi síratójába. Ezáltal a sírató olyan önállósult folklorisztikai alkotássá válhat, amely a közösségi hagyományban fenntartott szövegmintákat egyéni vonatkozásokkal tölti ki. Kodály szerint a sírató régebbi formája a prózában rögtönzött személyes sírató. Későbbi fejlődés eredménye, amikor állandó szöveget énekeltek állandó formájú dallamra. Ilyen szövegeket és dallamokat lehetett gyűjteni Nagyszalonta környékén, a Hajdúságban a múlt század végén, de még a két világháború közötti időben is. A terjedő civilizáció azonban az ember minden érzésnyilvánítását, így a gyászt is, egyre halkabbá, személytelenné tette.²² Sokak számára elavult, ósdivá lett a halottsíratás is. Ennek ellenére – egyes vidékeken – főleg a határainkon túl élő református és unitárius magyarok között is, még ma is gyakorolják „rögtönzött egyéni, jajszóval síratást”, amely végül is, vallásos népköltészeti alkotás, a népi vallásosság egyik megnyilvánulási formája, a magyar lélek tükré, népi kultúránk egyik értékes kincse. Beletartozik a Ravasz László által megnevezett *néptheológia* keretébe, a *népies liturgiák* közé, amilyenek az ő meghatározása szerint a *búcsúztatók, síratók, torok és tisztességtévések...*” „Meg kell tehát menteni – újra Ravaszt idézem – a magyar népléleknek eme legdrágább alkotásait, mert sehol a magyar lélekben olyan mélyen bele nem pillanthatunk mint ezeken a pontokon. Mivel pedig a kálvinista pap áll legközelebb a néplélek szentélyéhez, tartozó kötelességünk, hogy itt is megálljuk a helyünket.”²³

Ez a tartozó kötelezettség vezetett bennünket, amikor a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójának tagjaiként egy néhány ponton megkíséreltünk beletekinteni népünk lelkének szentélyébe a halottsíratás ma is élő gyakorlatának vizsgálata és közreadása által.

Molnár Ambrus

JEGYZETEK

1.) Dr. Roheim Géza: Magyar Néphit és népszokások Szeged 1990 155-179.p. – 2.) Dr. Gönczy Lajos: A bucsúziató In: Református Szemle (Szerk: Dr. Dávid Gyula (III.évf. 5.sz.1960. 279-988 p. 3.) – Kiss Bálint: Magyar régiségek Pesten 1839. 289-290 p. – 4.) Diószegi Vilmos: Ősi magyar hitvilág Budapest 1979.122-129 p. – 5.) Nagy Sándor Béla: Református istentisztelet Kálvin felfogása szerint. In: Teológiai Szemle 1937. (XIII. évf.) évi első pótfüzete. 119-120 p. – 6.) Szerző és cím nélkül: Református Szemle LXXII. évf. 5-6.sz. 1979. év 418 p. – 7.)

Gönczy: i.m. 278 p. 8.) Molnár Ambrus: Partikuláris és nemzeti iskola Hajdúszoboszlón In: 400 év Hajdúszoboszló neveléstörténetéből (Szerk: Gazdag István) 81. sz. jegyzet, 80 p. továbbá: Kiss Áron: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései Budapest 1881. 338-339.p. – 9.) Szilágyi István: Az Erdélyi h.h. anyaszentegyház közzsínatainak végzései kivonatokban In: Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő (Szerk: Révész Imre (III. füzet 1872. 77-84 p. – 10.) A reformáció elején, 1598-ban Debrecenben Ujfalvi Imre írt az anyaszentegyház számára Halotti Énekek címen egy kis könyvecskét. Ezt 1676-ban Lőcsén megbővítve, majd 1698-ban Debrecenben megújítva újra kinyomtatatták. Ennek a kiadásnak *Előljáró Beszéd-* éből való az idézet. – 11.) Dr. Gönczy: i.m.280 p. – 12.) Németh Sándor: Az Ige teológiája alapján álló temetési igehirdetés. In: Református Szemle (Szerk: Dávid Gyula) LIII. évfolyam 5.sz. 268-272. p. – 13.) Molnár Ambrus: Tanulmányok Nagyrábé történetéből. Püspökladány 1985. 61.p. – 14.) „*Hívjátok a sírató asszonyokat, hogy jöjjenek el...mert feljött a halál a mi ablakainkra...*” (Jeremiás 9,17.) – 15.) Diószegi Vilmos i.m. 123.p. – 16.) Kátolyi Péter: Az Halálról. Feltámadásról és az Örök Életről, hasznos és szükséges könyvecske. Debrecen 1575. 17.) Molnár Ambrus: Partikuláris nemzeti iskola... i.m. 338-339.p. A múlt század végén egy véka búza és egy gyászkenő volt a síratóasszony bére. Tarpán, ha szépen *elsíratta* gyászruhát is kapott. A hajdúszoboszlói síratóasszonyok nem rögtönzött szöveget recitáltak, hanem állandó verses szövegük volt, melyet a megfelelő körülményekhez igazítottak. A Hajdúságban, a két világháború között még voltak hivatásos sírató asszonyok. A síratás azóta már régen megszűnt, csak a legöregebbek emlékeznek még rá, de újabban a temetőben fel-fel tűnik a sírköveken a síratóénekek egy-egy versszaka:

„...Fekete föld nyilj meg, koporsó hasadj meg!
Elfelejtethetlen, csak egyszer szólalj meg...!”

v.ö. Ecsedi István: Sírató énekek Hajdúszoboszlón. In: Ethnographia XL. 1929. év. 11. sz. 113-116.p. – 18.) Adorján Károly: Temetési szertartások és szokások a Maros Küküllői unitárius Egyházkörben. (Kézirat a DK. Egyházi Néprajzi Szekció Adattárában. Mátraházán) Simén Domokos: Unitáriusok és reformátusok Bethlenszentmiklóson. (Kézirat a DK. Egyházi Néprajzi Adattárában Mátraházán). Török Elek: Nyárádgálfalva temetési szokások. In: Vallási Néprajz V. (Szerk: Dankó Imre, Küllös Imola, Molnár Ambrus) Debrecen, 1991, 291.p. – 19.) Adorján Károly i.m. 8-9 p. – 20.) Héderfáján Krikka János temetéséről készült videófilm és magnószalagok. A DK. Egyházi Néprajzi Szekciójának Adattárában Mátraházán. – 21.) Saját gyűjtésem Héderfáján. Adatközlők: Bíró Sándor 54 éves református lelkész, Bancsikó Andrásné 60 éves, Dénes János 74 éves presbiter. V.Ö. Adorjáni im. 8-31.p. – 22.) Kodály Zoltán: Zene V. Sírató In: A magyarság néprajza IV. A magyarság szellemi néprajza (Szerk: Viski Károly) 38.p. – 23.) Molnár Ambrus: A református Egyház Teológiai Doktorok Kollégiuma Néprajzi Szekciójának tevékenysége- a gyülekezetek felelőssége a hagyományok ápolásában. 60-61. p. In: Vallási Néprajz I. (Szerk: Dankó Imre, Küllös Imola Bp. 1985.)

„Instructio” tábori prédikátoroknak 1797-ben.

– Adalékok a tábori lelkészség történetéhez –

Az alábbi „instructio” a sárospataki Nagykönyvtár „Történeti dokumentumok gyűjteménye 1648-1820.” c. Kt. 1110. f.59. latin és magyar, közel egykorú másolatok feljegyzéseiben található.¹ A tábori lelkészeknek ad eligazítást a tanításokra, a viselkedésre, felekezeti viták kiküszöbölésére. Javasolja, hogy tanítsák a katonákat egymás segítésére, megbecsülésére. A lelkész imádkozzék a győzelemért, az otthonmaradottakért. Intézkedik az úrvacsora kiszolgáltatásáról még ökümenikus érdekeket is figyelembevéve. Mind ezt 9 pontban foglalja össze.

Az eligazítás a szombathelyi táborba – lágerbe – küldetett 1797-ben. A napóleni háborúban való részvételre nemesi felkelést hirdettek. Az országgyűlés határozatára négyszer állítottak fel tábor: 1797-ben, 1800-ban, 1805-ben és utóljára 1809-ben.² Az első Szombathelyen volt, ahol 17.000 fős felkelő nemes lovas sereg tartotta hadi gyakorlatát.³ Feltehetőleg itt vehettek részt a Tiszántúli Superintendenciához tartozó felkelő és velük együtt az őket kísérő, lelkiállapotukat gondozó református tábori prédikátorok. Részükre készült az instructio.

Az útmutatás a debreceni püspökségtől érkezett. Abban az időben a tiszántúli püspök Vecsei Sámuel hajdúböszörményi lelképásztor volt 1796-1806-ig.⁴ A küldeményt Szatmáry Dániel szabolcsi pap vette át szeptember 6-án. A dokumentum az eddig említettek kívül azt is bizonyítja, hogy több tábori pap működött a református egyházban a XVIII. században, akiknek tevékenysége nem bizonytalanul, hanem evangélium szerint meghatározott előírás alapján történt. Lássuk a régi rendelkezést!

„A Tiszántúl lévő Superintendenciához tartozó Tábori Prédikátorok számára való Instructio.

1.) A Tábori Prédikátor ne gondolja azt, hogy a Tábor Prédikátorsága felszabadította volna őtet a Prédikatori rend szerint való kötelességektől, sőt azokat betölteni szorosan tartozik, mert abban a Functioban is kárt tenne azoknak elmulasztásával, vagy azokkal ellenkező cselekedeteivel.

2.) Tanításait Hallgatóinak állapotjához intézze. Nevezetesen tanítson a Király s a Haza eránt való szeretetről, hűségről, a Felsőbbek eránt való engedelmességről, az egymás szeretetéről, egymás között való egyességről, a magok zsoldokkal való megelegetésről, a részegség, tisztátalanság, irigység, kegyetlenség, lopás, ragadozás, veszekedés, káromkodás ellen stb.

3.) A vallásbeli vetélkedésekre, sem közönséges tanításokban, sem magános társalkodásokban, beszélgetésekben ne ereszkedjenek, hanem

4.) A keresztyén vallásnak hasznát és erejét mind arra, hogy a közönséges boldogság fenntartassék mind, hogy kiki jó hazafi, jó katona, jó barát legyen, jó és szükséges legyen mutogatni.

5.) Élete botránkozás nélkül való legyen, illendő tartózkodással és vigyázással viselje magát a Tiszt

Urak, Altisztek és Köz Katonák között, azokkal a rendin túl való confidentiába ne bocsátkozzon, közöttök valami villongást ne indítson, vagy magok közt támadható viszálykodásokba magát ne elegyítse; sőt az aféléket csendesítse, hogy mind a Tiszt Urak szeretetét, mind a Köz Vitézek bizodalját megnyerhesse. Különbben ha valami villongásokat támaszt, vagy nevel, ha azért ott el nem venné is érdemlett büntetését, Idehaza megbüntettetik.

6.) A közönséges könyörgésekben a több szükség között a Királyért, Királyi Hazáért, a Felsőségért könyörögni el nem mulassza.

7.) Ha a dolog úgy hozza magával, hogy a Nemes Seregnek ütközetre is kell menni, olyankor a tábori prédikátor tartsa kötelességének, hogy könyörgést mondjon a Sereggel, és hogy azt áldással bocsássa el.

8.) Ha az Augustana Confessiön lévő atyánkfiai szolgálatját kívánják, példának okáért keresztelésben, házassági egybe kötésben, betegek vagy rabok látogatásában, készítésében úgy, hogy ők magok értelmekben különben megmaradjanak, úgy is oda kell őket bocsátani, ha pedig azt kívánják, hogy külön szolgálta ki nékiek az Úr Vacsoráját, akkor ostyával is kiszolgáltatathja.

9.) Légyen matrikulája, melybe a születetteknek, házasoknak, megholtaknak neveit szorgalmasan beírja, feljegyezze az időt, az helyet is, hogy ezekről mikor szükség bizonytságot adhasson.

Küldetett Debreczenből a Szombathelyi Táborba.
Vettem d. 6-a September 1797.
Szatmáry Dániel
Zabolcsi Ref. Tábori Pap.”⁵

A közel kétszáz éves előírások ma is mérlegelhető és aktuális szempontokat foglalnak össze.

Ágoston István

Jegyzetek

1. Börzsönyi József: A Tiszáninnyi Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Sárospatak) kéziratkatalógusa, Országos Széchényi Könyvtár 1986. 156. – 2. Hóman Bálint és Szegfű Gyula: Magyar Történet V. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest 1936. 205. – 3.) Fényes Elek: Magyarország Geographia Szótára, Nyomatott Kozma Vazulnál Pesten 1851. IV. 149. – 4.) Zoványi Jenő: Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon, 3. javított és bővített kiadás, Szerkesztette Dr. Ladányi Sándor M.R.E. Zsinati Irodájának Sajtóosztálya Budapest 1977. 642. – 5.) Tiszáninnyi Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Kt. 1110. f.59.

Az erdélyi kálvinista prédikációk szerepe a felvilágosodás és a liberalizmus eszméinek terjesztésében.

1. Nagyobb könyvtáraink kéziratárainak katalógusai és jeles bibliográfiáink – az RMK, a PETRIK, az RMNY – bőségesen tájékoztatnak afelől, hogy tollforgató eleink a modern sajtóvilág beköszöntése előtti időkben – nem tekintve a közigazdaság és bíraskodás termelte ügyiratokat – prédikációk írására és kinyomtatására használták a legtöbb tintát, illetőleg nyomdafestéket.

A prédikáció – teológiai értelemben – Isten ígéjének a hirdetése: a szertartásnak olyan cselekménye, ahol Isten szava emberi szóvá alakul át. Tavasz Sándor *Református kersztjén Dogmatika* c. művében 1932-ben így fogalmaz: „Istennek az ígehirdetés által aktualizált szavát a didaktikai teológia nyelvén «esemény»-nek, «történet»-nek mondjuk, amely lejátszódik Isten és az ember, a beszélő Isten és az ő beszédét hallgató ember között.”¹ Ez a II. Helvét Hitvallásból (I.3.) levezetett tétel természetesen nem zárhatja ki annak lehetőségét, hogy a prédikációt, mint *művelődéstörténeti jelenséget* is közelebről szemrevételezzük. Maga a teológiai szakirodalom is történeti változásában, kortörténeti összefüggéseiben vizsgálja a prédikálás múltját.

A magyar művelődésben a prédikációs hagyaték nemcsak feltűnő mennyiségénél fogva kelt különleges érdeklődést, hanem annál a minőségi funkciójánál fogva is, melyet a kersztjén felvételétől kezdve a *Halotti beszéd* korán és a reformáción keresztül napjainkig betöltött az emberi tudásnak magyar nyelven való gyarapításában.

Ennek a tudásgazdagító folyamatnak úgy hozzávetőlegesen százszázad, a XVIII. század közepével kezdődő és a reformkori eszmei csatározásokig tartó szakaszát próbálom ez alkalommal elsősorban eszmetörténeti szempontból megvizsgálni. Amikor már illetéktelenségem okán sem bocsátkozom e századnyi idő erdélyi magyar kálvinista prédikáció-termésének teológiai, homília-történeti vizsgálatába, azt is előrebocsátom, hogy most e prédikáció nyelvi és stilisztikai hozadékának méltatásával is adós maradok.

2. A magyar prédikáció-irodalommal foglalkozó tanulmányok zöme azzal a toposz-szerű sajnálkozással kezdődik, hogy milyen kevés az idevonatkozó előmunkát. Nem követem ezt a hagyományt, éppen ellenkezőleg, azt hangsúlyozom, hogy míg korábban szinte csak teológusok foglalkoztak érintőlegesen a műfajjal, az utóbbi időben örömdetesesen megnőtt a kérdést tárgyaló irodalomtörténeti, eszmetörténeti vétetésű dolgozatoknak és szövegkiadásoknak a száma. Amikor az „utóbbi időben” kifejezést használom, ezen igazságot sok évtizedet értek, hiszen Féja Géza harmincas évek végén már úgy jellemezte Bornemissza Péter prédikációit, hogy azokban a „műveltség összes tényezői összefutnak”, és ugyancsak félszázad telt el azóta, hogy Túróczi-Trostler József megfogalmazta emlékezetes tételét a híres erdélyi egyházi szónok, Verestói György halotti prédikációinak gyűjteményéről, azt mondván róla, hogy az valóságos enciklopédia. Van a prédikációk között olyan – írja –, hogy „bátran beillenék filozófiai, filológiai, lélektani, fiziognómiai, esztronó-

miai értekezésnek”.² Herepei János *Adattára* három kötetének forrás-hivatkozásokkal keményen alátámasztott dolgozatai, a Klaniczay Tibor szerkesztette *Humanizmus és reformáció* c. nagyszerű irodalomtörténeti sorozat prédikáció-történeti adalékai, a Tárnai Andor vezette 1988-ban készült *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból* c. forráskiadvány (Kecskeméti Gábor és Nováky Hajnalka munkája), valamint Bitskey István³, Péter Katalin⁴, Németh S. Katalin⁵ tanulmányai sorra bizonyosságot tesznek a magyar prédikáció-irodalom szövegtörténeti becse mellett; a szerzők természetesen érdeklődésük szerint hangsúlyozzák a beszédek esztétikai, tudományos, illetőleg mentalitás-történeti értékét. – Magam a felvilágosodás erdélyi gyökéresztéséről szólva azt hangsúlyoztam, hogy milyen szerepe volt mifelénk a prédikációknak a vallások és hitfelekezetek közötti békesség munkálásában: a tolerancia elvének hirdetésében és a babonás hiedelmek kiszorításában, a korszerű tudományos ismeretek terjesztésében. Benkő József történetírói és botanikai munkássága méltatásakor pedig arra is emlékeztettem, hogy egy ifjú asszony koporsója felett, ember és növény példálózó összehasonlítása után, a képzeletbeli halotti „bokrétát” úgy kötötte meg a közepeltai prédikátor, hogy végül is a kinyomtatott temetési beszéd sok lapalji jegyzetével az Erdélyben honos virágos növények valóságos rendszertana lett, mégpedig Linné *Fundamentum Botanicaja* szerint.⁶

3. Homiletikusok és literátorok a XVIII-XIX. század prédikációit két nagy csoportba sorolják: megkülönböztetik a közönséges (vasárnapi és ünnepnap) beszédeket és a halotti orációkat.

A korai felvilágosodás első jeleinek feltűnésétől kezdve mind a két prédikáció-fajta új eszmékkel, friss ismeretanyaggal telítődik. Mentalitástörténeti szempontból különleges jelentőségűek a közönséges egyházi beszédeket tartalmazó, nagyobbára kéziratok kötetek; bennük összegyűjtve találjuk azt az ismeretkészletet, melynek birtokában egy-egy kellően felkészült pap rendszeresen átgondolt művelés alá fogta a reá bízott hívó lelkeket.

Csak századunk huszas éveiben (miután Kelemen Lajos gondozásában megjelent emlékirata) figyelt fel az irodalmi közvélemény arra, hogy a XVIII. század egyik legjelesebb erdélyi magyar íróját Hermányi Dienes Józsefnek hívják. Halála után számbavéve örökségét, százötven kéziratot találtak prókiáján. Jórésztük sajnos elkallódott. Belőlük – egy diákkori gyűjteményét nem számítva – csak egy kötet tartalmaz egyházi beszédeket, pedig az „igen nagy elméjű, bő beszédű Papi ember”, aki „hosszú Prédikációkat mond vala”, és lévén „fáradhatatlan az Írásban”, azokat jórészt papírra is vetette – mondta róla Abats Márton ótordai pap a gyászistentiszteleten elhangzott beszédében.⁷ Az egyetlen fennmaradt prédikációs könyv tanúsága szerint Hermányi Dienes lelkipásztori gyakor-

latában módszeresen végigmagyarázta a bibliai könyveket. Verses *Epitafiuma* is, melyet veje, Mohai János zilahi papp szerkesztett, említi, hogy igehirdetését rendszeres bibliamagyarázatokra alapozta:

Mó'sest, és Szent Mátét el-prédikállatta,
Malachiás, Jónást végig illusztrálta,
Ester Asszonyét – is el nem hallgathatta,
Jób Könyvével égyütt mind megmagyarázta.⁸

És mint széles érdeklődésű „nagy Tudós: Ambulans Bibliotheca... nagy lábakon-járó Könyv-tartó póltz”⁹, ezeket a prédikációkat tele tüzdelt kora általános ismeretanyagával és erkölcsi tanulságokkal szolgáló novellisztikus történetekkel, amelyeknek aztán jelentős hányadát anekdóta-gyűjteményében külön is kötetbe foglalta.

Hermányi Dienes József gazdag prédikáció termé- séből (unokaöccsétől, Benkő Józseftől tudjuk, hogy 400 városi polgár, 72 főúr, 7 lelkészirtása és 4 kollégiumi professzor felett mondott halotti beszédet,¹⁰ azonban mindössze három nyomatott ki, közönséges beszédet tartalmazó kötete nem jelent meg. Már említett, egyetlen, fennmaradt kéziratos prédikációs könyvét a kolozsvári Református Teológia – mai nevén a Protestáns Teológiai Intézet – könyvtára őrzi¹¹, s benne 33 prédikáció olvasható, melyeket 1754. július 18. és 1755. szeptember 14. között mondott el, illetőleg vetett papírra.

A gyűjtemény elemzéséből kiderül, hogy szerzője a prédikációk előtt felolvasásra kerülő bibliai locusokat nemcsak körültekintéssel válogatja meg, hanem szövegkritikailag is megvizsgálja, gyakran idézi textusát eredeti héber, illetőleg görög nyelven összeveti a létező magyar fordításokkal, és ha elégedetlen velük, maga fordítja újra a szöveget. Ezt nem tartja felesleges akribiának, és a kor képzettség teológusainak öntudatával vallja: „Mikor pedig én ezt és hasonló dolgokat vigyázva megjegyezgetek, senki szór-szál hasogatásnak nem mondja; mert nintsen kitsiny dolog a 'Bibliában.'”¹² A gyülekezeti életben kívánatos testvériségről prédikálva Máté 18,17 alapján például eképpen szólott: „Hogyha a 'gyülekezetnek is nem fogadja a szavát, légyen te előtted olyan mint valamely pogány, avagy fukar. El-mondom ezeket az igéket úgy is, a 'mint a' Komáromi Bibliában olvasom, sőt ha ott nem olvashatnám, magam fordítanám a 'Görög Sz. Írásból: Hogyha a 'Gyülekezetet nem hallgatja, légyen tenédek olyan, mint a' pogány és a ' fukar.'” Valószínűleg a prédikátor tudta, hogy a fukar szó enyedi hallgatói körében nem közismert kifejezés, mert mondandóját így folytatta: „Mi az a' FUKAR; és mit téssen azt olyannak tartani mint a 'fukar, a'ki az Eklesiát nem hallhatja, 's nem jobbul annak intésére 's dorgálására? F(elelet). A' Magyarok a' fukar nevet honnan vették nem tudom: tudtam; de felejtettem. Görögül hivatik *Telonesnek*. Magyarul kellene mondani *Vámosnak* és *Adó-szedőnek*. Ezek Izraelben igen gyűlöletes emberek voltak az ő Istentelenségeikért, erőszaktelekért, igazságtalanságokért, ragadozásokért, huzásokért-vonásokért, el-annyira hogy a 'Fariseusoknak talán ugyan szokott imádságok volt az, hogy hálákat adjanak Istennek, hogy ők nem olyanok mint a ' Piblicanusok vagy fukar Vámosok 's adó-szedők.” Meg

kell mondanom, hogy a használt bibliafordításban Komáromi Csipkés György híven követi Károli Gáspár, Misztótfalusi Kis *Aranyas Bibliája* és több más fordító nyelvi megoldását. A modern kiadások: az un. revidiált biblia és a Magyar Bibliatanács új kiadása a *fukar* szó helyett *vámszedőt* használ, a Szent István Társulat 1973-as fordítása pedig a *vámos* szóval él.

Mindezeket külföldet nem járt, domidoctusnak nevezett prédikátorunk teológiai jártasságának bizony- ságaképpen idéztem. A szövegekből egyébként az is kitűnik, hogy prédikációit írva a Biblia héber, görög és latin kiadása mellett keze ügyében volt a Talmud is. Dán Róbert és Scheiber Sándor azonosította is a tulajdonában volt Talmud-kompendiumot.¹³ Egy alkalommal a Talmudra hivatkozva veti össze a megbocsátás ó- és újszövetségi értelmezését. „Azt bizonyosan tudjuk, hogy a Talmudban, a Meg-bocsátásnak száma felől, ilyen régi vélekedések vagyon a' Sidoknak, hogy a' vétkeseknek egyszer meg-engedjen az Ember; meg-engedjen másodsor, vagy ha harmadszor is; de negyedszer ne”. Ehhez hozzáteszi: Jesus tudománya tökéletesebb törvény” mert Máté 18, 21-22 szerint hetvenhétyszer is meg kell bocsátani.¹⁴

A kéziratos kötetben foglalt beszédekből szép számmal idézhetünk olyan részleteket, melyek szerző- jük általános műveltségéről, történelemben (Európa, Magyarország, Erdély és ezen belül Nagyenyed múlt- jában), filozófiában, geográfiában, gazdasági életben való jártasságáról tanúskodnak. Ha az itt fellelhető tudományos jellegű információs anyagot egybevetjük egy másik autográf kéziratával – a diákkori jegyzeteit tartalmazó *Miscellanea* című, a Nagyenyedi Bethlen Kollégium könyvtárában őrzött kötetben¹⁵ rögzített ismeretanyaggal, megbizonyosodhatunk, hogy az egy- kori diák ki sem mozdulva Erdélyből, 25-30 év alatt az egyetemes európai művelődési örökségben igen- csak megmerítkezett. Különösen feltűnő, hogy a teo- lógiai szakismereteit milyen széleskörű általános tu- dásanyagba ágyazza be. Különben enyedi professzoraitól már diákkorában azt is megtanulta, hogy a prédikáció hatástalan marad, ha annak mon- dandóját nem hozza összefüggésbe hívei mindennapi élettapasztalatával. Így feljegyezte azt is, hogy a franc- kerü egyetemen tanult professzora Szigeti Gyula, György 1724-ben arról prédikált a nagyenyedi polgá- rokknak, hogy „a' kereskedés hasznos is, káros is”; kü- lönösen azt emelte ki, hogy a kereskedés az emberek közötti kapcsolatteremtésnek nélkülözhetetlen esz- köze, s az árucserén túl hathatósan járul hozzá a szel- lemű javak terjesztéséhez. Vallja, hogy a keresztyénség is sok helyre, így például Amerikába a kereskedés ré- vén jutott el. Azt is tudatosítani igyekszik hallgatói- ban, hogy a kereskedésnek köszönhetik a reformáció bejövetelét Erdélybe. A kereskedés általában igen hasznos foglalatossága az embernek, károsá akkor válik, amikor letér a tisztesség útjáról, az élet fő céljává válik, és minden áron anyagi haszonra törekedve el- nyomja „a lelki jóknak a méltóságát.”

A hiteles tudás, a tudomány nélkülözhetetlen Die- nes prédikációinak Nagyenyed többszöri elpusztulását ismételt szóra hozza igehirdetésében, és a csapások

legfőbb kiváltó okaként a kellő ismeretek hiányát nevezi meg. Különösen, elítéli II. Rákóczi György kalandor-politikáját, mert az „ő tanátstalanúsága gyújtá-meg . Enyedet 's el-égeté e'Templomot. Mellynek Historiáját házanként beszéljétek-meg fiaitoknak!... Én úgy itélek, hogy Első vétke Eleinknek a Tudatlanság volt a' sok háborúság között... Tsak Politikai tudománya sem volt akkor a Fejedelemnek is, hanem Poculina.”¹⁶

A valódi tudást csak az tudja megkülönböztetni az áltudománytól, akinek ehhez kellő készsége van. Gyakran beszél az enyedi pap a babonák, a kor tudományos ismereteivel, a vallás tanításaival ellenkező hiedelmek ellen. Ilyeneket mond: „Egész Erdély az ördögnek's Boszorkányoknak isteni hatalmat ad, 's tsudatételeket tulajdonitt; azért sokan hozzájuk folyamodnak;”¹⁷ – Máskor meg „komédiába való értelemnek” minősíti azt, „ha úgy ítélisz, hogy Pokolba a; Gazdagnak ujit varas-békák szopogatják; holott a' Béka senkit sem tud meg-marni.”¹⁸

Tudományokban jártas egykori paptársaival egybehangzóan prédikál a vallási közöny és a tudományos okfejtésű hitetlenség ellen. Különösen veszedelmesnek tartja a tetszetősen előadott ateizmust: „A; Szépnek tetző, de rozsz és gonosz Vélekedések szintén olly ártalmasok, az idvesség ellen, int a' bűnök(...) Sőt az a' veszedelmes dolog, mikor a' bűnnek fundamentoma a' szépen magát kedveltető tudomány; mert ilyenkor Oskolájja és Systemája van a' bűnnek 's ugyan e' primis principiis tanitatik. P.o. Ma nintsen egy nagyobb bűn, mint a' Practicus Atheismus; de miért olly gonosz? azért, mert ma az Atheismus Speculativus Könyvbe iratik 's az emberek ugyan meg-megfundálják magokat benne. A' Gonosz élet a' leg-gonoszabb mikor a' theoriás Eretnekségen épült.”¹⁹

Kik lehetnek azok a magukat szép szavakkal kedveltető szerzők, akiktől óvja híveit? Néhányat megtaláltunk közülük nevükön nevezve közönséges beszédeiben, mégpedig nagyon érdekes szövegkörnyezetben. Arról prédikálva, hogy mi a különbség e földi világ és a mennyek országa között, elmondja, hogy itt alant jó polgár lehet akár egy Machiavelli, Hobbes, Spinoza is, odafent viszont nincs helye a hamisan gondolkodóknak. Az enyedi templomjárók bölcséleti oktatása így hangzik: „Nintsen az Ur Kristus országához hasonló Ország; mert ez Mennyeknek Országá: itt az Ambitionak nintsen helye, holott más birodalmakban nevelik a' Nagy Urakban a' pompázó és költséges Kevélységet: Ebbe az Országba a' hamis vélekedéseket nem szabad behozni, holott a' földi Birodalmokban jó civis lehetsz, ha Machiavellus, Hobbes, Spinoza vagy is, tsak külsőképpen viseld jól magadot.”²⁰

Ugyanakkor arra is figyelmezteti híveit, nehogy a mennyországot e világi példák alapján képzeljék el, és semmiképpen ne reménykedjenek abba, hogy ott nekik a másokétól megkülönböztetett, előkelőbb hely van elkészítve. Korának hatalomra törő kálvinista prédikátorait is attól a hiú reménytől óvja, hogy Krisztus országában rájuk valamilyen hierarchikusan megszentelt hely vár: „De én nem tsufolásképpen, hanem valósággal mondom: Halljátok-meg ti papok és mások! Vallyon ollyan országé a' Meny-

nyeknek Országá, hogy ott az Isai törökéből származott Messiás néktek Prelaturát, Érsekséget, Jóságokat adjon? arra valóé a ti Apostolságtok, hogy abba világi Dignitást várjatok? Ha azt kerestek, ne ide jöjjetek Apostolkodni, hanem a'hoz a'ki Jésust hegyre vitte, világ kintsét 's ditsőségét fitogatta (...). Keresztyének! hallottátok hírét, mennyit nem próbáltak eddig a' Római Ekleziának Szerzetesi mind a' két Indiában hogy a' Keresztyénséget terjesztenék; de nem igen szentelte-meg az Isten; Vallyon mi az oka? Én bizony főképpen annak tulajdonitom, hogy nem a' Kristust 's a' Lelkeket keresték 's keresik, hanem a' mi vagyon a' szegény Pogányoknak a' lelkeken kívül 's a' világi uralkodást.”²¹

Hermányi Dienes ajkán prédikációs szöveggé alakul az az erdélyi kálvinista nemességet bíráló hang is, mely azt teszi szóvá, hogy előkelő család gyermeke nem szánja magát lelkipásztori szolgálatra. Itthon, sőt az epizkopalizmussal korábban keményen leszámolt hitsoros hollandusoknál is feltűnnek olyan nézetek, hogy jó volna bevezetni a református egyházba is a főpapi méltóságokat. Erre mondja Hermányi Dienes: „Hallok én a' Reformata Ekleziában olly szókat 's dolgokat, mellyek a; mi Sz. Letzkénkel²² ellenkezne. Panaszolnak néha a' Hollandiai Papok, hogy öközöttök Püspökségek nintsenek, hogy ók is a' Sz. Dignitásokon fellyebb-fellyebb hághatnának. Ország Primási lehetnének. Emlegetnek némelly mi-eink a' félét hogy bártsak a' Purgatóriumot hagyták volna meg a' Papoknál a' Reformatorok; mert annak tűzében több aranyat koholhatnának. Úr 's Nemes Ember e' Nemzetben ugyan nem veszi magát Papságra; mert nem jár Tanáts Uraság 's örökös Ispánság véle. Mind ez még olly vélekedés mellyet le kellene vetkezni; 's gyermekekhez hasonlóvá kellene lenni. De nem feszegetem ezeket.”²³

Nem tartozik ugyan előadásom tárgyához, de mivel a szóba hozott kérdéssel szervesen összefügg, emlékeztetek arra, hogy alkalmasint ez az itt megnyilatkozó antiepiszkopális szemlélet dolgozott Hermányi Dienesben akkor is, amikor megírta, nem kevés epét vegyítve tintájába, az *Erdélyi református püspököknek élete* című (egész terjedelmében máig ki nem adott) munkáját.

Prédikációinak társadalombíró hangja nem tesz különbséget egyháziak és világiak, nemesek és közemberek között. Mint pap, az erkölcs ellen vétőket egyforma szigorral ítéli el, nem törődve az ún. nagy családok esetleges sértődésével sem. A világi és az egyházi fenyítést egybevetve azt állapítja meg, hogy „a' külső Forumokon a' Grof ellen s' Nemes ember ellen több Bizonyosság kell, mint egy szegény Pap vagy Paraszt ellen”. Tud kora büntetőjogi reformtörekvéseiről, de nem tartja magát illetékesnek ezekről beszélni. Csúpan tudomására hozza híveinek a maga lelkipásztori álláspontját: „Hazánk Törvényeit pedig hogy mentsem, nem tisztem; hallom hogy nagyon corrigálhatják egy időtől fogva. Én az Isten Törvényes Processusainak vagyok Predikátora; Noha a' külső Törvényeknek, vagy Törvénytévőknek hibájok is holmikben nintsen előttem titokban ebben az actasban, midőn sok Deliberatum tsak a' fávoron épül.”²⁴

4. Hermányi Dienes már több mint egy évtizede gyakorló lelkipásztor, amikor 1741-ben a magyar történelemben feltűnően ritka eseményként Szent István koronáját egy asszony fejére teszik. Ennek a köztörténeti ténynek homiletika-történeti következménye is lesz. Asszonyok koporsója felett elhangzott prédikációkban már korábban is sok szó esett hitvesi hűségről, anyai önfeláldozásról, a háztáji belső életét szervező és irányító dolgosságról, azonban az, hogy most már asszony lett maga a koronás fő, a legfőbb világi méltóság, új toposzok kidolgozására és terjesztésére serkentette a prédikáció írókat, főleg a nyomtatásban való megjelenést is áhító szerzőket. Hogy előbb Erzsébet, majd II. Katalin cárnő személyében az orosz trónra is nő ült, ugyancsak megnövelte a nők ázsióját az egyházi retorikában. Mellőzve az új jelzők és igék – különben beszédesnek ígérkező – statisztikai oszloprendbe állítását, egyetlen halotti beszédből idézek olyan részleteket, melyek bevilágítanak a nemesek közötti viszonyról alkotott nézetek múltbéli gyűrésésébe, Baló József algogyi pap bizonyára nemcsak egyéni nézeteit, hanem erdélyi közvéleményt fejezett ki, amikor széttekintve az európai koronás asszonyokon, így vélekedett: „Nóha helyet adok ama Törvények’ velejét értő és író Böltsnek, a’ki az Asszonyok szelidségének és mértékletességének tulajdonítja, hogy ők tudnak jól uralkodni egy Országon, de meg-meg engedi gyengeségeiknek, hogy uralkodjanak a’ házba egy Férjfiunn.”²⁵

Mária Terézia személyével, de méginkább az uralkodása idején történt hódító új államvezetési technikával, a felvilágosodott abszolutizmus központilag szervezett művelődéspolitikájával függ össze, hogy feltűnik és hova tovább egyre szélesebb körben elterjed a prédikáció egy új neme. Éppen az általunk most vizsgált száz esztendőben szemet szűrőan megnő a száma az államélet csúcán végbemenő eseményeket tükrözőtő prédikációknak. Ezek a kinyomatott vagy kéziratban maradt, új közéleti mondandóval telített egyházi beszédek a trónörökös születésekor, a király halálakor, az új uralkodó koronázásakor, majd évenként ismétlődő születésnapján, az országgyűlés megnyitásakor és ezekhez hasonló más jeles napon tartott ünnepi istentiszteleteknek voltak elengedhetetlen tartozékai. Semmi meglepő nincs tehát abban, hogy ezek a beszédek bőségesen át vannak itatva időszerű politikai tartalommal. Ez a politikai tartalom – mint látni fogjuk a továbbiakban – megjelenik a hatalmat olcsón kifizető hízelkedésként, de felforrósodhat a hatalom legfőbb birtokosait Isten és ember előtti felelősségükre emlékeztető kemény beszéddé is. Világnézeti tájékozódástól és lelkipásztori hivatás értelmezéséből levezetett küldetésstudattól függ, hogy a soros ünnepi alkalomkor ki milyen felolvasandó bibliai ígét választ ki, és miképpen bontja ki belőle a jelenhez szóló égi üzenetet.

II. József halála után Magyarországon és Erdélyben a közvéleményt az alkotmányos rend helyreállításának gondolata foglalkoztatta, így hát természetesen nagy várakozás előzte meg az országgyűlések összehívását is. Minderről a nyomtatásban megjelent, a diétai munkálatok kezdetét ünneplő prédikációk is megőrizhetik az utókort.

Az 1790 decemberében összesereglett erdélyi országgyűlés megnyitása alkalmával a kolozsvári Farkas utcai templomban Szathmári Pap Mihály kollégiumi tanár prédikált, akit külföldön is ismert és tisztelt „nagy képzettségű, szabad gondolkodású tudósként” tart számon az iskola- és egyháztörténet.²⁶ Már az a tény, hogy az ünnepi beszéd nyomtatásban id. Wesselényi Miklós költségen jelent meg, jelzi, hogy a különben szónoklatairól híres professzor az akkori erdélyi ellenzék eszméivel rokonszenvezett. A felvilágosodás kora szerződésméleteiben járatos prédikátor a testvéri egyetértést magasztaló 133. zoltár alapján „közjóra törekedő egyezsége” inti az országgyűlés résztvevőit.²⁷ „Az Atyafiak között való Egyezésnek” két fő akadályával a *vallástalansággal* és a *hiteltelenséggel* foglalkozik behatóan. Az erdélyi prédikáció-irodalomban egy korábban is gyakran támadott francia szerző, a már közel kilenc évtizede sírban nyugvó Pierre Bayle, latinosan: Baelius (1647-1706) kritikai gondolatait Szathmári Pap ismételtelen megbírálja, és leszedi a keresztvizet a holland származású satíráíróról, az angolul publikáló Bernard de Mandeville-ről (1670-1733) is. A prédikáció főszövegében és egy terjedelmes lapalji jegyzetben hangsúlyozza Szathmári Pap azt a gondolatot, hogy a vallás a legerősebb összekötő erő az egymásra utalt emberek között, és rossz tudomány az, amely ellenkezőt hirdet. A főszövegben ezt olvassuk: „lehetetlen hogy annak az Országnak és Társaságnak Boldogsága sokáig illendőképpen fenn-állhasson, és virágozhassék, mellynek Fiai, amaz Isten nélkül élő emberekről rendes Társaságot faragni kívánó *Baeliusoknak*, és *Mandevilleknek* Tanítványai...” Feltehetően a prédikációban ennyi hangzott el, de a nyomtatásban megjelent szöveghez szerzője még szükségesnek érezte lapalji jegyzetben további magyarázatot is hozzáfűzni. „Hogy a’ Közönséges Társaságnak leg-erősebb Fundamentoma légyen a’ vallás meg-tetszik világosan abból, hogy *Jó rend nélkül* egy Társaság-is fenn nem állhat, a’ rendre pedig megkivántatik a’ dolgoknak egymástól arany Lántz módjára való függések, hogy midőn annak minden szemei egymástól függenek, a’ leg-felsőbb Szem azonban egyollyan hatalmas kéztől függjön, a’ melly tellyességgel senkitől nem függ. Igyekezett ugyan ama’ különben szép elméjű Baélius, más velle egyet értett Tudósokkal, allyan Közönséges Társaságot találni és mutatni, a’ melly Vallás nélkül is virágozzék, és fenn állhasson. De ilyeneket (...) nem mutathatott ...” A vallást, mint állandó társadalmi szükségletet jellemzi, és fejtegetéseit a tudós teológus így fejezi be: „Egy szóval: ha nyilvánosság hamisság volna-is a’ Vallás; a’ mellyet vétek nélkül senki sem gondolhat; bizony még-is igen vétkes dolog volna annak ki-nyilatkoztatása; mert ugyan hány ezer emberek vagynak minden Hazában, a’kiknek keserves életeteket e’ meg-edesíti? Ezeket fel-prédikálni nem kegyetlenség-e?”²⁸

Bayler és Mandeville gondolatvilágának erdélyi bírálata – mint előbb már utaltam rá – nem ezzel a 1791-ben elhangzott prédikációval kezdődik, de most hozzátesszem: nem is ezzel végződik. Alkalmasint e szerzőket korábban is (pl. Verestói György, Borosnyai Lukács Simon, Gombási István), későbbben is (pl. Baló

József) azért támadják többen, mert köztudomás szerint tájainkon hosszú időn keresztül sokan forgatták műveiket. Szétnézve híres erdélyi kollégiumaink könyvtáraiban, szinte mindenkinek megtaláljuk könyveik valamelyik kiadását, sőt olykor többet is belőlük. Bayle főművének a *Dictionnaire historique et critique* háromkötetes 1730-as kiadása például éppen annak a Bánffy Györgynek az ex libris-ét viseli, akit az 1790-ben megnyílt országgyűlésen választottak meg Erdély főkormányzójának, s akiről nemcsak azt tudták a kortársak, hogy meggyőződéses jozefinista, hanem azt is, hogy ő volt az első magyar, aki belépett a Nagyszébenben alakult szabadkőműves páholyba.³⁰

Bayle és Mandeville eszméivel évtizedeken keresztül hadakozva az erdélyi református prédikátorok azt a határt jelzik, ameddig szerintük egy papi ember elmelet a felvilágosodással együttjáró racionalizmus és kritizmus elfogadásában. Persze ebben a tekintetben jelentősen eltérhetnek a vélemények. Gombási István például egyenesen azzal vádolja Hermányi Dienes Józsefet, hogy a református püspökről írt kritikááért „Bayle meg-tsudálása” a felelős.

5. A ferenci reakció évtizedei prédikáció-irodalmának a legértékesebb darabjai azok a filozófus tudósok által mondott, illetőleg tolla alól kikerült beszédek, melyek Kant, Fichte kritizmus és gyakorlati filozófiája egy-egy tételét járják körül és abból szűrnek le időszerű következtetéseket. Magvas, filozófiai tartalmú prédikációkat bocsátott közre Sipos Pál és Köteles Sámuel, valamivel gyengébbeket Péterfi Károly. Ők és velük együtt a vizsgált korszak számtalan igehirdetője ismételtlen emlékeztet az erdélyi kálvinista hagyománnyá állandósult sztoicizmus tanításaira. Különösen a halotti beszédek bővelkednek a sztoikusokra visszavezethető elmélkedésekben, e filozófia görög, római jeleseitől vett idézetekben. Így van ez még akkor is, ha a kolozsvári ref. Kollégiumban tanító Huszti György már 1749-ben arra figyelmezteti erdélyi paptársait, hogy „nem illik minékünk ... pogány philosophok scholájába... bémennünk.”³¹

Több mint negyven év elteltével a nevezetes 1790-es diétát követően, 1834 tavaszán, a hosszú szünet után ismét összeülő országgyűlés újra alkalmat teremtett arra, hogy egy erdélyi református pap a szószéken kifejtse azokat az igényeket és várakozásokat, melyekkel a jobbra iparkodó elmék hazájuk jövője felé tekintenek. Beke Sámuel zilahi lelkipásztor – ifj. Wesselényi Miklós bizalmasa – Kolozsváron a Farkas utcai ünnepi istentiszteleten, az országgyűlés megnyitása alkalmával, a reformellenzék Istentől rendelt feladatait veszi sorba; vallja, hogy az igazság jegyében teremtett ember okossággal és szabadsággal van felövezve, de különböző tévelygések (így a gondatlan nevelés, a rossz példák, a nép felvilágosításának mellőzése) és a megrögzült balítéletek kiforgatták értelmes és szabadon cselekvő mivoltából. Ez a prédikáció már jól bizonyíthatóan a keresztényszocializmus ösatyjának tekintett Lamennais tanításait visszhangozza. Beszéde zárógondolat-sorában (ennek veleje: ahol okosság van, ott jelen van az isteni segedelem is) összefoglalja a polgári átalakulás legfontosabb politikai követelmé-

nyeit, lényegüket tekintve azokat a közéleti program-má sűrűsödő eszméket, amelyek a reformok erdélyi híveit egy táborba tömörítették.

A prédikáció a kor cenzuraviszonyai között nyomtatásban persze, hogy nem jelenhetett meg, de kéziratok másolatait annál inkább forgatták.

Rövid idő múlva Beke Sámuel ismét úgy beszél a szószéken, hogy annak országos visszhangja támad, de most már beszéde miatt bűnvádi eljárás is indul ellene. 1835. április 26-án, V. Ferdinánd „születése s kormány kezdés innépén” a zilahi istentiszteleten *A keresztyén tisztviselők szép hivatása* címmel tartotta időszerűnek beszélni. A társadalmi szerződésekről szóló elméletek ismeretében azt magyarázza híveinek, hogy „az eredetileg társaság nélkül, függetlenül élt emberek, önkéntes, szabad tetszésekből adták magokat társaságokba, egy vagy több fők által kormányoztatandók, tehát a tisztviselők és fejedelmek a polgári társaságoknak csak megbízottai, kikre azok a közakarat végrehajtását bízták, a törvényhozói hatalmat magoknak meghagyván”. A prédikáció összegező zárótétele kimondja, hogy a keresztyén tisztviselő – így az uralkodó – első és legfontosabb kötelessége, hogy a *közjót* mindenek fölébe helyezze: „Légyen bár hivatalához szép készülete, tudománya, jártassága, készsége, alkalmatossága, ügyessége, ha közjó nem lelkesíti – minden egyéb, csak az nem, minek lennie kéne. Közjó-szeretet nélkül a tisztviselő megbízott házi zsebelő, pénzen fizetett tolvaj, privilégizálva gyilkoló orvos, kire a polgári társaság legszentebb kincsét, törvényét s életét bízta. Közjó szeretete nélkül a tisztviselő szentségtörő profanálója, méltatlan bitorlója a benne helyezett bizalomnak... Senki se tekintse hát hivatalát mint sajátját, hanem mint a közönség nála tett bizományát.”³²

Beke idézett két beszéde telides-tele van olyan eszmékkel, melyeket éppen akkor vitatnak párizsi klubokban és szalonokban, a pozsonyi országgyűlési ifjak társaságában és a Bölöni Farkas szervező munkája nyomán létrejött kolozsvári kaszinóban. A már említett Lamennais szvenedélyes hangon hirdetett eszméiről van szó.

Nagyon silányulnak bizonyult volna a központilag irányított birodalmi titkosrendőrség munkája, ha az erdélyi ellenzék vezére, Wesselényi Miklós családi fészke, Zsibó közelében, Zilahon, abban a városban, ahol a legtekintélyesebb intézmény, a református kollégium főkurátora is a báró volt, ügynökei ne figyeltek volna fel a liberális eszmékkel telített prédikációra és annak a hívekre gyakorolt hatására. Felfigyeltek, jelentést írtak, és rövid idő múlva az erdélyi ellenzéki mozgalom megfélemezésére Erdélybe küldött Estei Ferdinánd főherceg felszólítja az erdélyi református egyház legfelső vezetőit, hogy indítsanak büntető eljárást Beke Sámuel ellen. – Hosszú, az országos közállapotokra jellemző, érdekes fordulatokban bővelkedő per indul Beke ellen – melynek végét ő már meg sem éri, mert a tüdőbaj hamarabb végez vele. Hogy az igehirdetés közéletformálós szerepét felismerő, és a műfajban önmegvalósítása legkézenfekvőbb lehetőségét megtaláló Bekéről miként vélekedtek a kor legjobb erdélyi elméi, bizonyosság rá Bölöni Farkas Sándor naplójának, június 28-án kelt feljegyzése: „Beke nálam vala. Ő is közkereset alatt

van Ferdinánd-napi prédikációjáért. Lelkes egy ember! Benne kezd már vérbe menni a szabadság érzete. Prédikációját elolvasá nekem. Igazi magyar La Mennais. Nyomósan fejtegeti az emberiség s constitutionalis monarchia jussait. Mindent a bibliából citál. Különben veszni kellene neki. Azok az ideák, melyek Angliában és Amerikában minden józan értelmű polgárnál közösleges mindennapi dogmák, s ha ott mondja el, csak szokott dolgot tett volna. De nálunk? Nálunk a józan ész minden vizsgálata az emberiség jussa körül, mind tiltott portéka. Eljön talán az idő, mindön csudálkozni fog a maradék a nyilvános igazság ily vakmerő üldözőin, s mindig szánni fogja vakságunkat s gyávaságunkat, – s talán méltán.”³³

No de nem csupán szellemi vaksággal és gyávasággal kellett megküzdeniök a reformmozgalom erdélyi híveinek, hanem a szolgálattelkes siserehadával is. A prédikáció-irodalomban ide vonatkozó adalékokat is találunk.

A sokgyermekes sóváradai papnak Péterfi Lászlónak Albert nevű fia (a filozófiai kézikönyveket író Péterfi Károly testvére) egykorú volt Bekével (mindketten 1800-ban születtek), megjárta a hon és külföld legjobb iskoláit, tudást is szerzett, de jellem dolgában szegényesen volt feltarisznyálva. Az enyedi kollégiumban nem tudja elviselni, hogy tudós tanártársa, az ellenzéki mozgalomban is vezető helyet betöltő Szász Károly, iskolában és iskolán kívül jóval népszerűbb legyen mint ő; intrikái végül majd oda vezetnek, hogy az 1848-49-es forradalom idején Puchnerrel Havasalföldre menekül. Tulajdonképpen sértett becsvágya indítja az erdélyi progresszióval szembekerülő útra, s az erkölcsi lejtőre. Nyomatásban megjelent prédikációiban tudományos mázzal vonja be aulikus-konzervatív politikai orientációját és a haladás eszmekörével szembeszegülő indulatait. I. Ferenc születése napján ő is elmondja „Öröm-innapi szent beszédét” Nagyenyeden, s abban az erkölcsi és polgári szabadság természetét rajzolja meg a maga módján.³⁴ Mondandóját történelmi tanulással vezeti be: az emberiségre számtalan áldást hozó reformációt csakhamar fekete árnyék rúttotta el, mert a „minden jóktól utált és kiátkozott paraszt háborúban” „a szabadság’ ostoba képze” a pórnépet „minden polgári rend’ és függés felforgatására ragadta”. De „Európa bölts kormányai megértették az idő szavát” és keményen megtorolták a lázadást. És e történelmi tényállás leírását nyomban követi az időszerű tanulás szavakba öntése: „bizony Európa’ bölts és hatalmas kormányai sem hódolhatnak tehát a’ máj politikai Reformációval együtt járó fekete árnyékoknak; ’s nem ok nélkül dolgoznak azon, hogy az árnyéket a’ világosságtól, a’ konkolyt a’ tiszta búzától, mentől hamarébb külön válaszsák.”³⁵

Minden korszaknak megvannak azok a bűvös szavai, amelyeknek használata elől nehezen lehet kitérni, de amelyeknek jelentéstartalma van annyira gazdag, hogy ki-ki sajátos magára szabva használja szóban vagy írásban. Gondoljunk csak arra, hogy például az elmúlt évtizedekben a *realizmus* olyan parttalan tartalmú fogalomná vált, hogy abba filozófusok, esztéták és nem utolsó sorban politikusok azt gyömöszöttek be, ami éppen jól esett nekik.

Ez történt a liberalizmus fogalmával is, nem ma, hanem már több mint másfél száz évvel ezelőtt. Péterfi Albert – akkor még mint enyedi kollégiumi tanár – könnyen kitapintható szándékkal a következő címmel jelentette meg eszmetörténeti kitérőkbe bővelkedő újabb prédikációját: „Az igaz liberalizmus egy öröminnapi szent beszédben kifejtve, melyet austriai örökös császár...I. Ferdinánd születése napján tartott a N-enyedi ref. templomban 1836. ápr. 19-én.

Az erdélyi reformmozgalom vezetőivel élbekerülő enyedi tanár úgy próbál kedvező hadállást foglalni³⁶, hogy maga is liberálisnak vallja magát. De milyen liberálisnak? – A prédikációból ez is kedrül, hiszen mondandóját onnan eredezteti, hogy „maga a’ keresztény vallás... a’ legnagyobb és legtökéletesebb liberalizmus, az Évangéliom a’ legliberálisabb könyv, ’s Felséges Idvezítőnk minden igaz liberálisták’ hasonlíthatatlan mustrája, elérhetetlen remekképe... De fájdalom! – sajnálkozik a prédikáció szerzője – mint minden földi dolognak, úgy a liberálisnak is vagnak tévedései ’s visszaélései; jól tudjuk pedig, hogy mentől szentebb s’ betsesebb valamely dolog, annál borzasztóbbak annak tévedései, ’s annál több romlás és veszedelmet árasztanak az emberiségre.” Eszmetörténeti kitérőjében elmondja, hogy „van vallásos, van tudományos, van polgári Liberálismus, Antiliberalizmus és Pseudoliberalizmus, de a’ melyek egymással fellelte szoros összefüggésben vagnak.” Lapalji jegyzetben megmagyarázza, hogy a pseudoliberalizmus elnevezésben az előtag „pseudo” görög szó, hazugságot jelent; és hogy a pseudoliberalizmusnak „több nevei is vagnak, mint Ultraliberalizmus, Jakobinismus, Sansculottizmus, Carbonarismus ’s a’ t. a’ különböző idők ’s helyek szerint”.³⁷ – Kimondja, hogy ő a liberalizmusból annyit fogad el, amennyit „a’ társasági ilendőség” megenged, hiszen – fejtegeti tovább – „valamely dolognak igaznak vagy hamisnak tartása egyenesen a’ belső meggyőződés dólga”.³⁸

Hogy mi volt Péterfi Albert belső meggyőződése, az még a prédikációnál is jobban kiviláglik abból a toldalékból, melyet az „Amen” után olvashatunk kiadványában; ennek címe: „*Hisztóriai jegyzetek a’ Pseudoliberalizmusra*”. Ebben részletesen szól arról, hogy a „francia liberálisok miként ütötték agyon” a szabadságot, különös hévvel támadva Ludwig Börne szociális igazságtalanságok ellen hadakozó írásait. Egyszerre csak ravasz csúsztatással dicsérni kezdte Széchenyi István mérsékletes politikai nézeteit, hogy aztán annál nagyobbat üssön azokon az erdélyieken, akik elsőként szegődtek a magyar reformok kezdeményezőjéhez. A lóláb igazából akkor látszik ki, amikor az országgyűlési választásokra készül erdélyieket attól óvja Péterfi, hogy ne küldjenek oda „pseudoliberalis” képviselőket. Még a lokálpatriotizmusra is apellál, csak hogy a különböző erdélyi választókerületekben jelöltként fellépő ellenzéki vezető férfiakat (az ún. vándorpatriótákat) kedvezőtlen színben tüntesse fel. Demagóg okfejtéssel arra biztatja a vidéki választókat, hogy keressenek a maguk soraiban diétai követségre alkalmas személyeket. A liberális köntösbe bújtatott papi beszéd így végül is ókonzervatív kortes-agitációvá

silányul: „a’ választók is vigyázzanak magokra, ’s mint a tüztől úgy őrzikedjenek a’ pseudoliberalis deputátusoktól; őrzikedjenek azoktól, kik a’ követi méltóságot szemérmetlenül keresik, kik annak elérésére minden eszközt szabadoknak tartanak, és az eredeti értelemben vett *ambitio*’ legalatonabb nemeire is magokat reáadni nem átalják... Választók! míg kebletekben arra valót találtok ne menjetek másuvá követért; mert ezzel magatokat gyalázzátok meg.”³⁹

Beke Sámuel és Péterfi Albert prédikációinak vázlatos bemutatásával – remélem – sikerült érzékeltetnem, hogy az erdélyi református templomok szószékei a liberális eszméknek nyugatról kelet felé való terjedésében figyelemre méltó közvetítő szerephez jutottak. Úgy is, hogy dicsérték itt ezeket, úgy is, hogy óvták tőlük a templomba járó híveket. Már maga ez a tény is elgondolkoztatta az erdélyi református egyház vezetőit. Ismeretes, hogy az egyházigazgatás élén álló főkonzisztórium – melyből az erdélyi reformellenzék a maga leghatékonyabb közéleti fórumát alakította ki – megvédte Bekét a világi hatósággal szemben, és eltávolította a Szász Károly ellen áskálódó Péterfit az enyedi kollégium teológiai tanszékéről, de a reformmozgalom, 1835-ös nagy veresége (az országgyűlés feloszlása, az alkotmány felfüggesztése, Wesselényi Miklós perbefogása) után rákényszerült, hogy maga szabja meg azt a medret, melyben az ígérhetetés a liberális fogantatású politikai eszmék népszerűsítése egybeomolhat. 1837-ben – újabb országgyűlés összehívása idején – *Erdélyi Prédikátor Tár* hasábjain a szerkesztő Salamon József, aki maga is tagja volt a főkonzisztóriumnak, útmutatást, *prédikációs rajzolatot* tesz közzé paptársai tájékoztatására: hadd lássák, hogy miképpen készüljenek a király névnapja vagy az országgyűlés megnyitása alkalmával mondandó ünnepi beszédükre. A névtelenül megjelent iránymutató közlemény írója nem győzi hangsúlyozni, hogy az ilyen politikai jellegű alkalmi prédikációk a papoktól „minden ügyességet, esméretet, készséget és jó tapintást megkívánnak”.⁴⁰ A „rajzolat” nem említi nevet, de könnyen kimutatható, hogy különösen a Beke ellen indított fegyelmi megtette a magáét. Minderről 1977-ben ezeket írtam: „Bekének az emberiség és az alkotmányos monarchia jussait konfrontáló, már-már republikánus liberalizmusával szemben, az 1837-es prédikációvázlat az összehívandó új országgyűléstől csak nagyon óvatosan körvonalazott reformintézkedéseket vár. A program minimális, de az utókor az is illik méltányolnia, ha egy megfélemlített nemzedék legalább elsuttogja, hogy áhítja a változást”.⁴¹ Tizenöt év múltával, 1992 adventjén ehhez csak ennyit tennék hozzá: a megfélemlítettség Európában még ma is sok helyütt megüli a lelkeket.

Benkő Samu

Jegyzetek

1 Tavasz Sándor *Református keresztyén dogmatika*. Kolozsvár 1932. 90–2 Féja Géza: *Régi magyarság*. Budapest 1943. (Harmadik kiadás). 90–100.– Turóczi-Trostler József: *Magyar irodalom – világirodalom*. I.

Budapest 1961. 84–85.– 3 Bitskey István: *Humanista erudició és barokk világkép*. Budapest 1979.– 4 Péter Katalin: *Die Leichenpredigt in Ungarn vom 16. bis zum 18. Jahrhundert – Der besondere Quellenwert der deutschen Predigt*. In: *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*. Band 3. Hrsgg. v. Rudolf Lenz. Marburg a.d. Lahn. 1984. – 5 Németh S. Katalin: *Magyar Orátor a 18. században: Verestói György*. Irodalomtörténet LXVI/11984. 4. sz. – Vö. Benkő Samu: *A felvilágosodás meggyökerezésének néhány sajátossága az erdélyi magyar művelődésben*. In: *A helyzetudat változásai*. Bukarest 1977. 63–83. – *Középajattól Európáig. A történetíró és Linné-követő Benkő József*. In: *Sorsformáló értelem*. Bukarest 1971. 79–80.– 7 *Halotti prédikáció: Amaz, első Világbéli, nevezetes Pátriárkáról ÉNOKRÓL*. Mellyel, Amaz Isten Emberének, néhai tisztetes (!) tud=s Hermányi Dienes Jo’sef uramnak A’ Nemes Nagy Enyedi Reform. Szent, és Népes Ékkelésiának, XXIX. Esztendők el-forgások alatt buzgó lelkü, és igen Kedves Lelki-Pásztorának; földi utolsó Tisztességet tenni kívánt a’ vött Kegyelem szerént, Abats Márton Az ó Tordai Reform. Szent Eklésiában az Úr Kristus együgyű szolgája. Anno MDCCLXIII. 1. Máji: A’ Nagy Enyedi Templomban. /Kolozsvár 1763./ – 8 A kinyomtatott EPITAFIUM az előbbi gyászbeszédhez csatolva jelent meg. – 9 L. a 7. jegyzet. – 10 Mikó Imre: *Benkő József élete és munkái*. Pest 1867. 9. – 11 Hermányi Dienes József Praedicationi 1754–1755. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Könyvtára. Mss 37. – A 200x170 mm nagyságú, rongált félbörkötésű kézirat 444+2, a szerző sajátkezű számozásával ellátott lapot tartalmaz. Az író nem tüntette fel nevét autográf kötetének sem az elején, sem a végén. A kötés gerincén felirat nyoma látszik, de a bőr annyira sérült, hogy nem lehet kibetűzni belőle semmit. – 12 Az előző jegyzetben leírt kézirat. 304. – 13 Dán Róbert: *Kéziratok magyar nyelvű Talmud recenzio a XVIII. századból*. In: *Az Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve*. 1963/64. Budapest 1966. 235–240. – Scheiber János: *Hermányi Dienes József Talmudkompendiumának még egy kézirat példánya*. Magyar Könyvszemle. 1966. 347–349. – 14 A 11. jegyzetben leírt kézirat. 431–432. – 15 *Miscellanea...Collecta, Industria Josephi Diénes Hermányi. P.F. N. Enyedini. Ab Anno C /) /) CCXX, ad Annum C /) /) CCXXVII*. Nagyenyedi Bethlen Dokumentációs Könyvtár /korábban a Nagyenyedi Református Kollégium könyvtára/ Mss. 112. – 16 A 11. jegyzetben leírt kézirat, 423–424. – 17 I.m. 24. – 18 I.m. 109. – 19 I.m.20. – 20 I.m. 22. – 21 I.m. 21.– 22 Máté 18,3.– 25 A’ *serény aszszonyi állat, mellyet méltóságos Toronyfalvi Tornya Klára urasszonynak, Osdolai méltóságos gróf ifjabb Kun ‘Sigmund ur’ volt kedves társának utolsó tisztességén egy halotti tanításban... elé-adott Baló Jo’sef. Al Gyógyi Református Pap, és a’ V. Hunyadi Venerabilis Tractus’ Ordinárius Nótáriusa*. Kolozsvár 1814. 20–21. – 26 Török István: *A Kolozsvári Ev.Ref. Collegium története*. II. Kolozsvár 1905. 71–78. – 27 Szathmári Pap Mihály: *A ‘drága kenet’ gyönyörűségeinek, és a’ ‘Hermon hegye’ harmatja hasznainak mef-felelő, sőt az Istentől is áldást és életet nyerő Atyafiui Egység...Kolozsvár 1791. –*

28 I.m. – 29 Benkő Samu: *A helyzettudat változásai*. 67-79. – 30 Erdély története (Főszerk. Köpeczi Béla) II. Budapest 1986. 1069. – 31 *Halotti oratio, mellet ama halál ellen való orvosságnak, u.m. maga meg-esmerésével és így idvezítő Jézusban meg-feküdt hitével magának örök életet nyert, romai szent birodalombéli született graf néhai méltóságos Széki Telegdi Mihály ur ó nagysága: felséges koronás királyasszonyunk nagy hűségű consiliarius, arany koltsos komornik híve, az erdélyi fő exactoratus nagyrédmű praesese, hazánk egyik szeme fénye, ecclésiánk édes atyja felett mondott Huszti György...* Kolozsvár 1749. – Beke Sámuel kéziratos prédikációit részletesen ismerttettem: *Beke Sámuel élete és halála*. In: *A helyzettudat változásai*. 149-197. – 33 Bölöni Farkas Sándor: *Napnyugati utazás. Napló* (Szerk. Maller

Sándor). Budapest 1984. 577. – 34 Péterfi Albert: *Az erköltsi és polgári vágy is A 'belső és külső Szabadság' természete, kifejtve egy öröm-innapi szent beszédben...* Nagyenyed 1835. – 35 I.m. 32. – 36 Péterfi Albert és tanártestvére, Péterfi László Szász Károly ellen szőtt intrikáit és azok következményeit ismerteti (irodalommal) a *Szász Károly* /Bevezető tanulmányt írt, a szövegeket kiválogatta és jegyzetekkel ellátta Kiss Géza és Turnowsky Sándor/. Bukarest 1955 c. kiadvány a 11-14. lapon. – 37 Péterfi Albert: *Az igaz liberalizmus egy öröminnapi szent beszédben kifejtve...* Nagyenyed 1836. – 38 I.m. 30. – 39 I.m. 90. – 40 *Prédikáziói Rajzolatok. Hódolás Fejedelem névnapja s Országgyűlése alkalmával tartandó Beszédre*. In: Erdélyi Prédikátori Tár. 1837/VIII. – 41 Benkő Samu i.m. 196.

Az élet és a szenvedés értelme

– Tallózás az angolnyelvű lelkigondozói irodalomban –

A megadott alcím azt a népmesei követelményt juttatja eszembe, ami kisebb vagy nagyobb hegynek zseb-kendőnkben való elhordását is elképzelhetővé teszi. Az esetben állna ez fenn, ha úgy lenne, amint elképzeljük, hogy elérhető közelben kisebb könyvtárra menő irodalmat kell feldolgoznunk. Valójában nem küzdünk a bőség zavarával, mert kéznél lévő könyveink nagy része, ha nyelvét tekintve angol is, valójában amerikai. Különös módon a távolabbi Amerika közelebb jött hozzánk könyv-hatásokkal, mint a közelebbi Anglia. Magyarázható ez azzal, hogy a zarándok atyák (pilgrim fathers) tengeren túlra menekített protestantizmusa elevebb iratmissziós felelősségtudattal bizonyította a könyv-ajándékozás készségét, mint a nyelvében élő, de anglikán mivoltában hűvösen távolságtartó, protestáns örökségével csínján bánó Birodalom. Több évtizedes theologiai könyvgyűjtésem során ugyanis egyetlen könyvet sem kaptam Angliából, míg a tengerentúlról kisebb könyvtárra való anyag érkezett. A methodista egyház világhírű kiadója az ABINGDON PRESS minden elismerést és köszönetet megérdemel, mert a hidegháború éveiben, a nagy könyvinség idején, sok falusi lelkipásztor könyvtárát feltöltötte ingyen, rejected books ürügyén, kommentárokkal és tematikus irodalommal.

A sárospataki Nagykönyvtár anyagát is áttekintve az volt a benyomásom, hogy a lelkigondozás témájának legértékesebb irodalma abból a szembesülésből keletkezett, ami Freud, Jung, Adler iskoláira válaszképpen, az egyházi értelmezés kényszeréből jött létre. Ez viszont nem mondható mainak, inkább csak máig hatónak. Az említett tudósok és maga a pszichoanalízis, mint kihívás, megmozgatta és termékeny eszmélődésre készítette a pasztorációban forgolódo elődöket, akik választékú elemzéseiket már jó fél vagy háromnegyed százada megírták. Ma is, a problémák és témák természetes sarjadozása szerint ráismerünk az eredeti dilemmára.

Ez abban jelentkezik, hogy lelkigondozói feladatokkal kell szembenéznie majd minden igehirdetőnek, ha igazán pásztor akar lenni. Szaktudományos képzettség híján aligha tud az egyre bonyolultabbnak látszó igényeknek megfelelni. A hályog-kovács dilettantizmusára emlékeztet nagy biztonságu megszólalása és a nem érzett felelősség önmagában is szegénységi bizonyítvány. Ha ezt felismeri és pótolni akarja a tudományos képzettséget, úgy, hogy vaktában kezd el pszichológiát tanulni, olyan légörvénybe kerülhet, ami szemléletbeli ellentmondásokkal sodorja őt elfelé a Bibliától. A világi tudományosság, vagy annak köntöcsében jelentkező, de a Biblia alapján aligha legitimálható praxisok és praktikák már a kiindulás pillanatában erősen elkülönülnek azáltal, hogy a biblikus lelkigondozás három személy találkozását feltételezi, míg a pszichiátria csak kettőt. J.E. Adams amerikai lelkigondozó 1976-ban németül is megjelent könyvében rámutat erre a különbségre, amikor Jézus Krisztus Lelkét, Isten Szent Lelkét állítja fő személynek (Hauptperson) a lelkigondozásban. A *paraklétos* igei értelmében Ézs9,6 és Jn14,16-17 összefüggésében mutatja fel azt a lehetőséget, ami messze meghaladja az életkérdésekre választ kereső és a tanácsadó speciális kapcsolatának csupán a tudományra hagyatkozó gyakorlattát. Adams elmondja, hogy sok lelkészhez hasonlóan úgy kezdett hozzá a lelkigondozáshoz, hogy lényegében fogalma se volt arról, hogy mit kellene tenni. Az a kényszerhelyzet motiválta, hogy csalódván a szakkönyvekben, rájött: mennyire szeretethiányos a tudományos kezelés gyakorlata, amikor betegségként kezel olyan magatartásbeli fogyatékoságokat, mint a felelősségérzet és vállalás hiánya. Figyelemreméltó eredményeket ért el azáltal, hogy a Bibliához fordult és a hozzá fordulókat ráébresztette az életük iránti felelősségre; bűnről és bűnbocsánatról beszélt ott, ahol a tudomány

* Elhangzott a Doktorok Kollégiuma debreceni gyakorlati theologiai ülésén 1992.

csak betegséget ismert. A depressziót és homoszexualitást nem tudta ugyan gyógyítani, de lelkigondozó intézetének több éves tapasztalatából megírta „Szabadító lelkigondozás” c. művét, amiben lefekteti a biblikus megközelítésű lelkigondozás alapjait. Ezt követően kézikönyvet szerkesztett a bibliai alapozású lelkigondozáshoz, amit Pál apostol szóhasználata alapján *nouthetikus* (intő szóval segítő) gondozásnak is nevezhetünk.

A következőkben – a tallózás lehetőségével élve – néhány olyan problémáról szólunk, amit nem lehet átpasszolni a pszichiáternek, s aminek megoldására Isten az anyaszentegyházat hívta el kezdetben és hívja el a mi időnkben is.

1. Az első mű, amivel foglalkozunk Ralf W. *Sockman*: *The meaning of Suffering* (A szenvedés értelme) c. könyve, ami 1961-ben jelent meg az Abingdon Press kiadónál Nashville-ben. Már a cím is jelzi, hogy a legáltalánosabb emberi alapérzés és tapasztalat irányából közelítünk a lelkigondozás témájához. Ugyanakkor azt is elismerjük, hogy sajátos irányt vesz a nouthetikus lelkigondozás azáltal, hogy értelmet tulajdonít a szenvedésnek, s ezáltal az élet egészének értelmére is kiterjedő biblikus magyarázatot ad. A biblikus magyarázat lényege, hogy szenvedés és bűn között oksági összefüggést jelez. S bár nem tudható, hogy az emberek szenvedése mily mértékben függ bűnös állapotuktól, s nem nyomozható le a szenvedők bűne a szenvedéseikből, mégis Jézus világosan kimondta, hogy a szenvedés oka a bűnös állapot. Ugyanakkor a születéstől fogva vak ember (Jn9,1-3) meggyógyításakor, valamint Pilátus galileai áldozatainak és a Silóban ledőlt torony áldozatainak említésekor (Lk13,1-5) azt is kifejezte, hogy nem keresendő direkt összefüggés bűn és bűnhődés között. Ehelyett a megtérés elkerülhetetlensége és sürgőssége, a bűnbocsánat elnyerése az egyedül helyes irány a lelki megépülésnek. Ezért is bocsátotta el Jézus meggyógyítottjait gyakran ezzel az Igével: „Eredj el és többé ne vétkezzél!”, vagy „Megbocsáttattak bűneid.” Utalás történik Jób barátaira is, akik megpróbálták az oksági összefüggést feltárni és szenvedéseit úgy magyarázni, mintha az emberi értelemmel nyomon követhető lenne. Ezért tökéletlen vigasztalóknak bizonyultak. Mégis a szenvedés forrásainál járva különbséget tehetünk érthető és érthetetlen szenvedés között. Az érthetők közé sorolja a szerző a bűneset miatti, valamint az egyéni és kollektív bűn miatti, az ellenség okozta, s a hibáinkból következő szenvedéseket. Az érthetetlenek közt említi a véletlen, a bal eset, valamint Isten végzéseiből adódó próbatételeket. Ezután tárgyalja azt a kérdést, hogy hogyan szembesüljünk az előre nem látható életproblémákkal: a félreértés, csalódás, aggodalom és üldöztetés bajaival. Csak e két fejezet után tér rá azokra a bajokra, amik képességihiány, szellemi vagy lelki fogyatékoságból adódnak és itt tárgyalja a hit és gyógyítás kapcsolatát. A 4. fejezetben a szenvedés értékeiről szól a következő címszavakban: fegyelem, növekedés, leleményesség, megértés, bizonyosság, segítőkészség. Az 5. fejezetben szól a halálról: arról, hogy hogyan kell szembe nézni a saját halálunkkal, szeretteink halálával, hogyan kezelendők a gyászolók. Végül a 6. fejezetben a szenvedés közösségéről szól, majd az élet legmélyrehatóbb törvényéről: az önként vállalt

szenvedésről, amit Krisztus hordozott a kereszten, s ami megváltó szenvedésnek bizonyult. Ebben az összefüggésben mutat rá arra, hogy nem lehet, nem kell és nem is szabad az embernek minden szenvedést elkerülnie, mert szenvedések által Isten szeretetének közelségébe jutunk. Ma már patetikusan tűnő, valójában Lélektől ihletett summát ad a szerző, amikor így fogalmaz: „Ó, édes titka az életnek! Hitnek, reménynek és szeretetnek titka. Nélkületek nem lenne érdemes élni. De a szenvedés lehetőségének titka nélkül nem lenne hit, remény és szeretet.” (i.m. 18.p.) C.S.Lewist idézi Sockman, amikor azt írja: „a szenvedés problémáját nem találánánk annyira megoldhatatlannak, ha istenfogalmunk és szeretetfogalmunk kellően magasintű lenne. Mi úgy gondolkodunk Istenről, mintha Ő azért lenne, hogy kiszolgáljon minket. De nem ez az Ő szerepe. A mi szerepünk az, hogy Istent szolgáljuk. Az Ő személye az első szereplő, a miénk csak a második szerep. Ezért nem mérhetjük az Ő igazságát azzal, hogy miként bánik velünk. Ez nagyon is kis mérce lenne.” Tételként is kimondja: „a jóság titka még nagyobb, mint a szenvedés titka.”

Látható az elmondottakból, hogy a biblikus élet és a szenvedésmagyarázat mely pontokon tér el leginkább a ún. tudományos magyarázatoktól és hol van a határvonal pszichiátria és lelkigondozás között. A lelkigondozás emberei nem polemizálnak feltűnően a pszichiátria embereivel. Inkább jellemző a megértés és a közelítés szándéka. Sockman idézi Freudnak egy megállapítását, ami kapcsolatba hozható a bűn törvényével. Freud azt írta: „A természet nem kérlel minket arra, hogy korlátozzuk ösztöneinket, hogy minket úgy cselekedni, ahogy jól esik, de ugyanakkor saját hatékony módszere van a korlátozásra: hidegen, érzéketlenül tör össze és úgy tűnik, éppen azon élvezetek által, amik gyönyörűségünkre vagy kielégülésünkre szolgálnak.” Sockman ezt a freudi megállapítást így kommentálja: „Ez a freudi megállapítás Pált látszik igazolni, amikor a Gal6,7-ben ezt írja: „Ne tévelyegjete, Istent nem lehet megcsúfolni. Amit vet az ember, azt fogja aratni...” Van tehát egyfajta értelmező párbeszéd pszichiáter és lelkigondozó között és a jobbik eset, amikor ezek ketten egymást kiegészítve fáradoznak a *dichotomia* útvesztőiben bolyongó lélek gyógyításán.

Továbbmenve, Sockman megállapítja, hogy „Jézus az evangéliumokban több figyelmet szentel a lélek bűneinek, mint a test bűneinek. Az előbbiek ugyanis nem lévén láthatók, pusztításuk is rejtettebb. Ha valaki részegeskedik, az nagyon feltűnő és megbotránkoztatja a környezetét. De a lélek bűnei: gőg, irigység, önzés gyakran tiszteletreméltó emberek lelkében is ott rejtőzködnek. Ezért Jézus a lélek bűneire figyelmeztet, amiken szívesen túltekinünk.

A lélek bűnei a szenvedés leghosszabb kocsisorát vontatják – írja a szerző. Lerontják a lélek békéjét, lelki betegséget okozhatnak. Megmérgezik az erény forrásait. Elpusztítják a szeretet gyökérzetét. A gonosz kezére játszanak, ami temételen szenvedést tud okozni. Egyetlen kapcsi, önző, hatalmaskodó nagyobb veszélyt jelent, mint egy tucatszerű részeges. A bűn rossz szokásokban állandósul, s ezek ismételt szenvedést okoz-

nak. Az ige örökvényű törvényszerűséget tár elénk, amikor ezt mondja: „A bűn zsoldja a halál” (Rm6,23).

Ezen a ponton érdemes megemlíteni, hogy pozícióváltás érzékelhető a szekuláris-tudományos és a biblikus alapállás képviselői között az utóbbi időben. Erre utal *Kapás István és Veres Sándor* az MTA Pszichológiai Intézetének munkatársai tollából megjelent cikk a Th.Sz.91/5. számában. A Martin L.Gross könyvéről beszámoló „Tűnődésekben” pedig a következő megállapításokat teszik: „Az, ami az elmúlt száz év alatt a pszichológia tudományában lezajlott, bizonyos értelemben a tudomány csődjét jelenti. Kiderült, hogy a lélektan nem képes a humán egzisztencia alapkérdéseiben értékálló válaszokkal az embert megbízható, szilárd erkölcsi normákkal ellátni. Az önmaga létét transzcendálni képes ember egzisztencia-élménye hiányos, kínzó identitás-diffúziója következtében az értékek permanens keresése (vesztése) állapotában van. Az élet-élményen tátongó *hiatus* a szorongást, az ún. neurozist okozza, melynek kezelésére a pszichológia önmagát kompetensnek tartja, ugyanakkor nem vesz igazán tudomást arról, hogy a probléma olyan létdimenzió bevonásával lenne csak megoldható, amit a lélektan »tudományos« karaktere miatt nem óhajt akceptálni.”

Míg korábban, s az ímént is, láthatjuk példáját annak, hogy Freud tanaira alapozott pszichoanalitikus tudományosság tekintélyéhez igyekezett igazodni az egyházközeli lelkigondozás, ma már szakemberek is kimondják, hogy „Freud egész koncepciója nem más, mint lázadás a test vágyainak nevében a kultúra, a társadalom ellen. E koncepcióban az agresszió az érték rangjára emelkedik, hiszen a létfenntartást szolgálja. Freud erkölcsi értékelést csempész így a tudományos elméletalkotásba anélkül, hogy morális állásfoglalása expressis verbis megjelenne. Az ösztönkésztetésekből a természet determináló erejét véli felfedezni, míg a kultúrában az emberi közösség elnyomó erejét. Felmentést ad az ösztönök súlya alatt vergődő embernek és vádolja az ösztönöket determináló biológikumot.” (i.m.101.p.) Tovább gondolva, felmentést ad az óembernek és Istenről nem tudván, hitelesíti az embert úgy, ahogy van. Bűn helyett pszichés működészavarról beszél, medicinizálja a bűnt – vagyis a pszichiátria hatáskörébe utalja. Az említett Gross Psychological Society c.művében „a világ nem más, mint egy nagy pszichiátriai klinika”. A pszichikai deformációk magyarázatának vonalán odáig juthatunk, hogy aligha találatik normális ember, aki neurotikus vagy skizoid tüneteket ne produkálna.

2. Itt érkezünk el második témánkhoz, a nagyon is elterjedtnek mondható neurozishoz. Itt Rollo May: *The Art of Counseling* (A tanácsolás művészete) c.szintén nem új, de annál hasznosabb művéből fogunk tallózni. Rollo May, aki Paul *Tillichre* is hivatkozik előszavában, a New Jerseybeli Veronában a 30-as évek végén elhangzott előadásából állította össze ezt a művét. A kötet három fő részre tagolódik. Az elsőben szól az alapelvekről: a személyiségi problémák forrásáról, a személyiség képéről, majd az empátiáról, ami kulcs a tanácsoláshoz. A gyakorlati lépések c.második rész 1.fejezetében szól az ún. olvasó karakterről, kifejtve, hogy a lelkigondozónak le kell tudnia olvasni a személyiség képét; a legpróbb jelekből is folyamatosan

„olvassa” az embert, s ennek alapján tanácsolási programot készít, meghallgatja az illető vallomásait és értelmezi, magyarázza azt, majd a személyiség átalakítását veszi célba. A 3.részben a tanácsadó személyiségével foglalkozik, majd az erkölcsiség és tanácsolás módjait tárgyalja, s végül szól a vallás és a lelki egészség témájáról. Ebben a fejezetben egy esettanulmányból kiindulva a következő megállapítást teszi: „...a vallásnak veszélyes neurotikus tendenciája is lehet, ha elválasztja egyik embert a másiktól, ahelyett, hogy a közeledést segítené.” A továbbiakban pontosan a lényegre tapint, amikor kimutatja a freudi vallásértelmezés és a keresztyén lelkigondozás felfogásbeli különbségét, s azt, ami ebből következik, hogy ti. a lelkigondozónak az életigenlés dolgában kell páciensét megsegíteni. Freud szerint a vallás az ember neurotikus hajlamaira apellál, sőt szerinte „a vallás az emberiség egyetemes megszállottsági neurozisa” (universal obsessional neurosis of humanity). Szerző ezzel szemben kifejti, hogy a neurotikust nem a vallásossága jellemzi első rendben, hanem önállításának gyengesége és az a bizonytalanság, amivel környezetében és a mindenségben bénultan és rémülten forgolódik. Nincs reménye, nincs bizodalma és nincs bátorsága. Mindez pedig következik abból, hogy nem látja értelmét az életnek. Jungot idézi, aki kijelentette, hogy a második féldőben, tehát 35 év fölött egyetlen olyan páciense se volt, akinek problémája ne lett volna összefüggésben a vallásos perspektíva hiányával. „Bátran mondhatjuk, hogy mindegyikük betegsége összefüggésben volt azzal a veszteséggel, amit másoknak az életes vallásosság jelent és egyiküket sem tudta igazán meggyógyítani, ha előbb nem nyerték vissza a vallásos perspektívát. Szélesebb körben ez az első féldőre is vonatkozik. Az egyéni életértelem és magának az élet értelmének megtalálása a cél. Az kell az élethez – mondja Jung –, hogy „hit, remény, szeretet és belátás legyen”.

Tovább menve, Rollo May a megfigyelt személy jellegzetességének találta a szétszórtságot és úgy észlelte, hogy az ateizmusból következik a dezintegráltság, az, hogy se iránya, se medre nincs az ilyen életnek. Majd így folytatja: „A neurozisanak ezt az állapotát lehet azzal a vallási kifejezéssel jelölni, hogy „pokol”; a fokozatos dezintegrálódást, az egység széttörését, az egyének önmaga elleni és minden más elleni harcát...” Az egyéneknek kell, hogy legyen valami hite saját élete céljára nézve, bármily töredékes is, ha egészséges személyiséget akar. Cél nélkül nincs értelem és értelem nélkül végülis nem lehet élni. A cél olyan a személyiségnek, mint az acélrótt az elektromágnesben – egyesíti az erővonalakat és így teszi képessé hatékony erő kifejtésre. A személyiség egészsége tehát megköveteli, hogy az egyének legyen valami célja az egész életfolyamatban és saját életében is. Mert senki sem élhet az értelmesebb élet szigetén, ha az értelmetlenség óceánja veszi körül. Ha a világmindenség értelmetlen, akkor részei is értelmetlenek. Ezért a neurotikus személynek egyszerre kell megerősödni önmagára, a mindenségre és a társadalomra nézve; Az életigenlésnek ez a három aspektusa összetartozik. S pontosan ez az, amit a vallás nyújt. Mert a vallás: hit a célban, és ezért az egész életfolyamat értelmét adja.

Ez a logikus gondolatmenet azt a konkluziót adja, ami már egy új fejezetcímbe jelentkezik:

„PSYCHOTHERAPY NEEDS THEOLOGY” = A PSZICHOTERÁPIÁNAK THEOLOGÁJÁRA VAN SZÜKSÉGE”. Részletesebb megfogalmazásban: „A pszichoterápia alapkérdéseit csak teológiai úton lehet megválaszolni”. A szerző itt rámutat arra, hogy az emberi természet ellentmondásainak, dualizmusának, az Isten képére teremtettségnek és a bűnös állapotnak feszültségében a theologia lényegileg ragadja meg a problémát és ezt olyan specialisták is elismerik, mint Jung, Rank és Kunkel. Az ő-emberi énközpontúsággal szemben a jézusi új embert, a második Ádámot állítja, aki kozmikus alázattal (cosmic humility) jelenik meg és a kegyelem kreativitását a bűnbánat útján beindítja.

Az elmondottakból úgy érzékeljük, hogy a lelkigondozói irodalom egy korábbi fázisában már kellőképpen megalapozták az ún. tudományos és az ún. biblikus személyiség-korrekció két útjának találkozási és elválási pontjait. Így az 1973-ban Jay E. Adams által írt *The Christian Counselor's Manual*, amit Dorothee Degen fordított németre *Handbuch für Seelsorge* címmel, már nem foglalkozik a klasszikus dilemmával, hanem természetesen veszi, hogy vannak bibliai módszerek és mivel a lelkigondozás legfőbb tényezője a Szent Lélek Isten, ezért a személyiségkorrekció is a megszentelődés irányában hat. A Róm1,4-et idézve hangsúlyozza, hogy Isten népének megszentelése a Lélek fő célja, amit az Ige által végez. Kimondja nyíltan, hogy a „lelkigondozásban isteni tekintélyre van szükségünk. Csak a biblikusan orientált lelkigondozásnak van ilyen hatalma”. „A lelkész, mint Isten elhívott embere azzal a tekintéllyel munkálkodik, amit Krisztustól nyert, a gyülekezetben. (1Thessz5,12-13) A tekintéllyel való visszaélés miatt számos probléma keletkezhet minden élethelyzetben. Ezért meg kell ismerni a bibliai tekintély jelentőségét és határait. Az írás az isteni tekintélyt szembeállítja az emberivel. „Istennek kell inkább engedni, mint az embereknek. (ApCsel5,29) Adams rámutat arra is, hogy a tekintélyi felelősség különböző köreiben – állam, család, egyház – nem támadhatnak konfliktusok, mert Isten nem a zűrzavar istene. Éppen az Ő személye, az „Urban-léte” garantálja azt, hogy nem lehet ellentmondás, sem túlhajtás a követelményeket illetően. A nouthetikus lelkigondozás csak aláhúzza a bibliai alapelveket, de önmagában nem lehet törvénné. Gyakorolja az isteni tekintélyt, de nem lépi túl. A nouthetikus lelkigondozásnak gondosan különbséget kell tenni egy jó tanács és az alapelv között. A jó tanácsot a lelkigondozó adja a Biblia alapján, de ugyanezen alapon nem adhat felmentést a bűnre. Tíz példán gyakorlatoztatja a lelkigondozót a céllal, hogy tudjon különbséget tenni isteni parancs közvetítése és saját tanácsa között. (Pl. homoszexuális kapcsolat felderítésekor bibliai parancsként közvetíti a tiltást, de nyugtatószerek szedése esetén csak tanácsolja, hogy szokjon le róla.)

3. Ezen a ponton tallózásunk már beletorkollik a Richard Spann által kiadott tanulmánykötetbe, ami ezt a címet kapta: *Pastoral Care*. Tizenkilenc lelkigondozói

tanulmányt tartalmaz ez a kötet, többnyire lelkipásztorok tollából. Év nélkül jelent meg az Abingdon Press-nél a 60-as években. Itt már csak téma jelzéseket adhatunk a legkülönbözőbb élethelyzetek és életkori problémák feldolgozásáról. A könyv két fő részre tagolódik. Az első részben tisztázza a pásztori gondozás hátterét, alapelveit, a felkészülést, az etikai követelményeket, a programszervezés menetét, valamint a keresztyén nevelés kínálta alkalmakat. A második fő részben gyermekek, fiatalok, betegek, alkoholisták, szellemi fogyatékosok gondozásának problémáit elemzi. De utóbb kitér az egyház tisztségviselőire, egyháztagokra, sőt egyházon kívüliekre is. Intézményekben lévőkről és kollégiumi diákokról is szól. Az alapelvek közül érdemes megjegyezni a következőt: „Egy személyllyel foglalkozni épp oly fontos és nehéz, mint ezernek beszélni, és a végső cél szempontjából talán még messzebb ható is. Amikor egy pásztor szemtől szembe kerül egy valóságos élethelyzettel, akkor mindig szent földre lép, mert „az élet talán örökre megváltozik abban az órában.” Majd így folytatja: „A lelkésznek mindig pásztorként kell működnie. Nem amatőr pszichológusként, és ne is próbáljon, se ne vágyjon azzá lenni. A pszichológiai tanulmányok egyik veszélye, hogy a lelkész olyan területen akar beavatkozni, ahol nincs előképzettsége. A pásztor *saját jogán* (kiem.tőlem HB), a maga sajátos hozzájárulása által lehet olyan specialistává, aki helyett senki sem végezheti el a munkát. Népével ő olyan kapcsolatban van, amilyen kapcsolata senki másnak nincs. Velük él és megosztja velük legmélyeségebb tapasztalataikat. Minden vasárnap az élet céljáról és a keresztyén hit valóságáról beszél nekik. Túlmegegy a pusztán szociális vagy egészségügyi gondoskodáson és megpróbálja terelgetni őket a nagyobb élet, a szolgálat teljesebb élete felé, magával Istennel hozván kapcsolatba őket.” (i.m.20.p.)

S itt befejezésül érdemes még egy lényeges szempontot rávilágítani. Arra az érzékenységre, ami a lelkigondozó nyomában jár, s ami a lélekhalászat vagy prozelitizmus eredményeit könyvelő gondozókat megkértheti. A pásztori munka etikájáról szólván H. L. Bowman egy fiatal misszionáriusról ír, aki úgy nyilatkozott, hogy Indiában majd „kedves lesz a bennszülöttekhez”. Rabindranath Tagore így válaszolt neki: „Ne próbálja saját tanait hirdetni, hanem adja önmagát szeretetben. Az ön nyugati szellemét nagyon is meghatározza a hódítás és birtoklás eszméje, aminek egyik formája a prozelitizmus megrögzött szokása. Krisztus soha nem magát prédikálta, nem dogmát vagy tanokat – hanem Isten szeretetét. A keresztyénnek nem lehet más célja, mint az, hogy Krisztushoz hasonló legyen – nem valami kuli-toborzó, aki megpróbál mesterének tea-kertjébe kulikat gyűjteni. Saját tanait hirdetni nem áldozat – sokkal inkább elmerülés az élvezetben, ami sokkal veszélyesebb, mint az anyagi fényűzés. Azt az illúziót kelti, hogy teljesíti a kötelességét...és hogy ön bölcsőbb és jobb, mint társai. Az igazi prédikálás arra a tökéletességre ügyel, ami szelidség, szeretet és önfeláldozás által valósul meg.”

Horváth Barna

Új eget és új földet keresünk

AZ EMBERISÉG TÖRTÉNELMÉNEK ÚTKERESZTEZŐDÉSÉNÉL

(Beszámoló a Rio de Janeiró-i konferenciáról)

Válságban van az életünk. Földünk és vele együtt önmagunk elpusztításának a szakadéknál állunk. Ma már nemcsak egy atomháború kitörése vethet véget bolygónk életének. Elég, ha folytatjuk technikai fejlődésünk útját, melynek következménye: naponta 140 növény- és állatfaj pusztul ki végérvényesen a Földről, évente egy Magyarországnyi területű erdő pusztul el, évente 92 millióval növekszik a Föld népessége, melyből 88 millió a szegény országokban születik... Megkezdődött a Föld légkörének felmelegedése, mely katasztrófális változásokhoz vezet. 1990-ben durván 980 milliárd dollárt költöttek fegyverkezésre, miközben évi 20 milliárd dollár elég lenne arra, hogy a világon mindenki alapfokú oktatásban, egészségügyi ellátásban, biztonságos ivóvízben és megfelelő táplálékban részesüljön. (Ezek a döbbenetes adatok a környezeti és világgazdasági folyamatokat figyelő és elemző tudósok 1992. évi jeletéséből valók, a Worldwatch Institute A világ helyzete című könyvből.)

Az Egyesül Nemzetek Szervezete 20 évvel az első Környezetvédelmi Konferencia után minden eddiginél nagyobb méretű és hatású Föld csúcstalálkozót hívott össze 1992. júniusában. Azzal a céllal ültek le a világ felelős politikusai és államfői, hogy egyezsége jussanak azokban a legfontosabb és legsürgősebb feladatokban, amelyek megváltoztatják a fejlődés (?) irányát és elháríthatják a Föld pusztulásának a veszélyét. A találkozó kevesebb egyezményt hozott, mint azt reméltük, mégis egy új korszak elindulását jelezheti, melyben a környezetvédelem a világpolitika alakításának számottevő tényezője lesz. A konferencia szerves része volt a hivatalos ENSZ tanácskozással párhuzamosan az ún. Global Forum. A tengerpart mentén fekvő hatalmas Flamingo Park adott otthont a nem kormányzati szervezetek tanácskozásainak és találkozóinak. 170 ország környezetvédő mozgalmi, nemzeti és nemzetközi testületei tartottak előadásorozatokat, megbeszéléseket, filmbemutatókat munkájukról, a természet megőrzéséről és az alternatív életmód lehetőségeiről. Hatalmas sátrakban és kisebb-nagyob pavilonokban reggeltől késő éjszakáig folytak az előadások és különböző programkönyvből lehetett kiválasztani a több száz esemény közül kinek-kinek a legérdekesebbet. Jelen voltak a különböző vallások képviselői is, akik külön-külön, és egy éjszakán át közösen is imádkoztak a világ békességéért és a világforum tárgyalásának az eredményességéért.

Az Egyházak Világtanácsa erre az alkalomra külön egyhetes tanácskozást hívott össze, hogy megfogalmazza a kereszténység válaszát e Földünket fenyegető kritikus helyzetben. 54 országból 176 résztvevő, lelkészek, teológiai professzorok, fizikusok, kémikusok, szociológusok és

pszichológusok képviselték a világ Katolikus, Ortodox, Anglikán és Protestáns Egyházait. Abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy az Egyházak Világtanácsa meghívására és teljes anyagi fedezetére én is részt vehettem, sőt felkérésre előadást tarthattam ezen a konferencián.

Rio de Janeiro legszegényebb külvárosában, sőt túlzás nélkül mondható: nyomornegyedében (Baixada Fluminense) szerény körülmények között, de a helybeli római katolikus gyülekezetek vendégszeretét élvezve éltünk és dolgoztunk egy héten át. Mint ismeretes a katolikus egyházak nem tagjai az Egyházak Világtanácsának, éppen ezért nagy értékű gesztus volt a helybeli római katolikus püspök Dom Mauro Morelli meghívása és a katolikusok részvétele munkánkban. „Új eget és új földet keresünk – egy ökumenikus válasz a Földcsúcstalálkozóra” – volt a címe konferenciánknak. Az istentiszteletek, melyek az EVT konferencián mindig központi szerepet töltenek be, itt is nagy élményt jelentettek minden reggel. A különböző nyelveken felhangzó igeolvasás és imádságok után megrázó erővel mutatta be egy pantomim jelenet a világ rossz hírét: hogyan pusztítja az ember önmagát és a természetet, s ezután a néma prédikáció után hangzott a jó hír: Isten megváltja a bűnös világot. Erről szoltak a brazil dallamú és ritmusú modern egyházi énekek és dicséretes is. Munkánkat minden nap bibliatanulmánnyal kezdtük, melyen sorra vettük azokat az evangéliumi részeket, melyek Húsvétól Pünkösdig vezetnek. Előadásokat hallottunk a teremtéstörténetről, a bennszülött népekről, a faji kérdésekről, a fegyverkezés legyőzéséről, a gazdasági élet globális folyamatairól és a szegénységről, különös tekintettel a vendéglátó országra, Brazíliára.

Mit tehetnek az egyházak? Mi a felelőssége a hívő embernek? Ezek voltak azok a kérdése, amelyekre előadásomban választ kerestem. A továbbiakban ezt az etikai előadást ismertetem néhány szóban.

Három területről beszéltem: a teológia, az egyházi élet és a nevelés területéről. 1. Újra fel kellene fedoznünk és kidolgoznunk a *teremtés teológiáját*. Ezzel összefüggésben újra kell fogalmaznunk, hogy kicsoda az ember és mi a feladata a teremtett világban? Uralkodás és hódítás helyett sáfárság: helyes gazdálkodás az Istentől kapott anyagi világgal és javakkal. A bűn fogalma is új tartalmat kap, ha nem csupán szexualitás vagy az egyházi tanítás szempontjából közelítjük meg. Bűn a természet pusztítása a rövid távú és gyors technikai és üzleti sikerek érdekében. De bűn a közömbösség is, ha az egyház bezárkózik a templom falai közé és beletemetkezik a Bibliába, nem vállalván a sáfárság felelősségét a XX. század végi világ-

ban. Fel kell fedoznünk a *Biblia ökológiai üzenetét*: Isten minden teremtményét szereti, az egész teremtett kozmoszt szereti, ezért mi emberek tartozunk azzal, hogy szeressük teremtmény-testvéreinket, minden élőt és az életet, mint Isten ajándékát. Tanulmányoznunk kell a különböző eszkatológiai (végső időkről szóló) kijelentéseket is, mert amilyen az eszkatológiánk, olyan az etikánk is. 2. A teológiai tisztázás után az *egyháznak el kell vállalnia a prófétai szerepét*, hogy rámutasson a jelenlegi gazdasági és társadalmi rendszerek igazságtalanságára, az önzésből és a piaci versenyből fakadó következményekre. Az egyháznak kapcsolatban kell lennie a hétköznapi élet valóságával és meg kell fogalmaznia keresztyén álláspontját ezekben. Az egyház szerepéhez tartozik az osztozás és embersegítés lelkületének kifejlesztése, mely a szegényekkel és a politikai és gazdasági menekültekkel való szolidaritáshoz vezet. Erre egyszerű példákat láttunk a helyi „bázis közösségekben”, amelyekre később visszatérek. 3. A nevelés, felvilágosítás, a problémák és lehetőségek tudatosítása is keresztyén felelősség. Pl. a forgalomban lévő gyermekjátékok 70 %-a, a reklámok és filmek 90 %-a erőszakra, háborúzásra, vagy szükségtelen luxus életmódra és környezetszennyezésre tanít. Van-e hiteles mondanivalója és nyelve az egyháznak ahhoz, hogy a jóra és szépre neveljen? Egy új típusú aszketizmust, önként és tudatosan vállalt szegénységet kellene tanulnunk és tanítanunk egyházon belül és kívül. A lemondás, az adósság elengedés, a nem haszon érdekeltsgű feladatvállalás és megbékélés Jézustól tanulható keskeny útja az egyetlen út, aminek jövője van globálisan – népek és nemzetek között – és személyes kapcsolatainkban is. Martin Luther King kérdése ma még időszerűbb, mint valaha: „Stoplámpa az egyház vagy reflektor?” Visszafelé és utólagosan ítéljük meg az emberiség tévedéseit és útját, vagy van előremutató, építő szavunk is?

Konferenciánkon nyolc témát dolgoztunk fel tematikus csoportokban, melyek a következők: teológia, az egyház szerepe, nevelés és kommunikáció, gazdasági élet, népesség, környezetszennyezés, fegyverkezés, az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferencia értékelése. A munkacsoportok rövid jelentést fogalmaztak meg, melyeket minden egyházhoz megküld tanulmányozásra az Egyházak Világtanácsa. Záródokumentum helyett egy ún. „pásztori levelet” írtunk a világ keresztyén/keresztyén gyülekezeteihez, (ennek rövidített változatát közölte a Ref.Lapja június 28-i száma). Ebben megvalljuk hitünket és tudatosítjuk minden ember felelősségét veszélyeztetett Földünk jövőjéért.

Legmegrázóbb élményeim közé tartoznak a helyi ún. „bázis közösségekbe” tett látogatások. Az egyszerű, szegényes r.k. templomokban túlnyomó többségében fiatalok gyülekezetében hallottunk, láttunk életképeket a rioi szegények, munkanélküliek és hajléktalanok hétköznapijairól és a mindennapi kenyérért vívott küzdelmeikről. A szociális és egészségügyi ellátás híján a szegények a kórház zárt ajtaja előtt halnak meg és asszonyok az utcán szülnék. Ezrével élnek felnőttek és gyermekek az utcán munka, vagy segély nélkül, akik a betevő falatért gondolkodás nélkül rabolnak és ölnek. Egész Braziliában itt a legmagasabb a bűnözések száma. Külön fogalommá lett az ún. „street children”, az utca-

gyerekek léte, akik csapatba verődve késsel támadnak magános járőrelőkre. A rendőrség tehetetlen és ember-telen: gyakran, mint kóbor kutyákat lövik le ezeket a gyerekeket. Minket is fegyveres katonák őriztek éjjel és nappal, senki sem léphetett az utcára egyedül és őrizetlenül. Nem csoda tehát, hogy itt, ezen a 4 millió lakosú külvárosi helyen virágzott ki a *szegények teológiája, a felszabadítás teológiája*. Leonárdo Boff ennek a teológiának egyik legismertebb képviselője, aki a mi konferenciánkon is résztvett és előadást tartott. Mondanivalójának lényege, hogy Isten a szegények oldalán áll és Jézus a szegényeknek hirdeti az evangéliumot. Ennek radikális, hétköznapi vetülete egyfelől az egyház gazdagaival és hierarchiájával való összeütközés, másfelől azonban a valódi sors- és vagyontöbblet megvalósulása a szegények bázisközösségeiben. A felszabadítás nemcsak érzelmi-
leg nyújt evangéliumot: – istentiszteleiteken végnélküli, újjongó énekeiket táncsal kísérik –, hanem tudatos küzdelemre szólít fel a társadalmi igazságtalansággal szemben. Amerika felfedezésének 500. évfordulóján például kifejezték bírálatukat a korabeli keresztyénység erőszakos missziója fölött, azok fölött, akik Jézus nevében az őslakó indiánokat rabszolgává tették, vagy kiirtották, mint értéktelen pogány népet, hogy földjüket és kincseiket megszerezzék. Ezek az istentiszteletek az élet valóságáról szóltak és mély benyomást tettek rám. Mi is tanulhatunk tőlük, mert a mi elvont, egyszemélyes és egyhangú istentiszteleteink mellett elmegy az élet. Pedig a Szentlélek, aki megújít, az élet Lelke.

A Pünkösdre virradó éjszakán vigilián vettünk részt, amit 800 környékbeli gyülekezet szervezett. Először ki-ki a maga templomában tartott néhány órás istentiszteletet rengeteg énekekkel-táncsal, biznyságtétellel és imádsággal, azután hajnalban látványos, fáklyás felvonulással egy hatalmas térre gyülekezett össze több, mint 5000 ember. Szentlelket hívó és kérő énekek és imádságok után Dr.Emilio Castro, az EVT főtitkára prédikált, majd sorra hálát adtunk a szimbolikusan felmutatott elemekért, teremtményekért, amiket Isten nekünk adott. Ebben az ökumenikus gyülekezetben, ahol többségben katolikusok voltak nem tudtunk az úrvacsorával élni, helyette a kenyér megtörésének és osztozásának a közösséget gyakoroltuk. A r.k. püspök engem kért fel, a magyar református lelkész-nőt, hogy ezt a szertartást vezessem. Mire Pünkösöd hajnala elérkezett, Isten megáldott minket, ezt az „ökumenikus ötezet” Szentlelkével. Jóllakottan, megelve a Vele és egymással való közösséggel tértünk haza szállásunkra.

Rio de Janeiro gyönyörű város. De erre csak az utolsó napokban jöttem rá, mivel nem turista voltam ott. Túl sokat láttam a nyomorából, a kiáltó ellentmondásokból, a luxus hotelek melletti bádoviskókból. Ezért volt jó választás a Környezet és Fejlődés konferenciát itt tartani, mert példát adott életünk válságos problémáira. A kezét áldásra emelő Krisztus szobor a Corcovado hegy tetején fontos jelkép a rioiak számára. Mikor kicsit felhős az ég, néha úgy tűnik, mintha Krisztus a felhőkön át jönne megáldani a várost. De hiszem, hogy ő nemcsak fenn van, hanem lenni is – itt a földön, és leginkább ott, ahol szükségben élnek teremtményei. Aki Őt akarja követni, ott találkozhat Vele.

Karsay Eszter

Testvéreinknek minden egyházban: kegyelem, irgalmasság és békesség néktek a megfeszített és föltámadott Krisztus nevében! Szüntelenül hálát adunk értetek és megemlékezünk rólatok mi, akik összegyűltünk Braziliában 1992 pünkösdi időszakában... Veletek együtt imádkozunk Szentlélekért, hogy szálljon le gyengéden a Föld-csúcstalálkozóra összegyűlt népekre, hogy ihlesse fiainkat és lányainkat prófétaságra és töltsse be ifjainkat az igazság látomásával és öregeinket e sebzett világ gyógyításának álmával... Ez a Lélek cselekszik a kozmikus elemekben, betölti Isten dicsőségével és energiájával a világegyetemet és megeleveníti szívünket lelkesedéssel mindaz iránt, ami kreatív, jó, igaz és nemes. Az életnek ezért a Lelkéért dicsőítjük Istent!

Megemlékezünk rólatok, amikor összegyűltünk itt protestánsok, római katolikusok, ortodoxok és anglikánok, – keresztyének 54 nemzetből az Egyházak Világtanácsa konferenciájára: „Új eget és új földet keresünk” címmel. Azon fáradoztunk, hogy hitben és reménységben válaszoljunk a Föld-csúcs nagy jelentőségű témáira, az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciájára.

Kedves Testvéreink, a sürgetés érzetével frunk. A föld veszélyben van. A mi egyetlen otthonunk léte forog kockán. Önmagunk elpusztításának szakadékánál állunk. Mert most először a teremtett világ történelmében már bolygónk bizonyos életfenntartó rendszereit pusztítja az ember... Mintha Ézsaiás szörnyű látomása elevenedne meg köztünk: „Gyalázatossá tették a földet lakói, mert megszegették a törvényeket, megmásították a rendelkezéseket, megszegették az örök szövetséget. Ezért átok emészti a földet, megbűnhődnek lakói.” (Ézs24,5-6a)

Testvérek, értitek, hogy miért nehéz a szívünk? 20 évvel a stockholmi környezetvédelmi konferencia után egyetlen komoly környezetpusztító irány (trend) sem változott. Az élet ma még fokozottabb veszélyben van. Félünk a még brutálisabb tényektől, amik majd 20 év múlva bekövetkeznek... (Határtalan és mértéktelen energiafogyasztás, növény és állatfajok kipusztulása, víz, levegő és talaj szennyezése, sivatagosodás és erdőpusztulás, fegyverkezés, nemzeti adósságok, elszegényedés...) És a gyerekek, mit fogunk mondani a gyerekeknek, a következő nemzedéknek?

Arra a következtetésre jutottunk elkerülhetetlenül, hogy ez a gazdasági rendszer világméretben kizsákmányolja a természetet és a népeket és intenzív módon folytatni is fogja ezt. Ezért olyan rendkívül sürgős, hogy mi, az egyházak szilárdan és folyamatosan elkötelezzük magunkat lelki, erkölcsi és anyagi értelemben egy olyan új modellú társadalom kialakítására, mely hálás Istennek az élet ajándékáért és Isten egész teremtett világát tiszteli.

Együtt dolgoztunk ezen a héten egy igazságos, békés és ökológiailag fenntartható fejlődés látomásán egy élet-központú világ társadalomban és küldjük részletes javaslatainkat ezzel a levéllel együtt az egyházaknak az életünket veszélyeztető témákkal kapcsolatban.

Nem merjük tagadni egyházaink felelősségét a minket most elárasztó krízisben. Mi magunk sem mondtunk prófétai szót. De meg se hallottuk azt, mikor mások – számos

tudós – által megszólalt az utóbbi időben. Még kevésbé hallottuk az őslakó (bennszülött) népek kiáltását, akik évszázadok óta mondták, hogy a modern világ saját hálójába esik majd bele és felfalja saját gyermekeit. Ezért sírnunk és bánkódnunk kell. Megbántottuk Istenünket, mennynek és földnek Teremtőjét és gyaláztuk az életet és egymást. Nagyon későn tértünk csak észhez, de még most sem cselekszünk eszerint. Bocsánatért könyörgünk és imádkozunk szívünk teljes megváltozásáért, egy radikális megtérésért a haláltól az Istenhez és az élet útjához.

Mert van reménységünk (2Kor4,7-12). A mi Istenünk az élet Istene és a Szentlélek hatalma az egész teremtett világot átjárja. Fejlesszük ki tehát magunkban a teremttség lelkiségét. A lelkiség a Bibliában azt jelenti: a Szentlélek szerint élni. A Lélek az élet adója és fenntartója. Mindaz, ami elősegíti az életet, mint az igazság, szolidaritás és a szeretet, és mindaz, ami védi az életet, mint az evangéliumi elkötelezés a szegények melletti kiállásra, a faji megkülönböztetés elleni harcra és a fegyverkezés és erőszak csökkentésére – konkrétan jelzik ezek, hogy mit jelent Lélek szerint élni. Ez több, mint politikai cselekedet, ez a keresztyének számára lelki gyakorlat. Sőt Lélek szerint élni azt is jelenti, hogy felfogjuk jelenlétét a teremtett világban. Mert a Lélek az egész kozmoszban lakik, lehelletét adja minden élőnek és felhangolja szívünket, hogy meghalljuk a föld szívverését és meglássuk az igazság és szépség útját. Ami tehát ellenkezik a Lélekkel, az nem az anyag és nem a világ, hanem a bűn és a halál hatalma... A Lélek vezet minket azokra a helyekre, ahol a közösség és a teremtett világ leginkább elerőtlenedett, azokra a szomorú helyekre, ahol az emberek kiáltása és a föld jajszava összevegyül. Itt találkozunk Jézussal, aki előttünk jár együttérzésben és gyógyításban. Itt kapunk és adunk kenyeret az éhezőknek, vizet a szomjazóknak, örömet a szűkségben lévőknek, vigasztalást a gyászolóknak. Itt mutatjuk be igaz istentiszteletünket, mint akik tagjai egymásnak (Róm12,1).

Egyházaink legyenek azok a helyek, ahol megtanuljuk újra, hogy mit jelent: Isten szövetsége kiterjed minden teremtményre, így fedezzük fel a Biblia öko-centrikus dimenzióját. Ez egyszerű anyagi életvezetést jelent, amely gyengéden szereti és kezeli a környezetet. úgy, ahogyan Isten. Ugyanakkor vegyük be ünnepeinkbe az anyagi elemeket és dicsőítsük a kozmikus szimfóniát, amit a Lélek komponál. Eközben gyakoroljunk bűnbánatot a bűnök miatt, amiket a természet ellen elkövettünk és növeljük gyöngédségünket az élőlények iránt, akiket megsértettünk (Fil2,1-5). Alakítsuk kapcsolatainkat a befogadás és a megbékélés lelkiületével népek, fajok, kultúrák és népek között, megerősítvén az áldott felkenetést állapotát minden lény előtt és a lények egész teste előtt. Mert emlékezzünk, kedves Testvérek, hogy mi Krisztus teste vagyunk és Isten kozmikus templomának tagjai. Imádkozunk tehát e pünkösdi időszakban Szentlélekért, hogy jöjjön el újra hozzánk. Kiáltunk egész lényünkkel: Jöjj Szentlélek, újítsd meg az egész teremtett világot!

Részvevők és megfigyelők

Napjaink ökumenikus kihívásai

(Beszámoló az ÖKUMENIKUS TANULMÁNYI KÖZPONT 1992. évi működéséről
1993.február 16-án)

I. Emlékeztetés célkitűzéseinkre

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ (ÖTK) 1992-es évi tevékenységéről szóló beszámolómat azzal kezdem, hogy emlékeztetek azokra a célokra, melyeket két évvel ezelőtt, Központunk alapításakor magunk elé tűztünk. Arra vállalkoztunk, hogy ápoljuk és erősítjük a keresztyének körében és az egyházakban az egyház Urába, Jézus Krisztusba vetett közös hitünkéből következő együvé tartozásunk tudatát. Feladatunknak tekintettük, hogy a hazai egyházaknak ökumenikus szellemben, – szerény lehetőségeinkhez képest, segítséget nyújtunk olyan kérdések felvetésével és tanulmányozásával, evangéliumi ihletésű állásfoglalásokkal, melyek az egyháztagok és hívó keresztyének érdeklődésén túl, az egész magyar közvéleményt is foglalkoztatják. Célunk volt az is, hogy az „OIKOUMENE”, az egész lakott föld különböző részein élő keresztyén közösségek és a magyar keresztyénség között az információ–áramlás szerény csatornáiként, a világméretű keresztyén koinoniához való tartozásunkat tudatosítsuk, erősítsük és elmélyítsük. Ez semmiképpen sem jelenthet versengést a hivatalos egyház ökumenikus kapcsolataival szemben, sőt azok gazdagítására és kiegészítésére törekszünk a pluralista világtársadalomban működő olyan „paraekkléziasztikus” csoportokkal felveendő érintkezés révén, melyek a hivatalos egyházak mellett, de azokkal szorosan együttműködve végzik a korszerű keresztyén biztonyságtételt a világ minden táján, a legkülönbözőbb politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális feltételek között.

Igazat kell adnunk annak a református presbiter atyánkfiaiának, aki Tanulmányi Központunk baráti támogatjaként, elmúlt évi munkánkra tekintve azt a tömör megjegyzést tette, hogy „nem könnyű körülmények között” végzendő munkára vállalkoztunk. Semmiképp sem tekinthető túlzásnak az az állítás sem, hogy ma az igazi és hiteles ökumenikus erőfeszítéseket rendkívül bonyolult és nehéz feltételek között kell végezni. Ezért is szükségesnek tartom röviden utalni a vállalkozásunkat és múlt évi tevékenységünket meghatározó és befolyásoló körülmények némelyikére.

II. Néhány gondolat a Központunk munkáját meghatározó helyzetről:

A Közép-Kelet-Európai „szocialista” (marxista-kommunista) politikai rendszerek összeomlását, és a rendszerváltást követő eufórikus lelkesedést az elmúlt évben a bizonytalanság, a kiábrándulás, sőt némely esetben a keserűség hangulata váltotta fel. A nagy fordulat után egy második „fordulat” körvonalai kezdenek kibontakozni, ami persze nem teszi túlhaladottá a nagy változás érvényét. A kiábrándulás, vagy helyesebben a kijózanodás okait mindenek előtt nyilván a

rendszerváltozáshoz fűzött, messze eltúlzott, irreális várakozásokban és hiú reményekben kell keresni.

Arról is meg vagyok győződve, hogy a szemünk látára lezajlott, és még mindig zajló változások arányával, mélységével és kihatásaival még nem vagyunk egészen tisztában. Úgy tűnik, még mindig nem tudatos, milyen korszakalkotó, történelmi léptekkel mérve is hatalmas vajudásnak vagyunk tanúi, aktív, vagy passzív részesei. Hajlamosak vagyunk csak azt nézni, ami „a szemünk előtt van”, ami a felületen történik, elfelejtve, hogy „az Úr nem azt nézi, ami az ember, mert az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de az Úr azt nézi, ami a szívben van” (I. Sámuel 16:7). Ha ilyen messzebbre, mélyebbre látó szemmel próbálunk nézni, látnunk kell, hogy az egész lakott föld, az „Oikoumené” egy olyan mélységes lelki, szellemi és erkölcsi, intellektuális válságon megy át, amire csak évszázados, vagy talán évezredes korszakváltások alkalmával kerülhet sor. Az egész világon – és nem csak Közép- és Kelet-Európában, hanem az egykor vasfüggönyön innen és túl, összeomlani látszik a hagyományos jogrend, megintogtak a kultúra és civilizáció oszlopai, melyek a népek (nemzetiségek, etnikumok), vallások és kultúrák civilizált együttélését és érintkezését szabályozták.

A hidegháború idején (amit senki sem kíván vissza!), az éles konfliktusban szembenálló keleti és nyugati fél a maga keretein belüli feszültségeket fékentartotta. A problémák felhalmozódtak, a robbanó – és gyújtóanyag felgyülemlett. Ez érvényes nemcsak nagyobb közösségekre, hanem a minden tekintélyt megkérdőjelező és megtagadó, vajdó emberi lelkekre is. Immáron a két szorítás: az „arany – és acélbroncs” szét pattant, és az évtizedeken keresztül elfojtott indulatok, meg nem oldott problémák, a fékentartott erők gigantikus méretű potenciálok szabadítottak fel. Így az ökumenikus és nemzetközi közvélemény szinte tehetetlenül szemléli a világ különböző részein kialakult „világrendetlenség” szörnyűségeit, különösen pedig a bennünket közelebből érintő, konfliktusokkal és véres háborúkkal terhes középeurópai helyzetet.

Ezt a hátteret látva vegyük most szemügyre a Közép-Keleteurópai – és benne a magyar keresztyénséget (és egyházakat) közvetlenül érintő legnyugtalanítóbb kihívásokat. Ezek ökumenikus jellegűek, mivel felekezeti különbség nélkül minden keresztyén közösségre kihatnak, tehát csak ökumenikusan lehet és kell keresni rájuk a válaszokat. Már ezen a ponton szükséges leszögezni, hogy ez az ökumenikus válaszadás semmiképp sem jelentheti azt, hogy az egyházak, vagy keresztyén közösségek feladják történelmileg kialakult felekezeti identitásukat. Két párhuzamosan végzendő fázist az azonban megkövetel: egyrészt a folyamatos párbeszédet az egyházak között a félreértések és a múlt terheinek kiiktatása érdekében; másrészt a közös erőfeszítéseket, az őket egyaránt érintő nagy kérdések megválaszolása céljából.

Joggal merül fel az a kérdés is, hogyan lehetséges ez, mikor az új helyzetben éppen az ellentétes irányzat, az új felekezetiség (neokonfesszionizmus) érvényesül? Miután az egyházakat Közép- és Keleteurópában az őket gúzsbantartó volt szocialista rendszer „közös szorítása” közelebbhozta egymáshoz, – aminek gyümölcse nemcsak egyfajta „kényszerű ökumenizmus” volt, hanem valóban megtanulták egymást tisztelni és szeretni is, – az egyházak rehabilitálása az új helyzetben szükségképpen a felekezeti keretek megerősödéséhez és bővítéséhez vezet. Mindez azonban felvet néhány igen nehéz kérdést, melyek megválaszolását nem kerülhetik meg.

Melyek ezek a kérdések?

Miközben az egyházakban az új konfesszionizmus erősödik, a közvéleményben – az egyházak és a vallás iránt megnövekedett érdeklődés nyomán, főleg a fiatalok körében – sok jele van az egyetemes keresztyén (ökumenikus) értékek iránti éhségnek és szomjúságnak. Az egyházak iránt érdeklődőket elriaszthatják a neokonfesszionizmus nyomán esetleg fellángoló felekezeti konfliktusok. Vegyük pl. a hitoktatás kérdését, melynek a lehetőségei szinte korlátlanok. A hitoktatás szükségképpen felekezeti jellegű, következképpen a konfesszionizmust erősíti, hacsak nem lesz szerves része a felekezeti hitoktatásának az ökumenikus szempont, amely nem a felekezeti különbségeket hangsúlyozza és erősíti, hanem a közös keresztyén értékeket állítja előtérbe. Könnyű meglátni e kérdés ökumenikus megközelítésének és kezelésének általános missziói jelentőségét a keresztyén hitélet taszító, vagy vonzó jellegére nézve.

Vagy vegyük a másik, szintén ökumenikus kihívást. Napjainkban kimutathatók az intézmény - ellenesség csirái, általában is, és az egyházakra nézve is, különösen a történelmi egyházakkal kapcsolatban. Ennek egyik káros velejárója az a hajlam – amit mintha a tömegtájékoztató eszközök is táplálnának –, amely úgy tünteti fel, mintha a történelmi egyházak (római katolikus, református, evangélikus) lennének a konformisták, azaz az adott intézményrendszert (kormányt) támogatók, míg a kisegyházak és az új vallási közösségek (szekták) a nem-konformisták, azaz a szabadság, az igazságosság és a függetlenség letéteményesei (lásd: „A szegény ember egyháza”, Magyar Nemzet 1993.II.10. és „Veszélyes-e a szekták terjedése?” Népszabadság, 1993.II.10).

Korántsem tisztázott még, ezért ökumenikus kihívás az a kérdés is: mi a történelmi egyházak válasza a társadalmi és vallási pluralizmusra. Meg kell tanulniuk az egyházon belül és kívül egyaránt jelentkező legkülönbözőbb vélemények és felfogások sokasága közepette élni. Nagy kihívás, hogy miként tudják az általuk képviselt hit – és erkölcsi igazságokat a tolerancia szellemében, pásztori módon hirdetni és képviselni. Az egyházaknak és keresztyéneknek – nemcsak nálunk, hanem egész Közép-Keleteurópában feltett vizsgakérdés az, hogy ki tudják-e kerülni a triumfalista jellegű keresztyén restaurációt. Lesz-e elég bölcsességük ahhoz, hogy a marxizmus bukása nyomán kialakult ideológiai vákumot ne igyekezzenek valamiféle „keresztyén” ideológiával kitölteni, vagy éppen nacionalista jelszavakkal pótolni? Lesz-e elég önfegyelmük feldolgozni a korlátlan lehetőségek, a

társadalom jötevé készsége, és a nagyon is korlátozott egyházi adottságok és eszközök (személyi, dologi és anyagi) közötti diszkrepanciát? Jó lenne, ha el tudnák kerülni a nyugati modellek szolgálai másolásának, vagy a nosztalgikus mult-fel-fordulásnak a megejtő kísérteit. Szeretném azonban hangsúlyozni, hogy mindezek a kérdések nem az egyházak reális és jogos társadalmi szolgálatának szükségessége ellen irányulnak.

A fenti kihívásokhoz hasonló, és talán még szorítóbb probléma a piacgazdaság (kapitalizmus) erkölcsi kérdéseire adandó keresztyén válasz keresése. Nem véletlenül tettek kísérletet a közelmúltban a nagy európai és északamerikai egyházak éppúgy, mint a Római Katolikus Egyház arra, hogy teológiailag megalapozott választ adjanak a munkanélküliség, és a szegények és gazdagok közt egyre mélyülő szakadék nehéz kérdéseire. Max Weber klasszikusnak tekintett műve: „A protesztáns etika és a kapitalizmus szelleme” (Gondolat Kiadó Budapest, 1992) érthetővé teszi ugyan a protesztáns hatást a kapitalizmus kialakulására, de természetesen nem adhat választ a mai hétköznapok szorító és gyötrő kérdéseire. Itt most csak annyit, hogy a protesztáns etika a piacgazdaság által felvetett kérdéseket tárgyalva azt a súlyos dilemmát tükrözi, amely az ember (bűnös) természete által diktált minél nagyobb személyes haszon-szerzés, és az Evangélium felebaráti szeretetre vonatkozó parancsa között fennáll. A másik ember ellen irányuló „természetes” egoizmus (a társadalmi darwinizmus) és az Evangélium által megkövetelt felebaráti szeretet és irgalmasság közötti elletmondás is sürgős választ igényel. Nyilván nem oldja meg a kérdést az a gyakran idézett, ámde felületes megközelítés, amely a rosszul értelmezett jézusi tanítást idézi: „A szegények mindenkor veletek lesznek” (Mt 26:15).

Napjainkban sok szó esik – politikai körökben is, és sok nyomdafestéket fogyaszt a „keresztyén értékek” emlegetése. Az egyházak és keresztyének közös ökumenikus feladata lenne ezekre az értékekre szünet nélkül emlékeztetni, mert a közélet eldurvulása, és az erkölcsi „létminimum” alá süllyedése homlokegyenest ellenkezik azokkal a keresztyén értékekkel, amikről pl. Pál apostol szól a Galata levél 5. fejezetében és másutt is: türelem, alázat, megbocsátás, szolgálatkészség, szeretet és a keresztyén szabadság nem maradhatnak üres szavak! Ezek ellentéte pedig nyilván a keresztyén értékek tagadása: türelmetlenség, góg, bosszú, uralomvágy, gyűlölet, elnyomás, háború, stb. Fenyeget annak a felületes, és sokszor nem is tudatos szemléletnek a visszatérése is, amely a két világháború között „keresztyén” alatt a nem-zsidót értette, napjainkban pedig a nem-kommunista, vagy akár a nem-szocialista szinonímája akar lenni.

Talán a legsürgősebb feladat a szabadság bibliai értelmének tisztázása lenne, mivel napjaink szabadságtobzódása féktelen szabadossághoz vezet. Jól tudjuk, hogy a keresztyén szabadság nem negatív, felelőtlen magatartás. Többször kellene emlegetni a szabadságról szóló egyértelmű bibliai tanítást, amelyre nézve számos más utalás közül most csak egyetlen hivatkozással élek: Gal.5:13: „Mert ti szabadságra hivatottok atyámfiai; csak hogy a szabadság ürügy ne legyen a testnek, sőt

szeretettel szolgálatok egymásnak!” Jürgen Moltmann, a világhírű német református teológus (Tübingen) a lényegre tapintott a keresztyén szabadság pozitív irányultságát hangsúlyozva: „Keresztyén felfogás szerint a másik ember nem az én szabadságom akadálya, hanem az én szabadságom kiteljesítője”. Ennek a keresztyén szabadság-fogalomnak társadalmi vetülete a keresztyén szabadságot szeretetnek, vagy szolidaritásnak is nevezheti. Hosszan lehetne még folytatni az ökumenikus jellegű kihívások listáját, melyek nehéz kérdéseire adandó konfesszionalista, felekezeti meghatározottságú válaszok helyett közös szemlélődésre és egységesen kimondott szavakra lenne szükség.

III. Néhány fontos ökumenikus esemény

Az elmúlt esztendő ökumenikus eseményeinek tömkelegéből csak két, az ökumenikus helyzetet döntően befolyásoló, meghatározó jelentőségű ügyre hívom fel röviden a figyelmet, majd pedig néhány fontos szempontot említek.

1) A Római Katolikus Egyház részéről az elmúlt évben két, bizonyos fokig „sokkoló” hatású állásfoglalásra került sor. Egyik a Vatikán Hittani Kongregációja vezetőjének, Ratzinger bíborosnak a r.k. püspökökhöz tavaly júniusban „A kommunió néhány szempontjáról” c. levele, amely meghatározza az egyháznak, mint hitközösségnek a r.k. felfogás szerinti ismérveit. Eszerint a r.k. egyház tanításainak egésze, ezen belül a Római püspök primátusának elfogadása nélkül, nem lehet egyházi közösségről beszélni. A körlevél szerint Krisztus egyháza leglényegesebb mozzanata hiányzik azokból a hitközösségekből, melyek a római püspök primátusát nem ismerik el. Ez az irat, a r.k. egyház „Új Kátéjával” együtt hideg zuhanyként hatott ökumenikus körökben. Nyilatkozatok egész sora (Emilio Castro, Gunnar Stalsett, és mások) annak a protestáns félelemnek adott hangot, hogy „az 50 évvel ezelőtti állapothoz esett vissza a r.k.-protestáns párbeszéd”. Jóllehet valóban fájdalmas tudomásul venni a valóságos helyzetet, mégis van haszna is a r.k. legfőbb tanítói hivatal állásfoglalásainak (melyek semmi újat nem tartalmaznak), amennyiben eloszlatják az alaptalan reményeket és illúziókat, és emlékeztetnek arra, milyen nehéz, göröngyös és hosszú lesz még az egyházak egységéhez vezető út.

2) Az elmúlt év másik kiemelkedő ökumenikus eseményére az Egyházak Világtanácsában került sor. A múlt év augusztusában nagy reménységgel és várakozással választották meg az EVT új főtitkárát, Dr. Konrad Raisert, aki a 70-es években hosszú időn át főtitkárhelyettesként működött Genfben. Dr. Raisertől, akit ajánlásunkra a Budapesti Református Teológiai Akadémia múlt év júniusában díszdoktorává fogadott, az ökumenikus mozgalom fellendülését várják a sokéves tétovázás és stagnálás után. Azt várják tőle, hogy új arcú és lendületet ad majd az ökumenikus mozgalomnak. Az egyházak új ökumenikus inspirációját és vízióját remélik tőle.

Az ökumenikus világmozgalomnak három nagy és fájdalmas deficitet kell még feldolgoznia ahhoz, hogy hatékony legyen:

a) hiányzik a szolid ökumenikus teológia, egyfajta ökumenikus ekklesiológia, amely az erősödő neokonfesszionalizmussal szemben szilárd alapul szolgálna.

b) A szereteágazó és sokrétű bilaterális ökumenikus dialógusok a szakértői elit-körökből nem mozdultak ki, alig vannak jelei annak, hogy a fáradságos munkával kialakított, fontos teológiai konszenzusok az egyházak megoldatlanságának is, melynek révén az ökumenikus grémiumok és a valóságos helyi keresztyén közösségek közti hatalmas távolság csökkenne, vagy megszűnhetne.

c) Az ökumenikus szellem akkor terjed majd, az egyházak és keresztyének közeledése akkor mozdul majd előre, ha a felekezeti egyházak önmagukon belül is fontosnak tartják az ökumenikus szempontokat, azaz, ha a közös keresztyén örökség nagyobb hangsúlyt kap bennük, mint a felekezeti jellegzetességek és az egyházakat elválasztó történelmi meghatározottságok, különbségek és ellentétek.

IV. A Tanulmányi Központ eszköztára

A továbbiakban arról a szerény eszköztárról, arról az instrumentáriumról szólok, mellyel az ÖTK a fentiekben nagy vonalakban vázolt kihívásokra válaszolni igyekezett, hogy az ökumenikus szellemiséget ébren tartsa, ápolja és erősítse.

1) Hatékony eszköznek bizonyult tanulmányi munkánk, és annak a *tanulmányi füzetekben* tükröződő lecsapódása. Mint ismeretes, az elmúlt évben két tanulmányi füzetünk jelent meg: „Az egyházak és a nacionalizmus”, és „Senki titeket meg ne tévesszen” címmel (1992 júniusában, illetve decemberében). Mindkettő két kiadásban (2000 + 1000), összesen 3000 példányban, és németül is megjelent, illetve megjelenik. Csak örömmel és hálával szólhatok tanulmányi csoportunk tagjainak odaadó, hűséges, testvéri szeretettel és önként vállalt komoly munkájáról. A csoport állandó tagjai: Dr. Hafenschner Károly, Kovács Attila, Dr. Karasszon István, Kiss Emil és Dr. Tóth Károly, akikhez a témától függően a munka bizonyos szakaszában mások is csatlakoztak: Dr. Pásztor János, Brückner Ákos plébános úr, Dr. Bajusz Ferenc és Pintér Károly testvéreink. A nacionalizmussal foglalkozó tanulmányunk végső szövegezésénél a Bensheimi Felekezettudományi Intézet munkatársa, Dr. Hubert Kirchner is jelen volt. Hatékonyan bizonyult az a szempontunk, hogy a közvélemény érdeklődésére számot tartó témákat választottunk. Ezeket evangéliumi alapon, világos, egyszerű nyelven próbáltuk közreadni. Tanulmányi munkánk külföldön is fokozódó figyelmet keltet, amiről teológiai folyóiratok ismertetései, és a német nyelvű kiadványainkat kérő megrendelések tanuskodnak. Az ilyen jellegű hatékony munkát tovább szeretnénk folytatni. Ebben az évben két témát tervezünk feldolgozni: a rasszizmus és antiszemitizmus, és a vallás és egyház szerepe az új társadalomban. Ez utóbbival szeretnénk helyzetfelmérést végezni arról, miként tekint a rendszerváltozás után a magyar társadalom az egyházakra, és mit vár tőlük. Hosszabb távú tanulmányi tervünk még a magyar protestantizmus és a római katolicizmus kapcsolatának történelmi feldolgozása.

2) Bővültek a *testvérintézetekkel fenntartott kapcsolataink* is.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsától – nagy örömeinkre, megfigyelői státust kaptunk. Ettől az együttműködési lehetőségtől sokat várunk, hisz célkitűzéseink azonosak, ha jellegünk, munkamódszereink és eszközeink különböznek is.

A Bensheimi Felekezettudományi Intézettel, amely bennünket magyar partner-intézetének tekint – zavar-talan az együttműködés. Rendszeresen konzultálunk velük, tanulmányi anyagokkal és könyvekkel látnak el bennünket. Részt veszünk tanácskozásain és rendezvényeiken. Az elmúlt évben sikerült stipendistát küldeniük Bensheimben, aki – nagy örömeinkre elismerést váltott ki a magasszintű intézet vezetői részéről. A Bensheimi intézet anyagi támogatásban is részesít bennünket.

Meghívást kaptunk a „Societas Oecumenica” nemzetközi társaságtól, és résztvettünk mult évi közgyűlésükön, ahol Tanulmányi Központunkat felvették a tekintélyes szervezet tagjai sorába, sőt, képviselőinket bevalasztották a vezetőségbe is.

A fentiek kívül kapcsolat létesült még a következő testvérintézetekkel: a bécsi „Kritisches Christentum” elnevezésű csoporttal; a strasbourg-i „Ökumenikus Kutató Intézettel”, az uppsalai „Ökumenikus Intézettel”, a Lutheránus Világszövetség tanulmányi osztályával, az amerikai Plowshares Intézettel és a japán „Mission Conference” szervezettel. Állandó kapcsolatban vagyunk a kínai protestáns egyházakkal; a „China Christian Council” nevet viselő poszt-konfessionális szervezetüknek két konzultációján résztvettem (1991 novemberében Bad Saarow-ban és 1992 decemberében Atlantában).

3) A hazai egyházak vezetőinek hozzánk fűződő viszonyát tekintve, általában testvéri jóindulatról beszélhetünk. Erről tanúskodik az is, hogy Dr. Brückner Ákos atya a bíboros úr tudtával és az ő megbízásából tartja velünk a kapcsolatot és segíti munkánkat. Negyedik füzetünket pedig különös elismeréssel méltatták a Római Katolikus Egyház vezetői: Seregély és Dankó érsekek, valamint Gyulai Endre püspök és Dr. Várszegi Asztrik főapát.

Ha vannak is a protestáns egyházak némelyikének, pl. a Református Egyház egyes csoportjainak és vezető személyiségeinek irányunkban fenntartásai, reméljük, hogy az egyházak bizonyosságát erősítő fáradozásaink az előítéleteket idővel eloszlatják. Az Evangélikus, Methodista és Magyar Orthodox egyházak vezetői támogatásukról biztosították Tanulmányi Központunkat. Igen fontos, szinte életfeltételszerű, hogy egy kialakuló Baráti Társaság is hordozza Központunk munkáját.

A külföldi egyházak közül szoros kapcsolatunk fűződik a Rajnai, Westfáliai és a Hessen-Nassau-i Tartományi Egyházakhoz; Hollandiából, Lengyelországból és a Skandináv országokból is érkeztek hozzánk érdeklődő jelzések.

4) Továbbá 3 fontos ügyről kell még ezen a ponton beszámolnunk:

a) Az áldott emlékezetű, a közelmúltban Urához költözött özvegy Dr. Bottyán Jánosné testvérünk, fér-

jeének, a kiváló egyházi publicistának emlékére az elmúlt évben „ÖKUMENIKA” néven Alapítványt létesített, melynek gondozását Központunkra bízta.

b) Az „Ökumenische Rundschau” című tekintélyes német folyóirat 1992 októberi (4.) száma részletes ismertetést közölt Tanulmányi Központunkról, jelezve ezzel azt, hogy a nyugateurópai keresztyén körök érdeklődése fokozódik irányunkban.

c) Ezt az Ökumenische Rundschau-ban megjelent ismertetést lengyelre fordítva ugyancsak közölte a „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” varsói egyházi folyóirat.

V. Ökumenikus látogatások

Az elmúlt évben több kiemelkedő ökumenikus vendég programját gondozta Központunk. Ezek közül kiemelkedik Dr. Konrád Raiser professzor látogatása múlt év áprilisában, – őt, mint említettem, azóta az EVT főtítkárává választották. Raiser professzor akkor mint a Bochumi Egyetem Ökumenikus Intézetének igazgatója járt nálunk, és tartott előadást a Budapesti Evangélikus Teológiai Akadémián „Az ökumené ma” címmel. Nyilván nagyobb lett volna iránta az érdeklődés, ha az egyházak tudták volna, hogy néhány hét múlva a nagytekintélyű egyházi világszervezet főtítkára lesz.

Vendégünk volt tavaly augusztusban Dr. Charles West princetoni professzor is, az Amerikai Egyháztanács részeként működő CAREE (Christian Association for Relationship with Eastern Europe) bizottság elnöke.

Szeptemberben egy 10 fős japán csoport programját gondozta Központunk.

Kapcsolatfelvétel céljából felkereste Központunkat egy berlini ökumenikus csoport mult év decemberében.

VI. Egyéb fontos akciók

Fontos része volt Tanulmányi Központunk munkájának az Izraeli zarándokutak szervezése. 1992-ben két ilyen sikeres és hasznos utazásra kerülhetett sor 32-35 résztvevővel. A zarándokutak iránt továbbra is nagy az érdeklődés.

Tanulmányok, cikkek, híryanagok, sőt teológiai művek fordításával is igyekeztünk gazdagítani a könyvkiadókat és folyóiratainkat. A Kálvin Kiadó, a Confessio, a Teológiai Szemle, a Lelkipásztor, és újabban a Reformátusok Lapja is élt az általunk felajánlott lehetőséggel.

VII. Az Iroda működéséről

Az irodáról, a munkatársakról és az anyagiakról szólva el kell mondani, hogy bizony nemcsak puritán, hanem szegényes és szűk körülmények között dolgozunk, de Isten iránti nagy hálával, örömmel és lelkesedéssel. Gamáliel bölcsességét tartjuk irányadónak: „ha emberektől van e ... dolog, semmivé lesz, ha pedig Istentől van, ti fel nem bonthatjátok azt” (Acs 5:38).

Emberileg szólva a munka folyamatosságát a belső (3) és külső (4) munkatársak, valamint a tanulmányi csoport biztosítják.

Jóllehet külön pénzügyi beszámoló kerül a Közgyűlés elé, itt is elmondom, hogy a Németországi egyházak hathatós segítsége biztosítja anyagi feltételeink zömét. Hálára indító és örvendetes, hogy a hazai egyházak és gyülekezetek segítőkészsége is növekszik. Ezen a ponton külön köszönet illesse az Evangélikus Egyházat, amely költségvetésszerűen részesíti támogatásban a Tanulmányi Központot.

Végezetül elmondható fennállásunk két esztendeje után, hogy az Ökumenikus Tanulmányi Központ munkája nemcsak beindult, hanem – ha szerényen és lassan is, de mégis – fejlődik, amiért Istennek és embereknek egyaránt köszönettel tartozunk. Hadd mondjak ezen a helyen is hálás köszönetet Dr. Hafenschner Károly

professzor testvérünknek, aki hosszú távollétem ideje alatt készségesen és eredményesen vezette Tanulmányi Központunkat. Az izraeli zarándokutak szervezéséért Dr. Bajusz Ferenc professzor testvérünket illesse köszönet. Az iroda hűséges vezetéséért pedig Szesztay Máriának mondunk köszönetet. Való igaz, hogy nem könnyű feltételek közt vállalkoztunk e fontos munkára. Amde tudjuk, hogy minden fontos és szép feladat nehéz. Hiszem, hogy Isten készíti utunkat ebben az évben és a következő esztendőkből is, mert igaz az ígélet: „Akik az Úrban bíznak, erejük megújul, szárnyrakelnek mint a saskeselyűk, futnak és nem lankadnak meg, járnak, és nem fáradnak el” (És 40:31).

Dr. Tóth Károly elnök.

VILÁGKERESZTÉNYSÉG

A „keresztyén békekonferencia” a mérlegen

(Németh Balázs bécsi lelkész egyházi főtanácsos cikke a „Kritisches Christentum” 1992. szeptemberi számában)

A majd 35 éve, 1958-ban alapított Keresztyén Békekonferenciát (KBK-t) a kelet európai változások óta heves támadások érik az elmúlt évtizedekben kifejtett munkássága miatt, és minden akcióját a történelem szemétdombjára vetik – különösen a nyugateurópai egyházak képviselői. Kritizálják a mozgalom korábbi vezető személyiségeit, és semmilyen egyházvezetői funkcióba nem választják be őket. Zúdulnak az átkok a hidegháború idején életrehívott nemzetközi ökumenikus mozgalomra, melynek neve szorosan kapcsolódik Prágához és az ismert cseh református teológushoz, Josef Hromádkához. Az ítélezéseknek három egymással összefüggő kritikai irányultsága van, melyek minden KBK-ellenes megnyilatkozásban jelentkeznek.

A KBK ellen felhozott legfőbb vádak

Az első és legfőbb kritika egyoldalúsággal vádolja a KBK-t, mivel az a nyugati fegyverkezést, az atom-fegyverkezést, és a NATO katonai célkitűzéseit ostromozta, és ezzel szemben a szovjet- és kelet európai fegyverkezést messzemenően kímélte, ezzel kapcsolatosan csak általánosságoknál tűnő megfogalmazásokra szorított.

A kritikának ezt az első pontját nem szabad könnyedén tudomásul véve egyszerűen elvitatni. Ennél az egyoldalúságnál két olyan tényezőt feltétlenül figyelembe kell venni, melyek kialakulásába erősen belejátszottak. Az egyik ilyen faktor az a tény, hogy a 2. világháború utáni fegyverkezéstechnika legfontosabb újításai mind az Egyesült Államoktól származtak, – a Szovjetunió mindig csak utánuk kullogott, mert

kénytelen volt lépést tartani velük. A KBK mint egy érzékeny szeizmográf jelentkezett amikor szükséges volt, elítélve a fegyverkezési verseny éllovasait, serkentőit és kiterjesztőit – és ez valóban minden esetben Amerikát érintette. A másik tényező a 3. Világ bevonása a béke-problematikába, a fenyegetettség és a béke megőrzésének kérdéskörébe. Ennek szükségességét a KBK a 60-as évek második felétől kezdve egyre növekvő mértékben felismerte és hangsúlyozta. Mint-hogy azonban az időtájt (a Vietnami háború után) a 3. Világban a békét és a stabilitást mindenekelőtt az USA expanziós politikája fenyegette, egyetemesen nézve a béke veszélyeztetése megintcsak az amerikai politikában konkretizálódott.

A KBK-val szemben felhozott kritikák 2. pontja úgy fogalmazódik meg: *a KBK a Szovjet külpolitika trójai lova volt*; munkatársai a szovjet titkosszolgálat embe-reiként Nyugaton az „ötödik hadosztály” kiépítésén dolgoztak; a KBK – bár békéről beszélt, de ezen a szovjet érdekeket értette.

Ehhez kapcsolódik a kritika harmadik pontja: a KBK-n keresztül a szocialista országok egyes egyházait a szovjet kommunizmus igyekezett teljesen befolyása alá vonni és uralni, pl. azáltal, hogy ezekben az országokban csak hiteles KBK-sok lehettek egyházi vezetők, és hogy „béke” alatt csakis egy szovjet jellegű szocializmus volt értendő.

A kritikának ezt a két utóbbi pontját sem szabad egyszerűen úgy kezelni, mint a fanatikus antikommunizmus kinövésait, hanem újra csak figyelembe kell venni néhány tényezőt, amelyek ezt az optikát kiegészítik és a problémát helyes megvilágításba helyezik.

Először is: a szovjet kül- és gazdaságpolitika, valamint a leszerelés között objektív összefüggések vannak, amennyiben a rákényszerített fegyverkezés a Szovjetunióban csak a fogyasztás, az életszínvonal fejlődésének kárára történhetett, ami nagyban hozzájárult a destabilizációhoz és az elégedetlenséghez („az oroszokat halálra kell fegyverezni” – hangzott a hidegháború jel-szava). Ezzel szemben Amerikában a fegyveripar éppen a gazdasági növekedés jelentős tényezőjeként, az életszínvonal fenntartásához is hozzájárult. A másik figyelembeveendő szempont pszichológiai természetű, és arra utal, hogy kritikus időkben, mikor az emberek csak fehér vagy fekete, barát vagy ellenség kategóriákban gondolkodnak, mint pl. a hidegháború idején, milyen nehéz volt – és ma, a leszámolások idején is milyen nehéz – nemzetközi szervezeteknek a mindenkori uralkodó irányzat figyelembevétele nélkül működni! Az ilyen „mesgyékelt áthágó” szervezeteket elítélik, velük szemben bizalmatlanság mutatkozik amiért differenciáltabban tevékenykednek, és a béke veszélyeztetésének okait és hátterét is figyelembe veszik.

Ebben az összefüggésben arra is szükséges rámutatni, hogy az ilyen „vagy-vagy” időkben még ezek a „mesgyékelt nem tisztelő”, nemzetközi szervezetek sem mentesek attól, hogy egy bizonyos nézet hordozói legyenek, bár ezt gyakran nem tudatosan tetszik. Ez éppúgy áll a KBK-ra, mint más egyházi szervezetekre. Kezdeti időszakában maga az Egyházak Világtanácsa is, egy nyugati irányultságú politikát képviselt, amit mint ökumenikus teológiát prezentált a nyilvánosság előtt. John Foster Dulles amerikai külügyminiszter, a hidegháború hatalmas atyja pl. a maga idejében nemcsak a Nyugat „roll-back” (visszaszorító) politikáját, de az EVT irányvonalát is meghatározta. Lengyelország római katolikus egyháza pedig most, utólag büszkélkedik azzal: milyen nagy mértékben volt a bekövetkezett változások előké-szítője, a nyugati gondolatvilág 1989 előtti bástyája.

Az igazságos megítélésért

A fenti példákat folytatni lehetne. De a kritikusok nem egy léptékkal mérnek, hanem kétféle mércével ítélnék: amit az egyiknél dicsérnek, azt a másiknál kifogásolják, mivel a történelmet csak a győztes szem-szögéből nézik, és minthogy a szocializmus vesztes lett, ezért a KBK-t is minden tekintetből elítélik. A győztes szempontja nem veszi figyelembe sem az eredményeket, sem a szándékokat, nincs tekintettel sem tartalomra, sem történelmi összefüggésekre. Az ilyen állásponttal szemben a keresztényeknek különösen komoly fenntartást kellene tanúsítaniuk, hiszen a kereszténység épp a keresztfán való legyőzöttséggel kezdődött – ahogy azt Palesztina prokonzula római barátjához írt levelében kárörömmel megjegyezte.

Az a tény sem csupán a KBK mozgalmára jellemző, hogy Kelet-Európa egyházi emberei a benne való együttműködéssel a ranglétrán való jelentős előbbre-jutásukat is munkálták. Személyes beállítottság kérdése, de szociálpszichológiai valóság is, hogy bizonyos súllyal és jelentőséggel bíró szervezetek munkatársai különösen ki vannak téve ilyen kísértéseknek. Ebben

a KBK sem volt kivétel, de maga a kereszténység sem, hiszen már Max Weber is hangsúlyosan felhívta a figyelmet arra, hogy Amerikában az ember hitelképe-sebb lehet, ha megfelelő keresztlevéllel rendelkezik.

A KBK-val szemben felhozott szokásos szemrehányások egyike sem megy vissza a mozgalom születéséig, és nem érinti középponti célkitűzését sem, pedig ezek a mérlegelésnél mindenképpen sokat nyomnak a latban, hisz ezek képezik sajátos munkájának és eredményeinek alapját. A napi politika érdekein áttörve, le kellene nyúlni egészen a KBK magjáig, a mozgalom kezdetéig, mert csakis így lehetünk vele szemben igazságosak.

Ami a KBK geneziséét illeti, erőteljesen alá kell húzni, hogy a mozgalom egyáltalán nem szovjet, hanem inkább nyugatnémet „találmány” volt, amely elválaszthatatlanul összefüggött a NATO atomfegyverzésével és Nyugatnémetország újra-militarizálásával. Tehát *nem a szovjet külpolitika, hanem egy atomháborútól való jogos félelem volt a KBK születésénél a keresztapa!* Az alapító atyák közé jelentős számban tartoztak olyan nyugatnémet teológusok, akik a „húsvéti menetek” és az atomellenes mozgalmak első soraiban álltak, mint pl. Hans Joachim Iwand, Helmut Gollwitzer, Martin Niemöller, Heinrich Vogel, Ernst Wolf, stb. Ők Josef Hromádkával együtt felismerték minden békemozgalom biztos tartóoszlopát, azt a tényt, hogy tartós béke csak eredményes lefegyverzési megállapodások révén érhető el olyan lépésekkel, melyek egy keleti és nyugati részre szakadó világban az összetartozást hangsúlyozzák (mint pl. a bizalomébresztő intézkedések).

Már az 1958-as prágai alakuló gyűlés előadói is hangsúlyozták ezt a kettős célkitűzést. Pl. Heinrich Vogel professzor azt tanította, hogy „a tömegpusztító eszközökkel Istennek, a teremtőnek, a megbékéltetőnek, a megváltónak jóságát gyalázzák... Nem létezhet olyan elképzelhető cél, ami igazolná a tömegpusztító eszközök előállítását, kipróbálását és felhasználását.” Ugyancsak az alakuló gyűlésen hangsúlyozta Hans Joachim Iwand professzor a másik alaptételt: „ha mi keresztények vagyunk, tartanunk kell magunkat ahhoz, hogy az emberiség egyetlen egység. Nem szorítkozhatunk az emberiségnek csak egy bizonyos részére, azt állítva róla, hogy az az igazi emberiség. Ez farizeizmus.”

Ebben az értelemben igyekezett a KBK, az Evangéliumból kiindulva egyrészt különböző országok egyházait a tömegpusztító eszközök ellen, és a nemzetközi leszerelési tárgyalások és intézkedések érdekében mozgósítani, másrészt olyan fórummá válni, ahol Kelet és Nyugat, Észak és Dél egyházi személyiségei találkozhattak, és így összetartozásukat az egy világon belül demonstrálhatták. Ezek az alapvonalak a mozgalom története során, és a kelet-nyugati kapcsolatok fejlődésének menetében kiszélesedtek és elmélyültek, – pl. a társadalmi, gazdasági kérdések, a Harmadik Világ irányában, a leszerelési tárgyalások és a kelet-európai országok belső fejlődése vonatkozásában.

Csak egy későbbi szakaszban „fedezte fel” a KBK-t a szovjet külpolitika, ami a hidegháború idején elkerülhetetlen is lett volna, hisz akkoriban nem léteztek árnyalatok, csak fekete vagy fehér volt, nem volt lehetőség

differenciált minősítésre. De igazán helytelen lenne egy jó ügyet csak azért elítélni, mert azt az „ellenség” is felhasználhatja a maga fegyvertárában. Valószínű, hogy a KBK vezető emberei észlelték ezt az eltolódást, de joggal tartották elsőrendű fontosságúnak a KBK középonti célkitűzését: a fenyegető atomháború veszélyének elhárítását és a békét, mint a 20. század életkérdését, úgy, hogy minden más szempontot ennek rendeltek alá.

Ez volt az oka annak is, hogy a KBK munkatársai, férfiak és nők, a nemzetközi béke, és a 3. Világ békéjének munkálása mellett, a kelet-európai országokban a belső békeség szükségességét nem igazán hangoztatták, azért sem, mert mindenféle kritika hozzájárulhatott volna a NATO destabilizálásra irányuló törekvéseihez. Ehhez járult még később, hogy a 70-es évektől Keleten megindult liberalizálódás jogos reményeket ébresztett a demokrácia kialakulása és kifejlődése iránt. Utólag már nagyon könnyű megjátszani az okosabbat és arról beszélni, hogy akkoriban „mit kellett volna tenni”. De abban az időben, mikor a hidegháború a csúcán volt, a fenyegető világháború minden még meglévő híd olyan volt, mint egy életmentő deszka.

A KBK munkájának maradandó jelentősége

Éppen a „híd” az a kulcsszó, ami a KBK legfontosabb, maradandó hasznát találóan kifejezi. Egy új híd volt olyan időben, amikor minden irányból azon igyekeztek az emberek, hogy a meglévő hidakat lerombolják. A KBK teológusai kezdettől tudták, hogy hidak nélkül a partok először elszigetelődést, aztán ellenségképeket és félelmeket, végül agressziót, erőszakot jelentenek. Ezért a KBK több szempontból is híddá vált. Ennek a funkciójának történelmi, maradandó jelentősége van. Híddá lett Kelet és Nyugat egyházai között. Sok egyházi és emberi kapcsolatot tett a KBK lehetővé, különösen az 50-es, 60-as években. Rendezvényei egyúttal Kelet és Nyugat találkozási is voltak. Sok nyugati egyházi vezetőség szívesen és örömmel használta fel a KBK csatornáit, hogy a keleti testvéregyházakkal kapcsolatban maradjon – akkor is, ha erre most nem kívánnak visszaemlékezni. Az a tény, hogy Kelet-Európában az egyházak nyitottak maradtak a nyugati testvéregyházak, azok teológiai és egyházi kérdései iránt, messzemenően a KBK híd-funkciójának köszönhető, melynek révén a kétféle gondolkodás kölcsönösen eljuthatott, mindkét irányba. De a híd szerepét töltötte be a KBK Kelet-Európán belül a különböző egyházak között is, melyeknek kapcsolatai szintén főleg a KBK csatornáin keresztül működtek. Ezek a kapcsolatok kisebbségi egyházak esetében szinte az életbenmaradást jelentették.

A KBK második legfontosabb hozzájárulása az ökumenéhez és a világ együvértartozásának megőrzéséhez a hidegháború idején az volt, hogy új tárgyalópartnereket, egyházakat vont be az egyházak közösségeinek nemzetközi, kooperációs vérkeringésébe. Itt első helyen a különböző ortodox egyházaknak az ökumené és a dialógus szívverésébe való bekapcsolását kell megemlíteni, köztük is legelőször az Orosz Ortodox Egyházét. Nem véletlen, hogy a KBK német alapító atyái

éppen azok a teológusok voltak, akik már azelőtt is keresték a kapcsolatokat az Orosz Ortodox Egyházzal, hogy – az oroszok és németek közötti kiengesztelődést munkálva – hozzájáruljanak a világbéke biztosításához. Az biztos, hogy a KBK bátorító előkészítője volt az Orosz Ortodox Egyház EVT-hez való csatlakozásának (1961 Új Delhi). E lépések által vált egyáltalán az ortodox világ – a XI. században bekövetkezett szakadás óta – újra partnerré az egyházak közötti dialógusban, tehát így lett újra testvéregyházzá. Vajon a KBK nélkül ez ilyen simán ment volna? A nyugati és keleti egyházaknak a KBK talaján folytatott eszmecseréi és közös akciói megtermékenyítették a kölcsönös megértést, egymás teológiai felismeréseinek megértését – többek közt azáltal is, hogy megtanulták érteni a másik mindenkor teológiai nyelvezetét és gondolkodását. Egy ilyen közös tárgyalóforum újabb felszámolása fájdalmasan érződik éppen most, amikor a nyugati és keleti egyházak közt mélységes szakadékok nyíltak pl. a Független Államok Közösségében, Romániában, vagy a volt Jugoszlávia területén.

Hasonlóképpen fontos volt a 3. Világ teológiáinak, egyházainak, és egyáltalán kérdés-világának bekapcsolása az egyházi életbe és a teológiai gondolkodásba. Ebben a KBK közvetítő, mondhatni bába-szerepet játszott pl. azáltal, hogy komolyan foglalkozott a „felszabadítási mozgalmakkal”, ami a békéért való világméretű fáradozásoknak egyik fontos feltétele volt. A 3. Világ hangja az Ökumenén belül a KBK-ban nyert gyakorlóteret, és benne talált közvetítőre. A KBK viszont ezáltal eljutott annak a következménynek a felismerésére, hogy az igazságos gazdasági rend, a felszabadulás és a béke összetartoznak. A 3. Világ egyházi vezetőinek is több bizalma volt eleinte egy olyan nemzetközi, ökumenikus fórumhoz, ahol nem egykori gyarmatosítók egyházvezetői ülnek az elnöki asztalnál. A KBK-ban a 3. Világ jelentősége azáltal nőtt meg a 60-as években, hogy egyrészt az atomveszély globalizálódott, az egész világra kiterjedt, másrészt a tömegpusztító eszközök egyre tökéletesedtek, tehát világossá vált, hogy a béke nem Európa „előjoga” és kizárólagos ügye, hanem az egész világ érdeke. A 3. Világ bevonása révén a KBK annak a szószólójává vált, mely az egyházat a szenvedés felől közelíti meg. A 3. Világ egyházainak képviselői tehát a KBK szétzúzását nem úgy élték meg, mint egy „kommunizmusba öltöztetett kereszténység” feletti győzelmet, hanem mint egy újabb csapást, amit a gazdag Észak mért a szegény Délre azáltal, hogy érdekeik egyik ügyvédjét elnémította. Akik a KBK-t negatívan ítélik meg, ezt visszájára fordítják, és a mozgalomnak a 3. Világ kérdéseihez nyújtott segítségét tudatosan beárnyékolják.

Egy következő fontos gyümölcse a KBK aktivitásainak az a speciális nézőpont, amelyből igen sok új impulzus származott, és sok már beindult újszerű akció kapott erősítést. Ezek közé tartozik elsősorban az a ma már szinte magától értetődőnek számító felismerés, hogy az Isten-keresés, a hit kérdése a béke kérdésétől nem választható el. A békeség nem csak világi mércéje a kereszténységnek, hanem eminens hitkérdés. Ezzel egy másik szempont is összefügg, amit a KBK szintén

fáradhatatlanul hangsúlyozott, ti. a közös felelősségvállalás és együttműködés szükségességét minden emberrel, azokkal is, akik egy szekuláris, nem-keresztény, vagy akár atheista világban a béke megőrzésén fáradoznak. Ebből következik, hogy az együttműködés feltétele nem a közös hit, vagy világnézet, hanem a világ jövőjéért viselt közös felelősség. Együtt járt ezzel a felismeréssel olyan szociális és gazdasági kérdések beiktatása a békemunkába, melyek a teológiának is kérdései. Hogy egyházak igenis munkálhatják a békét és a társadalom javát anélkül is, hogy erre keresztény címkét ragasszanak, ezt a KBK elfogadta és gyakorolta, úgy, hogy ezzel példaképpel is szolgált – különösen a 3. Világ egyházainak. Mindenesetre épp ezek az erőfeszítései súlyosbították a vádat, hogy a KBK „balratolódott”.

Egy következő szemszög, amelyből a KBK-t néznünk kell: újszerű ökumené-, és missziószemlélete volt. A mozgalom nem szorítkozott csak egyházi és teológiai kérdésekkel való foglalkozásra, hanem a különböző egyházaknak az emberiség életkérdései meg-

oldását célzó közös fáradozásait és akcióit is munkálta. Ezzel egyáltalán nem kívánta az EVT-t háttérbe szorítani, de kétségkívül segítette annak irányultságát és eszmecseréit alakítani, és főleg a 3. Világ problémái iránti fogékonyságát erősíteni.

Nem vitás: a KBK a hidegháború idején volt munkásságának csúcspontján. Nagyban hozzájárult, hogy Kelet és Nyugat egyházi tudjanak egymásról, és ahhoz, hogy minden háborús uszító és propagandaminiszter álma: az a totális képlet, amely csak vagy barát vagy ellenség kategóriát ismer, törést szenvedjen. A KBK munkatársai, nők és férfiak vállalták ezt a feladatot, és ezzel kritikáknak, félreértéseknek tették ki magukat. A KBK méltó helyet kell hogy kapjon korunk történelmében, mint egy olyan mozgalom, amely – sok kérdőjel és időnkénti egyoldalúság ellenére is – mégiscsak hozzájárult az ellenségekkel természetlen idején – a béketörekvések és az egész emberiség együvértartozása szellemének ébrentartásához.

(Fordította és közli az *Ökumenikus Tanulmányi Központ*)

Az EEK üdvözli a vallási vezetők tanácskozását a volt Jugoszláviáról

Az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) örömmel üdvözli a volt Jugoszlávia államaiban élő három fő vallási csoport magasrangú képviselőinek november 24-26-ig Bernben tartandó ülését, amelyet a „Lelkiismereti Felhívás Alapítvány” (Appel of Conscience Foundation) elnevezésű vallásközi szervezet kezdeményezett s amelyet Svájci meg az Egyesült Államok kormányai támogatnak.

Az EEK bízik benne, hogy ez a legújabb kezdeményezés előrelépést fog jelenteni abban a törekvésben, hogy békét hozzanak erre a konfliktus dűlta területre, és reménykedve várja a találkozó eredményét, hogy maga is folytathassa saját erőfeszítéseit valamennyi egyháznak (a kisebbségeknek is) és minden vallási közösségnek a fegyverszünetre, végül pedig a megbékélésre irányuló fáradozásai támogatásában.

Emlékeztet, hogy az EEK és az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsának védnökségével sor került már hasonló tanácskozásra szeptember 24-én, amikor Pável szerb orthodox patriarcha és Kuharic római ka-

tolikus bíboros találkozott Genf mellett. Akkor a vallási vezetők azonnali tűzszünetet sürgettek, valamint az ethnikai tisztogatás megszüntetését és a foglyok szabadonbocsátását. (Lásd EEK hírek 92/27.sz.) Akkor Rais-ul-ulema al hajj Selimoski mohamedán vezető nem jöhetett el Szarajevóból, hogy részt vegyen azon az ülésen, bár utóbb ő is kiadott egy nyilatkozatot a mohamedán közösség nevében.

Az EEK emlékeztet az Egyházak Világtanácsával közösen kiadott felhívására, amelyben több európai kormánytól is kérte, hogy nyitott szívvel fogadják országukba a háború dűlta területéről menekülőket.

Az EEK sajnálja, hogy ez alkalommal nem vettek fel korábban kapcsolatokat egyházi szervezetekkel, hiszen az egyházak és a vallások közötti párbeszédet az EEK és az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsa kezdeményezte 1991-ben, s ennek lett a gyümölcse az 1992 januárjában és szeptemberében tartott találkozó.

(EEK Hírek, 92/35. sz. 1992. november 24.)

Fordította: Fűkő Dezső

Örményországi és azerbajdzsáni vallási vezetők találkozóban egyeztek meg

Az azerbajdzsáni Bakuból a Kaukázuson túli mohamedánok vezetője, Sejk-ul-Islam Pasa-Zadeh, s az örményországi Ecsmiadzinból az Örmény Apostoli Egyház feje, I. Vazgen katolikosz patriarcha, kedvező választ adtak az Egyházak Világtanácsa főtítkárnak meghívására, hogy a közel jövőben jöjjenek össze. Megbeszélésük célja, hogy hozzájáruljanak a békefolyamathoz, miután már csaknem öt éve tart a konfliktus a vitatott Nagorno-Karabah térségben.

A két vallási vezető és tanácsadók találkozója az EVT védnökségével és az EEK közreműködésével folyik majd le és 1993 elejére van kitűzve.

A két vallási vezetőnek szóló meghívást egy három tagú ökumenikus küldöttség adta át, akik 1992. november 27. és december 9. között látogattak el ebbe a két országba. Az EVT-t Elizabeth Salter asszony, az Egyházak Nemzetközi Ügyekkel Foglalkozó Bizottságának /CCIA/ végrehajtó titkára és Dwain C. Epps

lelkész, az ENSZ New York-i székházában a CCIA összekötő irodájának igazgatója, képviselte. Dr. Hermann Goltz, az EEK tanulmányi titkára, e regionális testület képviselőjében volt jelen.

Ez volt az első alkalom, hogy ökumenikus testületek ellátogattak Azerbajdzsánba, a Káspi tenger mellett fekvő, nagy többségében mohamedán lakosságú volt szovjet köztársaságba.

Egy hivatalos EVT-küldöttség, amely 1991 júniusában járt Örményországban, ajánlotta ezt a látogatást, hogy „az egyházak jobban megérthessék a jelenlegi helyzetet annak teljes méreteiben és sürgessék a konfliktus tárgyalások útján való békés megoldását”.

A küldöttség kifejezte aggodalmát, hogy a tárgyalások megoldás csak nehezebb lesz, ha nem tesznek gyors előhaladást a nagorno-karabahi konfliktus megoldása felé. „Ez most még nem vallásháború – mondta Dwain Epps –, de vallási dimenziói is vannak, s ha a konfliktus nem oldódik meg hamarosan, visszaélhetnek a vallásokkal, s azok határozottan negatív szerepet játszanak majd. Meg vagyunk győződve arról, hogy a két igen felvilágosult és nagyon tisztelt vallási vezető, Sejk-ul-Islam és I. Vazgen katolikosz patriarcha, palót verhet a félelem és a bizalmatlanság szakadéka felett, még mielőtt túl késő lenne, s hogy ez a törekeny összekötő kapocs a bizalom szilárd hídjává építhető”.

Azerbajdzsánban a delegáció egy hetes tartózkodása során találkozott Sejk-ul-Islammal, valamint zsidó és orosz orthodox vallási vezetőkkel, s a fővárosban, Bakuban, kormánybéli és kormányon kívüli politikai és diplomáciai személyekkel. Ellátogattak a „Vértanúk temetőjé”-be, ahol a háborús áldozatok százai vannak eltemetve, s egy katonai kórházban beszélgettek sebesült katonákkal. A csoport két napra elutazott a nagorno-karabahi határ közelében lévő Javla kerületbe, ahol két különböző helységben mohamedán vezetőket és menekülteket látogattak meg. Az a reményük, hogy bejuthatnak Nagorno-Karabahnak az azerbajdzsáni csapatok által ellenőrzött részébe, az ottani és a határmenti heves harcok miatt hiúsult meg.

A küldöttség Oroszországon keresztül Örményországba ment át s ott Ecsmiadzinban a székhelyén találkozott az Örmény Apostoli Egyház katolikosz patriarchájával, valamint Nerses Bozabalian érsekkel, a patriarchátus kancellárjával és az EVT Központi Bizottságának tagjával. Jerevánban a fővárosban egy sor kormánytisztviselővel is tárgyaltak, közöttük Levon Ter-Petrosian miniszterelnökkel s kabinetjének a tagjaival. Itt is találkozott a küldöttség menekültekkel és látogatott meg a kórházban sebesült katonákat, akik közül soknak a karját vagy a lábát amputálni kellett. A Karabahba vezető út erről az oldalról is zárva volt, mivel minden rendelkezésre álló szállító helikoptert sebesülteknek a hadi zónából örményországi kórházakba való szállítására tartottak fenn.

Az EVT-t és az EEK-t már régóta aggasztják az eszkalálódó konfliktus következményei Nagorno-Karabah vitatott térségében, ahol a lakosság örmény, de amelyet a szovjet hatóságok az 1920-as években azeri közigazgatás alá rendeltek, mint „autonóm területet”, s amelynek nincs földi összeköttetése Örményországgal.

Az EVT és az EEK főtítkárai novemberben egy közösen irt levélben a vita békés rendezésére szólítottak fel, tiszteletben tartva „az érintettek törvényes jogát arra, hogy szívélyes kapcsolatot tartsanak fenn /vagy állítsanak helyre/ e térség lakosaival”.

Az ökumenikus csoportot különösen érdekelte a menekültek állapota, ez alkalommal főként az azerbajdzsáni oldalon, ahol egy nemrég UNHCR felmérés szerint kb. 216000-en vannak a hadi zónákból /s ezek között nem szerepelnek az örményországiak – különböző becslések szerint 167-195000-en – meg az 51000 középázsiai/. Közülük sokan 1992 májusa óta érkeztek, amikor a hadi szerencse Nagorno-Karabahban az örmények javára billent.

Valamennyi értékelés szerint az újabb menekültek közül a legnehezebb helyzetben azok vannak, akiket az Agjabedi város közelében a folyó menti síkságon helyeztek el. Itt 12000 ember talált ideiglenes menedékre. A hajlékok közül sok csak zsuppal fedett, földbe ásott barlang. Az esők és a kemény téli hideg közeledtével, ahogy a küldöttség maga is tapasztalhatta, ezek a csoportok egy sártengerben szigetelődnek el s a területen dolgozó humanitárius szervezetek számára megközelíthetetlenek. Az emberek nem jutnak ivóvízhez, egészségügyi ellátáshoz és élelemhez. A menekültek többsége a legsebezhetőbbekből áll: öregek, gyerekek, apa nélküli családok. Sürgős, összefogott nemzetközi akcióra van szükség, hogy elhárítsa ezen a területen a szörnyű tragédiát – jelentette a küldöttség. A menekültek helyzetét már is súlyosbítja az a körülmény, hogy egy kongresszusi határozat után megvonták az amerikai humanitárius segítséget.

Mindkét ország gazdasági helyzete valóságos. Azerbajdzsánt, ezt a potenciálisan gazdag olajtermelő államot, amely az egyik legmagasabb szintű fejlettséget érte el az egykori Szovjetúnióban, most térde kényszerítik a háborús kiadások, a rubel romlása s az, hogy a Független Államok Közösségében elvágtá magát korábbi kereskedelmi partnereitől. Az eredmény: egyre több otthonatlan, gyógyszerhiány, korlátozott élelmiszerkészlet, ami súlyos rosszullápláltságot okoz a csecsemők és a várandós anyák körében.

Örményországban még rosszabbak a körülmények – jelentette a küldöttség. A menekültek áramlása az országba – az UNHCR statisztika szerint jelenleg mintegy 300000 fő – csak növelte az 1988. decemberi földrengés sújtotta s most még inkább megbénult közigazgatás terheit. Azerbajdzsán szigorú gazdasági embargója következtében el vannak vágva az ország fő utánpótlási útjai. A legfontosabb élelmiszerekből és egyéb sürgető cikkekből elégtelen ellátmányok vasuton és teherautókon érkeznek Törökországon át, vagy légi úton jutnak be az országba. De a tüzelő és üzemanyag ellátás csak szivárogo, ezért minden fontos szolgáltatás a minimálisra csökkent. A fővárosban villanyáram csak olykor-olykor van naponta néhány órára, de gyakran egyfolytában napokig szünetel. Gyakorlatilag senkinek sincs fűtési lehetőség, a magánlakásokban éppúgy nem, mint a kormányhivatalokban. A tél igen súlyos szenvedést fog jelenteni a lakosság legsebezhetőbb szektorai számára.

(EEK Hírek, 92/37. sz. 1992. december 11.)

Fordította: Fűkő Dezső

Az egyházak nemzeti tanácsainak főtitkárai találkoznak Berlinben

A Romániai Egyházak Tanácsának megalakulásáról szóló hirt örömmel fogadták az európai egyházak 21 ökumenikus tanácsának képviselői /főként főtitkárai/, amikor nemrégiben Berlinben gyűltek össze.

Ezt az évenkénti összejevetelt az Európai Egyházak Konferenciája koordinálja, s ez felbecsülhetetlen értékű találkozó az ökumenikus vezetők számára, hogy kicserélhessék értesítéseiket, megoszthassák gondjait és ötleteket nyerjenek egymástól.

A Római katolikus egyház most számos más egyház nemzeti tanácsával együtt tapasztalja meg a teljes jogú tagságot. Az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsának képviselője, Josef Michelfeit prelátus, első alkalommal vett részt ezen a megbeszélésen, amelyen a fő vitatéma a római egyházhoz fűződő viszony volt.

Ugyancsak megvitatták a jugoszláviai helyzetet és azon a területen az ökumenikus békéltetési program lehetőségét. Részletes tájékoztatást kaptak az ökumenikus humanitárius segélyről, amely eddig csaknem 5 millió dollár közvetlen pénzügyi segítséget, kereskedelmi árukat, gyógyszert és ruhaneműt juttatott el a volt Jugoszlávia valamennyi részébe.

Az ökumenikus kapcsolatok formájának változását mutatta az is, hogy értesültünk a Svédországi Egyházak Keresztyén Tanácsának 1992. december 25-én esedékes megalakulásáról. Ez az ország négy fő egyházi csoportulását foglalja majd magában: a Svéd Luthéranus Egyházat, a Szabad Egyházakat, a Római Katolikus és az Orthodox Egyházat. Ez a testület váltja fel a jelenlegi Svéd Szabad Egyházi Tanácsot és a Svéd Ökumenikus Tanácsot. Norvégiában is tervezik egy ilyen tanács létesítését.

A további tájékoztatók között szerepelt egy új törvényes egyezmény Spanyolországban, ahol a protestáns egyházak most mentesülnek első ízben a vagyoni adóktól. Portugáliában ugyancsak első ízben találkoztak római katolikus egyházi vezetők és a nemzeti egyháztanácsok képviselői.

Az észtszlovákiai /az egyetlen volt Szovjetúnió-beli/, a csehszlovákiai, Lengyelországi és Magyarországi ökumenikus tanácsok is képviseltették magukat és ösztönző jelentésekkel járultak hozzá a találkozó programjához.

(EEK Hírek, 92/36. sz. 1992. november 26.)

Forditotta: Fűkő Dezső

KÖNYVSZEMLE

Jézus élete-kutatás a legújabb szakirodalomban

– Összeállítás szemináriumi dolgozatokból –

(Szerkesztette: Dr. Bolyki János teol. prof.)

A Jézus élete kutatás első korszakát a 18. századtól a 20. század elejéig az a naív jelszó jellemezte, hogy „Szabadítsuk ki a történeti Jézust az egyházi dogmák bilincseiből!” *Albert Schweitzer* mutatott rá arra, hogy ezen az alapon mindegyik liberális teológus a maga Jézus-képet festette meg, így születtek olyan „életrajzok”, melyek Jézust hol nagy humanistának, hol romantikus és meg nem értett hősnek, máskor zsidó prófétának vagy csodátévőnek ábrázolták. Ezek a „tudós életrajzok” ma már csak a kutatástörténet különleges emlékei.

A második korszakra *Rudolf Bultmann* felfogása nyomta rá bélyegét, aki szerint Jézusról csak a Róla szóló igehirdetésen keresztül tudhatunk valami lényegeset, az Ő története igazán a feltámadással kezdődött. Magáról a történeti Jézusról csak annyit tudhatunk biztosan: „hogyan volt”. Itt meg Jézust a kérészűgma olvasztotta magába, abból kifejtethetetlenül. E felfogás szerint azonban nem is szükséges a keresztyén hithez különösebben

a názáreti próféta ismerete, fontosabb a feltámadott Krisztust hirdető kérészűgma. *Bultmann* tanítványai nyhítottak ezen a nézeten, s az ő művét is beleértve sok értékes „Jézus-könyv” született ebben a kutatási korszakban is, de nem ez állt az érdeklődés előterében.

A kutatás harmadik, jelenlegi korszaka a 70-es évek végétől kezdődött és az előző idők tanulságaiból okulva, Jézus életét a kor-, vallás-, és társadalomtörténet, valamint a részletes exegézis segítségével szeretné megközelíteni. Tudja, hogy hiteles „életrajzot” nem készíthet, ehhez kevés az adatunk, de Jézus „életútját” több-kevesebb pontossággal bemutathatja. Ez pedig nem kevés!

A Budapesti Református Teológiai Akadémián az 1992/93. tanév első félévének egyik újszövetségi szemináriumán a téma: „A Jézus élete-kutatás története és főbb eredményei, különös tekintettel az utóbbi 15 év irodalmára” volt. Az elkészült 10 dolgozathoz most 6-ot mutatunk be teljes egészében vagy részleteiben.

Mindegyikre jellemző, hogy főként a legújabb, angol-szász nyelvterületen, a 80-as, 90-es években megjelent művekre támaszkodik. Van köztük fordítás, könyvismertetés, sorozat bemutatása. Némelyikben erős kritikai hangvétellel találkozunk, másokba viszont csak a tárgyilagos ismeretközlés szándéka mutatható ki, minden egyéni megjegyzés nélkül. A bemutatott írók közül D.T. France, Colin Brown és a „The Jesus Library” szerzői az „evangélikál” nevű irányzathoz tartoznak. Így nevezik a mind az anglikán, mind az amerikai protestáns egyházakban egyaránt megtalálható konzervatív-evangéliumi felfogást. Elisabeth Schüssler-Fioranza római katolikus feminista teológus, Ernst Bammel pedig a cambridgei egyetem neves tudósa, aki a történetkritikai módszer teljes felhasználásával ér el egyházépítő eredményeket. Látszólag ezektől különálló a „Jézus a Koránban” című dolgozat, ám a hivatkozásokból látszik, hogy az is az újabb angol nyelvű kutatás figyelembevételével készült.

(Ajánlott irodalom: *Marcus Borg: Portraits of Jesus in Contemporary North American Scholarship*, Harvard Theological Review, 84 (1991), 1 kk.)

Bolyki János

Jézus élete-kutatás a jelenkori amerikai teológiai irodalomban

– A harmadik kutatás (The Third Quest) –

1 A kutatás folytatódik

Megkérdőjelezhető, hogy a „harmadik kutatás” kifejezés megfelelő-e a Jézus kutatás Bultmann utáni helyzetének leírására. Nincs közös methodus, egységes cél azon a meggyőződésen kívül, hogy több tudható meg Jézusról, mint amit eddig tudtak vagy elismertek tudásnak. Ha a harmadik kutatást úgy értelmezzük, hogy magába foglaljon minden tudományos kutatást, mely az Újszövetség szövegei és a történelmi Jézus alakja közti kapcsolattal foglalkozik az első század világának jelenlegi ismerete fényében, akkor mindjárt egymásnak ellentmondó nézetek, módszerek sokaságával találjuk magunkat szembe. Ha van közös téma, akkor ez az a hit, hogy Jézus nem a liberális protestanizmus vagy az ún. új kutatás Jézusa, hanem egy olyan történelmi alak, akinek élete és tettei az első századi júdaizmusban gyökereznek, annak sajátos vallási, gazdasági és politikai feltételeivel.

2 Három megközelítés

Három fő megközelítési módról kell beszélünk: a radikális hagyomány, a konzervatív tradíció és azok a kísérletek, amelyek Jézust új perspektívában látják.

2.1 A radikális redakciókritikai hagyományt képviseli az USA-ban a *Jesus Seminar*, amely Jézus szavainak és tetteinek újszövetségi és nem kanonikus beszámolóiban a tradíciórétegeket vizsgálja azért, hogy szilárd adatbázishoz jusson annak meghatározásához, hogy ki volt

Jézus. A *Jesus Seminar* évente kétszer ül össze, hogy megbeszéljék a tanulmányokat és szavazzanak az anyag hitelességéről. Színes szavazócédulákat használva publikálják a *Red Letter Edition* sorozatot. Az első címe: *Jézus példázatai* (1988). A szövegben piros betűvel nyomtatott szavakat, vagy hozzá hasonlókat Jézus mondta, ezek használhatóak az adatbázis számára. Rózsaszín azt jelzi, amit valószínűleg Jézus mondott. A szürke kételkedést fejez ki, a fekete pedig a hitelesség elutasítását. Azonban, mint minden tudományban, a tudósok következtetése az alkalmazott módszertől függ.

A radikális hagyomány másik példája Burton L. Mack könyve: *Az ártatlanság mítosza*: Márk és a keresztény kezdetek (1988). Mack elutasítja Márk evangéliumát, mint Jézusról szóló történelmi beszámolót azzal, hogy tradíciók komplexumának látja. Azt állítja, hogy Jézus témái és a rövid, velős chreiai használata közelebb áll a cinikusok kifejezőmódjához, mint a jellegzetes zsidó kegyességhez. Jézus nem akarta megreformálni a júdaizmust, ő hellenista típusú szociálkritikával foglalkozott. Jézus és a cinikusok közti hasonlóságok és különbségek tanulmányozhatók abban a forrásanyag gyűjteményben, amelyet F. Gerald Downing állított össze (*Krisztus és a cinikusok* 1988)

2.2 *A háború előtti konzervatív brit tudományosság* folytatója C.F.D. Moule *A krisztológia eredete* (1977) c. könyve. Moule elutasítja a vallástörténeti iskola evolúciós folyamatának gondolatát, amely azt foglalja magába, hogy a történelmi Jézus más jellegűvé alakult át a hellenista megváltó kultuszok hatására. Ehelyett ő olyan fejlődési folyamatot lát, amely összefüggésbe hozza Jézus későbbi megértését magával Jézussal. Moule megpróbálja kimutatni, hogy megfelelő volt az Isten Fia, Emberfia, Krisztus és Úr cím a történelmi Jézusnak, és hogy hogyan alapozódott meg benne a páli theológia közösségi megváltója.

Hasonló jellegű G.H. Stanton: *Az evangéliumok és Jézus* (1989) c. műve. A konzervatív tradíció más példája I. Howard Marshall kommentárja: *Lukács evangéliuma* (1978), *Jézus a Megváltó* címmel összegyűjtött tanulmányai (1990) és G.R. Baesley-Murray *Jézus és Isten országa* (1986) c. műve. Meg kell még említeni John A.T. Robinsont, aki újraértékelte a Jánossal foglalkozó tanulmányt és rehabilitálta a negyedik evangélium történetiségét *János elsőbbsége* (1985) c. könyvében.

2.3 A harmadik kutatás talán legjellemzőbb fejleménye az új megközelítések keresése általános hipotézis formálása által, mely magyarázatul szolgál a szöveg által felvetett kérdésekre. Ezek a hipotézisek olyan kérdésekkel foglalkoznak, amelyeket elhanyagoltak a múltban, törekszenek megérteni Jézust a júdaizmus vallási, szociális, gazdasági és politikai világának kontextusában. A figyelem különben is arra a kérdésre összpontosul: „Miért keveredett Jézus konfliktusba a zsidó hatóságokkal?” „Miért adták át a rómaiaknak és miért úgy végezték ki, mint ahogyan a politikai forradalmárokat szokták?”

Figyelemre méltó modern jelenség a jelentős érdeklődés Jézus után a zsidó tudósok részéről. Az első világháború után Joseph Klausner, Martin Buber, J.C.G. Montefiore voltak az úttörői Jézus és a keresztény kez-

detek tanulmányozásának. Újabb D. Flusser: *Jézus* c. műve a farizeusokhoz hasonló vallásos tanító képét festi meg. Jézus Hillél iskolájának liberális szárnyához tartozott, és megpróbálta megtisztítani a judaizmust a nehezteléstől és a gyűlöletől. *Jézus, a zsidó* valamint *Jézus és a judaizmus világa* c. könyvében Vermes Géza Jézust galileai karizmatikus csodatevőként jeleníti meg a Körrajzoló Honi és Hánina ben Dosa mintájára, aki csak lazán kapcsolódott a jeruzsálemi rabbik szigorú hagyományaihoz és végül balul végződött sorsa. A zsidó tudományos munkát vizsgálta meg D.A. Hagner: *Jézus zsidó helyreállítása* (1984) c. könyvében.

Nem zsidó tudósok is sok figyelmet szentelnek annak a világnak, amelyben Jézus élt. Ebbe a kategóriába tartozik John Bowker: *Jézus és a farizeusok* (1973), J.K. Riches: *Jézus és a judaizmus átalakulása* (1980), B.D. Chilton: *Egy galileai rabbi és Bibliája*, J.H. Charlesworth: *Jézus a judaizmuson belül* (1988), Sean Freyne: *Galilea, Jézus és az evangéliumok* (1988). Rainer Riesner: *Jesus als Lehrer* (1981) összehasonlítja Jézus tanítási módszereit a zsidó tanítási módszerekkel. E.P. Sanders: *Jézus és a judaizmus* (1985) eltér a hagyományos megközelítéstől, amely Jézus mondásainak kutatásával kezdődik. Ehelyett ő Jézus tetteinek beszámolóira koncentrálna. Kiindulópontja Jézus tettei a templomban és ennek jelentősége a helyreállítást váró kortárs eszkatológián belül. Sanders aztán visszafelé dolgozik, megvizsgálva hogyan támadta Jézus a judaizmust. Sanders úgy vélte, hogy a támadás abban állt, hogy Jézus relativizálta a jelenkort, azt állította, hogy bűnösök lesznek az Isten országában, és támadást intézett a templom ellen.

Fontosabb munka B.F. Meyer: *Jézus céljai* (1979), mely nemcsak azért jelentős, mert megpróbálja elhelyezni Jézust a judaizmuson belül, hanem a megelőző tudományosságra adott feleletei miatt is, és mert kihívást intéz a methodologia kérdésének újraátgondolására. A megelőző tudományosság közös jellemzője volt, hogy Jézust a zárt világegyetemre és Troeltsch redukáló következményekkel járó analógia elvére tekintettel magyarázták. Bernard Lonergan filozófiájából merítve Meyer megpróbál egy ismeretelméleti tézist kifejleszteni, ami lehetővé teszi a történész számára, hogy megértse a transzcendens elemet a történelemben. Meyer szerint Jézus Isten országa hirdetésének alapvető témája Izrael helyreállítása volt. Jézus úgy értette magát, mint Isten akaratának egyedülálló kijelentőjét. Megkritizálta a templomi istentiszteletet és a bűnösökkel vállalt asztalközössége a messiási megnyegzőt előlegezte. Jézus bizalmasan jelezte tanítványainak, hogy küldetésében az Írások teljesülnek be. De ez csak szenvedésén és halálán keresztül lesz teljes. Amíg a megváltottak végső összegyűjtése nem következik be az idők végén, addig Jézus céljai az általa hátrahagyott közösségben testesülnek meg, a maradványban, a messiási Izrael első gyümölcseiben.

Egy másik mű, amely szintén egy alternatív módszertant kísérel meg kifejleszteni Anthony Harvey: *Jézus és a történelem korlátai* (1980). Bármely adott történelmi helyzetben bárki, aki másokat befolyásolni kíván, alá van vetve olyan korlátoknak, melyeket a kultúra ír elő. Jézus

sem volt kivétel. Harvey arra törekszik, hogy azonosítsa a korlátokat, melyeknek Jézus ki volt téve, és felhasználja ezeket Jézus történetének rekonstruálásához. A keresztrefeszítéstől visszafelé dolgozva Harvey megpróbálja azonosítani azt, ami ide vezetett. Jézus Róma ellenes forradalmár halálával halt meg, noha a történelmi források nem jelzik, hogy tényleg az volt. Ez a nyilvánvaló ellentmondás késztette Harveyt, hogy arra gondoljon, bizonyára volt valami Jézus tanításában és magatartásában, ami miatt a zsidó hatóságok átadták őt a rómaiaknak. A törvény korlátja fényében Harvey arra következtet, hogy Jézus tanítása azt sugallta, hogy a pilanat sürgetése hatálytalanítja a Törvény néhány rendelkezését. A kor korlátja jelzi, hogy az akkori várakozás arra, hogy Isten betör a történelembe, meghatározza a színteret Jézus üzenete számára. Más korlátok: csoda, a Messiás eljövetele, a zsidó monotheizmus.

A harmadik kutatás érdeklődése számára fontos terület Jézus és a politika. S.G.F. Brandon azt állítja, hogy Jézus szimpatizált a zelóta mozgalom eszményeivel és céljaival, azt hozzátéve, hogy az evangélisták csekély jelentőségűnek tüntették fel ezt a szimpátiát (*Jeruzsálem eleste és a keresztény egyház* 1951, *Jézus és a zelóták* 1967). Ezt a tézist több tudós megkérdőjelezte pl. Alan Richardson (*A politikai Krisztus* 1973) és Martin Hengel (*Győzelem az erőszak felett* 1973, *Krisztus és a hatalom* 1974, *Krisztus és a zelóták* 1976). Számos politikai témáról szóló tanulmányt gyűjtött össze egy kötetbe Ernst Bammel és C.F.D. Moule (*Jézus és korának politikája* 1984). A zelóták jelentőségét Jézus idején alapos vizsgálat alá vetette R.A. Horsley (*Jézus és az erőszak spirálja* 1987) és J.S. Hanson (*Útonállók, próféták és messiások* 1985). Mégis Horsley elismeri, hogy Jézus tetteit és tanítását nagy mértékben meghatározták a szociális és politikai körülmények.

Jézus tetteit szociológiai szempontból tanulmányozta Gerd Theissen *Szociológia és a korai palesztinai kereszténység* (1978) c. könyvében, és egy képzeletdús, Jézus történetét rekonstruáló elbeszélésben: *A galileai árnyéka* (1987). Horsley válasza: *Szociológia és a Jézus mozgalom* (1989). Hengel összehasonlította Jézust zsidó vezetők más típusaival (*A karizmatikus vezető és követői* 1981). Hengel korai tanulmányai (*Keresztrefeszítés* 1977, *Jóvátevél* 1981) Jézus halálát körülvevő körülményeket kutatják és ennek jelentőségét a keresztény közösség számára. A szociológus Irving M. Zeitling Jézus megértéséhez a kulcsot annak a karizmának a fogalmában látja, amely tekintélyt ad (*Jézus és korának judaizmusa* 1988).

A politika és a szentség közti kapcsolatot derítette fel Marcus J. Borg: *Konfliktus, szentség és politika Jézus tanításában* (1984) és *Jézus: új elképzelés* (1987). Borg elutasítja Schweitzer eszkatologikus Isten országa értelmezését, és Isten országát a Lélek és az új élet hatalma nyelvi szimbólumának látja. Ez a képzet Istenre összpontosított életre mutat. Jézus Isten epifániája volt, modell az emberi élet számára.

A lélek-krisztológia Jézus személye megközelítésének alternatív módját jelenti azáltal, hogy összekapcsolja a Jézusról és a Lélekről szóló evangéliumi beszámolókat Jézus identitásának kutatásával. J.D.G. Dunn:

Jézus és a Lélek (1975) megvizsgálja a Jézusról, mint a Lélek befogadójáról szóló evangéliumi beszámolókat és az ősegyháznak Jézusra, mint a Lélek küldőjére vonatkozó bizonyágtételét. Dunn Jézus istenségét az Atyával fiúként való kapcsolatában és a benne levő lélekben értelmezi. Az eszkatologikus Isten országa csak azért volt jelen Jézus számára, mert az eszkatologikus Lélek jelen volt benne és rajta keresztül. A krisztológia fejlődése (1980) c. könyvében Dunn megvizsgálja az inkarnáció dogmájának eredetét. Egy televíziósorozat és az azt kísérő Ian Wilson-könyv (*Jézus: bizonyítékok* 1984) negatív és képzelet szötte állításaira felel Dunnak a *Jézusra vonatkozó bizonyítékok* (1985) c. műve.

Számos tanulmány vizsgálta meg az evangéliumok csodatörténeteit és azoknak hátterét. Legfontosabb munkák: Gerd Theissen: *Az őskeresztény tradíció csodatörténetei* (1983), Howard Clark Kee: *Csoda az őskeresztény világban* (1983) és *Orvostudomány, csoda és varázslás az újszövetségi időkben* (1986), Herman Hendrickx: *A szinoptikus evangéliumok csodatörténetei* (1987). A legradikálisabb álláspontot Morton Smith könyve képviseli (*Jézus, a varázsló* 1987). Smith azt állítja, hogy a csodatörténetek arra a tényre mutatnak rá, hogy Jézus valóban varázsló volt, és azt feltételezi a szerző, hogy az evangéliumok szándékosan próbálták meg elrejteti az igazságot.

Colin Brown kísérlet meg választ adni erre a nézetre és azokra a korábbi állításokra, hogy a csodatörténetek a hellenizmus hatása alatt kifejlődött későbbi tradícióréteghez tartoznak (*Csodák és a kritikus értelem* 1984, *Szinoptikus csodatörténetek: zsidó vallási és szociális háttér*). A hellenista világban ugyanis a *theios anér*-tól elvárták, hogy csodákat tegyen. A következő hipotézis számításba veszi a zsidók Jézusról alkotott képét, zsidó környezetét és a Lélek-krisztológiát.

Az evangéliumok két, egymással ütköző típusu teológiát tárnak elénk: az evangélistákét és a zsidó hatóságokét. Az evangélisták teológiája szerint Jézus keresztelekor a Lélek felkente és felhatalmazta. Ez a tény határozza meg Krisztusként (Lélek által felkent) való működését, aki betöltötte Keresztelő Jánosnak azt a próféciáját, hogy Jézus meg fogja keresztelni (azaz megszenteli) Izráelt a Lélekkel (Mk 1,8; Mt 3,11; Lk 3,16; Jn 1,33). Ez a megszentelő szolgálat magába foglalta a bűnök megbocsátását, a bűnösökkel való asztalközösséget, a Törvény és a szombat újraértelmezését, gyógyításokat, démonok kiűzését, szociális és politikai tanítást, a templom „megkeresztelését”. Jézus áldozati halálában tetőzik ez, ami megalapozza az új szövetséget.

Ezzel szemben a zsidó hatóságok teológiája a Törán alapul, ami a mindennapi életben a Deuteronomium szerinti életet jelentette. A hatóságokat különösen a tanítás és a csodatelemek kombinációja riasztotta meg, amelyeket felismertek Jézusnál. A Törához fordulva vezetésért arra a következtetésre jutottak, hogy Jézus egy olyan próféta, akiről a Deut 13 szól, aki jeleket és csodákat tesz, hogy félrevezesse Izráelt. Az egyetlen kiegészítő megoldás a Deut 13 előírásainak követése volt: a gonosz kitisztítása a nép közül kivégzésével.

Jézus különbözött olyan kortársaitól, mint Hanina ben Dosa, aki szintén a „tettek embere” (azaz csoda-

tévő vö. Lk24, 19) hírében állott. Hanina elhárította magáról a próféta címet és nem terjesztett elő új tanítást. Éppen a fenyegetőnek érzett újszerű tanítás és a csodatevés kombinációja vezetett el Jézus bukásáig. Jézussal szembeni ellenkezés össze volt kötve csodáival és ördögűzésével, amelyek ezért a legkorábbi tradícióréteghez tartoznak. Ellenfeleinek Jézus gonosztevőnek tűnt, akinek úgy látszott, hogy minden igyekezete arra irányul, hogy félrevezesse a népet és így a Tóra előírásai szerint kell vele bánni. Jézus követői számára ő volt a felkent, aki mind a Törvényt, mind a profétákat betöltötte. A vitakérdés az lett, vajon Jézus tetteit valaki oly hajtja végre, akit megszállt Belzebub (Mk 3:22 par.), vagy pedig tettei a Szentlélek munkája volt (Mk 3,29-30 par; Mt 12,28). A negyedik evangélium szerint Jézus tettei az Atya tettei (Jn 14,10-11), bár itt is ellenfelei Jézust megszállottnak látják, aki félrevezeti a népet (Jh 7,12; 8,48; 11,47-48).

3. Rendszeres teológia

Meg kell említenünk azt a tényt, hogy a történelmi Jézus iránt megelégedt érdeklődés jelentős mértékben érezte hatását a teológia más területein is.

Ezt a témát a skót rendszeres teológus, D.M. Baillie (1857-1954) helyezte éles megvilágításba *Isten volt Krisztusban* (1948) c. könyvében. Baillie egyetértett a régi Jézus kutatásokkal abban, hogy Jézusra úgy kell gondolnunk, mint történelmi, emberi személyre. Bármi, ami ennél kevesebb, doketizmusba és valótlanágba süllyedést jelentene. Mégis a *Schweitzer* által felvetett kérdések és a *Bultmann* iskola történelmi szkepticizmusa tagadták a történelmi Jézus megismerésének lehetőségét. Sőt a neo-ortodoxiának igaza volt, mikor hangsúlyozta, hogy Isten ismerete többet foglal magába történelmi rekonstrukciónál. Baillie megoldását C.H. Dodd és mások szelídített formakritikájából nyerte, akik a különböző tradíciórétegekben és formákban Istennek ugyanazokat a cselekedeteit látták, amelyekkel ő az embert eléri. Baillie tovább menve azt állította, hogy „a kegyelem paradoxonja” szolgáltatja a legmegfelelőbb kulcsot az arról való gondolkodáshoz, hogy mimódon lehet jelen Isten Krisztusban. Ahogyan Isten kegyelem által lakik a hívőben, ugyanígy lakhat Krisztusban is tökéletesebb módon. Baillie megközelítése Schleiermacherét eleveníti fel vonzóbb formában, bár úgy tűnik, hogy az Atya inkarnációjával ér véget. Mégis Baillie munkája felhívja a figyelmet arra, hogy a kritikai kutatás milyen fontos a teológia számára, és felveti a kérdést, hogy ha Baillie több figyelmet szentelt volna az Ige és a Lélek szerepére az Újszövetségben, nem jutott volna-e el kielégítőbb megoldáshoz.

Wolfhart Pannenberg (*Jézus–Isten és ember* 1968), Hans Küng (*Kereszténynek lenni* 1976) a krisztológia „alulról” való művelését sürgette, ami különbözik a „felülről” való műveléstől. Pannenberg számára a „felülről” való művelés előre feltételezi Krisztus istenségét, mellőzi a krisztológia legfontosabb feladatát: indokok felsorakoztatását Krisztus istenségének megvallására. Krisztus istenségét kiindulópontnak venni

a történelmi Jézusnak és a palesztinai judaizmussal való kapcsolatának leértékelését jelenti. Sőt az ember a történelemben áll és nem rendelkezik Isten abszolút perspektívájával. Ezért Pannenberg elfogadja a fenomenológiai megközelítést Jézus tevékenységének evangéliumokban található beszámolóihoz. Mégis Jézus feltámadásának történelmi eseménye eloszlatja a megelőző félreérthetőséget és kulcsot szolgáltat a történelem jelentésének megértéséhez. Pannenberg munkája gazdag éleslátásra valló gondolatokban, de megkérdőjelezhető módszerének sikerességéig. Semmit sem érthetünk meg az abszolút semlegességből kiindulva. Önkényes dolog isten tetteinek megítélését elnapolni a feltámadásig, amikor a „felülről” való megközelítés működésbe léphet. Jézus megítélése nem a feltámadással kezdődik. Inkább ezt az eseményt annak az identitásnak a megerősítéseként kell látni, hogy Isten személyesen van jelen Krisztusban.

Jürgen Moltmann munkájában Jézus földi, messiási tevékenysége, különösen kereszthalála szolgál az eszkatológia, az egyház, Isten, mint szenvedő Isten és a Szentháromság újraértelmezésének alapjául. (*A reménység teológiája* 1967, *A megfeszített Isten* 1974, *Az egyház a Lélek hatalmában* 1977, *A Szentháromság az Isten országa* 1981, *Jézus Krisztus útja* 1990).

A latin-amerikai felszabadítási teológia tanítását és gyakorlatát a szinoptikus evangéliumok Jézusára és a szegények és szükségben szenvedők közti munkájára alapozza. Fontosabb munkák: Leonardo Boff: *Jézus Krisztus, a felszabadító* (1978), Jon Sobrino: *Krisztológia választáson* (1978). Arthur McGovern foglalta össze ezt a teológiát. *A felszabadítás teológia és kritikái* (1989). A felszabadítás krisztológiában a szociális feltételek és a felszabadítás szükségessége határozza meg a teendőket és vetik fel azokat a kérdéseket, amelyekre a textusnak felelni kell. Mégis a teendők kidolgozásában és a krisztológia kifejlesztésében a kritikai, történelmi módszereket használják.

A rendszeres teológiának ez a rövid áttekintése aláhúzza azt, hogy a teológusoknak számításba kell venni a bibliakritikusok eredményeit és az utóbbiaknak tisztában kell lenni kutatásuk teológiai dimenzióival.

Felhasznált irodalom: Dictionary of Jesus and the Gospels (A Compendium of Contemporary Scholarship ed. Joel B. Green, Scot McKnight, I. Howard Marshall InterVarsity Press, Downers Grove Illinois, 1992) Colin Brown szócikke: Historical Jesus Quest of Hamar Zoltán III. éves teológus

A dolgozatban említett, fontosabb művek eredeti címe:

Parables of Jesus (Red Letter Edition) – Burton L. Mack: A Myth of Innocence: Mark and Christian Origins – F. G. Downing: Christ and the Cynics – Moule: The Origin of Christology – I. H. Marshall: Jesus the Saviour – J. A. T. Robinson: The Priority of John – D. Flusser: Jesus – Geza Vermes: Jesus and the world of Judaism – R. Riesner: Jesus als Lehrer – E. P. Sanders: Jesus and Judaism – B. F. Meyer: The Aims of Jesus – A. Harvey: Jesus and the Constraints of History – S. G. F. Brandon: The Fall of Jerusalem and the Christian

Church – u.ő. Jesus and the Zealots – E. Bammel, C. F. D. Moule: Jesus and the Politics of His Day – R. A. Horsley: Jesus and the Spiral of Violence – J. S. Hanson: Bandits, and Messiahs – G. Theissen: Sociology of Early Palestinian Christianity – u.ő. The Shadow of the Galilean – M. J. Borg: Conflict, Holiness and Politics in the Teaching of Jesus – u.ő. Jesus: A New Vision – J. O. G. Dunn: Jesus and the Spirit – u.ő. Christology in the Making – G. Theissen: The Miracle Stories of the Early Christian Tradition – C. Brown: Synoptic Miracle Stories: A Jewish Religious and Social Setting – Baillie: God Was in Christ – W. Pannenberg: Jesus – God and Man – H. Küng: On Being a Christian – J. Moltmann: Theology of Hope – u.ő.: The Crucified God – u.ő.: The Church in the Power of the Spirit – u.ő.: The Trinity and the Kingdom – u.ő.: The Way of Jesus Christ – L. Boff: Jesus Christ Liberator – J. Sobrino: Christology at the Crossroads – A. F. McGovern: Liberation Theology and its Critics

Elisabeth Schüssler-Fiorenza: In Memory of Her New York 1983 c. könyve ismertetése a Jézus élete-kutatás szempontjából

A könyv megírásának célja elsősorban nem a Jézus-kutatás, hanem a feminista teológia igazolása lehetett a keresztény kezdetekre való hivatkozással.

A könyv első fele a feminista kritikai olvasat leírása, a második pedig ennek igazolása a Jézus-mozgalomból, illetve az ósegyházi gyakorlatból az Apostolok Cselekedetei, valamint a levelek alapján. Így, ebben az összefüggésben jön tehát elő a Jézus-kutatás is. Számomra csalódást jelentett, hogy a könyv egészen keveset foglalkozott Jézus és a nők viszonyával (én ezt vártam volna egy feminista teológiai műtől), sokkal inkább egy általánosabb, szociális szempontból vizsgálta a Jézus-mozgalmat. Szándékosan használom ezt az angolból egyenesen fordított, számunkra kicsit talán furcsán hangzó kifejezést. Schüssler-Fiorenza ugyanis nem annyira a Názáreti Jézus személyét követi figyelemmel, hanem úgy tekint Jézusra mint egy első századi vallásos megújulási mozgalom alapítójára. Persze, mint említettem, könyvének nem is ez a célja: az első századi zsidó és keresztény „feministák” állnak érdeklődése középpontjában.

Mielőtt rátérnék a könyv mondanivalójára, Jézus tanításával és mozgalmával kapcsolatban két dolgot kell megemlítenem.

Az első magáról a feminista hermeneutikáról: mint feminista Schüssler-Fiorenza számára egyértelmű, hogy mivel az evangéliumokat és leveleket férfiak írták, így azok csak az ő álláspontjukat, nézeteiket és értékrendjüket tükrözik, amelyben a nők szerepe természetesen sokkal kisebb, mint a valóságban. Erre példa lehet a szerző szerint a páli-levelek férfiközpontúsága, mely ellensúlyozza a nők túlságosan is meghatározó jellegét az ósgyülekezetben. A másik: a szerző egyértelműnek veszi, hogy Palesztina területe erősen hellenizált, és a diaszpóra-zsidóság ragaszkodik szigorúan a

hitéhez. Ez az álláspont elfogadhatónak tűnik, ha néhány hasonló eset eszünkbe jut. Nehémiás korában a hazatérők ragaszkodtak szigorúan a törvényhez, míg a Palesztina területén maradtak számára ez nem volt annyira meghatározó: ezért házasodtak a környező népek leányaival. Az is eszembe jutott, hogy az itthon élő magyaroknak nem annyira létkérdés ragaszkodni a hagyományokhoz, mint a szétszórtságban élőknek. Ezek a példák alátámaszthatják a szerző álláspontját, mégsem vagyok bizonyos abban, hogy ez valóban így volt, mivel a zsidóságra az első és az azt megelőző századokban idegen elnyomás nehezedett, bár enyhébb formában, mint más népekre. A vallási és egyéb csoportok léte azonban arra bizonyosság, hogy a különböző rétegek eltérő módszerekkel ugyanannak a célnak elérésére törekedtek: tudniillik identitásuk megőrzésére.

Most pedig lássuk, mit ír Schüssler-Fiorenza a Jézus mozgalomról. Hangsúlyozottan egy a júdaizmuson belüli megújulási mozgalomnak tekinti, egynek a sok közül, amelynek megvannak a hasonlóságai és a különbségei a többihez viszonyítva.

Bevezetésként írja: Nagyon gyakori keresztény körökben, hogy Jézus tanításának csak a judizmustól való különbségét hangsúlyozzák, szembeállítva a kettőt egymással. Arról is megfélekednek, hogy maga Jézus és első tanítványai is zsidók voltak. Ezzel kapcsolatban elég végletes példát említ: valaki hosszas gyözködés után beismerte: „Na jó, lehet, hogy Jézus zsidó volt, de Mária akkor sem”. Őszintén remélem, hogy nálunk ez még nem kérdés. Ugyanezzel kapcsolatban jellemző tünetként ír arról a gyakori jelenségről, hogy amikor Jézus tanításának pozitív jellegéről kellene beszélni, akkor általános filozófiai és teológiai alapelveket említenek, de hogy Jézus a zsidó hit és élet kérdéseire miként reflektált, szinte soha nem szólnak. Jézus negatív értékelésével kapcsolatban, csak a zsidókat említik, a rómaiakat soha. Ezáltal tehát úgymond ki ragadják a Jézus mozgalmat eredeti összefüggéséből, pedig ez a mozgalom is a zsidóság első századi történelmének a része.

Mint arról már korábbi tanulmányainkból tudunk, Jézus korában a palesztinai zsidóságon belül különböző vallási és politikai csoportok voltak jelen, különböző megújulási mozgalmak, amelyeknek központi kérdésük a következő volt: „Mit kell tennem, hogy bejussak a mennyeknek országába?” mivel ezeknek a csoportoknak a nézeteiről, módszereiről elég sokat tudunk, így ezekkel most nem foglalkozom részletesen. (Farizeusok, szaduceusok, esszénusok, zélóták...) Különbségeik ellenére is volt egy nagyon fontos közös tényező mindezekben a csoportokban: hogy Izrael választott népe politikai létének és szentségének kérdését a szívéükön viselték. Jézus ige hirdetésében is központi teológiai kérdés Izrael népének, mint Isten szent választottjának megújulása. Ő azonban a szentséget nem kultikus fogalmakban határozta meg, hanem abban a teljességben, amely a teremtésben is megnyilvánul. (Ez az angolban egy szójáték: holiness, wholeness.) Jézus képe Isten országáról egy mindeneget magába foglaló teljesség megvalósulása lehetett tehát. (The Basileia Vision of Jesus as the Praxis of Inclusive Wholeness).

Exkurzus: Meg kell említenem, hogy az amerikai nyelvhasználatban, különösen a teológiában, nagyon nagy szerepet kap az inkluzivitás, szemben az exkluzivitással.

Jézus és első tanítványai megkeresztelkedtek a János keresztségével. Schüssler-Fiorenza szerint azonban Jézus és csoportja azért távolodott el Jánostól, mert különbözött az Isten országa eljövételével kapcsolatos próféta látásuk. Jézus szerint Isten országa nem eljövendő, hanem már jelen van: a Sátán hatalma megtört, az eszkatológiai harc eldőlt. (LK10,18). János azt hirdeti: „a fejsze a fák gyökerére vetett” (Mt17,21). A különbség János és Jézus között nem törés, vagy elszakadás, hanem csupán hangsúlybeli. Míg János azt hirdeti, hogy Isten ítélete és büntetése megelőzi Izrael helyreállítását, a „basileia” megjelenését, Jézus arról erősíti meg, hogy a megváltás és a teljesség, Izraelnek, mint Isten választott népének, már elérhető, már megtapasztalható. Erre a tapasztalható jellegre utal a János kérdésre adott válasza is (7,22). Jánosnak és Jézusnak ez a különböző felfogása eltérő életstílusukban is megnyilvánul. (Jézus „nagyétkű és részeges, vámszedők és bűnösök barátja” (LK7,34), tanítványai nem böjtölnek (MK2,18 és köv.).

A mennyegzői asztalközösség képe az, ami leginkább jellemzi Jézus mozgalmát. Több példázatban is úgy beszél Jézus Isten országáról, mint egy nagy ünnepegről.

Az esszénusokra és a farizeusi közösségekre is jellemző volt az asztalközösség. Van azonban egy lényeges különbség ezek és Jézus asztalközösségei között: amíg az előbbiek szigorúan ügyeltek minden rituális szabályra, Jézus és tanítványai ezekkel nem törődtek, sőt együtt ettek a bűnösökkel. Ez volt a farizeusokkal való konfliktusok egyik oka.

Bár Jézus és tanítványai azt hitték, hogy Izrael Isten választott népe, és remélték, hogy Isten közel lép Izraelért, felismerték, hogy Isten országa már megjelent közöttük.

(Megjegyzés: Schüssler-Fiorenza szóhasználatából azt a következtetést lehet levonni, hogy Jézus csak egy a próféták, tanítók közül és nem több.)

Jézus ige hirdetésére jellemző, hogy úgy hirdette Isten országát, mint ami jövő és jelen, eszkatológiai látomás és megtapasztalható valóság egyszerre. Jézus mozgalmát nem utasítja el teljesen a Templom és a Tóra értékét, mint Izrael kiválasztottságának jelképeit, de felajánl egy másik, egy alternatív interpretációt, amikor magát Isten népét helyezi a középpontba, mint Isten hatalmának és jelenlétének a helyét. Az ember szentsége (human holiness) emberi teljességet (human wholeness) kell, hogy kifejezzen. A kultikus gyakorlat nem mehet az emberség rovására. A mindennapi élet mértéke a Templom és a Tóra szentsége. A templomi gyakorlat és a Tóra mértéke pedig, hogy elérhető-e (inclusive) Izrael népe minden tagja számára, és segít-e minden embert, hogy teljes életet éljenek.

Jézus szerint Isten országa nem elsősorban szentséget (elkülönítést), hanem teljességet jelent. Isten országa megtapasztalható volt, amikor Jézus ördögöket űzött ki, betegeket, rituálisan tisztátalanokat gyógyított, amikor az elveszettekről beszélt, akik megtaláltattak, az

utolsókról, akik első lesznek, a nem meghívottokról, akik a meghívottak közé kerülnek. Isten országának hatalma Jézus asztalközösségei során valósult meg, amikor együtt evett a szegényekkel, bűnösökkel, adószedőkkel, paráznákkal..., mindazzokkal, akik nem tartoztak a „szentek” közé, akiknek az „igazak” szemében valami híjuk volt. A jövő megtapasztalható, bár Isten országának azt a megjelenését, ahol nem lesz halál, szenvedés, igazságtalanság és patriarchális értelemben vett házasság (később még lesz szó arról, ezt hogy érti), Jézus a jövőtől várja. Jézus gyakorlata és ahogyan Isten országát látja: az átmenet Isten jövője felé.

Ez a jövő kivétel nélkül nyitott Izrael népe minden tagja előtt. (Nagy vacsora Mt 22,1-14; Lk14,16-24). Ez különösképpen három csoport számára jelentett sokat: 1) a nagyon szegények, 2) a betegek, 3) az adószedők, bűnösök és paráznák számára.

1) Isten országának ígérete a szegények számára megerősíti azt a hitet, hogy maga Isten foglalkozik ügyükkel. Az ókorban általános volt az a nézet, hogy a szegénység az illető hibája, Izraelben azonban úgy jelent meg, mint az igazságtalanság következménye. Mivel a föld Istené, aki azt népe minden tagjának gondjára bízta, a szegényeket jogos örökségüktől fosztották meg. Mindezekre a boldog-mondások utalnak.

2) Isten országa megtapasztalható volt Jézus gyógyításában is. Jézusnak Isten országáról alkotott képe teljessé (egésszé), egészségessé, tisztává és erőssé tette (teszi) az embert. Helyreállítja az emberek emberségét és életét. Nemcsak a lelket váltja meg, hanem az egész személyiséget teszi teljes értékűvé társadalmi (szociális) szempontból is. Jézus ördögűzése rámutat arra, hogy vannak elembertelenítő hatalmak ebben a világban, amelyek nincsenek az ellenőrzésünk alatt. Jézust ezeknek elsősorban nem a tisztátalanító, „szennyező” hatásuk, hanem embertelenítő (debil) hatalmuk aggasztja. Amit ma elnyomó, elembertelenítő hatalmi rendszereknek hívunk, azt az apokaliptika gonosz lelkeknek, démonoknak nevezi. Meg kell jegyeznem: nemcsak a rendszerek emberteleníthetnek el.) Betegség és szegénység nagyon gyakran összefüggött. A 12 éve vérfolyásos asszony (Mk 5,25-34) nemcsak beteg volt, hanem vallási szempontból tisztátalan is, így nem csoda, hogy minden vagyonát elköltötte arra, hogy meggyógyuljon és ezáltal megtisztuljon. Azzal, hogy Jézus „leányom”-nak szólítja, visszahelyezi Izrael népe vallási közösségébe is. „Menj el békével” – a *shalom* teljességet, egészséget is jelent.

Jézus szombati gyógyításainak magyarázata általában nehézséget okoz az exegetáknál, mert ezekben úgy tűnik, mintha Jézus szándékosan szegné meg a törvényt. Nem valószínű, hogy ezeket csak azért teszi, hogy ellenfeleinek feladjon egy újabb leckét. A szombatnak elsősorban nem az a lényege, hogy az ember minden munkától nyugodjék, sőt inkább azért kell nyugodnia minden munkától, hogy szabadon dicsérhesse Istent, a világ Teremtőjét és népének Szabadítóját. Jézus szombati gyógyításaival ezt a lehetőséget adta meg azoknak, akiket szombaton meggyógyított. Gyógyítása nem támadás Izrael megszentelt népe ellen, hanem sokkal inkább visszaadása annak a lehetőségnek, hogy a beteg-

ségük miatt kivetettek együtt dicsérjék Istent a gyülekezettel. A szombat -törvény legfőbb értelme az, hogy Isten népe a teremtő jóságát dicsérje.

3) A harmadik csoporttal kapcsolatban (adószedők, bűnösök, paráznák) Schüssler-Fiorenza azt írja, hogy gyakran, róluk beszélve, csak az erkölcsi oldal kerül említésre. A kifejezés azonban azt is sugallhatja, hogy itt egy társadalmi rétegről van szó, akik annyira szegények, hogy csak tisztességtelen foglalkozásokból tudják fenntartani magukat. Bár a Lk 19,1-10 azt a képet kelti bennünk, hogy az adószedők gazdagok, a többségük valószínűleg nem vállalt volna olyan állást, amely közmegvetés tárgyává tette; vagy valamelyik adóügynökség rabszolgái voltak. Ugyanígy a prostituáltak – akárcsak ma – többségükben nagyon szegények voltak: rabszolgák, eladott gyereklányok, feleségek, szegény asszonyok, bukott lányok, elváltak, özvegyek, egyedülálló anyák, hadifoglyok, vagy olyanok, akiket katonáknak adtak el – tehát olyanok, akik nem tartoztak egy patriarchális családhoz, vagy akiknek dolgozniuk kellett a megélhetésért, de nem kaphattak jobb munkát. Palesztinában rengeteg ilyen nő volt.

A „bűnösök” kifejezést szintén sokféleképpen lehet érteni. Egyrészt lehetnek olyanok, akik nem tartották meg a Törvényt, másrészt lehetnek köztörvényes bűnözők is, vagy olyanok, akiknek a közfelfogás szerint tisztátalan foglalkozásuk volt (gyümölcs - árusok, disznópásztorok, fokhagyma-árusok, kocsmárosok, tengerészek, közhir-kikiáltók, adószedők, kerítőnők, stricik és selyemfiúk, prostituáltak, szolgálók stb.), kivetett (margina) emberek, akiket rosszul fizettek, és akikkel rosszul bántak (abuse). Annak az asszonynak a története, aki könnyeivel öntözte Jézus lábait (Lk 7,36-50), többféleképpen értelmezhető. A történet nem mondja meg, hogy ez az asszony miért volt bűnös. Lehetett köztörvényes bűnöző, vagy erkölcstelen, parázna, vagy egyszerűen egy nótorius bűnös felesége. Jézus követőinek a többsége Palesztina társadalmának a legaljáról került ki. Ők az utolsók, akik első lettek, az éhezők, akik megelégítették.

Ennek a résznek a végén Schüssler-Fiorenza felveti a kérdést, hogy hogyan lehetett Jézus próféta, ha Isten országáról alkotott képe ennyire ellentmond a Tóra értelmezésének (exklusive). Erre itt nem ad választ, viszont azt állítja, hogy Jézus halálának magyarázata, mint bűnért való áldozat, csak későbbi, bár elég korán megjelenő keresztény magyarázat, mert hogy másként nem tudták volna indokolni és elfogadni, hogy Jézus közösséget vállalt a bűnösökkel. Tehát Jézus keresztalála nem Isten akarata volt.

A következő fejezet is sok problémát okoz sajátos állításával, illetve megfogalmazásával. Ennek a fejezetnek alcíme: „Jézus Sophia (Bölcsesség)-Istene és a nők tanítványsága”. Ezt azzal kezdi, hogy a Jézus -mozgalom Isten-értelmezése meglehetősen különbözött a többiekétől, hiszen ez az Isten nem Izrael kegyeseit hívja, hanem azokat, akik vallási szempontból – mondjuk így – problémásak és szociálisan hátrányos helyzetűek. Jézus szolgálatában Isten úgy jelenik meg, mint a mindenkit magába foglaló szeretet, aki egyformán ad esőt igazaknak és bűnösöknek (Mt 5,45). Ez a

kegyelemnek és jóságnak Istene mindenkit elfogad, és igazságot és jólétet hoz kivétel nélkül mindenkinek. Ez újra és újra előjön a példázatokban: a hitelező, aki elengedi az adóságot, az elveszett juhót megkereső pásztor, illetve az elgurult pénzt felkutató asszony. (Megjegyzés: Schüssler-Fiorenza ez utóbbinál hangsúlyozza, hogy Jézus Istent egy nőhöz hasonlítja, és: el tudjuk-e ezt fogadni? Ha már inkluzivitásról beszélünk (God as he/she), Jézus nem nőhöz, hanem férfhoz hasonlítja Istent (vö. „mennyei Atya”).

A szólmunkások példázata, akik a nap végén egyforma bért kapnak (Mt20,1-16) arra mutat, hogy Isten szemében egyenlők vagyunk: igazak és bűnösök, gazdagok és szegények, férfiak és nők, farizeusok és Jézus tanítványai. Isten jósága szolidaritásra és egymás egyenlőnek tartására hív.

A Lk 7,35-re hivatkozva Schüssler - Fiorenza azt állítja, hogy Jézus ezt az isteni jóságot egy asszonyi alakban (Gestalt-ban), mint isteni bölcsességben (Sophia!) látta, és ettől kezdve Sophia egyfajta istennőként szerepel, akinek Keresztelő János és Jézus gyermekei, illetve szerinte Máté azonosítja Jézust Sophiával (igehely nincs feltüntetve). Ez a Sophia nagyon hasonlít az egyiptomi Ísire. Az isteni Sophia (Bölcsesség) Izrael Istene a nyelvhasználatban, és az istennő Gestaltja. Ennek igazolásául Schüssler-Fiorenza rengeteg idézetet hoz fel, de mindegyik apokrif. Végül is itt válaszol arra a kérdésre, hogy miért kellett Jézusnak meghalnia: mivel Sophia küldte el a prófétákat, s őket üldözték és megölték, így Jézusnak is, aki gyermeke Shopiának, illetve azonos vele, ugyanaz kellett, hogy legyen a sorsa. Sophiának, mivel szeretete mindenkit magába foglal, nincs szüksége áldozatra, így Jézus halála nem Isten akaratából történt, hanem az erőszak miatt, amit Isten országának el kell szenvednie (Mt11,12).

Érthetetlen ha a szerző azt állítja, hogy Istennek a férfiként való ábrázolása nem fogadható el, hiszen Isten nem olyan, hanem több, akkor miért kell helyette egy ugyanenyire nem kielégítő női változatot készíteni? Szerencsére a magyar nyelvben nincs gond a személyes névmásokkal, az „Ő” nem jelent semsem férfit sem nőt, hanem egy személyes valóságot. Így Istenre alkalmazva nem jelent problémát, hogy a hímnemű vagy a nőnemű alakot használjuk. Ami különösképpen zavaró ezzel kapcsolatban, hogy amikor Jézust Sophiával azonosítja, rendszeresen a nőnemű névmással helyettesíti be Jézus nevét. Ez egyrészt nem reális – akár tetszik, akár nem: Jézus férfi volt – másrészt ha enyire fontos az inkluzivitás, nem szabad átesni az ellenkező végletbe és mindent, még Istent is elnőiesíteni, a férfiakat pedig kizárni. Jézus nem anyának szólította Istent, hanem „atyám”-nak, s az hogy az „Abbá” kifejezés arámul jelen van az Újszövetségben, annak a jele, hogy ez teljesen autentikus megszólítása Istennek Jézus szájából.

Az inkluzivitás, Istennek mindenkire kiterjedő szeretete felvetette a pogányok kérdését is. A gadarai megszállott gyógygyógyításakor (Mk5,1-20) maga Jézus szabadítja meg a pogányokat a tisztátalan lelkektől, (érthetetlen hogy itt miért általánosít, ez konkrét eset), s azt parancsolja ennek az embernek, hogy mondja el barátainak, milyen nagy csodát tett vele Isten.

A Mk 7,24-30 hasonló történet, amely arról tesz bizonyosságot, hogy Jézus Istenének a jósága bőségesen elegendő megelégtíteni, nemcsak a zsidókat, hanem a pogányokat is. Ugyanerre a helyre hivatkozva (az asszony prófétai kijelentése miatt) azt állítja Schüssler-Fiorenza, hogy a pogányok közötti misszió vezetői nők voltak, és itt utal a samáriai asszony történetére is (Jn 4,1-42), mert pontosan az ilyen kijelentések nyitották meg a pogányok közötti misszió lehetőségét, s így ez az asszony minden pogány-keresztény „ősanja”. A galileai nők azonban nemcsak a Jézus-mozgalom kiterjedésében játszottak szerepet, hanem abban is, hogy Jézus elfogatása és kivégzése után ez a mozgalom folytatódott. A galileai nőtanítványok nem szaladtak szét Jézus letartóztatását követően, hanem Jeruzsálemben maradtak: ott voltak a keresztfeszítéskor és Jézus temetésénél. Szintén az elsők között, Mk szerint elsőként tapasztalhatták meg, hogy Jézus nincs a sírban, hanem feltámadt a halottak közül. Közülük többen Jeruzsálemben maradtak. A történetnek ezt a fajta átírását Schüssler-Fiorenza azzal indokolja, hogy a nők számára sokkal könnyebb egy mozgalmat a „föld alá” vinni s így fenntartani, mint a férfiaknak.

A következő fejezet érdekes, de nem annyira elfogadhatatlan, mint az előző egyes részei. Ennek címe: „Felszabadítás a patriarchális struktúra alól és az egyenlők tanítványsága”.

Azzal kezd, hogy a Jézus-mozgalom kihívás volt az uralkodó patriarchális légkörre nézve és szemben állt azzal. Luise Schottroff állítására, amely szerint a patriarchális felépítés alóli felszabadítás nem a legfontosabb egyike a Jézus-mozgalom számára, és ezért nem vált fő témává, azt válaszolja, hogy szerinte a patriarchális rendszer és a szegénység nem két különböző téma, hanem a két oldala ugyanannak az éremnek. Érvként éppen azt hozza fel, hogy a szegények többsége olyan nő volt, aki azért nyomorgott, mert a patriarchális rendszerben nem volt helye. Nem véletlenül letek az özvegyek és árvák a szegények és elnyomottak jelképei. Másrészt azt állítja, hogy Jézus a szegénység problémáit akarja megoldani, nem kielégítő, hiszen Ő mindenkihez jött, és bár a megvetettek egy része nagyon szegény volt, voltak közöttük gazdagok is. Jézusnak a szegények felé fordulását nem lehet szembeállítani a patriarchális rendszer alóli emancipációval. Kiáll a szegények mellett, a nők mellett is, de egyik esetben sem ad rendszerváltási stratégiát.

A különbség a szocio-história és a feminista történelmi olvasat között nem annyira a különböző magyarázatban, hanem a perspektívában van. A Biblia nőalakjait a keresztény teológia többnyire általános kategóriákkal és csoportokkal azonosítja; például a szegényekkel, magányosokkal, de nem azonosulhatnak saját magukkal, mint nők, szolidaritásban a többi nővel, s ez a fajta nyelvhasználat mintegy láthatatlanná teszi, elidegeníti őket saját maguktól.

Van azonban néhány evangéliumi igeszakasz, amely világosan a patriarchális rendszernek szól, még ha indirekt módon is. Az egyik ilyen a Mk 10,2-12, ahol a farizeusok kérdezik Jézust a válásról. A kérdés teljesen férficentrikus: elbocsájthatja-e egy férfi a felesé-

gét, adottként véve a patriarchális házasságot. Jézus világossá teszi, hogy a válás a férfiak szívének keménysége miatt szükséges, mert a gondolkodásmódjuk patriarchális. (Ez ma aligha érvényes, mert a mai válásoknak sokkal inkább az az oka, hogy a házasságokban semmilyen rend, illetve rendszer nincs nem pedig a patriarchális gondolkodás. Az adott, akkori szituációra alkalmazva azonban ez az állítás elfogadhatónak tűnik.) Jézus ragaszkodik ahhoz – írja Schüssler-Fiorenza – hogy Isten teremtési szándéka nem a patriarchátus volt, hanem az Ő szemében férfi és nő egyforma emberi lény. Nem úgy van, hogy a nő a férfi hatalmába adatik, hogy vezesse a háztartását, és hogy a család ki ne haljon, hanem a férfiaknak kell szakítania saját patriarchális családjával, hogy a kettő egy testté legyen. Ezt a kifejezést Schüssler-Fiorenza a következő képpen fordítja: két személy – egy férfi és egy nő – belép egy közös emberi életbe és szociális kapcsolatba, miután egyenlőnek teremtettek.

A második ilyen szöveg a Mk 12,18-27, ahol a saduceusok a feltámadásról kérdezik Jézust. Jézus válasza egyértelműen az, hogy tévednek. Nem ismerik sem az írásokat, sem az Isten erejét, mert nem ismerik fel, hogy Isten mennyei világában a patriarchális házasság nem létezik, sem a férfiak, sem a nők számára, hanem olyanok lesznek, mint az angyalok a mennyben. Ezt gyakran úgy értelmezik, hogy angyalokhoz hasonló lények lesznek, ami egyfajta aszexualitás, a szexuális megkülönböztetéstől és a szexuális kapcsolattól való szabadságot sugall. Schüssler-Fiorenza szerint azonban ezt nem így kell érteni. Szerinte ez nem azt jelenti, hogy nem lesz nemek szerinti különbség és szexualitás Isten „világában”, hanem hogy a patriarchális értelemben vett házasság nem lesz többé. A „patriarchális házasság” kifejezés nála egy olyan kapcsolatot jelöl, amelyben a férfi uralkodik a nő felet, elnyomja, kihasználja. Erről írja, hogy Isten országában ez nem így lesz.

Gerd Theissen rámutatott a Jézus-mozgalom egyfajta család-nélküli (a-familiar) légkörére. Ennek alátámasztására a Lk 14,26-ot idézi, amelyből az következik, hogy azok a tanítványok, akik mindenüket elhagyták és követték Őt, férfiak voltak, mivel az elhagyandók felsorolásában a feleség is szerepel. Máténál és Márknál azonban nem, nyitva hagyva annak a lehetőségét, hogy voltak nők is, akik ilyen radikálisan követték Jézust.

A Mt 10,34-36-ban és a vele párhuzamos Lk 12,51-53-ban Jézus azt mondja, nem azért jött, hogy békét hozzon, hanem hogy kardot, a keserű ellenségeskedés jelképét, egy háztartáson belül is. Ez azt az üzenetet hordozza, hogy Jézus lerombolja a természetes családi kötöttségeket, apák afiak ellen és vice versa, anyák a lányok ellen és vice versa, anyósok a menyek ellen és vice versa, fordulnak. Ez nem a különböző nemek, hanem a generációk szembefordulását sugalja, ugyanis ugyanez az állítás nem hangzik el a férjről és feleségről.

Egy hasonló kritika olvasható a természetes családi kötöttségekkel szemben a Lk 11,27-28-ban (Boldog az anyaméh... sokkal inkább azok, akik hallgatják és megtartják Isten Igéjét). Hasonlóan a Mk 3,31-35 is a tanítványi kört jelöli meg Jézus igazi családjaként. Érdekes módon szerepel fitestvér, nőtestvér és anya, apa viszont

nem. Schüssler-Fiorenza azt állítja, hogy az apáknak ezt a kizárását nem lehet életrajzi adatokkal, vagy Istenre, mint Jézus igazi atyjára való hivatkozással indokolni. A tanítványi közösség lerontja a patriarchális család szabályait és egy új családi közösséget alakít ki, amelyben apák nincsenek. Az egyenlők tanítványságának ugyanez az értelmezése cseng ki a Mk 10,29-30-ból is, ahol azt olvassuk, hogy mindazok, akik elválták családi köteleiket, százannyit fognak visszakapni már most.

Ebben az új családban nincs hely az apák számára, státuszuk és hatalmuk elutasítása azt jelenti, hogy a patriarchális struktúra a messiási közösségben leromboltatott. A gyermek, illetve a szolgál, aki a patriarchális struktúrában a legalacsonyabb helyet foglalja el, válik igazi tanítványság elsődleges paradigmájává (Mk 10,15). Ez nem gyermeki ártatlanságra, vagy naivitásra hív, hanem a hatalom és a mások feletti uralkodás ellen szól. Isten országa „alulra irányuló szolidaritást” kíván egy olyan társadalomban, ahol úr és szolgál, mester és tanítvány létezik, egyenlőségre hívja azokat, akiknek pozíciójukból adódóan hatalmuk van másokon; nem uralkodva felettük, hanem szolgálva nekik. Hivatkozik a Mt 23,8-9-re is („Ne hivattassatok magatokat...”). Schüssler-Fiorenza szerint a 9. vers eredetileg: Senkit se hivatok atyátoknak, mert egy a ti atyátok (ti pedig testvérek vagytok)

Jézusnak Isten Atyaként való megszólítása sok feminisztát megbotránkoztatott, mert ez az ő szemükben a patriarchális rendszer legitimizálása. Schüssler-Fiorenza szerint azonban Jézusnak ez a szóhasználata nem a létező patriarchális hatalmi rendszer igazolása, hanem minden elnyomó rendszer kritikája. S itt szerepel egy gyönyörű kifejezés: Jézus „Atya”-Istene teszi lehetővé az emberek testvériségét, szószerint a férfiak nővériségét (sisterhood of men) tagadva minden más apát, minden patriarchátust és annak létjogosultságát. Senki sem sajátíthatja ki magának az atyai tekintélyt, mert ez egy olyan tekintély és hatalom kiszájtását jelentené, amely egyedül Istent illeti meg.

Bátki Anna, IV. éves teológus

Jézus Pilátus előtti pere az újabb teológiai kutatásban

A Pilátus párt szokatlan voltára utal a Márk evangéliumában olvasható mondat: „Azután Jézust megkötözve elvitték és átadták Pilátusnak.” (Mk 15,1b). Ez a két szó – megkötözve (désontes) és átadták (paredókan) – utal arra, hogy itt nem valami szokványos eljárásról van szó. Már maga az elfogatás sem volt megszokott. A szanhedrin nagy óvatossággal és körültekintéssel járt el. Nem hagytak semmit a véletlenre. Éjszaka kellett elfogniuk Jézust, mert nappal a néptől való félelem miatt nem mertek Jézus közelébe kerülni. „A főpapok és az írástudok keresték a módját, hogyan öljék meg. Félttek ugyanis a néptől.” Ezért is olvashatunk hatalmas tömegről, akik botokkal kardokkal, lándzsákkal felfegyverkezve mentek Jézust elfogni, számítva arra, hogy Jézust – a politikai Messiást veszélyes és kiszámíthatatlan tömeg veszi körül¹. Já-

nos evangéliuma még római katonák jelenlétét is említi. Katonai csapatról és ezredesről olvashatunk. (Jn 18,3 és 12). *Stauffer* szerint ez az ezredek a jeruzsálemi helyőrség parancsnoka, s vele együtt a megszálló katonák, egy cohors speira: ez a görög szó lehetett a légióknak 1\10-e ebben az esetben 500- 600 emberből állt, de lehetett a manipulus, a cohors 1\3-a, kb.200 ember; (a chiliarchos jelentése: ezer ember parancsnoka²) *Bammel* azonban felhívja arra is a figyelmet, hogy nem kellett feltétlenül a rómaiak részvételére gondolnunk, ha ezeket a szavakat olvassuk. A Judit könyve 14,14-ben szintén szerepel a Speira szó, ami ott csoportokat (semmiképpen nem katonai egységet), tehát kevesebb, mint 1000 embert, ugyanakkor a Makkabeusok második könyvében a 8,23-ban is szerepel ez a szó, ahol feltehetőleg több, mint ezer embert jelent. *Bammel* szerint s chiliarchos szót úgy is lehet értelmezni, mint egy izráeli vezetőt.³ Jézust az elfogás után a főpap házába vitték. Erősen kétséges a római részvétel egy olyan akcióban, melynek végeredményeként nem római börtönbe viszik a foglyot. A Lukács 22,53-ban leírtaknak is csak akkor van értelme, ha azt Jézus zsidónak mondja. „Amikor nap mint nap veletek voltam a templomban nem emeltek rám kezét.” *Bammel* szerint tehát a római hadsereg jelenléte az elfogatáskor későbbi kiegészítés⁴ – talán azok részéről, akik hangsúlyozni kívánták a római felelősséget. Ebben az esetben a speira szó a jeruzsálemi templomőrseget jelenti, a chiliarchos pedig a Lukács 22,25-ben említett stratégas ton hieroon – a templom parancsnoka személyével azonos. Ezzel szemben a római részvétel mellett szól, hogy ebben az időben több lázadást is le kellett vernie a római hatalomnak. Ilyen volt az is melynek során Barabbást is elfogták. A hadműveleti taktika is hasonló ahhoz, amit Nagy Heródes idejében alkalmaztak a galileai gerilla- királyok elleni harcban.⁵ Ez a kérdés – a római részvétel – majd a keresztre feszítésnél is előkerül.

János evangéliuma már az elfogás után rögtön megemlíti, hogy Jézust megkötözték (Jn 18,12) és úgy is tartották egész éjszaka (Jn 18,24). Ennek az lehet a magyarázata, hogy Jézust már „előzetes ítélet” alapján fogták el. Ezt bizonyítja a Jn 11,50 „...Jobb nektek, hogy egy ember haljon meg a népért, sem hogy az egész nép elveszen.” Illetve a Jn 18,14” Kajafás volt az, aki tanácsolta a zsidóknak, hogy jobb, ha egy ember hal meg a népért.” (Az itt szereplő szó sybouleusas aoristos particípium, ami esetleg utalhat arra is, hogy ez, Jézus halála, már eldöntött dolog volt.)

Máté a márki tradíciót követi, mikor a megkötözést szintén csak a Pilátushoz vitel előtt említi.⁶ Lukács evangélista azonban erről nem szól. A jánosi leírás azt is elének adja, hogy kik voltak azok, akik Jézust Pilátus elé vitték. Pilátus mondja: „...A te néped és a főpapok adtak át nekem téged...” (Jn 18,35). Az itt szereplő két szó - a to ethnos és a ho archiereus - Izráel két fő képviselőjét jeleníti meg. A kohén - pap - és a chereb - közösség, társaság - szavak felelnek meg a héberben ugyanennek a jelentésnek. A chereb nem a gerousia-t jelenti, nem azonos a vének tanácsával, hanem az egész közösségre vonatkozik. A Hasmonaeus

korszakban kiadott pénzekben az egész közösség - a Volksgemeinde - jelentésben szerepel ez a szó. Ezzel a névvel, hogy ethnos egy olyan csoportot is nevezhetek, mely elismert hatalommal bírt, melynek joga volt ítéletet hozni, embereket előállítani. Ez a csoport vélhetőleg a Szanhedrin. Elképzelhető, hogy a Pilátus erre a csoportra hivatkozik. Ez azt is jelentené, hogy ez a csoport a pilátusi per előtt már hozott egy ítéletet, melyet a prefektusnak csak „szentesíteni” kellett volna. Mind a négy evangélium beszámol arról, hogy Jézust a Nagytanács is kihallgatta. Azonban János evangéliuma pontosan leírja, hogy legelőször Annás főpapp házához vitték a foglyot. Ennek részleteiről nem sokat tudunk. Talán az a célja ennek a jelenetnek, hogy megtudjuk, Annás fontos ember lehetett a papok között. Ezután Kajafás elé viszik az elítéltet. Lukács ezt a jelenetet kora reggelre teszi. János csak egy tárgyalásról beszél, ami után kora reggel viszik Jézust Pilátus elé, ebből az következik, hogy csak egy éjszakai tárgyalás volt. Máté két összejövetelről is beszél. Az egyiket még az éjszaka tartották, a másikat viszont kora reggel, még mielőtt Jézust átvitték volna Pilátushoz. Valószínű a reggeli tárgyalás (is), mert a Misna előírja, hogy „Azokat a pereket, melyekben ember élete for kockán, világos nappal kell lebonyolítani.”⁷ Tehát ha volt is éjszakai tárgyalás, szükséges volt egyet tartani nappal is, hogy a zsidó formalistákat ne botránkoztassák meg. Az éjszakai per a megfelelő szabályok szerint zajlik. Tanúkihallgatással kezdődik (Mt 26,60). Az a tanúvallomás, amelyet a Biblia is említ a legmegbotránkoztatóbb eset felemlítése, amikor Jézus a templom lerombolásáról beszélt. Ezt a templom megszenteltségellenítéséeként érthették a zsidók. Azonban a tanúk nem tudnak még ketten sem egyet mondani, tehát a hamis tanúzás esete forog fenn. („Nem lehet egy tanú senkinek a bűne vagy vétke dolgában sem, bármilyen vétket követett is el. Két vagy három tanú szavával lehet érvényes egy ügy.” 5Móz 19,15). A hamis tanúkat a Biblia tanúsága szerint meg kell büntetni, a vádlottat pedig fel kell menteni.⁸ Azonban Kajafás nem e felé hajlik. Ő - ellentétben a rá vonatkozó illemszabályokkal - feláll, hogy” megfélemlítse” a vádlottat. A hamis tanúk elítélése helyett elködösíti a világos perjogi helyzetet. Esküvésre szólítja fel Jézust. „Az élő Istenre kényszerítelek, mond meg nekünk, vajon te vagy-e a Krisztus, az Isten Fia!” (Mt 26,63b). A válasz megfelel az elvárásoknak. „Én vagyok” (Mk 14,62) - ami így hangozhatott fel: ami hú(én) vagyok az). A főpap megtalálta a bűnt: blaszfémia - istenkáromlás. A büntetéssel mindenki egyetért: halál. A reggeli - hivatalos - tanácsülés így már csak formálisan zajlik. Mindenki kimondja saját ítéletét: „mélto a halálra”. Az ítéletben tehát a Názáreti Jézust halálra ítélik, mint hamis prófétát. Igaz, hogy Kajafás több esetben is vétett a zsidó perrendtartás ellen, azonban senki sem hívja fel erre a figyelmét. (Ilyen volt a hamis tanúk el nem ítélése, Jézus fel nem mentése, a formalitások felrugása.) Figyelemre méltó Kajafás időbeosztása is. Az ünnep közelsége miatt igyekezni kellett, hogy még a szombat beköszöntö előtt (péntek este naplementéig) befejezzék az ügyet - kivégezzék a

vádoltat. Talán ez is lehetett az oka annak, hogy a Pilátus előtti per olyan rövid volt. A keresztre feszítés is a legmegfelelőbb pilanatban történt. Azokban az órákban – minden valószínűség szerint – éppen a bárány elkészítésének szertartása folyt a templomban, így a tömeg nagy része távol maradt a kivégzés eseményétől.

A következő lépés: Jézus átvitele a római prefektus elé. Mindenek előtt azt kell leszögeznünk, hogy ez a tény nem felelt meg az akkori zsidó szokásoknak. *Bammel* hivatkozik az 1Kor 6,1-re ("hogyan merészel közületek valaki, akinek a másikkal peres ügye van, a hitetlenek és nem szentek előtt törvénykezni?") és azt állítja, hogy ez akkor a zsidóknál is szokás volt. A zsidó törvényekkel az sincs összhangban, hogy Jézust a zsidók semmivel sem büntették, annak ellenére, hogy ítéletet hoztak. *Josephus* leírja, hogy a tévitanítóknál, a tévútra vezetőknél (mely szavakat a héber a mézár igével fejezi ki) szükséges volt a „kivetkőztetés” - ekdynai-levetkőztetni) *Florus* is elrendeli ezt.⁹ A tévitanítóktól való iszonyat tehát mélyen beleívódhatott a zsidó mentalitásba. Ezért kérdéses, hogy a zsidók miért nem „vetkőztették ki” Jézust még ott a Szanhedrin előtt.

Tény az tehát, hogy átvitték Jézust Pilátus elé. A sietségre az idő szorítása is magyarázatot adhat - még a szombat beállta előtt végezni akartak a „bűnössel.” A színoptikusok szerint Jézust az elfogatás éjszakáját követő reggelen vitték át Pilátushoz. *Stauffer* azonban itt felhívja a figyelmet egy érdekességre.¹⁰ Az elfogatás-leírásokból (pl Mt 26,47) – és később Jézus szavaiból is – megtudhadjuk hogy a Jézus és tanítványai ellen felvonuló emberek dárdákkal és botokkal voltak felszerelve. Ezek közül a kardot és a dárdát lehetett viselni sabbath idején is (Talmud-traktátus 6,4) viszont nem tartozott a férfi dekoratív jellegű fegyverei közé a farkósbót (Talmud Sabbath-traktátus 9,5). Tehát a botot Sabbath alkalmával tilos volt viselni! Ez azt is jelentheti, hogy Jézus elfogatása nem történhetett a hivatalos páska vacsorát követő éjszakán, mert akkor már a páska első főünnepének ideje tartott (napnyugtától). Feltételezhető tehát, hogy Jézus a templomi páska előtt már elfogyasztotta a páska vacsorát, esetleg az előző napon, vagy két nappal előtte. Így az is lehet, hogy Jézusnak egy teljes napot kellett töltenie a főpap házában.

A Pilátushoz vitellel kezdetét vette a polikai per. A per néhány részletében megfelel egy koncepció per „követelményeinek”, amennyiben a zsidók egy, már előre meghozott ítéletet akartak „szentesíttetni” a prefektussal.

Pilátus előtt már nem feljelentésről volt szó, hanem a már korábban meghozott szanhedrini döntés ismeretéről. Ennek több bizonyítéka is van: Jézust már, mint gonosztevőt hozzák Pilátus elé; – A katonák (gonosztevő) teljesen összezseng azzal a szóval, amit Lukács a 23,33-ban említ a két lator megnevezésére: kakourgoi – további bizonyíték az is, hogy nem hallgatnak ki Pilátus előtt egyetlen tanút sem; arról sincs szó, hogy Pilátus, részletesen „egészen az elejétől elkezdve” kivizsgálta volna az ügyet. Pilátus észrevételei, megállapításai azt sugallják, hogy mindazokat a Szanhedrintől hallotta.

A Pilátus által feltett kérdés: sy ei ho basileus ton

lodaion – te vagy a zsidók királya? – egy újabb problémát vet fel. Miért nem az istenkáromlás vádját említi a prefektus? Valószínű azért, mert nem azt mondták neki a főpapok. A vád a Szanhedrintől nem véletlenül az, hogy „királynak nevezi magát”. A zsidóknak fontos volt, hogy Pilátus foglalkozzon az ügygel – közeleg az ünnep –. Ezért szükséges volt számukra, hogy fel tudják kelteni az ügy iránt a prefektus érdeklődését. Ezért „kegyes csalásként” királynak nevezik Jézust, kihangsúlyozva a vád politikai fontosságát. *Bammel* azonban hivatkozik arra, hogy a basileus - király - szó nem feltétlenül jelent politikai vádat.¹¹ A zsidóknál erős vallási tartalma is volt ennek a szónak. A basileus szó általános értelemben a legfelsőbb hatalmasságot jelenti, így érthették azt a Messiás-királyra is. A vallási jelentésre utalhat az is, hogy Pilátus nem vizsgálta ki ennek részleteit. Valószínű, hogy a szó politikai jelentésének fontosságát a keresztyén hívők hangsúlyozták. *Stauffer* ezzel ellentétben a vád politikai jellegét erősíti meg. Szerinte az elhangzott vádak is erre utalnak: felbújtó, ellenállási harcos, Messiás-király (Luk 23,2). Azt állítja továbbá,¹² hogy Pilátus előtt már sok olyan ember állhatott, akit ezzel vádoltak, s ezért kérdezte rögtön a prefektus: „Te vagy a zsidók királya?” (Luk.23:3). Ez azonban nem magyarázza azt, hogy Pilátus miért nem végez részletesebb vizsgálatot. Azonban feltételezhető, hogy ez az ember érezhette a tényleges igazságot. Több kísérlete is volt arra, hogy szabadon bocsássa a vádlottat, többször ki is hangsúlyozza, hogy nem találja bűnösnek az előtte álló embert. Ki is volt ez az ember? Ki volt Pilátus?

A provinciákon több légió is biztosította Róma békéjét, a „Pax Romana”-t. Ezeken a területeken a procurator volt az uralkodó, aki a lovagok közül került kiválasztásra. A Máté evangéliuma 7,2-11-ben Pilátust hégemonnak nevezi, saját állítása szerint pedig – egy 1961-ben megtalált kő feliratán – ő a praefectus Iudaeae. Mi okozhatta ezt a névkülönbséget? Valószínű az, hogy a procurator-epitroposz cím elrendelése csak Kr.u.53-ban történt *Claudius* császár uralkodása idején, így Jézus idejében még a praefectus név volt a használatos. Pilátus először – *Seianus* szenátor támogatásával – a „kemény” uralkodási vonalat képviselte. Elképzelhető, hogy ez alatt az idő alatt elkövetett olyan tetteket, amiket esetleg a császár sem nézett volna jó szemmel, ha meghallotta volna. *Seianus* azonban Kr.u. 31-ben kegyvesztett lett. Ezek után érthető, ha Pilátus meg akarta szerezni a zsidók rokonszenvét, hogy elfelejtesse velük azokat a konfliktusokat, amik közte és a zsidók között történtek. A történetírók – *Josephus* és *Philon* – szerint négy ilyen eset volt:¹⁵ 1. kinevezése után Pilátus be akarta vinni a császári jelvényeket a templomba, az ez ellen tiltakozókat később az arénába vitette; 2. a vízvezeték készítés költségeire lefoglaltata a templom kincseit; 3. fogadalmi pajszokat vitt be a templomba; 4. a samaritánusokkal való kegyetlen viselkedése.

Pilátusnak mint bírónak joga volt az általa kormányzott provincia római polgárjoggal rendelkező lakói és őslakosai felett ítélkezni. Ezért vihették Jézust eléje, hogy ítélje halálra. Azonban mikor Pilátus szemmi bünt nem látott ebben az emberben, akkor a papok „megszarolták”, „Ha ezt szabadon bocsátod, akkor

nem vagy a császár barátja. Aki királlyá teszi magát, ellenszegül a császárnak.” (Jn. 19, 12b) Miért számított ez zsarolásnak? A „császár barátja” cím igen hatalmasnak számított abban az időben. Stauffer be is számol egy történetről,¹⁶ mikor valaki elveszti ezt a címet. Mikor Augustus visszavonta ezt a címet Caius Cornelius Gallustól – hálátlanság és felségsértés miatt – megtiltotta, hogy megjelenjen a császári udvarban, sőt a császári provinciákba sem tehet be a lábát. Ezután számtalan feljelentés és panasz zúdult rá, végül ezekbe beleroppanva öngyilkos lett.

Térjünk vissza most a Pilátus előtti perhez. Pilátusnak tehát nehéz a döntés. Vagy ellenáll – és akkor bevádolják, s végül meg fog halni, vagy enged a zsidóknak és megnyeri a rokonszenvüket. Pilátus ebből a nehéz helyzetből három féle módon próbál szabadulni. Ennek a „szabadulásnak” az alapja az, hogy nem látja bűnösnek az elé hozott embert. Az első a Heródeshez küldés, a második a Barabbás-„esély”, a harmadik pedig a megkorbácsolás.

Az első kísérlet Jézus Heródeshez való átküldése. Heródes és Pilátus között nem lehetett felhőtlen a kapcsolat. Elképzelhető, hogy Pilátus ezzel a „gesztussal” akarta Heródest kiengesztelni azokért az intézkedésekért, amiket a rómaiak végeztek a negyedes fejedeleme hatalmi területén, Galileában (pl. lázadások leverése). A kiengesztelési kísérlet bizonyítéka a Luk 23, 12 lehetne: „Azon a napon Heródes és Pilátus barátságot kötöttek egymással. Előtte ugyanis haragban voltak.” Azonban emellett az is lehetett Pilátus célja ezzel a lépéssel, hogy ne öneki kelljen ítéletet hoznia.

A negyedes fejedeleme törvénykezési, ítélkezési jogköre, lehetősége bizonytalan volt. *Bammel* szerint Heródes célja¹⁷ az lehetett, hogy nagyobb befolyást szerezzen Jeruzsálemben. Ezért is örülhetett annak, hogy a papok hozzá hoztak egy elítéltet, hogy döntsön sorsa felett. Azonban ebben az ügyben nem tud és nem is akar ítéletet hozni. Nem akar, mert korábban is ismerhette már ezt a csodatévő rabbit – lehet, hogy maga Keresztelő János mesélt neki róla – s azt akarta, hogy most neki is tegyen csodát ez a „híres” ember. Jézus korábbi véleményét ismerve („Menjetez és mondjátok meg annak a rókának... Lk 13, 32) nem meglepő, hogy szóra sem méltatja a fejedelmet. *Bammel* ezzel az eredménnyel kapcsolatban azt is megemlíti,¹⁸ hogy nem tartja teljesen bizonyítottnak azt, hogy ezt a lépést Pilátus tette meg. Szerinte elképzelhető, hogy a Szanhedrin tudatos „rávezetése” útján került szóba Heródes neve, s ezzel az volt a célja, hogy a fejedeleme felől is igazolódjék a vád. (Számítottak arra, hogy a fejedeleme melléjük áll.) Ezzel ellentétben *Stauffer* arra hívja fel a figyelmet,¹⁹ hogy a „vádlok egész serege” ment át Jézussal Heródeshez, mert félték attól, hogy a fejedeleme a Galileából származó férfit esetleg pártfogásába veszi. Lehet, hogy nem volt tudatos lépés a Szanhedrintől Galilea említése, de nem kellett félniük Heródes túlzott rokonszenvétől sem. A fejedeleme számára ugyanis csak addig volt fontos Jézus, ameddig a saját érdekeit segítette elő. Mivel azonban Jézus nem segített neki, ezért kigúnyolta őt. A fehér ruha, amibe öltöztette, (Lk 23, 11) messiási díszruha volt.²⁰ Ebben a gúnyöltözetben küldte vissza Jézust Pilátushoz.

Ekkor következik Pilátus második mentési kísérlete Jézus szabadonbocsátására. Ez pedig a Barabbás-jelenet. Az első kérdés ezzel kapcsolatban, hogy egyáltalán volt-e ilyen szokás az akkori Jeruzsálemben. Elképzelhető, hogy ezt a jogot akkor vezették be, mikor a zsidóságtól elvették a pallosjogot. *Bammel* szerint azonban ezt a szokást úgy is meg lehet érteni, mint régi zsidó szokást, melyet később a prefektus is átvett. Ha ez így volt, akkor a szokás alapja valószínűleg az egyiptomi szabadulásra való emlékezés lehetett – ezért történt páska idején – amikor egy kiválasztott rabot szabadon engedtek. Ez a szabadonbocsátás ebben az esetben mindenképpen királyi jog lehetett, így a királyság megszűnése után a Szanhedrin joga lett. A római uralom alatt pedig a prefektus a zsidósággal való jobb kapcsolat érdekében átvette ezt a hagyományt. Ha valóban volt egy ilyen hagyomány, akkor a kérést – hogy kit engedjenek szabadon – mindenképpen a nép terjesztette elő. (Ezt bizonyítaná Pilátusnak a néphez intézett szava: „Mit akartok, melyiket bocsássam nektek szabadon:...” Mt 27, 17b). Ha azonban tényleg megadták ezt a választási lehetőséget a népnek, akkor mindenképpen két egyenlő „státusban”, egyenlő vád alatt levő ember között adhatták meg. Ez azt is jelentené, hogy Jézus már olyan megbélyegzés alatt állt, mint Barabbás – aki rabló (Jn 18, 40), lázadó és gyilkos (Lk 23, 18). Ezt alátámasztja az is, amit már említettem a Pilátus-per kezdetén, hogy Jézust már mint gonosztevőt állították Pilátus elé.

A nép, élve választási lehetőségével, azt akarta, hogy Barabbást bocsássák szabadon, Jézust pedig fessék meg. Itt fontos kérdés lehet az is, hogy kik alkották ezt a tömeget. Már utaltam rá, hogy a keresztrefeszítés valószínűleg akkor zajlott, mikor a templomban már a páska-barány elkészítése történt, így valószínű, hogy már a peren sem voltak sokan jelen – mert mindenki készült a páskára – csak a legszegényebbek, természetesen rajtuk kívül a vádlók, a papok és írástudók, illetve biztos hogy ott volt a fanatikuskok nagyobb tömege. Így talán igazolható, hogy a papok a tömeget felbuzdították – ahogyan Máté és Márk is leírja („A főpapok és a vének ráveték a sokaságot...” Mt 27, 20; „A főpapok azonban felbujtották a sokaságot...” Mk 15, 11) Ez magyarázható a tömegpszichózis jelenségével – a csoportlélektan szerint a tömegben elvész az egyén, így sok olyan megnyilvánulás figyelhető meg, amit az emberek külön-külön nem követnének el. A fanatikuskok csak könnyítették e jelenség bekövetkeztének lehetőségét. (Egy biztos hang mellett könnyebb a bizonytalannak is megszólalni). Egy másik magyarázat: a papoktól való félelem. Ez erősen befolyásolhatta a tömeget.

Pilátus Barabbás szabadonbocsátása után immár harmadszor mondja ki Jézus ártatlanságát: „nem találtam benne semmiféle halált érdemlő bűnt” (Lk 23, 22) A jánosi hagyomány szerint ezután következett a megostoroztatás. Márk és Máté esetében a túl rövid említés miatt nem állapítható meg az ostorozás pontos időpontja. *Bammel* szerint Lukács ezt az eseményt a Barabbás jelenet elé teszi.²² Szerintem ez nem teljesen felel meg a Lukács evangéliumában le-

írtaknak. Az igaz, hogy a Barabbás-epizód előtt egyszer már említi Pilátus, hogy Jézust megfenyíti és elengedi, (Lk 23,16) de a 23,22b-ben ez a mondat szó szerint megismétlődik. Ez a vers pedig már a Barabbás jelenet után van. Mind a két esetben így hangzik a kérdéses mondat: paideusas oun auton apolysó. A paideusas aoristos participium, az apolysó pedig futurum. Ebben az esetben az aorisos participium olyan időre vonatkozik, amire a főige is utal, tehát itt a jövőre. Mivel ez a mondat kétszer szószertint megismétlődik, ezért nem valószínű, hogy a második említés előtt megtörtént volna a fenyítés. Az én feltételezésem szerint a lukácsi jelentés alapján is a Barabbás epizód utánra tehetjük Jézus megfenyítését. Most már csak az a kérdés, hogy Lukács miért nem a megostoroztatást említi, mikor a másik három evangélista egyaránt leírja ezt az eseményt. Erre szerintem magyarázat lehet a lukácsi Róma-barát szemlélet.²³ Lukácsnak az elsődleges célja az evangélium és az Apostolok Cselekedeteiről szóló könyv megírásával az volt, hogy a római Theofilust megnyugtassa: Róma békéjét nem zavarja meg ez az új mozgalom. S talán ezért is hallgatja el ezt a szörnyű büntetést. Ezt támasztaná alá az is, hogy Lukácsnál hangzik el leggyakrabban Pilátus szájából Jézus ártatlansága.

Az tehát erősen valószínű, hogy a megostorozás a Barabbás jelenet után történt. Azt az eseményt kétféleképpen is lehet magyarázni. Az egyik lehetséges magyarázat az ostorozás büntetés-jellegét hangsúlyozza. A mózesi törvények is rendelkeznek arról, hogy egy ember büntetése lehet a megveretés (5.Móz 25,1-3), de ekkor is maximum 40-et lehet ütni a vétkesre. A büntetés elvégzéséhez szükség volt az okra is (pl. az elkövetett bűn). Talán ehhez hasonló volt a korbácsolás is; a bűnös megbüntetése. Mivel Pilátus többször állította, hogy Jézus ártatlan, ezért kellett lennie valami más oknak is, amiért elrendelte a korbácsolást. Ez az ok lehetett esetleg Jézus „csöndje”²⁴, ami mind a királyi udvarból, mind Pilátusból megvetést váltott ki, s a hallgatás fel is bősíthette a prefektust. Az is elképzelhető, hogy az ostorozás mindig hozzátartozott az elítéléshez, tehát minden elítéltet azonnal meg is ostoroztak. Ezt támasztaná alá Máté és Márk leírása, mely semmi kommentárt nem fűz az eseményhez. *Stauffner* ebben az esetben azt említi²⁵ – amivel én is egyetértek – hogy a megostorozás egy újabb kísérlet Jézus szabadon bocsátására. Ezt alá is támaszthatja a lukácsi szöveg „megfenyítem (ti. Jézust) és elbocsátom” (Lk 23,22) és a János evangéliumának részletesebb leírása (Jn 19,1kk). Talán úgy gondolta Pilátus, hogy ezzel a büntetéssel kielégítheti a nép „bosszúszomját”, s lehet hogy ezt a hatást akarta elérni azzal is, hogy a megostorozott, megcsúfolt Jézust a nép elé állította.

A felbőszített tömeg azonban továbbra is Jézus halálát kívánja. Pilátus császár-hűségének megkérdőjelezése (Jn 19,12) után nem következhet más, mint hogy a prefektus átadja a foglyot vádlóinak. Itt azonban kérdésessé válik, hogy végül is ki mondta ki a halálos ítéletet? Bírói ítélekezésről egyedül csak Jn 19,13-ban olvashatunk: „...a bírói székbe ült...” Azonban pontos ítélethozatalról, ítélethirdetésről

egyik evangélium sem számol be. Csak arról kapunk híradást, hogy Pilátus átadja a zsidóknak Jézust, hogy megfeszítsék. Ennek ellenére számomra bizonyos, hogy Pilátus kimondja a halálos ítéletet, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy Pilátus kiszögelteti a vádat Jézus keresztfájára: „Názáreti Jézus, a zsidók királya” (Jn 19,19b).

Az egész per lefolyását ismerve felmerülhet bennünk egy kérdés: miért használta Pilátus a zsidó törvénykezés szokásait – elfogadja a Szanhedrin „ítéletét”, gyakorolja a pünkösdi amnesztiát stb. Ennek csak egyetlen magyarázata lehet – amit *Bammel* is aláhúzza²⁶ –, hogy a rómaiak a zsidó törvényeket nem vetették el, hanem inkább azokkal összhangban kormányozták a provinciát. Ez megfelel annak, amit egyiptomi papirusz okiratokon találtak²⁷, hogy a birodalmi és a helyi jog között nem harc folyt, hanem sokkal inkább közeledés. Tehát a római provinciák vezetői – gondolva a béke megőrzésére – átvették a helyi jogszokásokat és azok szerint irányították a provinciát. Így már érthető, hogy Pilátus miért nem vizsgálja ki az ügy részleteit, miért fogadja el a Szanhedrin határozatát. – Ahogy *Bammel* is írja²⁸, ha Pilátus a Jézus királyságának politikai jelentőséget tulajdonított volna, akkor bizonyos, hogy a tanítványok után is nyomozást rendelt volna el. Így azonban megelégedett a Szanhedrin feltételezéseivel, vádjaival és bizonyítékaival. Részletekbe menő nyomozást nem rendelt el, hiszen a helyi joggyakorlat szerint a szanhedrin volt a bíró. Ezért, a gyakorlatot átvéve, megelégedett a helyi „bírói szervezet” döntéseivel s további kutatást nem folytatott ebben az ügyben.

A per utolsó mozzanata az ítélet végrehajtása volt: a keresztfeszítés. Itt is felmerülhet a római részvétel megkérdőjelezése – mint ahogy az felmerült Jézus elfogatásakor –, bár itt sokkal több bizonyíték szól a római részvétel mellett. Először is a keresztfeszítés római kivégzési mód (*more Romanorum*). Azonban ezt a kivégzési formát ismerték a zsidók is. Ezt bizonyítja a Qumránban talált Templom-tekercs, mely szerint aki saját népe ellen gonoszat cselekedett, azt „fára kell függeszteni” – s meg is található erre a példa ebben a szövegben, mely szerint egy embert, aki halálos büntetése után elmenekült és megátkozta népét, elfogtak és kivégeztek (4QNa 4.6kk) Ebben az esetben Jézus keresztfeszítését úgy is értelmezhetnénk, mint a templom ellen elkövetett bűnének zsidó szokás szerinti büntetése. Ezt támasztaná alá a Mk 15,23-ban említett „mirhás bor”, melyet a zsidók szoktak adni bódító ital gyanánt a kivégzendőknek (Péld 31,6). Ugyanakkor a római részvétel mellett szól az is, hogy Jézussal együtt két latort is kivégeztek. Ezek az emberek ugyanolyan politikai elítéltek voltak, mint a szabadon engedett Barabbás. Ők tehát római fogságban voltak, ezért a rómaiak végezték ki őket. A római részvételt bizonyítja az is, hogy Márk a 15,39-ben kentürión-ról* beszél, mely egyértelműen utal egy római százados jelenlétére. (Itt nincs olyan probléma, mint az elfogatáskor a chiliarchos* esetében.)

Szerintem a kivégzésnél biztos, hogy voltak rómaiak is. (Az elítélt ruhájának sorsvetéssel való kiosztása is római szokás volt, erre utalhat Pilátus parancsa a vád

kiszögezéséről. Semmiképpen sem állhat meg az a feltételezés, hogy a zsidók feszítették keresztre Jézust, de az biztos, hogy a zsidó papok jelen voltak a kivégzésnél. *Stauffer* írja³⁰, hogy a főpapnak „hivatali kötelessége” volt ott lenni a kivégzéskor, mert ha a vádlott elismeri bűnösségét a kereszten, akkor a főpap feloldozhatta, hogy nyugodtan halhasson meg. Jézus azonban – mivel nem volt bűnös – nem tett semmi olyasmit, amit a főpap és a papok olyannyira vártak.

Láthattuk, hogy a legnagyobb problémát a Pilátus-perben a zsidó illetve római részvétel mértéke jelentette. Erősen feltételezhető, hogy a zsidóknak szükségük volt a római beleegyezésre, azonban az sem kizárt, hogy a rómaiak pusztán a zsidókkal fenntartandó jó kapcsolat érdekében hajlandók voltak – minden vizsgálat nélkül – „szentesíteni” a vádat. Ezt a célt – a jó viszony fenntartását – támasztaná alá az a két eset, melyről *Bammel* is beszámol³¹: mindkettőben a rómaiak egy római katonát adnak át a zsidóknak, hogy kivégezhessék őket. Az első esetben a templom ellen elkövetett jogsértés, a másodikban egy szent tekercs széttépése az illető katona bűne. Szerintem tehát a rómaiaknak annyira fontos volt a zsidó „vezetőséggel” való békesség, hogy ebben az esetben is (Jézus kivégzésének engedélyezése) engedtek.

A korai keresztyén hagyomány inkább a zsidókat teszi felelőssé az egész eseménysorozatért, s Pilátussal szemben elnézőbb. Jézus az embereket és Izráel vezetőit említi, mikor szenvedéséről és haláláról beszél (Mk 8,31 és 9,31). Csak a későbbi hagyomány növeli meg az ítéletet hozó és a kivégzők szerepét. Így jelenhet meg már a későbbi bibliai hagyományban (ACs 13,28; 1Tim 6,13) és az Apostoli Hitvallásban is erős „reflektor fényben” Pilátus személye. Azt hiszem azonban – befejezésként – ide illik *Bammel* gondolata³²: „Mindenki bűnössé lett – a Lk 24,7-ben említett két szó miatt: „az Emberfiának bűnös emberek kezébe kell adatnia” – így mindenki részesedett Krisztus halálának gyümölcseiben.”

Ifj. Márkus Mihály (III. éves teológus)

JEGYZET

1. *Stauffer*: Jézus alakja és kora 94. old. Debreceni Ref. Theol. Kiadása Debrecen 1984 – 2. Dr. Kiss Jenő: Újszövetségi görög-magyar szótár, Ref. Sajtóosztály Budapest 1955, 152 és 173. – 3. *Bammel*: The Trial before Pilate c. cikk a Jesus and the Politics of His Day, Cambridge, 1984 439. oldal – 4. *Bammel*: ua. 439. oldal – 5. *Stauffer*: ua. 94. oldal – 6. Mt. 27:2 – 7. Henri Daniel-Rops: Jézus és kora II. kötet, Ecclesia kk. II. kiadása Budapest. 1991, 138. oldal – 8. VMóz.19:18kk és Talmud könyvei – részletek, Korvin Testvérek nyomdaja Budapest 1921-23, 414. oldal – 9. *Bammel*: ua. 418. oldal – 10. *Stauffer*: ua. 94. oldal – 11. *Bammel*: ua. 418. oldal – 12. Dr. Varga Zsigmond: Újszövetségi görög-magyar szótár, Ref. Sajtóosztály, Budapest, 1992, 138-139. oldal – 13. *Stauffer*: ua. 100. oldal – 14. *Bolyki János*: A Márk ev. 14-16 magyarázata Budapesti Ref. Teol. Akadémia nyomdaja Budapest 1988, 32. oldal – 15. *Bolyki János*: ua. 32. oldal – 16. *Stauffer*: ua. 104. oldal – 17. *Bammel*: ua. 423. oldal – 18. *Bammel*: ua. 424. oldal – 19. *Stauffer*: 101. oldal – 20. *Stauffer*: ua. 101. oldal – 21. *Bammel*: ua. 427. oldal – 22. *Bammel*: ua. 428. oldal – 23. Klaus *Wengst*: Pax Romana München, 1986, 117. oldal – 24. *Bammel*: ua. 422. oldal – 25. *Stauffer*: ua. 102. oldal – 26. *Bammel*: ua. 434. oldal – 27. *Brósz-Pólay*: Római jog Tankönyvkiadó, III. kiadás, Budapest, 1992, 55. oldal – 28. *Bammel*: ua. 434. oldal – 29. *Bammel*: ua. 441. oldal – 30. *Stauffer*: ua. 106. oldal – 31. *Bammel*: ua. 438. oldal – 32. *Bammel*: ua. 451. oldal

Bolyki János: A Márk ev. 14-16. részeinek magyarázata Bp-i Ref. Teol. Akadémia nyomdaja Budapest 1988 – *Biblia*, Katolikus fordítás az apokrifek végett, Szent István társulat, Budapest, 1987 – *Brósz-Pólay*: Római jog 44-45 és 53-56. oldalak VII. kiadás Tankönyvkiadó Budapest 1992 – Jesus and the Politics of His Day Szerk: *Bammel* 415-452. oldal: *Bammel*: The Trial before Pilate, Cambridge University Press, Cambridge, 1984 – *Kálvin János*: Magyarázat a szinoptikus evangéliumokhoz Sylvester irod-i nyomda intézet RT, Budapest, 1941, IV. kötet 97-151. oldal – Henri *Daniel Rops*: Jézus és kora II. kötet 133-194. oldal, II. kiadás Ecclesia könyvkiadó Budapest, 1991 – *Stauffer*: Jézus alakja és története 94-112. oldal, Debreceni Ref. Theol. Akadémia kiadása, Debrecen, 1984 – *Talmud* könyvei – részletek, Korvin testvérek nyomdaja, Budapest, 1921-23. – Klaus *Wengst*: Pax Romana, Chr. Kaiser Verlag, München, 1986

Jézus a Koránban

Kevesen tudják, hogy a Korán 95 verse foglalkozik Jézussal, akit magyra értékel, mert Isten tette „áldottá” (19,31). Ezek alapján a következő tartalmi információkat találjuk:

1. Jézus születését angyalok jelentik Máriaának „Ó Mária, Allah téged választott ki és tett tisztává. Téged választott minden értelmes teremtmény asszonyai előtt.” (3,42)

2. A Korán kétszer mondja el Jézus születését, különböző legendás elemekkel bővítve az evangéliumi elbeszéléseket, így a jászolban megszólal a csecsemő s küldetését az Iszlamban is elfogadott értékekkel jelöli: „Allah szolgálja vagyok...áldottá tett engem, legyen bárhol is és elrendelte nekem az imádkozást (salat) és az alamizsnálkodást (zakat) ameddig csak élek.” (19,30-33)

3. A Korán hangsúlyozza, hogy Jézus csodákat tett, meggyógyítja a vakot és leprást és feltámasztja a halottat (3,49).

4. Jézus nemcsak csodákat tett, de maga is csoda volt: *aya*, azaz jel. Ezt a jelet a zsidók némelyike meglátta, mások boszorkányságnak tekintették (5,110).

5. A Korán szerint Jézus magát Isten Küldöttének tekintette (61,6), valamint Isten Beszédének és Lelkének (4,169). Mint ilyen, Messiásnak is nevezi (3,40; 4,156), ám nem ótestamentumi összefüggésben. Nőé, Ábrahám és Mózes mellett, Jézus egyike a legnagyobb prófétáknak (30,7; 2,245)

6. Jézus születése Ádáméhoz hasonló, akit Isten a porból teremtett és „Legyen” szavára lett.

7. Jézusnak adta Allah az evangéliumot: „elküldtük Jézust, Mária fiát, és adtuk neki az Evangéliumot és követőinek szívébe együttérzést és könyörületet helyeztünk” (3,43; 5,50; 57,26).

8. A Korán hangsúlyozza, hogy a zsidók nem hittek Jézusban (3,45), hanem csúfolták és Máriaára rágalmakat szórtak (3,54; 4,156),

9. A Korán tagadja, hogy Jézust megfeszítették: „– valójában nem ölték meg őt és nem feszítették keresztre, hanem valaki más tétetet nekik Jézushoz hasonlóvá és azt ölték meg” (4,156).

10. A Korán hevesen tagadja, hogy Jézus Isten Fia (9,30). „Jézus, Mária fia, monddad-e te valaha az embereknek, hogy vegyetek engem és anyámat Allah mellé két istennek?” (5,116)

11. Ugyanilyen heveséggel támadja a Korán a „három isten” (Szentháromság) tanát (4,171).

12. Jézusról azonban azt állítja, hogy végül Isten „magához emelte őt” (4,158).

13. Az Utolsó Napon Jézus ítélni fog azok felett, akik nem hisznek benne (4,159).

A Korán Jézus-képe vizsgálatakor megállapítható:

1. Mohamed nem ismerte az evangéliumokat, feltehetően csak fragmentumok, különböző gonosztikus iratok, apokrif evangéliumok (Tamás evangéliuma) jutottak el hozzá – így Jézus-képe töredékes.

2. A Korán a korabeli keresztyén dogmatika félreértése miatt küzd centrális hittételek ellen.

Ezek közül az „Isten Fia” kifejezés elvetésekor nem az inkarnációt támadja, hanem annak egyszerű biológiai félreértését:

„Ő az eget és a föld Teremtője, hogyan lehetne néki gyermeke, amikor nem volt hitvestársa.” (6,101).

„Nem nemzett és nem nemzetet” (Allah) (112,3).

3. A Szentháromság-tana ellen szigorú monoteista alapon küzd a Korán, mivel három istennek tekinti – Jézust, Máriát és Allahot. Ez a monoteizmus alapján tűnik káromkodásnak (5,116).

4. Bár Jézus halálát az egyik passzusban tagadja (4,156), ám egy másik helyen állítja Jézus halálát – a gyermek Jézus szavaiban: „És békesség legyen velem azon a napon, amikor megszülettem és azon a napon, amikor meghalok és azok a napon, amikor új életre támadok fel” (19,33).

Mindezek alapján egy iszlám keresztyén megbékélési párbeszéd feladatait a következőkben lehetne körvonalazni:

Keresztyén részről:

1. A keresztyén teológia úgy juthat el a „három Isten” és a Fiú testi nemzésének félreértéséből adódó ellentét feloldásához, ha Isten és Jézus Fiú titkát az Újszövetség nyelvén újrafogalmazzuk s világosan hangsúlyozzuk *k ö z ö s* monoteista hitünket.

2. Kerüljük az Iszlám általánosító elítélését, hangsúlyozzuk közös hitünket az egy és egyetlen Istenben, aki a világ Teremtője, korlátlan Úra, irgalmas és kegyelmes Isten. Hangsúlyozzuk mindazt, amit Jézusról közösen vallunk: Mária fia, az igazságot hirdette, csodákat tett, Isten magához emelte őt, az idők végén visszajön.

Az Iszlám teológia részéről:

1. A tudományos igényű Iszlám teológiától elvárható annak az irodalom-kritikai-történetkritikai ténynek elismerése, hogy Mohamed *n e m* ismerte a teljes Jézus-irodalmat. Am mivel Mohamed töredékes ismeretei alapján is központi szerepet adott Jézusnak, nem ellenkezne az Iszlám hagyománnyal, ha ezt az akkori Jézus-képet kiegészítené a mai Iszlám teológia az evangéliumok Jézus képével.

2. Az Iszlám teológiától elvárható lenne, ha éppen a Jézus-tisztelet alapján revideálná az erőszakról adott tanításokat, amik sehogyan sem egyezhetnek egyidejűleg egymással.

Kölcsönösen:

A Korán Jézus-képe alapján van lehetőség arra, hogy mindkét világvallás teológusai korunkban

kölcsönösen hangsúlyozzák az erőszakra való lemondás szükségességét

képviseljék kölcsönösen az emberi jogokat, a vallásszabadság gondolatát,

védjék kölcsönösen a kisebbségi muzlim ill. keresztyén közösségeket a többségi országokban

kölcsönösen respektálják a bibliakritikai- koránkritikai történeti kritikai-szövegkritikai stb. tudományos eredményeket.

Az iszlám- keresztyén közeledés azonban nem vezethet olcsó azonosításokhoz a „minden vallás egyenlő” liberális elve alapján, hanem elsősorban a kölcsönös jobb megértést és az erőszakmentességet tűzheti célul.

A Jézus Krisztusban adott Kijelentés egyedülisége a keresztyén teológia talaján sohasem lehet kérdéses. A párbeszéd bizonyos értelemben misszió is: segíti az Iszlám világot a saját hagyományában, a Koránban *i s* ott rejlő – bár töredékes – Jézus-kép gazdagabb megismerésére.

Németh Áron (II.éves teológus)

Felhasznált irodalom: Korán. Helikon Kiadó, ford.Simon Róbert – Anton Wessels: Images of Jezus. Eerdmanns 1990 USA – *Ajánlott irodalom:* Hans Küng: Christentum und Weltreligionen – Islam – Piper 1984 – *Abdiyah Akbar Abdul – Haqq:* Sharing your faith with a Muslim – Bethany House, 1980 – USA

Válogatás a The Jesus Library sorozatból

„Kicsoda Jézus? – olyan kérdés, amit nagyon sokan tettek föl nyilvános működése éveiben az I. század elején. Ugyanezt a kérdést élénken vitatják mai világunkban is. Most egy Róla írt könyvsorozatot tekintünk át röviden. Szerzői neves professzorok, akik úgy készítették műveiket, hogy azok ne csupán a teológiát tudományosan művelők számára legyenek érthetők, élvezhetők, hanem más érdeklődőknek is. A sorozatnak tizenkét kötete van, ebből most hétnek a tartalmát tekintjük át.

F.F. Bruce két könyvet is írt e sorozatban. Az első címe *The Real Jesus*. Átfogó képet igyekszik adni Jézusról. Húsz fejezetének tartalmát érdemes röviden átfutni. Az első fejezetben arról olvashatunk, hogy a történeti Jézus és a hit Krisztusának elválasztása milyen tévedésekhez, valótlanságokhoz vezet. Aki nem tudja elfogadni Krisztust úgy, mint aki a földi Jézusban közénk jött és szenvedett, az nem látja tisztán Őt. A következő fejezet azzal a problémával foglalkozik, hogy Jézus megismerésének gyakorlatilag egyedüli forrásai az újtestamentumi iratok – ez természetesen nem a hívő embernek probléma, hanem például a tudományos kutatás számára. Ezután arról a történelmi helyzetről olvasunk, amibe Jézus beleszületett. Mi volt a helyzet Betlehemben, Judeában, Palesztinában, milyen befolyást gyakorolt a Római Birodalom Jézus szülőföldjén. Keresztelő János 27 körül lép fel Júdea pusztájában. Szolgálatának későbbi felében kezdi szolgálatát Jézus. Isten országát hirdeti, evangéliumot a szegényeknek. Jézusnak voltak tanítványai, közülük

választott ki tizenkettőt, hogy hirdessék az Ő szavát szerte Galileában. Nekik jelenti ki, hogy az Emberfia-ának szenvednie kell. Az Emberfia cím önmagában is érdekes. Jézus nagyon sokszor beszél önmagáról úgy, hogy az Emberfiáról szól harmadik személyben. Életének egyik központi része a tanítása. Milyen életvitelt várt az Őt követőktől? Milyen a viszonya a mózosi törvényhez? Több alkalommal járt Jeruzsálemben, s itt is tanította azokat, akik köré gyűltek, itt volt az utolsó vacsora, ami a páskavacsorához hasonló módon zajlott, de egy nappal korábban, itt történt elfogatása a Gecsemáné kertben, itt zajlott kihallgatása a nagytanács előtt és Pilátus római helytartó előtt. Keresztre feszítése Jeruzsálemben kívül történt. A kereszti az Isteni Kijelentés csúcspontja. Az akkori világban erről prédikálni megdöbbentő volt és elfogadhatatlan. Temetése nem tért el lényegében az akkori szokásokról. A Szanhedrin egy tagja gondoskodott temetéséről, aki rokonszenvezett Jézus tanításával, s vette a bátorságot, hogy Pilátushoz menve kérje Jézus testét. A feltámadás az az esemény, amiben összekapcsolódik a történeti Jézus és a hit Krisztusa. A megfeszített Jézus és a feltámadott Krisztus nem kettő, hanem egy Úr! A szadduceusok, farizeusok, herodiánusok, zélóták, esszénusok Jézus korának vallási, politikai pártjai voltak. Velük való kapcsolatáról is olvashatunk.

F.F. Bruce másik könyve a sorozatban: *The Hard Sayings of Jesus*. Jézusnak azokról a mondásairól van szó, amiket igen nehezen tudunk elfogadni azok keménysége miatt. Itt hetven ilyen mondás magyarázatát olvashatjuk könyvében. Egy kivételével mind a szinoptikus evangéliumokból valók. „A János evangéliumában is van sok ilyen mondás, de azoknak egészen sajátos karakterük van és azok még egy ehhez hasonló méretű művet igényelnének.” Ennél a műnél talán az volna jó, ha kiválasztanánk egyet Jézus mondásai közül, amit e könyvben magyarázva találunk, s így érzékelhetnénk, hogy mi ennek a műnek a célja és formája.

A példa: a megízeltlenült só. „Jó a só, de ha a só ízetlenné válik, hogyan adják vissza az ízét?” (Mk 9,50) Hogyan veszítheti el a só az ízét? Ha valódi só, természetesen só marad és megmarad az íze. Ám valószínű, hogy Galileában a só ritkán fordult elő tiszta formájában, a gyakorlatban egyéb anyagokkal keveredve ismerték. Amíg e keverékben a só aránya megfelelően magas volt, addig ez használható volt arra a célra, amire a tiszta só. De ha a só nedvességtől, vagy bármi más okból kiázott, ami maradt, nem volt már jó semmire. Lukács evangéliumában így olvassuk: „Sem a földnek, sem trágyának nem alkalmas...” (Lk 14,35). Máté így írja: „Semmire sem való már, csak arra, hogy kidobják és eltapossák az emberek” (Mt 5,13). Az emberek kidobják a haszontalan anyagot az utcára. Az ízetlen só a rabbik szavaiban is megjelenik utalva Izráel só szerepére, vagy az emberiség népei közötti tisztító küldetésére. Máténál Jézus szavai így kezdődnek: „Ti vagytok a föld sója” (Mt 5,13), ami a tanítványokhoz szól. Arra utal ez, hogy a tanítványoknak különleges feladatuk van a földön, és ha ezt nem végzik, rosszul végzik, olyanok, mintha nem is lennének arra a jóra valók, amit végezniük kellene...

The Counselling of Jesus (Jézus lelkipozószása) címe a következő könyvnek. A szerző *Duncan Buchanan*. E könyv célja: segíteni, hogy megismerjük Jézus lelkipozószását. Jézus életét az evangéliumok leírása alapján ismerjük. Lelkipozószói munkáját nem lehet elválasztani szolgálatának többi részétől, ezért szükséges, hogy ne csupán szavait, hanem kapcsolatait a maguk teljességében figyeljük! Jézusnak az Atyával való kapcsolatára jellemző gyermeki bizodalma és engedelmessége az Atya iránt. Arról is olvashatunk, hogyan fordult az emberek felé, hogyan tanította őket a félelemtől, aggodalmaskodástól, a haragról, önmaguk megismeréséről, elfogadásáról, bűnbánatról és megbocsátásról, arról, hogyan adhatunk és hogyan fogadhatjuk másoktól, amit adnak, Isten szeretetéről, s hogy mindez mit jelent a lelkipozószás gyakorlatában.

A sorozat szerkesztő *Michael Green* könyve „*The Empty Cross of Jesus*”. Jézus kereszthalálát és feltámadását nem szabad elválasztani egymástól, mert így olyan tévedésekbe esünk, hogy úgy nézünk a keresztre, az Ő halálára, mintha az önfeláldozás egy példája lenne csupán. Aki a keresztet a feltámadás fényében látja, másképp látja a saját és szerettei halálát. A szerző Jézus halálának körülményeiről, történelmi jelentőségéről ír, arról, hogy Jézus hogyan szemlélte a saját halálát. Többször is utalt már előre halálára tanításában. Halálával azonosult a bűnösökkel, ez volt Isten igazságtétele a világ felett. Mit gondoltak a tanítványok az Ő haláláról? Mit gondoltak a későbbi évszázadok? Mi a bűnbocsánat ára? Jézus halála. Isten bűnbocsánatát nem tudjuk megfelelően kifejezni a jogi kifejezésekkel. A feltámadás jelei az üres sír, a megjelenések. Milyen esemény a feltámadás? Egyáltalán történeti esemény-e, tekinthető-e annak? Húsvét eseményei kérdéseket vetnek fel bennünk. Húsvét – ez az evangélium közepe.

The Example of Jesus – *Michael Griffiths*. *Kempis Tamás* könyve – *Imitatio Christi* – sokak által ismert mű. Hogyan lehet érteni ezt az imitációt? Milyen Jézus példája? Megpróbálja megrajzolni Jézus példáját a korabeli háttér körvonalazásával, élete mozzanatainak megfigyelésével. Szolgálat, szenvedése, engedelmessége, szelídsége, szeretete példa előttünk – egész életével példát mutatott. Ezt igyekszik a könyv bemutatni, s hogy honnan meríthetünk erőt, hogy követhessük példáját. Ez a követés nem utánzás, hanem azt jelenti, hogy az Ő követője az új teremtés része.

Őt könyv után, amit Jézus földi életéről írtak, úgy érezhetjük, nem lehet újat mondani, nem lehet újabb nézőpontot adni róla. *David Prior* könyvének – *Jesus and Power* – mégis sikerült igazán érdekesen szólni témájáról. Jézus ereje (dynamis) hatalmából (exousia) származik. E könyv azonban nemcsak az Ő hatalmáról, erejéről szól, hanem azokról az erőkről is, akikkel Neki földi élete ideje alatt találkozása volt. A Sátán kísértésében találkozott a Gonosz erejével. Tanított a pénz hatalmáról, összeütközésbe került vallási erővel, a vének hagyományával, elítéltetésekor szembe került a politikai hatalommal. Nemcsak hatalmát lehet látni, hanem erőtlenségét is, akár születésére gondolunk, akár kereszthalálára. Végül mégis

a feltámadás ereje győzött a halál felett, s vissza fog jönni hatalommal és dicsőséggel – bíróként. Ezekkel a kérdésekkel foglalkozik e könyv, s különösen amit Jézusnak a „rajta kívüli” hatalmakkal való találkozásáról írtak érdekesek.

A hetedik könyv e sorozatból R. T. France: *The Evidence for Jesus* című könyve. Ebben azokról az utalásokról olvashatunk, amik Jézus történetiségéről, életéről tesznek tanúbizonyságot. Számunkra elegendő a bibliai iratok bizonyágtétele, mégis vannak, akik megkérdőjelezzik, hogy Ő történeti személy lett volna, azaz megkérdőjelezzik földi életét. Ezért különösen érdekes ez a könyv, amely sorban bemutatja azokat a korabeli műveket, amikben utalásokat találunk az Ő életére, halálára nézve. A négy evangéliumban olvashatunk a legtöbbet róla, mégis izgalmas, hogy a korabeli nem keresztyén szerzők mit mondanak, mit írnak Jézusról – Tacitus, Josephus, a rabbinista hagyomány. A keresztyének írásai között is van az Újtestamentumon kívüli írás pl. az apokrif evangéliumok – Tamás evangéliuma, Péter evangéliuma. Különösen érdekes a régészet eredményeinek bemutatása. Hol lehetett Jézus sírja? Hol lehetett a Praetorium? Sok érdekes kortörténeti ismeretet szerezhethünk ebben a fejezetben, ami nem hosszú, de igen színes, sokoldalú.

A *The Jesus Library* sorozatnak hét kötetét tudtam kézbe venni. Tizenkét kötet címét találtam meg a sorozat köteteinek borítóin. Ezeket a címeket és szerzőjüket felsoroljuk itt, hogy pontos cím ismeretében könnyebben elérhetők legyenek.

A sorozat címe: *The Jesus Library*, szerkesztője: *Michael Green*. Norman Anderson – The Teaching of Jesus – Stuart Blanch – Encounters with Jesus – F.F. Bruce – The Hard Sayings of Jesus – U.Ö. – The Real Jesus – Duncan Buchanan – The Counselling of Jesus – Michael Green – The Empty Cross of Jesus – Michael Griffiths – The Example of Jesus – Michael Harper – The Healings of Jesus – Sister Margaret Magdalen CSMV – Jesus – Man of Prayer – Stephen Neill – The Supremacy of Jesus – David Prior – Jesus and Power – R.T. France – The Evidence for Jesus

Szabó Levente (IV.éves teológus)

R.T.France (Oxford): Jesus the Radical (Jézus, a radikális) c.könyve ismertetése

France professzor könyvének második kiadása viseli ezt a címet, az első kiadás 1975-ben „Az ember, akit megfeszítettek” címmel látott napvilágot. A második kiadás előszavában megemlíti, hogy eredetileg is ezt a címet szánta művének, de a kiadók úgy vélték, a „radikális” kifejezés könnyen félremagyarázható. Igaz, 1989-ben, a második kiadás idején is kelthet rossz képzeteket ez a szó némely körökben – reméli, a „jézusi portré” világossá teszi, hogy pozitív értelemben használja ezt a szót. A két kiadás között eltelt tizenhárom év alatt bizonyos vonatkozásokban változott a véleménye, de nem próbálta újra írni könyvét. Öniróniával jegyzi meg: „Ha most írnék ilyen könyvet, nem ugyanígy nézne ki. Nem vagyok biztos benne, hogy

jobb könyv lenne – egyszerűen „középkorúbb” lenne!” A véleményváltozás természetes, különösen, ha tudjuk, hogy a két kiadás között éveket töltött a Máté evangélium-kommentár írásával.

Munka közben merész kísérletbe fogott – saját bevalása szerint is: modern evangéliumot akart írni. Jézus élete emlékeit vizsgálja, azt próbálja felbecsülni, milyenek látták Jézust, akik találkoztak vele, azok, akik állandóan vele voltak, a tanítványai voltak. Mit értettek meg, milyen benyomásokat jegyeztek le róla – mindez kiindulópontja lehet Jézus jelentősége felbecsülésének ma, nekünk is. Tehát olvasóit arra akarja ösztönözni, hogy tegyenek föl maguknak kérdéseket, és keressék rájuk a választ. Elismeri, hogy egyoldalúsággal vádolhatják, de ez elkerülhetetlen. Természetes, hogy a szelektálás az író hitét és érdeklődésének irányvonalát követi. A XIX. század népszerű Jézus életrajz-írói kísértésbe estek: objektív, minden vonatkozásra kiterjedő Jézus-életrajzot akartak írni. Saját háttérüket, beállítódásukat azonban ők sem tagadhatták meg. Az eredmény: az éppen esedékes elvárásoknak megfelelően egy egész sor Jézus – a liberális Jézus, a pacifista, az ítélet prófétája és így tovább. Ezt jelenti a címbeli „radikális” jelző: nem szólhatunk Jézusról pártatlanul. Akik tárgyilagosak akarnak maradni Jézussal kapcsolatban, nagy hibát követnek el. Jézus nem engedi meg a semleges objektivitást, a közömbös pártatlanságot. Döntést követel.

France fő forrásanyagát az evangéliumok adják. A függelékben összefoglalja ezirányú véleményét: mennyiben tekinthetők az evangéliumok hiteles történeti munkáknak. Megértéssel nyilatkozik azokról, akik egyáltalán nem fogadják el az evangéliumokat történelmileg hiteles dokumentumoknak. Ugyanakkor mentegetőzik azok előtt, akik előtt az evangéliumok abszolút tekintéllyel bírnak ilyen szempontból is. Az objektivitáshoz hozzátartozik az evangéliumokon kívüli források vizsgálata is. A gondot az okozza, hogy nincs igazán használható egyéb forrás. Tacitus éppenhogy megemlíti Jézus kivégzését Pilátus rendeletére. Josephus, ahogy Jézusra való utalása rekonstruálható, szintén megerősíti Jézus keresztfeszítés általi kivégzését Pilátus idején zsidó ösztönzésre. Jézus mint csodatevő és tanító örvendett hírnévnek. A Talmudban megőrzött zsidó tradíciók elmondják, hogy Jézust húsvét előestéjén, mint varázslót és csalót a zsidó vezetők kivégezték. Az egyéb Jézusra való utalások semmi különösebbet nem tartalmaznak. A szíriai Mara bar Serapion szintén arra utal, hogy a zsidók kivégezték „bölcs királyukat” valamikor 70 előtt. Különböző zsidó és keresztyén tradíciók alig felismerhető formában a Koránban és más iszlám iratokban is fellelhetők. A keresztyénekre találunk utalásokat Suetoniusnál és Plinius Trajanusszal folytatott levelezésében, de magáról Jézusról egyik sem beszél. A nem keresztyén forrásokból tehát csak azt tudhatjuk meg, hogy Jézus Palesztinában élt és tanított, mint csodatevő hírnévre tett szert, és a római fennhatóság alatt zsidó ösztönzésre keresztfeszítéssel kivégezték a huszas évek végén vagy a harmincas évek elején. Ennyi az összes fellelhető anyag.

Az Újszövetségen kívüli keresztyén források sem tudnak többet felmutatni. Az apokrifus evangéliumok

nagyobb része – a második században vagy később – a négy kanonikus evangéliumra alapoz, némi legendás anyaggal színezi tovább. Az egyetlen komolyabbnak tekinthető evangélium a Tamás evangéliuma, ami egy 114, Jézusnak tulajdonított mondásból álló gyűjteményt foglal magába. Néhány nagyon közel áll a kanonikus evangéliumokhoz olvashatókhoz, de számtalan közülük egyértelműen a gnosztikus gondolatokra reagál. Lehet néhány eredeti emlék, jézusi mondás a Tamás evangéliumban, és azokban a forrásokban, amikre a korai keresztyén írók hivatkoznak. Sajnos, nem áll a rendelkezésünkre olyan módszer, amellyel hitelesen el lehetne különíteni az eredeti és a kevésbé szavahihető anyagot. Csak a kanonikus evangéliumokkal összevetve használhatjuk őket. Az így eredetinek talált jézusi mondások nem befolyásolják jelentősen a Jézusról kialakult képünket.

Itt merül föl a másik nehéz kérdés: vajon a négy kanonikus evangélium hiteles-e történetileg? Vannak exegeták, akik szerint a korai keresztyén írók vagy céltudatos teológusok és írók voltak, vagy felelősségteljes történészek. Valóban, a legnagyobb történeti munkák önző célokkal bírtak, ennek ellenére nem hagyhatók figyelmen kívül az események rekonstruálásakor. Nincs ok annak feltételezésére, hogy az írók szükségszerűen meghamisították volna a tényeket. Sokak számára a csodák ténye nehezíti meg az evangéliumok hitelességének elfogadását, mondván: nincsenek csodák. A bíraskodásnak egyetlen elfogadható módja: megvizsgálni, az író maga mit mond céljáról, módszereiről. Ezt figyelembe véve külső források révén ellenőrizhetjük, mennyire tudta tartani magát kitérített céljához. Leginkább Lukács evangéliumával tudunk így dolgozni. A bevezetésben világosan tudomásul adja szándékát. Az események sorrendjét követve, szemtanúk meghallgatása után, korábbi írásokat áttanulmányozva akarja a kétségtelen igazságot tudtul adni. Lukács tehát nagyon törekedett a történelmi hűségre. A vizsgálat is azt mutatja, hitelesnek kell elfogadnunk Lukács írásait. Nála még több csoda szerepel, mint a többi újszövetségi írónál – ez azt mutatja, megtörtént eseményekként kell kezelnünk a csodákat.

A többi evangélium szerzője nem állapítja meg ilyen világosan célját, sem nem hivatkozik forrásokra. Annyi világos, hogy Máté és Márk Lukácséhoz hasonló könyvet írt, céljuk és módszerük is hasonló az összehasonlítás alapján. János evangéliuma különbözik, magasabb teológiát ír le kevesebb történeti alappal. Mostanában már őt is elfogadják, mint hiteles Jézus életrajzíró.

Jézus szavainak eredetiségét vizsgálva megállapítja, hogy ismerve a zsidó szokásokat, hogy milyen pontosan őrizték a tanítás tekintélyét, biztosak lehetünk a keresztyének által megőrzött tanítás hitelességében is. A különbségek abból adódnak, hogy Jézus minden bizonnyal arámul beszélt és nem görögül, az egyes írók pedig más és más megfontolás alapján csoportosították szavait.

Az evangélistákat elsősorban nem az vezette, hogy Jézus életét dolgozzák fel apró részletekbe menően, hanem tanítását mutatták be azzal a szándékkal, hogy mások is kövessék őt. Ez magyarázza azt, hogy életének bizonyos szakaszairól semmit nem tudunk – ezek nem is lényegesek jelentőségének felismerésében. France, elfogadva ezt az álláspontot, szigorúan az evangéliumokra épít könyvében.

Az első fejezetben Jézus názareti éveiről szól.

A másodikban a politikai-gazdasági helyzetről, a Messiás-váradalmakról.

A harmadikban visszatér Jézus gyermekkorára, születésére, a szüztől születés kérdésére, Jézus megkezdésére.

A következőkben egy-egy fejezetet szán a tanítványokra, a csodák kérdésére, a társadalom leírására, a vitákra, az Isten országa kérdésre. Ezt követően Jézus utolsó hetéről ír, az öszeütközésről, elítéléséről, védelmezéséről. Ebben az utóbbi fejezetben ír a feltámadásról, meglepő módon kissé bizonytalankodva, mennyire tekinthető hitelesnek a természetfeletti esemény, hasonlóan a csodák kérdésénél. Valószínűleg toleráns akar lenni nem keresztyén olvasóival szemben.

Az utolsó fejezetben Jézus tekintélyéről, arról elmélkedik, hogy ki is volt Jézus és arról, hogy döntésre hív.

Szilvássy Erzsébet (IV.éves teológus)

Ökumenikus tanulmányi füzetek 4.szám, 1992. december: „Senki titeket meg ne tévesszen...”

Szeptajelenség Magyarországon napjainkban

(Részlet)

JAVASLATOK, ÖTLETEK

E tanulmányunk olvasása közben és után természetesen felvetődik a jogos kérdés: mit lehet, sőt mit kell tenni? Mik a szektaveszély elleni védekezés eszközei? Hogyan lehet védekezni és védelmet nyújtani? Ezért az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – néhány javaslatot, ötletet, gondolatot fogalmazunk meg, melyek hasznosak lehetnek.

1. Mindenekelőtt szükséges azt hangsúlyozni, hogy a szekták működését tekintve – a régebbieket és az újabbakat egyaránt – riadalomra nincs ok. A felmérések

azt mutatják, hogy riadalomra nincs ok! A jelzések arra utalnak – a kivételes esetektől eltekintve (Bakonycsérnye) –, hogy „sikereik” szórványosak, kisebb csoportjaik inkább csak a nagyobb településeken működnek. Ennek ellenére, és azért is, mert a szektás tevékenység fokozódásával a jövőben méginkább számolni kell, az egyházaknak és gyülekezeteinknek, de minden hűséges egyháztagunknak is nagyobb figyelmet és több időt kell fordítania erre a kérdésre. Annnyival is fokozottabb figyelmet igényel ez a probléma, mert segítségért és tanácsért sokan az egyházakhoz fordulnak.

2. Nagyon fontos erőteljesen hangsúlyozni, hogy a mentés és megelőzés, és a segítségnyújtás lelkületét a Szentírás szabja meg. A krisztusi lelkület a kötelező: „az az indulat legyen bennetek, amely volt a Krisztus Jézus-

ban is” (Fil 2,5). A türelmes hozzáállást világos látással és határozott meggyőződéssel kell párosítani. A durva elutasítás, a merev szembenállás semmiképp sem segít, inkább káros, mint hasznos. Abból kell kiindulni, hogy a szekta közösségében gyöttrődéseire, keresésére, vívódásaira és kérdéseire vél választ kapni a lélek. Hiba, sőt bűn lenne a rossz válasz miatt a kérdező, kutató lelket megoltani. A keresést, a kérdeést lássuk, és ne azt, ami- ben a választ a vívódó lélek megtalálni vélte. Ez a magatartás felel meg az apostoli intésnek is, mely arra kér bennünket, hogy „a Lelket meg ne oltsátok” (1Thessz 5,14).

Arra is gondolni kell, hogy a szekták észreveszik a vágyódó lelkeknek azokat a kérdéseit, amikre némelykor az egyházak, a lelkipásztorok és a gyülekezetek nem is gondolnak. A szektások felkeresik őket, és kérdéseiket félrevezető, hamis módon meg is válaszolják. Sok esetben a hagyományos egyházak válaszát az érintettek nem tartják kielégítőnek. Az egyházak az intézményszerűség és a hagyomány megtestesítői, vagy annak tűnnek némelyek szemében, mert körükben sajnos sokszor elmarad a személyes hitélmény megtapasztalása.

3. A módszerről szólva még azt a könnyen félreérthető kijelentést is meg kell kockáztatni, hogy a szektákkal, illetve a hatásuk alá kerültekkel való foglalkozás nemcsak teológiai képzettséget, az értelem igaz tanítását követeli meg, hanem ugyanakkor a krisztusi szeretet sugárzó, szívbeli melegségét is.

4. Az egyházaknak – a nagyoknak és a kisebbeknek egyaránt – át kell gondolniuk, és ki kell alakítaniuk új missziói stratégiáikat, mert új társadalmi helyzetünk egyik veszedelmes kísértése az, hogy sok minden fontos feladattal foglalkozva (vallásoktatás, iskolák, tömegtájékoztatási lehetőségek, ingatlanok stb.), nem marad idejük és erejük „az egy szükséges dologra” (Lk 10,42), amire pedig nagy az igény és vágyakozás. Így szinte akaratlanul átengedik sokszor – sajnos – a szektáknak a személyes jellegű hívogatást és evangelizációt, a kereső és tusakodó lelkekkel való személyes foglalkozást.

5. A szektákkal szembeni védekezésnek fontos eszközei az egyháztagok, akiket fel kell készíteni arra, hogy felismerjék mi felel meg, és mi nem, a hiteles és igaz bibliai tanításoknak. Tudjuk, hogy vannak olyan alapvető, elengedhetetlen keresztyén igazságok, melyek tagadása esetén nem lehet keresztyén hitről beszélni. Ez azért is fontos, mert a szekták egy része éppen a keresztyén tanítások terjesztésének jelszavával lép fel. Melyek ezek az alapvető keresztyén tanítások?

a) Isten egyedüli kijelentése a teljes Szentírásban közölt üzenet. Minden „kiegészítés, és csonkítás” vagy önkényes válogatás ellentétes a keresztyén hittel.

b) A Szentháromság Istenbe – Atya, Fiú és Szentlélek – vetett hit nélkül nincs keresztyénség.

c) Jézus Krisztus élete, halála és feltámadása az üdvösség forrása.

d) A teremtő, megváltó és megszentelő Istenbe vetett hit a gyümölcsstermő életben válik hálás, megszentelt, és krisztusi lélekkel szolgáló életté.

6. Még konkrétan:

Sürgősen szükség lenne három irányú, folyamatos konzultációkra:

– Ökumenikus eszmecsere a közös stratégia kidolgozása végett;

– Világi szakértőkkel, orvosokkal és szociális munkásokkal való rendszeres tanácskozással;

A helyi önkormányzatokkal is folyamatosan érintkezni kell tájékoztatásuk céljából;

7. Fokozni kell a világos, olvasmányos kiadványok megjelentetését.

8. Létre kell hozni az érintett családok szervezetét (melyeknek valamelyik tagja: házastárs, gyermek, a szekták és a kultuszok hatása alá került).

Arra is szükség van, hogy próbáljuk még felmérni: miben áll a szekták és hasonló vallási közösségek vonzóereje?

Bizonyára főként két tényezőt kell itt elsősorban vizsgálnunk: egyfelől az érintett közösségek jellegzetességeit, másfelől a hozzájuk csatlakozók indítékait. Mivel mindkét tekintetben sokféleség mutatkozik, kérdésünkre aligha lehet általános érvényű választ adni. Vannak azonban viszonylag széles körben észlelhető, jellegzetes vonások. Közülük emelünk ki néhányat:

Korunk a rohamos változások időszaka és ez igen széles rétegek esetében elbizonytalanodással, orientációvesztéssel, tanácstalansággal jár együtt. Ebben a helyzetben vonzóvá válhatnak az egyes vallási közösségek részéről nagy határozottsággal képviselt egyszerű, sokszor erősen leegyszerűsíthető, problémamentes, kész válaszok. Az elbizonytalanodással függhet össze a (némelykor „külön kijelentésekre” is hivatkozó) vezetőik, a nemegyszer részletesen szabályozó, a magánélet ügyeibe is belenyúló, tekintélyelvű vezetés elfogadásának a készsége.

Egyfelől az elmagányosodás, másfelől a társadalmi élet elszemélytelenedése, az eltömegesedés is korunk jellemző vonásai közé tartozik. Az emiatt frusztrált, szenvedő embert vonzhatja, hogy van csoport, amely magához hívja, fontosnak tartja, helyet kínál neki, és a „kiválasztottakhoz”, az elithez való tartozás öntudatát plántálja bele. Lehetővé válik így számára a névtelenségből való kilépés, az aktív részvétel.

A modern korban erősen racionalizálódott, tárgyiasult az emberi élet. Szinte magától értődő, hogy jelentkezik az ellenhatás. Feltör a más, a transzcendens utáni vágy. Megejtő lehet, ha valamely csoport a megszokottnál jóval titokzatosabb formák között, minden eddigit felülmúló titkok feltárását, az azokba való beavatást ígéri. – Helyet követel magának az érzelmi világ, a felszabadult spontaneitás utáni vágy is. Fontossá válhat az ember számára az a hely, ahol ennek megélésére lehetőséget adnak.

A modern korokban – és bizonyára nem is minden ok nélkül – fájdalmasan korlátozottnak, korlátok közé szorítottak érzik életüket, helyzetüket. Ilyen körülmények között csábító lehet okkultista praktikák stb. segítségével megkísérelni a jövőbe látást vagy egyenesen a jövőndő befolyásolását. De az ún. „sikerteológia”, a szenvedések, betegségek nélküli élet ígérete is ezen a ponton szólíthat meg embereket.

Az ifjúság a nemzetközi irodalom szerint is különösen „veszélyeztetett” csoport. Ennek bizonyára sok oka van. Az egyik feltétlenül az a természetes életkori adottság, hogy az önállósodás folyamatában kritikussá válik a fiatal. Lehet-e etikusnak nevezni azonban, ha

erre még „rá is játszanak”, és a csoporthoz való kötődés érdekében eltávolítani igyekeznek családjától, egyházától, eddigi életkörülményeitől?

Nem kerülhetjük itt meg a szektás csoportok munkamódszereinek kérdését. Sok esetben a lélektani eszközök – tudatos, avagy ösztönös – ügyes használatával találkozunk. Vannak olyan esetek is – és itt semmiképpen nem kívánunk általánosítani –, amikor egyértelműen lélektani manipulációról van szó, amely a különböző vallási csoportok által gyakorolt vonzóerő kérdését vizsgálva, az emberekben vagy egyes csoportjaikban valóságosan meglévő vágyakra, igényekre bukkanunk. Segítő és hasznos, hogy ezáltal jobban megismerjük az embert. Természetesen nem az a küldetésünk, hogy kiszolgáljuk az emberi vágyakat, igényeket, és esetleg ebben próbáljuk felülmúlni a szektás csoportokat. Másfelől viszont szolgálhatunk azt igényli, hogy ismerjük: mire van az embernek szüksége, milyen gondokkal küzd, milyen az a helyzet, külső-belső situáció, amelyben él, és melyre nézve szólunk, közvetítenünk kell számára az evangéliumot.

Egyházi, lelkészi körökben gyakran kérdezik: Hogyan védekezzünk? Ezt a kérdést a fentebbiekben már többször érintettük. Itt azt szeretnénk külön aláhúzni, hogy elsősorban arra van szükség: az egyház, a gyülekezet töltse be hivatását. Olyan feladatokról van tehát szó, amelyek „szektaveszély” nélkül is időszerűek. Az eddig említetteket nem ismételve, kiemeljük ezek közül az alábbiakat:

Sürgető a gyülekezet építés és ennek az élő közösségi formálódás. A nagyobb egyházakban, gyülekezetekben így sokszor súlyos hiányosságai vannak. Meg kell teremteni az alkalmakat a személyes, kölcsönös segítő testvéri kapcsolatok ápolására, a tevékeny szolgáló részvételre; a merev kötöttségek nélküli együttlétekre. Az élő közösség véd a kívülről érkező vonzásoktól.

A gyülekezet tagjaival való törődésre, a személyes felügyeletre igen nagy szükség van. Ne csak akkor kezdődjenek, ha valaki a gyülekezet aktív vagy névleges tagjai közül más vallási közösségek vonzás körébe kerül. Akkor már valószínűleg egyébként is késő. Természetesen ismeretes a súlyos gond: a sokszor túlterhelt lelkésznek hogyan legyen erre ereje, ideje? Ebben az összefüggésben ismét a gyülekezet építés fontosságát

kell aláhúznunk: ennek során bontakozhat ki a sokoldalú munkatársi segítség.

Az ifjúság, gyermekek között végzett munka iránti felelősség örvendetesen növekszik. Témánk összefüggésében annak fontosságát emeljük ki, hogy a fiataloknak „helyet” kell készíteni a gyülekezetben: életkori sajátosságainak megfelelő körülmények között más fiatalokkal eleven közösséget alkotva, kreatív módon vehessenek részt a gyülekezet életében.

A szülők és családok segítése, tanácsolása is fontos. A tapasztalatok szerint a túl szigorú, tekintély elvű, esetleg még a vallási dolgokban is erőszakos nevelés, vagy netán a szülői, családi közöny, és így a gyermek „elárlása” elősegítheti a szekták hatásának érvényesülését.

9. A különböző szekták és okkult vallások torzulások veszélye az egyházakat a missziói elkötelezettség ébresztésének szükségére kell, hogy figyelmeztessen. Nagyon találon jegyzi meg az egyik esperesi beszámoló, hogy „a sok szekta nem csak veszélyt jelent, hanem bizonyos értelemben áldást is, amennyiben serkenti missziói tudatunkat, és ösztönöz a pásztorolásra”. (Bororádi Zoltán, Nyíregyháza.) Egy másik beszámoló azt hangsúlyozza, hogy „nagyon fontos a lelkész személye és tiszta szolgálata. Ha az életszentség ott áll az igehirdetés mögött, akkor a szakadás nem következik be sehol sem.” (Labossa Lajos, Tatabánya) „Sok múlik – hangsúlyozza egy további írás – a lelképásztor lelki magatartásán.” (Szemerey László, Ócsény) Igazat kell adnunk annak az amerikai teológiai professzornak, aki a szektákkal és kultuszokkal foglalkozó írásában megállapítja: „az egyházaknak nem a szektáktól kell félniük, hanem saját hitetlenségüktől és tunyaságuktól.” (H. Daviss: Christian Deviations, „Challenge of the Sects.”)

10. Végezetül annak a reménységünknek adunk hangot, melyet szintén megfogalmazott az egyik beszámoló: hogy ez a sok imádsággal és fáradozással készült kis kiadványunk, jó segítség lesz a gyülekezetek számára, hogy jobban tájékozódjanak a szekták dzsungelében és felkészültek legyenek agresszív missziójukkal szemben”. (Derencsényi István, Debrecen)

Adja Isten, hogy ennek a várákosnak legalább részben megfeleljen az szerény kiadvány.

VISSZHANG

Hogyan is szólítják egyházi embereiket a baptisták?

A Theológiai Szemle 1992. évi 5. számának 290. oldalán Szebeni Olivér: Meyer Henrik emlékére című tanulmányában ez olvasható:

(Mayer) „utódai – alkalmazkodva a hazai protestáns szóhasználatához – az egyházi embereket 'lelképásztoroknak' nevezik, és a néhány évtizede még elvetett, 'nagy' – és 'főtiszteletű' cím is mind gyakoribb. Elmaradozik a régebbi 'testvér'.”

Az idézett szakaszban csak a „lelképásztor” szó használatára vonatkozó megállapítás helytálló. A 'nagy' – és

'főtiszteletű' megszólítás azonban nemhogy egyre gyakoribb lenne a hazai baptisták körében, ellenkezőleg, a legmesszebbmenőkig került kifejezés mind a hivatalos, mind pedig a magánérintkezésben. A szívünknek kedves „testvér” szó napjainkban is a legrangosabb megszólítás – oda s vissza – még az ún. egyszerű gyülekezeti tagok és az egyházi szolgálattevők kapcsolatában is, istentiszteleteinken közgyűléseinken éppúgy, mint levelezésünkben. Nekünk ez a szép megszólítás jár. Szervezeti szempontból demokratikus jellegű közösségünkben ez olyan természetes, hogy csak akkor szólunk róla, ha valaki – mint most is történt – e gyakorlatot kétségbe vonja.

A Magyarországi Baptista Egyház Elnöksége

CONTENTS OF NO 1993/2

LORD, SPEAK TO US!

Béla *Harmati*: Light out of Darkness – De tenebris lux

LORD, TEACH US!

Támás *Adamik*: Flagitia Christianorum – Lajos *Tegez*: The Beatitudes – Dr. Sándor *Cserháti*: The Only Chance for a Promising Future – Ambrus *Molnár*: The Origin of Burial Customs, the Present Day Practice of Bewailing of the Dead on the River Küküllő in Transylvania – István *Agoston*: Instructions for Chaplains in 1797 – Samu *Benkő*: The Role of Calvinistic Sermons in Spreading the Ideas of Enlightenment and Liberalism in Transylvania – Barna *Horváth*: The Meaning of Life and Suffering

OUTLOOK

Eszter *Karsay*: „We Look for New Heavens and a New Earth” (Report on the Conference in Rio de Janeiro) – Open letter to the Churches – Károly *Tóth*: Ecumenical challenges of our days

WORLD CHRISTENDOM

Balázs *Németh*: The „Christian Peace Conference” in the Scales – CEC addresses the consultation of religious leaders on ex Yugoslavia – Religions leaders of Armenia and Azerbaidzhan agreed in meeting – The General Secretaries of National Church Councils meet in Berlin

REVIEW OF BOOK

János *Bolyki*: The Search of Jesus' Life on the Most Recent Theological Literature – Zoltán *Hamar*: The Search of Jesus' Life in the American Theological Literature of Our Days – Anna *Bátki*: Elisabeth Schüssler-Fiorenza: In Memory of Her – Mihály *Márkus jr.*: The Trial of Jesus before Pilate in the Recent Search of Theology – Áron *Németh*: Jesus in the Koran – Levente *Szabó*: Selections from the Series „The Jesus Library” – Erzsébet *Szilvássy*: R.T. France: Jesus the Radical – „Let No Man Deceive You...” Ecumenical Study Booklets No 1992/4

ECHO

How Do Baptists Address Their Churchmen?

INHALT DER NUMMER 1993/2

REDE UNS AN, HERR!

Béla *Harmati*: Licht aus der Finsternis – De tenebris lux

LEHRE UNS, HERR!

Támás *Adamik*: Flagitia Christianorum – Lajos *Tegez*: Die Seligpreisungen – Sándor *Cserháti*: Die einzige Chance einer verheissungsvollen Zukunft – Ambrus *Molnár*: Der Ursprung der Begräbnisgebräuche, die heutige Praxis der Totenklage am Fluss Küküllő in Siebenbürgen – István *Agoston*: „Instruktionen” für Feldprediger im Jahre 1797 – Samu *Benkő*: Die Rolle der kalvinistischen Predigten in Verbreitung der Ideen der Aufklärung und des Liberalismus in Siebenbürgen – Barna *Horváth*: Der Sinn des Lebens und des Leidens

AUSSCHAU

Eszter *Karsay*: „Wir suchen einen neuen Himmel und eine neue Erde” (Bericht über die Konferenz in Rio de Janeiro) – Offener Brief an die Kirchen – Károly *Tóth*: Die ökumenischen Herausforderungen unserer Tage

WELTCHRISTENTUM

Balázs *Németh*: Die „Christliche Friedenskonferenz” gewogen – Die KEK grüsst die Konsultation der religiösen Führer über die ehemaligen Jugoslawien – Die religiösen Führer von Armenien und Aserbaidzhan haben sich ein Treffen verabredet – Die Generalsekretär des Nationalrats der Kirchen treffen in Berlin

BÜCHERSCHAU

János *Bolyki*: Die Jesu-Leben-Forschung in der neuesten Fachliteratur – Zoltán *Hamar*: Die Jesu-Leben-Forschung in der gegenwärtigen theologischen Literatur in Amerika – Anna *Bátki*: Elisabeth Schlüssler-Fiorenza: In Memory of Her – Mihály *Márkus Jr.*: Der Prozess Jesu vor Pilatus in der neuesten theologischen Forschung – Áron *Németh*: Jesus in Koran – Levente *Szabó*: Eine Auswahl aus der Serie „The Jesus Library” – Erzsébet *Szilvássy*: R.T. France: Jesus the Radical – „Sehet zu, dass euch nicht jemand verführe...” Ökumenische Studienhefte No 1992/4

WIDERHALL

Wie reden die Baptisten ihre Kirchenmänner an?

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÁLVIN JÁNOS KIADÓJÁNAK KÖNYVAJÁNLATA

Máté evangéliuma, új ford.	42,-Ft
Márk evangéliuma, új ford.	42,-Ft
Lukács evangéliuma, új ford.	42,-Ft
János evangéliuma, új ford.	42,-Ft
Ravasz László: Emlékezéseim	610,-Ft
Ravasz László: Az Újszövetség magyarázata I. Máté, Márk Lukács evangéliumának együttes magyarázata, János evangéliuma. Apostolok cselekedetei.	580,-Ft
Ravasz László: Az Újszövetség magyarázata II. Pál apostol levelei, Zsidókhöz írt levél, A „közönséges” levelek, Jelenségek könyve.	580,-Ft
Ablonczy Dániel: Családkönyv	290,-Ft
Vatai László: Dosztojevszkij. A szubjektív életérzés filozófiája.	260,-Ft
Forgon Pál: Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak – Egy kárpátaljai magyar református lelkész a gulágon.	250,-Ft
Frederick Neumann: Az új szív. A Hegyi Beszéd magyarázata.	320,-Ft
Ulrich Fick: Útközben – rövid elbeszélések	150,-Ft
Csiha Kálmán: Fény a rácsokon – börtönévek vallomása	120,-Ft
Tompa Mihály: Pünköst reggelén – verseskötet	210,-Ft
Gyökössy Endre: Magunkról magunknak 7. kiadás	175,-Ft
Dr. Pálhegyi Ferenc: Keresztyén házasság	208,-Ft
Gyülvérszi Barnabásné: Én vagyok...	150,-Ft
Douglas: „És köntösömre sorsot vetettek”	250,-Ft
Dickens: Urunk élete	150,-Ft
Új Aranyhárfa – verseskötet	390,-Ft
Ravasz László: Hazafelé – imádságos könyv	190,-Ft
Dr. Varga Zsigmond: Újszövetségi görög-magyar szótár	900,-Ft
Dr. Gyökössy Endre: Hogyan tartunk gyermekbibliaórárt?	100,-Ft
Mindennapi kenyerünk... Bibliai tanácsok, ígéretek, imádságok az év napjaira.	60,-Ft
Muraközy Gyula: A szeretet evangéliumának hirdetője Válogatás Muraközy Gyula életművéből.	230,-Ft
John Bright: Izráel története	270,-Ft
Aranymondásokat tartalmazó öntapadós bélyeg gyerekeknek	50,-Ft

Kaphatók: a Protestáns Könyvesboltban, Budapest, IX., Ráday u. 1.
a Debreceni Református Könyvesboltban, Debrecen, Piac u. 4-6.
Kecskeméti Református Könyvesbolt, Kecskemét, Szabadság tér 6.
Református Könyvesbolt, Szeged, Kárász u. 15.

Megrendelhetők: minden lelkési hivatalban és a Kálvin Kiadónál, 1440 Budapest,
Abonyi u. 21. Pf. 5. Utánvételes küldésre megrendelést csak a
Kálvin Kiadó fogad el és teljesít!

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

Ecce homo

Hit és megmaradás

Kereszt és kereszthordozás

Az apostoli tekintély „eredete”

Honnan, merre, református
értelmiség?

A húsvéti ünnepkör ünnepei és
jeles napjai

In memoriam Ormos Lajos és
Patonay Dezső

Az ökumenikus evangelizáció
teológiai bázisa

Nemzetközi cigánykonferencia

Az EVT Hit és Egyházalkotmány
Bizottsága munkája, tanulmányai
tükrében 1963-1993

Szemle

ÚJ FOLYAM (XXXVI)

1993
3

THEOLOGIAI SZEMLÉ

1993. május–június

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája,
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal:

Ref. Zsinati iroda,
1146 Budapest, Abonyi u. 21.
Telefon: 122-7870

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserháti Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Szedés, tördelés, nyomás
Ráday Nyomda

Felelős vezető: Demeter Levente

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy
átutalással a Kálvin János
Kiadó – Budapest OTP
218-98141/536-209803 csekk-
számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:
Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:
Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:
Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 900,-Ft
Egyes szám ára 150,-Ft

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

BERKI FERIZ: Ecce homo 129

TANÍTS MINKET, URUNK!

MOLNÁR JÁNOS: Hit és megmaradás – Egyház és
megtartatás 130

TEGEZ LAJOS: Kereszt és keresztthordozás Krisztus
követésében 134

BALLA PÉTER: Az apostoli tekintély „eredete” 138

KOZMA ZSOLT: Honnan, merre, református értelmiség? ...140

MOLNÁR AMBRUS: A húsvéti ünnepkör ünnepei és
jeles napjai 143

MÜLLER, GOTTHOLD: Út a kapzsiság és kedvesség
(charme) között 148

HÁLÓ MAGDOLNA: Ormos Lajos tanfelügyelő életútja ...153

BENKE GYÖRGY: Az ökumenikus evangelizáció
teológiai bázisa 157

KITEKINTÉS

Nemzetközi cigánykonferencia (Bóna Zoltán felszólalása) ...163

RÁCZ LAJOS: Patonay Dezső emlékezete 164

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Európai protestáns nagygyűlés Budapesten 167

VICZIÁN JÁNOS: A nemzeti és regionális Ökumenikus
Tanácsok harmadik nemzetközi konzultációja 170

GASSMANN, GÜNTHER: Montreal 1963-tól Santiago
de Compostela 1993-ig 172

EEK hírek 179

Nemzetközi Keresztyén – Zsidó Tanács: Zsidók és
Keresztyének egy jobb világ közös vallási alapját
keresik 181

SZEMLÉ

KOCSIS ATTILA: Emlékezés egy 350 éve írott levélre 185

SZÓNYI GYÖGY: Felkészülés az igehirdetésre.
Homiletika (Boross Géza) 185

CSANÁD BÉLA: Kutak és emlékek (Szénási Sándor) 186

FRANZ ALT: Schilfgras statt Atom (Szénási Sándor) 187

Kikerülhetetlen kérdések – elkerülhetetlen válaszok (–tl–) ..191

HÍREK

50 éves az Ökumenikus Tanács 192

Az Ökumenika Alapítvány Pályázata 192

A KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1993. VI. 5.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Ecce Homo

Miután elültek az egyház belső békéjét feldúló krisztológiai hitviták, s a *chalkedóni IV. egyetemes zsinat* egyszer s mindenkorra kimondta, hogy *Jézus Krisztus, „két természetben összevegyítetlenül, változatlanul, szétválaszthatatlanul és oszthatatlanul” tökéletesen Isten és tökéletesen Ember*, ez az alapvető dogmatikai kérdés – leszámítva a monothelézizmus rövid ideig tartó tévтанát – nyugvópontonra került. Mindazonáltal nem kétséges, hogy a keresztény teológiában, liturgiában és köztudatban *Krisztus istensége* – elsődlegességénél és mérhetetlen fennsőbbiségénél fogva – *hangsúlyosabb maradt emberségével szemben*.

Krisztus isteni és emberi természetének kettős vonala egymással párhuzamosan húzódik végig az egész Újszövetségen. Az elsőt, az istenit, mint alapvető hittételt, természetesen elfogadjuk, sőt – mint említettem – előtérbe is helyezzük. A másodikat, az emberit, amelyre pedig maga Jézus annyiszor utalt, akarva-nemakarva némiképpen elhanyagoljuk. Megpróbálom tehát vázlatosan összefoglalni az *evangéliumok bizonyágátételét* Isten egyszerűlt Fiának emberségéről is, amely által Ő, gyarlóságunk és esendőségünk mellett is, az Ő „legkisebb testvéreiv” fogadott minket.

A szinoptikusoknál maga Krisztus előszeretettel *Emberfiának* – vagyis embernek (Ez 37,3) – nevezi magát, míg istenfiúi mivoltát az Atya jelenti ki, követői, barátai megvallják annak, ellenségei pedig vádolják, hogy Isten Fiának tette magát. Csak János evangéliumában beszél Jézus többször is *istenfiúságról*; ám ugyanott találjuk a magyarázatát annak is, hogy miért akar minél teljesebben azonosulni az emberrel: „*Mert az Isten nem azért küldte el Fiát a világba, hogy elítélje a világot, hanem hogy üdvözüljön a világ általa*” (Jn 3,17).

Jézus nyomorúságos körülmények között született emberként, mégpedig a zsidó nép fiaként, „a törvénynek alávetve”. Ennek megfelelően körül is metéltetett, majd később is megtartotta népének vallási szabályait, szokásait. Izrael népe is a maga köréből valónak tekintette őt, úgyhogy „*József fiának*”, „*az ács fiának*” nevezte. Mindkét újszövetségi genealógiája is ezt a szellemet tükrözi.

Élső csodatétele nem valamiféle eget-földet megrengető cselekedet, hanem pusztán Jézus *emberi* tapintatából, szolidaritásából, segítőkészségéből fakad. A *kánaai menyegzőn* úgy segít ki szorult helyzetéből a lakodalmas ház gazdáját, hogy a vizet borrá változtatja. Megengedi magának ezt az emberi „gyarlóságot”, amely nem kapcsolódik semmiféle magasabb célhoz, hanem csupán ahhoz, *hogy a násznap jól érezze magát, vigadjon*.

Jóllehet megkísértésekor idézte az ószövetségi ígét, mely szerint „*nemcsak kenyérről él az ember...*”, az Általa tanított imádságban, a Miatyánkban nem feledkezik meg a *mindennapi kenyérért* való fohászokról. A tanítását hallgató és a Tőle gyógyulást váró tömeget pedig két alkalommal is megvendégeli a *kenyérzsaporítás* csodája révén.

Az *Emberfia* is részese a *köznapi emberek életmegnyilvánulásainak*: megéheznek, megsomjaznak, elfárad. Az asketikus Keresztelő Jánossal ellentétben, aki „nem eszik és nem iszik”, Ő igenis „eszik és iszik”. Mindkettőjükéről megszületik az igazságtalan, káromló vélemény: Jánosban ördög van, Jézus pedig „*falánk és részeges ember, vámszedők és bűnösök barátja*” (Mt 11,18-19). Pedig Jézus is csak úgy él és viselkedik, mint minden hithű, mértéktartó zsidó kortársa: eljár a jeruzsálemi temp-

lomba és a zsinagógákba, örül és szomorkodik, elfogadja a vendégségekbe szóló meghívásokat az ételt és az italt, sőt a vendégeknek kijáró lábmosást és fejének megkenését is.

Isteni hatalmánál fogva csodálatos *gyógyításokat* visz véghez, és nem is mindig ragaszkodik a megelőlegezett hithez. Mert határtalan *emberszeretetében* azt tartja első rendben fontosnak, hogy *enyhítsen az emberek szenvedéseiben*, hogy visszaadja a vakok, bénák, süketnémák, leprások, nyomorékok egészségét. Ebben nemegyszer túlteszi magát a *szombati munkatiltalom* áthágatatlannak vélt rituális szabályán, mondván: „*Az Emberfia ura a szombatnak*”, meg hogy „*a szombat lett az emberért, nem az ember a szombatért*” (Mk 2,27). Ugyanez a véleménye akkor is, amikor a farizeusok megróják azért, hogy megéhezett tanítványai szombati napon *kalászkokat tépnek* a gabonaföldön, így akarva csillapítani éhségüket.

Életigenlését a halál közvetlen jelenléte sem befolyásolja. Három halottat hoz vissza a földi életbe: a naini özvegyasszony fiát, Jairus leányát és Lázárt, bethániai barátját. E három csodatétel talán *legemberibb* mozzanata az, amelyet csak Márk evangélista jegyzett fel: miután feltámasztotta Jairus leányát, nem hálaímára szólítja fel a jelenlevőket, hanem arra, hogy „*adjanak enni a leánykának*” (Mk 5,43).

Tanításaiból, példabeszédeiből csak egyet emeljük ki. Az *utolsó útletről* mondott eschatológiai beszédében az *Emberfia* nem az Írás sok-sok parancsának, szabályának, előírásának a megtartását kéri majd számon az ítélőszéke előtt állóktól, hanem kizárólag az *emberiesség* jótéteményeit: „*mert éheztem, és ennem adtatok, szomjaztam, és innom adtatok, jövevény voltam, és befogadtatok, mezítelen voltam, és felruháztatok, beteg voltam és meglátogattatok, börtönben voltam és eljöttetek hozzám*” (Mt 25,35-36). És hozzáteszi, hogy bármely jótéteményt cselekedtek *bárával* az Ő „legkisebb testvérei közül, vagy pedig megtagadták azt tőle, Ővele cselekedték, vagy Őtőle tagadták azt meg. Isten így még nem azonosult teremtményével, az emberrel.

Jézus nem felsőbbbbségesen, isteni sérthetlensége tudatában, hanem *emberi* módon fogadja meghurcoltatását és halálát. „*Szomorú az én lelkem mindhalálig...*” mondja tanítványainak a Gecsemáné kertben, majd így fohászodik a Mennyei Atyához: „*Atyám, ha lehetséges, távozzék el tőlem ez a pohár; mindazonáltal ne úgy legyen, ahogyan én akarom, hanem amint Te*”. A keresztén még átéli a legnagyobb *lelki* megpróbáltatást is, amely embernek osztályrészlül juthat: az Istentől való elhagyatottságot. „*En Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?*” – kiáltja a zsoldár szavait. Téli szenvedéseit pedig tetézi még az égető *szomjúság* is. „*Szomjazom!*” – jajdul fel, majd miután megízleli a feléje nyújtott ecetet, kimondja az *emberi küldetésének befejezését* jelentő utolsó szót: „*Elvégeztetett*”.

A halott Krisztust minden embert megillető végtisztességgel temették el. Ő pedig – mintegy viszonzásul – *felmagasztalta, megdicsőítette az emberi testet* feltámasztásával és mennybemenetelével.

Csak az Isten volt képes ennyire Ember lenni. Pilátus pedig nem is sejtette, milyen nagy igazságot mondott ki, amikor a felbőszített, üvöltő tömeg előtt ezekkel a szavakkal mutatott rá a bíborköpenyes, töviskoronás, meggyötört, a korbácsütésektől vérző Názáreti Jézusra: „*Íme, az Ember!*”

Dr. Berki Feriz

Hit és megmaradás – egyház és megtartatás

Ahhoz, hogy a témát a mai élethelyzetek és sorskérdések figyelembevételével közelíthessük meg, a vizsgálódás során szem előtt tartva az idő hármastagolását: múlt, jelen, jövő, azt hiszem, három tagadhatatlan igazságból kell kiindulnunk:

Először: a századvégi magyarság három létformában él. Ezt a hármasságot Ravasz „háromgerezdű magyarságnak” nevezi. Az első létforma, gerezd, a törzsmagyarság, amely saját államiságát éli. A másik létforma: a magyarság, mint kisebbség és a harmadik: a világban szétszórt magyarság (Isten rostájában, III.234.). Ez a megállapítás nemcsak az összmagyarsággal kapcsolatosan igaz, hanem a magyarság jelentékeny részét magába foglaló, átfogó és felvállaló református egyházzal kapcsolatban is. Ha teológiailag beszélhetünk is a küzdő és a győzedelmeskedő egyház, vagy az egy egyház és az egyetemes egyház létezéséről, mint történelmi meghatározottságban élő eszkatológikus valóságról, a református egyházat elsősorban a magyarság létformáira lebontva kell és lehet vizsgálni. A református egyház az anyaországban, a leszakított geográfiai és történelmi tartományokban és a szétszórtságban élő református magyarok egyháza.

Másodszor: ez a háromgerezdű magyarság csak együtt egész. A hármastagú létformára lebomló egyház is csak együtt egész. Külön-külön csak mozaik, amelyik ha nem épül be az egységes képbe, csak tovább töredezik. Az egész jelleg feladása az egyetemes cél, igény és küldetés feladása, egyben elidegenedés, bezárkózás, partikularizmus.

Harmadszor: a jelen kor sajátosságainak figyelembevételével, a társadalmi és politikai változások kihívására szükségesnek tartom a következő kérdések megválaszolását: Mit jelent ma a magyarság és mit jelent magyarnak lenni az anyaországban, a kisebbségben és a szétszórtságban, és mit jelent az egyház ezekben a létformákban, miért van egyház, s ha van egyház, márpedig van, mi az egyház feladata, célkitűzése és küldetése?

Minden korban újból és újból kell ezekre a kérdésekre válaszolni. Egy letűnt korszak egyháza és magyarságról alkotott képét nem lehet kritika nélkül ráhúzni egy későbbi korra anélkül, hogy ne esnénk az anakronizmus veszélyébe. A múlt képei, definíciók és általában a történelmi tények csak kiindulópontok és irányadók lehetnek. Nemzedékünk olyan jelenségekkel, társadalmi és politikai tényezőkkel és szellemi irányzatokkal konfrontálódik, amelyek új választ és új magatartást követelnek. Az újban csak annak van helye, aminek modell-értéke volt a reformációban, a presbiteriánizmusban, vagy a későbbi puritanizmusban és az újreformátori teológiában. Ez a modell-érték a Szentírásban adott egyházkép és a belőle fakadó lélek, amelyik minden korban épp az

újralfedezés és az újrafogalmazás által meg tudta termékenyíteni a magyar református életet.

Ahhoz, tehát, hogy egyfelől a múltra nézve, másfelől a jelennel és főleg a jövővel kapcsolatosan tudjunk a hit és megtartatás, egyház és megmaradás egzisztenciális kérdéséről beszélni szükséges: 1.) – népünk létformáinak pontos ismerete, 2.) – az egyház jellegének, identitásának és missziójának, valamint 3.) – az egyház és a nemzet (magyarság) kapcsolatának feltárása és újrafogalmazása.

Az egyes létformák minden szintjén el kéne végezni ezt a teológiai, de egyben egyházzociológiai, egyházipolitikai és egyetemes magyar kulturális felmérést. Csak ezt követően beszélhetünk egyetemes magyar egyházzal és az egyház egyetemes kulturálisáról, mint népmegtartó erőről és hatalomról.

A következőkben a kisebbségi sors (létforma, gerezd) szempontjából vizsgáljuk meg az érintett kérdéseket.

- I. A kisebbség mint magyar létforma
- II. Mi az egyház?
- III. Egyház és kisebbség

I. A kisebbség mint magyar létforma

Mielőtt a kisebbségi létformáról beszélnénk, röviden nézzük meg, mit jelent a magyarság mai létformáira lebontatlanul?

„A magyarság szellemi közösség, lelki egység – írja Ravasz (Isten rostájában, III.236-237.o.). Nem faj, faj szerint nagyon kevesen volnánk magyarok. A magyarság nem politikai, állami test, ...mert a magyar államban is vannak kisebbségek... Ha nem faj, nem politikum, mi akkor a magyarság? Felelhetek erre úgy, hogy a magyarság ismeret, tényeknek az ismerete, azután érzés, kibeszélt, vagy kibeszélhetetlen, elmondott vagy elmondhatatlan érzéseknek a bonyolult hangszerelése. Mondhatom azt is, hogy akarat, célok igenlése, munka vállalása, cselekvés, erkölcs. De ezzel is csak azt mondom, hogy a magyarság valami lelki valóság, tárgyaktól független, mégis roppant tárgyrendszerekben testet öltő lélek.”

Az egyetemes magyarság gyökere a magyar öntudat. „Ismerete mindannak ami magyar, természetben, történelemben, művészi alkotásban és erkölcsi parancsban egyaránt” (u.o.237.o.). Továbbá: meggyőződés, hogy a magyarság „érték, nemcsak a világra, hanem különösen önmagunkra nézve” és nem utolsó sorban: hivatástudat és szolgálat, életfeladat, egyszersmind szabály. Egyszóval forrás, meder és torkolat annak a léleknek számára, amelyet Isten magyarnak rendelt s úgy rajzolta ki pályafutását, mint a Tisza folyását (u.o.237.o.).

A magyarság történelme ennek a „roppant tárgyrendszernek testet öltő léleknek”, öntudatnak, meg-

győződésnek és hivatástudatnak szüntelen próbája, nyílt ellensége, sokszor gyilkosa. Elég ha csak egyszerűen tényeket sorolunk fel a teljesség igénye nélkül: 1526. mohácsi vész, 1541. Buda eleste, majd II. Rákóczi György kudarca, 1711. a szabadságharc gyászos vége, az 1848-as forradalom tragédiája és az első és a második világháború.

A történelem minden fordulatában fennállt és sokszor be is következett a magyarság egységes létformájának törése. Legsúlyosabban a világháború dúlta szét létfenntartó kereteinket, s teremtette meg a ma is létező kisebbségi létformát.

A kisebbségi lét a törzs-magyarsághoz viszonyítva először: szakadás, másodsor: fenyegetettség. „Nincs a világon olyan többség – írja Ravasz –, amelyik belovadással ne fenyegetné a kisebbséget. Érdekes módon, minél kevésbé akarja, annál inkább”. Harmadszor: feladat, új utak kiépítése, a mindenkori magyar műveltség megszerzése és továbbadása.

Hogy az erdélyi magyarság, a transzilván ember miként fogadta és rendezte be kisebbségbe kényszerült életét, talán legszemléletesebben Kós Károly és Zágoni István írásaiból ismerhető meg, (lásd: Kiáltó szó, első szám). Az első és nagy feladat a tények tudomásul vétele volt. „Valahol aláírtak valamit, valahol megaludtak valamit, valahol elosztottak valamit, valahol egy nyitott ajtót becsaptak, hogy legyen az zárva örökre – írja Kós. – Ahová a magunk erejével, ezer esztendő munkájával kapaszkodtunk és minden lépcsőfokát a magunk izmaival és eszével vágtuk a magunk vérével öntözött irdatlan sziklába, onnan dobtak le minket... Két esztendő keserű várakozása, dermedt álma után megtudtuk, hogy minden amiben hittünk, bíztunk, reménykedtünk, délibáb az. Megtudtuk, hogy a nap nem ott kel fel, ahol lenyugodott.”

A második lépés az ocsudás, a felszerkenés és a berendezkedés nehéz útja volt. „A régi Magyarország nincs többé számunkra – írja tovább Kós –, de Erdély, Ardeal, Siebenbürgen, Transsilvania, vagy bármi nyelven nevezte és nevezi a világ: feltámadt és van, amint, hogy volt akkor is, amikor azt hittük mi magunk, mert akartuk hinni, hogy nincs és csak Magyarország van. Akkor is volt, de most is van és akárhogyan is akarja akármilyen akarat, lesz örökkön, örökké... Régi szerszámokkal új fegyvereket kell kezűcsölnünk, a lerakottaknál, az összetörteknél, a kezűnkől kicsavartaknál jobbakat... Számba kell vennünk erőinket, szervezni kell a munkát, tudnunk kell a célt, amit el akarunk érni”.

Végül a harmadik lépés – ha egyáltalán a mai történetírás szabályai megengedik ezt, a harc megvívása, a cél elérése volt, melyet Zágoni István tételekben is megfogalmazott: nemzeti szervezkedés szabadsága, nemzeti vagyon, kultúra, rend, a munka szabadsága, szabadságjogok (Kiáltó Szó, 32-35.o.).

Hogy a kisebbségi sorsba szakadt magyarság ebből mennyit és mit valósított meg a két világháború között, a történetírás feladatába tartozik azt megírni. Számunkra itt és most az analógiák a fontosak, közelebből a Kósék által felvázolt kisebbségi sors kontinuitásának új történelmi szituációja hátunk mögött tudva több mint 70 év tapasztalatát. Gerezdesítésünket, a törzs-

magyarságtól való politikai leszakítottságunkat nem vitatjuk. Viszont naponkénti kérdésünk, s ezt nem utalhatjuk át csak a hivatásos politikusok hatáskörébe, kisebbségi sorsunknak a többség tömegvonzásában való alakulása, formálása, rombolása, vagy építése.

Érezzük, tudjuk, hogy a régi struktúrák, elvek, harcok és szándékok, melyek halálos ítéletet mondtak felettünk, nem szűntek meg. Az a krízis, amelybe belekerültünk, új formákban prolongálódik. Kulturális létalapunk, az iskolák eltűnése, a nyelv megtámadottsága, történelmi tudatunk elködösítése mellett számolnunk kell azzal a gazdasági folyamattal is, amelyik a fokozatos elszegényedéshez vezet. Kérdés: hogyan éli meg ma a magyarság ezt a sokszor kegyetlennek mondható kisebbségi sorsot, a leszakítottságot, a kulturális bénultságot, a gazdasági háttérbe szorítottságot? Hogyan alakul ebben a közös sorshajóban az együtt utazók egymáshoz való viszonya, a tájegységekben, városi és faluközösségekben, vagy éppen az egy fedél alatt élő magyarok kapcsolatában? De végül kérdés, s ez a kisebbségi sors történelmileg szükségképpen velejárója, hogy hogyan alakul a kisebbség és többség viszonya? Hogyan áll a másságok közötti bizalom és türelem kérdése?

Ebben a sokszor kuszált politikai, népnevelési, társadalmi és szociális kérdéscsoportban minket, erdélyieket talán az a kérdés izgat és érint a legjobban, hogy milyen szerepet játszik kisebbségi sorsunkban a mi lelki édesanyánk, a református egyház? Annál is izgatóbb ez a kérdés, minél inkább azt érzékeljük, hogy nyugaton az egyház szinte hitelét veszítette. Nálunk még erős sziklavár, oltalom, menedék és ezt érezzük, tudjuk valamennyien. Kérdésünk tehát: Mi az egyház?

II. Mi az egyház?

Amikor az egyházzal beszélünk, nem a történelem során kialakult egyházi struktúrákat, alakulatokat vesszük figyelembe, hanem a bibliai modellt, amihez alakítanunk kell a mindenkori egyházképet.

Az Újszövetség Ekklésziá-nak nevezi az egyházat anélkül azonban, hogy különbséget tenne a gyülekezet (=az egy helyre összegyűlő keresztyének) és az egyház (=Isten népének gyülekezet feletti közössége) között. Számára a kifejezés nem szervezeti, organizatórikus, hanem teológiai fogalom. Etimológiailag az Ekkálesz ige származékszava. Verbális jelentése: kihívni, kiszólítani, kikiáltani. Nominális jelentése: kihívottak közössége. Profán szóhasználatban a hajdani görög póliszok választójogosult polgárainak gyűlését jelentette. A hírnök végigjárta a várost és a polgárokat kihívta házaikból, hogy a fórumon folyó közügyek döntésében részt vegyenek. A közgyűlésre kihívottak, meghívottak közössége mint teológiai fogalom az Újtestamentumban a világból kihívottak közösségével asszociálódik. A közösség az egyház létrejöttében elsődleges tényező az Ige, a prédikált Igén keresztül az élő Ige megszólítása. A megszólítás mindig kérdés, az Ádám hol vagy kérdéstől, a hol van Ábel kérdésen keresztül el a Mt 16,16 teljes színvallásra készítő kérdéséig: és ti kinek mondtok engem? A megszólító kérdés elhívó, kihívó szó, s ahol a pateri hitvallással felelnek rá: Te vagy a Krisztus,

az élő Istennek Fia, ott megtörténik az elhívás, kihívás és létrejön az egyház, a kihívottak közössége.

A kihívott közösségé *először*: a világból kihívott, a bűnből a szentség életszférájába, a sötétségből a világosságba átültetett közösség. *Másodszor*: noha jellegében megszűnik világi lenni, lélettere továbbra is a világ marad. Jézus nem azért imádkozik, hogy Isten vegye ki az övét a világból, hanem hogy megtartsa (őrizze) őket a gonosztól (Ján 17,15). *Harmadszor*: a világból kihívott közösség új életkeretbe kerül. Tulajdonjogilag Istenhez tartozóvá válik, Isten egyháza lesz, s ebben a mennyei kapcsolatban, melyet az ÓSz a férj-feleség, az ÚSz a vőlegény-menyasszony, vagy pásztor és nyáj metaforákkal is körülír, létrejön a koinónia, a communio, az egymással harmonizáló egyéni életek sorsközössége, amelyet az Úsz a Jézus teste, corpus Christi kifejezéssel szemléltet (Ef 1,22-23; Kol 1,18). *Negyedszer*: ez a közösség, mint Isten nagy családja, Familia Dei, megbízatást kap. Megbízatása kettős: 1. – megépíteni, megszervezni és élni az új közösséget. Ezt a belső, először önmagam felé, utána a közösség felé történő építő munkát fejezi ki a „lelki ház” építésének és a benne folyó életnek képe (1Pét 2,5). 2. – az élő közösségből nemcsak kiprédikálva, hanem kilépve felvállalni a világ (sokszor: kosmosz, mint az Istentől elszakadt teremtettség fogalma, sokszor: ethnosz, mint a népi, nemzeti kulturális meghatározottságban élő világ) felé történő szolgálatot. Ez a szentség szférájába került, az Igére hittel válaszoló gyülekezet missziója, a vonzás és a vonzva taszítás, azaz az elhívás és küldés egybecsengő logikus harmóniájában.

A Biblia számos történeti és lírai képben írja le az egyház életét befelé (belső rend, fegyelem, harmónia, egység) és kifelé (megbízás, feladat munka, misszió). Pl: bárkaépítés (Noé), szőlőskert gondozás (Ézs 5), vagy világ világossága, földnek sója (Mt 5,13-14) és csillagragyogás a sötét égbolton (Fil 2,15).

Verbálisan ezeknek a képeknek a hitből fakadó aktivitása a következő igékben fogalmazódik meg:

1. – *Kérüszszó* – magyarrá a hirdetni igével fordítjuk. Aki valamit hirdet, az hírnök, kérüsz. A homéroszi időkben a hírnök a király közvetlen közelében élő, előkelő személy volt. Feladata volt, hogy a népgyűlésre meghívja a népet, a harcosokat pedig a csatába. A népgyűlésen ő felelt a rendért és a csendért. Ítélethozatalkor a népük kedélyét kellett az ítélet felé terelnie. Ő hozta a lakosság tudomására a mindenkit érintő és érdeklő magisztrátusi, illetve királyi döntéseket. Az ÚSz a *Kérüszszó* igét az evangélium hirdetésével kapcsolja egybe. Az egyház feladata a herald szerepének betöltése, az evangélium hirdetése (1Thessz 2,9; Gal 2,2) ami nem más, mint Krisztushirdetés (1Kor 1,23; 2Kor 1,19). Ha vannak is metodológiai és didaktikai eltérések, de tartalmilag ide kapcsolódik a didászko=tanítani, eüangelidzó=evangelizálni, a proféteüó= prófétálni és a poj májnjó=legeltetni, pásztorolni, lelkiposztani, igék is.

2. – A másik igecsalád a „szolgálni” ige köré tömörül. Az egyház szolgáló közösség. Ismerős Bonhoeffer megfogalmazása: egyház másokért, a világért. Az ÚSz három igével fejezi ki ezt a belső körben megvalósuló, de u.a. a világba kifolyó szolgálatot: 1. – *Látreüó* – szol-

gálni. Istentiszteleti, kultikus fogalom. Benne az egyháznak az a szolgálata fejeződik ki, amellyel istentiszteletre gyűjti össze mindazokat, akik meghallják a hirdetett Igét. Az istentiszteleti közösség nemcsak további igehallgatásra egybegyűlt közösség, hanem Istennek válaszoló, vele dialogizáló, ismeretben és hitben növekedő közösség is. 2. – *Duleüó* – szolgálni. A rabszolga engedelmes szolgálatának a kifejezése. De mindaddig míg a görög-római világban ez a szolgálat, épp a vele járó függőségi viszony miatt méltóságától fosztotta meg az embert, az ÚSz-ben az Istennel való kapcsolat kifejezésében méltóságot visszaadó fogalomként lett. Istent szolgálni el a kicsinyek közül való akárkiig, méltóság. 3. – *Diákoneó* – a profán görögben a szolgák asztal körüli szolgálatát jelentette. Jelentése: felszolgálni, az asztalnál valakit kiszolgálni. Tágabb értelemben: az életfenntartáshoz szükséges dolgokról gondoskodni. Ebben a két utolsó Igében fejeződik ki az egyház szociális munkavállalása, az özvegyek, árvák, szegények irányában folyó charitas.

Ezt a szerteágazó, de mindig egy célra, Isten országra néző szolgálatot az egyház épp elhívása által végzi, mint sáfár, háznagy, Isten titoknok és kulcsára, azaz megbízottként és felelősséggel. Szolgálatának végzésében tudja, hogy ő a mennybemenetel és a visszajövetel között Jézus tanúja, őt megjelenítő teste a világban a föld végső határáig. „Ezért az egyház – írja Makkai Sándor, Élő gyülekezet, 122.o. – nemcsak a jövő világot kiabrázó istentiszteleti közösség, nem is csak azt részlegesen megvalósító lelkiposztói közösség, hanem szeretetközösség is”. Identitásában „pneumatikus és eszkatológikus közösség, tehát lényegében más mint a világ, s ezt a más-voltát mindenek felett kifejezésre kell juttatnia földi szervezetében, intézményességében, mert csak így lesz valóban egyházzá” (u.o.123.o.).

III. Egyház és kisebbség

És most feltehetjük a kérdést: a fenti egyház-modell figyelembevételével mi a szerepe, a viszonya, feladata és célja az egyháznak gerezedesített, de ugyanakkor transzvilvanizálódott – és itt a szót pozitív jelentésében használom – magyarságunk életében? Talán itt kell megemlíteni azt a történelmi tény, hogy a református egyház erdélyi talajon lett magyar egyházzá, a kálvinizmus pedig magyar vallássá, s mindez nem történelmi esetlegeségek és incidenciák következtében, hanem tényszerűen, a történelmi szükségszerűségekből adódóan.

Az egyház feladata herald feladat, elmenni a széles világra és prédikálni az evangéliumot. Az igehirdetés szolgálatát azonban az egyház nem légüres térben végzi, hanem adott történelmi, gazdasági, politikai és kulturális tényezők által meghatározott élethelyzetben. Az igehirdetői szolgálat kettős ismeretet feltételez:

1. – Ismeri az Igét és 2. – Ismeri azt a népet, amelyiknek prédikálunk. Azt hiszem, reformátoraink névtelenül tűntek volna le a történelem színpadáról, ha nem rendelkeztek volna ezzel a kettős ismerettel. Az igeismeret nem egyszerűen bibliai tárgyi ismeret, habár az is, hanem mindenek előtt bensőséges közösség Istennel. A héber ezt a közösséget a Jáda’ igével fejezi ki. Alapjelentésében két szerelmes, férj és

feleség (lásd: Ádám ismerte az ő feleségét) legbensősebb, legintimebb kapcsolatát jelenti. Az ígéhirdetés mindig ebből a kapcsolatból indul ki és ide tér vissza, másképp nem igaz a prédikáció jól ismert definíciója: *Predicatio Verbi Dei, Verbum Dei Est*. A népismeret pedig kultúra-ismeretet jelent, együttélést a néppel. Nem véletlen, hogy Erdélyben a ref. egyház mindig a nép egyháza volt. „Ez kifejezést nyer abban is – írja Vásárhelyi János, *Az egyház és a mai idők kérdése*, 78.o.-, hogy papjai, tanárai, tanítói, munkásai minden időben leginkább a népből kerültek ki”. Az egyháznak tehát tisztán kell látnia népiségét, de ua. népiségében társadalmi rétegződését, a falusi földműves, a városi munkás, az értelmiségi, de ua. a depressziós ifjú, a munkanélküli családapa pszichológiai és szociológiai meghatározottságát.

A történetírás feladata, hogy lemérje múltbéli iges népismeretünket. Mi csupán a kérdés szintjére vihetjük át ezeket a történelem során végig vonuló jelenségeket és igazságokat. Mennyire ismerjük ma az Igét, és mennyire ismerjük ma kisebbségi sorsunkat?

Az ígéhirdetés célja – és itt ígéhirdetés alatt nemcsak a templomi ígéhirdetést értem, hanem a családlátogatás, lelkipozítás, vallásoktatás és ifjúsági munka keretében végzett ígéhirdetést is – a hit felébredése, az Istennel és egymással való közösség (lásd: egyház=*communio sanctorum*) megteremtése. Bevonni nemcsak az embert, hanem egész népünket, s itt népegyházi jellegünk megtartására is gondolok, az Atya, a Fiú és a Szent Lélek közösségében.

Miközben a református egyház ezt a szolgálatot a kettős ismeret és a cél figyelembevételével végzi, nem feledkezhetik meg a következőkről:

1. – Vannak olyan közös tényezők, jelenségek, amelyekkel mindegyik történelmi egyháznak szembe kell néznie. Ilyenek: elidegenedés, individualizálódás, személyiségzavar, lelki űr, szkepticizmus, fehér-ateizmus, szektaveszély, szekularizáció. Ezekhez csatlolnám a személyi és közösségi bűnök szinte felsorolhatatlan névsorát, mint pl: egykészség, iszákosság, öngyilkosság, lopás, stb., de ugyanakkor azokat a gazdasági jelenségeket is, amelyek egy ország határán belül nemcsak a kisebbségeket, hanem az illető ország nagy tömegeit is érintik.

2. – Vannak olyan tényezők, jelenségek, amelyekkel csak a kisebbségi egyházak konfrontálódnak. Ilyenek: anyanyelv, kultúra, néprajz, oktatás, anyanyelvű tudomány, történelem, beolvadás, elnemzetlenítés, emigráció.

Míg az első pontnál említett jelenségvilágban az egyházak együtt is munkálkodhatnak, a második pontnál említett jelenségvilágban a kisebbségi egyházak sokszor egyedül vannak. Egyedüllétükben kristályosodnak ki azok a jellemvonások, amelyek a kisebbségi egyházakat egyben nemzeti, népi identitású egyházzá teszik. Az egyedüllét felfokozza az életért folytatott küzdelemben az Igéből táplálkozó tetterőt, amelynek a hit adja a repüléshez szükséges szárnyakat. „Senki sem fog segíteni minket – írja Kós szomorú hangon Trianon után (*Kiáltó Szó*, 3.o.), de aztán így folytatja: ”de akkor senki ne is sajnáljon minket. Építenünk kell! Fogunk

hát építeni új, erős várakat a régi Istennek, az Egynek, az Igazságosnak, az Erős Istennek”.

Az egyház tehát ígéhirdetésén keresztül a felvállalt lelki, kulturális és szociális munkában nemcsak az embert, hanem mindenképp előtte a magyar embert akarja Isten közösségébe vonni. Ezzel az egyént (embert) mássá tevő szolgálat által (megtérés, újjászületés, megszentelődés) két másik jelentékeny szolgálatot is végez:

1. – A mássá tett embert úgy küldi vissza a világba, hogy az politikumban és a gazdasági életben más szellemiséget képvisel. Ezzel az egyház nem új társadalmi struktúrát szállító intézménnyé válik, hanem ennél sokkal többé: az Isten országára néző politikai és gazdasági rend megteremtőjének szellemévé.

2. – Az emberrel (magyar emberrel) együtt annak nyelvét és kultúráját is átforgalmazza, megtisztítja és tovább fejleszti. (Ezzel kapcsolatosan lásd a nyelv és a kultúra bűneit). Ez által nemcsak az egyént, hanem az egyént befogadó közösség kultúráját tölti meg hittudattal, amelyik egzisztenciálisan az evangéliumi gyökerű történelmi tudat kialakulásához vezet.

Ahol eleink felismerték az ígéhirdetés egész népiségünket átfogó hatalmát, ott felépítették a templomokat, az iskolákat, akadémiákat, nyomdákat és a szeretetszolgálat otthonait.

Ha a mai erdélyi református egyház feladatát egy szóban akarnám megfogalmazni, akkor csak azt mondhatom: ígéhirdetés magyarul, magyar ígéhirdetés a ma élő magyar, vagy magyarságában épp sérült, vagy lehet, hogy magyarságát veszített ember számára. Kálvinizmus és transzilvanizmus egymástól elszakíthatatlan, együtt ható, a történelemben együtt született és csak együtt elpusztuló valóság. Kapcsolatukban a kálvinizmus transzilván lesz és transzilvanizmusunk evangéliumi. Csak így együtt van számunkra megmaradás, s ebben mi vagyunk az alanyi valóság, és megtartás, amiben mi csak tárgyi valóság vagyunk. Megmaradunk, mert Isten végtelen szerelme az örökéletre megtartó erő és hatalom. Épp ezért nemcsak az igeibb magyar ígéhirdetés szükségét vallom, hanem Ravasszal együtt: az ifjúság, az értelmiségi réteg és a lelkes kar dialógusának szükségét is ún. „világnézeti konferenciákon”. Az Ige átvezetése ez az értelmiségiekhez és az Ige levezetése ez az Ifjúsághoz.

A két háború között az erdélyi magyar közélet az egyház keretei között folyt le. Hasonlóképpen a diktatúra idején, mégha az egyháztól ma is idegen értelmiség el is vitatja ezt az igazságot. Ezek a keretek megvannak. Be kell tölteni őket a közös életigenlés evangéliumi hitével, „hogy az erdélyi lélek folytonossága és az erdélyi szellem autonómiája fenntartás-sék”. (Ravasz, Korbán, II.,226.o.).

Utószó

Befejezésül csupán három gondolatot szeretnék elmondani:

1. – Gyökössy Endre egyik írásában olvastam: „A tetető térdig omlott falán látom prédikálni a barátomat, föld alatt porladó gyülekezetének. Az élők közül nem jött a templomba senki. Fél órát nyomkodta a harmóniumot palástosan. Kántorra nem telt. Szegény volt az

eklézsia. Négyyszer énekelte végig a 90.zsoltárt: Tebened bízunk eleitől fogva. Mind a kilenc versét. Az üres padoknak. Hangosan, hogy kihallják a nyitott templomajtón. Senki se jött... Ötödszörre nem kezdte el a zsoltárt. Palástosan kiment a templomból, át a gazos udvaron. Túlhan volt a temető. Felét már ellepte az akác és a bükköny. Felállt az omlott temető kerítésének falcsonkjára, és elmondta, amit az élőknek akart. Eleitől végig. A Miatyánkot is. Hangosan, hogy a föld alatt valók is meghallják és Túlhan is. Aztán hazament és sírt.” (Mai példázatok, Budapest, 1990,88-89.o.)

2. – Kós írja a Kiáltó Szóban: „mi magyarok megsemmisülhetünk... és eltűnhetnek Erdély földjéről a szász is, de élni fog akkor is Erdély, mert geográfiai egyéniség, gazdasági egyéniség, történelmi szükségesség.”

3. – Jel 2,17-ben olvassuk: „A győzedelmesnek enni adok az elrejtett mannából, és adok annak fehér kövecskét, és a kövecskén új írott nevet, amelyet senki nem tud, csak az, aki kapja”.

Molnár János

Kereszt és keresztthordozás Krisztus követésében

– Exegetikai vázlat –

Római katolikus lelkész-kollégámmal beszélgettünk egy este hármában. Szóba került egy problémája is, nevezetesen nem túl súlyos konfliktusa gyülekezete néhány tagjával. Az ügyben segítő kompromisszumra és megértésre biztattuk, utalva minősített keresztyéni – papi – hivatására. Közismert volt, hogy nem bajnoka a toleranciának. Megjegyzése igen meglepett: „Tudom, hogy nehéz, kemény természetem van, de hát ez az én keresztm, ezt kell hordoznom”.

Nem válaszoltam szavaira. Elgondolkoztam. Ha valakinek békétlen, másoknak fájdalmat okozó természet van, az sokkal inkább környezetének jelenthet „keresztet”, s nem önmagának.

Protestáns körökben is eléggé elterjedt az a nézet, amit a római katolikus névhasználat – keresztyén – sugall, hogy ti. a keresztyén ember élete szüntelen keresztthordozás, valamilyen ránehezedő teher, szenvedés (pl: betegség) alázatos elviselése. A római katolikus szóhasználat akár szójátékra is alkalmas: az a keresztyén, aki meg van keresztelve és keresztet hordoz. Az már csak a történelem iróniája, hogy Jézus de facto, valóságos keresztthordozásából mára arany-, vagy ezüstláncon függő keresztviselés lett, titokban a ruha alatt a nyakban, vagy hivalkodva, feltűnően, a ruhán kívül, díszként.

A vállunkra nehezedő, eleve nekünk kijelölt és senki más által át nem vállalható kereszt, mint teher és szenvedés képze, annyira belénk ivódott, hogy az első a másik kettő szinonimájává lett.

Ma már egyáltalán nem emlékszem hol olvastam, de a meghatározás egészen világosan áll előtttem, hogy ti. egy írásmagyarázó (exegeta), azt a megjegyzést tette: „a görög *kereszt* szó sátorcöveket is jelent. Felvenni a keresztet = kihúzni a sátorcöveket, elbontani a sátrat, összecsomagolni és elindulni Jézust követve.

Ez a megfogalmazás a közelmúltban ismét eszembe jutott. Utánanéztam, de sajnos az Ószövetség „sátorcövek” (*jetad-óhél* Bír 4,21 és a többi helyen, ahol csak előfordul) szót a LXX a *passalos*-szal fordítja és semmi kapcsolata nincs a *stauros* szóval. Úgy látszik tévedtem, rosszul emlékeztem. A vizsgálódás azonban nem volt haszontalan. Íme az eredmény.

I.

A feladat az, hogy a lehető legjobban megközelítsük azt a jelentést, amely Jézus idejében kapcsolódott a kereszt fogalmához, illetve a keresztthordozáshoz.

1.) A „kereszt” a levelekben. Tizenkétszer fordul elő, tizenegyszer Pálnál, egyszer a Héber levélben. Nézzük először a páli leveleket.

a.) 1Kor 1,17-18. Kétszer is olvashatjuk e helyen. Az első a kereszt „kenőzísáról” szól, azaz arról a veszeléről, amely a kereszt hatását, a róla való bizonygátételt fenyegeti. A fordítók keresik a megoldást, mert nem könnyű az eredeti értelmet visszaadni. Íme néhány példa:

Vulgata: ut non evacuetur crux Christi

Károli: hijába való ne lenne

Sylvester: hog hiuá ne titessik az Christus...

Budai: hatástalanná ne válják

Békés-Dallos: erejét ne veszítse

Az erő elvesztéseként értelmezi a szót mind a protestáns, mind a katolikus új fordítás. A zürichi Bibliának mintha jobban sikerült volna megközelítenie az eredetit: damit das Kreuz Christi nicht entwertet werde.

A kereszt itt egyszerre valóság, de ugyanakkor átvitt értelmű is. Szólhatunk Krisztus valóságos keresztjéről és vele kapcsolatban jelképes erejéről is. Ha valaki pedig emberi bölcsességgel akarná helyettesíteni a kereszt saját (és sajátos) erejét, az éppen az ellenkezőjét érné el: üres jelképpé alacsonyítaná. Éppen ennek elkerülése érdekében, még ha úgy is írja le Pál Krisztus keresztjét, mintha hallgatói szeme láttára feszítettett volna meg (vajon itt is jelen volt, mint később István megkövezésénél?); a kereszt jelképes értelmét ugyanúgy hangsúlyozza (Gal 3,1). Krisztussal együtt ő is megfeszítettett, s a világ is rá nézve (Gal 2,19-20; 6,14).

b.) Gal 5,11. Az apostol tudja jól, hogy önmagában maga a kereszt is, de még inkább a róla szóló beszéd sokakat megbotránkoztat. A zsidókat azért, mert a kereszt a názáreti Jézus káromlását idézi föl bennük – mivelhogy Istennel egyenlőnek vallotta magát –, ugyanakkor a görögök logikára támaszkodó bölcsességét nem elégti ki. Nem tartják megoldásnak sem a világra, sem az emberi nyomorúságra néz-

ve. Így tapasztalta meg Pál a kereszt botrányát. Maga a botrány tehát abban van, hogy emberi igyekezet és törekvés helyett mindent ráhagy Istenre. Botránkozás nélkül fogadná el, ha a józan észhez igazodna. Aki nem jár e nevetséges úton, az a

c.) Gal 6,12.14 szerint egyrészt elkerülhet sok kellemetlenséget, üldöztetést, másrészt kézzelfogható dolgokkal, megvalósítható célokkal dicsekedhet. Pál azonban – megtérése óta – egészen más világban és más értékrendben él. Pál és a világ elszakadtak egymástól, s ezt a szakadást a kereszttel való szembeülése okozta. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy itt háromszor egymás után nem a magunk, hanem Krisztus keresztyéről van szó, mert csak az segíthet rajtunk.

d.) Ef 2,16. A kereszt új oldalát, hatását mutatja Pál olvasóinak. A kereszt békességet szerez az ellenségek közt. Egészen pontosan: Isten békélteti össze a zsidókat és a pogányokat. Ez a kép ismét szimbólikus, mert Jézusnak a valóságos kereszten történt halála jelképesen az ellenségeskedés halála is. Nem is lehet másképpen, mivel Jézus maga imádkozott azokért, akik őt megfeszítették. Ha igaz az, hogy Pál életében először csak a damaszkuszi úton találkozott, mégpedig az immár megdicsőült Jézussal és őt testi alakjában sosem látta (ennek némileg ellene mondani látszik a 2Kor 5,16: „ha ismertük is Krisztust test szerint, most már őt sem így ismerjük”), akkor sokkal könnyebb elképzelnünk azt, hogy Krisztus valóságos szenvedése és halála a kereszten, Pál szerint jelképesen egész sor későbbi következménnyel jár, anélkül, hogy az eredeti esemény önmagában a jelentőségét elveszítené.

e.) Fil 2,8; 3,18; Kol 1,20; 2,14. E további helyekre nem szükséges részletesen kitérni, mert váltakozik bennük a valóság a jelképpel, s visszatér a kereszt általi megbékélés gondolata is. Pál a kereszt nagy apostola. Ő maga írja, hogy nem akar tudni másról „csak Jézus Krisztusról, róla is mint a megfeszítettéről” (1Kor 2,2). Ez mutatja, hogy Pálnak Krisztus halála a legfontosabb, s hogy a damaszkuszi út valóban elválasztó határvonalá lett, mely két részre osztotta földi életét: egy azelőttire és egy azutánira, hasonlóan Jézus halála előtti földi és feltámadása utáni mennyei életéhez. Teljesen azonosul Jézussal, különösen is szenvedésével és halálával, ez azonban egyszer sem fogalmazódik meg a kereszthordozás formájában. Krisztus keresztye áll a középpontban, de ennek oly nagy számára a teológiai jelentősége, hogy meghagyja a maga egyszeri, megismételhetetlen, egyedüli voltában. Önmagát csupán Krisztus szenvedése folytatójának látja – ennyiben kész vállalni másokért is a szenvedést (Kol 1,24) – de ezt nem keresi, hanem vállalja, mint feladatot és küldetést (ApCsel 9,16).

f.) Zsid 12,2. Ez az utolsó újszövetségi hely, melyben úgy van szó a keresztről, mint amit Jézus vállalt. Itt ugyan a *hypomenó* ige van, ami inkább állhatatosságot, a valamiben való megmaradást, s így Krisztussal kapcsolatban a szenvedés vállalását jelenti, pontosan úgy, ahogy ezt a 3. és 7. versben is értelmezi az új fordítás szövege.

Összefoglalva a „kereszt” szó használatát a levelekben: megállapítható, hogy kizárólag Krisztus keresztyét jelenti. E körön belül pedig elsősorban Krisztus keresztyét valóságosan, annak minden következményével és hasznával, ami azonban egyszeri, jóllehet a hatása, az ereje irányíthatja a gyülekezetet is, amennyiben kész engedelmeskedni.

2.) A „kereszt” az *evangeliumokban*. Összesen tizenhatszor fordul elő, de ez a szám megtévesztő, mert ebben a párhuzamos helyek is benne vannak. Ha ezeket leszámítjuk, marad kilenc. E kilencből ismét le kell vonni azokat, amelyek a szenvedéstörténetben Jézus keresztyére vonatkoznak, tehát amit először Jézus, majd cirénei Simon visz, illetve amely alatt állva gúnyosan szólítják föl Jézust, hogy szálljon le róla és mentse meg magát. Így marad mindössze két bibliai vers és annak párhuzamos helyei. Elfogadva azt a mindmáig döntően meg nem cáfolt feltételezést, hogy Mt és Lk Márkot, a logiaforrást (Q) és saját anyagát használva alakította ki a maga evangeliumát, marad a két alapvető hely: Mk 8,34 és Mt 10,38., valamint a párhuzamos helyek.

II.

1.) Mk 8,34-9,1; par.: Mt 16,24-28; Lk 9,23-27.

Mindhárom evangeliumban ugyanabban a szövegvörnyezetben található a logion. Péter vallástétele, Jézus először szól szenvedéseiről, Péter megdorgálja a Mestert, Jézus viszont keményen elutasítja őt, majd Jézus követése, megdicsőülése. Itt Lk néhány verset kihagy. Mt egyezik ugyan Mk-kal abban, hogy Péter vallástételét megelőzi a négyezer megvendéglése és a farizeusok jelkivánása, de már a betsaidai vak meggyógyítását Mt kihagyja, ezt a hármat pedig egyáltalán nem veszi át Lk. A Jézus megdicsőülését követő két perikópa is (a néma lélek kiűzése és Jézus második beszéde haláláról, feltámadásáról) szintén ugyanazon sorrendben található a másik két evangeliumban. Ez jelzi, hogy régi hagyományblokkal van dolgunk, melyet megbontani, sem Mt, sem Lk nem tartotta indokoltnak.

A perikópát mindhárom evangelium, másképpen kezdi. Mt szerint a követésről Jézus csak a tanítványainak beszél, Lk úgy véli mindenkinek, Mk-nál a kettő kombinációja található. Vajon melyik lehet az eredeti?

Abból kell kiindulni, hogy sem Mt, sem Mk nem ír a környezetükben tartózkodó sokaságról, akiket Jézus a tanítványokkal együtt magához szólíthatna. Sőt, mindkettő azt hangsúlyozza, hogy Jézus a 12 tanítvány szűk körével van úton, mégpedig határozott céllal (Mk 8,27. 31). Volt azonban ennek a logionnak egy másik változata is, amit Lk és Mt egyaránt felhasznált (l. alább), s talán Mk is tudhatott róla, de nem tartotta fontosnak másodsor is beépíteni a szövegbe. Elégnek látta, ha itt hozzáteszi, hogy Jézus a sokaságot is odahívta, s ezzel a problémát megoldotta. Ezt az elképzelést erősíti az, hogy Mt csak a tanítványokat jelöli meg hallgatóságként, Lk pedig egy semleges „mindnyájuk” szóval eldöntetlenül hagyja a kérdést.

Egyébként a lényegen egyik sem változtat, mert a logion tartalma a tanítványság, Jézus követése. Ez tehát szólhat a tanítványoknak is, de – éppen az *ei tis* alapján – akár a sokaságnak is, ha valaki követni akarja őt.

Érdekes itt egy pillanatra megállni, mert az *ei tis* formula igen jellemző. Általában az a vélemény, hogy a kereszthordozásról, az önmagunk megtagadásáról szóló logionoknál arról van szó, hogy más helyzetben is előfordulnak. Ez részben igaz. Ebben az esetben mégis két hasonló tartalmú, de önálló logionra kell gondolnunk. Az *ei tis* alapján még a sokaságot is el lehetne képzelni. De mivel jelenlétüknek semmi más jele nincs, valószínűnek látszik az feltételezés, hogy Mk ezt a kijelentést egyetemes érvényűnek érzvén, beiktatta a sokaságot is a tanítványok mellé. Az *ei tis* feltételes értelmet ad a kijelentésnek (vö. Varga Zsigmond: Újszövetségi görög-magyar szótár Bpest 1992,260). Ez tehát nem parancs, nem szabály, nem kényszerítő erejű elkötelezés, ezt mindenkinek magának kell eldöntenie. Viszont a döntésnek már következményei vannak. Ha valaki bárkikor is úgy határozna, hogy követni akarja Jézust (praes.!), annak attól kezdve az önmaga megtagadása (aor.imp.), a kereszt felvétele (aor.imp.), és a Jézussal való együttjárás (imp.) már kötelesség, parancs, aminek engedelmességre kell. Igehirdetési, missziói gyakorlatunkban itt szoktunk tévedni: mi a Jézus-követés imperatívuszát prédikáljuk, döntésre készítve (olykor kényszerítve) a még nem tanítvány hallgatóinkat, holott ez a döntésből származó következményekhez tartozik.

Érdekes – és lényeges – az is, hogy a kereszt felvételét mindhárom evangéliumban, a követés vállalásának feltételezése után, az önmagunk megtagadása előzi meg és a követés parancsa zárja. A tanítvány önmaga megtagadása kettős értelmű: egyrészt az önmaga – addigi – létevel való szakítás, nem vállalja tovább a közösséget (pl: Péter, amikor megtagadja Jézust), illetve az élethez való jogáról mond le. Ezt a következő logion értelmezi: aki meg akarja tartani életét... aki pedig elveszti... Az „önmegtagadás” értelmezésénél tehát nem indulhatunk ki a saját fantáziánk alkotta képből.

Az ÚSz két szinoním fogalmat használ a tagadásra: *apareomai* és *arneomai*. Az utóbbit általános értelemben is, az előbbit kizárólag személy megtagadására.

Az *apareomai* fordul elő az önmagunk megtagadásánál Mt 16,24; Mk 8,34; Jézus megtagadásánál Mt 26,34.35.75; Mk 14,30.72; valamint a Lk 12,9-ben, amikor Jézus tagadja meg az angyalok előtt az őt megtagadókat. De hogy mennyire váltakozva használható szinonímáról van szó, az kiderül éppen az utóljára említett helyből, ahol az „Aki pedig megtagad engem” (ho de arnésamenos me) az *megtagadatik* (azt én is megtagadom – *aparnéthesai*) az angyalok előtt. Az *arneomai* általánosabb használatára utalnak a következő helyek: Mt 26,70.72; Mk 14,68.70. stb. Jézus megtagadásáról; Jn 1,20; ApCsel 3,13.14; 4,16; 7,35; 1Tim 5,8; 2Tim 2,12.13 (stb.). Ezen az utóbb említett helyen éppen az emberi önmegtagadás ellentétét mondja ki: Jézus *arnésasthai heauton ou dynatai*.

Ez a vers értelmezheti bizonyos mértékig a Mk 8,34-et.

a.) Az embernek van szüksége, de egyben lehetősége az önmaga megtagadására, mert Jézusnak erre sem szüksége, sem lehetősége (ou dynatai) nincs. b.) Jézus mindig ugyanaz (pistos menei – Zsid 13,8), miközben mi szüntelenül változunk, hűség és hűtlenség közt hányódva.

Bár Jézus (arám) anyanyelve nem olyan finom az igeidők és módok kifejezésében, mint a görög, azért talán mégsem árt figyelniük azokra az árnyalatokra, amiket az eredeti szöveg érzékeltet. A két aor.imp., mely az önmegtagadásra és a kereszt felvételére vonatkozik, mint „a múltban beálló vagy megkezdődött cselekvés... olykor egészen pregnánsan” csak azt fejezi ki, „hogy a cselekvés kezdőpontja hangsúlyos, a cselekvés punktuális jellegű” (Varga: Bibliai görög olvasó- és gyakorlókönyv Debrecen 1972,43). Ez azt jelenti, hogy az önmagam megtagadása, a kereszt felvétele azzal és akkor kezdődik, amikor elhatározom, hogy Jézust követni fogom (praes.+inf.aor.), s ezt mindaddig folytatnom kell, míg vállalom a tanítványságot, Jézus követését.

Érdekes az *airó* ige is: felvenni, elvenni, felvéve elvinni, hordozni, kiszakítani. Elég széleskörű a használata. Az angyalok kézen hordozzák Jézust (Mt 4,6), fölveszi és viszi a gutaütött, valamint a bethesda-i beteg gyógyulás után az ágyát. Az új posztóból való folt kiszakad a régiből (Mt 9,16) és a folytonosság megszakad. De így el is lehet venni valamit, ami jár (pl: bért Mt 20,14), a szolgától az egy talentumot (Mt 25,28), cirenei Simon átveszi Jézus keresztjét (Mt 27,32), Jézus pedig azt ajánlja, hogy vegyük föl az ő igáját (Mt 11,29!). A maga keresztjéről azonban seholy sem beszél így. Ez egyébként elég feltűnő hiány az evangéliumokban, ami a két kereszt felcserélhetetlenségét jelzi.

Az önmagunk megtagadásához és a (saját) kereszt felvételéhez, illetve hordozásához szorosan hozzátartozik a másik – ami azonban inkább kiegészítő magyarázat, mint önálló, független – logion. A kereszt felvétele – amihez meg kell tagadni önmagamat – az élet elvesztésével jár, amit veszteségnek tartunk, holott ez Jézus szerint nyereség.

A kereszt és a keresztthalál, illetve a kereszthordozás fogalma nem volt ismeretlen Izrael népe előtt, mióta Varus, Szíria római helytartója leverte a Sabinus római, császári megbízott ellen fellázadt zsidókat (Kr.e.4) és a vezetőket, mintegy 2000 embert keresztre feszítettet (Josephus: A zsidók története Bpest 1966,370). Mindenki előtt világos lehetett, hogy a keresztet az elítélt vitte, ez az ő kötelessége volt. Felvenni tehát a magam keresztjét csak egyet jelenthet: vállalom bűnösnek az elítéltetést. Ha annak idején kétezer elítélt vitte a maga keresztjét, akkor ez egy ember részéről egyúttal a kereszthordozókkal való együvértartozást, illetve az el nem ítélték közösségéből a kiszakíttatást, adott esetben a vesztőhelyre vívó úton a kigúnyoltatást és a megvettetést is jelentette. Ehhez az önként vállalt sorshoz tartozik aztán egy igen meglepő logikájú kiegészítés, hogy ti. aki Jézusért (és az evangéliumért – Mk 8,35) veszni hagyja az életét, az valójában

megnyeri, megmenti, aki viszont meg akarja tartani, az végül is elveszti. A tanítványok előtt ez a logion csak hűsvét után lett világossá, mert keresztalálával – és feltámadásával – Jézus a földi életét elveszítette, mégis örökéletre nyerte meg azt. Nem mondhatjuk, hogy elképzelhetetlen a Néro-féle keresztényüldözés idején a kereszt fölvetelével kapcsolatban a mártíriumra gondolni, de Lukács kiegészítése (ami ugyan néhány kéziratból és a koiné szövegéből hiányzik), arra mutat, hogy a keresztthorozást jelképesen (is) értették, amit naponta meg kellett ismételni (Lk 9,23).

2.) Mt 10,38 (Lk 14,27)

A keresztthorozásról szóló mondás itt egészen más szövegekörnyezetben jelenik meg. Vannak, akik arra gondolnak – a logionokkal kapcsolatban általában, illetve külön a keresztthorozást tartalmazóra nézve is –, hogy ezeket az önálló szövegeket a szerzők részben tetszésük szerint, részben céljaiknak megfelelően helyezték el a jelenlegi helyükön. E feltételezés alapján úgy vélik, hogy mindig ugyanazon alapgondolattal van dolgunk, amit aztán szükség szerint átalakítottak.

Ezzel szemben az a meggyőződésem, hogy a közöst, pontosabban az azonosságot a prédikáló Jézus személye, a különbséget viszont az adott helyzet mássága magyarázza. Korábban már említettem, hogy a Mk 8,34 skk. oly szilárd szövegekörnyezetben, olyan, csaknem változatlan hagyományanyagban található mindhárom szinoptikusnál, hogy annak a blokknak még a szájhagyomány írásba rögzülése előtt kellett kialakulnia.

Ez a szilárd környezet nem mondható el a Mt 10,38 logionjával kapcsolatban. Mk nem is hozza. A Mk 8,34-nél a sorrend mindhárom helyen azonos, tehát (csak az alapgondolatot jegyzem ide):

Ha valaki jönni akar...
tagadja meg magát,
vegye föl a keresztjét,
aki meg akarja tartani az életét, elveszti azt,
aki elveszti énértem, megtalálja azt.
Mert mit használ, ha megnyeri a világot,
lelkében pedig kárt vall.
Milyen váltságot adhat az ember?
Mert ha valaki szégyell engem...
azt az Emberfia is szégyellni fogja...

Ez az utóbbi hiányzik Mt-nál, mert ő ezt más formában, pozitív kezdettel, a tizenkét tanítványt kibocsátó nagy beszédbe építette be. Lehetne ugyan érvelni az összetartozás, vagy az azonosság mellett azzal, hogy mind a vallástétel, illetve a tagadás (32), mind az élet elvesztésének és megmentésének logionja (39) itt is megtalálható. Ez tagadhatatlan. Mt azonban elhagyja az *ei tis* kezdetű részt az elejéről, a végén levő mondást pedig külön szakítja. Van azonban két olyan részlet, melyek azt erősítik, amit már említettem: ugyanazon személy által, más körülmények közt, de ugyanazon témáról mondott logionnal van dolgunk.

Az első: a Lk 14,25-27., azaz a párhuzamos hely jelzi, hogy a keresztthorozásról szóló kijelentés egy alkalommal sokaság előtt hangzott el, mégpedig a hozzátartozók, a család és a tanítvány saját élete meggyűlölésével együtt, ami a Mk 8,34 és par. helyein nem található, mert nem ahhoz a szövegekörnye-

zethez (hagyományanyaghoz) tartozik. Itt viszont megelőzi a keresztthorozást (37).

A másik: a keresztthorozásról szóló mondás itt beépült egy *ouk axios* sorba, mely kifejezést Grundmann Mt számlájára ír (11. 13. v. – Theol. Handkomm. zNT Das Evang. nach Matth. Berlin 1972,300) és a hellénista gyülekezettől eredezteti (ApCsel 13,46). Grundmann Mt-val szemben Lk „nem lehet az én tanítványom” szavait eredetibbnek tartja (uo.).

Az kétségtelen, hogy a Mt által oly kedvelt jézusi nagy beszédekhez hasonlóan ez az egész 10.fejezet is megszerkesztettnek látszik. Sőt, arra is érdemes figyelni, hogy a hallgatóság méltó, vagy méltatlan volta mellett az igehirdetők, a tanítványok is mérlegre kerülnek. Lk-nál még ott a sokaságnak szóló *ei tis* (Lk 14,27), Mt-nál azonban már nincs. Az apostolokat kiküldő beszédben ez már nem kérdés. Jézus itt nem kérdező, hanem utasító és feltételeket szab. Más az egész beszéd hangulata, megfogalmazása, mint Mk, vagy Lk-nál.

Mt egy tömbben hozza Jézus kibocsátó beszédét, amikor is a tizenkettőt küldi el. Lk két részre bontja, az egyiket a 12, a másikat a 72 tanítvány kiküldéséhez kapcsolja. Sem az egyik, sem a másik perikópában nem jön elő a követés, a keresztthorozás kérdése (természetesen Lk-nál). Ezt tehát Mt maga építhette be a szövegekörnyezetben oda, ahol a beszéd fonala azt megkívánta.

Mindezekből az következik, hogy a kereszt felvétele és hordozása a Jézus-követés körébe tartozik és a kettő elszakíthatatlanul kötődik egymáshoz. A kereszt vállalásához nem valamilyen teher (melynél a konkrét megnevezés váltakozva cserélhető lenne), hanem a tanítványság tartozik. Ez Krisztus halála előtt is elítéltetést, kiközösítetést (Jn 9,34), halálra szántságot jelentett, amit önként kellett vállalni. Ennek a vállalásnak egyes állomásai: szakítás régi önmagammal, ha kell a családommal is, mert senki és semmi nem állhat Jézus és tanítványai közé. Ez a szakítás természetesen az élet elvesztésének félelmét hozhatja magával. (Teljesen mindegy, hogy itt csak az első idők mártíriumára, tehát a nagyon is valószínű halálra, vagy egy lelki halál vállalására gondolunk-e.) Jézus azzal biztat e döntő lépés megtételére, hogy amit így nyerünk, az több, mint a veszteség. Míg a sokaságnak Jézus lehetőségként hirdeti a tanítványságot, addig a mellette döntöttek elé már követésként szabja.

Összefoglalás

Mondhatja-e tehát valaki, hogy ez, vagy az a nehéz természetű ember (esetleg: én magam!) kereszt az életemben, vagy valamilyen betegség, fogyatékoság, hátratétele kereszt a vállamon?

Semmiképpen sem!

Mert Krisztus halála előtt is, de az utántól kezdve még inkább az elítéltetés, a megvetés, a méltatlanság gondolata társul a kereszthez. Az én keresztmem csak az enyém, másokét, mások helyett nem hordhatom. Nem mások miatt, vagy mások érdekében, mások javára kell fölvennem a keresztet, mert ilyen következménye csak Jézus keresztjének volt, s van

máig is ható érvénnyel. Az én keresztem azért nem lehet másoké, mert az – mint önként vállalt, magamra vett ítélet – csak engem érint. Jézust csak úgy követhetem, ha vállalom – Előtte és Isten előtt – ítéletre méltó, bűnös voltomat. Csak amikor már tudom és vállalva vallom, hogy „nem vagyok méltó” (Mt 8,8), akkor tétetem méltóvá Jézushoz (Mt 8,10-12; 10,37-38).

Elképzelhető, hogy ami kezdetben jelképes, átvitt értelmű beszéd volt, a történelem egy szakaszában egészen konkrét valósággá lett (üldözött keresztyének hitvallása Jézus mellett, amivel halálos ítélet járt együtt és kereszthalál), de később visszatértek a képes beszédhez, s így vállalták a Jézushoz tartozást és (az Isten előtti) elítélhettséget „naponként” (Lk 9,23).

Ha tehát valaki Jézust követni akarja, annak számolnia kell a keresztfelvételével. Ez azt jelenti, hogy vállalja Isten előtt ítéletre méltó, bűnös voltát és mindent, ami Jézustól elszakíthatná azt megtagadva, a világi karrier, a befutott élet nyeresége helyett a veszteségre mond igent, ami azonban örökre szóló nyereség. Ha tehát nem szégyelli Jézust, akkor reménységgel és bizakodással tekinthet visszajövelele, mert Jézus sem fogja szégyellni őt.

Ezt a keresztet kell mindennap megújulóan fölvenni, mert az kicserélhetetlenül úgy az enyém, mint ahogy enyém a múltam és a bűneim. Ezek fölött vállalom Isten irgalmas ítéletét, amikor fölveszem a keresztemet.

Tegez Lajos

Az apostoli tekintély „eredete”

Valószínűleg sok igehirdetésben elhangzott már, hogy az *apostol* szó a görög nyelvben azt jelenti: „küldött”. Jézus kiválasztotta, majd szolgálatra „küldte ki” apostolait. Eleinte „a Tizenkettő” megjelölése volt az apostol szó (lásd pl: Jelenések 21,14), de az ÚSz másokat is nevez apostolnak. Az apostolok tekintélye tehát Jézustól származik. Érdekes azonban az a kérdés is, hogy egy másfajta értelemben honnan ered az „apostoli tekintély”: Vajon hová vezethető vissza az *apostol* szó újszövetségi használatának eredete? Ez utóbbi már nehezen nyomozható ki. Pl: Agnew¹ a kifejezés felbukkanását az újszövetség-kutatás „rejtélyének” nevezi. Agnew elég késői (Kr.u.8.sz.) leletek alapján amellel érvel, hogy „a kifejezést szekuláris szókincsben két értelemben is használták: követ, és ennél is jelentősebb mértékben: megbízott ügynök értelemben”.² A bizonyító példák késői voltát is érvként tudja fölhasználni: a késői profán példák éppen azt valószínűsítik, hogy az újszövetségi időkben is ismerték e profán jelentését a szónak, mivel nem valószínű, hogy a profán jelentés azután terjedt volna el, hogy a keresztyén jelentés uralkodóvá vált.

Hahn³ a tudósok nagy többségével együtt summásan elveti *Schmithals*-nak azon próbálkozását, hogy a kifejezés keresztyén eredetét a gnoszticizmusban kellene keresni. Úgy tűnik, hogy a kutatók között a legáltalánosabban az a nézet az uralkodó, mely szerint a szó eredete a héber *saliah* (= küldött) fogalmára vezethető vissza.⁴ Ezen tétel mellett az a fő érv, hogy „a *saliah* közvetlenül képviseli azt, aki őt küldte, és küldője nevében tekintéllyel és jogilag elkötelező erővel *cselekedhet*”.⁵ Azonban *Bühner* is elismeri, hogy az a szó, hogy a zsidó közösség vezetői megbízottakat küldtek ki egy-egy feladat végzésére (*seluhim*), csak az úsz-i apostoli nemzedék ideje után vált általános intézménnyé. Így az úsz-i apostol fogalmát történetileg nem eredeztethetjük a „zsidó közösség által kiküldött *seluhim*-ből”.⁶ Ez a negatív eredmény egy másik érveléssel is alátámasztható: a zsidó közösség *saliah*-ja rendszerint egy konkrét feladattal lett megbízva. Miután

azt teljesítette, nem léphetett fel küldője tekintélyével. Az úsz-i apostoloknál azonban azt látjuk, hogy küldetésük egy egész életre szólt.

O'Neill Edinburgh-i professzor érdekes javaslattal járult hozzá ahhoz, hogy a *saliah* intézményének késői megjelenése ellenére ne kelljen feladnunk az apostol szó eredetének kutatását.⁷ Rámutatott arra, hogy valószínűleg az *aggelos* (= „angyal”!) szó a héber *mal'ák* fordításaként mennyei lényt jelentett a görög nyelvben. Ezért ugyanezt a héber *mal'ák* kifejezést fordíthatták *apostolos*-nak a görög nyelvűek akkor, amikor azt akarták kifejezni, hogy most emberi lényekről beszélnek. Ez azonban valószínűleg csak a héber Biblia görög *Septuaginta* fordítása után történhetett. Valóban érdekes, hogy a héber *mal'ák* nem csak angyalt jelent, hanem vonatkozhat pl: prófétára is (lásd 2Kron 36,15-16; Hagg 1,13). Ézs 42,19 és 44,26 az „Úr szolgájá”-val kapcsolatban említi. Mal 3,1-ben ezt olvassuk: „Én majd elküldöm követemet, aki egyengeti előttem az utat”. Ez utóbbi mondatot Jézus is idézi Keresztelő Jánosra vonatkoztatva (Mt 11,10), bár itt még – a *Septuaginta* fordítással összhangban – a görög *aggelos* szó szerepel. Megjegyzendő, hogy a *sálah* ige is szerepelhet a *mal'ák* főnév mellett, mint a fenti példák egynémelyikében is.

Ehhez hadd tegyük hozzá azt, hogy az ÓSz *sálah* (= küldeni) igéje is hozzájárulhatott az úsz-i apostol szó megjelenéséhez akkor is, ha nem a késői *saliah* intézményéből eredeztetjük az apostol szót. Az ÓSz-ben a *sálah* igének nem csak ember lehet az alanya, hanem Isten is: József pl: azt vallotta, hogy Isten „küldte” őt Egyiptomba (1Móz 45,5). Isten „küldhet” angyalt is (1Móz 24,7). Jelentős előfordulási helye ezen igének 2Móz 3,12-13, mely szerint Isten Mózeset „küldi” az égő csipkebokortól Egyiptomba, hogy kivezesse népét. Ézsaiás próféta küldetésére is e szóval van leírva (Ézs 6,8). Jer 7,25-ben ezt olvassuk: „Attól fogva, hogy kijöttek őseitek Egyiptomból, állandóan küldtem hozzátok szolgálóimat, a prófétákat...” (lásd még Jer 25,4; Ez 3,6; Zak 2,13). Mindezek alapján valószínűnek tartható, hogy a próféták „küldése” hozzá-

járul ahhoz, hogy az apostolok is prófétai tekintéllyel végezték küldetésüket. Hahn hangsúlyozza, hogy az ósz-i próféták küldetésének fő tartalma az volt, hogy Isten igéjét hirdessék. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az úsz-i apostoli küldetés szorosán egybetartozik az evangélium hirdetésével.⁸ Ezzel kapcsolatban jelentős lehet az is, hogy Isten igéjét is küldi az ÓSz szerint: pl: Ézs 9,7; Zak 7,12; Zsolt 107,20; vagy az aránymondás-szerűen jól ismert Ézs 55,11 szerint: „ilyen lesz az én igém is, amely számból kijön: nem tér vissza hozzám üresen, hanem véghezviszi, amit akarok, eléri célját, amiért küldtem”. Amint láttuk: mind a *sálah* ige, mind a *mal'ák* főnév gyakran szerepel prófétai küldetéssel kapcsolatban. Ez a prófétai küldetés lehet tehát az apostol szó úsz-i használatának eredete. Igaz, hogy a próféták küldetése is lehetett egy-egy konkrét feladat elvégzése, illetve egy üzenet átadása, de a prófétaság egyben életmód is volt: egy életre szóló küldetés, csakúgy mint az apostoli küldetés.

Ezt az eredményt megerősíthetjük immár néhány úsz-i megfigyeléssel. Berger megvizsgálta az apostoli levelek kezdő és végző formuláit. A legtöbb úsz-i levél elején szerepel valamilyen formában az „apostoli köszöntés”: „Kegyelem néktek és békesség Istentől, a mi Atyánktól, és az Úr Jézus Krisztustól”. Berger arra az eredményre jutott, hogy ezek a kifejezések az ún. „áldó beszéd” kategóriájába tartoznak.⁹ Az áldás a levelek elején és végén nem egyszerűen az egyik ember jókívánsága a másiknak, hanem Isten áldásának erővel való meghirdetése. Az *apo* (= -tól) prepozíció rendszerint egy levél feladójára utal, így amikor az apostol azt mondja: „kegyelem... Istentől”, akkor bizonyos értelemben arra is utal, hogy Isten az apostoli levél küldője, s az apostol csak az üzenet közvetítője. Berger így foglalja össze vizsgálódása eredményeit: amit az apostolok írtak, arra az olvasók úgy tekintettek, mint „a kijelentés továbbadásának tiszta, ... megbízható és tartós formájára”. Az apostoli levél „Istentől származó, elkötelező erejű apostoli beszéd írott formában”.¹⁰ Az ósz-i próféták is ilyen bizonyossággal közvetítették Isten áldó üzenetét (lásd pl: Ézs 19,25; Jer 31,23; Hagg 2,19).

Barrett¹¹ arra tette a hangsúlyt, hogy az apostoli küldetés az úsz-i eszkatológia keretén belül érthető meg. Az apostolok a Jézus megjelenése, halála, feltámadása által megkezdődött „utolsó idők”-ben hirdetik az Ó evangéliumát. Megjegyzendő, hogy talán ez is kapcsolatba hozható a végső időket hirdető próféták üzenetével. Barrett szerint problémát jelentett az első keresztyén gyülekezetek életében az, hogy az apostolok egymás után meghaltak, de még mindig nem jött el a „vég”. Barrett erre az évrre építi azon tételét, hogy ekkor tolódott el az apostolságról alko-

tott őskeresztyén nézet az eszkatológiáitól az adminisztratív irányába. Azonban ő maga is kénytelen módosítani véleményét az ÚSz olyan helyeinek alapján, melyek szerint „Pál is gyakorolt adminisztratív tekintélyt gyülekezeteiben”.¹² Gondoljunk pl: Gal 2-re, ahol szükség esetén Pál egy másik apostollal szemben is kénytelen fellépni tekintéllyel.

Schnackenburg áttekintette az úsz-i apostolság különböző formáit. Szerinte Pál nem rendelkezett egy uniformis-szerűen egyféle apostol-fogalommal.¹³ Az azonban megállapítható, hogy „Pál összeköti az apostoli tekintély tudatát azzal a karizmatikus igehirdetéssel, melyben Krisztus ismerteti meg magát az emberekkel” (vö. 2Kor 10,8 és 13,10).¹⁴ Ez lehet az úsz-i megfelelője annak, hogy az ósz-i próféták fő küldetése Isten kijelentése, akaratának megismertetése volt az emberek felé.

E rövid vizsgálódás befejezésekként mutassunk rá még két olyan jellemzőre, amely szintén abba az irányba mutat, hogy az úsz-i „apostoli tekintély” eredete kapcsolatba hozható az ósz-i prófétasággal. Ugyanúgy, ahogy az ósz-i prófétaság a bűn egyetemessége miatt elkerülhetetlenül ítélethirdetést is jelentett, Pál apostolnak is meg kellett szólalnia ítéletes hangon is (pl: 2Kor 5,4-5). Másrészt, az apostoli tekintély nem öncél. Amint a próféták is annak örültek, ha nem kellett súlyos, ítéletes ígéket hirdetniük, az apostol is akkor boldog, ha nem kell „adminisztratív tekintélyét” gyakorolnia. 1Thessz 2,7 szép példa erre, ahol Pál ezt írja: „Mint Krisztus apostolai élhattünk volna tekintélyünkkel, mégis olyan szelíden léptünk fel közöttetek, mint ahogyan az anya melengeti gyermekeit”.

Jegyzetek

- 1 Agnew, F.: „On the Origin of the Term *Apostolos*”, *The Catholic Biblical Quarterly* 38 (1976), 49-53.o., idézet a 49.o.-n – 2 I.m.50-51., 53.o. – 3 Hahn, F.: „Der Apostolat im Urchristentum: Seine Eigenart und seine Voraussetzungen”, *Kerygma und Dogma* 20 (1974), 54-77.o., idézet az 55.o.-n – 4 Pl: egy fontos összefoglaló cikkben: Bühner, J.-A.: „*apostolos*”, in: Balz, H. - Schneider, G. (eds.): *Exegetical Dictionary of the New Testament*. vol.1, 1990, Edinburgh: T & T Clark, 143-145.o. – 5 U.o. 143.o. – 6 U.o. 145.o., és Hahn, i.m. 62.o. – 7 O'Neill, J.C.: *Messiah: Six lectures on the ministry of Jesus*. 1980 (repr. 1984), Cambridge: Cochrane Press, 93.o. – 8 Hahn, i.m. 70.o. – 9 Berger, K.: „Apostelbrief und apostolische Rede: Zum Formular frühchristlicher Briefe”, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 65 (1974), 190-231.o., főleg 201-202.o. – 10 I.m 217. és 219.o. – 11 Barrett, C.K.: „The Apostles in and after the New Testament”, *Svensk Exegetisk Arsbok* 21 (1956), 30-49.o. – 12 I.m 48.o. – 13 Schnackenburg, R.: „Apostles Before and During Paul's Time”, in: Gasque, W.W.-Martin, R.P.(eds.): *Apostolic History and the Gospel*. 1970, Exeter: The Paternoster Press, 287-303.o. – 14 I.m. 303.o.

Balla Péter.

Honnan, merre, református értelmiség?*

Amikor értelmiségi státusról vagy feladatról beszélünk, ebben is kísért az, ami sok minden másban, hogy az 1989-es politikai változások szimmetria tengelyéhez mérjük a kérdést. A gondolkodásnak eme kényszerpályája önmagában még nem lenne baj, de azt, hogy a politikai-társadalmi-gazdasági változások önmagukban kihívások lennének az egyházra nézve, vissza kell vetnünk. A társadalom részéről vannak elvárások, de az egyház nem ezekre felel, mert ha igen, egy adott pillanatban megszűnik egyháznak lenni, s csupán a politikai-társadalmi-gazdasági élet egyik többé-kevésbé fontos tényezőjévé válik. Abban, hogy miként alakítható ki egy hívő értelmiségi réteg, hogy ennek milyen, a mai kor felé mutató feladatai vannak, semmi más nem határozhatja meg az egyházat, mint *Isten kihívása*. Isten nem csak az új történelmi helyzetet adta számunkra, hanem ebben egyedül ő az igénybejelentő, a kihívó. Ezért itt is érvényes: Istennek kell inkább engedni, mint az embereknek.

A magyar református értelmiségre nézve három kérdésre keresem a választ, amely nyilván úgy fog kialakulni, ha a hallgatók nem csupán engem követve velem együtt gondolkoznak, hanem alkotó módon tovább gondolják a hallottakat.

I.

Az első kérdés: *Hogyan alakult ki az értelmiségiek egyháziidegen gondolkodása?* Az utolsó 40 év a hit szempontjából három rétegre tagolta az értelmiséget. Legnagyobb része – meggyőződésből vagy karrierizmusból – teljesen behódolt az ateizmus ideológiájának vagy ideológiátlanságának. Mondjuk meg őszintén: ezeket már le is írtuk, függetlenül attól, hogy ateizmusuk elé a közönyös, vagy a harcos jelzőt tesszük. A másik réteget – kölcsönvett kifejezésekkel – latens (P.Tillich), anonim (K.Rahner) keresztyéneknek vagy az egyház peremtelepeseinek (D.Sölle) nevezném, akik megmaradtak egyházunk keretében, de gyakorlatilag nem éltek egyházi életet. És volt – van egy hitvalló rétegünk, amely feladva a szakmai előrehaladást, a társadalmi-politikai érvényesülést, elkötelezett hívő értelmiségi maradt, vagy éppen a diktatúrában vált azzá.

A következőkben, amikor az elidegenedés okait keresem, főleg az első, teljesen szekularizált értelmiségi rétegre gondolok. Három tényezőt vizsgálok:

1. Az *államhatalom* – ez az első tényező – hamar rájött, hogy a kommunizmus legnagyobb ellenségét az egyházat nem lehet megsemmisíteni, ezért a klerikális egyház kitermelésén, kitenyésztésén buzgálkodott, s legfőbb törekvése az volt, hogy az értelmiséget szigetelje el az egyháztól. Tette ezt azért, mert egyfelől ennek a rétegnek kulcsjelentőséget tulajdonított saját ideológiája kialakításában, másfelől azért, mert

az intellektus szintjén ezt vélte a legtámadhatóbbnak. De azért is, mert a parasztság népi-bibliás hite – legalábbis egy darabig – megtámadhatatlannak bizonyult, a munkásosztályra pedig nem alapozhatott, noha ezt nagy hangerővel vallotta.

2. A mai analitikusok (egyik) csapdája az, hogy az elmúlt rendszer minden bűnét a diktatúrákra kenték, s ha ezek egy diktátorban (mint ahogyan Romániában történt) személyesedtek meg, akkor azt még könnyebb ujjmutogatásokkal ma megtenni. Sajnos, ez nem ilyen egyszerű, mert az elidegenedés bűne az *értelmiségiek* lelkiismeretét is nyomhatja. Igaz, hogy az értelmiség a hatalom áldozata, mert a kommunizmusban nemcsak hitetlenné vált, hanem eszmeileg teljesen irányvesztetté is, el annyira, hogy értelmiségi mivolta is kétségessé vált. Igen ám, de egy kikerülhető (?) csapdába esett: elhitte, hogy a hatalom hatalmas, vagy ahogyan Konrád György mondja, a hatalom káprázatában élt. A hatalom azért is ördögi volt, mert elhitette ezt a hazugságot. Ha valakinek, úgy az értelmiségnek rá kellett volna jönnie arra, hogy ez nincs így – mint ahogyan a kommunizmus utolsó évtizedében ez ki is derült. Továbbá: a műszaki robbanás, a felfedezések, az atomkutatás, a világűr-meghódítás, a génebérszet látványos eredményei a hit vagy tudomány látszólagos és megtévesztő alternatívájának feladatát adták fel az értelmiségnek, s a hitben kiskorú, de a tudományban is csak mezítláb járó ember könnyen döntött: nincs Isten. Hogy ezt a vajkeménységű réteget, amelybe az ateizmus szemtelen kése könnyen behatolt, lehet-e egyáltalán értelmiségnek nevezni, az más kérdés. A szomorú bizonyosság az, hogy ez a legnagyobb számú értelmiségi csoport az egyház számára elveszett, és mi könnyed felelőtlenséggel töröltük a lelki és nem lelki nyilvánartásainkból.

3. Ezzel elérkeztünk a harmadik oki tényezőhöz, s ez a legfájdalmasabb: az értelmiségiek elvesztése az *egyház bűne*. A kívülről megtámadott, hitében kiskorú értelmiségi kiesett az egyház látóköréből. Igaz, hogy az egyházat is beszorították a templomba és a lelkipásztori munka korlátozódott a vasárnapi igehirdetésre (csak zárójelbe téve kérdezzük megbolygatott lelkiismeretünk hangjaként: muszáj volt ezt a beszorítottságot elfogadnunk?), de ez az igehirdetés nem az volt, aminek kellett volna lennie. Elriasztottuk az értelmiségieket egyrészt a politikával megfertőzött prédikációinkkal (de hát hála Istennek ez nem volt általános jelenség), másrészt igehirdetésünk dogmatikussá, elvonttá spiritualizálódott, a lelki életet vette célba, noha tudva tudta, hogy Isten az egész életre igényt tart, testi-anyagi-közéleti-hivatali lényünket éppúgy meg akarja szólítani, mint ahogyan pl. a megtérésre igényt tart. Azt hittük, hogy beszűkült konfesszionalizmusunk és a sokat emlegetett kanaánivá vált nyelvünk erős vá-

* Elhangzott a magyar református felsőoktatás jövőjéről rendezett nyílt fórumon. 1993.január 26-án a Ráday Kollégiumban.

runk, pedig csak torlasz volt, amely a gondolkozásban és kifejezéseiben nagykorúvá vált értelmiséget kizárta a templomból. (Itt azonban megfontolandónak tartom azt, amit Farkas József Erdély és Magyarország viszonylatában mondott: ott érvényes, itt kérdéses).

II.

Ezzel ráfut gondolkozásunk egy másik sínparra – ez az előadás második része –, amelynek témája kérdésben megfogalmazva így hangzik: *Mi a különbség a magyarországi és az erdélyi református értelmiség egyházhoz viszonyulásában?*

1. Először az, amit hallgatóim mindnyájan tudnak. Erdélyben nemzeti és népi identitásunk megőrzésének szinte egyedüli lehetősége és élettere az egyház volt. Mi nemcsak felekezeti iskoláinkat veszítettük el, hanem állami magyar nyelvű iskoláinkat is a leszűkíthetőség határáig hurkolták; könyvkiadásunkat és folyóirat-közlésünket megerőltették, mert a román állam szemében – legalábbis Erdélyben – az egyes számú közellenség nem is magyar mivoltunk, hanem magyar nyelvünk volt. Ez pedig legtisztábban és kizárólagosan, azaz lefordítatlanul csak az egyházban szólt meg. Az erdélyi értelmiségi magyar nyelvet hallani és magyarul énekelni jött be templomainkba. Hogy mivel ment onnan haza, azt alig tudjuk lemérni, de hinnünk kell, hogy egyszer-egyszer prédikációnk – amelyekkel szemben nagyon kritikusoknak kell lennünk – a hittudat megerősödéséhez, az életfolytatás megváltozásához vagy éppen a bűnbánatból fakadó megtéréshez vezetett. Nagyon kell vigyáznunk azonban, hogy ezt ne idealizáljuk s a lelkipásztori munkát ne heroizáljuk.

2. Erdélyben a reformátusság a magyarság kb. 50 %-át jelenti. Úgy gondolom, hogy a jobbra városban lakó értelmiségre nézve ez az arány még kedvezőbb. Így természetes, hogy az erdélyi értelmiségi réteg inkább református hatás alatt állt, mint a magyarországi, ahol a református-római katolikus arány egészen más.

3. Erdélyben a diktátor képére és hasonlatosságára tudatosan kitermelt egyházi önkényurak evidens módon egyházellenesek, gyülekezet-szétziláló ragadozók voltak, s értelmiségünk józan rétege ezt eleve visszautasította. Ezzel szemben Magyarországon a humanitás bárányszőrébe bújtatott ateizmus farkasa fokozatosan végzett keresztyén tudatrombolást. Ezért – legalábbis kívülről nézve – az értelmiség meg- és visszahódítása nehezebb feladat Magyarországon, mint Erdélyben. Erről a „könnyebben megszólíthatóságról” értekezik Farkas József is, előadásomhoz fűzött reflexióiban.

4. A magyarországi értelmiség bizonyos értelemben külső, nemcsak hatások, hanem meghatározottságok között élt. Figyelniök kellett, de talán nem mindig volt muszáj – mókásan meghatározva – a nyugati nagybácsira és a keleti tanítóbácsira. Ezzel szemben Romániának a Szovjetuniótól való látszólagos függetlensége és a nyugattól elzártsága egy sajátos üvegházi helyzetet teremtett – ennek hátrányai-

val (elszigeteltség) és előnyeivel (intenzív lelki és szellemi önellátás). Mi a saját magunk nagybácsija és tanítóbácsija voltunk. (Érdekes szociográfiai feladat lenne felmérni, hogy igaz-e az az állítás, hogy Erdélynek azon a részén, ahova a magyar TV műsorsugárzása eljutott, az értelmiségiek szellemi élete felületesebb volt, kevésbé alkotó és a templomok üresebbek voltak, mint Erdély belsőbb részein, a nagyobb, TV-mentes területen. Így van-e, vagy ez csak egy tetszetős, de felületes megállapítás?)

Előadásomnak ebben az első két részében nem tudtam ellenállni az elemzés csábításának és buktatójának. Itt kérem hallgatóimat, hogy ha túlsarkítottak voltak megállapításaim, gömbölyítsék le; ha bűnösen általánosítottam, kontrázzanak meg a kivételek felsorolásával; ha tipizáltam, kalickáztam, azt rombolja le a szabad ember, aki ezt nem túri el.

III.

A harmadik kérdésem ez: *Hogyan hódítható meg a magyar református értelmiség?* Nem azért, hogy velük majd intellektuális értelemben minőségi egyházat teremtsünk – ez igenis eszköz, de nem lehet cél –, hanem mert Istennek igénye van minden emberre, mert mindenkit meg akar ajándékozni a hit többletével és az üdvösség-tudat örömeivel.

A válasz nehéz: a veszély az, hogy általánosságokig sülyedhet, vagy íróasztal-okosságig levonatkozottá válik. A válaszadás különben sem egyszemélyes feladat. Talán csak annyi: mondataimat Isten a hallgatók gondolatának hatványára emeli és így felhasználja. A kérdés következő vetületeit bontom ki:

1. Az értelmiségiek megnyerése az igehirdető egyház *missziói*, vagy éppen *külmissziói* feladata. Természetesen az igehirdetést a szó legtágabb értelmében gondoltam. A misszió fogalma varázsvesszővé vált, sokan beszélünk róla, kevesen gyakorolják mint szolgálatot. Talán én is csak a sokak közé tartozom. Most itt az értelmiségnek szóló missziói igehirdetés két irányára terelném a figyelmet, mindkettő bibliai gyökerű. Ézsaiás (Ézs 2,2-3) és Jézus (Lk 13,29) egy olyan központi igehirdetésről beszél, amelyhez keletről és nyugatról is özönlenek a pogányok. Azaz a templomi igehirdetésnek értelmiségieket vonzóvá kell válnia: érdekeltté, megszólítottakká kell tenni őket. Formailag pedig fel kell adni a dogmatikai nyelvet, amely a mai értelmiségi előtt fanyelvvé vált vagy éppen komikussá. Egy pillanatig sem jelent ez megalkuvást az Ige rovására. Azonban a missziói parancsban Jézus látszólag feladja ezt a „központi igehirdetés” elvet és elküldi tanítványait minden népekhez (Mt 28,18-20). Ez pedig az értelmiség felkeresését jelenti a családlátogatás, a személyes kultúr- vagy más kapcsolatok által.

Az igehirdetésben megszólítottá, érdekeltté tenni az értelmiséget azt jelenti: ismerni gondolkozását, iránykereséseit, politikai-gazdasági bizonytalankodásait, azokat a szellemi hatásokat, amelyeknek sokszor a kereszttüzében áll. Ezt az értelmiségit kell megszólítani, de az Igével, csakis az Igével lehet elérni. Mert az értelmiség elvárása az egyháztól és az

egyház igehirdetése – két egymással szembehaladó irányként elképzelve – legtöbbször nem a találkozást eredményezi, hanem az egymás melletti elhaladást, ezért az igehirdető lelkipásztornak az értelmiséghez szóló prédikációra különös gonddal kell készülnie.

2. A második feladat az, hogy az egyház vonja be hatékonyabban az értelmiségieket az *egyházkormányzásba*. Történjék ez a zsinati szinttől kiindulva, fel az egyházközségi szintig. Először is a testületi elvet és a lelkészi – nem lelkészi paritásos elvet kellene hatékonyabban érvényesíteni. A diktatúra látszólag szorgalmazta a református egyházban a testületi elvet (zsinati elv), valójában azonban a személyit (püspöki) támogatta. Formálisan elismerte a paritást, ténylegesen arra törekedett, hogy a nem lelkészi elemet zárja ki az egyházkormányzásból. A testületi elv elsorvasztása, az értelmiségiek kizárása az egyházból elvette annak a lehetőségét, hogy a „megosztott felelősség” bátorságával nemet mondjunk a hatalomnak.

Az egyház felől nézve ezt a kérdést, Erdélyben egyik nagy gondunk, hogy az egyházkormányzásban nincsenek értelmiségi szakembereink: kevés az egyházjogászunk, a műemlékekhez értő építészünk, a keresztyén pszichológusunk, azokról nem is beszélve, akik az egyházgazdasághoz értenek. – Az értelmiség felől nézve pedig az egyházi tisztségvállalás nem vonzó, mert az egyház romhalmaznak néz ki, mert közéleti súlya a világban kevés, vagy éppen, mert nem kifizetődő. – Az egyház olyan értelmiségieket keres, akiket szakmaiságukban és az egyházat megújító-építő akaratukban a *hit* vezet. Ezért mondanám, hogy az előző bekezdésben említett misszióknak, a hitre juttatásnak meg kell előznie (időben) a szakmai szempontok szerinti értelmiség-válogatást.

3. De a misszió nem csupán a szakembert célozza meg és nem jó laikus értelmiséget akar toborozni, hanem hitből fakadó *keresztyén életvitelű* értelmiséget akar kialakítani. A keresztyén értékek érvényesítésének legjobb talaja a *puritán* életmód. Lehet, hogy ezt az igényt hallgatóim közül egyesek már hallották tőlem, de nem átallok most is megismételni. A református értelmiségi státus szimbóluma nem a nyaraló ház, nem a sokhenger és nem a közéleti tisztségek halmozása, hanem az egyszerűség, tisztaság, fegyelmezettség, mértéktartás – a magánéletben éppúgy, mint a hivatali minőségben. – Mi erdélyi lelkipásztorok önkritikusan vagy éppen bünbánattal mondjuk el, hogy túl protokollárisak vagyunk, hogy a rangkország és a rangtisztelet bűvöletében élünk, sokfogásos, eldóteles asztalaink mellé Jézus Krisztus nem ülne le, mint a bűnösöknek ama asztalához. Sajnos, csak áztatjuk magunkat, hogy Erdélyben ez bizánci hatás. Nem az. Az értelmiségiectől várjuk, hogy mindezt lerombolják körülöttünk és bennünk.

4. Egy olyan értelmiséget akarunk nemcsak megnyerni, hanem szolgálatba állítani, amelyen keresztyül az egyház *evangélizálja a társadalmat*. Olyanokra kell itt gondolnunk, akik már most alkalmasok és képesek arra, hogy a szó útján közvetítsék az evangéliumot, hogy az Igévé válják, s olyanokra, akiket erre a

szolgálatra ezután képezünk ki. A ritka esetekből leszűrt tapasztalatunk az, hogy a laikus értelmiségiek bizonyágtétele hatékonyabb és misszionálóbb, mint a lelkipásztoroké.

Sokkal jelentősebb az értelmiségieknek az az evangélizációja, amelyet szakmájuk becsületos, tisztakezű és önzetlen gyakorlásával végeznek. Nemcsak a szó erősödhet Igévé, de krisztusi töltést kapva, a cselekedet is. Tudjuk, hogy nincs keresztyén fizika, orvostudomány, jogtudomány, stb., de vannak keresztyén fizikusok, orvosok, jogászok. Ez kevésbé jelenti azt, hogy pl: a fizikus keresztyén kozmogóniát dolgoz ki – ezen a talajon már sokan csúsztak el, mert meztláb léptek reá – inkább azt, hogy az értelmiségi tudományának elméletét keresztyén személyiséggként alkotja meg, s főleg azt, hogy szakmáját maximális energiabefektetéssel, a legmagasabb erkölcsi szinten, igazi krisztusi lelkülettel gyakorolja. Bizonyára Magyarországon erre több példát is fel tudnak hozni hallgatóim. Erdélyben, Marosvásárhelyen van egy olyan, az egyházak által szervezett és irányított orvosi központ, ahol a város legjobb szakemberei (magyarok és románok) rendelnek. Az orvosok alkalmazásának egyik feltétele az volt, hogy nem fogadhatunk el hálapénzt. Ezek az orvosok magas szintű szakmaiságukkal és becsületességükkel valóságos tett-missziót végeznek.

Az egész társadalmat nem lehet evangéliumivá tenni. Erre nézve nem kaptunk ígéretet, mert Jézus ígéretei Isten országára vonatkoznak, annak teljességére. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy lemondunk erről a missziós feladatról. Ma is vannak ilyen vélemények: ne akarjuk krisztianizálni a társadalmat úgy, ahogyan az elmúlt évtizedekben ateizálni akarták. Úgy ne! De igenis, a missziói parancs kötelezésével mi krisztianizálni akarjuk a társadalmat.

Az értelmiségiek megnyerésének, visszahódításának van egy gyökérfkérdése. Nem tudjuk és nem is akarjuk becsalogatni vagy bekényszeríteni őket az egyház hálójába, mert így legjobb esetben a munkájukat gépiesen, komputerként végeznék, hanem el akarjuk juttatni a hitre. A hit felülről meghatározottságom elfogadása és tudata. Az értelmiségi, és nemcsak ő, érzi, hogy hármas meghatározottságban él: a gének által öröklött tulajdonságok, a kapott nevelés és a történelmi kor kényszerében. A második és harmadik szorítását főleg az értelmiség érzi. Amikor valaki ebből a sarokból ki tud szabadulni és érzi, tudja, hogy léte nem kívülről-belülről irányított vagy éppen manipulált, hanem Isten felülről határozta azt meg, akkor hisz. Konrád György azt mondta egyik interjújában, hogy az értelmiségi senki mástól nem kaphat mandátumot, csak saját magától. Nos lehet, hogy ő az elit értelmiségre gondolt és nyilván a hitkörzetén kívülállóként beszélt erről, de nekünk lelkészi és nem lelkészi hívó értelmiségieknek tudnunk kell, hogy a misszió szolgálatára Istentől kaptunk „mandátumot”, igeiebben megfogalmazva ő hívott és küld el, hogy üdvössége a föld végéig terjedjen.

Kozma Zsolt

A húsvéti ünnepkör ünnepei és jeles napjai

A karácsonyi és húsvéti ünnepkört *vízkereszt ünnepe* – a karácsonyi tizenketted – választja el egymástól. „Vízkereszt, korábban *Szentkereszt* a latin egyház *Epiphania Domini* – az Úr megjelenése – elnevezésű, január 6-án tartott ünnepének magyar neve.”

Az ünnep először a III. században tűnt fel a keleti egyházban, mint Jézus születésének napja. Egy századdal később a rómaiak Jézus születésének napján *Mithrás* napisten születésnapjával – december 25. – tették egy napra. Ettől kezdve vízkereszt ünnepe új értelmet kapott. A nyugati egyházban ez a nap lett a három királyok – a napkeleti bölcsek – imáadásának napja. Innen van, hogy sokfelé – hazánkban is – *háromkirályok* napjának is nevezik. A keleti egyházak vízkeresztkor emlékeztek meg Jézusnak a Jordánban való megkeresztelkedéséről. Később a római egyház is átvette a keletiektől ezt az ünnepi tartalmat, majd kibővítette azzal, hogy ezen a napon emlékeztek meg a hívek a kánai mennyegzőről, illetve a víz borrá változtatásának a csodájáról. (Ján 2,1-12) Mivel ezek a cselekedetek voltak Jézus isteni hatalmának első megnyilvánulásai, ezért kapta ez az ünnep az *Epiphania Domini* elnevezést.

A XV. században hazánkban a római egyház papjai vízkereszt napján alamizsnagyűjtés végett házról-házra jártak. Ezt az egyházi szokást bizonyára megtartották a reformáció prédikátorai is, mert a XIV. században – Gömör megyei evangélikus források szerint – az egyházi felsőbbbség megtiltotta papjainak, hogy feszülettel járjanak ezen a napon.¹

A XIX. század elején készült magyar kalendáriumokban Vízkereszt napján Gáspár, Menyhért és Boldizsár nevenapja is fel van jegyezve, ami az ünnep másik elnevezésére utal. Ezen a napon hazánkban a XVIII. században „*Háromkirályoknak*” öltözve, karddal és csilgaggal felékesítve *kántálni* jártak a gyermekek és ifjak.²

Vízkereszt kezdő napja a farsangnak is, amely *húshagyókeddel, illetve hamvazószerdával* zárul. A református prédikátorok a XVI.-XVIII. században a farsangot az *Ördög Innepének* nevezték. Századokon át a farsang idején hiába való volt minden intés és figyelmeztetés, az emberek – jobbagyok, polgárok és nemesek egyaránt – tánccal, mókával, duhajkodással ülték meg a farsangot. Bizony ilyenkor „még a Keresztyének között is sok rendetlen, tréfás, vétkes dolgok mentek végbe. Mert némelyek lárvákat vettenek (álarcot öltöttek). Különböző neműek ruhájába öltözének, sok vásottságot, feslettséget vittenek véghez; némelyek figurás köntösöket vévén magokra, mutatták magokat Pokolból jött lelkeknek: melyre nézve helyesen mondták sokan *Ördögök népének*.”³

A *farsangolás* a Kárpát-medencében élő népek körében is általános *népszokássá* lett. Az Alföldön már ritkábban, de Erdélyben a székely reformátusok és unitáriusok között még ma is gyakorolják ezt a szokást. Farsang idején vannak a disznótorok, lakodalmak, névnapok. Három utolsó napján – a *hamvazószerda* előtti – *farsangvasárnapján, farsanghétfőn és húshagyókedden* még ma is *maskarába* öltözve járnak házról-házra dalolva, mókázva *farsangolni*.⁴

Régi kalendáriumokban februárt *böjtelő*, márciust *böjtmás* havának nevezték, bizonyára azért, mert a húsvét dátumától függően február végén, vagy március elején kezdődött az ünnepet megelőző *böjt*. Református gyakorlat szerint a böjti időszak *böjtfő vasárnapjával* (hamvazószerdát követő vasárnap) kezdődik, amely pontosan 42 nappal előzi meg *húsvétvasárnapját*. Mi reformátusok sajátos viszonyban vagyunk a böjttel. Gyülekezeteinkben – általában böjtfő vasárnapján – böjti *úrvacsoraosztás* szokott lenni. A *böjti hetekben* az igehirdetés különös erővel hív fel a bűnbánatra. A múlt században az alföldi reformátusság körében még gyakorolták a böjtöt. A húsvétot megelőző hat hétben nem volt bál, lakodalom, keresztelők, – legfeljebb csak szűk családi körben muzsikaszó nélkül. A közfelfogás szerint mégis a mi egyházunk nem ismeri a böjtöt. Pedig ha kezünkbe vesszük a régiek írásait, megismerhetjük atyáink állásfoglalását a böjttel kapcsolatban. A debreceni hitvallás (1561) háromféle böjtöt ismer: *csudás, bűnbánati és színlelt* (hypocriticum) böjtöt. A második helvét hitvallás 24. részében ezt olvassuk a böjtről: „... *mennél súlyosabban kárhozzatja a Krisztus egyháza a dobozódást, részegeskedést, mindennemű fajtalanságot és mértéktelenséget, annál nyomatékosabban ajánlja nekünk a keresztyén böjtöt*.” Ez a keresztyén böjt pedig nem más, mint „*hogy az ember büntől, vétektől megtartózkodjék, a bűn vádjától, kötelekeiből, és terhétől megszabaduljon... Az írás és az atyák mindnyájan kárhozzatják a babonás kiválasztást és megkülönböztetést és az ételeknek és napoknak megütlését*...”⁵ Ótestamentomi gyökerei vannak a XVI.-II. században még gyakran előforduló *közönséges böjt*-nek, melyet egyes gyülekezetek, egyházmegyék vagy az egész ország népére kötelezően hirdettek meg, valamilyen járvány vagy háborús veszedelem elhárítása végett. Debrecenben a város jegyzőkönyvébe 1704. február 3.-án jegyezték be: „*Istennek sokféle látogatási forogván szegény nemzetünkön, mind az ellenség fegyvere által, mind az apró gyermekek az irtóztató megemésztő himlő, mind más rendeken egyéb navalyák által, fogy mindennap nemzetünk, pusztulnak az ekllesiák. Sokak bujdosásra, számkivetésre jutottanak, minket pedig békességben még az Úr Isten meghagyott: méltónak ítéltetik, hogy Istennek ilyen nagy haragjának engesztelésére, minden hónapnak első szombatján, közönséges Böjt celebráltassék, és azokon a napokon háromszor legyen Cultus a templomokban, az étel ital is megtilalmaztassék*.”⁶

A XVIII. század elején a Hajdúságban „*A Böjt kihirdetésének a formulája*”-t a közgyűlés így állapította meg: „*A mi Eklésiáinknak mostani Szomorú Állapotja és gyászban való béboríttatása mindnyájunkat sírásra és könnyhullatásra hívnak, mivel keseredett Szemekkel látjuk, hogy Eklésiáink sokképpen szorongattatnak és nagyobb gonosztúl is melyek reánk jöhetnek, méltán félhetünk: Azért ti néktek külső és belső Előljáróitoknak meg egyezésekből közönséges Böjtöt hirdetünk, intvén benneteket és kérvén az Úr*

nak nevében az igaz meg térésre, bűneiteken való törődésre és bánkódásra, hogy az Úr Isten, a mi közönséges Isteni tiszteletünket Szabadságát kegyelmesen ezután is hadgya meg minékünk. NB. Ezen Formulát pedig a Chatedrabúl, Szóru Szóra magának a Prédikátornak kell el olvasni”.⁷

A böjti időszakot a teológia nyelvén *húsvéti ünnepkörnek* is nevezzük. Mivel húsvét ünnepének dátuma összefüggésben van a tavaszi napéjegyenlőség idejével, az ünnephez kapcsolódó népszokások kutatásával foglalkozó néprajztudomány a *tavaszi napéjegyenlőség* idejére eső ünnepekről és ünnepi szokásokról beszél. A húsvét idejét a 325-ben tartott niceai zsinat egyik végzésében úgy állapította meg, hogy az minden évben a tavaszi napéjegyenlőséget (március 21.) követő első holdtölte utáni első vasárnap legyen. Ehhez a több mint 1600 éves határozathoz alkalmazkodik a keresztényiség többsége ma is.

A reformáció első századaiban bizonyos mértékig ünnepként ülték meg március 19-én *József napját*, Józsefnek a názáreti Jézus „*tutorának*” emlékezetére *gyümlöcsoltó Boldogasszony napját*, Mária, Jézus anyja „*köszöntésének, vagy hozzá-való izenetnek Innepe*”-ként.⁸

Húsvét előtt egy héttel *virágvasárnap* után következő hét az úgynevezett *nagyhét*, vagy *szenvedések hete*. Református eleink *Pálma Agok Vasárnapjának – Dominica in Ramis Palmarum*-nak nevezték, mivel ezen a napon, amikor Jézus bevonult Jeruzsálembe, pálmaágakat szórtak az útjára. Az elmúlt századokban a protestánsok között is szokásban volt, hogy ezen az ünnepen fából szamarat készítettek és azt vonszolták végig az utcán énekszó mellett és eléje zöld ágakat szórtak. Az előző évtizedekben gyülekezeteink egy részében *virágvasárnapján* tartották a konfirmációi ünnepélyt.

„Az Húsvét előtt-való Hetet Nagy Hétnak nevezte elsőben Krisostomus,” azért, mert sok jót tett mivelünk az Idvezítő. Ezen a héten szenvedett érettünk a kereszten és vitte véghez a megváltás munkáját. Ezen a héten szerezte a sákramentumot. „A régi Keresztyének ezen a napon szorosan penitentiát tartottak, s a mellyről Parantsolatokat is adtanak...” A nagyhét estéin és éjszakáin Konstantinus császár idejében „*annyi világokat gyűjtottak, hogy az éjtszaka nappá válnak tettezenék; mellyen nem tsak viasz oszlopokat égettettek.*”

Nagycsütörtököt, melyet *zöldegek napján – Dies Viridium – zöldcsütörtöknek* is neveztek, azért ünnepezték a régiek, mert „*a Kátékumenusokat, a kikkel zöldellett a Krisztus Kertje, ezen a napon vizsgáltatták meg, hogy ha lehet-é a Keresztségre bocsátani Húsvétben. Ismét a kiket Böjtt elein, úgy-mint Hamvas-Szeredán Ki-rekesztettek a Templomból, ujjonnan bé-vették s az Úr Vátsorájához bocsátották.*”⁹

Leggazdagabb szokáshagyománya a nagyheti ünnepek között a nagypénteknek volt és van ma is. „Eleitől fogva a Keresztyének ezt a napot a Krisztus szenvedésének emlékére Innepeknek tartották. Az N. Konstantinus is, hogy azt cselekednék keményen meg-parantsolta... Olvasták a régiek a Krisztus szenvedésének históriáját, azután annak emlékezetére komédiákat kezdettenek sok czeremóniákkal tsinál-

ni, Krisztust, Judást, Pilátust, Tanítványokat, Sidókat öltöztetvén.” Nyilvánvaló, hogy itt a Krisztus szenvedéstörténetének a *passiónak* dramatizált formában való előadására utal a szerző. Az írás hangneméből kivehetően, nem volt híve a szenvedéstörténet ilyen megjelenítésének. A reformációt követő századokban ennek ellenére nagy divatja volt a *passiónak* dramatizálva és énekléssel való előadása is.¹⁰ Egy XVII. századi református prédikátor szerint rosszul ülnek meg az ünnepeket azok, akik „*az Innepeken ama régi maradványu és idegen kovászból való hahogató énekekkel, minéműek, a Passio, Lamentációk... s több alkalmatlan énekekkel töltik bé a Templomot.*”¹¹

Anélkül, hogy a református nagypénteki *passiózás* történetével részletesebben foglalkozni kívánnánk, meg kell állapítanunk, hogy gyülekezeteinkben a reformációt követő századokban a római egyházi hagyomány szerint tovább élt a Krisztus szenvedéséről szóló bibliai történet énekléssel való előadása.¹²

Természetesen a *passiót* nem mint liturgiai tevékenységet vizsgáljuk, hanem azt kutatjuk, hogy milyen hatása volt református népünk közművelődésére, és mi volt az oka annak, hogy olyan szívósan ragaszkodtak hozzá évszázadokon át, a meg-megújuló tiltások ellenére is. A *passió* éneklésében vagy előadásában – a XVII. és XVIII. századokban – tudomásunk szerint nem vettek részt a lelkészek. Akkoriban a rektor, vagy a kántor énekelte, illetőleg annak vezetésével adták elő dramatizált formában az iskolásgyermekek. Hallgatója a gyülekezet, a nép volt. Kétségtelen, hogy tetzésnyilvánításával, kívánságaival alakította és formálta a *passió* tartalmát és formáját is.

Az Öreg *Graduál* szerzője könyvének előszavában már kifogásolja a *lamentációkat*, a Jeremiás siralmának éneklését: „...nem tudom mi okon vették föl volt az mi eleink, hogy a Nagy Héten énekellyék...” A Máté szerinti *passióra* vonatkozóan megjegyezte: „A *Passiot*, avagy a mi megváltó Urunk Jézus Christusnak érettünk való Kényszervedéseinek históriáját, az Szent Máthe szerént, egy Húsvét ünnepe én corigáltam vala meg osztán csak abban maradának – Sok rútvétségeket hánytam bellőlök ki, mind az írásnak módjára, s mind az materiára, avagy históriára nézve, mert szent Máthe szerént volt ugyan a titulusa az *Passionak*, de sok volt közé egyelítve az több evangélistákból is, úgy hogy sem egyik, sem másik szerént nem volt igazán, hanem egészen le kellett írnom igéről-igére az Szent Mátheból, s úgy kellett újonnan megkótáltatnom...” Ugyancsak az előszóban szól néhány szót – mint szükséges ünnepi ceremóniáról – a nagy Evangélista szerint való hosszú *passióról* is, melyet a benne lévő fogyatkozásokról, „szemetektől” megtisztítva ragaszkodott a gyűjteményhez.¹³

Nem minden egyházközség vehette meg a kéziratot, vagy nyomtatott *graduálokat*. Ezért a kántorok maguk másolták, vagy a község előljárói másoltatták a *Passionálékat*.¹⁴

A református gyülekezetek anyakönyveiben és jegyzőkönyveiben, illetve *passionálisokban* – ha nem is nagy tömegben, de esetenként – található bejegyzések is azt a ragaszkodást tükrözik, amely ott volt és

még sok esetben ma is ott van a nép szívében a passiózás iránt. A következőkben néhány ilyen bejegyzést szeretnék bemutatni.

Poroszlón 1699-ben a prédikátor díjlevelében a következő állott: „Nagy-Pénteken Passió mondásért 1 pint borral tartozik a bíró, ha pedig az Mester éneklí, az Mesteré léssen a bor”.¹⁵

Szentesen 2 forint volt a kántor járandósága a XVIII. században a passió énekléséért, „azonkívül adódott neki egy kulacs bor, melyet a templomban maga elé tett és abból mikor a torka megszáradt, mert hangosan és sokat énekel egyet-egyet ivott”. Hódmezővásárhelyen 1730-75 között a passióért a kántor szintén 1-2 forintot kapott, de borbéli járandósága nem volt, illetve az nincs feljegyezve.¹⁶

Más helyeken a passió éneklésének bére egy kakas és egy kulacs bor volt. Ez utóbbit az éneklés közben kellett elfogyasztani.¹⁷

A hajdúnánási eklézsiában nem jegyezték fel, hogy mi volt a kántor bére a passió énekléséért, de másféle feljegyzésből kitűnik, hogy az éneklés közben ott is meghúzta a kántor a kulacsot.

Az óbudai református gyülekezet az úgynevezett Óbudai Graduált – ami nem más, mint a Rákóczi-Gelei graduálnak egyik példánya – 1732-ben újra bekötötte. „E passió könyvet a Rádi Horváth István újabban kötött meg a Szegény ó-budai árva Ecclesiában lévő magyaroknak 1732 Esztendőben.” Az újra bekötött graduál megnevezésére használt „passió könyv” arra utal, hogy énekeltek és talán a legfontosabbnak tartották a benne lévő Máté-passiót, mely után Ujlaki rektor, aki 1682-ben szolgált az óbudai gyülekezetben ezt jegyezte be: „Laus Deo detur finis adesse videtur”.¹⁸

Békésen Váradi György kántor díjlevelében 1759-ben ott találjuk, hogy a „passiónak el énekléséért egy Tsászári Tallér” jár. De az utána következő kántorok is énekelhették a szenvedéstörténetet, ami világosan mutat az alábbi, 1766-ban keletkezett okmány: „Váradi György Uram gondviselésében sok esztendőnek elforgása alatt Kántori Hivatallyának idejében lévő Passionalis és Jeremias Siralma egy Compendiumban (Mely Tiszteletes Debrecenyi Kiss János uram prédikátorságában, Nemzetes Uram Schola mesteriségében az 1717-dik esztendőben Sukoroi István forgolódása által Debrecenyi Berényi Sámuel által iratott szent Eklésia számára) Ő kegyelme által átadatott a mostani Kántor Bíró György Uram gondviselése alá. Judicae Primarius Andreas Gyenge”.¹⁹

Kitűnik ebből az okmányból, hogy a gyülekezetek a maguk számára alkalmas emberekkel íratják a passionálist, és azt éppen úgy, vagy még jobban, mint az egyház egyéb könyveit, klenódiumait számon tartották és vigyáztak rá. Az, hogy a fenti átadási feljegyzés a főbíró aláírásával van ellátva azt bizonyítja, hogy igen nagyra értékelték, fontosnak tartották a passionális gondozását és ebből következően az előadását, illetve meghallgatását is.

Ez a Dömsödi Gergely, aki 1717-ben Békésen volt rektor később a ráczbösörmei gyülekezet Öreg Graduálja 323. oldalára jegyezte be, hogy 1720, 1721 és 1722. esztendőben „*Passionem Christi annis tri-*

bus decurrentibus decantavit... simul cum Jeremiae”, vagyis a szenvedéstörténetet a Jeremiás lamentációval együtt elénekelte. Salánki Mihály 1732-ben és 1733-ban, egy olvashatatlan nevű rector pedig 1740. április 15-én és 1741. március 31-én énekelte a bösörmei templomban.

Tehát Békésen ugyanaz a Dömsödi Gergely vezette be az újraéledő város református gyülekezetében a passió éneklését, aki később bösörmei rector lett.

Nyilvánvaló, hogy a passió éneklésének gyakorlásához, a hagyomány fenntartásához és a nép ilyen irányú igényének kielégítéséhez olyan képességű és tehetségű kántorok kellettek, akik a több mint egy óráig tartó éneklést végig jól bírták. Rákóczi György által Öreg Graduálban (jelenleg a Hajdúnánási Állami Gimnázium Könyvtárában van) két bejegyzés is bizonyítja, hogy a szenvedéstörténet eléneklése nagy erőpróbát jelentett a kántornak: A négy evangélium alapján összeállított passió után ezt olvassuk:

„Ez nagy históriát négy Evangélista írta,
Bár úgy tudd meg Csalafurdi Pista
Hogyha sípod rossz van dudolnia ista
Ne kezd, vagy ha kezded usque finem praesta
Eldudálására, mert kevés egy óra,
Bódog ki tehet szert dudolóra jóra.
Rám ne haragudj jó tanácsadóra,
Passiorul mondom, hogy Isten adora.

A vers után más írással ez áll: „Azt bizony csak az a kis Szabógallér mondattya veled, akit tegnap ettél vagy el vesztegettél.” (A reformátusoknál a szabógallér, azaz mákos vagy túros kifőtt tészta volt, a nagypénteki böjtös ebéd.)

A Jeremiás lamentációja után ez a bejegyzés áll: „Ki ennek elkezdésére akarandó vagy, úgy kezd, hogy szégyenvallással ne sipoly a Templomban”. A kéziratos bejegyzés szerint Nánáson 1751-ben és 1753-ban is énekeltek a Jeremiás siralmaikat. A nánási Öreg Graduál 299. oldalán a passió második része után ez a bejegyzés olvasható:

„A második parsza ez a Passiónak
Itt a sípnek meghidd, hogy kell lenni jónak
Próba nélkül ne menj az örvényes tónak,
Kapj bele, ... míg meg leld valóját a Szónak”

A vers alatt más kézírással ez olvasható: „Ezt bizony csak a bor mondattya Veled.”

Még több, főleg latin bejegyzés van a passiók alatt, melyek a passió éneklésével vannak kapcsolatban:

„Dicsőség magasságos Istennek
aki támogatja a Kántort,
hogy őt ditsérje 1675 ex aprilis”²⁰

Ezek a bejegyzések a hajdúnánási és hajdúbösörmei Öreg Graduálban, valamint a passiót és a lamentációt tartalmazó lapok elrongyolódása, mutatják, mennyire kedvére való volt népünknek a passió hallgatása.

A XVIII. század elejétől kezdve szinte minden zsinaton, egyházmegyei közgyűléseken előkerült a passió betiltásának az ügye.²¹ Ennek ellenére – szörványos adatokból tudjuk – még a XIX. század első felében több gyülekezetben szokásban maradt a passió éneklése. Az erdélyi reformátusság körében még a XX. században is énekeltek, sőt széki gyülekezetben énekkari változatát adták elő minden nagypénteken. Magyarországon és Erdélyben élő összes református gyülekezetek közül csak egyetlen egyről, a bánfihunyadi gyülekezetről tudjuk, hogy a reformációtól kezdve folyamatosan megőrizte és gyakorolja az ősök szép szokását. Bánfihunyad gyönyörű műemlék templomában minden nagypénteken passiót énekel a gyülekezet – az ősi gregorián katolikus dallamot – Károlyi Gáspár zövegével, melyről 1991-ben videófelvétel is készült.²²

A magyarországi evangélikusok sokkal türelmesebbek voltak a passió iránt és mind a mai napig, a lelkes, vagy a kántor vezetésével az énekkar előadásában, virágvasárnap, vagy nagypénteken, felhangzik – az ünnep kedves mozzanataként – a templomokban.²³

A székelyföldi unitáriusok is megőrizték és gyakorolják ma is a passióéneklést. Legfeljebb azokban a gyülekezetekben maradt el ez a szokás, amelyekben nem volt, vagy nincs megfelelő képzettségű kántor, aki előadhatná.²⁴

A református gyülekezetek nagy többségében azonban mégsem felejtődött el a passió. Ma már nem énekelik ugyan, hanem csak a szöszékből felolvassák a szenvedéstörténetet az evangéliumokból. Ezért nagypénteken – sok helyen még ma is – három istentiszteletet tartanak. Délfelől, délben – ennek a kerekében olvassák a passiót – és délután vagy este.

Nagypéntek ünneplésének másik jellegzetessége a gyász. Különösen a vidéki, vagy falusi gyülekezetekben még ma is az a szokás, hogy a szöszéket és az úrasztalát gyászterítővel takarják le. Az istentiszteletre amúgy is feketében járó asszonyok mellett a menyecskék és a leányok is fekete fejkendővel mennek a templomba. Gyászt és szomorúságot fejez ki a beregi Tiszaháton ismert mondás:

„Nagypénteken sokan sírnak,
Sok hímestojást megírnak...”

Általánosan ismert mondás reformátusságunk körében az is, hogy „Nagypénteken mossa holló a fiát”, amely az ünnepre várt esőzéssel van összefüggésben. A nagypénteki esővel – a néphit szerint – a természet is Jézust siratja. Erre utal egy nagypénteki kántáló vers is:

„Nem volt nagyobb sírás a földnek határán,
Mikor Jézus Krisztus szenvedett keresztfán.
Szent oldalából vércseppek csordulván,
Végül Szent Atyjának Lelkét kibocsájtván.
Sírt akkor az ég is, siratták csillagok,
Sírtak mindenféle teremtett állatok...”²⁵

A nagypénteki ünnepléséhez a böjtölés is hozzátartozik. Talán az egyetlen nap, melyet református né-

pünk böjtöléssel is ünnepelt. Legszigorúbb és már csak a legidősebbek által gyakorolt formája az, hogy nagycsütörtökön estétől, nagypénteken az esthajnalcsillag feljöveteléig teljesen megtartóztatják magukat minden ételtől, italtól. Enyhébb formája az, hogy csak a zsírosabb ételektől tartózkodnak, főleg tésztaféléket, aszalt gyümölcsöt és patogatott tengerit esznek.

A nagypénteki gyász, sírás és böjtölés tulajdonképpen a passió-énekléssel együtt, paraliturgikus népteológiai eleme az ünneplésnek, mert nem felel meg a nagypéntek teológiai értelmezésének. Már a XVII. században Martonfalvi György debreceni prédikátor feddi azokat, akik „Nagy Pénteken szomorkodnak és böjtölnek. Miért szomorkodtok Nagy Pénteken? Talán azért, hogy Kristusnak meg kellett halni? Ne sírj azon Atyámfia: I. Mert bizony jaj lött volna néked, ha ő Felsege érted meg nem holt volna. II. Mert a Krisztus tilalmazza vala Nagy Pénteken az ötet siratókat: Luk. 23. III. Mert bolondság azon a napon sírnod, amellyen az ördögnek örökkévaló rabságától és a lelki Egyiptomból kiszabadultál. Az Izraeliták nem sírnak, hanem örülnek vala, midőn ellenségeiknek romlását látják vala: 2Mós: 15...”²⁶

Nagyszombat és annak húsvétra virradó éjszakája is nagyjelentőségű volt, régen a keresztyéneknél. Bod Péter szerint nagyszombaton új vizet töltöttek a keresztlő edényekbe és megszentelték. Néhol pedig nagy ceremóniával kimentek a forrásokhoz és azokat is megszentelték.

„Ezen a napon mindenk nagy hallgatásban voltak, de éjszaka sok világot gyűjtöttek, nagy örömben és dicséretmondásban foglalták magukat. Ennek a világyűjtésnek ilyen okait adták: 1. Mert a világ világossága ezen az éjszakán támadott fel a koporsóból, 2. mert régi tradíció, hogy a Krisztus amely órában feltámadott azon órában jó el ítéletre. Hieronimus mondja Apostoli Tradíciónak; akarták azért, hogy vigyázzván találja őket a Krisztus”.²⁷

Magyarországi gyülekezeteinkben ezeknek a szokásoknak már a maradványaival sem találkozhatunk. A nyárádmenti reformátusok és unitáriusok között azonban még ma is gyakorolják a nagyszombat éjszakai határkerülést, melynek lényege az, hogy nagyszombat estéjén a bűnbánati istentisztelet után, papot, királyt, csapomestert választanak. Nagyheti énekeket énekelve körüljárják a határt és megtisztítják a határban lévő kutakat forrásokat, megigazítják a határdombokat és imádkoznak a tavaszi esőért és a jó termésért.²⁸

A nagyhét ünneplésének bűnbánati jellegét mutatja, hogy virágvasárnaptól – nagyszombatig a református gyülekezetekben minden esete, bűnbánati istentiszteleteket, régies nevén penitenciális hetet tartanak. Ezáltal kifejeződik annak beismerése, hogy Krisztus érettünk szenvedett és halt meg, másrészt felkészülést jelent a húsvéti úrvacsorában megígért isteni kegyelem elfogadására.

Húsvét ünnepét „Négy napokon illették a László király Dekretuma szerint a Magyarok”.

„Neveztetik pedig ilyen nevezettel a húsételéről: mivel a negyven napi böjt után akkor kezdettek első-

ben húst enni. Nagyobb örömben egy ünnepet sem töltenek a keresztyének, mint a Húsvétot. Amelyen nemcsak prédikállották a Krisztus feltámadását, hanem egyik a másikat köszöntötték ilyenképpen: *Surrexit Dominus – Feltámadott az Úr!* A más azt felelte: *Vere surrexit et Simoni adparuit.* Bizonyára feltámadott és megjelent Simonnak. Ezen a napon az Úr Vatsorájával elmúlhatatlanul éltek”. Szól még az egyházba felvett megkereszteltekről: „...a katheumenusoknak keresztségekből, akik ezen a napon vízbe merítettének vala, fennmaradott volt a magyaroknál az a szokás, hogy húsvét másod napján öntözték, vízbe hányták egyik a másikat”.²⁹

Húsvét második napját az ország több táján is vízbevető, vízbehányó hétfőnek nevezték. Tarpa környékéről származik egy húsvéti köszöntő töredéke, amely megőrizte ezt a kifejezést:

„O hála Istennek, hogy elhozta a húsvétot,
Vízöntő hétfőn buzognak már a források...”³⁰

Bod Péter húsvét ünnepével kapcsolatban szól a ma is legáltalánosabb húsvéti szokásról, a festett tojásról is. Elmondja, hogy a tojásfestés szokása az egész Európában ismert. Eredetére nézve a következőket írja: „1. Némelyek ennek eredetét a Zsidóknál keresik, akik keményen főtt tojást vesznek elő a Húsvétban ezzel Jeruzsálem romlását ábrázolják. 2. Mások úgy adják elő, mintha a föld újjászületésének, vagy termésének volna Szimbóluma, kiábrázolója. 3. Helyes okát egyebet nem találjuk, hanem ezt, hogy felállván a Böjt a keresztyének között semmi sírosat, vajast s tojást is enni szabad nem volt. Amely tojásokat azért a hosszúböjtben összegyűjtöttek, azokat aztán Húsvétban nagy örömmel ették, osztották Jóakaróiknak s hogy kedvesebb ajándék legyen, meg is kezdték festeni amely osztán felragadott és megmaradott az emberek között. Ezt erősíti az, hogy 1. Tsak Húsvétkor cselekszik, 2. hogy Nagy örömmel viszik véghez, 3. hogy adták a gyerekeknek, szomszédoknak s kivált a Kereszt Atyák és Anyák a magok keresztfiúknak s leányoknak”.

Református gyülekezeteinkben máig is megőrzött jellemvonása a húsvét ünnepének az örvendezés és az úrasztalához való járulás. Általában ilyenkor a legnépesebb a gyülekezet. Az ünnep második napján pedig ma is – legalább is a vidéki, falusi gyülekezetekben – általános a húsvéti locsolkodás és a húsvéti piros tojás ajándékozása.

Mielőtt a húsvéti locsolkodásról szólnék néhány szót, a húsvét ünnepével kapcsolatban egy-két régebbi szokásra hívom fel a figyelmet. 1559-ben a gyulai uradalomhoz tartozó falvakban szokásban volt, hogy húsvétkor a földesúr asztalára minden jobbágy 10 tojást, egy bárányt és egy sonkát küldött ajándékba. (Érdekes, hogy ma is ezekből készítik el a húsvéti eledeleket).

A XVIII. században Békés megyében az ünnepen a gyerekek kántálni jártak, énekelve, köszöntőt mondva kívántak boldog ünneplést. 1725-ben Békés város főbírája a városi számadás szerint: „Húsvét napján a Cantaló Deákok és Cantaló Leányoknak 6 dénárt” adott.³¹

Az alföldi református vidékeken még mostanában is húsvétkor az elsők között kell a fiúknak meglo-

csolniuk a keresztyüket. A keresztya több ajándékot ad a keresztfiának a locsolásért, mint másnak. Tarpa környékén, ahol páronként számolják a tojást, míg a locsolkodók általában egy pár tojást (két darabot) kapnak, a keresztfiú 8-10 párat.³²

A húsvéti locsoláskor szokásos köszöntők, kántáló versek között vannak olyanok, amelyek régi elemeket is tartalmaznak és olyanok is, amelyek kifejezetten utalnak húsvét ünnepének jelentőségére. Ezek közül szeretnék néhányat bemutatni:

„Ma van húsvét napja, másod éjcekája
Jól tuggyátok, jól tuggyátok.
Melynek első napján Jézus feltámadván
Dicsőséggel, dicsőséggel.
Termőfák virulnak, virágba borulnak
Úgy újjulnak, úgy újjulnak.
Még a madarak is, hangicsálnak ők is
Úgy vigadnak, vigadoznak.
Erzsébet, Zsuzsanna, Rebeka, Borbála
Kegyes szűzek, kegyes szűzek.
Keljetek fel lányok, cifra nyoszolyából
Nyoszolyából, nyoszolyából.
Adjátok a hímet, arany kasitából
Kasitából, kasitából.
Mert ha nem adjátok, vizet öntök rátok
Mind megáztok, összeáztok.
Ha pedig adjátok, áldást kérek rátok
az egekből Istentől”.³³

A Húsvéti ünnepkör és ezen belül elsősorban nagypéntek és húsvét ünneplésében gyakorolt, liturgiai, paraliturgikus ünnepi szokások bemutatása arról győz meg bennünket, hogy református népünk igen nagy ünnepnek tartja a húsvétot. A nagypénteki gyászt csak a húsvét öröme enyhíti, amelyben Krisztus feltámadása hírére fellobog a szívekben az örvendő hálaadás, melyet az ének így fejez ki:

„E húsvét ünnepében, E húsvét ünnepében
Örvendjünk keresztyének...” (187. ének)

Molnár Ambrus

Jegyzetek

1. Jankovics Marcell: Jelkép kalendárium Bp. 1988, 27, 28 p. – 2. Makai Imre – Nagy Ödön: Téli népszokások. Kolozsvár, 1938. – 3. Bod Péter: Magyar Athenas Bp. 1982, 95-96 p. – 4. Makai Nagy Ödön: i. m. – 5. A böjtre vonatkozóan Vö. Vass Vince: A böjt In: Növekedés a hitben, Kecskeméti Református Könyvtár 2. sz. 1947, 16-17 p. – 6. Révész Imre: Napló II. Rákóczi Ferenc magyar nemzeti szabadság harcainak idejéből Debrecen városának azon kori jegyzőkönyve szerint egy kis elő- és utószóval. In: Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő (Szerk: Révész Imre) III. évf. 1872. év 433. p. – 7. Molnár Ambrus: A húsvéti ünnepkör református népszokásai a Tiszántúlon In: Vallási Néprajz I. (Szerk: Dankó Imre – Küllös Imola (Bp. 1985. 297. p. – 8. Bod Péter: Szent Heortokrates Oppenheim 1757. 65-66. p. – 9. Bod Péter: i. m. 75-80. p. – 10. Bod Péter: i. m. 69-70. p. – 11. Martonfalvi György: Keresztyén ünneplés Debrecen 1700. – 12. Molnár Ambrus: A passió, mint paraliturgikus elem a református istentiszteletben In: Megváltozott hagyomány. Tanulmányok a XVII. századról (Szerk: Hopp Lajos, Küllös Imola, Voigt Vilmos) Budapest 1988. 497. p. – 13. A Gelei-Katona-féle Öreg Graduál ajánlóleveléből – 14. A Debreceni Kollégium Könyvtárában több ilyen másolt Passionalé található. Sárospataki

Könyvtárban van: a kiskunlacházi passiók könyve, melynek címe: „*E Passionalist a Nemes Kis Kun Laczházi, Helvétiai Confessio Szeréni Reformáltatott Szent Ekklesia Számára s hasznára készitette betsületes Betze János akkori Fő Bíró kegyes és buzgó indulatlyából. Irattatott Üllei János Azon Helységbeli, akkori Hites Notárius által M DCC XVI. Esztendőben*” Megtalálható: Sárospataki Református Kollégium Kézirattára Sp. Kt.14.sz. – 15. *Román Ernő*: Az alsóborsodi és az őrségi Borsod-Gömör-Kishont egyházmegye története. Miskolc, 1926. 134.p. – 16. *Szeremlei Sámuel*: A hódmezővásárhelyi református egyház története, Hódmezővásárhely, 1938. 80-81.p. – 17. *Dömötör Tekla*: A passiójáték. Budapest 1936, 33.p. Uő: Naptári ünnepek, népi színjátszás Budapest, 1964. 107-110.p. – 18. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. Debrecen 1884. 167.p. – 19. *Békési Református Egyház Irattára*. „Protohip” jk. 1766. – 20. *Hajdunánási Óreg Graduaiból*. A Hajdunánási Állami Gimnázium Könyvtárában. – 21. *Bárdos Kornél*: Harcol a passió éneklése körül Magyarországon. Theologiai Szemle XVI.évf. 296.p. Legelőbb a tarpai zsinat (1705), majd a szatmári (1711) mondta ki, hogy a *Passió éneklése tolláitai, illetve Decantatio Passionis Dei Tollitur*, azaz el-

töröltetik. – 22. A videófelvétel készült a Honvéd együttes Videó stúdiójában. Író-rendező Bőjte József 1991. – 23. Az orosházi evangélikus gyülekezetben az 1930. évben is kinyomatták a passiót: „*passió, vagyis Krisztus Urunk szenvedésének és halálának szent története*” Orosházi Friss Újság könyvnyomda 1930. – 24. *Török Elek Nyáradgálfalvi unitárius lelkész szíves közlése*. – 25. A Sárospataki Faluszeminárium anyagából: Nagypénteki köszöntő. Sőhajda Mihály gyűjtése Füzerkajatóról. – 26. *Mártonfalvi György*: i.m. – 27. *Bod Péter*: i.m. 69-70.p. – 28. *Molnár Ambrus*: A nyárádmenti unitárius székelyek vallásos hagyományai In: Vallási Néprajz IV. Vallásosság és népi kultúra (Szerk: Fejős Zoltán – Küllös Imola) Bp. 1990. 173.p. – 29. *Bod Péter*: i.m. 67-68.p. – 30. *Szabó László*: Húsvéti tojások a beregi Tiszaháton In: Találkozás Bereggel (Szerk: Mező András Vásárosnamény 1978.) – 31. *Molnár Ambrus*: Békés város története a XVI. századtól 1848-ig. (Kézirat a szerzőnél) – 32. Saját gyűjtésem Tarpán, 1950-ben. Adatközlő Esze Lajos 70 éves. – 33. *Csiszár Árpád* gergelyugornyai református lelkész szíves közlése 1975-ben.

Út a kapzsiság és kedvesség (charme) között

Az Újszövetség egyik legfontosabb helyén – tudniillik a jánosi prólógusban – az evangélium örömmüzenetét e rövid és kifejező megfogalmazásban adja: „Mert a törvény Mózes által adatott, a kegyelem és az igazság Jézus által jelent meg” (Jn 1,17).

Vitába bocsátkozhatnánk a 4. evangélium szerzőjével afelől, hogy vajon ez volna minden, amit „Mózes”-ről el lehet és el kell mondanunk? Mert a „törvénytől” (törvény) csakugyan az egész Ószövetség, azaz a zsidó Biblia a szemünk előtt van? És ez a zsidó Biblia – ha a különböző „szakaszaiban” és „rétegeiben” nem egyenlőképpen is – tele van a kegyelem soha véget nem érő értékelésével és Izráel történetének a századain át éppen e „kegyelem” soha el nem múló dicséretével. A tények bosszantó meghamisítása volna, ha – mint ahogyan a Jn 1,17 verse az egyház történetében ismételtelen közel volt hozzá – a törvényt és kegyelmet oly módon osztanánk el, hogy az Ószövetséghez csupán a „törvény”, ezzel szemben az Újhoz kizárólag a „kegyelem” illenék. Ha a zsoltáros magáról így szól: „Uram, kegyelmes tetteidről énekelek örökké” (Zsolt 89,2), ha kimondja a hitvallást, hogy „örökkévaló az ő kegyelme” (Zsolt 100,5) és ha a 103 Zs.4. versében Isten tettét ebben a megfogalmazásban foglalja össze: „szeretettel és irgalommal koronáz meg”, akkor éppen oly kevésbé lehet az ilyen helyektől eltekinteni, mint a deuterózsaiásitól: „irgalmasságom tőled el nem távozik” (Ézs 54,8) és Hóseás eszkatológiai várakozásától (3,5), hogy „megtérnek Izráel fiai, keresni fogják az Urat és királyukat Dávidot: remegve fordulnak az Úrhoz, az Ő jóságához (a német fordításban kegyelméhez) az utolsó napokban.”

Tekintettel ezekre az ószövetségi idézetekre, amelyeket csaknem tetszés szerint lehetne szaporítani, lehet-e még mindig – mint ahogyan korábban a valásfenomenológiai beosztásokban szívesen tették –, a zsidóságot (a Bibliájával együtt) az ún. „törvényvallásokhoz”, a keresztyénséget pedig a „megváltásvallásokhoz” számlítani és ezzel úgy tenni, mintha mindkettő, mindenkor, alapjaiban különböző vallástípusokhoz tartozna?

A kegyelem megértése tehát *legelőször* a keresztyén Bibliánk két szövetségének egymáshoz való viszonyát illetően vezet vitához alapvető módon. Megmaradhatunk-e a szokásos, részben éppen annyira elegendős, mint félrevezető feleleteknél – vagy más feleleteket kell keresnünk, amelyek – az egész Bibliára tekintve – tárgyyszerűbbek?

A kegyelemről szóló beszélgetés, *másodszer*, nem mellőzheti el a konfesszionális ellentéteket. Nem tagadhatjuk, hogy a reformáció eseménye a 16. században a kegyelem témájával van feloldhatatlan kapcsolatban, ahogyan ez akkor jelentkezett – mindkét oldalon mindenféle félreértés és túlzó kielezések által – és mintegy „elválasztó tényező” lett a középkori nagyegyház és az újként előálló reformátori egyházak között, amelyek „sola gratia”-jukkal úgy hitték, hogy a bibliai üzenet tulajdonképpen ős hangját hallják újból és hamisítatlanul. Jelen van-e még ma is a 16. század e disszenzusa reálisan vagy itt csupán történelmi reminiscenciáról van szó, amely ugyan a dogmatörténethez tartozik, ma azonban minket elvileg nem választhatnak el vagy „ellenségeskedő testvérként” egyáltalában nem állíthatnak egymással szembe?

E két kérdéssel azt a horizontot jeleztem, amelyen belül a „kegyelem” kérdéséről szeretnék beszélni. Sok más szempont is csatlakozik ehhez. Itt nem akarok a dolgoknak elébe vágni, hanem a saját dinamikájukat akarom szóhoz juttatni.

Az altéma képezi azt a bátortalan kísérletet, hogy értelmezze azokat az irányokat, amelyekbe a tárgyalás beágyazódik, és célba vegye azokat a kérdéseket, amelyekhez oda akarunk fordulni. A „szociális-forradalmi” illetve a „szociális-gyógyító” hullám elcsendesedése óta ismét hozzá lehet nyúlni a teológiában a „kegyelemről” szóló témához anélkül, hogy az ember olyan gyanúnak tenné ki magát: a kegyelemről-mennyről fantáziál, miközben a realitások földjén az élet kemény, mindennapi harca tombol. Olyan harc, amelyről – jellemzően – azt mondhatja az ember, hogy az „kegyelem-nélküli”, azaz egymásra való tekintet nélkül megy végbe és a mindenkori gyengéket

kényszeríti olyan fejlődés kereké alá, amely irgalmatlanul átmegegy rajtuk.

A kegyelem témája semmiképpen sem ment ki a forgalomból. Ezzel tisztában kell lennünk. Hogy úgy mondjam, csak az egyház területéről az élet más területére vándorolt át. Könyvek és filmek továbbra is átveszik, habár legtöbbször csak negatív értelemben. „Harc kegyelem nélkül”, „Kegyelem nélküli arc”, stb. könyv- és filmcímek, amelyek a kegyelem témájának mintegy a küszöb alatti jelenlétét kívánják jelezni.

Az ötvenes években nem ritkán lehetett hallani ezt a véleményt, hogy a modern ember számára a kegyelem-kérdését többé nem úgy kell feltenni, mint ahogyan még valamikor az őseink számára a 16. században elhangzott: a „kegyelmes” Isten keresésének kérdését. Amit mi keresünk és amire szükségünk is van állítólag: az a „kegyelmes felebarát”, vagyis az, hogy a hivatásban, a házasságban és a nyaralásban valamiképpen kijöjjünk vele.

Közben az embertárs-theológiája is elvesztette az eredeti vonzalmát és láthatóan ráncok és gyűrődések mutatkoznak az arcán. A gazdasági változás a hetvenes évek elején a kegyetlenség új elemeit hozta be a társadalmainkba: már a tanulók is kezdik észrevenni, hogy mit jelent a kegyelem nélküli konkurrenciaharc az iskolai és azután az egyetemi és hivatásbeli területen számunkra. Ahol a teológia tegnap és tegnapelőtt előszeretettel forradalomról, aktivitásról és hasonló nagyságokról beszélt, ott egyszerre a „szenvetés” etikai szempontja miatt aggodalmaskodik most. A halál témájáról szóló könyvek az irodalom piacán „bestsellerek” és telitalálatok lettek.

A „politikai esti ima” Istenét felváltotta a „megfeszített” Isten, aki értünk és velünk szenved és hal meg. Ezzel a megfeszített és meghalt Istennel a mai ember nyilvánvalóan könnyebben azonosítja magát, mint a túlradó „aktivitás” Istenével, akiről kevesebb, mint tíz évvel ezelőtt az ember oly harsányan és teljesen egyoldalúan beszélt. A (filozófiailag megindokolt!) „Isten halott teológiát” felváltotta a „szenvetés” Istenének a teológiája, amely sokkal kevésbé filozófiai-absztrakt és sokkal inkább bibliai-egzisztenciális, mint minden teoretikus fecsegés és irkálás Isten „létéről” illetve „nemlétéről”.

Isten és az ember korunkban nyilvánvalóan a szenvedésteljes tapasztalat (nekik közös) eseményében találkozik, amelyben nem a primér módon teoretikus gondolkodás adja meg a hangot, hanem az egzisztenciánk ellentmondásainak és paradoxáinak az eseménye, amelyet a kiszámíthatatlan ellentmondások jellemeznek: egyfelől a legmagasabb technikai előrehaladás és másfelől a növekvő elembertelenedés között.

Miképpen *kell* ebben a helyzetben jelentőségteljesen a Biblia Istenéről beszélni? Nem céltalan, megfontolatlan vállalkozás-e ez, amelytől minden valószínűségi komolyságot eleve el kell vitatni, látva azt a helyzetet, melyben élünk.

Csaknem mindenki szívesen megvallja azt, hogy a hagyományos, filozófiailag megalapozott Istenről szóló beszéd ebben a helyzetben többé nem hatásos. Az Isten „létéről” illetve „nemlétéről” való vita,

most az egyszer már nem a *mi* témánk, (ha egyáltalán valamikor is a *theologia jó* témája volt!).

Mi most éppen azon vagyunk, hogy megtanuljunk újból megkérdézni, miképpen lehet a Biblia Istenét és a saját kontingens történeti egzisztenciánkat összehozni és e kapcsolatból magyarázatot, továbbá segítséget várni és nyerni saját kérdéseinkre.

A „kegyelem” kérdésével kapcsolatban Izráel és az egyház minden korszakában persze azt hangoztatja, hogy egészen különleges, sajátos és semmivel össze nem cserélhető módon vetette fel az Isten-kérdést. Tudunk-e mi olyan utat találni, hogy ezt az annyira döntő kérdést *saját korunk* számára *újból* felfedezzük, megfogalmazzuk és azután megszólaltassuk? Bizonyosan értékes az, ha eközben az Ó- és Újszövetség hangjára, Augusztinus és a reformátorok tapasztalataira, Barth és a második Vatikáni Zsinat kijelentéseire figyelünk. Akkor nem állunk egyedül a történelem áramlásában, hiszen a dolgoknak hosszú „hagyománya” van és nem csupán velünk kezdődnek.

Sokan közülünk az olvasásnál talán azt a benyomást nyerhették, hogy az „Isten charme”-járól szóló témánál valami nyomdahiba lehetséges. Nem az volna természetes, hogy a hagyományos terminológiában szóljunk az Isten „kegyelméről”? Vagy a „kegyelem-tan mai problémáiról”?

Isten „charme”-járól beszélni nem éppen mindennapi. A „Charme” nem tartozik a hagyományos teológiai nyelvünkhöz. Nagyon esztétikus és érzelmi íze van. Természetesen teljességgel meg lehet érteni, ha az Istenről való, túlnyomóan a filozófiai hagyományok által meghatározott tárgyalás száraz ideje után most az inga úgyszólván egészen más területekre – mintegy a megtapasztalás vagy érzélem teológiájára – lendülne ki. Ezzel azonban semmi lényegeset nem nyernénk azon kívül, hogy egy más extrém területre esnének át. Közülünk mindenki tudja, aki teológiai tanulmányon átesett, vagy éppen benne van, hogy nem megfelelő, ha a Biblia Istenét mintegy az esztétikai kategóriákban ragadjuk meg. A Biblia Istene mindenkor a történelemben cselekvő Isten, akit a *cselekvéséről* ismer meg az ember. A létét illető kijelentés róla a legeslegritkább. És ahol látszólag ezt alkalmazzák („Az Isten szeretet” - 1Jn 4,16), ott kiemelkedően egzisztenciális jelentősége van és éppen ezért nem tehető elméleteskedővé. Amióta a héber Ószövetség első görög fordítói (az ún. „Septuaginta” Krisztus előtt 250 körül állt elő) a héber „ehje aser ehje”-t a 2Mózes 3,14-ből görögül „egó eimi ho ón”-nal adták vissza, azóta az ószövetségi hitvallástól idegen elem árasztotta el az élő Istenről való bizonyágtételt, mely Isten történelemben való cselekvéséről szól. Istennek ezt a magáról való kijelentését „léthez” kötött meghatározássá tette, és ennek következtében az ember, filozófiai-analitikus gondolkodás által szeretné Isten kijelentését megragadni.

Az ószövetségi kutatás révén régóta ismeretes elöttünk, hogy milyen vakvágányra léptek ezzel a fogalmazással. Aki Istent meg akarja „ismerni” (a héber „jada” teljes értelmében), nem analitikusan kell ezt megkísérelni kiokoskodni, hanem vele (közös)

útra kell lépni és azon járni, amelyen azután „megmutatkozik”, *kicsoda* tulajdonképpen Ő, azaz miképpen cselekszik, amikor e történetben az embernek „valamit” magából megmutat (vö. ehhez az Ézs 43,3-t; Jer 3,13-at stb.). A nyugat filozófiai gondolkozása Istent „tárggyá” tette, amely szembesül velünk és amelyet a ráció révén megkísérlünk kikutatni. Ha ezzel többé már nem jutunk tovább, akkor aztán megállapíthatjuk, hogy ennek az Istennek következőképpen „halottnak” kell lennie.

Így kell fordítani az „ehje aser ehje”-t: „Vagyok, aki vagyok”, azaz „megmutatkozni, mint aki magam megmutatom” (talán az ige futurum formája az egyetlen helyes fordítás?) A másik fordítása: „Én vagyok a létező” (egészen és teljesen *görögül* hangzó formula).

A héber ige az átfogó megismerésről szól, a „teljes észlelés” értelmében. És pedig (!) a *testi-mivolt* figyelembevételével (1Móz 4,1).

Ez az a pont, amelyhez a tradicionális gondolkozás korunkban eljutott és amelynél soha eddig nem létező válságba került.

Ezt a válságot akarjuk megragadni és mint lehetséges fordulópontot felhasználni az új partokhoz és új ismeretekhez vezető úton.

Ha eközben Isten „charme”-járól beszélünk, ezzel azt mondjuk, hogy a Biblia Istenétől- valami olyan hatás tör ránk, amely kellemes érzés és örömet hoz, amely „vonzást” vált ki belőlünk. A reformátori „*sola gratia*” ugyanis – ha először az újszövetségi görög és azután az ószövetségi héber kifejezéshez megyünk vissza – nem közömbös ismeretekhez vezet el minket.

A „*gratia*” rendszerint a görög „*charis*” latin fordítása. A görög „*char*” gyökérből vezethető le a „*chara*” (öröm) és a „*charma*” az, amely örömet hoz és olyan varázst gyakorol ránk, amely jóindulatként, kegyként, jótettként, kedvesség és szeretetmegnyilvánulásként jelenik meg.

A görög mitosz ezeket a kifejezéseket ezen túlmenően nagyon szépen jeleníti meg: Hephaistos felettébb elbájoló feleségének a „*charis*” jellemző nevet adta. A mitosz szerint a gráciák, azaz a báj teremtoi és ajándékozoí, szeretetreméltó tulajdonságok megtestestítői, a vonzerőt megszemélyesítő alakokat ábrázolnak.

Ahová a „*charis*” eljut, ott az öröm és a kellemesség jó érzései támadnak. Mégpedig igen erős intenzitással. Ezt abban is látjuk, hogy a német „*Gier*” (kapzsiság, mohóság) közvetlenül rokon a görög eredetű „*char*”-ral. Persze szokásosan a „*Gier*”-t alig használjuk intellektuális összefüggésben, hanem inkább akkor, ha evésről, ivásról, pénzről és más dolgokról van szó, mindenestre *konkrétumokról*, nem absztrakt dolgokról.

A theologusok számára mintegy a mindennapi feladatokhoz tartozik, hogy Isten „kegyelméről” beszéljenek. Ezzel a fogalommal találkozunk az Ószövetségben, az Újszövetségben, a prédikációkban, az énekeskönyvekben, a liturgikus formulákban és imádságokban. De vajon még ma is a „*charme*”-jával hat ez ránk? Jó érzés öröm tölt el, ha az utunkba kerül? Hálaadásra indít? Az Újszövetség 155-ször használja a „*charis*” fogalmat, ebből csupán a páli levelekben 100-szor. Jóllehet Máté és Márk kifejezetten nem ismeri

ezt a szót, mégis a maguk módján Jézus cselekvésénél világossá teszi, hogy a „*charis*” konkrétan mit jelent és hogyan megy végbe: Jézus alá száll a bűnösökhöz, az elveszettekhez, a szegényekhez és kiteszítottakhoz és új kezdetet ajándékozik nekik.

Jézus e cselekvése mögött Isten „*chén*”-jéről szóló ószövetségi üzenet áll. A „*chén*”, mint a „*chanan*”-ból levezetett ige H.J. Stoebe szerint (THWT I, Sp. 587 kk) eredetileg „kegyet, kedvességet” jelent. A keleti királyi udvari beszédből származik. További fejlődésében a szó a „vizuálisan észrevehető” „kegy, kedvesség” jelentést vesz fel. (Stoebe i.m. Sp. 591). A kb. 190 helyből, ahol a LXX a „*charis*” fogalmat alkalmazza, csaknem egyharmada erre a „*chén*” főnévre megy vissza. A királyi udvari beszéd eredete révén az ige a „felülről lefelé” aláhajlás fogalmát hordozza. A németben a legjobban a „*Geneigtheit*”-tal (hajlandóság, készség) adható ez az aláhajlás vissza. A mindenkor erősebb ragadja meg a kezdeményezést és a gyengébbhez aláhajlik (DES-zendenz).

Ha ezt a tárgyi tartalmat egy egyszerű geometriai formulára akaránk visszavinni, akkor úgy kellene fogalmaznunk: A Biblia Istene primér módon az által tűnik ki, hogy neki az ember felé „hajlásszóge” van. Ez az Ő „*charme*”-ja azaz „kegyessége”, amit irántunk megmutat. Arra a kérdésre, hogy *kicsoda* Isten „önmagában”, ezt a döntő *bibliai* Isten-prédikátumot kell megérteni, nem csupán megpillantani. Más terminológiával mondván: „a *bibliai* Isten legfontosabb tulajdonsága az, hogy Ő a Fenséges, az Erős, alá tud hajolni”.

Figyeljünk csak arra, milyen reakciókat hív elő például a zsoltáíróban ez az aláhajlás! Isten kegyelmessége az ember részéről hálát, örömet, lelki sőt testi megindultságot vált ki. Szívet, ajkat, hangokat és eszközöket szólaltat meg, sőt az *egész teremtettséget* közös dicséretmondásra hívja fel.

Isten „*charme*”-ja mozgásba hozó, csaknem ellenállhatatlan varázst gyakorol az emberre (Augusztinus: „*gratia ir-resistibilis*!”). A „*charme*” olyan valami, ami nem hagyja hidegen a partnert, hanem megszólítja, mozgásba, izgalomba hozza. A *bibliai* kegyelem megértésének tehát dinamikus, megmozgató jellege van. A „puszta” szemlélettel, a kvietista szemlélődéssel vagy misztikus elmélyedéssel (önmagában) kevés vagy semmi köze nincs. Isten „*charme*”-ja teljességében valami szeretetre érdemes, szeretetre méltó, amely az embert megörvendezteti.

Hasonlóan áll a dolog az Ószövetségben a másik alapszóval a „kegyelemre” nézve: a „*rechem*”-mel. A „*rachamaim*” eredetileg „általában a könyörületesség érzését jelöli... sőt ennek az érzésnek a birtoklását (valami bensőt)...” (J.H. Stoebe, THWT II. Sp. 762).

Maszkulin alanynak tekintve ez az „*atyaság* tudatos elismerését jelenti a gyermek irányában az abból adódó életbiztosítás és védelem kötelezettségével” (u.o. Sp. 764), és egyenesen családi-jogi rítusa van konkrét háttérrel, amellyel egy apa az újszülött gyermeket „legitimnek” és óhózzá tartozónak ismerte el. Az Ézs 49,15-ben az ige pielben nőnemű alanytalálható: „hát elfeledkezhetik-e az anya gyermekéről...” Az anya ráhajol a csecsemőre. Ez az első

megtapasztalás, amit az anyai „charme” cselekszik. Konkrétabban ezt a dolgot nem lehet kifejezni.

Ebből értjük meg, hogy miért imádkoznak így az emberek a Zsoltárok könyvében: „...világoltasd a te orcádat, hogy megszabaduljunk” (80,4.8.20.). Isten „charme”-ja ragyog felettünk és ezáltal leszünk „egészségesek”. E „kegyelem” ajándékozóját keresve a Biblia teljes üzenetéből egyértelműen ezt kell felelnünk: Isten maga az, aki felénk fordul. Ő úgyszólván a „legbensejéből” jön, onnan, ahol a legérzékenyebben és legfigyelmesebben érez, cselekszik, reagál. Minden vallástörténeti parallel átfogó ismeretében éppen annyira csodálatos, mint mélyértelmű és sokatmondó ténynek tartom, hogy az őskeresztényén János evangéliuma Jézust, az Atya Egyszülött Fiát úgy jelöli, mint aki „ho ön eis ton kolpon tou patros”, ha meggondoljuk, hogy a héber nemzetség „rechem” elsősorban „anyakebel”-t jelent. – ...az Atya kebelén” (Jn 1,18/b – a Zürichi Biblia szerint), tulajdonképpen „...akinek lényege az Atya kebelén van”! Görögül kifejezve: „...akinek az Atya kebelén van az ő ousia-ja”.

E tárgyyszerű háttérrel nézve Jézust úgy lehetne meghatározni, mint Isten irgalma „aláhajlása”-t, „legbensőbb” és legerősebb „érzéseinek” a konkrét kifelé fordulását. Őbenne Isten nekünk nem csupán „valamit” akar adni, – nem is a kegyelméből valamit –, hanem úgyszólván a szívét fordítja ki, önti ki számunkra, úgy, hogy „láthassuk”, hogy ez a szív mivel van tele... És alig kerülhető el az a felismerés, hogy e szemléletnél az „adományozó személye” és az „adomány” csak másodlagosan, utólagosan és tulajdonképpen csupán teoretikusan különböztethető meg.

Az „adomány” – így szemlélve – elvileg nem választható el az „adományozótól”, a kegyelem attól, aki azt adja. Ha a „kegyelem” Istennel és az ő irgalmával azonos, akkor *azzal* közvetlenül magát ajándékozta (*nem* valamiféle „misztikus”, hanem bibliai – személyes értelemben), azután a *maga* közösségébe von be bennünket. Itt rögtön Dietrich Bonhoeffer nyugtalan kérdéséhez kell csatlakoznunk és úgy fogalmazni meg azt: „Milyen tulajdonképpen az a „kegyelem”: az ún. olcsó kegyelem? „Mindenesetre olyan „valami”, amit jöllehet – tisztán elméletien! – Istenből „vezetünk le”, amely azonban éppen így régen elvesztette a bibliai „kegyelem” szentségét, komolyságát, mind pedig az örömet, és Istentől izolált kegyes „kegyelem-hiposztázissá” lett, amely mint puszta, üres formula – Istentől elválasztva – éli a maga életét! Ez olyan „kegyelem”, amely többé semmilyen „charme”-al nem hat ránk, nem ébreszt bennünk hálát.

Nyilvánvalóan azon legnagyobb hibás fejlődésekhez tartozik, amely a keresztényen egyház történetében olykor-olykor végbement. Ilyenkor az történik, hogy Isten és az Ő kegyelme egymástól elváltak, hogy az „ajándékozó” és az „adomány” két látszólag nem összetartozó nagyság lett. Hallgassunk egy pillanatra D.Bonhoeffer szavaira: „Az olcsó kegyelem a bűnbocsánat prédikálása bűnbánat nélkül, kereszttség gyülekezeti fegyelem nélkül, úrvacsora a bűnök megvallása nélkül, feloldozás személyes gyónás nélkül. Az olcsó kegyelem: kegyelem követés nélkül, kegye-

lem kereszt nélkül, kegyelem az élő, emberré lett Jézus Krisztus nélkül” (Nachfolge⁷ 1961,14.o.).

És ehhez az ellenpélda: „drága a kegyelem minde-nekelőtt azért, mert az Istennek drága lett, mert Istennek a Fia életébe került... és mert nekünk nem lehet az olcsó, ami Istennek drága” (uo.15.o.).

„Mint hollók, összegyülekezünk az olcsó kegyelem hullájánál, attól kapjuk azt a mérget, amely miatt a Jézus követése közöttünk meghalt” (uo.24.o.).

Érvényes-e még ma is közöttünk Bonhoeffer kemény mondata: „Az olcsó kegyelemről szóló beszéd több keresztényt tett tönkre, mint bármilyen tiltása a cselekedeteknek” (uo.26.)?

Bonhoeffer az „olcsó kegyelem” egyik okát a keresztényiségre nézve abban látta, hogy létezik keresztényiség „az élő Jézus Krisztus” nélkül, keresztényiség *hozzávaló* kötődés nélkül (uo.30.o.). Csak Jézus Krisztus hozza meg az embernek „minden program, minden eszmeiség, minden törvényeskedés teljes át-törését” (uo.). Krisztushoz „kötődés” – ez az egyik fővezérszó Bonhoeffer „Nachfolge”-jában. Ez mutat az elválaszthatatlan összefüggésre a kegyelem „adó-ja” és „adománya” között: Csak az „adománnyal együtt lehet a miénk az adomány adója”, de sohasem az adomány az adó *nélkül*, mert az vele azonos!

Az „adományozó” és az „adomány” elválaszthatatlan egységének a kérdése számunkra *ma* is a levegőben van – és talán robbanékonyabban, mint amennyire tudatában vagyunk, vagy észrevenni akarnánk.

A filozófiai-teoretikus eszmeiserét az Isten-kérdésről a végsőig folytattuk odáig, ahol Istent „halottak” proklamálták. Úgynevezett „krisztológiákat” éltünk meg, amelyekben Jézus alakja az embertársiasság mintájává vagy forradalmi és utópisztikus-szociális követeléssé redukálódott.

Emellett a liturgiában, a prédikációban és talán a személyes „kegyességünk” nyelvében is a régi formulákat tovább használjuk, mintha semmi sem történt volna. Milyen értelemben történhet meg tulajdonképpen még, hogy egy ún. „teizmus utáni korban” az Isten „charme”-jét az ajkunkra vegyük és e „charme”-ban valami jótéteményt várjunk, vagy éppen megtapasztaljunk? Töröljük már végre az istentiszteleti formuláinkból a „kegyelem” szót – mindenütt, ahol számos helyen hagyományos értelemben áll –, és próbáljuk „modernebb” fogalmakkal pótolni!

Végül is Isten számára a sokat elővarázsolt ún. Isten-kérdés sokkal kevésbé kényes – mint a *mi* számunkra?! Bizonyos körülmények között már az a jelleg és mód, ahogyan azt feltettük és megválaszoljuk, nem inkább a *mi* problémáinkat jelzi-e, – mint az Isten problémáit? És ha – D.Bonhoeffer szerint – „az olcsó kegyelem” több keresztényt tett tönkre, „mint a cselekedetek bármilyen tiltása” – akkor mit jelent az az ismeret *ma* az evangéliumi-katolikus párbeszédre nézve? Nem a protestantizmusra hárítja-e át Bonhoeffer a „cselekedetekből való megigazulás” ama híres-hírhedt „fekete Péterét”, amelyet a protestantizmus keletkezése óta állítólagosan a legnagyobb magától érthetőséggel a római katolicizmusnak akart a nyakába varrni és a lelkiismeretére helyezni?

Ha itt nem akarunk sablonos és még hozzá történetieskedő és kötetlen múltra hivatkozásba menekülni, akkor egyáltalában nem mehetünk el eme kérdés mellett: hogyan áll ma a két nagy egyházban a „kegyelem” ügye – annak „adója” és „adomány” vonatkozásában?

Meg kellene kísérelnünk, hogy az ilyen súlyos kérdés elől ne térjünk ki. Sőt éppen az lehetséges, hogy nem az egyik tartozik közülünk az „egészségesekhez” és a másik lenne a „beteg”, hanem hogy mi hirtelen egy és ugyanazon kórházban ágyaszomszédként találjuk és fedezzük fel egymást, úgy hogy közben mindketten ugyanazon bajban betegedtünk meg és együttesen van szükségünk gyógyulásra. Ez a felfedezés tekintettel Isten „charme”-jának közös új keresésére, nem sejtett hídveréshez vezethetne. – Még egy végső. Ahol Isten „charme”-ja hatékony lesz, ott az ember részéről reakciót vált ki. Krisztus semmiféle új tant nem hozott, mert „igéje nem valamilyen tan, hanem az egzisztencia újjáteremtése” (uo. 33.o.). Isten „charme”-ja mozgást és dinamikát hoz az életünkbe. Krisztus megszabadít, miközben egyúttal hív. „A követés bizonyos lépések megtételét jelenti. Éppen az első lépés, amely a hívásra következik, a követőt elválasztja az eddigi egzisztenciától. Így teremt a hívás a követésben azonnal új helyzetet. Ki van zárva: a régi helyzetben maradni és egyúttal a követésben lenni” (uo.).

Miképpen és hol „vonz” ma minket az isteni kegyelem „charme”-ja? Milyen feladatokat állít elénk? Meg kell kísérelnünk, hogy ezekbe a konkrét kérdésekbe a legkonkrétan belebocsátkozzunk. Azzal senkin sem segítettünk, hogy a „charme”-ről tankönyvet dolgozzunk ki, vagy a „vonzásról és annak hatásairól” elméleti tanfolyamon veszünk részt. Legjobb esetben ez *csupán* a „charme” reális megtapasztalására előkészület lehet, aminek azután a mindennapi egzisztenciánkban kellene megvalósulnia. Ha mégis a szubjektív benyomásom nem csal meg teljesen, akkor éppen az a mi saját problémánk, hogy ilyen „charme” – *megtapasztalásoknak* a lehetősége, az értelme és tartalma, a formája és alakja iránt érdeklődjünk. Mert hiszen a „kegyelem” közülünk sokaknak nem csak hogy „olcsó” fogalomká lett, hanem – mondjuk ki drasztikusan és nyíltan – *üres* fogalomká, amelyet most kell ismét *konkrétan* meghatározni és megtölteni.

Két idézet századunk teljesen különböző korszakából és helyzetéből végül önmagában is megvilágítja, hogy milyen égetően fontos számunkra is embervoltunk centrumában a kegyelem témája – ugyanúgy mint előzőleg (vagy ma még inkább, mint bármikor előzőleg?):

1. Amikor K. Barth az első világháború katasztrófája után a 2.Römerbrief-jét írta (München 1922), amelyben többek között új kegyelem-értelmezésért is küzdött, amelynek a teológiát ismét az Újszövetség forrásához kellene vezetnie, megjegyezte a Róm 1,5-höz, az első helyhez, amelyen a Római levélben a „charis” előfordul: „A kegyelem az a felfoghatatlan tény, hogy Isten egy emberben tetszését leli és hogy az ember Istenben örülni tud” (9.o.).

Hogy Isten bennünk emberekben „tetszését” lelte – egyedül ez a bibliai kegyelmi üzenetnek a tartalma, amihez mi semmivel sem járulhatunk hozzá és semmit sem „cselekedhetünk”. Barth joggal jelöli ezt „felfoghatatlan tény”-nek. Mi ezt csak elfogadni tudjuk és magunkra, valamint *minden* emberre nézve érvényesíteni. Ez a kegyelem azonban következményeket munkál az életünkben. Mint valami „vonzás” hat ránk, mint ellenállhatatlan „charme”, amelyen örvendezhetünk és örülnünk kell. Az öröm és hálaadás már az Ó- és Újszövetségben az a két elmaradhatatlan reakció mindenütt, amikor Isten „charme”-ja az embereket hatalmába keríti.

2. A római katolikus „Handbuch Theologischer Grundbegriffe”-ben (1.kötet, München 1962) található – egyúttal mint a modern róm.kath. exegetikai és szisztematikai eszmélődés összefoglalása és kvintesszenciája – a következő megállapítások a „kegyelem” vezérszóhoz:

„Isten kegyelmének a meghirdetése a bibliai üzenet lényeges alkotó eleme. Istennek az emberhez való alapviszonyulása jut szóhoz ebben. A Biblia ugyanis nem ismer semmilyen kegyelemtant”, annál inkább azonban a kegyelem meghirdetését, mint Istennek az emberhez való irgalmas odafordulását és különösen mint az emberen megmutató isteni *üdvítet*. Ezen a ponton azonban az Újszövetség ugyan döntően túl megy az Ószövetségen, de mégis megmarad azon a gondolkozásbeli pályán, amelyet az Ószövetség előre jelzett...”

Minden ószövetségi fogalom, amely a kegyelem szavunk értelmezésébe bevonható, abban megegyezik, hogy Istennek népéhez való személyes odafordulását fejezi ki. Isten, aki telve van mindent megelőző jóakarattal, minden teremtménye iránt, felhossa kegyelmének napját (chén, charis) Izraelre és oly messzire megy el az ember iránt, hogy szövetséget köt vele és bizalmában és hűségében (cheszed, eleosz) megmarad e szövetségben, noha Izraelnek, házastársának a hűtlenségét ismételtelen, jóságos irgalma által (rachaim, oiktirmos) el kell hárfítania (Ézs 54,7; Hos 2,21). Ezzel Isten kegyelme elsősorban a jóakarata alapmagatartása, olyan érzület, amelynek alapja a kijelentés Istenének a (Ex 9,34,6) lényegében van. Mint ahogyan a király kegye egy emberen (Eszter 2,9) vagy a perzsa király jóindulata Izraelen (Esd 9,9) megnyugodhat, úgy nyugszik meg Isten kegyelme a népén. Az az ember, aki Jahve-t nevezi Istenének, isteni szeretet és lehajlás klímájában élhet. Istennek ezt a gondolkozásmódját saját életének útján, mindenekelőtt azonban Izrael történetében találja bizonyítottnak. Mert Isten kegyelme nemcsak érzés, hanem *cselekvés* is. Hogy Isten Ábrahámmal megkötötte az ígéret szövetségét, hogy népét a szolgaságból kivezeti (Ex 3,7 kk), hogy Mózzsal a szövetséget megerősíti és kiterjeszti, hogy Izraelt az útján a történelmen keresztül kíséri (Ex 15,13), hogy a bűnt megbocsátja (Num 14, 18-20), életet és termékenységet ajándékozik (Zsolt 139,1-9) – mindez a kegyelmének a kifejezése és megbizonyítása. Mindenekelőtt a „szövetség” és Isten kegyelmes jósága felbonthatat-

lanul összetartozik (1Kir 8,23; Deut 7,12). A próféta igehirdetés a Jahve és Izráel közötti békeszövetséget ismételt a szövetség urának a szeretetére vezető vissza: „örök szeretettel szerettelek téged, azért őriztem meg irántad oly sokáig a kegyelmességet”. Ez a szeretet megbízható: a szövetség *sohasem* lesz kérdéssé és Isten irgalma sohasem távozik el Izráeltől (Ézs 54,10; v.ö. Zsolt 89,29; 106,45). Ezért mérészelheti a kegyes, hogy erre az irgalomra apelláljon (2Krón 6,42; Neh 13,22; Zsolt 6,5). „Emlékezzél meg Uram irgalmasságodról és kegyelmedről, mert azok öröktől fogva vannak” (Zsolt 25,6). És Jahve válaszol, miközben irgalmasságának nagysága szerint minden bűnt megbocsát (Num 14,19; Jer 3,12; Mik 7,19). Erre az ilyen egyértelmű és tévedhetetlen szeretet-akarattól csak az következhet, hogy Ő mindenkor az embernek szükségéből való *végérvényes* megszabadítására és megmentésére törekszik. Isten üdvöttének eszkatologiai célja van (Ézs 54,8; 55,3; Jer 31). Ezért várhat Izráel Jahve eszkatologiai tetteire: „Bízzál Izráel az Úrban, mert az Úrnál van a kegyelem és bőséges nála a szabadítás” (Zsolt 130,7). Istennek e segítő hűsége és üdvakarata végidőbeli vonatkozása által az üdv Izráelen túl minden népre kiterjed (Ézs 42; 45; 49). Ebben az eszkatologiai üdvakaratan bizonyára a döntő különbség is látható

más antik vallások istenképzetéhez viszonyítva. A sumér városi-istenek Samas és Marduk is kegyeséget és irgalmasságot tanúsítanak, mégis a kegyelmüket mantikával és mágiával kell biztosítani és sohasem található szilárd bizalom arra vonatkozóan, hogy a végérvényes, történelmileg megragadható üdv az egész teremtettséget érinti (Eichrodt 584 k.).

Ha e súlyos tartalmú cikknek szerzője a fejtegetéseit ezzel a sokat mondó mondattal zárja: „ha pedig minden reflexió, mely Isten kegyelméről az apostoli igehirdetésben található ezért nem más, mint a Jézusban megjelent (Tit 2,11) isteni üdvakarata interpretációja” (553 o.), akkor ezzel világossá lesz, hogy milyen síkon beszél az Újszövetség egyedül és kizárólag a „kegyelemről” és ezzel Isten „charme”-járól.

A „charme” *elsősorban* nem olyan valami, amit racionálisan szét lehet bontani és egy formulára hozni, hanem olyasmi, amely a pályára von minket, *kelleme-sen* érint, az életünket mozgásba hozza és *meggazdagítja*. Most karácsonykor és a következő évben is.

Dr. Gotthold Müller
a baseli egyetem
szisztematikai professzora

(Fordította: Ablonczy László és dr. Szathmáry Sándor)

Ormós Lajos Tanfelügyelő életútja (1883-1975)

I. Életrajzi adatok

Ormós Lajos, a haladó tanítói mozgalom kiemelkedő képviselője 1883. május 26-án született Debrecenben. Édesapja molnármesterséget folytatott. Édesanyja, Szabó Julianna három leány- és három fiúgyermeket hozott a világra. Édesapja 80 éves, édesanyja 79 éves korában halt meg. Egy bátyja kivételével testvérei is magas kort értek el.

Ormós Lajos hat évig járt elemi iskolába. A gimnázium négy alsó osztályát és a tanítóképző négy évfolyamát a Debreceni Református Kollégiumban végezte. Képzős korában diáktársai a segélyegyesület alelnökévé választották, s elnöke volt a Torna Körnek és az önképzőköri bíráló bizottságnak is.

1904. szeptember 3-án jeles oklevéllel hagyta el a Kollégiumot. A következő naptól alkalmazást nyert a Debreceni Református Egyház fűvészkert utcai elemi iskolájában, először mint helyettes tanító, majd a véglegesítés után mint rendes tanító.

1907. november 19-én feleségül vette Szilágyi Julianna református tanítónőt. Két ikerfiúk kicsiny korukban meghalt.

1910-ben született Erzsébet lányuk, egy év múlva Pál nevű fiúk. Erzsébet tanári diplomát és doktorátust szerzett. Évekig tanított a Dóczi Leánygimnáziumban, majd egy évig általános iskolában, azután különböző állami gimnáziumokban oktatott biológia, kémia és földrajz tantárgyakat. Dr. Papp Zoltán ideg-

gyógyász vette feleségül, aki 1946-1949 között hivatalos munkája mellett – dr. Tóth Béla és dr. Kiss Tihamér tanítóképző intézeti tanárokkal együtt – aktívan részt vett a debreceni Állami Gyermeklélektani Állomás munkájában is. Házasságukból három gyermek született.

Ormós Pál először tanítói oklevelet szerzett a Református Kollégiumban, majd munka mellett jogi egyetemet végzett 1936-ban. A háború éve alatt a nagyváradi tanfelügyelőségen volt fogalmazó. A debreceni kormány megalakulásakor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz került mint fogalmazó. 1947-ig a VKM tanügyi igazgatási osztályának helyettes vezetője. Ezután a Közlekedési Múzeumban dolgozott, innen ment nyugállományba. Simon Eszterrel kötött házasságából három fiúgyermek van.

Ormós Lajos élete végén hat unokának és négy dédunokának örülhetett.

Az első világháború kezdetén, 1914-ben Ormós Lajos a 39. közös gyalogezredhez vonult be, mint közkatona. Orvosbarátai kiszabadították a menet-századból, de 1916-ban ismét alkalmassá nyilvánították. A tiszti iskola után az orosz frontra került, majd Debrecenbe, a kórházba. (Itt tudatták vele, hogy 1918-ban népfelkelő hadnaggyá nevezték ki.)

A háború után ismét református tanítóként dolgozott, a húszas évek elejétől mint igazgató-tanító. 1944 végéig több elemi iskolában, de mindenütt

hosszabb ideig tanított. (Teleki utcai, Pacsirta utcai, Kossuth utcai református elemi iskolákban.)

1923-tól az Országos Református Tanítóegyesület vezető tisztségviselője, s számos egyesület tagja, tiszteletbeli elnöke.

1945.január 1-jétől Hajdú vármegye és Debrecen tanfelügyelője. Ezt a megbízatását 1947-ig látja el.

Ormós Lajos több évtizeden át küzdött a református tanítóság egységéért és érdekeiért. Mozgalmas, aktív és elismert pedagógiai pályafutása mellett nem volt teljesen felhőtlen az élete. Igazsága védelmében sokszor került ellentétbe pedagógusokkal és tanügyi vezetőkkel. Munkatempója, a másokért való küzdelem és az állandó utazás az egyesületi gyűlésekre megviselte magánéletét.

Nyugdíjaztatása után szerény keretek között élt, a pedagógus székház gondnoki ügyeit intézte (díjazás nélkül) 1963-ig. A telek végén lévő kereszt-épületben, egy kis szobában lakott. Nyugdíját 1952 márciusában indoklás nélkül megszüntették, s fellebbezését elutasították. Ekkor Strebelovszky Lajos megyei szakszervezeti titkár mozgalmat indított érdekében, és ennek hatására négy hónap múlva visszakapta nyugdíját. A megvonást követően néhány napon belül a Debreceni Vízművek Vállalata alkalmazta, mint segéd munkást. A raktárkezelői állást 1957. március 1-ig megtartotta. Többszöri emelés után 1972-ben nyugdíja 1500 Ft volt.

1972-ben a Debrecen Városi Pedagógus Szakszervezeti Bizottság titkárának kérésére magnószalagra mondta életének főbb állomásait, tanítói szolgálata kezdetétől nyugdíjba vonulásáig.

1973 júliusában dr.Bartha Tibor református püspök megkérte, hogy jegyezze le a református tanítói mozgalmak alakulását. Ormós Lajos az egész anyagot átadta a Református Kollégium Könyvtára számára (Egy példánya megtalálható a Pedagógus Emlékszobában is.)

Ormós Lajos 1975-ben, 92 éves korában halt meg.

A Debrecen Megyei Városi Tanács az 1980-as évek elején pedagógiai és tanítóegyesületi munkásságára emlékezve utcát nevezett el róla.) A Vezér utcát az Illyés utcával összekötő harmadik utca az Ormós Lajos utca.)

II. A tanítói közéletben betöltött szerepe

1. *Református Tanítók Általános Gönczy Segélyegyesülete.* Ormós Lajost 1910-ben a Gönczy Segélyegyesület alelnökévé, 1912-ben elnökévé választották. Első feladatként alapszabályt készített kötelezett tagsággal. A szabályzatban neveltetési segély, temetési segély, havi törlesztéses kölcsön négy százalékos kamatra szerepelt. Az egyesületben egyes énekkart szerveztek, hangversenyeket és műsoros előadásokat rendeztek felnőtteknek és gyermekeknek. Ezek bevételei jelentették a fő jövedelmi forrásokat. (A segélyezések mellett a testület tőkéje 1914-ben 17 ezer korona volt, akkor Ormós Lajos bevonult katonának.) A háborús évek után, 1922-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter elfogadta a hajdúmegyei tankerületi református tanítók Gönczy

Segélyegyesületének tisztújítását. „Igy hát mi sem áll útjában ama nagyszerű program megvalósításának, melyet az Egyesület valóban agilis elnöke, Ormós Lajos maga elé tűzött.” A korabeli források szerint az egyesület számos érdekes és értékes előadást szervezett elnöksége idején. 1927-ben a tisztújító közgyűlésen Mocsári László református tanító 34 szavazattal többet kapott, mint Ormós Lajos, s így Mocsári László lett az elnök.

2. *Tanítóegyesületek Országos Szövetsége.* Ormós Lajos, mint a Gönczy Segélyegyesület 1921-ben megválasztott elnöke tagja lett a Tanítóegyesületek Országos Szövetsége tanácsának. Az első szövetség-tanácsi gyűlésen javasolta, hogy a megbeszélésre hívják meg az összes pedagógus alakulat képviselőit. 1923.július 5-én tartották a VIII. Egyetemes Gyűlést a Vigadó nagytermében, több mint ötezer tanító részvételével. A tárgyalás anyagát képezte a népoktatás és a néptanítók ügyeinek minden megoldása. Ormós Lajos a Gönczy Segélyegyesület által már elfogadott javaslatát terjesztette be az alábbi öt pontban:

- a népoktatásügy organikus kiépítése; az óvodai nevelés három évig kötelező legyen;
- a kötelező ingyenes népoktatás a nyolc osztályos népiskola keretei között oldható meg; a négy alsó osztálynak kell biztosítania az elemi ismeretek megszerzését; – a négy felső osztály általános, ipari és mezőgazdasági ismereteket adjon;
- a nyolcosztályos népiskola elvégzése jogosít az öt osztályú középfokú iskolába lépésre, amely három tagozatú lehetne: klasszikus gimnázium, reálgimnázium és mezőgazdasági középiskola; – azok a gyermekek, akik középfokú iskolába nem mennek, három évig kötelező továbbképző iskolába járnak;
- az öt osztályú középiskola elvégzése jogosít a főiskolai képzésre, amely három irányú: az ún.klasszikus gimnázium felett a tudományegyetem, s vele kapcsolatban a három évfolyamú tanítóképző főiskola, a reálgimnázium után a műegyetem és a kereskedelmi akadémia, a mezőgazdasági középiskola felett a gazdasági egyetem;
- a nyolcosztályos népiskola bármelyik felső ágazatának elvégzése jogosít a középiskola bármelyik ágára beiratkozni; – a középiskola bármelyik ágának elvégzése lehetővé teszi az egyetem bármelyik fakultására való beiratkozást.

Az elnök javaslatára a tervezetet kiadták a tagegyesületeknek véleményezésre. A gyűlés pedagógiai értékéről a következőképpen nyilatkozott Ormós Lajos: „A VIII. egyetemes gyűlésnek éppen abban van a sikere, hogy a tanítóság mérsékelte magát, megmutatta magas kulturáltságát, intelligenciáját, nagy tömegében is méltóságteljesen nyilatkozott meg.”

A szövetség-tanács 1924.július 8-án tartott tisztújító közgyűlésén egyhangúlag alelnökké választották Ormós Lajost, aki a szövetség minden megmoz-

dulásában részt vett. A Tanítók Lapja így köszöntötte: „Szívből üdvözljük e kitüntetés alkalmából, melyet nálánál ifjabb korban senki el nem ért.” 1932.július 5-én az igazgatótanács Ormós Lajost tiszteletbeli elnöknek javasolta, illetve jelölte. Rákos István elnök elismerő szavakkal méltatta érdemeit, kinek „jellegzetes, kemény akaratú munkás személyisége a magyar tanítóság nagy ígérete.” Ez év októberében levelet intézett a felekezeti országos alakulatok elnökeihez a tanítói sérelmek érdekében egységes eljárások indítására. 1932.december 29-én a Vigadóban rendkívüli nagygyűlést rendeztek, melyen Ormós Lajos a nyugdíjtörvényről tartott előadást. A IX.Egyetemes Gyűlésen – 1935.április 16-án – a tanítók sorsának megjavításáról és az illetményügyekről szólt. 1943-ban a szövetség elnöke felkérte az Egyetemes Szövetség újjászervezését szolgáló tervet megfogalmazására. Mielőtt azonban megvitatására sor kerülhetett volna, bevonult Debrecenbe a szovjet hadsereg.

3. *Országos Református Tanítóegyesület (ORTE)*. Ormós Lajos pedagógiai munkássága összeforrta az ORTE tevékenységével. A húszas évek kezdetétől az egyesület megszűntéig – 1950-ig – a tanügyi és a református tanítóság érdekeit szolgálta. (Az ORTE 1904-ben alakult meg, s az első világháború után erősödött tevékenysége.)

1923-tól az egyesület alelnöke, majd 1928-ban a tisztújításon ügyvezető elnöknek választják meg Ormós Lajos igazgató – tanítót. Az 1924. decemberi választmányi gyűlésen Ormós Lajos indítványozta az ORTE átszervezését. Az elnökség által kidolgozott alapszabály-tervezetet a közgyűlés elfogadta. E szerint az ORTE az egyházmegyei tanítóegyesületekből alakult, megszűnt az egyéni tagság. Ormós Lajos a Tanítók Lapjában részletesen kifejtette az új célkitűzéseket, melyek között az anyagi ellátottság, az iskolaszervezet, a szakfelügyelet, az egyházszerkezeti képviselő, az üdülő- és gyógyház kérdései szerepeltek. Összeállította a konventi szakfelügyelői tervet. Ebben a lényeges módosító javaslat az, hogy szakfelügyelő csak olyan tanító lehet, aki már hosszabb ideje tanít.

A zsinati törvények módosítására vonatkozó javaslatát 1927.december 29-én tárgyalta az ORTE közgyűlése, s elfogadása után felterjesztették a Zsinathoz. Ugyancsak Ormós Lajos dolgozta át a Tiszántúli Református Egyházkerület népiskoláiban érvényben lévő felügyeleti szabályrendelet tervezetét, melyet a Konvent 128/1934.sz. alatt adott ki az egyházkerületeknek.

A húszas évek második felétől nagyon sokat küzdött a tanítói üdülő- és gyógyházak alapításáért és működtetéséért. A különböző egyházmegyei tanítóegyesületi gyűléseken lelkesítő gondolatait követően többnyire elfogadták az erre vonatkozó elnökségi javaslatot. Mindezek eredményeként az egyesületi csekkszámra összege gyarapodott, s 1926.november 26-án Dobó Sándor, az ORTE elnöke telket vásárolt Hajdúszoboszlón az egyesület számára. A választmányi bizottság 1927.január 24-én megvette Makay Zol-

tán balatonalmádi villáját, s az áprilisi választmányi gyűlést már ott tartották meg. Az ünnepi beszédet Ormós Lajos mondta. Tíz évvel később Úray Gyula derecskei nyugdíjas igazgató-tanító és felesége, Bihari Mária végrendeletileg 25 ezer pengőt hagyományozott az egyesületre. Ormós Lajos javaslatára ebből az összegből vették meg Debrecenben a Bethlen u.14.sz. alatti házat, melyet az 1937.június 23-i közgyűlésen avatták fel mint az ORTE-székházát.

Az ORTE jóléti intézményeinek anyagi helyzetéről folyamatosan tájékoztatták a tagságot, mind a Tanítók Lapjában, mind az egyházmegyei választmányi és közgyűléseken. Ormós Lajost rendszeresen meghívták e gyűlésekre, s ő minden lehetőséget felhasznált a tagok érdekvédelmének erősítésére, a könyvakiadások, a belsőkölcson és a kollektív életbiztosítás előnyeinek ismertetésére.

Meggyőződéssel végzett munkájáért a felsőszabolcsi református egyházmegye tanítóegyesülete 1927.május 11-i közgyűlésén Ormós Lajost tiszteletbeli taggá választották. Egy hónappal később a debreceni református egyházmegyei tanítóegyesület a lemondó Törös Károly helyére egyhangú lelkesedéssel Ormós Lajost kiáltotta ki elnöknek. Jászberényben a kecskeméti református egyházmegyei tanítóegyesület 1934.október 13-án „a tanítói érdekekért folytatott kitartó, fáradságot nem ismerő munkásságának ismertetése kapcsán” örökös díszelnökké választotta. Az ORTE választmányi és közgyűlésein a következő szavakkal köszöntötték Ormós Lajost 25 éves tanítói jubileuma alkalmával: „...munkájának és tudásának nagyrészét az ORTE-nek szenteli.” „...a tanítóság szebb jövőjéért oly nagy készséggel és képességgel dolgozik, harcol.”

Dobó Sándor elnök halála után az ORTE választmányi bizottsága Ormós Lajost bízta meg az elnöki teendőik ellátásával. Az 1931.július 4-i ünnepi ülésen egyhangúlag elfogadták elnökké választását. Mint egyesületi elnök minden lehetőt megtett a tanítói érdekek védelmében. Küzdött az ország tanítóegyesületeinek egységes szervezetbe való tömörüléséért, a tanítói szervezet megszilárdításáért és a tanítóság összefogásáért, a felekezeti tanítóság anyagi-erkölcsi megbecsüléséért, a vasúti arcképes igazolvány térítési díjáért, a helyi járandóságok kifizetéséért. A harmincas évek elején a tanítói gyűlések fő témája a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a tanítói javadalmak csökkentésére irányuló rendelete elleni tiltakozás volt. 1932.júniusában Debrecenben tartották az ORTE közgyűlést, melyen részt vettek az országos tanítói szervezetek elnökei és több mint hatszáz református tanító. Ormós Lajos az elnöki megnyitásban felfedte a VKM tervét a tanítói javadalmakkal kapcsolatban. Október 11-én levelet intézett az országos felekezeti alakulatok elnökeihez. Ennek eredményeként a szövetség-tanács kihallgatást kért és kapott a minisztertől. A Magyarság című politikai napilap 1934-ben országos pályázatot hirdetett „Hogyan lehetne megoldani a tanítói javadalmi problémákat?” címmel. A tanügyi pályázatra 91 pályamű érkezett, melyek közül Ormós Lajos munkája nyerte el az első

díjat. (A dolgozat címe: „Hogyan biztosítsuk 7000 terményjárandóságos tanító kenyerét és iskoláink további fenntartását?”) A Tanítók Lapja a következőképpen írt róla: Ormós Lajos munkája „statisztikai adatokkal bizonyított javaslatával és tárgyilagos indokaival a kérdés gyökeres és végleges megoldására is alkalmas és minden pályamű felett áll”.

Ormós Lajos még ebben az évben kimutatást készített a tanítók fizetésével kapcsolatban, melyet az összes tanügyi lap közölt. Az országos szövetség előterjesztéseiben felhasználta ezeket az adatokat.

1939-ben Hajdú vármegye tanfelügyelője azzal a feladattal bízta meg, hogy szeminárium előadást tartson a Felvidék népoktatásáról. Adatgyűjtésért felkereste Beregszász, Munkács, Ungvár, Kassa és Komárom városokat. Látogatásai során azt állapította meg, hogy az iskolakormányzatot illetően jobb viszonyok között voltak, javadalmazás tekintetében körülbelül azonos ellátásban részesültek a tanítók. Tapasztalatairól a hajdúvármegyei tanítók részére rendezett szemináriumon „A felszabadult Felvidék népoktatásügye” című előadáson számolt be.

Az ORTE elnöksége és a református egyházmegyei tanítóegyesületek rendszeresen foglalkoztak az iskolafelügyelet kérdéseivel is. A református népiskolák szellemi és anyagi ügyei felett – az iskolaszék mellett – az egyházmegye és az egyházkerület által létrehozott Tanügyi Bizottság gyakorolta az ellenőrzést. A bizottság elnöke és népiskolai tanfelügyelői a tanév folyamán általában kétszer látogatták meg az iskolákat. Ezen kívül évente egyszer a kánonszerű (canonica vizitáció) egyházlátogatás alkalmával az esperes vagy az egyházmegyei tanácsbírák vizsgálták meg az iskola életét. A kanonika vizitátorok munkájában a tanügyi bizottság elnöke vagy egy iskolafelügyelő is részt vett. Sok probléma adódott abból a tényből, hogy az iskolalátogatók többsége nem tanügyi szakember volt, s a jelentések tartalmát joggal nehezményezték az igazgató-tanítók. A református iskolakormányzat korszerű reformja és a református tanító szerepe az egyházkormányzatban témaköröket tárgyalták meg az ORTE 1941-es elnökségi ülésén. Ormós Lajos elnök és Nagy József főtitkár a következő előterjesztéssel fordult az Országos Református Zsinathoz: „... nem azt akarjuk elérni, hogy a református iskolák kivonassanak a református egyházi hatóságok hatásköréből, hanem inkább azt, hogy a tanító és iskola felett a felügyeleti és rendelkezési jogot olyan egyházi hatóságok lássák el, amelyek intézkedése a súrlódási felületeket a legcsekélyebbre csökkentik. Az intézkedések így tárgyilagosak, személyi vonatkozásoktól mentesek lehetnek, s biztosítják a tanító és iskola nyugodt munkáját...”.

Az Egyetemes Konvent 1941. május 7-i ülésén megalkotta az egységes református népiskolai felügyeleti szabályzatot, amelynek tervezetét Ormós Lajos készítette. A szabályzat egyrészt jogilag rendezte az iskolai felügyeletet, másrészt irányítást adott a felügyelet pedagógiai gyakorlatára. Ennek megfelelően az iskolák felügyeletét minden fokon a tanítók közül választott felügyelők látták el. Tanító végezte az egyházkerületi tanügyi előadói feladatot is.

Az iskolafelügyeleti kérdésekkel párhuzamosan a tanítóegyesületek több alkalommal vitatták meg a nyolcosztályos népiskola bevezetésének gondjait. Az ORTE 1939-es választmányi gyűlésén Ormós Lajos így összegezte gondolatait: „Nemzeti szempontból legelsőrendű fontosságúnak tartom a nyolcosztályú népiskola megvalósítását, de nem osztálylétszám-zsúfolással, hanem tanerők beállításával.” Mint ismeretes, a nyolcosztályos népiskola bevezetését az 1940. évi XX. t. c. rendelte el. A háború okozta gazdasági helyzet azonban már nem tette lehetővé új tantermek építését és új tanerők munkába állítását. Az Egyetemes Konvent 1942. szeptember 1-jétől léptette életbe a református nyolcosztályos népiskolák számára a tanítástervet és útmutatást. Ebben meghatározta a népiskola célját, helyét a köznevelés szervezetében, nevelési alapelveit, az oktatás anyagát, a tanításmenetet, az órarendet, a tanítási óra tervezését és végrehajtását, a tanulók elbírálását.

Az Országos Református Tanár- és Tanítóegyesület elnöksége 1943. január 20-21-én közös értekezletet tartott a debreceni ORTE-székházban. Ormós Lajos az elnökség elé terjesztette a tankönyvírásra és – bírálatra, a szemléltetésre és a tanszerre vonatkozó elgondolásait.

1944-ben az ORTE 50 éves jubileumi közgyűlésére készült. Ormós Lajos a Tanítók Lapja 14. számában vezető helyen írt az előkészületekről. (Ez a szám volt az utolsó!)

1944. október 19-én Debrecenbe bevonult a szovjet hadsereg. Az új helyzetben támogatta a pedagógus szakszervezet megalakulását. Debrecenben 1945. február 16-án tartották a szakszervezet megalakítására azt a gyűlést, melyen Béki Ernő főtitkár és a helyettes főtitkár is felszólalt. A gyűlésen Ormós Lajos beszédében elmondta, hogy egész tanítói közéleti működése alatt az egységes pedagógus tábor érdekében harcolt. „Itt van a lehetőség, amikor egy közösségbe kerülhet a pedagógus társadalom az óvodáktól az egyetemig. Ne féljünk tőle, mi választjuk a vezetőséget...” Ormós Lajos érvei sokat segítettek a pedagógus szakszervezet helyi kiépülésében.

1947 tavaszán összehívta az ORTE rendkívüli közgyűlését, mely kimondta, hogy teljes taglétszámával és vagyonával beolvad a pedagógus szakszervezetbe. Az ORTE formálisan 1950-ben szűnt meg.

III. Egyéb társadalmi tevékenysége

Ormós Lajos a tanítói közéleten túl több társadalmi szervezet és egyesület munkájában is tevékenyen részt vett. Választmányi tagja volt a Csokonai Körnek és a Jogász-tisztviselő Körnek. A Szabadkőműves Páholyban 1912-től a felosztatásig különféle tisztségeket töltött be. A Debreceni Tornaegyesület tagjaként országos és kerületi díjakat nyert.

Székfoglaló beszédet tartott a Gárdonyi Géza Irodalmi Társaságnál. 1926-tól kezdve állandó előadója a Margit-fürdő (Munkásotthon) nagytermében rendezett Munkások Szabadegyetemének.

Református tanítóként sokat dolgozott az egyházi életben is:

- 1910-től iskolaszéki tag, szolgálata végéig;
- több mint húsz éven át választott tagja a Debreceni Református Egyházmegyei közgyűlésnek;
- választott tagja a Tiszántúli Református Egyházkerületnek;
- egyházkerületi tanács-bíró;
- küldött a Református Egyetemes Konventbe;
- választott tagja a református törvényhozó zsinatnak, s pótagja a 20 tagú zsinati tanácsnak;
- népiskolai előadó egy évtizeden keresztül.

IV. Lapírói és felelős szerkesztő munkája

Ormós Lajos tanítói és egyesületi, társadalmi élete szorosan összefonódott a haladó újságokkal való kapcsolatával. A radikális tanítók mozgalmára az Új Korszak című lap megjelenése hívta fel Ormós Lajos figyelmét, 1910-ben. Néhány vidéki társával rendszeresen részt vett a New-York Kávéházban tartott összejöveteleken. Az utazások során ismerkedett meg Balogh Károly nagyváradai községi igazgatóval. Két évvel később feloszlatták a Radikális Tanítók Országos Egyesületét, és betiltották az Új Korszak lapot. Ekkor Balogh Károly, Bodnár Lajos és Korcsmáros László nagyváradai községi tanítók, továbbá Ormós Lajos és Tömöri Jenő debreceni református tanítók mint lapbizottság, megindították a Küzdelem című lapot Nagyvárad székhellyel. Az első szám 1912 márciusában jelent meg, s négy hónapon át tartotta magát.

Az elkövetkező háborús évek, a politikai változások mind-mind erősítették benne a hitet, hogy a tanítóságnak egységesen kellene fellépnie a kitzűzött pedagógiai célok elérése érdekében. Az Országos Református Tanítóegyesület 1921-től a Tanítók Lapja című – kéthetente megjelenő – tanügyi lapot saját tulajdonaként indította, 1922-1944 között Ormós Lajos különféle tisztségeket töltött be a lapnál: volt felelős szerkesztő, társszerkesztő, felelős kiadó, ismét felelős szerkesztő, majd az intézőbizottság elnöke.

A több mint két évtized alatt 246 cikket publikált a Tanítók Lapjában. Első írásában fő kérdésként vette fel a népoktatás korszerű reformját, a tanítóság erkölcsi megbecsülésének és megfelelő anyagi ellátottságának fontosságát. Bátor hangon fejezte ki azt a véleményét, hogy a kitzűzött célok szolgálatában a „Tanítók Lapja nem fog ismerni sem tekintélyt, sem hatalmasságokat.”

A lapban minden olyan ténykedést vagy megnyilatkozást szóvá tett, amelyről úgy vélte, hogy akadályozza a lapbizottság és a tanítóegyesületek munkáját. Írásainak főbb témakörei a következőkben foglalhatók össze: iskolapolitika; tanítóképzés; népoktatás és felsőoktatás viszonya; a tanfelügyelet kérdései; a tanítóság helye és szerepe; egységes tanítói tábor követelése; a tanítói fizetések, javadalmak és államsegély; a tanítói létszámcsökkentés; a tanítóság képviselője az egyházkormányzatban, a népoktatási szervezet és a kormányzat problémái; a háborús években a német kérdés; az ORTE anyagi és szellemi

eredményei, gondjai; megemlékezések egyházi és állami ünnepekre; zsinati törvényekkel kapcsolatos javaslatok; emlékirások.

Írásaiban és beszédeiben lelkesítette a tanítókat az eredményesebb nevelőmunkára, az egységes tanítói összefogásra, nem hallgatva el kritikai megjegyzéseit sem. „Igazi eredményeket elérni egységes tanítói táborral sem lehet, ha nincs meg az egyénekben az a lelki közösség, az az egységes tanítói közszellem, mely az egyöntetű, egységes eljárás és elbánás alapján a sikernek feltétlenül előfeltétele.”

A rábízott szerkesztői és kiadói feladatát minden időszakban nagy felelősséggel végezte. A lapbizottság több alkalommal is elismerését fejezte ki a lap színvonalas szerkesztéséért.

V. Tanfelügyelői megbízatása 1945-1947 között.

A háborús események fokozódására való tekintettel a debreceni állami és egyházi népiskolákban 1944. március 31-én befejezték a tanévet. Dr. Révész Imre református püspök augusztus 20-án felhívta az iskolaszéki elnök figyelmét arra, hogy „a helyi viszonyok komoly és tárgyilagos mérlegelése alapján – nem várva a felülről jövő intézkedést és utasítást-, a teljes felelősségvállalása mellett mindent kövessenek el, hogy a hosszúra nyúlt kényszerzüenidő után valamennyi tanulónak beiskolázása és tanítása a lehetőség határain belül megkezdődjék.” Szeptember elején több iskolában megtartották a beiratást, de hiányoztak az iskolai munka elemi feltételei: a tantermek és a nevelők egy része, s a tanításhoz szükséges nyugalom. A szülők féltették gyermekeiket, és nem engedték iskolába őket. A tankerületi főigazgatóság az 1944/45. tanév megkezdése ügyében 1944. augusztus 25-én igazgatói értekezletet hívott össze. Mivel csak a debreceni intézmények vezetői jelentek meg, a tanévkezdést későbbre halasztották. A tanügyi igazgatás újjászervezéséhez november második felében kezdtek hozzá. Debrecen polgármestere és Hajdú megye alispánja 1944. november 18-án felkérte dr. Révész Imre református püspököt, hogy a törvényes magyar kormány megalakulásáig a tankerületi főigazgatói és tanfelügyelői ügykört átmenetileg vállalja el. A felkérést követően dr. Révész Imre november 20-án értekezletet hívott össze, melyen kimondták a Tankerületi Főigazgatóság és a Tanfelügyelői Hivatal létrejöttét. Ezzel a főigazgatóság a Városházán megkezdte működését. A tiszántúli tankerületi főigazgatóság hatáskörébe ekkor öt megye (Hajdú, Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs, Szatmár-Bereg) és Debrecen thj. város közoktatásügye tartozott. A főigazgatói hivatal november 25-i értekezletén Ormós Lajos előadó tájékoztatta a résztvevőket a népiskolák helyzetéről. Beszámolt arról, hogy november 13-tól folyamatosan egyre több állami és felekezeti iskolában kezdődött meg az oktatás. Az értekezleten Ormós Lajost megbízták a népiskolák részére közös tananyag-beosztás elkészítésével, amit öt hónapra kellett terveznie. A főigazgatói hivatal decemberi ülésén Ormós Lajos már arról számolhatott be, hogy a város 16 népiskolájának 35 tantermében 72 pedagógussal folyik a tanítás. Gróf Teleki Géza vallás- és közoktatásü-

gyi miniszter 1945.január 1-jétől dr.Juhász Géza középiskolai tanárt főigazgatóvá nevezte ki. Ugyanakkor Ormós Lajos igazgató-tanítót bízta meg Hajdú megye és Debrecen tanügyeinek vezetésével. A Tanfelügyelői Hivatal ezzel önállóvá vált, s az ORTE - székházban elkezdte munkáját. A tanfelügyelőség 14 főből álló személyzettel dolgozott. Ormós Lajos mint tanfelügyelő részben a főigazgatói utasítások alapján, részben önállóan intézkedett a népiskolák megnyitása, az oktatás tartalmi kérdéseinek korszerűsítése és egyéb aktuális problémák rendezése ügyében. Gondoskodott a helyettesítésekről, az iskolai fegyelem megszilárdításáról, a mulasztások szigorú ellenőrzéséről, illetmények kiutalásáról, a pedagógusok át- és továbbképzéséről. 1945.március 18-án három napig tartó átképző tanfolyamot szervezett a vidéki tanítók számára. Ez a tanfolyam a tanítóság világszemléleti alakulását akarta szolgáltni. Megnyitó beszédében a következőket mondta Ormós Lajos: „A tanítóság demokratikus lelki berendezkedettségét népi származása, nevelési rendszere s társadalmi, erkölcsi, anyagi értékelése határozza meg mindig, s befolyásolja ma is.” „Most itt vagyunk a má-nál, a mában... Amikor bízva bízunk, hogy lesz holnap,

szébb, jobb, boldogabb holnap... Szent hittel hirdet-jük, hogy a világ felett való győzelem nem a fegyvereké, hanem a nagy gondolaté, a szent eszményé, a demokrá-cióé lesz.” 1946.szeptemberében Orosz István javasla-tára és vezetésével négyhetes ének-tanfolyamot szerve-zett, melyen 50 pedagógus vett részt. Az Arany Bika nagytermében megtartott záróünnepélyen a megnyitót Ormos Lajos tanfelügyelő mondta el. Az 1945/46-os és az 1946/47-es tanévben több politikai és szakmai tanfo-lyam szervezésében vett részt. A központi továbbkép-zések mellett segítette és ellenőrizte az alsófokú oktatási intézmények belső tanfolyamainak eredmé-nyességét is. Ormós Lajos minden szaktudását és tapasztatát felhasználta tanfelügyelői munkája során. Az eredményekről és gondokról rendszeresen beszámolt a debreceni Néplapban. A tőle megszokott lelke-sedéssel végezte feladatát a megváltozott körülmények között is. 1947.júniusában felszólítást kapott a VKM-től, hogy adja be a nyugdíjaztatás iránti kérelmét. Így 1947.július 1-jén 43 évi pedagógiai szolgálat után tan-ügyi pályája befejeződött.

Dr. Háló Magdolna

Az ökumenikus evangelizáció teológiai bázisa ^{*}

Evangelizációs konferenciánk programjából kitűnik, hogy az evangelizációnak és az evangelizáló munkának elsősorban gyakorlati kérdéseivel foglalkozunk mostani együttlétünkben. „Mit cselekedjünk”, – vagy „Hogyan cselekedjünk” – erre a kérdésre keressük a feleletet. Áldásokat és tapasztalatokat hordozunk a múltból, a közelmúltból is, amikben részesített Urunk; és feladatokat látunk magunk előtt; megújuló küldetést érzünk magunkban, amik munkára szólítanak.

Ebben az előadásban azonban feltesszük azt a kérdést, hogy Mi az evangelizáció? Hogyan értelmezzük ezt a megbízatást, ezt a küldetést, amit az Úr Jézus Krisztus adott és ad a benne hívőknek?

Az evangelizáció fogalmának van egy szélesebb és egy szűkebb értelmezése. A szélesebb értelmezés szerint az evangelizáció az egyház tevékenységének nem egyik ága, hanem maga az egyház funkciójának összessége. Tehát az egyház minden tevékenysége evangelizáció. Az egyház feladata az evangéliumnak, a Jézus Krisztusban megjelent üdvösségnek a hirdetése minden időben, minden helyen és minden embernek. 1982-ben a római katolikus Európai Püspöki Konferenciának bevezetőjében hangzott el VI. Pál pápa megfogalmazása: „Az evangelizáció az egyház legmélyebb azonosságát határozza meg. Az egyház az evangelizációért áll fenn” (Evangélii nuntiandi).

A szűkebb értelmezés szerint az evangelizáción nem egyszerűen az evangélium hirdetését értjük, nem is az első keresztyének evangélistáinak tanítói, Jézus életét-halálát-feltámadását tudtul adó, elhí-

resztelő tevékenységét, hanem az újkori igehirdetésnek azt a sajátos alakját, mellyel a protestáns egyházakban azóta találkozunk, mióta az általános szekularizálódás folytán mind az egyházban, mind pedig azon kívül tömegjelenségként áll előttünk a keresztyén hittől való elidegenedés ténye.

A 19. és 20. századi nagy evangelizációk kiléptek az egyházi institúciók kereteiből, túllépték a mégoly nagy templomok falait, és a helyi gyülekezetek kereteit. Istennek legyen hála, voltak és vannak erre magyarországi tapasztalataink is. Isten Lelkének szelét soha nem lehet befogni csupán egy felekezetnek a vitorláiba. Az evangélium áradása nemcsak gyülekezetek, hanem felekezetek határain is túlér. Az evangé-lizáció igényeiben és így áldásaiban is ökumenikus.

Más oldalról is megfogalmazható ez. Mott János sürgető feladatként kapta és hangoztatta a világ evangelizálását még abban a nemzedékben. Bár több nemzedék váltotta egymást azóta, mindig voltak, akik ezt saját feladatként értették meg és fogadták el. Ha ilyen ökumenikus, az egész világra kiterjedő a cél, akkor a feladat is csak ilyen ökumenikusan, a világban – és felekezetekben otlevő, az evangélium hirdetésére megbízást és charizmát kapó emberek által valósítható meg. Nemcsak hogy néhány személy vagy egyesület, de néhány egyház, ill. felekezet sem valósíthatja meg ezt a feladatot. Azonban nemcsak a munkamező nagysága (széles e világ), hanem a munka hitelképessége is igényli a munkások, az evangélium hirdetői részéről az egyház egységének a megélését. Ahogyan Jézus is

^{*} (Elhangzott a Tahiban rendezett ökumenikus evangelizációs konferencián 1989. május 1-jén)

imádkozott ezért: „hogymindnyájan egyek legyenek úgy, ahogyan te, Atyám, énbenem és én tebenned, hogy ők is bennünk legyenek, és hogy elhiggye a világ, hogy te küldtél engem” (Jn 17,21).

Fájdalmasan érezzük és tapasztaljuk, hogy mennyire akadályozza az evangélizáció munkáját az egység hiánya. A világ evangélizálásával foglalkozó felekezeti konferenciák eljutottak annak felismerésére, hogy az evangélium világot hódító hirdetésének legfőbb akadálya magában az egyházban van. Ez az akadály pedig a góg és a szétszakadozottság. Az evangélizáció felelősségét vizsgáló római katolikus Európai Püspöki Konferencia foglalkozva az evangélizációt gátló tényezőkkel, elsőként az egység hiányát említette. És ezen nem csupán a keresztyénség felekezeteire osztottságát értették, hanem a katolikus egyházon belüli egység hiányát is. Nekünk is vannak szomorú tapasztalataink arról, hogy az egyházon – egyházunkon – belüli nézeteltérések, viták, ellenségeskedések, idegen szempontokból fakadó kritikák mennyire megfékezhetik az evangélizáció hatékonyságát.

Az evangélizáció, melyre Krisztus küldte és küldi tanítványait, ökumenikus. A világ evangélizálásáért érzett felelősség is ott volt a század elején, mint kényszerítő és sürgető körülmény, mely elindította szervezett formában is az egységtörekvéseket. Az egyház missziói munkájának azonban nemcsak célja az egyház egységének és univerzalizálásának az előmozdítása, hanem kiindulási pontja is; az a hit, hogy az egyház egy és egyetemes (vö. Ef 4,2-6). Ennek bizonyítására fordulunk most oda a bibliai gyökerekhez, hogy feltárjuk az ökumenikus evangélizáció teológiai alapjait.

1. Biztatások

1) A szinoptikus evangéliumokból egyértelműen kicseng az evangélium hirdetésének az egész világra szóló, tehát ökumenikus kötelezettsége. Lássuk egymás mellett a három első evangéliumban feljegyzett missziói parancsot, melyet Jézus feltámadása után, mennybemenetele előtt mondott tanítványainak. Márknál ezt olvassuk: „Menjetek el szerte az egész világba, hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek” (Mk 16,15). Lukács abba a történetbe ágyazza bele ezt a parancsot, mely a Feltámadottnak a tanítványai körében történt megjelenését írja le: „Akkor megnyitotta értelmüket, hogy értsék az Írásokat, és így szólt nekik: Így van megírva: Krisztusnak szenvednie kell, de a harmadik napon fel kell támadnia a halálból, és hirdetni kell az ő nevében a megtérést és a bűnbocsánatot minden nép között, kezdve Jeruzsálemtől. Ti vagytok erre a tanúk” (Luk 24,45-48). Máté a missziói parancsot zárja az evangéliumot: „Nékem adatott minden hatalom mennyen és földön. Menjetek el tehát, tegyetek tanítványnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevébe...” (Mt 28,18-20). Hozzá tehetjük ezekhez az ApCsel elején feljegyzett missziói parancsot, mely lényegében ugyanezt mondja el, ha más megfogalmazásban is: „Erőt kaptok, mikor eljön hozzátok a Szentlélek, és tanum lesztek Jeruzsálemben, egész Judeában és Samá-

riában, sőt egész a föld végső határáig” (ACs 1,8). A „minden teremtmény” a „minden nép”, a „föld végső határa” kifejezések jelentik azt, amit a görög így mond: 'hé oikumené gé' – a lakott föld, melyből származik az ökumené, az ökumenikus kifejezésünk.

Az evangélium hirdetésének a mezeje, a területe az egész világ. Az Újszövetség nyelvén sokkal nagyobb a különbség a föld és a világ, a 'gé' és a 'kozmosz' között, mint a mi magyar nyelvünkben. A föld, a 'gé' semleges szó, jelenti azt a helyet, az életteret, ahol az ember él. A világ, a 'kozmosz' szó azonban pneumatikus töltetű szó. Az Istentől elidegenedett világot, a bűn által megromlott világot jelenti (Róm 5,12); azt a világot, amely nem fogadta be az Igét, a világosságot, Jézus Krisztust (Jn 1,10). Ő nem e világhoz tartozik, nem e világból való (Jn 18,36). Krisztus hívásának engedelmeskedni döntést jelent: nem e világhoz, mint pneumatikus valószínűséghez és hatalomhoz tartozom, hanem más léleknek, Isten Lelkének, a Szentléleknek uraságát és vezetését fogadom el. Jakab is, János is világosan kifejezi ezt a vagy-vagy igényt: „a világ barátsága ellenségeskedés Istennel” (Jak 4,4); „ha valaki szereti a világot, nincs meg abban az Isten szeretete” (1Jn 2,15k).

Ugyanerről a világról van szó azonban, és ugyanazt a 'kozmosz' szót használja az Úsz akkor is, amikor a megváltás jó hírét közli: „Úgy szerette Isten a világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta érte...” (Jn 3,16). 1Jn 4,9-ben ezt így olvassuk: „Abban nyilvánult meg az Isten szeretete irántunk, hogy egyszülött Fiát küldte el Isten a világba, hogy éljünk általa” (Jn 8,12). Jézus mondja: „Nem azért jöttem, hogy elítéljem a világot, hanem azért, hogy megmentsem” (Jn 12,47). Keresztelő János így tesz bizonyosságot róla: „Íme az Isten Báránya, aki elveszti a világ bűneit” (Jn 1,29). Pál pedig így mondja el, hogy mi is történt a világgal Krisztus által: „Isten volt az, aki Krisztusban megbékéltette a világot önmagával”. János bizonyosságtétele így hangzik erről: „Jézus Krisztus engesztelő áldozat a mi bűneinkért; de nemcsak a mieinkért, hanem az egész világ bűnéért is” (1Jn 2,2). Ugyanarról a világról van szó, amikor ezt valljuk felőle: „az egész világ gonoszságban vesztegel” (1Jn 5,19), és amikor Jézus ezzel biztat: „én legyőztem a világot” (Jn 16,35). Mert ami Istentől született, legyőzi a világot... Ki az, aki legyőzi a világot, ha nem az, aki hiszi, hogy Jézus az Isten Fia?” (1Jn 5,4k).

Ez a hit az ösztönzője és megújítója lehet az evangélizációnak minden nemzedékben. Az evangélizáció története arról tanúskodik, hogy legtöbbször válsághelyzetben volt az egyházi élet, a keresztyénség vagy a társadalom – válsághelyzet az is, amikor közösségek üli meg a lelkeket vagy alusznak sokan –, amikor Isten evangélizátorokat hívott elő, a tömegekben éhséget és szomjúságot támasztott az evangélium iránt, és Isten ígéje által megújított szívvel és megvilágosított értelemmel kezdtek új életet, mutatnak megváltozott magatartást nemcsak elvétel és jelenlét néhányan, hanem csoportosan sőt tömegesen is és megváltozott életük és magatartásuk a gyülekezetben, a családi életben, a munkahelyen társadalmi méretekben is mozgást jelentett.

2) Az evangélizáció kifejezés a Jézus életét, küldetését összefoglaló főnévből képzett igének nem fordítása, hanem csupán magyarítása. Az ezt leíró szócsoporthoz ezek a szavak tartoznak: 'euaggellion', 'euaggelizein', 'euaggelizesthai', 'euaggelistés'. Ezek az ÚSz-ben használt szavak, az 'aggelos' perzsa jövevényszóbból származnak. 'Aggelos' a követ, 'euaggelos' az a követ, aki jó hírt hoz, a győzelem híréért, vagy más, a királyt, az országot érintő olyan hírt hoz, ami örömet okoz. A hellenista nyelvhasználatban egy-egy orákulum hírüladóját is jelentette ez a szó. Ennek megfelelően alakul az 'euaggelizesthai' ige értelme is: örömhírt hozni, örömet hírül adni. Szakrális használata és értelme ennek az igének ez: az „isteni ember” megérkezésének, megjelenésének a hírül adása; vagy egyszerűen egy családban fiúgyermek születésének a hírért elmondani, megjelenteni (Jer 20,5).

A császárkultuszban az isteni cézár beszédeinek, rendeleteinek a hírért is 'euaggellion'-nak nevezték. A trónörökös születésének, nagykorúsodásának vagy trónfoglalásának a hírüladása is 'euaggellion' volt. Augustusz születését így adta hírül egy felirat: „Ezen a napon új fényben ragyog a világ. Már szinte elpusztult volna, ha a maszületetben nem mutatkozna közös szerencse minden ember számára. Az ítélt helyesen, aki ebben a születési ünnepben a maga számára az élet és az összes életerők kezdetét ismeri fel. Vége van annak az időnek, amikor az embernek sajnálnia kellett, hogy megszületett. A gondviselés ezt az embert olyan ajándékokkal töltötte meg, hogy ő számunkra és az eljövendő nemzedékek számára megváltónak küldött: véget vet a visszasságoknak, minden nagyszerűen fog alakulni. Az istennek a születése a hozzáfűződő ígéretek felé vezet: születésével új időszámítás kezdődik” (Priennei felirat). Az 'euaggelizesthai' ige használata az ógörög és a hellenista világban szabadítással kapcsolatos. Nemcsak ellenségtől való szabadítást, de a démoni erőktől való megszabadítást is jelenti, melyek többé nem fenyegethetik már az embert.

Az ÓSz-nek is megvolt a maga kifejezése, melyet 'euaggelizesthai'-jal fordítottak a LXX-ban (a b-s-r gyök, a mebaszar származéka: jó hír mondás, jó hír). Ezt használták, amikor a győzelem hírért hozták (2Sám 4,10-ben Dávid mondja: „elfogattam és megötlettem azt, aki hírül hozta nekem, hogy meghalt Saul, és aki azt gondolta, hogy örömhírt hoz”). A fogság végét, a szabadulás örömet, Jahwe győzelmét hirdeti Ézs 52,7: „Mily szép, ha feltűnik a hegyeken az örömhírt hozó lába! Békességet hirdet, örömhírt hoz, szabadulást hirdet. Azt mondja Sionnak: Istened uralkodik!” Nemcsak Izraelnek győzelem, azaz jó hír ez. Az Úr uralkodása mindenkinek látható lesz, a pogány népnek is (Ézs 40,5). Nemcsak látható lesz, hanem áldásul lesz nekik is. Ézs 51,4-ben olvassuk: „Figyeljetek rám, ti népek, hallgassatok rám, nemzetek! Mert tanítás származik tőlem, és törvényemet a népek világosságává teszem hamarosan”. A Zsoltárokból is gyakori Jahwe uralkodása jó hírének meghirdetése minden népnek. „Énekeljete az Úrnak, áldjátok nevét, hirdessétek szabadítását nap mint nap! Beszéljete el dicsőségét a nemzeteknek, csodáit minden népnek!

...Népek törzsei! Ismerjétek el az Úrnak, ismerjétek el az Úrnak dicsőségét és erejét!... Mondjátok el a népeknek, hogy uralkodik az Úr” (Zsolt 96).

Jézus idejében az ósz-i örömhírvárás elevenen élt a palesztinai judaizmusban. Várták azt, aki hozza az örömhírt, az evangéliumot. Lehet, hogy Ő lesz a Messiás, de lehet, hogy valaki más jön, talán Illés vagy akinek a neve nem ismert. Nem a hírvívó személye a fontos, hanem a hír, amit hoz. Ez pedig Jahwe, az Úr dicsőségéről, uralmáról szól. És királysága nemcsak Izraelre szorítkozik, hanem a népekre is. Először Izrael, de aztán a pogányok is részesülnek a messiási szabadításban. Jahwe nemcsak Izrael Istene, hanem a világnak is Ura. (Ézs 60 első fele költői módon beszél erről).

Az ÓSz-ben is hangzik Isten királyi uralmáról szóló jó hírnek egyetemes, mindenkire vonatkozó érvénye. Ezt az egyetemesen érvényes, ökumenikus ölelésű és távlatú üzenetet, mely Jézus Krisztus személyében és életében, munkájában és tanításában jelent meg, úgy adták tovább, hogy olyan szót használtak erre, mely jól ismert és használt volt a „népek”, a nem izraeliták körében is, az evangélium szót. Minden népnek fel kellett figyelnie arra, amit, ill. akit hirdettek, Jézus Krisztusra. (Ugyanilyen missziói célból lett legelterjedtebb, leggyakrabban használt felségjelzője Jézusnak a 'kurios', mely szó a római birodalom hellenista kultúrájú területén, ahol az első század gyülekezetei megalakultak, a mindegyiknél valót, az üdvözöt jelentette.

3) Rámutatunk még egy harmadik teologumenonra, mely az evangélizáció ökumenikus jellegét húzza alá, és amely szükségszerűen alázatra int és figyelmeztet. Az evangélium hirdetésére, az evangélizáció végzésére a megbízás és küldetés egyetlen Úrtól, az Úr Jézus Krisztustól van. (Az egységre intés során hangzik el ez is az Ef 4,5-ben: „egy az Úr”).

A bevezetésben négy megfogalmazásban is idéztük azt, hogyan küldi a feltámadt Úr tanítványait az evangélium hirdetésére, hogyan adta nekik a missziói parancsot. Az ő elküldésüket azonban megelőzte egy másik, az alapvető küldetés, az elsődleges: Jézusnak, a Fiúnak elküldése az Atyától. Jézus a názáreti beköszöntő prédikációjában mondja – sokak megbotráncolására –: „Az Úr Lelke van énrajtam, mert felkent engem, hogy az evangéliumot hirdessem a szegényeknek; azért küldött el, hogy a szabadulást hirdessem a foglyoknak... és hirdessem az Úrnak kedves esztendejét.” (Luk 4,18k). Nem kevésbé megbotráncoztatón és még nyomatékosabban szól erről Jézus János evangéliuma tanúsága szerint. A Jn 5-6-7-8-ban visszatérő kijelentése ez Jézusnak: „az Atya küldött engem”. Akik nem hiszik el ezt neki, azoknak ítéletképpen mondja: „Ha az Isten volna az Atyátok, szeretnétek engem, mert én az Istentől indultam el és tőle jövök; nem magamtól jöttem, hanem Ő küldött engem” (Jn 8,32). Magáról szól Jézus, amikor a gonosz szőlőművesek példázatában azt mondja, hogy a többszörösen küldött szolgák után a gazda a fiát küldte el a szőlő gyümölcseért (Mt 21,34). János így tesz bizonyosságot Jézusról: „Az Atya Isten nem azért küldte el a Fiút a világba, hogy elítélje a világot, hanem hogy üdvözüljön a világ általa” (Jn 3,17).

Az 'apostollein' ige fejezi ki ezekben az idézetekben a küldetést. Ebből származik az 'apostolos' főnév, ahogyan a tanítványokat nevezték, miután a Szentlélekkel eltelve elindultak az Uruk által rájuk bízott küldetésüket teljesíteni: hirdetni az evangéliumot. Bár csak egyetlen újszövetségi hely van, ahol az 'apostolos' főnév Jézusra vonatkozik, Zsid 3,1-ben olvassuk: „Ezért szent testvéreim, mennyei elhívás részesei, figyeljete hitvallásunk apostolára és főpapjára, Jézusra, aki hú az ő megbízójához (Károli: hú ahhoz, aki őt elrendelte), ez nem gyengíti azt az újszövetségi bizonyágtételt, hogy Ő az, akit megígért és elküldött az Atya, aki által szabadításunk és üdvösségünk van. Jn 17,3-ban, Jézus főpapi imájában olvassuk ezt a kijelentést: „Az örök élet pedig azt jelenti, hogy ismernek téged, az egyedül igaz Istent, és azt, akit elküldtél, a Jézus Krisztust.”

Exegetikai megjegyzés: a János evangéliumában csak 1,17-ben és itt fordul elő együtt e két név: Jézus Krisztus. Hogy itt az Úr Jézus maga használta ezt a nevet magára: Jézus, az nem valószínű; hogy pedig ezt együtt mondta: Jézus Krisztus, teljesen valószínűtlen. Ez csak a feltámadás után, a keresztyének között volt használatos. Hogy maga Jézus anticipálta volna ezt a nevet, arra nem gondolhatunk. Az exegeták arra gondolnak, hogy Jézus imádságát itt nem szóról szóra közli János evangéliuma, hanem annak csak összefoglalását, rövidített formáját, mintegy a lényegét mondja el, és ezt már azon a nyelven és azokkal a kifejezésekkel, amiket az I. század végéig élők és hitvallást tevő gyülekezetek használtak. Így került „Jézus szájába” a Jézus Krisztus kifejezés (Cambridge Bible).

A Küldött tehát – és itt a határozott névelőn hangsúly van – maga az Úr Jézus, a Fiú. Jézus küldetésének ebben a tudatában jött, élt, tanított, szenvedett és halt meg. Jelentősek ezzel kapcsolatosan Jézusnak azok a kijelentései, melyeket ezzel vezet be vagy fejez be: „azért jöttem” (Mt 5,17; 20,28; Jn 12,47, stb). Ő a jó hírnek, az üdvözetnek a hozója, hirdetője. Ő az evangélista. Csak egy evangélium van, és ez Jézus Krisztus evangéliuma. Nincs más evangélium. Az evangélium nem is csupán Jézus tanítása, hanem Ő maga. Pál ezt így fejezi ki: „Mert Istennek valamennyi ígérete ő benne lett igenné és ő benne lett ámenné” (2Kor 1,20). Az apostoli szóhasználatban is ékes bizonyítékát látjuk ennek, amikor arról olvassuk, hogy az apostolok hirdették Jézust, vagy Krisztust (ACs 8,5; 9,20; 19,13; 1Kor 1,23; 2Kor 1,19; 4,5).

Jézust küldte az Atya, hogy szabadítóul, üdvösségül legyen a benne hívőknek. Az ő küldetéséből következik minden más küldés, misszió, és mindenki másnak az evangélium hirdetésére való megbízatása. Az evangélium hirdetésére vállalt misszió, a minden időben, minden nemzedékben végzett evangélizáció nem más, mint Jézus küldetésében való részesedés. Jézus így mondta ezt főpapi imájában: „Ahogyan engem elküldtél a világba, én is elküldöm őket a világba” (Jn 17,18; és ugyanezt fejezi ki Jn 13,20; valamint Ef 4,11).

Az a Jézus mondja ezt, aki egy az Atyával, aki küldetését az Atyától kapta, és aki tovább adja ezt most

apostolainak, és általuk mindazoknak, akik az ő beszédükre hisznek, hogy másokat is hitre vezessenek.

A tanítványoknak az evangélium hirdetésére való küldése, exmissziója együtt jár a Szentlélek ígéretével, ill. ajándékozásával. Jn 20,21-22-ben olvassuk: „Amiként engem küldött az Atya, én is aképpen küldelek titeket. És amikor ezt mondta (Jézus), rájuk lehelt, és monda nekik: Vegyetek Szentlelket”. Küldetésük végrehajtását a Szentlélek jelenléte és bennünk munkálkodása teszi lehetővé. A küldetés trinitárius megalapozása válik itt hangsúlyossá. Kapcsolat az Atyával, a Fiúval és a Szentlélekkel. A Szentlélek biztosítja, ha kell korigálja a megbízó, a küldő Úrral való kapcsolatot. Ő az, aki által megvalósul Jézus Krisztus ígérete: „En veletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Mt 28,20). Szentlélek nélkül nincs evangélizáció. Lehet szervezni evangélizációt, lelkesítő beszédek is hangozhatnak, pszichológiai manőverezéssel lehet is hatni emberekre, csak éppen a küldő Úrral szakadt meg a kapcsolat, és nem az ő küldetésében való részvétel ilyenkor az evangéliumhirdetési szándék, csupán magánvállalkozás az. És ilyenkor, ha más szavakkal is, de megkaphatják azt a kemény kritikát, amit Szkéva fiai a gonosz lélektől kaptak: „Jézust ismerem, Párról is tudok, de ti kik vagytok?” (ACs 19,15).

A küldöttnek a küldőhöz, az evangélium vivőjének, hirdetőjének Krisztushoz való kapcsolatát világítja meg még egy szakkifejezés. A 'kérussein' ige gyakran előfordul, de ennek főnévi formája, a 'kérüksz' csak háromszor olvasható az ÚSz-ben: egyszer Noéra, mint „az igazság hirdetőjére” vonatkozik (2Pét 2,5), kétszer Pálra, és mindkétszer az apostol szóval összekapcsolva: „rendeltettem hírnökül és apostolul” (1Tim 2,7; 2Tim 1,11). Az ókori görögök életében fontos szerepet töltött be a 'kérüksz', a herold. Hozzá tartozott a királyi udvarhoz. A király tekintélyével volt felruházva, a királyszószólója volt. Szükséges volt, hogy jó erős hangja legyen. A kultuszban is szerepet játszott: a nyilvános áldozatok alkalmával az elmondott imádságot ő „kiáltotta ki”, hogy mindenki hallja. Mondhatjuk így is: a hangszóró, a hangosbeszélő szerepét töltötte be. Nem saját mondanivalója volt, hanem az Úr mondanivalóját, üzenetét adta tovább. Pál mondja: A sáfároktól megkívántatik, hogy hűnek találtassanak. Különösen megkívántatik ez „Isten titkainak sáfáraitól”, igéje hirdetőitől, evangéliuma továbbmondóitól. (1Kor 4,1).

II. Kísértések

Jézus Krisztus egyszemélyben a Küldött és a Küldő. Az Atya küldte Őt a világ üdvözítőjéül, és elvégezve megváltói munkáját, győzelmet aratva bűnön és halálon, ő is elküldte tanítványait, hogy hirdessék az üdvösség evangéliumát.

Jézus Krisztus, mint küldött tökéletesen elvégezte küldetését, hiszen teljes volt kegyelemmel és igazsággal (Jn 1,14). Ugyanez nem mondható el az ő küldötteiről, még a szem- és fültanúkról sem, akik mint apostolok kiváltképpen való tekintéllyel végezték munkájukat, és voltak Krisztus tanúi. ('martyrés autou' – az ő tanúi, ACs 13,31; a martyrs-martyria szavak ógyházi jelentéstörténete a szóval és az egész

magatartással való teljes Krisztus-bizonyoságtételt felöleli, egészen a vértanúságig). Mégis evangélium-hirdetésük veszélyeztetett és botlásoktól terhelt volt. Az evangélium hirdetése szóbeli funkció elsősorban; nem azért, mert a beszéd az ember legmagasabb szellemi képessége, hanem azért, mert tetszett Istennek, hogy a „prédikáció bolondsága” által közölje szabádtó kegyelmét; az emberi beszédet tegye az evangélium elterjesztésének eszközévé, mely paradox módon azonossá válik magának az élő Istennek szavával. (A próféták, az apostolok, az evangélisták, az igehirdetők nagy élménye ez, mely egyszerre bűnbánatra indít és örömmel tölt el).

Most néhány olyan kísértésre mutatunk rá, mely abból adódik, hogy az Úr Jézus emberekre bízta az evangélium hirdetését, és az emberi tényező akadályt is jelenthet és fékezheti ezt az ökumenikus feladatot, az evangélium hirdetését. Az evangélizációknak éppen ökumenicitása forog veszélyben azáltal, hogy az evangélium hirdetőit a kizárólagosság kísérti meg, az evangéliumnak, mint jó hírnek az egyetemességét pedig a provincialista szemlélet korlátozza. Vizsgálódásunk figyelmeztessen arra, hogy szüntelen szükséges a küldő Úrhoz való kapcsolatunk megtisztítása és megújítása, és indítson alázatra az, hogy Ő imádkozott és imádkozik azért, hogy mindnyájan, az általa elhívottak és elküldöttek, egyek legyenek.

1) Figyelemreméltó az, hogy az Úr Jézus minden esetben többes számban fogalmazza missziói parancsát. „Menjete el...”; „lesztek nékem tanúim...”; „Én elküldelek titeket”; „Hirdessétek az evangéliumot” (Mt 28,19; ACs 1,8; Mt 10,16; Mk 16,15). Jézus mennybemenetele előtt a mind a négy evangélista által feljegyzett missziói parancs akkor hangzott el, amikor együtt voltak a tanítványok. Még ha az ACs tanúsága szerint a missziói parancs betöltésében különösen két személy szerepe emelkedik is ki, először Péteré, majd Pálé, mégis mind kapta a megbízást, és vette a Szentlelket, hogy hirdesse az evangéliumot, tanúja legyen az Úr Krisztusnak. A Szentlélek kitöltésekor mindnyájan együtt voltak a tanítványok, és világosan előttünk van az arról szóló beszámolóban, hogy a Szentlelket megjelenítő lángnyelvek „leszálltak mindegyikükre. Megteltek mind Szentlélekkel, és különféle nyelveken kezdtek beszélni” (ACs 2,3-4). Ha az Újszövetség nem is számol be arról, hogy kiki mit csinált, hogyan és merre végezte az evangélium hirdetését – a 12 nagyobbik felének tevékenységéről semmit sem tudunk –, az Úr megbízásával indultak és ígéretének beteljesedését megtapasztalták munkájuk során. Ha volt is ilyen megkülönböztetés, hogy némelyek „oszlopul tekintettek” (Gal, 2,9), „főfő apostolok” titulust kaptak (1Kor 11,5), vagy – Pál magáról mondja – „legkisebb az apostolok között” (1Kor 15,9), de mind teljes tekintéllyel és az Úrtól kapott egyenlő megbízatással hirdették az evangéliumot. Nem volt fő közöttük (a „főfő” kisebb, mint a fő, mert a fő, a fej maga Krisztus volt. Ha csak magának a 12-nek a munkáját nézzük, akkor is sokszínűségről beszélhetünk. Az pedig már Isten Szentlelke munkája volt, hogy ez a sokszínűség és sokszólamúság ne kakofónia legyen, hanem szimfónia.

2) Az emberi tényező, az, hogy az Úr embereket választott ki és hívott el tanítványaivá és tett apostolaivá, magában hordozta a kísértések és ellentétek, sőt ellenségeskedések csiráját (hogy mennyire tudatában voltak az apostolok „embervoltuknak”, és szem előtt tartották, hogy elhivatottságukkal ne éljenek vissza, vö. ACs 10,26; és 14,15). Mintha csak hangsúlyozni akarnák az evangélisták, hogy mennyire emberek, esendő, hitetlenkedő emberek voltak, akikre Jézus rábízta az evangélium hirdetését, nem hallgatják el hitetlenkedésüket és alkalmatlanságukat. Márk 16,14-ben olvassuk, közvetlenül a missziói parancs kiadásakor: Jézus „végül megjelent magának a tizenegyznek is, amikor asztalnál ültek, és szemükre vetette hitelenségüket, keményszívűségüket, hogy nem hittek azoknak, akik látták őt, miután feltámadt”. Máté így ír erről: amikor megjelent a feltámadt Jézus tanítványai körében, „leborultak előtte, némelyek pedig kételkedtek” (Mt 28,17). De ez nem tartotta vissza Jézust attól, hogy kiadja a parancsot: „Menjete tehát el, tegyete tanítványokká minden népeket...”. Az ACs elején is oktalan kérdezősködés előzte meg a tanítványoknak adott ígéretet: „Lesztek nékem tanúim...” (1,6kk). Péterről ugyan ki gondolhatta volna, hogy majd ő lesz a pünkösdi első napján a tömegek értetlenségét eligazító igehirdető? Legkevésbé ő maga gondolhatott erre. Pál nem hallgatta el, hogy kicsoda volt ő: „az egyház üldözője” (Fil 3,6). Mégis ezek a gyengeségek, alkalmatlanságok, emberi indulatok nem hiúsíthatták meg az Úr tervét és választását, hogy általuk, ilyen munkatársak által hirdettesse az evangéliumot.

Nem hiúsulhatott meg és nem hiúsul meg az evangélium hirdetése, mert jól ismeri ugyan az Úr az övéi gyengeségeit, de a missziói parancs kiadásánál van valami biztató, ami mellett eltörlül az ember alkalmatlansága. Máténál olvassuk: „Nékem adatott minden hatalom mennyen és földön”, és ezután következik a missziói megbízatás (Mt 28,18). A küldő hatalma számít, nem a küldött képessége. Az ACs elején oktalanul kérdezősködő tanítványoknak ezt az ígéretet adja az Úr: „Erőt kaptok, amikor eljön hozzátok a Szentlélek” (ACs 1,8). Péter az első részletesen feljegyzett gyógyítás után így szólt a csodálkozó tömeghez: „Mit néztek úgy ránk, mintha saját erőnkkel vagy kegyességünkkel értük volna el, hogy ő jár?” (ACs 3,12). Pál ezt mondja: „arra sem vagyok méltó, hogy apostolnak neveztessem, mert üldöztem az Isten egyházát, de Isten kegyelméből vagyok, ami vagyok” (1Kor 15,9kk). Másutt ezt mondja: „Nem mintha önmagunktól, a magunk erejéből volnánk alkalmasak ... ellenkezőleg, a mi alkalmasságunk az Istentől van. Ő tett alkalmassá minket arra, hogy az új szövetség szolgálói legyünk...” (2Kor 3,5k).

3) Az evangélizáció őskorának az idejéből, amikor a próféták által mondott távoli ígéretetek, és Jézus által mondott közeli ígéretetek beteljesedtek, tudunk olyan ellentétekről, személyes vitákról, irigységről, sértődésről, melyek méltatlanok voltak az evangélium hirdetőihez, de tények voltak.

Márk evangéliumában van egy rövid feljegyzés egy ismeretlen ördögűzőről (Lukács nyilvánvalóan Márkot használta forrásul, és ő is feljegyezte ezt – Lk 9,49k). János mondta Jézusnak: „Mester láttunk valakit, aki a te nevedben űz ki ördögöket, és eltoltuk, mert nem követett minket. Jézus azonban ezt mondta: Ne tiltsátok el, mert nincsen senki, aki csodát tesz az én nevemben, és ugyanakkor gyaláznia tudna engem, mert aki nincs ellenünk, az mellettünk van” (Márk 9,38kk). Hasonló módon nyilatkozik Pál azokról, akik pedig ellenséges, személye iránti ellenséges érzülettel buzdultak az evangélium hirdetésére: „Mit mondjak? csak hogy minden módon, akár színből, akár szívből, a Krisztus prédikáltatik: és én ennek örülök, sőt örülni is fogok” (Fil 1,18).

Pál apostolról azonban azt is tudjuk, hogy nem egy esetben nem tudott együtt menni, együtt evangélizálni másokkal. A második missziói útra indulva meghasonlás támadt Pál és korábbi társa, Barnabás között (a 'parokszüzmos' szó elkéseredést is jelent), és különváltak és így indultak az evangélium további hirdetésére (ACs 15,36kk). Tudunk Pál kemény szavairól is, amivel Pétert illette (Pál már döntött, Péter még nem jutott döntésre a körülmélés-megítélésé dolgában, – Gal 2,11kk). Hogy mennyire az Úr használja eszközül az evangélium hirdetőit, és csak őbenne lehet dicsekednünk, önmagunkban nincs alkalmasságunk, csodálkozhatunk azon, hogy ilyen viták ellenére is megáldja Péternek is Pálnak is evangéliumhirdetését, és áldás kíséri Pált is, Barnabást is, amikor külön indulnak missziójuk teljesítésére. Semmiképpen nem jelenti ez azt, hogy tehát nyugodjunk bele az ellentétekbe, és járjuk külön útainkat. Még hitelesebben hangzik az evangélium, ha az igazi tanítványság pecsétje hitelesíti azt: akik Jézus evangéliumát hirdetik, egymást szeretni tartoznak (Jn 13,35). Az evangélizáció történetéből tudunk példákat, hogy annak áldást jelentő hullámai megtörték személyeskedések, irigységek, hiúságok, versengések szikláin.

4) Végül rámutatunk arra, hogy az ökumenikus evangélizációk nem jelentik azt, hogy törekedjünk langymeleg, szinkretista, vagy akár ezt a divatos szót is használhatjuk: pluralista evangéliumot hirdetni. Evangélium csak egy van: a Jézus Krisztus evangéliuma. Ennek a hirdetése minden generációnak – ez a mindenkori egyház, a mindenkori Isten-népe feladata.

Tudom, ez túl általánosan hangzik. De mindjárt konkrétabbá válik, ha Pál apostol kifejezésére gondolunk, ahogyan ő beszél az evangéliumról. Személye túlon túl előtérbe került több gyülekezetben. Nem ő tehet erről, hanem azok, akik nem fogadták el az általa hirdetett evangéliumot, vagy eltértek attól nekik tetszetősebbre. Tudtak az evangéliumról, de még hozzátettek valamit, vagy elvettek belőle valamit. Tévtanítások, tévelygő magatartásformák gyengítették vagy hamisították meg az evangéliumot. (Nagy általánosságban kétféle tévelygés ellen küzd Pál: a törvényeskedő judaizmus ellen – Gal levelek, és a hellenista libertinusok ellen – Kor levelek). Nemcsak Pál személyét támadták, hanem az ő általa hirdetett evangéliumot. A vita során gyakran hasz-

nálja Pál ezt a kifejezést: „az én evangéliumom” (Róm 2,16; 16,25; 2Tim 2,8), vagy „a mi evangéliumunk” (2Kor 4,3; 1Thessz 1,5; 2Thessz 2,1). Olyanoknak hangsúlyozza ezt ilyen személyes módon, akiknek ő hirdette az evangéliumot; nem az övét, hanem a Krisztusét. Így ír erről a Galatáknak: „Tudotokra adom, testvéreim, hogy az evangélium, amelyet én hirdettem, nem emberektől származik, mert én nem embertől vettem, nem is tanítottak rá, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásából kaptam” (Gal 1,11k). A Galata levelet Pál in medias res kezdi: „Csodálkozom, hogy attól, hogy aki Krisztus kegyelme által elhívott titeket, ilyen hamar más evangéliumhoz pártoltatok; pedig nincs más. De egyesek megzavartak titeket, és el akarják ferdíteni a Krisztus evangéliumát. Viszont ha akár mi, akár egy mennyből való angyal hirdetne is nektek evangéliumot azon kívül, amit mi hirdetünk, átkozott legyen!” Azért ez az éles hang, mert Pál is tudta, hogy a belső veszélyek, akár az evangéliumot felülbíráló törvényeskedés, vagy az azt felhígító szabadosság, nagyobb bajt okozhat Krisztus egyházában, mint a külső ellenség. A Korinthusi gyülekezetnek írja: „Isten féltő szeretetével féltelek titeket... Mert ha valaki odamegy hozzátok, és más Jézust hirdet, nem akit mi hirdettünk, vagy más lelket fogadtok be, nem akit kaptatok, vagy más evangéliumot, nem amelyet elfogadtatok, azt szépen eltűritek” (2Kor 11,2.4). Nem tűrhetitek el, ne tűrjétek el. Az önvizsgálatot és a lelkek megvizsgálását az evangélium hirdetése során nem kerülhetjük el. Tudomásul kell venni, hogy „az evangélizáció, mint az igehirdetés más alakja is, kísértésekkel jár, szakadatlan harcot jelent, súlyos problémákat ad elénk, amelyek hitbeli döntéseket követelnek.

1948-ban jelent meg az Egyház a Világban című tanulmánykötet. Az evangélizációval foglalkozó egyik cikkben ezt olvashatjuk az evangéliumi egység címszó alatt: „Egyező látásunk az, hogy nálunk csak akkor lesz átfogóbb méretű ébredés, ha az evangélizáló közösségek mostani vetélkedéseiket és féltékenységeiket és szerencsétlen ítéletéseiket bűnbánattal leteszik. Sokan tudjuk, régóta tudjuk, sokat gyötrődünk rajta, hogy ez így van s mégis tehetetlenek vagyunk. Az már világos előttünk, hogy itt nem új tervekre, hanem a Lélek csodájára van szükség. Addig kell utánaimádkoznunk Urunknak főpapi imádságát, 'hogy mindnyájan egyek legyenek', amíg magunk is egyen-egyen vállalni tudjuk, hogy ez az egység bennünk – önmagunk ellenére is – megvalósuljon!” Vizsgáljuk meg, hogy ma, 40 év múltán mennyire érvényes ez ránk.

Felhasznált források

Az egyház a világban, Bp.1948. – Adorján József: Az evangélizáció célja és feladata korunkban. Theol.Szemle 1977/11-12. – Békefi Lajos: Európa evangélizálása kollegális felelősséggel. Theol.Szemle 1983/5. – Boross Géza: Az evangélizáció történeti szempontból. Theol.Szemle 1980/2. – Czeglédy Sándor: Az evangélizáció kérdései. Theol.Szemle 1958/1. – J.W. Deenick: Ecumenism in Evangelism. International Reformed Bulletin, 1988/Oct.

Benke György

Nemzetközi cigánykonferencia

1993. március 16-20 között került megrendezésre a Bolgár Művelődési Székházban az I. Nemzetközi Cigány Néprajzi, Történelmi, Nyelvészeti és Kulturális Konferencia. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsát Dr. Bóna Zoltán főtitkár, mint felkért előadó képviselte. Hozzászólását az alábbiakban közöljük. (a szerk.)

Igen tisztelt Konferencia!

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa nevében őszinte tisztelettel köszöntöm a Konferencia szervezőit és résztvevőit.

Megtiszteltetésnek érzem e hozzászólásra való lehetőséget, melynek témája egyben kifejezi az ökumenikus mozgalom és azon belül a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának egyik legfontosabb feladatát és üzenetét, nevezetesen a társadalom előítélet-mentes összefogásának szükségességét.

Az „ökumené” fogalom általános értelmezése így hangzik: a keresztyén egyházak egységkeresése. Ez az általános definíció azonban mégiscsak leszűkítése és megszegényítése a szó eredeti jelentésének. Így legyen szabad utalnom e.tágabb jelentésre, melynek bibliai gyökere a Lukács írása szerinti karácsonyi történetben van s az ismert világ *összszakosságát* jelenti. A karácsonyi történetben ez a szó szerepel amikor ezt olvassuk: „Augustus császár rendeletet adott ki: írják össze az egész földet.” A császár megszámloltatja a földjének lakosságát, etnikai és vallási tekintet nélkül, mert az adó és hadsereg összefüggésében *számol* mindenkivel és *számít* mindenkire. Számunkra ez azt jelenti, hogy azok gondolkodnak és cselekednek ökumenikusan, akik a másikat számon tartják; akik a másik hitére számítanak; akik a másik szükségével számolnak és akik maguk úgy élnek, hogy mások rájuk számíthatnak. A másik ember számontartása pedig egyben a másik másságának vállalása is. Amint a Római birodalom nemzeti és vallási plurális egészére egyaránt érvényes a császár „népszámlolása” és számítása, ugyanúgy az egész lakott földre, annak minden népére vonatkozik a karácsonyi üzenet, Isten és Ember, Ember és Ember megbékélésének lehetősége és ajándéka.

Jézus Krisztus földi szolgálatának egyik legnyilvánvalóbb jellemzője, hogy kora társadalmi előítéletes falait lebontja, s egyaránt fordul férfihoz-nőhöz, szegényhez-gazdaghoz, zsidóhoz-pogányhoz. A keresztyén értékrend és életforma egyik klasszikus tanítása, a felebarát iránti szeretet parancsa is elválaszthatatlan az előítéleteken való felül-emelkedéstől. E kettő összetartozását világosan kifejezi az irgalmas Samaritánusról szóló történet. Az Újszövetség apostoli leveleiben is központi kérdés annak megélése és továbbadása, hogy Krisztus-

ban leomlik a fal férfi és nő, szegény és gazdag, zsidó és pogány, sőt szabad és rabszolga között. És ami ezt a falat lebontja az a minden társadalmi csoport iránt érzett valós empátia, szimpátia és áldozatkészség. Pál apostol ezt a felismerést és az erre való készséget egzisztenciálisan így fejezte ki: zsidónak zsidóvá, görögnek göröggé lettem. (1Kor 20.)

Ez az a bibliai alap, amelyre a magyar ökumenikus mozgalom épít. Így marad közösséget kereső és építő küldetése hitből fakadó imperatívusz. Ezt minősíti tovább az a Krisztustól való parancs, hogy a keresztyén egyház mindig a gyöngye, az elnyomott, a lemaradott és a hátrányos helyzetű oldalán kell, hogy álljon. Amikor nem ezt teszi, nem méltó Krisztus nevére. Nem kétséges, hogy a keresztyén egyéneknek, közösségeknek nemzeti és világegyházaknak, bőven van okuk bünbánatra. Nem maradhat kimondatlan most sem, hogy az egyházak, és a magukat keresztyénnek valló egyének sokszor bizonyultak inkább nemzeti, vallási, etnikai és gazdasági konfliktusokat szító tényezőknél, mint egy pluralista társadalom megbékélését előmozdító erőnek. Ez a jelenség azonban a keresztyénség devianciája és nem természetese. A cigányságra vonatkozóan erről dr. Hadházy Antal már 15 esztendővel ezelőtt így vallott: „Kétségtelen tény, hogy az európai országok közül a cigányellenes törvények Magyarországon voltak a legenyhébbek, viszont az is tény, hogy a cigányok az elmúlt ötszáz évben sem tudtak nem-hogy asszimilálódni, de még integrálódni sem. Ez nem a törvények következménye, hanem az előítéletek. Igaz ugyan, hogy erre a cigányság is szolgáltatott alapot, de az előítéletek hagyományozása, ápolása és terjedése már legtöbbször független a kiváltó tényezőktől. Az előítéleteknek, ill. a cigányokkal kapcsolatos ellenszenvnek köszönhető, hogy amikor a felvilágosodás korában az uralkodók (Mária Terézia és II. József) intézkedéseket hoztak a cigányság letelepítésére, ill. asszimilálására, ezek a rendeletek megtartás, ill. teljesítés nélkül sikkadtak el az akkori magyar közigazgatás útvesztőjében... Keresztyén emberek között nem lenne szabad előfordulni semmilyen faji, vagy egyéb előítéletnek, de sajnos ezen a téren a mai nemzedék sem tudott eléggé előrelépni. A másik fontos szempont, amely a cigánykérdés megoldásában kötelezi a keresztyéneket: A cigányok nemcsak Isten teremtményei, emberek, akik iránt a keresztyéneknek Krisztus parancsából felelősséget kell hordozni, hanem a cigányok a különböző egyházak tagjai is. A cigányprobléma, mint jellegetes társadalmi kérdés megoldása a hívó emberek körében úgy kezdődhet el, hogy mindenekelőtt önmagukban győzik le a faji előítéleteket, majd megoldják ezt a kérdést saját berkein belül is.” (Confessio 1/1977.)

Ennek őszinte, bűnbánó elismerése új erővel indítja az Ökumenikus Tanácsnak azt a szolgálatát, amely által a magyar társadalmat mételyező előítéletek ellen szól és tesz. A tagesházak hagyományai, továbbá a tagesházak által is támogatott társadalmi szervezetek értékei mindig emlékeztetnek arra, hogy a magyar identitás, a magyar kulturális, társadalmi és vallási gyökerek egyaránt táplálkoznak katolikus, protestáns és zsidó valamint germán, szláv, török és cigány forrásokból. Ezek a vallási és kulturális források együtt táplálják a magyar nemzeti kultúrát és identitást. Élven Keletnek és Nyugatnak, Északnak és Délnek határán nemzeti sorskérdéseink abból az aspektusból is megragadhatók, hogy mennyit és hogyan tudunk profitálni ebből a multikulturális adottságból, vagy negatíve fogalmazva mennyire kíván dominálni sőt élőködni az egyik kulturális elem a másik rovására.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa hasonlóan a globális ökumenikus mozgalomhoz, nem kíván és sajnos sokszor nem is tud különleges

eredményekkel dicsekedni. Mindazonáltal továbbra is vállalni akarja azt a bibliai küldetését, amelyről a bevezetőben volt szó. Tehát tudatosan számol a magyar nemzet multikulturális adottságaival s arra törekszik, hogy az evangélium üzenetét, a felebarát iránti szeretetet úgy élje meg, s úgy segítsen ebben másokat, hogy egy pluralista társadalomban az egész nemzet számíthasson rá.

Az Ökumenikus Tanács 1943-ban alakult. Ebben az évben ünnepli 50 éves évfordulóját. Az alapítás motívumai között nem kis szerepet játszott a háború és azonbélül az erősödő fajgyűlölet rémisztése. 50 év elteltével mindennapi munkánk – Krisztus parancsától, példájától és korunk konfliktusaitól is motiválva – továbbra is előítéleteket kíván lebontani s egy demokratikus, interkonfesszionális és multikulturális pluralista társadalom megvalósításához kíván hozzájárulni.

*Dr. Bóna Zoltán
a MEÖT főtájkára*

Patonay Dezső emlékezete

(1869-1946)

*„Ahol én vagyok, ott lesz az én szolgám is,
aki nekem szolgál, megbecsüli azt az Atya.”
János 12,26*

Patonay Dezső Nagykőrösön született 1869. október 19-én. Szülei: Dr. Patonay Balázs ügyvéd és Hegedűs Terézia. Szülői háza a mai Tomory utcában volt. Náluk lakott gimnazista korában Pap Károly, a későbbi debreceni tanár s ő így írja le a fiatal Patonay Dezsőt: „Nyulánk, csinos fiú volt, dús fekete hajjal, barna ovális arccal, melyet különösen finom metszésű szeme és szája tettek igazán rokonszenvesse. Átlag komoly természetű, s ha néha el-elmulatott is a tréfákon, nem szerette a zajos barátokat. Inkább vonult vissza a könyvei közé, vagy művelt idősebbek társaságába.” Gimnáziumi tanárai a következők voltak: Adám Gerzson, Mészöly Gáspár, Vass Sándor, Dóczy Imre, Sánta Béla, Mikler Sámuel, Bónis Károly, Benkó Imre. Dóczy Imre híres görög nyelvtanát nagykőrösi tanár korában írta meg, s Patonay Dezsőt és egyik diáktársát azzal tüntette ki, hogy művét velük másoltatta le. Patonay Dezső korán árván maradt. Pályaválasztásában egyéni hajlamán kívül hatást kapott anyai nagyapjától Hegedűs Ferenc árvaszéki ülnöktől, s nagynénjeitől, akik mindnyájan bibliais lelkek voltak. Filó Lajos igehirdetését az egész család, és az egész nagykőrösi gyülekezet mindig kiváltképpen való figyelemmel hallgatta. Sok hű Timótheus támadt körülötte, akik versenyezve vágytak nyomába lépni.

A Budapesti Theológián 1887-től 1891-ig tanult. Tanárai között különböző felfogásúak voltak. Erőteljesen jelen volt a racionalizmus, másrészt a belmissziói mozgalmak is előre vetették fényüket, to-

vábbá volt, aki középen állott s így mindkettőhöz hozzátartozott. Nagykőrösön szerzett jeles tanítói oklevelét 1890-ben Filó Lajos elnök és H. Kiss Kálmán írta alá. Jeles főiskolai bizonyítványának aláírói 1891-ben Petri Elek teológiai igazgató, Farkas József, Kovács Albert, Kenessey Béla, Szóts Farkas nyilvános rendes tanárok és Szabó Aladár helyettes tanár. Jeles lelkészi oklevelét 1893-ban Szász Károly püspök, Tisza Lajos főgondnok és Kenessey Béla jegyző írták alá. Az 1891-1892. tanévet Utrechtben és Bonnban tölti. Itthon előbb Pakson, majd 1893-1896-ig Budapesten segédlelkész. A fővárosban előbb a vallásoktatás szolgálatában áll, majd Szász Károly püspök oldalán hirdeti az Igét. 1896-tól 1905-ig a szentmártonkátai gyülekezet lelképásztora. Ott végzett szolgálata során mind az egyházi, mind az iskolai élet felvirággzik. Ottani éveire nézve is gazdagodást jelentettek.

NAGYKÖRÖSRE 1905. augusztus 28-án választották meg, s állását október 29-én foglalta el. Így Filó Lajossal együtt szolgálhatott annak 1905. december 5-én bekövetkezett haláláig

Milyen volt a nagykőrösi gyülekezet akkor, amikor mindig hazavágyó hű fiát hazahívta? Belső megújulásra törő, szabad egyház. Virággzó intézmények, hatalmas arányokban kibontakozó iskolahálózat, biztató hitélet, elevenen lüktető élet minden vonalon. Patonay Dezső lett a presbitérium-, a tanítóképző és a népiskolaszék elnöke, a később idekerült lelkésztársá, Bakó József pedig a gimnáziumi igaz-

gató tanács, a gazdasági tanács és a gazdasági választmány elnöke. Patonay Dezső kiváló munkatársat talált Dr. Kökény Dezső főgondnokban. Közös erőfeszítéssel és küzdelemmel elérték az egyházi adókulcs felemelését és így megnyílt az út a *gyülekezet külső építéséhez*. A megrongálódott templomtorony felújítására kiírt pályázatot Foerk Ernő és Sándy Gyula budapesti építészek nyerték el. A kivitelezési költségek 50.000 aranykoronára emelkedtek. A felújított torony a régi 51 méter helyett 62 méter magas. A faalkatrészek mindenütt vörösréz burkolatúak. A munkálatok 1907 áprilisától az év őszéig végbementek Sinka Ferenc esztergomi építészvállalkozó irányításával. Egyidejűleg a templombelsőt is tatarozták. A templom belső falát újra meszelték. Az oldalak halványzöld színe Major Aladár gimnáziumi tanár által tervezett ízlésesen sodrott vonalazású akanthus frízzel záródott. Az ajtókra szélvédő szőnyegeket, a márványpadlókra szőnyegeket szereztek be a hideg ellen. A díszes, sárgás úrasztalterítő és a szószéki díszes terítő szintén Patonay Dezső fáradozásának köszönhető. A keresztelő lefolyó edény és az úrasztal alatt lévő szőnyeg is hasonló adomány eredménye.

Az 1911. évi földrengést követően szükség volt a tanárok padja mellett lévő, a nagy bolthajtásttartó oszlop megsérülése miatt azt 3 méter magas vaskoszorúba foglaltatni. Ezt a munkát Szarvas György építész végezte el. Mindezen munkálatok miatt több, mint három hónapig nem a templomban tartották akkor az istentiszteleteket.

1909. július havában Kálvin János születésének négyszázadik évfordulóján *Gensben* világraszóló ünnepségek voltak. Hazánkból 120 tagú küldöttség vett részt, közöttük Patonay Dezső, Dr. Kökény Dezső főgondnok és Dr. Kökény Dezsőné. A 12 napig tartó ünnepségek minden mozzanatán résztvettek Patonay Dezsőék. Együtt nézték meg Kálvin sírhelyét is a genfi temetőben. Legnagyobb meglepetésükre csupán egy kis kő jelzi a sírhelyet, rajta két betű: J. C. A puritánizmusnak ez a nagy foka erős nyomot hagyott bennük. Egy hónapot töltöttek még kint Svájcban, bejárva nevezetes városait.

Hazatérve még 1909. október 31-én tartott gyűlésen megalakította Patonay Dezső a *Kálvin-Szövetséget*. A Szövetség munkája 1910. január 10-től kezdve folyt. Ezt az időpontot jelölhetjük meg a *nagykőrösi belmisszió* kezdetének. Az előadóestek hosszú időn át gyülekezőhelyeivé váltak a nagykőrösi reformátusoknak. Előtérbe került annak az igénye, hogy arra az ősi, erős hitre van szükségünk, amely eleinknek is tulajdona volt. Külön hangsúlyt kapott a vasárnap megszentelésének ügye. Sajtóra, menzára, palástalpra gyűjtöttek adományokat. Az iratterjesztés végzésére Boros Bálint bibliaárust állították be, aki felkereste a híveket lakásukon a sajtótermékekkel.

A *vasárnapi iskolai* munka is megindult a tanítóképzős növendékek szolgálatával. Hat teremben volt foglalkozás Váczy Ferenc igazgató irányításával. A népiskolákban mozgó képeket adtak elő saját gépen, felnőttek részvételével.

A *Leánykör* 1924-ben Patonay Dezső és Pap Erzsébet tanárnő vezetésével alakult meg, a csütörtöki napon tartott bibliaórákkal. Tagjai részére szerveztek főzőtanfolyamot, kézimunka tanítást. Az elnyomorodottakat az ún. Ápoldába vette fel a város s ezt az intézetet a lelkészek látogatták s a hívek jobb kosztot hordtak nekik.

A különböző *alapítványok* jövedelméből az iskolákban tankönyvszegélyt osztottak szét. A Leánykör főfeladatának tartotta, hogy kivegyje részét az egyházi evangélizációból és diakóniából. Isten igaz ismeretére és szolgálatára törekedtek. Már 1925-ben 90 helyen vezettek tagjai vasárnapi iskolát. Varróóráik az elhagytak, az árvák támogatását szolgálták.

1913. május 4-én Balthazár Dezső püspököt és Kiss Ferenc teológiai igazgatót köszönthette Patonay Dezső Nagykőrösön. A vendégek a lelkészek árváit nevelő intézet, a Kálvineum létesítésére szükséges pénzüsszeg gyűjtése céljából jártak Nagykőrösön. A gyülekezet 7000 aranykoronás adományával országsszerte feltűnést keltett áldozatkészségével.

Az első világháború idején sok család gyászba borult, jöttek a sebesültek. Patonay Dezső lett a legtevékenyebb vigasztaló a Vöröskereszt munkájának keretében. 1917. február 6-án Patonay Dezső dr. Kökény Dezsővel együtt a gyimesi szorosba indult egy teljes vagon szeretetsomaggal. Öt nap elteltén értek oda 20-22 fokos hidegben. Patonay Dezső beszédet intézett a katonákhoz, sőt kimentek a lövészárókba a valóságos frontra. – Jótékonyági célra ugyancsak meghonosította Patonay Dezső minden évben a karácsonyi vásárt a gyülekezetben, a *Nőegylet* közreműködésével.

Tanügyi vezérfi is volt Patonay Dezső. Egész nagykőrösi lelkészi szolgálata idején elnöke volt a tanítóképző igazgatótanácsának. Ebben a minőségében hét esztendő kemény munkájával sikerült elérnie azt, hogy a tanítóképző a Patay utca 20. szám alatt lévő épületből az új gimnázium felépítését követően az árván maradt régi gimnáziumba – megfelelő felújítás után – 1912-ben visszaköltözhetett. Az *állandó internátus létesítése* területén is igen nagy munkát végzett. A vidékről itt tanuló képzősök magánlakásokon, családoknál laktak. Patonay Dezső felismerte az internátus jelentőségét a nevelésben. Ő alkotta meg 1913-ban összesen 24 tanuló számára az első internátust, akik közül 12 gimnazista, 12 képzős volt. De a Patay utca 20. szám alatt elhelyezett kicsiny internátus már 1914-ben hadikórházzá lett és vándorolni kényszerült a Széchenyi kertbe, a Szellő házba. Az első világháborút követően újraszervezkedésre volt szükség. Egy-egy újabb bérlet útján gyarapodott az internátus. 1930-ban már 140 növendéknek adott szállást, a város központjában. 1931-ben kerülhetett sor a nagyszabású internátus létesítésére. Az egyházközség megvásárolta a Széchenyi tér 4. számú malom épületét erre a célra. A vételár és az átalakítás költsége 160.000 Pengőbe került. 140 tanuló talált itt otthonra, konviktussal együtt. Patonay Dezsőnek ennek a munkának előkészítése terén tanúsított kö-

vetkezetes és céltudatos magatartása igen jelentős volt az eredmény elérése során.

Igazán lelkéből fakadt és szívből ápolt intézménye lett az 1928-ban szervezett *Református Polgári Fiúiskola*. Ez 1928-tól 1936-ig a gimnázium épületében működött, majd ezt követően a Kecskeméti úton lévő Majtényi-féle iskolában rendezkedett be példaadó módon. A helybeli református családok fiait tanulhattak benne tovább, a gyakorlati életre való nevelés szem előtt tartásával. Tanári testülete jó kartársias szellemben forrott össze.

Az *RKIE* 1928-ban alakult meg. Előbb a Patay utca 20. számú iskolában, majd az Arany János utca 8. számú házban tartotta összejöveteleit. Ez utóbbi épületet Bihary Mihály és neje Keresztúry Mária hagyományozták az egyházra, eltemetvén előbb 29 éves orvos és 27 éves ügyvéd fiukat. Patonay Dezső ellátogatott az összejövetelekre. A bibliaköri munka mellett nemes szórakozást is találtak az ifjak az otthonban. Meglátogatták a kecskeméti *RKIE*-t, ahová Merétey Sándor dr. hívta meg őket. Meghallgatták Muraközy Gyula előbbi időben kecskeméti, akkor már Bpest-Kálvin-téri lelképásztor előadását. A kecskeméti ifjak viszonzták a látogatást, amikor is Gerece Ambrus kecskeméti tanár Ady költészetéről tartott előadást, a kecskeméti *RKIE*-sek Ady verseket adtak elő és Merétey Sándor dr. „A szülők iránt érzett szeretet” címmel tartott előadást. Más alkalmakkor rendezett ünnepek bevételeiből bővítették az ifjúsági terem felszerelését, és könyveket vásároltak a könyvtár számára.

Patonay Dezső mint igehirdető már ifjú korában Filó Lajos hatása alá került. Teológiai tanulmányai idején többféle hatást kapott, kezdve a racionalizmuson, folytatva a közvetítői felfogáson, elérkezve a belmissziói elgondolásokig. Teológiája elemeiben éppen ezért megtalálhatók a hagyományos református felfogás, a kultúrprotestantizmus és a missziói irány elemei. Ez utóbbira példa az 1Korinthus 16. alapján: „Jaj ugyanis nékem, ha az evangéliumot nem hirdetem” címmel elmondott igehirdetése 1909. augusztus 1-jén. Ebből idézek: „Az evangéliumnak a gyakorlati életbe való bevétele, annak élővé, munkálkodó erővé tétele mindenkor elsőrendű kérdése volt az evangéliumi keresztyén egyházaknak, s az ma is. Vannak társaságok, különösen angol, skót és német eredetűek, melyeknek egyedüli céljuk az evangélium hirdetése, terjesztése, nemcsak a szétszórta élő hitsorsosaink között, hanem szerte a világon. Az utóbbi időben hazánkban is üdvös tevékenység tapasztalható ezen a téren. Zsinataink, főhatóságaink, egyházi közgyűléseink szintén napirendre tűzték az evangélium föllendítésének kérdését, az úgynevezett belmissziót, vallásos egyesületek szervezése és a hatásosabb lelkigondozás végett a nagy gyülekezeteknek kisebb paróchiális körökre osztása által... Mindenekelőtt való dolognak tartom kiragadni a lelkeket a sötétségből, a lelki halálból, hirdetni a kegyelem és bocsánat örvendetes üzenetét. Amely egyház méltó akar lenni nevére, annak nem lehet szebb óhaja és törekvése, mint hir-

detni, prédikálni, megismertetni Isten gondviselő intézkedéseit, bevinni a vallásnak éltető, felemelő, megváltó erejét és hatalmát az egyénbe s az egyén által az egész nagy társadalomba.”

Reformáció napján Józsué 3,6 a textusa. „Vegyétek fel a frigyládát és menjetek át a nép előtt.” Ekkor arról szól, hogy a frigyláda egyházunk birtokában van: tudjuk, hogy kicsoda a mi Istenünk. Tudjuk-e, hogy az a kötelességünk, hogy járjunk a nép előtt. A reformáció visszament a keresztyénség eredetéig, a Bibliát visszahelyezte az őt megillető tisztes helyére s a Krisztus üzenetét beoltotta lelkünkbe. Krisztust vallja egyedüli közbenjárónak Isten és emberek között. A reformáció személyes összeköttetésbe hozta az embert Istennel. Hitünk legjobban megegyezik Isten Igéjével, Krisztus és az apostolok tanításával.

Máskor 1János 5,4 alapján a világról és a hitnek világ feletti győzelméről beszél.

Külön tanulmányt érdemel megmaradt kéziratossághirdetéseinek feldolgozása.

Néhány alkalmi beszédének címe a sok közül: Sigray Alapítvány méltatása. – Az első világháború idején működő Segélyező Bizottság munkája. – Beszámoló a harcoló katonáknak az első világháború idején személyesen vitt ajándékok átadásáról. – A 80 éves Baksay Sándor püspök köszöntése. – Jelentés püspöklátogatás alkalmával. – Milyen a kőrösi ember? Kaszinói beszéd. – Helytörténeti visszatekintés. – Megáldó beszéd a Hősök Emlékszobra felavató ünnepségén 1927. június 12-én. – Földmunkások Egyesületének zászlóavatási ünnepén. – Leánykonferencián 1928. október 28-án. Kálvin János méltatása. – Dévai Bíró Mátyás élete és működése. – A példaadó, hú tanító. A nagykőrösi tanítóképző hősihalott növendékei emlékünnepségén 1932 október 7. – Internátusi emléktábla leleplezésén. 1933. június 5. – Benkó Imre olajfestményű képe leleplezésén a Diákszövetségben. Méltatja a tanárt, a nevelőt, az Arany-kultusz megvalósítóját. 1934. június 24. – Síribeszéd özv. Sipes Dánielné, Isay Izabella felett 1935. március 19. – Nyugalombavonulásakor, 1936. március 29-én búcsúzott a gyülekezet-től. Alapigéje: Filippi 1,27-2,4 volt. A Lélek egysége a gyülekezetben öröm. – Elvonult csendes Kalocsa Balázs utcai kedves házába.

Patonay Dezső szélesebb körben, mint egyházkerületi és egyházmegyei tanácsbíró vívott ki elismerést magának. Éveken át tagja volt a lelkészképesítő bizottságnak a budapesti Teológián. Nagykőrösön alapító tagja, majd 1933-tól 1940-ig elnöke az Arany János Társaságnak. Arany János Társaság Évkönyveiben számos előadása jelent meg. Néhány ezek közül: Arany János: „Domokos napra” című költeményének magyarázata. AJT Évkönyv 1925-1926, 101-108.o. – Szász Károly AJT Évkönyv 1928-1929, 5-14.o. – Losonczi Benkó Imre emlékezete AJT Évkönyv 1932-1933, 5-14.o. – Kőrösi élet a török uralom alatt. AJT. Évkönyv 1936-1937, 81-88.o. – Az irodalompartoló jó gazda: B. Tóth Ferenc AJT. Évkönyv 1937-1938, 109-114.o. – Elnöke volt a Városi Kaszinónak.

Milyen ember volt Patonay Dezső?

Egyik 1931-től 1933-ig mellette szolgált segédlelkészre ezt írja róla: „A magas termetűek közé tartozó, meglehetősen gyors mozgású, feketéből őszbe hajló hajszíne, szakállja és bajusza díszéből mosolygó szemének sugárzása barátságos szavai éppen az ellenkező személyt állították előlem, mint amilyennek híresztelték.” Ez a segédlelkész mindjárt az első találkozásuk alkalmával meg is kérdezte tőle bizalommal: „Nagytisztelendő uram, mit kíván káplánjától? Három dolgot – válaszolta Patonay Dezső: 1. Hangja töltse be a nagykőrösi templomot. 2. Legyen intelligens ember. 3. Legalább egy évig kibírja mellettem.” Az egyből kettő lett, de még akkor is marasztalta Patonay Dezső ezt a segédlelkészét.

1946. május 14-én hunyt el. Temetésén a templomban Göde Lajos hirdette az Igét János 12,26 alapján. Családi sírboltjába temették a református temető C tábla X. sor 4/1-4/4 számú sírhelyre. Sírfelirata:

PATONAY DEZSŐ

ny. református lelképásztor, tb. tanácsbíró,
az Arany János Társaság, a Városi Kaszinó volt elnöke
1869. X. 19. – 1946. V. 14.

Róla szóló irodalom:

Emlékezések Patonay Dezső nagykőrösi református lelképásztorról 1947. Felelős Kiadó: Göde Lajos. – Horváth József: Ünnepi beszéd Patonay Dezső itthoni működése 23 éves jubileumán 1930. okt. 31. – Dr. Kovács István: A szentmártonkátai református egyház története. 1943. – Nagyszokolyi Papp Gyula: Két év az „Arany” városban. É.n. – Rác Lajos: Fejezetek a nagykőrösi református egyházközösség történetéből. 1988. – Nagyszámú igehirdetése, beszéde kéziratban található testvére unokájánál.

Rác Lajos

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Európai Protestáns Nagygyűlés Budapesten

(1992. március 24-30.)

*Az Előkészítő Bizottság zárójelentése a résztvevő
egyházaknak és szervezeteknek.*

1. Az Európai Protestáns Nagygyűlés, amely 1992 tavaszán ülésezett Budapesten, megkérte a Nagygyűlés Előkészítő Bizottságát, hogy még egy évig, azaz 1993. április 1-ig maradjon hivatalában. Megbízta azzal, hogy tegye közzé és hozza az egyházak tudomására a Nagygyűlés eredményeit, értékelje ki az állásfoglalásokat és a Nagygyűlés kiváltotta reakciókat, európai szinten folytasson megbeszéléseket a különböző szervezetekkel és egy összefoglaló zárójelentésben terjessze a résztvevő egyházak és szervezetek elé a további munkára vonatkozó javaslatait.

Az Előkészítő Bizottság 1993. február 5-7-ig Berlinben tanácskozott, hogy megállapodjanak a jelentés tartalmában. Ezzel a Bizottság feladatát befejezettek tekintik. Amiként ehhez kezdettől fogva ragaszkodunk, az Európai Protestáns Nagygyűlés nem eredményezheti azt, hogy európai szinten egy újabb evangéliumi egyházi összefogás létesüljön. Miként majd még rámutatunk, a Nagygyűlés ösztönzéseit más módon kell és lehet felfogni és folytatni. Azzal a reménységgel fordulunk a résztvevő egyházakhoz és szervezetekhez, hogy minden tőlük telhetőt megtesznek annak érdekében, hogy külön-külön és közösen is elősegítsék a közös evangéliumi bizonyságtételt Európában.

2. A Nagygyűlés megítélése egészében véve pozitív volt. A tudomásunkra jutott legtöbb reakció (egy-

házak, szervezetek, tömegtájékoztatói eszközök részéről) hangsúlyozza az evangéliumi egyházak közötti kölcsönös megértés kívánatos, sőt szükséges voltát. Az evangéliumi egyházaknak Európát illetően közös elgondolást kell képviselniük, de ennek csak úgy szerezhetnek meghallgatást, ha közös tanácskozásra gyűlnek össze.

A Nagygyűlés szövegeit németül, angolul, franciául, olaszul, lengyelül és magyarul tettük közzé, az Üzenetet számos más nyelvre is lefordítottuk. A sajtóvisszhang nagyjában-egészében kedvező volt. Tizenkét európai országból kereken 60 újságíró akkreditáltak Budapesten. Német nyelvterületen a budapesti ülésezés idején a jelentések milliós példányszámot értek el. Magyarországon, Franciaországban, Olaszországban és Hollandiában is folyamatosan és részletesen tájékoztattak a különböző sajtóorgánumok. Egyes országokban (Magyarországon, Németországban és Olaszországban) a rádió és a televízió is adott közvetítést a Nagygyűlésről. A keleteurópai országokban (Lengyelországban, Cseh-szlovákiában és Romániában) jelentések és kommentárok jelentek meg. A jelentéseken kívül nem kapott sajtóvisszhangot a budapesti Nagygyűlés a skandináv országokban, Nagybritanniában és – Olaszországban kívül – a déleurópai országokban.

Egyes kritikai hangok is elhangzottak a Nagygyűlés megszervezését illetően. Túl rövid ideig tartott ahhoz, hogy kiérlelt eredmények születhessenek belőle; ezen kívül a tárgyalásokon túlságosan uralkodó volt a német nyelv és a német kérdésfeltevés. Ahhoz, hogy valóban átfogó közös véleményre jussunk, sokkal mélyrehatóbb véleménycsere lett volna szükséges. De ugyanakkor a Nagygyűlés eredményeiben annak a jelét látják, hogy az evangéliumi egyházak közös alapja eléggé teherbíró ahhoz, hogy ma közös állásfoglalásra juthassunk.

Különösen pozitívan ítélték meg az evangéliumi szervezetek jelenlétét. Ezek az evangéliumi keresztyénség igen fontos részét jelentik. Európai szinten főként ezek tesznek evangéliumi bizonyosságot. De ma még alig jött létre véleménycsere és közös állásfoglalás egyrészt az egyházak és a szervezetek között, másrészt az evangéliumi szervezetek körében egymás között. Ezek a szervezetek (az Európai Evangéliumi Szövetség, a Keresztyén Ifjak Evangéliumi Egyesülete, a KIE, a Keresztyén Férfiak Európai Fóruma, az Európai Karizmatikus Konzultáció, az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága, a Keresztyén Nők Európai Ökumenikus Fóruma) tapasztalataikkal jelentősen meggazdagították a budapesti Nagygyűlést. Ennek az együttműködésnek a jövőben is különös figyelmet kell szentelni.

Nem nagy azoknak az egyházaknak a száma, amelyek részletes hivatalos állásfoglalást juttattak el hozzánk. Megjegyzéseiket megfontolásainkban és javaslatainkban figyelembe vettük.

3. Mind az előkészítő irat, mind a Nagygyűlés Üzenete „a bűnösnek egyedül kegyelemből való megigazulásá”-ra hivatkozott, mint az evangéliumi üzenet középpontjára. Újból és újból megmutatkozott az előkészítésben is meg a Nagygyűlésen is, hogy az evangéliumi keresztyének számára a megigazulásról szóló emez üzenetben magától értetődő kiindulási pont van. Sokkal többről van itt szó, mint pusztán formális véleményazonosságról. A megigazulásról szóló üzenet alapul szolgált olyan időszerű problémákra való válaszadáshoz, mint amilyen pl. a múlt bűnével vagy a mai életstílussal szemben tanúsítandó magatartás kérdése. De ugyanakkor felvetődött számos nyitott kérdés is. A megigazulásról szóló üzenet más és más formában fogalmazódott meg és nem azonos fontossággal a különböző evangéliumi hagyományokban. Mit kezdünk ezekkel a különböző megfogalmazásokkal és hangsúlyokkal? Milyen jelentőségük van az evangélium olyan aspektusainak, amelyek azzal a veszéllyel fenyegetnek, hogy háttérbe szorítják e megigazulás kizárólagos hangsúlyozását? A budapesti tapasztalatok azt mutatják, hogy az evangéliumi egyházak közös alapját nem szabad csupán előfeltételként, hanem mindig újból ki is kell dolgozni.

4. Az Európai Protestáns Nagygyűlés főként a belső evangéliumi párbeszédre adott újabb ösztönzést. A részvevők előtt világossá vált, hogy a mai európai helyzet láttán a protestantizmus megosztottsága az evangéliumi bizonyosságtétel kárára van, tehát minden erőfeszítést meg kell tenni az evangéliumi egyházak

közötti közösség előmozdítása érdekében. Erre vonatkozólag egy egész sor ajánlást tett a VI. Szekció. Ezeket az egyházak általában örömmel fogadták.

A protestáns egyházak közötti közösség elmélyítésének semmi köze sincs valamilyen tömbképződéshez. Ez a félelem olykor elhangzott a Nagygyűlésen, de alaptalannak bizonyult. A közösségre a közös bizonyosságtétel miatt van szükség, s ehhez mindenképp előtérbe kell hozni a gyülekezetek közötti érintkezést kell elősegíteni. Jó szolgálatot tesz az orthodox és a római katolikus egyházzal való viszony ápolásának is és előfeltétele az ökumenikus mozgalomban való konstruktív részvételnek. Mind a Nagygyűlés, mind az általa kiváltott reakciók egyetértenek abban, hogy elő kell mozdítani a párbeszédet és az együttműködést az ökumenikus mozgalomban. Szerintünk az orthodox egyházakkal főként az Európai Egyházak Konferenciájában folytatandó a párbeszéd.

Örülünk annak, hogy az Európai Nagygyűléshez kapcsolódva többen is kezdeményezik, hogy új mozgást hozzanak az evangéliumi egyházak közötti kölcsönös kapcsolatokba.

A protestáns egyházak közötti közösség az által öltet alakot, ha az evangélium és a sákramentumok egybehangzó értelmezése alapján kölcsönösen Jézus Krisztus egyházaiként ismerjük el egymást. Ez felel meg a Leuenbergi Konkordia modelljének. Bizonyos, hogy az európai lutheránus, református és uniált egyházak között kialakult eme modell nem vihető át minden további nélkül a reformációs hagyomány többi egyházaira is. Hozzájárulnak ehhez még újabb kérdések is, különösen a lelkesi hivatal kölcsönös elismerésével kapcsolatban. Az egység modelljének fontos helyeket kell elfoglalnia a következő évek megbeszéléseiben, hogy létrejöhessen az európai egyházi közösség átfogóbb formája (vö. a budapesti VI. Szekció jelentését).

A következő fejleményekről szereztünk tudomást:

- a) A Testvéri Közösség (európai szárazföldi kerülete) elhatározta, hogy csatlakozik a Leuenbergi Konkordiához: a brit és a keleteurópai kerület is mérlegeli ezt a lépést.
- b) Az evangéliumi methodista egyházak egy európai összejövételükön készségüket nyilvánították a párbeszédre a Leuenbergi Konkordia által egybefogott egyházak képviselőivel. A cél az egyházi közösség kölcsönös tisztázása. A Leuenbergi Konkordiához csatlakozott egyes egyházak a már meglévő hitközösség tapasztalatai alapján a teljes egyházi közösséget jelentették ki az evangéliumi methodista egyházakkal. Kérdés, hogy hogyan tehető meg ez a lépés európai szinten is.
- c) A canterbury-i érsek elfogadta azt a javaslatot, hogy az 1994 májusában Bécsben tartandó leuenbergi nagygyűlés után minél előbb vizsgálják meg, hogyan viszonylik egymáshoz egyrészt az Anglikán meg a Németországi Evangéliumi Egyház között létrejött meissenai nyilatkozat és a balti lutheránus egyházak meg az Angol Egyház között hamarosan várható megegyezés, másrészt pedig a Leuenbergi Konkordia. Egy első tervekészítő megbeszélést 1993 őszén kell

tartani. Ugyanakkor tárgyalások kezdődtek a Leuenbergi Konkordiához csatlakozott franciaországi egyházak meg az Angol Egyház között.

- d) A Cseh Huszita Egyház mérlegeli a közvetlen részvételt a Leuenbergi Konkordia egyházainak a közösségében. E részvétel módzatairól még a bécsi nagygyűlés (1994) előtt megbeszéléseket kell folytatni.
- e) Budapest után az Előkészítő Bizottság tagjai meg az európai evangéliumi ökumenikus intézetek képviselői javasolták egy nem hivatalos tárgyalás megrendezését 1993 őszén egy baptista teológus csoporttal.

Örömmel üdvözljük ezeket a kezdeményezéseket. Véleményünk szerint ezek jeladást jelentenek arról, hogy a reformációból származó keresztyénség belső megoszlása legyőzhető. Kérjük az egyházak teljes támogatását ezekhez a kezdeményezésekhez. E fejlemények láttán különös jelentősége lesz a Leuenbergi Konkordia 1994 májusában tartandó nagygyűlésének.

5. Nyilvánvaló az egész európai reformatori keresztyénség közös bizonyágtételének a szüksége. Budapest után az egyházaknak küldött kérdéseinkre az általuk adott válaszokban a következő témák közös megfontolását kívánják: Evangelizáció – Reformáció és Felvilágosodás – Ökonómia és Ökológia (közgazdaság és környezetvédelem) – Nacionalizmus. Az európai fejlemények igen gyorsan követik egymást és újabb meg újabb kérdéseket vetnek fel: pl. a háborús konfliktus az egykori Jugoszláviában, az új szegénység Európában, főként a keleti országokban. Közben bonyolultabbá vált az ökumenikus helyzet is. Ha ma tartanók a budapesti Nagygyűlést, már más lenne a napirendje. Ezért a reformáció egyházainak minden alkalmat meg kell ragadni, hogy világosabbá tegyék a közös problémátudatot, hogy kialakítsák a közös bizonyágtétel formáit és egymást kölcsönösen a szeretet cselekedeteire buzdítsák. Az evangélium iránti közös felelősségünkben így fogunk eggyé válni.

Hol és hogyan tárgyalhatók meg az említett új témák?

- a) Az európai lutheránus, református és uniált egyházak közötti *Leuenbergi Konkordia* keretében. Ennek szövege arról szól, hogy a résztvevő egyházak kijelentik hajlandóságukat, hogy a bizonyágtételben és a szolgálatban közösséget alkossanak. Ilyen közösségre eddig csak korlátozott mértékben jutottunk el. A munka olyan tanbeli megbeszélésekre összpontosult, amelyekkel a lényeges dolgokban már elért meg egyezést el lehet mélyíteni. Szerintünk a jövőben ki kell bővíteni a Leuenbergi Konkordia napirendjét. Ennek keretében olyan kérdéseket is meg kell vitatni, amelyek Európában az evangéliumi bizonyágtételt érintik. Kívánatos lenne pl., hogy közös nyilatkozatok szülessenek távlati társadalmi kérdésekről. Az 1994-i bécsi nagygyűlésen meg kellene vitatni azt a kérdést, hogy mit jelent a Konkordia által célul tűzött bizonyágtételi és szolgálati közösség.

A Végrehajtó Bizottságnak a jövő évben megfelelő javaslatokat kellene kidolgoznia. Ugyanakkor úgy véljük, hogy bécsi nagygyűlésre tekintettel fontolóra kellene venni, milyen kihívásokat jelentenek a legújabb európai fejlemények az evangéliumi egyházak bizonyágtétele számára.

- b) Az *Európai Egyházak Konferenciájá*-ban. Az EEK 1992 szeptemberében Prágában tartott nagygyűlésén nyilatkozatot adott ki a Budapesten lefolyt Európai Protestáns Nagygyűlésről. Ebben örömmel üdvözlö a közösség elmélyítése céljából folyó belső evangéliumi megbeszéléseket s arról szól, hogy az EEK-ban a protestáns egyházaknak rendelkezésükre áll egy fórum, hogy ott egymás között egyetértésre juthassanak bizonyos, különösen sürgető kérdésekben. Az EEK-nak a következő évekre összeállított programjában számos olyan kérdés szerepel, amelyek az evangéliumi egyházak számára fontosak, pl. a közös evangelizáció, az emberi jogok, a nők évtizede, az ökonómia és ökológia viszonya. Véleményünk szerint a protestáns egyházaknak e kérdések tisztázására aktívan kellene résztvenniük az EEK keretében. Egyes esetekben előnyös is lehetne, ha bizonyos üléseken a protestáns egyházak hozzájárulását vitatnák meg. Ezek az egyházak számíthatnak arra, hogy az EEK elvileg pozitív állást foglaljon az ilyen kezdeményezéseket illetően. Programjukban szerepelnek evangéliumi találkozók mind európai, mind regionális szinten. A leuenbergi dogmai megbeszélések Végrehajtó Bizottsága és Titkársága segítséget nyújthatna az ilyen konferenciák megrendezésében.

Véleményünk szerint különösen sürgős a keleti orthodox egyházakkal való találkozás. Aggodalommal állapíthatjuk meg, hogy Európában újabb elválasztó vonal képződése fenyeget Kelet és Nyugat között. Az EEK központi feladatai közé tartozik, hogy párbeszéddekkel, találkozókkal, véleménycserével, kölcsönös tanácsadással és együttműködéssel elhárítsa ezt a veszedelmet. Kívánatos lenne, ha az evangéliumi egyházak egyetérténe az orthodox egyházakkal folytatandó különféle párbeszéddek szükségességében. A leuenbergi dogmai megbeszélések fontos feladatot végezhetnének e tekintetben.

- c) Európai és regionális szintű szervezetek. A közös evangéliumi bizonyágtételben fontos szerepet játszanak az európai egyházak összefogásai Európa bizonyos területein, mint pl. az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága, az Evangéliumi Egyházak Konferenciája Európa Latin Országaiban, a Rajnamenti Egyházak Konferenciája, az Északnémet Egyházi konvent és mások. Reméljük, hogy ezek átvészlik és továbbviszik a maguk területén az Európai Protestáns Nagygyűlés törekvéseit. Ugyanakkor úgy véljük, hogy munkájuk eredményét közölniük is kellene valamennyi európai evangéliumi egyházzal.

Ugyanez érvényes arra a sok európai szervezetre, amelyek képviseltették magukat az Európai Protestáns Nagygyűlésen. Tapasztalataikat gyümölcsöztetni kellene a Leuenbergi Konkordiában résztvevő egyházaknak a jövőbizonyítási és szolgálati közösgéért végzett fáradozásaiban.

Az európai egyházi közösség kiépítésében fontos szerepet játszanak a felekezeti világszövetségek is. Főként ezek európai osztályainak (az LVB Európai Osztályának, a RVSz Európai Területi Bizottságának, a Methodista Európa-Tanácsnak) kellene résztvenniük mind az egyházközi megbeszéléseken, mind a közös bizonyítási tételben és szolgálatban.

Lezárult az Európai Protestáns Egyházak Nagygyűlésének projektuma. Jelenleg nem tervezünk semmi ilyen jellegű újabb gyűlést. De nem zárható ki, hogy a jövőben ismét szükségessé válik egy hasonló ad-hoc gyűlés. Európa jövője olyan bizonytalan, hogy ma még nem lehet megmondani, milyen lenne a legeredményesebb evangéliumi bizonyítási tétel. Ha erre sor kerül, új kezdeményezésről lesz szó.

Hálát adunk Istennek, hogy összehozott bennünket és kérjük, hogy tartson együtt továbbra is. Istenben együttmaradni annyit jelent, mint az Ő Igéjére hallgatni, sákramentumaival élni, egymásért imádkozni, egymást meglátogatni, egymásnak segíteni a terhek hordozásában, mert közösségünk csak így marad meg és növekedik tovább.

Köszönetet mondunk mindazoknak az egyházaknak is, amelyek különféle módon lehetővé tették a budapesti Nagygyűlést.

Ha egyelőre nem tervezünk is újabb Európai Nagygyűlést, a már elért közösség elkötelez bennünket. Ennek meglesznek a gyümölcsei. Szükségünk is van az ilyen gyümölcsökre Európa bizonytalan jövője láttán. A hit ugyanis a nehézségek és a válságok közepette is felfedezi a keresztyén bizonyítási tétel lehetőségeit és alkalmait. Ezért mindegyik egyháznak a testvéregyházakkal együtt nyitva kell lennie ama kérdés megoldására, hogy hogyan lehet eredményesen evangéliumi bizonyítást tenni Európában. Ha e közben ismét felmerülne egy ad-hoc gyűlés vagy valami hasonló kezdeményezésének szüksége, kérjük az egyházakat, hogy bátran és reménykedve keressék a megvalósítás lehetőségeit.

„Fogadjátok be tehát egymást, ahogyan Krisztus is befogadott minket” (Róm 15:7).

Berlin 1993. február 6.

Csiha Kálmán Martin Kruse Jan Szarek Heinrich Rustel-
holtz
püspök püspök püspök elnök

Brigitte Thyssen, Dorothea Wendebourg, André Birmelé, Beatus Brenner, Pavel Filipi, Reinhard Frieling, Hegedűs Loránt, Wilhelm Hüffmeier, Peder Norgrd Hojen, Paolo Ricca, Tamás Bertalan, Dieter Trautwein, Lukas Vischer

Fordította: Fűkő Dezső

A nemzeti és regionális ökumenikus tanácsok harmadik nemzetközi konzultációja

Hongkong, 1993. február 10-18.

Bevezetőül annyit szeretnék említeni, hogy a tanácskozásnak két fontos jelentősége is volt a konzultáción kívül. Ugyanis azért hívta meg ezt a gyűlést a Hongkongi Egyházak Bizottsága, mert már is nagy aggodalommal tekintenek 1997. július 1-re, amikor ismét az anyaországhoz, Kínához fogják csatolni 99 évi angol uralom után Hongkongot.

A másik jelentősége abban volt a konzultációnak, hogy maga a WCC valami módon próbálja elmélyíteni, vagy elhordozhatóvá tenni Vatikán mind nagyobb befolyását. Ugyanis jelenleg 52 nemzeti egyház bizottságában már teljes jogú tagságuk van. Itt is 10 tagú delegációval vettek részt, és egy személy a Vatikánból érkezett, Rev. Mgr. John Mutiso-Mbinda – a Pontifical Council for Promoting Christian Unity képviselőjeként.

132 küldött volt jelen, 75 ország képviseletében. Egyébként 1971-ben, Genfben, 1986-ban, Genfben, és most 1993-ban Hongkongban volt hasonló Konzultáció. A konzultáció moderátora volt: Rev. Noel A. Davies.

Három fő előadás vezette be a gyűlést, amely mindegyik az ecclesiology területére tartozott. Természetesen a cél megmutatkozott a kiválasztott személyeket illetően is, de vallásukat is. (Protestáns, ortodox és róm. kat.)

1. Az Egyházak Ökumenikus Tanácsának feladata és a KOINONIA értelmezése. (Előadó: Henriette Hutabarat, protestáns, Hongkongból.)

Előadásában arra tért ki, hogy az igazi koinonia a helyi gyülekezetekben kezdődik, az igazi birodalomban, amikor a gyülekezeteket nem a prozelitizmus vezeti, hanem valóban az elveszetteket bevezetni a gyülekezetbe. Valahol meg kell találni az együttműködést, és ez nem lehet más csak az Egyházak Ökumenikus – Nemzeti – Tanácsa. Szükségesnek látja a Regionális Bizottságok felállítását, nagyobb hatáskörrel való felruházását.

2. A Tanácsok természete és missziója a SOBORNOST teológia fényében. (A második előadást tartotta Dr. Todor Sabev, Bulgária, ortodox, és a WCC főtitkár helyettese.) A múlt század görög és szláv

teológusaitól vezette le a szót: *sobornost* jelentőségét, amely zsinatot, egybegyülekezést, univerzális – ökumenikus – egységet jelent. Ellentétben a katolikus jelentéssel, amely hierarchikus felépítést jelent, ebben az igazi ökumené valósul meg. Az egyház, mint egység, ebben valósul meg az igazi *sobornost*.

3. Az Egyházak Tanácsának Missziója. (A harmadik előadást tartotta: Dr. J.M.R. Tillard, Kanada, Róm. Kat.) Előadásában a misszióknak olyan perspektíváját adja elő, amely Pálék korszakából való. E mellett jellegzetessége, hogy sürgeti az együttes munkálkodást, mert nem elégséges mindent tenni, hanem szükséges együttmunkálkodni.

Ez a hang a konzultáció meglepetése volt, hogy együttmunkálkodjanak protestánsok és katolikusok. A probléma, amit sokfelé már eddig is észrevettek protestáns egyházvezetők, hogy főképpen ott sürgetik ezt az együttmunkálkodást, ahol kisebbségben, esetleg hasonló létszámban élnek a katolikusok, mint a protestánsok. Ugyanakkor már vannak országok, ahol elindult egy olyan ökumené, melyben egyáltalán nem szeretik és nem is akarják használni a szót, hanem például Kínához hasonlóan egyházak – denominációk – utáni egyházakról beszélnek. Vagy például Angliában már mintegy ezernél is több gyülekezet tartozik az ún. Egyházak együtt – Churches Together – bizottságokhoz.

A katolikus egyház nagyon akarja az ökumenét, de úgy, hogy vezetője lehessen. Ezért volt a nagy érdeklődés ez iránt a konzultáció iránt. Éppen ezért az Egyházak Világtanácsa szükségesnek érezte, hogy tisztázzódjék az a kérdés, hogy a különböző országok nemzeti egyházi bizottságai, miként viszonyulnak a WCC-hez. Többször is hangsúlyt kapott az a megállapítás, hogy ökumenikus mozgalom csak egy van, ennek gyökere a helyi ökumenikus mozgalmakból táplálkozik. Az élete pedig a gyülekezetek missziójában található, különösen ott, ahol keresik az Úr imádságának eme részét: „mindnyájan egyek legyenek...”. Éppen ezért a WCC az egységet, a békét akarja munkálni, mint szolgál, de nem mint hierarchikus vezető.

A három főelőadás után munkacsoportokat hoztak létre, ahol öt különböző témával foglalkoztunk, majd pedig a csoportok egyeztették álláspontjukat, és közösen tettek javaslatot a plenáris ülésnek. Az öt téma a következő volt:

- 1) Az Egyházak Ökumenikus – Nemzeti – Tanácsa a Koinonia eszköze.
- 2) Közös bizonyoságtéves a változó világban.
- 3) Az Egyházak Ökumenikus Tanácsa elősegíti az egyházak és az ökumené kapcsolatait.
- 4) Az Egyházak Ökumenikus Tanácsa részt vesz az anyagi erőfeszítésében.
- 5) Az Egyházak Ökumenikus Tanácsa a különböző hitben és ideológiákban.

Egy-egy csoportba mintegy 25 személy volt beosztva, és a témák mindenütt ugyanezek voltak. Először előre föltekert előadó röviden elmondta a maga véleményét a témában, majd pedig hosszú megbeszélésre, javaslatlételre került sor. Ezeket a beszámolóit

készítők egymás között egyeztették, majd azt terjesztették a plenáris ülés elé. Ennek megbeszélése után ezeket fogadta el a konzultáció üzenetként a világ protestáns, illetve ökumenikus egyházai részére.

Különösen sokat foglalkozott a plenáris ülés a második ponttal, ahol a bizonyoságtéves, illetve misszióvetődött föl. Ugyanis Latin-Amerikában a pünkösdi-ek nem hajlandók kapcsolatot fölvenni az ökumenikus egyházakkal, azt mondván, hogy ők egyáltalán nem törődnek a misszióval. A másik nagy érv volt, hogy a katolikus egyház ismét fölfedezte a misszió fontosságát, és közben a WCC erről elfeledkezett.

Ugyancsak problémaként vetődött föl a vendégmunkások kérdése. Ugyanis megállapítást nyert, hogy Törökországon kívül a legnagyobb török város Berlin nyugati részében van, több mint 120 ezer törek él ott, és ezek legnagyobb része mohamedán. A probléma pl. az oktatásban van, mert van olyan óvoda és iskola, ahol a diákok 70-75 % mohamedán, de nem akartak fölvenni török illetve mohamedán óvónőt és tanítónőt. Problémát jelentett, és a szülők nem járultak hozzá, hogy csak a keresztyén hitet tanítsák. A másik terület: a vegyes házasság kérdése. Eddig ez főképpen római katolikusok és protestánsok között létezett, de újabban ez keresztyén és mohamedán között is feszültséget idéz elő. Erre nézve jelenleg nincs megoldás, mert nem szívesen fogadják a hívek azt a gondolatot, hogy hozzanak létre egy „különböző hitűeket képviselő bizottságot”. Tehát nyitott kérdések maradtak.

Mindezek mellett a hongkongi egyházi vezetők nagy problémája az a változás, amely bekövetkezik 1997. július 1-jén, vagyis Anglia vissza kell, hogy adja Hongkongot Kínának. Rendkívül félnek, és már megindult a népvándorlás szerteszét az egész világra, természetesen első helyen az USA van. De ott is meghatározott kontingens van, akiket elfogadnak. Ha hongkongi szóhoz jutott, szinte nem lehetett a végét várni, mert nem a témához szólt hozzá, hanem „mi lesz velünk 1997 után” volt a mondanivalója. Pedig talán nem is annyira félelmetes ez a változás, még akkor sem, ha csak a kommunista Kínában tudnak gondolkodni, ugyanis 1997 után Hongkongnak 50 éven keresztül különleges státusza lesz: Special Administrative Region. Vagy: Két politikai szisztéma lesz, de egy ország.

Viszont sokan menekülnek Hongkongból, különösen azok a külföldi missziói munkások, akik ott dolgoztak. A józanul gondolkodó egyházi vezetők maradásra készítetik és kérik népüket, de a külföldieket is, és azzal szoktak érvelni, hogy Kínában kommunista rezsim van, mégis nagyon gyorsan növekszik a keresztyének száma, míg Hongkongban egyre több gyülekezet hal ki és szűnik meg.

Végül még csak annyit, nagyon köszönöm az Ökumenikus Tanács Elnökségének, hogy engem bíztak meg a képvisellel ezen a fontos nemzetközi tanácskozáson.

Dr. Viczián János
az EVT Központi Bizottság tagja

Montreal 1963-tól Santiago de Compostela 1993-ig

A Hit és Egyházszervezet munkájának eredményei és kérdései

1. Kiszélesedett program és alkotmányosság

Akét Hit és Egyházszervezet világkonferencia között eltelt 30 éves időszak az egyháztörténetben csupán rövid szünet, az ökumenikus mozgalom történetében azonban hosszú hallgatás. Nincs „hivatalos” válasz arra, hogy az Egyházak Világtanácsa Hit és Egyházszervezet Bizottsága miért nem rendezett egy újabb világkonferenciát 10, vagy 15 évvel a montreali után. Az elmúlt évtizedekben nyilvánvalóan éreztük, hogy az idő nem érett meg egy világkonferenciára, és nem állt rendelkezésre időben egy ilyen nagyszabású gyűlés előkészítéséhez szükséges pénz és a szervezési erő, sem az igény és energia.

Ez a valóságfelismerés segítette a Hit és Egyházszervezet, hogy a Montreal és Santiago de Compostela között eltelt időt teljes egészében a folyamatban levő feladataira összpontosítsa, valamint, hogy a megelőző időszakhoz képest sokkal szélesebb skálájú területeken dolgozzon. Számomra ez tűnik e korszak kiemelkedő jegyének. Az Egyház egységéről való gondolkodásban az Egyház és tágabb értelemben vett közösségek kapcsolata új és mindent átfogó perspektívává vált. Napirendre kerültek a keresztyén hit azon alapvető kérdései, melyek nem tartoznak a klasszikusan vitatott kérdések közé. Közös gondolkozás céljából elővettek olyan témákat, amelyek azelőtt nem tartoztak a Hit és Egyházszervezet hatáskörébe, mert az Egyházak Világtanácsának más bizottságai foglalkoztak velük. Szembe kellett nézni a deduktív és induktív teológiai megközelítés kölcsönös kapcsolatának módszertani kérdésével és ez kipróbálásra is került, ami egyesek szerint veszélyt jelent a Hit és Egyházszervezet hagyományos módszertanára, míg mások úgy vélik, hogy ez még nem kellőképpen megvalósított vállalkozás. Mindez arra utal, hogy a Hit és Egyházszervezet nem csak központi feladatait tekintve maradt meg mint mozgalom, hanem akkor is, amikor hatáskörében és irányultságában változásokra, új vállalkozásokra kerül sor.

Ez a változás és megújulási mozgás a Hit és Egyházszervezet Bizottságának felállásában is tükröződik. Bár az ortodox teológusok a Hit és Egyházszervezet úttörői között voltak, mégis az Ortodox jelenlét szélesebb és intenzívebb formában csak 1961 után volt lehetséges, amikor a kelet-európai ortodox egyházak csatlakoztak az Egyházak Világtanácsához. Hét évvel később, 1968-ban a Római Katolikus Egyház is elhatározta, hogy hivatalos képviseletet küld a bizottságba, ami új szint és jelentőséget eredményezett a munkában. A harminc év alatt a déli félteke képviselőinek és a nőknek a száma folyamatosan növekedett. Mit ért el tehát ez a „legmagasabb teológiai fórum”, ahogy valaki nevezte, az elmúlt harminc év alatt?

2. Középpontban az Egyház látható közössége

1910 óta a Hit és Egyházszervezet mozgalom és Bizottság alapvető és formáló célja az volt, hogy egy olyan egyházi és egyházakért létrejött szerv legyen, amely a Jézus Krisztus Egyházának egységéért folyó munkát szolgálja. Az 1963 és 1993 között eltelt időszakban szintén ez a cél vezette a Hit és Egyházszervezet valamennyi programját, ami a Bizottság módosított alapszabályában újrafogalmazásra került. A Bizottság elsődleges célja gyakorlatilag megegyezik az Egyházak Világtanácsának legfőbb funkcióival annak alkotmánya szerint: „Jézus Krisztus Egyházának egységét hirdetni és hívni az egyházakat az egy hitben és eucharisztikus közösségben megnyilvánuló látható egység felé, ami az istentiszteletekben és a Krisztusban való életben jut kifejeződésre, azért, hogy a világ higgyen.”

1963 és 1993 között a Hit és Egyházszervezetben a látható közösséget középpontba helyező tanulmányok és folyamatban lévő munkák sokkal inkább kiszélesedtek és szerteágazókká váltak, mint azelőtt. Ilyenek voltak:

- folyamatos gondolkodás a „keresett egység” megnyilvánulásának természetéről és formáiról.

- egyetértés és összhang keresése olyan kérdésekben, amelyek a keresztyén hit és élet szempontjából központiak, és ugyanakkor megosztó dogmatikai és szerkezeti megnyilvánulásuk miatt a keresztyén egység számára akadályt jelentenek.

- Tanulmányok folytatása, melyek célja újra felfedezni és újra kijelenteni az alapvető, közös hitdogmákat, elősegítve ezzel a hit egységét a közös hitvallást és tanúbizonyyságot.

- gondolkodás az egyház egységének és az egyházaknak a szélesebb közösségek felé irányuló megbékéltető és megújító missziójának kölcsönös kapcsolatáról.

- erőfeszítések az egyházak közötti lelki közösség elmélyítésére és az egyházakon belül egy igazán befogadó közösség támogatására.

- más ökumenikus törekvésekkel kapcsolatos programtervek, hogy azok a Hit és Egyházszervezettel együtt gazdagíthassák egymás munkáját.

A „keresett egység” természetéről, feltételeiről és megnyilvánulási formáiról való gondolkodás kapcsolódott legközvetlenebbül a „látható egység” középpontba állításához. A Hit és Egyházszervezet készítette az EVT gyűlések által elfogadott összes alapvető, az egyház egységéről szóló nyilatkozatot. Ez a folyamat a most már híres új-delhi egységnyilatkozattal kezdődött. Az 1968-as Uppsala-i Nagygyűlés beszámolójára hatást gyakoroltak a Hit és Egyházszervezet által folytatott „ökumenikus tanácsokról és zsinatról” szóló tanulmányok és Új-

* (Megjelent az Ecumenical Review 1993/1. számában)

Delhihez képest a hangsúlyt az egység egyetemes és zsinati formájának dimenziójával együtt a helyi egységre helyezte, beleértve a jövő „eredendően egyetemes tanácsának” képét és azt a feladatot, amely a már keresett „egyházak egységét” kapcsolatba hozza az emberiség egységével. Döntő lépésre került sor 1973-ban a salamancai Hit és Egyházszerződés tanácskozáson, melynek beszámolója egy új nyilatkozatot iktatott be, amely az „egy Egyházat” úgy írta le, mint a „helyi egyházak igazán egyesült zsinati közösségét”. Egy ilyen közösség az apostoli hit közös bizonyágtételén, az egy keresztség és ugyanazon eucharisztikus szentség gyakorlásán; az evangélium szóval és cselekedettel való bizonyágtételén, és az egyházak között fenntartott és megtartott kapcsolatokon nyugszik, valamint a zsinati gyűléseken is kifejeződésre jut. Ezt a nyilatkozatot az 1975-ös nairobi gyűlés beszámolója is átvette. Tizenöt évvel később a Hit és Egyházszerződés nekikezdett egy az egyházak egységéről szóló új nyilatkozat készítésének, melyet átjavított formában az 1991-es canberrai gyűlés elfogadott. E nyilatkozat: „Az Egyház egysége, mint koinonia: Ajándék és Hívás”, bár világos folytonosságot mutat a korábbi szöveggel, a sokak számára kétértelmű „egység” szót a legtöbb esetben a világosabb és gazdagabb „közösség/koinonia” fogalommal cseréli fel. Ráadásul, az egyházak közötti közösség alapvető elemeit egy szélesebb keretbe helyezi, ami nem más, mint Istennek az emberiséggel és a teremtett világgal való szándéka és az egyházak e szándékot szolgáló missziója. Hasonlóan, az ökumenikus mozgalom történelmi összefüggésben is bemutatásra került eredményeivel és még mindig létező akadályaival együtt, valamint a közösségen belüli változatosság fontos eleme is hangsúlyt kap. Végül, a nyilatkozat közvetlenül az egyházakat szólítja meg, és arra biztatja őket, hogy tegyenek meg minden már lehetséges lépést a közösség felé. A „koinonia/közösség” téma és irány mostanában az ökumenikus gondolkodásban fő mozgatóerővé kezd válni, és nyilvánvalóan ez az 1993-as Hit és Egyházszerződés ötödik világkonferencia vezérfonala is: „Hitben, életben és tanúbizonyosságban a koinonia felé.”

A Hit és Egyházszerződés által végzett e gyűlési nyilatkozatot előkészítő munka az egység természetéről folytatott gondolkodás része volt, melyre a Bizottság 1964-ben Aarhusban adott megbízást. A megbízásra először a fent említett 1973-as salamancai, „Az egység koncepciója és modelljei” témában tartott tanácskozás volt az első lépés. Az egyház egységének koncepcióját megszóvegező kétoldalú párbeszéd, melyek a mindeddig fennálló egységmodellel szemben az egységen belül a hitvallási azonosságok további jelentőségét hangsúlyozták, ezzel további ösztönzést adva az egységről folytatott gondolkodásnak. Ennek megfelelően a Bizottság elfogadott egy „Az Egyház egysége: cél és út” címmel készült beszámolót 1974-ben, Acrrában. Egy évvel később, a nairobi gyűlés háttéranyagaként számos, az egyház egységével foglalkozó írást közöltek, míg egy, a konferenciát követő, 1976-os meg-

beszélés a „helyi egyházak” kulcsfogalom különböző értelmezésével kísérletezett. 1978-ban, Bangalore-ban a Bizottság visszatért a „Gondolatok a közös célról” témához és a látható közösség elérésének három alapvető feltételére világított rá: az apostoli hit közös értelmezése; a keresztség, eucharisztia és lelkesítő szolgálat közös elismerése; valamint egyetértés a tanítás és döntéshozatal közös útja tekintetében. A téma alaposabb megvitatására csak 1990-ben tért vissza a Bizottság, amikor egy tanácskozás és az Állandó Bizottság előkészítette a vázlatokat az 1991-es canberrai gyűlés egységről szóló nyilatkozata számára.

3. Keresztség, eucharisztia és lelkesítő szolgálat

A keresztségről, eucharisziáról és lelkesítő szolgálatról folyó vita az első időktől kezdve központi helyen szerepel a Hit és Egyházszerződés napirendjén. 1963 és 1982 között ért döntési stádiumba ez a vita. Az úrvacsorával kapcsolatos munkát az ökumenikus úrvacsora kérdésével együtt az EVT megalapítása után, 1952-ben vetették fel újra a lundii világkonferencián, majd 1963-ban, Montrealban sor került ennek továbbfejlesztésére. „Szent eucharisztia” címmel egy részletesebb szöveget terjesztettek a Bizottsági ülés elé 1967-ben, Bristolban. Az 1968-as uppsalai gyűlés kérésére az ökumenikus úrvacsorai közösség kérdése újra napirendre került, és 1971-ben a loeweni bizottsági ülésen elfogadták az „Ökumenikus úrvacsorai közösségen túl” című beszámolót csakúgy, mint az „Eucharisztia az ökumenikus gondolkodásban” című szöveget, amely összefoglalta a lundii, a montreali és a bristolii beszámolók 13 alapvető gondolatát. Loewen óta a Hit és Egyházszerződés nem folytatott az eucharisztikus közösséggel foglalkozó tanulmányokat, de egész munkája végső soron ezt a célt szolgálja. Az eucharisziáról szóló szöveg további javítások után az 1974-es Accra dokumentum része lett (ld. alább).

A keresztségről folytatott párbeszéd Montrealra készülődve vetődött fel újra, amikor a „Krisztus és az Egyház” témán dolgozó teológiai bizottság 1960-ban kiadta erről első beszámolóját. A montreali világkonferencia megkapta a beszámoló tartalmát rövidített változatban, s ehhez hozzátette azon elemek listáját, melyek minden keresztesítési szolgálat részei kell, hogy legyenek. Erről az alapról kiindulva két tanácskozás, helyi csoportok és egy munkacsoport készített beszámolót „keresztség, konfirmáció és Eucharisztia” címmel 1968 és 1970 között, melyet a loeweni Bizottsági ülés elfogadott. Itt ismét egy második szöveget csatoltak a beszámolóhoz „Ökumenikus megegyezés a keresztségről” címmel. A második szöveg az elsőből vett anyagokkal együtt átjavított változatban az 1974-es Accra dokumentum része lett.

Az egyházban végzett lelkesítő szolgálat kérdése csak 1963-ban, Montrealban került ismét a Hit és Egyházszerződés napirendjére. A beszámoló „Krisztus megváltó munkája és Egyházának lelkesítő szolgálata” című fejezete a felszentelt lelkesítő szolgálat ér-

telmezésének fő vonalait az általános, minden hívőre érvényes szolgálat összefüggésében tárgyalja. Ezen kívül beszél az egyház természetéről és a társadalom változó szerkezetéről. Az 1964-es auruhi és az 1967-es bristoli bizottsági gyűlések rövid beszámolók formájában folytatták a megbeszéléseket „Krisztus, a Szentlélek és a lelkési szolgálat” címmel. 1968-ban és 1970-ben tanácskozások folytak a „Felszentelésről” és a helyi tanulmányi csoportok véleményéből merítve megalkották a „Felszentelt lelkési szolgálat” című beszámolót, melyet 1971-ben, Loewenben elfogadott a Bizottság. 1973-ban két tanácskozáson végzett jelentős módosítások után a szöveg az 1974-es Accra dokumentum része lett.

Amint láthatjuk, a keresztségről, eucharisziáról és lelkési szolgálatról folytatott viták előzetes eredményei 1974-ben, Accrában a Bizottsági gyűlés elé kerültek. Itt újból vizsgálat alá vetették őket, majd egy dokumentumtanulmány formájában elfogadásra kerültek. Ekkor fontos állomásra érkezett a fenti három témában folyó munka: a dokumentumot megvitatás és véleményezés céljából egyházakhoz, érdeklődő csoportokhoz és egyénekhez küldték szét. A dokumentum jelentős érdeklődésre tartott számot és több, mint száz visszajelzés érkezett különböző forrásokból. Ezeket 1977-ben egy tanácskozáson elemezték. A gyermekkeresztség és a felnőttkeresztség, valamint az episcopé és episcopate ellentmondásos kérdéseit két további tanácskozáson vitatták meg 1978-ban és 1979-ben. Mindezek a viták és egy 1979-es ortodox tanácskozás anyagul szolgáltak egy módosított szöveghez, melyet egy speciális irányító csoport készített Limában. Ott átfogó vita és javítás után egyhangúlag megállapították, hogy az új dokumentum megérett az egyházakhoz való továbbításra; címe természetesen: „Keresztség, eucharisztia és lelkési szolgálat” (KEL) maradt.

A KEL dokumentum a Hit és Egyházszervezet eddigi legjelentősebb eredménye. Eddig 33 nyelvre fordították le, több mint 450 ezer példányban jelent meg; több ezer különböző csoport vitatta meg és hivatalosan 180 egyháztól érkeztek ezzel kapcsolatos visszajelzések, beleértve a Római Katolikus Egyházat is. A Hit és Egyházszervezet által kiadott tanulmányi útmutató mellett számos egyház kifejlesztette a saját tanulmányi útmutatóját. A három magyarozó tanulmányt cikkek százai, esszék gyűjteményei és könyvek követték a KEL témában. A KEL-re vonatkozó hivatalos reagálások hat kötete az egyházak ökumenikus gondolkodásának egyedi gyűjteményét képezik, melyek sok esetben jóval tovább mennek, mint a limai dokumentumra való egyszerű válaszreakció.

1982 és 1990 között a Hit és Egyházszervezetet meglehetősen lefoglalta a viták és válaszok e példa nélküli folyamata. 1986 és 1989 között számos tanácskozáson és 1988-ban, majd 1989-ben egy irányító csoport és egy fogalmazó csoport számos gyűlésén elemezték és értékelték ezt a folyamatot. A válaszokat és ténymegállapításokat egy átfogó beszámoló-

ban fogalmazták meg: „Keresztség, Eucharisztia és lelkési szolgálat 1982-1990: Beszámoló a folyamatról és a válaszokról” címmel. Az úgynevezett „Limai Liturgiát”, a limai záróistentisztelet rendjét már sok ökumenikus gyűlésen használták helyileg, majd 1983-ban Vancouverben és 1991-ben Canberrában.

Bár a KEL számos megállapítása és irányultsága további megvitatást és tisztázást igényel, ennek ellenére a folyamatban lévő tárgyalások, tanulmányok és az egyházak közötti kétoldalú párbeszéd és egyezmények ökumenikus referenciairatóvá vált. Hatása a jelenlegi ökumenikus törekvések legpozitívabb elemei közé tartozik.

4. Az egy hit újbóli kinyilvánítása

A Hit és Egyházszervezet mozgalomnak az ellentmondásos és egyházakat megosztó kérdésekkel való küzdelme csak azzal a tudattal lehetséges, hogy léteznek alapvető hitigazságok, melyeket a különböző egyházak megőriztek, s melyek köteleket jelentenek közöttük. 1963-tól kezdve a munka egyik jegye volt, hogy a Hit és Egyházszervezet Bizottság felismerte, hogy szükség van napjainkban egy ilyen közös nyilatkozat együttes, újbóli kinyilvánítására és ezáltal egy közös hitvallás előkészítésére, mely a látható egység egyik nélkülözhetetlen követelménye.

Ebbe az irányba az első lépést 1964-ben tette meg a Bizottság az Aarchus gyűlésen, amikor megvitaták a „Teremtés, új teremtés és az egyház egysége” témában egy tanulmány körvonalait. A munka együtt folytatódott az EVT Tanulmányi Részlegének a „Krisztus visszavonhatatlansága az egyetemes történelem korában” című programjával, felhasználva a helyi tanulmányi csoportok anyagait. Az addigi eredményekre alapozva egy teológusokból, természettudósokból és történészekből álló csoport 1967-ben elkészített egy összefoglaló beszámolót „Isten a természetben és a történelemben” címmel, melyet a Bizottság elfogadott.

A következő lépést 1971-ben tették meg, amikor a Bizottság Loewenben elhatározta egy tanulmány kezdeményezését „Számadás a bennünk élő reménységről” címmel. Egy szövegre vonatkozó megközelítést követve 40-50 csoport működött közre tanúságtételekkel és megállapításokkal, melyeket belevettek az 1974-es accrai Bizottsági ülésre készült egyik első beszámolóba. Négy évvel később a széles körben üdvözölt „Egy közös számadás a reménységről” című tanulmányt Bangaloreban elfogadta a Bizottság.

Bangaloreban a Bizottság egy további lépést tett. Válaszul az 1975-ös nairobi gyűlés kérésére, hogy „az egyházaknak együtt kellene megkapni, újra befogadni és megvallani az apostolok által terjesztett keresztyén igazságot és hitet”, először kísérelték meg „Hitünk közös kijelentését” megfogalmazni. Ez egyúttal a „látható közösség” három követelményére történő kezdeményező válasz is volt, mely az „apostoli hit közös értelmezésével” kezdődött, s melyet Bangaloreban fogalmaztak meg. Még ugyanabban az évben a Hit és Egyházszervezet a Katolikus Egyház és az EVT között működő közös Munkacsoporttal

összfüggésben létrehozott egy szűk körű eszmecsere-t a közös hit megvallásának témájában, melynek vázlatos beszámolójához 50 teológus fűzött kommentárt majd módosított változatban kiadásra került. 1978-ban és 1979-ben két Hit és Egyházszervezet tanácskozáson vitatták meg a Niceai Hitvallás „filioque” záradékának ellentmondásos és megosztó kérdéseit, és javaslatot tettek a megoldás módjaira.

Az apostoli hit közös hitvallásáról folytatott előkészítő elmélkedések során megnövekedett figyelmet kapott a 381-es Niceai Konstantinápolyi Hitvallás, mint a keleti és nyugati kultúra közös hitvallása. 1981-ben két tanácskozás foglalkozott ennek ökumenikus jelentőségével. Ezekből a tanácskozásokból javaslatokat merítve 1982-ben Limában a Bizottság egy tanulmányprogramot indított el: „Haladás az apostoli hit közös kinyilvánítása felé napjainkban” címmel. Az 1982 és 1990 közötti intenzív munkafolyamat egy 1983-as tanácskozással kezdődött.

1984-ben úgy határoztak, hogy a tanulmány az apostoli hit közös magyarázatára összpontosítson a Niceai Hitvallásnak a bibliai tanúságtétellel és a mai világ keresztyén hitével és hitvallásával kapcsolatos értelmezésén keresztül. 1984-ben és 1985-ben három tanácskozás készített kezdeti magyarázatokat a Niceai Hitvallás három cikkelyéről. Ezeket az Irányító Csoport és 1985-ben, Stavangerben a Bizottság átvizsgálta a tanulmány számára. 1986-ban és 1987-ben a szöveggel kapcsolatos további munka eredménye „Az egy hit megvallása: A Niceai Konstantinápolyi Hitvallásban (381) kifejezett apostoli hit ökumenikus magyarázata felé” című dokumentum tanulmány tervezet. Ezekben az években négy további mai hitnyilatkozatról szóló könyvet adtak ki.

A tanulmány második szakaszában, 1987 és 1990 között a dokumentum tervezettel kapcsolatosan számos visszajelzés érkezett, majd 3 tanácskozás újból áttekintette a hitvallás három cikkelyét és 1989-ben Budapesten a Bizottság megvitatta az addig elért eredményeket. A hitvallás első cikkelyéről folyó tanácskozást és két, „Egyház és társadalom”-mal foglalkozó alegységgel való közös tanácskozást az „igazság, béke és a teremtett világ sértetlensége” ökumenikus folyamat szempontjából előrevivőnek ítélték. Mindezen anyag segítségével az Irányító Csoport átvizsgálta a dokumentumtervezetet és 1990-ben az Állandó Bizottság elfogadta a módosított szöveget: „Az egy hit megvallása: Az apostoli hit ökumenikus magyarázata, ahogy az a 381-es Niceai Konstantinápolyi Hitvallásban kifejeződik: Hit és Egyházszervezet tanulmány dokumentum.” Ennek a szövegnek most folyik a széleskörű megvitatása, és remélhetőleg egyaránt hozzá fog járulni ahhoz, hogy az egyházak újra befogadják az apostoli hitet, mind pedig segíteni fogja az egyházakat abban, hogy felismerjék ugyanazt az apostoli hitet egymás hitében és életében és hogy ezt együtt tudják megvallani mai világunkban.

5. Az egyház egysége és az emberi közösség megújulása

Már a Hit és Egyházszervezet-mozgalom kezdeti szakaszában többször találunk utalást az egyházak közös küldetésére és szolgálatára, mint az egyház látható egységének szélesebb perspektívájára. A 60-as években Isten szándéka és tevékenysége a világban fontos helyet kapott az ökumenikus mozgalom napi-rendjében. Az uppsalai nagygyűlés utalt „az emberiség egységére” és az egyház missziójára Isten egyetemes történetében és megfogalmazta az azóta sokszor idézett mondatot: „Az egyháznak van bátorsága ahhoz, hogy önmagát az emberiség egysége jelének tekintse, amely a jövőben valósul meg.” A nagygyűlés felkérte a Hit és Egyházszervezet Bizottságot, hogy indítson erről a kérdéstről tanulmányi programot. 1969-ben Canterburyben be is nyújtottak egy dokumentumot az új programról. A dokumentum címe: „Az egyház és az emberiség egysége.” A tanulmány a következő témákat tárgyalja: Az emberi faj egysége; A teológiai antropológia; Teremtés és történelem, és ekkleziológiai megfontolásokkal fejeződik be. A tanulmány végig hangsúlyozza, hogy az egyház „jel”.

Számos regionális csoport vitatta meg a munkanyagot, majd az 1971. évi Loewenben tartott bizottsági ülés öt szekcióban foglalkozott vele, amelyek különböző oldalról közelítették meg a kérdést:

- 1) az egyház egysége és a társadalmi igazságosságért vívott harc;
- 2) találkozás élő hitvallásokkal;
- 3) a fajüldözés elleni küzdelem;
- 4) hátrányos helyzetben lévő emberek a társadalomban;
- 5) a kultúrák közti különbözőségek.

A fenti öt témából hármat tárgyaltak részletesebben. Az igazságosság kérdése „Az egyház egysége és az emberi közösség megújulása” címen készített tanulmány része lett. A rasszizmus témáját az 1974. évi accrai bizottsági ülés tűzte napirendjére az EVT 1975. évi anti-rasszizmus programja és az 1985. évi stavangeri bizottsági ülés konzultációja pedig folytatta.

Az egyház egységének és a keresztyén közösségek hátrányos helyzetben lévő tagjainak bizonyágtétele közti kapcsolat problémájáról az 1975. évi nairobi nagygyűlés, majd az EVT Egyházközi Segélybizottsága, a Keresztyén Orvosi Bizottság és a Hit és Egyházszervezet Bizottság tartott közös konzultációt, amelyből terjedelmes publikáció született. A szempontok széles skáláját felsorakoztató anyag élénk vitát váltott ki, bíráló szellemű kérdésekkel, fontos ekkleziológiai kérdéseket tisztázott és ekkleziológiai perspektívákat tárt fel. Az erről készült beszámolót 1973-ban Zagorskban nyújtották be a Munkabizottságnak. Egy évvel később, az 1974-es accrai bizottsági ülés rövid nyilatkozatot fogadott el: „Feszültségek között az egység felé”, amely összefoglalta a tanulmány legfontosabb felismeréseit. Egy átfogó következtetéseket levonó beszámoló készítését a tanulmánnyal kapcsolatos véleménykülönbségek gátolták meg. Ezért volt fontos, hogy 1982-ben újabb tanulmány készüljön az egyház és emberiség kapcsolatá-

ról. Az 1982-es limai bizottsági ülésen ezt az új tanulmányt, amely „Az egyház egysége és az emberi közösség megújulása” címet kapta, és a következő időszak egyik legfontosabb tanulmányának minősítették, elfogadták. A tanulmány célja az egyház egysége és az egyházak biztonságátelre és szolgálatra való elhívása közti összefüggés teológiai vizsgálata volt. Erről a két témakörrel gyakran azt tartották, hogy azok különböző ökumenikus napirendre tartoznak. 1984-ben és 1985-ben a tanulmány célját és módszerét tovább vizsgálták. Az egység és a biztonságátelre és szolgálatra való elhivatottság kapcsolatát Isten Országa távlatában vizsgálta, mint az egyház és emberiség közös dimenzióját és célját. Az egyház és emberiség kapcsolatában az egyházat „misztériumként” és „prófétai jelként” értelmezték, az igazságosságot pedig, valamint a férfiak és nők egyházban és társadalomban elfoglalt helyének problémáját ekkleziológiai szemszögből – ez utóbbit a közösségről szóló tanulmány folytatásának fogták fel.

Az operatív bizottság irányításával egy 1985-ben tartott tanácskozás megfogalmazta a tanulmány ekkleziológiai koncepcióját, 1985-ös és 1986-os tanácskozásuk a nők és férfiak közösségének kérdéseivel foglalkozott, az 1986 és 1988 között sorra kerülő három konzultáció pedig az egyházak szerepét vizsgálta az igazságosság kérdésében, és annak ekkleziológiai jelentőségét próbálta felmérni. A Hit és Egyházszervezet-Bizottság 1985-ben Stavangerben és 1989-ben Budapesten tartott ülései, valamint a helyi tanulmányi csoportok tevékenysége is hozzájárult a tanulmányhoz. 1989-ben és 1990-ben az operatív bizottság a tanulmányi folyamat eredményeit egy dokumentumban gyűjtötte össze: Egyház és világ; Az egyház egysége; és Az emberi közösség megújulása címen. A dokumentum összegezi a munka ezen szakaszának eredményeit és segítséget kíván nyújtani az egyházaknak ökumenikus erőfeszítéseik alapvető teológiai összefüggéseinek közös tanulmányozásához. Az EVT Központi Bizottsága 1992-ben azt ajánlotta, hogy valamilyen formában 1993 után is folytassák ezt a tanulmányt az egyház egységére való törekvés jegyében, az „etnikai feszültség és a nacionalizmus felmerült új kérdései” kapcsán.

6. Az egyházak közös életének forrásai és kifejezőmódja

Az 1963 és 1993 között eltelt időszakban a fenti kérdésekkel foglalkozó három nagyobb tanulmányi folyamatot a Hit és Egyházszervezet Bizottság számos programja egészítette ki. Ezek rövid leírását a következőkben közöljük:

a) *Szentírás és hagyomány.* A közös keresztyén hit és élet tartalma alapvető kritériumainak kérdése, jelen esetben az írás és hagyomány kapcsolatáról folytatott reflexió a Hit és Egyházszervezet-mozgalom tevékenységében kezdettől fogva szerepelt. Ezen a téren jelentős eredményt hoztak az 1963-as montreali világgyűlésen folytatott részletekbe menő viták. Az erről a találkozóóról készült beszámoló különbséget tesz 1) egyrészt a „hagyomány”, mint evangélium,

krisztusi kinyilatkoztatás, és annak a történelem folyamán az egyházba és az egyház által történt átvétele, másrészt 2) a „hagyományok” között, azaz az egy hagyománynak az egyházak által történő kifejezőmódjai között. A Bibliát úgy állítja elénk, mint a Hagyomány szerves részét és az igazi Hagyomány kritériumát. A montreali nagygyűlés eredménye ellenére az Írás – Hagyomány – Egyház problémakör még további vitát és tisztázást igényel, – ez volt a KEL-re adott válaszok egyik tanulsága.

b) *A Szentírás értelmezése.* A montreali tanácskozás felszínre hozta azt az igényt, hogy készüljön tanulmány a Biblia értelmezéséről. Az 1964-ben sorra kerülő konzultáción az aarhusi bizottsági ülés, valamint az öt regionális tanulmányi csoport munkájának eredményeképpen létrejött egy beszámoló „Az Ökumenikus mozgalom hermeneutikai problémájának jelentőségéről”, amelyet Bristolban nyújtottak be a Bizottságnak. Ezt követte 1968 és 1971 között egy tanulmány „A Biblia tekintélye”. Az erről szóló beszámolót a Bizottság Loewenben fogadta el. Itt újabb előrelépés történt: javasolták a résztvevők egy tanulmány készítését az Ószövetség és Újszövetség kapcsolatáról, ami 1972 és 1978 között meg is történt. A Bangalore-i Állandó Bizottság 1978-ban elfogadta „Az Ószövetség jelentősége és kapcsolata az Újszövetséggel” című tanulmányt, és javasolta, hogy a három beszámolót együtt adják ki. Ez 1980-ban megtörtént.

c) *Zsinat és konciliaritás.* A Hit és Egyházszervezet Bizottság egy másik csoportja a zsinatokkal és a konciliaritás kérdésével foglalkozott az új delhi gyűlés felkérésére, miszerint „tanulmányozni kell a konciliáris folyamatot az egyház első századaiban”. A montreali világkonferencia örömmel fogadta a tervet; az 1964-es aarhusi bizottsági ülés jóváhagyta a tanulmány vázlatát és megjegyezte, hogy a II. Vatikáni Zsinat újabb súlyt adott a tanulmánynak. A kérdés vizsgálatára külön tanulmányi bizottság jött létre. Ennek beszámolóját „Az ősegyházban lezajlott konciliáris folyamat jelentősége az ökumenikus mozgalom számára” címen a Bizottság 1967-ben vette át.

Ugyancsak az 1964-es aarhusi ülés kezdeményezésére egy másik tanulmányi csoport is dolgozott egy ehhez kapcsolódó tanulmányon, amely a patrisztikai tanulmányok fontosságát vizsgálta az egyházak és az ökumenikus mozgalom szemszögéből. 1967-ben Bristolban a Bizottság ezt a „Patrisztikai tanulmányok vizsgálata ökumenikus szempontból” címen közreadott tanulmányt is elfogadta. A bristoli ülés résztvevőinek kérésére 1969-ben tartott konzultáció folytatta az addigi munkát és kiadott egy beszámolót „A kalcedoni zsinat, a zsinat jelentősége az ökumenikus mozgalom számára” címen, amelyet 1971-ben kapott kézhez a Bizottság. A loeweni ülés egyik bizottsága rövid beszámolót készített „Konciliaritás és az ökumenikus mozgalom jövője” címen, amelyben következtetéseket von le a tanulmányi folyamatból a konciliaritás fogalmára, az egyház zsinataira, a mai ökumenikus zsinatokra és az EVT-re nézve. A tanulmányi folyamat további kiterjedt összevezését újabb szempontokkal egészítette ki 1974-ben a nyugatné-

met ökumenikus bizottság „Zsinatok, konciliaritás és az igazi egyetemes zsinat” címen.

d) *Az egyház autoritása.* A Biblia értelmezése, patrisztika, zsinatok és konciliaritás tárgyában végzett tanulmányokkal kapcsolatban a Bizottság 1967-ben felismerte, hogy ezek felvetik az „autoritás, tekintély” problémáját. De csak 1974-ben, Accraban indított a Bizottság tanulmányi munkát az egyház tanítói tekintélyéről, amelyet az 1975. évi nairobi nagygyűlés elfogadott. Az 1976. évi konzultáció kiadott egy munkaanyagot „Mennyire hiteles az egyház tanítása ma?” címen. Négy tanulmányi csoport és egy 1977-ben tartott konzultáció azonos című beszámolót készített. Mind az 1978-as Bangalore-i ülés, mind az 1983-as vancouveri nagygyűlés hangsúlyozta, hogy a „tanítás és döntéshozatal közös gyakorlása” a látható egység egyik alapvető követelménye és ismérve. Ez a kérdés most újból felmerült és megjelent az 1993-as világkonferencia munkaanyaga tervezetében és minden bizonnyal része lesz az „Ekkleziológia ökumenikus perspektívái”-ról szóló ezt követően elkészítendő, a Hit és Egyházszervezet keretében megjelenő tanulmánynak.

e) *Intézmény, törvény, állam.* Az 1937. évi Hit és Egyházszervezet világkonferencia egyik előkészítő irata Edinburgban már foglalkozott „Az egyházi egység létrejöttének és megszűnésének nem-teológiai tényezőivel.” Az ilyen „nem-doktrinális” tényezők jelentőségét – ahogy ezt mostanában nevezik – vizsgálta a Montreal-i világkonferencia előkészítő irata és a konferencián magán az egyik szekció beszámolója „Mindenkinek mindenütt” címen. 1964 és 1971 között Montreal munkáját újabb tanulmányok vizik tovább, amelyek eredményeképpen létrejött a „Lélek, rend és szervezet” című beszámoló, amely 1971-ben került a Bizottság elé. Ennek a tárgykörnek egy különleges vonatkozását vetette fel a Bizottság Accraban: egyházalkotmányos (egyházi törvényekkel kapcsolatos) szempontokat vizsgálva a látható egység felé vezető úton. Így került sor egy, az „Ökumenikus mozgalom és az egyházi törvényalkotás” kérdéseit vizsgáló tanulmányi vázlat elfogadására. A tanulmány megvalósítását anyagi okok akadályozták. Egy másik, ehhez kapcsolódó témát – az egyház és állam kérdését – 1976-ban vetett fel a Hit és Egyházszervezet Bizottság és a Bossey-i Ökumenikus Intézet közös konzultációja. Ez a beszámoló emlékeztetni kíván arra a témára, ami addig igen kevés figyelmet kapott a legújabb ökumenikus napirenden.

f) *Istentisztelet és közös ima.* Amikor a keresztyének között már meglévő egységet ünnepeljük és azon vagyunk, hogy elhárítsuk a teljes egység útjából a még meglévő akadályokat, a közös ima és istentisztelet fontosságát nagyra kell értékelni. A Hit és Egyházszervezet Bizottság már a huszas évektől kezdve támogatta a keresztyének egységéért rendezett közös imaalkalmakat. Az 1952-es lundi világkonferenciának volt egy szekciója, amely az istentisztelet különböző formáival foglalkozott. Montreal 1963 folytatta ezt a hagyományt egy teo-

lógiai istentiszteleti előkészítő bizottság felállításával, amelynek egyik szekciója „Istentisztelet és Krisztus egyházának egysége” néven működött. Újabb ösztönzést adott az 1968. évi uppsalai nagygyűlés, amelynek V., az istentisztelettel foglalkozó szekciója felkérte a Hit és Egyházszervezet Bizottságot, hogy folytassa a munkát, az istentisztelet problémáiról mai, ökumenikus összefüggésben. Ennek értelmében 1969-ben konzultációra került sor „Istentisztelet a szekularizáció korában” témában. Az erről kiadott beszámoló: „Istentisztelet ma” az 1971. évi bizottsági ülés elé került.

Azóta a Hit és Egyházszervezet Bizottság nem végzett újabb tanulmányokat az istentisztelet kérdésével kapcsolatban. Az 1971. évi loeweni konferencián tett ajánlások értelmében, amelyek szerint az istentisztelet problémájával minden tanulmánynak foglalkoznia kell, ezt különösen az 1982. évi limai dokumentum tárgyalta (a limai liturgiával és a BEM-mel kapcsolatos tanulmányokkal együtt). A Hit és Egyházszervezet Bizottság részt vett a Cantate Domino ökumenikus énekeskönyv összeállításában és a Megújulás és gyülekezeti élet nevű al csoporttal együtt tevékeny részt vállalt az Ökumenikus Imaciklus szerkesztésében. Az ökumenikus spiritualitást egy, az ikonokról szóló tanulmánykötet szolgálta.

A Keresztyén egységért tartott imahét anyagának összeállítása is az állandó feladatok közé tartozik. (lásd „i”).

g) *Párbeszéd.* Az ökumenikus munkamegosztás értelmében a máshitűekkel folytatott párbeszéd nem szerepel a Hit és Egyházszervezet Bizottság napirendjén. Azonban ezt a területet sem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni, legkevesebb a zsidóság vonatkozásában. Az 1963-as Montreal-i konferencia egyik ajánlása úgy szólt, hogy készüljön tanulmány „Izrael népének helye Isten tervében az Ó- és Újszövetségben” címen. A Hit és Egyházszervezet Bizottság 1964. évi aarhusi ülésén eleget tett az ajánlásnak és az „Egyház és a zsidó nép” nevű EVT-bizottsággal karöltve beszámolót készített, amelyet számos csoporttól és egyéntől kapott kommentárok alapján átdolgoztak. Az „Egyház és Zsidóság” című beszámolót a Bizottság 1967-ben fogadta el. Bár több tanulmány nem készült e tárgyról, a párbeszédrel kapcsolatos reflexió folytatódott az EVT Párbeszéd-csoportjával együttműködve. (Például a Bizottság loeweni, accrai és Bangalore-i ülésén.) 1992 óta a Hit és Egyházszervezet Bizottság együttműködik az EVT Vallásközi Kapcsolatok Irodájával, amelynek fő célkitűzése a keresztyén-zsidó dialógusról folytatott teológiai reflexió.

h) *Nők és férfiak közössége.* A „Nők és férfiak közössége”-ről szóló 1963 és 1993 között készült tanulmányi ciklus különleges helyet foglal el a Hit és Egyházszervezet Bizottság programjában, mivel ez az EVT Nők az Egyházban és Társadalomban al csoportjával folytatott közös program tárgya lett. Ehhez a tanulmányhoz az ösztönzést az EVT által rendezett „Szexizmus a hetvenes években” című konzultáció adta, amelyet a Hit és Egyházszervezet Bizottság

Accraban tárgyalt. A Hit és Egyházszerző Bizottság ebben a tanulmányban az 1977. évi Állandó Bizottság által meghatározott következő kérdésekre összpontosította figyelmét:

- az egység jeleinek kutatása
- teológiai nyelv, szimbólumok és képek, valamint ilyenekkel foglalkozó munkák kutatása
- részvétel a „Keresztység, eucharisztia és szolgálat (papság)” programban, különös tekintettel a nők szentelésére.

1978-ban speciális Hit és Egyházszerző tanulmányi osztályt állítottak fel. Egy évvel később, Klingenthalban konzultációt tartottak a „Nők szentelésének ökumenikus vonatkozásai” címen. A konzultáció eredményei jóval szélesebb területet öleltek fel, mint maga a szentelés témája. A közösségi tanulmány a helyi vitacsoportok munkáját is felhasználta, amelyek az akció – reflexió módszere szerint jártak el. 150 ilyen csoport küldött beszámolót munkájáról, ezek még ma is széleskörű vita tárgyát képezik. A tanulmány fontos hozzájárulás a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején folyó ökumenikus vitához. 1980-ban két újabb fontos konzultációt a Hit és Egyházszerző Bizottság fémjelzett. Az egyik „A Szentírás tekintélye a nők új tapasztalásai fényénél”, és a másik „Az emberi teljesség teológiája felé”. A tanulmány-ciklus az 1981. évi sheffieldi konferenciával fejeződött be. Ez a téma azonban nyilvánvalóan továbbra is az ökumenikus mozgalom napirendjén marad, a Hit és Egyházszerző Bizottság az „Egyház egysége és az emberi közösség megújulása” című tanulmányban foglalkozott vele. (Lásd 5. szekció!)

i) Folyamatos feladatok. Az 1963 és 1993 között végrehajtott programok spektrumán kívül van még néhány – ahogy a Hit és Egyházszerző Bizottság nevezi – folyamatos feladat is, másszóval olyan feladatok, amelyek nem korlátozódnak valamely munkafázisra, hanem a Hit és Egyházszerző Bizottság munkájának 1993 után is részét fogják képezni.

Ezek között a legrégebbi a Keresztyén Egységért Imahét előkészítése. Ez a tevékenység lényeges része volt a látható egységért tett minden teológiai erőfeszítésnek, már a Hit és Egyházszerző mozgalom kezdeti időszakában is. 1966 óta a Keresztyén Egységért Imahét érdekében végzett munka megfoghatóbb formát öltött. A Keresztyén Egységet elősegítő Pápai Tanács és a Hit és Egyházszerző Bizottság közös konzultációt tartott az Imahét előkészítése céljából, a helyi ökumenikus csoport javaslatai alapján. Ezeket a tanácskozásokat felméréseket készítettek a Imahéten való részvétel mértékére vonatkozóan, vizsgálták annak jelentőségét és javaslatokat tettek arra nézve, hogy hogyan lehetne hitelesebben kifejezésre juttatni az egyházak ökumenikus küldetését.

A másik folytatólagos feladat az egyesült és egyesülés felé tartó egyházak és az egyház egységére vonatkozó tárgyalásokkal kapcsolatos. Ezek jelentős részei az ökumenikus törekvéseknek, különösen 1948 óta. A Hit és Egyházszerző Bizottság kiadta

az egyházi egységre vonatkozó megbeszélések áttekintését, amelyben az e téren mutatkozó fejleményeket ismerteti. Ez az áttekintés 1954 óta az Ecumenical Review-ban kétévenként megjelent a Hit és Egyházszerző Bizottság neve alatt. Mivel az egyesült és az egyesülés folyamatában lévő egyházaknak nincs világméretű szervezete, a Hit és Egyházszerző Bizottságot kérték fel, hogy rendezzen konzultációkat az egyesült és az egyesülés folyamatában lévő egyházak számára, ahol tapasztalataikkal és sajátos értékeikkel járulhatnak hozzá az ökumenikus vitához. Ilyen konzultációkat tartottak Bossey-ban (Svájc) 1967-ben, Limuruban (Kenya) 1970-ben, Torontóban (Kanada) 1975-ben, Colombóban (Sri Lanka) 1981-ben, Potsdamban (NDK) 1987-ben; ezeken kívül megjelent néhány értelmező tanulmány és egy alkalmi időszakos híryanag. A következő konzultációt 1995-re tervezik. Mivel a II. Vatikáni Zsinat után a katolikus egyház is csatlakozott az ökumenikus mozgalomhoz, növekvő számú nemzetközi párbeszéd indult a római katolikus egyház és a Keresztyén Világközösség, majd az egyes közösségek között. Ezen új kezdeményezéseknek már a kezdeti szakaszában is sor került a bilaterális és multilaterális párbeszéd képviselőinek találkozására a Keresztyén Világközösség titkársági ülései keretében, ilymódon kiegészítve a két ökumenikus módszert. Ezzel a különböző párbeszédet kölcsönös meggyőződését kívánták elérni, és külön utakon történő fejlődésüket elkerülni. Ennek eredményeképpen a Hit és Egyházszerző Bizottság 1972-ben kiadta a bilaterális párbeszéd első áttekintését, 1978 után öt találkozót szervezett a Bilaterális Tárgyalási Fórum számára a Keresztyén Világközösség égisze alatt. A hatodik Fórumot 1994-re tervezik.

A hit és Egyházszerző Bizottság, valamint a római katolikus egyház és az EVT közös munkacsoportja között folyó együttműködés hivatalosan ugyan nem „folyamatos feladat”, de állandóan napirenden van a JWG – közös munkacsoport – 1965-ben történt megalakulása óta. Ez az együttműködés számos közös tanulmányban jutott kifejezésre a közös munkacsoport égisze alatt és a Hit és Egyházszerző Bizottság közreműködésével. Ezek eredményeképpen jöttek létre fontos beszámolók a következő témákról: „Katolicitás és apostoliság”, „A közös hit megvallása felé”, „Az igazságok hierarchiájának fogalma ökumenikus értelmezésben”, „Az egyház; – helyi egyház és egyetemes egyház”. A közös munkacsoport az 1991-es Canberrai gyűlés óta is folytatja munkáját a Hit és Egyházszerző Bizottság közreműködésével.

7. Konklúzió: A Hit és Egyházszerző Bizottság sajátos hozzájárulása; feladata és identitása

Nehéz lenne felmérni és értékelni a Hit és Egyházszerző Bizottság hozzájárulását az ökumenikus mozgalomhoz 1963-tól, Montrealtól 1993-ig, a Santiago de Compostela-i gyűlésig eltelt idő alatt. A témák széles skálájának az lett a következménye, hogy a Hit és Egyházszerző tevékenységének egyes

eredményei „feledésbe merültek”. Az ökumenikus kutatások most újra felidéztek ezeket. Ezen időszak dokumentációs és bibliográfiai feldolgozásának egyik célja, hogy rohanó korunkban és világunkban felfrissítse az ökumenikus emlékezőtehetséget. Az is kétségtelen, hogy az egyházak közti kapcsolatok gyökeresen megváltoztak az elmúlt évtizedek folyamán, az egyházak hivatalos lépéseket tettek új kapcsolatok létesítése érdekében, a hit, élet és bizonyoságtétel közösségének olyan formái alakultak ki, amelyekről a régebbi nemzedékek nem is álmodtak. Nyilvánvaló, hogy a Hit és Egyházszerződés Bizottság jelentős mértékben hozzájárult ezekhez az eredményekhez, amelyekkel kapcsolatban explicit és implicit adatokat egyaránt lehetne felsorolni. Ezt bizonyítja az a megbecsülés is, amellyel az egyházak adóznak a Hit és Egyházszerződés mozgalomnak. Ez világosan kifejezésre jutott például a BEM-re adott 180 hivatalos válaszban. Még a Hit és Egyházszerződés orientációját és módszereit időnként ért bírálatok és az egyes eredményekkel kapcsolatban tett bíráló megjegyzések is nagyrabecsülést tükröznek és azt a reményt juttatják kifejezésre, hogy a munka egyre reprezentánsabb és elfogadhatóbb lesz. Ezért elmondhatjuk, hogy az elmúlt 30 év során a Hit és Egyházszerződés jellegzetes, felismerhető és hatékony módon támogatta az egyházak látható egységre való törekvését.

Ez a hozzájárulás véleményünk szerint azért volt lehetséges, mivel a Hit és Egyházszerződés Bizottság világosan meghatározta feladatát és identitását. A Hit és Egyházszerződés Bizottságnak határozott megbízása van: Jézus Krisztus egyháza egységének megnyilvánulását szolgálja, de erre koránt sincs monopóliuma. Az egész ökumenikus mozgalom, az EVT egész munkája is benne van ebben az eredményben, és még számos más szintű ökumenikus erőfeszítés is ugyanezt a célt szolgálta. Mégis szükség van egy sajátos csoportra, amely a sokféle ökumenikus tevékenységet és programot összehangolja, folyamatos és állandó emlékeztető szerepet tölt be, ilyen módon elősegítve a látható egység keresésének központi feladatát.

Az egyes problémák megoldásához meghatározott intézményekre van szükség, amelyek azokat hordozzák, különben fennáll a veszély, hogy elhomályosodnak, vagy elsüllyednek. Mindenki nem foglalkozhat mindennel. Az ökumenikus szervezetek számos központi ökumenikus feladatot elhomályosítottak az által, hogy „besorolták” azokat az EVT által összeállított többé-kevésbé fontos ökumenikus feladatok kívánságlistájába. Az elmúlt harminc év alatt az EVT vezető testületei és az egyházak ellenálltak az időnként felmerülő kísértésnek, hogy a Hit és Egyházszerződési Bizottságot is uniformizálják, megfosztva jellegzetes identitásuktól, amely nevében és alapszabályaiban is kifejezésre jut. Mondjuk ki világosan: a Hit és Egyházszerződés Bizottság az EVT szerves része, annak ellenére, hogy tagsága szélesebbkörű, mint az EVT-é. Az elmúlt harminc év bizonyítja, hogy hűségesen szolgálta az EVT-t és szolgált az EVT-ben. Ezek az évek azt is bizonyították, hogy lehetségesek változások és új lépések ebben a régóta fennálló ökumenikus intézményben. De a Hit és Egyházszerződés identitásának meg kell maradnia, különben elveszíti folyamatosságát, hangsúlyát, hatékonyságát és befolyását.

A Hit és Egyházszerződés Bizottság tehát 1993 után, a Santiago de Compostela-i világkonferenciát követően is folytatja az egyházak, az EVT és a széles ökumenikus mozgalom szolgálatát. Különösen az egyik, a jövőben sorra kerülő program, „Az ekkleziológia ökumenikus távlatai” kap majd remélhetően ösztönzést és irányítást a konferenciától. De általános szinten is fontos momentum lesz a világkonferencia az elmúlt harminc év áttekintésében, ösztönzés és kihívás lesz, hogy mélyrehatóan vizsgálják meg ezeket az eredményeket és használják fel azokat a hitben, életben és bizonyoságtételben való koinonia megvalósítására, ami Isten ajándéka, de egyszerűsmind megbízatás is az egyházak számára.

Günther Gassmann

(Fordította: Victor Monika és Ruzsthy Gyuláné)

EEK HÍREK GENF

1993. március 11-17.

Az európai egyházak konferenciájának új elnöksége

Főtiszteletű John Arnold durhami dékánt (Anglikán Egyház) választotta meg ma az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) elnökévé e regionális ökumenikus szervezet Központi Bizottsága.

Arnold dékán, aki 1986 óta alelnök volt, II. Alexij patriarchának, az Orosz Orthodox Egyház fejének az utóda az elnöki tisztségben, mivel Alexij patriarcha elnöki megbízatása véget ért az EEK 1992. szeptemberében Prágában tartott 10. Nagygyűlésén.

Az alelnöki tisztelet Jeremie Caligiorgis, az Orthodox Ökumenikus Patriarchátus metropolitája veszi át. A metropolita székhelye Franciaországban van.

A helyettes alelnök új tisztére Brigitte Thyssen dán evangélikus lelkésznőt választották meg, aki épp most foglalta el professzori székét a Theologiai Pedagógia Lögumkloster-i Intézetében.

Az Elnökség további tagjai:

Feofán, Berlin és Németország püspöke
(orthodox),

Hans-Martin Linnemann prézesz
(uniált) Németországból,

Giovanna Sciclone lelkésznő
(református) Olaszországból,

Dr. Roland Siegrist
(methodista) Ausztriából és

Chrystalla Voskou asszony
(orthodox) Cyprusról.

Az EEK Központi Bizottsága a Westfalai Egyház meghívására a németországi Iserlohnban ülésezik. Az egy hétig tartó ülésen a Bizottság előreláthatólag megállapítja, hogy a genfi székhelyű szervezet munkájában mely munkaágak kapjanak elsőbbséget az eljövendő időszakban. Fontolóra veszi továbbá a már folyamatban lévő programokat és munkákat, különös tekintettel a megbékéltetésre és a béke kiépítésére irányuló erőfeszítésekre Európa konfliktus-zónáiban.

Fordította: Fűkő Dezső

Megállapították az európai egyházak programját

Az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) 35 tagú Központi Bizottságának első ülésén, amely március 17-én szerdán) fejeződött be a németországi Iserlohnban, eldöntötték, hogy a szervezet munkájában mely feladatok kapjanak elsőbbséget.

E prioritások között első helyen áll annak a tanulmányi folyamatnak az elkezdése, amelyet az EEK múlt évi Nagygyűlése kívánt ezzel a címmel: „Úton a közös misszió felé”. A Bizottság meghallgatta tagjainak különféle jelentéseit különösen Közép- és Kelet-Európa országaiból, amelyek a misszió területén jelentkező új lehetőségek kihasználásához kértek segítséget.

Ugyancsak elsőséget biztosított a Bizottság az Igazság, Béke és a Teremtés Sérthetlensége témáról szóló munka folytatásának, valamint az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencián a kezdeményezés és a propaganda-munka végzésének. Ez utóbbit egész Európa számára igen értékes munkálatnak ítélték. A menekültekkel és a menedéket keresőkkel való törődést, valamint a diakóniában és az egyházközi szolgálatban való részvételt szintén az olyan programok közé sorolták, amelyekre az EEK-nak összpontosítania kell az energiáit. A Központi Bizottság azt is hangsúlyozta, hogy az EEK egész munkájában figyelembe kell venni az Egyházak Nőkkel való Szolidaritásának Ökumenikus Évtizedét, valamint a rasszizmus és a xenophobia (idegenektől való félelem) kérdéseit.

Az ülés első napján (március 11-én) a Bizottság megválasztotta nyolctagú elnökségét, amelynek élén a következő időszakban John Arnold dékán (Anglikán Egyház) áll.

A Bizottság által elsődlegesnek ítélt munkálatok listáján az elsők között szerepel a Nagygyűlés ama kívánságának határozott megerősítése, hogy az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsán keresztül a Római Katolikus Egyházzal együtt tartsunk egy második Európai Ökumenikus Nagygyűlést, amely folytatása is lenne az 1989-i úgynevezett Baseli Nagygyűlésnek, de tartalmában túl is lépne rajta. Bár a Nagygyűlés helyét és idejét még nem tudták pontosan meghatározni, a Központi Bizottság más ökumenikus kötelezettségekre tekintettel azt javasolta, hogy a második Európai Ökumenikus Nagygyűlést 1996 első felében tartsák meg, de az előkészítését azonnal kezdjék el. E Nagygyűlés átfogó témája a Központi Bizottság javaslata szerint a megbékélés lenne.

A második Európai Ökumenikus Nagygyűlés előkészítésével együtt azt is elhatározta a Központi Bizottság, hogy az EEK következő Nagygyűlését 1999-ben tartsák meg, amikor a szervezet 40 éves fennállását ünnepli. Ezen kívül abban is megegyezett a Bizottság, hogy megvizsgálják egy az ezredévről való megemlékezés alkalmának lehetőségét Európa valamennyi keresztyén vezetője egységének jegyében.

A volt Jugoszláviában kialakult helyzetről folytatott vitában meghallgatta a Bizottság a jelentéseket a területre nemrégiben tett látogatásokról, azokról az erőfeszítésekről, amelyeket továbbra is végeznek a megbékélés érdekében, valamint a Pavle patriarchával, a Szerb Orthodox Egyház fejével folytatott levélváltásról. A Bizottságnak elmondták, hogy a Szerb Orthodox Egyház folytatja erőfeszítéseit és továbbra is kiadja nyilatkozatait, amelyekben elítéli a területet mindegyre sújtó erőszakot.

Az EEK tagságát illető ügyek során örömmel fogadta a Központi Bizottság a Horvátországi Református Egyház csatlakozását a szervezethez és felajánlotta lelkigondozói támogatását a nehéz körülmények között élő egyháznak.

A 10. Nagygyűlésen az EEK elfogadott egy revideált Alkotmányt, amely lehetővé teszi társ szervezeti státus adományozását ökumenikus szervezeteknek. A Központi Bizottság örömmel fogadott ebben a kategóriában 11 szervezetet, amelyekkel eddig is szoros munkakapcsolatokat tartott fenn az EEK, közöttük a brüsszeli és strassburgi irodákban működő Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottságát. Ezzel a szervezettel a strukturális viszony kialakítása most van tárgyalás alatt. (A társszervezetek teljes listája megkapható az EEK genfi irodájában.)

AZ EURÓPAI EGYHÁZAK KONFERENCIÁJA KB.
115 EURÓPA VALAMENNYI ORSZÁGÁBAN ÉLŐ
ORTHODOX, ANGLIKÁN, PROTESTÁNS ÉS Ó-KATOLIKUS EGYHÁZ KÖZÖSSÉGE 1959-BEN ALAKULT MEG. ADMINISZTRATÍV IRODÁI A GENFI ÖKUMENIKUS KÖZPONTBAN VANNAK.

Fordította: Fűkő Dezső

Nemzetközi Keresztyén-Zsidó Tanács

Zsidók és keresztyének egy jobb világ közös vallási alapját keresik

Világszerte tanúi lehetünk a megelevenedett zsidó-keresztyén párbeszédnek. Magyarországon ezt elsősorban a Magyar Keresztyén-Zsidó Tanács gondozza. (A Tanács nem tévesztendő össze a Keresztyén-Zsidó Társasággal. A Társasághoz vezető egyházi személyek önként és személy szerint tartoznak, a Tanácsban pedig az egyházak hivatalosan vesznek részt és delegálják képviselőiket.) A Tanács tagja a Nemzetközi Keresztyén-Zsidó Tanácsnak 1990 óta. A most közölt teológiai iratot a Nemzetközi Tanács teológiai bizottsága készítette, amelynek Tamás Bertalan református lelkész, külügyi osztályvezető tagja, aki a Magyar Keresztyén-Zsidó Tanács főtitkára is egyben.

A teológiai irathoz szövegezők hozzászóltak magyar teológusok is, dr. Kovács Endre rk. püspök, dr. Karaszson István és dr. Marjovszky Tibor református teológiai docensek, dr. Muntág Andor evangélikus professzor, dr. Schweitzer József és dr. Domán István főabbik.

A Teológiai Szemle szerkesztősege szívesen veszi a további hozzászólásokat.

Bevezetés

Az alábbi iratot a Nemzetközi Keresztyén-Zsidó Tanács (International Council of Christian and Jewish = ICCJ) Teológiai Bizottsága készítette. Külön zsidó és keresztyén szemszögből kutatja a kölcsönös érintkezés és együttműködés lehetőségét, valamint zsidók és keresztyének közös vallási alapját egy jobb világ megteremtéséért végzendő munkához.

Ez a bizottság azért alakult meg, hogy segítse azokat, akik az ICCJ és társszervezetek keretében fáradoznak a zsidó-keresztyén párbeszéd és együttműködés elősegítésén és ama fontos elvek kidolgozásán, amelyek e munkában való részvételünk alapját képezik.

E megfontolásoknak egy korábbi változatát átadtuk az ICCJ tagszervezetei ama képviselőinek, akik 1992. július 12-15-ig résztvettek Eisenachban, a volt NDK területén, egy az ICCJ által rendezett teológiai konzultáción; s e tanácskozás vitáinak a fényében történt rajta változás. Ezután felkértük a tagszervezeteket, hogy tegyék meg megjegyzéseiket. Közülük sokan azonnal válaszoltak a felkérésre, vagy országukban teológiai szakértőket kértek meg megfontolásaink vizsgálatára. E nyilatkozat végleges szövegének az elkészítésekor gondosan mérlegettük a kapott válaszokat. De mit jelent a „végleges” ebben az összefüggésben? A megvizsgált kérdésekről folyó vita nyilván folytatódni fog. Csak remélhetjük, hogy nyilatkozatunk segítségére lesz mindazoknak, akik résztvesznek a munkánkban, és arra indíthatja őket, hogy még bátrabban és erőteljesebben folytassák erőfeszítéseiket. Mint az ICCJ Teológiai Bizottsága, munkánk végzése közben örömmel fogadjuk a további javaslatokat és hozzászólásokat.

Traumatikus múlt

Korunkban keresztyének és zsidók egyre inkább részesei a találkozás, a párbeszéd és az együttműködés folyamatának. Különböző tapasztalatokkal és szempontokkal vesznek részt benne. Ez a folyamat megerős-

sódott és felgyorsult a soah-nak, az európai zsidóság csaknem teljes elpusztulásának következtében.

A keresztyének kezdtek tudatára ébredni annak, hogy egy olyan kultúrában, amelyre mélységes hatással volt a keresztyénség, a soah nem volt történelmi véletlenség, hanem nagy mértékben a zsidóellenesség évszázados érzületéből és magatartásából támadt és táplálkozott. Hogy a keresztyénség megőrizze erkölcsi és vallási integritását és vállalhassa a felelősséget a zsidókért és általában a világért, ahhoz meg kell tisztulnia ezektől az érzületektől és magatartási formáktól. A keresztyének valóban felismerték, hogy a keresztyénség eltávolodott zsidó gyökereitől és így elveszítette identitása igazi dimenzióját. Abban a meggyőződésben, hogy a zsidó vallás mélyrehatóbb megértése nélkül a keresztyének nem vállalkozhatnak a dolgok újraértékelésére és helyrehozatalára, elkezdték keresni a találkozást és a párbeszédet a zsidókkal.

A zsidók annak felismerésével vállalkoztak erre, hogy az ilyen találkozás és párbeszéd segíthet az előítélet, a diszkrimináció és az üldözés visszaszorításában, és ők is pozitívan kívánnak válaszolni ama keresztyének erőfeszítéseire, akik a kölcsönös tisztelet és együttműködés légkörét akarják kialakítani.

Mivel a zsidók és keresztyének közötti kapcsolatokat tragikus összeütközés, trauma és bűn terheli, vannak olyan zsidók és keresztyének, akik képtelenek vagy nem hajlandók igazi párbeszédbe bocsátkozni. Ennek ellenére zsidók és keresztyének meglehetősen szép számban tartottak ki elhatározásuk mellett és értek el a megértés és a bizalom olyan szintjére, amelyen már szólhatnak egymáshoz, sőt bizonyos mértékben orvosolhatják is a múlt torzulásait és túltekintve a múlton vállalhatják a közös felelősséget a ma és a holnap világáért.

Egy jobb világ felé

A zsidó-keresztyén párbeszédnek több témája is lehet, de végső célja az, hogy egy jobb világ megteremtéséhez járuljon hozzá, olyan világéhoz, amelyben Isten akaratát hajtják végre, a béke és igazság

világához. Mi, az ICCJ-ben mélységesen tudatában vagyunk annak, hogy Európa, ahol oly sok súrlódás és tragédia nyomta rá bélyegét a zsidók és keresztyének közötti viszonyra, intő példaul kell hogy szolgáljon. Hisszük, hogy nekünk, zsidóknak és keresztyéneknek közösen kell fáradoznunk annak az Európának az újjáépítésén, amely az előtt a feladat előtt áll, hogy a kommunista rendszerek összeomlása meg a nyugati értékek válsága által okozott nagy tájékozatlanságban új lelki és morális struktúrát építsen fel. A türelmetlenség, az idegengyűlölet, a szélsőséges nacionalizmus és antiszemitizmus megnyilvánulásai Európában és máshol is arra figyelmeztetnek, hogy ez a civilizáció még ma is igen törékeny.

Azok is nyugtalanítanak bennünket, akik az ilyen negatív tendenciákat valamilyen „keresztyén Európa” restaurálásával akarják ellensúlyozni. Erre válaszul azt kell hangsúlyoznunk, hogy az európai kultúra nem redukálható és nem is szabad hogy redukálódjék csupán a keresztyénségre. Sok más tényező, közöttük a zsidó vallás és kultúra is fontos szerepet játszott az európai civilizáció kialakításában. Ez letagadhatatlan tény.

Ezt az iratot először az 1992-i konzultációnkon terjesztettük elő, ötszáz évvel azután, hogy a zsidókat és a mohamedánokat kiűzték Spanyolországból és hogy elkezdődött Latinamerika „krisztianizálása”, ami a bennszülött népek elnyomását is jelentette.

A vallással való eme visszaélésnek is intő példaul kell szolgálnia. Senki sem vonhatja ki magát a jobb világ megteremtéséért viselt felelősség alól. Ez csak minden szinten folytatott vitákkal és megbeszélésekkel valósítható meg. Továbbá, úgy kell törekednünk rá, hogy közben ne veszélyeztessük se a hagyományait, se az értékrendszerét azoknak, akik résztvesznek benne. Sőt, mindnyájuknak el kell mélyedniük saját hagyományaikban, hogy megfelelő választ adhassanak a modern világ problémáira és kihívásaira, miközben elismerik és tiszteletben tartják a más hittek és más értékrendszerek felismeréseit is.

Ezen a sokoldalú és sokszínű eszmecserén belül a kétoldalú párbeszéd számos formája is lehetséges és szükséges. Ezek egyike a keresztyén-zsidó párbeszéd. Ez évszázadokig alig volt lehetséges, de most, túltekintve a múlt tragikus megosztásain, keresztyének és zsidók – ki-ki a maga sajátos perspektívájából – a maguk hagyományában is megtalálhatják az alapokat ahhoz, hogy vallási párbeszédet és együttműködést kezdjenek el. Ezzel egyúttal el- és felismerik azt a közös vallási alapot is, amelyről együtt járulhatnak hozzá vallási felismeréseikkel ahhoz a széleskörű vitához, amelyet azok folytatnak, akik Európának és az egész világnak irányt és eligazítást adó értékeket keresnek.

Meg kell még jegyezni, hogy a judaizmus és a keresztyénség közötti viszonyban nyilván van valamilyen asszimetria, de ez nem jelent feltétlenül egyenlőtlenséget. Ez azokban az eltérő perspektívákban jut kifejezésre, amelyekből nézik zsidók és keresztyének az egymással folytatott párbeszédet és együttmű-

ködésüket. Amíg a keresztyénség tudatában van annak, hogy gyökerei a zsidóságba nyúlnak, a zsidóságnak nyilván nincs ilyen viszonyulása a keresztyénséghez. Noha mi is elismerjük ezt a tényt, mégis ragaszkodunk ahhoz, hogy vannak olyan közös tennivalóink, amelyekben figyelembe kell vennünk egymás szükségleteit.

A keresztyénekkal való kommunikáció és együttműködést illető zsidó perspektívák

Judaista magatartási formák a nem-zsidókkal és keresztyénekkal szemben

1. Istennek Ábrahámmal, Izsákkal és Jákóbbal kötött, valamint a Sínai hegyen megerősített szövetsége szerint Izrael arra hivatott, hogy az egész világon megszentelje Isten nevét, amennyiben pusztá létével bizonyoságot tesz az Úr jelenvalóságáról, és így legyen világosságul a nemzeteknek. A zsidó nép arra hivatott, hogy áldást hozzon minden népre, hogy minden embert az Isten akaratára szerinti életre bírjon. Ehhez nem kell zsidóvá lenniük, nem kell kiszakadniok saját hagyományaikból és kultúrájukból.
2. A Noéval kötött szövetségben az egész emberiség benne foglaltatik és az egyetemes erkölcsiség hét parancsolatára kötelezett: a gyilkosság, a bálványimádás, a lopás, a vérfertőzés és az állatokkal való kegyetlenkedés tilalmára, valamint a törvényszéki igazságszolgáltatásra. Akik e szövetség szerint élnek, azok „az igazak a népek között és azok lesznek az eljövendő világ részesei”.
3. A keresztyénséggel szemben elfoglalt rabbinista magatartás meglehetősen változón ment át: attól a felfogástól, amely bálványimádó, vagy legalább is „sérült monotheizmust” látott benne, el annak felismeréséig, hogy a keresztyénség is közelebb segítheti az emberiséget az egyetemes megváltáshoz (Maimonides); majd a keresztyéneknek, mint „a vallás útjai által meghatározott emberek”-nek a szemléletéig (Menahem Ha-Meiri rabbi), akik hisznek a Teremtésben és az Exodusban, valamint a vallás legfőbb alapelveiben s akik valóban a menny és föld Teremtőjét akarják szolgálni (Móse Rikves rabbi, a Be'er Heitev).

A keresztyénség e legutóbbi értelmezésében kimondatlanul bár, de benne van már a judaizmussal való sajátos kapcsolatának az elismerése. Ez nemcsak a vallási-etikai partneri viszony fogalmában jut kifejezésre, hanem a héber Írások közös vallási örökségén is alapul.

Miért hajlandók a zsidók kapcsolatra a keresztyénséggel?

1. Mert szükség van arra, hogy közösen foglalkunk állást a tudatlanság, az előítélet, a bigottéria és mindezek erőszakos megnyilvánulásai ellen annak a – keresztyénekkal és más hitet vallókkal közös – állításunknak az alapján, hogy Isten jelen van ebben a világban.
2. Mert van olyan közös tennivaló, amelyet azok

a hittételek és értékek (pl. a Terejtő Istenbe vetett hit, ragaszkodás a Noéval kötött szövetséghez, a Tízparancsolat, az a reménység, hogy Isten fog uralkodni az egész világ felett) diktálnak, amelyeket zsidók és keresztyének közös bibliai és történelmi gyökereiknél fogva egyaránt vallanak.

3. Mert szükséges, hogy megszenteljük Isten nevével azzal, hogy együttműködünk mindazokkal, akik Isten parancsolatai szerint élnek; és mivel lehetséges a keresztyénnel a partneri viszony Isten nevének megszentelésében a társadalom előtt.
4. Hogy valóban megismerjük és szeressük Istent az Ő akaratának kutatása által mindenütt, de különösen ott, ahol a más hitet vallók életében és spiritualitásában megtapasztalható Isten ismerete. Amikor a zsidók különböző nemzeti-ségű igazakkal találkoznak, a mindenütt Jelenvalónak olyan perspektívái tárulnak fel előttük, amelyek nem kötődnek csupán egyetlen hagyományhoz, s így mélyebben élhetik át mindazt, ami isteni.

A zsidókkal való kommunikációt és együttműködést illető keresztyén vallási perspektívák

A közös gyökerekből eredő akadályok legyőzése

Mivel a keresztyénség a judaizmusban gyökerezik, mindkét vallás számos képe, szimbóluma, fogalma, sőt sok esetben a frazeológiája is közös forrásból ered. Ez a közös vallási alap paradox módon mégis a kommunikáció és az együttműködés legnagyobb akadály, mivel a keresztyénség, amennyiben felsőbbbségi magatartást foglalt el a zsidósággal szemben, önmagát tekinti e vallási alap egyetlen igaz örökösének és kifejezőjének, s annak zsidó értelmezését elavultnak, félrevezetettnek tartja, olyannak, amelyet az igazság makacs elutasítása jellemez. Éppen az, ami a keresztyénségben közös a zsidósággal, tette a keresztyénséget hagyományosan e közös gyökerek zsidó értelmezésének ellenzőjévé. A zsidókkal való kommunikáció és együttműködés közös vallási alapjának elismerése több teológiai akadályba ütközik. A főbbek a következők:

1. Az a tanítás, hogy a Törát, mint Isten végső kinyilatkoztatását, Jézus Krisztus váltotta fel.
2. A názáreti Jézusnak, mint Izráel megígért Messiásának, a hirdetése.
3. Isten Izráellel kötött szövetsége nemzeti jellegének elhomályosítása azzal az állítással, hogy azt a szövetséget Istennek mindazokkal kötött szövetsége váltotta fel, akik „Krisztusban vannak”.
4. Annak a felfogásnak az elvetése, hogy az Izráelnek ígért föld komoly jelentéstartalommal teljes kategória a zsidó nép számára.

Az eme akadályokkal foglalkozó jelenlegi keresztyén teológia fényében az alábbiak világosodnak meg:

1. A Tóra, mint a Sínai-hegyi szövetség kifejeződése, továbbra is érvényes a zsidók számára, mint soha vissza nem vont ajándék (Róm 9,4; 11,29). A keresztyének sem törölték el a Törát,

az továbbra is Isten kijelentésének a része, bár Krisztus új értelmezését adta (Mát 5,17; Ján 10,35). Az a két fő parancsolat, amelyeket Jézus a legnagyobbaknak nevezett (Márk 12,29-31), a Tóra parancsolatai (5Móz 6,4-5; 3Móz 19,18), s a Tízparancsolat, amelyet Izráel mépe a Sínai hegyen kapott (2Móz 20; 5Móz 6), a keresztyén ethika központi része.

2. Az Izráelnek a Messiásról adott ígéret egyik fő vonása – az Újszövetségben is – Izráel felszabadítása az idegen elnyomás alól. A Názáreti Jézus soha nem hozott ilyen szabadítást. Ezért őt „Izráel megígért Messiásá”-nak nevezni nem felel meg az ő személyiségének. A „Krisztus” nevet (ez a héber „Messiás” görög fordítása), amelyet az első keresztyén közösség adott Urának, a názáreti Jézusnak, az egyház a keresztyén hagyomány folyamán sok más képzetársítással és jelzővel gazdagította meg, hogy lényé teljességét írja le vele. Ezek fejezik ki a keresztyén hit misztériumait (mint pl. a testlételről és a Szentháromságról alkotott elképzeléseket), amelyeket a „Messiás” szó nem fejez ki megfelelőképpen. Ezért a keresztyéneknek körültekintőeknek kell lenniük e kifejezés használatában, mivel az nem a legmegfelelőbb Jézus Krisztus személyének a leírására, bár határozottan a keresztyénség zsidó gyökereire mutat.

3. Krisztus eljövetele nem törölte el Isten szövetségét Izráel népével. Az egyház, mint Krisztus teste, nem utóda vagy örököse Isten Izráellel kötött szövetségének, hanem új lehetőség arra, hogy Izráel népén kívül mások is közösségbe kerüljenek Izráel Istenével. Ezért a zsidók prozelitává tétele, amire gyakran hivatkoznak úgy, mint a zsidók között végzett missziói tevékenységre, teológiai-lag tarthatatlan. Krisztus eljövetele nem változtatta meg a Tóra rendeltetését, hogy úgy formálja Izráel életét, mint olyan különleges népéét, amelynek különleges hivatása van.

4. Lényeges kapcsolat van a zsidó nép és Izrael földje között, amely benne foglaltatik Istennek velük kötött szövetségében. Ennek valóságát a keresztyének gyakran nem fogták fel eléggé. Törekednünk kell e szoros kapcsolat megértésére, valamint annak megértésére is, hogy miért ragaszkodik annyira a zsidók többsége Izráel földjéhez, hövetkezőképpen Izráel államához.

A keresztyénekre nem kötelező a Tóra kívánta életmód teljes megtartása, mivel a keresztyén egyház nem azonos a zsidó néppel. De amit megtehetnek és meg is kell tenniük, mint Jézus Krisztus tanítványai, aki hűséges volt az Isten akaratát kifejező Törához, bár értelmezését kiegészítette, az az, hogy indítást nyerjenek értékeiktől és szabályaiból, s a Tóra megvilágításában formálják nemzeti, társadalmi, kulturális és politikai életük számos elemét.

Pl. egy elnyomott nemzet vagy csoport a saját szabadságharcát Izráelnek Egyiptomból való kivonulása fényében szemlélheti. Ugyancsak mintául szolgálhatnak az Izráelnek adott parancsolatok arra

vonatkozóan, hogy hogyan éljen az ígéret földjével (pl. a szombatévvvel kapcsolatos parancsolat, amelyben fennmaradt Isten végső tulajdonigénye a földre, a rabszolgák szabadonbocsátásáról és az adósságok eltörléséről szóló intézkedések). Ezek a földdel és a néppel szemben tanúsítandó magatartás örökérvényű szabályai. Vagy az Izrael népe között lakó nemzsidók jogaira és méltóságának megőrzésére vonatkozó rendelkezések eligazíthatnak abban, hogy hogyan bánjunk az idegenekkel a saját társadalmunkban. De közben világosan kell látni, hogy a bibliai parancsolatok csak paradigmatis vagy analóg értelemben alkalmazhatók a nélkül, hogy kimerítő, megváltoztató, vagy helyettesítő eredeti jelentésüket és összefüggésüket, amennyiben ezek Izrael népének adott sajátos parancsolatok voltak.

A zsidóság és a keresztyénség közös vallási alapja

Olyan közös írásos örökség alapján, amelyből közös hitek és értékek származnak, zsidók és keresztyének osztoznak az *emberiség, a világ és Isten sajátos szemléletében, s ezen belül*

- abban a hitben, hogy a világot az egy Isten teremtette;
- abban a hitben, hogy Isten feljebbvaló minden teremtett lényénél, erőnél, vagy eszménél a világon (s ezek közül bármelyiket is abszolútnak tartani bálványimádás);
- abban a felismerésben, hogy a világ az emberiség gondjára és sáfárságára van bízva azzal az elhivatással, hogy Isten céljainak megfelelően szolgálja és védelmezzé a világot és Istennel partneri viszonyban cselekedjék;
- abban a felismerésben, hogy minden ember Isten képére teremtett s ezért végtelenül drága Isten szemében;
- abban a felismerésben, hogy az emberek felelőséggel tartoznak egymásért;
- abban a felismerésben, hogy Isten szuverén hatalmát kegyelmesen és igazságosan gyakorolja a világ felett;
- abban a felismerésben, hogy Isten jelen van a történelemben és az egyes emberek életében;
- abban a reménységben, hogy Isten elhozza majd az igazságot, a béke és a szeretet országát a földre.

Istennek, a világnak és az emberiségnek ebből a szemléletéből eredően közös a *sajátos ethoszuk és értékrendszerük, azaz*

- Isten teremtett világának felelős sáfársággal való védelmére és megőrzésére kötelezettek;
- vallják az emberi élet szentségét;
- védik minden ember emberi méltóságát, tekintet nélkül származására, fajára, nemére, jellegzetességére, vagy képességeire;
- védelmezzik a családot;
- mindenki, de különösen a gyengék és sebezhetőek érdekében igazságosságra törekednek;
- az emberek közötti kapcsolatokban: a családban, a társadalomban, a nemzetben és a nemzetek között kölcsönös szolidaritásra és békére törekednek;

- elutasítják a rabszolgaságot, az elnyomást és az önkényeskedést;
- igyekeznek az alázatra, mint az elbizakodottság és a szolgálalkú meghunyászkodás közötti helyes egyensúlyra;

közös gazdag irodalmuk van:

a héber Írásokban olyan elbeszélések, költemények, himnuszok, próféciaik, bölcs tanítások és történetírás olvashatók, amelyekben mind tükröződik Istennek, az emberiségnek és a világnak a megértése, valamint a fent jelzett ethosz és értékrendszer. Mindezeknek igen nagy lelki, erkölcsi, társadalmi és kulturális jelentőségük van a jelen számára.

Különösen fontos a szabbattal kapcsolatos üzenet, amely azt tanítja, hogy az emberi életnek változnia kell a szent és a profán között az aktivitás és a passzivitás között, az uralom és a függőség között, a teremtő erő és a közös teremtettség között. A keresztyénség a szabbat egyes elemeit a vasárnap megünneplésében alkalmazza, de ritkán fogták fel annak tejjességét, hogy a Tóra tanításának ez a vonása mit jelent az embernek a társadalomban élt élete, valamint más emberekkel és az emberen kívüli világgal való viszonya számára.

A pluralizmus határai

Mivel az Istennel való emberi találkozás kifejezése már természeténél fogva korlátozott, elgondolkodásra és vizsgálódásra, megtisztulásra és megújulásra mindig szükség van. Feltétlenül szükséges a teológiai alázat, s ahhoz elengedhetetlen a vallási önkritika.

Egy-egy vallási közösségen kívül állók részéről durva illetlenség ítéletet mondani arról, hogy mi benne az igazi vallási elem és mi a hamis. Akik nem ismerik az illető vallás szimbolikus nyelvét, amellyel kifejezi az Istennel való találkozását az a közösség, azok nem is léphetnek be annak a vallásnak a legszentebb rejtekébe. Az önmeghatározás joga csak a közösség saját tagjait illeti meg.

Ennek ellenére vitatjuk, hogy a keresztyének és zsidók eljutottak már a pluralizmus legvégső határához, ha

1. valamelyik hit következményei veszélyeztetik emberek és társadalmak jólétét;
2. valamely hit igazságtalanságot, elnyomást, üldözést, vagy emberölést eredményez;
3. valamely hit nem tartja tiszteletben minden az Isten képére teremtett ember méltóságát és sérthetetlenségét;
4. valamely hit nem tartja tiszteletben az egész teremtettség méltóságát és sérthetetlenségét.

Egy jobb világ kialakításához való hozzájárulásukban zsidóknak és keresztyéneknek együtt kellene levonniuk a gyakorlati következtetéseket a Tóra ama tanításaiból, amelyeken mint közös alapon állnak. Ugyanakkor nyitottnak kellene lenniük ama felismerések és tapasztalatok előtt, amelyekkel más vallási hagyományok és közösségek tehetnek bizonyosságot Istennel történt találkozásukról.

Zsidók és keresztyének közös alapjukról járulnak hozzá ennek a világnak a jövőendő erkölcsi és szellemi arculatáról folyó vitához.

Valamennyi vallási közösség tagjainak el kellene ismerniök, hogy Isten másképpen is viszonyulhat emberekhez és közösségekhez, mint ahogyan az ő közösségüknek jelentette ki magát. Tisztában kelle-

ne lenniök azzal, hogy az Istennel való találkozásnak más hiteles kifejeződései is vannak, mint az övék. Amikor egy vallási közösségben találkoznak Istennel, akkor az emberek ott is szent talajra lépnek.

Martin Buber Ház

Heppenheim, Németország

1993 március 1.

Fordította: Fűkő Dezső

SZEMLE

Emlékezés egy 350 éve írott levélre

I. Rákóczi György a bibliás erdélyi fejedelem, aki az újszövetséget harminckétszer olvasta el és a leg-sürgősebb állami ügyek között, de még a csatazajban is mindennap szakított Isten igéjének tanulmányozására egy-egy csendes órát.

1643. február 7-én levelet írt az ország nádorának, Eszterházy Miklósnak, később pedig üzenetet küldött III. Ferdinánd királynak is. Ez a levél és üzenet a szabadságharc megindulását jelentette.

Olvassunk néhány sort a fejedelmi levélből, amely 350 esztendő múltán is hirdeti a nemzet és a protestáns vallás iránti féltő szeretetét. „Hazánkat, nemzetünket bizony szeretjük. Azért és szabadságának oltalmazásáért azt nem cselekedjük csak, ami tőlünk lehetetlen...ha az szabadságunkért fáradni kelletik. Mi azt kívánjuk...hogy...annak aztán ne csak az ország és nemzet egy része...hanem minden státusok egyaránt érezhessék hasznát.”

III. Ferdinánd királynak pedig így írt a fejedelem: „Hozzám e vallás sérelmei felől számtalan panasz érkezik...olyan szolgaságot aminő a léleké egyáltalán nem fogok tűrni...1638-ban kiadott okmányában megígérte őfelsége, hogy a vallást biztosító végzéseket...ugyanazon gyűlésen törvénybe iktatja...de azt nem teljesítette...őfelsége tanácsában rég kimondották magunkra, gyermekeinkre, jószágainkra az ítéletet és csak a végrehajtás jó alkalmát lesik. Nem követelek semmit, amire köteles ne volna a király.” I. Rákóczi György fejedelem a nemzeti és vallásszabadság visszanyerését tűzte ki céljául. E levél megírása után a harcok rövidesen elkezdődtek. Megegyezés csak két év múlva, hosszas alkudozások után jött létre, 1645-ben a bártfai országgyűlésen, amelyet a király is elfogadott és a pozsonyi országgyűlés 1646-ban törvénybe iktatott: „s eképpen mindenki szabadon gyakorolhatja vallását”.

A nemzet szeretete, a protestánsizmus kitartó védelmezése a tudomány előmozdítása tette emlékeztessé a nagy fejedelem életét: „kinek eszétől nem kevésbé félték mint kardjától.”

Kocsis Attila

Dr. Szőnyi György, Felkészülés az igehirdetésre. Homiletika

1992. december 18-án a magyar református homiletikai irodalom újabb terméssel gyarapodott. Ezen a napon a fenti címmel jelent meg Dr. Szőnyi György sárospataki professzor akadémiai homiletikai előadásainak első kötete úgy, mint az újra megnyílt pataki Alma Mater 462. tanévében az első teológiai kurzus. Ez a cca. nyolcvan fleknyi, összesen negyvenkét nyomtatott oldalt kitevő füzet a református prédikációtudomány (homiletika) két nagy problématerületét, az *elvi* és *tartalmi* homiletika kérdéseit tárgyalja. Az elvi homiletika c. fejezetben az újabb homiletikák sémája szerint sorra-rendre veszi az ilyen nagy témákat, mint Kijelentés és prédikáció, Szentlélek és prédikáció, Szentírás és prédikáció (a prédikáció írásmagyarázat). A prédikáció és a gyülekezet kapcsolatának kérdését két önálló fejezetben vizsgálja (A prédikáció és a gyülekezet: 12-13.lapon és A prédikáció gyülekezetszerűsége: 17-18.lapon). Egy-egy önálló fejezetben mutatja be a prédikáció és az istentisztelet, a prédikáció és a sákramentumok, a prédikáció és a retorika kapcsolatát.

Szerzőnk a legújabb homiletikai szakirodalomra figyelve is mindvégig a *kálvini* homiletika nyomvonalait követi. Beszédesen dokumentálja ezt a tényállást a Szentlélek és a prédikáció c. fejezete a sorozatnak. A klasszikus reformátori örökséghez való hűségét először is mutatja az, hogy szerzőnk a Szentlélekről szóló tanítást (pneumatológiát) nem valamiféle teológiai Ding an sich-ként kezeli, hanem trinitárius összefüggésében tárgyalja. De a reformátori örökséghez való ragaszkodását tükrözi a Heidelberi Káté és a II. Helvét Hitvallás többszöri idézése is. Mindezen túl pedig a pneumatológia és krisztológia bibliai összefüggésének tudatosítása is. Íme így: „A Szentlélek Krisztushoz vezet és Vele összeköt.” Kálvin pneumatológiájának ismeretében világosodik ki, hogy ez a summariom milyen szerencsés összefoglalása a Biblia Szentlélekről szóló bizonygatóételének. De ugyancsak a klasszikus kálvini és a legújabb kálvini (Békési A.) pneumatológia képviselő-

letét mutatja az *epiklézisnek* az erőteljes hangsúlyozása is, mellyel studiumunk 12.lapján találkozunk.

A kötetnek még értékesebb része a prédikáció tartalmi kérdéseit tárgyaló második nagy fejezet. Az itt olvasható fejtegetések ékesen bizonyítják a zseniális Kurt Frör igazságát, miszerint ma már nem képzelhető el homiletika hermeneutikai kitekintés nélkül! Az akadémikus homiletikai tankönyvek egyik legfontosabb feladata a prédikáció elvi és gyakorlati kérdéseinek tisztázása mellett a Biblia egyes könyveiben rejlő „homiletikai értékek” feltárása a kezdő igehirdetők előtt. Ma már a „hogyan” prédikáljunk nemcsak formai probléma, hanem tartalmi is. Ma a „hogyan” azt jelenti, hogyan prédikáljunk az egyes bibliai könyvek, textuscsoportok alapján? Mik az érvényes üzenetei ma a bibliai őstörténeteknek, a Tóráának, Izrael történetének, az ÓSz költői könyveinek, a nagy és kis prófétáknak, az evangéliumoknak, az ÚSz leveleinek, sőt a Jelenések könyvének? Íme ízelítőül néhány sor az őstörténetek homiletikumát tárgyaló fejezetből: „A Genézis első két fejezete alapján ezt hirdetjük: mindent Isten teremtett, mindent szépnek és jónak, rendeltetésének megfelelően teremtett és mindent az emberre bízott. Ez a homiletikai „főtétel”, amelynek kibontása lépésről lépésre következik...” (22.lap). Majd lejjebb: „Homiletikai feladatunk a gyermekistentiszteleten, a jegyesoktatásban, esketési beszédben és sorozatos igehirdetéseken az ember teremtéséről szóló bizonyágtétel...” (uo).

Az egész studium szellemét jellemzi az a módszer, melyet szerzőnk a Tízparancsolat homiletikumának feltárásánál ajánl hallgatóinak. Először is szükségesnek tartja a bevezetéstani eredményeinek áttekintését! Azután a hermeneutikai szempontok tisztázását. Majd pedig „homiletikai megfontolások” alcím alatt impulzusokat ad a konkrét prédikációk elkészítéséhez. Ez a fejezet úgyis tekinthető, mint a református textushasogatás modellje. Ez a modell nemcsak a Dekalógusmagyarázatban bizonyul igen hasznosnak, hanem más textuscsoport magyarázatában is. Azt is mondhatnók, hogy szerzőnk szerint a becsületes református prédikációkészítésnek három fázisa van: bevezetéstani tisztázás, hermeneutikai szempontok érvényesítése, homiletikai megfontolások.

És most sorolhatnók tovább a legújabb magyar református homiletika téziseit. De szavak szaporítása helyett, idézzük szerzőnknek e sorok írójához küldött megtisztelő felkérő leveléből az alábbi személyes vallomást: „Törekedtem arra, hogy a hallgatók kezdő hiányosságait pótoljam, a szükséges anyagot átadjam és a további tanuláshoz szükséges útmutatásokat és utalásokat közöljem...”. Amikor a szerző „baráti kézfogását” e néhány sorral viszonzzuk, annyit teszünk hozzá csupán: Sikerült!

Dr. Boross Géza

Csanád Béla: Kutak és emlékek

– Válogatott és új versek. Budapest,
1991 80 l. 80 Ft –

Egy régi legenda szerint a napkeleti bölcsek eltévedtek a pusztában. Már-már elkeseredtek, amikor is egy kúthoz érkeztek, s a kútba hajolva meglátták, hogy ott van a vezérlő csillag az égen. Csanád Béla papköltő számára is a „kutat és emlékek” arra szolgál, hogy tévelygésben, tanácstalanságban, útkezesben az égi vezetés, a hit kalauzolása örvendeztesen meg bennünket. Bár a *Ki vagyok?* c. versében szellemesen mintegy leltárba veszi, hogy élete során mi minden címkét akasztottak reá, kérdésére – könyve alapján – azt válaszolhatjuk: *csillaglátó*, mert verseiben a hit és remény fényei villóznak. Talán a leggyakoribb szava is a csillag, ahogyan ezt az *Adventi könyörgés* valószínűsíti:

*S mielőtt minden csillagfény kihunyna,
ragyogtasd fel egyetlen csillagod,
hűséged csillagát, mely oda túlra
vezet, hisz én is a fiad vagyok.*

A Bács-Kiskun megyei Akasztón született (1926. november 9.) diák a halasi homok végtelenségében oly fuldokolva érzi magát, mint a tengerbe dobott Jónás, ám ő is az „új Ige” birtokában vígan indul Nínivebe, a szolgálatba (*Kiskunhalas*). Kíséretében sok templom és táj ismerőssé válik számunkra. A *Szeged, Alsóvárosi templom* oszlopai, ívei, a kövek tömege azt sugallja: azért építették, „hogy imádság legyen a Lélekről tanúskodó anyag”. A Trasteverében épült kicsiny templom Mária-szobra örökös látomásává lesz: „Csak nézett szótlanul, szelíden, mint anyám” (*Madonna is Trastevere*). „Santa Sabina szürke templomában emlék hamuja hull hajunkra, lila kalap Szent Péter kupolája, tavaszi szél a fellegekbe fújja” (Római nagybőjt). *Assisi városában átéli Szent Ferenc* jelentőségét a XX. század számára:

*Mindennapunk fogyhatatlan reménye lett
a megdicsőült stigmák újulása,
mert mindenütt velünk jön a fájdalom,
de az öröm sugárzik szemünkből,
és virágok köszöntik lépteinket.*

Cristoforo Colombo házánál, Genovában írt versében pedig ez a csattanó: „Itt van az idő, végre magunkat felfedezni.”

A Szentírás nagy igazságai maiakká válnak Csanád Béla fogalmazásában. A *Karácsonyi áhitat* fényét és békéjét a jelen fekete tényei zavarják: „mindenütt Heródesek s katonák menetelnek”; „sok szent család elűzve otthonából / Ráhel siratja gyermekét...” Az Úrvacsora titkának páratlan szépségű megfogalmazása: „A kehely aranyában / szögek rozsdája villan” (*Rekviem Pilinszky Jánosért*). Másutt viszont ugyanott a húsvét titka tündököl: „A kehely tiszta ragyogása / mennyei üzenet / a fel-

támadásról” (*Azok az éjszakák*). Az pedig, hogy az emberiség annyi régi és új tömeggyilkosságot túlélt, reménységre jogosít bennünket: „A halál jelei mögött / a Feltámadás évszázadai / közelednek” (*Húsvéti misztérium*). Szemléletes bibliai kép adóslevelünk érvénytelenítéséről (Kol. 2,14):

*Ki győzné írni, amit vétkezünk?
A Bárány mind saját szívébe írja,
s a fára tűzi adóslevelünk.*

Csupán a *Pünkösdi imádság* két sorát kérdőjelezhetjük meg: a Szentlélek, e Zúgó Vihar, tényleg „fát sem tép, / lombot sem szaggat”? Ha Szent Pál damaszkiusi élményére gondolunk, aminek következtében szemétnek ítélte addigi karrierjét: ha a jöeli felhívás van előttünk (2,13): „Szíveteket szaggassátok meg, ne ruháitokat!”; ha a Péter pünkösdi prédikációja által kiváltott megkeseredést szemléljük, vagy a szentek életét tanulmányozzuk, azt kell mondanunk: a Szentlélek éppúgy lehet csöndes, titokzatos széljárás, mint a régi életünket romba döntő vihar.

Végül meg kell jegyeznünk, hogy Csanád Béla teológiai tanár költészetének fénylő jegye a *katolicitás*, az általa oly tisztelt *Sík Sándor, Pilinszky János, Rónay György és Vas István* költészetére is oly jellemző egyetemesség és igaz emberség. Ezért mondhatja Veronika a kendőjére vérrel rajzolódott arcra: „Ez az én arcom! Mindnyájunk arca!” (*Veronika kendője*). Ezért értékel föl mindnyájunkat így: „Egy ember / – és minden ember – / az egész világ” (*Ember*). Ezért terjed felelősségérzete túl az országhatárokon (*Véreddel írva – Pálffy Géza* emlékének, Székelyudvarhely; *Halotti beszéd Erdély fölött – Töredék*). Ezért mondja *Anyanyelv* c. versében: elsőnek nem a szavakat tanuljuk meg anyánktól, hanem arca jóságos mosolyát. Következésképp „Aki szeretni nem tanul, beszélni sem tanul meg”, csak dadog, ahelyett, hogy tanúsággá lenne: „emberhez méltó életet / mutatni mindenknek.”

Az ismertetést szeretném a kötet talán lehangulatossabb pillanatképeivel zárni:

*A rét selymén tengert csodáló
arccal hever egy kis legény,
körötte béklyót zörgető szép
csikó, néhány ökör s tehén.
A fiú lankadatlan elalszik,
oly bágyasztó a levegő,
de állatait féltve őrzi
a harsogó dús legelő.*

(Késő szombat délután)

Igen, ez a reményünk tartalma: megőrzött környezet, béke, jövődó.

Szénási Sándor
(Bicske)

Franz Alt: Schilfgras statt Atom

– Neue Energie für eine friedliche Welt.
Piper, München. 1992. 221 l. –

A neves TV-riporternek ez már a negyedik „siker-könyve”. (Írt könyvet a Hegyi Beszédből következő békepolitikáról; a szeretet forradalmáról; és Jézusról, mint az új ember mintapéldányáról.) E könyve grandiózus prédikáció az őstörténet Igéjéről: Isten elhelyezte az embert az Éden kertjébe, „hogy azt művelje és őrizze” (1Móz 2,15).

1. *Megmenthetők vagyunk-e még?* – teszi föl a kérdést. Emlékeztet arra, hogy a Biblia első oldalán hat-szor van szó Isten örömről. Elmondja, hogy a „jó” héber szava ugyanakkor szépet is jelent. Isten tehát az etika és esztétika tanítója – vonja le a következtetést.

Ám a teremtés ma már sem nem jó, sem nem szép. Hirosima és Csernobil; rablógazdálkodás; „üvegház-hatás”. Századunk nyolc legmelegebb éve 1980 óta jött el ránk. Évek óta fekete karácsonyunk van. 1991 karácsonján a Fekete Erdőben nem lehetett síelni, de Szaud-Arábiában igen. Európában az éghajlat gyorsabban melegszik, mint az előző százezer évben. A kémiai gyárak ontják a termékeiket. A politikusok pedig túl gyengék és túl gyávák a nagyiparral szemben. Így Németországban ma már 25 millió allergiás egyént tartanak nyilván, s évről évre kevesebb az énekesmadár. Azt jósolja a szerző: hamarosan nem az lesz az érdekes: hány %-kal nőtt a fizetésünk vagy nyugdíjunk, hanem az, hogy ivásra alkalmas-e a víz, lesz-e belélegzésre érdemes levegő, lesz-e termő talaj? 1990/91 fordulóján egy újságíró a cikkében „minden idők hóban leggazdagabb telét” ünnepelte. Ám pár sorral lejjebb megoldódott a rejtély: műhótelepek létesültek. „Technikai varázstrükkkel nem lehet tartós és tiszta az örömről” – jegyzi meg Alt.

Mint egy gigantikus tűzhelyben égetjük azt az energiatömeget, amit a több millió éves földtörténet hozott létre. Csak Németországban a fosszilis tüzelőanyag elégetése révén naponta 2,8 millió tonna széndioxid jut a levegőbe. Ha e mennyiséget szárazjéggé szilárdítanók, 2500 km hosszú vonat kellene a szállításhoz (Párizstól Moszkváig érne). Az egész évi „produkcióhoz” pedig 307.000 km hosszú vonat kellene, ami a Földet hét és félszer körülélné. Ha nem küzdünk a további melegedés ellen – idéz Alt egy szakembert –, akkor utunk „ha nem is a pokolba, de valami hasonló hőmérsékletű helyre vezet”.

A melegedés következtében megolvadnak a sarki jégtömegek, s emelkedni fog a tenger tükre. 1992 tavaszán már az Indiai Óceán négy szigetét evakuálni kellett; Hollandiának az utóbbi 30 évben 30 milliárd dollárt kellett partvédelemre költenie.

Minden kémia szakos főiskolás tudja, hogy egy liter benzin égése tízezer liter levegőt használ el. (Valami-kor attól féltünk, hogy a Föld *alatti* értékes olaj elfogy, de lehet, hogy a Föld *feletti* jó levegő fog előbb elfogy-
ni.) Németország az olajtüzelés révén százszor annyi levegőt vesz igénybe, mint amennyi fölötté van. (Egy átlagcsalád évi 3000 liter fűtőolajat éget el, amitől

840 ezer m³ levegő szennyeződik.) „Abból a levegőből élünk, ami az óceánok és más országok fölött van.”

1991. október 23-án írta a *Frankfurter Rundschau*: „Az ózonréteg drámai gyorsasággal fogy.” A tudósok kérték is *Bush* elnököt: valamit tenni kellene; ám a választások évében a hűtőgépgyárosokat nem akarta maga ellen hangolni. Pedig – mondja *K. Lohr*, amerikai ózonspecialista –, „az ózon eltűnése e planetán az utolsó felvonást jelentheti az élet számára.” (Azóta mi is láthattuk a Panoráma c. TV-adásban 1993 április 30-án: Dél-Chilében az erős ibolyántúli sugárzás következtében a báránycsordák megvakultak.) 2000-ig 300.000 új bőrrákos megbetegedést jósolnak a szakemberek.

Ráadásul az utóbbi 30 évben megsemmisült az őserdők fele a rablógazdálkodás révén. Csoda-e, ha megváltozik a Föld éghajlata?

Az „öt millió kísérleti nyúl” most latolgathatja: van-e „túlélési garancia” – ahogyan a keresztyén optimista *Teilhard de Chardin* állítja, vagy pedig az utolsó nemzedékhez tartozunk, ahogyan az agnosztikus pesszimista *Hoimar von Ditfurth* véli. Energiaváltásnak kell történnie, mert a tét ez: „Megfordulunk vagy felfordulunk?” (A németben még frappánsabb a szójáték: „Ende oder Wende?”)

2. *Alkalmas-e az atomerő a világ éghajlatának megmentésére?* – hangzik a súlyos gondok közt a reményteli kérdés. Tényleg, „a mag-erő nem produkál CO₂-t!”

Alt kimondja: Csernobil után világossá lett, hogy *Scylla* és *Charybdis* közt leledzünk: Atomveszély vagy üvegházhatás?

Még azt sem tudjuk: mi történjék az atomhulladékkal. Az ezredfordulóig 190 000 tonna lesz a mennyisége, anélkül, hogy a biztonságos, végső tárolási lehetőséget kitalálták volna. S az atomreaktorokban keletkező izotóp *plutónium 239* felezőideje mintegy negyedmillió év: akkor éri el a sugárzás veszélytelen formáját!

1992-ben Németországban megalakult az *Anti-Atom-Fórum* – tudósít Alt. E mozgalom célja, hogy minden évben három atomerőművet leállíttasson. Így Németország 2000-re atomerőmű nélkül maradna. „Van nap-, szél-, víz- és bioanyag-energia, amik olcsóbbak és biztonságosabbak” – érvelnek. Az atomerőművekben ráadásul a felszabadított energia 2/3-a a folyókba vagy a levegőbe kerül – kihasználatlanul és a környezetet rombolóan. Atomkatasztrófa pedig bármikor jöhet: a szelepek elromlanak, a számítógépek rosszul programozzák, az edények kilyukadnak, vagy a szél rossz irányból fúj.

Csernoszenko ukrán atomtudós szerint Csernobil egymillió ember életét követelte. „Az atompárti szerezcséjatekésosok internacionáléja pedig mindnyájunk életét kockáztatja” – fűzi hozzá Alt. Ma már az „atomot békés célra!” és az „atomot háborús célra!” egyet jelent. Ötven éve, az atomkor kezdetén azt ígérték: „Bőség polgári téren, biztonság katonai téren!” Ma már látjuk – mondja Alt –, hogy a bombák éppoly kevés biztonságot jelentenek, mint amilyen bőséget az atomerőművek. Az atomerő propagálói csak az erőmű-igazgatók, akik havi 50-100.000 DM-t

tesznek zsebre. Magatartásuk éppolyan – ironizál Alt –, mint a dohánygyárosoké, akik bizonygatják: a cigarettázás és tüdőrák közt még nincsenek végérvényes bizonyítékok.

Érdekes összehasonlítás: az ipari államokban él a világ lakosságának 26%-a, de ők használják el az energia 81%-át. A 6%-ot kitevő USA maga igényli a világ energiájának 25%-át. Alt kimondja: a bioszféra megoldása csakis a harmadik világbeli államokkal való együttműködés útján lehetséges, az Észak-Dél közt megvalósuló, nagyobb igazságosság bázisán. Ugyancsak találó megállapítás: a XX. századig a katonai biztonság volt az első számú világpolitikai téma; mostantól fogva az ökológiai egyensúly lesz az.

3. A két veszély, az üvegház hatás és az atomerő, meggyőző ábrázolása után Alt a *természet erejéről, planetánk öngyógyító erőiről* beszél. Úgy véli: utódaink csak úgy találnak itt élni érdemes világot, ha sikerül a nap-energia segítségével az energiakészlet és -felhasználás közti egyensúlyt újra megtalálnunk.

Két útja van a nap-energia felhasználásának: a.) a *technológiai út* (nap-kollektorok; szoláris cellák) és b.) a *biológiai út* (a növények fotoszintézise révén). Utóbbi előnye: a természet 4 milliárd éves tapasztalattal rendelkezik, a technológia csak jó 200 évvel.

Itt, könyve közepén ér el Alt írása címéhez: *Sást atom helyett!* Elmondja, hogy a München melletti botanikus kertben már 1937 óta nő – minden gondozás és trágyázás nélkül –, bizonyos C4-es kínai sás. (Szinte minden növényünk C3-as, ennek viszont négy szénatomja van.) 4-6m magasra nő meg. Levelei télen lehullanak, s visszadják a sok értékes tápanyagot a talajnak. Az értékes biomasszát, a lignocellulózt a szárakban, februárban learathatják, s környezetbarát nyersanyagként áll rendelkezésünkre.

Alt összeveti a fosszilis energiahordozók és a bio-energia tulajdonságait: az korlátolt mennyiségű, ez folyton megújul; az üvegházhatást eredményez, ez CO₂-semleges; az káros anyagokat tartalmaz, ez kevésbé környezetrontó; az drága, ez olcsó; az munkahelyeket von el a mezőgazdaságtól, ez munkahelyeket teremt a mezőgazdaságban.

Planetánkon minden évben 780 milliárd tonna biomassza nő a fotoszintézis segítségével. A fotoszintézisben a nap sugárzó energiája kémiai energiává változik át. Az egyetlen megújuló energiaforrás, amelyre az ember ősidők óta ráhagyatkozhat, a fotoszintézis.

Általában szenteljünk sokkal nagyobb figyelmet a bennünket alkotó természeti világnak, mint az általunk alkotott művi világnak – kéri Alt, s elmarasztalja a pápát is azért, hogy világ körüli útjain a nemzetközi repülőterek élettelen betonját csókolja meg, ahelyett, hogy pár lépéssel odébb, a beton szélén, a zöld füvet csókolná meg.

A német *Mezőgazdasági Kutatóintézet* szerint a bio-omassza fűtőértéke: hektáronként 30 tonna megfelelő 12.000 liter kőolajnak vagy 24 tonna barnaszénnek, ill. 17,4 tonna kőszénnek. (Alt kritikusan megjegyzi: az egykori NDK a maga barnaszén-erőműveivel a világ legnagyobb mocsoktermelője, a környezet-szennyezés világmestere.)

Wolfgang Ständer müncheni mérnök volt az, aki Strassburgban, az *Európai Parlament*ben ismertette a C4-es növényekből nyerhető biomassza koncepcióját, s 1992 februárjában az *Európai Tanács* egyhangúlag kimondta, hogy a biomassza termelése mozdítandó elő, ahelyett, hogy az európai mezőgazdaságot továbbra is az értelmetlen fölöslegekért szubvencionálják. (Sőt, az *Európai Közösség* hatalmas gabona-, hús- és vajhegyei miatt a nyugati gazdák ma már a nemtermelésért kapják a sok milliárd márka prémiumot!)

4. *A nap erejének* külön fejezetet szentel Alt. Főlpanaszolja, hogy az európai országok hússzor többet fizetnek a világűr-technológiára, mint a természetes energiák bevezetésére. 1989-ben a *Világenergia-Konferencia* zárójelentése az elkövetkező 30 év energiafelhasználásának 70%-os emelkedéséről beszélt – a fejlődő országokban a fosszilis nyersanyagok, az ipari országokban az atomerő révén. Az éghajlat-kollapszusról viszont szó sem esett. „Ez az energiaterv merénylet az emberiség ellen!”

Németország maga is, mint magasan fejlett ipari állam, a környezetrombolók éllovasa. Ha 17 milliárd márkát Bonn az öbölháború kasszájába juttatott, sokkal értelmesebb lenne ugyanennyit a napenergia-létesítmények fejlesztésére is fordítani – leckézteti Alt magát Kohl kancellárt. („Atomkancellár akar Ön lenni?”)

De mindnyájunknak megvan a leckéje. *Két tanfolyamon* is részt kell vennünk. Egyik az *energiatakarékosság*. Aki autózik, a környezetet négyszer inkább szennyezi, mintha vonatra ülne. Ma már 500 millió magánautó van a világon. Ha világszerte (pl. Kínában is) Németország mintájára minden második embernek volna autója, 3 milliárd autó futna. Pár hét alatt behalnánk.

A határtalan energiapocsékolás országa az USA. Ha polgárai nem tanulják meg a takarékoságot, hiábavalóvá lesz a világegéhajlat megmentésére irányuló minden igyekezet.

Minél kevesebb transzporttal járó gazdaságot kíván Alt. Mert pl. az olasz pizzához kanadai lisztet, görög olajbogyót, Japánból való szardellát használnak, s a hozzá illő vörös bor a metilalkoholt feldolgozó francia iparból jön. Vagy: kétszer egy héten jön egy óriásgép Kolumbiából: délamerikai virágokat hoz a német lakásokba. Vagy: Braziliából, 12.000 km-ről szerzik be a szójatakarmányt a német disznóólakba. Alt sajnálkozva mondja: „Mi produkáljuk az üvegház-gáz 80%-át és az ózongyilkos vegyszerek 90%-át!”

A másik tanfolyam: *környezetkímélő energiaforrások feltárása*. Norvégia, Ausztria és Svájc regeneratív energiaforrásból: a víz erejéből nyerik az áramot 99, 75, ill. 62%-ban. Dániában a szél a leginkább használt energiaforrás. Dél-Spanyolországban a szolártermikus erőművek már konkurrenciáképesek. Megvan a remény, hogy a jövő század közepére szoláris energiával történjék a világ energiával való ellátása. Egyedül a nap sugárzó energiája tízezerszerese a világ jelenlegi energiaszükségletének. A széláramlatok 35-szörös tömeget tartalmaznak. A bio-

masszában ez mintegy tízszeresre nő. A víz ereje pedig a felét kínálja annak az energiának, amire ez idő szerint a világnak szüksége van. „Az energiaváltás lehetséges!”

5. Végül annak a vízióknak hatalmáról szól Alt: *Még megmenthetők vagyunk!*

A *pacifizmusban* is megvan az energia. Meggondolandó: bár vetni és aratni tudunk, de a növekedést nem tudjuk végbevinni. Bár embereket meg tudunk ölni, de egyetlen embert sem teremthetünk, de még egy százsorszövetet, sőt egy hangyát sem. Az atomenergiát sem mi alkottuk, mi csak fölfedeztük.

Ez az alázat arra kötelez, hogy a teremtést szelíd-séggel megóvjuk (Mt 5,5). Ha e szerény feladatot nem teljesítjük, akkor hamarosan egy ember sem lesz kedves planétánkon. Ma még mindnyájan „az atomipar túsza” (*Gorbacsov*) vagyunk. Ezért olyan gyorsan, ahogyan csak lehet, az atomenergiából való kiszállás a feladatunk. Szép, hogy Németország aknaszedő járműveket bocsátott Szomália rendelkezésére; de konzekvens akkor volna, ha az aknák gyártását szüntetné be.

Alt felhívja a figyelmet Jézus és Buddha egybehangzó tanítására: a gonoszt jóval kell legyőznünk. Idézi *Einstein* Albert aforizmáját: „Nem az atom-bomba a probléma, hanem az emberi szív.” A *dalai láma* – általunk is igenelhető – mondását: „A világbéke a békével teli szívben kezdődik.”

A XX. századot – Alt szerint – *két lelki betegség* jellemzi: a nacionalizmus és a technika *nagyzási hóbortja*. (Az egyiket Auschwitz, a másikat Csernobil szimbolizálja.) Új irányt kell vennünk: ökológiai demokratákká kell lennünk. Vállalnunk kell növények, állatok, emberek sorsközösségét. Türelmi lehetőségünk programja, Magna Chartája, Jézus *Hegyi Beszéde*. Szeretet és türelem a gyógyszerek korunk materialista-egyoldalú ideológiai ellen. Minden ideológizált, vakbuzgó világnézet (kommunizmus és faszizmus a politikában, fundamentalizmus a teológiában) feltétlenül nihilizmusba vezet.

A *vallás* a jövőben nem lehet természet- és kultúra ellenes, sem tudományos ismeret- és tudományos szabadság ellenes. Az a humanizmus kell, hogy jellemezzen bennünket, amely feladatául tűzi ki a világ szeretetben való megőrzését. Alt ajánlja a *hinduizmus* lelkiségét, amely oly nagyon tiszteli a teremtettséget: „Isten alszik a kövekben, lélegzik a növényekben, álmodik az állatokban és örködik az emberekben.”

Fontos megtanulnunk – folytatja a gondolatsort Alt –, hogy a természet és vallás nem ellentétek, Újra *Einstein* Albertet idézi: „A tudomány vallás nélkül üres, a vallás tudomány nélkül vak.” Vallás és ökológia a mélyben rokon egymással. Az egyházak az ökológiai mozgalom élén kell, hogy álljanak. Az Isten Lelke: az igazság és értelem Lelke.

Végül *politikai aktivitásra* hív föl Alt. Ennek érdekében fölleveníti a három egérről szóló mesét. Beleestek a tejbe. A pesszimista egér így jajongott: „Mindig pechem volt, most is!” Belefulladt. Az optimista egér kedélyeskedett: „Még sosem történt bajom. Épp ez a tej okozza?” Belefulladt. A realista

egér így gondolkodott: „A helyzet komoly, de nem reménytelen. Mit tegyek? Még tudok kapálódzni.” Kalimpálása nyomán a tej egyre sűrűbb lett körötte. Fél óra alatt vajat köpült. Megmenekedett. – Körülmenyeinket ne dramatizáljuk, de ne is bagatellizáljuk; lássuk reálisan!

Legyünk rajta, hogy a Föld az legyen, ami volt, ami ma is, és aminek maradnia kell: az otthonunk! – fejeződik be a mindvégig lebilincselő, a veszély tudatára ébresztő, s ugyanakkor a teendőinket megmutató könyv. Azért ismertetem ily részletességgel, mert leg-sürgősebb teendőinkről van benne szó. A könyv olvasása során döbbenünk rá: ahogyan az előző két évszázad ige hirdetéséből kimaradt a *Hiszekegy* második artikulusa, úgy hanyagoltuk el mi a jelen században az első artikulust: a *Teremtő Istenről* és az *Ő munkájáról*. Az a Jézus, Akinek szeme megakadt a mezők liliomán és a légben röpködő madarakon, Aki a mindennapi kenyér gondját imádsága kellős közepébe tette, Aki-nek tanításai kifogyhatatlanok a természeti képekben, Aki még a verebeket is Isten számon tartó gondoskodásában tudta – nem akarja, hogy mi érzéketlenek és felelőtlenek legyünk a teremtettség fenyegetettsége láttán. S az a Szentlélek, Akinek műve a tavasz, a Föld színének megújítása (Zsolt 104,30), megsegíti és megáldja ébredő felelősségünket.

Szénási Sándor

Kikerülhetetlen kérdések – kikerülhetetlen válaszok

*Materialdienst des Konfessionskundlichen
Instituts Bensheim
44. Jhg. 2/93*

A németországi evangélikus egyház bensheimi Felekezettudományi Intézete adja ki ezt a kéthavonta megjelenő folyóiratot – fejlécén a jellegzetes MD monogrammal –, melyben ezúttal néhány igen érdekes cikk olvasható.

A címdalton kezdődő vezércikk címe: „Sicherheit auf selbstgewähltem Fundament?” A szerző a „fundamentalizmus” fogalmát a hullócsillaghoz hasonlítja, mely egy pillanatra föl villan, majd sötétséget hagy maga után, mégis a lelkészek fölfigyelnek rá. Azért a lelkészek, mert nekik kell a gyülekezet hajóját a túl kevésbé hívő Szküllák és a túl sokat hívő Kharübdiszek közt kormányozni. Érthetőnek tartja, hogy a fundamentalizmus olyan könnyen terem meg a protestáns és szabadegyházi talajon, mert a minden kérdést egy pontból kiindulva oldani meg pátosza – sola scriptura – hozzánk áll a legközelebb. Ezután röviden ismerteti a fogalom történetét, s hogy miként alakult ki a verbális inspirációnak az a formája, mely a Bibliát betűiben abszolútizálja és ennek érdekében sajátos magyarázati módszerekhez folyamodik. Majd bemutatja a katolikus egyházban található fundamentalizmust, és szól arról a jelenségről is, ami az izlámon és a

hinduizmuson belül jelentkezik nem úgy, mint egy hagyomány megőrzője, hanem inkább, mint újrate-remtője egy modern „önmegalapozásnak”. A cikk vége felé néhány szóban említést tesz a fundamentalizmus válságáról, mely gyakran agresszivitásban és türelmetlenségben jelentkezik, mert gyakran saját kétségeit is le kell csöndesítenie. A történelmi keretből kitörni nem lehet. A valóságos (echte) kérdésekre nem lehet elégtelen feleletet adni.

A következő két cikk az izlámmal foglalkozik. Az első tudósítás az 1993. február végi ülésről szól, melyen hét európai országból harminc felekezettudományi kutató vett részt. A teológusok véleménye ezt volt: „Szükségünk van a mohamedánokkal való párbeszédre, ha mi egy több-kultúrájú és több-vallású közösségben a problémákat meg akarjuk oldani. Európához nemcsak a keresztyén, de az izlám hagyomány is hozzátartozik” (23.o.). „Németországban az izlám a maga 1,7 millió követőjével a harmadik legerősebb vallási közösség” (uo.). Vannak – és maradnak – áthidalhatatlan szakadékok a két vallás közt. Az izlám monoteizmusa Jézus istenfiúi voltát nem tudja elfogadni (miként a zsidó-keresztyén párbeszédben ez, és Jézus Messiás-Krisztus volta elfogadhatatlan). A dialógushoz elsősorban a fogalmak tisztázása szükséges. Néhol új fogalmat kell keresni, hogy a másik fél megértse. Sok keresztyén azt sem tudja miben különbözik hite a mohamedánétól. A másik fontos kérdés a tolerancia: mennyiben tudom Isten cselekvését, tanítását és jelenlétét a nem-keresztyén félnél felismerni és elfogadni? Harmadszor a cél tisztázása is fontos. Miként az ökumenikus párbeszédben az egy Úr és az egy egyház a cél, ami felé igyekszünk, úgy lehet itt az egy emberiség és az egy Isten dicsősége hasonló cél. A résztvevők ajánlották az ortodoxiának az izlámmal való érintkezésből származó tapasztalatainak figyelembe vételét. A másik – sorrendben a harmadik – cikk e kérdésnek a katolikus nézőpontját tárgyalja. Mindenesetre a kérdést a keresztyén-izlám vegyesházasságok, a mohamedán vallású gyermekeket befogadó óvodák kikerülhetetlenül teszi föl, amik mellett úgy menni el, mintha nem is léteznének, vétkes könnyelműség lenne.

A következő cikk címe: „Wehret den Anfängen...?” és az új eutanázia vitáról, e vita és az egyházak viszonyáról szól. Bevezetésül a szerző (Walter Schöpsdau) Robert Spaemannt, a katolikus filozófust idézi, aki szerint egészen biztos, hogy ez a vita, pontosabban: maga az eutanázia újraéled („ein großes Come-back erleben” wird). Szerinte ugyanis a hedonista gondolkodás logikájához tartozik, hogy amikor már minden eszköz csődöt mond a szenvedés megszüntetése érdekében, akkor a szenvedő embert szünteti meg. Ezután ismerteti azt a helyzetet, ami Hollandiában támadt, miután a Parlament 91/45 arányban elfogadta az eutanázia törvényt, mely bizonyos esetekben büntetlenül engedi meg az orvosnak a beteg aktív halálba segítését. Emellett meghagyta azt a két büntető paragrafust, amely szerint 12 évig terjedő szabadságvesztéssel sújtható az ilyen segítséget nyújtó orvos. Az ítéletmentességet az biztosítja,

ha az ilyen eseteket az orvos az államügyészségen bejelenti. A cikk második szakasza a németországi helyzetet vázolja. Az új törvényjavaslat a passzív, az indirekt, valamint az aktív halálba segítés eseteit határozza meg. Ez utóbbival szemben az egyházak álláspontja világos: Isten az élet barátja és senkinek nincs joga az életet elvenni. A kétkedőnek intenzív segítségre van szüksége, hogy tudja, az ő élete sem értelmetlen. A szerző szerint a gyötrellemmel teli el-

halálozások legtöbbje elkerülhető volna „wenn Arzt und Patient über Tod und Sterben miteinander sprechen würden und Ärzte in solcher Atmosphäre bereit wären den rechtlichen Freiraum zum Verzicht auf lebensverlängernde Massnahmen auszuschöpfen und sich gegen die Eigengesetzlichkeit der organisierten Medizin durchzusetzen” (31).

– tl –

HÍREK

---

50 éves az Ökumenikus Tanács

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa 1993. június 26-án a Kálvin téri református templomban ünnepi istentisztelet és közgyűlés keretében emlékezik meg alapításának 50 éves évfordulójáról.

Az Ökumenikus istentiszteletet három előadás követi az alakulás körülményeiről, az eltelt időszakról, valamint a mozgalom jelenlegi helyzetéről.

Terveink szerint az évforduló kapcsán egy emlékkötet kerül szerkesztésre és kiadásra, mely az októberi *Protestáns Napokra* jelenik meg.

Az Ökumenika Alapítvány Pályázata

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ az általa gondozott „ÖKUMENIKA” Alapítvány létesítőjének, néhai Bottyán Jánosné terstvérünknek kívánsága szerint teológiai hallgatók és fiatal lelkészek (35 éves korig) számára pályázatot ír ki: „Evangélikus-Református egységterekvések a 19. században” témáról. A pályázat beadásának határideje 1994 április 1. A benyújtott dolgozatok közül a három legjobbat 20-10 és 5 ezer Ft jutalomban fogja az Alapítvány részesíteni. A pályamunkák terjedelme nem haladhatja meg az 50 oldalt, és nem lehet kevesebb 20 oldalnál. A benyújtott írások elbírálását egyháztörténészekből álló bizottság fogja elvégezni.

Címe: 1114 Budapest, Bocskai u. 15. III/3.

CONTENTS OF NO 1993/3

LORD, SPEAK TO US!

Feriz *Berki*: Ecce Homo

LORD, TEACH US!

János *Molnár*: Faith and survival – Church and guarding – Lajos *Tegez*: In pursuit of the cross and the cross-bearing Christ – Péter *Balla*: The „origin” of the apostolic succession – Zsolt *Kozma*: The reformed intelligentsia – past and future – Ambrus *Molnár*: Easter festivities and days – Gotthold, *Müller*: The way between greed and kindness – Magdolna *Háló*: The life of Lajos Ormos, school inspector – György *Benke*: The theological basis of ecumenical mission

OUTLOOK

International gypsy conference (speech by Zoltán Bóna) – Lajos *Rácz*: In remembrance of Dezső Patonay

WORLD CHRISTENDOM

The European Protestant Assembly in Budapest – János *Viczián*: The 3rd international consultation of national and regional Ecumenical Councils – Günther *Gassman*: From Montreal 1963, to Santiago 1993. – CEC news – International Council of Christians and Jews: Jews and Christians seek a better world from a common religious base

REVIEW OF BOOK

Attila *Kocsis*: Memory of a 350 year-old letter – György *Szönyi*: Preparation and preaching. Homiletics (Géza *Boross*) – Béla *Csanád*: Wells and Memorials (*Sándor Szénási*) Franz *Alt*: Forest bulrush instead of Atom (*Sándor Szénási*) – Inevitable questions – unavoidable answers (–tl–)

NEWS

The Ecumenical Council is 50 years – Ecumenical Foundation competition

INHALT DER NUMMER 1993/3

REDE UNS AN, HERR!

Feriz *Berki*: Ecce Homo

LEHRE UNS, HERR!

János *Molnár*: Glaube und Erhaltung – Kirche und Bewahrung – Lajos *Tegez*: Kreuz und Kreuztragung in der Nachfolge Christi – Péter *Balla*: Die Herkunft der apostolischen Autorität – Zsolt *Kozma*: Woher, wohin reformierte Intelligenz? – Ambrus *Molnár*: Die Feste und die hervorragenden Tage der Osterzeit – Gotthold *Müller*: Der weg zwischen Habgier und Lieblichkeit (charme) – Magdolna *Háló*: Der Lebensweg von Lajos Ormos des Schulinspektors. – György *Benke*: Die theologische Basis der ökumenischen Evangelisation

AUSSCHAU

Internationale Zigeuner-Konferenz – Lajos *Rácz*: Eine Erinnerung von Dezső Patonay

WELTCHRISTENTUM

Europäische Protestantische Grossversammlung in Budapest – János *Viczián*: Die internationale Konsultation der nationalen und regionalen ökumenischen Räte – Günther *Gassman*: Von Montreal '63 bis Santiago de Compostela '93 – KEK Nachrichten – Internationaler christliche-jüdische Rat: Juden und Christen suchen den gemeinsamen, religiösen Grund einer besseren Welt

RUNDSCHAU

Attila *Kocsis*: Erinnerung eines vor 350 Jahre geschriebenen Briefes – György *Szönyi*: Vorbereitung zur Predigt. Homiletik. (Géza *Boross*) – Béla *Csanád*: Brunnen und Erinnerungen (*Sándor Szénási*) – Franz *Alt*: Schilfgras statt Atom (*Sándor Szénási*) – Unausweichliche Fragen – unvermeidliche Antworten – Materialdienst MD 2/93 (–tl–)

NACHRICHTEN

Der ökumenische Rat ist 50 Jahre alt – Preisausschreiben der Ökumenika Stiftung

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÁLVIN JÁNOS KIADÓJÁNAK KÖNYVAJÁNLATA

Máté evangéliuma, új ford.	42,-Ft
Márk evangéliuma, új ford.	42,-Ft
Lukács evangéliuma, új ford.	42,-Ft
János evangéliuma, új ford.	42,-Ft
Ravasz László: Emlékezéseim	610,-Ft
Ravasz László: Az Újszövetség magyarázata I. Máté, Márk Lukács evangéliumának együttes magyarázata, János evangéliuma. Apostolok cselekedetei.	580,-Ft
Ravasz László: Az Újszövetség magyarázata II. Pál apostol levelei, Zsidókhöz írt levél, A „közönséges” levelek, Jelenségek könyve.	580,-Ft
Ablonczy Dániel: Családkönyv	290,-Ft
Vatai László: Dosztojevszkij. A szubjektív életérzés filozófiája.	260,-Ft
Forgon Pál: Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak – Egy kárpátaljai magyar református lelkész a gulágon.	250,-Ft
Frederick Neumann: Az új szív. A Hegyi Beszéd magyarázata.	320,-Ft
Ulrich Fick: Útközben – rövid elbeszélések	150,-Ft
Csiha Kálmán: Fény a rácsokon – börtönévek vallomása	120,-Ft
Tompa Mihály: Pünköst reggelén – verseskötet	210,-Ft
Gyökössy Endre: Magunkról magunknak 7. kiadás	175,-Ft
Dr. Pálhegyi Ferenc: Keresztyn házasság	208,-Ft
Gyülvézi Barnabásné: Én vagyok...	150,-Ft
Douglas: „És köntösömre sorsot vetettek”	250,-Ft
Dickens: Urunk élete	150,-Ft
Új Aranyhárfa – verseskötet	390,-Ft
Ravasz László: Hazafelé – imádságos könyv	190,-Ft
Dr. Varga Zsigmond: Újszövetségi görög-magyar szótár	900,-Ft
Dr. Gyökössy Endre: Hogyan tártunk gyermekbibliát?	100,-Ft
Mindennapi kenyérünk... Bibliai tanácsok, ígéretek, imádságok az év napjaira.	60,-Ft
Muraközy Gyula: A szeretet evangéliumának hirdetője Válogatás Muraközy Gyula életművéből.	230,-Ft
John Bright: Izrael története	270,-Ft
Aranymondásokat tartalmazó öntapadós bélyeg gyerekeknek	50,-Ft

Kaphatók: a Protestáns Könyvesboltban, Budapest, IX., Ráday u. 1.
a Debreceni Református Könyvesboltban, Debrecen, Piac u. 4-6.
Kecskeméti Református Könyvesbolt, Kecskemét, Szabadság tér 6.
Református Könyvesbolt, Szeged, Kárász u. 15.

Megrendelhetők: minden lelkési hivatalban és a Kálvin Kiadónál, 1440 Budapest,
Abonyi u. 21. Pf. 5. Utánvételes küldésre megrendelést csak a
Kálvin Kiadó fogad el és teljesít!

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

Megemlékezés Pákozdy László
Mártonról

Az ateizmus utáni keresztyénség
teológiája

Mindenkinek volt elég

A Máté 8 magyarázata

Pál beszédei a Cselekedetek
könyvében

A keresztség és a konfirmáció
összefüggése

Titkos rendek a XVIII. században

A Mennyből lehullott Sátán

Emlékezzünk az előttünk jártakra

Fórum az evangelizációról

Kínai keresztyének konferenciája

Könyvszemle

Hírek

ÚJ FOLYAM (XXXVI)

1993
4

THEOLOGIAI SZEMLE

1993. július-augusztus

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája,
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal:

Ref. Zsinati Iroda,
1146 Budapest, Abonyi u. 21.
Telefon: 122-7870

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserhádi Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Szedés, tördelés, nyomás

Ráday Nyomda

Felelős vezető: Demeter Levente

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy
átutalással a Kálvin János
Kiadó – Budapest OTP
218-98141/536-209803 csekk-
számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 900,-Ft

Egyes szám ára 150,-Ft

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

BERKI FERIZ: Csöndes megemlékezés Pákozdy professzorról	193
HEGEDÜS LORÁNT: Az ateizmus utáni keresztyénség teológiája	194

TANÍTS MINKET, URUNK!

MOLTMANN, JÜRGEN: Mindenki számára volt ott elég ...	195
MÉSZÁROS SÁNDOR: Máté evangéliuma 8. részének magyarázata	197
HERCZEG PÁL: Pál apostol két beszéde	210
NÉMETH TAMÁS: Pál Athénben	210
SZILÁGYI FERENC: Pál apostol Agrippa előtt	212
SZÜCS FERENC: A keresztség és a konfirmáció teológiai összefüggése	215
CSOHÁNY JÁNOS: A rózsakeresztes. szabadkőműves és illuminátus rend a XVIII. században	221
SCHWAGER, RAYMUND: A Mennyből lebukott Sátán ...	225

EMLÉKEZZETEK MEG...

MÉSZÁROS KÁLMÁN: Felfedező úton a nagy úttörők nyomában	230
MARISKA ZOLTÁN: Málnási Bartók György	234

KITEKINTÉS

Fórum az evangelizációról (Szerk.)	240
CSEPREGI BÉLA: Az 1945-48 közötti ébredés tanulságai az evangélikus egyházban	240
KOVÁCS GÉZA: Az 1945-48 közötti ébredés tanulságai ...	242
PINTÉR KÁROLY: Evangelizációk az evangélikus egyházban 1949 és 1987 között	243
CSERI KÁLMÁN: Evangelizáció 1987-1993 között	246

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

TÓTH KÁROLY: Billy Graham műholdas evangelizációjának értékelése	247
SZESZTAY MÁRIA: A Kínai Keresztyén Tanács konferenciájáról	249

SZEMLE

HERCZEG PÁL: Leonhardt Goppelt, Az Újszövetség teológiája	251
BOLYKI JÁNOS: Az oroszlan és a bárány (Fabiny, Tibor: The Lion and the Lamb)	252
LUKÁCS TAMÁS: Karizmatikus káosz	254
HORVÁTH BARNÁ: Hová, merre Európa?	255

HÍREK

Hozzászólások az 1990. évi IV. törvény módosításához benyújtott törvényjavaslathoz	256
Pályázati felhívás	B3

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1993. VII. 20.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csendes megemlékezés Pákozdy professzorról

Nem valamilyen ünnepélyes nekrológot szándékozom írni *D.Dr. Pákozdy László Márton* barátomról és szolgatársamról, az Európaszerte ismert és megbecsült tudós professzorról, hanem amolyan csöndeset, szerényet, amilyen ő is volt világ életében. Életművének értékelését megteszik nálamnál hivatottabbak, akik a nagy hittudós több évtizedes munkásságát jobban ismerik, bár hatalmas terjedelmét bizonyára ők is nehezen tudják teljes egészében áttekinteni. A magam részéről most csupán a tudományos pályája kezdetén álló, de máris magas képzettségű, széles látókörű és ökumenikus lelkületű lelképásztorról emlékezem meg, aki 1942 és 1944 között tanártársam volt a Budapesti Görög Keleti Hittudományi főiskolán. Életének erről a nem sokak előtt ismert szakaszáról szeretnék pár szót ejteni.

Pákozdy László Márton előbb felsorolt tulajdonságaiból az *ökumenikus* lelkületét emelném ki. Komoly és sokoldalú teológiai felkészültsége ugyanis már a 40-es évek elején úgyszólván közismert volt, hiszen hittudományi oklevele birtokában a legpatinásabb külföldi protestáns teológiákon is évekig végzett diploma utáni tanulmányokat. Akkori segédlelkési, majd hitoktató lelkési beosztása tehát nem jelentett számára semmiféle kisebbséget orthodox hittudományi főiskola tanárai körében. (Én még segédlelkész sem voltam, csak világi teológus.) Annál inkább feltűnt mindnyájunknak ökumenikus keresztény szelleme, abban az időben, amikor az „ökumené” fogalma még nem volt annyira közismert, és az Egyházak Világtanácsa még nem létezett.

A Főiskolát a Vallás- és Közoktatási Minisztérium hozta létre 1942 tavaszán, abból a meggondolásból, hogy a háborús körülmények között is gondoskodjék az orthodox lelkési utánpótlásról, nem csak az anyaország, hanem a visszacsatolt Kárpátalja és Délvidék számára is. (A visszakerült Észak-Erdélyben zavartalanul működött tovább a román tanítási nyelvű Kolozsvári Teológiai Intézet.) A négy kinevezett orthodox rendes tanáron kívül öt megbízott előadó tanár tanított a Főiskolán, köztük egyetlen lelkész: a református Pákozdy László Márton, aki héber nyelvet, majd újszövetségi görög nyelvet és általános vallástörténetet adott elő az 1944 júniusáig megtartott három tanévben. Ezekre az évekre Pákozdy László Márton is évtizedekkel később úgy gondolt vissza, mint hallatlan lelkesedéssel, kemény munkával és testvéri, ökumenikus egyetértésben eltöltött esztendőkre, tanárok és diákok részéről egyaránt. A teológusok között, – akik természetesen valamennyien orthodoxok voltak –, nem mutatkoztak nemzetiségi különbségek, a tanárokat pedig nem választották el egymástól sem felekezeti, sem státusbeli eltérések.

Az első két tanév megszaktítás nélküli befejezése után, 1943 júniusában megjelent a Főiskola első Évkönyve, amelyben helyet kapott Pákozdy László Márton „*Péter avagy Krisztus az Egyház fundamentuma?*” című alapos exegetikai tanulmánya. A harmadik tanév végén, 1944 nyarán kiadott újabb Évkönyvben pedig megjelent egy másik írása is: „*Egy cerámi mythos és a bibliai bűnbeesés*”. Közben fáradhatatlanul dolgozott a *Héber Nyelvtanán* is, amely szintén a Főiskola kiadásában jelent volna meg, azonban annak kényszerű megszűnéséig, a könyvnek sajnos, csak egy része készült el és került nyomdába. Így a magyar bibliai nyelvtudomány egy értékes művel lett szegényebb.

Pákozdy László Márton ökumenikus tevékenysége az orthodox Főiskolán leginkább *Aranyszájú Szent János Liturgiá-*

jának fordítási munkájában bontakozott ki, amelyben – református teológus létére – készséggel és komoly szakértelemmel vett részt orthodox tanártársaival együtt. (A könyv 1944-ben jelent meg.) Minthogy az Orthodox Egyház liturgikus életében a görög nyelvű Septuaginta s az abból készült fordítások használatosak, a Liturgiában előforduló ószövetségi idézeteket, utalásokat, allúziókat nekünk is a Septuagintából kellett lefordítanunk. Ebben a munkában elsősorban Pákozdy tanártársunk alapos ószövetségi ismereteinek volt meghatározó jelentősége. Am ezen túl is, orthodox tanártársai nem kis meglepetésére, ugyanolyan otthonos volt ő a nagy keleti egyházatya bizánci-görög liturgikus textusai mélyebb megértésében és magyarra való átültetésében. Még most is, fél évszázad után, a Liturgia végzése közben mindig felismerem egykori református munkatársam egy-egy szép, precíz és ihletett megfogalmazását, és hálás kegyelettel gondolok rá, szinte ott érezve őt magam mellett az Úr asztala előtt.

A háború után a Debreceni Református Theológiai Akadémiára került tanárnak, amikor is életútjaink – nemcsak a földrajzi távolság, hanem rendkívüli elfoglaltságunk miatt is – kissé eltávolodtak egymástól. Amikor visszakerült Budapestre, már gyakrabban találkozhattunk, és mindannyiszor nem kis nosztalgiával beszélgettünk a régi nehéz, de számunkra mégis felejtethetetlenül szép évekről. Valamilyen különös testvéri érzés kötött össze bennünket azért is, mert az ő elsőszülött fia és az én elsőszülött lányom ugyanaznap és ugyanazon a klinikán jöttek a világra. Ökumenikus és baráti kapcsolatunk pedig a számos egyházközi konferencián való közös részvétel folytán, ha lehet, még jobban elmélyült. Talán más valaki számára nem jelent semmi különösebbet a következő epizód. Amikor az egyik prágai konferencia alkalmával a szállodában engem egy számomra közömbös lelkésszel közös szobába osztottak be, Laci pedig külön szobát kapott, felajánlotta azt az én kijelölt szobatársamnak, ő pedig átköltözött hozzám. Ezt a kedves gesztust ő magától értetődőnek tartotta, hiszen máskor is mindig szobatársak voltunk. Igazából ezekkel az alkalmakkal ismertem fel benne a jókedélyű, tréfaszerető és tréfacsináló kollégista diákat. Amikor később, mint nagynevű professzor nyugalomba vonult, akkor is fáradhatatlanul tovább dolgozott; hosszú éveken át társzerkesztője volt a Theológiai Szemlének is. És miután hallatlan lelki erejével leküzdötte agyvérzése következményeit, továbbra is rendszeresen részt vett különböző értekezleteken, ahol bár akadozó nyelvvel, nehezen formálva szavait, mégis mindig képes volt okosan, bölcsen kifejezni véleményét a tárgyalt kérdésekről. A lélek, a szellem felsőbbrendűségét igazolta a test esendősége, erőtlensége fölött.

Temetése április 15-én volt Debrecenben. Orthodox Nagycsütörtök lévén, nem tudtam ott lenni. Így most utólag, gondolatban teszem le sírjára virág helyett az orthodox Liturgia egyik fohászát, amelyet fél évszázada ő fordított le:

„*Hogy életünket keresztény módon, fájdalom nélkül, tisztességesen és békességesen sejezhessük be, és arról Krisztus féltelmeies ítélőszéke előtt jól adhassunk számot, kérjük az Uról!*”.

Végezetül, a keresztény ökumené szellemében, hadd idézzem az orthodox temetési szertartás befejező fohászát református testvérem lelki-üdvéért:

„*A boldog elhalálozásban nyújts, Urunk, örök nyugodalmat a Te elhunyt László Márton szolgádnak, és adj neki örök emléket!*”.

Dr. Berki Feriz

Az ateizmus utáni keresztyénség teológiája

*Én, én vagyok az Úr, és rajtam kívül nincsen
szabadító! Ézsaiás 43,11.*

A legújabb korban sok evidencia kimúlt. Magától értetődő korszakos jelzők kapták a lényegi elmúlásukat jelentő „utáni” időhatározói toldalékot. Konstantin-utáni, kapitalizmus-utáni, keresztyénség utáni korszakokról jelentek meg értekezések, művek és lépten-nyomon elhangzó megnyilatkozások sora. Természetesen nem nyomtalan-azonnali eltűnésekről van szó e társadalmi-szellemi valóságok esetében, hanem korszakot-korszakokat meghatározó érvényességük megerőtlenedéséről. Ilyen értelemben szólhatunk a totalitárius-militáns ateizmus utáni korszakról is. Tény, hogy a kommunista diktatúra rendszerének összeomlása százmilliók számára tanúsította: a totalitárius ateizmus nemhogy megváltást, hanem megoldást sem tudott hozni az emberi társadalomnak. A világ még mindig pokollá változott, mikor őnistenítő emberi erővel mindenáron paradicsommá akarták változtatni. Az ember egyetlen igazi tökéletessége az, hogy Istenre szorul, mint az ő egyetlen végső Szabadítójára és Megváltójára. Az önmagába visszahajló szív, az ember-alatti mélységű sátni gonoszság és az emberfeletti őnistenítő ambíció pusztító bűneiből, a bűn zsoldjából: a halálból és a kárhozát végső nihiljéből csak Isten szabadíthat meg minket. Az egyetemes és végső romlásba döntő hódító álmegváltók rabságából csak az egyetlen szenvedő Megváltó: a Jézus Krisztus Atyja szabadíthat meg. Ez az ateizmus utáni keresztyénség régi, de örökre új, s ma döntően aktuális igei igazsága. Ennek a döntő igei igazságnak jegyében le kell zárni a múltat, nem széptítve a konstantinuszi korszakot, nem mentegelve a diktatúrával kapcsolatos túlalkalmazkodást a közelmúlt egyházpolitikájában és prágai békekonferenciájában és bele nem cementeződve a hiábavaló vádaskodásokba. Ugyanakkor a jelenben meg kell ragadni a jövődőt, az időben és örökkévalóságban egyedül garantáló kegyelmet: „Ha valaki Krisztusban van, új teremtés az, a régiék elmúltak, ímé, újjá lett minden.” (2Kor 5,17)

Mert elmúlhat a konstantinizmus, a kapitalizmus, az államkapitalista „szocializmus”, a meghatározott társadalmi formákba illeszkedő keresztyén életforma, de nem múlhat el Krisztus és az ő követése, akiről a 20. század mártyr hitvallója mondta vallatójának: „A ti uraitok mennek, a mi Urunk azonban jön.” S mi az Úrnak halálát hirdetjük „amíg eljövend” (1Kor 11,26).

Mik e lényegileg jellemzett ateizmus utáni keresztyénségnek legfőbb teológiai jellemzői?

Mindenekelőtt Krisztus keresztthalálának központi jelentősége: staurológiai centrum. Ebben azonban minden eddigi korszaknál döntőbben kell hangsúlyoznunk azt, hogy a gólgotai kereszten a megváltásnak „csak” döntő csatanyerése, de nem univerzális végső győzelme született meg, mely a paruziában esedékes. (Márk 13,31-37: 1Thessz 4,13-17). Az ateizmus utáni kor apokalyptikus intenzitású és méretű szenvedéseiben a világ Krisztus általi megváltásáról szóló ígéhirdetés abszolút hitelvesztetté lesz, ha nem a döntő és végső csatanyerés feszültségének „köztes állapotát” látjuk és látatjuk teológiánkban, ígéhirdetésünkben, életgyakorlatunkban. E nélkül szimplifikált megváltás-hirdetésünkre megkapjuk a választ: „Örvendezzél drága világ, te meg vagy váltva, tudni illik.” (Ady). A biblikus jelen és jövő feszültségében bemutatott megváltás üzenete viszont meggyőz arról, hogy amíg a világ apokalyptizálódik, mi nem infantilizálódhatunk! Nem lehetünk gyermekek az értelemben, csak a gonoszságban lehetünk gyermekek, hogy értelemben érettek lehessünk (1Kor 14,20). Fel kell nőnünk helyzetünkben feldolgozó feladatainkhoz. Összeomlottak a jobb és baloldali totális diktatúrák. Halott Hitler és halott Sztálin. De áll a Krisztus

szent keresztye elmúlás és rom felett. Üdvösséget munkálunk az élő Krisztusban, aki a Megfeszített sebeit hordozza feltámadásában és „mint egy megöltött Bárány”, az ő megdicsőülésében is. Ebben az értelemben kell követnünk őt, akinek halálos szenvedésében győzelmes szeretetét mi is hordozhatjuk s akkor senki sem bánthat (Gal 6,17).

Másodszor a prezentikus és futurumos eszkhatólogia új értelmezése döntő az ateizmus utáni keresztyénség teológiájában. A már eljött Megváltó második eljövetele azt jelenti, hogy a testet öltött Igeként ismert Krisztus semmiből teremtő Igeként jött a teremtendő világhoz, a teremtés kezdetén és megsemmisülésből újjáteremtő Igeként fog jönni a világhoz a világ végén. (1Móz 1,1-3; Mt 24,31 és 2Pét 3,13) ?A világ végével kapcsolatos katasztrófális jövendölések nem zárják ki az auroikus jellegűeket. Ezek az Igék nem ábrázolhatók, hanem átváltoztató igazságot szólaltatnak meg, csak akkor válnak ábrázolhatóvá, ha nem lesznek átváltoztatók a hallgatók hitetlensége miatt. Ez volt az eset Sodomában, ahol jött az ítélet a tíz igaz hiánya miatt. De a negyvennapos ítélet elmaradt a megtérő Ninivében. A megtérő szent százalékknak tudnia kell, hogy ma a Jelenések könyvét felülmúló ítélet sokszoros megvalósítására képes az atomkor embere, de a kegyelem s csak a kegyelem képes őt és világát megtartani. Embereknél ez lehetetlen, de nem az Istennél, aki a természeti világ információs szellemi alapjaiig elhatolóan képes közölni megtartó-újjáteremtő erőit, kristályosodási pontokként használva a krisztusi életeket, kikben a prófétalek engednek a prófétafaság Lelkének.

Harmadszor a Szentháromság Isten titkígy radikalizált Isten-probléma értelmezése döntő az ateizmus utáni korban.

Álabszolutumok kitalált isteneibe már csaknem belepusztultunk. A minket megtaláló Szentháromság Isten segíthet csak rajtunk.

Az Atya ökonómiájában ez Isten elrejtettségének-hiányának és jelenlétének titkait jelenti. Isten létének nemtapasztalása (elrejtettség) ma Isten nemlétének a megtapasztalásáig mélyül, az apokalyptikus krízisben (Jób 16,9), mikor a lélek csak az ördögöt érzi Isten helyén. S a váltópont: az Isten kárhozata értünk az „Éli! Éli! Lámmá Sabaktáni?” állapotában. Itt Isten végzetesen kellene és végzetesen-pokolian hiányzik a mennyi embernek: Jézusnak. És mégis személyesen jelen van: Éli! Én Istenem! Luther szerint: sosem Kein Gott!, de a hívó poklában is: Mein Gott! Ezért van innen szabadulás.

A Fiú ökonómiájában: ez a kenotikus: megüresedő krisztológia mellett a koncentrált krisztológiát jelenti. Filippi 2,6 mellett Kolossé 2,9. Nemcsak önmagát megüresíti az önmagában való Isten, de önmagát koncentrálja is az értünk-való Isten „akiben lakozik az istenség egész teljessége testileg”. Azért gyógyít, térít, tisztít, támaszt fel a halálból, csendesít tengert és vált meg mindenestől. Koncentrált Krisztus-valóság nélkül nincs megoldás az apokalypszisben.

A Szentlélek ökonómiájában épp a Krisztusban magát összpontosító Isten költözik a mi lelkünkbe. Ezt a logosz és a pátosz útján egyaránt teheti. Átlagos helyzetben a logosz, nagy megrendülésekben és elidegenedésekben a pátosz útján jöhet a Lélek. Utóbbi az eset a Dyonisosz kultusz, a kábítószerek embereinél, a többszörös gyilkos Saulusnál. De a pátosz Lelke a logosz Lelkévé „csendesül és végérvényesül”, mint az „erő, szeretet és józanság Lelke” (2Tim 1,7). A tisztátalanság lelke tesz egyre rajongóbbá és manipulálhatóbbá csupán. Pál is a prófétalásig józanul és józanít. Így osztogatja a Lélek az Ő ajándékait. Csak ez hiteles és szükséges kairoszunkban.

Így legyen dicsőség az Atya-Fiú-Szentlélek Szentháromság Istennek a világ javára, mindnyájunk üdvére.

Dr. Hegedűs Loránt

Mindenki számára volt ott elég

Textus: ApCsel 4,31-35.

Mindenki számára volt ott elég: Ennek a történetnek ez a hihetetlen üzenete. Ez nem történeti híradás az első keresztyének boldog korszakáról, hanem az élet reális lehetőségeinek a feltárulása számunkra ma. Mi magunk szerezhethetjük meg ezt a tapasztalatot, mert ez a Szentlélek közösségének a tapasztalata.

Mindenki számára volt ott elég: – de a mi országunkban az emberiség 10%-a a létminimum alatt van. Ez a szegénység Németországban. Hogy kapcsolódik ez egymáshoz?

Mindenki számára volt ott elég: – de emberek milliói nem találnak munkát. A nyersanyagok egyre fogytak. Az energiaforrások kiapadóban. Az árak emelkednek. Az adósságok nőnek. A hiány az élet minden területére kiterjed. Micsoda ellentmondás!

Hogyan lehet hát „elég mindenki számára” ha az emberiség mégis kezdettől fogva a hiánnyal küzdött, éhes gyomorral, szomjas torokkal, gondokkal a szívben, félelemmel a nyakban élt és bizonyára a jövőben is így kell, hogy éljen. Sohasem volt elég, most sem elég, és soha nem is lesz elég. Igazunk van? Vagy az első keresztyének téveszmében éltek? Mi az igaz?

A pünkösdi történet nem új szociális tanítás, hanem Isten megtapasztalásáról beszél. A Léleknek megtapasztalása ez, aki az emberekre leszáll, őket lelkileg és testileg átjárja és őket egymással is egy új közösséggé formálja. Ebben a tapasztalatban úgy érzik az emberek, hogy egy új, nem sejtett erő töltötte el őket és új életstílusra kapnak bátorítást.

Figyelemre méltó: mindig, ha az Újszövetségben az emberek az élet Lelkének Istentől jövő megtapasztalásáról beszélnek, eufórikus állapotba jutnak és szuperlatívuszokban beszélnek a „Lélek teljességéről”, a „kegyelem túladásáról”, és „az élet határtalan gazdagságáról”. Mindenkinnek van itt elég, több mint elég, és hiány nincs többé, semmilyen vonatkozásban. Ez az élet Lelkének az egyértelmű megtapasztalása, a teremtő, a megelevenítő és az isteni Lélek megtapasztalása.

Reális mindez, vagy csak vallásos? Megtapasztalható lehetőség ez, vagy csupán szép óhaj?

Történetünkben három összetevőt találunk az élet teljességére és minden hiány legyőzésére vonatkozólag:

1. „Nagy erővel tesznek bizonyosságot az apostolok az Úr Jézus feltámadásáról, és nagy kegyelem volt mindnyájukon”. Ez az első, mivel minden ezzel veszi kezdetét: A megfeszített Krisztus feltámadása által nyílt meg az életnek, az örök életnek a teljessége. A haláltól a hatalom elvétetett. A halál fenyegetései többé már nem hatnak. Elmúlhatatlan élet és szétörhetetlen életöröm van itt jelen.

Hiányt szenvedni ez ugyanis azt jelenti, hogy az ember ki van zárva az élet élvezetéből. Hiányt szenvedni, ez azt jelenti; nincs elég az evésre és az ivásra; hiányt szenvedni, ez azt jelenti, betegnek és magányosnak lenni; hiányt szenvedni ez végül is azt jelenti, az életet magát elveszíteni. A legnagyobb hiány, az abszolút hiány: a halál. Minden más hiány, melyet az életben érzünk és elszenvedünk, a halállal van összefüggésben, a halál rabolja el tőlünk az életet. Mivel mi tudjuk, hogy meg kell halnunk, ezért nem kapunk eleget soha az életből.

Ha azonban Krisztus feltámad, akkor a reménység fogja körül az életet, és ez a reménység olyan életre vonatkozik, melyet semmiféle halál nem tud már megölni és ebből az életből mindig van elég, több mint elég, nemcsak a most élőknek, hanem a halottaknak is.

2. „A hívők sokaságának pedig szíve-lelke egy volt”. Ez a második tényező és ezzel halad a történet előre: Ismeretlen emberek tömegéből előáll egy közösség és ez nyomban „egy szív és egy lélek”. Ez a közösséget teremtő Lélek tapasztalata. A közösséget teremtő Lélek által az Isten van közöttünk. Őbenne legyőzött mindaz, ami az embereket elválasztja. Az embernek ember által való elnyomása véget ért. Az embernek ember által való megalázása befejeződött. Az embernek ember általi elidegenítése félretétetett az útból. Urakból és szolgákból testvérek lesznek. Férfiakból és nőkből barátok lesznek. Előjogok és hátrányok eltűnnek az emberi társadalomból. „Egy szív és egy lélek leszünk”.

Ahol mindez megtörténik, ott valójában nem kevesebbet, mint magát Istent lehet megtapasztalni. Melyik Istent? Azt az Istent, aki közöttünk van, aki közösséget teremt, vagyis a Szentlelket. Kilépünk magányosságunkból a közösségi életbe. Egymástól való félelmünk és egymással szembeni agresszióink egyszerűen neveltséges lesz, hiszen mindenki számára van ott elég. Isten maga van ott mindenki számára. Itt él ő közöttünk és meghív bennünket közösséget teremtő Lelke által, hogy legyünk „egy szív és egy lélek”.

3. „Senki nem mondta vagyonáról azt, hogy az övé, hanem mindenük közös volt”. Ez a harmadik tényező és ez mindennek a végső célja: A feltámadás reménységének a lelkében és a közösséget teremtő Lélek megtapasztalásában nincs szüksége senkinek arra, hogy javait magához ölelje. Aki az örök élet bizonyosságát megtalálta, annak nincs többé szüksége arra a kétes értékű bizonyosságra, melyet neki javai adnak. A javak arra valók, hogy az ember használja, mégpedig az, akinek szüksége van rá. Ezért volt nekik „mindenük közös” és ezért nem volt senki közöttük szűkülődő. Amijük volt, azt átadták az apostoloknak és ők továbbadták azoknak, akiknek hiányuk volt.

Néhány okos ember azt a kritikai megjegyzést fűzi a történethez: igen-igen ez volt az „őskeresztyén kommunizmus”, de ez nem állta ki a próbát. Az ember ifjúságától fogva gonosz, igényli azt, hogy tulajdona legyen, mivel az ember egoista. Maradjunk meg tehát az „egészséges egoizmusnál”. Akik ezt mondják, nem veszik figyelembe, hogy milyen „lélek”-telen ez a kritika a szó valódi értelmében.

Ha saját világunkba pillantunk, tehát az egyesített Németországba is, akkor fedezzük fel természetesen, hogy éppen a szembenálló ellentét az, ami életünket, törekvésünket, gazdaságunkat és politikánkat uralja: soha sem elég! Minden területen ez tapasztalható. Gazdaságunk hiánygazdaság. Abból indulunk ki, hogy mindenütt a hiány az uralkodó, melyet csak munka által és több munka által, csak a teljesítmény növekedése által és minél több tömegtermelés által lehet legyőzni. És aki háztartást vezet, az tudja végül is, hogy szűk javait kell a növekvő igényekhez mérni. Ugyanakkor azt is tudja, hogy ezt a versenytűzést a növekvő igények és a szűk megvalósulás között, nem nyerheti meg.

Sohasem lesz elég mindenki számára: Ezért folyik a harc az olajért. Ezért folyik a harc a nyersanyagokért. Ezért folyik a harc a világgpiacokért, ezért folyik a harc a képzés lehetőségeiért és a munkahelyekért, és ezért van állandó hajsza a pénz és az élvezet után.

Bizonyára vannak természetes alapszükségletek, melyeket be kell tölteni, ha az ember élni akar és emberi módon akar élni. De a mi gazdaságunk ezeken az alapszükségleteken messze túlterjed. Nem ezek az alapszükségletek uralják az életet, hanem a túlzott és mesterségesen megnövelt igények és ezek hajtják a gazdaságot előre. Ezek a mindig növekvő kívánságok alapján véve határtalanok. Ezek minden beteljesedésen túl növelhetők. Miért? A modern társadalomnak az embere nyilvánvalóan mohó, embertelen lényé lett. Csillapíthatatlan életszomjúság gyötri. Kielégíthetetlen hatalmi vágy szállta meg: Akármennyire van és akármennyire akar, kívánságai sohasem jutnak nyugvópontra.

A modern világnak a polgárai miért ennyire kifordítottak? Azért, mert akár tudatosan, akár tudatlanul a halálfélelem uralma alatt élnek. Életmohóságuk ugyanis alapjában véve halálfélelmük és halálfélelmük árcsap mértéktelen hatalmi vágyba. „Az ember csak egyszer él” – hangzik. Az ember semmit nem engedhet ki a kezéből. Ez az éhség, az élvezet, a birtoklás és a hatalom után, ez a szomjúság, a siker és csodálat nyomán bekövetkező elismerés után, ez a modern ember perverzítése. Ez az ember istentelensége. Aki Istent elveszíti az magát teszi Istenné. Így lesz az ember boldogtalan és büszke kisisten.

Sohasem elég mindenki számára. Ezért kell rákapcsolni, ezért kell most rákapcsolni, ezt mondja nekünk a halál, amely bennünket elnyel, ha mi már mindent elnyeltünk. A modern hiánygazdaság, a modern növekedési ideológia és a terjeszkedési kényszer a halál szövetségesei. Halálos játék ez az ember félelmével. Az életmohóságra spekulálnak és kiszívják az embereket.

Sohasem elég mindenki számára: Ez a pénznem minden emberi közösséget összetör, és egyik népet a másik nép ellen támaszt, az egyik osztályt szembeállítja a másikkal, egyik nemet harcba hívja a másik ellen, végül mindenkit mindenki ellen és mindenkit maga ellen. A félelemnek ez a devizája magányossá teszi az embereket és egy alapvetően ellenséges világba vezet be.

„Mindenki maga lássa, hogy hol marad” – mondják. Aki nem nyomul előre és aki visszamarad, maga a hibás érte. Mindenki magának a felebarátja. Ez aztán „szív és lélek” nélküli világ valóban. A „könyöktársadalom”.

Végül előáll a halálos életmohóságból és mindenkinek mindenki elleni harcából ténylegesen az az állapot, amelyben népünk 10%-a szegénységben él, amely 700.000 embert a földön éhezésre kényszerít és a harmadik világ eladósodott népeit csődbe viszi. Ez nem csoda. Nem is természeti katasztrófa, ezek a népek a fejlődés alatt vannak, mivel őket a gazdag népek a fejlődés alá hajtották. Éheznek, mivel őket kiéheztetik. Elszegényednek, mivel eladósodottá teszik őket. Nem a természet valamely hiánya okozza ezt a szenvedést, hanem a többi emberek igazságtalansága a javak igazságtalan elosztása, az igazságtalan árak, az élet igazságtalan lehetőségei.

Nagyon elképzelhető, hogy az ember szegénységben éljen, a szegénységgel lehet együtt élni. Ha a szegénység egyenlően van elosztva, elviselhető. Csak az igazságtalanság az, amely a hiányt gyötrelmévé teszi és a jogtalanság az, amely a szegénységet pokollá hagyja válni.

Ha mi a valódi életet meg akarjuk találni és a világ egyetemes halála alól akarunk szabadulni, ha az élet valódi gazdagságát meg akarjuk nyerni és ki akarunk jutni a hiányból és a szegénységből, akkor meg kell térnünk és ott kell kezdeni, ahol a legnehezebb veszteség bekövetkezett: Istennél. Az Isten-nélküliségből áll elő az Istentől való elhagyatottság érzése. Az Istentől való elhagyatottságból tör ránk a halálfélelem és az életmohóság és akkor jutunk el oda, hogy „soha sem elég”. Isten azonban nincs messze, hanem közel van. A Lélek jelenlétével a szó valódi értelmében köztünk van, akkor pedig előállhat egy leírhatatlan életboldogság: az ember el van rejtve, az ember otthonra talált, Istenben bizalmat talál és most már képes arra, hogy magában és másokban bízjon. Legmélyebb hiánya, az Isten-hiány elmúlt. Boldogság utáni vágya betelt.

Isten jelen van, Lélekjelenléte valóság és ezt úgy kell értenünk: Isten az életünkben mint Élő van jelen. A mi korlátozott, sebezhető és halandó életünket elhordozta, és áthatotta az ő korlát nélküli, dicsőséges és örök életével. Minden szellemi ismerettel az élet minden lelki mozdulásával szűkségével és vágyaival eljutottunk hozzá és résztvevünk az ő örök isteni életében. Létünkben érezzük Isten létét, szenvedésünkben észrevesszük az ő fájdalmát, boldogságunkban minket az ő boldogsága tölt el. Isten, Lelkével van jelen: Őbenne élünk, mozgunk és vagyunk. Aki ezt megtapasztalja és aki ennek

tudatában van, az észreveszi, hogy milyen nyugodttá válik, mert a félelem elhagyja és egy nagy nyugalom veszi birtokba.

Ha a halálfélelem elhagy bennünket, elmúlik a pusztító életmódság is: igényeinket és kívánságainkat a természetes szükségleteinkre tudjuk korlátozni. A hatalomnak és a boldogságnak az álmvilága „a nagy széles világ illatáról” szóló álm, melynek nyomán a mesterséges hiány előállott, többé már nem csalogat minket.

Ezután már csak azokat a javakat fogjuk felhasználni, amelyekre valóban szükségünk van és a „nagy tékozlás” örültségét nem fogjuk tovább csinálni. Nem lesz már szükségünk komoly takarékosagra és mértékre felszólító tiltakozásokra, mivel maga az élet dicsőséges és a létezésnek az öröme ajándékol adatik nekünk.

Mit kell csinálnunk tehát? Javaslatom a következő: Az a legjobb, ha áttekinthető közösségeket alkotunk és a közösségi életnek az értelmét, melyben egymással és egymásért akarunk élni erősítjük. Ez az ideológia: Sohasem elég mindenki számára, az embereket magányossá teszi és elkülöníti, úgyhogy ők kapcsolat nélkülivé válnak. A szegénységnek az ellentéte nem a tulajdon. A szegénység és a tulajdon ellentéte a közösség. A közösségben pedig gazdagok leszünk, gazdagok barátokban, szomszédokban, kollegákban, társakban és testvérekben. Közösséileg a legtöbb nehézségben magunk is tudunk segíteni magunknak. Hiszen van elég ember, eszme, erő és energia itt. Csak ezek összetörve, elnyomórítva és elnyomva hevernek. Fedezzük fel tehát gazdagságunkat, fedezzük fel szolidaritásunkat. Alkossunk közösségeket, vegyük életünket magunk a kézbe és vegyük ki végül azoknak a kezéből, akik felettünk uralkodnak és ki akarnak használni minket.

Minden valódi segítségben gazdag vállalkozást nem felülről rendelnek el, hanem a spontán közösségek alapján születnek meg ezek: óvodák, szomszédoknak nyújtott segítség, szegénygondozás, betegápolás, életsegítséget jelentő akció és a sok polgári

kezdeményezés. A betegek és gyászolók önségítségét nyújtó csoportjai Jézushoz való közelséget éreznek, de nem mindig az egyházhoz való közelséget. A békét, az ökológiát és a Harmadik Világot segítő csoportok közelséget éreznek Isten országához, de nem föltétlen az egyházhoz. Nem kellene az egyháznak ezeket mint „testéből való testet” és „csontjából való csontot” befogadni, hogy mi magunk ismét Jézushoz és az Isten országához eltaláljunk? A társadalom, az állam és a benne lévő pártok az egyház és az egyetemek bürokratikus szervezeteiben mindig hiány uralkodik. Az emberek önkéntes közösségeiben azonban alapjában véve megtalálható az élet valódi gazdagsága. Ha a népek kivívják maguknak a szabadságot, hogy önmagukat ellássák mielőtt a világpiacnak termelnének, akkor fognak megelégedni mindnyájan. Akkor lesz mindeki számára elég itt, ha, de csak ha az élet, az életerő és az élelmiszer tömegéhez az igazság lép. Az igazságnak lesz köszönhető, hogy „mindenki azt kapja, ami szükséges számára”, nem kevesebbet és nem többet.

Az isteni életnek a teljessége aztán bennünket mindannyiunkat egy más vonatkozásban tesz éhessé, megeléghetetlenül éhessé. Az életnek a Lelke tesz bennünket más vonatkozásban szomjássá, csillapíthatatlanul szomjássá: „Boldogok, akik éheznek és szomjúhozak az igazságot”. Ezen a területen található a jövő feladatai számunkra: a szociális igazság kiterjesztésében tulajdon népünk között és az igazság megteremtésében a föld szegény és gazdag népei között. A szegények elsősorban igazság után kiáltanak és nem jólét után. Az igazságtalanságban, amelyet mi megengedünk, mi magunk is elpusztulunk még akkor is, ha kellemesen élünk. Az igazság utáni éhség szent éhség, az igazság utáni szomjúság szent szomjúság. Ez magának a Szentléleknek az éhezése és szomjazása. Ő töltsön be bennünket teljesen és egészen.

Jürgen Moltmann
(Fordította: Szathmáry Sándor)

Máté evangéliuma 8. részének magyarázata

1. Bevezetési megjegyzések Mt 8-hoz

Jézus Krisztus – e két szó mára egyetlen kéttagú névvé vált az általános szóhasználatban, pedig eredetileg hitvallás volt: „Jézus a Krisztus”, azaz a történeti Jézus az üdvörténet megígért Messiása. Az evangéliumok ezt a hitvallást hirdetik és ennek kettős-egységét hordozzák: leírják a történeti Jézus életútját úgy, hogy ez ötvözdik a Róla, mint Messiásról a gyülekezeteknek szóló igehirdetéssel.¹ Ebben a leírásban fontos szerepet kap formai és tartalmi szempontból – bár a lényegét nem befolyásolja – az, hogy kik írták az evangéliumot és kiknek.

Máté evangéliumával és különösen a szóbanforgó 8. fejezettel kapcsolatban érdemes utalni az írásbafog-

lalás előtti stádiumra, az ún. szóbeli hagyományozásra is. Ebben egyrészt fontos szerepük lehetett a szem- és fültanúknak, ui. „Az ósz-i hagyomány szerint szokás volt, ha valaki valamilyen bajából megszabadult, betegségből felgyógyult, hogy hálaáldozatot mutatott be a templomban és elbeszélte, mit tett vele az Isten.”² Másik fontos tényező, hogy „Az ósgyülekezetben valamilyen módon »írástudók« is működtek. Ezek lehetnek eredetileg zsidó írástudók (Mt 13,51-52), de minden műveltebb egyháztag is, aki az ÓSz-ben utalásokat keresett és talált Jézus Krisztusra.”³

Az írásbafoglalásra nézve ma már tudott, hogy nem Máténak, a tanítványnak a műve, de személyes köze azért lehetett hozzá. Nem is csak egyetlen írója volt, több lépésben nyerhette el végleges formáját az

I. sz. utolsó harmadában. Görögül íródott, írója (vagy végső formába öntője) zsidókeresztény volt, címzettjei ugyancsak zsidókeresztények voltak. Ezt látszik bizonyítani szemlélete, nyelvezete, a sok ósz-i idézet (melyek többnyire ún. reflexiós idézetek, azaz Jézus élete eseményeinek ósz-i alátámasztására felhozott citátumok, pl. Mt 8,17), a le nem fordított héber szavak, Mózes élete főbb eseményeivel való erős párhuzam, stb. Ennek ellenére erős benne a missziói tendencia és a választott néppel való szembe fordulás (pl. Mt 8,11-12).⁴

Keletkezésére nézve fontos az ún. „két-forrás-elmélet”. Eszerint Mt és Lk evangéliumának egyező anyaga részben Márk evangéliumára (ős-Márkra), részben pedig az ún. Q-(Logion-)forrásra vezethető vissza; ezen kívül Mt-nak és Lk-nak is van saját anyaga. Mindez Mt 8-ra véleményem szerint a következőképpen értelmezhető:

Mt 8 versei	forrás	párhuzamos helyek
1.	saját	
2–4.	Mk	Mk 1,40-44 Lk 5,12-14
5–10.	Q	Lk 7,1-10
11–13.	saját	
14–16.	Mk	Mk 1,28-34/a Lk 4,38-40
17.	saját	
18.	Mk	Mk 4,35 Lk 8,22
19–22.	Q	Lk 9,57-60/a
23–27.	Mk	Mk 4,36-41 Lk 8,23-25
28–34.	Mk	Mk 5,1-17 Lk 8,26-37

Itt Mt saját anyaga részben szerkesztői megjegyzés (Mt 8,1), részben ósz-i hivatkozás (Mt 8,11-12 és 17). Az egyezések Mk és Lk evangéliumával gyakran szó szerinti, de nem feltétlenül azok, és sokszor nem egyezik az időbeli sorrend sem. Mt kevésbé színesen, kevésbé érzékletesen írja le az eseményeket, mint Mk. Tömör egyszerűsége, határozott és következetes szerkesztésmódja teológiai mondanivalójának szolgálatában állnak. A tartalmilag egyféle anyagokat egymás mellé, egy-egy nagyobb blokkba szerkeszti, pl. a Hegyi Beszéd Mt 5...7, Jézus csodái Mt 6...9.⁵ Ezek a blokkok azonban az evangéliumba szerkesztés beépülnek. Jól szemlélteti ezt a példálul említett két rész – Jézus beszédeinek és tetteinek – összekapcsolása. Ezt az összekapcsolást Mt több eszközzel is megteszi. Szem előtt tartja és mintegy bizonyítja azt az alapvető fontosságú tény, hogy Jézus szavai és tettei egységben voltak:

- tanításban (pl. Mt 5,16.48; 6,33; 7,21) és csodáiban (pl. Mt 9,6-8) egyaránt Istenre mutat;
- tanítása és csodái egyaránt küldetését szolgálják;
- hatalommal tanít (pl. Mt 7,29) és hatalommal cselekszik (pl. Mt 8,5-13.26);
- tanításában (pl. Mt 7,13-16) is és csodáiban is (Mt 8,4) úgy viszonyul az egyénhez, hogy az egyúttal egy közösség tagja is, és visszahelyezi őt – küldetéssel, megváltozott egzisztenciával – ebbe a közösségbe;

- tanításait és csodáit egyaránt csak hittel lehet megérteni és elfogadni; hitet is akar általuk ébreszteni, ami némelyeknek meg is adatik, de sokakban – éppen a zsidók között – ellenkezést, megkeményedést vált ki;
- tanításaival és csodáival egyaránt követésre hív, olyan új életre, melyben gondolat, szó, tett, az ember egész lényé a mennyei Atya akaratát keresi és cselekszi.

Végezetül még néhány fontos, a Mt 8-hoz kapcsolódó teológiai gondolatát emelem ki. Krisztológiai érdekes, hogy ebben a fejezetben legtöbbször „Uram”-nak szólítják Jézust (2.,6.,8.,21.,25.v.), ami nem pusztá meg szólítás, hanem hatalma elismerése is egyben. A 19. versben egy írástudó „Mester”-nek szólítja, s ő magára a 20. versben az „ember Fia” címet használja; a 29. versben – mint Mk-nál – egy ördögös mondja ki, hogy „Istennek Fia”.

Ekkléziológiai szempontból érdekes koncentrikus körök figyelhetők meg Jézus körül, a hozzátartozó gyülekezetben:

- a tanítványok, köztük a különleges helyzetű (reprezentáns) Péter, akik egyébként „kicsinyhitűek” (8,26a);⁶
- a tanítványok hozzátartozói (8,14-15);
- egy tágabb tanítványi kör (8,19-22);
- Tőle gyógyulást remélő zsidók (8,2.16);
- Hozzá forduló idegenek (pl.: a kapernaumi százas).

Gyülekezetét nem a származás, hanem a hit, a Benne való feltétlen bizalom kapcsolja Hozzá (8,10-12), még akkor is, ha ez a hit „kicsiny” és így kiált: „Uram, ments meg”. „A tanítványok Krisztus-követése is előképe a gyülekezet sorsának (8,18-26).”⁷

2. A csodatörténetek alapkérdései¹

Nem áll szándékomban és nem is feladatomban kritikailag azzal foglalkozni, hogy az ókorban hol és mikor történtek csodák és ezek valóban csodák voltak-e. Csak megjegyzem, hogy egy ilyen vizsgálatnál alapvető problémát jelentene a kritériumok és a rekonstruálhatóság kérdése.

Vizsgálható azonban az ókori csodáknál az, hogy a csodatevők és a velük kapcsolatban *elbeszél*t csodatörténetek milyen hatással voltak a kortársakra, ill. *milyen körülmények között kikkel* történtek ezek a csodák.

Ezt úgy vizsgálom, hogy szembeállítom Jézus csodáit az ókori csodákkal, valamint az evangéliumok csoda-elbeszéléseit az ókori csoda-elbeszélésekkel.

2.1. *Az ókori csodatörténetek és Jézus csodái.* Az ókori csodatörténeteket többféleképpen osztályozhatjuk. Felosztásuk egyik lehetséges módja, hogy kinek a nevéhez fűződnek a csodák. Eszerint három csoportba sorolhatók:

a) Egyes istenekhez, pontosabban ezek szentélyeihez kapcsolódik az ókori csodák egyik része. Ezeknek a csodatevő isteneknek és szentélyeknek a híre messzire eljutott, gyorsan terjedt, idővel zarándokhelyek lettek. Ilyen híres csodatevő hely volt Aszklépiosz epidauroszi szentélye, vagy más istenek szentélyei Athénben, Pergamonban vagy Rómában. Fogadalmi feliratok tanúsága szerint sok gyógyulás történt ezeken a helyeken. A csodára várók között „A társadalom minden rétege képviselve volt, a többség azonban a szegényekből tevődött ki, akiknek nem volt pénze orvosra. Olyan helyek voltak ezek, ahol szinte intézményesen fogadták a beteget. Pótolták az olyan egészségügyi intézményeket, mint manapság a kórház, a szanatórium. Az emberek tudták, hogy ha már semmiféle gyógyszer nem használnál, van még egy hely, ahová bizalommal elmehetnek, mert ott megszabadulnak szenvedéseiktől. A történetek, amelyeket hallani lehetett az isten gyógyításairól, a fogadalmi táblák a szentélyben – mindig új zarándokokat toboroztak, meggyőzve a szenvedőket arról, hogy ott ők is meggyógyulhatnak.”² Ezekben a csodákban összefonódik az istenekhez vagy zarándokhelyekhez fűződő hit, reménység a betegek gyógyulásávéval.

b) Mágusokhoz (varázslókhöz, jövendőmondókhoz) fűződő csodák alkotják az ókori csodák második csoportját. A mágusok nem valamely istenség „képviselésében”, de nem is karizmatikusoké, hanem saját tanaik bizonyítására végeztek csodákat, hanem saját hasznukra, misztifikált tudományuk és technikájuk segítségével. Bizonyos vonatkozásokban kortársaiknál mélyebb tudásuk, jobb és hatásosabb technikájuk volt, melyet féltve őriztek. Tevékenységüket nem hirdették, híruket titokban adták tovább az emberek, és titokban is mentek hozzájuk.

Csodáikban a mágusok arra építettek, hogy az emberek keresik a könnyebb utat céljaik eléréséhez, ill. nemegyszer elérhetetlen, esetleg társadalomellenes, ártó szándékaik megvalósításához, vagy mások ártásával szembeni védekezéshez hajlandók minden áron megoldást keresni. Az eféle csodák a korabeli megítélés szerint is negatívak voltak.

c) Karizmatikus személyek csodái képezik a felosztás harmadik csoportját. A csodatevő karizmatikus tanítók (vándortanítók, próféták) új eszméket, sorsfordító eseményeket hirdettek, „iskolákat” alapítottak, tanítványokat, követőket gyűjtöttek. Ők keresték a nyilvánosságot. Csodáik bizonyították tanaik hitelességét, és gyarapították híveik táborát. Ilyen karizmatikus a Kr.e. 6. sz.-ban Pitagorász, a Kr.u. 1. sz.-ban a tüanai Apolloniosz, Simon Mágus, Teudás próféta. Követők, akik csodáik hatására csatlakoztak hozzájuk, általában „a fennálló renddel elégedetlenek vol-

tak, olyan rétegből származtak, amelyek eredet, állapot és sors tekintetében hátrányos helyzetben voltak. Olyan emberek voltak, akik új reményre vártak, akik kapva-kaptak az új eszméken, megragadtak mindent, ami életük jobbrafordulását jelenthette. ...ezek a karizmatikusok feszültségek, összeütközések forrásai is voltak. Szembekerültek a meglévő hatalommal, törvényekkel, ...”³

Bizonyos jellemzői alapján Jézus csodái az előző felosztás harmadik csoportjába, a karizmatikusok csodáihoz sorolhatók. Tanítását csodái igazolták, s ezekkel is szerzett követőket. „Azok az emberek, akik hitelt adnak csodáinak, akik ezek hatására követik őt, olyan emberek, akik szabadulni szeretnének életük nyomorúságaitól, és készek arra, hogy más hasonló gondolkodásúakkal együtt egy újszerű és kiváló egyéniség útmutatása szerint rendezzék be életüket. Eddig a pontig Jézus csodáit, az evangéliumi csodatörténeteket párhuzamba állíthatjuk a többi csodatevő karizmatikussal.”⁴

Jézus csodái azonban *nem azonosak* a korabeli karizmatikusok csodáival, sőt a hasonlóság ellenére teljesen *más kategória!* Ez a „másság” megjelenik egyrészt Jézus saját csoda-értelmezésében is, másrészt az első keresztyének bizonyágtételében.

JÉZUS saját csoda-értelmezésének főbb jellemzői az alábbiak:

a) Csodái Isten országa (uralma) kezdetének jelei, annak előlege: jelenvalóságának és időszerűségének megmutatkozása.⁵ Ez látszik mindjárt Jézus tanítói működése kezdetén is, a Mt 4,17 szerint: „Ettől fogva kezdte Jézus prédikálni, és ezt mondani: Térjetelek meg, mert elközelgetett a mennyeknek országa.”

Ezzel a bizonyágtétellel küldi el Jézus tanítványait is (Mt 10,7-8), és Keresztelő Jánosnak Jézus szíasi-voltát tudakozó kérdésére így felel: „Menjetelek el és jelentsétek Jánosnak, amiket hallotok és láttok. A vakok látnak, és a sánták járnak; a poklosok megtisztulnak és a siketek hallanak; a halottak föltámadnak, és a szegényeknek az evangélium hirdettetik” (Mt 11,4b-5).

Jézus nemcsak tant hirdet, amit ő és követői majd alkalmasint valamikor megvalósítanak, hanem amit ő hirdet, az általa már itt is van, elkezdődött és meg is valósul.

b) Csodái Isten országa mindenütt jelenvalóságának, Isten uralma mindenre kiterjedésének jelei. Teteben bűnbocsánat és gyógyítás összetartoznak. Jézusnak hatalma van:

- az egész ember fölött (Mt 7,29 és 8,16c),
- a természet erői fölött (Mt 8,26b),
- a démonok fölött (Mt 8,16b; 8,28-32) és
- a bűn fölött (Mt 9,2-6).

c) Csodáiban ugyanaz a hatalom és kijelentés nyilvánul meg, mint tanításaiban, ami azonban az önhitt és ellenséges tekintetek előtt rejtve marad (Mt 21,23-27).

b) Csodái nem öncélúak (Mt 8,20), nem irányulnak ember ellen, hanem szelídségét, az emberekhez való könyörületességét, alázatos szolgálatkészségét és mentő szeretetét mutatják; Isten dicsőségét és az ember megmentését, üdvösségét szolgálják. (Mt

8,3b; 9,36; 11,28-30; 9,13 és 12,7b idézve Hós 6,6; Mt 12,20 idézve Ézs 42,3; Mt 18,11; 20,28.34.)

e) Csodái átéléséhez és elfogadásához *hit* kell, ugyanúgy mint tanításai megértéséhez és befogadásához (Mt 8,10.13.; 9,2; 9,22; 9,28-29; 15,28). A hitetlen és ellenséges magatartás számára csodái is megfejthetetlenek maradnak, és nem szolgálnak Jézus küldetése és Isten országa igazolásául. (Mt 12,38-39; 16,1-4).⁶

Ő a „kicsiny hit”-et sem veti meg, s ha meg is szólja érte tanítványait, csodáival éppenséggel növeli hitüket. (Mt 8,25-26; 14,27-33; 17,20)

Jézus „soha nem követelt a saját személyére irányuló hitet”, hanem azt kívánta, „hogya az ő szavain és tettein keresztül Isten iránt és Jézus küldetése iránt támadjon hit és bizalom, majd pedig engedelmisség.”⁷

A tanítványok, az első keresztyének is bizonyosságot tesznek arról, hogy Jézus csodái mások, mint a kortársakéi. Máté – aki zsidó alapokról indul és zsidó keresztyéneknek ír hellénista környezetben – erősen hangsúlyozza ezt az eltérést:

a) Jézusban ósz-i próféciaik teljesednek be (Mt 8,17), és Jézus nagyobb Istennek minden eddigi követénél (Mt 12,41-42 és Mt 16,13-16), Benne – mind nyilvánvalóbban – Isten cselekszik.

b) Jézus csodái felülmúlják valamennyi kortárs csodatévő cselekedeteit (Mt 8,27; 9,8), Általa Isten országa jelenvaló.

c) Jézus küldetésében harmonikus egységben látják tanítását és csodáit, amit nagyon szépen kifejez a Mt 4,23 és a Mt 9,35. Ez a két, csaknem szószertien egyező igeszakasz egyúttal keretezi és egyetlen szerkezeti egységbe foglalja Máté evangéliumának Jézus beszédeivel (Mt 5-7, Hegyi Beszéd) és csodáival (Mt 8-9) foglalkozó részeit.

2.2. A csodaelbeszélések formai jellegzetességei. A csodatörténetek témájuk és formájuk miatt egy irodalmi műfajhoz tartoznak. A forma, a műfaj jellegzetességeinek ismerete segítséget nyújt a megértéshez, a tartalom és a mondanivaló jobb felismeréséhez. Ugyanakkor a formai elemek ismeretében nem tulajdonítunk ezeknek tényleges szerepüknél nagyobb jelentőséget, és figyelmünket a csodaelbeszélés teológiai üzenetére tudjuk összpontosítani.

2.2.1. A csodák osztályozása. A csodatörténetek általában valamilyen bajjal, szerencsétlenséggel, vagy szükséghelyzettel kapcsolatosak, amelyet a csodatévő – isteni hatalom segítségével – megszüntet. Ennek figyelembevételével az ókori csodák főbb csoportjai a következők:⁸

a) *Epifániák*, azaz az istenség személyes megjelenése, melynek során segítséget vagy kijelentést ad (Mt 14,24-33).

b) *Exorcizmusok*, azaz démonűzések, amikor gonosz szellemi hatalmaktól szabadítja meg a csodatévő az embert. Ilyen a Mt 8,28-34; ill. több ilyenre utal Mt 8,16 is. Az exorcizmusok egyik jellegzetessége az ember kiszolgáltatottsága a démonoknak. Különösen látszik ez a megszállottak nyomorúsága leírásánál és a démon távozása mozzanatában (pl. a 28. 32. versekben). A másik fontos jellemző a démon és az exorcista közötti harc. Itt a csodatévő nem a meg-

szállottal, hanem a démonnal áll szemben. Ezt mindketten tudják; földöntúli tudással rendelkeznek; a beteg a démonról, az exorcista Isten Lelkétől megszállt. A démon gyakran kimondja, hogy kivel áll szemben (ún. démon-hitvallások). A harc a megszállottban zajlik. A harmadik jellemző a démon emberen kívüli, a természetben megnyilvánuló romboló tevékenysége (32.v.).⁹

c) *Therápiák*, azaz gyógyítások. Itt a csodatévő betegségtől, gyengeségtől, ártás következményeitől szabadítja meg az embert. Ebből a csodából van a legtöbb az ÚSz-ben. Mt 8-ban is három gyógyítás részletes leírását találjuk (a leprás 2-4., a kapernaumi százados szolgája 5-13., Péter anyósa 14-15. versekben), de a Mt 8,16b globálisan említést tesz több gyógyításról is. Az ilyen történetek általános sémája, hogy először „részletesen bemutatja a beteg nyomorúságát: béna, vak, lázas, stb. A csodatevő azonban segítségére siet a betegnek. Gyógyító erőátvitellel (általában kézrátétellel, néha érintéssel vagy valamilyen gyógyító eszközzel, pl. nyállal) újból egészségessé teszi ... új életet ad a betegnek ... a tömeg csodálkozik, örül, ... nem szűnnek beszélni a csodatevőről.”¹⁰

d) *Halottfeltámasztások*: ezek külső jegyeikben és leírásukban is hasonlóak a gyógyításokhoz, s ha számkra meglepőbbek is azoknál, ugyanolyan titok, mint a többi csoda (pl. Mt 9,18-26).

e) *Megmentési csodák*: ezekben a történetekben valamilyen természeti (pl. viharban a tavon) vagy társadalmi (börtön) veszedelemből, természeti vagy elenséges erőktől szabadítja meg a csodatévő a szenvedő alanyt. Tettei azt mutatják, hogy erősebb a természet erőinél és hatalmasabb a világi hatalmaknál. A csoda átélőiben csodálat és félelemmel vegyes tisztelet ébred. Ilyen csoda szerepel a Mt 8,23-27 versekben, ahol Jézus lecsendesíti a tengert és megmenti a tanítványokat.¹¹

f) *Ajándékozási csodák*: ezekben a csodákban a csodatévő többnyire kérés nélkül megszünteti valaminek a hiányát és bőséget teremt, rendszerint étkezésben (pl. Mt 14,13-21).

g) *Norma-csodák*, azaz szabály-csodák, melyekben szent követelmények érvényrejuttatásáról: régi vagy új törvények, szabályok bizonyításáról, szent előírások megerősítéséről van szó. Kimenetelüket tekintve lehetnek bizonyító, jutalmazó és büntető szabály-csodák. (pl. Mt 17,24-27)¹²

2.2.2. A csodák szereplői. A csodákban mindig két szembenálló fél van, egyikük mindig a csodatevő. Az, hogy ki a másik szembenálló fél, az alapjában véve a csoda jellegétől függ (pl. más a gyógyításnál és más a mentő csodánál), de véleményem szerint az is befolyásolja, hogy mit értünk „szembenálló fél” alatt. A következőképpen táblázatban felsoroltam a csodatípusokat, s mellettük föltüntettem a „szembenálló felet” különböző értelmezések szerint:

a) akin segít a csodatevő,

b) akire/amire a csodatevő cselekedete irányul,

c) ami fölött megmutatja hatalmát a csodatevő.

Ebben az összeállításban ill. megkülönböztetésben úgy vélem, jobban kifejezésre jut az, hogy az úsz-i

csodatípus	szembenálló fél		
	a	b	c
epifánia	tanítványok	tanítv.	természeti erők, emberi félelem, kétkedés
exorcizmus	megszállott	démon	démon
therápia	beteg	beteg	természeti erők, beteg szervezet
feltámasztás	halott	halott	halál
mentő-csoda	tanítványok	tanítv.	természeti erők, társadalmi erők
ajándékozó-csoda	tömeg	tömeg	természeti erők, (hiányból bőség)
norma-csoda	ellenfél	ellenfél	emberi rendelkezések

csodákban Isten világa találkozik, összeütközésbe kerül az ember és a bűn világával. Az utóbbival az összeütközés közvetett vagy közvetlen lehet. A „közvetett”-ségen azt értem, hogy az eredendő bűnnek azon hatásával találkozik Jézus, hogy az ember nélkülözi Isten közelségét, és kiszolgáltatottá válik a természet, a társadalom és a gonosz erőivel szemben. Jézus a kiszolgáltatott, szenvedő emberrel tesz csodát. A közvetlen konfrontáció az exorcizmusban van, ahol Jézus a démonnal csap össze, azt győzi le. Itt a legkiszolgáltatottabb az ember, a démonnak szinte játékszere: a csoda folyamán ő a „hadszínér”.

A csodaelbeszélésekben a fenti főszereplőkön kívül mellékszereplők is vannak. A történettől és a leírástól függően az alábbiak közül többen vagy kevesebben szerepelhetnek még a csodaelbeszélésekben:

- a szenvedő kísérői, hozzátartozói (pl. Mt 8,5-13-ban a százados);
- a csodatévő kísérői (Jézus tanítványai);
- ellenfelek, akik kétkedve, elutasítón szemlélik a csodatévő tevékenységét (Jézussal szemben az írástudók és farizeusok);
- a jelenlévő sokaság.

Az úsz-i csodaelbeszélésekben a csodatézők: Jézus vagy a tanítványai. A mellékszereplők magatartására többnyire a következők a jellemzők: a szenvedő kísérői *hisznek* Jézusban, a tanítványok *kicsinyhitűek*, az ellenfelek valamire *hivatkoznak* (pl. törvényre), a sokaság pedig általában *csodálkozik, dicséri Istent és továbbadja a csodák hírét*.

2.2.3. A csodák felépítése és visszatérő elemei. „Minden csodatörténetben a következő felépítést találjuk:

1. Bevezetés: bemutatja a kiinduló helyzetet, körül-

ményeket: a csodatevőt, a szenvedőt, más személyeket, akik valamiképpen érdekeltek az eseményben.

2. Előterjesztés: feszült helyzet; a csoda előkészületei; a szenvedő bajának bemutatása; a jelenlévő személyek felveszik egymással a kapcsolatot; ez feszültséget, félreértést vagy egyenesen összeütközést okoz.

3. Csodatétel (központi rész): a gyógyítás megtörténik, a gyógyulás tényét megállapítják, bizonyítják.

4. Befejezés: a csoda hatása a jelenlevőkre; a gyógyult elbocsátása. ...

... A felépítésnek ezt az alapvető formáját megtaláljuk minden csodatörténetben, legyen az akár az Ó- vagy Újszövetségben, akár az ókori hősök életrajzában, akár a későbbi keresztény legendákban.”¹³

A csodatörténetekben, mint irodalmi alkotásokban további kisebb, jellegzetes elbeszélés-elemek ún. motívumok találhatóak. Ezeket G. Thiessen kimutatta, s összeállítását Tarjányi i.m.-ve függelékében módosítva, „Motívumtábla” címen közölte. Ez utóbbit használtam fel a következő oldalon található 3.sz. táblázathoz.¹⁴

Egyes csodatörténet-részletek és motívumok párosítása nem mindig egyértelmű. Egy-egy csodaelbeszélésben nem szerepel az összes lehetséges motívum. A motívumok azon túl, hogy az elbeszélés adott részéhez tartoznak, jellemzik is a történetben szereplő személyek tevékenységét, magatartását.¹⁵

A 3. sz. táblázatban feltüntettem és megkísérleltem összegezgetni a Mt 8-ban található csodatörténetek elemeit a motívumtábla elemeivel.

A táblázatból is látható az a korábbi megállapítás, hogy Máté evangélista tömören fogalmaz, viszonylag kevés motívumot használ.

A Mt 8-ban szereplő csodák motívumai

Főrész	MOTÍVUMOK	8,1-4	8,5-13	8,14-15	8,16-17	8,23-27	8,28-34
Bevezetés	1. a csodatévő megjelenése	1/a	5/a	14/a	—	23/a	28/a
	2. a tömeg megjelenése	1/b	—	—	—	—	28/b
	3. a beteg/másik fél megjelenése	2/a	—	14/b	16/a	23/b	—
	4. a kísérők megjelenése	—	—	—	16/a	—	—
	5. a küldött/ek/ megjelenése	—	5/b	—	—	—	—
	6. az ellenfelek megjelenése	—	—	—	—	—	—
	7. az ellenkezés indoklása	—	—	—	—	—	—
	8. a baj, betegség jellemzése	2/a	6	14/b	—	24/a	28/c
Előterjesztés	9. akadály	—	—	—	—	24/b	—
	10. leborulás	2/b	—	—	—	—	—
	11. segélykérő kiáltás	—	—	—	—	25	—
	12. kérés, a bizalom kifejezése	2/c	8-9	—	—	—	—
	13. félreértés	—	—	—	—	—	—
	14. kételkedés, gúny	—	—	—	—	—	29/b
	15. bíráló	—	—	—	—	—	—
	16. a démon ellentmondása	—	—	—	—	—	29/a
	17. lelki felindulás	—	—	—	—	—	—
	18. konstatálás, beleegyezés	—	7	14/b	—	—	—
19. kérdés, érvelés	—	10-12	—	—	26/a	—	
20. vonakodás	—	—	—	—	—	—	
Központi rész csodatétel	21. látványos előkészület	3/a	—	—	—	26/b	30-31
	22. érintés	3/b	—	15/a	—	—	—
	23. gyógyító/csodatévő eszköz	—	—	—	—	—	—
	24. gyógyító/csodatévő szó	3/c	13/a	—	16/b	26/b	—
	25. a démon kiparancsolása	—	—	—	16/b	—	32/a
	26. ima	—	—	—	—	—	—
	27. a csoda megállapítása	3/d	13/b	15/b	16/c-17	26/c	32/b
Befejezés	28. a cs. tényének szemléltetése	—	—	15/c	—	—	32/c
	29. elbocsátás	4/b	—	—	—	—	—
	30. hallgatási parancs	4/a	—	—	—	—	—
	31. csodálkozás	—	—	—	—	27	—
	32. tetszésnyilvánítás	—	—	—	—	—	—
	33. elutasítás	—	—	—	—	—	34
	34. híresztelés	—	—	—	—	—	33

2.3. Gondolatok az úsz-i csodák mai értelmezéséhez. Manapság is csodákra éhes korban élünk, az emberek nagyrésze ugyanúgy kételkedő és elutasító Isten dolgai iránt, mint Jézus korában, ill. az 1. században.

A csoda Isten jelenléte és célzatos beavatkozása az ember életébe, s egyúttal ennek hittel való átélése és elfogadása. Ennek a legfontosabb tényezője az, hogy a csodában mindig Isten cselekszik, akár Jézusban megjelent Fia által közvetlenül az ókori Palesztinában, akár az első tanítványok által, de akár a későbbi keresztyének által is. A másik tényezője a csodáknak az, hogy Isten céllal cselekszik: dicsősége, igazsága érdekében, valamint az ember érdekében. A csodák mindig rávilágítanak Isten hatalmára, irgalmára és szeretetére, s bűn-gyűlöletére. A harmadik tényező: jelenlétének valóságos hatása, tapasztalható beavatkozása. A negyedik pedig, hogy mindez csakis a hit számára felfogható. Ahhoz is hit kell, hogy valaki csodaként megélhesse, s ahhoz is, hogy az arról szóló hiteles bizonyágtételt elfogadja.

Az ember hajlamos arra, hogy a csodát, főként való-

ságos hatása miatt, csupán földi jelenségként kezelje, tudománya eszköztárát felhasználva boncolgassa, bizonyítani vagy cáfolni próbálja. Ez így lehetetlen, értelmetlen és Isten ellen való dolog, mert éppen őt, a csoda alanyát zárja ki a vizsgálódásból. Erre is igaz Jézus szava a Mt 6,33-ban: „Keresétek először Isten országát és az Ő igazságát...” Ő a kijelentés Istene, aki Igéje és Szentlelke által hitet ébresztve bennünk megfejti csodái titkainak ránk tartozó részét. Ezt hittel és alázatos lélekkel Rá figyelve keresni tanítványi kötelesség is, hogy jelenvalósága átélt csodájának hiteles bizonyágtévi lehessünk.

3. Mt 8 magyarázata

3.1. Szövegösszefüggések és felépítés. A szóban forgó 8. fejezet nagyon jól tükrözi Mt-nak – a dolgozat 1. pontjában már említett – határozott szerkesztői tevékenységét. Ez a fejezet az evangélium egészébe többszörösen is beépített:

– része a Jézus csodáival foglalkozó első nagy blokknak: Mt 8-9-nek;

- egyik fele a Jézus beszédeivel és csodáival foglalkozó, a Mt 4,23 és a Mt 9,35 által határolt résznek; (Mt 4,23 bevezeti, Mt 9,35 pedig szinte ugyanazon szavakkal lezárja, összefoglalja a közbeeső részt, ami ilymódon a hivatkozott két vers kifejtésének, részletezésének is hat. E két vers irodalmilag is, teológiailag is egybeszerkeszti Jézus beszédeinek és csodáinak leírását.)
- több teológiai szál is összeköti a Jézus beszédeivel és tetteivel foglalkozó fejezeteket.

Az egyik ilyen összekötő szál a tanítványság, Jézus követése. Jóllehet a Mt 8 alapvetően Jézus csodáival foglalkozik (6 csodaleírással), a fejezet közepébe beépül (Mt 8,18-22) egy ún. elhívástörténet. Ez egyébként hasonló és kapcsolódik Máté elhívástörténetének beillesztéséhez a 9. fejezet csodái közé (9,9-13), végül pedig kicsúcsosodik a 9,37-38 ismert Jézus-logionjában: „Az aratnivaló sok, de a munkás kevés. Kérjétek azért az aratásnak Urát, hogy küldjön munkásokat az ő aratásába.” Ha visszatekintünk az előző fejezetekre, akkor ott is megtaláljuk ugyanennek a gondolatnak az előzményeit is: a 4,18-22; az 5,11-16; az 5,45; a 6,19-20; a 7,13-14; és a 7,24 versekben.

Fölfedezhető másik összefüggés is a két főrész kapcsolatában: Jézus beszédeiben sokat foglalkozik a cselekedetekkel is, így

- mintegy előkészíti csodatételeit,
- utal szavai és tettei egységére,
- tanítványaitól ugyanezt várja és ez a valódi tanítványság kritériuma,
- ugyanarra az Isten iránti bizalomra és hitre tanít, ami Benne is megvan, és éppen csodatételei közben látszik különösen; erre a bizalomra és hitre segít csodával is, de erre van szükség csodái megértéséhez és átéléséhez is. (ld. 5,17-20; 5,48; 6,8b; 6,25-34; 7,7-8; 7,15-24.)

Jézus tanításai és tettei egyaránt kijelentések, s mindkettőben ugyanaz a hatalom nyilvánul meg.

Érdekes, és a két főrész kapcsolatára utal, hogy Mt, aki köztudottan tömören, Mk-nál kevésbé színesen fogalmaz, a csodaelbeszéléseket nemegyszer kibővíti Jézus beszédeivel (pl.a 8,5-13 szakaszban).

Másik fontos jellemzője Mt evangéliumának az ósz-i párhuzam. Nemcsak reflexiós idézetekben mutatkozik ez meg, de az események és szerkesztés hasonló vonásaiban is: „Jézus egy új istennép-gyülekezet megteremtője, az igazi Mózes. ... A Hegyi Beszédben új törvényt ad¹, sőt a törvényt betölti; lejön a hegyről és isteni hatalmával csodákat tesz, stb. Ha a 8,16 több gyógyításról összefoglalóan írt, egymondatos tudósítását nem számítjuk, akkor Mt 8. és 9. fejezeteiben 10 csodatörténet (5-5) van. Éppen annyi, amennyit Isten vitt véghez Izraelnek Egyiptomból való kiszabadításakor.² Nemcsak párhuzam, hanem ellentét is van ebben. Az ósz-i 10 csoda büntető és megkeményítő csoda („csapás”) volt Egyiptommal szemben, s így szolgálta Izrael szabadulását,

de Jézus csodái gyógyító-szabadító és segítő csodák, amint a 9,13-ban Jézus ki is jelenti: „Irgalmasságot akarok és nem áldozatot.”

A 8. fejezet még két nagyon fontos teológiai gondolatot indít el, amik előjönnek és lényeges szerepet kapnak az evangélium későbbi fejezeteiben: az egyik a hit, a másik pedig a választott nép, Izrael fokozódó szembefordulása Jézussal (8,10-13).

Mt-nak az a határozott szerkesztői munkája, amellyel teológiai gondolatmenetének alárendeli az események leírását, azt is eredményezi, hogy a csodaelbeszélések sorrendje Mt-nál nem a történeti sorrend, hanem a szerkesztési elvnek megfelelő fiktív sorrend. Mt 8-9 szerkezetét U.Luz³ nagyon szemléletesen több szálból font fonathoz (Zopf) hasonlítja, amiben hol az egyik, hol a másik szál bukkan elő a fonadékból, miközben az egész eseménysorozat szépen fejlődik, előrehalad.

Mt 8 felosztása a következő:

- 1- 4 Jézus meggyógyít egy leprás
- 5-13 Jézus meggyógyítja a kapernaumi százados szolgáját
- 14-15 Jézus meggyógyítja Péter anyósát
- 16-17 Jézus sok beteget meggyógyít
- 18-22 Jézus követése
- 23-27 Jézus lecsendesíti a tengert
- 28-34 Jézus meggyógyít két gadarai megszállottat

3.2. *Jézus meggyógyít egy leprás (Mt 8,1-4).* A perikópa szerkezete (ld. még a 3.sz. motívumtáblázatot):

- bevezetés: 1-2a,
- előterjesztés: 2b-c,
- csodatétel: 3,
- befejezés: 4.

Ez a csodaelbeszélés egyébként Luz⁴ szerint érdekes, szimmetrikus felépítést mutat:

Amikor lejött a hegyről, nagy sokaság követte őt, és íme, odament egy leprás, leborulva imádta őt, és ezt mondta: „Uram, ha akarsz, megtisztíthatasz.” Jézus kinyújtotta a kezét, megérintette őt, és ezt mondta: „Akarom. Tisztulj meg!” És a lepra azonnal letisztult róla. Ekkor így szólt hozzá Jézus: „Vigyázz, senkinek se szólj, hanem menj el, mutasd meg magadat a papnak, és ajánld fel az áldozati ajándékot, amelyet Mózes elrendelt, bizonyosságul neked”.

A perikópa közepe a 3a-b versrészlet az „érinthetetlen” megérintésével. Ezt övezik a 2c és a 3c versrészletek, bennük az „akarod”-„akarom” és a „megtisztulhatsz”-„Tisztulj meg!” szópárokkal. A következő külső szimmetrikus részlet a 2a-b és a 3d, az „és”-„és”, ill. a „leprás”-„lepra” szópárokkal. A külső gyűrűt az 1. és 4. vers alkotja a bevezetéssel és Jézus zárszavával.

1-2a Jézus lejött a hegyről (1a), amelynek pontos helyét, nevét nem tudjuk. Bizonyára éppen így tetstszik Istennek, mert az ember különben hajlamos a

helyet tisztelni. Pedig ott nem a földrajzi hely volt fontos, mert „az Isten országa közelített el”.

Jézus lejött a hegyről, ahol tanított, ahol új Mózes-ként a törvény új értelmezését adta, ahol programjaként a „törvény igaz betöltését” hirdette meg, és ahol „a mennyei Atya akaratának megcselekvését” tárta követelményként hallgatói, leendő követői és tanítványai elé. A programbeszéd után a tettek következnek, a meghirdetett Isten-országát hitelesítik a csodák: Isten Jézusban közel jött az emberhez, s irgalommal és hatalmasan cselekszik.

Jézus a Galileai-tenger északi partján fekvő Kapernaum közelébe érkezik. Életének számtalan eseménye – sok tanítás, vita, csoda – zajlik ezen a vidéken. Rokoni és tanítványi szálak is fűzik a városhoz. Persze mindez nem ad előjogot a város és környéke lakóinak, csupán lehetőséget, hogy elfogadják a Jézus által felkínált üdvösséget (Mt 11,23).

Jézus nagy sokaság (1b) kíséretében érkezik. A sokaság önmagában nem minőségi, hanem mennyiségi jellemző. Mi hajlandók vagyunk fölcserélni, de Jézus nem! Ő nem keresi, sokszor inkább kerüli a tömeget. Bizonyára ismeri és számol a kedvezőtlen, lelki és politikai vonatkozású tömeghatásokkal. Mt csak tényszerűen említi a sokaságot. Jézus értékelése reális, nem esik a másik végletbe sem, nem fordul globálisan szembe velük. Tudja, hogy közöttük sokan igaz szívvvel keresik őt (Mt 13,24-32). Ma is egyre nagyobb sokaság nevezi magát Krisztus-követőnek, keresztyénnek. Engedjük és segítsük, hogy kövessék őt! Jézus, akiben akarja, személy szerint kiben-kiben elvégzi irgalma, szeretete csodáját. Ő megteheti, hogy a Krisztus-követés „hegyről-lejövet”-lendületét és lelkesedését az ember egész lényével együtt a maga uralma alá vonja.

A beteg megjelenését (2a) két szóval vezeti be Mt: „És íme”. Ezek, mint utaló jelzések a kezdődő drámai eseményekre mutatnak. A helyzet drámai feszültségét akkor értjük meg, ha ismerjük, hogy mit jelentett abban az időben, ott, ez a betegség.

A lepra gyógyíthatatlan, halálos betegség volt, ami fajtájától függően 1 v. 2 évtized alatt fokozódó szenvedések között végzett a beteggel. Szinte részletekben halt meg az illető. Fertőző betegség volt, terjedése megakadályozására különleges intézkedésekre volt szükség (3Móz 13). A leprást, miután a pap megállapította betegségét, „tisztátalannak” jelentették ki, és szigorú rendszabályokkal elkülönítették a közöségtől. A leprásoknak, amerre jártak, kiáltozniok kellett: „Tisztátalan, vigyázzatok, távozzatok!” Két méternél jobban nem volt szabad megközelíteni őket, megérinteni pedig végképpen nem. Így is nevezték őket: érinthetetlenek. Ezek a rendszabályok tkp. az egészségeseket védték, a leprásokat pedig szinte a halottakkal egy sorba állították.

Tudni kell azt is, hogy a zsidók a betegséget Istennek a bűn miatt adott büntetésének

tekintették. Egy ilyen halálos betegség mögött valamilyen szörnyű bűnt feltételeztek. Mindezekkel a betegek is és az egészségesek is tisztában voltak.

Ezek után érthető a feszültség: a leprás nem tartja magát távol Jézustól, hanem odamegy hozzá; várakozással néz Jézusra is: hogyan reagál erre. Tulajdonképpen már ez is csoda – Istennek a gyógyítást előkészítő tette –, hogy a leprás gyógyíthatatlan betegsége tudatában mégis meg akar gyógyulni. Bizonyára hallhatott Jézusról, így támadhatott benne az Úr iránt olyan bizalom és elszántság, amely legyőzte saját reménytelenségét és a társadalmi előírások és előítéletek korlátait.

2b-c A leprás „leborult” Jézus előtt. Ez az isteni hatalomnak kijáró tiszteletadás volt, ezzel Jézus Isten voltát ismeri el a beteg. Másrészt jelzi az imádást, az „imádságban való olyan kitartást, amelyről Jézus megígérte, hogy meghallgatásra talál;”⁵

A leprás Jézust „Uram”-nak szólítja. Ez nem üres udvariassági formula, nem is csak az idegen előlegezett tisztelete (lásd Mt 7,21-22). Ez méltóságjelző, és a beteg hitének kifejeződése, ami megáll a Mt 7,21-22 mérlegén is, és összezseng a tanítványok (8,21.25) ill. a kapernaumi százados (8,6.8) által használt megszólítással.⁶ Ez illeti meg – visszaulva az előzőekre – a Hegyi Beszéd törvényadó Urát.

A leprás kérése tökéletes bizalomról, teljes hitről, és Jézus szuverenitásának teljes elismeréséről tanúskodik. Ugyanaz a megadás fejeződik ki szavában, mint mozdulatában. Csak így lehet Istenhez fordulni imádságainkban:

- leboruló imádással,
- teljes hittel, hogy ő megteheti, és
- tudva, hogy mindez az ő akaratától függ.

Jézus is így tanított imádkozni (Mt 6,9-11) és Ő maga is így imádkozott (Mt 26,39-42).

3. vers Jézus kinyújtja kezét: ez a királyi fenség mozdulata, vagy pedig a próféták Isten hatalmát közvetítő kézfelemelésével rokon. De ebből még nem lehet tudni, mit ad a felemelt kéz: kegyelmet vagy ítéletet, áldást vagy átkot, gyógyít vagy lesújt. A következő pillanatban eldől minden: Jézus megérinti a leprást, az „érinthetlent”.

Jézusnak ehhez le kellett győznie:

- irtózását, iszonyodását a szörnyű betegségtől,
- félelmét a fertőzéstől, a halál érintésétől,
- a társadalmi előítéleteket és korlátokat.

Ő irgalmasságra indult a beteget látva, és közösséget vállalt vele. Erre a krisztusi magatartásra van szükségünk ma is minden szolgálatunkban, és különösen diakóniánkban. Ez a jézusi tett egyúttal előre mutat a Golgotára: Jézus ezzel az érintéssel is kifejezi, hogy ő magára vállalta bűneinket és azok minden következményét a szenvedéseken át a kereszthalálig. Gyógyító hatalmának ebben van a forrása.

„Akarom.” (3c) E csodajelenetben ez a szó fejezi ki Jézus teljhatalmát, isteni erejét. „Tisztulj meg!” (3d) – a gyógyító szó. Lezár egy folyamatot, ami valamikor egy tisztátalan érintéssel (fertőzéssel) kezdődött, majd tisztátalanná nyilvánítással folytatódott,

és minden emberi számítás szerint a halálba vezetett volna. Jézus szava a gyógyulást, a haláltól való szabadulást jelentette. Így Jézus halál feletti hatalmának, húsvéti győzelmének is előlege ez.

4. vers Jézus, a leprához intézett zárószavaival egyrészt hallgatásra inti őt („messiástitok”). Ezt úgy értelmezem, hogy Jézus Isten felé fordítja tovább a gyógyult tekintetét, életét. Ez a csoda lelki megpecsételése. Mintha azt mondaná: „Ez és a folytatás elsőrenden kettőtök ügye: Istené és a tiéd.” Másrészt – összhangban Mt 5,17-tel – visszahelyezi őt a törvény szerint (3Móz 14-nek megfelelően) abba a közösségbe, amelyből eddig a törvény alapján is ki volt rekesztve. Sőt, a 3Móz 14 kettős áldozatot említ. E kettős áldozatban benne van az a kettősség: „az elsővel a gyülekezeti közösségbe jutott vissza az illető, a második az Istennel való közösséghez juttatta vissza.”⁷ A gyógyítás, a csoda teljessé válik.

3.3 Jézus meggyógyítja a kapernaumi százados szolgáját (Mt 8,5-13). A perikópa szerkezete (ld. a 3-as motívumtáblázatot):

bevezetés:	5- 6. v.
előterjesztés:	7-12. v.
csodatétel:	13. v.

Itt nincs meg a csodatörténetek szokásos befejező szakasza. Középpontjában hangsúlyozottan Jézus áll. Feltűnően nagy részt tesznek ki Jézus beszédei. (A történet feltehetően a Q-forrásból származik. Lukácsnál is megvan párhuzamosan; ott színesebb, részletesebb, és közvetlenül a Hegyi Beszéd után következik. Jn 4,46-54 is sok elemében hasonló, feltehetően ugyanazt a tradíciót használta fel.) Luz ezt a történetet Máténál az apoftegma és a csodaelbeszélés keverékének tekinti. Két jellegzetes szava az „Uram” és a „hit”.⁸

Magyarázat: 5-6. Jézus megérkezik Kapernaumba. Ez határváros volt, ami indokolta ott a helyőrséget. A százados a Heródes Antipás római mintára szervezett hadseregének tisztje volt. Egy légió hatvanad része, kb. 100 katona volt egy centúrióra (századosra) bízva. Megbízható, kipróbált emberek voltak. A felügyeletük alá tartozó területen igen nagy felelősség hárult rájuk, de ehhez megfelelő hatalommal is rendelkeztek. Több ilyen rangú ember is szerepel az ÚSz-ben (Mt 27,54; ApCsel 10,22.25; 23,17.26; 24,23; 27,43).⁹

Ez a százados pogány ember volt. Szolgája, akinek érdekében Jézushoz fordult, a rabszolgája volt. A rabszolgát a római világban nem vették emberszámba, csak beszélő szerszámnak tekintették. Fölötte tulajdonosa élet és halál ura volt. Feltűnően szokatlan volt, hogy a város leghatalmasabb embere ennyire szíven viselte szolgája sorsát és orvost keresett neki.

A századosnak tisztában kellett lennie a zsidó szokással is, hogy a zsidók pogány ember házába nem léphettek be. Hatalmánál fogva megparancsolhatta volna egy zsidó gyógyítónak is, hogy menjen el szolgájához, de itt nem ezt tette. Személyesen jött el Jézushoz. Bizonyára hallott Felőle. Itt ismét Isten „előkészítő” csodáját látom. Ebben az emberben olyan aggodás ébredt szolgája iránt, és annyira bízott Jézus gyógyító hatalmában, hogy legyőzve minden

faji, vallási, társadalmi és politikai korlátot, kéréssel fordult az Úrhoz.

A fölébredt felelősségérzet, a szájalom a ránkibizottak iránt, a bizalom Jézusban, az elindulás Felé és a közbenjáró kérés (ima), mind-mind Isten kegyelmének munkája bennünk, már ezek is csodák.

A százados röviden kifejti Jézusnak szolgája betegségét: gutaütött, azaz agyvérzéses, és a szenvedéseit a megkínzott rabszolgák kínszenvedéseire hasonlítja.

7-12 Még jóformán el sem hangzott a kérés, Jézus szinte a százados szavába vág: „Elmegyek és meggyógyítom.” Jézus ezzel a kijelentésével megmutatja, hogy számára a törvény igaz betöltése itt a szenvedő meggyógyítása, s nem tekinti a válaszfalat pogány és zsidó között.

Jézus elhangzott mondata a görögben kérdésként is értelmezhető, ezért többen (pl. Luz, Pongrácz, Varga) kérdésnek is veszik. De nemcsak a kérdések állíthatják döntés elé az embert, s készítenek válaszdásra, hanem olykor egy határozott kijelentés sokkal inkább! Ennek a harcedzett, utasításokhoz szokott katonának ez a gyors ríposzt, hirtelen elébevágás többet jelent, mint egy kérdés. Fölér egy megadásra való felszólítással, vagy egy jelszó kéréssel. Hasonlít egy status confessionis-hoz. A százados válaszában pedig ott rejlik a jelszó: a hit, megszületik a hitvallás.

A válasz katonás nyelven fogalmazódik (8-9.v.). Ebben az elhárító mondatban, hogy „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj”, több minden van. Benne van alázata, s hogy Jézust Úrnak, Királynak tartja. Mt, aki kissé másképp fogalmaz mint Lk, beleérti s érzékelteti ebben a mondatban a zsidó vallási törvény tiszteletben tartását is, hogy a zsidók nem léphetnek pogány ember házába. A századosnak a katonai életből vett példája a felsőbbség parancsadó hatalmáról, s ennek Jézusra való alkalmazása az Úr szemében egyértelműen a legmélyebb hit kifejeződése. Az őszinte hit megtalálja az alkalmas kifejezési módokat még akkor is, ha ezek nem a szokásos kegyes formák; az Úr pedig az őszinte beszédben „megfejtja a jelszót”: a hitet.

Jézust meglepte (10.v.) a százados hite: „elcsodálkozott”. Ő várt ugyan hitet, de az lett volna a természetes, ha ezt Izrael messiás- és csodaváró fiaitól kapja. Az első „hitvalló”, Őt Messiásként tisztelő ember azonban pogány. Lelki rokona a nagypénteki századosnak, aki látva Jézus szenvedését és halálát, így szólt: „Bizony Isten Fia volt ez!” (Mt 27,54).

Jézus csodálkozásának bővebb kifejtését és próféciáját olvashatjuk a 11-12. versekben. Ősz-i képpel festi le az üdvösséget (üdvlakoma a pátriarkákkal, ill. ézsaiási párhuzamok: Ézs 49,12; Ézs 55,1-8), amiben minden nép képviselve lesz. Ez missziói gondolat, ami Mt-nál egyre határozottabb formát ölt, párhuzamosan Jézus uralma kiteljesedésével, és a csúcsa pedig Mt 28,18-20-ban Jézus missziói parancsa. Az üdvösség képével szemben áll az ítélet a „hivatalosok”, Izrael népe ellen, akik örökölt jogként számítanak Isten országára. Ítéletük egyrészt a sötétség, ami a kárhozat jelképe, az Isten jelenlétének (Ézs 60,19) nélkülözése, az Ő világosságának ellentéte. Összecseng ez a korábban a Hegyi Beszédben elhangzott

takkal (Mt 7,21-23) és a későbbi ítéletekkel is (Mt 22,13; 24,51; 25,30). A kárhozat másik jellemzőjét, a szenvedést érzékletesen, nagy testi és lelki gyötrelmek képében írja le Mt: „sírás és fogcsikorgatás”. A 11-12. versek figyelmeztetései szólnak mai elbizakodott keresztyénységünknek is.

13. vers A csoda rövid leírása. Jézus gyógyító szava a százados hitével kapcsolja össze a szolga meggyógyulását. Az Úrnak most nem kellett személyesen találkoznia a beteggel, nem kellett megérintenie, a távolból is meggyógyította. Ez biztatás a mai, a mennybemenetel utáni gyülekezetnek is: ha Ő nincs is itt látható formában, Lelke által a hitre tekintettel, időt és teret legyőzve hatalmasan cselekszik.

A perikópa a gyógyítás megállapításával zárul. Jézus csodáinak – jelenlétének és ajándékainak – meg tapasztalását és megállapítását és az arról való bizonyágtételt nem nélkülözheti a mai gyülekezet sem. Nekünk úgy kell élnünk, hogy meglássuk Jézus cselekvő jelenlétét, ajándékait, akárcsak Máté, és adjuk tovább bizonyágtételként.

Jézus csodája nemcsak a betegre irányult, hanem környezetére is: megerősítette hitüket.

3.4. *Jézus meggyógyítja Péter anyósát.* (Mt 8,14-15) Ebben a történetben különösen szembetűnik Máté tömörsége: nem ír a helységről, ahol ez történt (lehet Kapernaum, de lehet Bethsaida is), nem ír Jézus kíséretéről, sem a ház lakóiról, vagy más szemtanúkról. Egyetlen dolgot emel ki Máté: a beteg Péternek, a tanítványnak az anyósa. Ebben több üzenetet látok:

Az egyik az, hogy Jézus áldása, gyógyító szeretete kiárad tanítványainak közvetlen környezetére is. Nem automatikusan, nem a rokoni kapcsolat előjogán, hanem az ő személyes jelenléte által. A Jézus-követés kölcsönösen megeremti a feltételét az egymásra figyelésnek: a tanítvány családjának, környezetének látókörébe odakerül Jézus. Ugyanakkor Ő is tekintettel van a tanítvány szeretteire: mintegy megerősíti személyes hatalmával a tanítvány bizonyágtételét. Péter esetében is bizonyára voltak ilyen előzményei is a csodának. A tanítvány sokat beszélhetett családjának a Mesteréről. Egyébként is a rokonság figyelmének a középpontjában állhatott az a Tanító, Aki „elhívta” (szinte kiszakította) családjából és kenyérkereső foglalkozásából a családfőt. Jézus Máté fogalmazása szerint „Péter házába” megy be. Ez tulajdonképpen a Mesternek egy „családlátogatása”, pásztori látogatása a tanítványánál. Péter anyósa ilyen előzmények után ismerhette meg Őt, és tapasztalhatta meg gyógyító szeretetét.

A történet másik fontos mozzanata: Jézus közöségvállalása azzal a családdal, amelynek családfenntartóját Ő vonta el. Ezzel kifejezi, hogy gondja van rájuk. Szemléltető példája, alkalmazása ez a Mt 6,24-34-nek és a Mt 9,13-nak. Harmadsorban Jézus így családszerető magatartásáról tanúskodik. El kell kerülnünk a Mt 8,21-22, méginkább a Mt 10,35-37 félremagyarázását. Jézus magát nem a családdal és nem is a ráknbizottakkal állítja szembe, hanem a hitetlenséggel, az aggodalmaskodással, az Ő ügye háttérbeszorításával, a sorrend fölcserélésével. Ő a helyes sorrendre tanít („Keressétek először Isten országát

és az Ő igazságát...” Mt 6,33). Nem igazolja ez sem a katolikus cölibátust, sem más túlzóan kegyes, már-már álszent irányzatokat. Csak arra vonatkoznak a Mester határozott szavai, ha valaki az Ő igaz követésében akar meggátolni bennünket, illetve, ha valaki akár magától, akár mások hatására a Jézust megillető elsőbbséget veszélyezteti. Összecseng ezzel Péter bizonyágtétele az ApCsel 5,29-ben: „Istennek kell inkább engedni, hogynem az embereknek.”

Jellemző ebben a történetben, hogy itt nem Jézust hívták a beteghez, talán nem is tudta, hogy beteg. Valószínűleg csak a fárasztó nap után (ld. Mk 1,21-34) pihenni tért be Péterékhez, és így nyílt alkalma csodát tenni. Vegyük észre mi is: az Úr kérés nélkül tett csodát!

Végül pedig, amint Jézus meggyógyította a beteget, az „szolgált nekik”. Ez a hála kifejeződése is, és a helyreállított életé. Így teljesedik ki Jézus csodája: adományait szolgálatra kapjuk, hogy szolgáljunk velük Neki és felebarátainknak.

3.5. *Jézus sok beteget meggyógyít* (Mt 8,16-17). Ez a szakasz logikailag is két részre osztható, ez megfelel a vershatárnak: a 16. vers összegezés, a 17. vers egy reflexiók idézet Ézsaiástól.

16. vers A szöveg „estére” utal. Mk 1,21-34-gyel összevetve megtudjuk, hogy szombat volt aznap. Ez a zsidóknál pénteken az esthajnal csillag feljövetelétől szombaton ugyaneddig tartott. Jézus tehát a nap folyamán tett csodái során – amikor szóval és érintéssel gyógyított – a zsidó fogalmak szerint még nem végzett munkát. Azonban beteget szállítani – ami teherhordásnak számított – már nem volt szabad. Így érthető, hogy este, tehát már nem szombaton „vitték hozzá” a betegeket. Erre már nem vonatkozott a tilalom.

Az este a megnyugvás, az elcsendesedés, a pihenés ideje, ám Jézushoz ekkor hozzák a sok beteget. Szavai nem elhárítóak vagy szemrehányóak, hanem gyógyító szavak. Talán ő nem volt fáradt? De igen, csakhogy ha szolgálatról volt szó, isteni erejével legyőzte fáradtságát, ezzel is példázta a következő versben megfogalmazottakat „Ő vette el erőtlenségeinket...”. Példát is adott ezzel követőinek és biztatást a szolgálatra, ízelítőt adva Istennek az Ézs 28,12-ben s az Ézs 40,31-ben olvasható csodálatos „energiagazdálkodásáról”.

Mt „sok” megszállotról és „minden” beteg meggyógyításáról ír, ezzel Jézus hatalmát emeli ki. (Formailag ez megfelel a csodatörténetek ténymegállapító és híradó motívumainak.) Ezzel három dolgot tesz (Luz szerint¹⁰), amiket nagyon fontosnak tartok:

- Lényegében összefoglalását adja a csodáknak; a részletesen elbeszélte három történet csak három példa a sok közül. (Ez formailag összecseng Mt 4,23-24-gyel.) Mintegy felhatalmazza a mindenkori keresztyéneket – minket is – a példák kiterjesztésére, aktualizálására. (Vallhatjuk a Zsid 13,8-at!)
- Jézus abszolút hatalmáról tesz bizonyágot („szavával” gyógyít „minden” beteget).
- Előkészíti a 17. versbeli idézetet.

17. vers A Szentlélek megláttatta Mátéval és ő bizonyágot is tesz az üdvtörténeti összefüggésről:

Istennek a próféták által adott ígérete Jézusban teljesedett be. Máté a Messiást látja Benne és ilyen képet is vetít elénk, de ez bizony nem egyezik sokak Messiás-képével és -váradalmával. Jézus nem földi birodalmat gyarapít és nem politikai hatalmakat győz le, hanem az Isten országát hozta el. Ennek bizonyosságai, hogy csodákat tesz, hogy „erőtelenégeinket elveszi” és, hogy „betegségeinket Ő hordozza”.

3.6 Jézus követése (Mt 8,18-22). A 18. verssel a 8. fejezetnek egy új szakasza kezdődik, amit egy útvonal kapcsol össze¹¹: Jézus elhagyja Kapernaumot, hajóra száll, Dekapoliszban ér partot, megtisztít két gadarai megszállottat, majd visszatér Kapernaumba (9,1).

A csodatörténetek sorát ebben a perikópában egy ún. elhívástörténet szakítja meg. Van ugyan, aki ezt is a csodákhoz sorolja, mondván az is csoda, ha egy írástudó Jézust akarja követni, de én nem látom ezt csodaelbeszélés jellegűnek. Sokkal fontosabb, hogy ez a rész több szállal is bele van szöve a környezetébe. Említettem már ezt a kérdést a 3.1. pontban. Kiegészítésül itt csupán a tó meg és a közülük előlépő két személy kapcsolatára utalok: a számszerű ellentétre és a lelkileti hasonlóságra.

A perikópa három részre osztható:

18. v. Jézus útnak indul.

19-20. v. Jézus és az írástudó.

21-22. v. Jézus és egy tanítvány.

18. vers Jézust, beszédei és csodái hatására nagy sokaság követi. Talán nem szívével a tömeglelkedést, a felszínességet, valamint a kimerítő nap után pihenésre vágyva hajóra akarnak szállni, hogy a túlsó partra menjenek. Ez a Galileai-tenger, amit alakjáról neveznek Genezáret (=hárfa)-tavának is, vagy Kinneret-tengernek. A tó partján feküdt a Tibériás nevű város (Heródes Antipás székhelye), s erről nevezték „Tibériás-tavá”-nak is. 20km hosszú és 12km széles a tó, hegyek veszik körül, gyakoriak rajta a viharok. A versben említett „túlsó part” a tó délkeleti része, Dekapolisz (Tíz-város) vidéke, Gadara város környéke.

19-20 Egy írástudó – ma így mondhatnánk: teológus – ment Jézushoz, és lelkesedve a látottaktól és a halottaktól követésére ajánlkozik. Meglepő a nyíltsága és a hangoztatott elszántsága: „követlek, akárhova mégy”. A „Mester” megszólítást használja, ami arról tanúskodik, hogy Jézust inkább „kollégának”, talán tudománya tisztelt alakjának tekinti. Hozzá odaszegeződve – úgy gondolhatta – lehet még újat tanulni.

Erre hangzik Jézus meghökkentő és elgondolkodtató válasza a 20. versben. Ez persze nemcsak neki, hanem a tömegnek és a későbbi koroknak is szól. A válasz első fele érzékletes és van benne párhuzam a Mt 6,26-29-cel és a Mt 10,29-cel. De nyomban szembe is állítja vele Jézus a maga sorsát. Itt magát az „ember Fiának” nevezi. Az írástudónak tudnia kellett, hogy ki az „ember Fia”: ismerte az írásokat (Dán 7,13), és ismerhette Izráel messiási váradalmait is, melyben győztes király képe lebegett a szemük előtt.

Jézus eddigi tanítása és csodái már mutatták azt, hogy az Ő uralma más: szolgálat és közösségvállalás beteggel, kiszolgáltatottal, bűnösrel és megszabadításuk. Ezért „nincs hová fejét lehajtania”. Ezzel az

igazi tanítványság előképét és sorsát vetíti elénk, és benne van az első gyülekezet bizonyágtétele is.

Jézus követéséhez nem elég a lelkesedés, az elhatározás, az ajánlkozás. Mégoly alapos tudás és megfontolás mellett is megtörhetik ezt olyan akadályok, kísértések, amikre nem gondolt a számító ember. Követésének garanciája Ő maga, az Ő elhívása és ennek hittel való elfogadása. Amint az a másik úsz-i írástudóval történt, aki keresztyénüldözőből Krisztus követőjévé, Saulból Pál apostollá lett.¹² Ő volt ott a damaszkuszi úton nem eszközként akarta tudománya mellé „csatolni” Jézust, hanem engedte, hogy az Úr vonja őt tanítványai sorába, ezt mondván: „Uram, mit akarsz, hogy cselekedjem?” (ApCsel 9,6).

Sarkítva ez azt is jelenti, hogy ha valaki Jézust csupán kutatása tárgyának, netán eszközeinek tekinti, az rossz úton jár, holt tudományt űz és a Mester elutasítására számíthat; de akinek Jézus Ura és Megváltója, azt Ő megőrzi, Lelkével és Igéjével tanítja, s a teológiában az élet tudományára lel és csodákat él át.

21-22 Ez a történet igen problémás, nehezen értelmezhető és sok félreértésre ad okot. Egy tanítvány Jézus türelmét kéri arra az időre, amíg eltemetné apját. Jézus megdöbbenő választ ad: „Kövess engem, és hagyd a halottakra, hogy eltemessék halottaikat!”.

A történet, s főként Jézus szavai értelmezésénél sokan a „kiskaput” keresik: megpróbálják föloldani az ellentmondását más jézusi kijelentésekkel, s úgy vélik, Jézus azért nem gondolta olyan szigorúan. Rienekker¹³ más véleményen van, és két lehetőséget lát: 1. Az apa nem halt meg, csak talán halálán volt, s a tanítvány a várható halálesetre nézve kérte Jézus türelmét. 2. Az apa meghalt. Az igen kemény szavakkal a személyéhez fűződő követelményre inti Jézus a tanítványt, s arra a sorrendre figyelmezteti, hogy mi elsősorban „a mennyei Atya fiai” vagyunk (Mt 5,45; 23,9).

A 2. változattal értek egyet, kiegészítve Luz¹⁴ véleményével, miszerint Jézus szava sokkoló és döntésre készítő kijelentés volt, ezzel is hangsúlyozva a „Kövess engem” felszólítását.

Végül pedig látok ebben a versben egy húsvétra utaló párhuzamot is. Amint a sír elválasztja a holtakat az élőkől, a feltámadott Krisztus üres húsvéti sírja a választóvonal a kárhozat és az örök élet között.

3.7. Jézus lecsendesíti a tengert (Mt 8,23-27). A perikópa felosztása (ld. 3.sz. motívumtáblázat):

- bevezetés: 23-24a Jézus hajóra száll, majd kitör a vihar;
- előterjesztés: 24b-26a Jézus alszik, a tanítványok segítségét kérve fölébresztik;
- a csodatétel: 26b-c Jézus lecsendesíti a tengert;
- befejezés: 27 Az emberek csodálkoznak.

Mk párhuzamos elbeszélésében (Mk 4,35-41) azt is írja, hogy „de más hajók is valának vele” (36. v.). Ennek a Mt 8,27-ben annak értelmezésében lehet szerepe, hogy kikre vonatkozhat az „emberek pedig elcsodálkoznak...” mondat.

Magyarázat: 23-24a. Megtörténik a 18. versben jelzett hajóra szállás. A tanítványok követik Jézust. E „követés” összecseng a 20. verssel, ahol Jézus előreve-

títi a tanítványok sorsát: részesedésüket az Ó sorsában. Jézus és tanítványai egy hajóban utaznak – átvitt értelemben is igaz ez, a gyülekezetet, az egyházat szimbolizálja. Érdemes megfontolni Luz véleményét¹⁵, aki arra figyelmeztet, hogy ez a történet igen tág keretek között értelmezhető. Lát azonban három korlátot Mt elbeszélésében, ami ezt a nagy szabadságot behatárolja: 1. Mt szövegének középpontjában a hit van. 2. Mt a tanítványok, tehát a közösség megtapasztalásáról beszél. 3. Isten segítsége és az emberi mentőövek (Ringen) összekapcsolódnak, a követés nem passzivitás.

A tenger egyelőre csendes, de csakhamar vihar kerekedik. A rev. Károly szerint: „nagy háborgás lón”; az eredeti a „földrengés” szót használja, ami a világ vége asszociációját is keltette. (Mint a magyarban az „ítéletidő” kifejezés.) A vihar nagyságát s a veszélyt is jelzi Mt: „a hajót elborították a hullámok”. (Így is egyszerűbb a fogalmazása, mint Mk-é.)

24b-26a Jézus alszik, az eredeti szerint mély álomba merült. Emberi vonás: a kimerítő nap után végre alhat. Nem kényelmes hálóhelyen, csupán egy kis halászbárkán, amin csak ülve lehetett aludni. Az időközben kitört vihar ellenére is nyugodtan alszik. Ebben fiúi bizalma, teljes hite nyilvánul meg az Atya iránt.

A tanítványok – közülük többen edzett halászem-berek – bizonyára mindent megpróbálnak, hiszen rájuk van bízva a hajó és az alvó Mester. Végül is tehetetlenek a viharral szemben, s fölkeltik Jézust, hogy segítségét kérjék. „Uram”-nak szólítják, és kéri, „ments meg minket”; ezekben megmutatkozik hitük (ha kicsiny is) és bizalmuk az Úr iránt. Látszik viszont félelmük és kétségbeesésük is, amint a kérdéshez hozzáfűzik: „... mert elveszünk”.

Jézus szemrehányó, vagy inkább tanító kérdéssel válaszol: „Mit félték, kishitűek?” Emberi számítás szerint minden okuk megvolt a félelemre. Csakhogy ők az ég és föld Urával voltak egy hajóban, ezért nem kellett volna kétségbe esniök. „Kishitűek” –, mert ugyan Jézushoz fordulnak, de ezt félelemből, utolsó lehetőségként teszik, s nem úgy ahogy Jézus bízza magát az Atyára. Kishitűségük azonban mégiscsak hit és nem hitetlenség, mert Jézushoz fordul, Ő pedig mentő csodájával ajándékozza meg őket, és ezzel növeli hitüket. Jézusnak ez a hitet gyarapító irtalma fejeződik ki Mt 12,20; Mt 13,12 és a Mt 25,29 versekben is. (Érdekes, hogy e „kicsinyhitű” jelzőt csak Máté használja: egyszer a Hegyi Beszédben, Isten gondviseléséről tanítván [6,30], kétszer mentő-csodában [8,26 és 14,31], egyszer pedig egy tanítása félreértése kapcsán [16,8] mondja ezt tanítványainak.)

26b-c Jézus lecsendesíti a vihart, a tengert; megmutatkozik hatalma a természet erői fölött. A hirtelen beállt nagy csendben továbbhajóznak a tanítványok Urukkal együtt. Ez a nyugalom nemcsak a vihar kontrasztja, hanem áldásos, termékeny csend is egyben. A tanítványok boldogan és hálással gondolhatják végig az eseményeket, hálával fordulhatnak Urukhoz és növekedhet a hitük. Abban a közösségben, amelyben átértékelték Isten szabadítását, áldjuk Őt a lecsendesedett viharokért, s kérjük és fogadjuk el Tőle és Vele e csendben nyert minden áldását.

27. vers Az „emberek” – nem a tanítványok, nem ők csodálkoztak. Lehetett a hajó esetleg idegen legénysége és más hajók utasai (Mk 4,36), akik hírt vitték a csodának. Vonatkozhat ez Mt gyülekezetére is. Az emberek csodálkozása kérdésben tört ki. A kérdés megválaszolása az olvasó hitére van bízva. A választ azok tudják, akik „egy hajóban utaznak Vele” és hittel élik át csodáit.

3.8. Jézus meggyógyít két gadarai megszállottat (Mt 8,28-34). A perikópa szerkezete (ld. a 3.sz. motívum-táblázatot):

- bevezetés: 28. v. Jézus előtt a két megszállott,
- előterjesztés: 29. v. a démonok ellentámadása,
- csodatétel: 30-32. v. a démonok kiűzése,
- befejezés: 33-34. v. a gadaraiak elküldik Jézust.

Mt nagyon erősen lerövidítette az alapul vett (Mk 5,1-20) történetet. Ennek mélyebb okát nem látom – bár a szakirodalomban sok vita folyik körülötte –, inkább Mt lényegretörő fogalmazásának tulajdonítom. Igaznak és fontosnak tartom Luz-nak¹⁶ azt a megállapítást, hogy a történetben mindvégig Jézus áll a középpontban, de indirekt módon. Mintegy tükrözik Őt a megszállottak, a démonok, a pásztorok és a gadarai polgárok.

Van a történetben egy másik probléma is: a helyszín. Mk Gerázáról ír, míg Mt Gadarába, pontosabban a „gadaraiak földjére” helyezi a történetet. Ebben jobb helyismerete játszhatott szerepet. Gadara a tengertől csak 10km-re, míg Geraza 45km-re volt. A történet környezete így reálisabb. A másik dolog, hogy Gadara volt Peraea fővárosa, így elképzelhető az is, hogy a fővárosával említik a tartományt.

Magyarázat: 28. vers Jézus a Galileai-tenger Kapernaummal átellenben lévő, DK-i partjára, Dekapolisz (Tízváros) területére érkezik. „Gadara környéke a tóig nyúló megközelíthetetlen sziklás vidék, egyetlen keskeny ösvény vezet a tótól a városba.”¹⁷ A sziklákba vájt, sírboltoknak szánt üregek búvóhelyül szolgálhattak a megszállottaknak. A megszállott embert ördögi erő, gonosz szellem, démon veszi hatalmába. A rajta látható jelek (kegyetlen, ön- és közveszélyes, sírboltokban lakik, stb.) csak a benne dolgozó démon külső hatásai. Tehát a megszállottság nem azonosítható valamilyen pszichés betegséggel (ld. a 2.2.1.b pontja).

29. vers A démonok felismerik Jézust és szembesze-gülnek Vele. A „Mi közöd hozzánk” kérdés azt tükrözi, hogy a démonok saját felségterületüknek tekintik a megszállott embert és nincsenek tisztában Isten munkáinak rendjével.¹⁸ Ez egyébként a bűn és az uralma alatt élő ember szokásos reakciója Isten közeledtére.

Jézust megnevezik a démonok: „Isten Fia”, ők az első, akik így szólítják meg Őt. Ez nem a meghódolásnak, hanem éppenséggel a vele való szembehelyezkedésnek a jele. Meglátszik ebben annak a pogány hitnek a kifejeződése is, hogy ha egy szellemet vagy egy istenséget nevének szólítanak, akkor hatalmuk is van fölötté.

A 29b arról tanúskodik, hogy mégiscsak volt valami fogalmuk a démonoknak a tényleges erőviszonyokról,

de késleltetni szerették volna vereségüket. A jelent még saját idejüknek tekintik. Ennek az ördögi mesterkedésnek az indulata is megvan a bűnös emberben, amikor szeretné elhárítani vagy késleltetni az Isten akaratának érvényesülését a maga akaratával szemben.

30-32 Mt nem közöl semmiféle vitát Jézus és a démonok között, mindjárt a csoda leírásába kezd. Ezzel a drámai tömörséggel jelzi, hogy a harc eldőlt, vége a démonok idejének, eljött az Úr ideje. Ez lehet a biztatásunk, várván az Úr visszajövetelét, de szenvedve a Sátán „utóvédharcait” is.

A 30. versben megjelenik egy disznónyáj. A disznó a zsidóknál tisztátalan állatnak számított, a megszálló rómaiaknál pedig felségjel, címerállat volt. Izraeli szemszögből nézve kettős „haszon”, hogy a démonok a disznónyájba akarnak menni.

Jézus egyetlen „Menjete” szavával kiűzi a megszállottakból a démonokat, s azok belemennek a disznókba. Hatásuk, erejük ekkor mutatkozik meg igazán: a disznónyáj a tengerbe rohan, és odavész a démonokkal együtt. A történet ezen a ponton világosan megmutatja, hogy mi a bűn vége, mi a Sátán célja az emberrel: az elállatiasítás. „Ha Isten meg nem akadályozza a gonosz lélek munkáját: velünk történik meg, rajtunk megy végbe a csordává változás.”¹⁹ Jézus azonban Úr a gonosz lélek felett is, a bűn felett is, és a golgotai kereszten teljes győzelmet aratott a Sátán felett.

33-34 A pásztorok elfogulatlan, tárgyilagos hívívőknek tűnnek. Nem tudni, hogy mi volt számukra a meghatározó élmény: Jézus csodája, vagy nyájuk odaveszése. Az előbbi szemtanú voltuk és a 33b megjegyzés teszi valószínűvé, az utóbbit kenyérekeresetük elvesztése. A város lakóinak reakciója egyértelmű: a nyájat sajnálják, nem a megszállottak megszabadulásának örülnek, s Jézust, aki mindennél hatalmasabbnak bizonyult, kiutasítják a városból. Ez a bűnös ember legveszedelmesebb magatartása: Jézus visszautasítása, az elzárkózás Előle.

A harc mindvégig a megszállottakban, vagy rajtuk és körülöttük, de mindenképpen értük folyt. Ennek a történetnek az az evangéliuma, hogy a bűn és a sátán ellen harcoló Jézus Krisztus egyben a mi megszabadításunkért harcolt és győzött. Győzött ebben a csodában is, de végérvényes győzelmet kereszthalálának és feltámadásának csodája szerzett. Hitünk ebbe a győztes megváltó és megtartó Úrba, az Élet Fejedelmébe fogódzhat.

Jegyzetek az 1. fejezethez

1. *Bolyki János*: Újszövetségi bevezetés (Református Teológiai Akadémia Budapest, Levelező Tagozat, ideiglenes jegyzet; 1990.) 9. oldal. – 2. *Bolyki* i.m. 12. oldal. – 3. *Bolyki* i.m. 13. oldal. – 4. *Bolyki* i.m. 22. oldal. – *Ravasz László*: Az Újszövetség magyarázata I. (Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1991.) 36. oldal. – *Budai Gergely* – *Herczeg Pál*: Az Újszövetség története (A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1985.) 118-119. oldal. – *Varga Zsigmond*: Máté evangéliumának magyarázata (Jubileumi kommentár „A Szentírás magyarázata”; kiadta: a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1974.) 4. ol-

dal. – 5. *Bolyki* i.m. 23. oldal. – *Budai* – *Herczeg* i.m. 118-119. oldal. – 6. *Bolyki* i.m. 24. oldal. – 7. *Bolyki* i.m. 23. és 25. oldal.

Jegyzetek a 2. fejezethez

1. Ezt a fejezetet alapjában véve a következő műre támaszkodva írtam: *Tarjányi Béla* (fordította és átdolgozta): *Evangéliummagyarázatok III. Csodák.* (A Pázmány Péter Hittudományi Akadémia Levelező Tagozatának jegyzete; Budapest, 1985.) (Az eredeti mű szerzői: *Steiner*, Anton és *Weymann*, Volker; címe: *WUNDER JESU* Bibelarbeit in der Gemeinde, Themen und Materialien. Band 3. Friedrich Reinhardt Verlag Basel (Benziger Verlag Zürich-Köln. 1978.)

E fejezetben felhasznált további irodalmak:

Bolyki János: Általános bevezetés a csodatörténetekhez [=Jézus csodáihoz/ (Kézirat) – *Herczeg Pál*: Az Újszövetség teológiájának vázlata (Budapesti Református Teológiai Akadémia, 1986.) – *Niebergall*, F.: *Praktische Auslegung des Neuen Testaments* (2. Auflage Verlag von J.C.B. Mohr / Tübingen 1914.) – 2. *Tarjányi*: i.m. 7. oldal – 3. *Tarjányi*: i.m. 10. oldal – 4. *Tarjányi*: i.m. 11-12. oldal – 5. *Tarjányi*: i.m. 12-13. oldal – 6. *Niebergall*: i.m. 75. oldal – 7. *Herczeg*: i.m. 20. oldal – 8. *Bolyki*: i.m. 1. oldal – *Tarjányi*: i.m. 22. oldal – 9. *Bolyki*: i.m. 2-3. oldal – 10. *Tarjányi*: i.m. 23. oldal – 11. *Bolyki*: i.m. 1. oldal – *Tarjányi*: i.m. 23. oldal – 12. *Bolyki*: i.m. 1. oldal – *Tarjányi*: i.m. 24. oldal – 13. *Tarjányi*: i.m. 15-16. oldal – 14. *Tarjányi*: i.m. 166. oldal – 15. *Tarjányi*: i.m. 18-19. oldal

Jegyzetek a 3. fejezethez

1. *Ravasz László*: Az Újszövetség magyarázata I. (Kiadta a Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya Budapest, 1991.) 36. oldal – 2. *Rienecker*, Fritz: *Das Evangelium des Matthäus* (Brockhaus Verlag Wuppertal 1981. / 11. kiadás) 91. oldal – 3. *Luz*, Ulrich: *Das Evangelium nach Matthäus* (Mt 8-17) (EKK zum Neuen Testament I/2; Benzinger/Neukirchener Verlag 1990.) 6. oldal – 4. *Luz*: i.m. 8. oldal – 5. *Pongrácz József*: Máté evangéliuma magyarázata (Theológiai kézikönyvek: 2.; Pápa Főiskolai Könyvnyomda 1933.) 87. oldal – 6. *Luz*: i.m. 9. oldal – 7. *Pongrácz*: i.m. 88. oldal – 8. *Luz*: i.m. 12-13. oldal – *Pongrácz*: i.m. 88. oldal – *Ravasz*: i.m. 112. oldal – 9. *Pongrácz*: i.m. 88. oldal – *Ravasz*: i.m. 112. oldal – *Varga Zsigmond*: Máté evangéliumának magyarázata (Jubileumi kommentár „A Szentírás magyarázata”; kiadta: a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1974.) 12. oldal – 10. *Luz*: i.m. 19. oldal – 11. *Luz*: i.m. 20. oldal – 12. *Rienecker*: i.m. 104. oldal – 13. *Rienecker*: i.m. 104-105. oldal – 14. *Luz*: i.m. 25. oldal – 15. *Luz*: i.m. 30. oldal – 16. *Luz*: i.m. 31. oldal – 17. *Varga*: i.m. 13. oldal – 18. *Varga*: i.m. 13. oldal – 19. *Ravasz*: i.m. 115. oldal

1. *Bolyki János*: Általános bevezetés a csodatörténetekhez (=Jézus csodáihoz) (Kézirat) – 2. *Bolyki János*: Újszövetségi bevezetéstán (Református Teológiai Akadémia Budapest, Levelező Tagozat, ideiglenes jegyzet; 1990.) – 3. *Budai Gergely* – *Herczeg Pál*: Az Újszövetség története (A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991.) – 4. *Herczeg Pál*: Az Újszövetség teológiájának vázlata (Budapesti Református Teológiai Akadémia, 1986.) – 5. *Luz, Ulrich*: Das Evangelium nach Matthäus (Mt 8-17) (EEK zum Neuen Testament I/2; Benzinger/Neukirchener Verlag 1990.) – 6. *Niebergall, F.*: Praktische Auslegung des Neuen Testaments (2. Auflage Verlag von J.C.B. Mohr / Tübingen 1914.) – 7. *Pongrácz József*: Máté evangéliuma magyarázata (Teológiai kézikönyvek: 2.; Pápa Főiskolai Könyvnyomda 1933.) – 8. *Ravasz László*: Az Újszövetség magyarázata I. (Kiadta a Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya Budapest, 1991.) – 9. *Rienecker, Fritz*: Das Evangelium des Matt-

häus (Brockhaus Verlag Wuppertal 1981./11. Auflage) – 10. *Tarjányi Béla* (fordította és átdolgozta): Evangéliummagyarázatok III. Csodák. (A Pázmány Péter Hittudományi Akadémia Levelező Tagozatának jegyzete; Budapest, 1985.) (Az eredeti mű szerzői: Steiner, Anton és Weymann, Volker; címe: Wunder Jesu Bibelarbeit in der Gemeinde, Themen und Materialien. Band 3. Friedrich Reinhardt Verlag Basel / Benziger Verlag Zürich-Köln. 1978.) – 11. *Varga Zsigmond*: Máté evangéliumának magyarázata (Jubileumi kommentár „A Szentírás magyarázata”; kiadta: a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1974. – LEXIKONOK: Bibliai nevek és fogalmak (Primo Budapest, 1988.) – Stuttgarter Bibliai Kislexikon (fordította *Sántha Máté*; eredeti címe; Kleines Stuttgarter Bibellexikon. Eredeti kiadója: Verlag Kath. Bibelwerk GmbH Stuttgart und Christliche Verlagsanstalt Konstanz. 1970. 2. kiadás.)

Mészáros Sándor

Pál apostol két beszéde

A Budapesten 1992 őszén tartott bibliai teológiai szeminárium anyaga az egyház kialakulásáról (jeruzsálemi gyülekezet, ősegyház, a páli misszió eseményei) szóló bibliai leírások vizsgálata volt.

Miután közismert és általánosan elfogadott az a tény, hogy Lukács nem az ősegyház pontos történetét akarta megírni, hanem műve célja a histórián keresztül a hitre segítés, a vizsgálatnak az volt a célja, hogy lehetőleg minél szélesebb tablóba állítva ismerjük meg az ősegyház kérégmája kialakulásának menetét és szempontjait.

A 15 dolgozathból álló sorozatnak két kiemelkedő darabja az itt következő két tanulmány.

Dr. Herczeg Pál

Pál Athénben (ApCsel 17,16-34)

Pál athéni tartózkodása, illetve Lukács erről való beszámolója és az apostolnak az Areopagoszon mondott beszéde az ApCsel legvitatottabb perikópái közé tartozik. Ez a megállapítás tulajdonképpen érthető is, hiszen a zsidó talajból fakadt kereszténység – amely eddig csak közvetve volt kitéve a hellenisztikus hatásoknak – itt és most találkozik közvetlenül a klasszikus görög kultúra és filozófia képviselőivel.

Épp emiatt számos probléma merül fel itt: a perikóppal kapcsolatos bevezetéstani kérdések, a perikópa specialitásai, Pál és a görög filozófia, Pál beszédének sajátosságai és egyebek.

E perikópa mindig is a „kényesebb, vitatottabb” részei közé tartozott a Szentírásnak. Erre nézve elég csak az irodalom-kritika legfontosabb darabjait, véleményeit megnéznünk.

Eduard Norden 1913-ban, Lipcsében kiadott vallástörténeti tanulmányában („Agnosztosz theosz”) első sorban klasszika-filológiai szempontból foglalkozik e kérdéssel. Mondanivalója tulajdonképpen az, hogy ez a szakasz nem lukácsi, a beszéd pedig nem páli. Az egész művet egy redaktor későbbi betoldásának tekintti. Szerinte a II. század elején keletkezett, közvetlen forrásának pedig Apolloniusz egy elbeszélése tekinthető. Ez az Apolloniusz a közhit és életrajzírója: Philostratusz szerint egy csodatévő filozófus volt. Philostratusz idézi Apolloniusz egy beszédét, melyben arról szól, hogy az athéniak „ismeretlen istenek”-nek

emeltek oltárokat, s ő maga is – mármint Apolloniusz – sokszor járt Athénben, és sokat beszélt az ottani filozófusokkal vallási kérdésekről. Így hozza fel Norden azt a feltevést, hogy az a „bizonyos későbbi redaktor” ezt a beszédet használta fel.

Ezt a negatív véleményt még ugyanabban az évben cáfolja von Harnack egy kommentárjában. Szerinte Norden kombinációjában bizonytalanok az alapul vett adatok, de még ha igaz is volna állítása, akkor sincs szükség arra a feltételezésre, hogy nem Lukács írta ezt a perikópát, mert ő is ismerhette és felhasználhatta az említett Apolloniusz-beszédet és iratot.

Egy másik kritikai-elutasító álláspont Alfred Loisy részéről, ennek bizonyítékai:

- 1.) „Gyanúsán” bizonytalanok Silás és Timóteus helyváltoztatására vonatkozó adatok.
- 2.) Nehéz elhinni, hogy Pál ennyire otthonosan mozgott volna a görög filozófia aktuális formuláiban. Szerinte a szerző azért vezeti be ezt a beszédet, s látja el egy mesterkélt kerettel, hogy a keresztényen apologetika egyik közismert tételéhez jó kiindulási ponttal szolgálhasson. Mégpedig: „mindaz, ami a pogányok vallásában is igazán értékes, a keresztényen kijelentésben teljesedik ki...”
- 3.) Elképzelhetetlen, hogy Pál ellen formális pert indítottak volna Athénben, hiszen szó sincs vádról, vádlóról és vádlottról. (Az „Areopagosz” kettős jelentésének – areos=domb és bírói testület – problémájára még visszatérek.

Ellenvéleményként, ezekre való válaszként *Lake* és *Jackson* (*The Beginnings of Christianity*, London 1923.) többek között kifejti: „Pál kétségkívül mindent elkövetett, hogy kapcsolatot találjon hallgatói gondolkodásmódjával..., máshogy beszélt a pisidiai Antiochia zsidó hívőinek, máshogy beszélt a tudatlan liszt-rai polgároknak és megint másképp a „művelt” athéniaknak. Nekik filozófiai módszerekkel igyekszik kimutatni, hogy a keresztyén vallás az egész emberiség közös, egyértelmű vallása...”

Pál athéni szereplésének hitelessége szempontjából érdekes, hogy maga sem említi, csak az 1Thessz 3,1-ben, mint átmeneti tartózkodási helyét. Emellett talán érdemes megjegyezni, hogy maga a szituáció is speciálisnak számít (utcai beszélgetések), hisz az ő „eljárása” az volt, hogy zsinagógákban, magánházaknál hirdette az evangéliumot.

Itt szólnék néhány szót az athéni főtéren vitázó Pál „vitapartnereiről”: Lukács a kor számos filozófiai irányzatai közül csak kettőt említi: a sztoicizmust és az epikureizmust.

- a) A *sztoikus* irányzat a kitioni *Zénón*hoz nyúlik vissza (Kr.e. 300 körül), aki egy csarnokban (stoa) gyűjtötte össze tanítványait. Ehhez az irányzathoz tartozott *Kleanthesz* is, akinek mondását az apostol idézi beszédében. (Latin nyelvterületen a sztoa legismertebb képviselői *Seneca* és *Marcus Aurelius* voltak). Tanításuknak lényege a panteizmus: Isten és a világ igazában nem különböznek egymástól, az emberi értelem is része a világot átható isteni értelemnek.
- b) Az *epikureizmus* alapítója a számoszi *Epikuros* (341-270). Ez az irányzat inkább az „etikára” tette a hangsúlyt. Az élet élvezetét látták a legnagyobb bölcsességnek – szemben a szigorú önfegyelmet és az akarat gyakorlását hangsúlyozó sztoikusokkal.

E két filozófiai irány tehát eltért egymástól, abban azonban megegyeztek, hogy mindkettő elutasította a világtól különböző személyes istenséget. Emellett mindkettő bizonyos humanizmust hirdetett, és kereste a titkok megoldását.

A filozófiai viták hagyománya elevenen élt Athénban. Pál a város főterén szóba állt velük, s már ott hirdette az evangéliumot. Egyeseknek az volt a benyomásuk, hogy idegen isteneket hirdet: Jézust és a Feltámadást (*Anastasia*). Ők ugyanis az *anastasia*-t istennőnek vélték.

A tanítás kifejtésére, Pál apostol beszédére az Areopagoszon került sor. Mint már említettem, vitatható, hogy a szó két jelentése közül melyik vonatkozik ide. Többen azt a véleményt tartják, hogy a bírói testület előtt, a hivatalos hatóságok előtt mondta beszédét. Lukács ugyanis szívesen közöl ilyen helyzeteket, s emellett a vélemény mellett szól az a tény is, hogy a főtanács tagjai közül is jelen voltak egyesek, amint azt a végén *Dioniziosz* megtéréséből láthatjuk. Valószínűbb azonban, hogy Lukács magára a dombra gondol, máskülönben feltehető, hogy némi magyarázatot fűzött volna arra nézve, hogy miért viszik Pált a bíróság

elő. Ezenkívül nincs nyoma védekezésre, formális ítéltre, perre utaló motívumoknak.

Magáról a beszédről ma már mindenképpen elmondhatjuk, hogy semmiképpen sem tekinthető Pál szószerinti prédikációjának. A szokásos stílusánál „művészből” formában írja le Lukács. A beszéd szerkesztése nagyjából hasonló módszerekkel készült, mint az ApCsel többi beszéde. Valószínűleg Lukács rendelkezésére állt néhány szóbeli adat és írásbeli feljegyzés, s ezekből a forrásokból rövid vázlat formájában – de jellegzetesen, a helyzetnek megfelelően – „rekonstruálta” a beszédet.

Teológiai vonatkozásában jogos a kérdés: mennyire sikerült, s egyáltalán akarta-e Lukács Pál és a hellenisztikus irányzatok közti szakadékot átvívelni, s az akkor uralkodó sztoikus népfilozófiát az evangéliummal összeegyeztetni?

A kérdés annál is inkább jogos, ugyanis a beszéd számos olyan motívumot tartalmaz a sztoikus filozófia és a hellén misztika területéről, ami egyedülálló az Újszövetségben. Többek között: a panteisztikusan hangzó „élünk, mozgunk, vagyunk” – triász (*Epimenidesz* Kr.e.VI.sz.), amelynek számos variánsa ismeretes korabeli forrásokból, a már említett sztoikus *Kleanthesz* *Zeusz*-himnusza, az „istenség”-ről szóló beszéd, stb. Hogy mindezek ellenére nem egy hellenisztikus beszéd van előttünk, ahhoz nem férhet kétség.

- 1) Lukács Pált nem úgy ábrázolja, mint filozófust a filozófusok között. Beszéde sem Istennek a történelemből és a természetből következő létének bizonyításából áll, s nem ezek racionális összefüggéseire céloz, hanem az élő Istent és üdvítettét hirdeti.
- 2) Már a keret-elbeszélés is nyomatékosan megnevezi e páli prédikáció témáját: Jézust és a feltámadást.
- 3) Végül egy formatörténeti megfigyelés: a beszéd felosztásában szigorúan követi a pogánymissziós prédikációk sémáját. (1Thessz 1,9 s.köv.; Zsid 6,1 s.köv.):
  - a) Isten hatalmára, teremtői voltára való utalás.
  - b) Isten megtérésre hívó szavának, a hit lehetőségének meghirdetése.
  - c) A világ ítélőjeként eljövő Jézusról szól.
  - d) Megalapozás, a feltámadt Jézusra való utalás által.

Talán azért az feltűnő, és épp amiatt beszélhetünk sajátosságról, mert e perikópában az a) pont aránytalanul nagyobb részt foglal el. (24-29.)

Következő lényeges kérdés: hogyan viszonyul a beszédből kikövetkeztethető, Lukács által leírt teológia Pál apostol teológiai nézeteihez?

Három lényegesebb különbséget fedezhetünk fel:

- 1) A természetes istenismeret kérdésében Pál sokkal negatívabban ítél, mint itt Lukácsnál. (Róm 1,18 s.köv.)
- 2) A pogányok felelősségének kérdésében. Szintén a Római levél alapján, a pogányok engedtlenségük miatt Isten ítélete alatt állnak. Lukács pedig itt „tudatlanságukat elnéző” Istenről beszél.

3) Pál teológiájának középpontjában Jézus keresztalála áll, itt egyáltalán nem említi.

Szólni kell még az „ismeretlen istennek” (agnosco theo)-oltár feliratról, amelyből kiindul Pál beszédében. Ez a felirat is a vitatott kérdések közé tartozik. Mindenesetre valószínű, hogy eredetileg „ismeretlen istenek” volt a felirat, s ezt alkalmazta saját céljára Pál.

Szintén érdemes megemlíteni a 22. verset, amelyben Pál a pogányok „vallásosságát” említi. Az erre használt „deiszidaimoneszterosz” szó csak ezen a helyen fordul elő. Ezt a szót megkülönböztetve az „euzszebein” (ld. 23.v.) jelentésétől, minden valószínűség szerint csak a pogány babonával kapcsolatban használták.

Néhány szó a perikópa végéről. Mint már említettem, itt az apostol nem szól olyan nyíltan a pogányok felelősségéről, mint a Római levélben, hanem csak azt hangoztatja, hogy Isten az ítéletet egy férfi által fogja végrehajtani, akit azzal igazolt, hogy feltámasztotta a halálból. Nem valószínű, hogy az apostol a hallgatósága előtt csak ilyen röviden utalt volna Jézus messiási mivoltára és feltámasztására. Lukács ellenben csak a tanítás vázát közli, illetve arra mutat rá, hogy Jézus feltámasztása mennyire érthetetlen volt az athéniak számára. Nem beszél Jézus Istenfiúságáról sem. Természetesen a hallgatók nagy része „megtorpant” a feltámasztás gondolatánál. A platonista filozófia szerint a lélek ugyanis, mint öröktől létező szellemi idea került a testbe, tehát örülhet, hogy egyszer megszabadul attól. Végül két nevet említ, akik hittek az evangéliumnak: Dioniziuszt és egy Damarisz nevű asszonyt.

Később sehol sem olvasunk az athéni gyülekezetről.

Hogy Lukács mégis ilyen részletesen közli Pál athéni beszédét, bármilyen feltűnően csekély volt az eredménye, annak valószínűleg az az oka, hogy e beszéd fontos volt az evangélium terjedésének *üdv történeti* előrehaladása szempontjából...

Azt hiszem ez az a gondolat, ami e perikópa problémáit, kérdéseit – ha nem is oldja fel maradéktalanul – de helyes relációba helyezi, megírásának okát, értékét, jelentőségét és célját illetően.

Németh Tamás

III. éves teológiai hallgató

Felhasznált irodalom

Fritz *Rienecker*: Lexikon zur Bibel (R. Brockhaus Verlag, Wuppertal, 1983) – Ernst *Haenchen*: Die Apostelgeschichte (Göttingen, 1956) – Jürgen *Roloff*: Die Apostelgeschichte (Das Neue Testament Deutsch) (Neues Göttinger Bibelwerk, 1981) – *Harányi* István: Az apostolok cselekedeteiről írott könyv (Sárospatak, 1904) – Dr. *Varga* Zsigmond: Az apostolok cselekedeteiről írott könyv magyarázata (Debrecen, 1955) – E. G. *White*: Az apostolok története (Bp., Adventista Egyház, 1978) – *Gál* Ferenc: Az apostolok cselekedeteinek olvasása (Bp., Szt. István Társulat, 1982)

Pál apostol Agrippa előtt (ApCsel 26.)

Dolgozatom tárgya Pál apostolnak II. Agrippa király előtt (illetve egy népesebb, előkelőbből álló hallgatóság jelenlétében) elmondott védőbeszéde. Magát a védőbeszédet (26,2-24) megalapozza és meghatározza egy bizonyos történeti keret, nevezetesen Agrippa tisztelgő látogatása az újdonsült helytartó előtt, amelynek egyik epizódjaként kerül sor Pál védőbeszédére.

Általánosan elfogadott vélemény, hogy mind a beszéd, mind a történeti szituáció – végleges, leírt formájában – lukácsi konstrukció, alárendelve a szerző üdv történeti látásának és koncepciójának. Lényegesebb vitakérdés viszont már az, hogy a lukácsi konstrukciónak van-e egyáltalán történeti alapja. A történeti keret hitelessége ellen szól, hogy a festusi döntés (25,12) és a döntés végrehajtása között (27,1. k.) a 25,13-26,32. szakasznak erősen intermezzo jellege van. Ami pedig ennél is lényegesebb, hogy semmi szükségét vagy célját nem találjuk annak, hogy Festus szóba hozza Agrippa előtt Pál ügyét, illetve, hogy véleményt kérjen felőle. A bírói székéből kimondott határozata – hogy Pál a császárnél megy – jogerős, az ügy további menete nem tartozik Festusra, Pál további sorsa a római kihallgatás függvénye.¹ Ez utóbbi érvelést gyengíti Lukácsnak egy másik indoka: hogy Agrippa maga is kíváncsi Pálra és szeretné hallani őt. Ez az érv a Sanhedrin tagjának, a Templom és a jeruzsálemi vallásos élet felügyelőjének esetében érthető és hihető is. A keret eredetisége mellett szólhat még egy tényező: a könyv megírásakor az egyik főszereplő, Agrippa még él.²

A történeti háttér hitelességének kérdését tehát nem tudjuk egyértelműen eldönteni, viszont következtethetünk arra, hogy vajon mi lehetett Lukács szándéka a védőbeszéddel. Mi szükség volt az események folyamatának megszakítására, erre a bizonyos intermezzót képező beszédre, illetve Agrippa szerepeltetésére? A választ Lukács üdv történeti koncepciójában kereshetjük.³ Lukács Isten ígéreteinek beteljesedését, az üdvösséget univerzalitásában mutatja be, amit meghirdettek a próféták, beteljesedett a názáreti Jézusban és – túllépve a zsidóságon – eljutott a pogányokhoz is. Ennek az utóbbi fázisnak a központi szereplője Pál apostol. Ez a magyarázat arra, hogy miért van akkora hangsúlyeltolódás az ApCsel-ben Pál irányába, illetve Pálnak az üdv történet beteljesedésében elfoglalt központi szerepe miatt miért olyan fontos, hogy ártatlansága nyomatékosan ki legyen hangsúlyozva. Ez az ártatlanság már eddig is bizonyítást nyert, de csak a „pogány” fél szemszögéből (Lysias, Felix, Festus). Lukács fontosnak tartja, hogy Pál ártatlanná nyilvánítása zsidó részről is elhangozzék. Érdekességként említendő meg, hogy ennek az „ártatlansági procedúrának” megtalálható a pontos paralelje a lukácsi evangéliumban (23,6-12). Pilátus, a „pogány” fél képviselője ártatlannak találja Jézust, de a zsidók ellenállása miatt mégsem meri felmenteni; bizonytalanságában az

éppen Jeruzsálemben tartózkodó Heródes Antipas-hoz küldi, aki – immár zsidó részről – lényegében ismét csak Jézus ártatlanságát tanúsítja.⁴

Itt most egy másik Heródes, Antipas unokafivére, (II.) Agrippa a „bíró” zsidó részről. Lukács szempontjából kiválóan alkalmas erre a feladatra: egyrészt ismeri a zsidó vallási viszonyokat, sőt – római legitimációval ugyan, de – ő a jeruzsálemi vallásos élet elsőszámú felügyelője; másrészt azért is kiválóan alkalmas erre a bizonyos bírói feladatra, mert mégiscsak távol áll azoktól a szélsőséges zsidó köröktől, akik bevádolták Pált és mindent elkövetnek az elvesztéséért.

Így fest tehát a történeti alappal bíró keret, amely lényegesen meghatározza Pál mondandóját.

Lukács ügyel arra is, hogy korhűen rajzolja meg a védőbeszéd lefolyását: a kinyújtott kéz önmagában jelzi, hogy védőbeszéd következik (1.v.), majd a szokásos *captatio benevolentiae* (2-3.v.) után következik a tulajdonképpeni apológia (4-23.v.).

Kérügmaticus mondanivalóját tekintve két részre osztható Pál védőbeszéde: először azt fejti ki, hogy ő tulajdonképpen vádlóinak reménysége és váradalma miatt áll bírái előtt; majd a beszéd második felében azt bizonyítja, hogy a vádakkal ellentétben éppen hogy ő az, aki hűséges maradt az ősök reménységéhez (azzal, hogy hisz a feltámadásban és engedelmeskedik a feltámadott Krisztusnak), nem pedig az őt vádoló zsidók.⁵

A kérügmaticus felosztás mellett – nézőponttól függően – a tartalmi felosztások különböző variációi lehetségesek; mi három fő részre tagoltuk a beszédet. A 4-11. versekben Pál összefüggésbe hozza az ellene felhozott vádakot korábbi életével. Abból indul ki, hogy eredendően nem különbözik az őt vádoló zsidóktól. Közöttük nőtt fel, egy volt velük hitükben és reménységükben; ami azonban most elválasztja tőlük, sőt amiért vádolják és az életére törnek, az az, hogy amit egykor Pál a zsidókkal együtt „csak” reménykedve várt – mármint a Messiás eljövételét és a feltámadást –, azt ő már mint megtörtént valóságot hiszi és hirdeti. Pál már másutt is (23,6; 24,15) úgy állítja be helyzetét, mint akit a feltámadás reménysége miatt vádolnak, de meg kell jegyezni, hogy ez így nem igazán pontos. Pált nem azért üldözik, mert azt hirdeti, hogy van feltámadás, hanem azért, mert azt állítja, hogy a názáreti Jézus feltámadt s ezzel arról tesz bizonyosságot, hogy Jézus mégiscsak Messiás. A farizeusok számára a feltámadás hitbeli tantétel, amely lényeges vonása hitrendszerüknek. Pál számára a feltámadás konkrét, személyhez kötött: a názáreti Jézus személyében konkretizálódott, s vált Messiás voltának bizonyossággá; az általános feltámadás-hit ennek következménye „csupán”. Ezeket a részleteket azonban már „bölcsen” elhallgatja itt is, csakúgy, mint a nagytanács előtt (23,6).

Ezután egy szónoki kérdéssel zárja le Pál az ellene felhozott vádak magyarázatát és visszautasítását: „Miért tartjátok hihetetlennek, hogy Isten halottakat támaszt fel?” (8.v.). Majd azzal folytatja múltjára

nek felidézését, hogy bevallja, ő sem hitt mindig abban, amit most hirdet. Beszámol az első keresztyének, a korai egyház üldözéséről, amelyben aktív szerepet vállalt, és itt érkezik el a beszéd – a lukácsi kompozíció – a legérdekesebb részéhez, a damaszkuszi úton történt csodálatos esemény egy újabb elbeszéléséhez (12-18.v.).

Pál megtérése három helyen is szerepel az ApCselben: itt, a 26,12-18 versekben (C), ezt megelőzően a 22,6-16 szakaszban (B), amelyet Pál a jeruzsálemi templomban a nép előtt beszél el; legelőször pedig a 9,1-22-ben (A) szerepel. A három leírás tartalmát tekintve összhangban van egymással, de bizonyos részletekben eltérések mutatkoznak. Ezen nem kell csodálkozni és nem kell esetleg más tradíciót feltételezni az egyes elbeszélések mögött.⁶ Lukács szerkesztői munkájának jellegzetessége (ami nála sokkal merészebb, mint a többi evangélistánál), hogy a felhasznált forrásokat, tradíciókat mindig hozzáigazítja üdvtörténeti-teológiai koncepcióihoz illetve az azt megjelenítő (olykor megtervezett) történelmi szituációhoz. Ez történik most is. Az itteni „C” variáns eltér az előző kettőtől, az „A”-tól jobban, a „B”-től kevésbé. (Ami érdekes: éppen ez a harmadik (C) variáns áll legközelebb ahhoz, amiről a „történeti” Pál beszél a Galata 1,10k.-ben.)

Az Agrippa előtti beszédből (C) már kimaradnak a csodás jelenségek, kimarad a „megvakulás epizód”, kimarad Anániás közvetítő szerepe. Emellett megjelennek új elemek a történet elbeszélésében: mindezek előtt említésre méltó az, hogy kihangsúlyozza Pál (Lukács), hogy héber nyelven szólt hozzá az Úr; utána pedig – paradox módon – egy olyan közmondás következik („nehéz neked az ösztöke ellen rugódzkodni”), amely alapvetően görög eredetű, már Euripidésznél szerepel.⁷ Sokkal lényegesebb azonban két másik új elem az elbeszélésben: az egyik az, hogy a megjelenő Úr Jézus – ellentétben a másik két elbeszéléssel – a közvetítő Anániás kihagyásával közvetlenül maga „hívja el” Pált az apostoli szolgálatra; a másik lényeges változás az előző elbeszélésekhez képest a „világosság”-nak, mint kérügmaticus fogalomnak, stílusjegynek vezérmotívummá válása a szöveg felépítésében. Nem lehet véletlen vagy csupán stilisztikai „fogás” a két új elem megjelenése.⁸ Lukácsnál az ilyen változás mögött mindig valami teológiai mondanivaló kiabrázolója, sőt kihangsúlyozása a szándék. Miről lehet szó ez esetben?

Mint már említettem, Pál ártatlanságának kérdése messze túlmutat saját személyén. Lukács itt a 26. fejezetben nem csupán Pált igazolja, hanem az ő személyén keresztül az egész pogánymissziót, illetve saját üdvtörténeti látását, amelynek sajátos vonása a „pogányok” üdvössége. Pál, akit mennyei fény árasztott el a damaszkuszi úton, kapta azt a küldetést, hogy eljuttassa a világosságot a pogányokhoz. Az nyilvánvaló, hogy ha valaki a „pogányok apostola”, akkor Pál az, de már számára is kínos kérdés volt, hogy milyen alapon apostol ő egyáltalán, kire vagy mire vezet vissza az ő apostolságát. Ez ellen a támadás ellen (mivelhogy nem tudja Jézusra vissza-

vezetni apostolságát) szólal fel a Galata 1,11-12-ben, amikor hangsúlyozza, hogy ő nem másodkézből vette az evangéliumot, amit hirdet, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásából; ugyanezt a támadási felületet próbálja kivédeni akkor is, amikor az 1Kor 15,8-ban hozzátoldja a tradicionális szöveghez, hogy: „Legutoljára pedig az összes között, mint egy torzszülöttnek, megjelent nekem is”.⁹ A korintusiak előtt tehát ezzel igazolja Pál a maga apostolságát: „...megjelent nekem is”. Lukács viszont ilyesmit nem állíthat csak úgy, mert éppen saját teológiája köti, hiszen a mennybemenetellel ő maga zárta le a krisztofániák sorát. Lukács részéről Pál megtérési élménye, illetve az azt előidéző látomás lesz az apostolság hitelesítője, mégpedig úgy, hogy itt a „C” variánsban a megtérés élménye az apostoli küldetés elnyerésében csúcsosodik: „... azért jelentem meg neked, hogy szolgálomá tettelek, hogy tanúbizonyságot tegyél arról, amiket láttál, és arról, amit ezután fogok neked magamról kijelenteni... Azzal küldelek el, hogy nyisd meg a szemüket, hogy a sötétségből a világosságra, és a sátán hatalmából az Istenhez térjenek...” (16b; 18a). A feltámadott és mennybement Úr egyszeri, páratlan és megismételhetetlen küldetéssel ajándékozza meg Pált: a biznyságtétel, tanúskodás és világosságra vezetés küldetésével, mégpedig a pogányok között (17.v.). Nem csupán egy látomásról és egy megtérés-élményről van tehát itt szó, hanem a feltámadott és mennybement Krisztusnak egy különleges és páratlan önkijelentéséről, revelatiojáról.¹⁰ Ilyen tekintetben pedig a lukácsi megfogalmazás és Pál vallomása a Galata 1,11-12 v.-ben lényegében nem térnek el egymástól.

A beszéd harmadik részében (19-24 v.) először azt próbálja Pál megértetni Agrippával, hogy nem volt más választása, mint ahogyan a prófétáknak, neki is engedelmeskednie kellett a megszólító Úrnak; utána pedig indirekt módon a megtérés szükségességét hangsúlyozza, amikor arról beszél, hogy Damaszkusztól Jeruzsálemen át a pogányok tartományáig hirdette, hogy: „... térjenek meg az Istenhez, és éljenek a megtéréshez méltóan.”¹¹ A megtérésre hívás elválaszthatatlan része a tanúskodásnak és biznyságtételnek, amelyre Pál hivatott; indirekt módon ugyan, de nem marad ki ebből a beszédből sem (a fejezet utolsó verseiben mégegyszer szóba kerül; 27.29.v.), így az apológia végeredményben biznyságtétellel válik. A harmadik rész – s egyben az egész beszéd – utolsó két versében (22-23 v.) a prófétákra hivatkozva úgy foglalja össze Pál mondanivalóját, hogy egyben a beszéd kérügmatis tartalma is összegzésre kerül két pontban: 1. Jézus szenvedésében és feltámadásában beteljesült az Írás. 2. A beteljesedett ígéret nem csupán a zsidóké, hanem a pogányoké is.¹²

Az apológia szinte észrevétlenül fejeződik be; úgy tűnik, mintha Fesztusz félbeszakítaná Pál beszédét, de ez nem így van, az eddig elhangzottak zárt és befejezett egészet képeznek. Érdekes egyébként, hogy pont a feltámadás említéséhez köti a peioratív köz-

beszólást Lukács, csakúgy, mint az „athéni beszéd” esetében (17,31-32).¹³ Pál visszautasítja a „mániakusság” vádját és megint Agrippához fordul, a prófétákra emlékeztetve igazolja magát. Pál szavai alapján úgy jelenik meg Agrippa, mint egy kegyes zsidó; ennek persze közvetett célja, hogy Pál ártatlanná nyilvánítása annál nagyobb hitelt érdemeljen. Ezen a ponton ismét a történeti kerethez érkezik a cselekmény, amely lezárja ezt a bizonyos „intermezzót”: Fesztusz és Agrippa távozóban kölcsönösen kinyilvánítják Pál ártatlanságát. A következő vers már ott veszi fel újra az események fonalát, ahol az a 25,12-nél abbamaradt: a helytartó végzése értelmében Pál elindul Rómába. (27,1).

Összegezve az elmondottakat: való igaz, hogy erősen kiérződik a történet konstruált, mesterkéltnél jellege, mégsem lehet elfogadni azt a szélsőséges vélelményt, hogy itt csupán egy értéktelen és értelmetlen írói burjánzással van dolgunk.¹⁴ A történeti háttér eredetisége valóban vitatható, de nem teljesen zárt. Lukácsnál a történeti hitelesség, a valóság – minden látszat ellenére – sokadrangú kérdés; a lényeg nem önmagában a történeti eseményben van, hanem abban, amit az – akár hiteles, akár átdolgozott, akár kitalált történet – ki akar fejezni. Lukács számára a történet egy sajátos eszköz a kérügma kiábrázolására: Lukács nem Fesztuszról vagy Agrippáról, még csak nem is Pálról akar elmondani valamit, hanem arról a páratlan jelentőségű titokról, amit a názáreti Jézusban illetve a „Krisztus eseményben” felfedezett, és amiről ő, a görög így, ízig-veéig történetírói eszközökkel tud biznyságot tenni. Ez pedig ebben a történetben sem nem több, sem nem kevesebb, mint a lukácsi teológia két alappillére:

1. Jézus a Krisztus. Az ő történetében beteljesedett az ígéret.
2. A beteljesedett ígéret nem csupán a zsidóké, hanem a pogányoké is.

Szilágyi Ferenc
V. éves teológiai hallgató

JEGYZETEK

1. Lüdemann, G.: Das frühe Christentum nach den Traditionen der Apostolgeschichte. Göttingen, 1987. 265.o. – 2. Flavius Josephus: A zsidók története. Budapest, 1983. 572.k. o. – Agrippa túlélte a zsidó háborút, élete hátralevő részét Itáliában, illetve Rómában töltötte, bár királysága megmaradt, sőt gyarapodott. 93-ban vagy 100-ban halt meg. – 3. Roloff, J.: Die Apostolgeschichte. 1981. Berlin, 348.o. – 4. U. o. – 5. U. o. – 6. U. o. 349. o. – 7. Lüdemann, i.m. 264. o. – 8. Roloff, i.m. 350 o. – 9. Nem kétséges, hogy Pál itt egy közismert hagyományt elevenít fel; természetesen az ősi hagyomány nem tud arról, hogy Pálnak is megjelent volna a Feltámadott Jézus. – 10. Roloff, i.m. 350. o. – 11. Lüdemann, i.m. 264. o. – 12. Roloff, i.m. 349. o. – 13. Lüdemann, i.m. 265. o. – 14. U. o.

A keresztség és konfirmáció teológiai összefüggése

Témánkat három vonatkozásban vizsgáljuk: bibliai teológiai, teológiatörténeti kitekintéssel, valamint a jelen ekkleziológiai kontextusában.

1. Keresztség és konfirmáció vélt összefüggését kifejezetten jórészt csupán egyetlen lókushoz, az Acta 8,4-25-höz lehet kötni. Az exegetikai probléma természetesen fennáll atekintetben, hogy a Fülöp evangélista után Samáriába érkező Péter és János apostolok ilyen irányú ténykedését csakugyan kapcsolatba lehet-e hozni a későbbi monarchikus episzkopátus konfirmációs gyakorlatával.

1.1. Egyáltalán kérdés, hogy fenyegette-e az ősegyházat az a veszély, – amit többen feltételeznek –, hogy a víz- és a Lélek-keresztség elválik egymástól. A válasz egyértelmű lehet: az Újszövetség a döntő különbséget a pünkösdi utáni keresztség és János keresztsége között a Lélek- és a vízkeresztség összetartozásában látja. Aki János után jön, Szentlélekkel és tűzzel kereszstel. (Máté 3,11.par.) A Cselekedetek könyve ugyanakkor az idői sorrendet többször meg is fordítja: Pál (9,17-19) és Kornélius (10,44) megkeresztelkedésük előtt megkapják a Szentlélek ajándékát. A víz és Lélek összetartozása tehát nem institutionális adottság, amelyet az egyház, vagy bármely tisztségviselője szabadon manipulálhat. Nem arról van szó Samáriában sem, hogy az apostolok adják a Szentleket.² Még csak nem is arról – amit a karizmatikus mozgalom hangsúlyoz ugyancsak erre a textusra hivatkozva –, hogy a Jézus nevére történő megkeresztelkedést ki kellett egészítenie a Lélek keresztségének. A továbbiakban sehol sem találjuk egy ilyen gyakorlatnak a nyomát. (Az Acta 19,1 kk. világosan mutatja, hogy Ef-ban a János keresztségéről volt szó.)

Felfedezhető ugyanakkor itt egyfelől a Jeruzsálemben is meglévő hellénista kör és a 12, valamint az apostoli és evangélista tiszt értelmezésének a problémája. Lukács feltehetően éppen azt mutatja be az elbeszéléssel, hogy az evangélium első határátlépése a pogány területre a jeruzsálemi gyülekezet teljes elismerésével történik. Éppen János, a Zebedeus fiak egyike, a Samáriára tüzet kérő tanítvány lesz a tanúja a samaritánus pünkösdeknek, amely még külső jeleiben is ugyanúgy zajlik le, mint a jeruzsálemi első. Éppen a vízkeresztség elismerésével legitimálják az apostolok az ottani gyülekezetet és azt a tényt, hogy a keresztség és a Lélek által egy testté forrasztottak zsidók és samáriaiak.³

Másfelől azonban az apostolok felügyeleti jogáról is szó van itt. Az apostolság felette áll az evangélista tisztségnek, így az egyház rendje felől beszélhetünk itt a látogatás jelentőségéről.⁴ Elmondhatjuk tehát, hogy a korai katolikus egyház nem rossz helyen kereskedett, amikor a keresztség és konfirmáció kapcsolatát az apostolica successio gyakorlatával együtt ide vezette vissza. Mintha Lukácsnál minden út Rómába vezetne (nemcsak a Pálé). Ám ha még valamiféle tudatosságot tételeznénk is fel a jeruzsálemi – kétségtelenül hierarchikus egyházszerkezeti modell propagálásá-

ra –, sem az említett kivételek a Cselekedetek könyvében belül, sem az Újszövetség egyéb keresztségi lókusai nem igazolják azt, hogy az őskeresztyén gyülekezetekben létezett volna konfirmációs gyakorlat.

1.2. Az viszont magában az Újszövetségben is nyomon követhető, hogy mind a keresztségi hitvallásban, mind a keresztség teológiájában lényeges változások következtek be. Csak egy maradt változatlan: a keresztség gyakorlása maga. Az ugyanis vitán felül áll, hogy az apostolok kora óta gyakorolja az egyház a keresztséget, mégpedig mint az egyházba betagolódás szertartását.

1.2.1. A misszió kezdeteinél nem kapcsolódik hozzá még katechézis. A Jézus nevére történő megkeresztelkedéshez a rövid krisztológikus hitvallások kapcsolódtak. Azt mondhatjuk tehát, hogy a missziói dinamizmus egy ismereti minimum kísérte. Sem a pünkösdkor megkeresztelkedett háromezer, sem az etióp főember, vagy a filippi börtönőr esetében sem lehetett ez másképpen. E mondat elhangzása után, hogy „hiszem, hogy Jézus Krisztus az Isten Fia” (ApCsel 8,37) nem volt akadály a megkeresztelkedésnek.

1.2.2. Ez a krisztológikus formula bővült hamarosan triadikus hitvallássá. Ezzel a korai hitvallások forrásait is felfedezzük, hiszen elsődlegesen a kereszteléshez kapcsolódtak ezek. A hitvallás Sitz im Leben-je tehát elsődlegesen nem a herezis volt, hanem az egyházba belépés. Nem azért születtek hitvallások, mert volt tévtan, hanem mert volt hit. „Mert szívvel hiszünk az igazságra, szájjal teszünk pedig vallást az idvességre” (Róm 10,9-10). Ez az aktus a hitvallás szavunk verbális jellegét hangsúlyozza. Aki hisz, az tesz vallást.

Az itt szereplő ige a *homologeïn* és főnévi formája a *homologia* utal a hitvallás közösségi jellegére is (homo-logeïn = ugyanazt mondani). Bár a személyes hitünket valljuk meg, mégis az egyház közös hitét mondjuk valamennyien. Így nemcsak az egy testbe kereszteltetünk, hanem az „egy Úr, egy hit, egy keresztség” (Ef 4,5) közösségét is vállaljuk. Így vagyunk közösségben a hitvallás elkezdőjével, Krisztussal (Zsid 3,1 – 2Tim 6,13.). (Érdemes figyelni arra, hogy a magyar vallás szavunk nem a religio, hanem a homologia fordítása, így a hit és vallás ellentétének nyelvünkben nincs is értelme.) A keresztség ősegyházi gyakorlata tehát feltételezte és magában foglalta a hitvallástételt, így a mi fogalmaink szerinti konfirmációt is. Joachim *Jeremias* szerint Timótheus „szép vallástétele” (1Tim 6,12) is feltehetően a kereszteléssel függött össze.⁵ Hitnek és keresztségnek ezt a sorrendiségét a Márknál olvasható keresztségi Ige fejezi ki világosan: „aki hisz és megkeresztelkedik, üdvözülni” (16,16). A márki koncepcióból egyrészt világos az, hogy az üdvösségben való részesedés lehetetlen hit nélkül, így maga a keresztség sem feltétele annak. (Lásd jobbkéz felőli lator.) A keresztség bár a hitet pecsételi meg nem szerepel kizárólagos súllyal a hit mellett. Ez a 17. versből egyértelműen kiderül: nem az kárhozik el, aki elmu-

lasztja a keresztséget, hanem az, aki nem hisz. Márknál tehát hiába keressük a keresztség sákramentális gyökereit, az ő nézőpontja az egész záró fejezetben az az ember, aki hisz. Mindez nem zárja ki, hogy a keresztség teológiáját az Újszövetség egyéb helyein más aspektusokból is lássuk, ne csupán az emberi aktus vagyis a hit összefüggésében.

1.2.3. A keresztség teológiájának megértésében a legelső figyelemre méltó tény az, hogy valamennyi evangélium Jézus megkeresztelkedésének leírásával kezdődik. (A Ján1 háttérben is ez áll.) Pusztán vallástörténeti megközelítésben ez jelentheti azt a hiányzó, összekötő láncszemet, amely a korábbi keresztelési gyakorlatokat (farizeusi, prozelita, esszénus-keresztség) és a keresztyén keresztséget összeköti. Teológiai jelentősége azonban ennél is nagyobb. Nemcsak arról van benne szó, hogy a megmosatás-megtisztulás elemei Jézusnak, mint az Isten Bárányának bűnöket eltörölő munkájában teljeseznek be. Természetesen erről is szó van. Az üdvtörténetileg nagyobb és egyedülálló jelentősége abban van az Újszövetség szinte egybehangzó bizonyágtétele szerint, – hogy ez a keresztség Jézus halálát jelenti. Mind a szinoptikusok, mind Pál, mind János ebben az összefüggésben gondolják tovább Jézus keresztségét. A keresztelőjánosi ún. megtérés keresztségéből éppen azáltal lesz többről szó, mint az ember megkeresztelkedésének aktusáról, hogy Jézus keresztségével most már minden keresztség csak az Ő halálába való megkeresztelkedés lehet.⁶ Ezt fejezi ki az *eis to onoma* formula is.

1.2.4. A keresztséget nem Jézus, vagy a Szentháromság Isten nevében (en + dat.), hanem ezeknek nevébe (eis + acc.) szolgáltatójuk ki. (Szemben a helytelenül elhangzó formulával a keresztelésekénél.) Mind az arám *lösém*, mind az említett görög kifejezés végeredményben ugyanarra utal: a megkeresztelkedő Krisztus személyével, ill. a Szentháromság Isten szövetségével kerül kapcsolatba. Régi személyisége, Ádámban való léte a Krisztussal együtt alámerült a halálba, vagy többé ne a magáé, hanem hűség megváltójának tulajdona legyen testestől-lelkestől. A Káté írói még jól tudták, hogy a nyitányban ez az ember szólal meg és hogy minden katekézisnek csak ez lehet az egyetlen helyes kiindulópontja: Te nem a magadé vagy. Ez az előhang teszi félreérthetlenné a hitvallás keresztség-teológiáját. A 69. és következő kérdés feleleteiben ugyanis a hangsúly az 1Pt 3,21 és a Tit 3,5 szellemében kétségtelenül eltolódik a megmosatás értelmezése irányába. Még tisztázásra vár, hogy vajon nem az anabaptizmustól való félelem tette-e óvatossá a reformátorokat atekintetben, hogy a keresztség fentebbi aspektusát az újszövetségi teológiában betöltött súlya szerint kezeljék. Ezzel természetesen Káténk ökumenikus korrekciót is végez, amikor a róm. kath., orthodox és kiségyházi felfogások mellett megszólaltatja a keresztség nagypéntek-húsvéti aspektusa mellett a „bűnök elmosásának” és az „újjászületés fürdőjének” gondolatait is. Hiszen végeredményben a vízkeresztség ősi szimbolikája mégiscsak azt fejezi ki, hogy aki megfürdött, az meg is tisztul (vö. Ján 13).

1.2.5. A két újszövetségi felfogás nem zárja ki tehát,

hanem kiegészíti egymást. Közös mindkettőben az eszkatológiai és etikai elem. A megkeresztelten maga Krisztus végzi a maga megváltó és megszentelő munkáját, amely a szérinte való új életre indít.⁷ Nem a keresztség formáján, még kevésbé a víz mennyiségén, de még csak nem is a keresztelkedés pusztá tényén van tehát a hangsúly, hanem ezen az egzisztenciális következményen. Az Újszövetség nem tud arról, hogy a keresztség maga közölné, vagy létrehozná ezt az új életet. Az, Akire utal, viszont képes elvégezni rajtunk mind a kárhozatból üdvösségre való megváltó megigazítást, mind a bűnökből való megtisztító megszentelést.

Ezért tehát óvakodnunk kell attól is, hogy a megkeresztelkedést pusztá víz-keresztségnek tekintsük és így elvállasszuk a jelet a jelzett dologtól – hogy a későbbi sákramentumi terminológiával éljünk. Az újszövetségi teológia alapján ugyanis teljesen illegitim oly módon kiszolgáltatóni a keresztséget, hogy „én ugyan vízzel keresztellek, de utánam jön az, aki Szentlélekkel és Tűzzel keresztel majd” (Mt 3,11). Aki így szól, félő, hogy arról árulkodik: csak a János keresztségét ismeri. Bármennyi kérdést vessen is fel a népegyházi, gyermekkeresztelési gyakorlata ezzel kapcsolatban, mi csak akkor vagyunk az újszövetségi keresztség folytatói, ha azt az elmondott krisztológiai-pneumatológiai egységben látjuk. Nem a keresztség teológiai mélységeit kell elsekélyesítenünk egy több ponton vitatható gyakorlat alapján, hanem a gyakorlatot kell hozzámérnünk a tanítvánnyá tétel krisztusi parancsához. A problémát kétségtelenül abban kell látnunk, hogy a keresztség különböző elemei időben szakadnak szét egymástól, illetve teljesen meg is üresedhet maga a sákramentum.

2.1.2. A keresztség-hitvallástétel-konfirmáció szétszakadásának történeti és gyakorlati okai között első helyen kétségtelenül a gyermekkeresztesség gyakorlata áll. Ha ez a probléma búvópatakként kíséri is az egyetemes egyháztörténetet, négy olyan teológia-történeti korszak van, amikor ez a kérdés különösen is előtérbe került: a második századi *montánizmusban*, a 16. századi *refomáció balszárnyán*, valamint az újkori *ébredési*, ill. *kiségyházi mozgalmakban* és a 20. századi *protestáns teológiában*.

2.2. A történeti gond az újszövetségi egyház gyermekkeresztelésével kapcsolatosan ott vetődik fel, hogy nem lehet semmi biztosat tudni arról, hogyan gyakorolták a hitvallástételt, ill. a konfirmációt az ősegyházban. O. Cullmann, J. Jeremias és Stauffer nyomán valószínűsíthető, hogy a bibliai kor gyülekezeteiben ismerős volt a gyermekek megkeresztelése. A számos érv közül három utalást emeljünk ki:

2.2.1. A történeti Jézus körül kialakult gyülekezetben már lényegi áttörést jelentett a korabeli társadalmi gyakorlathoz képest az asszonyok és gyermekek megjelenése. Míg a judaizmus nem számol velük, addig Jézusnál kiemelt szerepük van.

2.2.2. Hasonló következtetésre juthatunk a pogány misszió területén keresztyénné lett férfiak esetében is. Az *oikos* velük együtt minden bizonnyal belekerült a gyülekezetbe és ebben feltehetően bele kell értenünk a nőket és rabszolgákat is a gyermekek mellett.

2.2.3. Ezt támasztja alá közvetlenül is az a páli teológia, amely szerint a keresztség a Krisztus testébe épít be. Ennek a közösségnek Pálnál van egy horizontális, szövetségteológiai összefüggése is. Két utalás található erre a Korinthusi levélben. Az egyik a vegyes házások (hívó és pogány fél) problémájára válaszol, amikor kijelenti: „megvan szentelve a hitetlen férj az ő feleségében és a hitetlen asszony az ő férjében, mert különben a ti gyermekeitek tisztátalanok volnának, *így pedig szentek*” (7,14). A *hagioi* Pálnál a gyülekezet tagjait jelenti. Ilyen módon, nagyanyai anyai ágon gyökerezett a gyülekezetbe Timótheus is (2Tim 1,5; 3,15).

2.2.4. A másik, a nehezen értelmezhető, halottakért történő megkeresztelkedés az 1Kor 15,29-ben.⁸ A *hyper ton nekron* kifejezés a fejezet összefüggésében feltehetően nem a mormon vallás ilyen gyakorlatát igazolja, hanem a feltámadás reménységének egy olyan megvallását jelentette, amelyet a gyülekezet tagjai elhunyt szeretteikkel kapcsolatban is kifejeztek. Az a tény, hogy erről másutt nem olvasunk, sőt itt is inkább csak eltűrőleg veszi tudomásul Pál ezt a gyakorlatot, arra figyelmeztet, hogy nem szabad e hely alapján a keresztség mágikus értelmezésének irányában tovább mennünk. Annak bizonyítására viszont a két említett hely alkalmas, hogy az Újszövetség teológiája és gyakorlata nem zárja ki egyértelműen a gyermekkeresztiséget. Kocsis Elemér szerint „egyedül ez a döntő kérdés a gyermekkeresztiség vitájában”.⁹

A második század fordulóján kétségtelenül tért nyert a gyermekkeresztiség és nem sokkal később a Frigiában keletkezett montánista szektában az ellenvaló küzdelemmel is találkozunk. Nyilvánvaló, hogy az intézményesedő egyház elleni védekezés is volt ez, amely a Szentlélek közvetlenségét helyezte előtérbe és a vízkeresztiséget csak az előbbi pecsétének és következményének tekintette.

2.3. De mi ellen is kellett védekezni? Azzal, hogy a keresztség és a Szentlélekkel való beteljesedés valamint a személyes hitvallás időben elszakadt egymástól, szükségképpen lépett be egy áthidaló szertartás: a konfirmáció. A nyugati egyházban ez a bevezetésben említett ApCsel 8-ra hivatkozással az apostolok utódjának, az episzkoposznak a tiszte lett. Így teljesen el is szakadt a keresztségtől, hiszen ezt a presbiter (pap) is kiszolgáltathatta, és megnyílt az út afelé, hogy a keresztséget kiegészítő sákramentummá váljék. Az olajjal történő megkenetésnek így nem kellett feltétlenül a másik sákramentumhoz, az úrvacsorához sem alkalmazkodnia, így ettől is elkülönült. (A rk. egyházban az első áldozás ma is megelőzi a bérmálást.) Így a keresztyén egyházba való beavatás (initiatio) három szertartáshoz kötődik: a keresztséghez, az Eucharisziához és a bérmáláshoz. „A megkeresztelt ember Krisztus testének tagjává lesz és beépül Isten népének közösségébe; minden bűnének bocsánatát elnyerve – a víz és a Szentlélek által – a természetes emberi állapotból a fogadott fiúság állapotába kerül.

A bérmálásban a Szentlélekkel megjelöltek eltellenek a Lélek ajándékaival és még tökéletesebben hasonulnak az Úrhoz. Végül az Eucharisztia lakomájában

részesülve Krisztus testét és vérének vesznek magukhoz, hogy az örökléteket elnyerjék és kifejezésre juttassák Isten népének egységét.”¹⁰ Ágoston óta a keresztséggel, a bérmálással, ordinatio-val kapcsolatban hangsúlyossá vált ezek *character indelibilis* jellege. A donatizmussal szemben – ahol a szentségek kiszolgáltatójának alkalmasságához volt kötve azok érvényessége –, hangsúlyozni kellett a sákramentumi objektivitást. Ezt azonban már csak hajszál választotta el a kegyelem közlésétől. A középkori sákramentológia nem Krisztus rendeléséhez, hanem az egyház misztériumához kapcsolódott és abból bontakozott ki. Így nem csoda, ha a 12. századra a számukat tekintve is bizonytalanság lépett fel. *Peter Damiani* (+1072) nem kevesebb, mint 12 sákramentumot nevezett meg. Ennek a redukciójaként szilárdult meg a magas skolasztikában egyfelől a sákramentumtan, másfelől *Petrus Lombardusnál* a hetes szám is.

A keleti egyház érezve a konfirmációnak a keresztséghez tartozását, azzal együtt szolgáltatta ki és így természetesen nem kötötte a püspöki közreműködéshez sem.

2.4. A reformátorok, mind Luther, mind Kálvin elutasították a konfirmációnak a középkori felfogását. Kálvin egrészt azon az augustinusi alapon utasítja el a bérmálás sákramentum jellegét, hogy nem találja az elemekhez hozzájáruló Igét (*accedit Verbum ad elementum et fit sacramentum*), másfelől tagadja azt, hogy a keresztség ne lenne teljes önmagában és ahhoz még valami kiegészítésnek kellene járulnia.¹²

Ugyanakkor a reformátorok nagyon fontosnak tartották a keresztséghez járuló katechézist, így az úrvacsorához való járulást kb. a 10-12 éves korban komoly vizsgálat előzte meg. Ezt a gyakorlatot azonban sem a reformáció, sem orthodoxia korában nem mondhatjuk teljesen általánosnak. Nagyobb népszerűségnek örvendett a pietizmus idején, amikor is a hangsúly a személyes hitvallás tételére került. A kátétanítás népszerűsége a felvilágosodás után sem csökkent, sőt igazi fénykorát a 18-19. századtól éli meg, amikor is a konfirmáció egyben az iskolai tanulmányok befejezésének ünnepélyes alkalma. A polgári élet rendjében hozzá kapcsolódnak a férfivéavatás ősi rítusai is. A konfirmáció így lesz a gyermekből ifjúvá serdülő fiú, vagy lány afféle beavatási szertartása is a népegyházi rend szerint.¹³

2.5. Ez az az örökség, amelyet a keresztség és konfirmáció mai ekkleziológiai problémáinak számbavételénél szem előtt kell tartanunk. Mindenek előtt általánosságban megállapíthatjuk, hogy jelen helyzetünkben nemcsak a katechézis, vagy a konfirmáció van krízisben, hanem mindenekelőtt a kereszteselési gyakorlatunk. Ennek mélyén megítélésem szerint egy teológiai és egy szociológiai tisztázatlanság rejlik, s ezt röviden az *egyházkép és egyháztagság problémájaként lehet definiálni.*

3.1. Általánosságban az egész nyugati keresztyénységnek szembe kell néznie az ekkleziológia permanens feszültségével, amelyet Augustinus óta sokféleképpen próbáltak megfogalmazni. Beszélhetünk a látható és láthatatlan egyház, vagy P. *Tillich* szóhasz-

nálata szerint a látens és manifeszt egyház feszültségéről, vagy Rudolf *Sohm* nyomán az egyház esemény, ill. intézmény voltáról. E dialektikus fogalom párok természetesen nem vezethetnek abba az irányba, hogy az egyházat valamiképpen megkettőzzük, vagy éppenséggel megosszuk, melyik rész mettől meddig terjed. (Ma bizonyos kegyességi irányzatok kategorizálása szerint a hívő és hivatalos egyház fogalom páros is megfogalmazódik.) Az újszövetségi ekkleziológia nyomán csak egyetlen egyházzól beszélhetünk, s a magunkról is úgy, mint ennek az egy és egyetemes egyháznak a részéről. Ezt az egyházat mindenkeleltől hisszük, s a Káté klasszikus meghatározása szerint elsősorban nem „miről”, hanem „kiről” van benne szó: „Isten Fia a világ kezdetétől fogva annak végéig...” (54.k.f.) Végzetesen elrontjuk a tájékozódást, ha nem a Credo felől közelítjük meg az empirikus valóságot, hanem fordítva. Márpedig ha az egyház, amelyet hiszünk, egy, egyetemes és a Krisztus teste, akkor csak betegség tünet lehet minden elkülönülő, az egészet negligáló magatartás. A 16. századi reformáció nem tantételek reformációja volt, hanem az egyházé, nem is az egyes tagok megújításának mozgalmá volt, hanem az egésznek a visszatalálása a forráshoz in capite et membris.

Református egyházunk jelen helyzetére alkalmazva ezt az általános ekkleziológiai igazságot, azt kell először megkérdőznünk: miként definiáljuk egyházunkat. A lehetséges válaszok közül részben barthi segítséggel az alábbiak jöhetnek számításba:

3.2. *Államegyház, népegyház, hitvalló egyház, szabad egyház.* Az elsőt történelmi okból is (szerencsére) kizárhatjuk. Sajnos a harmadikat is, minthogy a hitvalló egyház terminológiája szerint ez csak a status confessionis állapotában születik. Erre az elmúlt negyven esztendőben lehetett volna alkalmunk, viszont éppen itt döntöttünk amellett, hogy bár kompromisszumok árán, de a népegyházból őrzünk annyit, amennyit a hatalom enged. Ez a szemlélet leginkább kereszteselési gyakorlatokban mutatkozott meg. Ki ne élte volna át velem együtt annak a feszültségét, hogy titokban, háznál stb. megkereszteltük a hatalom azon prominens képviselőinek gyermekeit is, akik nyíltan ezt semmiképpen nem vállalták volna. Ez az „ahogy lehet” túlélési filozófiája gyakran azzal nyert igazolást, hogy legalább ez is egy szál a családhoz és a gyermekhez. És néha valóban ez is volt. A szabadegyházi modellt szintén kizárhatjuk, hiszen az még a gyermekkeresztesség esetén is a holland, vagy a skót református szabadegyházak mintájára működhetne csak jól, ahol az egyháztagság szigorú kritériumokhoz van kötve, legfőképpen pedig az ilyen egyház az államtól független, elsősorban anyagi tekintetben.

A kizárásos alapon történő redukcióval nem akarom azt állítani, hogy csak az a népegyház marad, amelyet Isten nem annyira az üdvözülőkkel, mint a természetes szaporulással növel. Ennek a fogalomnak is megvan a maga történelmi pozitívuma. Különösen a határokon túl, ahol Isten mentsen attól, hogy a református egyház egyúttal ne a nép egyháza is legyen, ami az etnikai túlélés csaknem egyetlen

emberi biztosítóka. Sőt, amikor a határokon belül ma újra reális lehetősége van annak, hogy a népegyházi kereteket visszaszerezzük, akkor talán botorság volna az atyai örökségről könnyelműen lemondani. A realitások figyelembe vételével megrajzolt egyházkép – úgy gondolom –, csak az előbbieknél bölcsen megkonstruált keveréke lehet.

A népegyházi status quo-ban is törekednünk kellene arra, hogy hitvallásos komolysággal kezeljük a keresztség sákramentumi jellegét. Végképp fel kellene adnunk a konfirmációs statisztikai szemléletet. (Kálvin Kalendáriumunk fényképei a tanúbizonyosságok emellett.) A keresztség nem abban érte el végcélját, hogy a gyermekek egyrésze megmaradt a konfirmációig (ezen a téren is sirlalmasak az arányok), hanem abban, hogy hívő, hitvalló felnőttként épülnek be a gyülekezeti életbe.

3.2.1. Amikor ennek a statisztikai feszültségnek a súlyát jórészt tehetetlenül éljük át, a népegyházi örökségnek azt a pozitívumát kellene jobban kihangsúlyoznunk, hogy a keresztséghez fűződő katechézis nem feltétlenül azonos egy ilyen-olyan iskolai, vagy gyülekezeti hitoktatással. A tanítvánnyá tétel missziókereszteségi parancsa alapozhatná meg a keresztyén iskola létét elvileg. Nem arra kellene hivatkoznunk, hogy azért kellene iskoláink, mert azok régen is meg voltak, hanem arra, hogy – hála Istennek – százezres nagyságrendben vannak megkeresztelt gyermekeink, akiknek szülei ígéretet tettek gyermekük keresztyén hitben történő nevelésére. Ez pedig hitünk szerint az edukáció teljes képét be kell hogy keretezze. A szabadegyházi képlethez annyiban kellene közelednünk, hogy ezt az ígéretet száz százalékig komolyan véve ennek a visszavonását lehetne kérni azoktól, akik a következményeket másképpen gondolják.

Ezzel lehetne megközelíteni valamelyest az egyháztagság népegyházi keretein belül a bibliai igazságot: aki meg van keresztelve, az valami módon az egyház tagja. Nem a konfirmáció teszi őt azzá, hanem a keresztség. Ezért a megkeresztelt nem idegen területen mozog, amikor a konfirmációra érkezik, hanem abban az egyházban, amelynek ő sákramentumi értelemben teljes jogú tagja. Az már csupán egyházi jogi probléma, hogy még a konfirmációval sem lesz abban az értelemben teljes jogú egyháztag, hiszen nagykorúságáig nem választó és választható. De éppen a keresztesége jogán a nagykorú hit felé tartó folyamat részese.

3.2.2. Ha a reformátori felfogás felől nézzük a konfirmációt, akkor az valójában a két sákramentumot összekötő híd. Ebből következik, hogy ahol felnőtt korban történik a keresztség, ott ezzel egyidőben kell megtörténnie a hitvallásnak és megerősítésnek is. Teljesen hibás gyakorlat az, ahol ezt a kettőt elválasztják, s így mind a megkeresztelőben, mind a gyülekezetben az a hamis tudat erősödik meg, hogy a keresztség nem teljes önmagában, az még a konfirmáció kiegészítésére szorul. A felnőtt a keresztség előtt részesedik a katechézisben és kereszteségével magával kapja a felhatalmazást az úrvacsora sákramentumának vételére.

3.2.3. Érintenünk kell még a népegyház belmissziói szemléletével kapcsolatban a keresztség, és a konfirmáció helyét. A formális liturgizmussal szemben ez a felfogás joggal hangsúlyozza azt, hogy Krisztus egyházába csak a személyes hit döntése – tehát nem a születés, hanem az újjászületés – által lépünk be. Ezért az egyházon belül is csupán a misszió és evangelizáció potenciális tárgyának kell tekintenünk a megkeresztelt gyermeket. E szemlélet erőssége, hogy a konfirmációt nem intellektuális teljesítménynek, hanem a személyes hit megvallása alkalmának tekinti. De, éppen ez utóbbival kapcsolatosan támaszthatók kételyek. Az egyház rendjébe illeszkedő konfirmáció maga sem minden esetben esik egybe a tényleges hitre jutással. Ennek feloldására két megoldás kínálkozik:

3.2.3.1. Érintetlenül hagyni mind a keresztség, mind a konfirmáció gyakorlatát, de ez utóbbit, mint a gyülekezet Szentlélekért könyörgésének és a gyermek életéért való hálaadásnak az alkalmát kell felfogni. E szerint tehát még egy harmadik lépés szükséges, amely a tényleges, igazi konfirmáció lenne. Minthogy ez kizárólag Isten Lelkének munkája, egyáltalán nem lehet intézményesíteni.

3.2.3.2. A radikálisabb megoldást hangsúlyozók szerint a konfirmációt, mint a katechézis egy részének záróvizsgáját meg kell tartani (esetleg az úrvacsorára bocsátással együtt), de fogadalmat nem kell tetetni a gyermekekkel. Ezt csak a megtérés után lehet elvárni.

Mindkét felfogás evangelizációnak fogja fel a katechézist. Számol azzal a realitással, hogy sajnos legtöbbször nem a hit megerősítéséről van benne szó, hanem csak a hitre segítés bizonyos lehetőségéről. A teológiai problémák egyfelől a methodisztikus-pietisztikus megtérés fogalom körül jelentkeznek, másfelől a pedagógiai, pszichológiai oldalról az a kérdés vetődik fel, hogy a gyermek életkori sajátosságainak megfelelő fogalmat használunk-e.¹⁴

Teológiailag helyeselhető a különbségtétel a didaszkália és a katechézis szó között. Bár a katechézis sem szükségszerűen fejeződik be egy bizonyos életkorban (lásd káté magyarázatok istentiszteletek a régi liturgiában), a didaszkália, mint az Úr tanítása pedig semmi képpen nem. A katechézis célja a tanítványosság (matéthész). A belmissziói szemlélet helyesen ez utóbbit hangsúlyozza. Ott jelentkezhetnek meggondolkoztató kérdések, amikor a hitre jutás fázisait túlságosan is emberi mércék szerint méregetjük. Itt feltétlenül figyelembe kell venni a fejlődéslélektan és szekuláris pedagógia felfedezéseit. Az angolszász katechetikai kutatásokban folyamatosan történik ezek integrálása. A hit növekedése, érett férfiúságra jutása nem ellentétesen történik a személyiségfejlődéssel, hanem feltehetően ugyanazon törvényszerűségeket követi.¹⁵ Rendszeres teológiai előadásról lévén szó, nem feladatom erről az integrációról szólni. Elvileg viszont fel kell vetnünk a kérdést: teológiai nyelvezetünk nem szakad-e el túlságosan a humán tudományok szókincsétől? Vagy fordítva: nem esünk-e áldozatul egy olyan kísértésnek, amely a keresztényen nevelést csupán a pedagógia egy sajátos val-

lós formájának tekinti. Mindkét végletre van példa. Egyelőre nagyobb kísértésnek az elsőt látom.

3.4. Végül néhány elvi és gyakorlati szempont summázása.

3.4.1. A konfirmáció állandó mementó arra nézve, hogy katechézis és vallásoktatás a legsajátosabban gyülekezethez kötődő munka. Célja abban van, hogy felnőtt, hitvalló, a gyülekezetbe beépülni kész egyháztagokat készít fel az egyháztagságra. Ezt a célt szolgálja a felkészítés *kognitív, emocionális és gyakorlati eszköztára*. A felkészítés ismereti minimumaként azt kell tekintenünk, hogy alapvető eligazodásra segítse a konfirmandust a gyülekezet istentiszteleti és gyakorlati életében. Ehhez bibliai, rendszeres hitvallásos, énekismereti és általános egyházismereti informáltságra van szükség. Beleértve azt a képességet, hogy a kérygmaticus ígéhirdetést értelmesen követni tudja majd.

A kognitív elemeket az élmény-maximumnak kell kísérnie, ami vonatkozik mind a felkészítés, mind a gyülekezeti alkalmakon való részvétel fázisaira. Gyakorlatilag ez jelentheti pl. a gyülekezet történeti folyamán megéreztetését (régii anyakönyvek, klenódiu-mok stb. megismerését), a gyülekezet épületeinek, munkaágainak élményszerű megismerésével együtt. A gyülekezetbe épülés alapvető feltétele, hogy a konfirmandus számára ne legyen „titok”, amelyet homály fed, hanem minden lényeges kérdéstről informálni tudja bármely osztálytársát és barátját. Ezt az élményt egészíti ki az országos intézményekben tett látogatások, vagy megfelelő videó-anyag megtekintése.

A konfirmandus számára világos elvárásként kell megfogalmazódnia a felkészülés során, hogy a konfirmációi ünnepséggel nincs vége mindennek, hanem az aktív részvétellel és felelősen vállalt valamilyen szolgálattal folytatódik majd.

Ez a bekapcsolódás gyakorlatilag az ifjúsági bibliaórákon való részvételt jelenti legtöbbször. Az egészséges gyülekezeti struktúrához hozzátartozik a csoportok léte, de tudatosítani kell, hogy az egész gyülekezet ünnepi találkozója az istentiszteleten történik. Az ifjúsági órákon való részvétel nem helyettesíti és nem is meríti ki a gyülekezeti életben való részvételt.

3.4.2. A konfirmációi ünnepélynek rendszerint gazdag helyi hagyományai vannak, amihez színes ünnepi rítusok kapcsolódnak. Anélkül, hogy az ünnep, ünnepelés teológiailag is releváns gazdag tartalmát elszürkíteni igyekeznénk, mégiscsak hangsúlyozni kell, hogy a konfirmáció nem sákramentum. A konfirmáció ünnepi csúcspontja az úrvacsora kell, hogy legyen. A legszebb konfirmációi ünnepély is csak ezt készítheti elő. Talán a legszerencsésebb – ahol ez megvalósítható –, amikor egybe is esik a kettő.¹⁶

Mindenképpen átgondolandó azonban az a hagyomány, amely a konfirmációt a káté-felmondással azonosítja. Túl az ilyenkori izgalmak ünneprengő feszültségein (amelynek bírálata nem ennek az előadásnak a feladata), mindenképpen szükséges egy fogalmi és terminológiai tisztázás.

3.4.3. Mi is hát a tulajdonképpeni konfirmáció? Bizonyosság és hitvallástétel Jézus Krisztus mellett és el-

kötelező fogadalomtétel az Ő szolgálatára a református keresztyén anyaszentegyházban. Ezt a részét a konfirmándus „végzi” a lelkipásztor vezetésével. Továbbá megerősítés a hitben és a keresztyén szolgálatban (akár kézrátétellel, akár anélkül) és felhatalmazás az Úri szent vacsora vételére és az egyház szolgálatában való részvételre. (Ne mondjunk felnőtt, teljes jogú egyháztagsági felhatalmazást ott, ahol 18 éves kor alatt konfirmálunk.) Ez utóbbit a lelkipásztor, a presbitériummal együtt, v. annak nevében végzi. Sajátosan tehát ez a kettős mozzanat nevezhető csak konfirmációnak. Minden más – előtte vagy utána –, vagy feltétele, vagy kiegészítő tartozéka magának a konfirmációnak, de nem maga a konfirmáció.¹⁷ Természetesen tudjuk: nem a fogadkozás, de nem is a gyülekezet, hanem az Ige és a Lélek konfirmál.

3.4.4. Mindez a népegyházi gyakorlatnak ideális esetben a legjobb lelkiismerettel járható útja. Végül azonban vissza kell térnünk még a történeti áttekintésnél említett 20. századi kontroverziára, amely Cullmann-Jeremiás-Stauffer ellenében a gyermekkeresztség körül folyt. Ilyen nevek fémjelzik a gyermekkeresztség megkérdőjelezését, mint Karl Barth, Kurt Aland, Jürgen Moltmann. A legfontosabb érveket *Török István* így foglalja össze Dogmatikájában:

3.4.4.1. „Az Újszövetség a felnőtt keresztség eseteiről szól. Történetileg bizonyítható módon a misszió korában az apostolok csak ezt gyakorolták... A gyermekkeresztség... hagyománya a 4. századtól ered, vagyis a keresztyénség államvallássá tételétől.”¹⁸

3.4.4.2. „A Biblia szerint... a keresztség nemcsak az egyház, hanem a megkeresztelt felelős cselekedete.” Szabad-e mellőzni a hitet és az Ige megértését, amelyre válaszolna a hitvallás? Nem tesszük-e ezáltal a sákramentumot valami hittől független varázserővé?¹⁹

3.4.4.3. A hitvesztés korában meghíusult annak a lehetősége is, hogy a keresztséget követő katechézist komolyan vegyük. „A gyermekkeresztség megüresedett szokássá, külsődleges társadalmi konvencióvá fajult, a keresztyén nevelés tényleges kötelezettsége nélkül.”²⁰ Hozzátehetjük, hogy mindez a konfirmációra nézve is érvényes. A súlyos kérdések visszautalnak a népegyház-szabadegyház modelljeihez, ez utóbbi irányában sürgetve a változásokat.

3.5. Az egyházi gyakorlat máris heterogén képet mutat. A többség jó, vagy rossz lelkiismerettel, de elmentmondás és feltételek nélkül kiszolgáltatja a keresztséget azoknak, akik azt kérik. Egy másik csoport igyekszik a népegyházi kereteken belüli minimális feltételeket számon kérni, mint pl. a szülők jelenléte, azok konfirmációja, református vallású keresztszülők stb. A harmadik, – egyelőre kisebbségben lévő csoport, – hitvallási, egyháztagsági kritériumokhoz köti a keresztség kiszolgáltatását. Az egyházfegyelmi szempontok érvényesülése azonban ellentmondásos helyzeteket szül, hiszen pl. egyazon

városban belül a másik gyülekezetben fenntartás nélkül kiszolgáltatják a keresztséget. Egy negyedik, – immár a herezis ismérveit is kimerítő magatartás, – a gyermekkeresztség nyílt ellenzése, esetleg elutasítása, legtöbbször karizmatikus gyakorlattal párosulva a bemelegítés és a „Lélek-keresztség” gyakorlatát üzve.

Íme ez az a kontextus, amelyben a keresztség és konfirmáció összefüggéseiről beszélnünk kell. Az esetek egy részében egyházfegyelmi, jogi úton el lehetne járni az illetékeseknek. Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy nem elég csupán a hereziseket, vagy devianciákat eltávolítani az egyház testéből. Magát a betegséget kellene gyógyítani. Ez azonban a nyelveket egyező hitre vezérlő Szentlélek zsinati konszenzusában, a keresztség sákramentumának elvi és gyakorlati komolyan vételével kezdődhet csak meg. Az egyháztagságot végre nem lehet már csupán jogi úton definiálni. Teológiai megközelítése pedig kizárólag a keresztség mélységeinek vizsgálata által lehetséges.

Dr. Szűcs Ferenc

JEGYZETEK

1. *Lenkey István*: A keresztség az Apostolok Cselekedeteiről írott könyvben Theol. Szemle 1980.5. 273.o.
2. *Helmut Flender*: Heil und Geschichte in der Theologie des Lukas Kaiser München 1965. 127.o.
3. *Jürgen Roloff*: Die Apostelgeschichte Berlin 1988. 135.o.
4. F.F. *Bruce*: The Book of the Acts Grand Rapids Mich. 1983. 180 kk.o.
5. *J.Jeremias*: Der Briefe an Timotheus und Titus NTD. Bd. 9. Berlin 1967. 40.o.
6. Vö. Máté 20,22-23 par. Ján.19,54; 1Ján 5,6-8, Rm 6,3 kk; Kol. 3,3 kk.
7. *Dr. Szathmáry Sándor* A keresztség az Újszövetségben Bp. 1990. 47.kk.o.
8. *Lenkeyné Semsy Klára*: A keresztség jelentősége – A gyülekezeti tanítás a keresztségről az apostoli levelek alapján. Theol. Szemle 1980.5.sz. 280.o.
9. *u.o.*
10. *Kocsis Elemér*: Dogmatika Debrecen, 1976. 229.o. Vö. még: *Dr. Jochem Douma* A gyerekeresztség és megtérés, Bp. – 10. *Dr. Sólmos Szilveszter*: Liturgia IV. 1972. 30-31.o.
11. *Bernhard Lohse*: A Short History of Christian Doctrine Philadelphia, 1985. 150kk.o.
12. Inst. IV. 19.4-13.
13. Tanulmányok az evangélium szerint reformált keresztyén gyülekezet istentiszteletéről Szerk. dr. Bartha Tibor 1977. 280-82.o.
14. *Szűcs Ferenc*: Evangélizáció és nevelés, In: Hitből hitbe Bp. 1988. 66.kk.o.
15. Vö. *Dr. Sung Lee* professzorasszony (Los Angeles USA) előadásai (Kézirat) a katechétiák Nagykőrösi Konferenciáján 1991. aug. „Pedagógiai elméletek integrálása a katechézisbe.
16. *Klaus Middel*: Abendmahl – eine Bewährungsprobe für die Gemeinschaft – In KUK Praxis 9 für die Arbeit mit Konfirmanden, Gütersloh, 1978. 41.k.o.
17. In: Tanulmányok...288.o.
18. *Dr. Török István* Dogmatika FUP. Amsterdam 1985. 458.o.
19. u.o.
20. u.o. 460.o.

A rózsakeresztes, szabadkőműves és illuminátus rend a XVIII. században

1. A rózsakeresztes rend

A felvilágosodás korának markáns filozófiai, vallási, társadalmi reformokat és etikai-humanitárius célokat követő titkos társasága volt a rózsakeresztes rend.¹ Alapítását Christian Rosenkreutz (+1484) lo-vag legendárius alakjához kötötték, bár gyökerei ko-rábbiak. Végső kiformalódását a XVII. századra te-szik és J.V. Andreae (+1654) württembergi protestáns teológus és egyházi vezető irodalmi és gyakorlati szervező munkássága állhatott a háttéré-ben. A rend megizmosodása a XVIII. század köze-pén következett el. Andreae számos írásában küz-dött az egyház-, az állam-, a törvények keresztyén megújításáért. Mindezeket a *pansophia* és bizonyos titkos tudományok révén kívánták a rózsakereszte-sek elérni. A titkos tudományok között az alkímia és a mágia játszotta a főszerepet. Aranyat kívántak csi-nálni alkímista machinációkkal titkos laboratóriu-maikban. Ugyanott dolgoztak az örök ifjúság életeli-xírjének felfedezésén. Ezekhez szükség volt koruk kémiai, fizikai, mechanikai, csillagászati, orvosi ismereteire, amelyeket a régmúltak, különösen Kelet titkos receptjei, továbbá a kabala, az asztrológia, a mágia, a pansophia eszköztárával egészítettek ki. Nem feltétlenül voltak persze koruk rangos tudósai mindannyian azok, akik rózsakeresztesek voltak. A sarlatánság és megszállott amatőrség széles skálá-ján mozogtak a rend tagjai.

Egy *Boskovits* nevű jezsuita atya kabalája segítsé-gével a lottó nyerő számait próbálta előre meghatá-rozni. Más kabala a politikai fordulatok előrejelzé-sét ígerte. Az alkímia és az életelixír keresése valójában felfogható úgy is, mint a XVII-XVIII. szá-zad nagy természettudományos felfedezéseinek mel-lékterméke. Nem csupán a rózsakeresztesek foglal-koztak például alkímiával. Az korábban is kedvelt kutatási irány volt és velük egyidőben mások is űz-ték. Nürnbergben *Leibniz* is titkára volt egy évig az alkímisták ottani társaságának.

Vallási téren a miszticizmus talaján mozogtak és a gnózishoz közelálló önmegváltást hirdettek. Szel-lemidézési szeánszaik az okkultizmus felvirágzását eredményezték.

A rózsakereszteseknek saját páholyaik nem vol-tak, hanem kis körökben működtek. Jellegzetes tak-tikájuk volt, hogy a szabadkőművesek közé belépve, a szabadkőművesség leple alatt tevékenykedtek. Vol-tak rózsakeresztesek, akik megmondták a szabadkő-műveseknek, hogy ők egyszersmind rózsakereszte-sek, mások viszont titokban tartották azt. Koruk szellemi, politikai, tudományos és társadalmi életé-re, a vallási nézetek alakulására nagy hatást gyako-roltak különösen a XVIII. században. Számos előke-lő személyt tudhattak soraikban. Lotharingiai *Ferenc* császár, *Mária Terézia* férje szabadkőműves volt, de alighanem rózsakeresztes is. A bécsi Hofburgban la-

boratóriumot tartott fenn és titkára titkos és csodás receptekért levelezett széles körben. Bécsben 1760 táján erős túlzással 6000 alkímistáról beszéltek és ezt vélték tudni a memoárok is. Van *Swieten* udvari or-vos feladata volt a tudományos ügyek irányítása, aki aztán mindent elkövetett a bécsi alkímisták labora-tóriumainak felszámolása érdekében. *II. József* csá-szár tiltotta a rózsakeresztes rendet. Ezt tette *Nagy Katalin* (1762-1796) cárnő is, Poroszországban vi-szont a későbbi *II. Frigyes* Vilmos (1787-1797) király belépett a rózsakeresztesek közé, még mint trónörö-kös, így ott e titkos társaság az udvar messzemenő tá-mogatását élvezte. A rend végülis 1800 körül eltűnt a történelem süllyesztőjében.

Amerikában 1915-ben H. Spencer *Lewis* új életre keltette a Rózsakereszt Régi Misztikus Rendjét, amely aztán Európába is áterjedt. 1945 után Német-országban is keletkezett egy ága. Magyarországra a 80-as évek elején rendszeresen érkezett magyar nyelvű rózsakeresztes folyóirat. Jelenleg pedig törvényesen működik a Magyarországi Arany Rózsakereszt Vallás-közösség. Gnosztikus és okkultista tanokat hirdet.²

2. A szabadkőműves rend

1717. június 24-én alakult meg Londonban a világ első szabadkőműves nagypáholya, az Angol Nagypá-holy (Grand Lodge of England), amely négy londoni páholy testvériség tagságát egyesítette. Napjainkban a világon 33 000 páholyban több mint 6 millió „test-vérre” rúg a szabadkőművesek létszáma, mégis virág-ko-rát a XVIII. században élte ez a felvilágosodott, sajátos vallásosságú, humanitárius, kozmopolita, vi-lágállamért és világbékéért, szabadságért, egyenlősé-gért, testvériségért, toleranciáért, progresszióért, emberi és polgári jogokért munkálkodó szervezet.

Angliában a középkorban a nagy építkezéseken, többnyire templomokén dolgozó kőfaragók titkos társaságokat alakítottak. E testvériségek függetle-nek voltak a céhektől. A kőfaragók építészek és mű-vészek voltak egy személyben. Az építészet szakmai ismereteit nem írták le, hanem szóban adták tovább a testvériségükbe felvett tagoknak, akik esküvel kö-telezték magukat titoktartásra és testvériségük sza-bályainak megtartására, ügyeinek előmozdítására. Az építkezés mellett hevenyészett felvonulási épü-letben, valójában kunyhóban dolgoztak a kőfaragó-építészek. Ezt az épületet nevezik angolul lodge-nak, franciául loge-nak, amit a német nyelvbe is átvettek, magyarra pedig páholynak fordították. A nagy és igé-nyes katedrális és palotaépítkezéseknek ezek az érté-kes és nélkülözhetetlen szakemberei szabadok vol-tak, innen van szabadkőműves elnevezésük.³

Az újkor beköszöntével, de különösen a reformáció után, a szabadkőművesek befogadtak páholyaikba más hivatású embereket, mindenekelőtt szellemi fog-lalkozásúakat, polgárokat és nemeseket. A páholyok

politikai szerveződés színterül is szolgáltak. Skóciában volt ez így először, ahol a Stuartok érdekében munkálkodott számos páholy. Ellenfeleik az Orániaház pártján hasonló páholyokba törörülve fejtették ki tevékenységüket. 1703-ban a gyakorlatban már bekövetkezett fordulatot kodifikált a londoni Szent Pál páholy, amikor kimondta: „A kőművesség kiváltságai ezentúl nem az építő kőművesek exkluzív kiváltságai, hanem mint ez a gyakorlatban is van, a különböző hivatású emberek élvezhetik azokat, ha szabályosan befogadták őket.”⁴ Az operatív, azaz ténylegesen építkezéseken dolgozó szabadkőművesek páholyaitól hamarosan különváltak a spekulatív szabadkőművesek páholyai és ezek közül négy szervezte meg 1717. június 24-én az Almafához címzett londoni kocsmában az Angol Nagypáholyt. Világjelentőségre a spekulatív szabadkőművesség emelkedett.

Skóciában és Írországban is meggyorsult a páholyok szervezése, illetőleg a sok meglévő spekulatív jellegűvé formálása. A londoni nagypáholy háromfokozatú, inas, legény, mester fokot ismerő szervezetétől eltérőleg kialakult a skót rítusú, ún. magas fokozatú szabadkőművesség, melyben 33 fokozatot járhattak végig a „testvérek”. A skót rítusú szabadkőművesség is elterjedt a világon. A szabadkőművészségnek a kontinensen történt meggyökerezése után a Világ Anyapáholyául ismerték el a londonit a szimbólikus páholyok. E páholy dolgoztatta ki James Anderson skót presbiteriánus lelkésszel a szervezet alkotmányát és 1723-ban nyomtatásban ki is adta azt és később is megtartatta.⁵ Új nagypáholyok alapítására a János-rendű szabadkőművesség kebelében a londoni Anyapáholy adott engedélyt, illetve bábáskodott azok létrejötté körül. Ettől az iránytól függetlenül a skót rítusú szabadkőművesség is elterjedt világszerte és független maradt Londontól.

1725-ben már működtek páholyok Párizsban és az első franciaországi nagymester is angol volt. Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen rengeteg menekült hugenotta élt a Brit-szigeteken és azok a vallási türelem eszméjének és gyakorlatának megvalósítása érdekében első között léptek a páholyokba, mert érdekük volt, hogy hazájukban is ezek az eszmék, a szabadkőműves eszmék terjedjenek. A szabadkőműves gondolat gyors győzelmé számukra a hontalanságot előidéző vallásüldözés megszűnését ígerte és a hazájukba történő visszatérés reményét csillantotta meg előttük. 1738-ban megalakult a Grande Loge de France, az első francia nagypáholy. Hosszú belső küzdelmek után 1773-ban szakadás támadt a francia szabadkőművesség kebelében és megalakult a Grand Orient de France (Franciaország Nagy Keletje). Ez módosította a szabadkőműves elveket, feladatokat, rítusokat és nagyobb befolyásra tett szert, mint az egyébként tovább működő Grande Loge de France. Magyarországra is erős hatással volt a Grand Orient.

1728-ban Spanyolországban is megindult a szabadkőműves munka. 1730-ban Calcuttában a bevándorolt fehérek között, 1731-ben Hollandiában kezdődött a páholyélet. A hollandiai páholy ünnepeles megnyitására angol küldöttség érkezett és akkor

avatták fel Lotharingiai Ferencet. 1733-ban Amerikában Boston és még ezekben az években Belgium és Svájc a rend diadalútjának további állomása, majd 1735-től Itália és Svédország, 1733-tól az első német páholy révén Hamburg,⁶ 1740-től Berlin. Ez utóbbi a közép európai páholyalapítás bázisává lett. Nagy Frigyes porosz király már szabadkőművesként lépett trónra és 1741-ben az ő buzgólkodása nyomán alakult Boroszlón páholy, 1743-tól pedig már ismert az első bécsi páholy taglistája. Ez ugyancsak Nagy Frigyes szabadkőműves munkájának az eredménye volt. Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy Mária Terézia erőteljesen beavatkozott és látványosan megszüntette a bécsi páholyt. Nem akarta, hogy a vele élet-halálharcot vívó Nagy Frigyes szabadkőműves „testvérei” Bécsben politizáljanak és hatást gyakoroljanak a közvéleményre. A német uralkodók e téren nem Mária Terézia, hanem Nagy Frigyes példáját követték és általában maguk álltak országuk szabadkőművessége élére. Lotharingiai Ferenc császár azonban Mária Terézia férjeként csak titokban tartott fenn kapcsolatot „testvéreivel”.

A szabadkőműves legenda az építészetet Lámek pátriarcha két fiától eredezteti. Jábel a geometriát, Tubalkain a fémművéséget fedezte fel. Nimród király kiváló építész és kőfaragó volt. Ábrahám pedig egyenesen oktatta Egyiptomban a két szabad művészetet. Egyik legkiválóbb tanítványa éppen Euklides volt, aki összefoglalta a geometriát és a szabadkőművesek törvényeit. Dávid király és Salamon folytatója e nemes sornak és a jeruzsálemi templom építésvezetője, Hiram tett sokat e tudomány ápolása érdekében. A jeruzsálemi templom felépítése után a szabadkőművesek szétszéledtek a világon. Európába is átlápták tudományukat. Részletesen elmondja a legenda, hogy Franciaországban és Angliában miként alakult az építészet addig, amíg 1717. június 24-én életre nem hívták az első londoni spekulatív nagypáholyt.

A spekulatív szabadkőművesség nem volt ateista. Minden szabadkőművesnek hinnie kellett a világegyetem nagy építőmesterében (irataikban magyarul V. E. N. É. M.-nek jelezték), Akit a „profán”-ok Istennek neveznek. Ez deizmus. Ez azonban a szabadkőművesek hitminimuma volt a XVIII. században. A deizmus pedig nem a szabadkőművesek foglalmazták meg. A protestáns ortodoxia, a racionális teológia, de még a pietizmus is összeegyeztethető volt a szabadkőművességgel. Más volt a helyzet a katolicizmussal. A felvilágosodott nem szabadkőműves katolikus embernek is gondot okozott, hogy vallásos hitét egyeztesse a felvilágosodással. Amennyiben ez sikerült, és sokaknak sikerült, akkor a szabadkőművességgel is egyeztetni tudta hitét. Egyháza számos tanítását, szertartását, a hierarchikus papi rend létét, a pápa abszolút hatalmát, a kontemplatív szerzetesrendek létét, a cölibátust sok felvilágosodott katolikus akkor is megkérdőjelezte, ha nem volt tagja szabadkőműves rendnek. Nem véletlenül alakult ki a XVII-XVIII. században a katolicizmuson belül a gallikanizmus, janzenizmus, quietista misztika, febronianizmus és jozefinizmus. A gallikanizmus, janzenizmus és a quietista misztika

korábban jelentkezett, mint ahogy a szabadkőműves-ség megszerveződött volna.

Nem írható a szabadkőművesség számlájára, hogy a renden belül is előfordult misztikus vallásosság, okkultizmus, kabala és más hasonló titkos tudomány. Az asztrológia akkor elismert tudománynak számított. Egy egyszerű orvosi beavatkozás előtt is figyelembe vette az orvos, vagy a sebész a pillanatnyi csillag-konstellációt. Helyenként a titkos rózsakeresztesek gnosztikus tanait is a szabad kőműveseknek rótták fel. A XVIII. századi francia felvilágosodás ateista szárnya nem meghatározója, hanem kivételt – mégha olykor népes számú kivételt is – képező része volt a szabadkőműves rendnek. A páholyok oltárán ott volt a Biblia. A szabadkőművesség alkotmányát végül is egy presbiteriánus (református) lelkész dolgozta ki.

A Biblia a páholy három nagy világossága közül az első (a szögmérő és a körző a másik kettő). Az anglikán egyházzal különösen szoros kapcsolat épült ki Angliában a szabadkőművesség részéről. Francia és a latin-amerikai, tehát szigorú katolikus országokban jelentkezett a magát keresztyénellenesnek, ateistának valló szabadkőművesség. A XII. Kelemen pápa 1738-ban elébe ment ennek a folyamatnak és kiátkozta a szabadkőművességet „In eminenti” kezdetű bullájában. Utódai is ezt tették. XXIII. János volt az első pápa, aki nem újította meg a kiátkozást.⁷

A humanitás, az emberi jogok, a tolerancia támogatása szinte vallássá magasztosult a szabadkőművességen belül és „az emberiség templomá”-nak építését szolgálta. Nagy súlyt helyeztek mindenkor a humanitárius cselekedetek között a jótékonyagra. A szabadkőművesek világnézete a felvilágosodás és a romantika elemeiből építkezett. Hitték, hogy az ismeretek világoosságának terjesztése által oszlik a tudatlanság, erkölstelenség, egyenlőtlenség, szolgaság, gyűlölködés sötétsége, győz a jó a rossz felett. A szabadság, egyenlőség, testvériség hármasszavát a szabadkőművesek fogalmazták meg és terjesztették el. E jelszavak a nagy francia forradalom jelszavaivá váltak, pedig a szabadkőművesek nem forradalmárok voltak, hanem reformerek. Ezt mutatja, hogy soraikban ott volt az arisztokrácia és a nemesség színe-virága, sőt számos koronás fő. Egy nagy világgállamot óhajtottak megvalósítani és magukat már előre annak az egész emberiséget befogadó világgállamnak a polgáraitként tekintették, innen származik kozmopolitizmusuk. Ezekből az elgondolásokból logikusan következik, hogy miért a művelt és befolyásos körökből rekrutálták tagságukat. Egyfelől azoktól várták, hogy céljaikat megértik, másfelől azok tehetek a legtöbbet és leggyorsabban e célok érdekében. Ahogy a latin országokban felütötte fejét az ateizmus soraikban, ugyanúgy időnként előtérbe nyomult ugyanezen országokban a forradalmiság is bizonyos időszakokban. A szabadkőművesség eszméinek színvonalát és zenei megfogalmazása klasszikus formában *Schikaneder* és *Mozart* tollából a *Varázsfuvola* című operában kerül ki. Mindketten szabadkőművesek voltak.⁸

3. Szabadkőműves páholyigazgatás, szimbólumok, rejtjelek

A páholyigazgatás a következő tisztségviselők végzik: 1. a főmester és helyettese, 2. az első felügyelő, 3. a második felügyelő, 4. a titkár, 5. a szónok, 6. a vizsgáló vagy előkészítő mester 7. a kincstárnok, 8. az alamizsnás 9. a szertartásmester, 10. a gazda, 11. a templomőr, de lehetett még 12. a zászlótartó, 13. a kardtartó, 14. a díszebédesek mestere és 15. a könyvtáros. Az első öt tisztségviselőt világoosságának nevezik. A tisztségviselőket évente választják az arra jogosultak a választható fokozatú tagok közül.

A páholyház számos helyiségből álló épület, amely rend szerint a páholy tulajdona, de lehet bérlemény is. Legfontosabb helyisége a szentély, amely téglalap alakú nagyobb terem, hossz tengelye kelet-nyugati tájolású, berendezése templomi, hiszen a Salamon templomát van hivatva megjeleníteni. Oltárán Biblia, szögmérő, körző, kard. A szentélyben keleten, nyugaton, délen láng ég, amit a páholytiszték gyűjtanak meg megfelelő sorrendben és csak az arra illetékesek. Nem hiányzik a jeruzsálemi templom kárpitját szimbolizáló tápisz sem, ami mellett a zászló van elhelyezve. A szentély keleti falának közepén ül díszes trónon a páholy főmestere, előtte háromszögletű asztal. Mindez emelvényen helyezkedik el és három lépcső vezet fel az emelvényre. A főmester széke vagy trónusa fölött egyenlő szárú (vagy oldalú) háromszög, benne Isten szemével. Ez a jelkép az ókorból származik, a tökéletességet jelképezi, mivel az egyenlő oldalú háromszögnek minden oldala egyenlő hosszú és minden szöge egyenlő, mégis egy geometriai alakzatot alkot. A keresztyénység a Szentháromság kifejezésére vette át. A főmestert szalag díszíti és mindkét végén tompa, ún. ütő kalapács a hatalmi jelvénye, azzal vezeti az ülés szertartását. Fehér bőrkötényt és fehér kesztyűt minden szabadkőműves visel. A kötény ábrákkal díszített.

A szentély nyugati falánál a jeruzsálemi templom két oszlopának utánzásaként két oszlop áll. Az egyik lilium, a másik gránátalma virággal díszítve, jelölése Y és B. Az oszlopok előtt ül az első és második felügyelő. Előbbi jelvénye a vízmérték, utóbbié a függőn. Ott nyílik a templom ajtaja, ezért ül ott a templomőr és őrzí a bejáratot. A páholy munka – ez a neve az összejövételnek – a főmester kalapácsütésével kezdődik és ő azzal is rekeszti be azt.

Fontos szimbólumok az operatív kőművesség korából kerültek be a spekulatív szabadkőművességbe. Ilyenek a mérőléc, vakolókanál, hegyes- és tompakalapács, véső az eddig már említettekén kívül a két egymásba fordított egyenlő oldalú háromszögből álló Dávid-csillag sok más jelképpel az Ószövetség és általában a zsidóság világából ered. A filozófikus skót rítusú szabadkőművesség színe a vörös, a szimbolikusé a kék.

A szabadkőművesek külön nyelvezeteket használtak azért, hogy a kívülállók, akiket ők profánoknak neveztek, ne értsék beszédüket vagy írásukat. Utóbbiba rejtjeleket is beiktattak:

szbk . . = szabadkőműves

□ = páholy

. . = testvér

tv. vagy t. = testvér

tt. = testvérek

kötényes szbk . . = szabadkőműves rendi tag

kötény nélküli szbk . . , vagy Gárdonyi = nem szabadkőműves tag, de olyan elveket vall és úgy cselekszik, mintha az volna. A Gárdonyi elnevezést azért használták a tt., mert Gárdonyi nem volt ugyan tag, de regényeiben olyan eszméket közvetített.

páholymunka = a szentélyben tartott hivatalos összejövetel

vakolás = a páholymunkát követő társas vacsora

építészeti rajz = a páholymunkáról felvett jegyzőkönyv

kavics = aprópénz

tégla = papírpénz

testvéri lánc = élők és holtak összefonódása az eszme érdekében. A páholymunkán kézfogással „láncot fűznek”.

fekete kapu = halál

örök Keletbe távozott . . = elhunyt testvér. Az örök Keletbe távozott testvér sírjára akácvirágot szórtak a testvérek.

özvegypersely = jótékonyásra összegyűjtött pénz

4. Az illuminátusok rendje

A szabadkőművesség mintájára alakult 1776-ban ez a titkos társaság, de a szabadkőművesség vallási jellegétől és politikai céljaitól merőben különbözött. Bajorországban, Ingolstadt városában alapította Johann Adam Weishaupt (1748-1830) egyházjogprofesszor. Jezsuiták tanítványa volt, de szembe fordult velük, még rendjük feloszlata előtt. Az alapító és hívei magukat megvilágosítottaknak tartották, innen van illuminátus nevük. Az alambradosok¹⁰ mintájára Istennel misztikus kapcsolatot éreztek, szerintük valójában bennük van Isten és így egyik vele.

Weishaupt professzor először a Tökéletesek Rendjének (Orden der Perfectibilisten) nevezte társaságát, majd a Megvilágosítottak Rendjének (Orden der Illuminaten). Szertartásaikat a szabadkőművességtől kölcsönözte. Azért fáradozott, hogy az uralkodó és a nemzetek minden erőszak nélkül eltűnjenek a földről és az emberi nem egy családdá forrjon össze, s a világ az értelmes emberek tartózkodási helyévé váljék. Ezzel egy elit vezetésével az egyenlők társadalmá születt volna meg. Az illuminátusok szerint az erkölcs fogja e változásokat észrevétlenül véghez vinni. Ezt a bölcséleti iskolát a racionalizmusból és naturalizmusból összegyűrt humanizmus jellemezte, Rousseau, Morelly és Mably tanai játszottak kiemelkedő szerepet benne. Hangsúlyozzuk, hogy egy rendkívül öntudatos elitnek kellett volna megvalósítani ezt az utópiát, mégpedig az elképzelésük szerint igen rövid idő alatt.

A mozgalom végső célját csupán a kevés számú „areopagok” előtt tárta fel a Spartacus álnéven szereplő Weishaupt, mert a politikai és szellemi élet kulcsembereire volt szüksége terveihez. Még így is viszonylag magas taglétszámot toborzott, amelyben nagy volt a lelkesek számaránya. Messianisztikus rendjében három fokozatba tagolta a belépőket (No-

vicius, Minerval, Minerval Illuminatus). Goethe, Herder és Mozart mellett számos művész és tudós vált illuminátussá.

Károly Tódor bajor választófejedelem 1784-ben minden titkos társaságot betiltott és 1785-ben az illuminátusok rendjét is betiltotta. Dél-Németországban, Ausztriában, Itáliában, Svájcban, de Nyugat-Európa más területein is terjedt a rend már feloszlata előtt. A történelem során többször megkísérelték újjászervezni és feltámasztani az illuminátusok rendjét, ma is létezik, de a virágzó szabadkőművességhez képest elenyésző a hatása.¹¹

Dr. Csohány János

Jegyzetek

1. Arany- és Rózsakeresztes Rendé-nek is nevezték – 2. Andersen, Carl – Denzler, Georg: Wörterbuch der Kirchengeschichte. München, 1982. Deutscher Taschenbuch Verlag (továbbiakban Wörterbuch der Kirchengeschichte); Bajomi Lázár Endre; T. T. T. Titkos társaságok története. Bp., 1969. H. Balázs Éva: A szabadkőművesség a XVIII. században. = Világosság 1977. évf. 4. sz. 218.; Barton, Peter F.: Ignatius Aurelius Fessler. Vom Barockkatholizismus zur Erweckungsbewegung. Wien-Köln-Graz, 1969. Barton, Peter F.: Jesuiten, Jansenisten, Josephiner. Eine Fallstudie zur frühen Toleranzzeit: Der Fall Innocentius Fessler. Wien-Köln-Graz, 1978. – 3. Angolul freemason, eredetileg freestone mason, németül Freimauer. – 4. H. Balázs Éva: i.m. 216. – 5. Book of Constitution. London, 1723. Az angol rítusú szabadkőművességet nevezték aztán János-rendűnek, vagy szimbolikusnak. – 6. L. Nagy Zsuzsa: Szabadkőművesség a XX. században. Bp., 1977. 12. Ezzel szemben 1737-re teszi H. Balázs Éva i.m. 217. – 7. L. Nagy Zsuzsa i.m. 14. – 8. A szabadkőművességgel foglalkozó széleskörű irodalom ismertetésére nem vállalkozom. Jó indítást ad ahhoz a 2., 5., 6. jegyzetben lévő, valamint Lennhoff, Eugen – Posner, Oskar: Internationales Freimauerlexikon. Unveränderter Nachdruck der Ausgabe 1932. Amalthea Vlg. München-Zürich-Wien.; Barton, Peter, F.: Erzieher, Erzähler, Evergenten. Ein Beitrag zur politischen Geschichte, Geistes- und Kirchengeschichte Schlesiens und Preussens 1786/88 – 1796. Fessler in Schlesien. Wien, 1980.; Barton, Peter F.: Im Zeichen der Toleranz. Aufsätze zur Toleranzgesetzgebung des 18. Jahrhunderts in den Reichen Joseph II. ihren Voraussetzungen und ihren Folgen. Eine Festschrift. Wien, 1981.; Barton, Peter F.: Im Lichte der Toleranz. Aufsätze zur Toleranzgesetzgebung des 18. Jahrhunderts in den Reichen Joseph II., ihren Voraussetzungen und ihren Folgen. Eine Festschrift. Wien, 1981.; Bézy István János: Szabadkőművesség a kiegyezés után. Kézirat. Debrecen, 1973. 310 gépelt lap + kiegészítés. A szerző 1907-1986 között élt. Orvosi egyetemet végzett Debrecenben. A Festetics-féle nemzetiszocialista párt főtitkára volt 1939-ig. A mozgalom bukása után Debrecenben a rendőrségen vezető tisztviselő. 1944-45-ben Nyugat-Magyaror-

szágon menekültügyi kormánybiztos, bár a Nyilaskezes Pártnak nem volt tagja, de Szálasi ismerte még Festetics pártjából. Hazatérése után a bántalmazásoktól megszökött. Édesapámmal volt interálva. Két évre ítelték. Az 50-es évektől nyugdíjazásáig harangozó a debreceni Nagytemplomban és hivataloság az esperesi hivatalban. A két helyen összesen több, mint 3 évet dolgoztunk együtt, én segédlelkész voltam. Temetésén a lelkési szolgálatot végeztem. Megírta pártjának történetét, Tiszaszentimre község történetét és több egyháztörténeti munkát, köztük a debreceni Nagytemplom történetét. Munkái kéziratban maradtak. A Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár kéziratárában is található. Illesse tisztelet munkájáért. – 9. *Bézy István* János kéziratából vettem főleg az adatokat, így azok a kiegyezés utáni magyar szabadságharcok viszonyait mutatják. – 10. *Alambrados* =

megvilágosodottak. Katolikus vallási irányzat Spanyolországban a XVI. században keletkezett. Alapítója Avilai Teréz (1515-1582) karmelita apáca és János karmelita szerzetes a quietista misztika kiemelkedő személyisége. A spanyol inkvizíció üldözte az alambrados jámbor szektáját. – 11. H. *Balázs Éva* i.m. 219.; *Wörterbuch der Kirchengeschichte*. *Bajomi Lázár* Endre i.m.; *Van Dülmen, R.*: *Der Geheimbund der Illuminaten. Darstellung – Analyse – Dokumentation*. Stuttgart – Bad Cannstatt, 1974, 1977.; *Hammermayr, L.*: *Illuminaten in Bayern. Zu Geschichte, Fortwirken und Legende des Geheimbundes*.; *Glaser, H.* (Hg.): *Krone und Verfassung*. Kg. Max I. Joseph und der neue Staat. Beiträge zur Bayrischen Geschichte und Kunst 1799-1825. München-Zürich, 1982. 146-173.; Ld. még *Barton, Peter F.* idézett műveit.

A Mennyből lebukott Sátán

Kicsoda vagy micsoda az ördög?

A teológiában a II. Vatikáni Zsinat után bekövetkezett változások egyik újra és újra fontos kérdése az ördögről folytatott teológiai elmélkedések értelmezése. A gonosz létezését nem lehet elbagatellizálni. De mik a korlátai, és mennyi a jogosultsága a gonosz létezéséről a szinte megszemélyesítő beszédnek? Dr. Raymund Schwager professzor 1935-ben a svájci Balzerswilben született és 1977 óta az Innsbrucki Egyetem dogmatika-teológia professzora. Tudományos munkássága elsősorban a megváltástan területével foglalkozik, és pedig mind a humán tudományok, mind a bibliatudományok, mind pedig a teológiatörténet összefüggésében. Megjelent művei: „Szükség van-e bűnbakra? Erőszak és megváltás a bibliai iratokban” (München, 1978); „A csodálatos csere; A megváltástan történetéhez és értelmezéséhez” (München, 1986); „Igazságosságért és békéért” (Innsbruck 1986); „Jézus és az üdvdráma; egy bibliai megváltástan vázlata” (Innsbruck 1990); „Megmenekülve a vadász hályjától; Utóirat a Jézus-dramához” (München, 1991).

Napjaink akadémikus teológiája nem fordít különös figyelmet az ördögre, a Sátánra. Néhány teológiai kézikönyv egyáltalán nem is foglalkozik vele. Ez azonban megtévesztő jel, hisz az apokalyptikus elképzelések sok emberben ma is elevenen élnek. Népszerűek azok a teológiai írások, melyek a végső időkről szólnak és drámai képekben ecsetelik a küzdelmet a világosság és a sötétség birodalma között, Isten angyalai és a démonok¹ között és visszhangra találnak az olyan beszédek, melyek a Sátán új stratégiáját akarják felfedni.²

A valóságban sok embernek van közvetlen tapasztalata arról, hogy igenis létezik egy nagyhatalmú gonosz, amellyel az ember maga, pusztán jószándékával nem bír el. Ezért sok hívő emberben nagyon is elevenen felrémlik a Sátán alakja. A keresztyénség története mindenestre azt mutatja: az ördög-hit nem csak arra szolgált, hogy a nagyhatalmú gonoszt bemutassa, hanem arra is, hogy ez a benne való hit ördögi eltévelyedésekhez vezessen. Abból a hitből kiindulva, hogy az ördögöt emberekben kell üldözni, számtalan embert, főleg asszonyokat üldöztek, kínoztak és öltek meg, minden valós ok nélkül, mint boszorkányokat. Friedrich von *Spee*, aki gyóntatóatyaként számtalan állítólagos boszorkányt kísért a

máglyához, iszonyú képet fest „*Cautio Criminalis*” c. művében ezeknek a pereknek a lefolyásáról.³ Ha egyszer valakire gyanú hárult – akárcsak irigy beszéd, rágalmazás, vagy kierőszakolt, kínvallatás révén kiscikart tanúvallomás alapján, annak többé már nem volt menekvése. Az illető bármit csinált, vagy engedett tenni, mindent ellene fordítottak, és elkerülhetetlenül a máglyán végezte. Az ilyen eljárások szisztémájának olyan ördögi volt a logikája, hogy a kínvallatással, és egy megtévesztő Sátán-teológiával maga az eljárás teremtette meg az ítéletéhez szükséges bizonyítékokat. Százezrek, sőt talán több millió ember került ártatlanul ilyen órló malmokba, amikből nem volt többé szabadulás. Az az ítélezési rendszer, amely az ördög működését lett volna hivatva leküzdeni, maga volt a legördögibb.

A kérdés nem olyan egyszerű

A fenti keserű tapasztalat jelzi, hogy a Sátán-hit minden, csak nem veszélytelen. Ha a gonosz éppen az ördög elleni küzdelemben bizonyul különösen ördöginek, akkor ezen a területen igen sok körmönfont, megtévesztő képlettel kell számolni. Egy régi keresztyén bölcs-mondás ugyan azt állítja: az ördög csele ab-

ban áll, hogy elhitheti az emberekkel, hogy nem létezik. A boszorkányperekben ezzel szemben azt akarta elérni, hogy szinte mindenütt őt lássák. Az ördög tehát még annál is raffinátabb, mint ahogy azt az említett keresztyén bölcs-mondás vélte. A keserű tapasztalat azt mutatja: van egy olyan fajta küzdelem is a gonosz ellen, aminek a révén az éppenhogy még nagyobb erőre kap, még hatékonyabbá válik.

Nyugat történetében a boszorkánypereknek messzemenő következményei voltak, minthogy nagy lendületet adtak annak az ún. felvilágosult gondolkodásnak, mely az ördög létezésébe és működésébe vetett hitet nevetségessé igyekezett tenni. Ezzel szinte egyidőben a tudományos világkép is megtette a magáét, hogy ezt a hitet kiiktassa a köztudatból. Végül is némely keresztyén teológusok átvették ezt a nézetet. Így nyilatkozathatja ki pl. Rudolf Bultmann: „a természeti erők megismerése véget vetett a szellemekben és démonokban való hitnek”. Egy ősi keresztyén meggyőződésnek ez a fajta megtagadása mindenesetre túl egyszerű ahhoz, hogy hihető legyen. Egyrészt a gonosz megtapasztalását a természeti világkép egymaga nem képes megfelelően megmagyarázni, másrészt pedig a mai világkép már megint egészen más, mint Bultmann idejében volt. A haladásba vetett hit megrendülése, a világtársadalmat fenyegető válságok magát ezt a felvilágosultnak tartott gondolkodást is krízisbe taszították. Mindekelőtt ott, ahol az emberek embertársaiktól olyan hatalmas mértékben kellett, hogy szörnyű gonoszságokat szenvedjenek, felmerül a gyanú, hogy ezek mögött a rémségek mögött az ördög áll, (pl. Hitler, Sztálin, vagy Pol Pot mögött, – ahogy ezek magukat ismertté tették). Ezért nekünk, keresztyéneknek a Szentírásához kell visszatérnünk ennek a feneketlenül mély kérdésnek a vizsgálatánál.

1) A bibliai tanítás

Némelyeknek úgy tűnik, hogy a Biblia válasza a gonosz problémájára egyszerű és világos. Hát nem beszél-e az Ó- és Újszövetség egyértelműen az ördögről, a Sátánról? Való igaz, hogy gyakran előjönnek a Szentírásban erre való utalások, de néha bizony zavarbaejtő módon is. Jób könyvében pl. „Isten fiai” között jelenik meg a Sátán, és úgy tárgyal Istennel, szinte mint egyenrangúval. Még fogadást is köt vele (Jób 1,8-2,10). Más helyeken nem egészen világos, hogy valami Istentől, vagy az ördögtől származik-e. Sámuel 2. könyve szerint pl. Isten ingerelte fel Dávidot a népszámlálásra (24,1), míg ugyannerre az 1Kronika 21,1 szerint a Sátán indította fel Dávidot. Ki ez a Sátán, aki annyira közel van Istenhez, hogy vele még össze is cserélhető?

Csak a nem kanonikus zsidó iratokban található az a megjelölés, miszerint a Sátán angyal volt, akit gőgje miatt a pokolba taszítottak (Pl. Énóch kve 6,1-7; 10,4-6). Az angyal letaszításának ez a leírása azonban közvetlen módon nem szerepel az Ószövetségben, és az Újszövetség is csak rövid, periférikus utalásokat tesz rá (2Pt 2,4; Jud 6). De kérdés, elegendők-e ezek a megjegyzések ahhoz, hogy az ördögről

összefüggő tanítás bontakozzék ki? A Galilei körül folytatott viták óta, de különösen a modern tudományok kifejlődése óta tudjuk (ezek az emberiségnek egy sokkal hosszabb és átfogóbb történetét dolgozzák fel, mint amit a Biblia sejteni enged), hogy a Szentírásban különbséget kell tenni a hitigazságok és az időszakos világképek között. De vajon az ördög-hit is csak az akkori világképnek egy része?

1/1. Az Újszövetség

Az Újszövetség fontos helyein szó van az ördögről, mint „kísértőről”, aki magát Jézust is próbára tette. Már maga ez a tény is int bennünket, nehogy semmibe vegyük az ördögöt, mint akire csak az akkori világkép tett utalást. Az Újszövetség rávonatkozó kinyilatkoztatásai mindenesetre meglehetősen összetettek. Egyrészt ui. úgy jelenik meg az ördög bennünk, mint még le nem győzött hatalmasság, amely az embereket fenyegeti, másrészt épp ilyen világosan beszél az ÚSz a felette aratott diadalról. A még le nem győzött ellenség a nagy kísértő és vádló, akit „e világ fejedelmének” (Jn 12,31; 14,30; 16,11); sőt „e világ istené”-nek (2Kor 4,4) is nevez a Szentírás. Azután éppen erről a nagyhatalmú ellenségről mondja az ÚSz, hogy a kereszten elszenvedett ítélet következtében kivettetik a világ fejedelme, mert Krisztus halála megsemmisítette az ördög erejét (Jn 12,31 és Zsid 2,14). Ez a két kinyilatkoztatás teljes összhangban van az Újszövetség legközpontibb üzenetével, azzal, hogy Krisztus a kereszten legyőzte a gonoszt.

Am éppen az egyháznak ez az Újszövetségből merített meggyőződése, hogy a kereszt által legyőzött az ördög – állít bennünket egy nagy exegetikai probléma elé. Feltűnő ui., hogy a szenvedéstörténet elbeszélése során sehol sem esik szó közvetlenül az ördög, a Sátán felett aratott diadalról. Az ellenségről csak úgy esik szó, mint amely még nem győzött le, mint amely még működik. Ugyanakkor az is világosan elhangzik, hogy a keresztfán Jézus diadalt aratott felette. Az evangéliumok viszont sehol sem mondják el, hogyan történt ez a legyőztetetés. Vajon a küzdelem észrevétlenül ment végbe, úgyszólván a kulisszák mögött? Ez a feltételezés igen különös lenne, hiszen a Szentírás nem olyan könyv, amely elrejteti, hanem olyan, amely éppen kinyilatkoztatni akar. Továbbá a keresztyénség története azt mutatja, hogy a hívók sokszor épp az ördög elleni harcban esnek áldozatául valami ördögi dolognak. Nagyon fontos és hasznos lenne tehát tudni, hogyan győzte le Krisztus a Sátánt, hogy mi magunk se legyünk a gonosz csalárdságának áldozataivá. De nem is csak ez a pasztorális kérdés jön itt elő. A Lukács evangéliuma arra ösztönöz, hogy tovább-kérdezzünk. Jézus megkísértetésének elbeszéléséhez végül hozzátesszi: „És elvégezvén minden kísértést az ördög, eltávozik tőle egy időre” (4,13). „Egy időre” – ez csakis a keresztfeszítés idejéig tartó szakaszt jelentheti, hiszen a keresztfán újra megkörnyékezte Jézust a Sátán. De vajon miért nem tudósít egyik evangélium sem erről a második, döntő támadásról, holott az ördög első, ártalmatlanabb, pusztai kísértéséről bőven beszámolnak?

1/2. A szenvedéstörténetek

Ha az ember makacsul, újra meg újra felteszi magának a kérdést: hogyan lehet, hogy a szenvedéstörténetekben sehol sincs szó ördögről, Sátánról, felmerül egy feltevés, amit a szövegekben közelebbről meg kell vizsgálni. A János evangéliumának bizonyossága szerint az ördög a „hazugság atyja” (8,44). Tehát lényegéhez tartozik, hogy az embereket nemcsak saját tevékenységének jellege és módja tekintetében vezeti félre, hanem *mindenben* becsapja. Következésképpen azzal kell számolnunk, hogy a még le nem győzött Sátán – minthogy még tud hazudni –, egész másképp mutatkozik meg az emberek előtt, mint a már legyőzött, miután elvesztette hatalmát a félrevezetésre. Kutatnunk kell az evangéliumokban annak lehetősége után, hogy a kísértő alakja nem éppen legyőztetésének folyamatában, szemünk láttára változik-e át? Ezért a szenvedéstörténetekkel kapcsolatban fel kell tennünk a kérdést, hogy bennük – valamilyen ismeretlen meg gondolásból – talán a legyőzött Sátánról van szó. Ha így tesszük fel a kérdést, hamarosan meg is találjuk rá a választ. Az ördögi ui. mind a négy evangélium szenvedéstörténetében valóban fontos, sőt központi szerepet játszik. Jézust magát ti. éppen ennek a vádja alapján ítélik el. A szinoptikus evangéliumok tanúsága szerint a főpapok és a vének tanácsa azzal indokolta ítéletét, hogy Jézus „káromlást szólt” (Mt 26,56). Hogy milyen káromlásra hivatkoztak, az a János evangéliumából kiderül. Ott ui. azzal érvelnek a zsidók Pilátus előtt, hogy: „nekünk törvényünk van, és a mi törvényünk szerint meg kell halnia, mivel Isten fiává tette magát” (19,7). Ugyancsak János evangéliumából lesz világos az összefüggés az istenkáromlás vádja, és a sátáni kötött. Egy szóváltásban Jézus és a zsidók között – amely már előrevetíti a szenvedéstörténetet, mint-hogy a zsidók „köveket ragadának, ... hogy megkövezzék őt” –, ezt azzal indokolják, hogy „Jó dologért nem kövezünk meg téged, hanem káromlásért, tudniillik hogy te ember létedre Istenné tette magadat” (10,31.33). Hogy egy teremtmény Istenné akarja tenni magát, ez a legnagyobb istenkáromlás, és a sátáni-nak a tulajdonképpeni lényege. A Jézus ellen folytatott eljárásban tehát a legszörnyűbb bűn a vád. Azt hozzák fel ellene, hogy önmeghatározása teljes értelemben istenkáromló, tehát sátáni. Ezzel egy meglepő, de nagyon is egyértelmű eredményre jutunk, arra ui., hogy a szenvedéstörténetekben igenis van szó a sátániról, mégpedig nagyon is döntő helyen és módon, csak nem a saját alakjában kell keresni bennük az ördögöt. Megtalálható bennük az a két legfontosabb jegy, ami a zsidó hagyományok szerint a Sátánra jellemző: egyrészt, hogy Isten előtt vádolja az embert (Jób 1,6-2,10 és Zak 3,1), másrészt, hogy teremtmény létére Istenné akarja tenni magát. E kettő nem illik össze, hisz hogyan vádolhatná egy olyan teremtmény Isten előtt az embert, aki magát akarja Istenné tenni? Ezért a zsidó hagyományban a két elem más-más helyen szerepel. Am a szenvedéstörténetben a két elementmondásnak tűnő jelleg meglepő módon egybeesik, minthogy az az igény, hogy Istenként ítéljenek,

éppen egy másik ember megvadásában jelentkeznek: Jézust Isten nevében (tehát Isten előtt) vádolják azzal, hogy teremtmény létére istenkáromló módon Istenné akarja magát tenni. A vádlók tehát nem tesznek mást, mint áthárítják Jézusra azt, amit Ő előzőleg bennük felfedett (Vö. Mk 3,22-20; 12,1-12; Jn 8,44). Tehát az evangéliumokban úgy jelenik meg a sátáni, mint a kollektív vallásosságnak egy olyan vetülete, melyben a bűnösök azt, amit a saját szívükben nem akarnak látni, a bűntelenre hárítják, Őt bűnné (2Kor 5,21), átokká (Gal 3,13), Sátánná (Jn 19,7; 10,33), és így bűnbakká teszik a szó új, és teljes értelmében.⁵

1/3. János evangéliuma

János evangéliuma további fényt vet a sátáni lényegére. Először is egy visszatekintésben Jézus teljes nyilvános működésére, megállapítja: „És noha ő (Jézus) ennyi jelt tett előttük (a zsidók előtt), mégsem hívének őbenne” (Jn 12,37). Azután ezt a negatív megállapítást két ószövetségi idézettel értelmezi, amelyek mindenekelőtt a megátkodottságra vonatkoznak, majd végül egy meglepő behatárolással fejezi be: „Mindazonáltal a főemberek közül is sokan hívének őbenne, de a farizeusok miatt nem vallották be, hogy ki ne rekesztessenek a gyülekezetből” (Jn 13,42). Ez a korlátozás egyrészt azt mutatja, hogy Jézus – látszólagos sikertelensége ellenére is –, rabul ejtő üzenetével és személyével bensőleg sok embert képes volt elérni és hitre juttatni, – másrészt pontosan megmagyarázza, mi volt az oka annak, hogy mégis elutasították: azok, akiknek szívét megnyerte, nem merték ezt nyíltan megvallani. Jézus sorsában következetesen megmutatkozik, hogy a nyilvánosságnak sajátos öntörvénye van, és ez volt az oka az Ő elvetetésének (Jn 5,43).

A hazugság és erőszak világában minden egyes ember szükségképp fenyegetettnek érzi magát és mélységesen fél. Ezért törekszik elismerésre, tiszteletre és megbecsülésre, hogy így biztosítsa be magát. Az az emberiség azonban, amelynek minden egyes tagja a mindenkori másiktól várja támaszát és biztonságát, önmagát zárja be: a valódi hit lehetetlenné válik benne (Jn 5,44). A dicsőség és elismerés kölcsönös hajszolásában az emberek csak egymás körül forognak, és önelégültségükben elzárkóznak Isten elől: ebből aztán sátáni tendencia alakul ki.

Akárhány ember szívét tudta is megnyerni Jézus, üzenete a nyilvánosság öntörvényűsége miatt mindig meghiúsult. És ennek az öntörvényűségnek végső célja a szenvedéstörténetben valósult meg, hisz azzal ítélték el Jézust, amit a tömeg tartott érvényesnek: hogy Ő sátáni személy. Amennyiben ez az ítélet hamis, és azt tükrözi, ami éppen az ítélezőkben magukban volt meg, úgy a nyilvánosságnak ez az utolsó Jézus elleni akciója sátáninak bizonyul.

Ebből az eredményből kiindulva a megátkodottság kérdése valamivel könnyebben megoldható. Az evangélium következőképp idézi Ézsaiás 6,9-et: „Megvakította az ő szemeiket és megkeményítette az ő szívüket, hogy szemeikkel ne lássanak és szívükkel ne értsenek, és meg ne térjenek és meg ne gyógy-

gyítsam őket” (Jn 12,40). Ézsaiásnál tehát Isten az, aki megátalkodottá teszi az embert. De a jánosi idézet teljes szövege – Schnackenburg szerint – nem felel meg sem a masoretikus szövegnek, sem a Septuagintának, sem pedig a Targumnak. Schnackenburg tehát joggal következtet arra, hogy „az analízis világosan megmutatja: az idézet ilyen megfogalmazása senki másra nem vezethető vissza, csakis magára az evangelistára”. Ez az evangélista részéről történt módosítás újra felveti a kérdést: ki az az ő, aki megátalkodottá tesz, és ki az az én, aki meggyógyít? Schnackenburg úgy véli: az evangelistánál az ő = az Isten, és az én = a Krisztus. Isten tesz megátalkodottá, hogy Krisztus ne tudjon gyógyítani. Ez az értelmezés azonban súlyos teológiai problémákat vet fel, de – nézetem szerint, a szöveg összefüggését tekintve, nem tartható. A János 12,42-ben ugyanis egész világosan kiderül, mi okozza a megkeményedést: az emberektől való félelem. Ebből következően épp az fogalmazódik meg, amiről már kiderült, hogy ördögi. Tehát János evangéliumából értelemesen derülhet ki, hogy az ördög az, aki megátalkodottá tesz, nem pedig Isten (vö. Jn.8,44).

2. A Sátán bemutatásának négy nagy témája

Vizsgálódásaink során három olyan nagy téma kapcsolódik szervesen egymásba, melyek hagyományosan az ördöggel vannak összefüggésben: a megkeményítés; az Isten előtt való vádlás és az önistenítés, s így mindhárom új megvilágításba is kerül. Mindhárom formában úgy jelenik meg az ördögi, mint a kollektív méreteken jelentkező gonosz, mint az emberiségnek az a törekvése, hogy magába zárkózva, az eltitkolt gonoszságot másokra hárítsa át. Ilyen megvilágításban az önistenítés is érthetőbb. Nem egy teremtmény tébolyult akarata, hogy felemelt ököllel Isten ellen lázadjon. Hogyan is tehetné, hiszen mindentől függ az Istentől! Az önistenítés inkább a kölcsönös egymás-utánzás ösztönös mechanizmusából ered, a félelemből és a dicsőség hajhászásából, ami által az emberiség bezárkózik a saját – pokolba vivő világába. Az emberek szereplői egy olyan folyamatnak, amelynek maguk is áldozataivá válnak. Nem ismerik fel azt a közös irányt, amelybe együtt-sodródnak (megvakíttatás), és még kevésbé ismerik be egymástól való függőségüket, ezért másokat vádolnak, és minden rosszat egy harmadikra hárítanak át.

A három témához: megkeményedés; Isten előtt való vádlás; és önistenítés; végül egy negyedik is csatlakozik: a megszállottság. A kollektív bűn-áthárítások és vádaskodások rendkívüli hatásúak, és áldozataikat a legbensejükben érintik. Azok a megszállottak, akik egy isteni hatalom nevében kollektíven kimondott ítélet súlya alatt összeomlanak, belsőleg összeroppannak, és a mások által csalárdul rájuk szabott ítélettel azonosítják magukat. Az ilyen áldozatoknak nincs már saját akaratuk. A kollektív gyanúsítás, mint idegen akarat uralkodik rajtuk, és előírja nekik, mit kell cselekedniük. Ezért mondhatja a tisztátalan lélek: „Légió a nevem, mert sokan vagyunk” (Mk 5,9).

Míg csak le nem győzetik, a Sátán a megtévesztésig hasonlítani tud Isten képéhez. De saját alakjában is megjelenhet a túlvilágról. Minthogy Jézus azonban teljesen az Ő mennyei Atyjában élt, színvallásra tudta kényszeríteni a gonoszt minden formájában. Így látta a Sátánt, – aki eladdig a szentség világában élt, – mint villámot lehullani a mennyből (Lk 10,18). Ugyanakkor azonban újszerűen, és még élesebben tapasztalta, hogy a gonosz lélek – mint általános emberi gondolkodás – még a saját tanítványain keresztül is hogyan folytatja megrontó munkáját. Még Pétert is el kellett utasítania, mint Sátánt, mert nem gondolt „az Isten dolgaira, hanem az emberi dolgokra” (Mt 16,23). Ellenségei számára azonban a Sátán továbbra is a mennyben maradt, azaz az ő Isten-képükben. Így igényt tarthattak arra, hogy Isten nevében cselekedjenek, és ugyanakkor Isten valódi küldöttét, mint Isten-káromlót, elítélték.

A le-nem-győzött Sátán eleinte saját alakjában mutatkozott. Ám a Jézussal való vita folyamán, különösen pedig mikor Jézust elítélték, ennek az alaknak valami szakrális váddá kellett átfőrdnie. Jézusnak ellenségeihez való viszonyulása, és a mennyei Atya húsvéti ítélete ezt az átfőrdést bevégezte. Mint hogy az istenkáromlással vádolt sem belsőleg nem roppant össze a vádtól, sem agresszív ellenvádaskodással nem reagált rá, hanem hallgatott, sőt, ellenségeiért imádkozott, ezáltal az ítéletet teljesen a mennyei Atyára hagyta. Az Atya pedig a feltámadással igazolta Őt. Húsvét tehát azt jelenti, hogy a vád az ítélezőkre hull vissza. Éppen azt, akit az emberek, mint Sátánt kitesztáltak, Isten a maga igaz Fiaként vállalta, az örökélet örökösévé tette, és az Újszövetség népének középpontjába helyezte. „Amely követ az építők megvetettek, az lett a szeglet fejevé” (Mk 12,10).

3. Összefüggés a sátáni és a gonosz kollektív dimenziója között

A Sátánnal kapcsolatban végzett rövid vizsgálódásunkhoz nem valami modern és divatos megfontolások adtak indítást. Pusztán az Újszövetség szövegét vettük sorra, és kifejezetten csak azokkal a kérdésekkel kezdtünk foglalkozni, melyeket maga a szöveg vet fel. Vajon hogyan értékelhetjük az így elért eredményt? Vitathatatlan, hogy az Újszövetség felfedi a gonosz kollektív dimenzióját, és azt egyértelműen összefüggésbe hozza a sátánival. Minthogy a Sátánhoz hozzátartozik a gyanúsítás, érthető, hogy igen nehéz őt legyőzni. Amit az ember gyanúsításként feltételez, azt csakis a másik emberre vonatkoztatja, saját magára soha. Ez volt az oka annak, hogy a boszorkányüldözők is csak áldozataikban fedezték fel az ördögöt, de nem vették észre, hogy éppen az ő üldözési eljárásaik voltak ördögiek.

De vajon a kollektív gyanúsításokban, melyek a kölcsönös dicsőség-hajhászásból erednek – lelepleződik-e a Sátán egész valója? Ezt a kérdést igen nehéz megválaszolni, mivel a gonosz tulajdonképpen egy titok, aminek sohasem fogunk teljesen a nyomába jutni, és végül is újra meg újra kénytelenek vagyunk képekben beszélni róla. A szenvedéstörténeteket végigkísérve,

nem találunk utalásokat a Sátán további dimenziójára. De amíg a kollektív vádak feneketlen és halálos hatalmát legbensőnkben meg nem tapasztaltuk, képeken kell a Sátánról beszélnünk, hogy a gonosz méreteit el ne jelentéktelenítsük. És mindaddig, míg bűnösök vagyunk, és a gonoszt teljesen le nem győztük, újra és újra megjelenhet előttünk saját alakjában. Ezért beszélnek az újszövetségi Írások – még húsvét után is – az ördögről, mint személyről. Ez a húsvét utáni beszéd a Sátánról nem mond ellent a mi magyarázatunknak. Az azonban világos lesz belőle, hogy a szenvedéstörténetek olyan igazságot fednek fel, amire még mindig várunk, amit még csak hitben tudunk megközelíteni, de sohasem tudunk szilárd hitbizonyossággá, vagy vallásrendszerre kiépíteni.

4. Krisztus keresztje által lehet reménységünk

Összefoglaló megállapításként egy olyan nézet tör felszínre, amely megfelel a legújabb teológiában (pl. H. U. von Balthasar, K. Rahner, stb.) a pokol problémájával kapcsolatban kidolgozott állásfoglalásnak. Krisztus keresztje által reménykedhetünk abban, hogy minden ember megmenekül. Mérhetetlen szabadságunk miatt azonban félelemmel és rettegéssel kell véghezvinnünk üdvösségünket. Következésképp azt is remélhetjük, hogy sátánértelmezésünk annak teljes valóját felölelte, és nincs olyan lelki teremtmény, amely örökre az ismeretlenségben marad. Ám a gonosz feneketlen mélységei ezt is csak remélni engedik, és nincs biztos tudásunk arról, hogy a kollektív bűnánhárítás mögött nem húzódik-e még valami más is.

A Sátánról felvázolt kép összefüggésbe hozható egy átfogó történet-teológiával, minthogy a kollektív bűnösség kérdése az emberiség történelmében jelentős szerepet játszik. Leon Poliakov, az antiszemitizmus nagy történetírója a nyugati és az orosz történelem elemzéseiben egyenesen „ördögi okozatosság”-ról beszél, és ezen a kollektív bűnösség, mások kollektív vád alá helyezése, a bűnbakkeresés mechanizmusát érti. Ugyanebben az irányban René Girard még egy lépéssel továbbmegy, feltételezve, hogy minden emberi társadalom eredetileg ezen a bűnbak-mechanizmuson alapul, és hogy az eredetileg szakrális is – mint „tremendum fascinosum”, a vele együttjáró gyanúsításokból keletkezett.¹¹ Ha a Sátán úgy értelmezhető, mint kollektív, szakrális vádló, és ha minden emberi társadalom ilyen mechanizmusokon alapul, akkor mindjárt érthető, miért nevezi az ördögöt az Újszövetség „a világ urának”, sőt: „a világ istenének”.

Végül a mondottakból adódik – legalábbis ami az alapvető irányvonalat illeti – az, hogy hogyan lehet a Sátánt legyőzni: a gyanúsításokat nem ellen-vádaskodással, hanem csakis az igaz valóságlátás türelmes kimunkálásával lehet leküzdeni. Ennek a különböző életterekhez képest különféleképp kell történnie. A megszállottság kifejezett eseteire nézve az lehet érvényes, hogy a teátrális boszorkányüldözések az ördögöt nem kiűzik, hanem éppen bevonják, és azokat, akik magukat megszállottaknak tartják, saját téves önértelmezésükben méginkább megerősítik.¹² Inkább az tud az ilyen embereknek segíteni, aki a kollektív vádaskodás za-

jától elnyomott „én” nagyon gyenge hangjára próbál türelmesen figyelni.¹³ Csak ha ez az „én” olyan fülekre talál, melyek nagy bizalommal hallgatnak rá, akkor tud beletanulni abba, hogy magát az igaz Isten előtt újra, bizalommal felfedezze. Hasonló érvényes az olyan emberekre, akik ugyan nem kifejezetten az ördög megszállottjainak tekintik magukat, mert fájdalmas tapasztalataikat nem közvetlenül ebben az összefüggésben értelmezik, de mégis idegen hatalmak befolyása alatt szenvednek. Minthogy az ilyen emberek is – legalábbis részben – környezetük vádaskodásainak áldozatai, és beteg egyénekként egy „beteg társadalom mutatói”-nak tekinthetők, ezért egy jól értelmezett ördög-hit a családi- és csoportterápiák, valamint a pszichiátria számára is megvilágosítólag hathat. Hasonló érvényes az össztársadalom és a politika területére is. A felszabadítási teológia képviselői újabban sokat beszélnek a bálványok kérdéséről.¹⁶ Természetesen nem tárgyi értelemben vett bálvány-figurákra gondolnak, hanem olyan kollektív mechanizmusokra, melyek révén társadalmi rendszerek önmagukba zárkoznak, nincsenek többé tekintettel áldozataikra, és magukat abszolútnak kiáltják ki. Az ilyen rendszerek bálványszerű, ördögi jellegét csakis úgy lehet teljesen felfedni, ha az áldozatok halk hangjára figyelünk, azokéra, akikkel Jézus – maga is áldozat lévén –, azonosította magát. Csakis felőlük közelítve, apránként lehet az ilyen rendszeren valami léket ütni. Mindezen szempontok alapján megmutatkozik, milyen döntő jelentősége van a nyílt beszédnek és a nyilvános vallástételnek.¹⁷ Tehát egy olyan világban, melyben nagyrészt „a világ fejedelmek”, névtelen, kollektív, az áldozatokat eltaposó rendszerek uralkodnak, csak akkor tud a gonosz legyőzéséhez az egyház hozzájárulni, ha benne magában bátran hangozhat az őszinte szó, – az áldozatoké is, – és az emberektől való minden félelem ellen a nyilvános tanúságtétel.¹⁸

Dr. Raymund Schwager

(Theologie der Gegenwart, 1992/4, 255-264.

Fordította: Szesztay Mária ÖTK)

Jegyzetek

- 1) v.ö. H. Bowerski: Das Engelwerk (Az angyalok munkája): Titkos szövetség a katolikus egyházban? Salzburg, 1990.
- 2) V.ö. U.P. Lange: A Sátán, a „világ fejedelmének” háromszoros, erősödő támadása az egyház ellen; Una Voce levelezésében, 15 (1985) 84-87. Rövid áttekintés: J. Niewiadomsky: „Tomboljatok csak a falak körül”, az „Elfojtott szabadság”-ban. Fundamentalizmus az egyházakban; kiadta v. H. Kochanek, Freiburg, i.Br.1991, 156-180. – 3) F. von Spee: Cautio criminalis (DtV 2171) Weimar 1985. – 4) R. Bultmann: Újszövetség és mitológia, a „Kerygma és Mythos”-ban, 1. kötet 17. – 5) A Sátán problémájával szervesen összefügg a pokol; v.ö. R. Schwager: Jézus az üdvdrámában; Egy bibliai megváltástan vázlata; Innsbruck, 1990, 87-94; 111-124; 203-216. – 6) R. Schnackenburg: János Evangéliuma II. (HThKNT), Freiburg i.Br. 1971, 518 – 7) Ehhez: Alexandriai Cyrill: Töredék a János 12,40-hez (74, 96. old.); J. Blank: Krízis; Vizsgálódások a jánosi krisztológiáról és eszkatológiáról; Freiburg i.Br. 1964 304f. – 8) Ezzel az igével zárja Jézus a gonosz szólómunkásokról szóló példázatot, melyben szintén a Sátánról van szó, minthogy (Mk 12,10) a szólómunkások megölik a Fiút, hogy az Úr,

(a mennyei Atya) örökségét magukhoz ragadják. – 9) Hogy a bibliai iratok az ördögről való beszédben kinyilatkoztatásuk képszerűségének tudatában voltak, azt a Jelenések könyvének egyik példája bizonyítja. A Jel 12,7-9 először apokaliptikus képekben ábrázolja a küzdelmet a mennyben Mihály és angyalai, valamint a Sárkány és hívei között. Aztán a Sárkányt azonosítja a Sátánnal, aki a mennyben legyőztetik, és követőivel együtt letaszítatik a földre. Ám közvetlenül a földre-taszítatása után hangos szó hallatszik, mely az előbbiekben ismertett eseményt még egyszer elmondja, és pedig egészen más szavakkal. A hang először szintén bejelenti a győzelmet, majd azt is ismerteti: mit művelt a Sátán letaszítatása előtt: „Most lett meg az idvesség ... mert a mi atyánkfiaiak vádolója levettetett, ki vádolja vala őket éjjel és nappal a mi Istenünk előtt” (Jel 12,10). Közvetlen az Isten előtt vádló felett aratott győzelem bejelentése után a hang azt is bejelenti, ki az, aki a Sátánt legyőzte: „És ők legyőzték azt a Bárány véérért, és az ő bizonyágtételöknek beszédéért, és az ő életüket nem kímélték mind halálig” (Jel 12,11). A Sátán felett győzedelmeskedők egyértelműen a keresztyén mártírok. Amit a képes beszéd Mihálynak és angyalainak az égben tulajdonít, azt a közvetlen utána következő hang – hálá Krisztus véérének – a mártírok győzelmeként hirdeti. A mennyben elért győzelem következőképp a Krisztusban hívő gyülekezet győzelmé is, de a földön, azaz a nem-hívők szívében tovább-tombol a Sátán. – 10) L. Poliakov: Ördögi

okozatosság, 1.kötet: Esszé az üldözések eredetéről, Párizs 1980. 2.kötet: A mongol igától a lenini győzelemig, Párizs 1985. – 11) R. Girard: A szent és az erőszak, Zürich 1987; utó.: A bűnbak, Zürich 1988. – Ez nem zárja ki a boszorkányüldözés minden gyakorlatát. Minthogy minden embert ott lehet megszólítani, ahol van, ahol ténylegesen található, ésszerű tehát az olyan embernek, akit a kollektív vád összeroppantott, és megszállottnak tartja magát, ugyanazzal a képes beszéddel segíteni, amit ő a maga önértelmezésére használ. Ilyen esetben azonban nagyon óvatosan kell eljárni, és a képes beszédet lassanként fel kell oldani. – 13) V.ö. J. Kufulu Mandunu: „Kindoki” a bűnbakteológia fényében; Egy délafrikai kísérlet a boszorkányhit keresztyén leküzdésére. (Disszertáció, Innsbruck, 1992). – 14) V.ö. J.G. Howells: Családi pszichoterápia, Alapvetés és módszerek, München 1978, 21. – 15) V.ö. „Legalább három generáció szükséges ahhoz, hogy egy skizofrén gyerek szülessen” A. Tomatis: A fül és az élet. Útmutató a hallás, a nyelv és a kommunikáció kutatásához. Párizs, 1990, 219. – 16) V.ö. J.Sobrino; Aki bálványt érint, meg kell hálnia, Friburg, 1990. – 17) V.ö. H.Büchle, Jézus és a nyitvánosság. TQ 165 (1985, 14-28) – 18) Ennek tökéletes ellentéte az egyházon belüli titkos beszúgás. Azok a tisztségviselők, akik névtelen feljelentésekre hallgatnak, sőt, döntéseiket ilyenekre alapozzák, ördögi hatalmaknak szolgálatják ki magukat.

EMLÉKEZZETEK MEG...

Felfedező úton a nagy úttörők nyomában

– 160 éve született Lajos János –

Az idén éppen 120 éve, hogy Meyer Henrik (1842-1919) a bizonyágok nyomán – meggyőződésem szerint a Lélek vezetése által – megérkezett Magyarországra 1873. március 6-án. Így indult négy évtizedes áldásos munkája a magyar baptista misszióban.

Szolgálatát Budapesten kezdte, vallomása szerint nem sokat tudva az előtte már létezett – Rottmayer féle – misszióról.

Bár ittletükéről említést tesz:

„Itt említem meg, hogy a negyvenes években öt fiatal embert merítettek be Németországban Rottmayer János, Homung Antal Budapestről, Vojka János Pécsről és Marschall József, akit 1873-ban Pestre jövet meglátogattam, valamint Scharschmidt Károly, akit galatzi utamon kerestem fel.”

Szorgalmas munkája eredményeként 1874. december 27-én már be is meríti az első zsenyéket.

„Az ünnepélyre eljöttek mindazok, akik közel álltak hozzánk... A Benzing és Kablinger házaspár... Bemérítkezésre jelentkezett, amit megejtettünk a Lukács fürdőben.”²

Ezek lettek a Wesselényi utcai gyülekezetnek első tagjai. A mai történelemszemlélet szerint az 1846-1873-ig terjedő időszakot „a Misszió megjelenésének” és 1873-1893-ig tartó időszakot pedig a „Magyarországi Baptista Misszió Hősi” korszakának nevezzük.

I.

Rottmayer János (1818-1891) munkatársa Novák Antal (1828-1877) kolportőri munkája nyomán jutnak hitre a nagyszalontai első baptista hívők, akik Meyer Henriket hívják meg az első vidéki bemerítésre 1875. augusztus 26-án Gyulára. A három fent említett baptista hívő (Rottmayer, Novák, Meyer) a Brit és Külföldi Bibliatársulat alkalmazottja volt és onnan való a későbbi kapcsolatuk. Ekkor nyolc hitvallót létesít bibliai keresztségben (vízalámerítés) a Gyula melletti Fehérvörben.

„Novák testvér beszélt el, hogy Nagyszalontán, ahol ő hirdette az Igét, több kereső lélek van... Augusztusban már hívott, de nem Szalontára, hanem Békésgyulára... Az említett lelkek közül nyolcat ide irányított, Kornya Mihályt és feleségét, Lajos Jánost és feleségét, a fiát és leányát, Bordás Imrénét és leányát Kissné... A bemerítést természetesen örömmel vállalta.”³

Ezek közül került ki két úttörő apostol: Kornya Mihály (1844-1917) és Lajos János (1833-1900). Az elsőből neve többszöri emlegetésével régen népszerű parasz-apostolt ismerünk, de a másodikról méltatlanul kevesebbet szoltunk, aminek következtében róla kevesebbet is tudunk. Ebben az írásban szeretnénk ezt részben pótolni, és érte is hálát adni.

Csak a következő évi – 1876. május 4. – bemerítés-kor lesz a szalontai gyülekezet tagja feleségével együtt *Tóth Mihály* (1836-1931), a harmadik kiemelkedő egyénisége az alföldi misszionának. Kornyát és Tóthot 1877. november 11-én diakónussá avatja Meyer Henrik, amelyen jelen van Hamburgból *Fritz Oncken* és *Rottmayer János Kolozsvárról*. Majd 1881. június 6-án pedig presbiterré avatja őket, hogy teljes jogú úttörő missziómunkások legyenek. Három nappal az avatása után 1881. június 9-én *Fekete-tót* községben, 16-án *Árpádon*, július 19-én *Derecskén* és szeptember 19-én újra *Árpádon* merít alá népes csoportokat Kornyá.

Tóth Mihály pedig Szalontán munkálkodott, ahol ekkorra 41 tagú lett a gyülekezet. A családtagok és a pezsgő misszió után érdeklődők már nem férnek Kornyá külön bejáratú gabonásában az istentiszteleti alkalmakon. Ezért *Tóth Mihály* vezetésével és segítségével megépítik a magyarországi első baptista imaházat 1881-ben.

Meyer Henrik Budapesten alakít már 1877-ben imaházat, miután bérbé vesz a Dohány út 28. szám alatt egy tönkrement volt kávéházat,⁴ és csak 1887-ben építik fel a Wesselényi utcai templomot, amit augusztus 20-án avatnak fel.⁵ A nagyszalontai első imaház – akkor *Kálvin út 5.*, ahol ma az RMDSZ helyi szerveinek irodája és egy magyar könyvesbolt működik – 1881-1903-ig volt betániája a gyülekezetnek, amíg megépítették korabeli stílusban a ma is impozáns imaházukat 1903-ban.

Tóth Mihály neve is egybecseng Kornyáéval, ha szó kerül róluk. Pedig munkássága első évtizedében csak Szalonta és közvetlen környezetére terjed. *Kirner A. Bertalan* találta meg padlásán az anyakönyveket, amiknek tanúsága szerint 1903-1905 között már 179 alkalommal baptizált 724 lelket, akikkel 2500-ra szaporodott körzetének tagsága.⁶ Lényegében csak 1893-tól végzett teljesen önálló munkát, Kornyá a bihardiószegei, ő pedig a szalontai területen. Ettől kezdve munkája óriásira növekedett. Isteni gondviselés folytán kiváló munkatársaivá fejlődtek mellette *Domján Mihály*, *Kőrösi István* és *Vass Sándor*, akik helyben és *Domján Imre* (kis Domján), aki a vidéki gyülekezetekben, még Pest megyébe is eljárt szolgálni: *Dömsöd*, *Rákoscsuba*, *Szada*, *Táhitótfalu* és *vonzáskörébe*.

II.

A „nagy öregek” nyomdokain járva, Szalontán kívül mindenütt elsősorban Kornyá munkaföldje fogadott. *Fekete-tót*, *Tenke*, *Árpád*, *Tálpas*, *Mezőbaj*, *Gyarak*, *Kisháza*. A bihari dombok illetve bércek között a *Feketekörös* mente bizonyult a legtermékenyebb talajnak az úttörő misszió számára. Ma a belényesi körzet gondozásában (id. *Szabó Mihály* lp.) élnek a gyülekezetek. Pl. *Magyar-remete*, *Gyanta* és *Belényes*. Ezek a helyek sokáig voltak körzeti központok.

Gyantán 1882-1893 között legalább húsz alkalommal merített be nagy hitvalló csoportokat Kornyá. De visszahívják 1911. és 1914-ben is bemeríteni, mivel Gyanta az el nem ismertek központja volt. A falu népe a malom melletti tavat a főmolnár szerint ma is

alámerítőnek nevezi, mert még többen emlékeztek a tömeges bemerítésre. (Feketekörös menti vizimalom a tóval.) Azután mivel *Belényes* az elismertekhez, illetve Nagyváradhoz tartozott a századfordulótól, a környék központjává lett (1906).

Kornyá Gyantáról kezdi látogatni tolmács segítségével a román településeket, míg maga is megtanulja a nyelvüket. Meglátogattunk több román ajkú gyülekezetet Arad megyében, ahol Kornyát tartják alapítójuknak *Kirner A. Bertalan* szerint. De mert *Kirner* ezeket bemerítési anyakönyvek alapján írta meg, s (Könyve 4. oldal)⁷ csak elmondásból ismerte, nem tudhatta, hogy ezeken a területeken előtte járt ott *Lajos János* pl. *Borosjenő*, *Bokszeg* (1881.), *Csermő* (1885.) *Tauc* (1889.), *Lugozó* (1891.), *Körösbökény* (1895.).

A baptista misszió Arad megyében alakul ki a legkésőbb, Aradon is csak 1885-1896-ban beköltözések segítségével, de *Borosjenőn* pl. *Lajos János* missziómunkája nyomán 1877-ben megtér *Flor Albert* (1849- ?) – akinek bemerítésére 1877 november 5-én Meyer Henriket hívja meg.⁸ Ezt azután több bemerítés követi, amit 1884-ig Meyer Henrik, ezután Kornyá végezte. A körülmények nem tisztáztak, de feljegyzések szerint *Lajos Jánost* 1887. március 22-én⁹ felavatják. Ahogy az első időkben *Tóth Mihály*, ő sem végzett bemerítéseket, de később igen.

Borosjenőn a várkaszárnnyában *Lajos János* mint puskaműves katona dolgozott 1877-1881-ig, mivel ide helyezték szolgálatra. Arad megyében itt alakul meg az első baptista gyülekezet 1881-ben, amivel természetes, hogy őt tartjuk első úttörő apostolnak itt.¹⁰

III.

Az Arad megyei misszió kutatás eredményeként látjuk *Lajos János* életútját is teljesebben. A megyében ma már több mint 20.000 baptista él. Csak Arad városban 13 gyülekezetben (2 magyar, 1 cigány és 10 román) köztük több ezres létszámú is van, aminek indításában nagy szerepe van *Lajos János*nak. Erről győznek meg a tények, amiből több szerző – *Kirner A. Bertalan*, *Bondár Ferenc*, *Kiss László* és *Szebeni Olivér* stb. – csillantott meg az eddigi bűvárkodásaikkal.

Életrajzából megtudhatunk annyit, hogy (*Lajos János* 1833-1900 Nagyszalontán) serdülő korára már szülei: *Lajos András* és *Fenesi Erzsébet* is Bibliaolvasó keresztyének lettek. Édesapja halálakor így búcsúzott: „átölelem az én drága Megváltómat”.¹¹ E családi neveltetés is segített abban, hogy már fiatal korában kereső lélek volt.¹² Ő is eljárt szülővárosában nemcsak a templomba, ahol *Balogh Péter* ref. lp. (későbbi debreceni püspök) evangéliumi töltéssel prédikált még az őskeresztyének keresztségi szertartásáról (hitvallók bemerítése) is, csak nem tartotta fontosnak a már megszokott gyermekkeresztséget megváltoztatni. Éppen ezért téma volt a templomon kívüli gyülekezetben, – ahogy ezt *Dr. Kiss Ferenc* (1889-1966) orvosprofesszor nevezte,¹³ a felnőtt hitvallók bibliai keresztsége (alámerítés).

Lajos János fogadta valószínű legelsőnek *Nagyszalontán* *Novák Antal* bibliaárust lakásában és tőle vásárolta első saját Bibliáját, aminek szorgalmas ol-

vasása közben rájött a hitvalló ősi bibliai keresztség (baptizma) fontosságára.

Ő az, aki először határoz mellette és kész lenne házát eladni, hogy Bécsbe utazhasson bemerítkezésre. Ő hívja házához bibliaórákra, – amit Novák Antal tart – Kornyt és Tóth Mihályt. Az első bemerítkezésen (1875. augusztus 26. Gyula) 4 tagú családjával együtt vesz részt. S első lesz abban is, hogy bár 1877-ben 32 tagja van Nagyszalontán a baptista gyülekezetnek (kényelmesebb lenne itt lenni), de általa indul el a misszió hódító útjára.

Mivel fegyverjavító puskaművesként dolgozott – mint kovácsmester – 1877-ben áthelyezték a borosjenői várkaszárnnyába. Sajnos nemcsak a gyülekezetétől, hanem május 4-én feleségétől (Kiss Sára) is búcsúznia kellett, mert meghalt, – hazament – Meyer bejegyzése szerint.¹⁴ De átköltözése után megindul a misszió a katonák közt (pl. Flór Albert altiszt megter) és a város lakói között. Több bemerítés után megalakul a gyülekezet (1877).

Katonai szolgálata és családi helyzete miatt a 70-es években alig megy távolabbi helyekre, csak helyben dolgozik. Meyer Henrik *Hempt* Adolffal kötött barátsága során Újvidéken is missziót kezd 1876-ban. Itt megövezgyült *Bichi* Fülöpné, akit 1878. elején feleségül vesz Lajos János.¹⁵ Mindkét özvegynek több gyermeke volt, – bár született közös gyermek – akik hívókká lettek. Ebből adódott, hogy ha bármerre mozdult, népes családja máris gyülekezetet alkotott. Emlékezések szerint a második feleség jó hallással és szép énekléssel is szolgált. Valószínű a gyermekek is, ami mindig nagy segítség egy-egy gyülekezet létrejötténél.

Később Borosjenőről látogatta a környező településeket, a 10-12 km-re lévő Bokszeget, ahol Kirner A. Bertalan szerint 1881-ben tartják az első bemerítést.¹⁶ Kinek a missziómunkája lenne ez, ha nem Lajos Jánosé?

Ma is él egy kis létszámú magyar gyülekezet, akik nagy szeretettel fogadtak. Nagyobb létszámú a román gyülekezet (170 tag) ahol imaház építésére készülnek.

IV.

Feltételezzük, mivel Meyer Henrik csak németül beszélt, és érezte, hogy magyarok közt szükség lenne a magyar nyelvű evangélizálásra és Kornyt meg Lajos Jánost is hívta Pest megyébe. Ezek engedelmességek, többször is megfordultak több településen. Lajos János pedig le is telepedett Dab-Dömsödon.

„1881-ben a dömsödi születésű Solti Dávid, mint a Brit és Külföldi Bibliatársulat alkalmazottja Dömsödre költözött. A misszió munka erősítésére ide költözött Lajos János is kb. 1882-1883-ban. Még ez évben történt, hogy október 25-én imaórára jöttek össze a gyülekezet tagjai, amikor egy fegyveres csoport betörte az utcai kaput, a lakás ajtaját sarkaiból kiemelte és a jelenlévőkre rontott. Szétzúzták a berendezést és a félholtra vert emberekkel együtt kidobálták az udvarra... Lajos János végtagjai összetörték, egész életén át viselte ennek nyomait.”¹⁷ Ugyanezt megemlíti Répai Győző is.

Lajos Jánost ez az eset nem állította le, hisz életútja bizonyítja, hogy az Úrnak odaszentelt az élete. Őt pedig a hűsége mellett az oltárhoz kötötte a munka eredménye. A dömsödi missziót bemutató alaptól tudjuk:

„Solti Dávid munkáját Lajos János folytatta mint aki lakatos mestersége mellett saját lakásán hirdette Isten igéjét a jelenlegi Székeli Zsigmond féle házban, amelynek eredményeképpen 1883. őszén már 8 tagot merítettek alá Krisztusban hitük megpecsételésére Budapesten.”¹⁸

1884. táján amikor visszaköltözött Dömsödről Arad megyébe, Bokszegezen telepedett le, ahol 1881-ben már gyülekezet alakult. Ekkor már népes családja van. Itt született 1885-ben Lajos nevű gyermeke.¹⁹ A népes 10-12 tagú családból első két gyermeke Imre és Juliánna már Gyulán 1875-ben, a többi pedig folyamatosan lett a gyülekezet tagja. De már a család is gyülekezetet alkotott. Bihar megyei munkája közben újra meglátogatja Pest megyét 1885-ben Szadára igyekezetében Rákoscsabán is missziózott:

„...a Zrínyi utcában lakó Balogh Zsuzsanna nevű asszony fogadta be őt házába. Nyomában nemcsakára Boros Imre, Lisztes Mihály, Kornya Mihály és mások is felkeresték az induló missziót.”²⁰

Munkája nyomán Kornya Mihály könnyebben szervezte a gyülekezeteket, mert az ugartörést ő végezte Dömsöd mellett Váchartyánban, Rákoscsabán, Erzsébetfalván (Pesterzsébet), Szadán, Órszentmiklóson, Kunszentmiklóson stb.

Váchartyánból a református lelkész 24 órai letartóztatás után kitoloncoltatta. Azután 7 napi hányódás után ért haza.²¹ Anyakönyvi adatok alapján feltételezzük – és kutatjuk –, hogy Dömsöd környékén – Majosháza, Fülöpszállás stb. végzett tevékenységet.²²

Missziós módszere volt a családi misszió mellett, hogy sűrűn új helyre költözött, és „lakatos-kovács” műhelyt nyitott. A földműves embereknek szüksége volt az ilyen mesterre. Munka közben pedig jó alkalom volt a missziózásra.²³ Ekkor még csak 52 éves, ereje teljében a hosszú estéket kihasználva a környék falvait is bemissziózza. (Repszeg, Apatelek, Dezsőháza, Istvánháza, Antalháza, Tamánd, Márkaszék, Bél, Csermő.) Ez utóbbin alakult a századfordulón a legerősebb magyar nyelvű gyülekezet. (Ide sajnos nem jutottunk el.) Kornya Mihály 1888-tól ezen az ugartörésen halad, Bokszegezen és Csemón végez bemerítéseket.²⁴

Újabb misszióterve *Taucra* vezeti, a hegyaljai falvakba a Fehérkörös mentén. Taucon van egy medenceszerű gyönyörű tó, ahol számtalan bemerítést végeztek 18-20-23-as létszámokkal, miután a környéken gyülekezetek alakultak. A nagy család felnőtt tagjai itt tudtak jó munkaalkalmat is találni, a vasbányákban és érctelepeken. Misszió módszere folytán 3 év múlva újra tovább költözik *Lugozóra*, ahol a község bírása *Ginga* György is megtért és 1891-ben többedmagával bemerítkezik.²⁵ A legnagyobb gyülekezet alakul hegyalján, Világoson (Siria) 1889-ben, s ma is szép imaházzal rendelkeznek. Természetes, hogy Lajos János és Kornya által, akiket a tauci tóba merítettek alá. A tó ma felduzzasztott halastó, körülötte üdülőkkel.

Utolsó állomása földi életének Körösbökény (Buteni, ill. Butyin) 1894-1900-ig. Az első megtértek közt van Sida Tódor, aki mint Lajos János tanítványa (kovács és missziómunkás) lesz Arad megyében a románok legnagyobb úttörő misszionáriusa.²⁶ Valamint Vasile Berbeca, aki nem csak tanítványa, hanem veje is lesz az öreg evangélistának. Itt nemcsak területi, hanem országos konferenciákat is rendeztek a 20-as években. Mivel a baptisták nagy tömbben ezen a vidéken éltek, a misszióiskolájukat is itt nyitották meg, tiltakozásul a bucaresti központosítás ellen, az el nem ismertek, az elismertek pedig Kürtösön. Még 1926-ban megépítették a kétszintes karzatos három tornyú, félezer ülőhelyes imaházukat, amelyet missziói székesegyháznak véltünk. (Fénykép felvételre bizonyították.)

Élmény volt a gyülekezetekben a jubileumaikat számon tartó, a múltat tisztelő kiállításait, illetve fényképsorozataikat, tablóikat a kistermekben látni.²⁷

Azonban az jellemző a maiakra, hogy bár tudják, hogy Sida Tódor és Vasile Berbekán magyar úttörők által jutottak hitre, de nem sokat törődnek vele. Ők ezektől származtatják magukat. Úgyannyira, hogy az úttörő Lajos János, aki egyben a nagy román úttörő Berbekán Vazilének is apósa, aki itt halt meg, s van külön baptista temető, de helyi segédlettel se tudtuk megtalálni Lajos János sírját. A magyarok most szervezkednek legalább egy emléktábla készítésére. Halála idején már kb. 100 gyülekezet él Arad megyében. Temetéséről az Igazság Tanúja és a Békehírnök is megemlékezik.²⁸

Temetésén Butyinban (Körösbökény) Bodoki Lajos és Tóth Mihály mondtak búcsúbeszédet. Tóth Mihály később így emlékezik az első találkozások egyikére:

„Egyszer egy nyári vasárnap délutánján, amint szüleim kint ültek az ablak alatt, arra jött Lajos János és hívták szüleim, hogy ülne le társaságukba, s beszélgetne velük, hadd múljék az idő. Beszéd közben előjött, hogy ő Biblia olvasással foglalkozik üres idejében és mennyire szomorítja, hogy ezt ... senkivel sem oszthatja meg. Pedig milyen kedves ez a Biblia. E szavakat én a szobában hallottam, s kíváncsi lévén, kimentem és megkérdeztem: – Mit is mond maga? – Hát szeretem olvasni a Bibliát! – Hiszen én is szeretem azt, de nem lehet azt megérteni. Hát maga érti? Igen, én kezdem érteni! – állította Lajos János, és ezzel felkeltette előbb Tóth Mihály, később pedig Kornya Mihály érdeklődését.”²⁹

Figyelve a nagy elődök és általában a missziói munkások meg nem fizethető, alig felmérhető munkáját, földi életük talán legnagyobb honoráriumuk ha melléjük áll a család, s hitben nyomon követik gyermekeik. Lajos János ezt az örömet is átélte, amikor az úttörő missziót a legtöbb településen a magával vitt családi gyülekezettel kezdhette. Még nagyobb honorárium egy missziói munkásnak, ha családja követi hitét. Utódaik ma is felfedezhetők gyülekezeteinkben, sőt hasznos információkat adtak történelmet feltáró munkánkban. Él az Ige köztük Zsidók 13,7-8 szerint.

Utunk végét két nagy élménnyel zártuk, amelyen már mellénk szegődött Bartha István nyugalmazott lelkipásztor, a „TESTVÉREK” című anabaptista regény írója, aki a könyv folytatását készíti. Az első, hogy húsvét vasárnapján Vajdahunyadon nemcsak az ódon történelmi várral, hanem 40 évvel az ipari centrumba (vaskohászat) vándorolt szilágysági, bihari, székelyföldi testvérek által alapított fiatal, eredményesen munkálkodó gyülekezettel is találkoztunk.

Van a városban két román 1000+300 tagú és egy 500 tagú pünkösdi gyülekezet is, de mi örültünk, hogy a 200 ülőhelyes imaházban ének-zenekar és ifjúsági bizottságtevésekkel színesítve magyar nyelven hangzik az Ige, amely most is megtöltötte a hajlékot igehallgatókkal.

A „Poiana Rusedi” hegység lábánál a régi történelmi vár tövében fejlődő ún. szocialista városban a vaskohászat adta munkaalkalom vonzotta ide a másutt feleslegessé váló munkaerőt. Így kerültek ide baptista testvéreink négy évtizeddel ezelőtt, akik 1952-ben gyülekezetet alkottak.³⁰

Amikor a gyülekezet szaporodott, és imaház építési gondjaik lettek abban az időben, amikor templomokat inkább múzeumokká nyomorítottak, nekik is sok nehézségük akadt. Csak a környezetbe belesimuló családi ház külsejű imaházat építhettek 16 évvel ezelőtt. De az élet jele abban is jelentkezik, hogy a külső ellenére 200 ülőhelyes karzatos nagytermük mellett, bibliaköri termük és egyéb mellékhelyiségek is vannak az életet biztosító, szolgálatkész gyülekezet testvériségének e szép kis gyülekezeti házában.

A másik ajándéka volt körutunknak, hogy eljutottunk Alvincra (Vincu de Jos) az anabaptista elődeink utolsó Kárpát-medencei telepük helyére. Itt találkoztunk az elődökre emlékező kései utódokkal Doszpoly Géza 87 éves és felesége Walter Klára 84 éves testvéreinkkel. A rekatolizált anabaptista elődök leszármazottai dokumentumok és elbeszélések alapján tájékoztattak bennünket az „Udvar” helye és élete, valamint annak drasztikus felszámolásáról. Náluk kutatott 20 évvel ezelőtt Bunta Magda „Az erdélyi habán kerámia” c. 136 oldalas mű szerzője is. Itt készültek ugyanis 1622 és 1767 között a jellegzetes „Habán” kerámiaik jó része, amíg az ellenreformáció jezsuitái rekatolizálásra vagy menekülésre nem kényszerítették őket.

Tiszteletből elmentünk Gyulafehérvárra is, hogy annak a Bethlen Gábornak várát, templomát és sírját lássuk, akinek a birtokán – Alvincen – kaptak másfél évszázadra békés munkában töltött időt anabaptista elődeink. Csodáltuk a Bathýancumot, a közel 800 éves székesegyházat, ahol a Hunyadiak mellett a nagy reformátorok, Bethlenek, Báthoriak is elférnek. Ahol a kései utód Márton Áron püspök is szolgálta Isten népe ügyét.

Dr. Mészáros Kálmán

JEGYZET

1.) Meyer Henrik: Önéletrajz; készült német nyelven az 1910-es években. 160 oldalas kézirat. Ford. Fejér Gyula. – 2.) Meyer Henrik: Önéletrajz, i.m. 40-41. oldalak. – 3.) Meyer Henrik: Önéletrajz, i.m. 47. oldalon. – 4.) Meyer Henrik: Önéletrajz, i.m. 72. oldal. „1877. február 1-én beköltöztünk a Dohány u.-i szép új imaházunkba.” – 5.) Meyer Henrik: Önéletrajz, i.m. 104. oldal. – 6.) Kovács Géza: „Tóth Mihály” Béke hírnök, 1963. évf. 6. oldal. – 7.) Kirner A. Bertalan: Kornya Mihály úttörő paraszt-apostol krónikája. Békés-Mezőberény, 1944. 4. oldalon. – 8.) Meyer Henrik: Önéletrajz, i.m. 78. oldal. – 9.) Szabadi F. Gusztáv: (1871-1966) nyilvántartása szerint 1887. március 22-én felavatják. Missziómunkások 6. old. 47. t. – 10.) Szebeni Olivér: Bibliai fölismerés alapján. – A német egyháztörténelmi forrás szerint Lajos János Arad m. misszió munkása. – (R. Donat: Wie das Werk began.) Béke hírnök, 1983. ápr. 24. 70. oldal. – 11.) Lajos Vilmos: (Lajos János egyik fia, aki a század elején Rákoscabán lakott és megírta a nagyszalontaiak kérésére édesapjáról szóló emlékeit a nagyszülőkével együtt. Az aradi I-es magyar gyülekezetnek 1950-ben történt haláláig evangélistája és karmestere. – 12.) Bondár Ferenc: Emlékezés Lajos Jánosra és missziói munkájára. – Nyolc oldalas kiadatlan kézirat. – Gyula 1992. – 13.) Dr. Kiss Ferenc orvosprofesszor: „Magyar parasztproféták” – Zarándok Gyülekezet – I. függelék 367. oldal. – 14.) Meyer Henrik: Anyakönyvi bejegyzések – Mitglieder Register I. kötet 43. tétel (1874-1890) – 15.) Szebeni Olivér: MÉRFÖLDKÖVEK Béke hírnök 1983. 30. oldal. „Meyer Henrik Újvidéken.” 1876-ban és 1878-ban. – az özvegyesre jutó Lajos János és özv. Bichi Fülöpné, 1878 elején házasságot kötött. – 16.) Kirner A. Bertalan: Kornya

Krónika i.m. 4. oldal. – 17.) Almási Mihály: A Dömsödi Baptista Gyülekezet 100 éves múltja. – 9 oldalas kiadatlan kézirat – Békéscsaba, 1981. – Répai Gyula: – Visszaemlékezések – Kézirat, 17. oldal. – 18.) Tassi Imre: Alapirat a Dab-Dömsödi Baptista Gyülekezet első 50 éves történetéről. 2. oldal. – 19.) Lajos József: – Lajos János dédunokája, Arad, családi emlékekről szóló feljegyzései. – 20.) Dr. Tóth József: A Rákoscabai Gyülekezet presbitere. „EMLÉKEZÉS” 3 oldalas kézirat. Megjelent Dr. Mészáros Kálmán: A Rákoscabai Baptista Gyülekezet története c. 300 oldalas munkájában. Budapest, 1986. – 21.) Bondár Ferenc: Emlékezés Lajos Jánosra, i.m. 6. oldal. – 22.) Meyer Henrik: Anyakönyvi bejegyzések, i.m. 568-578. tételek. 23.) Kiss László: Az Arad megyei baptista Missziótörténet kezdete. ÜDV ÜZENETE c. lap, (megjelenik negyedévenként Temesváron.) 1992 IV. szám. 3. oldal. – 24.) Kiss László: Szóbeli közlése, feljegyzések alapján. – 25.) Kiss László: Missziótörténeti térkép vázlat, Az Arad megyei Missziótört. i.m. 4. oldal. – 26.) A. Popovits: A romániai Baptisták története. Fordította Bondár Ferenc. Bukarest. – 27.) Arad megyei Baptista Gyülekezetek centenáriumi kiállításai, – fénykép-csokrok tablónkon. – 28.) Kristóf Domokos: Az Igazság Tanúja c. baptista lap alapján közli. „Lajos János ... azok közé az alföldi magyarok közé tartozott, akiket Meyer Henrik 1875-ben Gyulán bementetett. Lajos ekkor 42 éves lehetett, mert 1900 febr. 8-án halt meg 67 éves korában Butyiban. Temetésekor Tóth Mihály és Bodoky Lajos mondtak alkalmi beszédeket.” Béke hírnök, 1936. IV. 11. 114. oldal. – 29.) Tóth Mihály vallo-mása Lajos Jánosról; Béke hírnök, 1900. évf. 32-33-as oldalak. – 30.) Dr. Mészáros Kálmán: Szolgálati körút a szomszédban testvéreink között. Béke hírnök, 1993. V.

Málnási Bartók György

(1882-1970)

Megközelítések

A gondolatok erejében bízó filozófusnak igazi emlékezete könyveiben van. Az idősebb generáció tagjai közül sokan emlékeznek még Bartókra, de vajon a gondolkodó filozófusra emlékeznek-e vagy arra a filozófia-professzorra, aki makacs megszállottsággal Kantot tanított a negyvenes években is, a háborús idők forgószeleiben is a kolozsvári egyetemen?

Múltidőző korban élünk, ám az előítéletek, téves és egyoldalú megközelítések, pontatlanságok dzsungelében nehéz eligazodni, a múltértékelés elveit nehéz megtalálni. Magyarázkodni kényszerül az, aki a magyar filozófiáról, ezen filozófia eszmetörténeti jelentőségéről, vagy akár egy filozófus személyiségéről és gondolatvilágáról ír. Valóban, ha van „elfelejtett reneszánsz”, van „elfelejtett” filozófus is. Magam is találkoztam olyan humán tudományokkal foglalkozó egyénekkal, akiknek a „Bartók filozófiája” szókapcsolat egyértelműen Bartók Bélára utaló szókapcsolatnak bizonyult.

A Bartók-név más szempontból is félrevezető, hiszen az igazán pontos név az ifjú Málnási Bartók György lenne. Édesapja, idősebb Málnási Bartók György az Erdélyi Református Egyházkerület püspö-

ke volt 1899 és 1907 között. Maga is írástudó ember, megírta a külföldi egyetemeket, s jelentős személyiségnek számított a korabeli Erdély szellemi-kulturális életében. Pályafutásáról és teoretikus munkásságáról megbízható képet fest a halála után kiadott nekrológgyűjtemény (Málnási dr. Bartók György emlékezete. Kolozsvár, 1909.). Apa és fiú munkáit azonban időnként összekeverik bizonyos bibliográfiák összeállítói, általában az ifjú pályakezdő írásából sorolnak néhányat az apa művei közé.

Talán a legfájóbb tévedés azonban Bartókban egyszerű Böhm-epigont látni és láttatni. A kolozsvári iskola tagjainak életműve ékesen bizonyítja, hogy a böhmi rendszer és szintézis többirányú fejlesztési lehetőséget hordozott magában. A Böhm-nyújtotta szellemi inspirációval sokan és sokféleképpen éltek, s többnyire a magyar társadalmiság által felvetett problémák teoretikus feldolgozásában igényelték Böhm eszmei segítségét. Talán Bartók volt az egyetlen a kolozsváriak közül, ki a böhmi gondolkodás egészéből indult ki, s szellemi artikulációja mindvégig a filozófia keretein belül maradt. A hermeneutika elvét betartó tartalmi elemzések, összevetések azonban igen könnyen igazolhatják Bartók filozófusi erényeit. Más tartalmú és más irányú filo-

zofiát művelt, mint mestere. Egyszerűen nem akart a filozófia hazai ügyének ártani, az elméletileg mindenképp indokolt Böhme-bírálatát sohasem írta le. Teoretikusi kifogásait magánügynek tekintette, s megegyezően: csak a megfogalmazott gondolatok összevetése döbbsenheti rá az olvasót a lényeges és alapvető eltérésekre. Bartók hűséges volt mestere emlékéhez. Kiadta Böhme írásait és monográfiát írt róla. Az ő bölcseleti antropológiája (Ember és Élet, Bp. 1939.) azonban elképesztően más teória, mint ami Böhme Ember és világában olvasható. Az életmező bartóki fogalma egyaránt latens kritikája Böhme öntéfilozófiájának, szellemtanának és a projekció-tannal megalapozott deontológiai axiológiájának is.

Mindezek logikus következménye továbbá, hogy elméletképzésre vállalkozó, filozófiai szintézist létrehozó teoretikus volt. Őt ugyanis elsősorban filozófiatörténésznek ismeri, aki ismeri. Filozófiatörténetét, etikátörténetét teológusnemzedékek tankönyvként használták, s tudományos reputációját is történeti munkáinak köszönheti. Filozófusi erényei azonban nem elsősorban ezekben a történeti munkákban, hanem az elméletképző írásaiban azonosíthatók, s bár a továbbiakban az elméletképzés irányultságainak felvázolásáról lesz szó, néhány esetleges félreértést még meg kell előzni.

Bartók igazi üzenete a filozófia üzenete. Hiába őt olyan teológusnak láttatni, aki filozófiával is foglalkozott. Böhme-höz hasonlóan ő is a tiszta filozófia híve volt, s ezen alapállás a teológiától való függetlenség jegyében szilárdult meg. Böhme tudományos filozófiája és Bartók philosophia perennise ugyanarról a töről fakad. Az önmagában vett és önmagáért értékes tudás eszménye persze nem böhmi eredetű, ősforrásként nyugodtan lehet a görögöket megadni. Például Arisztotelész egyik passzusa így szól: „Mert aki a tudást a tudás kedvéért választja, az főképp azt fogja választani, amelyik leginkább mondható tudománynak.” (Metafizika).

A böhmi filozófia bizonyosan nem társadalomfilozófia, Bartók bölcseleti antropológiájának összefüggései pedig még feltáratlanok. Vagy minden filozófiát antropológiának fogunk fel – amennyiben az emberről szól –, vagy kísérletet teszünk az expressis verbis társadalomfilozófia meghatározására vagy legalább is elkülönítésére. Az öntéfilozófia, a szellemtan s a deontológiai axiológia kizárja a socialitást a filozófia ügyeiből, – a társadalmat Böhme sohasem tekintette értékkorrásnak. Ez azonban hermeneutikai probléma, filozófiai belügy. Ugyanakkor a filozófiai általánosság és a társadalmiság konkrét ügyei között elég nagy a távolság még az expressis verbis társadalomfilozófia esetében is, hát még a philosophia perennis esetében. Nem véletlen, hogy a kapcsolatkereső teoretikusok (Ravasz László, Tankó Béla stb.) ki is léptek a filozófia világából. Bartók a gondolkodás szabadságát követelte, a filozófiai gondolatok tisztaságát féltette és a tudós arisztokratizmus híve volt. Ahogy írja: „A filozófia nem a gyengéd széplelkek számára való orvosszer, s aki ettől visszariad, az meg is érdemli, hogy

visszariasztassék.” (Kant etikája és a német idealizmus bölcselete. Budapest, 1930. A könyv már 1917-ben Gorove-díjat kapott.)

Csakhogy a történelem nagyon igazságtalan tud lenni. Nemcsak a történelmi katalizmákban eltűnt, felmorzsolódott, füstté vált milliókkal, hanem a túlélőkkel, a saját korukat túlélte, ám méltatlanul elfelejtett egyénekkel szemben is. A velünk élő történelem igazsága individuális-egyéni igazság, s zavarba ejtően az. A történelem forgószela a periferiális ittlét világába sodorta Bartókot, életének utolsó húsz évét szellemi számkivetettségben élte le közöttünk.

Életútjának sorsforduló állomásait a magyar történelem tragikus eseményei szabták meg. A kolozsvári egyetemmel ő is Szegedre költözött, ám a bécsi döntés lehetővé tette számára a kolozsvári alkotómunka folytatását. A háború éve alatt Kolozsvárott dolgozott, majd 1945-től Pesten élt. Pályafutásában hiába vannak évtizedekben mérhető szegedi és pesti szakaszok, mégis Erdély és a kincses Kolozsvár jelentette számára az élet, a munka természetes közegét.

Töltsd be mindenkoron rendeltetésed!

Találkozása a filozófiával magától értetődő és természetes találkozás volt. Édesapja személyes példája és a pályafutását meghatározó módon befolyásoló Böhme-élmény nagyon jól beleillenek Erdély évszázados kultúrtörténeti hagyományába, melyet később, érett fejjel erdélyi szellemnek nevez. Erdély és a kincses Kolozsvár által megtestestített hagyomány örökség, melynek ápolása és fejlesztése a történelem „háttárszabó” eseményeinek dacára is életprogram.

Jellegzetesen másodgenerációs teoretikusként kezdte pályáját. Az erdélyi tudományos körök benne látták apja emlékének ébrentartóját, Böhme tanainak ápolóját és továbbfejlesztőjét.

Megjárta a külföldi egyetemeket. Lipcsében és Berlinben főleg teológiát tanult Wundt, Barth és Volkelt tanítványaként. Heidelbergben hallgatta Windelband, Lask és Troeltsch óráit. Általánosságban igaz, hogy a személyes találkozás a kor néhány filozófiai nagyságával legfeljebb elmélyítette a kolozsvári élményeket, bár számos fontos kérdésben gyengül a böhmi gondolkodásmód hatása.

Windelband tudományelméleti úton jutott el az értékhez. Böhme pedig feszült viszonyban állt a tudományokkal, hiszen szerinte a tudományok vagy áltudományok vagy pedig unalmas, meghaladható, „fenomenológikus” jellegűek. Bartóknak látnia kellett az elvi problémát, de a tudományok és a filozófia kapcsolatát csak a Philosophia lényegében (1924) rendezte. Lask objektivisztikus érvénytana ellensúlyozza Böhme szubjektivizmusát, s a délnémet neokantianizmus legfiatalabb képviselője jelentékeny hatást gyakorol Bartókra. A böhmi örökség legnehezebben vállalható vonása épp a szubjektivizmus, mely egyszerűen nem tartható az új filozófiai elméletek formálódása idején. Mindkét gondolkodó Kantra irányítja Bartók figyelmét, s annyiban neokantiánus ő is, amennyiben „tisztá” Kant-kép kialakítását alapvetésnek fogja fel.

Troeltsch vallásfilozófiája pedig segít eligazodni teológia és filozófia, vallás és filozófia helyesnek gondolt kapcsolatának megtalálásában. Böhmhöz hasonlóan ő is radikálisan elvált egymástól a teológiát és a filozófiát. Mindvégig megőrizte azt a Troeltsch-gondolatot, hogy a vallásnak magában az emberi szellemben van alapja.

A teológiának nem lehet feladata, hogy olyan tudományokkal versengjen, melyekhez nem ért, a vallásfilozófiának azonban megvan az a terep, melyben a kritika nem öli meg a hitet, sőt megerősíti – vallja.

A protestáns hivatásfelfogás szerint a választott hivatás gyakorlása akkor lesz Istennek tetsző, ha az egyén élete során sohasem lépi túl tevékenységével saját hivatásának érvényességi határait. Az Istennek tetsző emberi életvitel magánélet és közélet harmonikus egysége. A hivatásfelfogás szerint sem elméleti, sem gyakorlati szempontból nem léphető át a filozófia művelésének határa. Bartók csak olyan közéleti feladatot vállalt, mely megfelel egy filozófia-professzor lehetőségeinek, s írásai is a filozófia üzenetét tolmácsolják.

Húszévesen kezdett publikálni. Első írásai még teológiai jellegűek, ám pályafutásával összhangban a teológiai témák kiszorultak érdeklődési köréből, s kifejezetten filozófiai témák foglalkoztatták. A pályakezdéstől Trianonig tartó időszak kétségtelenül legfontosabb írása az Erkölcsei érték philosophiája (1911). A könyv kísérlet a böhmi axiológia továbbfejlesztésére, s az általánosság szintjén nyert jó önérték kidolgozása a különös szinten egy erkölcsfilozófia keretei között. (Ne tévesszen meg senkit, hogy az Ember és Világa 5. kötete Az erkölcsi érték tana ugyanerre vállalkozik! A kötet lényegében előadásanyag, s maga Bartók jelentette meg – 1928-ban.) A tizes években mindenféleképpen indokolt volt a böhmi gondolkodás ilyenirányú továbbfejlesztése. Az előszó szerint Kant és Böhm tanainak összeegyeztetésére vállalkozik Bartók, s nemcsak a kanti etikai transzcendentalizmus formalizmusának tartalmi kiegészítése (két évvel előzi meg Schelert), hanem a kanti transzcendentalizmus és a böhmi axiológia összeegyeztetési kísérlete is izgalmas vállalkozás. (Megjegyzés: a könyvben foglalt hermeneutikai elemzését lásd Van és Kell világa című kötetben, Bp. 1990.)

Kant és Böhm. Hogyan egyeztethető össze a transzcendentalizmus és a deontológiai axiológia?

Anélkül hogy túlságosan elvont filozófiai fejtegetésbe bocsátkoznánk, annyit azért el kell mondani, hogy a transzcendentalizmus és a böhmi gondolkodás összeegyeztethetetlenek. Elsősorban nem az etikai transzcendentalizmus és az axiológia, hanem az általános filozófia szintjén mozgó transzcendentalizmus és az öntétfilozófia összeegyeztethetetlen. (Mellesleg szólva: öntét és projekció egyáltalán nem ugyanazt jelentik Böhmnél, de a projekció sem tudta kiküszöbölni az öntétfilozófiai alapvetés bizonyos problémáit.) Minden olyan kísérlet, amely a megfeleltetés bizonyítására vállalkozik, paradox módon épp az összeegyeztetés indifferens mozzanatait hozza felszínre. (Tankó B.)

Bartók megértette, hogy a transzcendentalizmus által kettéhasított emberi világ nyugtalanító élménye a böhmi projekció kapcsán még nyugtalanítóbb. A kanti etikai formalizmus tartalmi kiegészítése óhatatlanul rehabilitálja az individuális etika által meghaladottnak tudott társadalmiságot, a transzcendentalis szabadság és az erkölcsi szabadság egymásra vonatkoztatása sem a bűn eredetére, sem az erény pozitívására nem ad megnyugtató megoldást. Ami Böhmöt illeti, előbb el kell juttatni a böhmi gondolkodást a transzcendentalizmushoz, hogy azután egy olyan bölcséleti antropológia kidolgozható legyen, amely azért néhány vonatkozásban számíthat Böhmre. Bartók pontosan látta, hogy az ismeretkritika iránt tanúsított neokantiánus türelmetlenség (ding an sich-ügy) nem olyan radikális, mint Böhm szubjektivizmusa. Böhmöt nem hatotta meg a neokantiánus könyörgés a valóság megmentéséért. Nagyon határozottan tagadta azt, melyet a transzcendentalitás alapvetése elfogadott: a tárgy „külső” jellegét. Böhmnél a dolog (a res) azáltal van, hogy az Én elengedte a tárgyat, tehát az ismerés után. Rickert szerint a filozófia alapkérdése úgy hangzik, hogy hogyan lesz a transzcendens tárgyból immanens. Böhmnél a kérdés fordított: hogyan lesz az immanensből transzcendens tárgy. A fenomenológia is más alapvetéssel dolgozik, hiszen az intencionális aktus tárgyra irányul, logikailag megelőzi tehát a tárgy magát az aktust. De legyen ez Böhm problémája! Bartók egy tanulmányában pontosan megfogalmazza a böhmi filozófia, neokantianizmus (Windelband, Rickert), valamint a fenomenológia különbségeit. Az összevetések summázataként pedig megfogalmazza új filozófiai alapvetését. A philosophia lényegét, mely jóval Trianon után 1924-ben jelent meg, de egyes lábjegyzetek arra engednek következtetni, hogy a szöveg még a tizes évek végén készülhetett (például egy 1921-es Scheler-írást lábjegyzetben említ, mint ha csak hozzáfűzné a főszöveghez.)

Ímé, ímé én is politikus vagyok!

A fejezetcím félreérthető s némi magyarázatra szorul. Az első fejezetcím kivételével valamennyi Bartók-szöveg, de ez a mondat nem önvalomás, hanem a tudós arisztokratizmus irónikus megnyilatkozása a politika percbereiről. (lásd Faj.Nép. Nemzet. 1940. Szeged)

A philosophia lényegében leírt gondolati tartalom a tizes évek töprengésének, a böhmi örökséggel folytatott gondolati birkózásának a dokumentuma. Bartók másként határozza meg a filozófia célját, feladatait és módszereit. A filozófia a valóság megértésére törekvő reflexiós gondolkodás lesz, s helyrebillen a filozófia és a szaktudományok oly feszült viszonya, mely például a Szellettan (Böhm, Ember és Világa 2. kötet, 1892.) egyik súlyos öröksége. Pontról pontra végig lehet venni a különbségeket, melyek az Ember és Világa és a Philosophia lényege között fennállnak. A Philosophia lényege ráadásul csírájában tartalmazza a később önállósodó, s külön-külön kidolgozott teoretikus problémákat

(Eszme, Szellem, Rendszer, Lét, Ösztön, Öntudat), melyek összegződnek bölceleti antropológiájában. Erről szól Bartók filozófiája! A tízes években kísérletet tett a böhmi filozófia továbbfejlesztésére, a továbbfejlesztés során megértette a böhmi gondolkodás legmélyebb régióiból eredő teoretikus problémákat, ezek paradigmatiszma következményeinek súlyát, s új filozófiai alapvetéshez jutott. Az új alapvetés birtokában hozzáfogott bölceleti antropológiája kidolgozásához, ám nagyon sok elemző-interpretáló írás kell hogy megszülessen ahhoz, hogy az életmező bartóki fogalma értelmezhető legyen. Az akadémiai sorozatban megjelent tanulmányait összegzi az Ember és Életben. Nem akart a kezdet kezdetén filozófiai rendszert kiépíteni (mint Böhm), s ez kedvezően befolyásolta a későbbi szintézis lehetőségét, hiszen elkerülte a rendszerelvű filozofálás csapdáját. Ugyanakkor nála erkölcsfilozófiától vezet az út a filozófiai alapvetésig, s innen új utakon halad a bölceleti szintézisig.

A kolozsvári egyetem Szegedre költöző professzorai között Bartók eléggé fiatalnak számít. Az egyetemre 1912-ben került, nyilvános rendes tanárrá 1917-ben nevezték ki. Böhm utódja a kolozsvári egyetemen 1915-ig Pauler Ákos volt.

A kolozsvári és szegedi események Trianon kapcsán eléggé zavarosak, de Márki Sándor könyve alapján el lehet igazodni bennük. (Márki Sándor: A magyar királyi Ferencz József Tudományegyetem története. Szeged, 1922. Minderről: Mariska Zoltán: Bartók és a kolozsvári egyetem. Holnap, 1992.1.sz.)

A kolozsvári professzorok tevékenységének köszönhetően bámulatosan gyorsan felállt a szegedi egyetem. Szeged a hídfőállás szerepét töltötte be (s tölti be ma is), hiszen a kisebbségi lét keretei közé szorított magyarság közvetlenül Szegeddel tudta (és tudja) tartani a kapcsolatot. A tradíció Bartókék szegedi ténykedésével vette kezdetét, s ő is számos tetteivel igazolta, hogy mennyire komolyan vette a történelem által kiszabott feladatot. Szeged a harmincas évekre az ország kulturális-szellemi gócpontjává fejlődött, s bár a huszas évek végén a katolikus szellemiséget képviselő tudósok egész sora került Szegedre (Sík Sándor, Zolnai Béla, Várkonyi Hildebrand), mégis ismételen hangsúlyozni kell a zömmel protestáns kolozsvári professzorok egyetem-építő tevékenységének jelentőségét.

A két világháború közötti időszakban Bartók állt a filozófiai élet központjában a szegedi egyetemen. Ő volt József Attila filozófiatanára, kinek kár volt megsértődnie a Horger-ügy kapcsán. Joggal számíthatott Bartók segítségére, hiszen egyetlen elsőévesként ott volt a kevés számú kiválasztottak között, kikkel Bartók komolyabban foglalkozott. S ráadásul Bartók nem egyszerűen az egyik minősítő bizottság vezetője volt (Horger a Mészöly Gedeon-féle bizottság tagja volt), hanem a két bizottság közös elnöke is. József Attila lehetett volna tanár, ha akar.

Csak egy felületes pillantást kell vetni a Bartók-tanítvány, Kibédi Varga Sándor pályakezdő írásaira, s nyilvánvalóvá válik a mester önfegyelműzéses segítő

módszere. Kibédi Varga a transzcendentális dedukció kanti felfogásának rekonstruálásával és Rickert-könyvével kezdte pályafutását. Bartók rábízta tanítványára ezen fajsúlyos problémák kidolgozását, legyen övé az érdem!

Joó Tibor is sokat mesélhetne mestere segítőkézségéről, az ő nemzetkarakterológiája indíttatásában mélyen összefügg Bartók bölceleti antropológiájával. A sors iróniája, hogy míg *Kibédi Varga* és *Joó Tibor* műveit ma is kiadják, addig Bartók elméleti írásairól egyszerűen a port kell lefűjni.

A harmincas években túl sok társadalmi-ideológiai feszültség halmozódott fel, s még a vitáktól, politikai-ideológiai konfrontációktól idegenkedő Bartók is kénytelen volt megszólalni. (lásd Faj. Nép. Nemzet. Szeged, 1940.). Állásfoglalása tisztességes és ritka állásfoglalás ebben a kényes ügyben. A tudós arisztokratizmus megóvta őt a csapdától, nem vált politikáló teoretikussá, az ő bölceleti antropológiája megőrizte a tiszta filozófia eszményét.

...nemcsak a fegyver, hanem az igazság erejével...

A második bécsi döntés nyújtotta lehetőséget Bartók gondolkodás nélkül kihasználta, s immáron mint az egyetem frissen kinevezett rektora tért vissza Kolozsvárra. A Rectori beszédéből kiragadott félmondat címzettje Horthy Miklós. S valóban, a tudós, a filozófus építeni akar, a tudomány épít, a fegyver rombol.

Bartók ismételen egyetemszervezési feladatok elvégzésére vállalkozott, s ebben már bőséges tapasztalatokkal rendelkezett nemcsak a szegedi kezdés idejéből, hanem dékánágának idejéből is. Pontosítsunk: Bartók másfél évig volt dékán, 1927 januárjától 1928 júniusáig. Az előző dékán, *Hornyánszky Gyula* Pestre költözött ugyanis, a kar tanév közben dékán nélkül maradt. A kar ekkortájt kapta meg a Leszámloló Palotát. Néhány természettudományos tanszék ma is az épületben működik, de ez a bölcsészkar szempontjából kivédhetetlen kompromisszum következménye, hiszen a TTK korábban aránytalanul nagyobb igényt jelentett be az épületre.

A visszaköltözésre készülő egyetem Bartókot még Szegeden választotta meg rektornak (1940. május 30.). A bécsi döntés határozatát augusztus 31-én, az új tanév első rendkívüli ülésén ő jelentette be. Az első rendes ülés is még Szegeden volt (szeptember 25.). Az ülés jegyzőkönyve szerint a rektor már Kolozsvárról szeretne válaszolni a társegyetemek üdvözléseire. Bartók alig várta, hogy folytathassa 1919-ben félbehagyott munkáját, alig várta, hogy saját elvei szerint a tudományos közélet kontinuitását helyreállíthassa Kolozsvárott. A kolozsvári alakuló ülés jegyzőkönyve alapján (október 23.) két egykori kolozsvári professzor tért vissza, Bartók György és Gyórfy István.

Az újkezdés nehézségeiről hű képet ad Bartók Rectori beszámolója. Sem megnyitóbeszédében, sem beszámolójában nyoma sincs sovinizmusnak vagy revansizmusnak. Igazsága a tudomány igazsága.

Bámulatos munkát végzett. Rectori éve után a

bölcsészkar dékáni tisztségét is betöltötte. A háborús idők forgatagában ő egyszerűen dolgozott. A *Szellem és Életet* (1936-44) 1941-től Kolozsvárot jelentette meg. Méltatlanul elfelejtett folyóirata továbbra is publikációs lehetőséget biztosított a pályakezdő teoretikusok számára.

Valószínűleg szerepelt tervei között Böhm Ember és Világa köteteinek újbóli megjelentetése. Az első kötet ugyanis 1941-ben ismételtelen megjelent az ő kiadásában. Újra megjelent 1911-es könyve, az *Erkölcsei érték philosophiája*, amelyről már esett szó. S mivel csak az őt közvetlenül érintő könyvkiadásokat emlegetjük, ezért csak a *Philosophia* lényege újbóli megjelenését említjük, sok egyéb más kiadvány között.

Bartók valóban a gondolkodás szabadságát követte. A gondolatok erejében bízó filozófus megengedhette magának, hogy toleráns legyen az eszmék, népek, vallások és felekezetek vonatkozásában. Viszont egy szemernyi kétséget sem hagyott afelől, hogy minden eszme legfeljebb része lehet egy nagyobb Egésznek, tehát a jelen nem más, mint a múlt-hoz való töretlen alkalmazkodás. Igaz az Egész, az Egész pedig a Múlt egésze. Minden új törekvés része egy nagy Egésznek, a Szellem megnyilatkozásaiként legfeljebb színek a palettán.

Nehezen megválaszolható kérdés, hogy a visszatérők visszarendeződés-igényét hogyan fogadták a szellemi élet azon képviselői, kik a két világháború közötti húsz évet a kisebbségi lét keretei között élték meg, vagy ezidőtájt léptek a szellemi élet színpadára. Az egymásra találás öröme biztosan beárnyékolta az idegenkedés. Az eltelt húsz esztendő ugyanis jelentős szellemi értékek felhalmozódásának időszaka, az erdélyi haladó mozgalmak képviselői számára elfogadhatatlan a visszatérés a Trianon előtti állapotokhoz, hiszen a visszatérés az ő harcaikról is ítéletet mond. A hagyományok őrzőjeként fellépő Bartók törekvése éppen ezért nem számíthatott igazi megértésre. Mindenekelőtt a böhmi filozófia fogadtatása már a századforduló idején is problematikus volt, s a negyvenes években már kifejezetten poros, idejétmúlt gondolkodásnak tűnt. Bartók utódja Gaál Gábor lett a kolozsvári egyetemen, aki meglehetősen vulgármarxista szemléletű írásában ki is mondja azt, amit sokan éreztek Böhm „újralfelfedezése” kapcsán. Hiába párosult a gondolkodás szabadságának követelésével, anakronizmusnak látszott Bartók törekvése. A háborús idők forgószeleiben és Erdély égető gondoljai közepette az emberek nem Kantra figyeltek, az *inter arma silent musae* igazságát nehéz lenne megkérdőjelezni. Bartók törekvéséről, új próbálkozása erejéről azonban az igazi ítéletet maga a történelem mondta ki. A fegyverek ereje erősebbnek bizonyult a tudomány igazságánál, s Bartók újra, immár végleg elhagyta Kolozsvárt. A negyvenes évek második felében az ocsudó erdélyi magyarság más közegben és új szervezeti struktúrák kiépítésével próbált talpon maradni.

Már a két világháború közötti időszakban is érezhető volt a hagyományörző Böhm-iskola és az új szellemi áramlatok közötti disszonancia, s a háború

utáni időszakban világossá vált, hogy az új közéletben – legyen szó Magyarországról vagy Erdélyről – nincs helye a kolozsvári iskola tagjainak Bartóktól Ravasz Lászlóig. Erdélyben Gaál Gábor számolt le Bartók és a kolozsvári iskola emlékével. Sokkal többet tett annál, amit Böhm kapcsán megfogalmaztunk. Kifejezetten gúnyos hangnemben írt az *ab ovo* konzervatív katedrafilozófia (Böhm) híveiről. Makkai Sándor erős „Böhm Károly-i emlékün” (??) orientálódik az idegen-német filozófia felé – írja. Gaál bírálata továbbá *Imre Lajos és Tavasz Sándor* falukutatással kapcsolatos megállapításait, s különösen a falukutatás általuk követett módszereit. Imre Lajos „biologista perszifikáló” módszerrel közelített a falukutatás kérdéséhez, míg Tavasz eljárása, a „látható” és „élő” falu megkülönböztetésére teológiai spintizálás. Az egyetemi oktatás számára írott jegyzeteiben pedig – igazodva az új idők követelményeihez – meglehetősen vulgármarxista szemléletben bírálja Bartók *philosophia* perennis elvét (Gaál G. válogatott írásai I-III. Budapest, 1964.)

Az örökkön és örökké élő Krisztus

Bartók kísérletet tett munkája folytatására, s a Trianon utáni időszakhoz hasonlóan a megváltozott körülmények közötti törekvése a tiszta universitas működtetésére naivitásában is felemelő. Gróza felkereste őt budapesti látogatása alkalmával, de a Gróza-kormány bukása széteszlatta legvérmesebb reményeit is. S ráadásul a hazai politikai átrendeződés következményeként fokozatosan elszigetelődött a közélettől. Sorsa tipikus, egy egész nemzedék sorsa volt ez.

A Magyar tudományos Akadémia rendes tagja 1945-ben lett, de ez az év nyugdíjazásának éve is. Mindössze négy évig volt az Akadémia rendes tagja, az 1949-es átszervezés során őt is tanácskozó tagnak minősítették. A tanácskozó tagság persze merő formalitás volt már akkor, amikor kitalálták, az 1971-es Alapszabály például meg sem említi. Az Akadémia átszervezése természetesen a negyvenes évek második felében végbement társadalmi-politikai átrendeződés jegyében zajlott le. Az Akadémia levéltári anyagában található idevonatkozó dokumentumok szerint egyszerűen a fennmaradás érdekében kellett meghozni az igazságtalan döntések sorozatát. (például MTAK Kéziratár, Ral 370/1949.)

A református egyház átszervezése is közelről érintette, s hozzájárult elszigeteléséhez. Eszmétársa és sógora, Ravasz László 1948-ban erős külső politikai nyomás hatására egyházvezetői tisztségéről lemondott. Az új teológiai programmal fellépő *Bereczky Albert* személyét maga az egyház is elfogadta. A Ravasz-Bereczky-féle váltást nem lehet egyértelműen az új politikai hatalom által kikényszerített lépésként felfogni, maga a református egyház is le akart számolni a Ravasz-féle teológiai programmal (Bolyki-Ladányi: *A református egyház in: A magyar protestantizmus 1918-1948*. Budapest szerk. Lendvai L.F.). Nyugdíjasként Bartók tanított még néhány évig a Református Teológián, de 1949-ben onnan is visszavonult. Az akadémiai átszervezés méltányta-

lansága, az új egyházvezetés hálátlansága csak megerősíthette a visszavonulás kényszerét, melyet igazán az új társadalmi-politikai helyzet kényszerített ki.

Nincs adat arra vonatkozólag, hogy szép hosszú öregsége alatt oktatói vagy tudományos feladatot vállalt vagy kapott volna. Egyetlen ellentmondásos esetet leszámítva: Kant Az ítélőerő kritikája 1966-os kiadásánál a fordítás ellenőrzőjeként szerepel a neve.

Kortársi visszaemlékezés szerint látása erősen megromlott. Az utcán vezetni kellett, s igen erős nagytóval tudott csak olvasni. Az az ember, aki egész életében fáradhatatlanul dolgozott, még így sem tud azonban megenni munka nélkül. Így is folytatta tudományos munkáját, imponáló méretű kézirat halmozódott fel húsz év (!) alatt, bár élete utolsó éveiben csak minden második betűt talált meg írógépen, s feljegyzései sokszor olvashatatlanok.

Mit kezdünk Bartók örökségével? Olvasni kellene írásait, de ehhez először is meg kellene szabadítani alakját néhány előítéllettől, tévedéstől, vagy egyszerűen a feledés homályát kellene eloszlatni vele kapcsolatosan. Életműve ismeretében bátran állítható, hogy az Ember és élet című 1939-ben megjelent műve az életmű csúcsa. A könyv szinte ismeretlen, még a róla szóló írások rövidke bibliográfiából is hiányzik. S még egyszer: addig feldolgozhatatlan ezen bölcséleti antropológia eszmeisége, míg nem világos Böhm és Bartók filozófiájának különbsége. Egy kicsit a levegőben lóg a kijelentés, de talán megközelíthető: Ha a filozófián a valóság megértésére irányuló reflexiós gondolkodást értjük első megközelítésben, akkor ezen az úton Bartók jóval meszebb jutott mint Böhm. Gondolkodni annyi, mint tételezni, hogy valami *van* – írja valahol Natorp, meg kellene nézni, hogy mi az, ami *van* Böhm, és mi az, ami *van* Bartók szerint.

Az öntéttől az életmezőig – így lehetne röviden összefoglalni azt a hosszú és ellentmondásos, soklépcsős szellemi utat, mely Böhm Dialektikájától (Ember és Világa I. kötet) Bartók bölcséleti antropológiájáig vezet.

Bizonyos dokumentumok alapján arra lehet következtetni, hogy a negyvenes években hozzálátott tételes filozófiai rendszere kidolgozásához. A terv mindenképp indokolt és megalapozott. Bölcséleti szintézise alapján már lehet rendszert kidolgozni, s nagyon sajnálatos, hogy a rendszer végül is nem készült el.

Az Akadémia főtítkárához írott levelében tudományos terveiről nyilatkozik, és sajtókész állapotban levő filozófiatörténete mellett rendszere első kötetéről ír. Két-három év alatt készülhet el – írja – Képalkotás és ismeret címmel. Ha a szeme enged! (MTAK Kézirattár, K 1233. 192. 1949. május 12.).

A még feldolgozatlan hagyatékának tanúsága szerint az újkori filozófusok álltak érdeklődése középpontjában. Elsősorban Hume, de rajta kívül Locke, Descartes és Bacon. Igyekezett lépést tartani a nem-

zetközi filozófiai élet új eredményeivel, olvasmány-élményeiről feljegyzéseket készített.

Más vonatkozásban pedig egy „lehetséges vallásfilozófia” kidolgozása foglalkoztatta. Kézirati anyagából egy jellemző 1955-ös cím: Az öröktől és örökké élő Krisztus. Ez a vallásfilozófia sem készült el, de bizonyos töredékekből sejteni lehet szellemiségét. Például egy 1956. április 26-án leírt mondata különösebb kommentár nélkül: „A szerves szellemiség számára az istenélmény forrása a rettenet, mert minden ember hisz Istenben a maga módján, mert erre szorítja őt térben és időben levő létezőség, s még inkább a láthatatlan üresség rettentése.”

Súlyos örökséget hagyott ránk Bartók. Ha akarunk mondani valamit személyiségéről és filozófiájáról, bármilyen megközelítésben is, messziről kell kezdenünk. Eszmetörténeti s kifejezetten filozófiatörténeti szempontból ugyanúgy újra kell gondolni a megközelítés elveit, mintha kifejezetten elméleti szempontból közelednénk hozzá. Ő már elmondhatta magáról azt, amit igazi mestere, Kant mondott: „Kedélyemet két dolog tölti el egyre újabb és fokozódó csodálattal és tisztelettel, minél gyakrabban és kitartóbban gondolok rájuk: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem.” (Gyakorlati ész kritikája) A többi már a mi dolgunk.

Mariska Zoltán

Irodalom

- Málnási Bartók György élete és filozófiája
Bölcsészdoktori értekezés, Miskolc, 1990.
- A filozófiai szintézis lehetőségei Böhm és Bartók gondolatvilágában
Kandidátusi értekezés, Miskolc, 1992. (védelem előtt)
- Szabálytalan gondolatok a magyar filozófiáról
Borsodi Szemle, 1990. 4. sz.
- Bartók és a kolozsvári egyetem
Holnap, 1992. 1. sz.
- A filozófia nevében Bartók Györgyről és Karácsony Sándorról
Holnap, 1992. 7-8. sz.
- Az erkölcsi érték filozófusa
A Van és a Kell világa
Fejezetek a magyar etika történetéből, Budapest, 1990.
- Málnási Bartók György: A filozófiai szintézis lehetősége (Elhangzott az Előadások a magyarországi filozófia történetéből című nemzetközi konferencián. Miskolc, 1992. június 11-13. (megjelenés előtt)
- Még két idetartozó írás:
  - Böhm szintézisek kapcsolódási pontjai és filozófiatörténeti összefüggései (Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series Tom. XXI. Filozófiai Tanulmányok, Eger, 1992. megjelenés előtt).
  - Az ember és világa (Böhm Károly filozófiájáról) Jászkun-ság, 1992. 4.

FÓRUM AZ EVANGELIZÁCIÓRÓL

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Theológiai és Keresztyén Egység Bizottsága

Fórum az Evangélizáció kérdéseiről

címmel, a Kispesti Baptista Imaházban 1993. április 23-án 10-16 óra között tartotta tanácskozását.

A Fórum az 1945 óta eltelt idő evangélizációs szolgálatainak számbavételére és kiértékelésére vállalkozott, az alábbiak szerint:

- Bevezető áhítat: dr. Pásztor János
- Az 1945-48. közötti ébredés tanulságai
  - Csepregi Béla
  - Ablonczy Dániel
  - Kovács Géza
- Evangélizációk 1949-87. között (különös tekintettel az '56 és a '76. utáni évekre)
- id. Kádár Ferenc

- dr. Hecker Frigyes
- Pintér Károly
- Evangélizációk 1987. óta
  - Cseri Kálmán
  - Révész Árpád
  - Sztojanovics András
- Paneldiszkusszió
  - résztvevők: dr. Pásztor János,
dr. Hafenscher Károly,
Bayer György, Szuhánszky Gábor.
- Zárszó: dr. Bóna Zoltán

Az itt közölt négy előadás híven reprezentálja a számbavételt.

A Theológiai és Keresztyén Egység Bizottság az evangélizáció témakörében a mostani történeti áttekintés után, ez év októberében rendezendő Fórumán fog teológiai és módszertani kérdésekkel foglalkozni.

(A szerk.)

Az 1945-48 közötti ébredés tanulságai az evangélikus egyházban

Nehéz feladatnak érzem a fenti témáról rövid idő alatt kielégítő elemzést adni valamelyes történeti ismertetés nélkül, mivel a hallgatóság nagy része nem ismeri az értékelendő eseményt.

A Magyar Evangélikus Egyházban századunkban ható ébredés első munkásai mozgalmi, egyesületi háttérből indultak (Bethánia, CE-szövetség, Pro Christo Diákszövetség, KIE, stb.). Egy emberöltő alatt érett be kifejezetten evangélikus egyházi, gyülekezeti ébresztő munkánk szükségességének a felismerése és felvállalása. *Gánics Aladár* 1931. szeptember 30-án indítja el többedmagával a Baráti Mozgalmat (Túróczy Zoltán, Németh Károly, Rimár Jenő, dr. Molnár Gyula, stb.), azokból akik imádságos és szolgáló felelősséget éreznek az evangélikus gyülekezetek lelkiállapotáért. Ezzel kezdődött a havi körlevéllel összefogott egyéni és lehetőség szerint közösségi *imádságos előkészítés* a gyülekezeti evangélizációra.

Hét évi ilyen koncentrált imádkozás után érkezik el az első gyülekezeti evangélizáció megtartásának ideje (Ósagárd, 1937), ami aztán megfontolt térhódítással és fokozódó imádságos támogatással nyilvánvaló ébredést hoz a gyülekezetekbe. A Baráti Mozgalmak tagjai néhány tízről 150 fölé emelkednek, és a megtartott evangélizációk nyomán gyülekezeti imaközösségek keletkeznek. Az ezekben résztvevők létszáma is 8-10-től 150 hívő fölé szaporodik.

Az evangélizációs munka terjedésével továbbra is eleven kapcsolat marad az *imádkozó háttérrel*. Eleinte stencilezett értesítések, később nyomtatott sajtó szolgálja ezt. Imavezérfonal, a szolgálatok előzetes bejelentése, azokról szóló beszámoló elmaradhatatlan rovata marad lapunknak. Gyakran egy időben hús gyülekezet eseményéről is. Minden megtartott evangélizáció mögött *nagyon sok imádság* is volt.

Az evangélizációk kellő előkészítését a *gyülekezetek határáig* terjedő hivatással igyekeztünk elérni (röplapokkal, címre küldött meghívókkal, házról-házra járással). Nem ritka esetben a munkások is többedmagukkal szálltak ki egy-egy szétesőbb területen fekvő vagy nagyvárosi gyülekezetbe, hogy Isten hívó szava a lehető legközelebb juthasson minden gyülekezeti taghoz, sőt a terület minden lakosához. Hadd érzékeltessék ezt egy beszámoló-részlettel: „Nyáregyházán 1946. nov. 17-24-ig munkaközösség látta el az evangélizáció szolgálatát: Balikó Zoltán, Bencze Imre, Ferenczy Zoltán, Lupták Gyula lelkészek, Kárpáti Emma diakonissza-tastvér és dr. Riecsánszky Endre egyházfelügyelő. A mintegy 20 km átmérőjű szórványgyülekezet minden istentiszteleti helyén naponként tartottak evangélizációt és minden házat végiglátogattak. A vasárnapi iskolában a gyermekek, csoportokban a leányok, fiúk, férfiak, nők külön evangélizációja is folyt. Minden cso-

portban ugyanaz az ige, közös téma adta meg a lelki egységet.” (Ev. Evangélizáció 1947. II. sz. körlevele).

Így folyt az evangélizáció Győrben és filiáiban is 1946. okt. 6-13-ig 6 lelkész és 6 nem-lelkész szolgálattal. A város minden részében falragaszok hirdették az igehirdetési alkalmakat. A munkások egy nappal korábban érkeztek és a helyi lelkészekkel, gyülekezeti munkásokkal bibliatanulmányozásban, közös imádságban és úrvacsorában készültek a szolgálatra. Az ifjúságnak külön is tartottak egész hetes sorozatot. Együttal itt is minden filiában is volt evangélizáció.

Önkímélést nem ismerő munka volt az evangélizáció. Sokszor hihetetlennek tetsző szellemi, lelki, idői igénybevételt jelentve a szolgálattelvőknek. *Sréter Ferenc* már budavári lelkészként három hónapi szabadságot vett ki gyülekezeti munkájából (1946. jan. 1-től), s azt nagyon kevés megszakítással úton töltötte evangélizációkkal és utómunkában. Hánta, Bakonyszombathely, Nagyveleg foglalta le január hónapját. Februárban alföldi körutat tett: 10-16 Csorvás, hitmélyítő napok 10-én Békéscsaba, 18-20 Orosháza, 22 Pusztaföldvár, 24 Nagymágocs, 25 Rákócziutca, 26 Szentetornya, 27 Tótkomlós, majd újra Orosháza, ahol James Stewart-ot helyettesítette, aki kéthetes budapesti evangélizáció után vidéki körutat is tett, s Orosházán több mint 2000 ember hallgatta. *Sréter* márciusi programja: 1-3 Hódmezővásárhely, 4-5 Békéscsaba, 17-24 Sikátor, 25-31 Szend.

Ebben az időben magam is töltöttem egész hónapot egymást követő evangélizációkkal: febr. 10-17 Csóvár, 17-24 Acsa, 25-márc. 3 Erdőkürt, 4-10 Galgaguta. Nappali látogatásokkal főleg a templomba nem járó családokat kerestem fel, lelkibeszelgetésekre is biztosítottam alkalmat, s készülésre gyakran csak az éjszakai órák jutottak. De voltam így úton megszakítás nélkül 1941 nyarán is (jún.10-júl.10-ig) amikor evangélizációk mellett (Gérce, Mesteri), kérekpáron fél- Dunántúlt bejárva (Mórichidától Barlahidáig) volt népfőiskolásokat látogattam és a következő tanfolyamokra toboroztam.

Sorolhatnám Kovács Géza, Tekus Ottó, Józsa Márton, Balikó Zoltán, Káldy Zoltán, Zászkaliczky Pál, Túróczy Zoltán programját is, akik sok saját feladatuk mellett vállaltak egymást követő evangélizációs szolgálatokat is. Hasonlóan áldozatosak voltak a nem-lelkész segítőtársak, akik közül a Fébé és a győri diakonisszákat említem meg, akiket anyaházuk teljesen felszabadított az evangélizáció végzésére (Túrmezei Erzsébet, Kárpáti Emma, Rónay Lenke, Malaga Elza, Bartos Piroska, Németh Júlia, stb.)

Ökumenikus rendezésben is tartottunk evangélizációkat.

„*Karácsonyi meglepetésként*” reklámoztuk 1947. dec. 23-án a Rákóczi-út forgatagában, hogy a Vas utca 2/c alatt a KIE-ház templomában reggel 8-tól este 8-ig hangzik az evangélium négy egyház negyven igehirdetője ajkán. Az ehhez kapcsolódó utcamisszió és röplaposztogatás becsalogatott 20-40 hallgatót a karácsonyi örömszerzés gondjával elfoglalt emberek tömegéből az igazi karácsonyi öröm elé. S közben az orgonapadon is változtak a kántorok, s hangzottak

mindegyik egyház legszebb karácsonyi énekei. A vállalkozást az Ökumenikus Egyetemi Ifjúsági Bizottság szervezte Dezséry László egyetemi lelkész vezetésével (ÉLŐ VÍZ 1948. 3. sz.)

Ökumenikus rendezésűek voltak *Nagy-Budapest evangélizációi* is. 1944. május 21-28-ig, a pünkösöd előtti héten *32 templomban* hangzott a tékozló fiú története avatott igehirdetők ajkán. Nehéz időben a Szentlélek felkészítése volt ez még nehezebb idők számára. Ostrom után *Budapest 10 templomában* rendeztünk ökumenikus evangélizációt. „*Miért maradtál meg?*” állította meg a kérdés eszmélésre a járőröket a romváros hirdetőoszlopai előtt.

Ugyancsak ökumenikus evangélizáció volt a betértek evangélizációja. „*Keresztýenségről a zsidóknak – zsidóságról a keresztýeneknek*” címen Ordass Lajos, Bereczky Albert, Éliás József és Kádár Imre tárták a Szentírás nem könnyű kérdéseit ellenkező területekről verbuválódó hallgatóság elé. A Fasori evangélikus templomban is tartottunk betértek számára evangélizációkat 80-100 tagú hallgatóság előtt Kemény Lajos, *Sréter Ferenc*, Galát György, Benes Miklós, Hajós Alfrédné és a magam szolgálattal.

Nagy-budapesti evangélizáció volt 1948. április 4-10-ig nagyhéten „*Krisztus feltámadt!*” központi üzenettel *21 templomban*: 12 ref. 6 ev-1-1 metodista és baptista templomban és az Üdvhadsereg imatermében. Az evangélizáció egy hetes imádságos előkészítés után 15 napon át 15 helyen (főként a pályaudvarok érkezési oldalán) *röplapok osztogatásával* kezdődött. Mintegy 300 önkéntes vállalkozó 900.000 kétperces prédikációt, bizonyágtételt adott munkába siető emberek kezébe. Nagy segítség volt ez legtöbbjüknek napi gondok és munka előtt. Általában szívesen fogadták, sokan megköszönték, napról-napra várták, s némelyek többet is kértek belőle, hogy másoknak is tovább adhassák. Persze voltak olyanok is, akik közönyösen eldobták, sőt néhol inzultus is támadt a Krisztusról való tanúságtétel miatt. De ez se riasztotta vissza a bizonyágtévőt, a következő napokon újra a helyén volt. Óvatos becslés szerint a 21 templomban hét végére 8-9.000-re növekedett az igehallgatók száma. Húsvét után még folytatódott az evangélizáció, a Fasori református templomban, ahol a hét végén a melléktermek és az udvar is megtelt a mintegy 5.000 igehallgatóval. Énekük az utcán se akart elcsendesedni: „Halld, az ég harangi hívnak ...” (ÉLŐ VÍZ 1948.9.sz.)

Több ökumenikus evangélizáció közül már csak az 1948. május 2-9-én tartott *Nagy-miskolci evangélizációt* említjük meg, ahol az összes protestáns felekezetek összefogásával 10 templomban hangzott egyidőben a megtérésre hívó szó jelentős visszhangot keltve. A szolgálatot végző lelkészek itt is összegyűltek egymás hitén való erősödére.

Konferenciák, csendes hetek, iszákosmentő- és külmiszió

A gyülekezetekben végzett evangélizációkkal kapcsolatban jelentkezett az igény találkozásokra, továbbtanulásra, munkába állásra. A vágyakozás, keresés magától értetődően fordít a másik felé, s a hit

közösséget épít. A hívő közösségnek pedig mindig újabb és újabb igényei vannak.

Elsőnek talán a *gyülekezeti közösségek konferenciái* kell megemlítenem. Eleinte évente 1 helyen tartottuk: 1939 Piliscsaba, 1940 Orosháza, 1941 Szarvas, 1942 Hódmezővásárhely, 1943 Békéscsaba, Nagytarcsa, majd egyre több helyen. 1950-ben már 12 helyen volt ilyen konferencia, s a nagyobbakra 500-an is összegyülekeztek 40-50 gyülekezetből.

A *csendeshetek Gyenesdiáson* kezdődtek a soproni leányok kezdeményezésére 1940-ben. A résztvevők száma és összetétele évenként növekedett: leányok 48, 67, 109, 202 (már 62 gyülekezetből), asszonyok 1941-től 25, 87, 153, (38 gyülekezetből), férfiak csendeshete 1943-tól 57-es kezdőlétszámból 1947-re már 70-re növekedett. A tagolódás azután megoszlott nem, kor, hivatás és érdeklődés vagy szükséglet szerint (pl. izákosmentő konferencia). 1947-ben már nemzetközi főiskolás konferencia is volt, amelyen 50-es létszámmal 12 országból gyülekeztek össze. Hamarosan szűk lett a Kapernaum, és az épület jelentős bővítése mellett is ki kellett bérelnünk a szomszédos villákat is, s így is csak szalmazsákokon, sátrakon lehetett elhelyezni a többszázas egybeseregülőket. A csendeshetek szünet nélkül váltották egymást előbb koranyártól őszig, majd később egész

éven át. Új konferencia helyek is létesültek: Fót, Répcelak, Szilvásvárad, stb. s ugyancsak kiterjedt a Klotildligeti Fébé egyesület konferenciai kínálata is. A konferenciai naptárak már 60 alkalmat is kínáltak egész évi programként.

A felébredtek feladatokat kerestek a gyülekezet különösen is sebezhető pontjain. Ráterelődött a figyelem a szenvedélybetegekre, hátrányos helyzetűekre (izákosmentő -, cigánymisszió), bizonyoságot tettek úton-útfélen (vonatmisszió), létesült külmissziói tanfolyam (s csak a háborús helyzet állta útját az elhívottak munkába állásának). Meggyökerezett a népfőiskolai munka (Nagytarcsa, Orosháza, Hűvösvölgyi Fébé-leánynépfőiskola, főtí, dunántúli fiú- és leánynépfőiskola, népfőiskolai tanfolyamok). Terebélyesedett az evangélizációs sajtó: *Elő Víz*, *Evangéliumi énekek*, *Levelező bibliaiskola*, könyvkiadás, iratterjesztés. A szolgálatnak színes bősége! A háború szenvedései, veszteségei szomjassá tették a szíveket a gyógyító, az újjáformáló Ige után, s Isten adta is az ő Igéjét gazdagon, sokféle formában. Hisszük, hogy az Ige nem hangzott hiába és nem tért vissza üresen.

Az Úr készített bennünket a még nehezebbre.

Csepregi Béla

Az 1945-48 közötti ébredés tanulságai

Az időmeghatározás – véleményem szerint – nem egészen jó. Inkább 1946-1950 jelenthetne egy ébredési időszakot Magyarországon. 1945 még a háború, a romeltakarítás, esetleg már a félelmekből való felocsudás éve volt. 1946-ban indultak meg az evangélizációk szerte az országban és 1950-ben, a politikai „fordulat éve” (1949) után, a kommunizmus kemény egyházellenes fellépéseivel tört meg az ébredés lendülete.

Az ébredést mindig és mindenütt Isten adja és Ő is készíti elő. Az 1946-50-es ébredést hazánkban Isten két úton készítette elő. Az egyik igen kemény és szomorú előkészítő eszköz volt a II. világháború. Magyarország történelmében Mohács és Trianon mellett a legpusztítóbb háború volt ez. 1945-ben hazánk romba dőlt, kifosztott és gyászoló ország volt. Iszonyú pusztítással vonult végig rajtunk a front; szinte minden család gyászolt és mindannyian vigasztalásra szorultunk. Szorongatott bennünket a kommunizmustól való félelem is. Most – közel 50 év után – (1993-ban) megállapíthatjuk, hogy a kommunizmus valóban nagy lélekrombolást végzett, de akkor (1945-46-ban) – az előzetes propagandához viszonyítva – fellélegeztünk. Előzetesen ugyanis azt híresztelték, hogy a kommunisták bezárják a templomokat, elhurcolják a lelkészeket, megtiltják a egyházi életet. Ha csak átmenetileg és politikai megfontolásból történt is, de tény, hogy a háború utáni néhány évben teljes szabadsággal működésbe lendültek a gyülekezetek és a különféle keresztyén szervezetek, elindultak az evangélizációk szerte az országban. Az emberek nagy lelki éhséggel és szomjas vágygal hallgatták

az evangéliumot. A különféle protestáns evangéliumi szervezetek nagy aktivitással dolgoztak: *Evangéliumi Alliance*, *Bethánia*, *SDG*, *KIE*. A mi baptista gyülekezeteink is mindenütt evangélizáltak, különösen pedig lelkiileg gyümölcsöző ifjúsági konferenciákat tartottunk. Több helyen megvalósult a felekezetek összefogása is az evangélizációs munkában.

Az ébredés másik Istentől való előkészítése volt – látásom szerint – *Stuart Jakab evangélizációs szolgálata* 1937-38-ban, a háború előtti utolsó években. Budapesti templomokban (majd a Tatter-Saalban), Debrecenben, Orosházán, Sátoraljaújhelyen, Miskolcon, Békésen, Hódmezővásárhelyen, Baján sok ezer embert érintett és vezetett határozott megtérésre a Mindenható Isten az ő szolgálata által. Én is az ő igehirdetése által nyertem az első komoly lelki érintést, szinte gyermekként, de kitörölhetetlenül. Sok későbbi – az ébredésben munkálkodó – testvér és munkatárs indult el lelkiileg és merített erőt és ösztönzést a Stuart féle evangélizációk Lélek-áradásából.

Baptista közösségünk missziós egyház. Nálunk nem volt új az evangélizációk tartása. Mégis 1946-tól új lendületet nyertünk erre az Úrtól. Több helyen a protestáns egyházakkal közösen tartottuk az evangélizációt. Közösségünk területén különösen az ifjúsági konferenciák váltak az evangélizálás győzelmes alkalmává. Nyaranként többnapos táborozásra jöttünk össze Tahiban, Debrecenben, Békésen, Pirtón, Varbón. Tahiban pl. jóval több mint ezren szorongtunk egy-egy konferencián a fabarakok szalmával te-

rített priccsein. „A közéletmezés” összesen egy csé-
sze meleg fekete árpakává volt étkezésenként, tisz-
tálkodásra pedig 1-2 liternyi hideg víz jutott napon-
ta. Ugyanakkor őszinte örömmel zengtük Isten
dicséretét, ének és zenekarok szolgáltak komoly fel-
készültséggel. Napközben mélyreható igei tanítások,
esténként evangelizációk közvetítették Isten új éle-
tet teremtő szavát. A tábortűz halvány fényénél pe-
dig jöttek előre a megtérők. A bűnbánat és a bűnbo-
csánat örömeinek könnyei a menny angyalainak is
ünnepet jelentettek. Békésen – ahol évről-évre részt
vettem ezeken a konferenciákon – esténként a város
lakói jelentős számban kijöttek a Fekete Kőrös ma-
gas partjára az evangélium üzenetének meghallgatá-
sára. Debrecenben a Nagyerdő adott helyet a konfe-
renciáknak, ahova a városon át zenekarok hívogató
hangja mellett vonult ki a konferenciázó sereg.

1948-tól Újpesten voltam tanúja és részese az éb-
redésnek. Itt – különösen a reformátusok részéről –
laikus evangelizátorok is aktívan munkálkodtak.
A felekezeti köziség leginkább abban nyilvánult meg,
hogy szolgálattevőket hívtunk az evangelizációra
egymás felekezetéből.

Az 1946-49-es időszak ébredésének a tanulságait a
következőkben foglalhatom össze:

1. Hasznosak és maradandó hatásúak voltak a
nagy felekezeti köziségi evangelizációk.
2. Az ébredésben eltűnt a felekezeti féltékeny-
ség. (Egy példa: 1949-ben megtért gyülekeze-
tünkben egy 18 éves fiú, akinek hívó református
édesanyja volt. Az anya panaszt tett a
papjának. A lelkész így válaszolt: A lényeg az,
hogy megtért és örüljön annak is, hogy jó he-
lyen talált lelki otthont.)

3. A felekezeti köziségi evangelizációk nem helyettesítik az egyes helyi gyülekezetek evangelizációit. Isten áldássá teszi a felekezeti sokszínűséget, mert ezzel gazdag kínálatot nyújt az Őt keresők számára. Így ki-ki a maga lelki igénye és emberi karaktere szerint találja meg helyét a számára legmegfelelőbb gyülekezetben.
4. Az ébredés kialakulásában és hatásának eredményességében meghatározó a helyi gyülekezetekben a lelkipásztor hozzáállása. A lelkész ellenállása, vagy közömbössége miatt sok gyülekezetet szinte egyáltalán nem, vagy alig érintett az ébredés szele. A lelkipásztorok és lelki vezetők nagy felelősségére mutat ez.
5. Az evangelizáció hatékonysága legnagyobb mértékben az *imaháttértől* függ. Isten a buzgó és kitartó imákra válaszul adja az emberek megtérését... (Erre vonatkozóan meghatározó emlékem pl. Tàhiból, a munkatársak éjszakába nyúló imaközössége és sokaknak a „harmatáhitata”)
6. Az ébredés gyümölcsei, a megtérések, akkor lesznek maradandóak, ha van befogadó gyülekezeti közösség, amelyben az újszülöttek megfelelő gondozásban és nevelésben részesülnek, és szolgálati feladatokat is kapnak. A gyülekezetbe való beépülés elmaradása esetén, csak múló élmény marad a Lélek érintése. Éppen ezért az ébredés, az evangelizálás mögött élő, befogadó gyülekezetnek kell lennie.

Kovács Géza

Evangelizációk az evangélikus egyházban 1949 és 1987 között

Ezt az időszakot – nem mint az evangelizáció munkása, de mint annak gyermeke – élő emlékként hordozom. Teológusként Nógrádban ugyan két alkalommal tartanom kellett evangelizációs hetet, de fiatalságom és a hamarosan bekövetkező változások miatt, valójában az ébredésnek ebben a nagyszerű szakaszában igazán nem vehettem részt.

Az 1949 és az 1950-es esztendőket egyházunkban az evangelizáció „fényes éveit” voltak. Mind intenzitásában, mind számszerűségben elmélyült, kiszélesedett ez a munka.

Amint az az előző beszámolómból is kiderülhetett, ezt a munkaágot egyházunkban az Evangélikus Evangelizáció és az azt létrehozó Baráti Mozgalom koordinálta és szervezte. Sajtója a Csepregi Béla által szerkesztett *Élő Víz* című, kéthetenként megjelenő lap volt. A lapot a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem adta ki, az evangelizáció szolgálata tehát a Magyarországi Evangélikus Egyház hivatalos szolgálata volt. – Az *Élő Víz* c. újság ébredési körökben országos hírűvé vált.

Két püspök állt ennek a szolgálatnak az élén.

A karizmatikus, ébresztő igehirdető Túróczy Zoltán és a nem kisebb talentumokkal megáldott Szabó József, a Dunáninneni egyházkerület püspöke. – Mindketten az ébredésben és az evangelizáció szolgálatában látták egyházunk megújulásának az útját.

Az *Élő Víz* átlapozva 1949-ben mintegy 106, 1950-ben pedig 99 meghirdetett gyülekezeti evangelizációs alkalmat számoltam össze. Egy korabeli jelentésből tudjuk, hogy Magyarországon ebben az időben 323 evangélikus gyülekezet volt és kb. 450 lelkész végezte a szolgálatot. Ez azt jelenti, hogy évente gyülekezeteink 1/3-ában rendeztek evangelizációt. Ez igen jelentős szám.

Az *Élő Víz* minden száma közölte az evangelizációs naptárt abból a célból, hogy az ébredés népe hordozni tudja imádságában ezeket az alkalmakat.

Egy kis szemelvény hadd álljon itt ebből a naptárból: „1949. január 16-23. – Nagysimonyi. (Láborczy Zoltán), 27-30. Bakonyszombathely (Veö-reös Imre), Január 30- február 6. – Gyöngyös (Túróczy Zoltán), Január 31- február 6. – Vác-bottyán (Józsa Márton).”

(Gyöngyös soha nem volt önálló gyülekezet, hanem Hatvan szórványja. Ennek ellenére püspök végezte a hétnapos evangelizáció szolgálatait. Ez a tény is pontosan tükrözi az evangelizáció helyét és súlyát egyházunk életében.)

Az Élő Víz természetesen nemcsak előre jelezte a tervezett evangelizációkat, hanem rendszeresen beszámolókat is közölt a megtartott alkalmakról.

Erre is álljon itt egy példa. A lakonikus tömörséggel megírt beszámoló, jól érzékelteti az evangelizációs alkalom struktúráját és részben tükrözi a kialakult módszerét is

„Vérteskethely (Komárom megye). Leánygyülekezet. Lélekszám: 210. Márc. 17-21-ig folyt le az első evangelizáció. – Az esti összejöveteleket mintegy 200 ember – köztük szépszámmal ref. és róm. katolikusok látogatta.

Minden reggel templomi istentisztelet volt. Úrvacsorát vettek 100-an. Utóösszejövetelen, amely döntés melletti bizonyágtétel volt, 60-an jelentek meg, akik közül 20-an szólaltak fel, 8-an pedig imádkoztak. A csendes beszélgetés alkalmát 12 lélek vette igénybe. Az ev. szolgálatát Harmati Béla végezte.”

Az Evangélikus Evangelizáció erősen a finn ébredés hatását hordozta, azonban ez nem volt kizárólagos. Harmati Béla (aki ma 93 éves) Németországban és Angliában tanult. Mielőtt gyülekezeti lelkész lett volna, kolportörként járta az országot. Ő az angolszász ébredés embere volt.

A gyülekezeti evangelizációkat egészítette ki a különböző rétegek részére rendezett téli és nyári konferenciák sora amelyeket a belmissziói otthonainkban rendeztek.

	1949	1950
Gyenesdiáson	11	13
Répcelakon	11	11
Fóton	15	17
Klotildligeten FÉBÉ	7	10
	44	51

Szemléltetésül a fiatalabbaknak egy adat arról, hogy milyen feltételek mellett tartották ezeket a konferenciákat: „Részvételi díj: napi 6 Ft, 30 dkg kenyérliszt, 15 dkg fehérliszt, 3dkg zsír, 1 tojás. 33 %-os vasúti kedvezményt biztosítottunk a résztvevőknek.”

A belmissziói otthonokban rendezett konferenciák mellett 3 napos körzeti evangelizáló és hitmélyítő konferenciák is munkálták az ébredés ügyét.

1950-ben: Szilvásváradon, Kiskőrösön, Mezőberényben, Nagytarcsán, Acsán, Nyíregyházán voltak ilyen találkozók. (Szilvásváradon az ózdi gyülekezetnek volt egy lemezsátor-tábora. Itt 1950-ben 7 konferenciát rendeztek.)

Szabó József püspök egyházkerületében, 1950. június 18. és szeptember 24. között, 13 konferenciát rendeztetett a kerület gyülekezetei részére: Felsőpetény, Szécsény, Balassagyarmat 3, Levél, Komárom, Fóti, Szend, Tordas, Galgaguta, Ipolyvece, Szák, Vanyarc -helyszínekkel.

Természetesen belmissziói otthonainkban januárban és februárban is voltak kisebb létszámmal, úgynevezett téli konferenciák. 1951-ben:

Gyenesdiáson	5
Győrben	11
Répcelakon	9
	25

Volt egy – talán egyedül az evangélikus egyházunkban gyakorolt – evangelizációs forma, az úgynevezett „Láthatatlan evangelizáció”. Utoljára 1951-ben lehetett megrendezni ez volt a 7. ilyen jellegű evangelizáció. Valaki kidolgozta az evangelizáció témáját s azt az Élő Víz leköszölte. Az ország gyülekezeteiben pedig, ahol ezt megrendezték, a megadott héten, estéről-estére összegyűltek a hívek. Volt olyan gyülekezet ahol egyazon időpontban több helyen is tartottak összejövetelt. A gyülekezet lelkésze, vagy valamelyik arra alkalmas gyülekezeti munkás, felolvasta az az napra kidolgozott igehirdetést. – Így az ország különböző pontjain, lélekben együtt voltak a hívek az Ige hallgatásában és a közös imádkozásban.

Személyesen több ilyen alkalmon vettem részt. Bármennyire különös lehet, az esték áhítata még ma is bennem él. – Ezek az igehirdetés-sorozatok azután külön füzetekben is megjelentek és az iratterjesztéseink árulták azokat.

Ezeknek az éveknél „forró légkörét”, atmoszféráját jól érzékelteti egy színes beszámoló a Deák téri ifjúsági evangelizációról. Ennek az időszaknak lezárásaként okulásul és emlékeztetőül közlöm a szövegét:

„Budapest-Deák téren november 27-től december 3-ig volt egyházmegyei ifjúsági evangelizáció Káldy Zoltán szolgálatával. Már az evangelizációt megelőző imahéten is tapasztaltuk az Úr valószínű jelenlétét. A résztvevők száma estéről-estére növekedett. A főváros külterületeiről is csapatokban jött sok ifjú, szomjúhozó szív. A felnőttek, főként szülők száma a párhuzamosan folyó gyermekevangalizáció miatt is igen nagy volt. Estéről-estére az ifjúság mindennapi vallomásaiban állt elénk az ige. (Nem vagyok már gyermek. Nem érdekes. Nincs mese. Majd én. Egyszer vagyok fiatal. Senki sem ért meg.) A teremtő ige sziklazúzó pörölye zúdult ránk. Az oltárról visszalopott bűnök súlya elviselhetetlenné vált. Az Úr utolért és csak egy út volt: „Amint vagyok sok bűn alatt... Bárány Jézus jövök.” Az utóösszejöveteleken a három-lábú szék (ige, ima, közösség) példája is sok lélekben döntő erejű volt. Ha a szék egyik lábát elveszjük, az egész felborul. Az utolsó estén 227-en vették Jézus testét és véréit. Az evangelizációs hetet morzsaszedés fejezte be. Sokan tettek bizonyágot, hogy az Úr igéje mindent lerombolt a szívben. Az úrvacsoravétel áldott alkalmá is igen sokat jelentett a sok lélek számára. Az énekkari szolgálatot a budavári testvéreink látták el.

Minden bejelentés nélkül egyik pillanatról a másikra, 1951-ben az 5. számmal megszűnt az Élő Víz. Beolvasztották az Evangélikus Életbe, melynek mai napig egy kis rovatkáját alkotja.

Ettől kezdve az evangelizáció ügye már nem kísérhető figyelemmel. De éppen ez volt a cél, az ti. hogy atomizálódjon az ébredés népe. S ezáltal megerőtlenedjen az ébresztő szolgálat.

Hivatalosan egyházunkban – tudomásom szerint – az evangelizáció soha nem volt betiltva. De az ébre-

dés ellen megkezdődött a tudatos támadás. Lelkészgyűléseken, teológiai konferenciákon az ébredés, mint egy káros, destruktív, életidegen „pietista mozgalom” lett megbélyegezve.

A megfélemlítés eredményesnek bizonyult. – A konferenciák rendezése lassan elhalt. A tömegevangelizációk természetesen a mai értelemben vett angolszász missziók megszűntek. (Ez a ma megszokott, „kívülről jött” misszió ismeretlen volt abban az időben. Az ébredés a történelmi egyházakon belül zajlott.)

Az ébredés lelkészei magukra maradtak. Voltak próbálkozások, egyénileg szervezett gyülekezeti evangelizációk, de lassan még az evangelizáció elnevezése is megszűnt. Csendeshetekké, reformációi vagy böjti, ádventi sorozatokká szelődtek.

Az igehirdetők meghívását engedélyhez kötötték. Emlékezetem szerint, 27 évi abaúji és borsodi szolgálatom idején, ennek az engedély kérésnek egyszer tettem eleget. Úgy gondolom lelkésztársaim többsége szintén csendesen szabotálta ezt a rendelkezést. Becsületesen meg kell mondani azonban azt is, hogy egyházi vezetésünk ezt elnézte és hallgatólagosan tudomásul vette.

A missziói lelkészeket (7 ilyen függetlenített, az evangelizáció izzásában álló lelkészünk volt a kerületben és az országos egyháznál) vidékre, különböző gyülekezetekbe szorították.

Több lelkésznek, akik korábban az evangelizáció szolgálatában álltak – csődbe jutott a magánélete. Rendezetlen, zavaros ügyeik csüggesztően és nyomasztóan hatottak Isten felébredt népére. A bukások, hűtlenségek egyre tizedelték az ébredésiek sorait.

De zavart okozott és indulatokat kavart fel Sréter Ferenc budavári lelkésznek és közösségének kiszakadása is az evangélikus egyház kötelékéből. Ő valóban az evangelizálás karizmájával megáldott, igen nagyhatású munkása volt Isten ügyének.

Nyilvánvalóvá lett az is, hogy többen divatból sodródtak bele az evangelizáció szolgálatába. Igazán, az ébredés soha nem volt szívügyük és Istentől sosem kaptak erre a szolgálatra elhívást.

S arra is van példa, hogy az evangelizációs szolgálatban állók közül voltak, akik igen gyorsan alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez. Saját karrierjük érdekében „megfordították köpönyegüket”. Lojális kiszolgálói lettek az egyházi vezetésnek. – Hála Istennek nem túl sokan voltak ilyenek.

A hamu alatti parázs 1957-ben felizzott. – Olyan méretű lelki munka nem bontakozott ki nálunk, mint ami a református testvéreinknél, az úgynevezett „szabolcsi ébredés” kapcsán történt. – (A „szabolcsi ébredést” idézőjelbe tettem. Néhány lehangoló, személyes jellegű emléket őrzök erről az „ébredésről”. De ebben az óvatosságomban erősített meg Szikszai Béni kéziratban lévő visszaemlékezése is.)

Egyházunkban az 1957-es nyári konferenciák jelentettek újulást. Ezekben már magam is tevőlegesen vettem részt. Valóban, egy új lelki tavasz zsongását lehetett tapasztalni. Ennek a mozgásnak ismét vezető egyénisége, a rövid időre újrolag megválasztott Túróczy Zoltán püspök volt. –

Sajnos ez az újra induló, kibontakozó munka tisztavízű életűnek bizonyult. A Kádár rendszer is „keménynyé” vált és csak a 70-es évek közepére „puhult” meg.

Konferenciákat nem lehetett rendezni. Gyülekezeti evangelizációkkal azonban próbálkoztunk. 1957 ádventjén Gerendáson én magam is tartottam nyolc napos evangelizációt, majd Szabó József püspök – akkor már balassagyarmati lelkész – meghívására Gyarmaton ifjúsági evangelizációt, Ipolyszőn gyülekezeti evangelizációt tartottam, és a 70-es évek végén Szegeden szolgáltam. Az volt mindenütt a tapasztalatom, – amit a saját gyülekezetemben, az Ózdon rendezett evangelizációkon is érzékeltünk –, hogy ezek az evangelizációk a hívők erősítését jelentették. Missziói hatásuk nem, vagy csak igen elenyésző esetben volt.

Két vonatkozásban szeretném summázni az előadottakat s ezek kapcsán két kérdést vetnék fel:

1.) Akik túléltek ezeket az évtizedeket tapasztaltuk, hogy az evangelizációt nem csak kívülről támadták, de belülről is megüresedett, erőtlenné vált. Nem volt vonzása. Elsősorban a régiek, az ébredés népe látogatta ezeket az alkalmakat. – Nem vitatható az áldás, a hitbéli megerősödés, amire igen nagy szükség volt ezekben az ínséges időkben. De ennek ellenére azt kell tárgyilagosan mondanunk, hogy az igehirdetéseket erőtlenné váltak. – Országos hírű, tüzes, lánglelkű evangelizátort hívtam meg egy alkalommal... Az igehirdetés fáradt, az evangelizációs frazeológiát használó erőtlen beszéd maradt...

Az evangelizációnak és az ébredés megerőtlenedésének az okát két dologban látom: A) a lelki munkásoknak és a hívő népnek a hitben való meggyengülése, bukása, bűnei. Erre utaltam már korábban; B) ha Isten nem támaszt ébredést, akkor hiábavaló minden emberi erőködés. Túróczy Zoltán ezt írja 1949-ben az Új Harangozó c. lapban: „Az ébredést nem lehet csinálni. Semmiféle emberi erőködés nem tudja a halottat feltámasztani. Felöltöztetni tudja, virággillattal el tudja takarni a hullaszagot, díszes pompát tud a koporsó körül kifejtetni, de a halottat nem tudja életre kelteni. Az ébredés Isten ajándéka, amelyet úgy kell kiimádkozni ötle.”

A fenti megállapítás igazát nem vitatva, de az 1957-es – már említett – új tavasz zsongását érezve, a Lélek jelenlétét tapasztalva, egy kérdés fogalmazódott meg bennem: van egy harmadik tényező is, ami befolyásolja az ébredés ügyét? És pedig a mindenkor politikai helyzet? – Másként megfogalmazva a kérdést: Függe az evangelizáció, az ébredés ügye a politikai, társadalmi változásoktól? Ha igen, akkor mennyiben? – Én személy szerint most arra hajlok, hogy szoros összefüggést lássak a kettő között. – Magyarországon elképzelhetetlennek tartom azt, amiről Ting püspök legutóbbi látogatása alkalmával számolt be. Azt ti., hogy a kulturális forradalom idején, az otthonokba és illegálisba kényszerített kínai keresztények száma megkétszereződött. Mi az ellenkezőjét tapasztaltuk az elmúlt évtizedekben. Pál szerint: „a csendes, békés idők” összefüggenek a kegyességgel (1Tim 2,2).

2) Az Élő Víz 1949-es és 1950-es számaint olvasva meglepő felfedezést tettem. Ha nem figyelem meg a lapon a dátumot, a cikkeket olvasva fogalmam sem lenne melyik esztendőben járunk, melyik országban élünk... Semmi nyoma annak, hogy bármi is jelezné milyen történelmi változások között vajúdik ez az ország. A gyermekkeresztségről, úrvacsoráról olvassunk a lapban és missziói történeteket, tudósításokat kapunk. Soha nem döbbsent meg ennyire az a vád, amit a diktatúra idején sokszor hallottunk: „steril evangéliumot hirdettek!” – mint most, amikor erre az ismertetésre készültem.

A kérdésem ebből a döbbsentből, természetesen adódik: Szabad-e? Lehet-e ennyire elvonatkoztatva az élettől, csak az ember belső, lelki életére koncentrálva hirdetni az evangéliumot?

Ezt valós, mai problémának is tartom. Az aluljáróban aranyos fiatalok misszionálnak. Hatalmas táblán hirdetik: szerelem = egyedül Jézus, barátság = egyedül Jézus... Megszólítom őket. Kiderül református, baptista, anglikán fiatalok. Tehát nem szekta tagjai, hanem egy mozgalomnak a munkásai. Megnyugszom. Örülök. De nem mozdulok el, mert mellettem áll egy érdeklődő. Egyetemista lehet. Szépszál, jóképű fiú. Kicsit kételkedve kérdezi az előtte álló csinos, szép kis „misszionáriusnőt”: szerelemre megoldás lenne Jézus? Kérdése nem bántó, érződik, hogy

őszintén tette fel. – Igen, a megoldás Jézus! – hangzik ugyancsak őszintén, meggyőződésből a lakonikus válasz. – Tűnődve hagyom ott őket: ilyen egyszerű lenne csakugyan az élet? De akkor miért lettem szomorkás és lehangolt?

Az ellenérveket ismerem. Magam 1965-ben egy teológiai konferencián, Labossa Lajossal és Záborszky Csabával, megkíséreltük visszautasítani az evangelizációt és a steril ígéhirdetéseket ért vádakat.

Azt is tudom, hogy gyülekezeteink „oszlopai” ma is az ébredés emberei, akik valamelyik evangelizáción jutottak hitre. És sokan közülük kiválóan megállták a helyüket hivatásuk területén is. Mégis izgat a kérdés: vajon ha bátrabban foglalkozunk a valóság adta kérdésekkel az ébredés idején, nem maradtak volna-e meg többen a hitben? Hisz, senki sem vitathatja, hogy az ébredésnek van egy szomorú és lehangoló statisztikája is... A „mi lett volna ha” – történetetlen kérdésfeltevés. A múlt azonban tanulsággal szolgálhat.

Úgy gondolom a mai evangelizáció ígéhirdetéseit hallgatva, a jelenlétőknek tudniuk kell, hogy 1993-ban, Magyarországon, a legkülönbézetbb társadalmi problémákkal bírkózva, a feszültségekkel teli Európában élünk és formáljuk sorsunkat.

Pintér Károly

Evangelizáció 1987-1993. között

A háború utáni években Istentől adott ébredés volt. 1951 után fokozatosan visszaszorították az evangelizációt. A 70-es évek végén egy-egy diakóniai akcióhoz kötve újra szabad volt „evangelizálni” (pl. a Schweitzer-Otthon építésekor), de ezt csak idézőjelben lehet evangelizációnak nevezni.

Az utóbbi években ismét szabadon folyhat az evangelizáció. Ma már sokan azért nem tartanak evangelizációt, mert ennyire szabad, s nem találják érdekesnek.

Mi jellemzi az evangelizációt ezekben az években?

1. Viszonylag sokfelé hangzik ilyen jellegű szolgálat, de kevés az igazi evangelizáció. Kevesen látják, mi is annak tulajdonképpeni tartalma, mi a valódi célja és mi az ezeknek megfelelő formája. – Tartalma szerint az evangelizáció keresztközpontú és döntésre hívó ígéhirdetés. Textuszerű beszéd, de ez a két sajátossága meg kell, hogy legyen: Krisztus váltságát állítja a középpontba és döntésre hív.

Kiket szólít meg, mi a célja? Az egyházhoz hűséges, de élő hitre még nem jutott egyháztagok megtérésre hívása; az egyháztól távol élő kereső vagy még nem is kereső emberek hitre segítése; és a megfáradt (megrekedt, visszacsúszott, elvilágiasodott) hívők megújítása.

És mi a sajátos formája? Csak néhányat említek: komoly imádkozás kísérje végig, tudatos hívogatás előzze meg, hozzáértő utógondozás kövesse. Legalább egy hétig tartson, esetleg kiegészítve más szolgálatokkal is. Egy ember végezze, esetleg munkatársakkal. Le-

gyen lehetőség lelki beszélgetésre, bűnvallásra, megköötöttségekből való szabadulásra.

Nem tekinthető evangelizációnak az úrvacsora előtti szokásos bűnbánati hét, az énekkar szomszédba való kirándulása, de a szomszéd lelkész egynapos látogatása sem, sem egy vasárnap délutáni műsoros együttlét stb. Az evangelizációnak pontosan meghatározott tartalma, világos célja és megfelelő formája van. Kevés az ilyen evangelizáció.

2. De kevés a kegyelmi ajándékkal szolgáló evangélista is. Evangéliumot hirdetni minden keresztyén embernek tudnia kell. Evangelizálni azonban nem mindenki tud – és ez nem értékítélet, hanem karizma kérdése. Akik kapták ezt az ajándékot, és készek is vele szolgálni, a maguk gyülekezete mellett annyira túlterheltek, hogy a mennyiség a munkájuk minőségének rovására mehet, esetleg az egészségükére is. – Meg kellene szabadulnunk attól a tévedéstől, hogy ez a karizma a lelkészi oklevéllel együtt jár, fel kellene szabadulnunk arra, hogy ilyen ajándékkal rendelkező nem lelkészi munkatársakat is engedjük szolgálni, és szükség lenne újra függetlenített evangélistákra.

3. Nálunk az evangelizáció még mindig szinte kizárólag egy gyülekezet keretein belül, és általában templomokban történik. Ez nem feltétlenül rossz, de jellemző. Néhány neves külföldi evangélista megpróbálta a nyugaton gyakorolt formákat is alkalmazni, amit vegyes fogadtatás kísért. (B. Graham és L. Palau a Sportsarnok-

ban, A. Schulte Jánoshalmán szintén.) Néhányan próbálkoznak amerikai mintájú utcai evangelizációval, ún. karizmatikus csoportok egy-egy nagyobb rendezvényével, de az egyházon belüli evangelizáció még mindig jellegzetesen gyülekezeti keretek közt történik. Mászhoz egyelőre úgy tűnik nincs fantáziánk, bátorságunk, tapasztalatunk, s talán vezetésünk sem. Ezt kell tehát jobban végeznünk, de új utakra is készen lennünk.

Annál fontosabb viszont, hogy a gyülekezeti evangelizációkra minél több hívőt hívjunk, s ne csak a régi hívők s az állandó templomjárók hallgassák azt.

4. Az evangelizációk során nagy a lelki csecsemőhalandóság. Ezekben az években nincsenek tömeges megtérések nálunk, de folyamatosan sokan jutnak azért hitre. A baj azonban az, hogy hűség és hozzáértő utógondozás híján sokan megállnak, visszacsúsznak vagy szekták áldozataivá lesznek. – A nyári ifjúsági heteken pl. minden évben sokan megtérnek. De kevés az olyan gyülekezet, ahol meleg lelki otthon és megfelelő lelkigondozás várna az újszülötteket, ahol jó igei táplálékot kapnának és szolgálatba is állhatnának – de a növekedésüknek megfelelően! – Ha az evangelizáció gyümölcseire is vigyázni akarunk, akkor azt mindig követnie kell a tanításnak! A korábbi evangelizáció egyik hiányossága ez volt, ezért kötöttek ki oly sokan a szekták és fanatikus csoportok soraiban.

A lelki csecsemőhalandósággal kapcsolatos lelkipásztori bűnök gyakran ott kezdődnek, hogy sokan egyáltalán nem is gondolnak arra, hogy az evangelizáció során emberek megtérhetnek, s utána őket gondozni

kell. Mintha egy kismama úgy menne be a szülészetre, hogy eszébe sem jut: onnan másodmagával fog hazatérni, s nem készítené el előre az újszülöttnak szükséges holmit. – Talán éppen e hitetlenségünk miatt marad el gyakran Isten áldása is. Nem várjuk igazán az áldást.

Ezért is lenne nagyon nagy szükség a lelkészek evangelizálására. Akkor minden bizonnal kevesebb olyan lelkészünk lenne, aki az evangelizációt felesleges, sőt a gyülekezetet megosztó káros és idejétmúlt tevékenységnek tartja.

5. Az utóbbi évek új evangelizációs lehetősége a börtönmisszió, kórházmisszió, és a rádiós televíziós szolgálat is. Mindegyik területen teljesen tapasztalanok vagyunk, és hiányoznak a megfelelő képzett munkatársak. De próbálgatjuk, tanulgatjuk. A havonkénti rádiós evangelizációk időpontja végképp alkalmatlan (munkanapon 1/2 2 óra), mégis viszonylag sok visszajelzés, kérdés, kérés érkezik postán.

6. Szomorú jelenség, ami az utóbbi években az evangelizációt több helyen kíséri, hogy azon agresszív közösségek tagjai azzal a szándékkal vesznek részt, hogy a hitben elindulókat azonnal magukhoz hívják. Több gyülekezetben megfigyelték immár ezt.

Mindenesetre az evangelizáció folyik, sok jószándékkal, kevés hozzáértéssel, egységes, összehangolt koncepció nélkül, mégis Isten áldásával. Igyekezünk a hibáinkat kijavítani, magunkat megtisztítani, és hittel várni, hogy az Úr csodákat cselekedjék közöttünk!

Cseri Kálmán

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

BILLY GRAHAM műholdas evangelizációjának értékelése

1.) Különleges és többszörösen ökumenikus jellegű és jelentőségű eseménysorozatra került sor 1993. március 17-21. között. A világszerte ismert amerikai evangelizátor, Billy Graham műholdas közvetítésű igehirdetéseit láthatták és hallhatták az érdeklődők Magyarországon is. Budapesten három helyszínen: a Deák-téri evangélikus és a Nap utcai baptista templomban, valamint a MOM Székházában és vidéken mintegy 20 helyen.

„A reménység üzenete” címet viselő evangelizációsorozat szándékát és – remélhetőleg – hatását is tekintve a korábban ismeretlen formában megjelenő vállalkozás különlegessége abban állt, hogy a Német Szövetségi Köztársaság esseni (Ruhr-vidék) sportcsarnokában elhangzott igehirdetéseket, és az amerikai stílusban összeállított elő- és utóprogramokat 44 európai országba, 55 nyelven, ezer helyen közvetítet-

ték. Ökumenikusnak minősíthető ez az újszerű vállalkozás azért is, mert az igehirdetések felekezeti különbség nélkül mindenkihez szóltak, sőt legfőbb céljuk az volt, hogy Európa legkülönbözőbb országaiban a különböző fokon elvilágiasodott, a keresztyénségtől elidegenedett tömegeknek, különösen pedig a nagy fordulat után a sok bizonytalansággal és zavarral küzdő, sőt tragikus eseményekkel terhes közép- és kelet-európai népeknek hirdesse a Krisztusban elnyerhető isteni kegyelemnek, a hitnek, reménységnek és szeretetnek evangéliumát, örömezenetét.

2.) Ez tehát nemcsak újszerű, de merész vállalkozás is volt: egy amerikai baptista igehirdető, Nyugat-Európából szólította meg Európa különböző részein a legeltérőbb, és sok esetben homlokegyenest ellentétes körülmények között élő embereket. Most arról ne is essék szó, hogy az evangelizációnak egyik fontos elemét, neve-

zetesen az igehirdető- és hallgató közötti közvetlen, személyes kapcsolatot a műholdak és semmiféle más technikai csoda sem tudja teljesen helyettesíteni. Ez a merész vállalkozás valószínűleg abból a bibliai szemléletű meggyőződésből is fakadt, hogy Krisztus evangéliuma, a Krisztushoz-térésre hívó üzenet lényege nemcsak minden időben – „Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz” (Zsid 13.8), hanem térben is mindenütt érvényes, ahogy egyik evangéliumi énekünk szépen mondja: „Krisztusban nincs sem Kelet, sem Nyugat, abban sem Dél, sem Észak nincs”.

3.) Ami az igehirdetések közvetítését bevezető táncos, dalos, énekes jeleneteket, és a döntésre, megtérésre felszólító, pódium előtti, látványos felsorakozást illeti, mindez a különböző izlések szerint különbözőképpen ítéltető meg. Mindenesetre ez a merész, újszerű keret nemcsak szokatlan, hanem idegen is az európai keresztyén hagyományból táplálkozó, korosabb és fiatalabb nemzedékek tagjainak. Bár a szabadegyházi háttérűek (baptisták, metodisták, adventisták, pünkösdisták stb.) és a fiatalok számára lehetséges, hogy éppen ez bizonyult újszerűen vonzóan a nálunk megszokott egyháziassághoz és keresztyén szokásokhoz képest.

4.) Ami pedig az igehirdetés érdemi részét illeti, jó lelkiismerettel és ökumenikus érzülettel a közvetítő teológiai jellegű megállapításokat szükséges tennünk:

a) Ha eltekintünk az „amerikai show” jellegzetes vonásaitól, megállapítható, hogy az igehirdetések lényegében véve bibliai meg-alapozottságúak, és teológiailag korrektek voltak abban, ami elhangzott. Hiányérzetek atekintetben merülhettek fel, ami nem hangzott el, ami viszont az evangéliumi igehirdetés elengedhetetlen része. Ezért az erre vonatkozó véleményt konkrétan az egyik igehirdetésre kivetítve fogalmazzuk meg úgy, hogy ezek az észrevételek a sorozat többi részére is alkalmazhatók.

b) A március 18-i igehirdetésnek alapigéje (Jn 3,16) a közismert és a keresztyénség lényegét kifejező jézusi tanítás volt: „Mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen”. Billy Graham prédikációjának alaptételeként a theodicea nagy és örök kérdését fogalmazta meg, egy hétköznapi, személyes tapasztalatára hivatkozva: ha Isten szeretet, ha Isten jószág, akkor miért van rossz, miért van annyi szenvedés és fájdalom, kín, sőt pusztítás és öldöklés a világban? Az irracionális okokra visszavezethető és érthetetlen szenvedések valóságát az igehirdető a világ különböző tájain, pl. a volt Jugoszláviában zajló tragikus események felsorolásával megrázóan ecsetelte. Ezt követően

arról szólt – teológiailag helyesen –, hogy miként van Isten jelen a világban, és hogyan jelenti ki magát közöttünk. A válasz: a természetben, a lelkiismeretben, a Szentírásban és Jézus Krisztusban. Ezt követte Isten tulajdonságainak felsorolása: Isten mindenható, ítélő, de kegyelmes és irgalmas Isten, aki Krisztusban, az ő váltságáhalála árán felajánlotta megbocsátó kegyelmét és az üdvösséget mindenkinek. Fogadd be Jézust a szívedbe, és akkor minden gondod és bajod megoldódik – hangzott a konklúzió.

c) Éppen ezen a ponton támadhatott homiletikai kérdés, sőt hiányérzet az elhangzottakra vonatkozóan – különösen a Bibliában jártas, teológiailag valamennyire képzett hallgatókban. Először is azért, mert a prédikáció alaptételeként felvetett kérdésre végül nem adott választ, – legalább is nem kifejezetten és nem közvetlenül. A válasz kb. ez lehetett volna: igaz, hogy a rossz és gonosz erői jelen vannak és néha megrázó módon működnek a világban, de mégsem övök az utolsó szó. Krisztus a mi bűneinkért halt meg a keresztfán, de fel is támadott! Győzött a bűn és a halál felett. Ezért lehet reménységünk arra, hogy nem a rosszá, a gonoszságé, a bűné az utolsó szó. Ezért mondhatja Pál apostol a Rómabeliekhez írt levelében (16, 19-20): „...szeretném, ha bölcsek lennétek a jóra, és képtelenek a rosszra. A békeség Istene pedig összezúzza a Sátánt lábatok alatt hamarosan.” Sőt, azért írhatja újjongva az 1Korinthusi levélben (15,57): „...hála az Istennek, aki a diadalt adja nekünk a mi Urunk Jézus Krisztus által”.

d) Egy további hiányérzet azért támadhatott, mert bár Billy Graham a Krisztushoz való megtérésre hívott, de azt nem mondta ki, hogy ez a hívás a Krisztus testébe, az egyházba való hívást is jelenti. Persze lehet ezt pozitívan is értékelni, mondván, hogy a prozelitizmusnak még a látszatát is kerülni óhajtottá éppúgy, mint a felekezetieskedést. Viszont egy általános, de szinte mágikus jellegű hívásra adott választ oldana meg – szerinte – mindent, elfelejtve azt a hosszú és gyötrelmes utat, a bűn elleni naponkénti harcot, amit a Szentírás a megszentelődés útjának nevez (2Kor 7,1).

Ezek és hasonló kérdések tovább erősödhetnek a hallgatókban azáltal, hogy a prédikációt megelőző és azt követő programokban mágikus jellegű változásokról tettek bizonyosságot Billy Graham korábbi igehirdetéseinek folyamán megtért személyek: egy kínai teniszbajnok, egy operaénekesnő, egy cseh katonaeorvos stb.

e) Billy Graham Európának szánt műholdas igehirdetése az amerikai protestantizmus

egy részére annyira jellemző neo-fundamentalista nézeteket tükrözték. Míg a hagyományos fundamentalisták a Szentírás szó szerinti ihletettségét vallják (verbális inspiráció), azt, hogy minden szó, az utolsó betűig szó szerint veendő a Bibliában, és hogy a történelem és a világ mindenestől a Sátán hatalmában van, – Billy Graham és az új-fundamentalisták nem utasítják el a modern kor vívmányait, pl. a telekommunikációs eszközöket, és nem idegenkednek a nagy politikától sem. Köztudott, hogy Billy Graham Eisenhower elnöksége óta (1952) egészen Clintonig az amerikai elnököknek szinte udvari prédikátoraként szerepel. Az elemzett igehirdetésben is bőven tett utalást a legmagasabb szintű politikai környezetre: a Fehér Háza, Gorbacsova asszonyra, von Braun-ra a rakéták atyjára, vagy éppen Kim Ir Szen-re (a legzártabb társadalom) Észak-Korea vezetőjére. Köztudott az is, hogy Billy Graham a 70-es évek közepétől kezdve többször megfordult evangélizációs sorozataival „a létező szocializmus” országokban, beleértve az egykori Szovjetuniót is. Emiatt, illetve az ezekben az országokban szerzett „pozitív” tapasztalatai következtében sok támadás is érte annak idején Amerikában.

- 5) Összefoglalva, jó lelkiismerettel megállapítható, hogy Billy Graham evangélizációs sorozata ezúttal is nemes célokat szolgált: a sok bajjal és

gonddal küzdő népeknek Isten örömezenetét hirdette. Hisszük, hogy az általa hirdetett Ige – a Szentlélek ereje által – sokakat elért, olyanokat is, akiket a történelmi egyházak szava nem ér el. Mindazonáltal nem tagadhatjuk azt sem, hogy erőfeszítései némelykor túlságosan emberközpontúnak látszanak és az amerikai siker-optimizmust tükrözik. Tudjuk, hogy nem csupán emberi erőfeszítésektől függ az, hogy ki mikor, hogyan dönt Krisztus mellett. Krisztus elfogadása nem garantálja automatikusan a gyógyulást, az egészséget és a biztos sikert. Mindenképpen jó azonban, hogy a keresztyén-ség széles palettáján található egy ilyen szín is.

- 6) Nyilván ízléstől, hajlamtól, beállítottságtól függően különbözőképp ítélik meg a különböző egyházakhoz-tartozók, vagy az egyházhoz-nem-tartozók az Európának szánt „Reménység Üzenetét”. Hisszük azonban, hogy ez a magvetés sem volt hiábavaló. Mert igaz és érvényes az Isten Igéjéről szóló prófétai ígélet: „Mert ahogyan az eső és a hó lehull az égből, és nem tér oda vissza, hanem megöntözi a földet, termővé és gyümölcsözővé teszi: magot ad a magvetőnek, és kenyeret az éhezőknek, ilyen lesz az én Igém is, amely számból kijön: nem tér vissza hozzám üresen, hanem véghezviszi amit akarok, eléri célját, amiért küldtem” (Ézs 55,10-11).

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ nevében

Dr. Tóth Károly

A Kínai Keresztyén Tanács konferenciájáról

A „Reformierte Kirchenzeitung” beszámol a Kínai Keresztyén Egyháztanács (5-6 évenként) legutóbb 1992-ben megtartott „nemzeti zsinatáról”. A jelentés megérdemli a – legalább rövidített – ismertetést.

Tibet kivételével minden kínai tartomány képviselőjében, összesen 273 delegátus vett részt a tanácskozáson – jóval több, mint az előző négy nemzeti konferencián. Az Egyháztanács elmúlt 5 évi működéséről és a kínai keresztyének helyzetének alakulásáról előterjesztett jelentés komoly növekedésről ad számot. 1986 óta 4000-ról 7000-re nőtt az egyházi épületek száma, s ezeken túl még 20.000-nél több ún. „házi gyülekezet” működik Kína-szerte. És ez idő alatt kerekén 4 és félmillió Bibliát nyomtattak.

Befolyásolta a mostani „Zsinat” légkört a hívősebbre fordult politikai klíma. Szünetekben sok szó esett a különböző tartományokban bezárt „házi gyülekezetekről”, – amit, napirenden kívül egyedül Ting püspök tett szóvá a konferencián, reménységének adva kifejezést, hogy a kormány kiadandó új egyházi törvényében kedvezően fog intézkedni, és véget vet az ilyen betiltásoknak.

Más témák tárgyalásánál is érezhető volt a meg-

erősödött politikai nyomás. Pl. az Egyháztanács kénytelen volt alapszabályába belevenni „az ország törvényei, szabályai és politikai vezérvonalai” iránti elkötelezettségét, a gyűlésről kiadott zárónyilatkozatban pedig a felhívást minden kollégához és keresztyénhez, hogy „a kommunista párttal és a kormánnyal szorosán együttműködve, ... a haza szocialista, anyagi és szellemi, kulturális felemelkedését minden erejükkel munkálják”.

A „Zsinaton” elfogadott új egyházi rendtartás viszont olyan szerencsésen fogalmazódott meg, hogy a Kínai Keresztyén Egyháztanácsba tömörült legkülönbözőbb egyházak (a régi missziós egyházaktól kezdve, a lutheránus, presbiteriánus, anglikán, baptista egyházakon át az ún. független, azaz külföldi befolyás nélkül, évszázadunkban alapított egyházakig, mint pl. a „Kis Nyáj”, „Jézus Családja”, stb.) el tudják fogadni, mint „legkisebb közös többszöröst”. Ez azt jelenti, hogy a keresztyén egyház lényegét leszögezi, egyébként viszont bő teret enged a legváltozatosabb egyház-szervezeti formáknak, helyi tradícióknak. Annyival is szerencsésebb és vállalhatóbb volt ez a rendtartás, mivel „próbaidőre” korlátozták az érvényességét.

A Zsinati ülés csúcspontját az a „lelkésszentelő” Is-tentisztelet jelentette mely 42 fiatal szeminaristát (majdnem a fele nő) ordinált. Az egybegyűlt küldöttek tapssal és örömmujongással fogadták be a fiatalokat – különös tekintettel arra, hogy a Kínában működő alig egyezer lelkész átlagéletkora a 70 évet is meghaladja. De reményteljes változást is ígér ez a lelkésszentelés ahhoz képest, hogy az 1981 óta végzett kb. 500 fiatal szeminaristának eddig még a 10%-át sem ordinálták (főleg az idős lelkészek bizalmatlansága miatt: „mit tudnak ezek a fiatalok mindarról, amit nekünk az üldöztetések idején végig kellett szenvednünk!?”)

Az emberi jogok tekintetében Kína erősen ellentmondásos képet nyújt. Egyfelől az emberek politikai jogai tekintetében nagyon is elítélhető a Kínai Népköztársaság gyakorlata: nincs demokrácia, nincsenek független újságok, kritika csak addig gyakorolható, míg a párt és irányvonala elleni szervekedésnek nem minősül. Szinte nincs független bírói ítélethozatal, a törvényszék az ítéleteket előre eldönti. Fellebbezési lehetőség kizárt, és a büntetőeljárások kegyetlenek.

Másfelől viszont nem alaptalan az az állítás, hogy Kína példamutatónan elől jár az emberek szociális jogainak biztosításában. A kínai kormány nemcsak a szabad vélemény-nyilvánítást és a választójogot tekinti emberi jognak, hanem ezeket szinte megelőzve, az élelemhez, lakáshoz, orvosi ellátáshoz és a tanulásához való alapjogokat is. 1991-ben pl. 120 ország között az egy főre jutó bruttótermék tekintetében ugyan a 96. helyen állt, kalória felvétel tekintetében már az 53. helyen, és a csecsemőhalandóságot illetően a 39. helyen, – sok formálisan demokratikusnak tekintett országot is megelőzve. A hatalmas népesség teljességének az alapjogok biztosítása Kínában minden egyéb célkitűzést megelőz (amit nemcsak, hogy a legtöbb déli országról nem lehet elmondani, de még az északiakról sem!).

Hogy mennyi a politikai fogoly Kínában, azt igen nehéz meghatározni. Az e tekintetben megbízható „Amnesty International” 300-at tart nyilván, de van olyan amerikai emberjogi aktivista, aki 50.000-ról beszél (ide sorolva azokat a köztörvényes bűnözőket is, akiket nem tisztességes jogi eljárással ítélték el, valamint az 1989-ben bebörtönzött tüntetőket is, akiket azóta többnyire szabadlábra helyeztek). A gyűjtogatókat, fosztogatókat keményen büntetik, sokat halálra is ítélnék. A kínzás hivatalosan tiltott, de sokszor előfordul, hogy a rendőrök megverik a bűnözőket és a börtönökben bántalmazzák a rabokat.

A politikailag másként gondolkodókat nem bebörtönzéssel büntetik. Az állásvesztésen, a házi őrizeten át, a társadalom periferiájára-kerüléssig változatos módokat találnak az illetők lehetetlenné-tevésére. (Pl. egy külföldi újságírókkal kapcsolatot tartó másként gondolkodónak a hozzá hú, súlyosan beteg feleségét egyetlen kínai kórház sem merete befogadni gyógykezelésre).

Ami a mai kínai valláspolitikát illeti, 1989 óta erősödő mértékben „baloldali szelek” fújnak. A hatóságok kötelezővé tették minden vallásos közösség bejelentését és elismerését. Azt azonban a hatóságok döntenek el, hogy mely gyülekezeteket ismernek vagy

nem ismernek el. (Észak-Jiangsu prefektúrája pl. 70 „házi gyülekezet” közül mindössze 20-at volt hajlandó regisztrálni, ami a helyi keresztyének között komoly ellenállást váltott ki, úgy, hogy az ügy nincs lezárva.) Sok felosztatott gyülekezet néhány héten belül újraalakul, ami ellen már nem lép fel a hatóság.

Hosszas viták eredményeként 1991 februárjában a kínai valláspolitikának új alapdokumentuma született, amely – Ting püspök szerint – rosszabb ugyan mint az előző volt, de nem olyan rossz, mint amilyenről félték. Ez a szabályozás kimondja, hogy a hatóságilag nem regisztrált vallási közösségek illegálisak, és erős ellenőrzést gyakorol a külföldi „infiltráció” ellen. (Ez korántsem hisztéria, hiszen az amerikai Time magazin nemrég hozta nyilvánosságra azt a dossziét, amely ismerteti a CIA és a Vatikán együttműködésének adatait a lengyel Solidarnost támogatásában). A hivatalosan bejegyzett egyházi közösségek számára az okirat erősebb jogvédelmet biztosít az előzőnél.

Kína nem egy monolitikus egység, így a valláspolitikai rendeleteket is különféleképp hajtják végre az egyes tartományokban. Az egyik véglet pl. a legtöbb keresztyént számláló Zhejiang tartomány, ahol ugyan a káderek igencsak aggódnak a gyülekezetek szaporodása miatt, de nem tesznek ellene. (Egy hívő asszony ráadásul megmagyarázta nekik, hogy okosabb ha jóindulattal kezelik a gyülekezeteket, hisz nem tudják úgysem megakadályozni, hogy sok fiatal, akár a saját gyermekeik, vagy ómaguk is idővel keresztyénekké ne legyenek.) A másik végletre jellemző pl. a Shanghai Keresztyén Tanács jelentése, miszerint gyülekezetüket több rendőri egység megtámadta, tagjait részint elhurcolták, részint úgy bántalmazták, hogy egy ember bele is halt sérüléseibe. Az Egyháztanács természetesen panasszal fordult az illetékes országos hatósághoz, és az ügy még nincs lezárva. Sajnos azonban a statisztika (amely 1986-1991 között kb. 500 – ha nem is ennyire súlyos üldözési akciót tart számon) azt mutatja, hogy a törvények helyes végrehajtásával szemben Kínában még mindig sok a visszaélés.

Szesztay Mária

Leonhard Goppelt: Az Újszövetség teológiája

(Első megjelenése Göttingen, V+R. 1976. Magyar fordítása
a Nemzetközi teológiai könyv sorozatának 8-9. köteteként megjelent 1992-ben.)

A műről – még a német kiadás alapján – jelent meg ismertetés Vladár Gábortól a Theológiai Szemle 1981. évi számában. Miután ez az ismertetés a legtöbb olvasó számára hozzáférhető, általában igyekszem az ismétléseket elkerülni, és a magyar kiadás alapján „új”, a korábbival nem találkozó ismertetést adni. Ugyanakkor ajánlom mindenkinek a korábbi is elolvasni, melyben fontos jellemzéseket találhatunk a könyv egyes téziseivel, szemléletével kapcsolatban: különösen a mű Ó- és Újszövetséget tipológiai egységben látó szemléletéről, a szisztematizáló-biblikus jellegéről, a kériügmáról, a Jézus-képről és a törvényértelmezésről szóló szakaszok ismerete indokolt.

Az 1981-es ismertetésben Vladár Gábor összeveti Goppelt művét a korábban megjelent biblica teológiákkal. Én még kettővel szeretném összehasonlítani: azóta jelent meg Kümmel biblicájának (1969-es) javított kiadása 1980-ban, és Lohse 1974-es művének javított és bővített kiadása 1989-ben. Kümmel művének nagyjából csak fele terjedelemben Lohseé, mindegyik ugyanarra a logikai fonálra fűződik fel – amelyet Kümmel a címében is vállal – a három nagy hagyományanyagra épülés a jellemző (Jézus – Pál – János). Lohse rövid műve valóban csak „vázlat”, míg Kümmelé a maga 300 oldalával komoly tankönyv.

Goppelt lényegében ugyanilyen módon gondolkodik és dolgozik. Gondolatmenete feltétlenül rokon ezzel a két művel. Más azonban véleményem szerint a célkitűzése és az elért eredmény is. Az előbbi két könyvre gondolva: aki azokat olvassa és tanulja, egy bizonyos fokig letisztult, megnyugtató összefoglalást kap az egyes kérdésekről. Goppelt műve nemcsak „fésületlenebb” benyomást kelt, tehát nemcsak annyiban más, hogy nem igyekszik megnyugtató, összefoglaló módon írni, hanem: ez a teológia mint-ha in nascendi (a születés állapotában) állna előttünk – így az eredménye is más: az olvasó kedvet kap a tovább-gondolkodásra, kutatásra, érvelésre is. Goppelt művében – érzésem szerint – benne lüktet nemcsak az első század sok-sok feszültsége és átfedése (éppen Vladár Gábor figyelmeztet arra a nem kis gondot okozó módszerre is, hogy már a Jézus-kép megrajzolásához is felhasználta Goppelt a páli levelek anyagát, ami azután ismétlésekhez vezetett) – de benne lüktet a XX. szd. teológiájának sok-sok feszültsége is. Nemcsak Goppelt közöl egymással szemben álló nézeteket, hanem az olvasó is indíttatást érez arra, hogy magával Goppelttel is együtt töprengjen, vagy éppen vele magával is vitázzon olvasás közben. Úgy érzem, hogy ez nem egyszerűen annak a

következménye, hogy nem maga Goppelt, hanem tanítványa, J. Roloff rendezte sajtó alá a kötetet, hanem bizonyos fokig maga Goppelt gondolhatta így, s ha lett is volna rá módja, nem változtatta volna meg ezt az alapvető jelleget.

Azért írtam erről ilyen hosszán, mert ezzel szeretném indokolni és megköszönni Goppelt művének lefordítását, és a Nemzetközi teológiai könyv sorozatban való megjelentetését. Van értelme, és Magyarországon különös jelentősége is egy-egy standard munka kiadásának és felhasználásának (vö. éppen ebben a sorozatban J. Jeremias könyvét Jézus példázatairól) – de most szinte egyedülálló módon jelent meg egy olyan mű, mely még a keletkezése óta eltelt idő ellenére is egy bizonyos együtt-teológizálást provokál az olvasóból. Nemcsak beleszippant az ember egy teológiai műhely gondjaiba, hanem szinte kénytelen vele együtt lélegzeni, vagy visszatartani lélegzetét... így olvasni állandó töprengés, visszakérdés és ellenvetés közben a könyvet.

Goppelt műve nemcsak azért nem egyszerűen tankönyv, mert halála miatt fontos részek hiányoznak belőle, hanem azért is, mert *több, mint tankönyv*: további aktív együtt-munkálkodásra sarkall. Ennek érdekében szembesíti a megjelenéséig elérhető szakirodalmat – melyeket a magyar fordítás is megőrzött és a fejezetek bevezetéseként szintén közöl – ezzel is sarkallva a gondolkodás és munka folytatására.

Úgy érzem, kötelességem egy viszonylag kerek *tartalmi ismertetést* is adni. Bevezetésként egy áttekintést találnak a tudományág fejlődéséről – magyarul eddig nem találkoztunk ilyen összefoglalással.

A mű I. kötete a Jézus munkássága és ennek teológiai jelentősége címet viseli. Az alfejezetek témája a következő: történeti és teológiai helymeghatározás – Isten királyságának az eljövetele – a megtérés mint követelmény – a megtérés mint Isten királyságának ajándéka – Jézus üdv munkája – Jézus önértelmezése – Jézus és az egyház – Jézus életútjának vége. Külön szeretném kiemelni ebből az Isten királysága fogalomnak a kialakulását, tárgyalását, illetve az Emberfiáról szóló részeket – részletes, mindenre kiterjedő alapossgal vizsgálja Goppelt ezeket a fogalmakat a maguk történetiségében és történeti változásában is.

A II. kötetben található a 2. főrész: az ősgyülekezet teológiája, majd a 3. főrész Pál és a hellénista keresztyénység címmel. Ennek alfejezetei: a probléma – előfeltételek – krisztológia – Jézus további munkálkodása (igehirdetés és hit) – evangélium (megigazulás) – az evangélium testetöltése az egyházban.

A mű ezen része is a még alaposan kidolgozottak

közé számítható. Én azonban itt éreztem a leginkább azt is, hogy szükségszerű együtt-gondolkozva és vitázva olvasni ezt a könyvet. Goppelt elég hosszan tárgyalja Pálnak az Ószövetséggel kapcsolatos álláspontját, azután vázaltszerű rövidegességgel elintézi (illetve éppen csak megemlíti) a hellénista szinkretizmus gondolatát. S jóllehet ő maga is vitázik azokkal, akik szerint Pál hellénista közvetítéssel kapta az evangéliumot, ugyanakkor magától értetődőnek tartja, hogy a páli teológia az etnikai határátlépés következményeként új tartalmat is nyert szükségszerűen – tehát Pált a hellénista keresztyénység nagy alakjának tekinti. Tény, hogy Goppelt egységnek veszi a páli *corpust*, nem foglalkozik azzal, hogy a levelek nem mind egyformán hellénista alapállásúak, sőt egyesek kifejezetten nem azok... Érzésem szerint: ha ilyen mélységben foglalkozik valaki a páli teológia egymástól eltérő álláspontjaival, a deuteropaulinizmus lehetőségét legalábbis indokolt lett volna megemlíteni.

A II. kötet lezárása a 4. főrész; címe: A Pál utáni iratok teológiája. (Vladár Gábor is említette már azt a gondot, hogy ezek az iratok sem jelentenek egy egészet!). Alfejezetekben azután az 1 Péter, a Jelenések, Jakab és Máté (együtt!), a Zsidókhoz írt levél és Lukács (ismét együtt!) következik, végül – ez sajnos jóvátehetetlen Goppelt halála miatt – a jánosi iratok tárgyalása mindössze tíz lapon.

Mindkét kötet közli a bevezető irodalomjegyzék mellett a kötetek végén a jegyzeteket is, ami egy komoly teológiai műnél valóban elengedhetetlen.

Az I. kötet fordítója Dr. Szathmáry Sándor (lektorálta Dr. Bolyki János), míg a II. köteté Ablonczy László (lektorálta Dr. Szathmáry Sándor). Goppelt szövege nem túl egyszerű olvasmány, ehhez képest a magyar fordítás jó, olvasható. Némelykor talán meg kellett volna próbálkozni a szövszerinti fordítástól való eltéréssel is (a germanizmusok visszaadásánál), egészében véve azonban a szöveg világos, érthető.

A mű jól szolgálja a bibliai teológiába való elmélyülést – a budapesti teológián ajánlott olvasmányként sokan használják és gazdagodnak általa. De lelkipásztoroknak, teológia iránt érdeklődőknek is mindenképpen ajánlható ennek a könyvnek megszerzése és használata – a már említett teológizálás, továbbgondolás értelmében és céljából.

Illesse köszönet Dr. Szathmáry Sándort azért, hogy ennek a műnek magyar megjelentetését elvégezte, és ezzel egy értékes könyvvel és a továbblépés lehetőségével ajándékozta meg a magyar teológiai irodalmat és annak olvasóit.

Herczeg Pál

Az oroszán és a bárány

– Fabiny Tibor angol nyelvű hermeneutikai könyve –

A szerző – dr. Fabiny Tibornak, az Evangélikus Theológiai Akadémia egyháztörténet professzorának fia –, a JATE angol tanszékének docense, az irodalomtörténeti tudományok kandidátusa, a hermeneutikának nemzetközi és hazai tudományos körökben egyaránt elismert szakértője. Már 1987-től kezdődően Szegeden hermeneutikai szöveggyűjteményt és tanulmányokat adott ki több kötetben, azokban maga is értékes írásokat publikált (*Ikonográfia és műértelmezés*, Szeged, 1987-1988, I.-III.). Több külföldi egyetemen volt kutató és előadó (Leuven, Toronto, Durham), e sorok írása idején éppen az amerikai salemi egyetem vendégtanára. Az elmúlt években a *Lelkipásztor* című evangélikus lelkészi folyóiratban sorozatot, a *Protestáns Szemlében* pedig több cikket írt a bibliai hermeneutika tárgyköréből.

A hermeneutika tudománya a Szentírás magyarázatának elveit és módszereit keresi és rendszerezi. Egyidős az Írás magyarázata történetével. A magyar anyanyelvű olvasónak Tőkés István: *Az újszövetségi hermeneutika története*, Kolozsvár, 1985. c. könyvének köszönhetően igen jó hermeneutikatörténet áll rendelkezésére, mely az ősegyháztól Karl Barthig terjedő időt dolgozza föl.

Napjainkban kevés olyan teológiai tudományág létezik, mint éppen a hermeneutika, melyben az eltérő nézetek olyan nagy erővel csapnának össze, ahogyan ezt a különböző hermeneutikai irányzatok küzdelme-

iben látjuk. A történetkritikai radikalizmus historizmusának és a bultmanni mithológiátlanítási program existencializmusának egyeduralmát a szövegre koncentráló strukturalizmus és a fundamentalista szigor váltotta föl vagy szorította korlátok közé. A legérdekesebb azonban az, hogy miközben a teológiai hermeneutika teljesen átvette a múlt századi irodalmi hermeneutika történeti, társadalmi és lélektani szempontjait, aközben az irodalomtudomány, századunk végére, a teológia ősi forrásait fedezte föl. Ifj. dr. Fabiny Tibort, vagy az általa idézett mai irodalomtörténeti hermeneutikákat, olvasva, közelebb járunk az apostolok, az egyházatyák vagy a reformátorok által képviselt bibliai hermeneutikához, mint az olyan teológusok műveit tanulmányozva, akik a szent könyveket túlságosan historizálni, objektívizálni és fogalmakba sűríteni akarták. Vagyis az utóbbi harminc évben H.G. Gadamer, P. Ricoeur, N. Frye és a hozzájuk hasonló filozófusok és irodalomtörténészek annyi bibliai hagyományt és szemléletet vittek be általános hermeneutikai tanításukba, hogy mostmár elérkezett az ideje annak, hogy a teológusok tőlük is tanuljanak bibliai hermeneutikát. Ifj. Fabiny Tibortól távol áll azonban a teológusok „ki-tanításának” szándéka. Éppen ezért tanulhatunk tőle. Az ő hermeneutikai kategóriái mesze túlesnek a mi körünkben használatos: „orthodox, fundamentalista, evangélikál, liberális, mérsékelt és radikális történetkritikai”, stb.

címkéken. Ő az apostoloktól, egyházatyáktól, a középkor nagy teológusaitól, reformátoroktól és az írásmagyarázat más klasszikusaitól tanult mai irodalomtörténeti hermeneutika talaján áll.

Bemutatandó könyve a *tipológiai írásmagyarázattal* foglalkozik. Első három fejezete kizárólag bibliai hermeneutika, míg a negyedik a képzőművészeti alkotások, az ötödik pedig irodalmi művek tipológiai értelmezését tárgyalja. Három „paradigmaváltást”, három nagy „ugrást” lát a hermeneutika történetében. Ezek: 1. a tipológiából a teológiai dogmatizmusba, 2. a teológiai dogmatizmusból a történetkritikába, 3. a történetkritikából a nyelvi-irodalmi hermeneutikai megközelítésbe. Mivel azonban az út kezdetén a tipológia áll, ezért ez az Írás-értelmezés megkerülhetetlen, nemcsak történeti szempontból, hanem azért is, mert ez a megközelítési mód a mindenkori hermeneutikai gondolkodás szerves részévé vált.

A tipológiai írásmagyarázat már az Újszövetségben megkezdődött, mikor az apostoli szerzők az Ószövetség egyes szereplőit vagy eseményeit olyan előképeknek (prefiguratio vagy typos=lenyomat) látták, akiknek vagy amiknek a beteljesedése (antitipusa) az ő idejükben következett el (Róm 5,14;1Kor 10,6.11). A typos görög szó voltaképpen egy üres forma-minta, mely a beléöntött, anyagnak előre meghatározott alakot ad, de a typos beteljesedése csak a beléöntött anyag által valósul meg. Ilyen típusa Józsue, – aki a népet az Ígélet Földjére beviszi –, Jézusnak, az antitípusnak, aki a népeket Isten országába viszi be. Tárgyi példát említve, így lesz a manna az úrvacsorai kenyér típusa. Az apostoli tipológiai írásmagyarázat továbbvivői az ókori egyházatyák voltak. Számukra a tipológiai volt az az elv, mely az Ó- és Újszövetség egységét adta, s lehetővé tette az Ószövetség keresztyén szempontú magyarázatát. A tipológia második fénykorát a 17.sz.d.-i protestáns teológiában élte. Századunkra viszont a tipológia – *Fabiny* szép hasonlata szerint –, „olyan senki földjévé vált, mely valamikor jól művelt terület volt, de mára megfeledkeztek róla”.

Northrop *Frye*, kanadai irodalomtörténész volt az, aki 1982-ben megjelent: *A Nagy Kód (The Great Code, The Bible and Literature)* c. könyvében felhívta a figyelmet a tipológia jelentőségére a szöveg megértés során. Ez persze nem történt előzmények nélkül, ezért *Fabiny* Tibor felsorolja *Frye* gondolatainak teológia- és irodalomtörténeti összetevőit is (pl. *Auerbach*, *Goppelt* és mások műveit). Úgy tudom, hogy N. *Frye* e fontos műve nemsokára magyarul is megjelenik, *Pásztor* Péter fordításában.

Ifj. Fabiny a tipológia történeti ismertetése után rátér annak hermeneutikai ismertetésére, mégpedig a 18. sz.d.-i német pietizmusban meghonosodott három aspektus: az ars intelligendi, explicandi és applicandi-szempontjai szerint. Ami az elsőt, a megértést illeti, ez a kérdés a Biblia nyelvéhez vezet. A Biblia nyelve erősen metaforikus, gyakori – pl. Pál apostolnál – a „tout estin” (= ez azt jelenti) fordulat, ami mindig valaminek az átvitt értelmére utal (pl. Róm 1,12;7,18;10,6-

8). Ez a teremtő, sőt újjáteremtő metaforikus nyelv mindig a kérügmába vetett hit, a meggyőzés szolgálataiban áll. Ugyanakkor a Biblia „a beteljesedés nyelve” (*P. Ricoeur*), a második jelentés (az antitipus) már az első jelentésben (a típusban) benne lakik. Igen érdekes a szerző definíciója, amit az alaposan elemzett „typos” és „pléroó” (=beteljesíteni) szavak interrelációja segítségével ad. E szerint a typos (vagy a figura) olyan lingvisztikus kifejezés, amely megköveteli a beteljesedést. A „beteljesedés” viszont olyan betöltése a betöltetlenségnek, melyet a typos (figura) ereje teremt meg. A nyelvnek tehát a figurától (előképtől) meg kell érkeznie a beteljesedésig.

A jelentés megértése sohasem egyetlen pillanat, inkább a csírától a palántáig eljutott növekedési folyamatnak tekinti a szerző. A középkorban még szokás volt a bibliai szövegek betűszerinti és spirituális értelmének megkülönböztetése. Sajnos, ez a szöveg értelme „ elspiritualizáláshoz ” vezetett, ami maga után vont az eredeti értelem eltorzulását. Nem kevésbé volt veszélyes a történeti kritika egyeduralma. Ennek hatására a szent szöveg „elmaterializálódott”, a figyelem a szöveg keletkezéstörténetére és az abban foglalt események történeti verifikálására korlátozódott. Az új megértés, amelyet *ifj. Fabiny* Tibor ajánl, átlép a „literális” (=betűszerinti) és „spirituális” (=lelki tartalmat adó) kategóriák dualizmusán. Ha ugyanis a szöveg értelmét a beteljesedés-nyelv közvetíti számunkra, akkor a megértés éppen a literális és spirituális jelentés közt megtett úton fényesedik ki előttünk.

Érdekes hermeneutikatörténeti kirándulásra vezet olvasóit a szerző, mikor az ókori theória (vizió) és a középkori sententia (teljesebb értelem) fogalmaiba enged betekintést. Még fontosabb azonban, amikor századunk közepének római katolikus teológiájában fontossá vált *sensus plenior* (teljesebb értelem) fogalmát veti össze a saját nézetével. A *sensus plenior* gondolata szükségszerűen következik abból, hogy a Biblia emberi szerzői mögött ott van az isteni Szerző. A *sensus plenior*t megtalálni annyi, mint az emberi szerzők gondolataitól eljutni az isteni Szerző kijelentéséig. *Fabiny* azonban a *sensus plenior* szerző-centrikuságát ki akarja egészíteni a szöveggel, mint önálló valósággal, valamint a szöveg címezettjére (olvasóira) figyeléssel. Ami pedig az emberi szerzőket illeti, egy-egy könyv nemcsak egy individuum műve lehet, hanem hagyományt őrző és továbbadó közösségek és egymást váltó nemzedékek műve is. Az ihletett szöveg maga is ihleteti olvasóit, akik a szöveget olvasva mindig újból-értelmezik azt, mégpedig adott esetben ihletett módon. A Biblia ihletettsége így hármas értelmű: a szerzőkre, a szövegre és az engedelmes olvasókra egyaránt kiterjed. Az engedelmes olvasó úgy tudja a szöveget „elsajátítani” (=appropriatio, *P. Ricoeur* kifejezése), hogy önmagát is megérti abból. Ekkor azonosulni tud a textussal, a *Jelenések* könyve szép kifejezésével „ megeszti a könyvet ” (Jel 10,9-10).

A tipológikus gondolkodás eszköz lehet abban, hogy a Bibliát – annak ellenére, hogy az mintegy ezer év alatt készült különféle iratok gyűjteménye – egy-

ségben lássuk. Irónikus helyzetnek mondja szerzőnk, hogy a teológiai kritikai analízis világában neki, az irodalmárnak kell figyelmeztetnie a teológusokat a Biblia egységére! Márpedig, O. Cullmann, G. von Rad és L. Goppelt eredményeire támaszkodva, s a tipológiát az üdvtörténettel összekapcsolva, Fabiny Tibor szilárdan vallja és bizonyítja a teljes Írás egységét.

Az elvi megállapítások után a gyakorlati példák olyan gazdag és részletes sora következik, hogy az a gyanúnk: ez már több, mint illusztráció, ez rövidre fogott bibliai tipológiai kommentár. A sok példa helyett itt azonban az átfogó szemléletet említjük. A tipológia fajtái: (1) kozmológiai-történeti („új ég – új föld”); (2) történeti (Exodus-honfoglalás); (3) térbeli (Édenkert, templom); (4) életrajzi (Ádám, Noé, Mózes, Józsué, stb.). A „beteljesedés”-gondolattal együtt ezek a típusok azt jelentik, hogy a Teremtés az Exodusban teljessé vált, az utóbbi a Törvényben, ez individualizálódott a Bölcsességirodalomban, ami a Próféciaiban teljessé vált ki. A Prófécia az Evangéliumban teljessé vált be s ez az Apokalipszisben jutott el a célig. Itt, a Jelenések könyve 5. fejezetében az olvasható, hogy a várt Oroszlán a Bárány alakjában jutott győzelemhez. Az Oroszlán a típus – a Bárány az antitípus. A helyes bibliaolvasás, ha az olvasottak nemcsak hozzánk szólnak Isten Igéjeként, hanem bennünk munkálkodó, minket újjáteremtő Igévé válnak.

A könyv a továbbiakban a képzőművészet és a drámairodalom hermeneutikájával foglalkozik, de bibliai témákat feldolgozó példák kapcsán. A három képzőművészeti példa: a klosterneuburgi oltárkép, a Biblia Pauperum és a Speculum Humanae Salvationis nevet viselő, az üdvtörténetet ábrázoló 14. szd.-

beli illusztráció-kompendium. Itt a szerzőt kiváló képzőművészeti kalauzként ismerjük meg s megértjük, hogy a középkorban miként pótolták a képek a tömegek bibliaismeretének hiányait.

Az utolsó fejezet az író igazi szakterülete: a szép-irodalom. Először egy középkori angol misztérium-ciklusból az Ábrahám-jelenetet elemzi. Kiderül, hogy e misztériumjáték értelmét Ábrahám, mint Krisztus prefiguratioja adja. Ezután Shakespeare: Szeget-szeggel (Measure for measure) című „homályos komédiája” következik, mely a bosszúval és a megbocsátással foglalkozik. Itt a szerző, - aki egyébként a Magyar Shakespeare Társaság titkára, - különösen csillogtatja bibliai és irodalmi invencióit és saját személyén mutatja be azok termékeny kölcsönhatását. Végül egy 20. szd.-i dráma, T.S.Eliot: Gyilkosság a székesegyházban c. műve következik, mely a keresztyén vértanúság – István vértanúval kezdődő – beteljesedésének drámája, Becket Tamás érsek története alapján. Igazolódik, hogy az európai képzőművészet és dráma érthetetlen a Biblia ismerete nélkül. De az is, hogy a teológus az irodalomtörténetstől is tanulhat, aki e művében, a tipológiát vizsgálva, a kortárs irodalmi hermeneutika problémáival ismerteti meg az olvasóit.

Reméljük, hogy ez az angol nyelvű kiadás egyszer majd magyarul is olvasható lesz. Addig is szívesen olvasuk a szerző magyarul megjelenő hermeneutikai írásait.

(Tibor Fabiny: *The Lion and the Lamb, Figuralism and Fulfilment in the Bible, Art and Literature. Studies in Literature and Religion.* Editor: David Jasper, Macmillan, 1992, London, 164 oldal).

Bolyki János

Karizmatikus káosz

A karizmatikus hullámok át- meg átjárják a földet, és mindenütt zűrzavart, egyenetlenkedést, gyülekezetek szétszakadását és káoszt okoznak. Ebből a tényből kiindulva vállalkozott John F. MacArthur, Jr. a karizmatikus kérdés Biblián alapuló megvilágítására a „Karizmatikus káosz” című, 310 oldalas könyvben, amit ezúton ajánlunk olvasóink figyelmébe.

A tizenkét fejezetből álló mű sorra veszi az egyre jobban elburjánzó extatikus jelenségeket, amelyekre sok megtévesztett keresztyén szinte megszállottan törekszik anélkül, hogy azokat megvizsgálná a Szentírás fényében. Jelszavuk az, hogy „az élmény magyarázza önmagát, és nem az Írás magyarázza az élményt”.

Leleplező erejű megvilágításban láttatja az író, hogy sok mai pünkösdi és karizmatikus gyakorlat nem a Szentíráson alapul, hanem az okkultizmustól és a pogány vallásoktól átvett szemfényvesztés.

A karizmatikusok által hitelődőknek tekintett karizmatikus csoportokat az egyháztörténelem folyamán mindig hamis tanítóknak bélyegezték az Igéhez ragaszkodó keresztyének. Éppen ezért – mondja John

F. MacArthur, Jr. – a mai egyház sem maradhat néma a szélsőséges karizmatikus jelenségek terjedése látán. Meg kell vallani a hitét nemcsak a hamis tanítások leplezéséért, hanem a megtévesztett, jóakarató keresztyének felvilágosításáért és helyreállításáért is.

A leghatásosabb bizonyítékokat az Úr Jézus Krisztusnak és apostolainak cselekedetei és tanításai alapján sorolja föl a könyv szerzője. Szentírási részek bőséges idézésével bizonyítja, hogy a mai karizmatikus jelenségek semmiben sem hasonlítanak az Úr Jézus és apostolai gyakorlatához.

A könyv szerzője nem vonakodik a látszólagos jelek és csodák kiértékelésétől sem. Elmondja, hogy amikor ezekre orvosi bizonyítékokat keresett, különös módon mindig adások maradtak a dokumentációval.

A könyv elsődleges célja az, hogy szorgalmazza a Szentírás szigorú követését és Szentlélek szerinti értelmezését még annak árán is, hogy a mai karizmatikus jelenségek legtöbbször sátáninak és hamis próféták manipulációinak kell bélyegeznie. Ezzel azonban tartozik Istennek, aki a Bibliában jelentette ki igazságát.

A szerző hangoztatja, hogy a Bibliában följegyzett jelek és csodák – sőt a nyelveken szólás esetei is – mindig az Istentől jövő kijelentés hitelességének bizonyítékaiul szolgáltak. Miután a Szentírás lezárult, attól kezdve már nem volt szükség a hitelesítésre. Ezzel azonban nem múlt el a csodák és jelek lehetősége. Isten ma is gyógyít, mert ő szereti az embert, és megígérte, hogy meghallgatja az Úr Jézus nevében és az ő akarata szerint mondott imádságokat.

Mi legyen hát a nyelveken szólással és a jelek és csodák mai elszaporodásával? A könyv szerzője arra a meggyőződésre jut, hogy az úgynevezett karizmatikus jelenségek legtöbbször a sátán megtévesztésének az eszköze, hogy ezzel akadályozza Isten Szentlelkének valódi munkáját: az igazságról, a bűnről és az ítéletről való meggyőzést.

A káoszt okozó karizmatikus jelenségek nem váratlanul csaptak az egyházra, hiszen már az Úr Jézus megmondta kétezer évvel ezelőtt: „Mert hamis krisztusok és hamis próféták állnak majd elő, jeleket és csodákat tesznek, hogy megtéveszték – ha lehet – a választottakat is. Íme, előre megmondtam nektek!” (Máté 24,24). Ezek láttán óvakodnunk kell, nehogy elsodródjunk az Íráson alapuló hitünkötől, ami „egyszer s mindenkorra a szentekre bízott” (Júdás 3).

(A fenti könyvet az MBE lefordította és kiadásra alkalmasnak találta. A nyers fordítást egyházi vezetőknél is megküldtük véleményezés céljából. Reméljük, hogy a nyár folyamán már kapható lesz. Megjelenés előtt újabb tájékoztatást adunk.)

Lukács Tamás

Hová, merre Európa?

Az EVT negyedévenként megjelenő folyóirata, a *The Ecumenical Review* áprilisi számában a portugál Jose M. Leite teszi fel ezt a nagy kérdést és mint az EEK emberi jogi bizottságának titkára, helyzetelemző tanulmányában keresi a választ. Megállapítja, hogy a hidegháború véget ért, de forró háborúk kezdődtek és a vasfüggönnyet az aranyfüggöny váltotta fel. Véleménye szerint egységes Európáról aligha beszélhetünk, sokkal inkább a megosztottság és különbözőség a jellemző. Eddig is minden többszámú volt és a jövőben is csak pluralisztikus valósággal kell számolni. A címdalra is kiírták a lap 45/2. számának tematikus summáját: „AZ ÚJ EURÓPA: KIHÍVÁS AZ EGYHÁZNAK ÉS A THEOLOGIANAK” Kilenc tanulmány foglalkozik, jó részben az EEK 1992. szeptemberében Prágában tartott konferenciájának anyagát hozva azzal, hogy „a különböző Európákat” politikai, társadalmi, gazdasági és vallási téren hogyan lehetne közös nevezőre hozni és harmonizálni.

A korábban kétpólusú status quo nagyhatalmi egyensúlyának megszűnése után Európa népeire és egyházaira testálódott a jövőformálás óriási gondja és felelősége. Míg korábban – J.M. Leite szerint – a keresztyénség majdnem mindig türelmetlen és kizárólagos magatartást tanúsított a különböző vallási kultúrákkal szemben, most alkalom kínálkozik az ökumenikus modell érvényesítésére. „Egység a különbözőségben” – olyan felismerés, ami az ökumené mezejéről politikai síkra is átvihető. Ennek érdekében óvakodnunk kell attól, hogy új blokkokat hozzunk létre, ami csak növelné a megosztottságot. „Európa elég nagy ahhoz, hogy mindenki megtalálja azt a teret, amihez joga van és elég kicsi ahhoz, hogy kerekasztal mellett mindent megvitassunk és ott hozzuk meg a döntéseket.” Az egyházi részvétel nélkülözhetetlen és főleg a pásztori és diakoniai munka területén fokozandó. Leite idézi Jacques Delors-t, aki egy zsidókat és muszlimokat is megszólító nyilatko-

zatában ezt mondta: „Ha a következő évtizedben elmulasztjuk, hogy Európának lelket, spiritualitást és értelmet adjunk, akkor elvesztettük a játszmát.”

A haladás irányára kérdező végül az Ézsaiás 65, 20-23 ígérteit idézi fel és az 1989. évi bási dokumentumból a közös európai ház eszméjéhez házirendet mellékel:

- Az egyenlőség elvének érvényesülnie kell a benne élők között, függetlenül attól, hogy erősek vagy gyengék az érdekeltek.
- El kell ismerni a következő értékeket: szabadság, igazságosság, türelem, szolidaritás, részvétel.
- Pozitív magatartás a különböző vallások, kultúrák és világnézetek irányában.
- Nyitott ajtók, nyitott ablakok, más szóval: sok személyes kapcsolat, eszmecsere.
- Párbeszéd az erőszakos konfliktus-megoldások helyett.

Összegezve, az Európa-háznak nyitott háznak kell lennie, menedékháznak, ahol mindenkit szívesen látnak, a vendégszeretet helyének, ahol a vendégeket nem különböztetik meg hátrányosan, hanem családtagoknak tekintik. Ebben a házban senkinek nem kell félni azért, mert megmondja az igazságot. Az Európa-házban élőknek küzdeniük kell a kontinensen belüli egyenlőtlenségek ellen, az európai Észak és Dél megosztottsága ellen, a polgároknak nem tekintett személyek hátrányos megkülönböztetése ellen, a tömeges munkanélküliség igazságtalansága ellen, a fiatalság mellőzése és az idősek leminősítése ellen. A „mindennapi kenyeret” testvériesen kell megosztani.

Mindezen szép és evangéliumi alapelvek érvényesülését gátolja és veszélyezteti az a tény, hogy az emberiség időnként kifulladás humanizmusában és akkor visszakapcsol az erőszak-megoldásra. Előre tudható, hogy ezzel nem old meg semmit, csak idejét vesztegeti.

Horváth Barna

Mint mindannyiunk előtt ismeretes, képviselői indítványra újra a parlament elé kerülhet az 1990. évi IV.sz. törvény. Ebben a kérdésben a kisebb és nagyobb egyházak, valamint szekták különbözőképpen érintettek, érdekeltek és nyilatkoztak. Az alábbiakban közre adjuk a Magyarországi Evangélikus Egyház hivatalos állásfoglalását, valamint Dr. Paskai László bíboros prímás, esztergomi érsek levelét, melyet az SZDSZ megkeresésére válaszként küldött a Püspökkari Konferenciával történt egyeztetés után. (A szerk.)

Hozzászólás az 1990. évi IV. törvény módosításához benyújtott törvényjavaslathoz.

1. Az Evangélikus Egyház már 1989-90-ben is részt vett hozzászólásokkal a törvény előkészítésében. A módosítási javaslatokkal kapcsolatban az alábbiakban mondjuk el véleményünket.

2. A törvényhez benyújtott módosító javaslatok körüli vitában zavaró, hogy mindig egyházakról beszélnek, holott a törvény „vallási közösségeket, vallásfelekezeteket és egyházakat” említ és az „egyház” szót a továbbiakban összefoglaló rövidítésként használja. Az „egyház” megjelölés ugyanis a magyar nyelvi gyakorlatban olyan vallási közösségeket jelöl, amelyeknek köze van a keresztyénséghez. Így a korábbiakban sohasem használták a „zsidó egyház” vagy „izraelita egyház” kifejezést, hanem helyette zsidó felekezetet mondtak. Ugyanígy nem használták a nagy világvallások összefüggésében sem az egyház szót, tehát buddhista egyházzal, vagy mohamedán egyházzal sohasem beszéltek, hanem mindig vallásról. Kérdés tehát, mennyiben lehet a bejegyzett felekezetek és vallások közé „A Tan Kapuja Buddhista Egyház” néven bejegyezni egy közösséget, ahol az „egyház” szó nyilvánvalóan az eredeti név magyarra történő szerintünk helytelen fordítása.

3. A törvényben szereplő vallási közösségek, vallásfelekezetek és egyházak vallási tevékenységet folytatnak [8.§(2.)]. A „vallási tevékenység” meghatározásában döntő jelentősége van az egyházak, felekezetek, vallások hitvallásának, alapszabályának, belső törvényének. Ezért helyeselnénk, hogy a bejegyzéshez csatolni kell a vallási tevékenységet igazoló alapszabályt, vagy hitvallást, hiszen ezek alapján dönthető el, hogy vita, panasz, tevékenységre vonatkozó kérdések vagy keresetek esetén mi tartozik pl. a vallási tevékenység vagy csupán karitatív-szociális egyesületi tevékenység keretébe.

Természetesnek tartjuk, hogy a bejegyzett vallások és egyházak karitatív-szociális tevékenységet is folytathatnak, a vallási-spirituális tevékenység mellett, ha viszont egy szervezet vallási tevékenység nélkül végez karitatív munkát, egyesületként tevékenykedhet, vagy alapítványt hozhat létre.

Helyeselnénk, hogy a magyarországi nyilvántartásnak központi bejegyzéssel, a Fővárosi Bíróságnál történő ügyintézésel kell történnie.

Nem tartjuk diszkriminatívnak, ha a nyilvántartásba vételi feltételek között a felekezet, vallás, egyház tagjainak létszáma is rögzítendő és hogy az eddig e-

lőírt legalább száz természetes személy helyett magasabb szám szerepeljen.

A fenti feltételeket nem teljesítő vallási csoportok működése az egyesületi jog szerinti keretekben ugyanúgy biztosítható, mint az 1990. IV. törvény alapján (összejövetel, vallási tevékenység, karitatív, oktatási és szociális tevékenység stb.) hátrányos megkülönböztetések nélkül.

A vallási tevékenység meghatározása tárgyában javasolt megfogalmazást, „...az általánosan elfogadott erkölcsöket nem sérti...” az Evangélikus Egyház nem tartja szerencsésnek és törlését javasolja. Egyrészt azért, mert az Alkotmány és a törvények említése már meghatározza azt a keretet, amelyik beleilleszkedik az általános erkölcs körébe, másrészt pedig nehezen lehetne az említett kereteken kívül meghatározni az „általánosan elfogadott erkölcsök” körét. Egy-egy vallás, felekezet vallásgyakorlatának másokat bántó, vagy sértő kifejezései (pl. erőszakos térítgetések, emberi közösségek együttélésének zavarása harangozással, megbotránkoztató magatartással, valótlanosságok terjesztése ígéretekkel anyagi jólétre vagy egészségre vonatkozólag, stb.) mind beleférnek az Alkotmány vagy a hatályos törvények adta keretbe.

4. A fenti számú önálló képviselői indítványban nem szerepel változtatási javaslat a törvény 7.§(1). pontjával kapcsolatban. Ennél egyházunk javasolja az „egyénilag” szó törlését és a szöveg így hangozhat: „A katonai létesítményben a katonai szolgálatot teljesítő a vallását – a szervezet működési rendjével összhangban –... szabadon gyakorolhatja.”

5. A fentiekben betervezett véleményhez kapcsolódva az Evangélikus Egyház kijelenti, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság jogát alapvető emberi szabadságjognak tartja, kéri a maga számára és biztosítani igyekszik a maga eszközeivel mindenki számára. A vallási egyesületi és egyházszerkezési joggal élő közösségek közötti különbségtevést „destruktív” vagy „nem-destruktív” vallási formájában nem helyesli, hanem egy-egy közösséggel kapcsolatos panaszok vagy vádak konkrét megvizsgálását javasolja az Alkotmány és a vonatkozó törvények alapján.

A Magyarországi Evangélikus Egyház Elnöksége:

Szebik Imre Dr.Frenkl Róbert Dr. Harmati Béla
püspök országos felügyelő püspök-elnök

Tisztelt Képviselő Úr!

Megkaptam f.évi április 6-án kelt levelét, amelyben véleményemet kérte a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló törvény módosításával kapcsolatban.

Ez a kérdés szóban már megbeszélésre került április 14-én, amikor az SZDSZ vezetőivel találkoztunk. Ettől függetlenül írásban is közlöm véleményemet.

A módosítást nem az egyházak kérték. Ettől függetlenül a módosítást lényegében véve indokoltnak és jónak tartom. A törvény előkészítéskor az egyházak véleménye eltért a törvényben szereplő létszámtól. A megállapított alacsony hívő-létszám csak zavarokat okozhat, és visszaélésekre is lehetőséget ad. (Itt nem az esetleges állami támogatás szétosztására gondolok!)

A fent említett megbeszélésen szöbakerült többféle olyan nehézség is, amelyeknek reális alapjuk van. Úgy gondolom, hogy a törvényhozók megtalálják a felmerülő nehézségek megoldását, figyelembe véve azt, hogy a törvény jelenlegi formája is sok zavart okoz, ill. okozott már eddig is.

Öszinte tisztelettel:

Dr Paskai László
bíboros, prímás, esztergomi érsek

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Az 1993. április 5-én elhunyt Pákozdy László Márton nyugalmazott református teológiai professzor végakaratának megfelelően pályázati felhívást hirdetünk meg, melynek díjazását a koszorúmegváltásra beérkezett összeg adja. A két címet Ő fogalmazta meg: „Apáczai Csere János küzdelme egyházi vezetőinek tudatlanságával”, vagy „Misz-Tótfalusi Kiss Miklós küzdelme püspökökkel és potentátokkal szemben – az új Bibliáért”.

Pályázhat minden volt diákja, és jelenlegi akadémiai hallgató. Határidőnek két évet szabott, hogy igényes dolgozatok készülhessenek. Ennek megfelelően a benyújtási határidő: 1995. június 30., helye: 1092 Bp. Ráday u. 28. a Budapesti Református Teológiai Akadémia Dékáni Hivatala. A pályázatok elbírálására egy későbbi időpontban a család egy szakmai bizottságot kér fel.

A befolyó összeget, amely befizethető az OTP Bp. VII. ker. fiók 218-98316/512-210186-6 sz. számlára „PLM koszorúmegváltásra” megkülönböztető jelzéssel kérésének megfelelően a Budapesti Református Teológiai Akadémia Diákntanácsa kezeli.

Sikertelen pályázat esetén a befolyt összeget a Budapesti Teológiai Akadémia Török Pál Szemináriumi Könyvtár fejlesztésére fordítjuk.

Pákozdy család
1092 Bp. Ráday u. 28.

CONTENTS OF NO 1993/4

LORD, SPEAK TO US!

Feriz Berki: A Silent Commemoration of Professor Pákozdy – *Lóránt Hegedűs*: The Theology of Post-Atheist Christianity

LORD, TEACH US!

Jürgen Moltmann: There Was Enough for Everybody There – *Sándor Mészáros*: Exegesis of Chapter 8 of the Gospel according to Matthew – *Pál Herczeg*: Two Sermons by the Apostle Paul – *Támás Németh*: Paul in Athens – *Ferenc Szilágyi*: The Apostle Paul before Agrippa – *Ferenc Szűcs*: Theological Connection between Baptism and Confirmation – *János Csohány*: The Societies of the Rosicrucians, the Freemasons and the Illuminati in the 18th Century – *Raymund Schwager*: Satan Fallen from Heaven

REMEMBER!

Kálmán Mészáros: In an Expedition on the Trail of the Pioneers – *Zoltán Mariska*: George Bartók of Málnás

OUTLOOK

A Forum on Evangelization (Editor) – *Béla Csepregi*: Lessons To Be Draw from the Awakening of 1945-48 in the Lutheran Church – *Károly Pintér*: Lessons To Be Draw from the Awakening of 1945-48 – *Kálmán Cseri*: Evangelism in the Years 1987-1993

WORLD CHRISTIANITY

Károly Tóth: Evaluation of Billy Graham's Evangelism Broadcast through a Satellite – *Mária Szesztay*: On the Conference of the Chinese Christian Council

REVIEW

Pál Herczeg: The Theology of the New Testament by Leonhardt Goppelt – *János Bolyki*: The Lion and the Lamb by Tibor Fabiny – *Támás Lukács*: A Charismatic Chaos – *Barna Horváth*: Quo Vadis, Europe?

NEWS

Comments on a Bill Brought In for the Amendment of the Law No 4 of 1990 – Announcement of a Competition

INHALT DER NUMMER 1993/4

REDE UNS AN, HERR!

Feriz Berki: Stilles Gedächtnis an Professor Pákozdy – *Lóránt Hegedűs*: Die Theologie der Christenheit nach dem Atheismus

LEHRE UNS, HERR!

Jürgen Moltmann: Es war dort genug für alle... – *Sándor Mészáros*: Auslegung des Kapitels 8. des Matthäusevangeliums – *Pál Herczeg*: Zwei Predigten des Apostels Paulus – *Támás Németh*: Paulus in Athen – *Ferenc Szilágyi*: Der Apostel Paulus vor Agrippa – *Ferenc Szűcs*: Der Zusammenhang der Taufe und der Konfirmation – *János Csohány*: Die Gesellschaften der Rosenkreuzler, der Freimaurer und der Erleuchteten im 18-ten Jahrhundert – *Raymund Schwager*: Der vom Himmel gefallene Satan

ERINNERT EUCH!

Kálmán Mészáros: Auf einer Entdeckungsreise auf den Spuren der Pioniere – *Zoltán Mariska*: Georg Bartók von Málnás

AUSSCHAU

Ein Forum über die Evangelisation (Redakteur) – *Béla Csepregi*: Die Lehren der Erweckung von 1945-48 in der Lutherischen Kirche – *Károly Pintér*: Die Lehren der Erweckung von 1945-48 – *Kálmán Cseri*: Evangelisation in den Jahren 1987-1993

WELTCHRISTENHEIT

Károly Tóth: Auswertung der Evangelisation von Billy Graham durch einen künstlerischen Erdsatelliten – *Mária Szesztay*: Über die Konferenz der Chinesischen Christlichen Rates

RUNDSCHAU

Pál Herczeg: Leonhardt Goppelt: Die Theologie des Neuen Testaments – *János Bolyki*: Tibor Fabiny: Der Löwe und das Lamm – *Támás Lukács*: Charismatisches Chais – *Barna Horváth*: Wohin gehst du, Europa?

NACHRICHTEN

Anmerkungen zu der für die Abänderung des Besetzes No IV von 1990 unterbreiteten Verlage – Ein Preisausschreiben

A MAGYARORSZÁGI BAPTISTA EGYHÁZ KIADVÁNYAI

Baptista Kiskönyvtár

Baptista Hitvallás – Békehírnök Kiadó, Bp. 1989. 88 oldal, 53 Ft.

Dr. Somogyi Imre: *Kié a hatalom a gyülekezetben?* – Békehírnök Kiadó, Bp. 1989. 16 oldal, 24 Ft.

Győri Kornél: *A reformáció harmadik ága (Kik a baptisták?)* – *A hitvallás és a baptisták* – Békehírnök Kiadó, Bp. 1990. 34 oldal, 47 Ft.

Győri Kornél: „*Vizsgáljuk meg útjainkat!*” (A magyarországi baptisták történelmének utolsó négy évtizede) – A szerző kiadása, Bp. 1989. 32 oldal, 32 Ft.

Évenként megjelenő kiadványok

Áhítat 1993 – Reggeli és esti bibliai elmélkedések az év minden napjára. – Baptista Kiadó, Bp. 1992. 384 oldal, 170 Ft.

Múlt, Jelen, Jövő – Baptista naptár, 1993. – Baptista Kiadó, Bp. 1992. 132 oldal, 128 Ft.

Emlékkönyvek baptista történelmünkről

Emléklapok a Magyarországi Baptista Egyház 125 éves jubileumáról – Bp. 1972. 82 oldal, 27 Ft.

Emléklapok 4. (Egyháztörténeti és hitépítő írások) – Bp. 1988. 96 oldal, 32 Ft.

Emlékkönyv a Baptista Teológiai Szeminárium alapításának 75. évfordulójára – Bp. 1981. 224 oldal, 32 Ft.

Szebeni Olivér: *Anabaptisták* – Bp. 1983. 180 oldal, 75 Ft.

Csontokba zárt tűz. Dr. Somogyi Imre (Emericus) élete és munkája. Szerk.: Dr. Somogyi Barnabás – Bp. 1983. 275 oldal, 53 Ft.

A bővelkedő kegyelem tanúja. Baranyai Mihály élete és munkássága. – Bp. 1988. 125 oldal, 32 Ft.

Segédkönyvek

Imádkozzunk! (Áhítatvezetők segédkönyve) – Szerkesztette: Balog Miklós – Bp. 1980. 430 oldal, 150 Ft.

W. L. Hendricks: *Teológia gyermekeknek* (Kézikönyv vasárnapiiskolai- és hittantanítóknak.) Fordította: Dr. Gerzsényi László – Bp. 1990. 477 oldal, 191 Ft.

Győri Kornél: *Gyülekezeti élet I. kötet* – Bp. 1980. 116 oldal, 64 Ft.

ifj. Almási Mihály: „...és továbbment az ő útján örömmel” (A bementésről) – Bp. 1976. 62 Ft.

Hetényi Attila: *Evangélium-hirdetés a mának* – Bp. 1980. 22 oldal, 32 Ft.

Dr. Nagy József: *Az üdvösség útja* – Bp. 1980. 410 oldal, 156 Ft.

Egyházunk volt előljáróinak írásai

Laczkovszki János: *A szolgáló szeretet útján* – Bp. 1984. 291 oldal, 32 Ft.

Nagy József: „*Írtam néktek...*” Cikkek, igehirdetések, tanulmányok – Bp. 1975. 364 oldal, 104 Ft.

Udvarnoki Béla: *Új élet Krisztusban* (Az 1Kor, az Ef és a Fil levelek magyarázata) – Békehírnök Kiadó, Bp. 1991. 247 oldal, 150 Ft.

Spurgeon-könyvek

E. W. Hayden: *A prédikátorok fejedelme* (Spurgeon önmagáról beszél) – Bp. 1984. 106 Ft.

C. H. Spurgeon: *A kapu előtt* (Barátságos beszélgetés keresőkkel) – Baptista Kiadó, Bp. 1991. 53 Ft.

C. H. Spurgeon: *Engem keressetek!* (Tizenkét igehirdetés keresőknek) – Bp. 1992. 120 Ft.

Billy Graham könyvei

Békesség Istennel – Bp. 1985. 222 oldal, füzve 50 Ft, kötve 80 Ft.

A Szentlélek – Bp. 1985. 226 oldal, füzve 50 Ft, kötve 80 Ft.

Közelgő lódobogás (Az Apokalipszis négy lovasa) – Bp. 1989. 334 oldal, 128 Ft.

Versek, elbeszélések, bizonyágtételek

Lukátsi Vilma: *Egy csipet só* (*Összegyűjtött versek*) – Békehírnök Kiadó, Bp. 1990. 106 Ft.

Lukátsi Vilma: *Immánuel – Velünk az Isten!* (Ádventi és karácsonyi versek, csoportjelenetek és elbeszélések) – Békehírnök Kiadó, Bp. 1989. 42 oldal, 38 Ft.

Lukátsi Vilma: *A piros szíves ház* (Gyermekregény) – Bp. évszám nélkül, 152 oldal, 75 Ft.

Venyercsán László: *Legyőzött honfoglalók* (Versek) – Bp. 1990. 203 oldal, 106 Ft.

Gerzsényi Sándor: *Eldőlt a szívemben...* (Megtérési történetek) – Bp. 1990. 200 oldal, 101 Ft.

Ének-zene

Evangéliumi vegyeskarok – Bp. 1976. 170 Ft.

Énekeljünk az Úrnak! – Bp. 1986. 170 Ft.

Evangéliumi karénekek (Megjelent az I. MABAVIT alkalmából) – Bp. 1992. 248 oldal, 318 Ft.

Jézus az ÚR! I. – Jesus is Lord! (40 új ének) – Bp. évszám nélkül, 96 oldal, 106 Ft.

A hit hangjai II. (Gyermek-bibliaköri énekek) – Bp. 1987. 142 oldal, 65 Ft.

Bibliaköri énekek kísérete – Bp. 1982. 192 Ft.

Beharka Pál: *Gyülekezeti harmonium- (orgona-) játék* – Bp. 1983. 240 oldal, 318 Ft.

Beharka Pál: *Gyülekezeti orgonajáték II.* – Bp. 1980. 272 oldal, 318 Ft.

Hanglemezek:

„Zengd Jézus nevét!” – 188 Ft.

„Jertek és lássátok Isten tetteit!” (EBSZ-kongresszus) – 188 Ft.

Bibliai és művelődéstörténeti játék – 150 Ft.

A VÁLASZ – Kereszt-alakú hívogató prospektus – Bp. 1992. 10 Ft.

Új könyv:

John F. MacArthur, Jr.: *Karizmatikus káosz* – Bp. 1993. 310 oldal, 290 Ft.

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

A keresztyén kommunikáció
sajátossága

Antiszemitizmus,
cigányellenesség, rasszizmus

Környezetvédelem és teológia

Kézrátétel a Bibliában

A magyarországi baptista
lelkészképzés története

A gyulafehérvári zsinat

Koncz Sándorra emlékezve

Ötszáz éve született Grynaeus
Simon

Leuenbergi nyilatkozat

Új határok a Magyar Katolikus
Egyházban

Szemle – Hírek

ÚJ FOLYAM (XXXVI)

1993

5

THEOLOGIAI SZEMLE

1993. szeptember-október

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája,
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest

Bocskai út 35.

Telefon: 186-8267 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna

tagjai: dr. Berki Feriz

dr. Bolyki János

dr. Cserhádi Sándor

Lukács Tamás

dr. Reuss András

Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Szedés, tördelés, nyomás

Ráday Nyomda

Felelős vezető: Demeter Levente

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.

Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy
átutalással a Kálvin János
Kiadó – Budapest OTP
218-98141/536-209803 csekk-
számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 900,-Ft

Egyes szám ára 150,-Ft

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

TEGEZ LAJOS: A teológus imádsága 257

TANÍTS MINKET, URUNK!

KÁDÁR ZSOLT: A keresztyén kommunikáció sajátossága ..258

HADHÁZY ANTAL: Antiszemitizmus, cigányellenesség,
rasszizmus – napjainkban Magyarországon 268

FARKAS JÓZSEF: A környezetvédelem a teológia
koordinációs hálózatában 272

KOVÁCS GÉZA: Kézrátétel 275

EMLÉKEZZETEK MEG!

MÉSZÁROS KÁLMÁN: A magyarországi baptisták
teológiai képeztetésének centenáriumán 282

KOCSIS ATTILA: A gyulafehérvári zsinat 425.
évfordulója 289

SZENTIMREI MIHÁLY: Dr. Koncz Sándorra
emlékezünk 292

BLÁZY ÁRPÁD: Ötszáz éve született Grynæus Simon 295

KITEKINTÉS

Leuenbergi nyilatkozat 304

Új érsekség, új egyházmegyék és új egyházmegyei határok
Magyarországon 306

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

EEK hírek 308

SZEMLE

P. TÓTH BÉLA: Gondolatok a MŰHELY c. folyóirat
„Pszichoanalízis – a belső nyelv tudománya” számáról ...311

Ökumenikus Tanulmányi Füzetek 5. száma 314

HÍREK

50 éves az Ökumenikus Tanács 320

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1993. IX. 20.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

A teológus imádsága

„Belátásra és ismeretre taníts,
mert hiszek parancsolataidban.”
Zsolt 119,66

A teológia tudomány, azaz elsősorban tudás, elméleti és gyakorlati ismeret. Megtanulható, elsajátítható anélkül, hogy eközben művelőjének hitre volna szüksége. A nyelvtanhoz, bizonyos lexikális ismeret megszerzéséhez csupán némi tehetség és szorgalom kell, hit nélkül is lehet valaki jó szakember.

A gyakorlati tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a „teológia” (akár Isten beszédeként, akár Istenről szóló beszédként értelmezzük), olyan tudomány, melynek művelése közben gyakran *szerepcsere* történik. A tárgyból alany, s az alanyból tárgy lesz. Vagy, ha művelője csökönyösen ragaszkodik az eredeti kiinduláshoz, hiába faggatja, „tárgya” néma marad, sőt eltűnik, elrejtőzik, igazi megismerés nem jön létre. Kiderül: ama minimális hit nélkül, hogy „aki az Istent keresi, annak hinnie kell, hogy ő van” (Zsid 11,6), ez a tudomány nem gyakorolható.

A fent idézett bibliai vers ennél többről beszél. A teológus imádsága van benne. Ez egyszerre kérés és vallomás. Kiderül belőle, hogy

1.) a teológus imádkozó ember. Nemcsak hit nélkül nem érdemes a teológia berkein belül fáradoznia, imádság nélkül sem munkálkodhat. Az imádság beszélgetés, sőt, egyenesen párbeszéd. Vagy kérdez és a Biblián keresztül várja Isten választát, vagy Isten kérdezi őt – a Bibliával, mint tárggyal való foglalkozás közben, s így válik ő maga alanyból tárggyá –, s akkor Isten kérdésére válaszol. Ugyan miként ismerhetné meg Istent, ha szóba sem áll vele? A másik ember megismerése is beszélgetéssel kezdődik.

2.) a teológus tanulásra kész ember. Aki úgy vélné, hogy a diák-évek, vagy a doktorátusra való készülés végén leteheti a jegyzetelő tollát és abbahagyhatja a tanulást, téved. Aki nem akar tovább tanulni – Istentől – az vajmi keveset fog tudni az igazi tudományból. Mire van szüksége a teológusnak? Ismeretre (*da^cat*), amiről tudjuk, hogy csak személyes és igen bensőséges kapcsolat útján szerezhető meg. Ez nem lexikális tudás, nem könyvekből kiolvasható ismeret. Istent ugyanis csak vele együtt járva, vele élve, naponta beszélgetve, kérdezve és válaszolva ismerhetem meg a szó igazi, öszövétségi értelmében. A másik szó ezt csak még inkább elmélyíti. A héber *ta^cam* nem csupán értelem, vagy okosság, ennél sokkal több. „Rechtes Urteil” (Zürcher Bibel), „Urteilsvermögen des Frommen” (TWAT III, 369), „Einsicht” (Bibl. Komm. – ATD), *paideia – disciplina* (LXX és a Vulgata) – és sorolni lehetne még a fordítási kísérlete-

ket. Ez a szó található azonban a Zsolt 34,9-ben is: „Érezteitek és lássátok, hogy jó az Úr!” A „helyes értelem”, amit az újfordítás szerint kér a zoltáros, az a belátás, megézés, ízlés, ami képessé teszi az igaz és hamis, de így is mondhatjuk: a Bibliához igazodó helyes és az emberi gondolatokat hirdető helytelen megkülönböztetésére.

3.) a teológus hinni kész ember. Ez a hite nem előfeltétel, ami nélkül nem is közeledhetne Istenhez, hanem az az IGEN, amivel elfogadja Isten tanítását. A lényegen nem változtat az, hogy itt parancsolatról, utasításról (*micvá*) van szó, mert a Zsoltár maga azal kezdődik, hogy boldognak mondja az Úr tanítása (*tórá*) szerint élőket. Más szóval: ez az a hit, amellyel a teológus elfogadja önmagára nézve (is) az Ige érvényét. Úgy is igaz, ahogy az újfordítás mondja: „hittel fogadtam”, de úgy is, ahogy a Károli: „hiszek a te parancsolataidnak”. Nemcsak az értelme foglalkozik tehát teológiával, hanem egész szívével áll oda Isten ügye mellé (69. v.)

Sose vezet jóra, ha egy igeverset környezetéből kiszakítva csak önmagában vizsgálunk. Ezért veszem most az idézett mellé az előtte és az utána levő verset is.

A 66. vers kérés. Ezt a kérést hálaadás előzi meg. Nem válik igazán teológussá az, aki még a maga életében, személyesen nem élte át azt, hogy Isten jót tett vele, mégpedig az általa tanulmányozott Ige ígérete szerint. Nem elég elméletben tudni azt, hogy Isten megtartja ígéretét, látni és tapasztalni is kell, hogy Isten ma is vállalja az egykor leírtak igazságát, vállalja Igéjét, vállalja Önmagát. Parancsra nem lehet hálát adni. A hála, mint a forrás, önként fakad föl ott, ahol tudnak Isten jó tetteről.

A kéréshez és a hálaadáshoz hozzátartozik a bűnvallás is (67. v.), mellyel elismeri tévedését és tévelygését, de ugyanakkor az az ígéret is, hogy megőrzi, megtartja Isten beszédeit. Azt őrfizzük meg, arra vigyázunk, ami nekünk értékes, annak szavára emlékezünk, aki nekünk fontos. Bárki megteheti, hogy vizet prédikál és bort iszik, de akkor azt még nem érintette meg igazán Isten beszéde. Isten Igéje ugyanis rabul ejti azt, aki teljes szívvel figyel és nem engedi. Attól kezdve hallgatója, nem szabad többé. Nem tehet mást – ha valóban meghallotta és megértette –, mint hogy követi.

A teológia ezért nem csak tudomány – élet is.

Tegez Lajos

A keresztyén kommunikáció sajátossága

Bevezetés

A napjainkban egyre szélesebb körben elterjedt „kommunikáció” kifejezéssel formailag egyező, vagy ehhez szorosan kötődő szót a Bibliában nem találunk. A kommunikáció theologiai aspektusával foglalkozó egyik neves amerikai kutató Raymond W. McLaughlin megállapítása szerint a Biblia a legnagyobb könyv, amit valaha a kommunikációról írtak¹, lapjain mégsem fordul elő sehol egyik szófaji minőségben sem a kommunikáció szó. A Biblia eredeti nyelvei a kommunikáció meghatározására, a kommunikációs folyamat leírására a fogalommal egyező, azt hitelesen visszaadó szinonímákat használnak. *Communicatio* latin szó, jelentése: közlés, híradás, átadás, értesítés, értesülés, érintkezés, kapcsolat, összeköttetés, közzététel. A „co” prefixum, hasonlóan a *communio*, *communitas*, *communicare* szavakhoz a közösségi jellegre utal, nevezetesen arra, hogy bármilyen kommunikációhoz egynél több résztvevő alany szükséges: A *communio*, *communitas*, *communicare* kifejezések alaki hasonlósága, tartalmi párhuzamai egyértelmű következtetésekhez vezetnek. Eszerint a keresztyén istentisztelet sakramentális része és az egyház lényegi feladatára, küldetésére utaló üzenetátadás, vagyis a *communio* és a *communicatio* szavak egymáshoz igen közelálló jelentéstartalmat tükröznek. A keresztyén egyház az örök isteni igazság effektív kommunikálására hivatott. Kommunikációja és kommunikációja által a tér és idő keretei között részesedik az Istennel való közösségben és abban a Szentháromság Isten terve és akarata szerinti cselekvésben, mely a teremtett mindenség és az abban élő ember megmentésére, megváltására, létének az örök életben való kiteljesedésére irányul.

1. A kommunikáció fogalmának vázlatos áttekintése

1.1. A kommunikáció mint életjelenség

Nem képes az ember nem kommunikálni.² A közlés, valamint bármilyen emberi közösséggel való kapcsolattartás, a másik emberrel való összeköttetés az emberi egzisztencia egyik leglényegesebb eleme. A különböző társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyok összetettségében élő ember megnyilvánulásai, a másik emberrel és az adott emberi közösséggel való összetett rendszerű kapcsolattartásának jelenségei, mind a kommunikáció fogalomkörébe sorolhatók. Mivel minden emberi érintkezés alapjában véve kommunikáció, ezért mint életjelenség nélkülözhetetlen és szükségszerű. A humán közlés, jelváltás különböző formáinak és összetett folyamatainak vizsgálata ahhoz az eredményhez vezetett, miszerint minden kom-

munikációnak minősül, ami a közlő és a közlést befogadó között valamifajta megértést eredményez. A kommunikáció a legkülönbözőbb formában jelen van az élő természet valamennyi folyamatában, az emberi szférától a kibernetikán keresztül a galaktikáig, vagy az atommagig. Ezért a későbbiek során említést kell tennünk a kommunikáció különböző típusairól. Azonban az emberi kommunikációt, az embert a másik emberrel minősítetten összekötő komplex kapcsolati rendszert joggal tarthatjuk az általános kommunikációjelenség különleges esetének. A kommunikációs képesség az egyik legfontosabb emberi tulajdonság, mely szoros kölcsönhatásban áll a két másik specifikus emberi képességgel az eszközkészítéssel és az eszközhasználattal, valamint az elvonatkoztatás képességével. A közvetlen emberi kommunikáció sajátosságait vizsgáló tudományos elemzések egyike szerint „bizonyosnak tűnik, hogy az eszközkészítés és eszközhasználat kontinuitása és kulturális fejlődése csak a kommunikáción át volt lehetséges, valamint hogy az absztrakció képessége a nyelvi kommunikáció fejlődésével párhuzamosan bontakozott ki”.³ A pszichológia és a szociológia – az a két tudomány, mely mindaddig a legalaposabban elemezte a kommunikáció fogalmát és gyakorlatát – egyöntetű álláspontja szerint a kommunikáció egyfelől az emberi együttélés rendjének, másfelől a személyiség kialakulásának előfeltétele. Eszerint a társadalom rendje a kommunikációs folyamatok összhangja révén valósulhat meg, míg az egyén a környezetével való folyamatos kommunikáció által sajátíthatja el a társadalmi együttélés kialakult szabályait.

1.2. A kommunikáció típusai

Mivel a kommunikáció minden humán és szociális tevékenység velejárója, így hatványozódik mindazon tudományok száma, melyek a pszichológiához és a szociológiához hasonlóan sajátos szempontok és alkalmazott tudományos módszerek alapján vizsgálják a kommunikáció jelenségeit. Pusztán jelzésszerűen utalunk arra, hogy az előbb említett tudományokon kívül a kommunikációs kapcsolat lényegi jegyeinek feltárásával, funkcióinak értelmezésével és alkalmazásának módszereivel foglalkozik az antropológia, biológia, fiziológia, filozófia, filológia, szociolingvisztika, művészettörténet, kémia, fizika, matematika, publicisztika, közgazdaságtan, informatika és újabban a teológia. Mindez annak bizonyítéka, hogy a kommunikációelmélet nem szorítható be egy vagy két diszciplina terminusai közé. Helyesen látja P. Watzlawick, aki szerint a kommunikációkutatás nem valami új dolog felfedezésére irányul, hiszen „tulajdonképpen mindig is tudtunk a kommunikáció törvényszerűségeiről, csak éppen nem tudtuk, hogy

tudunk róluk”.⁴ A kommunikáció típusainak felosztásánál a magyar nyelven is megjelent összegző szándékú szakirodalom jelenségtani szempontokat követve a következő kommunikációs kategóriákban gondolkodik:

a.) *Információelméleti- kibernetikai kommunikáció*, mely mindenféle rendszerben történő információátadást jelent. Ez tartalmazza a legáltalánosabb, minden szintre érvényes szabályszerűségeket.

b.) *Technikai vagy gépi kommunikáció* – az ember alkotta technikai rendszerek közvetítésével végbemenő kommunikáció.

c.) *Társadalmi kommunikáció* – információátadás a társadalmi rendszerekben, mely két ember kapcsolatától a tömegkommunikáción át a társadalmi szupersisztémák információcseréjéig a szociális jelenségek halmazára vonatkozik.

d.) *Biológiai kommunikáció* – az élő szervezetekben végbemenő információátadás az élőlények fennmaradásával és szaporodásával kapcsolatos információk kémiai folyamatokban megjelenő szabályszerűségei.

e.) *Állati kommunikáció* – információtovábbítás az állatok világában. Állati szignálrendszerek, pszicholingvisztikai, érzékeléslélektani szabályszerűségek összessége.⁵

A kommunikáció fő típusain belül – a témánkhoz kapcsolódó humán információcserét, vagyis az emberi kommunikációt a tudomány tovább osztja közvetlen vagy közvetett kommunikációra. Közvetlen emberi kommunikáció abban az esetben megy végbe, ha a kommunikáló felek egymás érzékszervi terében, vagyis egymáshoz közel helyezkednek el. E közvetlen emberi kommunikáció a felhasznált kód alapján lehet verbális vagy nem verbális jellegű. Közvetett kommunikáció abban az esetben jön létre, ha nem csupán a természetes emberi kommunikáció üzenetközvetítő csatornáján megy végbe a közlés, hanem valamilyen mesterséges eszköz lép a kommunikációban résztvevők közé. Ilyen mesterséges eszköz, hogy csak a legnyilvánvalóbbakat említsük, maga az írás, a rögzített üzenet, vagy az elektronikát használó bármilyen kommunikációs egység: telefon, rádió, televízió. A közvetlen és a közvetett emberi kommunikáció egyaránt lehet interperszonális kommunikáció – amennyiben a közlés két ember között történik –, vagy multiperszonális, ha a kommunikációban kettőnél több résztvevő van jelen. A multiperszonális kommunikáció sajátos jelensége az úgynevezett „közönségjelenség”, amikor a kommunikáció során egy ember beszél többekhez. E kommunikációtípus sajátos változata a tömegkommunikáció, mely egyidejűleg igen nagyszámú és szétszórtnan elhelyezkedő embertömeg számára juttat el üzenetet, szinte majdnem kizárva a kommunikáció kölcsönösségének, kétirányúságának lehetőségét. A tömegkommunikációnak különböző fajtáit az eszköz és a technika különbözteti meg egymástól.

Az emberi kommunikáció során nem csak egyszerű információközlés, információcsere megy végbe, hanem azt egyidejűleg bizonyos viselkedésmód is ki-

séri, mely elvontabb jelentéstartalmat közvetít. A verbális kommunikáció mellett, azt kiegészítve megjelenő, az érzelmi viszonyulást kifejező, komplex közlést a szakirodalom metakommunikációnak nevezi. Kommunikáció nincs metakommunikáció nélkül, minden kommunikációt kísér valamilyen relációs kommunikáció, mely indirekt jellege ellenére szoros összefüggésben van a tartalmi kommunikációval.⁶ A metakommunikáció a nem verbális csatornán keresztül folyik, s fontos utalást hordoz a kommunikáló partnerek személyiségére nézve. Bár a metakommunikáció jeleit a szaktudomány nem ismeri, mivel nincsenek olyan jelek, amelyekkel egyes metakommunikatív megnyilvánulásokat egyértelműen ki lehetne fejezni,⁷ a pszichológia számára mégis igen fontos kutatási terület a metakommunikáció átfogó vizsgálata. Az elvontabb szinten történő, minősített, tehát metakommunikatív közlés különleges hangsúlyt kap a keresztyén igehirdetés és a keresztyén lelkigondozás területein, ezért a pszichológia tapasztalatait, melyek a metakommunikáció tudományos elemzése nyomán összegződtek, a keresztyén theologia haszonnal veheti át a komplex kommunikáció theologiai értelmezésének és praxisának leírása során.

1.3. Klasszikus kommunikáció koncepciók

A kommunikáció klasszikus koncepciója Arisztoteléstől származik.⁸ Arisztotelész a szónoki beszédet a kommunikációs modell alapján határozza meg. Az arisztotelészi triád azt a folyamatot vizsgálja, melynek fókuszában a modern kommunikációs terminológia által ismert alapvető elemek az adó, a vevő és az üzenet áll. Arisztotelész a beszélőről, a hallgatóról és a beszédről tesz említést – e három dologból tevődik össze a beszéd. A beszéd célja a hallgatóra irányul, a hallgató szükségszerűen a közönség vagy ítéllő, mégpedig vagy elmúlt események megítélője vagy eljövendőké. Arisztotelész korában a görög társadalmi élet a szóbeli közléseken alapult. A politikai és a társadalmi érintkezés eszköze hosszú évszázadokig az élőszó volt, így az irodalomé, a filozófiáé és minden más tudományé. Tudjuk azt is, hogy a görög ember még magában is hangosan olvasott. Az arisztotelészi kommunikációs modell kezdetektől fogva kiindulópontként szolgált a nyilvános beszéd, a szónoklat – beleértve a keresztyén igehirdetést –, tartalmi és formai szempontjainak kialakításánál. Arisztotelész koncepciója a kommunikációs folyamat egyes részeit emeli ki, arra utalva, hogy a figyelmet elsősorban magára a beszédre kell fordítani, tanulmányozva annak részeit, felépítettségét, s a továbbadás módját. Lényeges a beszéd megfelelő illusztrációja, valamint a beszédre készítő körülmény figyelembevétele. A hallgatóság ismerete segíti a beszélőt, adott esetben a szónokot, céljának elérésében. A beszélőről szólva annak meggyőző erejét, hatásosságát a megfelelő karakterben látja, akit a helyes szándék, a jó érzés, a jó érzék, valamint a mások gondolata iránti érdeklődés vezet, aki azt a nyelvet és szimbólumrendszert használja, melyet a hallgatóság könnyen megért.

Platon a kommunikáció tanának filozófiai alapjait vizsgálja. Az állam című művének Hetedik Könyvében leírt ismert „barlang hasonlatában”⁹ arról elmélkedik, hogy milyen viszony alakul ki a való világ és az embernek róla alkotott képzei között. A tamperei egyetem közléselméleti professzora Kaarle Nordenstreng egyik magyarra is lefordított művében¹⁰ egyenesen Platont tartja a kommunikáció atyjának. Mint írja, Platon kérdésfeltevésai a kommunikáció tanának szempontjából lényegbevágóak, sőt jelentősebbek, mint az utóbbi évtizedek sok „valódi” kommunikációtani szakértőjének fejtegetései. A platonai modellt követi a klasszikus kommunikációtani művek egyike. Walter Lippman – a neves amerikai újságíró 1922-ben kiadott Public Opinion című könyvében vizsgálódásának kiindulópontjaként a platonai modellre utal, amelyben más a külvilág és mások az ember tudatában létrejövő képek.¹¹

1.4. Modern kommunikációs teóriák

A kommunikációval kapcsolatos modern teóriák az arisztotelészi retorikai vagy a platonai filozófiai alapokból következő nézetekkel összehasonlítva lényegesen összetettebbek, sőt bizonyos fókig napjainkban már szinte áttekinthetetlennek tűnnek. Az Encyclopedia Britannica szócikkében megemlíti, hogy legalább ötven féle különböző kommunikáció definíció ismeretes. A különböző elméleti megközelítések, melyek kísérletet tesznek a kommunikáció összetett jelenségének meghatározására, választ kívánnak adni arra a pragmatikus kérdésre, melyet igen leegyszerűsített, s ezáltal közérthető formában így adhatunk vissza: Ki közöl, mit közöl, milyen eszközzel vagy eszközökkel közöl, kivel vagy kikkel közöl, milyen hatással közöl?¹² Az arisztotelészi kommunikációs modellből kiinduló modern meghatározások számos új komponenst építettek be a kommunikációs folyamat elemei közé. Ezzel együtt a kommunikációelmélet újabb és újabb adalékkal gazdagodott, kibővült és a kommunikáció egyes részterületeinek megfelelően specializálódott.

Ha a kommunikáció lényegét leíró definíciókat figyeljük, egyértelmű egyezésekkel találkozunk. Ugyanakkor a különböző elméletek között fellelhető eltérések nem csupán az eltérő fogalomhasználatból, vagy szaktudományi szempontok érvényesítéséből fakadnak, hanem az alapvető szemléleti különbségeket jelzik. Nem ismeretes még, nem fogalmazódott meg még a kommunikáció általános elmélete. A máig ismert elméleti magyarázatok egyike sem tekinthető olyan általános definíciónak, mely a kommunikációt minden szaktudomány által elfogadottan definiálná. Húsz évvel ezelőtt a hazai kommunikációkutatás egyik legjelesebb szakembere, aki az emberi kommunikáció pszichológiai és társadalmi sajátosságairól mindaddig a legteljesebb ismerettel rendelkezett, egyetemi hallgatóknak szánt kommunikációelméleti szöveggyűjteménye bevezetéseként ezt írta: „Ma még a világnyelveken elérhető szakirodalomban nincs egyetlen közlemény sem, amely a kommunikáció általános elméletével kapcsolatos próbálkozásokat összegezte volna. Nincs olyan publikáció sem, amely mint

alapmunka, mint standard szakkönyv felhasználható lenne az ismert és jelentősebb kommunikációelméleti áramlatok bemutatására.”¹³

Az általános kommunikációról, vagy ebből kiragadva, a humán kommunikációra koncentrálna elmondható, hogy a verbális és a vizuális jellegű kommunikációval foglalkozó szakemberek igyekeznek lehetőség szerint tömör axiómákban megfogalmazni a kommunikációról vallott nézeteiket, kommunikációkutatásuk filozófiájának sajátos szabályát alkotva meg így. Nem bocsátkozhatunk még csak a legjelentősebb ilyen axiómák pusztán tárgyyszerű ismertetésébe sem, nemhogy azok kritikai elemzésébe. Csupán néhány jellegzetes kommunikáció definíciót szeretnénk kiragadni a meghatározások tömkelegéből abban a reményben, hogy e pár példa hozzásegít a fogalom megértéséhez, s indítást jelent a további vizsgálódáshoz.

A kommunikációkutatás kezdete századunk negyvenes éveire tehető, bár a kommunikáció témája általános értelemben ettől az időponttól jóval korábban jelentkezett már néhány tudományágban. Főképpen az Egyesült Államokban, s néhány európai egyetemen tettek kísérletet arra, hogy kidolgozzák a kommunikáció általános elméletét. Az elektronikus tömegkommunikáció rohamléptékű elterjedése különösen hangsúlyossá tette a kommunikáció elméleti kérdéseinek tisztázását. A hírközlési technika fejlődése nyomán megjelenő új tudományok ösztönzően hatottak a kommunikációkutatásra, amellyel ezt megelőzően számos társadalomtudományi diszciplína foglalkozott már.

Az angol irodalmár és irodalomkritikus I.A. Richards – az imént idézett Encyclopedia Britannica méltatása szerint a kommunikáció egyik első, de bizonyos értelemben még mindig a legjobb meghatározását fogalmazta meg, amikor ezt mondta: Kommunikáció akkor jön létre, ha egy tudat úgy hat a környezetére, hogy képes befolyásolni egy másik tudatot és e másik tudatban a tapasztalat ugyanúgy jelenik meg, mint az eredeti tudatban.¹⁴ I.A. Richards magyarázata 1928-ból származik, abból az időből, amikor a modern kommunikációkutatás még igazán csak a kezdeteknél tartott.

A kommunikáció olyan információcsere, mely előre meghatározott módon kíván hatással lenni az információt befogadóra. A kommunikáció folyamat, nem csak egy cselekvés. Folyamatnak tekinthető azért, mert nyelvet használ, tárgyat ír le, résztvevőket von be, s maga az esemény is folyamatosan változik. A kommunikáció önmagába visszatérő folyamat, amely a feladótól a címzettig, illetve vissza a feladóhoz irányban mozog. Így vélekedik Raymond McLaughlin¹⁵, aki egyike azoknak a tudósoknak, akik az elmúlt évtizedekben először foglalkoztak modern kommunikációelmélet kidolgozásával úgy, hogy kutatásaik eredményeit az egyház, a keresztényen teológia szolgálatába állították. McLaughlin kommunikációval kapcsolatos nézete egészen Arisztotelészig megy vissza, amikor kimondja: a kommunikáció célja a meggyőzés, a befolyásolás.

E nézete miatt a konzervatív amerikai baptista professzor számos kritikát kapott.

Az egyházi kommunikáció másik ismert teoretikusa az amerikai William F. Fore nézete szerint a kommunikáció egy olyan folyamat, amelyben kapcsolatok épülnek ki, ezek a kapcsolatok módosulnak vagy megszűnnek a jelentések kibővülése vagy redukálódása nyomán.¹⁶ Fore-hoz hasonlóan vélekedik Rober E. Weller, aki utal arra, hogy a kommunikációt folyamatként kell felfognunk. Ez a folyamat az üzenetnek az eredeti szövegösszefüggésben való megértését jelenti, amelyet a saját kulturális háttérünk, felfogásunk által megsűrve bocsátunk át. Egyúttal tudatában vagyunk annak, hogy a mi közlésünknek ugyancsak át kell áramolnia az üzenet címzettjének hálóján.¹⁷

A kommunikáció közlemények révén történő interakció – állapítja meg G. Gerbner¹⁸, amely az embernek a létre, a prioritásokra az értékekre és a viszonyokra vonatkozó fogalmával kapcsolatos. Meril R. Abbey a kommunikáció hét szintjét különbözteti meg, ezek: átadás, kapcsolatteremtés, visszajelzés, összehasonlítás, elfogadás, belső magatartás, kölcsönhatás.¹⁹ Kaarla Nordenstreng a kommunikáció fogalmának meghatározásakor a „jelentés kicseréléséről” beszél. Elmélete szerint a kommunikáció során két személy a beszélt nyelv által az egyik gondolatvilágból a másik gondolatvilágba jelentéseket cserél. Ez a jelentés-átvitel abban az esetben megy végbe, amennyiben a külvilágról leképzett elképzelések „elmondanak” valamit.²⁰

A kommunikáció kifejezés azokat az aktusokat jelöli – írja Dean C. Barnlund, amelynek keretében kifejlődik a jelentés az emberben akkor, amikor a „neuromotoros” válasz kialakul illetve módosul. A kommunikáció szükségszerű, mely által az „én” igyekszik csökkenteni bizonytalanságát, hogy képes legyen hatékonyan cselekedni, védekezni, megerősödni. A kommunikáció, leírása szerint nem reakció valamire, sem nem interakció valamivel, hanem tranzakció, amely által az ember jelentéseket produkál és tulajdonít céljai megvalósítása érdekében.²¹ Sol Worth és Larry Gross tanulmányukban²² a kommunikációt egy kontextuson belüli olyan társadalmi folyamatként értelmezik, amelyben jeleket hoznak létre és visznek át, észlelnek és kezelnek olyan közleményeket, amelyből jelentés következtethető ki. Masano Toda tanulmánya²³ ugyancsak folyamatként látja a kommunikációt. E folyamatban a vezérlés és a megfigyelés keveredik. Az adó információt visz át azzal a céllal, hogy a vevő tudatának állapotát vezérelje, míg a vevő információt vesz azzal a céllal, hogy a feladó tudatának állapotát helyesen reprezentálja.

Az *Encyclopedia Americana* (1991) szócikke a kommunikációt események láncolataként értelmezi, amelyben az üzenet képezi az összeköttetést, a kapcsolódási pontot. A *Világirodalmi Lexikon* szócikkében ez áll: A kommunikáció információcsere olyan rendszerek között, amelyek információk tudomásulvételére, tárolására és átalakítására képesek.

Amint azt már az előbbiekben is jeleztük, a kommunikációval kapcsolatos elméletek megalkotásával

számtalan tudományág kezdett el foglalkozni századunk második felében. Az elektronikus tömegkommunikációs eszközök elterjedése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a kommunikáció elméleti és gyakorlati természetű problematikáját a legszélesebb körökben kutassák, tárgyalják, s a legutóbbi évtizedektől kezdve tanítsák is. Megállapítható azonban az, hogy a kommunikáció elméleti és gyakorlati témájának tudományos elemzése során létrejött az egyik oldalon „az egymással össze nem függő fogalmak és fogalomrendszerek őserdeje, a másikon pedig a megemésztetlen, sok esetben meddő empirikus adatok tömege.”²⁴ Legalábbis ezt vallja a Westley-Mclean szerzőpáros akkor, amikor arra tesznek újabb kísérletet, hogy kidolgozzák az egységes kommunikációs modellt. Bár a teljes kommunikációs folyamatra kidolgozott fogalmi modelljük kétségtelenül hasznos a tömegkommunikáció-kutatás adatainak rendszerezésénél, mégsem mondhatjuk azt, hogy ez a kommunikációs rendszer-szisztéma általánosan elfogadottá vált. Egyet kell értenünk a Buda Béla által megfogalmazottakkal, aki egy 1973-ban publikált munkájában rámutatott arra, hogy bár a kommunikáció általános elméletéről sokat beszélnek, a valóságban ilyen elmélet nem alakult még ki.²⁵

2. A kommunikáció fogalmának theologiai értelmezése

2.1. A theologia, az egyház és a kommunikáció

A kommunikáció, a kommunikatív kapcsolat a keresztyén theologia szempontjából is alapvető jelentőségű. Végső soron a theologia az Istennel való kommunikáció, az Isten felől kezdeményezett kapcsolatteremtés, a megszólítás és a teremtmény ember számára nélkülözhetetlen kapcsolattartás, a megszólítottaságból következő megszólalás leírására, rendszerezésére vállalkozik. Az egyházi jellegű tudományok legtöbbszörénél, akár exegetikai, akár a gyakorlati theologiai diszciplinákat figyeljük, de ezek mellett számos egyéb területen beszélhetünk a kommunikációról theoretikus és praktikus értelemben egyaránt. Emellett az egyház és a társadalom viszonyát tekintve az egyház számára minden történelmi helyzetben lényegi kérdés, hogy a Krisztustól rábízott üzenetet s az ennek ismeretében kialakított magatartásmintát hatékonyan közvetítse, kapcsolatban legyen minden emberi közösséggel, vagyis tudjon jól, akarjon odaadó szívvel kommunikálni, a Szentháromság Istentől szóval és tettekkel hitelesen bizonyosságot tenni. Ebből következően elengedhetetlenül fontos Krisztus egyháza számára egyfelől a kommunikáció fogalmának keresztyén theologiai, igei, hitvallásos alapokból kiinduló definiálása, másfelől egy olyan kommunikációs praxis kialakítása, melyet igényei szerint kezelni tud, és sokak épülésére használ mindennapi tevékenysége során, a Krisztustól kapott megbízatásban eljárva.

Az utóbbi évtizedekben egyre több pozitív állásfoglalás hangzott el egyházi körökben a kommunikáció fontosságáról. 1948 után, Wilbur Schram könyvének, az első nagy összegzésnek: A kommunikáció a modern

társadalomban (Communication in Modern Society) megjelenését követően főképpen a nyugati teológusok körében, ha egyelőre elszórtan is, de fokozott érveléssel hangzik az a nézet, mely szerint az egyház jövője attól függ, hogy mennyire lesz képes, mennyire szánja rá magát a kommunikáció fejlődése által előállított helyzet elfogadására. Az elektronikus tömegkommunikáció páratlan ütemű térhódítása, a kommunikációnak, mint új tudományágnak a megjelenése olyan kihívást jelentett a keresztyén teológia és az egyház számára, amellyel mindenképpen foglalkoznia kellett. A teológia számára a kommunikáció, mint az élet megannyi szektorát érintő jelenség elsősorban nem úgy jelentkezett, mint a lingvisztika, pszichológia, szociológia vagy filozófia egy témája. Mindazonáltal a szekuláris kommunikációteóriák figyelemreméltó segítséget adtak a keresztyén kommunikáció lényegének meghatározásakor. A szekuláris kommunikációkutatások eredményei, az egyes tömegkommunikációs eszközök kapacitásának lehetőségeit és korlátait feltáró elemzések, vagy a kultúra és kommunikáció, a technológia és információ kapcsolatrendszerének kölcsönhatásait leíró tudományos ismeretegyüttes olyan építőkövek, melyeket a keresztyén kommunikáció elmélete és gyakorlati megjelenése nem vethet meg. Ezeknek az ismereteknek a beépítése, használata nélkülözhetetlen.

A teológia és a kommunikáció, az egyház és a kommunikáció viszonya minden esetben komplex, dialógus jellegű és egymással összefüggő. A keresztyén bizonyágtétel, a misszió, az evangelizáció, a liturgiailag meghatározott istentisztelet a hitoktatás, a diakónia mind kommunikációs aktusként is értelmezhető. A keresztyén egyházra bízott különleges üzenet részint az egyház élete, szolgálata és bizonyágtétele által is kommunikálódik. Emellett a keresztyén egyház kommunikációs tevékenysége nemcsak a szavak és a hitből fakadó tettek nyomán realizálható. Kommunikációt hordoz magában az egyházi struktúra, az egyházhoz kötődő művészetek, építészet, irodalom, zene, kultikus tánc stb. Kommunikál az egyház az egyes társadalmak politikai életében való szerepvállalásával, különféle megnyilatkozásaival. A kommunikáció különleges esetét jelenti az, ha az egyház néma marad, ha a belső megfontolás, vagy a külső kényszer elhallgattatja. Ha a keresztyén kommunikáció alapvető célját vizsgáljuk, akkor az egyház küldetésének leglényegesebb motivációjára kell gondolnunk. A keresztyén kommunikáció a keresztyén hittel szembeállítja az embereket. Ezért tehát a keresztyén kommunikáció elsőrendű feladata, hogy világos tételekben fogalmazza meg hitét Istenről, világról, emberről s az evangélium Krisztusáról. A tömegkommunikációs kultúra kora kihívást jelent az egyház számára, hogy újragondolja, s megfogalmazza a világba való küldetésének lényegét az egyházra bízott üzenet, az egyházi struktúra s az egyház társadalomban betöltött szerepének szempontjai alapján. Az egyház által eddig használt tradicionális kommunikációs formák a belső válságok okaiként is felfoghatók. A keresztyénség jelképrendszere több ezer éves, mely a keresztyén kommunikációt „elvont-

tá, indirektté és valószerűtlenné teszi”.²⁶ Az egyház hatástalanságának okát látják a szakemberek ebben. A modern kommunikáció korában az egyház elvesztette a több évszázados kommunikációs monopóliumát. Napjainkban az egyház kommunikációs tevékenysége periférikus jelenségnek nyilvánítható a különféle emberi közösségekben kialakult komplex kommunikációhoz viszonyítva. Az egyház kényserhelyzetbe került. A technikai kommunikációs rendszerek által előállított információáradásban vállalnia kell azt, hogy a társadalmi kommunikáció egyik rész-rendszereként üzenetet juttat el a „tömegkommunikáció bábeli zavarában, a tudatirányítás szünni nem akaró forgatagában”²⁷ élő ember számára. A kommunikáció szembeállítja az egyházat a szekularizáció mindenhol megjelenő valóságával, ugyanakkor szembeállítja a szekularizált világot is az egyház a keresztyénség üzenetével és igényeivel. A teológia, az egyház és a kommunikáció egymáshoz való viszonyának elemzésekor határozottan állíthatjuk, hogy az egyház a kommunikáció talaján nőtt fel, s azon áll ma is. Az egyház élete, minden tevékenysége Isten kozmikus kommunikációjába való bekapcsolódást jelenti. A kommunikáció a teológia szempontjából az embert az Istennel és a másik emberrel összekötő komplex kapcsolati rendszerként értelmezhető. Ezért lehet a kommunikáció napjaink teológiai eszmélődésének egyik sokat tárgyalt témájává.²⁸ Különösen jelentőssé és szükségszerűvé teszi a kommunikáció témájával való foglalkozást az, hogy a keresztyén egyházak elodázhatatlan feladata a keresztyén üzenet hirdetése, amely megfogalmazható így is: az egyháznak mint kommunikációs centrumnak kiváltsága az isteni igazság effektív kommunikálása. Amennyiben a kommunikáció az embereket összekötő komplex kapcsolati rendszer, úgy ennek az összeköttetésnek minősített formájáról beszélhetünk a keresztyén kommunikáció esetében. A keresztyén kommunikáció Istennek az emberrel, a teremtménnyel való kommunikációs szándékából indul ki, ennek függvénye és ide tér vissza. Az isteni kommunikáció az embereknek egymással és vele való *communio*-ra irányul, mely a tér és időbeli korlátokon túlmutató eszkatologikus távlatot jelzi.

2.2. A kommunikáció bibliai gyökerei

A Zsidókhöz írott levél első részének első és második verse világos leírást ad Isten kommunikációs módszerének dimenziójáról és karakteréről. A Biblia úgy tesz bizonyosságot Istenről, mint aki a teremtés kezdetétől fogva kommunikál a teremtett mindenséggel, kifejezve azt a reményt, hogy Isten kommunikálni fog az általa teremtettekkel egészen az idők végezetéig. Luther kérdése, hogy hogyan ismerhetjük meg Istent, s az arra adott válasz: Isten szava nélkül semmit sem tudunk Istenről – a kommunikációs kényszerre utal. Isten revelációja a különböző kommunikációs csatornákon keresztül megy végbe, melyeknek végén, befogadóként az ember áll. Isten szándéka az, hogy kapcsolatot építsen ki az általa teremtett gondolkodni, beszélni, elvonatkoztatni képes emberrel, akinek különleges képességei közé tartozik az isteni jel, az üze-

net „dekódolása”. Isten úgy akarja magát megértetni az emberrel, mint aki Teremtő, Megváltó, mindent újáteremteti képes ÚR, a szeretet és a kegyelem által megismerhető mindenható Atya. Istennek az ember felé irányuló kommunikációs aktivitását a személyre szóló jelleg a „receptor orientáltság” jellemzi, melynek fókuszában, mint elérendő cél a magatartásbeli, szokásbeli, egzisztenciális változás, bűnből való megtérés, az Istenhez való odafordulás, neki szentelt élet áll. Isten önmaga közlése, az ember felé irányuló kommunikációja annak érdekében történik, hogy megismeresse szándékát, tervét a teremtett világgal és a benne élőkkel.

Az, hogy Isten minden láthatónak és láthatatlannak teremtője, bármely keresztyén egyház hitvallását nézzük, központi tétel. Isten e látható és láthatatlan világ legváltozatosabb csatornáin át közli teremtőmányaival sürgős és fontos mondanivalóját. A kommunikációs csatornák sokfélesége azt a célt szolgálja, hogy a kommunikáció címzettje, vagy a címzettjei a lehető legteljesebb mértékben vegyék az üzenetet, helyesen értsék és értelmezzék a kommunikációban feléjük küldött információt, az Istentől származó hírt, a tettet és a szót, a jelet, a csodát s a megszólaló, inkarnálódó Igét. A Biblia hitelesen tárja eléink Isten tettét és szavát, s közli azt is, hogy Isten milyen kommunikációs csatornát választott a kapcsolatteremtés eszközeként. Igen változatos kép tárul eléink. Isten az eget, az időt, a természetet, a történelmet, a kultúrát, a nyelvet, a víziót, az álmat s ezek mellett még sok egyéb üzenetközvetítő csatornát használ. Kommunikációja afelé a világ felé irányul, melyet a korlátozott tér és kimért idő határoz meg, s amelyet beárnyékol és kikezd a bűn. Ebbe a világba küldi üzenetét, mivel teremtőmányaival állandó kapcsolatban kíván lenni, mely kapcsolatot a szeretet, a növekedés, a kiteljesedés, a bizalom mennyei ajándékainak felajánlása kíséri.

A kommunikációban kifejeződő isteni reveláció az esetek túlnyomó részében történelmi jellegű. Az isteni kommunikáció a történelmi keretek között, a szüntelenül változó történelmi folyamatok sodrásában élő ember egész egzisztenciáját érintő esetre irányul. A kommunikáció legkülönfélébb csatornáin eljuttatott isteni üzenet az éppen aktuális szituáció közben megszólít s egyben visszajelzésre készítet, a válasz, a visszacsatolás akciójára indít.

Az isteni kommunikáció történelmi jelleg mellett lényeges kommunikációhordozó, üzenetközvetítő egység a nyelv. Isten úgy lép kapcsolatba megannyi bibliai alakkal, hogy ő maga, vagy közvetítői – köztes lények, angyalok – által a bibliai személy, vagy csoportok számára érthető nyelven szólal meg. Istennek az a célja, hogy az általa kibocsátott üzenet a lehető legteljesebb mértékben kerüljön elfogadásra és befogadásra. Ezért az Isten és ember közötti kommunikációban döntő szerepe van a nyelvnek, a verbális csatornának. A nyelv, mint az ember, s a teremtőmányaik között egyedül csak az ember legspecifikusabb kommunikációs csatornája önmagában csaknem teljesen alkalmas arra, hogy az információkat úgy hor-

dozza, hogy a viszonylagosan legtökéletesebb kontaktus kialakuljon. Mivel Isten az embert beszélő lénynek teremtette, ebből következően nem meglepő az, ha a teremtőmányaival való kommunikációs hatások eszközeként használja a nyelvet. Gondoljunk arra, hogy az édenkerttől kezdve, a bűneseten keresztül, Kain és Noé történetében Isten közvetlenül szól, direkt módon kommunikál. Izráel történetének további szakaszában a direkt kommunikációt felváltja a közvetítők révén kifejezésre jutó isteni megszólalás. Az Exodus 19,9 már világosan jelzi Isten indirekt nyelvi kommunikációját, amikor egyes kiválasztottakat – karizmatikus vezetőt, prófétát – bíz meg a szövetségébe fogadott Izráel, vagy más népek felé irányuló mondanivalójának továbbítására. Egészen gyakori az ószövetségben a prófétai megnyilatkozás ilyen bevezetése: „Az Úr szavát hallottam”, „...ezt mondta nekem az Úr”, „Így szólt hozzám az Úr igéje”, „Az Úr megragadott engem és ezt mondta nekem” stb. Az Újtestamentumban hasonló példákkal találkozunk: Isten a nyelvet, mint kommunikációs eszközt használja az angyal és Mária párbeszédénél (Lukács 1,26-38), amikor az emberiség történetének legfontosabb eseményét, Jézus születését ígéri. A nyelvnek, mint kommunikációs médiumnak „megdicsőülését” jelzi mindez.²⁹ A nyelvi kommunikáció Isten kreatív akciója. Az a tény, hogy Isten a teremtőmény emberrel való kapcsolatfelvételek eszközeként a nyelvet használja önmaga revelációjának, akarat közlésének folyamatában, megerősíti a keresztyénséget abban, hogy Isten valóságát és igazságát a nyelv csatornáján keresztül kommunikálja. Isten nemcsak történelmi távlatokban használta a nyelvet, hanem ma is, most is, közöttünk is, tehát a ma üdvtörténelmi kontextusában érthető módon szólal meg. Így a nyelvi kommunikáció theologiai értékelésekor különös hangsúlyt kap a hitvallásból ismert dogmatikai tétel: *Predicatio verbi Dei est verbum Dei*. Bár a kommunikáció szakirodalma azon a véleményen van, hogy az „abszolút kommunikáció” nem lehetséges, Isten önmaga közlésénél, a nyelvi kifejezésmód mégis elegendőnek bizonyul az információ adásához, az információ vételéhez, vagyis akinek van füle az hallja, megérti s cselekszi az Úr akaratát. Valóban igaz az, hogy a nyelvi kommunikáció síkjában folyó interperszonális vagy multiperszonális kommunikáció megannyi hibalehetőséget rejt magában az üzenet befogadása, dekódolása tekintetében. Isten nyelvi kommunikációja belép ugyan az emberi kommunikációs rendszer egyikébe a nyelv által, azonban, Isten, mint a kommunikációnak is ura eleve úgy irányítja a megszólítottat célba vevő nyelvi kommunikációt, hogy az tökéletes megértést eredményez. Isten az abszolút kommunikációról szól, amikor ezt mondja: „Ílyen lesz az én ígém is, amely számból kijön, nem tér vissza hozzám üresen, hanem véghezviszi, amit akarok” (Ézs 55,11).

Isten gyakran közli szándékát a teremtett világgal és a benne élőkkel a történelmi, a nyelvi kommunikáció mellett nehezebb dekódolást igénylő módon, vízió, látomás vagy álom által. A Szentírás számtalan

helyen tesz említést erről (Num 12,6-8). Bár az álom esetenként negatív megítélés alá esik (Deut 13,1-6; 1Sám 28,6), általában azonban az álmot, mint az Isten által választott kommunikációs csatornát a szentírásbeli locusok pozitívan értékelik (Gen 28,10-22; Gen 41; Jóel 2,28; Ézs 6,1-3). Ismeretes, hogy a Jelenések könyvében leírt látomások milyen komoly bátorítást adtak a korai keresztyénségnek a nagy megpróbáltatások idején. Szociológiai és pszichológiai elemzések kimutatták, hogy az egyes embercsoportok a múlttal való identitásukat és kapcsolatukat a századokon keresztül megőrzött képek, képzetek, rituális cselekmények, vagyis a vizuális kommunikáció változatos csatornáin át eljuttatott információk közvetítésével találják meg. A bibliai emlékezet szempontjából is lényeges szerepe van a rituális események, cselekmények felidézésének, Izráel élete szempontjából meghatározó jelentőségű a Páska ünnep, melynek „ceremóniális rekreációja” a kultusz egyik központi részét képezi, mely által a választott nép emlékezetében újra és újra előtűnik Istennek a történelem adott helyén és idejében elvégzett kegyelmes szabadító tette. Jézus a Páska-ünnep rituáléját a vizuális kommunikáció jeleit is felhasználva alakítja át. Látható módon tárja a tanítványoktól kezdve minden nemzedék elé szenvedésének, halálának és feltámadásának jeleit. A történelmi, nyelvi, vizuális kommunikáció címzettje, a legtökéletesebb mennyei kommunikációt jelentő Krisztus áldozata révén a Szentháromság Istennel és egymással újfajta *communio*-t alkotnak: az eucharisztikus, eszkatológikus közösséget.

2.3. Inkarnációs kommunikáció

Az Isten által kezdeményezett kapcsolatteremtés, a tőle kiinduló közlés az úrvacsorában jut el arra a pontra, ahol történelmileg, verbálisan és vizuálisan egyaránt érzékelhetővé válik Isten kommunikációs szándéka. Ezért kap lényeges hangsúlyt Isten önmagá közlésének folyamatában az a kommunikációs forma, mely az Istentől származó Ige kozmikus méretű változást hordozó inkarnációjában jut kifejezésre. A Jézus küldetésében realizálódó inkarnációs kommunikáció Istennek az ember felé való kegyelmes odafordulása történelmi rendjében azt a csúcspontot jelenti, mely által az Isten oldaláról a legtökéletesebben érvényesül a kapcsolatteremtés szándéka, értelme és célja.

A bibliai őstörténet, majd a kiválasztottakkal, később a választott néppel történt szövetségkötés azt is jelentette, hogy Isten az általa arra érdemesítettekkel olyan kapcsolatban van, melynek fenntartása során egyaránt igénybe vette a verbális és a nem verbális csatornákat. Az üdvtörténet következő korszakában – az utolsó napokban – ez az isteni kommunikációs szándék Jézus Krisztusban ért el a teljességre. A Krisztus testetöltése nyomán létrejött kommunikáció, a legvilágosabban, a legmeggyőzőbben, a leghitelesebben, de egyben a legnagyobb áldozatvállalás árán hozta egészen közel, s értelmezte a legmegfoghatóbban Isten önleplezését, manifesztációját. Az inkarnációs kommunikációt elérkezettnek látó Isten az idő, a tér, a ter-

mészet, a történelem, a kultúra, a nyelv, a prófétai szó, a jelek, a vízió, vagy alkalomadtán a teljes hallgatás addig ismert csatornáit felváltotta a soha addig nem tapasztalt, paralel nélküli közlésmóddal. Az inkarnációs kommunikáció az önmagát megüresítő, szolgáló formát felvevő, a kereszti engedelmeskedő Fiú életében, munkájában, szenvedésében, halálában, feltámadásában és felmagasztaltatásában, a mennyei küldetés tökéletes teljesítésében valósul meg. Az Újtestamentum különös gonddal hangsúlyozza az inkarnáció történelmi jellegét annak érdekében, hogy érzékeltesse: Krisztus a középpontja a teremtéssel kezdődő üdvtörténelmi műnek, mely folytatódik a megváltással és célhoz ér az Isten országa dicsőséges kiteljesedésével. Az inkarnáció tehát nem csupán az egyik módja az ember felé irányuló Istentől kiinduló kommunikációnak, hanem olyan komplex eseménysor és mennyei erővel véghezvitt tett, mely tartalmazza és használja az Isten és ember közötti kommunikáció addig már ismert elemeit, s felmutat megannyi újat. Az a módszer, ahogyan Krisztus kommunikál, a humán közlés számára korszakokat átívelően a legtökéletesebb modellt jelenti.

A bűneset az Isten és az ember közötti kommunikációs csatornahálózatban törést idézett elő. Ennek hatása, káros, pusztító munkája ismeretes. Az Isten és ember közötti kommunikációs zavar, a dekódolás helytelen végzése, vagy elmaradása, netán a kapott és megértett üzenet figyelmen kívül hagyása az élet megannyi szférájában, a személyi, közösségi, társadalmi, gazdasági, politikai stb. képletekben, sőt magában a kultuszban is a negatív előjelű tendenciák növekvő befolyását és érvényesülését eredményezte. Az Istennel való kommunikáció megszakadása a teremtmény ember életét a félelem, a bizonytalanság, a kiszolgáltatottság érzésével töltötte el. A bűn kikezdte az Istennel való élő kommunikatív kapcsolatot. S ma is szüntelenül gyengíteni, megzavarni próbálja ezt.

A Biblia úgy tesz bizonyosságot Istenről, mint aki szüntelenül és fáradhatatlanul azon munkálkodik, hogy teremtményei Ővele és egymással a lehető legtökéletesebb közösségben legyenek: e közösséget a vertikális és a horizontális kommunikáció zavartalan működése tarthatja egybe. Lényeges szerepe van itt a nyelvnek, a nyelvi kommunikációnak, a hirdetett, hallott, továbbadott szónak, Igének. De éppen a nyelv, mint az emberi érintkezés egyik legtípikusabb eszköze a bűn rombolása következtében a félreértés és a félreérthetőség, a megtévesztés, a rászedés, a hamis állítás hordozója. Jézus Krisztusban, az inkarnálódott isteni szó, az egyedül hiteles, döntő és meggyőző nyelv eljuthat a teremtettség minden részére. A Krisztustól megtanulható nyelv nem grammatikai szabályszerűségek és rendhagyások szövevénye. Krisztus a Lélek nyelvén beszél, a szeretet nyelvénél használatára és gyakorlására buzdít. Krisztus azért is jött erre a világra, hogy a kommunikációs szakadékot, a bűn miatt támadt emberileg áthidalhatatlan mélységet legyőzze, fölötte hidat építsen. A teljességgel elvégzett küldetése az Isten és az ember, valamint az ember és a másik ember között támadt kommunikációs űr betöltését is eredményezi. Jézus a

kommunikáció új csatornáját nyitja meg. Benne és általa a kommunikáció ismét zavartalanul folyhat. Mivel a bűn rontása alatt lévő ember mindenestül fogva rá van utalva az egyetlen Szabadítóra Jézus Krisztusra, ezért nem hagyhatja figyelmen kívül azokat a kommunikációs jeleket, amelyekkel Krisztus neki üzen. Az inkarnációs kommunikáció egy totálisan új szituációt teremtett a mindenség, s a benne élő ember létében. A bűn miatt gonosszá, a jóra képtelenné, korrumpáltá lett világban a testetöltéssel Isten kegyelmes akarata olyan kinyilatkoztatást nyert, melyet egyszerűen nem lehetett, s ma sem lehet figyelmen kívül hagyni. Isten szeretet-akarata többek között a megszakadt kommunikáció helyreállítását, életet, megmaradást és örökkévalóságot jelentő működtetését tűzte ki célul. (1Jn 1,2) Az Istentől kiinduló, kiáradó, a szeretet által motivált új típusú kommunikáció, az egyetemes váltság ígéletének és megvalósulása rendjének üzenetét továbbította a legtökéletesebb csatorna és a legtökéletesebb jeladó, jelteremtő kommunikátor: Krisztus-élete, halála és feltámadása eseményeiben. Az isteni üdvterv érthetővé és tapasztalhatóvá lett, s az abban való részese-
dés Krisztus elfogadása és befogadása nyomán a reménység konkrétumává vált. Az inkarnációs kommunikáció a lelkiekben való megújulást, az Istenhez való bűnbánatteljes odafordulás szükségességét hozta egészen közel. Krisztus radikális megújulásról, a Lélek szerinti újjászületésről beszélt. Kommunikációja során a lelki, az egzisztenciális, a mentális változás, a szerinte való értékrend alapján felépülő élet kialakítása képezte az üzenet tartalmát. A személyiség magatartásformáinak döntő megváltoztatására szólított fel (Mk 1,15), melyet Isten országa egészen közeli megvalósulásával indokolt.

Külön tanulmányt igényelne annak elemzése, hogy az ismert történelmi, geográfiai, nyelvi stb. kontextusban milyen gyakorlati módszereket használva kommunikál Jézus. Az effektív kommunikáció szempontjából távolról sem mondható lényegtelennek ennek vizsgálata, hiszen a Biblia érzékletesen számol be arról, hogy Jézus mestere a kommunikációnak is. Amit szól és tesz, s ahogyan szól és cselekszik, az modellértékű minden további kommunikáció számára, mely az evangélium továbbadására kapott megbízatásban és felhatalmazásban igyekszik hűséggel eljárni.

3. Az egyház megbízatása: az evangélium kommunikálása

3.1. Az egyház számára a kommunikáció ajándék, feladat, tudomány

A tegetek tanítványokká minden népeket (Mt 28,19) parancsa értelmében, valamint a Lukács 24,47-48, a megtérés és a bűnök bocsánatának prédikálására való kiválasztottság alapján az egyház mindenkori feladatának summája az „evangélium kommunikálása” meghatározással is kifejezhető. A Krisztus által létrehívott közösség – *koinonia* – zavartalan kommunikációjának biztosítéka az, hogy „a Fiú és a Lélek 'közösködik' – közösséget vállal ve-

lünk, vagy mi kapunk részt belőlük”.³¹ A *koinonia* eredeti jelentése az evangéliummal való szoros kapcsolatot emeli ki (Filippi 2,1; Jn 1,3b. 6). A *koinoniát* a *communio* és az azt életető kommunikáció minősíti. A megtérés jele, gyümölcse, látható valósága az a lelkiekben kialakult közösség, melyet az Úrral és az egymással való folyamatos kommunikáció jellemez és tart egyben. A *koinonia* bibliai értelmezése tehát egy olyan közösséget feltételez, melyben a tagok egymással való kommunikációja az Ige és a Lélek munkája nyomán a kiválasztó Úrral való párbeszéd, együttműködés, megszakításoktól mentes kapcsolatrendszeren alapul. Az inkarnálódott Immanuel a kommunikáció változatos megjelenési formáit felhasználva hívja életre azt a *communiót*, melyben összekapcsol múltat, jelent és eszkatológikus jövődőt. Ennek a közösségnek, mint „kommunikációs centrumnak” lényegi funkciója a rábízott üzenet legszélesebb körökkel történő megosztása és továbbadása. Éppen ebből következik az, hogy ez a közösség, vagyis Krisztus választottai, az egyház sohasem lehet introvertált, mivel határozott és sürgős parancsnak kell engedelmessé válnia, térben és időben meghatározott keretek között kell megszólalnia, kommunikálnia. E kommunikáció módja természetesen természetesen koronként és kulturánként lehet más és más, alkalmazhat vagy elvetethet módszereket. Tartalmi téren azonban mindenhol és mindig ugyanazt az üzenetet kell továbbítani. Az Istennek Jézus Krisztusban nyilvánvalóvá lett szeretetének, kegyelmének és igazságának evangéliumát kell továbbadnia. Egészen a világ végéig kell elmennie, s egészen addig kell végeznie ezt a szolgálatot, amíg ez a világ el nem múlik. Minderről a homiletikák és az evangelizáció, valamint a misszió teológiájával foglalkozó diszciplínák régóta elmondtak már minden lényegeset. A kommunikáció szempontjából azonban hozzátehetjük, hogy a keresztyén egyház számára az evangélium kommunikálása nem pusztán egy leegyszerűsített pszichológiai vagy szociológiai képlettel meghatározható akció, mely egy adott humán kör cselekvésének velejárója. Másról, többről van szó. Az egyház számára az evangélium kommunikálásának lehetősége, feladata, kényszere egyfelől ajándék, másfelől kiváltság. Az evangélium kommunikálását nem lehetséges emberileg kiszámítani, azt csak ajándékként elfogadni lehet. S nem is végezheti akárki ezt a munkát, nem teremthet akárki jelet, nem indíthatja el akárki az evangélium kommunikációs folyamatának összetett rendszerét, csak az, vagy azok, akik erre külön felhatalmazást kaptak, az Úr szerint az evangélium kommunikálására alkalmasnak bizonyultak. A keresztyén kommunikáció természetesen magán viseli a pszichológiailag, szociológiailag, lingvisztikailag stb. felismerhető, rendszerbe foglalt, tudományosan analizált jegyeket, tegyük hozzá, mint külső jegyeket. Eredete azonban mennyei dimenziókból származik. Ez a tény az empirikus tudomány módszereivel való vizsgálat eredményességét kétségessé teszi. A keresztyén kommunikáció témája, az evangélium kommunikálásának elemzése szorosan

theológiai jellegű, a theologia tárgyköréhez tartozó, vagyis a szekuláris tudomány fogalmakörén döntő pontokon megkülönböztethetően túlmutató, része az egyház tudományának.

3.2. A keresztyén kommunikáció különleges karaktere

Hendrik *Kraemer* a keresztyén hit kommunikálásának bibliai perspektívájáról tartott, immáron klasszikusnak mondható előadásorozatában³² részletesen szólt a keresztyén kommunikációnak az egyéb kommunikáció típusoktól eltérő, megkülönböztetendő kategóriájáról. A kérdés az, hogy miben is áll a keresztyén üzenet kommunikálásának sajátossága.

A bibliai üzenet fényében elsősorban azt láthatjuk, hogy az üzenet hordozói nem dönthetnek abban a kérdésben, hogy megtartsák (elhallgassák), vagy továbbadják az üzenetet. Nem ők az irányítói a kommunikációs folyamatnak, hanem kiválasztottságuk az üzenet hordozására, továbbvitelére irányul. Láthatjuk azt is, hogy az isteni üzenet univerzális jellegű: mennynek és földnek egyaránt figyelnie kell, hallgatni kell amikor megszólal az Úr. A prófétai lelkiismeret az Istentől kapott üzenet azonnali és ferdítés nélküli őszinte továbbadásra készítetett minden igaz prófétát, akik a csontjaikba rekesztett tüzet magukban nem tarthatták. Az igaz, az Úr elhívó szava által hiteles próféta nem képes nem kommunikálni az Istentől rábízott üzenetet, még abban az esetben sem, ha tragikus hírt, ítéletet jelentő szavakat kell közölnie.

Az isteni üzenet kommunikálása nyomán létrejövő egyház, a kiválasztottaknak, elhívottaknak, szenteknek közössége nem önmagáért, hanem a világban és a világért való odaszánt munkálkodásért, a folytonos szolgálattételért létezik. A világgal folyamatosan kommunikál, de ebben a kommunikációban is nyilvánvalóvá válik az, hogy valójában nem is az egyház, hanem az egyházat életető, tápláló, feladattal megbízó Úr az, aki az egyház külső formája és az általa hordozott üzenet rendkívülisége révén kommunikációba lép a teremtett mindenséggel makrokozmosz és mikrokozmosz méreteken egyaránt. Az egyház apostoli mandátumából és misszió elkötelezettségéből fakadóan Isten szentségének, gyógyító munkájának, megváltó szeretetének közvetítését vállalja. Amikor ezt teszi, tudatában van annak, hogy küldetése végzésében előtte jár valaki, küldetése közben megerősíti, a helyes irányba tereli. Vagyis maga a Szentháromság Isten ügyel arra, hogy a mindenség adott pontján és idejében az általa kezdeményezett kommunikáció teljességgel végbemenjen.

Az Isten revelációját közlő keresztyén üzenet arról a Mindenhatóról tesz bizonyosságot, aki nem mint elvont idea létezik. Isten úgy kommunikál, hogy konkrétá lesz térben, időben, nyelvben, népben, kultúrában, kultuszban stb. Mindenáron ismertté, tapasztalhatóvá akarja magát tenni, közeledik az emberhez megannyi csatornán, ígéretéhez hűen cselekszik, a szabadító szeretet realitásait tárja övéi elé, elvárva, hogy közeledésére az ember közeledése, kommunikációjának visszacsatolása legyen a válasz.

Különleges jelleget ad a keresztyén kommunikációnak az is, hogy e kommunikáció Istennek az emberért vállalt cselekedeteit és az Isten földi, egyben máris eszkatológikus közösségébe való meghívást közli. Egyszerre evilági s az Isten országa előjeleinek megtapasztaltatása nyomán az elkövetkezendő világot érzékeltető ez a kommunikáció. Összekapcsol teret és időt, szétválaszt mulandóságot és örökkévalóságot, megkülönböztet hamisat és valót. Minden részletében az érződik, hogy a mennyei erők a földi erőtlennel együttmunkálkodva kívánnak kommunikációba lépni sokakkal. E kommunikáció forrása, kiindulópontja Isten akciójában ismerhető fel. Isten a teremtett mindenség megváltását, és újjáteremtését, országa tökéletes megvalósulását magában foglaló realitást oly módon kommunikálja, hogy a kommunikáció címzettjeinek hitére, mint úgyszintén tőle kapott ajándéokra apellál. A keresztyén üzenet befogadásánál, vételénél elsősorban nem a logikai, tapasztalati tényezők dominánsak, hanem a hit bizalmat és nyitottságot eredményező készsége, kitárulkozása és vágyakozása.

A keresztyén kommunikáció sajátosságainak felsorolásánál említenünk kell azt is, hogy a kommunikációnak e típusa más kommunikációs formáktól eltérően semmiképpen sem függvénye a humán kommunikáció készségnek, képességnek. A keresztyén kommunikáció esetében az effektív transzmisszióknak, az üzenet hatásos közlésének, eljuttatásának, érvényesítésének nem az emberi faktor, hanem Isten Szentlelke a meghatározója. Ez egyértelműen utal arra, hogy az evangélium kommunikálásának sajátos kategóriája és minősítése van, mely döntő különbségeket mutat a kommunikáció általános felfogásával történő összehasonlításakor. Az evangélium kommunikálása – annak ellenére, hogy megtalálható benne az interperszonális, multiperszonális közlés általános szabályszerűsége, mégsem sorolható be az általános emberi kommunikáció kategóriái közé. A keresztyén kommunikációnak az üzenet forrása, az üzenet tartalma és az üzenet címzettjeinek specifikus jellegéből következően egyedi, s végsősoron csak a theologia szempontjai szerinti értelmezésére és kategorizálására kínálkozik lehetőség.

Kraemer a keresztyén kommunikáció speciális jellegének vizsgálata során megemlíti, hogy az evangélium továbbadásakor a kommunikáció által kitzűzött cél nem a meggyőzés, rábírás, rábeszélés. Az interperszonális kommunikációk esetében ez természetes, logikailag, pszichológiailag alátámasztott, indokolt. A keresztyén kommunikáció esetében azonban nem a rábeszélő, meggyőző jelleg a domináns, mivel e kommunikáció elsősorban a Jézushoz való eljutás, a vele történő személyes találkozás kialakításán munkálkodik. Ebben a közegben hangozhat el a megtérésre való felhívás, a Jézus melletti döntésre készítő felszólítás. E sajátos kommunikációs folyamatban legkevesebb három "szereplő" vesz részt. Az interperszonális kommunikáció megelégszik két résztvevővel. Itt azonban egy láthatatlan harmadik is ott van, sőt ő az, aki irányítja, mozgatja, s a kívánatos cél felé tereli a kommunikációt. Ez a

láthatatlan harmadik „partner” a Szentlélek. Nélküle nincs keresztyén kommunikáció, nélküle érthetően és befogadhatóan minden jel, kód és információ, mely az evangélium elfogadtatását segíti.

Összefoglalás

1. A kommunikáció életjelenség. Minden emberi érintkezés kommunikáció, ezért nélkülözhetetlen és szükségszerű. A kommunikáció jelen van az élő természet folyamataiban, a társadalomban, az informatikai – technikai rendszerekben. A kommunikáció elméleti meghatározásával és gyakorlati működésének vizsgálatával napjainkban számtalan tudomány foglalkozik. Főképpen az elektronikus tömegkommunikáció széleskörű elterjedése hatott ösztönzőleg a kommunikáció által felvetett, összetett kérdések tudományos megválaszolására, a kommunikáció jelenségének tudományos szintű leírására.

2. A kommunikáció a keresztyén theologia számára is alapvető jelentőségű. A Szentháromság Isten által kezdeményezett kommunikáció számos theologiai diszciplinát közvetlenül is érint. A theologia és a kommunikáció kapcsolata minden esetben komplex, dialógus jellegű és egymással összefüggő. A theologiaiilag értelmezett kommunikáción nem képez azonos kategóriát a szekuláris kommunikáció elméletekkel, noha felhasználhatja ezek vizsgálati módszerét és eredményeit.

3. A keresztyén kommunikáció Jézus Krisztusban, a világ Megváltójában való hittel szembesíti a kommunikáció címzettjeit. A közvetített üzenet tartalma az Evangélium, mely a Krisztus melletti döntésre szólít fel, az új életben való járásra, az Isten országára mutat. A tömegkommunikációs kultúra kihívásában a kommunikációs pozícióit részben feladni kényszerülő egyház számára elengedhetlenül fontos újra átgondolni missziójának és struktúráinak helyzetét, mely a szükségszerű korrekciók elvégzésére ad indítást.

4. A Biblia a Szentháromság Istenről, mint a teremtés kezdetétől folyamatosan kommunikáló Úrról tesz bizonyosságot. Isten a kommunikációs csatornák változatos kiválasztásával lép kapcsolatba a teremtett mindenséggel, s a benne élő emberrel. Kommunikációs szándékának motivációja: szeretetének legteljesebb érvényre juttatása. Szándéka közlésére leggyakrabban a történelmi, nyelvi és vizuális (álomban, látomásokban megjelenő stb.) csatornákat veszi igénybe.

5. A Jézus küldetésében realizálódó inkarnációs kommunikáció, a teremtő Isten által kezdeményezett, a világ és az ember felé irányuló kommunikáció fókuszpontjaként, csúcscaként értékelendő. Az inkarnációs kommunikációban Isten a legtökéletesebben tárja kapcsolat-teremtési szándékát a mindenség elé. A szenvedést és halált vállaló Jézus földi munkája és a kereszten elvégzett áldozata a Lélek szüntelen jelenléte mellett olyan kommunikáció, mely létrehozta Isten népének evilági s egyben eszkatológikus közössé-

gét, mely szüntelen kommunikációban van a fővel, s a tagok egymással való viszonyát is ez jellemzi.

6. Az egyházra bízott üzenet az egyház élete, bizonyoságátétele és szolgálata mellett kommunikálódik az egyházi struktúra, az egyházhoz kötődő művészetek, valamint az egyház társadalmi aktivitása vagy szándékos passzivitása által is. Az egyház: kommunikációs centrum. Feladata, kiváltsága, tudománya a keresztyén üzenet hatásos kommunikálása.

7. Az Evangélium kommunikálásának módja koronként és kulturánként különböző. Tartalmában azonban mindenkor és mindenhol azonos. Az egyház kommunikációja több mint amit a szekuláris tudományok képletei alapján mondhatunk róla. A keresztyén kommunikációnak az egyéb kommunikáció típusoktól eltérő, megkülönböztetendő kategóriába való besorolásának oka a hordozott üzenet rendkívüliségével indokolható, mely nem függvénye az emberi kommunikatív készségnek és képzettségnek. Szentlélek nélkül nincs keresztyén kommunikáció!³³

Kádár Zsolt
(Eger)

Jegyzet

1. Raymond W. McLaughlin: *Communication for the Church*. Grand Rapids, Michigan Zondervan Publishing House 1968 – 2. Watzlawik P.: *A kommunikáció két axiómája*. Kommunikáció I. Válogatott Tanulmányok Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1977 – 3. Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Budapest Tömegkommunikációs kutatóközpont, 1988. 24.o. – 4. Watzlawik P.: i.m. – 5. Buda Béla: i.m. 20-21.o. – 6. Watzlawik P.: i.m. 67.o. – 7. Buda Béla: i.m. 134.o. – 8. Arisztotelész: *Retorika*. Gondolat Kiadó Budapest, 1982. 19.o. – 9. Platon: *Válogatott művei*. Európa Kiadó Budapest, 1983. 410-411.o. – 10. Nordensteng K.: *Közlélmélet*. Budapest Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1978. 37.o. – 11. Nordensteng K.: i.m. – 12. Hézszer Gábor: *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve*. Zsinati Sajtóosztály Budapest, 1990. 82.o. – 13. Buda Béla: *Kommunikációelméleti szöveggyűjtemény* (kézirat). ELTE BTK Tankönyvkiadó Budapest, 1973. 3.o. – 14. Encyclopedia Britannica, 1005.o. – 15. Raymond W. McLaughlin: i.m. 17.o. – 16. William F. Fore: *A Theology of Communication*. Religious Education Vol. 82 No. 2 Spring 1987. 231.o. – 17. Robert E. Webber: *God Still Speaks – A Biblical View of Christian Communication*. Nashville, 1980. 203.o. – 18. Gerbner G.: *Kommunikáció és társadalmi közélet*. Kommunikáció 2 Válogatott Tanulmányok, szerk. Horányi Özséb. Budapest Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1978. 254.o. – 19. Meril R. Abbey: *Communication in Pulpit and Parish*. Philadelphia, Westminster Press 43.o. – 20. Nordensteng K.: i.m. 15.o. – 21. Dean C. Barnlund: *Kommunikáció 1*. Válogatott Tanulmányok, szerk. Horányi Özséb. Budapest Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1978. 21.o. – 22. Kommunikáció 1. 40.o. – 23. Kommunikáció 1. 98.o. – 24. Kommunikáció 1. 102.o. – 25. Buda Béla: *Kommunikációelméleti Szöveggyűjtemény*. 3.o. – 26. Boross Géza: *A keresztyén kommunikáció és információ mai értelmezése*. Theologiai Szemle, 1979. 3. szám, 141.o. – 27. Boross Géza: i.m. 140.o. – 28. Boross Géza: i.m. 139.o. – 29. Robert E. Webber: *God Still Speaks* i.m. 85.o. – 30. Robert E. Webber: i.m. 87.o. – 31. Varga Zsigmond: *Újszövetségi görög magyar szótár*. Zsinati Iroda Sajtóosztálya Budapest, 1992. – 32. Hendrik Kraemer: *The Communication of the Christian Faith*. Philadelphia The Westminster Press, 1956. 22.o. – 33. E dolgozat a Princetonban írt szakdolgozatom: *Come let us adore God through television – első fejezetének The nature and character of christian communication* (Princeton, 1992) fordítása több kiegészítéssel.

Antiszemitizmus, cigányellenesség, rasszizmus – napjainkban, Magyarországon

A.) Antiszemitizmus

I.) Néhány adat

Magyarországon napjainkban kb. 70-80 000 zsidó él.¹ „Magyarországon zsidókérdés nincs, de antiszemitizmus van.”² Ez az antiszemitizmus – összehasonlítva a környező országokkal – nem túl erős; sőt megállapított: „a legkevésbé antiszemita érülettel a magyarok bírnak”.³ (Csak a lakosság 7%-a gondolja azt, hogy az antiszemitizmus „nagyon komoly probléma”⁴ – ti. hazánkban. Tény, hogy a televízió, a rádió, az újságok viszonylag rendszeresen foglalkoznak a mai antiszemitizmussal, de ezt a jelenséget a jelenlegi belügyminiszter [Boros Péter] „túldimenzi-onálásnak” tartja.)

Saját vizsgálataim szerint⁵ a református nem-budapesti („vidéki”) gyülekezetek szintjén nem beszélhetünk az antiszemitizmusról, mint tényről.

Mindenesetre nagyon elgondolkoztatónak tartom azt a vizsgálati eredményt, amelyet amerikai szociológusok nyertek egy 1992-es vizsgálat során. Eszerint az etnikai csoportokkal szembeni elutasítási skálák – a parlamenti pártok szavazóinak véleménye! – dolgában a következő sorrend alakult ki MSZP < FIDESZ < SZDSZ < KDNP < MDF < FKgP. Szomorú ez az eredmény, amely arra mutat, hogy az etnikai elutasításban a kormányzó pártok járnak elől. Azért szomorú ez, mert mindhárom kormányzó párt önmagát keresztyén meghatározottságúnak deklarálja és nagy valószínűséggel a szavazótáboruk az igen előítéletes elemeket gyűjti magába.⁶

A már említett *Türi Gábor* cikk (az amerikai vizsgálatról szóló beszámoló) szerint „A magyarok 40%-a úgy véli, hogy a kormánynak többet kellene tenni az antiszemitizmus ellen.”⁷

II.) Az antiszemitizmus, mint elméleti probléma

*Bodor Pál*⁸ írja: „...hiszem azt, hogy az antiszemitizmus (egyelőre!) örök” (azaz túl fogja élni a zsidókat). Ezzel a megállapítással többször is találkozhatunk a vonatkozó irodalomban: „A jelenkori antiszemitizmusra nagymértékben igaz Szabó Miklós megállapítása, aki szerint az antiszemitizmushoz „nem is kellene zsidók” (idézet *Csepeli Györgytől*, aki az antiszemitizmus társadalmi lélektanáról jelentetett meg könyvet).⁹

Az antiszemitizmus (= „a zsidóság iránt érzett okatlan gyűlölet”)¹⁰ társadalomlélektani okairól az előbb említett *Csepeli György* a következőket írja: „A felettes énből táplálkozó sztereotípiák és előítéletek segítségével a személy azokat a szorongásokat tudja kivédeni, amelyek azért keletkeznek benne, mert nem tudja (vagy nem akarja!) követni a modern polgári élet normáit, s ezért lemaradás-érzet gyötri. Ezzel szemben a tudatalatti énből erőt merítő sztereo-

típiák és előítéletek arra alkalmasak, hogy a személy azokat a kísértéseket győzze le magában, amelyek a premodern közösségi állapotba való vissza-csúszásra indítanak. A keletkező társadalomészlelési minta jóvoltából a személy „középen” tudhatja magát, s ezt társítva a többségi hovatartozás érzésével, akár a zsidókra, akár a cigányokra tekint, mindenképpen *fő-lényben* érezheti magát”.¹¹

Az antiszemitizmus (és cigánygyűlölet és a rasszizmus, azaz a „faji hovatartozás”-ból adódó feszültségek) okainak gyökerei időben is messzire, az emberi pszichében pedig mélyre nyúlnak. *Csepeli György* emiatt is beszél a csoporttudatról, a kategorizációról és azonosulásról, majd pedig az ebből következő előítéletekről, a sztereotípiákról. (Ez utóbbiakról had álljon itt egy idézet: „Az előítéletesen motivált magatartás és cselekvés sem kivétel ama lélektani törvény alól, hogy az emberek általában törekszenek arra, „hogy igazolják saját cselekvéseiket, vélekedéseiket, érzéseiket. Amikor valaki valamit tesz, lehetőleg megpróbálja önmagát [és másokat] meggyőzni arról, hogy amit tett, logikus és ésszerű” [*E. Aronson*]. Csoportközi keretekben előforduló viselkedésünk legkézenfekvőbb magyarázatait azok a képek, leírások, elképzelések és oksági sémák képezik, amelyek segítségével az egyes csoportok tagjait mintegy megjelenítjük magunknak, már jóval azelőtt, hogy egyáltalán találkoztunk volna velük”).¹² Azt hiszem, hogy össze lehet foglalni sokféleképpen és sok szempontból is az antiszemitizmus (és a többi „faji” alapú probléma) lényegét, de egyet semmiképpen sem lehet elkerülni: ez pedig az, hogy az ember alaptermészetéből (teológusként azért hozzá kell tenni: a bűn által megrontott ill. meghatározott emberi természetről van szó!) következik, hogy nem, vagy nagyon nehezen tudja elfogadni, feldolgozni, egyáltalán elviselni a *másságot*. (A zsidóság irányában kialakult ellenérzések – végig a történelem folyamán – másságukból adódtak.) Nem szabad elfelejtkezni az emberi (önös) érdekekről, a vélt (vagy akár valós) sérelmekről sem. Ebből a szempontból nem érdektelen foglalkozni a már többször említett tanulmány azon fejezetével, amely a „Vallási antiszemitizmus” tárgykörével foglalkozik. „Természetesen” (mert bizony igen ritkán találkozunk Európában olyan megnyilatkozásokkal, amikor a „vallás”-on nem sommásan csak a keresztyénséget, [és többnyire azon belül is valamelyik nagy egyházat] értik), *Csepeli* is egy igen-igen elnagyolt keresztyén-képpel számol. Mindenesetre elgondolkoztató, hogy – szerinte – a keresztyén antiszemitizmus alapja a zsidó és a keresztyén vallás közelségének leplezésére való törekvés. „A Krisztus-gyilkosság demagóg vádja kitűnően megfelelt a zsidó és a keresztyén tanok közötti ideológiai közelség leplezésére, mivel lélektanilag összeférhetetlen a gyilkosság és a hasonlóság tudata által táplált rokonszenv. Annál is inkább szükség lehetett

erre a gyűlöletet fakasztó vádra, mivel a keresztyén ideológiának szerves része az ellenség feltétel nélküli szeretete, melynek érvénye alól csak a súlyos vád hangoztatása által lehetett kivenni a zsidókat... A voltaképpen bűnös úti tehát a bűnösség stigmáját áldozatára..."¹³ (Csak egy személyes megjegyzés: tudtommal az antiszemitizmus sohasem volt „hivatalos” egyházi tanítás vagy gyakorlat. Az, hogy az egyes hívők gondolkodásában és cselekvéseiben jelen volt [és van!], az más kérdés!).

Mindenesetre azt kell megállapítani, hogy „Az antiszemitizmussal...nem a zsidóságnak, hanem a nemzsidó társadalomnak kell megbírkóznia”¹⁴ (Gadó Gy.)

B.) A cigánygyűlölet

I.) Néhány adat

Magyarországon az 1990-es népszámlálás adatai szerint a cigányok száma 142 683 fő volt, azaz a lakosság 1,375%-a¹⁵. (A cigányok számát egy szociológiai vizsgálat 1970-ben 320 000 főre becsülte, ma elfogadottan félmillióra becsülik, de néha ennél sokkal nagyobb számokat is hallhatunk.)

„A cigányokkal szemben táplált ellenérzések és előítéletek az interjúhelyzetben (s talán a mindennapokban is) gátlástalanabban jutnak kifejeződésre, mint az antiszemita és egyéb (nemzeti, vallási, társadalmi) előítéletek. Ennek nem annyira lélektani, mint inkább társadalmi okai lehetnek. A cigányok ugyanis a mai magyar társadalom gazdaságilag és politikailag leginkább kiszolgáltatott tagjai” (Csepeli Gy.)¹⁶. (Ennek a gazdasági jellegű kiszolgáltatottságnak csak egy jelére hadd utaljak: Told községben szolgáltam két évig. Abban a községben – ma – az átlagos egy főre jutó havi jövedelem nem éri el a 2 000 Ft-ot, azaz a hivatalosan számított létminimum 20%-át. Abban a községben ma a lakosságnak még csak mintegy 30%-a cigány!)

Arra kérdésre, hogy „Mit tenne a cigányok helyzetének megváltoztatása érdekében?” a következő válaszlehetőségek és arányok szerinti válaszok jöttek:

Diszkriminatív intézkedéseket hoznék	39,52%
Segítő, támogató intézkedéseket hoznék	24,36%
Nem tennék semmit	21,94%
Segítenék, de szigorúan büntetnék is	14,18%

(Ebből a diszkriminatív intézkedéseket akarók válaszai:

Fizikai megkülönböztetés	9 fő	2,76%
Elkülönítés	88 fő	26,99%
Szigorítás	130 fő	39,88%
Kedvezménymegvonás	99 fő	30,37%
		100,00%) ¹⁷

II.) A cigányság helyzete – az elmúlt évek tendenciái

1.) A cigányság társadalmi – gazdasági helyzete rohamosan romlik: ők esnek leginkább áldozatul a „rendszerátalakításnak”.

2.) A cigányság morális helyzete is fokozatosan

romlik (a munkanélküliség, a céltalanság, stb. negatív hatással vannak a cigány-cigány kapcsolatokra is)¹⁸.

3.) A többségi társadalomban meglévő negatív folyamatok akadályozzák a cigányság érdemben való segítségét (gazdasági, társadalmi okok). Ennél is fontosabbnak tűnik – legalábbis számomra – a lélektani negatív folyamat: a cigányokkal szembeni türelmetlenség, előítéletesség, lassan a gyűlölet nő (vö. bűnbakképzés, vagy bármelyik más témához kapcsolódó társadalomlélektani elemzéssel)¹⁹.

4.) Az egyházi helyzet is negatív irányba változott – már ami a cigánysághoz való viszonyt jelenti:

a.) az egyháztagek döntő többsége az elszegényedő, „lemaradó” társadalmi rétegekből tevődik össze, így nagyobb az esély arra, hogy a lemaradás negatív következményei a cigányság irányába „törjenek ki”.

b.) Az egyházak többsége nem tud megbírkózni a szociális segítség egyre nagyobb kihívásaival. (Strukturálisan és anyagilag sem.)

c.) A nagyobb „vallásszabadság” olyan kegyességi irányzatok, mozgalmak erősödését hozta magával, amely irányzatok érzéketlenek a társadalmi kérdések iránt, és amely mozgalmak tagjai – az irányzatok lényegéből adódóan – előítéletesek, kirekesztő szemléletűek.

d.) Az egyházakban is – tisztelet a kivételnek – (ugyanúgy, mint a civil társadalomban), a rendszerváltás feldolgozása, az új struktúrák kiépítése (pl. törvénykönyv!), stb. a cél és bizony az ilyen másod-, vagy többedrangúnak ítélt problémák, mint a cigánykérdés háttérbe szorulnak.

5.) A gyülekezetek szintjén – legalábbis az én vizsgálataim, tapasztalataim szerint –, még nem beszélhetünk komoly mérvű rosszabbodásról – már ami a nemcigányok cigányok irányába való attitűdjét illeti. (Az persze más lapra tartozik, hogy a cigányság megítélése a nemcigány gyülekezeti tagok között sohasem volt jó. Most sem az, de továbblépésről, azaz a cigányellenesség tettekben való megnyilvánulásairól még alig beszélhetünk. Mindenesetre az elmúlt évben Kétegyházán ill. Turán bekövetkezett erőszakos cigányellenes megmozdulások mindenképpen jelzésértékűek.)

C.) A rasszizmus

A helyzet bemutatására hadd álljon itt néhány idézet: „A Magyarországon tanuló afrikai és arab diákok szerint a rasszista zaklatások mindennaposak a kommunista rezsim két évvel ezelőtti bukása óta.” „Sok magyar elismeri, hogy történelmi ellenérzés él benne a kisebbségekkel – főleg a cigányokkal és zsidókkal szemben.” „A szociológusok véleménye szerint a feketékkel és az arabokkal szembeni antipátia a régi nacionalizmusból ered, amelyet felerősítettek a politikai változások nyomán felszínre került gazdasági nehézségek, az infláció és a munkanélküliség” (Forbes)²⁰.

A rasszizmus erősödése európai jelenség: nem véletlen, hogy például a 43. „berlinálé”-n „több alkotás is foglalkozott a rasszizmussal, a faji gyűlölködéssel” (S.I. – P.Zs.)²¹.

A gyülekezeti tagok közötti vizsgálatom eredményeként azt lehetett megállapítani, hogy a döntő többség nem ismeri a „rasszizmus” szót. Ha viszont megmondtam, hogy (leegyszerűsítve) fajgyűlöletet, annak bizonyos megnyilvánulásait értem alatta, akkor már volt véleményük. Azt hiszem, hogy a gyülekezeti tagok szintjén rasszista megnyilvánulásokról nem beszélhetünk. Viszont – és ez figyelmeztető jel –, sokan érzik a rasszizmus erősödését. (Arról viszont lehet – és talán kell is beszélni –, hogy a rasszista megnyilvánulásokról való információk megszerzésében milyen szerepe van a tömegkommunikációs eszközöknek, hisz ilyen jellegű jelenségekről személyes tapasztalatai ritkán adódnak a gyülekezeti tagoknak, különösen ha azok nem egyetemi városokban és főképp nem Budapesten élnek.)

D.) Az antiszemitizmus, cigányellenesség, rasszizmus és a Biblia

Kiindulásként azt kell kijelenteni, hogy a fenti fogalmak újkoriak: mai formájukban és értelmükben a Bibliában nem szerepelnek. (Az antiszemitizmus előképeként viszont bizvást érthetjük az Eszter könyvében leírtak egy részét – hogy csak a legjellegzetesebbet említsem.)

A „faji kérdés” bibliikumának tárgyalásánál is a teremtéstörténetből kell kiindulni: az ugyanis feltételezi az emberiség egyfajta egységét, amely egység ma célként lebeghet előttünk, ill. alkalmas arra, hogy a faji megkülönböztetés elleni küzdelem alapját és kiindulópontját képezze.

A Szentírás – természetesen – tud a népek, nemzetek közötti különbségekről is (vö. 1Móz 10). (Csak megjegyzem, hogy ezek a különbségek nem a bűn következményeként vannak bemutatva). A nép-nép közötti különbségtétel tulajdonképpen megerősödik a „kiválasztás” Istentől való gondolatával és tényével is. (A *bárár* szó 164-szer fordul elő és ebből 92-szer Isten az alanya.) A kiválasztás elsősorban a népre vonatkozik²². A teljes Szentíráson végigvonul a kiválasztottak és a nem-kiválasztottak szétválasztása. Az egész Biblia jelez egyfajta értékítéletet, amely szerint Isten kiválasztottait pozitívabban értékeli, mint a „kivülmaradó”-kat. Erre utal például a Deut 26,9 (és sok párhuzamos helye), ahol a kiválasztás tényének és céljának azt jelöli, „Hogy feljebb valóvá tegyen téged minden nemzetnél, amelyeket teremtett, dicséretben, névben és dicsőségben...”²³. Természetesen az elvetés alapja nem a „faji” hovatarozás: „Nem a te igazságodért, sem a te szívednek igaz voltáért mégy te be az ő földük bírására; hanem az Úr a te Istened e népeknek istentelenségéért űzi ki őket előled...” (5Móz 9,5a). Az Izráel kiválasztása is – természetesen – az Újszövetség meghatározó gondolatai közé tartozik. Jézusnak a kananeus asszonnyal való beszélgetése (Máté 15,21-28) igen kemény megfogalmazást ad, de Pál is bőven fejt ki a Római levélben.

A különböző etnikumú, vallású, szociális, politikai, stb. helyzetű emberek együttélése természetes dolog volt már a bibliai kor elején. Ebből következően a Szentírás sok tekintetben eligazítást ad erre néz-

ve is. Az ami Izráel számára isteni eligazítás volt a „pogányokhoz” való viszony tekintetében, alkalmazható ma magyar – nem-magyar (zsidó, cigány, afrikai, stb.), ill. keresztyén – nemkeresztyén (zsidó, cigány, mohamedán, Krisna-tudatú hívő, stb.) vonatkozásában. Az elméleti alkalmazás egyszerűbb, mint a gyakorlati megvalósítás, hisz ellene mondanak pszichológiai adottságaink, szociológiai helyzetünk, egyházi helyzetünkől adódó beidegződéseink – Uram bocsá’ vallási előítéleteink, stb.

Pedig a Biblia igen világosan, egyszerűen fogalmaz. Az Ószövetségből a legkézenfekvőbb az „idegen”, „jövövény” fogalomhoz visszanyúlni, ill. a hozzájuk való viszonyt a mai viszonyok között követni. Számomra a legjellegzetesebb az Ószövetségből (de az Újban is van megfelelője) a *gér* fogalom. Ez – ti. a helyiek és a bármikor „bekerültek” – egymáshoz való viszonyát a békés egymásmellett élésben, sőt a többségi nép részéről a felelősség hordozásban határozza meg: „Egy törvénye legyen az ott születettnek és a jövövénynek” (2Móz 12,49 és sok párhuzamos hely). Ez az „egy” még – a lehetőség szintjén, azaz nem kötelező jelleggel még a vallási kérdésekben is érvényesülhetett: „egy rendtartástok legyen néktek, mind a jövövénynek, mind a föld lakosának” (ti. a páska készítés dolgában) 4Móz 9,14. Többször szerepel, „A jövövényen ne hatalmaskodjál, és ne nyomorgasd azt” (2Móz 22,21). A 3Móz 19,10 szerint gondoskodni kell az idegenről²⁴. A „szeresd felebarátodat, mint magadat” jézusi főparancs érvényes az idegenre is: vö. pl. 3Móz 19,34²⁵. Annak ellenére, hogy az idegennek akár meggazdagodni is volt lehetősége (3Móz 25,47-51), alapvetően mégis a szociálisan kiszolgáltatottak között voltak többnyire említve (5Móz 27,19)²⁶. (A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy van példa a Szentírásban arra is, hogy az idegeneket kizárták a gyülekezetekből, de ebben nem a „faji” hovatarozás játszott a fő szerepet, hisz zsidókat is zártak ki különböző okok miatt²⁷. Amint fentebb is említettem, a más „fajú” emberek Istennek tetsző befogadása bizony többnyire csak elméletben volt sikeres: Péter dilemmája²⁸ ill. Pál okfejtései²⁹ is jelzik ezt.)

Így érkezünk el a mához. Ki lehet mondani, hogy a faji alapon való megkülönböztetés maga is, nem beszélve az attól negatív irányban lévő akár cselekedetekben is megnyilvánuló felfogásról, ellenkezik Isten törvényével, akaratával. Egyházként, gyülekezetként, egyes hívőként alapvető feladatunk küzdeni a fenti problémának hazánkban akár lehetőségként, akár gyakorlatként meglévő formáival, így az antiszemitizmussal, cigányellenességgel, rasszizmussal is. Ez a „harc” nem merülhet ki csak deklarációk kiadásában (azokra is szükség van)! Fontos a rendszeres, tudatos felvilágosítás, képzés, tanulmányi munka, stb. (Ez belefér akár a gyülekezeti lelkigondozói, igehirdetői, stb. keretekbe is).

A cigánykérdés ma a fenti három közül a legsúlyosabb. A cigánykérdéssel kapcsolatban – a fentiekén túl – igen nagy súlyt kell, hogy kapjon a szociális segítés is. Ehhez:

I.) *Gazdaságilag, társadalmilag gyorsítani kell/ene/*

az ország gazdasági megerősödését, hogy az állampolgári jogon járó juttatások („szociális háló”) mennyiségét és minőségét finanszírozni lehessen. (Meggyőződés, hogy a helyzet – ti. a cigányság társadalmi, főként szociális helyzete – és a nemcigányok túrérszékének csökkenése miatt robbanásveszélyes).

II.) *Egyházilag* A.) a nemcigányok körében:

a.) Az egyháztagok szemléletének változtatása: a társadalmi kérdések iránti érzékenység növelése. (Szerintem az is cél lehetne, hogy az egyházi vezeté-
ben ne növekedjen tovább a cigányellenesek száma.)

b.) Az egyháztagokkal fel kell ismertetni, hogy az előítéletes szemlélet (akár társadalmi, akár faji, akár vallási, akár kegyességi, stb.) és gyakorlat – bűn, és nem méltó Krisztushoz.

c.) Újra gondolni, alapozni és szervezni, illetve ki-
szélesíteni az egyház diakóniai munkáját. 1.) Az egy-
házi oktatási struktúrába beépíteni a gyülekezeti-
diakónus-képzést. 2.) A gyülekezeti diakónusok
számára a fizetések (és azok közterhei) biztosítása.
3.) Pénzalapot kellene létrehozni a segélyezésre.

d.) Szorosabbá kell tenni (össze kell hangolni)
még jobban a különböző felekezetek – sokszor bi-
zony elszigetelt – munkáját ezen téren is.

B.) a cigányok körében:

a.) Az eddigieknél jobban odafordulni hozzájuk.

b.) A velük való kapcsolattartás során – most a fő-
cél a cigányság türelmét erősíteni: hátha egyszer
megáll a sülyedésük.

c.) A reménységet táplálni bennük.

d.) Erkölcsi kötelességünk továbbra is a cigány
identitástudat erősítése.

Hadházy Antal

Jegyzetek

1.) Martin Gilbert: Zsidó Történelmi Atlasz (Bp. 1991) c. mun-
kája 124. oldalán található megjegyzés szerint hazánkban 1983-ban
85 000 zsidó élt. (Az 1990-es népszámlálási adatokban – a nemzeti-
ségek ill. nemzeti kisebbségek között nem szerepelnek). – 2.) Dr.
Kende Péter: Rőpirat a zsidókérdésről... Magvető Bp. 1989. Ebben
a 240. oldalon idézi Száraz Györgytől. – 3.) Túri Gábor: Kommen-
tár nélkül (Új Magyarország I. évf. 63. sz. 1991. júl. 9. 2. oldal) „Ez
év januárjában három amerikai intézmény kutatást végzett Len-
gyelországban, Cseh-szlovákiában és Magyarországon. (Ennek
eredményéből mutat be az idézet). – 4.) Túri Gábor: Kommentár
nélkül... – 5.) E tanulmány megírásához kikérdeztem az ezévi kon-
firmandusok szüleit arról, hogy saját életükben ill. környezetükben
hogyan van (vagy nincs) jelen az antiszemitizmus, a cigányellenes-
ség, ill. a rasszizmus. „Kontrollcsoportként” egyfelől gyülekezetem
idősebb tagjai közül kérdeztem meg megfelelő számúit, ill. a Nagy-
kállói Budai Nagy Antal Óvónői és Pedagógiai Szakközépiskolája
keretében működő Református Hitoktatóképző hallgatóit. – 6.)
Nem tudok olyan vizsgálatokról, amelyek arra lettek volna kíván-
csiak, hogy a különböző egyházak tagjai mely pártokra adták vo-
kukat. A KDNP és a katolikusok összefonódása feltételezhető
(ahogyan az MSZMP hagyományosan egyházellenes, ill. az MSZP
ill. a FIDESZ sem egyházas. Érdekes ebből a szempontból az
SZDSZ, amely pártot hol a zsidósággal kötik össze, hol pedig a Hit
Gyülekezetével, stb. Nyilvánvaló, hogy sok az előítélet ezekben
a sémák ítéletekben). A sorrendet egyébként a Köztársaság 1992.
13. sz. 38-39. oldaláról vettem. – 7.) id. cikk 2. old. – 8.) „Boldog-e
éjszaka Szent Bertalan” című rövid esszéjében (Köztársaság 1992.
júl. 17. 62-63. old.) – 9.) 1990-ben. Az idézet a 97. oldalról való. –
10.) Lásd a Magyar Nyelv Értelmező Szótára szócikkét, melyben a

meghatározás – jellegzetesen marxista módon, hisz abban az idő-
ben a magyar nyelv is csak marxista módon volt „értelmezhető”,
hogy „...amelyet a kizsákmányoló osztályok a figyelemnek a szociá-
lis problémákról való elterelése végett szítanak a tömegekben; zsi-
dógyűlölet, zsidóellenesség”. Annyi mindenetre ebből a megállá-
pításból is igaz, hogy az antiszemitizmus – többek között –
tömegmanipulációs – politikai, lélektani eszköz is. – 11.) id. mű 79.
old. – 12.) id. mű 27. old. – 13.) id. mű 48. old. – 14.) Gadó György:
„A kommentátor dilemmája, avagy „Kár, hogy elfelejtik.” Kapu
1991. 3. 50. old. – 15.) A Köztársaság újság I. évf. 13. sz. 21. oldalán
található a következő kimutatás:

Kisebbségek Magyarországon (1990-ben)

(Magyarok: 10 142 072)

Cigányok	142 683	1,375%
németek	30 824	0,3%
horvátok	13 570	0,13%
románok	10 740	0,1%
szlovákok	10 495	0,1%
szerbek	2 905	0,03%
szlovének	1 930	0,02%
egyéb	19 640	0,2%

16.) id. mű 77. old. A cigányellenesség nyílt megvallása az egy-
háztagok esetében általános. Nemrégiben egy városi gyülekezetben
vettem részt egy amerikai lelkészcsoporthal való találkozón. Az
egyik jelenlévő büszkén vallotta magát a Bibliaszövetség területi
felelősének, ugyanakkor nagy öntudattal tiltakozott az egyház szociá-
lis munkája ellen, és kijelentette, hogy a „cigányoknak nem kell
az evangéliumot hirdetni, úgysem fog rajtuk”. – 17.) lásd Dr. Tau-
ber István: A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés összefü-
gése, különös tekintettel egyes kisebbségi csoportokra. Felhasz-
nálta (idézte) a Köztársaság c. újság 1992. 13. sz. 40. old. – 18.) Egri
Sándor: Egy riport utóélete. Találkoztál boldog cigányokkal is? Ma-
gyar Nemzet 1991. júl. 24. 6. old.: „A kiúttalanság, a minden mind-
egy állapot kiútja valóban az alkoholizmus, a drog, a bűnözés, a
börtön.” Ezt erősítette meg egy olyan (rk.) kollégánk, aki cigányok-
lakta faluba költözött, hogy ott szolgáljon: „Az ún. rendszerváltás
óta a falunkban nagyon sokat romlott a cigányok cigányokhoz való
viszonya is, ugrásszerűen nőtt az alkoholizmus, most már van pro-
stitúció, stb.” Lankó József lp. – 19.) A bűnbakképzésről sok tanul-
mány jelent meg, de kevés közülük, amelyik kifejezetten a cigá-
nyokról szól. (A falusi /vidéki/ magyar népességben azonban már
tapintható. Lásd: Kende B. Hann A.: A bűnbak pszichológiájáról.
Kritika 91/2 14-16. old. – 20.) Forbes Donald: Történelmi ellenér-
zés a kisebbségekkel szemben: a Reuter a magyar rasszizmusról.
Magyar Hírlap 1992. márc. 31. – 21.) lásd S. I. – P. Zs. „Egyetemes
Emberi Jogok” cikke a Kelet-Magyarországi 1993. márc. 20-i szá-
ma. E cikk alcíme ez volt: „A rasszista türelmetlenség és a pesszi-
mista jövő a 43. berlinálén”. – 22.) Vö. Herbert Haag: Bibliai Lexi-
kon szócikke. Ugyanebben a cikkben van szó arról, hogy az
Újszövetségben – legalábbis hangsúlyozottabban –, a kiválasztás
más dimenziókat is nyer: „A 2Ján 13 a különféle egyházakat kivá-
lasztott nővéreknek mondja (vö. 1Pét 5,13). A Jakab 2,5 szerint Isten
e világ szegényeit választotta ki”. – 23.) A 3Móz 20,23 egyene-
sen úgy fogalmaz, hogy Isten „megutált egyes népeket”. Így vannak
olyan népek is, amelyekkel a békességét sohasem kell keresni.
(5Móz 23,6). – 24.) „Mikor a ti földetek termését learatjátok, ne
arasz le egészen a te meződnek szélét, és az elhullott gabonafejeket
fel ne szedd. Szőlődöt se mezeréld le és elhullott szemeit se szedd
fel szőlődnek, a szegénynek és a jövevénynek hagy meg azokat”
(3Móz 19,9-10 ill. párhuzamos helyei). – 25.) vagy egy párhuzamos
hely: az 5Móz 10,19 „Szeressétek azért a jövevényt, mert ti is jöve-
vények voltatok Egyiptom földjén”. – 26.) „Átkozott, aki elfordítja
a jövevénynek, árvának és özvegynek igazságát!” (5Móz 27,19) „Ha
a harmadik esztendőben, a tizednek esztendőjében, minden termé-
sedből egészen megadod a tizedet, és adod a lévitának, a jövevény-
nek, az árvának és özvegynek, hogy egyenek a te kapuid között, és
jól lakjanak, akkor ezt mondjad az Úr előtt a te Istened előtt: Kita-
karítottam a szent részt a házból, és oda adtam azt a lévitának, a
jövevénynek, az árvának, az özvegynek a te parancsolatod szerint.
(5Móz 26,12-13). – 27.) Vö. például 5Móz 23,1-8 – 28.) Vö. ApCsel
10,10-16 – 29.) Vö. Ef 2,11-22

A környezetvédelem a teológia koordinációs hálózatában

„A földet nem a szüleinktől örököltük,
hanem a gyermekeinktől kölcsönözzük”
Indián közmondás

A felgyorsult időben zsákutcában vesztegel a súlyosan beteg emberiség. A fokozódó környezetrombolás világhatalmasztrófához vezet. A környezetvédelem jelenlegi elégtelen hatásfoka az ökoszisztéma összeomlásával fenyeget.

1. E sommás diagnózis minden szava külön tanulmányt érdemelne. Most csak röviden: Ha egységnyi idő alatt lényegesen több történik, mint az előző időkben, akkor beszélünk *felgyorsult időről*. Most ez zajlik és a gyorsulás még fokozódik. *Zsákutca*: elemzések vannak, de nincs átfogó, meggyőző látomás a kiútról. *Vesztegel*: amit megértettünk a legsürgősebb tennivalóinkból, azt sem cselekszük. Jellegzetes példa a riói környezetvédelmi világtalálkozó. Az egymással versengő lobbyk (az atomlobby, az autóipar, az elektronika stb. lobbyja) eleve hangfogót tettek sok előadó szájára. Az okos előadások után okos „ajánlások” születtek, de azokból gyakorlatilag semmi sem valósult meg. *Súlyosan beteg emberiség*: itt nem csupán az éhezőről, növekvő számú analfabétákról, drogosokról, AIDS-ről, a hazájukból elmenekülőkre egyre növekvő táboráról van szó, hanem arról, hogy az Istentől többdimenziósra méretezett emberből „egydimenziós” ember lett (Marcuse). A mai ember nem „él” a szó gazdag bibliai értelmében, hanem csupán „funkcionál”, a reá kiosztott funkciókat kivitelezi. *Környezetrombolás*: „Túlköltekezünk”. Pazaroljuk, tékozzoljuk az újra nem termelhető energiaforrásokat és eközben szennyezzük a levegőt, az ivóvizet és a termőföldet. *Világhatalmasztrófa*: egy fókusz felé konvergálnak a környezetrombolások sokféle ágazatai s ha ezek a romboló erők a fókuszpontban találkoznak, bekövetkezik az élő világ globális pusztulása. *Emberiség méretű feladat*: a gyilkos folyamatok fékezése s ha lehet, leállítás, gyógyító folyamatok beindítása.

2. Közelebről most az a feladatunk, hogy ezt a „létező világot” s benne a sürgős tennivalókat – terapeutikusan/dinamikusan fogalmazva: a környezetvédelmet – kölcsönösen megtermékenyítő érintkezésbe hozzuk teológiai eszmélődéseinkkel. A hagyományos teológia számára „terra incognita” a környezetvédelem probléma- és feladatköre. A „zöldek” pedig szervezési, technikai, tudományos, politikai, – legfeljebb általános antropológiai – problémaként fogalmazzák meg az ügyet. Nem számolnak különösebben az egyházak részéről érkező segítséggel. Legkevesbé kérik a „deus ex machina” módján rájuk prédikált dilettáns kitanításokat.

3. Ebben a dogozatban nem sorolok fel részletes statisztikákat környezetünk és az élővilág riasztó jelenségeiről. Csak utalok a két nagy világszervezet, a Római Klub és a Worldwatch Institute munkásságára és időnként kiadott jelentéseire. A másodiknak említett társaság 1992-es jelentése magyar nyelven is

olvasható „A világ helyzete” (The State of the World) címmel. „Keressetek és találtok”: ma már magyar nyelven is egyre bővül az idevonatkozó irodalom. Aki vállalja az itt jelentkező feladatokat, annak magának kell – folyamatosan – tájékozódnia a részletekről. Az én feladatom most nem információk közlése, hanem felhívás és elindítás együttgondolkodásra, teológiai tisztázódásra a környezetvédelem tárgykörében.

4. Először az esedékes teológiai munka nehézségeiről szólok. Nem szólok az erkölcsi jellegű nehézségekről (önelégtelenség, lustaság, taníthatatlanság stb.). A teológiai munka igazán „teológiai” nehézségeire koncentrálok. A Magyarországon ma divatozó kegyességi irányzatok jellegzetesen „világellenesek”. Igé hirdetésekben, evangélizációkban egyaránt ez a döntő „üzenet”: „Ne szeressétek a világot”. „Az én országom nem e világból való”. „Az odafelvalókkal törődjétek, nem a földiekkel”.

A bűnös világ közeli végét hirdető mai „próféták-tól” természetesen nem is lehet elvárni, hogy törődjenek a világgal. „Minek arra a kicsi időre!”

A környezetvédelem szempontjából tehát jelenleg nem számíthatunk a hangadó hívők és evangélisták empátiájára. A „Kirekesztés” lelkületéből (csak nekünk van igazunk, csak mi üdvözülünk) nagyon radikális megtérésre van szükség. A nálunk eluralkodott spirituális üdvegoizmusnál sokkal jézusibb a hindu és a buddhista vallás meleg természet- és állatszerelete – a reformálni való egyoldalúságokkal együtt is. De nem kell Keletre mennünk. Van hiteles nyugati modellünk is. Asszisi Ferencről közismert, hogy az ő „naiv” szeretete nem csupán az éhező, elesett, szegény embereket, hanem az állatokat és növényeket is magába foglalta, átölelte. Nekünk is ki kell mozdulnunk mostani szellemi szűkösségünkől, a fenyegető világhatalmasztrófa iránti teljes érdektelenségünkől. Globális távlatra, sőt kozmikus tágasságra kell átállítani a hitünket és a teológiánkat.

5. Nincsenek közelebbi adataink arról, hogy Jézus hogyan viszonyult a külső környezetéhez. Ez azonban természetes, hiszen abban a korban a közgondolkodásnak nem volt ökológiai horizontja. De nem kétséges, hogy Jézus szerette a világot. Szerette a virágot, az állatot, az embert, a kicsit, a jelentéktelent, a beteget, a bűnöst. Itthon érezte magát a világban. Nem volt aszkéta, vagy remete. Így csúfolták: „nagyétkű és részeges”. Figyelmet érdemel Eugén Drewermann exegézise a Márk 1,13-ról. Szerinte nem az a lényeges, hogy Jézus negyven napon át böjtölt, hanem az, hogy csodálatos békességben és összhangban élt az anyagi világgal (vadállatokkal) és a mennyei világgal (angyalok szolgáltak neki). Ebben a textusban megjelenik az ökológiát is érvényesítő életmodell: nagyon egyszerű körülmények között (a „pusztá-

ban”) kiegyensúlyozott összhangban lehet élni a földiekkel és az égiekkel.

6. Ha a teológia felől közeledünk a környezetvédelmi problémákhoz, feleletet kell keresnünk erre a kérdésre: Hol vannak az egyre drámaibbá váló ökológiai problémák gyökerei? Ugyanis csak a „gyökérkezeléstől” remélhetünk eredményeket. Szembe kell fordulnunk azzal a külső világban természetes szemlélettel, hogy a bajok gyökerei az anyagi világban, illetve ezen túlmenően az emberek pszichéjében rejtőznek (emberi ostobaság, telhetetlenség, agresszivitás stb. felelős mindenért). Mi a Bibliából ennél többre tanítottunk. Több a történelem, mint az, ami a szemünk előtt zajlik. Teremtője, Ura van a történelemnek, de Ellensége is van a történelem Urának. Itt munkálkodik közöttünk „e világ fejedelme”, aki „emberőlő volt kezdettől fogva” (Ján 8,44). Eddig még egy teológusnak sem sikerült a démoni erők ontológiai beazonosítása, de működési törvényszerűségeit valamennyire megismerhetjük. Ezeket is ki kell tapogatnunk, ha érdemben akarunk hozzájárulni az ökológiai problémák feltáráshoz és megoldásához. Amiként van olyan transzcendens akarat, hogy fejlődjék, gyógyuljon a világ, van olyan emberen túli akarat is, hogy pusztuljon a világ.

A két fővonal: démoni erők működése az egyénekben és démoni erők működése a struktúrákban. Mindkettőnek közös nevezője az uralkodni vágyás és ennek módszere: az erőszak. Lelkigondozói szolgáltatainkból megismerhetjük az egyéni demonizmusok gazdag változatosságát. Most inkább a struktúrák rejtőzködő, de annál könyörtelenebb formáival kell foglalkoznunk. Ahol hatalom koncentrálódik, ott szinte törvényszerűen megjelenik az erőszak. Úgy is, mint a hatalom őrzésének és úgy is, mint a hatalom tovább növelésének módszere. Az ökológia felől fogalmazva: a hatalom és a gazdagság testvérfogalmak. Az ökológia egész problematikája összefoglalható két mondatba: 1. A gazdagság az elsőszámú környezetromboló erő. Viszont: 2. mindenki meg akar gazdagodni. Ezért mindenki számára kínosak az ökológiai statisztikák, figyelmeztetések. És ugyanezért ezt is elmondhatjuk: eben gubát cseréltünk, amikor a diktatúrák helyére a „demokráciát” tettük, mert egyfelől a demokráciákban is születnek hatalomkoncentrációk és ezek nyomán erőszakos szervezetek (lásd pl. a „piacgazdaság” farkastörvényeit), másfelől éppen a demokrácia jogosítványaival történik a hatalomkoncentráció – a Coca Cola cégtől a Világbankig színes változatokban.

7. Egy szociológus szerint az egyszemélyes diktatúrák után most hatalomra jutott a kollektív diktatúra: a „médiák” diktatúrája, s ez ellenállhatatlan hatalom. Ez kulturáltabban, behízselgő simulékonyasággal, de alapjában véve megint csak terrorizálja az embereket, hogy legyenek rabszolgái a „fogyasztói társadalomnak”. Márpedig ez a fogyasztói társadalom tékozolja a legtöbb energiát és ilyen módon ez az első számú környezetromboló kollektív bűnöző. Ezeknek az „elegáns” környezetromboló erőszakstruktúráknak a leleplezése is teológiai feladataink

közé tartozik. Egyetlen jellegzetes idézet: „Piszkos fortélyokkal lassítja az alternatív energiák kutatását az atomlobby Angliában” (The Economist). A demokráciákban burjánzó lobbyk követelik a legahogabbban a szabadságot, mert ez az a televény talaj, amelyben gátlástalanul garázdálkodnak. A Coca Cola cégnek inkább fontos a határok nélküli Európa (Maastricht!), mint a dán parasztnak.

8. Felettébb nagy gőg volna, ha azt képzelnénk, hogy mi, (református) keresztyének, „megoldjuk” a világ környezeti problémáit. Ha viszont elfogadjuk, hogy együtt kell munkálkodnunk minden jóakarató emberrel és nem utolsó sorban a nagy világvallásokkal, akkor... Nos, akkor itt mondom el személyes meggyőződésemet, amelyet természetesen nem kell elfogadni, de úgy gondolom magát a felvetett problémát meg kell vizsgálni, meg kell vitatni. Példázatban szölok: az aratási munkák megkezdése előtt a nagy mezőgazdasági üzemekben gondosan átvizsgálják az arató gépeket, nehogy azok munka közben „robbanjanak le”. Az elkopott, törött, rozsdás alkatrészeket kicserélik, az egészet megolajozzák, próbajáratokat indítanak stb. A példázat értelme: legtöbben abban a hiedelemben élnek, hogy van nekünk egy jól bejáratott munkagépünk: a teológiánk s most csak az a feladatunk, hogy új területre vonuljunk át (ökológia) és ott dolgozzunk a használható munkagéppel. Ezzel szemben ismét hangoztatom a paradigmaváltás szükségességét. A válságosra fordult mai világtörténelem idején szinte minden teológiai fogalmunkat újra kell fogalmaznunk. Csak taláalomra felsorolok néhányat: mi az, hogy Biblia, kijelentés, világ, ökumené, Isten országa, hamartológia és szoteriológia, antropológia és ekkleziológia...

Amíg a „kirekesztés” („elhatároljuk magunkat azoktól...”) minden teologizálásunk vezérlő elve, addig mi magunk is a „szellemi környezetrombolás” munkáját végezzük, mert ezzel mi is átállunk a szolidaritást vállalók táborából a versengést vallók szétdobálók („diabolikus”) táborába. Amint a következőkben látni fogjuk, a világtörténelem életre vagy halálba vezető és ma különösen kiélezett alternatívája ez: együttműködés vagy versengés.

9. Elemezzük tehát most már részletesebben is az emberiség életét veszélyeztető struktúrákat. Termelünk és fogyasztunk. Hogyan termelünk és miként osztjuk szét a termékeinket? Sokféle variációja van a termelésnek és az elosztásnak. Ezeket most leegyszerűsítjük két alapvető címszóra: egyik a verseny, másik a kooperáció. A 17. században a neves angol filozófus, Thomas *Hobbes*, a régi latin mondásra alapozta társadalomfilozófiáját: homo homini lupus (az ember farkasa az embernek). Száz évvel később megszólalt J. J. *Rousseau* és azt hirdette, hogy az ember alapjában véve jó, de a rossz társadalom megromtja s ezért „Társadalmi Szerződést” (Contrat Social) kell kötni, hogy az ember a jobban megszervezett társadalomban megélhesse az igazságot, emberségeset, szépet. Rousseau összefogást hirdetett inkább, mint egymás elleni harcot. Újabb száz év múlva megjelent Karl *Marx* Társadalomfilo-

zófiájában folytathatta volna Rousseau gondolatát, de ő inkább Hobbes „igazságára” szavazott s megalakította az osztályharc elméletét és pragmatikáját. Nem Marx teremtette a békés összefogás helyett a társadalmi harcot. Ez benne volt (és van) az emberi történelemben. De ma egyetemes életkérdéssé lett az, hogy csak ez az út van-e, vagy rá kell lépünk egy másik útra. Ezzel elérkeztem mondanivalóm (teológiai!) középpontjához: az emberiség túlélése azon fordul meg, hogy át tudunk-e váltani a harc, a konkurrencia, a rivalizálás, a mohó tőke, a könyörtelen piacgazdálkodás szétdobáló (diabolikus) útjáról, módszeréről a szolidaritás, az együttműködés, az igazságos osztozás elvére. Ez volna az igazi, az égetően sürgős paradigma-váltás.

Nem kétséges, hogy Jézus és az Újszövetség a két tábor közül melyiknek oldalán áll. Lásd Luk 22,24-27 „...ti ne így cselekedjete!” Az üldözött egyház az első három században még értette Jézus gondolatát. Konstantin után azonban átállt az egyház a másik oldalra. Az üldözött egyházból üldöző egyház lett. Szegény egyházból gazdag egyház lett. Az egyház is beszállt ebbe az egyetemes emberi motiváltságba: „Az én hatalmam a legfontosabb ezen a világon”. Persze: már Jézus tanítványainak körében is munkálkodott a „régí kovász” (kicsoda a legnagyobb közöttünk), de Konstantin után és óta ez lett a domináns motiváló elem a (szervezett!) egyház életében.

10. Az említett paradigma-váltást most kiéleztettem konkretizálom. Ez a feladatunk: *vissza és előre* Jézushoz! A dicsőséges krisztológiák fényében elhalványult Názáreti Jézushoz kell visszatérni. Hála az ószövetségi tudományok újabb fejlődésének, ez a visszatérés a „történeti Jézushoz” ma könnyebb, mint volt akár Kálvin János, akár R. Bultmann idejében. Ugyanakkor: *előre* Jézushoz! Hiszek a Szent Lélekben. Hiszem, hogy Jézus közöttünk is munkálkodó. Lelke tudja úgy aktualizálni Jézus szellemi örökségét, hogy érvényes feleleteket tudunk adni korunk égető kérdéseire. A Názáreti Jézus örökségébe (szellemiségébe) való már misztikus belemerülés *után* megkapjuk a prófétai bátorságot ahhoz, hogy elmenjünk „Ninivébe” és szóljunk a „negyven napról”.

11. A mai világ helyzetét így jellemezhetjük: a nélkülözések, éhezések, megaláztatások óceánjából kiemelkedik néhány „sziget”: a jóléti társadalmak, a fogyasztói társadalmak világa. Ha (most már) hat milliárd emberrel számolunk, abból kevesebb mint egy milliárd él ezeken a szigeteken (ezek nagyrészt keresztyének) és több mint öt milliárd fuldoklik a nyomorúságok óceánjában (ezek nagyrészt nem keresztyének). A „szigetlakók” rombolják leginkább a természetet – odahaza is –, de legalább ilyen mértékben a szegények világában is. 1974-ben az első Világ Élelmészeti Konferencián Rómában Henry Kissinger kijelentette, hogy egy évtized múltával a Földön egyetlen férfi, nő vagy gyermek sem fog többet éhezni. Ma több ember éhezik, mint bármikor a történelem folyamán, s a környezet jobban el van pusztítva, mint bármikor. A fejlett országokban az emberek 30-40%-kal többet fogyasztanak a szükségesnél, a

szegény országok lakói a létminimumnál átlagosan 10%-kal kevesebbhez jutnak.

12. Lakott világunk jelenlegi dinamikája így jellemezhető: egyre erősödő *szívó hatása* van a jóléti „szigeteknek”. Egyre többen szeretnének odamenekülni a szenvedések óceánjából. Mi, magyarok keserűen kínlódva kapaszkodunk az „Európa Ház” kerítésébe, de senkitől nem kapunk érdemleges segítséget a bejutáshoz, sőt... (lásd: a húsvéti hús-embargó!). A szívó hatás egyre erősebbé lesz, s ezért a jóléti szigeteknek egyre durvább módszereket kell alkalmazniuk a beáradni akaró tömegek visszaszorítására. A volt berlini falnál magasabb és jobban őrzött falak emelkednek az első és a második, harmadik, negyedik világ közé. Ezekben a problémákban lehetőleg pontosan kell tájékozódniuk s azután meg kell találniuk és meg kell hirdetniük az érvényes prófétai üzenetet. Például: le kell lepleznünk a „Fejlődési segélyek” hamisságait. Olyan vetőmagokat és tenyészállatokat adnak, amelyek csak a „szigeteken” beszerezhető műtrágyák és egyéb kémiai anyagok segítségével tenyésznek. Ezzel újfajta függőségeket teremtenek s a „szűz” földeket is elkezdik rombolni.

13. Van-e teológiai látásunk a fenyegető világkatasztrófa elhárítására? Ezt a megoldást nem tudom elfogadni: „Hamarosan visszajön Jézus. Majd Ő minden elrendez”. Ha történetesen hamarosan visszajönne, nekünk ma akkor is az a feladatunk, hogy úgy gondolkozzunk és úgy tervezzünk, mintha még évezredek át folytatódna az emberi történelem.

A megoldás vezérszavai: szolidaritás, osztozás, önkorlátozás, mértékletesség, a fogyasztásra, pazarlásra beállított életvitelünk radikális megváltoztatása, az emberlét elhanyagolt szellemi dimenzióinak újra fölfedezése, az erőszakszervezetek humanizálása, a szociális háló sűrűbbre kötése. A teológiai probléma ebben jelentkezik: Mit tegyünk akkor, ha mindez nem megy „önként”. Jézus és az emberiség nevében meddig mehetünk el az erőszak alkalmazásában? Csüggesztőek a német-német egyesülés tapasztalatai. Szó sincs már szolidaritásról, testvériségről, csakis arról van szó: hány márkájába kerül a nyugati-aknak az egyesülés. Jogosan kérdezhetjük: ha a „zöldellő” fával ez történik, mi lesz a „száraz” fával, hogyan fog konfrontálódni Észak a Délel?

14. Gondolnunk kell a „sokk-terápia” lehetőségére. Elképzelhető-e, hogy az emberiség a közeljövőben olyan ökológiai, vagy egyéb globálisan kiható sokkot kap (atomháború, az ökoszisztéma katasztrófális megbomlása, az éhes százmilliók lázadása...), hogy annak következtében végre fölismeri: a lét-nemlét szakadékának szélére jutott és itt az ideje a radikális ökológiai döntéseknek? Vajon Szent Lélek nélkül, pusztán emberi belátásból képes lesz az emberiség irányt változtatni? A Szentírás kijózanít az ilyen reménységekből: „...három csapás ölte meg az emberek egyharmadát... A többi ember pedig, akiket nem ölte meg ezek a csapások, nem tértek meg kezük alkotásaitól...” (Jel 9,18-20). Indokolt tehát az „öko-pesszimizmus”? Itt léphet be a „reménység teológiája”.

15. Hitvallásunk: A környezetvédelmi problémákat

csak vallásos erők segítségével lehet megoldani. Ehhez viszont elengedhetetlenül szükséges valamennyi vallás egymással szolidáris együttműködése. Ismeretes Hans Küng tanítása: Addig nem lesz világbéke, amíg nem lesz béke a vallások között. Kérdés: A (református) keresztyénség képes lesz-e olyan paradigma váltásra, aminek nyomán nem ellenségnek, még csak nem is „massa perditionis”-nak tekinti a „többieket”? („Embereknel ez lehetetlen!”) Különösen próbára teszi reményeinket az a jelenlegi tendencia, amely szerint a felekezetek, vallásos csoportok világszerte a fundamentalizmus görceibe merevednek és nem hajlandók egymáshoz közeledni. Inkább zajlik a kirekesztés, mint a befogadás, az együttműködés. E folyamat erősödésének arányában diszkvalifikálja magát a keresztyénség az ökológiai krízis megoldása tekintetében.

16. És mégis: nagyon messze levő célokhoz is úgy jutunk el, hogy egymás után tesszük meg a sok kicsi lépést. Meg kell tanulnunk és gyakorolnunk kell az „ökológiai spiritualitást”: akár eszünk, akár iszunk, akármit cselekszünk, mindent az ökológiai látomás (a javak takarékos kezelése és testvéries szétosztása) jegyében kell cselekednünk. Meg kell változtatnunk a táplálkozásunkat, az öltözködési hóbortjainkat, energia-pocsékolásunkat, környezetszennyezésünket. Eközben nem hallgathatunk az „egy fecske nem csinál nyarat” hamis filozófiájára. Vállalni kell az „egy fecske”, az „első fecske” kigúnyolható árságát.

17. A „perszonalista etika” (a személyiség megszentelése, az emberi jogok, az ember szabadsága) ökológiailag néma. Nem meggyőző az a „Piramis”-elmélet, amely szerint az ember a „csúcs” és az etikai „erények” valami módon majd csak „leszivárognak” a csúcstról a természet és a teremtmények alacsonyabb szintjeire. Ebben a szemléletben még benne van az emberi gőg. Innen le kell szállni abba a bibliai – boldog – mélységbe, hogy mi, emberek mindenestől *része* vagyunk a teremtésnek, a természetnek. Ha mi szentek vagyunk azon a címen, hogy Isten teremtményei vagyunk, az egész teremtett mindenség szent ugyanezen a címen. Ember voltunk kiváltsága nem az, hogy Isten magasan kiemel minket a teremtett világ fölé, hanem éppen ellenkezőleg: belemerít a világba oly módon, hogy ráébredt teremtettségünk tudatára s a többi teremtménnyel való szoros sorsközösségünkre.

18. A környezetrombolás gyökereit kutató elemzések egyik találó tétele: A kiüresedett, céltalanná lett „modern” élet túlfogyasztással, az anyagiak halmozásával és tékozlásával kompenzálja az egziszten-

ciális vákuumot és ez a tipikus „pótcselekvés” szükségszerűen energia-tékozlással és környezet-szennyezéssel jár. Ha sikerül magasabbrendű, értelmes, emberhez méltó *célt* adni az életnek (ifjúságnak!), ennek eredményeként eltűnik a lelki/szellemi vákuum és eltűnik az általa kiváltott szorongás és a pótcselekvések sokasága.

19. Legyen az egyház a hívő nép, a vallások egymásra talált testvéri közössége *a világ lelkiismerete!* Nem annyira tanításokkal, sokkal inkább a szolidaritás és az osztozás életmintájának gyakorlásával. Ha ez az együttműködés elkezdődik, van remény az emberiség túlélésére. Ha ez nem történik meg, az a vallásos emberek csődjét jelzi. És akkor a vallásoknak (vallásos embereknek) kell felelniök Isten előtt a közelgő világkatasztróféért.

KÖVETKEZTETÉSEK

1. Az egyház legyen tudatosan a világ élő lelkiismerete.

2. Az egyház legyen „fzélítő” e világon az Isten országából, amely „nem evés és ivás, hanem igazság, békesség és Szent Lélekben való öröm” (Róm 14,17).

3. Az egyház legyen „menedékváros” a marginalizált emberek befogadására (szegények, menekültek, magányosak, betegek stb.).

4. Miközben hirdetjük a megtérést, hirdessük a megtérés gyümölcsei között az önkorlátozást, mértékletességet, a tudatos környezetkímélő életvitelt.

5. Az egyház prófétai szolgálatához tartozik a bűnstruktúráinak leleplezése.

6. Az egyház paradigma-váltásához hozzátartozik az, hogy lelkiiségünk „ökológiai spiritualitás” legyen.

7. A gyülekezetekben szervezzünk „környezetvédő” kiscsoportokat, amelyek szemmel tartják az aktuális környezetvédő tennivalókat.

8. A teológiai munkacsoportok és az egyházi sajtó foglalkozzék rendszeresen a környezetvédelem problémáival.

9. Az egyházkormányzat foglaljon hivatalosan is állást a „kirekesztés” teológiája ellen és az interkrisztianus ökumenén túlmenően az egyetemes vallásközi környezetvédő együttműködés mellett.

10. Az individualista, üdvcentrikus prédikációkat egészítsék ki az emberiség egészéért felelősséget hirdető igehirdetések.

Ez a dolgozat nem *kész* igazságok gyűjteménye, hanem sürgős feldolgozást igénylő *problémák* lajstroma!

Farkas József

Kézzrátétel

1. Isten keze

Amikor a Biblia az Úr kezéről beszél, az Ő hatalmáról, hatalmának tetteiről van szó. „Ki ne tudná mind ezekről, hogy az Úr keze alkotta őket. Az Ő kezében van minden élőnek lelke” (Jób 12,9-10). Ha *ítélet*, csapás ér valakit, az Úr keze nehezedik rá (2Móz 9,3; 1Sám 5,11; 6,3; ApCsel 13,11). Ha valaki *áldást*, védelmet nyer az Úrtól, azt is Isten „keze” cselekszi (Luk 1,66)

2. Az ember keze

Az ember cselekvésének, akaratának az eszköze a kéz: a „végrehajtó hatalom” kifejezője. Amit szífvünkben, értelmünkben elhatározzunk, annak kifejezésében, megvalósításában eszköz a kezünk. Érzéseinket, gondolatainkat és szavainkat gyakran kézmozdulatokkal erősítjük (gesztikulálunk), alkotó tevékenységünkben, a munkavégzést kezünkkel tesszük.

Az imádkozó ember szíve háláját, magasztalását, vagy könyörgését önti ki Isten elé. Ezt az ótestamentum embere *felemelt kézzel tette* (2Móz 17,12; 1Kir 8,22). Ma gyakoribb az *összekulcsolt kéz*.

A mózesi törvény előírja, hogy amikor a főpap a nép bűnéért áldozatot mutat be „tegye Áron kezét a bak fejére és vallja meg Izrael bűnét”. Ezzel a kézzrátétellel a pap mintegy átvitte, áterhelte Izrael bűnét az áldozati bárányra.

Isten felhasználhatja az ember kezét, hogy általa cselekedjék. Az ApCsel 19,11-ben olvassuk, hogy Isten csodákat tett „Pál keze által”.

Veszedelmet is jelenthet az ember számára, ha olyasmit érint kezével, ami számára tilos. „...mindaz, ami a hegyet érinti, halállal haljon meg. Ne érintse azt kéz...” szól Isten a 2Móz 19,12-13-ban. A 2Sám 6,6 szerint Uzzának azért kellett meghalnia, mert „kinyújtá az Ő kezét az Isten ládjára és megtartá azt...”

Az ember keze tehát a cselekvésnek, érintésnek, erőátvitelnek az eszköze, mely jelenthet áldást, szabadulást, gyógyulást, de jelenthet veszedelmet, átkot és halált is. A kézzrátétel – mint látni fogjuk – megfelelő szellemi felhatalmazással és igeszerű céllal lehet Isten áldásának közvetítője... De vigyázat, mert közvetíthet nemcsak áldást, hanem átkot és sötét szellemi erőket is. Mindenképpen nagyon felelősségteljes cselekedet.

3. Simon vágya

Az ApCsel 8. fejezetében olvasunk arról, hogy Samáriában Fülöp evangélista szolgálata nyomán megtért, és sátáni kötelékektől megszabadult új hívőkért Péter és János apostol kézzrátétellel imádkoztak és azok „részesültek a Szentlélek ajándékában” (8,17) (Régi fordítás szerint: „vőnek Szentlelket”). Volt a samáriai gyülekezetben egy Simon nevű ember, aki „maga is hívő lett, majd miután megkeresztelkedett Fülöp mellé szegődött” (13). Ez a Simon nevű ember, amikor látta, hogy Péter és János „kézzrátételé-

vel adatik a Szentlélek”, megkívánta ezt a dolgot és pénzt ajánlva az apostoloknak, így szólt: „Adjátok meg nekem is ezt a hatalmat, hogy akire ráteszem a kezemet, az vegye a Szentlelket” (19). Természetesen Péter határozottan visszautasította ezt az ajánlatot és hozzátette: „nem részesülhetsz és nem örökölhetsz ebből, mert szíved nem egyenes az Isten előtt” (21); Majd arra kérte: „Térj meg hát e gázságodból és könyörögj az Úrhoz, hátha megbocsátja neked szíved szándékát” (22).

Ebből az eseményből látnunk kell, hogy a *kézzrátétel* való imádkozást csak Istentől kapott különleges felhatalmazással lehet gyakorolni. Ezért is írja Pál Timótheusnak: „a kézzrátételt el ne siesd”! (1Tim 5,22).

Manapság – különösen a karizmatikus mozgalmakban – nagyon elterjedt a kézzrátétellel való imádkozás. Sokan Simon módjára megkívánják, hogy másoknak ilyen módon „áldást” osztogassanak. Tanulságos, hogy *Simon* – ha nagyon evilági módon is, de *felhatalmazást szerett volna kapni* az apostoloktól a kézzrátétel gyakorlására. Mostanság sokan friss megtéréssel – vagy megtérés és újjászületés nélkül – valamilyen túlfűtött érzelmi élmény és „átélés” hatására, *önmagukat hatalmazták fel* arra, hogy kézzrátétellel átadjanak valamit másoknak.

Péter szava szerint Simon szíve nem volt „egyesen” Isten előtt. Pedig ő – mint a samáriai gyülekezet hívő tagja – *jót akart*: azt kívánta, hogy „akire ráteszem kezemet az vegyen Szentlelket”. Nem buzgóságos jószándék ez? El kell ismerni, hogy sok mai kézzrátétellel buzgóságosan imádkozó hasonló szándékkal teszi!

Miben nem volt hát „egyesen” Simon szíve az Úr előtt? Abban, hogy ő ezzel a felhatalmazással *mások fölé akart emelkedni*. Ő – mint a szellemi világban a korábbi életében jártas ember (9-11) – most a „másik oldalon”, az Isten oldalán is kiemelkedő feladatokat akart ellátni, különleges hatalommal kívánt másoknak „szolgálni”.

Azt kell mondanunk, hogy Simon aztán hamar megértette, hogy ez az önjelölt kiemelkedés – *ott ahol Jézus Krisztus uralma a Lélek által valóság*, nem jöhet létre. Úgy tűnik, hogy megalázkodva kéri Pétert: „Könyörögjetelem értem az Úrhoz, hogy *semmi se szálljon rám* abból, amit mondatok” (24). Nem tudjuk pontosan, mit mondtak Simonnak Péterék, hogy ki, vagy mi az, aki vagy ami „rászáll” ha megmarad szíve a „görbe” úton. Mégis annyi nyilvánvaló, hogy a nem megfelelő felhatalmazással és a nem „egyesen” szívből fakadó kézzrátétel (amire Simon vágyott) *nagyon veszélyes következményekkel jár*: Olyan lélek száll esetleg rá és tartja kötelékében, amely bizonyosan nem a Szentlélek és nem Krisztus Lelke, még ha annak mondja is magát. És ez egyformán veszélyes mind a kézzrátétellel önhatalmulag imádkozóra, mind arra, akiért ilyen „görbe szívvel” imádkoznak. Azt hiszem itt kell gondolnunk Jézus szavára: „hamis Krisztusok és hamis próféták támadnak, és nagy jeleket és csodákat tesznek, annyira, hogy elhíthessék, ha lehet a választottakat is (Máté 24,24).

4. Kik gyakorolhatják a kézzátételt?

Vigyázat tehát, a kézzátétel nagyon szent és felelőségteljes szolgálat. Csak az gyakorolhat ilyet, akit újjászületett hívó emberként Isten erre is elhívott, a Szentlélek felkent és ezt az elhívást, felkenetést egy Krisztus élő testét alkotó gyülekezet felismerte és őt ilyen szolgálatra is kirendelte.

Isten a jó rend Istene. Pál azt írja: „Mindenek ékesen és jó renddel legyenek” (1Kor 14,40). Az evangéliumi gyülekezetekben a diakónusi, véni, lelkipásztori kirendelésben részesült személyek nyertek felhatalmazást a kézzátétellel való imádkozásra. Nem véletlen, hogy Jakab azt tanácsolja a betegnek „Hívja magához a gyülekezet véneit és imádkozzanak felette” (Jak 5,14). Ez a jó rend még akkor is igaz, ha előfordulnak sajnos olyan beteges helyzetek, amikor egy gyülekezetben a hivatalosan felavatott vén, vagy diakónus nem hordozza életén a kenet jeleit, a fel nem avatottak között pedig esetleg van, akinek élete és szolgálata felkenetést igazol. Ezen a helyzeten változtatni kell, de nem úgy, hogy a gyülekezeti kirendelést nem tekintjük szentnek és autentikusnak, hanem úgy, hogy azokat rendelje ki a gyülekezet a különféle szolgálatokra, akiknek életén ott van a Lélek kenete. De semmiképpen sem fogadható el, hogy valaki saját magát hatalmazza fel a kézzátétel gyakorlására.

Hogy Isten egy közösség, ill. gyülekezet Istentől való rendjét mennyire komolyan veszi, arra jellemző példa az Istentől, Krisztustól lelkileg oly távol élő Kajafás főpap esete. Ezt írja róla János: „mivelhogy abban az esztendőben főpap volt, jövendőt mondott, hogy Jézus meg fog halni a népért” (Jn 11,51). „Ezt pedig nem magától mondta” – jegyzi meg János. Isten ennire komolyan vette az ő főpapi tisztét, annak ellenére, hogy nem volt rá méltó. Nyilván ez nem jelentheti, hogy alkalmatlan személyek maradjanak gyülekezeti tisztekben, de azt igen, hogy Isten a helyi gyülekezetet hatalmazza fel arra, hogy e földön Isten országának – a gyülekezet szentiségének és tisztaságának az őrei, a legkülönfélébb szolgálatokra való kirendelésnek az eszköze legyen! Jézus arra tanít, hogy a vétkezőt először személyesen kell meginteni (Mt 18,15-16). De ha ez nem jár jó eredménnyel „mond meg a gyülekezetnek. Ha pedig a gyülekezetre sem hallgat, tekintsd olyanak, mint a pogányt, vagy a vámszedőt” – Aztán kijelenti Jézus: „Bizony mondom néktek: amit megkötök a földön, kötve lesz a Mennyben is...” (Mt 18,17-18). Beleremegünk! Isten ilyen tekintéllyel ruházza fel a gyülekezetet. A szolgálatokra való kirendeléseknél is azt látjuk, hogy a gyülekezetben a teokrácia (Isten uralma) érvényesül..., de valamilyen formában Isten az Ő uralmát, intézkedéseit egyrészt a gyülekezet vezetői által, másrészt az egész gyülekezet aktív részvételével gyakorolja. Pl. az első 7 diakónus kirendelésénél az apostolok állnak elő a javaslattal – ők határozzák meg a minősítést, de a gyülekezetet szólítják fel: „Válasszatok ki magatok közül 7 férfit, akikről jó bizonyosságot tesztek, akik telve vannak Lélekkel és bölcsességgel...” (ApCsel 6,3).

Antióchiában a már szolgálatra kirendelt „próféták és tanítók” ismerik fel a Szentlélek kijelentése alap-

ján, hogy a köztük és velük szolgáló Barnabást és Saul új szolgálatra kell kirendelniük (ApCsel 13,1-3). Ezekből a versekből nem tűnik ki, de ahogyan a visszatérésük után fogadták őket, abból világos, hogy kirendelésük az egész gyülekezet aktív részvételével történt. (ApCsel 14,26-27).

Pál apostol a keletkező új gyülekezetekben is fontosnak tartja a szolgálatokra való kirendelést. Javaslatára „gyülekezetenként véneket választottak nekik... böjtölve és imádkozva az Úrnak ajánlották őket” (ApCsel 14,23). Az apostol részéről megnyilvánuló gondoskodás azt szolgálta, hogy az új gyülekezetekben is megfelelő lelki és gyülekezeti felhatalmazással végezzék a legkülönfélébb szolgálatokat.

Vannak, akik vitatják, hogy a kézzátétel és több más felelős szolgálati tevékenység helyi gyülekezeti kirendeléshez ill. felhatalmazáshoz volna „kötvé”. Hivatkoznak pl. Anániás szolgálatára, aki a damaszkuszi keresztyén gyülekezet tagjaként kézzátétellel és nagyon eredményesen imádkozott Saulért (a későbbi Pál apostolért) (ApCsel 9,10.17-18). Itt azonban csak arról lehet szó, hogy a bibliában nincs külön ismertetve, hogy ki volt ez az Anániás és milyen szolgálatra volt kirendelve (megbízva) a damaszkuszi gyülekezetben. Azt hiszem erre is áll, amit János ír, „ha azt mind megírnák / – amit Jézus és az apostolok tettek – / maga a világ sem tudná befogadni a megírt könyveket (Ján 21,15). Vagyis: az a „hiányosság”, hogy a Biblia nem mutatja be részletesebben Anániást, semmiképpen sem igazolás arra, hogy minden gyülekezeti felhatalmazás nélkül, emberi felbuzdulásból lehet a kézzátételt gyakorolni. Egyébként a Szentírás „tanítvány”-nak nevezi Anániást (ApCsel 9,10), ami valamilyen szolgálati elhívást és megbízást jelent.

„A kézzátételt minden hívó gyakorolhatja” álláspont hívei a Mk 16,17-18-ra is hivatkoznak. Itt ugyanis úgy tűnik, mintha a kézzátétel gyakorlásának csak az a feltétele lenne: „akik hisznek”. Természetesen igaz, hogy a kézzátételt bárki is csak a hit ajándéka által gyakorolhatja (1Kor 12,9). Kell, hogy a Szentlélek és a gyülekezet által nyert felhatalmazás mellett legyen hitbeli bizonyosságom a konkrét személyt és kérést illetően. Vagyis csak akkor imádkozhatom kézzátétellel bárkiért is, ha abban a konkrét esetben hiszem, hogy Isten akarata szerint cselekszem. Egyébként pedig a Mk 16,11-ből nyilvánvaló, hogy Jézus itt kizárólag a 11 apostollal van együtt, nekik adja a missziós parancsot és adja a felhatalmazást. A Szentírás tudatos elferdítése ezt az igazságot úgy értelmezi, hogy aki hitre jutott, máris indulhat, hogy másokért kézzátétellel imádkozzon. Bizony sok szellemi zűrzavar keletkezik ebből! Nem tételezhetünk fel gonosz szándékot azok felől a „lézengő ördögűzők” felől, akik az ApCsel 19,13 szerint „megkísérelték, hogy a gonosz lélektől megszállottak felett kimondják Jézus nevét”. Jézus nevében és Pálra hivatkozva tették ezt. Bizonyára többen valamiféle „sikerrel” is tehettek, míg a közéjük tartozó Szkéva-fiak alapos leckét kaptak: a Sátán csúfosan megszégyenítette őket (ApCsel 19,13-16). Ezt követően „félelem szállta meg” az Efézusban élő zsidókat és görögöket, hívőket és nem hívőket és „magasz-

talták Jézus nevét” (ApCsel 19,17). És a legfontosabb következmény: „A hívők közül is sokan eljöttek, megvallották és elbeszélték ilyenféle mesterkedéseiket”.

Nagyon fontos megértenünk tehát, hogy a hívők közül sokan „ilyenféle mesterkedést” űztek. Talán a friss megtérés buzgóságában – anélkül azonban, hogy Szentlélek valóságos uralma megvalósult volna bennük és ilyen felhatalmazást bárkitől nyertek volna – „ilyenféle mesterkedést” gyakoroltak, vagyis „megszállottak felett Jézus nevét kimondva” kézzátétellel gyógyítani, másokat megszabadítani akartak (19,13). Most azonban – Szkéva fiainak megrázó esete után – félelemmel kellett meglátniuk, hogy a mások gyógyulásáért és szabadulásáért végzett közbenjáró szolgálat nagyon szent és felelősségteljes feladat, amelyet nem lehet csak úgy személyes felbuzdulásból végezni (19,18).

Pál apostol Timóteussal kapcsolatosan kétszer is említi a kézzátétellel való imádkozást. Egyszer a „vének kézzátételét” (1Tim 4,14), másszor az Ő kezeiknek a rátételét (2Tim 1,6) említi. Valószínű, hogy a két igehely ugyanarra az eseményre utal, amikor Pál a vénekkel együtt kézzátétellel imádkozott Timóteusért.

Mindezek alapján ki kell mondanunk, hogy kézzátétellel való imádkozást – bármilyen céllal is – csak olyan újjászületett személyek gyakorolhatnak, akiket a Szentlélek erre felkent és ezt a felkenetésüket egy helyi gyülekezet felismerve, őket felelős szolgálatra kirendelte.

5. A kézzátétel célja

A következő fontos és nagy kérdés, hogy *milyen céllal* lehet és helyes valakiért kézzátétellel imádkozni. Az ilyen imádkozásnak *mindig konkrét célja kell legyen!* Nem találunk a bibliában kézzátétellel való imádkozást pontosan megnevezhető cél nélkül. Nem lehet ilyenformán imádkozni csak azért mert most ehhez támadt kedvünk, vagy mert valaki ezt kéri tőlünk. Már az Ószövetségben találunk példákat arra, hogy bizonyos céllal kézzátétellel imádkoztak valakiért. József kézzátétellel áldotta meg Efraimot és Manassét (1Móz 48,14). Mózes kézzátétellel rendelte ki Józsuet – utódját – a szolgálatra: „Megtelt bölcs lélekkel, mert Mózes ráhelyezte a kezét” (5Móz 34,9).

Jézus is gyakorolta a kézzátételt, de csak *alkalomszerűen*, az áldás átadásának nem egyetlen módjaként. Mk 6,5 szerint „néhány beteget – kezét rájuk téve – meggyógyított”. A betegek gyógyításának azonban *rendkívül változatos* módját látjuk Jézusnál. Előfordult, hogy „kinyújtva kezét megérintette” a beteget (Mk 1,41). Máskor csak *parancsolt* a betegnek („Kelj fel és járj” Mk 2,9; „Nyújtsd ki a kezedet” Mk 3,5; „leányka, ébredj fel” Mk 5,41 stb.). Előfordult, hogy a betegek érintik Őt (Mk 3,10; 5,27-29; 6,56 stb.). A kapernaumi százados szolgáját pedig a százados hite nyomán távolról gyógyította meg. Nincs tehát kialakult, vagy kötött módszer!

A másik cél, amiért Jézus kézzátételt gyakorolt, az *áldás kérése és átadása*. Kedves jelenet, amikor a gyermekeket ilyen módon áldotta meg Jézus (Mk 10,13-16).

Amikor Jézus tanítványait – mintegy előzetesen – Szentlélekkel ruházta fel, nem alkalmaz kézzátételt, hanem „rájuk lehelt és így folytatta: „Vegyetek Szentlelket! (Ján 20,22)

Az Újszövetséget tanulmányozva azt látjuk, hogy Jézus és az apostolok 4 céllal alkalmazták a kézzátétellel való imádkozást:

- /1/ A szolgálatra való kirendeléskor
- /2/ Szentlélekkel való beteljesedésért
- /3/ gyógyításért
- /4/ áldásért imádkozva.

Vegyük sorra őket.

/1/ *Szolgálatra való kirendeléskor*. ApCsel 6,1-6. A Jeruzsálemi gyülekezet 7 diakónust rendelt ki a szolgálatra. „Az apostolok elé állították őket és miután imádkoztak, rájuk tették kezüket”. Külön érdekessége ennek a kézzátételnek, hogy az *imádkozás után* tették kezüket a kiválasztottak fejére.

ApCsel 13,1-3-ban Barnabást és Sault rendelték ki arra a munkára, melyre Isten elhívta őket. Ennek a kirendelésnek – melyet böjtölés, imádkozás és kézzátétel által végeztek – az a különlegessége, hogy Saul már részese volt korábban kézzátétellel való imádkozásnak, amikor szeme meggyógyult és Szentlélekkel beteljesedett. Most egy új feladatra, külmisziós szolgálatra rendelte ki őt – Barnabással együtt – az antióchiai gyülekezet. A kézzátétellel való imádkozás tehát *újabb célfeladat érdekében ismételtető*.

ApCsel 14,23-ban arról olvasunk, hogy Lisztrában, Ikóniumban és a pizidiai Antióchiában Pál irányításával véneket rendelték ki a szolgálatra „böjtölve és imádkozva”. Itt nincs külön említve a kézzátétel, a korábbi leírásokból úgy tűnik azonban, hogy az ilyen kirendelésekhez hozzátartozott. Az is biztosra vehető, hogy Pál munkatársai – Silás, Titus, Epafrás, Filemon, Tichikus, stb. – hasonló kirendelésben részesültek, ha ez nincs is megemlítve a Szentírásban. Példa erre Timótheus kirendelése, amelyről – mint láttuk – két helyen is ír a neki szóló levélben Pál apostol: 1Tim 4,14 és 2Tim 1,6. Az is bizonyosra vehető, hogy a lisztrai, ikóniumi és antióchiai kirendelések példái annak, hogy az első keresztyén gyülekezetekben, létrejöttük után mielőbb, mindenütt hasonlóan kirendeltek szolgálattevőket.

Az 1Tim 3,1-13 versekben Pál a vének és diakónusok minősítését részletezi. Itt fontosnak tartja megjegyezni: „*De ezeket is meg kell vizsgálni előbb*, csak akkor szolgáljanak, ha kifogástalanok” (1Tim 3,10). Tehát a szolgálatra, kézzátétellel történő kirendelést nagyon szent és felelősségteljes eseménynek kell tekinteni. A lelkipásztornak, a gyülekezetet vezetőinek és az egész gyülekezetnek fel kell ismernie és meg kell győződnie arról, hogy akire kezüket ráteszik és érte imádkozva szolgálatra kirendelik, az az 1Tim 3,1-13-ban leírt minősítésnek megfelel. Az 1Tim 5,17-20 versekben Pál apostol szintén a vének felelősségteljes szolgálatáról ír és itt hozzászól: „a kézzátételt ne siesd el senkinél” (1Tim 5,21).

Összegezve tehát a Szentírás alapján kimondhatjuk, hogy a különféle szolgálatra való kirendelésnél helyes és fontos a kézzátétellel való imádkozás. Olyanoknál lehet igereszerűen alkalmazni, akiknek az élete a gyülekezet előtt is azt igazolja, hogy nemcsak a képessége, hanem a kipróbált szent élete is az elhivatottságát igazolja.

12/ *Szentlélekkel való beteljesedésért.* Pünkösöd napján *kézzrátétel nélkül* adta Isten az apostoloknak és a velük levő „mintegy százhusz főnyi sokaságnak” (ApCsel 1,15), hogy „megteltek mind Szentlélekkel” (ApCsel 2,4). A több mint 3 000 fős jeruzsálemi gyülekezetéről írja az ApCsel, hogy „amint könyörögtek, megrendült az a hely, ahol együtt voltak és megteltek mindnyájan Szentlélekkel” (ApCsel 4,31). Itt sem történt kézzrátétel. Kornéliusról és házanépéről olvassuk, hogy miközben Péter prédikált nekik „leszállt a Szentlélek mindazokra, akik hallgatták az igét” (ApCsel 10,44). Itt sem kötötte Isten ezt az ajándékát kézzrátétellel való imádkozáshoz. Ezekből az esetekből azt kell meglátnunk, hogy a Szentlélekkel való beteljesedést Isten a legkülönfélébb módon adja azoknak, akik erre vágnak, életüket Isten szolgálatára odaszánják. Általánosságban igaz, hogy Isten munkáját nem lehet liturgiákhoz, módszerekhez, bármiféle rendszabályhoz kötni. Sőt, ahol ilyesmit tesznek, Isten elfordul onnan és marad az üres életelen ceremónia (Jer 7,4-7).

Ugyanakkor fel kell figyelünk azokra a Szentírásban leírt esetekre, amikor *a kézzrátétellel való imádkozás eszköz volt* abban, hogy megtért hívő emberek vegyenek Szentlelket ill. életük egészen a Szentlélek uralma alá kerüljön. ApCsel 8,14-16-ban olvassuk, hogy a Samáriában megtért és bemerítkezett hívőkért Péter és János kézzrátétellel imádkozott. „Rájuk tették kezüket és részesültek a Szentlélek ajándékában (ApCsel 8,17). Fontos látnunk, hogy megtért hívő emberekért imádkoztak és nem a Szentlélek valamelyik ajándékát (karizmát) kérték, hanem imájuk által a Szentlélek személyét „vették”, vagyis teljességgel a Szentlélek uralma alá került az életük.

ApCsel 9,17-ben Anániás imádkozott Saulért, kézzrátétellel. Imájának kettős célja volt: „*hogy láss és megtejj Szentlélekkel*”. Tehát a testi gyógyulást és a Szentlélekkel való beteljesedést egyszerre kapta meg Saul a kézzrátétellel való ima által. Saul olyan „messziről” és olyan „pálfordulással” érkezett, hogy a Krisztussal való villámlásszerű találkozása után Anániás kezének érintése nemcsak testi gyógyulást és beteljesedést közvetített számára, hanem egyúttal a hívő emberek közösségébe való megérkezést is. Istennél nincs sablon, de mindig a célnak megfelelően munkálkodik.

ApCsel 19,6-ban Pál apostol kézzrátétellel imádkozik 12 efézusi hitben megújult személyért és „leszállt rájuk a Szentlélek”. Itt is figyelemreméltó, hogy a Szentlélek személye „szállt le” rájuk. Pál ezért imádkozott és nem valamilyen karizmáért. Akkor is igaz ez, ha ebben az esetben – talán éppen Pál meggyőzésére – a Szentlélekkel betelt efézusi testvérek „különböző nyelven beszéltek és prófétáltak”. Tehát mindjárt karizmákat is kaptak.

Tanulságos, hogy Pál a kegyelmi ajándékot (karizmát), melyet Timótheus szolgálatának jó ellátásához kapott Istentől, összeköti azzal a kézzrátétellel való imádkozással, amelyet akkor végeztek, amikor Timótheus – a vének és Pál – a szolgálatra kirendelték. (1Tim 4,14; 2Tim 1,6). Minden bizonnyal a kirende-

lése idején Timótheus már a Szentlélek teljes uralma alatt élő (tehát beteljesedett) ember volt. Hiszen szolgálatra csakis Szentlélekkel teljes embereket helyes kirendelni (ApCsel 6,3). Mi sem természetesebb tehát, hogy a szolgálatra való kirendeléskor helyes, sőt szükséges, hogy ne csak a Lélek uralmának teljességét kérjük, hanem olyan *karizmákat is kérjünk, amelyek az illetőt a szolgálatban hasznossá teszik.*

Timótheus példája azt igazolja, hogy az ilyen hitből fakadó imát Isten meghallgatja.

Összefoglalva elmondható, hogy a Szentlélekkel való beteljesedés megnyerése nincs a kézzrátétellel való imádkozáshoz kötve, de Istennek felkent eszközei – ha felmérve a szükségét erre kapnak indíttatást – kezdeményezhetik, hogy arra *felkészített személyekért* ilyen formán imádkozzanak. Lelki ajándékért (karizmáért) abban az esetben helyes imádkozni – ez a lelki fejlődés logikájából is következik –, amikor valaki már mint Isten gyermeke valamilyen szolgálatra nyer kirendelést.

Mindezeket figyelembevéve, amikor bemerítés után új tagokért kézzrátétellel imádkozunk, elsősorban a Szentlélekkel való beteljesedésüket helyes kérünk. Amikor pedig valakire szolgálatra való kirendeléskor helyezzük a kezünket, a beteljesedés mellett azért is kell imádkoznunk, hogy a Szentlélek adjon számára olyan karizmákat, melyek hasznossá és gyümölcsözővé teszik szolgálatát.

13/ *Gyógyításért való ima kézzrátétellel.* Napjainkban nagy mértékben elterjedt a gyógyításnak kézzrátétellel való kérése ill. gyakorlása. Ugyanakkor meglepő felfedeznünk, hogy Jézus és az apostolok *ritkán alkalmazták ezt a módot.*

Márk 6,5-ben olvassuk, hogy Jézus „néhány beteget – kezét rájuk téve – meggyógyított”. Gyakoribb azonban az, hogy Jézus parancsolt a betegnek (meg a halottnak is) és azok engedtek Neki (Márk 2,9; 3,5; 5,41; Luk 6,8; 7,14; János 5,12; 9,7; 11,43; stb.). Márk evangéliuma Jézus misszióparancsának részeként írja: „Azokat akik hisznek ezek a jelek követik: ... betegre vetik kezüket és azok meggyógyulnak” (Márk 16,15-18). Elfogadható bibliai módszerként tehát az, hogy a betegekért való közbenjáró imát – arra felhatalmazott személyek – kézzrátétellel mondják el. Ezt azonban csak akkor kell és helyes tenniük, ha ezt a beteg kéri, vagy erre különleges indíttatást kaptak a Szentlélektől. Jakab apostol tanácsolja a betegeknek, hogy „*hivassa magához a gyülekezet véneit, hogy imádkozzanak érte*” (Jak 5,14-15). Jakab itt nem említi a kézzrátételt, ami nem jelenti azt, hogy helytelen kézzrátétellel imádkozni a betegért, de azt mindenképpen jelenti, hogy Isten nem köti a kézzrátételhez az imameghallgatást (ebben az esetben külön hangsúlyt tett volna rá az apostol).

Az apostolok által történt csodák leírásánál nem jellemző, nincs kézzrátétel. ApCsel 3,6-ban Péter és János – mint Jézus – felszólítják a sántát a járásra. Ugyanezt teszi Pál Lisztrában (ApCsel 16,10). Péter ugyanígy felszólítja a 8 év óta beteg Éneást (ApCsel 9,34), majd a halott Tábitát (ApCsel 9,40-41) kézzrátétel nélkül. Tömeges gyógyulásról is ír a Cseleke-

detek könyve. Az 5,14-16 leírása szerint a nép kezdeményezése és „rohama” volt ez, és nem tartozott Péter által kezdeményezett és végzett szolgálatok közé. Az evangélium győzelmes hirdetése nyomán a Szentlélek erejének olyan kiadásáról van itt szó, amely egész Jeruzsálemet érintette. Pál körül is kialakult Efézusban hasonló helyzet. A Cselekedetek könyve itt így fogalmaz: „Isten nem mindennapi csodákat tett Pál keze által, úgyhogy a testén levő kendőket, vagy kötényeket is elvitték a betegekhez és a betegségek eltávoztak tőlük a gonosz lelkek pedig kimentek belőlük” (ApCsel 19,11-12). Az itt is nyilvánvaló, hogy ez a „roham” az emberek részéről indult, Pál nem ebben látta és végezte fő szolgálatát, hanem az evangélium hirdetésében.

Feltételezhető, hogy betegekért kézzel imádkozott. A gyógyulások és szabadulások azonban nem a „kezeből”, vagy a ruhadarabjaiból származtak, hanem az Evangélium győzelme volt ez a Szentlélek ereje által, mely itt is az egész várost hatalmasan betöltötte. Ezt nem lehet lemásolni, vagy utánózni, de ahol az Evangélium hasonló győzelemre jut, mindenütt megtörténhet. *Kézráttétellel való gyógyulásról* az ApCsel két helyen ír. Az egyik Saul (ill. Pál) szemének a meggyógyulása a 9,17 szerint, amikor Anániás közbenjáró imája nyomán – mint láttuk – Pál két nagy áldásban részesült: fizikai gyógyulást kapott és beteljesedett Szentlélekkel. Figyelemreméltó felismerés itt az, hogy Isten több áldást is adhat egyszerre.

A másik eset ApCsel 28,8-ban van feljegyezve, ahol Pál Málta szigetén a helytartó beteg édesapjáért imádkozik kézzel imádkozott és az meggyógyul. Ennek nyomán „a többi beteg szigetlakó is odament hozzá és meggyógyult” (ApCsel 28,9). A beteg szigetlakók gyógyításánál nincs említés kézzel imádkozásról. Csak feltételezhető, hogy azokért is hasonló módon imádkozott az apostol.

Összefoglalva megállapítható, hogy a Szentlélek készítésére és a beteg kérésére helyes – arra felhatalmazott személyeknek – kézzel imádkozni a betegért. Előfordulhat, hogy a Lélek indítására az imádkozó a kezdeményező, de az imameghallgatáshoz szükséges, hogy a beteg is készséggel fogadja. Nyilvánvaló, hogy a gyógyulás mindig Isten hatalma által adatik, de sokféleképpen történhet, és az nincs a kézzel imádkozáshoz kötve.

4/ *Ima kézzel imádkozással Isten áldásáért.* Gyülekezeti gyakorlatunkban *gyermekbemutatókor* és *házasságkötéskor* szoktunk Isten különleges áldásáért és megszentelő kegyelméért kézzel imádkozni.

A *gyermekéért* való imádkozásra Jézus maga mutat példát. Máté azt írja, hogy „rájuk tette kezét” (Máté 19,15). Márk szerint „ölébe vette őket és kezét rájuk téve megáldotta őket” (Márk 10,16). A külső formai különbség nem változtat a lényegen, akár kézbe véve, akár kezét ráhelyezve azért imádkozunk, hogy Isten áldása, kiváló kegyelme nyugodjon meg a gyermek egész életén... Amint Jézusoz is a szülők vitték a gyermekeket, helyes és igaz az a gyermekbemutató alkalmát a gyülekezetben a család ünnepévé tenni, amikor az egész család megjelenik Isten és a gyülekezet színe előtt.

A keresztyén gyülekezetben általános gyakorlattá lett, hogy *házasságkötés alkalmával az új párért kézzel imádkozunk*. A Bibliában nincs se példa, se tanítás, vagy parancs arra, hogy ezt így kell gyakorolnunk. Arról viszont ír a Szentírás, hogy a *házasság szent*, hogy a házasságban *Isten szerkeszti* egybe a házasságfeleket. Szó van arról, hogy a házasság *új és szent frigykötés*, amelyről kezdve „elhagyja a férfiú az atyját és anyját és ragaszkodik feleségéhez” (1Móz 2,24; Máté 19,4-6). Pál apostol „nagy titoknak” nevezi a férj és feleség közösségét, melyet szentségben Krisztusnak az Egyházzal kötött szent frigyéhez hasonlít (Ef 5,31-33). Az is nyilvánvaló a Bibliából, hogy Isten a vőlegény és a menyasszony egyesülésének – a menyegzőnek – az alkalmát ünnepélyes és szent frigykötésnek tekinti. Erre utal Jézusnak a kánai menyegzőn való megjelenése (Ján 2,1-12), Jézus példázata a királyi menyegzőről (Máté 22,1-14), vagy a Bányászművésznek leírása a Jel 19,6-9-ben. Mindezek alapján kimondható, hogy a *házasságkötés olyan szent és fontos új életkezdés* két ember életében, hogy a Szentírás egyetemes tanításával összhangban *helyes ilyenkor értük kézzel imádkozni és frigykötésükre, házasságukra Isten áldását, kegyelmének és Szentlelkének kiadását kérni*. Akkor merül fel probléma a házasságkötéskor kézzel imádkozással való imádkozást illetően, ha a házasságfelek frigykötése nem igeszerű, ill. ütközik a Szentírás tanításával. Pl. ha az egyik fél újjászületett hívő ember, a másik pedig nem (2Kor 6,14-18), vagy kérdéses lehet akkor is a házasság igeszerűsége, ha az egyik, vagy mindkét fél korábbi házassága válás miatt szűnt meg. Sajnos mindkét eset egyre nagyobb számban előfordul a hívők gyülekezeteiben.

Az ilyen esetekkel kapcsolatosan – látásom szerint – a kegyelem evangéliumának világossága szerint gondolkodva *minden esetben a személyeket és a helyzetüket komolyan megvizsgálva kell állást foglalni*. Nem lehet előre kialakított rendszabályokhoz kötni a döntést. A magam gyakorlatában kézzel imádkozással azokért imádkozom, akiknek házasságkötését igeszerűnek és Istentől valónak lehet elfogadni. Előfordult néhány olyan eset, amikor a házasságkötés igeszerűségét kétségesnek találva imádkoztam ugyan értük, de nem kézzel imádkoztam.

6. A kézzel imádkozás hatékonyságának titka

Mi történik a kézzel imádkozáskor? Milyen szellemi erők hatnak (vagy nem hatnak) ilyenkor? Hogyan lehet Isten szellemi hatalmát (vagy esetleg valamilyen más eredetű szellemi erőket) érintéssel – kézzel imádkozással – mintegy kiárasztani, továbbadni?

Nem könnyű, mégis – világos látás végett – meg kell kísérelnünk, hogy mélyre hatoljunk ezeknek a titkoknak.

Halandó, testhez, anyaghoz kötött emberek, a szellemi világgal hit által vehetjük fel a kapcsolatot. A hit az a csodálatos ajándék – az Isten képeire teremtett ember különleges képessége – mely által kapcsolatba léphet az anyagvilágon túli, transzcendens világgal.

Az Istennel és az Ő szellemi világával kapcsolatot létesítő hitet maga Isten az Ő szavának, az Igének a meghallása által ajándékozza az őt kereső és őt segítő

ségül hívó embernek (Róm 10,11-17). Az Istentől elszakadt és Vele szembenálló (sötét) szellemi hatalmasságoknak is meg vannak a maguk „igéi”, amelyek által kapcsolatot létesítenek az emberekkel.

Az Istennel és az Ő világával hit által létrejött kapcsolat fenntartásának és elmélyítésének legfőbb eszköze az Isten Igéje – annak olvasása, hallgatása és tanulmányozása – és az imádság. *Az imádság az a csodálatos kétoldali kapcsolat* – beszélő viszony – Isten és ember között, amely nemcsak a telefonhoz hasonlítható, hanem olykor magasfeszültségű elektromos vezetékhez is, amelyen át erőik áramlanak.

Az Istennel hit által fenntartott kapcsolathoz nem szükséges fizikai érintkezés (mint pl. az elektromos kapcsolathoz). Mégis azt látjuk, hogy Jézus néha igénybe vett materiális eszközöket, hogy a testhez, matériához kötött ember számára megragadhatóbbá tegye Isten – *anyagvilágon túli* – hatalmát. Pl. Simon anyósának „megfogta kezét” (Márk 1,31), a leprást „megszánta, kezét kinyújtva megérintette” (Márk 1,41). Nehéz volna felsorolni azt a sokféle módot, ahogyan Jézus Isten szellemi hatalmának átáramlására „érintkezési pontot” keresett és talált. Jairus lányának „megfogta a kezét” (Márk 5,41), a süketnémának „fülébe dugta ujját, majd ujjára köpve megérintette nyelvét” (Márk 7,33), a vaknak „szemére köpve, rátette kezét” (Márk 8,23), a meggyötört asszonyra rátette kezét (Luk 13,13), a születésétől vakot elküldte fürödni, miután sárral kente be szemét (Ján 9,6-7) stb.

A sokféleség arról beszél, hogy nem a fizikai érintkezés, vagy beavatkozás a lényeg, ezek csak közel hozták Isten szellemi hatalmát. Még inkább ezt igazolja az a sok eset, amikor egyszerűen parancsolt és a beteg meggyógyult, a vihar elcsendesült, a Sátán távozott. Jézus jól ismert (és ismer) minden embert. Jól tudta ki az, akinél „fizikai beavatkozással”, érintéssel is erősíteni kell Istenhez, az ő szellemi világához való kapcsolódást.

A kézzel való érintkezés tehát ilyen fizikai érintkezéssel is erősített kapcsolatteremtés Istennel. A kézzel való érintkezésnél az imádkozó az a csatorna, amely a kapcsolatot – Isten áldásának, szellemi ajándékának átáramlásához a lehetőségét – közel hozza, megragadhatóbbá teszi. A csatornának egyik vége Istenhez kapcsolódik, a másik ahhoz a személyhez, akiért kézzel való imádkozunk. *Itt három tényező nagyon fontos:*

1/ *Ténylegesen Istenhez kapcsolódjon a „csatorna”.* Döbbenetes igaz, hogy kapcsolódhat más, Istentől idegen szellemi „hatalmasságokhoz” is! Előfordulhat, hogy csak az imádkozótól indul a „csatorna”. Így a kézzel való imádkozás nem lesz több pszichikus élménynél és esetleg azt követő csalódásnál.

2/ *A másik fontos tényező a csatorna tisztasága.* Csak úgy áradhat át Isten kegyelme és ajándéka a csatornán, ha az tiszta. Vagyis ha a kézzel való imádkozó *Krisztus felében megtisztulva, a Szentlélek által a szolgálatra felkenve és hittel imádkozik.* (Azzal a hittel, hogy Isten ténylegesen cselekszik és nem csak egy látványos szertartást gyakorol.)

3/ *A harmadik, nem kevésbé fontos tényező, hogy a „csatorna” másik végén az a személy, akiért kézzel való imádkozunk, megtisztult, megüresedett szívvel és hit-*

tel fogadja nemcsak az imát, hanem főként Istennek azt az áldását és ajándékát, amelyért imádkoznak felette.

7. Az elfogadás felelőssége

Az eddigiekben a kézzel való érintkezés gyakorlásának a felelősségéről és céljáról, valamint hatékonyságáról szövegtünk. Mindezek nyomán azoknak a felelősségéről is szeretnénk röviden szólni, akik igénylik, vagy elfogadják, hogy értük kézzel való érintkezéssel imádkozzanak.

Mindenkinek a személyes felelőssége, hogy kinek a kézzel való érintkezéssel való közbenjáró imáját igényli, vagy fogadja el. János apostol írja: *„Szeretteim ne minden léleknek higgyetek, hanem vizsgáljátok meg a lelkeket, hogy azok Istentől való-e, mert sok hamis próféta jött el a világba”* (1Ján 4,1). Fájdalmas emlékként jön előm egy fiatal hívő, elvált tanárnő esete, aki gyötrelmes vergődésében a következőt mondta: *„Tudom, minden hiába, nekem ilyen tövises úton kell élnem az életemet!”* – Miért? Honnan veszed ezt? – kérdeztem tőle... Akkor elmondta, hogy évekként azelőtt valaki kézzel való érintkezéssel imádkozva érte, prófétálta neki: *„lányom, látom”* – mondta – „tövises úton fogsz járni!” És ez a „prófécia”, mint valami ráolvasás rákötődött a lelkére... és járta tovább tövises útját... Ez nem a Szentlélek munkája volt. Hiszen „ahol az Úr Lelke ott a szabadság” (2Kor 3,17).

Ma is akadnak Simonok, akik gyülekezeti kirendelés nélkül (talán?) teljes jószándékkal felhatalmazzák magukat és felajánlják, hogy kézzel való érintkezéssel tusakodva imádkozzanak, őszintén többre vágyakozó hívőkért. (Manapság leggyakrabban a Szentlélek-kereszttségért és annak „hitelesítő” jeleként a nyelveken szólás karizmájáért, vagy valamilyen betegségből való gyógyulásért szoktak imádkozni). A több iránt való vágyakozás nagyon jó és helyes. A gyógyulásra való vágyakozás is természetes. *Nem közömbös azonban, hogy hol és ki által kívánjuk kielégíteni ezt a vágyat.* Az érzelmi túlfűtöttség nem azonos a józansággal, az erő és a hatalom Szentlelkének a kenetével! *„Gyümölcsseiről ismeritek meg őket”* (Mt 7,16). Mielőtt valakinek a kézzel való érintkezéssel való imáját elfogadjuk, meg kell győződnünk az illető életének személyi, családi, gyülekezeti hátteréről, tanításának evangéliumi tisztaságáról és annak a célnak az igeszerűségéről is, amiért imádkozni kíván.

A „lézengő ördögűzők” ma is járják a világot. A helyett, hogy otthonukban, vagy saját hazájuk és házuk táján – ahol ismerik őket – élnek meg keresztényiségüket, feltűnnek egy-egy gyülekezetben vagy hívő csoportban, konferenciákat tartanak és mindjárt felhatalmazzák magukat arra, hogy ördögöt űzenek és extrém karizmákért kézzel való érintkezéssel imádkozzanak.

Komoly vizsgálódásra van szükség mielőtt közösséget vállalunk a közénk érkező misszionáriusokkal és „prófétákkal”. Akár külföldiek azok, akár hazaiak. Azért is szükség van a megvizsgálásra, mert természetesen van köztük tiszta és józan, aki tényleg Krisztus követségében jár. Az ilyenek azonban nem tolatkodóak, nem ajánlják mindjárt magukat, még kevesebbet azt, hogy kézzel való érintkezéssel „ajándékokat” és gyógyulást osztogassanak.

Ha valaki egy öltönyt, vagy más ruhadarabot vásárol, hát még ha egy kocsit, vagy egy házat akar venni: alapo-

san megvizsgálja, megismerkedik a minőségével, az eredetével; a készítésével és a használhatóságával stb. Még ezeknél is nagyobb jelentőségű az, hogy milyen szellemi hatás és befolyás alá kerül az életünk egy kézzárattételrel való ima által. Ez esetleg nemcsak a földi életünk további folyását, hanem az üdvösségünket és mások üdvösségét és örök életét is meghatározhatja, jó vagy éppen ferde irányba fordíthat bennünket.

Összegezve tehát a kézzárattétel dolgát nagyon szentül kell kezelnünk. Csak azok gyakorolhatják, akik Istentől és egy gyülekezettől erre felhatalmazást nyertek. Csak az Igében meghatározott célokért tehetik. Hasonlóan nagy felelősség a kézzárattétel igénylése és elfogadása is.

Irodalom

Chuch Smith: A Szentlélek – Alföldy Boruss D.: A pünkösdista és az ún. karizmatikus mozgalom rövid áttekintése és bibliai vizsgálata – Derek Prince: A keresztyénség hat alaptanítása – Lewi Pethrus: A szél fúj, ahová akar – Alexander Sibel: Krisztus gyülekezete tévelygések veszélyében – Éliás József: A következő lépés – A. A. Allen: Korunk démoni megszállottsága és a szabadulás – A. Seibel: Az igazság szelleme és a megtévesztés szelleme.

Kovács Géza

EMLÉKEZZETEK MEG!

A magyarországi baptisták teológiai képeztesítésének centenáriumán 1893–1993

*„Te pedig azokat szóljad, amik az egészséges tudományhoz illenek.”
(Titusz 2,1)*

Száz éve annak, hogy négy éves teológiai tanulmányuk befejezése után 1893. júniusában hazaértek Hamburgból azok az ifjak – Balogh Lajos és Udvarnoki András –, akiket az akkori misszióbizottság 1889-ben azért küldött ki, hogy ott ismereteket szerezve álljanak majd a hazai baptista misszió szolgálatába. Mivel ez a tény mérföldkő volt a Magyarországi Baptista Misszió életében, tisztelettel hajtunk fejet a centenárium alkalmával a tisztán látó atyák előtt, akik ezzel megnyitották a teológiai fejlődés útját az újonnan szerveződő fiatal közösség előtt. Ugyanakkor Istennek adunk hálát, hogy Szentlelke által kiválasztott és alkalmassá tette közösségi életünk vezetésére azokat, akik engedelmessé tudtak hívó szavának.

Régi tapasztalat, hogy egy újonnan megjelenő lelki közösség akkor számíthat környezetére – társadalmi és egyházi – elismerésére, amikor meg tudja határozni szervezeti szabályzatát, teológiai látását, ismertté teszi identitását, s megfogalmazza hitvallását is. Ehhez pedig szükséges, hogy ne csak létrejőjön, megszülessen – természetesen újjászületések által is –, hanem éljen, fejlődjön, teológiai látása letisztuljon. Ehhez a tisztánlátáshoz pedig teológiai képzésre van szükség, ami kialakulhat – egyéni, illetve autódidakta képzés által –, de hamarabb és eredményesebben intézményes képzési módon.

A magyarországi baptisták közel 150 éves történetéből több mint négy évtized telt el addig, amíg a teológiai képeztesítésükre sor kerülhetett volna. Igaz, hogy

ebből az időszakból a három első évtized (1846–1875) a 48–49-es szabadságharc elvesztése és az utána következő „Bach korszak” fojtogató légkörében, amiben minden hazai protestáns egyház szenvedett – mivel e korban mind az gyanús, ami nem volt katolikus –, a kezdődő baptista misszió csak mint bűvő patak létezett.

A század utolsó negyedében azonban olyan ébredési hullám következett az Alföldön és Pest környékén, hogy a századfordulóra több mint 10 000 felnőtt hitvalló (bemerített) tagot tudott a baptista közösség tajaiként regisztrálni. Mindezt anélkül, hogy az úttörő parasztapostolok bármiféle teológiai képzésben részesültek volna. Őket tényleg a Szentlélek készítette fel az evangélium hirdetésére és az vezette a lélekmentő szolgálatban.

Ez a magyarázata, hogy bár előbb nem, de ebben a közegben már megszületik az egyre duzzadó közösség életének továbbvezetéséhez a teológiai képzés igénye. Lehet, hogy ösztönösen, de mintha úgy érezték volna rá ennek szükségére, amint a debreceni nagy prédikátorok egyike – Komáromi Csipkés György –, aki már tudatosan meg is fogalmazta:

„A prédikátor jobban el lehet egyik szemé nélkül, mint az egészséges szent tudományokban való jártasság nélkül.”¹

Bár ezek az úttörők, csak laikus igehirdetők, de mint a baptista misszió magyarországi megjelenésének munkálói, áldott eszközöknek bizonyultak Isten kezében, akik prófétai ihletessel és hittel vállalták az

ugartörés áldozatos, sokszor erőfelettien nehéz munkáját. Ez a magvetés, amit felülről kapott karizmával oly csodálatos módon végeztek, kikelt, szárbaszókott és kalászokat érlelt a múlt század utolsó negyedében.

Ezek között tiszteljük Kornya Mihály (1844–1917) evangélistát, aki négy évtizedes úttörő missziói munkája során, néhány osztályos népiskolai képzéssel is 15 000 megtérőt részesített bibliai keresztségben (bemerítés). Így lett a századfordulóján Európa legeredményesebb misszionáriusa.

„Ez a statisztika Kornya Mihály munkáját Európában is az első helyre állítja. Magyarországon a szaporulat csaknem annyi százalékban van kifejezve, mint 17 európai országban együttvéve (1883–1907 között)” – EBF alakuló konferencia statisztikája – Berlin.²

A baptista gyülekezetekben világszerte a hívők bármilyen szolgálatot, illetve tisztséget rábíztak teológiai képzésben nem részesült egyénekre is, de elismerték a teológiai ismeretek szükségességét. A minden idők legeredményesebb baptista igehirdetője Charles H. Spurgeon (1834–1892), a „prédikátorok fejedelme” sem végzett teológiát, de fontosnak látta és alapított teológiai intézetet Londonban.

A magyarországi baptista misszió legdinamikusabb fejlődése idején az 1880-as években külön értékelendő, hogy a nagy lendülettel dolgozó és páratlan eredményeket elérő atyák nem szédültek meg az eredmények láttán. Nem mondták, hogy ez így is megy, hanem fontosnak ítélték, hogy két erre alkalmas fiatalembert keressenek, és elküldjenek Hamburgba, hogy ismereteiket bővítsék és mélyítsék az első európai baptista teológiai szemináriumban, amit 1880-ban alapítottak.

Az ügyintézését Meyer Henrik (1842–1919) a közösség akkori vezetője végezte, de a nagy öregek missziói bizottsága – Kornya, Tóth stb. – hagyta jóvá.

*„A kápolnaépítés (1884–1887 között) nagyon igénybe vett. Mikor az építkezés befejeződött, olyan ifjakat kerestem, akiket a hamburgi szemináriumba szerettem volna küldeni. A legfontosabb személyi vonatkozások tekintetében mások ajánlására voltam utalva, mert nem ismertem minden ifjút. Két fiatal testvér személyére hívták fel a figyelmemet, az egyik Balogh Lajos, (1863–1919), akit Kornya testvér merített be. A másik egy szadai, pestkörnyéki ifjú, név szerint Udvarnoki András (1865–1945). Mindkettő szegény, napszámba járó ifjú. A német nyelv elsajátítása céljából 1888-ban Pestre jöttek. Gyülekezetünkben egy volt népiskolai tanító foglalkozott velük. Bergmann segítségével olyan formában gondoskodhattunk róluk, hogy nyelvtanulmányaik mellett iratterjesztői munkát végeztek... Új öltöny vásárlására is adtam pénzt... Szeminárista testvéreinknek zsebpénzre is volt szükségük... hat-ezer guldent áldoztunk rájuk...”*³

Megemlítem, hogy a világ első baptista egyetemét Bristolban (Nagy-Britannia) alapították 1679-ben, 314 évvel ezelőtt, ami ma is működik. Évszázadok során Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban több világhírű teológiai iskola létesült; pl. Spurgeon

College Londonban; McMaster University Hamilton, Ontario, Canada; vagy az ezektől jóval nagyobb, Southeru Baptist Theological Seminary Louisville (Lujvill) Kentucky, USA. Ezekkel ma is jó kapcsolataink vannak. Közülünk többen folytattak itt tanulmányokat és szereztek doktori címeket.

Európában az első baptista teológiát Hamburgban 1880-ban alapította Joham Gerhard Oucken (1800–1884). A szeminárium (Teológiai Főiskola) azóta is működik, ebben nyertek képesítést 100 évvel ezelőtt 1889–1893 között az első magyar lelkészek. Az európai kontinensen kialakult gyakorlat az, hogy országonként egy-egy iskolában nyertek képesítést a baptista lelkipásztorok. A hamburgi után alapították Stockholmban a „Bétel Szemináriumot”, ami ma is működik, és Rómában Ludovico Paschetto által alapított teológiát, de az 32 évi működés után megszűnt. Ezután alapította Budapesten 1906-ban Udvarnoki András és Balogh Lajos a ma is működő Baptista Teológiai Akadémiát, amelynek ma már 76 beírt hallgatója van.

A teológiai tanintézetek alapítása azonban nem ment mindenütt símán, se hazánkban, se külföldön. A teológiai oktatás kérdésében azon oszlottak meg az atyák, hogy kívánatos-e a képzettségen alapuló szolgálat. Egyesek úgy vélték, hogy a képzettséggel – emberi tanulással akadályozzuk a Lélek munkáját. Sámuel How, baptista prédikátor pl. 1693-ban Londonban Coleman Street rőpiratot készített a következő címmel:

*„A Lélek oktatása elegendő emberi tanultság nélkül: tanulmány annak bizonyítására, hogy az emberi tanulás egyáltalán nem segít Isten Igéjének lelki megértésében.”*⁴

Még határozottabban állt szemben a teológiai képzetetéssel Thomas Colliger, aki 1651-ben így érvelt;

*„Csak az Antikrisztus szelleme igyekszik emberi segítség által pótolni Krisztus Lelkének a helyét, vagy igényét, és ha ezt megnyerte, büszkévé lesz rá, azzal megcsalja önmagát és bálványá teszi. Ugyanakkor becsmérelni meri az Úrnak és szentjeinek a Lelkét és erejét.”*⁵

A későbbiekben még kiderül, hogy a hazai talajon is voltak ellenzők. De Isten adott annyi bölcsességet a felelős őrállóknak, hogy e nemes kezdeményezést meg nem gátolhatták.

Köszönhető ez annak is, hogy a hazai baptistáknak mindig jó kapcsolatuk volt a külföldiekkel, különösen Hamburggal. Ugyanis a baptista misszió magyarországi kezdeményezői – Rottmayer János (1818–1901), Vojka János (1824–1895) Marschal József (1820–?) – Hamburgban tértek meg, akiket J. G. Oncken merített alá 1844-ben, és két éves teológiai kurzus után 1846-ban jöttek haza osztrák-magyar területre missziót kezdeni. A lelkipásztorukat J. G. Onckent pedig feleségével és öt társával együtt, mint Európában az elsőket Dr. Sears Barnabás teológiai tanár – Hamilton Canada – merítette alá Hamburgban 1834. április 22-én az Elbába.

Az első munkáját folytató Meyer Henrik is J. G. Oncken mellett készül fel a missziómunkára, aki

1873. március 6-án érkezett Budapestre. Bizonyára ez az isteni gondviselés által örökölt szemlélet eredményének köszönhető, hogy Balogh Lajos és Udvarnoki András hamburgi kiküldetése (1889–1893) előtt is voltak hosszabb-rövidebb ideig tanulmányúton a Hamburgi Teológián a prédikátorok pl. „Meeris Ágoston (1847–1930) bécsi prédikátor 1880–1881-ben. Meyer Henrik (1842–1919) budapesti prédikátor 1882–1883-ban. Stevcsek Mátyás (1852–1903) Vavrisovóból – Felső Magyarország, Liptó megye – 1885–1886-ban.”⁶

A fenti állítást támasztja alá az a tény is, hogy nem csak személyi, hanem szervezeti kapcsolatot is teremtettek nemzetközi vonalon pl. a német szövetség hamburgi konferenciájához 1879 júniusában levelet küldenek Budapestről csatlakozási szándékkal. A levél 11 aláírója között van Meyer Henrik, Hempt Adolf, Lotz János és mások.⁷

Ennek természetes folytatása, hogy a 1905-ben Londonban megalakult Baptista Világszövetségnek és az 1908-ban Berlinben megalakult Európai Baptista Szövetségnek is a megalakulásától tagjai lettek.⁸

I. Új korszak a baptista misszióban

Hamburgból 1893 júniusában tért haza az első két teológiailag képzett, magyar igehirdető Balogh Lajos és Udvarnoki András. Megjelenésük új korszakot nyitott a magyarországi baptisták történetében. Az előző évben 1892-ben volt az ún. „osztrák-magyar prédikátorok konferenciája” Budapesten, amelyen 24-en vettek részt. A főtéma: a belmisszió helyzete. Ezen belül itt tárgyalnak az ifjak – Hamburgból hazatérő végzett hallgatók – jövőbeni feladatáról és munkaköréről is. Ezt a tervet azonban nem mindenben fogadták el a hazaérkező fiatalok. Nekik már más koncepciójuk alakult ki, és a következő időkben természetesen az érvényesült.

Balogh Lajos Kornya Mihálytól népes gyülekezeteket kapott, majd lelkesen munkához látott Hajdúböszörmény központtal. Egy bécsi evangélikus lap azt írja róluk 1894-ben, hogy

„...néhány hónap alatt 262 tagot nyertek meg Jézus Krisztus számára.”

Udvarnoki András, illetve Szabó András gyülekezetét vény vezetésével jött létre 1894-ben a magyarországi nemzeti függetlenségi törekvéseinek jegyében Tahitófalu a budapesti és környéki gyülekezetek – a Budapest Wesselényi u. Meyer Henrik által vezetett német gyülekezettől – független magyar missziója.

Az új koncepcióval rendelkező teológiailag képzett missziómunkások fontosnak látják az evangélium hirdetését a lélekmentő munka mellett az egész közösség szervezését, a munka koordinálását. Ezért 1895. februári konferencián (Rákoscsaba) elhatározzák és március 15-én megjelent egyházunk máig hivatalos lapja (98 éve) a „Béke hírnök”, amely akkor kéthetenként 500 példányban – ma hetenként 6 000 példányban jelenik meg. A lap elsősorban a magyar baptista missziót szolgálta. Szerkesztője volt Udvarnoki András, Csopják Attila. Egy hónappal később

megjelenik szintén magyar nyelven Meyer Henrik szerkesztésében az „Igazság Tanúja” című lap.

A fiatal munkásokat alig, hogy felavatják lelkipásztorrá – Balogh Lajost 1894. február 27-én, Karcagon (Meyer Tóth és Kornya is jelen van) ettől kezdve csak a misszióknak élt. Csopják így jellemzi:

„Éjjel nappal dolgozott, utazott, konferenciákon vett részt, tervezett, intett, dorgált, és fenyített. Gyülekezete rövid időn belül az ország egyik legnagyobb gyülekezetévé fejlődött. Hamarosan akkora kápolnát épített, amely 1200 személyt képes befogadni a jó száz tagú gyülekezettel...”⁹

A gyülekezete létszáma hamarosan 300-ra emelkedett. Hajdúböszörményben 500, misszió területén pedig több mint 2 000 személyt merített be. Minden gyülekezetet miután megerősödött, önállósított. 1905-ig hat önálló körzetet alakított. A gyermekmisszióra is nagy gondot fordított. Ő indította meg és adta ki a „Hajnalcsillag” (1899–1919) gyermeklapot, a „Vasárnapi tanító”-t (1897–1919). De nem feledkezett meg az elaggott öregekről sem. Ő alapította meg a ma is működő kiskőrösi (1905) és a hajdúböszörményi (1910) szeretetházat – akkor menház – amiknek haláláig (1919) főgondnoka volt.

Mint író és szerkesztő is kiemelkedik az úttörő munkások közül. A fenti folyóiratok mellett 1899-től havonta jelenteti meg C.H. Spurgeon prédikációit – „Üdv-Üzenete” címen. A keresztyén erkölcs tan című tankönyvét 1900-ban adja ki. Majd Karácsonyi versek I-II. kötetét jelenteti meg és a „Múlt, Jelen, Jövő” című naptárt rendezi sajtó alá. 1902–1912-ig a Nemzetközi Bibliaolvasó Naptár kiadásán is dolgozott. Munkatársa volt az 1905-ben kiadott „A hit hangjai” című énekeskönyvnek, 1907-ben pedig a „Búcsúhangok” című temetési énekgyűjteményt adta ki. Írásai irodalmi mértékkel mérve ha nem is jelentősek, de az evangélium ügyében akkor nélkülözhetetlenek voltak.

A másik hamburgi teológus, aki a századfordulótól a magyarországi baptista misszióknak meghatározó egyénisége lett, Udvarnoki András. Míg Balogh Lajos elfogadja a hajdúsági gyülekezetek pázstorlását, ő Pest környékén kezd tevékenykedni, és Budapest székhellyel fejt ki eredményes munkát.

Szabó András (1860–1943) a tahitófalu gyülekezet vénje – később prédikátora – indítványára hívják meg a szigetközi gyülekezetek (Tahitófalu, Szigetmonostor, Pócsmegyer) prédikátori szolgálatra. Ezzel egyidejűleg kimondták a Budapest Wesselényi utcai gyülekezettől való elszakadásukat, amit egymás után követtek a pestkörnyéki magyar ajkú gyülekezetek. Majd 1894-ben Udvarnoki vezetésével elkészítik a „függetlenségi nyilatkozat”-ukat. A Pest megyei gyülekezetek és Tahitófalu, Budapest, Pócsmegyer, Szigetmonostor, Szokolya, Órszentmiklós, Szada, Rákoscsaba, Dab – egy körzettel alakultak és vezetőjükké választották Udvarnoki Andrást.

Az 1895-ös mozgalmas esztendőben köt házasságot. A gyorsan növekvő pesti gyülekezet kérésére beköltözik a Hunyadi u-i bérelt helyiségbe. Ez lesz a körzet székhelye. Itt történt 1896-ban az ünnepélyes

felavatása, amit Meyer Henrik végez. Majd 1903-ban megvásárolja a gyülekezet a Kistemplom u. 12. szám alatti épületet, s a porta Nap u. 40. oldalára megépítik az első imaházat. 1927-ig lesz ennek a gyülekezetnek lelkipásztora. Vallomása szerint maga is együtt nőtt lelkileg a Nap u-i gyülekezetrel. Időt, fáradságot nem kímélve gondozta a gyülekezetet. Vállalta Balogh Lajossal együtt és felváltva az egész magyarországi közösség vezetését és gondjait, hisz több cikluson át volt a szövetség elnöke egészen 1927-ig.

Munkába állásuk után Balogh Lajossal már 1896-ban folyamodtak állami elismerésért, amit csak 1905-ben kaptak meg. Munkatársai állították össze a „Hitvallomás”-t, az ún. „Ócsai hitvallás”-t és az egyházszerkezeti szabályzatot, amelyet 1905-ös Ócsai Közgyűlés fogadott el és lett az elismerés alapokmánya.

Ezt szerette volna Meyer Henrik már három évvel előbb elérni. 1876-ban érkezettnek látta az időt, hogy az induló közösségnek elismerést szerezzen, amit azonban csak az utódok tudnak kieszközölni. De Irányi Dániel, Somic Pál, Papp Kovács Gábor képviselők, Szapári Gyula államtitkár, Csáki Albin kultuszminiszter és Tisza Kálmán miniszterelnök ajtaja is megnyílt előtte.¹¹ Bizonyára az 1895-ös választási törvény létrejöttében az ő erőfeszítése is benne van. Leírja, hogy milyen állapotokat talál a kiengedés utáni Magyarország közéleti és társadalmi platformján.

„Borzasztó a hitelenség, vallástalanság, kökémény szívek, nagy a szegénység, lakásínség... Nincs idő, hogy boldoguljanak az emberek, még vasárnap is dolgoznak... Nagy a vallási türelmetlenség. A más hitnézetűekre börtön, kitoloncolás, ütlegetés, életveszélyes fenyegetés vár. Addig fáradozik amíg el nem éri, hogy a vallásszabadság és a vasárnapi munkaszünet ügyében patronusokra nem talál...”¹²

Hosszas parlamenti viták után született meg az új választási törvény, az 1895-ös 43. törvénycikk, amelynek az egyes pontjai máig hatályosak. De a baptisták elismertetése még 10 évet késett. Pedig ennek volt függvénye egyrészt, hogy a missziómunkások megszabaduljanak a felesleges zaklatásoktól. Legálisan vásárolhassanak a közösség – és ne magán-személyek nevére ingatlanokat, imaház és lelkipásztor lakásokat. Építhessenek az öregeknek szeretetházat, az árva gyermekeknek árvaházat, temetőt, egyházi iskolát, nyomdát és a lelkipásztorok nevelésére teológiai szemináriumot.

Bár a nagy öregek és a teológiát végzett fiatalok egyaránt szükségét érezték a missziómunkások képzésének, de elismertetési rendelet nélkül erre nem volt jogi lehetőség. Bizonyítja ezt a két fiatal lelkes többszöri próbálkozása. Pl. Udvarnoki András alig hogy hazaérkezik, éppen hogy csak tanácskozássra hívják meg a szigetközi gyülekezetek Tahitótfaluba, első dolga, hogy szervezetté tegye a gyülekezetet, tanácskozást tart, diakónusokat választat és pénztárkönyveket fektet fel, buzdít az adakozásra.

„Van /a./ kápolna építésre való gyűjtés... az /b./ állandó missziós kiadásokra... Azután harmadszor a /c./ misszióiskolára való adakozás lenne... Kosztán testvér javasolja, hogy karácsonyra legyen egy szeretetvendégség, és annak bevételét misszióiskola fenntartására kellene fordítani.”¹³

A felvett jegyzőkönyv bizonyítja, hogy tervbe vették a misszióiskolát, mert szükségesnek látják még oly kezdetleges módon is, hogy a gyülekezet vagy körzet laikus igehirdetőinek, illetve munkásainak rendezzenek teológiai tanfolyamot.

Ugyanezt tette Balogh Lajos is a saját munkaterületén, aminek több bizonyítéka is van.

„Addig azonban, míg a baptista szövetség teológiai iskolát állított volna fel, meg kellett elégedni rövidebb tanfolyamok tartásával. Balogh Lajos prédikátor már tartott saját körzetében pár hónapos oktatásokat, mielőtt 1899 őszére az országos konferencia egy hat hónapos misszióiskolai tanfolyam tartásának megkezdését határozta el...”¹⁴

A másik bizonyítékot a Berettyóújfalui Baptista Gyülekezet első jegyzőkönyvében találtam.

„A Magyarországi Baptisták Szövetkezeti gyűlésének végzése fel lett olvasva. Ezen végzés a – „Misszióiskola” – és az ottan tanulók érdekében van. A végzés ez: hogy minden tag az iskola fenntartására 20 krajcár azaz 40 fillérrel kell hozzájárulnia. Aki többet tehet, jobban téssen. Kézfeltartással elfogadtatott.”¹⁵

Ezt a tanfolyam ügyet a Békehírnök is közli. Ugyanis már 1899. február 15-16-án Budapesten, a Wesselényi utcában tartották közgyűlésüket a magyarországi baptisták gyülekezeteinek küldöttei, amely szerint a 6. tárgysorozati pont erről szól.

„Misszióiskola munkás testvérek kiképzetésére”¹⁶

Udvarnoki András így érvelt a misszióiskola mellett;

„A fennálló munkaerőhiányon némileg a misszióiskola által lehetne enyhíteni...”¹⁷

Javaslatának támogatói között volt Meyer Henrik is, aki így szólt:

„Ez a gondolat engem már régóta foglalkoztat, hogyan adhatnánk meg testvéreinknek a szükséges képzést.” A munkások képzésének célját így fogalmazta meg: „...azt akarjuk, hogy testvéreink tanultak és okosak legyenek, de ehhez megkívánható, hogy... kivessék magukból a beképzeltséget, és a haszonlesést, önbölcsességet, önzést, öngazságot. Mikor ez megtörtént, és ha sok jó, szükségést és hasznosat megtanultak, azután lesznek képesek rá, hogy megértsék: milyennek kell lenni, mit kell tenni, miként kell élni, és tanítani.” A fölvetett gondolatok ma is időszerűek.¹⁸

A konferencia megválasztotta az „Iskolai Bizottság”-ot. Tagjai lettek: Balogh Lajos, Csopják Attila, Meyer Henrik, Péter Gyula, Szabó András és Udvarnoki András. Az iskola beindítását 1899. őszére határozták el, hat hónapos tanfolyam keretében. Tanévnyitás október 15-én. A teológiai tárgyak tanítására megbízták Balogh és Udvarnoki testvére-

ket, a reál tárgyak tartására pedig Csoják Attila Pénzügyminisztériumi számtanácsost.

A tanfolyam hallgatói valamennyien gyülekezeti vezetők, házas emberek, a baptista misszió addig kipróbált oszlopai voltak. Pl. Szabó András Tahitótfaluról, aki Ócsán, Irsán, Rákoscabán, Tahitótfalun lelkipásztorként szolgált. Varga József Szokolyárról, aki egy életen át a gyülekezete oszlopa volt, akik nélkül nem alakult volna ki az általam is ismert gyülekezetek karaktere, ahogy bevonultak a magyar baptista missziói történelmébe.¹⁹

1900. március 21-én megtartották az első magyarországi baptista teológiai tanfolyam záróvizsgáit 22 hallgatóval. „Szép eredménnyel” ért véget az első kezdeti próbálkozás, amint a Békehiérnök tudósított róla.²⁰ Már másnap a missziómunkások szolgálatbaállításáról tanácskoztak a Bp. VIII. ker. Hunyadi utcai imaházban, ahol a tanfolyamot is tartották.

A második, illetve a következő tanfolyamot már Debrecenben a Berek utcai baptista imaházban tartották, amelyről a Békésen tartott országos konferencia így döntött, az 1900/1901-es tanévre vonatkozóan. Itt Balogh Lajos adta elő a teológiai és Kratovaki Ernő tanár a reál tárgyakat.²¹

A hallgatók toborzását Balogh Lajos körlevéllel végzi a tiszántúli, illetve hajdúsági és bihari gyülekezetekben. Volt ahol harcot jelentett a gyülekezeti munkást egy időre elszakítani.

„Balogh Lajos testvér körlevele felolvastatott, amely abban áll, hogy Molnár János testvért a 6 hónapi iskolára bocsássuk el október 2-től kezdve... A hat hónapi iskolába való léte hosszúnak látszik a gyülekezet némely tagja előtt. És a nyári időszakot tartaná e célra alkalmasabbnak nem a telet. A gyülekezet felvilágosítást óhajt erről Balogh L. testvértől.”²²

A gyülekezet elküldte munkását a tanfolyamra természetesen. Sőt az 1901. március 3-i jegyzőkönyvben azt tanácsolják, hogy a teológiai vizsgát ne Debrecenben, hanem Hajdúböszörményben tartsák, ahol nagy az imaház, mert sokan szeretnének azon részt venni. A 20 végzős hallgató között volt a berettyóújfalui Molnár János gyülekezetvezető is.

A következő évben anyagiak híján nem indítottak tanfolyamot. Bár a szükséges és a jogi igény is fennállt...

„...a prédikátorok minél képzetebbek legyenek.”²³

E fejezetben végül szólok még a paralel tanfolyamokról is, amit Meyer Henrik a német nyelvű missziómunkások képzésére rendezett.

Meyer és Udvarnoki már 1895-ben egyeztetette véleményét a teológiai oktatás kérdésében. Az országos értekezleten fölvetették a „misszió-iskola” kérdését:

„...Tanügyi Bizottságot is szerveztünk. Magyarországon is szerettünk volna egy misszióiskolát alapítani. Hamburgból visszatérve összehívtam a Tanügyi Bizottságot Budapestre, ahol elhatároztuk, hogy ősszel megnyitjuk a misszióiskolát... Az iskola két nyelvű lesz, német és magyar oktatással. az előadó tanárok lesznek: Péter Gyula, Meyer Henrik, Balogh Lajos, Udvarnoki András és Csoják Attila. A reál tárgyakat a magyar testvérek adják elő. Amikor az előadás német nyelvű, akkor magyarra fordítják, és viszont... Ősszel újból összeült a bizottság..., ahol Udvarnoki kijelentette, hogy „Nem tolmácsolunk.” Ehhez nem szóltam semmit. Így tulajdonképpen mi kiestünk.”²⁴

Így történt, hogy 1899-ben 2 tanfolyam indult, egy magyar és egy német kb. 20–20 hallgatóval. Udvarnokiék a VIII. ker. Hunyadi utcában, Meyerék pedig a VII. ker. Wesselényi utcában.²⁵

„Meyerék három télen át (1899–1902) tartottak két-két hónapos tanfolyamot...”²⁶

Ezek a tanfolyamokon vett részt többek között a pécsi gyülekezet első beiktatott lelkipásztora Haffner István is.²⁷

Meyer Henrik magyarországi működésének első két évtizedében egy személyben látta el a missziómunka irányítását. Avatott társ-véneket, de történelmi küldetése alapján sajátos jogköre volt. Ezt az első évtizedek után kortársai nem mindnyájan követték. A Hamburgból hazajött fiatalok inkább a kollektív vezetés elvét vallották. A hazai baptista misszió szervezeti kérdésekben emiatt egy időre két árnyalatot képviselt.

Meyer Henrik állásfoglalása a prédikátorképző iskoláról mindig pozitív volt. Amikor 1899. február 15-16-án értekezletet tartottak,²⁸ a képviselők névsorából kitűnik, hogy minden jelentősebb gyülekezet elküldte megbízottját Zágrábtól Temesvárig kb. 90 hivatalos küldött képviselte a gyülekezeteket.²⁹ Az elnökség tagjai: Meyer Henrik, Kornya Mihály és Udvarnoki András. Amikor a misszióiskola ügyéről volt szó, Meyer is kész programmal állt elő. Már az 1895-i országos konferencián is hoztak rá határozatot, sőt gyűjtöttek is erre a célra. Többek közt azt is mondja:

„Az iskolának már léteznie kellene, már állhatna, de sajnos az elkövetett hibák megakadályozták...”³⁰

Első feladatának tekintette a megfelelő tanárok felkutatását. Beszélt arról, hogy tekintettel kell lenni a nemzetiségi gyülekezetekre is, pl. a magyar, német mellett a román és a szláv nyelvterületekről jövő hallgatókra is.

Ugyanakkor az első, amit tennünk kell – mondja – az, hogy egy Iskolabizottságot válasszunk. A bizottságba azokat kell bevonnunk, akik lehetőség szerint az oktatásban is részt vehetnek, és az egész terv végrehajtásában komolyan fáradoznak. Az Iskolabizottság tagjai lettek:

„Balogh Lajos, Csoják Attila, Meyer Henrik, Péter Gyula, Szabadi F. Gusztáv, Udvarnoki András és Végh Mihály.”³¹

Voltak aggodalmaskodók is, akik attól féltek, hogy

az ország testvériségének lelkesedése a prédikátoriskola iránt nem lesz olyan hőfokú, hogy a fenntartását biztosítani tudja. Erre az volt a véleménye:

„Persze az iskola pénzbe kerül, de ha gyülekezeteink komolyan akarják, akkor az is megszerezhető.”³²

Az aggodalmaskodók táborát képviselték Szabó András és Tóth József presbiterek. Jószándékú féltésük azonban fölöslegesnek bizonyult, mert a terv megvalósult. Olyan volt ez, mint amikor életre való facsemetét ültet el az előrelátó gondos gazda.

II. A teológiai szeminárium megalakulása

Az eddigiekből kitűnt, hogy az 1846-ban induló magyarországi baptista közösségnek 1893-ra már teológiailag képzett vezetői vannak. Ezek egyike – Udvarnoki András – hazaérkezése (1893 őszén) körzete gyülekezeteinek – Tahitótfalu és a szigetiek – munkásai részére misszióiskolai tanfolyam szervezés szükségét látja, s e célból gyűjtést rendez.³³

„S amikor Magyarországon a baptisták ezekre kezdtek szaporodni és a gyülekezetek száma is egyre nőtt, nagy szükségét érezték annak, hogy a vezetők (lelki tanítók) iskolai kiképzetésben részesüljenek, s ezzel nemcsak a bibliai történetekben, hanem egyéb ügyekben is kellő tájékozottsággal bírjanak, és a gyülekezeteknek hasznos tanácsokkal szolgálhassanak. Addig azonban, amíg a Baptista Szövetség teológiai iskolát állított volna fel, meg kellett elégedni rövidebb tanfolyamok tartásával...”³⁴

Az állandó iskola felállításának több akadálya is volt. Elsősorban jogi probléma. Amíg nincs állami elismertetés, addig nincs iskolaalapítási lehetőség.

„Udvarnoki András ez a törekeny, alacsony termetű, de mindig kiegyensúlyozott kedélyű, állhatatos férfi, megvalósította terveit. Előbb csoportjának megnyerte az állami elismertetést (1905), ezután megalapította a teológiai szemináriumot. Ezzel megnyitotta a teológiai művelődés lehetőségét a baptista igehirdetők előtt. Amit idegen nyelven, más népek között igen nehéz munkával tudott elsajátítani, magyar nyelvre fordítva elhoztak az ország szívébe. Ugyanakkor a tanulók általános műveltségét is növelni kívánta.”³⁵

Az állami elismertetésnek ugyanakkor egyik feltétele volt, hogy „a lelkipásztorok minél képzetesebb emberek legyenek.” Hitközségi előjáróul csak érettségizett, vagy ezzel egyenlő értékű iskolai végzettséggel rendelkező embert lehetett alkalmazni. A plebejus – munkás-paraszt – rétegből alakult baptisták között pedig alig akadt egy két ilyen.³⁶

S bár Meyer Henrik már 1876-ban, Balogh és Udvarnokiék 1896-ban kérték az állami elismertetést, de csak 1905-ben nyerték el, de ezután nyomban megalapították az állandó lelkészképző intézetüket 1906-ban.

A másik akadály, részben generációs és nemzetiségi, valamint nyelvi kérdés is volt, hisz az oktatás nyelven, illetve tolmácsolási megoldáson a tanfolyamok tartásával sem tudtak megegyezni.

A 3. ok az anyagiakban keresendő. Nincs hozzá épület. Az első állandó épületet csak 1925/26-ban

tudták kialakítani a II. ker. Margit rakparton azt is a Déli Baptista Szövetség segítségével. A gyülekezetek imaházépitési gondokkal voltak terhelve, nem voltak alapítványok és adakozó gazdagok se közöttük, hogy a fenntartást vállalni tudták volna.

A Misszió Bizottság 1906. március 5-7-én Budapesten újra elővette a kérdést: „megnyitható-e a teológiai iskola?” A kérdésre igenlő volt a válasz, tehát a Békehírnökben felvételi hirdetést tettek közzé, négy éves teológiai tanulmányra.³⁷ A felvételen megfelelő, illetve a tanításon résztvevőkről fényképet is közöl a Békehírnök a címdoldalon tanáraikkal. Első tanárok: Balogh Lajos, Gervich György, Nagy Pál és Udvarnoki András. Az intézet a Budapest, VIII. ker. Kistemplom utca (ma Hoch János u.) 12. szám alatti gyülekezeti ház épületében helyezkedett el. Szegényes körülmények között is működött 1906–1913-ig.³⁸

Közben próbálkoznak Budán a Torbágyi úton, egy ideig a VII. ker. Aréna úton bérelt helyiségben tanítani, amennyire ezt, az I. világháború és a rossz emlékéjú Kommün (1919-ben) megengedte, míg végül az 1925-ben vásárolt objektumba költöztek.

Az első idők viszonyait hűen tükrözi az 1908-ban felvett második csoport egyikének a későbbi vallomása:

„Tantermünk részben a jelenlegi könyvüzlet helyisége és a pince raktár helyisége volt, amelyben a padló nagyrésze a nedvességtől elrothadt. Mikor egy-egy előadásnak vége volt, Udvarnoki testvér parancsolóan mondta: –Fiúk, hamar felmenni! – A lakásban úgy voltunk összezsúfolva, hogy alig fértünk. Ezek következtében némelyeknél a fejfájás gyakori, sőt állandó volt. Legjobb gyógyszernek bizonyult a szabad levegő... Tavasszal, amikor már kedvezett az idő, egyik-másik tanárral kivonultunk a szabadba, ott hallgattuk az előadást és végeztünk szabad mozgást...”³⁹

Megható, hogy a körülmények ellenére milyen szívesen dolgoznak. Az 1910. október 6-án Hajdúböszörményben tartott – evangéliumi munkás gyűlésen – Udvarnoki András, aki mint alapító igazgató vezeti az intézetet 1927-ig – olyan meggyőzően beszélt a teológiai munkáról, hogy előadását annak fontossága miatt kinyomtatták, amelyben többek között ezt írja:

„A lelkipásztor... a legnagyobb eszmék szolgája. Tőle sok ember lelki és szellemi jóléte függ... Mózesnek Egyiptom műveltségére, Salamonnak a szomszédos népek közötti elismert tudományra kellett szert tennie. Pál apostol Gamáliel lábainál a professzor növendéke volt... A keresztyén egyháztörténelem kimagasló egyéniségei pl. Dr. Luther Márton és Károli Gáspár koruk legműveltebb férfiai voltak... Jézus Krisztus is nagy súlyt fektetett a tanulásra és a tanításra. Ez volt a végrendelete is „Elmenvén azért tegyetek tanítványokká minden népeket. Tanítván őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsolok nektek.” (Mt 22,19-20) Mert ennek az intézménynek hivatása igaz, hívő, jámbor, alázatos, de tudományosan képzett lelkipásztorokat adni Jézus Krisztus nyájának.”⁴⁰

Már 1910. április 10-re elkészítik két változatban

is „A baptista vallásfelekezet teológiai iskolájának alapszabálya”-it éves bontásban, a tantárgyakat is megjelölve, ami bizonyítja a tudományos lelkipásztorképzésre való odaszántságukat. Ezt ez év decemberében felterjesztették Zichi János kultuszminiszterhez, aki kedvezően fogadja.⁴¹

Figyelemre méltó, hogy 1911-ben Philadelphiába (USA) Udvarnoki András vezetésével egy küldöttség utazott. Nagy feltűnést kelt beszámolójuk a magyarországi baptisták rohamos fejlődéséről:

„... Az 1910-es évben 2 000 lelket merítettek alá – az iskolailag képzett prédikátorok oly csekély száma ellenére is...”⁴²

Így tettek javaslatot az amerikaiak egy „baptista egyetem” létesítésére Budapesten, ami nemzetközi jellegű teológiai főiskola lenne. Itt már gondoltak a munkába állók utó-, illetve postgraduális továbbképzésére.

Sajnos a háború minden nemes tervet szertefosztott akkor és azóta is, ahol teret kap. Sok küzdelem között, de intézetünkben azóta folyik a lelkipásztorképző munka, ahol több mint félezer lelkipásztori oklevelet, illetve diplomát osztottunk ki.

Az intézet kötelékében 1937-től működött a „Déli Szövetség” (Southern Baptist Convention) támogatásával a Bibliai Leányiskola 1944-ig. 1937. október 19-én a két intézmény együtt nyitotta meg a tanévet 22 leány és 19 fiú hallgatóval.⁴³ Sajnos a háború alatt bombatámadás éri az épületet és megsemmisül.

A háború után 1945-ben Rákocscsabán, 1946-ban⁴⁴ Budapest, II. ker. Árvácska utcában bérelt helyen⁴⁵ 1949. szeptember 20-án véglegesnek tűnő Budapest VI. ker. Benczúr utcában nyílt meg a tanév 16 elsős és 9 harmadikos tanulóval. Ettől kezdve a felvétel feltételei közt szerepelt a középiskolai érettségi bizonyítvány. 1950. június 17-én tartott tanévzáró után adta tudtul a hatóság, hogy épületünket a Koreai Követség részére kisajátították,⁴⁶ amit csak 1992. karácsonyára adtak vissza.

Tíz éven keresztül – 1950–1959 – a Budapest, VI. ker. Aradi u. 48. II. emeletén zsúfolódott az intézet, míg az 1959-ben megvásárolt Budapest, II. ker. Bimbó utca 56. szám alatti objektumot 1960-ban elfoglalhatuk. Azóta itt folyik a tanítás, és 1986-tól az új szárny építése és a régi épület átalakítása és tatarozása is.

1967-től kezdve 5 éves időben akadémiai szintű képzés folyik intézetünkben kinevezett dékánok vezetésével.⁴⁷ Az 1972-ben a Debreceni Református Teológiai Akadémiával, és 1980-ban a Budapesti Evangélikus Teológiai Akadémiával kötött megállapodás alapján hallgatóink akadémiai oklevelet, tanáraink pedig doktori címetek szereztek,⁴⁸ 1989. májusában pedig lelkészképző intézetünk – Baptista Teológiai Akadémia – névre változtatta a korábbi nevét.⁴⁹

1975-ben indult intézetünk tanára Beharka Pál orgonaművész vezetésével az Egyházei Tanfolyam, amelyen évenként 150-200 hallgató vesz részt.⁵⁰ 1978-tól pedig Gyülekezeti Munkásképző Tanfolyam⁵¹ működött, ahol kb. 500 oklevelet szereztek hallgatóink. Ennek folytatásaként indítottuk, 1992-

ben a Teológiai Akadémia Missziói Főiskoláját 3 éves bentlakásos tanulmányi idővel. Célja:

1. ifjúsági pásztor; evangélista, gyülekezet-plántáló,
2. gyermekmunkás; vasárnapi iskolai tanító, hitoktató,
3. szociális munkás; deviáns misszió, lelkipápoló, betegápoló,
4. zenei-pásztor témában lélekmentés, gyülekezet-építés, a tanítás és a lelkipápolás missziói szolgálatára készíti fel tanulóit.⁵²

Hála mennyei Atyánknak azért, hogy nem volt hiábavaló az atyák áldozata. Igaz, szerény kezdeti lépésekkel, de 100 éve, hogy közösségi életünk vezetői és a lelkipásztori kara erőfeszítése nyomán, ha előbb csak tanfolyamok segítségével is, de munkásai teológiai képzését művelte. Az első fél évszázadban csak 4 éves időtartalmú, szeminárium állt rendelkezésükre, de ma már 5 éves képzéssel kapnak diplomát hallgatóink Teológiai Akadémiánkon, ahol jelenleg 76 beírt hallgató készülhet a nagy missziómezőre.

Teológiai Akadémiánk a Magyarországi Baptista Egyház lelkipásztorképző intézete, amelynek feladata elsősorban a lelkipásztorképzés, és a teológia művelése, a tanári kar és a Teológiai Bizottság által.

Végezetül szóljak még arról, hogy a teológia művelésének feladata és célja, hogy az örök evangéliumot az élet eseményei között – azaz a saját történeti környezetében – megfogalmazza. Ugyanakkor megvizsgálja, hogy az egyház tanítása valóban az örök evangélium korszerű megfogalmazása-e, vagy éppen egy korszerűsítés során nem szenvedett-e torzulást? Az evangéliumnak a kor nyelvén való megszólaltatása a megértéshez szükséges, de ez magában rejti a tévedések és hamisítások lehetőségét is. Ennek munkálásához kapunk segítséget hazai és külföldi teológiai irodalma, valamint a lelkipásztori kar és a Tanulmányi Bizottság besegítő munkája által.

Bizonyára a keresztyénség egészének hivatását tekintve a lelkészképzés is csak egy sajátos, de jelentőségében nagyon is fontos területe az egyház szolgálatának. Az igehirdetés szolgálatára készülő prófétafiak itt tudományos felkészülésben kell, hogy részesüljenek, mert a teológia által tudatosítja az egyház a maga számára saját lényegét és valóságát, (ún. identitását). Csak így tudja egyfelől küldetését – Isten hozzánk hajló kegyelmének közvetítését – és másfelől a szolgálatát, az evangélium örömezenetének hatékony hirdetését helyesen végezni.

Magasztos és szent ez a feladat, amivel kapcsolatban igen magasak az elvárások. A ma és jövő lelkipásztora szembetalálja magát egy sereg megoldatlan kérdéssel, amelyekkel fel kell venni a küzdelmet. S nem kaphat mindenre kész receptet. Hány kérdésben kell a napi időbeosztástól, a családlátogatás, illetve felkészülés legszemélyesebb ügyétől kezdve, csatládi, gyülekezeti gondokom át, egészen a társadalmi élet sok kérdéséig megoldani. Mennyi mindent kell meghallania, átgondolnia, megtusakodnia és határozott állásfoglalással érlelnie felelős órhelyén, ahol szolgálatát végzi.

Világos előttünk, hogy teológiai képzésünk akkor

tölti be jól feladatát, ha a tanterv készítésétől az oktatás és vizsgarendszerén át, ebben ad jó alapot a jövő lelkipásztoraiknak. Tanár és diák együtt vizsgálják ebből naponta. A jó lelkipásztor még nem feltétlenül teológiai szakember is, bár a kettő nem zárja ki egymást. Ugyanakkor a végzett teológus még nem lelkipásztor, de szeretnénk hogy azzá legyen.

Az igehirdetőnek jól tájékozottnak kell lennie, bár nem kell mindent a szószékről elmondania, mint egy tanárnak. De el kell mondani a lényegét, hogy itt és most mit kell tenni. Tehát erre a lényeg-felismerésre szeretnénk eljuttatni hallgatóinkat az öt év alatt, hogy legyenek jó lelkipásztorok, akikből majd kikerüljenek a jövő teológiai tanárai és az egyház vezetői is. Segítsen ebben tanárt és hallgatót egyaránt a Mindenható Isten.

Dr. Mészáros Kálmán

JEGYZETEK

1. Dr. Fejes Sándor: Teológiai megújulásunk elemei Dr. Bakos Lajos tanításában. Theologiai Szemle 1979. évf. 258. oldal – 2. Dr. Mészáros Kálmán: Emlékezés Kornya Mihályra. Theologiai Szemle 1992. évf. 338-346. oldal – 3. Meyer Henrik: Önéletrajz. Készült Németországban az 1910-es években. 160 oldalas kiadatlan kézirat. 106-107. oldal – 4. Dr. C. Ronald Gouling, a Rüsclikoni Baptista Teológiai Szeminárium (Svájc) elnök-igazgatója, Theologiai Szemle 1982. évf. 92. oldal – 5. Dr. C. Ronald Gouling: i.m. 93. oldal – 6. Emlékkönyv a Baptista Teológiai Szeminárium alapításának 75. évfordulójára. Budapest, 1981. 207. oldal. Meyer Henrik: Önéletrajz, 94, 104. oldal – 7. Szebeni Olivér: A magyarországi baptisták és nemzetközi kapcsolataik. Budapest, 1989. július 26-30. E.B.F. konferenciára, Béke hírnök 1989. évf. – 8. Dr. Mészáros Kálmán: A Magyarországi Baptista Egyház vázlatos története. Budapest, 1985. 161. oldal – 9. Csapják Attila: Képek a Magyarországi Baptista Misszió történetéből. Budapest, 1928. 28. oldal – 10. Bondár Ferenc: Tóth Mihály életrajza, 25 oldal kiadatlan kézirat – 11. Meyer Henrik: Önéletrajz, i.m. 71-72. oldal – 12. Mészáros Kálmán: Meyer Henrik munkássága, kora egyházi és társadalmi viszonyainak tükrében, Theologiai Szemle, 1974. évf. 116-120. oldal – 13. A Tahitótfalui Baptista Gyülekezet jegyzőkönyve 1893-1946-ig. 8-9. oldal. – Az első felvett jegyzőkönyv 1893. október 9. Ez a másodikban van 1893. november 13-án. – 14. Csapják Attila: Képek a ... i.m. 123. oldal – 15. A berettyóújfalui baptisták történeti jegyzőkönyve 1877-től kezdve. (198 oldalas) 1899. július 18. 46. oldal – 16. Béke hírnök: A magyarországi baptista gyülekezetek országos gyűlése Budapesten. 1889. február 15-16. Béke hírnök 1889. évf. 47-48.

oldal – 17. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1889. február 15-16. Levéltár – 18. Kiss Emil: Lelkészképzésünk kezdeteinek 75. évfordulóján. Béke hírnök 1975. március 2-án, 33. oldal – 19. Csapják Attila: Képek a ... i.m. 124. oldal – Dr. Mészáros Kálmán: A Rákosszabai Baptista Gyülekezet története, (300. oldalas monográfia) Bp. 1986. 256-263. oldal – Dr. Mészáros Kálmán: A Szokolyai Baptista Gyülekezet és körzetének története (350 oldalas monográfia) Budapest, 1992. 322-323. oldal – 20. Béke hírnök: 1900. április – 21. Csapják Attila: Képek a ... i.m. 124-125. oldal – 22. Berettyóújfalui jegyzőkönyv. i.m. 1900. június 29. 56. oldal – 23. Béke hírnök 1901. évf. 75. 96. 349. 363. oldalak – 24. Meyer Henrik: Önéletrajz i.m. 126-127. oldal – 25. Meyer Henrik: Misszióiskolánk. Igazság tanúja (Meyer csoport lapja 1895-1919-ig) 1900. évf. február 1. – 26. Almási Mihály: Hetven éves a Baptista Teológiai Szeminárium. 56 oldalas kiadatlan kézirat. Budapest, 1976. 2. oldal – 27. Dr. Mészáros Kálmán: A Pécsi Baptista Gyülekezet története (330 oldalas monográfia) Budapest, 1978. 101. oldal – 28. Magyarországi Baptista Gyülekezetek IV. Országos Értekezletének Jegyzőkönyve. Budapest, 1899. – 29. Meyer Henrik testvér hazament. Béke hírnök, 1919. 5. szám 62-63. oldal – 30. Gerő Sándor: Meyer Henrik állásfoglalása a prédikátorképző iskoláról. Emlékkönyv a Theologiai Szemle alapításának 75. évfordulójára. Budapest, 1981. 67-72. oldal – 31. M.B.G.Y. IV. országos konferencia jegyzőkönyve i.m. 30. oldal – 32. Gerő Sándor: i.m. 71. oldal – 33. A Tahitótfalui Baptista Gyülekezet jegyzőkönyve i.m. 8-9. oldal – 34. Csapják Attila: Képek a ... i.m. 123. oldal – 35. Szebeni Olivér: Emlékkönyv a Baptista Teológia 75. i.m. 12-13. oldal – 36. Dr. Mészáros Kálmán: A M.B.E. vázlatos története i.m. 76. oldal – 37. Béke hírnök; 1906. évf. 232., 296-297. oldal – 38. Csapják Attila: Képek a ... i.m. 127. oldal – 39. Boros Mihály: Teológus emlékek. Béke hírnök 1928. évf. 113. oldal – 40. Udvarnoki András: „Az evangéliumi munkás kiképzetése” 32 oldalas füzet, előadás Hajdúböszörményben 1910. október – 41. Dr. Mészáros Kálmán: Dékáni beszámoló a B.T.S.Z. 80. tanévzáró istentiszteletén. Budapest, Nap u. 40. 1986. május 30-án. – 42. Béke hírnök: 1911. évf. 144. oldal – 43. Béke hírnök: 1937. évf. 324. oldal – 44. Lelki Élet, 1946. évf. február 8. és március 4. – 45. Lelki Élet, 1946. évf. október, 3. oldal – 46. Dr. Tresánszky Vilmos: A baptizmus egyháztörténelme és a mai baptizmus közege, kézirat, 263-264. oldal – 47. Dékáni jelentés; 1968- és közgyűlési jegyzőkönyv a dékáni kinevezések jóváhagyásáról. 1968. Irattár. – 48. Testvéri megállapodás; Béke hírnök 1972. évf. 170. oldal – Béke hírnök 1980. évf. 87. oldal – Lelkipásztor 1980. évf. 332-333. oldal – Evangélikus Élet 1980. április – 49. Dr. Mészáros Kálmán: Dékáni beszámoló a Baptista Teológia 1988/89-es tanévéről... Az intézmény névváltoztatása; 1989. június 1-től Baptista Teológiai Akadémia nevet kapott. Béke hírnök 1989. évf. 117. oldal – 50. Egyházzenei Tanfolyam ényvitője, Béke hírnök 1976. évf. 172. oldal – 51. Diakóniai Tanfolyam. Négy évszak Naptár 1977. 25-26. oldal – 52. Hestvi András – Kovács Géza: Felvétel a Missziói Főiskolára, Béke hírnök 1993. évf. 128. oldal – 53. Dr. Mészáros Kálmán: A jövő kapujában. Emlékkönyv i.m. 213-215. oldal.

A gyulafehérvári zsinat (1568) 425. évfordulója

Az 1568. esztendő az erdélyi protestánsok számára döntő jelentőségű eseményeket hozott. A tordai országgyűlés, a szikszói, kassai, gyulafehérvári zsinatok, a kolozsvári templomper...trinitáriusok és antitrinitáriusok – Méliusz és Dávid híveinek küzdelme egymás ellen. Mindezek olyan időkben, mikor a reformáció és ellenreformáció kibontakozó és kiéleződő küzdelme osztotta meg a török hódítás veszedelmétől rettegő erdélyi és magyarországi részeket.

Az erdélyi reformátusok száma 1565-től fogyatkozni kezdett. Ezzel a jelenséggel szemben szinte tehetetlenül állottak, ui. Dávid Ferenc püspökükkel

szemben, „alig mertek szóhoz jutni”. De más volt a helyzet a „magyarországiakkal”, akiknek vezetője Méliusz Péter volt. Ő főpásztori kötelességének tartotta, hogy nyáját ha kell, erővel és hatalommal is megvédelmezi a „ragadozó farkasok” ellen. Látta az ellenfél növekvő sikerét, mely még az ő egyházmegegyében is hódításokat tett, s az unitarizmus gyanújába keveredett papokat „elkergetéssel vagy letétellel” fenyegette. A Felvidéken Egri Lukács antitrinitáriusi irányú ungvári protestáns lelkész, újból erőteljesen hallatta szavát. Ez ellen Méliusz előbb Szikszón akart a tiszáninneniekkel zsinatot tartani – de ezt az

ő részvételük nélkül tartották meg 1568. január 6-án –, sőt folytatása is volt Kassán január 28-án.

Ezeknek a zsinatoknak már könnyebb dolguk volt, mert Schwendi kassai főkapitány előbb Egri Lukácsot elfogatta, így a zsinati atyáknak nem kellett attól tartaniuk, hogy tovább is „apostolkodni fog”. Ezután összes tevékenységük arra irányult, hogy a fogoly Egritől megtérési nyilatkozatot s reverzalist nyerjenek, ezt azonban Egri megtagadta.

Egri fogságáról az a hír járta, hogy Méliusz juttatta Schwendi kezeibe, s hogy ő „disputálta be Szádvár-
ra”. Ez az eseménysorozat adott alkalmat az erdélyi országgyűlésnek, hogy az ilyen erőszakosságok ellen fellépjen. Az 1568 január 6-13-án tartott tordai országgyűlés, miután megismételte a „görögkeleti oláhok ellen” 1566-ban a szebeni országgyűlésen hozott törvényt, a protestánsok számára is teljes igehirdetési szabadságot biztosított. Ez a törvény még János Zsigmond idejében kétszer is megszorítást szenvedett, ui. amíg egyfelől megengedi, hogy ki-kí szabadon hirdetheti a maga értelme szerint az evangéliumot – másfelől megrontja az egyházak egységének a lehetőségét is.

Miután a tordai országgyűlés biztosította a szabad igehirdetést – Blandrata, János Zsigmond erdélyi fejedelem udvari orvosa, olasz orvosdoktor és Dávid Ferenc gondoskodtak arról, hogy az „új evangéliumot” ne csak hirdessék, hanem a nagy nyilvánosság előtt összeütközések is legyenek. Egy nyilvános vita eredményétől várták a fejedelemnek és a nemességnek megnyerését. Elgondolásukat Méliuszéknek 1567. december 14-én Váradról kibocsátott és 1568. február 2-re Debrecenbe zsinatot hirdető meghívójukhoz kötötték. 1568 március 3-ra ők is zsinatot hirdettek Tordára. A magyarországi református lelkészekhez intézett meghívó levélben (1568. január 20.) kijelentik, hogy ők Debrecenbe el nem mennek, mivel ez a hely előttük gyanús és papja is egy „vérszomjazó ember”, aki Egrit börtönbe juttatta. Tehát ne Debrecenbe hanem Tordára jöjjenek.

Ez a Tordára tervezett zsinat nagy kihívás volt a trinitáriusokkal szemben. A siker reményében bizakodva arról értesítik az összehívók, „az erdélyi magyar egyházak egyetértő esperesei és szolgálói” ellenfeleiket, hogy jöhetnek bátran, mert semmi bántódásuk nem lesz. Eközben azonban a fejedelem arra határozta el magát, hogy ezt az „izgató kérdést” véglegesen megoldja és ezért mind az evangélikusokat mind a reformátusokat Gyulafehérvárra az ő jelenlétében tartandó zsinatra meghívja. Így a tordai zsinat helyett a gyulafehérvári zsinat idejét az 1568 február 3-án kelt fejedelmi meghívó március 3-ra tűzte ki.

A zsinatra eljöttek a magyarországi reformátusok, az erdélyi szász evangélikusok, a magyar és székely reformátusok és unitáriusok. A zsinat az unitáriusokra nézve rossz előjellel kezdődött, mert Raphael typographus, a Blandrata és Dávid „káromlásainak” kinyomtatója – a Szentháromságról tartandó disputatio megkezdése előtti hatodik napon eltemetődött.

A vitatkozás a fejedelmi palotában, a fejedelem és udvara jelenlétében tíz napon át tartott. A palota

nagy ebédlőtermében külön csoportra válvá állottak fel „a küzdők és érdeklődők”. A fejedelem „fényes udvarával” nap mint nap, már reggel öt órakor elfoglalta székét és kancellárja által adott jelt a tárgyalások megkezdésére. A vita-feltételek, az ún. conditiók felett vívott előzetes küzdelem az unitáriusokra nézve kedvező eredménnyel végződött. Igen jó hangulatot keltettek maguk iránt már azzal is, hogy míg ellenfeleik a legyőzötteknek a megbüntetését kívánták, ők a fejedelemre bízták a büntetés módját... és a maguk legyőzése esetén pedig a fejedelem „kegyes tetszésére” bízták magukat.

Nem lehetett elfogadni Méliuszéknek azt a kívánságát sem, hogy a vita eredményét elbírálás végett a külföldi Akadémiák ítélete alá terjesszék, mivel ha azoknak döntését elismerik, akkor vitára sem lett volna szükség, mert egész Európában nem lenne Akadémia, mely az unitáriusoknak adott volna igazat.

A feltételeket megállapítva Blandrata kitűzte a vita rendjét, hogy először a háromság felől, azután pedig a Fiú örök születéséről vitatkozzanak. Hogy a vitatkozás rendben történjék, mindkét fél részéről vita-intézők és egyúttal a későbbi korok ellenőrzése szempontjából jegyzőket válasszanak. A fejedelem „vitaintéző közbírákúl” a háromságosok közül, akik állandóan „katholikusoknak neveztetnek”, Hebler Mátyás evang. püspököt, Károlyi Sebestyén szászvárosi, Hel-tai Gáspár nyuglomba vonult kolozsvári és Fabricius Miklós keresztényiszegedi lelkészt, az evangélikusoknak nevezett egységesek közül pedig Szegedi Lajos és Sztárai Miklós tordai, Csámai István gyulafehérvári és Karádi Pál abrudbányai lelkészeket nevezte ki. A jegyzők közül csupán az antitrinitárius fél négy jegyzőjének neve maradt fenn: Marosi Sinnig János székelykeresztúri, Albánus Márton dézsi papok, Óvári Benedek és Wagner Gergely gyulafehérvári tanárok. A vitatkozók a „katholikus” részről Méliusz Péter, Czeglédi György, Sándor András, Thuri Pál, Klein Lőrinc; az „evangélikus” részről pedig Dávid Ferenc, Blandrata György, Basilius István, Hunyadi Demeter és Gyulai Pál. Ezeknek a felsoroltaknak a névszerinti megemlézése azért fontos, mert ebből érthető, hogy mindkét fél a legkiválóbb tudósait bízta meg a zsinaton a „tisztá igazságért való küzdelemre”.

A megkezdett vita azonban nem tartotta magát a Blandrata által megjelölt sorrendhez. Az érvelés ereje vagy gyengéje, hol az egyik, hol a másik kérdés felé sodorták az ellenfeleket. Egyik érv maga után vont a másikat és hamarosan az egész vita egy nagy zűrzavarhoz hasonlított. A küzdő felekben ugyan megvolt az érzék a téma nagy fontossága és szentsége iránt, de a vitatkozás hangja ezt nem igen árulta el. Egy nagyon kemény, ádáz teológiai szóharc folyt, az „odium theologorum” minden szenvedélyével..., így az evangéliumi szeretetnek érzése szinte teljesen eltűnt. A vita nem szükkölködött érdekes epizódokban sem. Czeglédi György Blandratát annyira megszorította, hogy az felelni sem tudott... mentegetődött, rekedtségére hivatkozott, majd végül arra a beismerésre jutott, hogy van neki Bászben egy barátja és ő csak annak az érveit ismételhetheti, maga nem tud magyarázatot adni, mert ő

nem teológiai, hanem orvos doktor. Másik esetben Békés Gáspár vonta felelősségre Blandratát, hogy a Krisztus praexistentiájáról ezelőtt még más formában tanított, mint most. Mire Blandrata előbb tagadta ezt a tényt... végül kijelentette, hogy eddigi tanítását visszavonja, mivel az Istennek lelke másképpen tanította ki őt. Viszont a Dávid-pártiak nagy meglepetéssel hirdették, hogy Méliusz a vita kilencedik napján már meg akart szökni a Dávid érvelései elől, de a fejedelem kijelentette, hogy ha Méliuszék nem, de ő meghallgatja Dávidot. Majd gúnyolódta Pendet (Czeplédi) György felett, aki egykor azt állította, hogy az Atya függ (pendet) a Fiútól.

A hosszú disputa lefolyt, de kibékülésről szó sem lehetett. Mindkét fél kiadta a viatkozás leírását, melyben mindegyik a maga győzelméről beszélt. Hogy melyik fél volt a győző és melyik a legyőzött, azt ma is igen nehéz lenne megmondani. Az igazságot ebben a dologban talán a fejedelem fogalmazta meg: „csak az égben van igazság és a papok között nem is léssen”. Mindegyik félnek az érvelésében voltak erős és gyenge részletek. Hanem ami a dolog lényegét, a trinitás kérdését illeti: „az elfogadott közös alapon, ti. a „verbál inspiratio tanáival kezelt szentírás alapján”, a trinitáriusok diadalmasan állottak meg, amit pár év múlva maga Dávid is elismert, amikor kijelenti, hogy „ezen a vitán elfoglalt álláspontonról ellenfeleit legyőzni nem képes, érveiket megcáfolni nem tudja”. Ez a beismerés igazolja a trinitáriusok erkölcsi sikerét, habár a disputációban Dávidot az ellenfelek egy pillanatra sem tudták zavarba hozni, mert ellenfeleit ő is „meg-megszorongatta”. Az erkölcsi siker lehetett a Méliuszéké, de a külső eredmények határozottan az unitáriusoknak kedveztek. A vita után hamarosan megnyerték a fejedelmet, az udvart és a főurak tekintélyes részét; biztosították maguknak Kolozsvár városát. De azért mégsem nyertek meg a külső eredményekben sem mindent, amit oly nagyon szerettek volna.

A gyulafehérvári hitvitától azt várták az unitáriusok, hogy ott ellenfeleiket teljesen legyőzik és meghódítják az egész egyházat: papokat és világiakat egyaránt. Számításaikban azonban sokat csalódtak, ami nem kis mértékben izgatottá tette őket. Főleg Blandrata kudarcra hiúsította meg a vita várt eredményét. Idegesség vett erőt a vezetőkön, amelyet növelt még az a körülmény is, hogy a „De falsa et vera unius Dei... cognitione” című munkának a kinyomtatását Hofhalter Raphael nyomdász váratlan halála hat hónappal késleltette.

Dávid és az „egyetértő esperesek s szolgák” szinte a zaklatás hangján fordulnak (De mediatoris Jesu Christi hominis divinitate et aequalitate című írás előszavában) Békés Gáspárhoz, a kor egyik „Gamálieléhez”, hogy miután a legalkalmasabb ő lehet köztük és ellenfeleik között a bírói tiszt betöltésére, vizsgálja meg igazságukat és mondjon ítéletet, hogy melyik fél jár közelebb az igazsághoz. Sürgetve kéri fel, hogy keljen fel a Krisztus kedvezése mellett megindított ügy védelmére, melyet állandó veszedelmek fenyegetnek.

Amikor 1568 augusztusában a „De falsa...” megjelent, maga a fejedelem is még mindig a „Gamálielek” között szerepelt. De már az év végén Basilius Istvánnak a „Crédó-ra” adott magyarázata Békést, Dávid Ferencnek pedig „A szentírás fundamentumából vött magyarázata” Pókay Jakabot az unitarizmus fő-fő oszlopainak mutatják. A két főpártfogó közül különösen Békés, nagy előnyre vált az unitáriusok törekvéseinek..., mivel Báthory István bécsi fogsága alatt, szinte mindenhatóvá lett a fejedelmi udvarban. Az unitáriusok pártfogóinak szaporodását és általában ügyük emelkedését a kolozsvári templom-per eredménye már az 1568. év második felében világosan mutatja.

A gyulafehérvári hitvita után „az erősen körül vett fejedelem” állásfoglalása, a főnemesek támogatása és a nekik kedvező intézkedések hatása alatt az unitáriusok bizalma igen megnövekedett. Amikor Méliusz 1568. augusztus 22-re Váradra zsinatot hívott össze, hogy a magyarországi részeket az unitarizmus ellen megvédelmezze: az erdélyi unitáriusok, „az erdélyi egyetértő egyházak superintendense és egyház szolgálói” gúnyos hangon írják a váradi zsinatnak, hogy őket miért nem hívták meg. Hivatlanul el nem mehetnek, „de azért elküldik egy atyjok fiát”, ki magával viszi a Méliusz által kibocsátott tételek cáfolatát és azt a munkájukat, melyben a lengyel és a magyar unitáriusok az Atya, Fiú és Szentlélek hamis és igaz megismeréséről (De falsa et vera... cognitione) szólnak. E műből megismerhetik az ő álláspontjukat, mert az ellenfeleknek a cáfolatra, másoknak pedig a védelemre igen alkalmas lehetőséget nyújt. Különben ők is zsinatot gyűjtenek november 14-re Tordára, melyre „nemcsak az Isten egyházát, hanem azokat a dicsekedő katonákat” is meghívják, ha még nincsenek torkig a civakodással... és közlik velük tételeiket is.

Arról nincs emlékezés, hogy augusztus 22-én a váradi és november 14-én a tordai zsinatot megtartották-e, s ha igen, milyen eredménnyel. A gyulafehérvári nagy hitvita az erdélyi magyar egyházban a Blandrata és Dávid által képviselt tételeket és elveket olyan többséghez juttatta, hogy az egyház majdnem elveszítette református színezetét és mint unitárius kezdett szerepelni. Azonban tudnunk kell, hogy Erdélyben még ebben az időben nem a confessio, hanem a nemzetiség különböztette meg az egyházakat. Confessio ugyan négy van, de egyház csak kettő: a magyar és szász. Ennek a ténynek figyelmen kívül hagyása mellett az erdélyi egyháztörténelem igen sok jelenségét lehetetlen volna megérteni.

Az unitarizmus ekkor még abban áll, hogy a trinitás niceai fogalmazása helyére egy „triást” tesznek, „mely az önmagától való atya Isten, a Máriától született, de az atyának vele közölt istenségénél fogva örökké isten Fiú és az Atyától s Fiútól származó s mindkettőjüknek lelkét képező Szentlélek”. Minden egyéb dologban az egyház tana teljesen kálvini alapokon áll. De azok, akik az erdélyi magyar egyházban trinitáriusoknak megmaradtak, nem juthattak szóhoz. Viszont az unitáriusok, akiknek nevében Dávid, Basilius, Blandrata, majd Heltai oly gyakran kiállottak, az egyházra az unitarizmus látszatát helyezik.

Az unitáriusok azonban mégsem tudták megtörni az egyházban levő és a „magyarországi testvérekkel összeköttetést fenntartó reformátusokat”, de másfelől a fejedelem támogatása mellett már olyan erőseknek érezték magukat, hogy Erdély határain túli terjeszkedésekre is gondoltak. Ezért arra határozták el magukat, hogy a magyarországi reformátusokkal, azoknak területén, egy nemzeti nyelven tartandó hitvitában mérjék még egyszer és utoljára össze erejüket. A fejedelem beleegyezésével létre is jött a magyar nyelven tartott váradi disputatio – 1569. október 20-25-én, ahol a hallgatókat el akarták vonni a trinitárius állásponttól és így meggyengítve az ellenfeleket, s az erdélyi reformátusokat, teljesen elszakítani a magyarországiaktól. A gyulafehérvári zsinaton nagyon élesen kirobant protestáns türelmetlenségnek volt egy hatalmas korlátja a zsinat utáni időkben is. A protestantizmus sohasem jutott ellentétbe a hazafisággal. A nemzeti eszmét sohasem dobta áldozatul a saját elmékedésének, a maga uralmának. Mindig több volt benne a hazaszeretet, a nemzeti ügy iránt való lelkesedés, mint a harag és gyűlölködés. Ezen a ponton elnémult minden kicsinyes torzsalkodás és a haza javáért minden protestáns felekezet kész volt lemondani a maga kizárólagos uralmáról. Ez a bibliai bölcsesség szabott határt Dávid Ferenc túlzó, radikális újításainak is.

A protestantizmusnak a nemzeti eszméhez és a hazaszeretethez való helyzetében adott annak a megértése, hogy négy eltérő irányú vallásfelekezet együtt élt Erdélyben. Ezért nem túlzás azt állítani, hogy az erdélyi református egyház történetének vallási, közművelődési, politikai megismerése a vallás és lelkiismeret szabadságának ápolásában ma is jótékony hatást gyakorolhat a hazaszeretet és az egymás iránti türelmességben. Mert mindazok a jelenségek ismétlődnek sok hasonlatossággal évszázadokkal később, melyek a XVI. századi Erdélyben történtek.

Felhasznált forrásmunkák

Papp Domokos: Dávid Ferenc életrajza. 1912. – Pokoly József: Az erdélyi református egyház története (1556–1604). 1904. – Révész Imre: A magyar protestantizmus története. 1923. – Révész Imre: A magyar református egyház története. 1938. – Révész Imre: Gyulafehérvári Zsinat 375. évfordulója. Debreceni Protestáns Lapok. 1943. – Török Tamás: Unitáriusok. 1993. – Veszely Károly: Az unitáriusok Erdélyben. 1897. – Vári Albert: Dávid Ferenc és az erdélyi nagy hitviták. 1931. – Zoványi Jenő: A magyarországi protestantizmus története a 16. században. 1940. – Zoványi Jenő: Új egyháztörténetírás. 1940. – Zoványi Jenő: Egyháztörténeti Lexikon. 1977.

Kocsis Attila

Dr. Koncz Sándorra emlékezünk születésének 80., halálának 10. évfordulóján

Tíz éve, nagypénteken kísértük utolsó útjára dr. Koncz Sándort a sárospataki temetőbe. Szerettein és közvetlen munkatársain kívül az őszinte végtiszteséget tevők nagy serege állta körül ravatalát, akik lelki testvérei, küzdőtársai voltak, és tanítómesterüknek tartották. A Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának vezetősége úgy tartotta ilendőnek és emberségesnek, hogy a jelen tanév második szemeszterének záróalkalmán neves tanáráról megemlékezék születésének 80., halálának 10. évfordulóján.

Koncz Sándor a Tiszáninnen tájegységének egyik régi és jelentős ipari központjában, Diósgyőrben született 1913. június 25-én. Édesapja Koncz József, a vasgyár esztergályosa, édesanyja Szabó Teréz, papírgyári munkásnő volt. Hat gyermeküket nevelték fel. Elemi iskoláit Özörényben, Gömör megyében kezdte el, majd Diósgyőrben folytatta. Középfelsőiskolába Miskolcon járt 1923 és 1931 között. A miskolci Református gimnáziumban jeles érettségit szerzett. A Sárospataki Református Teológiai Akadémián, a széniori évével együtt, öt évet töltött, 1931-től 1936-ig. Közben a bázeli egyetemen ösztöndíjasként két szemesztert hallgatott. Pataki diáksága idején a Kollégium diáklapjának, a Sárospataki Ifjúsági Közlönynek előbb társ-, majd felelős-, végül főszerkesztője volt.

Teológiai tanulmányi éve alatt erősödött abban az elhatározásában, hogy élethivatásául Krisztus evangéliumának szolgálatát vállalja a Magyarországi Re-

formátus Egyház közösségében. Amikor Patakon elkezdte tanulmányait, az országot súlyos gazdasági és társadalmi problémák terhelték, Ennek ellenére a Kollégium életében egy többrétű megújulási korszak vette kezdetét. Ez nem állt távol az iskola jó hagyományaitól, sőt azok továbbépítését szolgálta. Ennek a korszaknak jellemző kezdeményezései közé tartozik a Klebelsberg féle művelődéspolitikában való aktív részvétel, az angol nyelv oktatásának megszervezésével, az internátusok rendszerének kiépítése, s ezekkel összefüggésben új épületek építése, a régiék felújítása. Az iskola vezetése a nevelés és az oktatás hitvallásosabbá és színvonalasabbá tételére törekedett, és igyekezett elevebbé tenni Tiszáninnen református gyülekezeteivel, azok sok terhet hordozó népével az iskola kapcsolatát. Ekkor indult, illetve nőtt ki a Kollégium cserkészcsapatából a teológusok regós-mozgalma, amely az egyházkerület gyülekezeteiben, sőt messzebb is, az evangéliummal együtt a magyar protestáns énekkincs és a magyar népzene értékeit mutatta be. Ezekben az években indult meg a teológusok faluszemináriumi munkája azzal a céllal, hogy a leendő lelkészeket, elsősorban falusi gyülekezetekben teljesítendő hivatásukra alaposabban felkészítse, realisabb szemléletre segítse. Ennek a korszaknak az elején szervezték a pataki teológusok az ország első diák-építőtáborát. A táborról szóló első beszámoló az Ifjúsági Közlöny Móricz Miklós, az író öccsének tollából közölte. Koncz Sándor szénior-

ságának évében nyílt meg a pataki népfőiskola első tanfolyama. Az ifjúság táguló, részben közéleti érdeklődését mutatja, hogy a népi íróknak nem csupán szépirodalmi, de szociográfiai műveit is olvasták, s ezeket az Ifjúsági Közlöny is ismertette. Ekkor vált az iskola népe egy kicsit Győri Elek parasztfestő szellemi és anyagi mecénásává.

Koncz Sándor és teológus társai, a fiatalabb tanárok inspirálására is, igyekeztek az ügyszó méltó komolysággal jövő hivatásukra is tekintettel elemezni és tisztázni jelenüket, és megfogalmazni a továbbhaladás útját. Az Ifjúsági Közlöny 50., jubileumi évfolyamának, 1934. novemberi számában Koncz Sándor „*Csak magunkról*” című írásában többek között így foglalta össze álláspontjukat: „*Olyan fiatalokra van szükség, akik a csend és szorgalom szentélyében izmosodnak a munka birkózóivá... A lumpoló diák a régi kor ittfelejtett romantikája, egy bárgyú anakronizmus... Hagyjuk nőni magunkban a gondos és szigorú állásfoglalásokat... ifjúságát... Ne az élet tanítson minket, hanem mi vezessük életünket. Így lesz az igazi diákelet acélba öntött akarat, tartalom, szín, élő és folyamatosan átalakuló energia, amely belső fegyelem és külső rend, tele mosollyal és lehetőséggel...*” Ha ezekről a mondatokról lefejtjük az ifjú teológiai hallgató kissé túlzott, egyébként természetes pátozsát, akkor is annak bizonyosságai, hogy Koncz Sándor is azon, akkor már nem kevés teológus és fiatal tanár köréhez tartozott, akiknek megadatott, hogy „*látásokat látnak*” (ApCsel 2,17), és ezek valóraváltására magukat jó reménységgel elszánták. Koncz Sándor nem lett hűtlen ezekhez a látásokhoz és elszánásokhoz.

A széniori esztendő után további két-két szemeszterre még Glasgowba (1936-37), illetve Berlinbe (1937-38) ment, az ottani egyetemek teológiai fakultására. Külföldi ösztöndíjasként gyűjtött ismereteit és tapasztalatait nemcsak tudományos fokozatai megszerzésénél, hanem későbbi lelkészi és tanári szolgálatait több területén is jól gyümölcsöztette. Glasgow és Berlin között Sárospatakon lelkészi oklevelet szerzett. 1939-ben a debreceni egyetemen doktori, 1943-ban egyetemi magántanári tudományos fokozatot nyert.

Tudományos és publicisztikai tevékenységét kb. 200 kisebb-nagyobb tanulmánya, cikke mellett három nagyobb műve reprezentálja. 1938-ban Miskolcon jelent meg „*Kierkegaard és a világháború utáni teológia*”, 1942-ben Debrecenben a „*Hit és vallás. A magyar református vallástudományi teológia kibontakozása és hanyatlása*” című munkája. Harmadik, nagyobb lélekzetű művét „*A Filippi levél gyülekezeti magyarázata*” címen a hivatalos lap, a Református Egyház három éven át (1967-1969) folytatásokban közölte.

Koncz Sándor a berlini tanulmányai idején az ott élő magyar reformátusok gondozását és gyülekezetté szervezését is végezte. Hazajövele után, 1938-tól az Egyetemes Konvent kötelékében missziói lelkészként tevékenykedett. Egyebek mellett részt vett a balatonszárszói ifjúsági konferencialelep építkezésének szervezésében és a mátraházi ifjúsági üdülő létrehozásában. Az 1942-43. tanévben Marosvásár-

helyen a katonai középiskola református intézeti lelkészeként szolgált. Ekkor kötött házasságot (1943-ban) Harsányi Ilonával, Harsányi István sárospataki teológiai tanár, főkönyvtáros leányával. Házasságukat Isten két leány- és egy fiúgyermekkel áldotta meg. 1943-1945 között táborig lelkészi szolgálatot végzett. A második világháború végén, illetve után a nyugateurópai fogolytáborokban, magyar hadifoglyok között folytatta egy darabig lelkészi munkáját. Hazatérve egy éven át konventi lelkészként egyházunk külügyi munkájának szervezésében vett részt.

1947-ben választották meg Koncz Sándort a Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája tanárának. 1948-tól tanári munkája mellett vállalta a Kollégium Gazdasági Választmányának elnöki tisztét. Ez a mindig súlyosbodó körülmények között az iskola anyagi, pénzügyi és technikai problémái megoldásának az irányítását jelentette. Szolgálatát ezen a területen is nagy rátermettséggel és eredményesen látta el. Pataki tanári évei életének leglendületesebb, legtevékenyebb, a gondok mellett is sok örömet adó korszaka volt. Ezt az időt Istentől kapott képességei, tehetsége igazi kibontakoztatásának, szerzett ismeretei, tapasztalatai gyümölcsöztetésének, régóta melengetett elképzelései, tervei megvalósításának jó lehetőségéül nyerte. A jó szolga hűségével használta fel a kapott, viszonylag rövid időt és alkalmat Patakon. Tanártársaival együtt a Kollégium életének, munkájának felvirágoztatását, megerősítését tekintette szívügyének, hogy jobban szolgálja Isten dicsőségét, egyházunk épülését, nemzetünk kultúráját. Ezért az ügyért hasonló lelkesedést és buzgóságot tanúsító munkatársaival együtt, akik között a tanárok mellett szép számmal akadtak már főiskolai, tanítóképzős és gimnazista diákok is, arra törekedett, hogy az iskola hitvallásos jellegét elevenebb belső hitélete reprezentálja, és ez legyen az alapja a keresztyén emberségre koncentrált nevelésnek és oktatásnak. Ennek elérését is jól támogatták, amint ez rövidesen kiderült, a korszak evangéliumi ébredésének Patakot is elérte hullámai. Az általuk létrehozott radikálisabb, vagy hagyományosabb közösségek, bibliakörök, a bennük keletkezett lelki és szellemi energiák egészségesen hatottak nemcsak a tanulás eredményesége irányába, hanem az iskola belső és külső rendjéhez szükséges önfegyelem létrejöttét is segítették. Egyébként a különböző ébredési irányzatok összefogására és a Magyarországi Református Egyház keretébe tagolására törekvő Országos Református Missziói Munkaközösség is Patakon tartotta 1948-ban alakuló gyűlését Makkai Sándor vezetésével. A Munkaközösség Intézőtanácsának Koncz Sándor is tagja lett. Ettől kezdve a Munkaközösség égisze alatt, a Kollégium keretében bibliaiskolák, kántorképzők, gyülekezeti munkásokat képző tanfolyamok egész sorát tartották a kerület gyülekezeteiből jött nők és férfiak részére. Az iskolának a gyülekezetekhez még jobb kötődését segítette az állandó népfőiskola kifejlesztése, amely korábban csak tanfolyamként működött. Ebben az irányba hatott az a tudatos törekvés is, hogy a legáció, a mendikáció és a szuplikáció intézményét is evangéliumi missziói tartalommal kell működtetni. Az utóbbi az is-

kola kultúrmissziójának is jelentős tényezője lett. Jó előhaladást tett a Kollégium a maga külső rendjének, felszereltségének a kor kívánta színvonalra történő szerény emelésében, amelynek anyagi fedezetét jórészt az egyházkerület gyülekezeteinek áldozatkészsége biztosította. A diákság civilizációs, kulturális és esztétikai igényességét is fejlesztette az internátusok egy részében az elavult berendezések kicserélése, valamint a nevelést és oktatást szolgáló eszköztárak, a könyvtárak, szertárak és a múzeum fejlesztése. Jó gyümölcsöket termett a Rákóczi-várban működő Alkotók Háza lakóival, a magyar irodalmi és művészeti élet kiválóságaival ápolta kapcsolatát, akiknek bemutatón, előadásain a diákság érdeklődőbb része megjelenhetett, s akik a diákság rendezvényein is vállaltak szerepet.

Ennek a sokrétű, elevenen lüktető kollégiumi életnek, amelyben mind a gimnázium, mind a kertészeti és szőlészeti középiskola, mind a tanítóképző intézet, mind a Teológiai Akadémia tevékenyen részt vett, egyik motorja, mozgatója volt Koncz Sándor. Még 1949-ben „*Kollégiumunk nevelői feladata*” címen hosszabb emlékiratot szerkesztett, amelyet átgondolásra, hozzászólásra megkapott az iskola minden tanára, tisztségviselője, a diákegyesületek minden vezetője. Az emlékirat szerint legfőbb kíváncsi, hogy a pataki iskola a „*keresztyén élet*” iskolája legyen, s benne ne az elméleti, hanem az életszerű hitvallásos nevelés kapjon nagyobb hangsúlyt. „*Ideje, hogy a keresztyén formalitások világából emeljük ki egymást, egymás segítségével magunkat.*” Arra is buzdított az emlékirat, hogy minden lelki, szellemi, anyagi és fegyelmező, szervező erő arra koncentrálódjék, „*hogy a tanítás és a tanulás egész környezete ragyogóan fejezze ki a Kollégiumban a keresztyén élet és iskola egységét. Diák, tanár, alkalmazott, családtagok, a Kollégiumhoz tartozó nyugdíjasok, bármilyen más kapcsolatban levő személyek szeretteiben és munkában testvériesüljenek... Amit Isten ránk bíz kegyelemmel, mi elvégezzük munkával.*” Vallotta és mint illetékes gyakorolta is, hogy a „... költségvetést egyedül missziói-pedagógiai cél irányíthatja”. A kollégium ösztöndíjrendszerébe Koncz Sándor javaslatára épült be az a gyakorlat, hogy pénzbeli támogatást élvező teológiai hallgatók a Kollégium valamelyik intézményében vagy műhelyében hetenként dolgozzanak néhány órát.

Mint teológiai tanár jó felkészültséggel, érdeklődést ébresztő, figyelmet lekötő előadókészséggel tartotta óráit, a héber nyelvtanból, az ószövetségi exegézisből, újszövetségi exegézisből és angol nyelvből. Ezeken az órákon, a szó szoros értelmében vett kollokviumaival együtt, mindig célba vette az ifjúság hivatástudatának alakítását s erősítését. Mindig többet vállalt az ifjúság körében végzett lelkigondozói szolgálatból is. Tárnyaiból azért készült legtöbb tanítványa lelkiismeretesen, tanácsait azért vették komolyan, fogadták el és tartották meg, azért viseltettek irányában bizalommal és ragaszkodtak hozzá nemcsak hallgatói, hanem a középiskolák diákjai is, mert az ifjúsághoz való viszonyát az őszinte és természetes keresztyén testvéri és baráti kapcsolatként értelmezte és csodálatos módon sikerült is legtöbb esetben

megvalósítania. A fiatalok egy idő után magától értetődően és hálásan fogadták és igényelték tőle a bölcsőbb, idősebb testvér szeretetét és tanácsát, s lendültek lelkesen munkába szavára.

Ha bár borult égből is, mégis villámcsapásként érte a Kollégium és a Tiszáninnen akkori népét az iskola megszüntetése. A Magyar Népköztársaság és a Magyarországi Református Egyház közötti egyezmény ellenére, egyházunk akkori felső vezetése Sárospatakon is felszámolta hitvallásos iskoláját. Először a Teológiai Akadémiát 1951-ben, majd a Gimnáziumot 1952-ben. Akik a Kollégium szépen fejlődő életét munkálták, nagyon fájlalták, hogy egyházunk nemcsak önmagát szegényítette meg a pataki Kollégium megszüntetésével, hanem a magyar nevelésügyet is megfosztotta egyik jelentős színtől. A pataki teológiai tanárok egyházunk egyéb szolgálati területein folytatták munkájukat. Koncz Sándor gyülekezeti lelkészi szolgálatot vállalt, az alsóvadászi gyülekezet hívta és választotta meg lelkipásztorának, ahol 1952-től 1965-ig szolgált. A gyülekezet viszonylag hamar megszerette, szívesen fogadta a kezdetben számára szokatlan, nagyon életszerű ígihirdetéseit, az élet realitásait szem előtt tartó, de Isten kegyelmével mindig számoló, arra hagyatkozó lelkigondozói, gyülekezetszervező és építő szolgálatait. Hálásan és növekvő érdeklődéssel hallgatta a szinte hetenként, valamelyik gyülekezeti alkalmon elhangzó előadásait, amelyeknek tájékoztató jellegük ellenére, sajátos evangelizáló töltést adott. Ezeket az előadásokat egyházunk, a gyülekezet, vagy az ökumené történetének, illetve jelen életének valamely eseményével kapcsolatban tartotta. Különleges szolgálati feladatának tartotta és lelkiismeretesen végezte Alsóvadászon a Budapestről oda deportált protestáns hitvallású kitelepítettek lelkigondozását, míg azok ott tartózkodtak. Szabadulásuk után közülük többen tartotta a kapcsolatot.

Gyülekezeti szolgálata mellett az Abaúji Egyházmegye, a Tiszánminneni Egyházkerület alkalmain többször tartott előadásokat, más gyülekezetekben is sokszor szolgált gyülekezeti napokon. Mégis talán a bátor és frappáns hozzászólásai ragadták meg legjobban lelkészársait, amelyeket a sugalmazott, s nem mindig tiszta, hanem az egyházkormányzat teológiáját tükröző előadásokhoz fűzött. Komoly segítséget kaptak tőle lelkésztestvérei, köztük már több tanítványa, azokban a személyes, baráti beszélgetésekben, amit sokan szívesen folytattak vele.

Amikor a Tiszánminneni Református Egyházkerület 1957-ben öt év után visszanyerte önállóságát, és elnökséget választott, Koncz Sándort nem csupán a kerület lelkészeinek rokonszenve, tisztelete és szeretete, magas fokú teológiai tudományos képesítése, hanem ismertté vált szervezőképessége, az anyagi ügyek intézésében is megmutatott rátermettsége és lelkigondozói karizmája is a jelöltek sorába emelte. A már korábbról eredő, alaptalan hátrányos megkülönböztetése miatt nem kerülhetett a kerület élére.

1966. január 1-től haláláig, az akkor még Tiszánminneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűj-

teményei Levéltárának igazgatói tisztét töltötte be. Patakra kerülésekor hűséges lelkeszi szolgálata mellett, egy súlyos küzdelmekkel tűzdelt évtizednek volt utána. Küzdelmét a rosszindulatú emberi megkülönböztetéssel, sokszor irigységgel, féltékenységgel, önzéssel és kicsinyességgel szemben vívta, amelyek időnként még emberi egzisztenciáját is veszélyeztetették. Ez a küzdelmes évtized sok energiáját felemészítette. Sikerült pataki szolgálata alatt egy nyugalmasabb életformát kialakítani. A levéltár vezetésével járó munkája mellett legszívesebben kisebb nagyobb tanulmányok írásával, publikálásával, illetve másoké lektorálásával foglalkozott. Megbízott lelkészként szívesen vállalta egy-egy hosszabb időre lelkész nélkül maradt, lelkészválasztás előtt álló gyülekezet néhány hónapos gondozását, megkönnyítve az új lelkipásztorok indulását. Sokat fáradozott még családi házuk kényelmesebb otthonná tételében is.

Sokirányú tájékozottságával, jó gyakorlati érzékével mindig szívesen állott rendelkezésére a Tudományos Gyűjtemények vezetésének. Utolsó éveiben kissé kesernyésé váló, de mindig szellemesen humo-

rizáló és Istenbe vetett hitét, bizodalját tükröző szavai a Gyűjtemények munkatársi közösségének elevenségét táplálták. Szállóigévé vált barátai körében az a gyakran adott tanácsa, hogy „*hittel és humorral*” súlyos terheket el lehet viselni. Igazgatósága idején a Levéltarat növekvő számban felkereső kutatók is sok segítséget kaptak tőle. Az ifjabbakat serkentette és buzdította a tudományos kutató munkára. A Levéltár általa berendezett, nemesen egyszerű, otthonos központi helyiségében mindig szívesen látta vendégül a magyar tudományos élet Patakon megfordult kutatóit, tudósait, a lelkészeket, volt tanítványait.

Amikor most emlékezésünkben hálát adunk Istennek elhívott szolgálja számára ajándékozott talentumaiért és segítségéért, úgy szeretnénk őrizni újraindult Teológiai Akadémiánk falai között, a diákok és a tanárok szívében emléket, hogy követésre méltó magatartásából indítást és tanulságot merítsünk.

(Sárospatak, 1993. május 14.)

Szentimrei Mihály

Ötszáz éve született Grynaeus Simon

(1493–1541)

Bevezetés

Ahogy a világhírű székesegyházakban általában, úgy a bázeli is sok híres tudós epítáfiuma megtalálható, köztük pl. Rotterdami Erasmusé. A humanista tudósfejedelem írt előszót az 1531-ben, Bázelen Grynaeus gondozásában megjelent Livius kiadáshoz. Ebben olvashatjuk, hogy Grynaeust olyan férfiúnak tartja, aki képzett az ókori nyelvek minden nemében, s így a nemes tudományok felvirágoztatására hivatott el!

Grynaeus ötszáz évvel ezelőtt az egykori Hohenzollern fejedelemség kicsiny falujában Veringenben látta meg a napvilágot. A magyar egyháztörténet úgy tartja őt számon, mint aki elsőként hirdette a lutheri reformáció tanait hazánkban. Jelen dolgozattal végigkísérhetjük mozgalmas életének főbb stációit, emléket állítva egy olyan humanistának, nyelvésznek, műfordítónak, filozófusnak és reformátornak, aki nem vérrel és karddal szerzett magának Európaszerte hírnevet, hanem tudásával, műveltségével, bölcsességével, szerénységével és békeszeretetével. Bár személye annyira nem ismert, mint pl. Lutheré, Melancthoné, Kálviné, vagy a többi reformátoré, élete, munkássága mégis jól tükrözi, hogy ő is azon reformátorok egyike, akik nagyban hozzájárultak a reformáció tanainak terjedéséhez és az egyház evangéliumi megújulásához. Ugyanakkor életműve szép példája annak, hogyan lehetett és lehet csendben, alázattal, a „színfalak mögött” Isten ügyéért, az evangéliumért munkálkodni.

I. Svájc a 16. sz. elején

A mai német Svájc területén már a 16. sz. elejére kialakult a Német-Római Birodalomtól független 13 szuverén kis állam szövetsége, a „Dreizehnörtige Eidgenossenschaft”, melynek 1501-től Bazel is tagja. Ez a sajátos alakulat – melynek mai kanton elnevezése a 19. sz. eleje óta használatos –, ettől kezdve lényegileg 300 éven keresztül az addig kialakult bonyolult rendszerben élt tovább. A kantonok: Schwyz, Uri, Unterwalden (1291), Luzern (1332), Zürich (1351), Glarus, Zug (1352), Bern (1353), Fribourg, Solothurn (1481), Schaffhausen, Bazel (1501) és Appenzel (1513) egymással laza szövetséget alkottak és mindegyik köztársaság jellegű önkormányzattal rendelkezett. A svájciak európaszerte zsoldosaikról és kereskedelmükről voltak híresek. Jóllehet az általános oktatási színvonal sok más országhoz képest alacsonyabb szinten állt, a humanizmus áramlata mégis betört a nagyobb városokba. A 16. sz. első évtizedeiben különösen Bazel városában talált otthonra. A svájci reformáció főleg humanista forrásokból táplálkozott. A Bazelben működő humanisták (Rotterdami Erasmus, Frobenius, Vadianus és Glareanus) egyházi állapotokat bíráló s a visszasságokat pellengető állító írásai elősegítették a reformáció győzelmét. Ezek a nagyobb városokban, így Zürichben, Bazelben és Bernben az egyházi reformok késlekedése miatt terjedtek el. Az újítás központja Zürich városa és a zürichi kanton, legfőbb vezetője pedig Zwingli Ulrich (1484–1531). A Zwingli féle reformációt, mely az 1522 áprilisában a böjtöl kapcsolatos reformatori irattal kezdődött el, egy évtized múltán a

többi kanton is kezdte átvenni. Bázelen 1529 februárjában vezették be a reformációt. Ökolampad (Hauschein János), a város plébánosa híveinek erőszakos fellépése törte meg a városi tanács hosszú időn át tanúsított ellenállását. Zürich és Bazel mellett Bern, St. Gallen, Mühlhausen, Schaffhausen, Glarus és Appenzell csatlakozott a hitújításhoz, úgyhogy 1530-ra a németajkú Svájc fele protestáns lett.

II. Gyermekkor és diákévek

Grynaeus, eredeti nevén Griner Simon 1493-ban a Hohenzollern-Sigmaringen-i Veringenben (ma Veringendorf) született. Születésének pontos dátumát sajnos nem tudjuk, hiszen szülőfalujában a legkorábbi anyakönyvi bejegyzések 1612-ből valók. Korabeli portré és rézmetszet ábrázolások tanúsága az 1493-as születési év. Apja, Griner Jakab egyszerű parasztember. Édesanyja, Anna asszony három fiút hozott a világra: Jakabot, Jánost és Simont.¹ A 14 éves Simon, mint jó szellemi képességekkel megáldott gyermek bekerült a híres pforzheimi városi iskolába. A nála négy évvel fiatalabb Melanchton Fülöp iskolatársa lett, akivel életre szóló barátságot kötött. Tanárai között ott találjuk a kor jeles humanistáját Reuchlint. Általa ismerkedett meg az ókori nyelvek minden szépségével. 1512-ben, mint a latin, görög és héber nyelv baccalaureatusi fokozatával rendelkező beiratkozott a bécsi egyetemre („Baccalaureus Simon Griner ex Feringen, peritus in lingua latina, graeca et hebraica”).² Szorgalmasan folytatta tanulmányait. Rövid időn belül elnyerte a szabad művészetek akadémiai fokozatát. (Magister Artium). Érdeklődése az akkori tudományok minden ágára kiterjedt, tanult matematikát, filozófiát, természettudományokat és orvostant.

III. Kezdő tanárként Budán és Wittenbergben

Griner Simon 1520 végén Bécsből Budára jött, ahol egy iskola rektori teendőivel bízták meg. Budán ekkor két iskola működött: a Boldogasszony-templomhoz tartozó és a vári Szent György-kápolna melletti fiúiskola. Ez utóbbiban folyt az udvarbeli apródok és énekesfiúk oktatása. Egyelőre nincs pontos adatunk, hogy a két iskola közül melyiknek lehetett ő a tanára.

Magyarországra érkezésének okát sem tudjuk, csak feltevésekre hagyatkozhatunk. Elképzelhető, hogy II. Lajos nevelője, a humanista érdeklődésű Brandenburgi György őrgróf meghívására érkezett Budára. Simon a bécsi egyetemen sokat hallhatott a királyi Corvina könyvtárról, mely Mátyás király korában egyike volt Európa legnagyobb és legszebb könyvtárainak. Könnyen kedvet kaphatótt, hogy személyesen is felkeresse a humanisták eme közkedvelt zárandókhelyét. Ezen elhatározásában csak megerősíthette az a bécsi büntető rendelet, melyet 1520 novemberében adtak ki a lutheránusok ellen. Az a feltevés sem alaptalan, mely szerint Bécset az akkor pusztító pestis-járvány miatt volt kénytelen elhagyni. Budán megismerkedett és barátságot kötött Cordatus Konraddal, a neves hit-

szónokkal, aki egy később kelt levelében visszagondolva a budai évekre nem titkolja mi módon élvezték együtt az életet.³ Egyes források szerint nem csak a görög-latin nyelv és irodalom ismeretére tanította a magyar diákokat, hanem „a fiatalság lelkébe bőven csöpögtette bele a Luther könyveinek olvasásából merített újhitű tanítást.”⁴ Emiatt domonkos szerzetesek börtönbe zárárták, ahonnan csak előkelő barátai segítségével tudott megszabadulni, majd az országot elhagyni. Másfél éves budai tartózkodását még sok homály fedi, egy azonban bizonyos, hogy nevét 1522 (tehát nem 1523!) április 17-i keltezéssel már a wittenbergi matrikulában találjuk: „Simon Griner Alpen. Magister Wiene.”⁵

A reformáció „fellegvárában” viszontláthatta egykori iskolatársát Melanchtont és személyesen megismerkedett Lutherral. A reformátor egyébként nem sokkal Simon megérkezése előtt, március elején tért vissza Wartburg várából, miután értesült arról, hogy Wittenbergben a reformációt illetően komoly nézeteltérések alakultak ki. Egyesek úgy vélték, hogy a reformáció ügye megtorpant. A Luther által rajongóknak nevezett mozgalom élén Karlstadt András teológiai professzor állt, aki néhány évvel később (1535) Grynaeusnak lesz majd tanártársa Bázelen. Sőt, mint azt majd látni fogjuk, a wittenbergihez hasonló bázeli zavargások (1538) hangadója szintén ő lesz. Simon Wittenbergben folytatta tanári tevékenységét. Elsőrenden nyelvoktatással (görög-héber) foglalkozott. Tovább mélyült a reformáció melletti elkötelezettsége.

Időközben, ahogy az a humanista körökben megszokott volt, nevét Grinnerről Grynaeusra latinostította, követve Schwarzerdet, akiből Melanchton, Hausscheint, akiből Oekolampadius vagy Geisfüsslert, akiből Myconius lett. Mindez nála egyszerű névmódosításnak tűnhet, holott az ifjú humanista és nyelvész „új nevét” Vergilius ismert művéből vette. Az augustusi aranykor legnagyobb költője „Aeneis” című művének IV. énekében olvashatunk „Grynaeus Apollón”-ról. Ebben a kifejezésben, mint helyhatározó szerepel a Grynaeus szó, a Grynaeus névű kisázsiai kikötőre utalva. Itt működött ugyanis Apollónnak, a bölcsesség és tudás istenének egyik jósdája. A mű főhőse, Aeneas a grynaeumi Apollón bölcs vezetésének köszönhetően jutott el az égő Trójából Itáliába. S amint azt az egyik Grynaeusról készült metszet alapján olvashatjuk, nem vált méltatlanná erre a névre, hanem „szerencsés előjelként adatott neki”. („Non nomen tantum dedit huic Grynans Apollo, ipsum etiam fausta contigit omen ave.”)

Wittenbergből nagy valószínűséggel hazautazott Veringenbe, hogy viszontlássa szüleit és rokonait. 1523-ban megnősült, első felesége Spirensis Magdolna lett.

IV. A görög-latin nyelv professzora Heidelbergben

Grynaeus 1524 januárjában meghívást kapott a heidelbergi egyetemre, Melanchton egykori „alma materébe”. 1524 júniusában, mint a görög nyelv professzora immatrikulált. Szomorúan tapasztalta ugyanakkor, hogy a Neckar menti egyetemen ekkor

még teljesen a skolasztika szelleme uralkodott. Az egyetem vezetői spártai fegyelemmel megtiltottak minden reformációval kapcsolatos elvet és tanítást. Az egyes fakultások között nem volt teljes az egyetértés. Grynaeus heidelbergi tartózkodását anyagi nehézségek is kísérték. Hogy magát és feleségét eltartassa, elvállalta a hét szabad művészet quadriviumi tárgyainak (geometria, aritmetica, astronomia és musica) oktatását. E mellé üresedés folytán 1526-ban megkapta a latin nyelv professzori címét. Ettől kezdve a görög mellett ezt a nyelvet is ő tanította. A sok előadás meghaladta teherbíró képességét és kikezdte egészségét. 1527. március 11-én levéllel fordult az egyetemi tanácshoz, melyben ezt olvashatjuk: „Egészségi állapotom kimondhatatlanul megromlott, és nem tudom miért, de az oktatás folytatásához szellemileg kimerültnek érzem magam”.⁶ Az emiatt irányában kialakult ellenszenvet sajnos tovább fokozta, amikor kiderült, hogy barátságban áll a bázeli Ökolampaddal, s vele egyetértve zwingliánus úrvacsorátant vall.

Mindezek ellenére a heidelbergi évek nem teltek hiába, tovább gyarapította tudását és ismereteit. A professzorság mellett pl. orvostannal foglalkozott. Szorgalmasan tanulmányozta Galenus és Arisztotelész természettudományos műveit. Nem hagyott alább kutatási vágya sem. 1527-ben a Heidelberg melletti Lorsch-i kolostorban megtalálta Livius fő művének addig még ismeretlen öt kötetét. A nagy római rétor „Ab urbe condita” című, 145 kötetből álló művéből Grynaeus felfedezéséig mindössze csak az első tíz ill. a 21-40-es sorszámot viselő könyvek voltak ismertek. Az általa megtalált kötetek (41-45.) egy csapásra híressé tették a fiatal professzort. Ettől kezdve került szorosabb kapcsolatba a tudományok fejlődésével, Erasmusmal. A „teljes” Liviust, Erasmus előszavával néhány évvel később (1531-ben) Bázelen rendezte sajtó alá.

Grynaeus 1529. február harmadikától kezdődően résztvett a speyeri birodalmi gyűlésen, ahol újra találkozhatott Melanchtonnal. E gyűlésen a katolikus rendek törölték a „ius reformandi” és elrendelték, hogy a következő egyetemes zsinatig a wormszi végzéseket (1521) kell érvényben tartani, tilos bármilyen hitújítást bevezetni. A határozat ellen az evangélikus rendek április 19-én és 20-án az egyébként távollévő császárhoz (V. Károlyhoz) címzett egységes tiltakozást (protestálást) nyújtottak be. Innen ered a reformációhoz csatlakozottak protestáló, protestáns elnevezése. Melanchtontól tudjuk, hogy a gyűlés folyamán komoly nézeteltérés támadt Grynaeus és a bécsi püspök, Faber János között. A főpap egyik prédikációja nagy felháborodást váltott ki Simonból. A templom kijáratánál megkérdezte, hogyan lehetséges az, hogy egy olyan jól képzett püspök, mint ő, egy igehirdetésen belül annyi téves tanítást mondjon el? Faber zavarában a tömegre való tekintettel látszólag higgadtan és barátságosan fogadta a tolakodó kérdést. Másnapra meghívta magához Grynaeust, hogy nyugodt körülmények között vendégszobájában beszéljék meg az esetleges vitás pontokat. Még aznap este azonban katonák érkeztek Melanchton szálláshelyére, hogy az ott

tartózkodó Simont császári parancsra börtönbe vessék.⁷ Melanchton elbeszélése szerint, amennyiben „...Grynaeust nem egy angyal őrizte volna, úgy nem tudott volna elmenekülni”⁸ a Rajna túlsó partjára barátai segítségével.

V. Grynaeus Bázélbe kerül

1529 tavaszán a semlegességéről oly híres Bázelt is elérte a reformációi láz. A város polgárai kidobálták a székesegyházból az oltárképeket, szobrokat, melyek aztán a templom előtti téren állított nagy máglyák lángjainak martalékává váltak. Ennek hatására az egyetemen többen lemondtak katedrájukról és elhagyták a várost. A hatvan esztendő örök vándor Erasmus például, aki egész élete folyamán távortartotta magát mindeféle pártoskodástól, máshol keresve nyugalmat a csendesebb Freiburgba tette át székhelyét. Feladta állását ugyanakkor a teológus Ludvig Ber és a bölcsező Glaraenus. A bázeli reformáció vezetője, Ökolampad ezen megüresedett helyeket a reformációval egyetértő, képzett tanárokkal szeretne volna betölteni. A legnagyobb gondot a bölcsező atyjának, Erasmusnak utódlása okozta. A strassbourgi reformátorok, Bucer Márton és Capito javaslatára a heidelbergi görög-latin szakos professzorra, Grynaeus Simonra esett a választás.

Ökolampad mielőtt levélben fordult volna Grynaeushoz, Strassbourgba utazott, hogy róla információkat gyűjtsön. Látogatásáról és annak céljáról azonban Bedrutus Jakab, a strassbourgi egyetem görög nyelvi professzora néhány sorban értesítette Simont, aki ennek hatására indítatva érezte magát, hogy tollat ragadjon és írjon Ökolampadnak. Így történt, hogy Grynaeus ill. Ökolampad levele keresztezték egymást. Ökolampad március 31-én kelt levelében kecsesgető jövedelemről, egészséges klímáról, kellemes városról és a könyvnyomtatás gyors fejlődéséről beszél. Grynaeus április elsejei levele viszont határozatlanságról tanúskodik. Hivatkozik rokonságára, melytől nem szeretne elszakadni és bevallja, hogy tart a Svájcban levő reformációs feszültségektől. A befejezésben mégis a reménység hangja szólal meg: „ott lenni, ahol Isten szavának engednek teret”.⁹

Ugyanezen a napon, április elsején Bázelen megjelent az a 20 cikkelyt tartalmazó Reformációi Rend, mely a híres egyetem megreformálásának alapjául szolgált. Május 8-án, tanácsi jóváhagyással elkészült Grynaeus hivatalos felkérő levele, melyet az éppen Bázelen tartózkodó Frecht Márton, Ulm prédikátora kézbesített. Ezen előzmények után Grynaeus végül is június 2-án érkezett meg a Rajna menti városba. Másnap megtartotta székhelyénél előadását Arisztotelész Retorikájából. Ökolampad Zwinglinek írott levelében megelégedettségének hangot adva számol be az új professzor magasfokú felkészültségéről. Grynaeust elkísérte Bázélbe 17 éves unokaöccse, Tamás, akit még Heidelbergben vett magához. A fiatal ember nagybátyja nyomdokait követve igyekezett elsajátítani az ókori nyelveket.¹⁰

Az új egyetemi rend bevezetéséig Grynaeus többnyire tudományos munkával foglalkozott. Nem tét-

lenkedett, hiszen ekkor készítette el, Erasmus felkérésére Khrüszosztomosz (Aranyászjú Szent János) homiliáinak és Arisztotelész műveinek latin fordítását. E kezdeti időszak jó alkalmat adott arra, hogy Ókolampadhoz fűződő barátsága elmélyüljön, valamint új barátokra találjon a jogtudós Amerbach és Zwingli személyében.

VI. Angliai tanulmányút

A mozgalmas, előadásokkal és gondokkal teli heidelbergi évek után csak most, Bazelben adódott idő és lehetőség a már említett Livius kötetek kiadásának előkészítésére. Ennek befejeztével 1531 elején Grynaeus elhatározta, hogy a még tartó szabad időt kihasználva tanulmányutat tesz Angliába. Erasmus, az örök vándor, aki maga is két ízben járt a szigetországban, örömmel ellátta ajánló levelekkel. Egykori tanítványának, Lord Monjoynak írottban például ezt olvashatjuk: „Amikor e levelet Grynaeus Simon, akit az új Livius kiadásban megemlítettem, átadja neked, kérek, segítsd őt munkájában. ...A latin és görög nyelv a kisujjában van, jól beásta magát a filozófiába és matematikába, Angliát megismerve egész biztosan vágyat kap könyvtáraitok iránt”.¹¹

Grynaeus március végén vagy április elején, várakozásokkal teli szívvel indult útnak. Mielőtt azonban Anglia felé vette volna az irányt, betért Kölnbe, s meglátogatta Jossa Tielmann, Erasmus egyik pártfogóját. Hamar barátságot kötöttek. Bazel professzorának részletesen be kellett számolnia a Freiburgban hatvanas éveit élő humanista tudós egészségi állapotáról és terveiről.

A fogadtatás Angliában az előzetes várakozásoknak megfelelően történt. Grynaeust maga a kancellár, Morus Tamás, a híres humanista vette pártfogásába. A svájci vendéget mindenható magával vitte, s kutató munkájában maximálisan támogatta. Teológiai nézeteket illetően pedig igazi vitapartnerre találtak egymásban. Arcképét nagy meglepetésére ott találta a Királyi Könyvtár Svájc teológusait ábrázoló festményei között. Eljutott Oxfordba, ahol nem csak a könyvtárakba és kollégiumokba nyert betekintést, hanem a diákok mindennapjaiba is.

A kancellár által ugyanakkor személyesen megismerkedhetett VIII. Henrikkel, akitől fontos megbízatást kapott. Anglia királya kezdetben hithű katolikusnak bizonyult, hiszen X. Leo pápától, a lutheri tanok cáfolataként megírta „Assertio septem sacramentorum” (A hét szentség bizonyítása) című könyvéért elnyerte a megtisztelő „Defensor fidei” címet. Házassága viszont bátyja özvegyével, Aragóniai Katalinnal, akit még csecsemőkorában adtak hozzá, zátonyra futott. 17 évi házasság után ugyanis beleszeretett neje fiatal udvarhölgyébe, Boleyn Annába, s ezért feleségétől, a spanyol Ferdinánd király lányától szeretett volna elválni. Elhatározásában nemcsak érzelmi szenvedély vezette, hanem így akart trónját öröklő, férfi utódról gondoskodni. A pápa halogatta a döntés meghozatalát. Henrik ezt megelégedve elhatározta, hogy Rómától függetlenül intézi el az ügyet. 1531. február 11-én az angol papság gyűlése – a ki-

rály erőteljes nyomására –, határozatot hozott, mely szerint az angol egyház feje ezentúl nem Róma püspöke, hanem a mindenkori király. Evvel kapcsolatban kikérte több európai egyetem véleményét, köztük a bázeliét is Grynaeus által.

Az angliai tanulmányút 1531 július elején fejeződött be. Grynaeus VIII. Henrik válása ügyében augusztus 13-án levelet írt Zwinglinek. Egy hónap múlva pedig összegyűltek Bazelben, hogy megvitassák a problémát. A tárgyaláson jelen volt Ókolampad, Zwingli, Capito, Hedio, Phrygeo és Grynaeus. Arra való hivatkozással, hogy Henrik akaratán kívül volt kénytelen a 14 esztendő korában elhunyt Artúr testvérének özvegyét nőül venni – Lutherral ellentétben –, megengedhetőnek tartották a királyi frigy felbontását. Grynaeus véleménye a későbbiekben megváltozott. Újra végiggondolván e vitás kérdést, az említett érvelésem tartotta elegendőnek ahhoz, hogy a már megkötött, érvényes házasságot felbontsák. Kapcsolata az angol királlyal mégsem szakadt meg, hiszen neki ajánlotta Ptolemaiosz fontos asztronómiai művének első bázeli kiadását. Az 1538-ban megjelent könyv előszavában buzdítja Henriket, hogy bátran folytassák a reformáció bevezetését Angliában.

VII. Újra Bazelben

Grynaeus, miután visszaérkezett Angliából, s a reformáció bevezetése körüli feszültségek kezdtek alábbhagyni, újra tanári hivatásának szentelte magát. Júliusban Ókolampad is hazatért Ulmból, ahová (május 11-én) a reformáció bevezetéséhez hívták segítségül. Folytatták az előadásokat az általa kidolgozott új egyetemi és iskolai tanrend szerint, mely sajnos a város önkormányzatának jóváhagyását csak a következő esztendőben nyerte el. Augusztus elsejével megkezdtek az ótestamentumi előadásokat a Teremtés könyvéről. A héber szöveget Münster filozófiai szempontból értelmezte, ezután Ókolampad teológiai fejtegetése következett, majd mindehhez Phrygio fűzött néhány építő jellegű gondolatot. Egy héttel később elkezdődtek az újtestamentumi előadások Máté evangéliumának magyarázatával. A görög szöveg fordítását és értelmezését Grynaeus végezte, majd pedig magyarázattal ismét Ókolampad és Phrygio következtek. A lekiókat du. 3 óraker tartották a székesegyház karzatán. A teológiai előadások megkezdése által újra megnyitotta kapuit a bázeli egyetem minden fakultása.

Sajnos nem sokáig folytathatta zavartalanul az oktatást. A protestáns hitújítás, mely Európa-szerte válásháborúhoz vezetett, Svájcban is megszülte a maga csatározásait. Az első ún. kappeli csatát vallási ellentéteken kívül területi vetélkedés ösztönözte (1529). Ekkor még a szembenálló felek harc helyett a tárgyalást választották és sikerült is a békekötés. Ez a béke azonban nem bizonyult tartósnak. Két év múlva, amikor a protestáns városok a katolikus területeket elzárták a gabonaszállítók elől, a feszültségek újra kiéleződtek. A katolikusok életük megmentéséért fegyvert fogtak és a második kappeli ütközetben győzelmet arattak. 1531. október 11-én, a protestán-

sok élén álló Zwingli is életét veszítette a csatamezőn. Utódjául a zürichiek Ökolampadot szerették volna megnyerni, aki azonban november elsejei levelében közli, hogy az utódlást nem vállalja. Így esett aztán a választás Bullinger Henrikre, s ő lett az új zürichi reformátor.

A svájci reformáltakat néhány héttel később újabb szomorú gyász érte. November 24-én betegség következtében hirtelen meghalt Ökolampad. A teológiai fakultás újra indítását követően mindössze 32 lekción tarthatott. Ez alatt a néhány hónap alatt a Szentírás magyarázatában 1Móz 16-ig, ill. Máté evangéliumának 10. fejezetéig jutottak el. Grynaeus a betegágyánál sem hagyta magára barátját, mellette volt egészen haláláig. A halálusáról írt beszámolója forrásműként szolgált (és szolgál ma is) minden Ökolampad életrajzhoz.

VIII. Bazel reformátora

Ökolampad halálával – Zürichhez hasonlóan – komoly problémává lett, hogy ki folytassa az általa elkezdetteket? A bázei reformáció bevezetése ugyanis ekkorra még nem fejeződött be. Méltó utódjául először Grynaeusra gondoltak, s őt szerették volna megválasztani. Miután ő szerénységből ezt nem vállalta, meghívták Zürichből Myconiust. A bemutatkozó prédikációra a székesegyházban került sor, melyen jelen volt Bazel színe-java. Igehirdetését hallgatva Grynaeus a következőt súgta a kollégium vezetőjének, a lutheránus Sulzer Simonnak fülébe: „Oh, Simon, kérjük Istent, hogy ez az ember megmaradjon nekünk, mert ő aztán tud tanítani”.¹² Myconiust 1531. december 22-i hatállyal megválasztották a bázei egyház vezetőjévé (Antistest-jévé). Ahogy Ökolampad támasza Zwingli volt, úgy lett Bullinger Myconiust. Emellett megkapta az Újszövetség professzora címet, pedig sem doktori címmel, sem ordinációval, sőt még baccalaureatusi fokozattal sem rendelkezett! Grynaeus kárpótlásként a görög nyelv professzori címe mellé megkapta a teológia professzora címet, s így a következő évben megkezdte teológiai előadásait a Római levél magyarázata alapján. Az új Dr-i cím felvétele ellen vonakodott, mint ha előre megérezte volna, hogy ebből kifolyólag néhány év múlva komoly belső viszály robban majd ki az egyetemen (l. később).

Végül is az új egyetemi rendtartás, melyet végre a város tanácsa is jóváhagyott, 1532. szeptember 15-én jelent meg. Bevezetésére novemberben, a téli szemeszter folyamán – Oswald Bär rektorsága alatt – kerül sor. A két teológiai állást Myconius és Phrygio, a jogit Amerbach, az orvosit Bär, a három filozófiai: Münster héber, Grynaeus görög és Thorinus latin, a matematikát a teológus Wissenburg, a dialektikát a kollégium vezetője Sulzer látta el. Egyelőre hiányoztak a természettudományok és a morál tudományok előadói. Felvetődhet a kérdés: miért kellett ilyen hosszú idő az egyetemi állások megszervezéséhez? Elsősorban az anyagi fedezet hiányzott. A tanács például csak 1533. október 23-án hagyta jóvá, hogy ezentúl az egyetem minden költségét fedezi.

Grynaeus az előadások mellett egy földrajzkönyv megírásával foglalkozott, mely Amerika felfedezésének 40. évfordulóján, 1532-ben jelent meg Bazelben „Novus orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum” (Az elődök számára ismeretlen földrészek és szigetek új világa) címen. Tovább folytatta műfordítói tevékenységét. Erre az időszakra datálható több ókori szerző könyvének német nyelvre való fordítása. Kiadásra került: Arisztotelész „A világról”, Arisztophanesz összes műve, és Plutarchosz „Van-e értelmük az állatoknak?” című műve. Ez utóbbi 1533-ban látott napvilágot, Oporinnak, az új latin professzornak ajánlva, aki néhány év múlva saját nyomdával rendelkezett, öregbítve ezzel az addig is oly híres Bázeli könyvnyomtatást.

IX. Meghívás Tübingenbe

1534. május 12-én Württembergi Ulrich herceg, Hesseni Fülöp tartománygróf segítségével Lauffennél megtámadta Fülöp pfalzi gróft és 15 év után sikerült újra visszafoglalnia saját országát. A száműzetés éve alatt megismerkedett a svájci reformációval, s elhatározta, hogy amint visszatérhet hazájába, mindent el fog követni annak bevezetéséért. Nem sokkal a győztes csatát követően strassbourgi barátaitól máris javaslatot kapott. Bucer Márton és Capito első és legfontosabb feladatnak a tübingeni egyetem megreformálását tartotta, s ehhez két reformátort ajánlott: Blauer Ambrosiust Konstanzból és Grynaeus Simont Bazelből. A fejedelem sajátkezűleg írt Grynaeusnak, aki válaszában közölte, hogy szívesen segít, amennyiben Bazel város tanácsa ehhez hozzájárul. Segítőkézsége egyáltalán nem meglepő, hiszen innen, Württembergből származott.

A tübingeni egyetem megreformálása kapcsán Bucer elérkezettnek látta az időt, hogy a lutheránus és helvét irányt követők újra asztalhoz üljenek, és megpróbálják egyeztetni a még vitás teológiai kérdéseket. Szeretett volna egy marburgihoz hasonló (1529) kolokviumot szervezni Stuttgartba. A meghívottak közül azonban sajnos csak ketten jöttek el. Schnepf Erhard, a marburgi egyetem professzora, Luther hú barátja, akit Fülöp tartománygróf küldött segítségül a tübingeni egyetemre (hogy küzdjön a Zwingli féle úrvacsoratan ellen), és Grynaeus, aki Strassbourgon keresztül 1534. október 27-én érkezett meg a württembergi fővárosba.¹³ Hitvitájuk során hamar kiderült, hogy az úrvacsorai kérdésében nem tudnak megegyezni. Ezt a tényt szomorúan kellett tudomásul vennie a néhány nappal később, október 31-én Stuttgartba érkező Bucernak.

Grynaeus novembertől kezdődően a már jóval korábban Tübingenbe jött Blauserrel megkezdte reformtevékenységét. A város egyeteme Európának azon kevés felsőoktatási intézménye közé tartozott, mely a reformáció gyors térhódítás ellenére megmaradt kizárólag a skolasztika szellemét hirdetőnek. Itt tanított egykor a neves skolasztikus Biel Gabriel, aki gyakran prédikált Arisztotelész „Etikájá”-ról. Hatását még mindig lehetett érezni. Grynaeus mindenképp új tanulmánytervezetet készített, mely a két évvel korábban Bazelben bevezetett reform-renden alapult. Ebben megjelölte a nevelés előfeltételeit és főbb irányvonalait. Elrendelte, hogy ezentúl csak tudós, képzett embe-

rek kerüljenek tanárnak. A reformjavaslat kezdetben heves ellenállást váltott ki a skolasztika eszméihez görcsösen ragaszkodó tanárok között. Grynaeust és Blauret azonban nem lehetett megállítani, s 1535. január 30-án a herceg támogatásával bevezették az új egyetemi rendtartást. A következő hónapokban sikerült néhány Grynaeusék által jól ismert, a reformációval egyetértő professzort meghívniuk, pl. az orvos Fuchs Leonhardot, a jogász Sichard Jánost és Amantius Bartolomeust, vagy a neves görög nyelvészt, Melanchton jóbarátját, Camerariust. Több professzortól ígéretet kaptak, hogy a nyár folyamán Tübingenbe jönnek: pl. Grynaeus régi barátjától, az orvos Sinapiustól Ferrarából, Bullingertől, vagy a héber nyelv professzorától Pellikántól.¹⁴ Így 1535 júniusában a bázeli visszatérés előtt nem véletlenül olvashatjuk Grynaeusnak Blaurerhez írott levelében: „Exulto velut victoria parta, cum video tales adfuturos theologos”.¹⁵

Grynaeust eredetileg három hónapra hívták, s mint látjuk nyolc lett belőle. Ezért most röviden kell, hogy szóljunk arról a huzavonáról is, mely ezalatt az idő alatt Bazel, Tübingen és Strassbourg között folyt. A három hónap elteltével 1535 januárjában Svájc „arany kapujában” aggódni kezdtek Grynaeust illetően. A bázeli tanács január 21-én lovaskocsit küldött, – hiába, Grynaeus nem jött. Ulrich herceg kérésére a meghívást 1535 pünkösdjéig meghosszabbították. Eljött a pünkösd és Grynaeus újra csak maradt. Ekkor a strassbourgiak írtak Bazelbe, kérve, hogy még egy esztendő maradjon. Az újabb halasztás június 24-ig szólt, amikor is a türelmetlen bázeliak Grynaeus helyére Phrygiot, az Ótestamentum professzorát küldték. Így fejeződött be a sokak által elismert professzor reformtevékenysége Tübingenben.

Mielőtt azonban visszatért volna szeretett Rajna menti városába, néhány napot Strassbourgan töltött. Reformátor barátai, hallván a württembergi egyetemen végbement pozitív változásokról és tervekről, kérték, hogy térjen vissza és fejezze be a megkezdetteket. Hiába volt minden igyekezet, Grynaeus július 7-én visszaérkezett Bazelbe. Tiszteletére néhány nap múlva a város vezetői ünnepi lakomát rendeztek, július 15-től pedig újra előadták az egyetemen. Augusztustól kezdődően újabb próbálkozások történtek Tübingenben történő visszahelyezésére, Myconius viszont hallani sem akart kollégája távozásáról. Tübingenben Grynaeus irányító szerepét Blaurer próbálta folytatni, ám neki közel sem volt akkora tekintélye és hatása. A württembergi egyetem megreformálása csak 1536-ban folytatódott, amikor Grynaeus és Blaurer szerepét nem kisebb reformátorok, mint Melanchton és Brenz vették át.

X. Az ifjú Kálvin Bazelben

Az 1535-ös esztendő elejére datálható Kálvin (1509–1564) felbukkanása Bazelben. Ha megérkezésének időpontját nem is, okát annál inkább tudjuk. 1534-ben I. Ferenc francia király szigorú intézkedéseket hozott „az átkozott lutheránus felekezet” hívei ellen.¹⁶ Így a Párizsban éppen pályaválasztás előtt álló Kálvinnak Cop Miklós egyetemi tanár barátjával együtt először a francia fővárost, majd a vidéki bujdo-

sás után az országot is el kellett hagynia. A protestáns üldözések elől végül Bazelben lelt nyugalomra. Megírja fő művét, az „Institutio religionis christianae”-t, mely Bazelben jelent meg 1536-ban. Bár neve az egyetem anyakönyvében nem szerepel, mégis nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy bejárt az előadásokra, és Grynaeust is hallgatta. Bazel neves professzora ugyanis 1535 őszén újra a Római levél magyarázatába kezdett, és Kálvin talán éppen ezen előadások hatására ajánlotta néhány évvel később megjelent (1539) Római levélről írott első kommentárját Grynaeusnak.

Kálvin az előadások tiszta, evangéliumi szelleme mellett nagy örömmel tapasztalta, hogy az egész város – a polgármestertől a lelkészeken és zsinaton át – az evangélium alapján áll.

Ez azonban csak kívülről látszott ilyen egységesnek és szépnek. A Reformációi Rend értelmezése körül mindig voltak viták. Ökolampad halálát követően például nagy vita kerekedett az egyházi büntetés, átok és kiközösítés kérdésében. Sokakkal ellentétben Grynaeus és Phrygio nem értett egyet az úrvacsorai kényszerrel és az abban részt nem vevők ellen gyakorolt átokkal. A tanácsstagok és a zsinati tagok közül már 1532-ben létrehoztak egy közös bizottságot az egyházi elnök, négy lelkész, nyolc tanácsstag és négy polgár részvételével. Ennek az ún. zsinati bizottságnak 1535 őszétől Grynaeus és Myconius is tagja lett. Az itt tárgyalt kérdések és panaszok jól tükrözik, hogy a harmincas években nem minden a Reformációi Rend előírásai szerint történt.

XI. Az Első Helvét Hitvallás

A reformációt elfogadó svájci városokban különböző reformációi rendeket vezettek be. Ezért Bucer Márton uniós törekvései következő lépéseként szerette volna, ha Svájc reformátorai összejönnek, és készítenek egy általuk elfogadott egységes hitvallást. Egy újabb „uniós zsinat” összehívása, melyen mind a lutheri, mind a helvét irány képviseltette volna magát, csak 1537 májusára látszott megvalósíthatónak. Így Bucer felhívására 1536. január 30-án, Bazelben az Ágoston-rendi kolostorban összejöttek Svájc legjelentősebb teológusai, köztük Bullinger, Myconius, Grynaeus, Leo Judae és Megander – Zürich, Bern, Bazel, Schaffhausen, St. Gallen, Mülhausen és Biel városának képviselőit. Hivatlanul ugyan, de megjelentek a strassbourgiak is, Bucer és Capito.

A hitvallási szöveg megszerkesztésének alapjául az ún. Első Bázeli Hitvallás szolgált, melyet 1534. január 21-én hagytak jóvá. Ehhez pedig egy még korábban, 1532-ben elkészült szöveget használtak fel, melynek szerzője Myconius volt. A strassbourgiak hatására ebbe az új hitvallásba bekerültek ugyan lutheri formák és kifejezések, az úrvacsora-tan mégis teljesen zwingliánus maradt. Misztikus vacsorának nevezik, melyben Krisztus testét és véréát vesszük magunkhoz szellemi értelemben. Február 4-ére elkészült a 27 cikkelyt tartalmazó „... erste symbolische Ausdruck des gemeinsamen schweizerischen Glaubensbekenntnisses”.¹⁷ A hitvallás eredetileg latinul íródott, ám a jobb érthetőség kedvéért Leo Judae németre fordította. Grynae-

usnak fontos szerep jutott a hitvallás végső megfogalmazásában, hiszen egyeztetés céljából járt Strassbourghban, Zürichben és Bernben. Az egyes városok képviselői március 27-én újra összegyűltek Bázelen, s egyhangúlag jóváhagyták a „Confessio Helvetica Prior”-t. Mivel ez a hitvallás a „strassbourgi unió elképzeléseknek csak részben felelt meg, kérésükre kiadatlan maradt. Ennek ellenére századokon át használták és magukénak vallották a svájci reformáltak. Luther örömmel fogadta az Első Helvét Hitvallást, amint az kiderül Meier Jakabnak, Bazel polgármesterének 1537. január 17-én írott leveléből. Örül, hogy a svájciak újra barátságos arcot mutatnak. Miután Myconius kezébe került e levél, így szólt: „Isten kegyelmét látom abban, hogy léphettünk az egység felé”.¹⁸

Időközben változtattak az egyetemi állásokon. Többek javaslatára Myconiust sok hivatalos elfoglaltsága miatt felmentették az újszövetségi professzorság alól. Helyére egyhangúlag Grynaeust választották meg, aki ettől kezdve két egyetemi állást töltött be (a filozófiát és az újszövetséget).¹⁹ A következő esztendőben, az 1537/38-as tanévre pedig munkája elismerésül megválasztották a filozófiai fakultás dékánjává. Az általa előadott dialektikát Carolit Péternek, a párizsi egyetem volt tanárának adta át. Carolit 1535. november 10-én, Grynaeus meghívására érkezett Bázelbe és 1536. március 14-én immatrikulált.

Ebben az esztendőben egy megrázó esemény is történt. Június 12-én elhunyt a 66 éves Erasmus, aki élete utolsó esztendejét „megbetegedett aggastyánként”²⁰ Bázelen töltötte. A humanista „doctor universalis” halála mélyen megrázta Grynaeust és Erasmus hűséges barátait, Frobeniust és Amerbachot.

XII. Vita a papság, az egyetem és a tanács között (1538–39)

Grynaeus dékánóságát követően életének talán legszomorúbb két esztendeje következett. Személyesen érintve volt ugyanis abban a vitában, melyet 1538. március 20-án Karlstadt András nyilvánosságra hozott tételei váltottak ki Bázelen. Karlstadt, aki egyébként 1537-ben az egyetem rektoraként működött, 214 tételben tárgyalta 2Móz 1-7-ig terjedő fejezeteit, beleszöve megjegyzéseit és javaslatait az egyetemmel, a város papságával és tanácsával kapcsolatosan.

A vitát kiváltó ok visszavezethető az 1529. április elsején elfogadott Reformációi Rend egyik pontjára, mely szerint a város tanácsának minden egyházi ügybe és személyi kérdésbe beleszólási joga van. Karlstadt javaslatai között szerepelt például, hogy: a lelkészek teljes egészében tagolódjanak be a főiskolába, s ezáltal maradjanak kapcsolatban a teológia tudományával; a papság kerüljön a teológiai fakultás felügyelete alá, így szabva gátat az egyes prédikátorok önkényességének; tanszékvezető tanár csak az legyen, aki az adott tanszék doktori fokozatával rendelkezik. Ez utóbbi tételben Myconius és Grynaeus személyes támadást véltek felfedezni. Nagyon megoszlóak voltak a vélemények. Heves vita alakult ki, amely megosztotta a tanári kart, a tanácstagokat és a város polgárait is. Különösen Myconius érezte magát személyében megsértve. Nem

véletlenül, hiszen már fentebb említettük, hogy sem doktori címmel, sem ordinációval, de még baccalaureatusi fokozattal sem rendelkezett. Mégis 1531 december óta az egyház elnökeként és mint a teológia professzora működött. Miután a professzori címről 1535-ben önként lemondott, azt tiszteletből és tudása elismerése jeléül Grynaeusnak adományozták.

A tanács 1539. július 26-án hozott egy, a reformációi alaptörvényt kiegészítő határozatot, mely szerint egyetértenek az egyetemi javaslatokkal. Ez tovább fokozta az ellentéteket. Myconius Bullingernek október 4-én írott levelében Karlstadtot „gonosz démonoktól megszállott” embernek nevezte.²¹ A város tanácsa október 7-én megbékélésre szólította fel a még mindig civakodó feleket. Grynaeus decemberben Zürichbe küldött levelében többek között ez áll: „Legszívesebben azonnal engedelmeskednék ezen (új) előírásoknak és a diadalt teljes egészében átadnám ellenfeleimnek, ám nem tudom hogyan fogadjam majd el azt a kollégát, aki jellemének féktelensége miatt már most képtelen bárkit is elfogadni.”²² A következő év áprilisában megfosztották a teológiai professzori címtől,²³ holott egész biztos nem jelentett volna különösebb erőfeszítést számára e fokozat megvédése. Mégsem tette, mert az új akadémiai rend mögött személyét sértő méltatlan kényszert és szellemi hatáskörének korlátok közé szorítását vélte felfedezni. Vele szolidaritást vállaló és szövetséget kötő humanista barátai között ott találjuk Oporint, aki hasonló megfontolások miatt tagadta meg a magiszteri fokozat megszerzését (görög nyelvből), s „pályát változtatva” barátaival létrehozta, a később európai hírűvé váló Oporin nyomdát.²⁴ Karlstadt, hogy tovább borzolja a kedélyeket, 1540. októberében a teológia doktorává avatta – a nála sikeres vizsgát tett – Wissenburg Farkast. A matematika volt előadója azonban új tanszékét csak Grynaeus halála után vette át.

Az 1538–39-es esztendő jól tükrözi, hogy a bázeli reformáció bevezetését követő első évtized végére megérett a helyzet arra, hogy a humanista polgári felfogás összemérje erejét az egyházas felfogással. A városi tanács, elfogadva Karlstadt javaslatait, éppen annyira volt egyháziatlan, mintha Grynaeust vagy Myconiust a humanizmus ellenségeinek neveznénk. Elődjüket, a bázeli reformáció elindítóját, Ókolampadot próbálták a maga egyházszerető és puritán elképzeléseiben követni, mellyel természetesen a polgári, szabadabb szellem ekkorra már kezdett szemben állni.

Nézeteltérések azonban nemcsak Bázelen voltak. Kálvinnak, 1538. április 25-én Farellal egyetemben, nagy vita és szócsatározás után el kellett hagynia Genfét. Húsvétkor nem akartak mindenkinek úrvacsorát osztani, ezért a tanács megtiltotta, hogy prédikáljanak. Kálvin távozásukkal kapcsolatban csak annyit mondott, inkább szolgálják az Urat, minthogy kiszolgálják az embereket. Nyugalomra vágyott, s májustól szeptemberig Bázelen találjuk, még hozzá Grynaeus házában. Az institúciója által híressé vált reformátor folytatta tanulmányait és privát tanári állásból ill. egyéb támogatásokból tartotta fenn magát. Grynaeushoz fűződő barátsága tovább mélyült.

E keserűségekkel teli időszak feldolgozásában még valami segítette Grynaeust. Második felesége, Lombard Katalin 1539-ben egészséges fiúgyermekkel ajándékozta meg a 46 éves professzort. Nagy volt az öröm az első, s egyetlen gyermek megérkezésekor, aki nem véletlenül kapta a Sámuel nevet. Nem is hozott szegényt apjára, hiszen Bázelen, Strassbourghban és Tübingenben folytatott tanulmányokat, majd szülővárosában a nyelv- és jogtudományok tanára lett. 1591-től kezdődően pedig, mint Bazel város jogtanácsosa működött.

XIII. A wormsi vallási megbeszélés

A harmincas évek vége felé már nem csak a helvét ill. lutheri irányt követők egyesítéséért folytak törekvések, hanem bevonták a katolikusokat is. A megbeszéléseket Hagenauban kezdték el 1540-ben, majd Wormsban folytatták és a regensburgi birodalmi gyűlésen fejezték be 1541-ben. Míg néhány kérdésben (az ember eredendő állapota, szabad akarat, az eredendő bűn és a megigazulás) megegyeztek, az egyházzal, Szentlélekkel, a gyónással és a hierarchiával kapcsolatos kérdésekben nem jutottak közös nevezőre.²⁵ A birodalmi végzést V. Károly császár, mint ideiglenes vallásügyi törvényt („Regensburgi Interim”) hirdette ki. E három megbeszélés közül a legnagyobb szerepet az ideiglenes béke meghozásában a wormsi gyűlés játszotta.

Az unióra törekvő strassbourgi reformátorok felhívást küldtek Bázelenbe, hogy képviseltesék magukat Wormsban. A város tanácsa Grynaeust és az egyetem akkori rektorát, Amerbachot jelölte képviselőnek. A gyűlésre végül – egy kísérővel – csak Grynaeus utazott el, s ezáltal a német-ajkú svájciak egyetlen képviselője lett. A megbeszélés előkészítése a katolikusokkal együtt szeptember 9-18-ig tartott. Jelen volt Kálvin, Melanchton, Capito és még sok más neves teológus, csak Luther hiányzott.

A protestáns képviselők olyannyira nagyra értékelték Grynaeus közreműködését, hogy ezt frásba foglalták. Meglehet, hogy így akarták kifejezni Grynaeus iránt érzett szolidaritásukat és kinyilvánítani véleményüket a korábbi bázeli viszálytal kapcsolatban. Köszönő levelüket Bazel város tanácsának címezték, benne méltatva Grynaeust, s a tőle kapott segítséget, tudást, bölcsességet és keresztyéni igyekezetet, mely nagyban hozzájárult a Wormsban elért eredményekhez.²⁶

Bazel büszke volt professzorára, akit ennek jeléül 1541. május elsejei hatállyal megválasztottak az egyetem rektorául. Jellemző, hogy ezen a rektorválasztó-ülésein Karlstadt nem jelent meg. A rektor Amerbachtól lelkesíti teendőkre hivatkozva frásban kérte kimentését.²⁷ A rektorságra pedig újra Amerbachot vagy tanítványát, Wissenburgot javasolta...

XIV. Grynaeus halála

A megtisztelő rektori címet sajnos nem sokáig viselhette. A Bázeli Krónikából megtudjuk, hogy 1541 nyarán elérte Bázelt az a pestis járvány, mely már előző évben Elzász több városában számtalan áldozatot követelt magának. Strassbourghban 13 200-an, nem ke-

vesebben Colmárban, s Rheinfeldben is mintegy 700-an veszítették életüket.²⁸ A fekete halál nem kímélte Bazel lakosait sem. Ennek vált áldozatául 1541 augusztus elsején, 48 éves korában Grynaeus. A járvány oly mértékben szedte áldozatait, hogy októberben a tanács elrendelte, hogy minden nap a munka megkezdése előtt, mindenki vegyen részt a templomban tartandó reggeli ima-áhitaton, s vasárnaponként együtt imádkozzanak Istenhez kegyelemért, irgalomért és a pestistől való megszabadulásért.²⁹

Grynaeus halálát követően a város tanácsa egy ezüst plakettet veretett, mely ma a bázeli Történeti Múzeum egyik tárlóját gazdagítja. Síremléke úgyszintén látható. A székesegyház kerengőjében, a nyugati folyosó falán könnyen rábukkanunk az ún. „Reformátorok-táblájára”, melyet 1542-ben, Myconius készítettett, örök emléket állítva ezzel a bázeli reformáció három legjelesebb alakjának.³⁰ Bal oldalt Meier Jakob, Bazel polgármesterének, közepén Ökolampad, a reformáció elindítójának és jobb oldalt Grynaeusnak, a reformáció jeles folytatójának epifátuma látható, rajta a következő felirattal: „Grynaeus Simonnak, Az itteni egyetem méltó rektorának dicsőséggel és örökkévaló emlékekkel – a latin, görög és héber nyelvben való jártasságáért, a teljes filozófia csodás világában és annak kutatásában való jártasságáért, és az igaz teológiának ismeretéért és gyakorlati alkalmazásáért – szenteltetett ez a sír.”³¹

Emlékét nem csak Bázelen őrizték. Barátja Melanchton, Béza Tivadar és Camerarius mindig nagy tisztelettel adóztak személyének. Sőt, akadtak költők, akik latin gyászköltménnyel állítottak emléket neki.³²

XV. Néhány gondolat teológiai nézeteiről

Grynaeus nagy valószínűséggel már Bécsben megismerte Luther tanait. Lehet, hogy éppen a lutheri reformáció nézeteit vallók ellen, 1520 novemberében kiadott szankció miatt hagyta el az osztrák fővárost.

Weszprémi könyvének híradása szerint budai tartózkodása során nemcsak a görög irodalom és tudomány ismeretére oktatta a diákságot, hanem megismertette őket Luther reformiratainak főbb tételeivel.³³ A reformációhoz való csatlakozását ezért legkorábban az utolsó bécsi évekre (1519–20), legkésőbb a Wittenbergben töltött esztendőre (1522–1523) tehetjük.

Teológiai gondolkodását messzemenően meghatározták filozófiai ismeretei. Élete végéig elmélyülten olvasta, magyarázta és fordította az ókor nagy gondolkodóinak műveit. 1531 és 1538 között megjelentette bilingvis kiadásban Platón és Arisztotelész összes művét, az eredeti görög szöveg mellett saját latin fordításával.³⁴ Ebből következtethetünk arra, hogy a reálprezenciát (Krisztus valóságos jelenlétét) hirdető lutheri úrvacsoratanál szemben miért inkább a Zwingli féle szimbolista úrvacsora magyarázatot fogadta el. Számára a szerzetelési igékben szereplő „lét” ige (esztn, est, ist) tartalmát leginkább a „jelenteni” szóval lehet visszaadni: ...ez jelenti az én testemet, ill. ...ez jelenti az én véretem. Zwingli magyarázata szerint, ha a „lét” igét szó szerint értelmezzük, akkor a kenyérben és borban valóban testet és vért látnánk és

ízlélnék. Ezért számunkra Krisztus láthatatlan, ugyanakkor mégis valóságos jelenléte a szent jegyekben teljes értelmetlenség és lehetetlenség.³⁵

Tudjuk, éppen e nézetek miatt vált végérvényesen ketté a reformáció helvét és lutheri ága (Marburg 1529). Bucer Márton, Strassbourg reformátora minden igyekezetével azon volt, hogy a két irányt közös mederbe terelje. A harmincas években többféleképpen próbálkozott, hogy az úrvacsora kérdésében egység jöhessen létre. Grynaeus Bucerhez fűződő barátsága ellenére megvetett mindenféle olcsó kompromisszumot. Evvel kapcsolatban olvashatjuk Vadiánhoz, St. Gallen polgármesteréhez írott egyik levelében: „Egy olyan egység, mely nem a teljes igazságon alapszik, nem egység. Amennyiben azt nem az igazság vakító fényessége veszi körül, úgy önmagában hordozza későbbi vizsályok csíráját.”³⁶ A különböző nézeteket valló felek olykor még szemrehányást is tettek egymásnak, mégsem feledkeztek meg soha egymás kölcsönös megbecsüléséről, s a másik véleményének tiszteletben tartásáról.

XVI. Összegzés

Grynaeus Simont elsőrangú tudósként tartják számon. A görög nyelvben kevesen voltak hozzá hasonló felkészültségűek. Filozófiai érdeklődése kiterjedt majd minden szerzőre. A teológiában inkább teoretikus, mint gyakorlati. Tudományos tevékenysége olyan széles skálájú, hogy tulajdonképpen felölelhetetlen. A legfontosabbakhoz kapcsolódott (amivel egy ember foglalkozhat): Istenhez, emberhez és a természethez. Tudósága Európa-szerte elismert, voltak tanítványai Itáliában, Angliában, Lengyelországban és Magyarországon. Személye minden, a bázeli egyetemet e korszakban érintő eseményben meghatározó. Őszinte kegyesség, jámborság, egyszerűség, szerénység, segítőkészség és becsületesség jellemezte. Nagyon barátos, mindenkit elfogadni tudó. Elég, ha csak néhány nevet említünk, akikhez szoros kapcsolat, barátság fűzte: Erasmus, Melanchton, Luther, Zwingli, Ökolampad, Bullinger, Bucer, Kálvin, Mórus Tamás, VIII. Henrik és sorolhatnánk tovább. A Grynaeus család nevét ő tette elsőként híressé, mely Bazelben három évszázadon át a későbbi utódok által is, mint fényes csillag világított tovább.

XVII. A Grynaeus nemzetség néhány jelesebb alakja³⁷

Ebben az utolsó fejezetben felsoroljuk a Grynaeus családnak azon tagjait, akik a humanista tudós professzorhoz hasonlóan hírnévre tettek szert, s neveiket örökre beírták Bazel városának szellemtörténetébe.

Grynaeus Simon egyetlen fiát Sámuel (1539–1599) már említettük. 1591-től, mint Bazel város jogtanácsosa működött. Sámuel két fia közül Simon [2] (1571–1621) a bázeli gimnázium tanára, Jakab János [1] (1588–1643) pedig egy árúház jegyzője lett.

Simon [2] egyetlen fia újra egy Sámuel [2] (1595–1658), aki 1618-tól diakónus, majd 1631-től haláláig a St. Leonhard templom parókusa. Sámuel [2] életben maradt fiai közül János [1] (1620–1688) lelkész, majd dékán lett, s hét gyermek apja.

Ezek közül az egyik: Sámuel [3] (1655–1706) lelkész lett. Sámuel [3] fia János [2] (1705–1744) a teológia professzora és híres orientalista (keletkutató), valamint a Bazelben fogalomává vált „Frey-Grynaeischen Institut” társalapítója, mely egy 10 000 kötetből álló teológiai könyvtárat is magába foglalt. A másik: Simon [3] (1664–1724), aki az utolsó bázeli Grynaeus Simon [4] (1725–1799) nagyapja. Ez utóbbi francia és angol könyvek mellett lefordította a Szentírást a felvilágosodás kora „ízlésének” megfelelően.

Fentebb említettük, hogy a tudós Grynaeus heidelbergi éve alatt maga mellé vette bátyjának, Griner Jánosnak Tamás nevű fiát, aki 1512-ben született Veringendorfban. Tanulmányait elvégezve a berni egyetem görög és latin szakos professzora lett, majd 1556-tól haláláig (1564) a Bazel melletti Rötelnben lelkészkedett. Tamás négy fia közül: az első Theophilus (1534–1583) Lörach, Röteln majd Sissach lelkésze. A második fia, Simon [5] (1539–1582) tanári pályára lépett, Heidelbergben az orvostan doktora és a matematika professzoraként működött, majd a kialakult vallási feszültségek miatt Bazelbe jött; s az etika professzoraként adott elő egészen haláláig. A harmadik fiút János Jakabot [2] (1540–1617, augusztus 3.), 1564-ben a teológia doktorává avatták Tübingenben, majd Rötelnben paróchus lelkész. 1575-ben Bazelbe jött, ahol az Ótestamentum professzora lett. 1583-ban meghívást kapott Heidelbergbe, s mint a teológia professzora működött. Írói tevékenysége is jelentős. Több lelkítartalmú írását (pl. Trostbüchlein in Pest-Zeiten) és számos prédikációját kiadták. A negyedik fia Tobiás (1545–1587) a bázeli St. Péter templom gondnoka.

Grynaeus, Tamás nevű unokaöccse mellett pártfogásba vette másik bátyjának, Griner Jakabnak fiát, Fülöpöt (+1564) is, aki neves öntöntő mesterként működött Bazelben.

Befejezésül megemlítjük, hogy a Grynaeus családnak Magyarországon is élnek leszármazottjai, köztük a neves ideggyógyász, Dr. Grynaeus Tamás, budavári evangélikus gyülekezetünk tagja.

Blázy Árpád

JEGYZETEK

1. Zeitschrift für Hohenzollerische Geschichte 1988 Band 24 29. old. – 2. Zeitschrift für Hohenzollerische Geschichte 1986 Band 22 42. old. 6. jegyz. – 3. Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből – szerkesztette Dr. Fábiny Tibor M.E.E. Sajtóosztálya, 1984. 140. old. („Nos mira libidine ludentes Budaë, Grynaeus scotlando, ego aurum colligendo summa avaritia”) – 4. Wespzprémi István: Succinta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biogr. IV. 671. old. Budapest-Medicina 1970. – 5. l.: 2. 42. old. 5. jegyz. – 6. W. Th. Streuber: Basler Taschenbuch auf das Jahr 1853. Basel 1853. 11. old. – 7. uo. 14.k old.; Faber néhány évvel később (1532–33) Bécsben Dévai Mátyást is protestáns nézetei miatt vetette börtönbe. – 8. uo. 16. old. – 9. Guil. Theod. Streuber: Simonis Grynaei clarissimi quondam academiae Basiliensis theologi ac philologi epostolae Basiliae MDCCCXLVII. 38. old.: „Primum omnium esse, ubi verbo Dei sit locus...” – 10. l.: 1. 28. old. – 11. l.: 6. 23. old.; Az 1531-es Livius kiadásban pedig Grynaeust „vir provehendis liberalibus studiis natus”-nak tartja Erasmus, l.: 2. 44. old. 12. jegyz. – 12. Die Universität Basel von den Anfängen bis zur Gegenwart 1460–1960. Basel 1960. 209. old. – 13. Basler Jahrbuch 1911.: Gauss: Die Berufung des Simon Grynaeus nach Tübingen, 96. old. – 14. Blätter für württembergische Kirchengeschichte, 68/69 Jahr-

gang 1968/1969. Folge 3 Jg (1948–1978): Bernd Moeller: Neue Nachträge zum Blarer Briefwechsel 65. old. – 15. Traugott Schiess: Briefwechsel der Brüder Ambrosius und Thomas Blaurer 1509–1548 – Freiburg 1908. Band I. Nr. 596. 703–704. old. – 16. Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Akadémia Kiadó, Budapest 1979. 131. old. – 17. Hermann Barge: Andreas Bodenstein von Karlstadt. II. Teil Leipzig 1905. 478. old. – 18. Dr. K. R. Hagenbach: Johann Oekolampad und Oswald Myconius, die Reformatoren Basels. Elberfeld. 1859. 371. old. – 19. Professoren der Universität Basel aus fünf Jahrhunderten, Basel 1960. 32. old. – 20. Stefan Zweig: Rotterdami Erasmus diadala és tragédiája. Holnap Kiadó, 1993. 173. old. – 21. l.: 17. 491. old. – 22. uo. 493. old. 255. jegyz.: „Jam si maxime in has leges concedo et plenum adversariis triumphum permitto, collegam hunc quomodo laturus sim, qui ferre neminem iam propter animi intemperiem potest, non video.” – 23. uo. 494. old. – 24. uo. 496. old. – 25. Dr. Szántó Konrád O.F.M.: A Katolikus Egyház története. II. kötet Ecclesia 1985. Budapest, 54. old. – 26. l.: 1. 26. old. – 27. l.: 17. 609. old.: „S. Excusabit absentem me, Rector Magnifice, ministerium ecclesie, ... nam duos in matrimonium hodie coniungere me oportet. Caeterum ego, se votum meum desideratur, in rectorem eligo vel tuam dominationem vel D. doctorem Wolfgangum Wissenburgium. Vale in domino feliciter. Dat. Basileae Maio 1 anno MDXLI obsequiosus Andreas Carolostadius – 28. l.: 6. 40. old. – 29. l.: 17. 503. old. – 30. l.: 18. 380. old. – 31. A kerengőben készített fénykép alapján: „Dn. Simoni Grynaeo alamae huius academie rectori, et laude, et memoria sempiterna ob lingvarum latinae, graecae, et hebraicae peritiam, omnis que phiae ad miraculum usque cognitionem, ob theologiae verae scientiam et usu, digno, monumentum hoc dicatur.” – 32. l.: 1. 27. old. – 33. l.: 4. – 34. l.: 2. 42. old. 7. jegyz. – 35. U. Gabler: Huldrych Zwingli. München 1983. 118k. old. – 36. l.: 13. 122. old. – 37. l.: 1. Vö. 28–29. old.: Basler Zeitschrift für Geschichte u. Altertumskunde. Bd. XVI. 1. Heft: Roth Carl: Stammtafeln einer ausgestorbener Basler Gelehrten Familien 398–401. old.

Gegenwart 1460–1960. Basel 1960. – 3. Professoren der Universität Basel aus fünf Jahrhunderten. Basel 1960. – 4. Streuber, Guil. Theod.: Simonis Grynaci clarissimi quondam academiae Basiliensis theologi ac philologi epistolae. Basiliae, Impensis J. G. Neukirch. MDCCCXLVII. – 5. Robinson, Hastings: Original Letters relative to the english reformation. Cambridge: printed at the university press. M.DCCC.XLVII. – 6. Schiess, Traugott: Briefwechsel der Brüder Ambrosius und Thomas Blaurer 1509–1548. Freiburg 1908. – 7. Prof. D. Staehelin, Ernst: Das Buch der Basler Reformation. Basel (Helbing & Lichtenbahn) 1929. – 8. Archiv für Reformationsgeschichte / Festschrift für Hans von Schubert zu seinem 70. Geburtstag: Prof. Dr. Staehelin, Ernst: Die Entstehung der evangelisch-theologischen Fakultät in Basel. Ergänzung Bd. 5. Leipzig 1929. – 9. Beiträge zur vaterländische Geschichte: Burkhardt–Biedermaier: Die Erneuerung der Universität zu Basel in den Jahren 1529–39. Basel 1896. – 10. Dr. Thommen, Rudolf: Geschichte der Universität Basel 1532–1632. Basel 1889. – 11. Basler Jahrbuch 1911.: Gauss, K.: Die Berufung des Simon Grynaeus nach Tübingen 1534/35. Basel 1911. – 12. Blätter für württembergische Kirchengeschichte 68. u. 69. Jahrgang Folg. 3. Jg. 48 (1948–1978): Moeller, Bernd: Neue Nachträge zum Blarer Briefwechsel. 1968/69. – 13. Müller, E. F. Karl: Die Bekenntnisschriften der reformierten Kirche. Leipzig 1903. – 14. Hagenbach, K. R.: Johann Oekolampad und Oswald Myconius die Reformatoren Basel. Elberfeld 1859. – 15. Barge, Hermann: Andreas Bodenstein von Karlstadt I–II. Teil. Leipzig 1905. – 16. Steinmann, Martin: Johannes Oporinus (Dissertation). Basel & Stuttgart 1966. – 17. Dr. Fabiny Tibor szerkesztésében: Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. M.E.E. Sajtóosztálya, Budapest, 1984. – 18. Weszprémi István: Succinta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia IV. k. Budapest–Medicina 1970. – 19. Zeitschrift für Hohenzollerische Geschichte Band 22.: Rädle, Herbert: Ein bisher unbeachteter Lebenslauf des Veringendorfer Humanisten Simon Grynaeus aus dem Jahr 1587. Sigmaringen 1986. – 20. Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde Bd. XVI. 1 Heft: Die berufliche Stellung Oekolampads; Roth, Carl: Stammtafeln einer ausgestorbener Basler Gelehrten Familien. Basel 1936. – 21. Különnyomat az Antik Tanulmányok 1964. évi 3–4. számából: Borzsák István: Simon Grynaeus – a Corvin-könyvtár őre? Budapest 1964.

IRODALOM

1. Dr. Streuber, W. Th.: Basler Taschenbuch auf das Jahr 1853. Basel 1853. – 2. Die Universität Basel von den Anfängen bis zur

KITEKINTÉS

Leuenbergi Nyilatkozat

(A Leuenbergi Tanbeli Párbeszéd Végrehajtó Bizottságának nyilatkozata a Leuenbergi Konkordia elfogadásának 20. évfordulója alkalmából)

1973. március 16-án fogadták el egyhangúlag az európai reformatori egyházak konkordiáját (a Leuenbergi Konkordiát) az evangélikus, református és uniált egyházak képviselői a Basel közelében fekvő Leuenbergben. Mostanig több mint 80 egyház csatlakozott hozzá hivatalosan és még többen érdekeltek benne. Az aláíró egyházak szószéki és úrvacsorai közösséget vállalnak egymással „abban a meggyőződésben, hogy együtt részesednek Jézus Krisztus egy egyházában” (L K 34). Ez a megegyezés megkülönbözteti a Leuenbergi egyházközösséget más ökumenikus munkaközösségektől, konferenciáktól és tanácsoktól. Az egyházközösséget tanbeli párbeszéddek és nagygyűlések révén mélyítették el és erősítették meg.

Hálásan tekintünk vissza a Konkordiával megtett

20 évre. Ma kijelentjük: A reformáció által meghatározott egyházak közössége Európában beigazolódott. De meg kell erősíteni és el kell mélyíteni azt. Itt az idő, hogy a Leuenbergi egyházközösség az eddiginél is láthatóbb alakot öltson.

I. Kihívások

Az európai ideológiai konfrontáció megszűnése fölötti lelkesedés és az európai összetartozás érzésének megerősödése után az egymásratalálás folyamata Európában megakadt, sőt veszélybe került. Az igazán „összeurópai” egyesülés folyamatát új korlátok és ellentétek fenyegetik, szegények és gazdagok, nemzetek és népcsoportok között. Miközben Nyu-

gat-Európában testet ölt az Európai Közösség, a közép- és kelet-európai országoknak óriási erőfeszítésébe kerül, hogy demokratikus államokat építsenek fel, szociális és ökológiai felelősséget vállaló szabad gazdálkodással. Európa egyes részein kegyetlen háborúk dúlnak nemzetiségi konfliktusok miatt. Az emberi jogok nemrég elnyert autoritását részben aláássák. A politikai, kulturális és gazdasági alapokon nyugvó kapcsolatok Kelet- és Nyugat-, Észak- és Dél-Európa között bár Európa közös jövőjének reményét keltik, még nagyon gyengék. Sok keresztyén, keresztyén csoport és egyház érez erős elkötelezettséget arra, hogy Európa új szituációjában keresztyénként szólaljanak meg és cselekedjenek. Azt a megszámlálhatatlanul sok embert tartják szem előtt Keleten és Nyugaton, akik az evangéliumot egyáltalán nem ismerik, vagy elidegenedtek tőle, de azokat a tömegeket is, akik a fordulatot először olyan nagy örömmel üdvözölték, de most a fejlődések és leépítések miatt szociális gondok szorongatásában, sőt fenyegetésben élnek.

Tekintettel a sokféle politikai és szociális kihívásra a keresztyén egyházakat nyomasztja az a tény, hogy az ökumenikus stagnálás benyomása terjed. Ez a benyomás csak részben megalapozott, hiszen éppen a 80-as években született jónéhány új nyilatkozat és megegyezés teljes, vagy részleges egyházközösségre vonatkozóan. Vannak azonban visszalépést tükröző jelenségek is, melyek gondot okoznak az ökumené előrehaladásában. Annál sürgősebb a bonyolulttá vált ökumenikus kapcsolatokra tekintettel a reformáció egyházainak közös önértelmezése. Elengedhetetlen az ökumenikus együttműködés. Ugyanakkor az ökumenének szüksége van dialógus partnereinek, azaz az ortodox, a római katolikus és a reformáció által meghatározott egyházak világos profiljára. Az ilyen profilozás megerősíti az egyházaknak az igazságért folytatott küzdelmét.

Úgy látjuk, hogy a reformatori egyházaknak specifikus meggyőződése van sok területen, kezdve a reformátorok hit- és egyházértelmezésétől, az állam és az egyház viszonyának, a hit és a modern világ kapcsolatának protestáns értelmezésén keresztül egészen a személyes élet etikai és spirituális kérdéseinek megalapozásáig.

II. Lehetőségek és követelmények

Az Európai Protestáns Nagygyűlés 1992 márciusában arra kérte a Leuenbergi egyházközösséget, hogy

- nyiljanak meg más reformáció által formált egyházak (pl. a Herrnhuti testvérközösség, a metodista és anglikán egyházak) felé
- az eddiginél jobban juttassák kifejezésre a protestáns egyházak közös biznyságtételére és szolgálatára irányuló elkötelezettséget

Ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban megállapítjuk:

1. A Leuenbergi Konkordia az egyházközösség kijelentését és megvalósítását úgy érti, mint „valamennyi keresztyén egyház ökumenikus közösségének szolgálatát” (LK 46). Az aláíró egyházak azt várták, hogy egyházközösségük „kihát Európa velük hitvallásilag rokon egyházaira”. Kifejezték készségüket arra nézve,

„hogy velük együtt mérlegeljük az egyházközösség lehetőségét” (LK47). Ezzel a várakozással került sor időközben Európa több térségében tanbeli párbeszédre a Leuenbergi egyházak és metodisták, anglikánok, de ókatolikusok között is. Ezek az egyházközösség bizonyos formáihoz vezettek. Maga a konkordia nagy nyitottságot tesz lehetővé, amennyiben az evangélium értelmezésében és a szentségek helyes használatában egyetértés uralkodik. Ebből a nyitottságból nő ki a konkordia lényeges ökumenikus impulzusa.

2. A Leuenbergi Konkordia az egyházközösség megvalósulását „az egyházak és gyülekezetek életében látja” (LK 35) a közös biznyságtétel és szolgálat aspektusában. „Az egyházak igehirdetésének hitelessége nő a világban, ha az evangéliumról egyetértésben tesznek biznyságot.” „Az evangélium felszabadítja és összeköti az egyházakat a közös szolgálatra.” (LK 36) Ez magában foglalja az egyházak egymásért végzett szolgálatát is.

Az egyházközösség megvalósítása a Leuenbergi Konkordia értelmében eddig mindenekelőtt közös tanbeli párbeszéd területén történt meg. Ezáltal sok kérdésben figyelemreméltó mértékben konszenzus jön létre. Fontos előfeltételek teremtődtek meg az Európában élő reformatori egyházak közös biznyságtétele és szolgálatára számára. Most továbbvezető lépésekre van szükség ennek a közösségnek a fejlődéséhez.

Ez a következőképpen történhet meg:

- állandó kölcsönös információ
- kölcsönös tanácsadás, konzultáció és vizitáció
- közös tervek egyeztetése és keresztülvitele
- készség a konszenzusra
- személyek cseréje, beleértve a szolgálat vállalását más egyházakban
- kölcsönös támogatás
- közös segítségnyújtás bajbakerült embereknek
- idegennyelvű és külföldi tagok integrálása a helyi gyülekezeti életbe.

A közös biznyságtételnek és szolgálatnak ilyen elemei néhány formában már léteznek regionális szinten. Ezeket az egyház nyilvánossága számára ismertebbé kell tenni, elő kell segíteni, ki kell bővíteni és el kell mélyíteni.

III. Konkrét következtetések

Azért, hogy a Leuenbergi Konkordia szándéka szerint látható alakot öltön a biznyságtételben és szolgálatban való közösség, az a javaslatunk, hogy a Leuenbergi egyházak következő nagygyűlése, mely 1994. május 3-10-ig Bécsben lesz, a következő követelményeket tárgyalja meg:

1. A nagygyűlésnek háromszoros funkcióban kellene tevékenykednie:

- mint a résztvevő egyházak közös hangja
  - mint meghívó fórum a reformáció más egyházaiban irányában
  - mint inspiráló másik fél Európa nem reformatori egyházaival és társadalmaival szemben.
- Így képviselheti igazán a gyűlés a reformáció által meghatározott európai egyházakat.

2. A Végrehajtó Bizottságnak a Leuenbergi egyházközösség állandó orgánumává kellene válnia fokozott mértékben. A Strassburgi Nagygyűlés a következő feladatokat írta elő a bizottság számára:

- támogatja a biztonságtételért és szolgálatért való közös fáradozásokat,
- koordinálja a tanbeli párbeszédet
- útbaigazít a Leuenbergi Konkordia ökumenikus aspektusainak betartásában (LK46-48)
- kiértékeli az egyes résztvevő egyházak bilaterális és multilaterális dialógusokban szerzett tapasztalatait
- informál arról, ha olyan egyházakkal jön létre egyházközösség, amelyek nem írták alá a Konkordiat.

Az elsőként megnevezett funkciót a jövőben azáltal kellene megerősíteni, hogy a Végrehajtó Bizottság magára vállalja, vagy erejéhez mérten támogatja a II. pontban megnevezett lépéseket a biztonságtételbeli és szolgálatbeli közösség megvalósítására. Neki kellene a nyilvánosság előtt érvényre juttatnia a közös reformatori pozíciókat a biztonságtétel és a szolgálat fontos kérdéseiben.

3. A tárgy- és témaorientált teológiai munka az elmúlt években előbbrevívó és szükséges volt. Ilyen

közösségre találás nélkül a levegőben lógna a közös biztonságtétel és szolgálat. De nemcsak a nagygyűléstől és a Végrehajtó Bizottságból kellene kiindulnia a teológiai munkára vonatkozó iniciatíváknak, hanem maguknak a résztvevő egyházaknak is kellene ilyeneket kezdeményezniük. Fontos teológiai és egyházi kérdéseket kellene a Leuenbergi egyházközösség elé terjeszteniük megbeszélésre. Továbbá a Leuenbergi tanulmányi munkán belül tanbeli dialógusokat kellene előkészíteni és egyeztetni európai szinten az ortodox és római katolikus egyházakkal.

Ezeken az intézkedéseken keresztül ölthetne a Leuenbergi Egyházközösség az eddiginél láthatóbb alakot. Eközben természetesen garantálni kell, hogy Európa reformatori egyházainak sokfélesége valóban érvényesüljön.

A Leuenbergi Tanbeli Párbeszéd Végrehajtó Bizottsága: Pavel Filippi, Friedrich-Otto Scharbau (elnökök), Fredrik Cleve, Erzsébet Ferenczy, Ingrid Hampel, Antoine Pfeiffer, Alfred Rauhaus, Geoffrey Roper, Martin Stiewe, Georg Vischer, Helmut Zeddies, Klaas Zwanepeol, Wilhelm Hüffmeier (titkár)

(Leuenberg ob Hölstein [Baselland] 1993. márc. 13-án)

(Fordította: Ferenczy Erzsébet)

Új érsekség, új egyházmegyék és új egyházmegyei határok Magyarországon

Őszentsége, II. János Pál pápa 1993. május 30-án kelt bullájával – Magyarország jelenlegi határain belül – a Magyar Katolikus Egyház szervezeti felépítésében a következő változásokról döntött.

A bulla végrehajtásával a pápa Angelo Acerbi érsek, budapesti apostoli nunciust bízta meg, aki a hatálybalépés időpontjáról is intézkedik.

I.) A szentatya két új egyházmegyét állított fel:

- 1.) A Kaposvári Egyházmegyét, leválasztva a Veszprémi Egyházmegyéből, amelynek székesegyháza a kaposvári „Nagyboldogasszony” templom lesz.
- 2.) A Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyét, leválasztva az Egri Főegyházmegyéből és a Szeged-Csanádi Egyházmegyéből.

A Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye székesegyháza a debreceni „Szent Anna” templom, társzékesegyháza pedig a nyíregyházi „Magyarok-Nagyasszonya” templom lesz.

Ezenkívül a pápa úgy határozott, hogy

- a.) az Esztergomi Főegyházmegye neve Esztergom-Budapesti Főegyházmegye legyen; vegye át a Székesfehérvári és Váci egyházmegyéktől a Budapest város területéhez tartozó részeket, kivéve Csepel szigetét, ami továbbra is a Székesfehérvári Egyházmegyéhez tartozik. Az Esztergomi Főegyházmegye és a Székesfehér-

vári, Győri és Váci egyházmegyék határán történik még néhány változás.

A Magyarország Primása cím továbbra is az ősi esztergomi székhöz tartozék és az Esztergom-Budapesti érsek viselje.

A budapesti Szent István Bazilika a jövőben társzékesegyház legyen.

- b.) A Kalocsai Főegyházmegye vegye fel a *Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye* nevet és vegye át a Váci Egyházmegyétől egész Bács-Kiskun megyét, beleértve Kecskemét városát. További kisebb változások lépnek életbe a Pécsi Egyházmegyével közös határon.

A kecskeméti „Urunk mennybemenetele” templom a jövőben társzékesegyház lesz.

II. A szentatya átrendezte a Magyarországon eddig meglévő három egyházi tartományt (Esztergom, Kalocsa, Eger) és új érsekséggé, valamint metropolitai székhellyé emelte Veszprémet. Így az egyházmegyék a jövőben az alábbi érsek-metropolitai székhelyek alá tartoznak:

- 1.) Esztergom-Budapesti érsekséghez: Győr, Székesfehérvár, Hajdúdorog egyházmegyéi
- 2.) Kalocsa-Kecskeméti érsekséghez: Pécs, Szeged-Csanád egyházmegyéi
- 3.) Egri érsekséghez: Vác, Debrecen-Nyíregyháza egyházmegyéi
- 4.) Veszprémi érsekséghez: Kaposvár, Szombathely egyházmegyéi.

MAGYARORSZÁG KATOLIKUS EGYHÁZMEGYÉI
1993. MÁJUS 30-IG

MAGYARORSZÁG KATOLIKUS EGYHÁZMEGYÉI
1993. MÁJUS 30-TÓL

III. Az egyházmegyei határok módosításáról a Pápa az alábbiak szerint intézkedett:

Egri Főegyházmegye

Az Egri Főegyházmegye jelentős területet ad át a Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye megalapítására és néhány változás történik a Váci és a Szeged-Csanádi egyházmegyékkel közös határán.

Veszprémi Főegyházmegye

A Veszprémi Főegyházmegye jelentős területeket ad át a Kaposvári Egyházmegye megalapítására, és néhány változás történik a Székesfehérvári egyházmegyével közös határán.

Győri Egyházmegye

Változások lépnek életbe az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyével, a Székesfehérvári Egyházmegyével és a Pannonhalmi Területi Apátsággal közös határokon.

Székesfehérvári Egyházmegye

A Székesfehérvári Egyházmegye Csepel kivételével átadja budapesti területeit az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyének és néhány változás történik az említett főegyházmegyével valamint a Győri, Veszprémi és Pécsi egyházmegyékkel közös határán.

Pécsi egyházmegye

Kisebb változások lépnek életbe a Kalocsa-Kecskeméti és a Székesfehérvári Egyházmegyével közös határokon.

Szeged-Csanádi Egyházmegye

Átadja Debrecen vidékét a Debrecen-Nyíregyházi új egyházmegye felállítására és területeket kap az Egri Főegyházmegyétől és a Váci Egyházmegyétől.

Váci Egyházmegye

A Váci Egyházmegye átadja budapesti plébániáit az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyének, átadja Bács-Kiskun megyei plébániáit Kecskemét városával együtt a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyének és átadja Csongrád megyei területeit a Szeged-Csanádi Egyházmegyének. A Váci Egyházmegye kap egy területet az Esztergom-Budapesti és az Egri Főegyházmegyektől.

Pannonhalmi Területi Apátság

A Pannonhalmi Területi Apátság továbbra is közvetlenül a Szentszéknek lesz alárendelve.

Kisebb változások lépnek életbe a Győri Egyházmegyével közös határán.

IV. A Szentatya veszprémi érsek-metropolitává nevezte ki *Dr. Szendi József* veszprémi megyés püspököt.

- 1.) A Szentatya az újonnan alapított Kaposvári Egyházmegye első megyéspüspökévé *Balás Béla Fara di Maggiore*-i c. püspök, veszprémi segédpüspököt nevezte ki.
- 2.) A Szentatya az újonnan alapított Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye első megyéspüspökévé *Bosák Nándort* az egri Érseki Hittudományi Főiskola rektorát nevezte ki.

A döntés előzményei

A korábbi állapothoz képest jelentősen megváltozott az egyházmegyékben a lakosság számaránya. Új nagyvárosok fejlődtek ki, hatalmas hívő tömegekkel, püspök jelenléte nélkül.

A püspöki székvárosok egykor közigazgatási központok is voltak, az elmúlt negyven évben viszont sok esetben – éppen a kiemelt egyházi jelenlét miatt – hátrányos helyzetű kisvárossá váltak.

Az országhatárok változásával több egyházmegye szétdarabolódott, egymástól elszakadt szigetek keletkeztek. Így több helyen előfordult, hogy a terület nem a közeli, hanem a jóval távolabbi püspöki székhelyhez tartozott.

Néhány egyházmegye olyan nagy volt, hogy a feladat meghaladta a püspök emberi teljesítőképességének határát. Az egri érseknek pl. 18 évre lett volna szüksége ahhoz, hogy – vasárnaponként két plébániát számítva – végiglátogassa egyházmegyéje valamennyi egyházközségét.

1950 előtt az egész akkori Budapest az Esztergomi Főegyházmegyéhez tartozott. 1950-ben pedig olyan területeket csatoltak Budapesthez, amelyek egyházzogilag a Váci és a Székesfehérvári egyházmegyékhez tartoztak, ennek következtében az ország fővárosa három megyéspüspök fennhatósága alá került.

Történelmi példák

Az egyházi struktúra átszervezésének a célja, mindig a lelkipásztori munka hatékonyságának a fokozása. Az egyházmegyei határok változásai minden korban az akkori körülményekhez alkalmazkodva teremtik meg az eredményes működés feltételeit.

Ez történt a közelmúltban Olaszországban és Lengyelországban, és előkészületek folynak a németországi átszervezésre is.

Hazánk távolabbi történelmében is találunk ilyen példákat. Szent István király 10 egyházmegyét alapított, ezt egészítette ki Szent László és Kálmán királyok egyházszerző tevékenysége. A XIII. századi szervezések a délre és keletre irányuló missziós tevékenységet szolgálták. A török időben az egyházi élet és vele a közigazgatás is megsemmisült. Buda felszabadulása után indult meg ennek helyreállítása, több esetben új székvárosokkal. A XVIII. sz.-ban az esztergomi egyházmegyéből három új püspökséget hoztak létre (Szepes, Rozsnyó és Besztercebánya). 1777-ben a Veszprémi Egyházmegye területéből alakították ki a Székesfehérvári Egyházmegyét, a Szombathelyi Egyházmegye pedig a Győri, a Veszprémi és a Zágrábi egyházmegyékből kapta területét. 1804-ben hozták létre a Kassai és a Szatmári egyházmegyéket és ekkor emelték érseki rangra az egri püspökséget. 1912-ben az Apostoli Szentszék a magyar görögkatolikusok részére megalapította a Hajdúdorogi Egyházmegyét.

Fontosnak tartjuk megemlíteni a legújabb kori történelemből *Mindszenty bíboros tervezetét*. Ő három új egyházmegye kialakítását tartotta szükségesnek: Kaposvár, Kecskemét és Nyíregyháza székhellyel. Fő indokai voltak: a Veszprémi, a Váci és az Egri egyházmegyék túl nagy területe, valamint a lakosság számarányának megváltozása. A célok között Mindszenty bíboros kiemelte az áttekinthetőbb egyházi szervezet elérését és annak biztosítását, hogy az egyházi vezetés és a hívek minél közelebb kerüljenek egymáshoz. Végleges tervezetét 1948. augusztus 31-

én jóváhagyásra felterjesztette a Szentszékhez. Közeli letartóztatása és az azt követő politikai helyzet lehetetlenné tette azonban a megvalósulást.

Az első világháborút lezáró békekötés eredményeként csak a Veszprémi, a Székesfehérvári, a Váci, az Egri és a Pannonhalmi egyházmegye területére maradt érintetlen. A többi egyházmegye részben vagy teljesen az utódállamokba kerültek.

A környező országokban az Apostoli Szentszék az elmúlt évtizedekben több új egyházmegyet állított fel. Ausztriában az Eisenstadti Egyházmegye alapítására 1960-ban került sor, a korábban a győri ill. a szombathelyi egyházmegyéhez tartozó területekből.

Nagyszombat (Trnava) 1922-ben még csak apostoli adminisztráció, 1977-ben pedig érsekség lett. Szabadkán (Subotica) 1968-ban a Kalocsai Egyházmegye déli részeiből, Nagybecskereken (Zrenjain) 1986-ban pedig az egykori Csanádi Egyházmegye részeiből alapított püspökséget a Szentszék.

A fenti intézkedésekkel megoldódott a magyar egyház egyik legnagyobb, hosszú évek óta húzódozó gondja. Az intézkedések célja tehát a lelkipásztori munka hatékonyságának a fokozása. A modern idők elvárásainak egyházunk csak jobb szerveződéssel tud megfelelni.

(A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia sajtótájékoztatójának anyagából.)

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

EEK HÍREK

Közös bizonyoságtétel Európában

(Az Európai Egyházak Konferenciája és az Európai Katolikus Püspöki Konferencia közös bizottságának ülése Cypruson)

Az Európai Egyházak Konferenciájának (EEK) és az Európai Katolikus Püspöki Konferenciának (EKPK) közös bizottsága megerősíti azt a kívánságát, hogy támogassa egy második Európai Ökumenikus Nagygyűlés összehívását az évezred vége előtt. A Bizottság megbízott egy munkacsoportot, hogy 1993 októberéig készítsen elő egy határozattervezetet az EEK és az EKPK bizottságai számára, amelyek azután meghozhatják a végleges döntést. Ennek a kezdeményezésnek a célja az, hogy felkérjen minden egyházat és keresztyén hívőt, a gyakorlatban is juttassák kifejezésre a keresztyén bizonyoságtételt a megbékélésről most egy olyan Európában, amely gyökeres változásokon megy át, s amelyet sokféle nyomás és konfliktus, valamint a tájékozódás teljes elvesztése jellemez. A munkacsoportnak e célkitűzés tartalmi és módszerbeli megközelítését kell kidolgoznia.

Az EEK prágai nagygyűlése és az EKPK múltthavi római nagygyűlése után új tagokat neveztek ki a két szervezet közös bizottságába. Ennek ellenére lehetséges a korábbi együttműködés jó tapasztalatait folytatni. A római katolikus, a protestáns, az orthodox és az anglikán egyházak képviselői a megszokott nyílt és baráti légkörben gyűltek egybe.

A megbeszélések a Cyprusi Orthodox Egyház és a Chrysanthos metropolita meghívására május 5-8-ig folytak Limassolban. Így tehát ez a bizottság megalapítása óta először találkozott orthodox egyházi környezetben.

Az ülés, amelyen Jean Arnold anglikán esperes és Monsignore Miroslav VLK, Prága római katolikus érseke elnökölt, megvizsgálta egy közös békéltető akció lehetőségét is a volt jugoszláviai konfliktusban.

Az egykori Jugoszlávia ökumenikus bizottságából mind Irenej, a Szerb Orthodox Egyház metropolitája, mind pedig Badurina, a Horvát Római Katolikus Egyház püspöke megerősítette egyházaik hajlandóságát, hogy keressék a konfliktus megoldását megfelelő közös lépésekkel. A Bizottság felkérte az EEK-t és az EKPK-t, hogy ha lehetséges, küldjenek ki közös delegációkat Dalmáciába és a fegyveres összeütközés többi területére. Folytatni kell az EEK és az EKPK erőfeszítéseit, hogy a helyi egyházakkal közösen rendezzék meg valamennyi felekezet és vallási közösség „kerekasztal” konferenciáját.

A Bizottság találkozót javasolt 1995-ben az EEK Központi Bizottsága meg az EKPK nagygyűlése között ezzel a jelszóval: „Tanúim lesztek”. Ez a találkozó az ökumenikus találkozók hagyományai szerint gyakorlati módon is kifejezésre juttatná az egyházak felelősségét a világegyházi közös keresztyén hitvallás alapján.

A cyprusi ülés résztvevői behatóan foglalkoztak az ökumenikus kapcsolatok kiértékelésével Európa különböző országaiban, különösen a kelet- és középeurópai változások után.

Ezzel kapcsolatban Gabriel Habib, az Egyházak Közelkeleti Tanácsának (EKKT) főtitkára felhívta a figyelmet két területen jelentkező kihívásra. Akárcsak az európai egyházak, az EKKT is támogatni kívánja az igazságos és népképviselői társadalmi rendet. Az olyan regionális ökumenikus szervezet, mint az EKKT feladatát itt főként abban látja, hogy egyfelől a vallások fokozódó fundamentalizmusa és politizálása, másfelől a növekvő szekularizáció és az egyházakkal szemben támadt ellenállás láttán keresztyén hitéről tegyen bizonyoságot. Gabriel Habib hangsúlyozta, hogy az európai egyházaknak az egységre irányuló erőfeszítései pozitív hatással lehetnek a közelkeleti törekvésekre.

Dr. Gerjes Houry a Szentföldi Kulturális Örökség tanulmányozására alapított vallási intézet részéről felszólalásában az Izrael és a palesztínok közötti

konfliktus igazságos és tartós rendezésének szükségességére világított rá.

A Bizottság meghallgatott továbbá egy jelentést az EEK és az EKPK „Izlám Európában” bizottsága részéről. A vita különösen az ez ügyben végzendő együttműködés új struktúrájáról folyt. Ajánlotta a Bizottság, hogy különösen az európai konfliktusok területén és Kelet-Európában szenteljenek figyelmet a keresztyénség és az Izlám közötti kapcsolatoknak.

A cyprusi ülés Chrysosthemos, a Cyprusi Orthodox Egyház érseke által adott fogadással fejeződött be, amelyen utalt ő arra a fájdalmas szétválásra, melyet az egyik legutolsó európai fal okozott s amely Cyprus szigetét osztja ketté.

(Genf, 1993. május 11.)

Fordította: Fükő Dezső

Bevándorlók és az európai kisebbségi egyházak

A Latin-Európában élő kisebbségi egyházak konzultációja, amelyet áprilisban tartottak Malagában, a Spanyolországi Evangéliumi Egyház Los Rubios Központjában, már bekapcsolódott a menekültek, menedéket keresők és vándormunkások között végzendő munkába.

Ezen a konzultáción, amelyet az EEK Menedék-és Menekültügyi Munkacsoportjának és az Egyházak Világtanácsának a kezdeményezésére a Latin-amerikai Protestáns Egyházak Konferenciája a brüsszeli székhelyű Európai Menekültügyi Egyházi Bizottság részvételével hívott össze, kb. huszan vettek részt spanyolországból, Portugáliából, Olaszországból és Franciaországból.

Mivel egyre növekszik azoknak a száma, akik a földközi-tengeri országokon keresztül akarnak bejutni Európába, ez a konzultáció nemcsak ezt a kérdést vizsgálta meg, hanem azt is, hogy az egyházak hogyan kapcsolódhatnak be a nevelési, tájékoztatási és lelkiismeretébresztési programokba.

Kialakult egy négyponos program, amely ajánlásokat tartalmaz 1. helyi egyházi és parókiális szinten helyi közösségi csoportokkal végzendő akciókra; 2. az állam és az egyház felelősségének tisztázására, valamint a kisebbségekkel szemben az egyház felelősségének meghatározására; 3. arra nézve, hogy az egyházak hogyan váljanak a megbékéltetés és a szolidaritás eszközeivé a mediterrán térségben; 4. a további akciókért viselt felelősség tisztázására.

Az első pont alatt a konzultáció javasolja a gyülekezeti látogatásokat, az e kérdésekben szolgálni kívánók kiképzését, valamint a biztatást a párbeszédre a menekültekkel, a vándormunkásokkal és a menedéket keresőkkel.

A további akciókkal kapcsolatos kérdések között (4. pont) elhangzott az a javaslat, hogy kapcsolatot kellene tartani a latin-európai országok egyházi megamaz egyházak között, amelyekből származnak a bevándorlók.

(Genf, 1993. május 13.)

Fordította: Fükő Dezső

Egyházi szervezetek levele az ENSZ emberi jogokról tartott konferenciájához

Egy (június 22-én, kedden átadandó) az emberi jogokról Bécsben június 14-26-ig ülésező nemzetközi konferenciához intézett levélben kilenc nemzetközi egyházi ökumenikus szervezet, köztük az Európai Egyházak Konferenciája is, felhívta a figyelmet arra a „félelmetes feladatra”, amely a konferencia előtt áll, amikor az emberi jogok új megközelítéséhez kell megtalálnia az utat az emberi méltóság oly mélyeséges tisztelete alapján, amely „megalkuvás nélkül hirdeti és segíti elő az emberi jogok egyetemességét”.

A levél, amelyet a konferencia plenáris ülésén olvastak fel, rávilágít a menedékkeresők, vándormunkások és menekültek ellen elkövetett állami és társadalmi erőszakra és az idegengyűlölet, a rasszista támadások meg az etnikai erőszak növekedésére számos országban. Az üzenet „az emberi személyiség méltóságának etikáján alapuló és a különböző kultúrák közötti kölcsönös tiszteletre és türelemre” szólít fel.

Az egyházi szervezetek természetesen hangsúlyozzák, hogy „a vallásszabadság és a vallási türelem gyakorlása elválaszthatatlan a többi alapvető emberi jogtól”. A továbbiakban kimondják, hogy egy vallási közösség sem követelhet szabadságot a maga számára, ha nem tartja tiszteletben mások hitét és emberi jogait. „Ellent kell állnunk az olyan kísérleteknek, amelyek vallási szimbólumokkal és kifejezésekkel akarnak manipulálni és így akarják kizsákmányolni és elnyomni a népet”.

Felhívta a figyelmet a nőekkel vállalt szolidaritás évtizedére, amelyet az egyházak rendeznek, kijelenti a levél, hogy „gyakran használták fel kulturális, hagyománybeli, örökölt és vallási érveket arra, hogy megtagadják a nőktől az őket megillető emberi méltóságot. Legtöbbet a nők szenvednek ott, ahol felbomlik az élet rendje és a közösség”.

Kérve a nemzetközi közösséget, hogy az egyenjogúság és a közügyekben való részvétel alapján adjon új eligazítást az ENSZ-nek. Az egyházi szervezetek levele ezekkel a szavakkal fejeződik be: „Az emberi jogok minden új értelmezésének az emberi közösség mélyeséges értelme felismerésén kell alapulnia. Az emberi méltóságnak olyan szolidaritáshoz kell elvezetnie, amely felülemelkedik minden megoszláson”.

A levelet aláíró egyházi szervezetek: az EVT Nemzetközi Ügyekkel Foglalkozó Bizottsága, az Európai Egyházak Konferenciája, a Ferencesek Nemzetközi Szervezete (Franciscans International), a Barátok Konzultációs Világszövetsége (Quakerek), a Keresztyén Nemzetközi Akciószövetség a Kínzás Megszüntetésére, a Lutheránus Világszövetség, a Pax Christi International, a Református Világszövetség, a Methodista Nők Világszövetsége.

(Genf, 1993. június 24.)

Fordította: Fükő Dezső

EEK állásfoglalás az Albán és Görög vita ügyében

Jean Fischer úr, az Európai Egyházak Konferenciájának főtárgyalója, ma (június 6-án) örömmel fogadta Albánia és Görögország nyilatkozatának hírért, amelyben kifejezik azt a kívánságukat, hogy csökkentsék a két nép között az utóbbi napokban támadt feszültséget.

Az EEK élénk figyelemmel kísérte e terület fejleményeit azóta, hogy kiutasítottak Albániából egy görög orthodox lelkész s ezt követően Görögországból több ezer illegálisan bevándorolt munkást telepítettek vissza a hazájukba oly módon, hogy rengeteg szenvedést okoztak az embereknek.

Az Egyesült Nemzetek genfi központjába akkreditált albán és görög követet kérésükre fogadta az EEK és EVT főtárgyalója, a jelenlegi válságban kormányaik álláspontjának tisztázását célzó megbeszélésre.

Az EEK támogatta az Albán Autokefál Orthodox Egyház fejének, Anastasios érseknek a felhívásait is. Az érsek azzal a felhívással fordult a világ népeihez, hogy „az országokon kívül és belül viselt felelősséggel ne engedjék meg hamis és egyoldalú tájékoztatások körözését”, sem pedig a szélsőségeseknek „a zavar fokozását”. Az érsek azt is kérte, hogy az igazságra és igazságosságra ne a tömegtájékoztatói eszközökben közzétett monológokkal, hanem a felelős

és illetékes hatóságok közötti párbeszéddel törekedjenek. Egy másik felhívásban arra kérte az érsek a hatóságokat, hogy „tegyenek meg minden tőlük telhetőt a mindkét részről elkövetett erőszakos cselekmények megszüntetésére és arra, hogy vessenek véget a kiutasítási pereknek”.

Az EEK főtárgyalója óva intett a válsággal való bármilyen politikai vagy vallási visszaéléstől, annak kihasználásától és kifejezte azt az óhaját, hogy a két kormány folytassa a vándormunkások meg a kisebbségek helyzetének szabályozását célzó tárgyalásokat, teljes tiszteletben tartva az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia megállapodásait, különös tekintettel az ilyen nemzetközi egyezmények emberi dimenzióira. A főtárgyaló továbbá kifejezte szolidaritását az Albán Egyházzal, valamint ez egyház támogatására és minden olyan beavatkozás megnyomás megszüntetésére szólított fel, amely befolyásolhatná a bizonyágtételét.

Az Albán Autokefál Orthodox Egyházat az EEK 1992 szeptemberében Prágában tartott 10. nagygyűlésén vette fel tagegyháza közé, miután ennek az egyháznak évtizedeken át tilos volt működnie abban az országban.

(Genf, 1993. július 6.)

Fordította: Fűkö Dezső

SZEMLE

Gondolatok a MŰHELY c. folyóirat „Pszichoanalízis – a belső nyelv tudománya” számáról

(Szerk.: Bókay Antal, Győr, 1992. p.68)

A tünetek – szól Freud – jelentéssel bírnak. Pisztolylövészként szól a tétel, mondanánk, ha nem retteghetnénk mindjárt metafóránk analitikus értelmezésétől. Holott valóban ez esett: vérre menő szakasz köszöntött az álmosan egyértelmű, materialisztikus európai tudományosságra. Az egyetemet váratlanul egybenyitották az arénával, templommal, hálósobával s még egyéb műintézményekkel is, és a leomló falak robajában senki sem lehetett többé biztos amaga kartézianus igazságában. A merő biológizmusban kimerülő századvégi orvostudomány, amely agymetszetekkel bíbelődve kereste a választ az elmebaj és a neurózis problémájára, nyilvánvaló zsákutcába került. Szokás az új nyitást Freudot ünnepelni, mint a MŰHELY analitikus száma is teszi, de az igazságnak tartozunk annyival, hogy Charcot hipnózis-tapasztalatai és Breuer hisztéria-kutatásai nélkül (akivel együtt adja ki 1895-ben a *Studien*

über Hysterie-t) elképzelhetetlen a freudizmus, és Bernheim eredményei is a jelzett irányba mutattak. Hogy a tüneteknek „jelentése” lehet, és hipnózisban „kibeszélve”, felszínre hozva enyhülhetnek, sőt megszűnhetnek, inkább és hatékonyabban, mintha a hipnotizőr egyszerűen leparancsolja a tüneteket, ez is Breuertől való felismerés. Az értelmezés, a pusztán szellemi, és a tünet, a biológiai-idegrendszeri világa közt összefüggés áll fenn. Igen – de milyen? Itt ágaznak el Freud és elődjének útjai. Tény, hogy a legmerészebb Freud vágott új folyosót (a materiális és az értelmezési egyszerűség kedvéért nevezzük így) világa között, igaz viszont az is, hogy az így létesített átjárást az ő markáns elmélete szűkítette semmi máshoz nem hasonlítható módszerével olyanná, amilyennek a pszichoanalízist ismerjük.

A lélekgyógyászat előtt új utak nyíltak, s a mester tanait kinyilatkoztatásként értelmezők kvázivallásos

jelektől sem mentes tudományos szektát alakíthatnak. A szalonokban előnyként mutatkozott, hogy megfelelő terminológia használata mellett lehetővé vált a nemi szervekről való diskurzus, mint *Hamvas* megjegyzi. A tanítványok pedig értelmezhettek, és a tanítványok tanítványai értelmezheték az értelmezéseket, s felmerülhetett az ortodoxia problémája. A pszichoanalízisből jól fizető foglalkozási ág is lett, *Freud* ebben sem kerülhette el a vallásalapítókra következő fenomenológiai szokásos menetét.

De mint a nagy alkotások általában, a pszichoanalízis is számos olvasatra tarthat számot, s ebben bizonyára több egy szimpla tudományos elméletnél. A XX. századi művészetek sokértelműségének hátterén csodálkozhatunk-e azon, ha az emberi szellem eme jeles alkotása is, túlnőve az akadémikus egyezményesség monolit unalmán, számos olvasatot tesz lehetővé? Örvendetes, hogy a tárgyat magas színvonalon művelőktől magyar nyelven is gazdagabbak lehetünk egy ilyenrel, a MŰHELY pszichoanalitikus száma révén.

A szerzők gondos válogatás, céltudatos szerkesztői koncepció szerint sorakoznak. A kezünkben tartott olvasat az egyik legkorszerűbbnek tartható, a hermeneutikus Freud-értelmezés vonalán halad. Lényege: *Freud* nem csupán új tudományos elméletet hozott, hanem az emberi létről szóló újfajta beszéd alapjait vetette meg, ahol a szimptomatika a megfejtendő, magyarázandó és értelmezendő nyelv. Az embert (lelket) éppúgy fáradtságos munka, vagy kegyelmi pillanatnak számító ráismerés révén lehet megérteni, amint egy töredékes ókori szöveget vagy egy enigmatikus szonettet. A hangsúly tehát a megértő és a megértendő között történő *megértési folyamat* tevődik át, vagyis feltételez valami nem-tárgyi, nem-szubsztanciális, tisztán eseményszerű, ha úgy tetszik, „szellemi” momentumot. Nem lehet véletlen, hogy a filozófia is századunkban vett igazán *nyelvi fordulatot*, és ím azt halljuk, hogy a lélek is legfőként *értelmezés* dolga. (Ami semmiképpen nem blaszfémia, gondoljunk csak a pszichoanalízis biológiai-redukcionista olvasatára, mennyivel inkább annak érezhetjük azt.)

Igényes és ambíciózus szerzőink a MŰHELY hátsójain egy sorba állították magukat *Ricoeur*-rel, *Freud*-dal, *Ferenczi*vel és *Junggal*, ami eléggé nem értékelhető önbizalom dolga. Vállalkozásuk, a *Bókay Antal* szerkesztette hermeneutikai pszichoanalízis-értelmezés úttörő és hézagpótló lett. A szakmai érdeklődésen túl a „művelt nagyközösség” is érdekes olvasmányt szívatolhat, ha másért nem, *Istók László* rajzait megpillantva, melyek a folyóirat-számot illusztrálják. Ezúttal valóban illusztrálásról van szó, s a pszichoanalitikus érdeklődés felkeltése sem sikertelen. A direkt módon szexuális tematikájú, mégsem erotikus képek egy elmegyógyintézetben katatónná fejlődött, bezárult lélek metaforái. Elég egység van ezekben a képekben ahhoz, hogy elhigyjük, *Istók* lelke is egységes szintaxis és szemantika szerint beszél, ennél sokkal messzebbre azonban nem jutunk. Az érdekes az lenne, hogy megtanulható-e ez a nyelv, azaz lehet-e *Istók Lászlóval* kommunikálni. A kortörté-

net idején csak egyirányú kommunikációt jegyezhetünk fel, s ma is csak hihetjük, hogy – például az analitikus módszerekkel – ennél többre is lehet jutni.

Norman O. Brown tanulmányának két részlete a „*Life against Death*”-ből arról szól, hogy a vágyak elfojtásának és egyben szublimálásának is eszköze a nyelv, a beszéd, s így lesz a libidózus emberből szociális állat, sőt neurotikus állat. Ezért a nyelv olyan kardinális probléma, amelynek megoldása érdekében a pszichoanalízisnek a nem-pszichoanalitikus diszciplínákkal kell összefognia, hogy az eredmény az emberi természet új, *általános elmélete* lehessen. Az ádami megromlott nyelv (*Jacob Böhme*) helyébe az érzéki nyelv (*Valery*) kell lépjen, ahol az erosz többé nem elfojtásra, hanem az őt megillető, az emberi lényeket konstituáló, eredeti helyére kerülhet.

Ferenczi naplórészlete a gyógyításért vívódó orvos eszmefuttatása arról, hogy a szenvedés, a csalódás katalizmáját átélő ember mintegy „kilép” énjéből, s arról az időről, amiről hétköznapi nyelven úgy számol be, hogy „oda volt”, az analízisben az derül ki, hogy az univerzumban volt, távoli úton, szédületes sebességgel száguldott, stb. A léleknek saját énjétől felvett távolsága nyit új perspektívát, bár „túl erős csalódás következtében az ember érdeklődése legnagyobb részével azon a másik világon marad, s megmaradt töredék-része talán elég erős ahhoz, hogy életét rutinból leélje”. A magát materialistának valló *Ferenczi* számára megoldatlan és megválaszolatlan marad, hogy akinek ilyen módon „eszét vette” a fájdalom, vagyis elrugaszkodott egocentrikus álláspontjától, az milyen mértékben tapasztalta meg az immateriális valóságot, ami a materialistának elérhetetlen marad, noha foglalkoztatja.

Paul Ricoeur magyarul is megjelent, „*A hermeneutika elmélete*” c. művéből hozott válogatás korunk *átfogó nyelvfilozófiát* sürgető, a jel s a szimbólum szintjeit immár világosan megkülönböztetni tudó, a nyilvánvaló és rejtett értelem problémájával szemben sem tehetetlen tendenciáival foglalkozik, melyek közt, megítélése szerint, előkelő helye van a pszichoanalízis hermeneutikájának is. A szimbólum, szemben az egyszerű jellel, nem helyettesíthető másik jellel vagy másik szimbólummal, mert önálló élete van, s a jelentések egész koncentrátumát hordozza. Nem csak kijelent egy bizonyos jelentést, hanem *értelmezést provokál*, az interpretáció szükségét kelti fel. Ez történik az analízisben is, az álom szimbólumainak kibontásakor. *Ricoeur* szerint korunk nagy hermeneutikai problémáját leginkább *Marx*, *Nietzsche* és *Freud* művei teremtették, amennyiben mindhárman a „gyanú hermeneutikáját” művelték, vagyis egyaránt feltételezték, hogy a tudat mindenekelőtt hamis, aminek mögé kell nézni, akár uralkodó ideológiaként, akár kényelmes polgári vallásként, akár neurotikus tünetként állunk vele szemben. *Heidegger* „*Sein und Zeit*”-beli destrukció-fogalmával világítja meg ténykedésüket, ahol a destrukció a teljes újra-alapozás része, beleértve a vallás lerombolását is, amennyiben *Marx* szerint a vallás a „tömegek ópiuma”, *Nietzsche* szerint „platonizmus a népnek, *Freud*

szerint pedig kollektív és neurotikus illúzió. A destrukció után vetődik fel a kérdés, szól *Ricoeur*, hogy mit jelent a gondolat, a ráció, sőt a hit. Ezért szerinte mindhárman megnyitják az utat egy új Igazság uralma felé, és pedig nem csak a destruktív kritika, hanem az *értelmezés művészetének* feltalálása révén is.

Jádi Ferenc tanulmánya (A képiség szerepe a pszichoanalízis hermeneutikájában) a szavák mindenhatóságának illúzióját kívánja lerombolni az analitikus gyakorlatban, a látható, szemlélhető képek javára. Kár, hogy nehézkes szakmai zsargonja ellenpontozza a konstruktív szándékot, s a bonyodalmas fogalmi építkezést éppen a képiség kerüli el messze ívben, amin a közölt kazuisztika sem segít.

Bókay Antal „A lélek nyelve” c. tanulmánya a vágy elfojtásából eredezteti a belső nyelv szimbólum-világát. Az ember születésétől haláláig beszéd, pontosan párbeszéd, s a tragédia abban áll, hogy mások rendre mást értenek azon, amit mondok (szimbólizálok), mint saját magam. *Ferenczit* idézi, hogy még a szeretetnek is kétféle nyelve van: a *szenvedélyes*, amelyik végpontra tör, legyőző természetű, s a *gyöngéd*, amely folyamatos átölelésre vágyik, nincs végpontja, folyamatos megértés. Ezek „Bábel” forrásai, mert aki beszél, meg van győződve, hogy világosan ért és szól, de szavai, bár egyenkénti értelmükkel tisztában van, teljesen mást jelentenek a dialógus másik partnerének.

Tényi Tamás „Költészet – nyelv – szkizofrénia” írása arról szól, hogy a szkizofrén nyelve költői, ami nem azt a néhány verset jelenti, amit leírnak, hanem azt a létmódot, amelyet kimondani próbálnak, amely létezésük lényege, s amely a *Róheim Géza* által definiált „orális mágiá”-hoz áll legközelebb. De bármennyit beszélnek is, képtelenek elmondani azt, amit akarnak...

Jacques Derrida enigmatikus filozófiájának két paragrafusát is olvashatjuk a kiadványban, melyek Freud „varázsnóteszének” problematikájával foglalkoznak. Azon nyomban ellenőrizhetjük az értelmezését – ha megértjük egyáltalán – a rá következő *Freud* írás révén: „Feljegyzés a varázsnóteszről”, amely tartalma abban áll, hogy más az érzékelés és más a feldolgozás memória-szintje. (A korszerű organikus lélektan, a percepció- és memória-kutatás sokkal kevésbé irodalmian, de egzaktabban és kevésbé spekulatívan foglalkozik ezzel azóta.)

Jean-Francois Lyotard „Apátia az elméletben” c. tanulmánya a *pszichikus lazaságot*, mint az elfojtásokkal szemben álló, főleg művészi képességet állítja szembe az elméleti szigorral (sőt az elmélet terrorjával), amit *apátiának* nevez el. Szerinte ezzel az *apátiával* telten újra véghez kell vinni a túlságosan is bátorítalan freudi merényletet az elmélet terrorja ellen. „Ez a játék tétje ezentúl, nemcsak ama doktorkák ellenében, akik a teoretikussággal presztizsüket vélik hangsúlyozni az intellektuális világ előtt, hanem a világon mindazok ellen, akik megfélemlítenek és agyongyötörnek a nagy matémák nevében. Ezek mindig bensőleg mélyen megindokolt, nagybetűs nevek alibijével fedezett előszeretetek gyümölcsei.” – írja, s csak egyetérthetünk vele.

Shosana Felman tanulmánya (Freud eredetisége –

avagy miben áll a pszichoanalízis különbözősége) *Lacan* Freud-értelmezését magyarázza, és abban látja *Freud* tudományos novumát, hogy az analitikus „dialogikusan reflexív interpretációt alkot a pácienséről, vagy az Ödipusz-mítoszról, s ez benne második szintű reflexivitássá válik, vagyis olyan reflexivitássá, mely analitikus párbeszédben áll egy másik reflexivitás másságával”. A *Freud* által teremtett „kopernikusi fordulat” az egyközpontúsággal szemben az elipszis kétközpontúságát hozta, amint a világképben, egykor úgy az emberi kapcsolatok hermeneutikájában századunkban, mert az *értelmezési folyamat* legalább két „középpontot” tételez fel.

Hárs György Péter (Az alkemo-kommunikáló lelkek) az alkímisták tevékenységének folytonos ön-teremtő belső dialógusával foglalkozik, amelyben lélek és anyag állandó párbeszédben áll. Ennek nyelve a Teremtő „regresszív nyelve”, ahol a kommunikációs aktus és az énteremtés egymástól elválaszthatatlan, s amely nyelvet *Ferenczi* „mágikus” szóhasználatnak, *Winnicott* pedig „átmeneti nyelvnek” nevez, s *Hárs* fontosnak tartja a analízis összefüggésekkel megvilágítani.

Carl Gustav Jung „A szinkronicitásról” írt rövidebb írása zárja a folyóiratszámot, amelyben az asztrológia tudományos elméletté válásának lehetőségeit vizsgálja empirikus anyagon, s eredménye az, hogy házassági horoszkópok százazrei kellenének ahhoz, hogy olyan jelenségeket, mint a nap, hold és aszcendens együttállásainak statisztikus szabályszerűségei megalapozhatók legyenek, s az eredmény még akkor is kétséges lenne. Mindenesetre figyelemre méltónak gondolja bizonyos pszichés és pszichofizikai események között olykor észlelhető idő- és jelentéspárhuzamok jelenségét, és ezzel helyet követel az akauzális jelenségeknek a tudományos valósággörön belül. Itt a *párválasztás*, mint *lelki* megnyilatkozás szolgál a feltételezett, egységes „belső nyelv” (a lélek) kutatásának nyersanyagául.

Összegezve a MŰHELY pszichoanalitikus számának tartalmi áttekintését, le kell szögezni, hogy amit recenzióinkban egyáltalán megpendíthetünk, a folyóirat gazdag tartalmához képest vajmi kevés, és az ott közlésre kerülteknek csupán *egyik* lehetséges olvasata.

Értékelésként jó viszont elmondani, hogy gazdagabbak lettünk egy, a tudomány eszközeivel alkotó humanista próbálkozással, amely az emberi megértés nagy sebét, „Bábel”-t akarja gyógyítani. Az emberi összetartozást éppen a különböző csoportosulások, szekták „magánnyelve” szabdalja darabokra, s minél inkább abszolutizálja egy-egy csoport a maga szintaxisát és szemantikáját, annál többel járul hozzá ehhez. A hit, hogy léteznie kell egy eredeti, egységes nyelvnek, a belső nyelvnek, ami a lélek nyelve, már önmagában gyógyító, interdiszciplináris (ökumenikus) gondolat. Minden erőfeszítés, ami ennek a lélek-nyelvnek kutatására szövetkezik, humanista érték, legyen az a patológusból építkező pszichoanalízis, vagy a költőt megragadni kívánó irodalomtudomány, vagy a szentírási szövegek értelmezésével fáradozó teológiai exegezis. Mindegyikben közös, hogy értelmeznek, és a hermeneutika filozófiai polgárjogot nyerése óta ezt

immár tudják is. Előfeltevéseiket persze nehéz, vagy majdnem lehetetlen zárójelbe tenniük. De, amint *Gadamer* mondja az „Igazság és módszer”-ben: „Kétségtelen, hogy nincs olyan megértés, amely minden előfeltevéstől mentes volna, bármennyire is igaz egyébként, hogy megismerni akarásunknak arra kell irányulnia, hogy kiszabaduljunk előítéleteink fogságából. Századunk filozófiája immár elkönyvelte a nyelvi fordulat után a *hermeneutikai fordulatot* is, ami *ontológiai* jelentőséget tulajdonít a *megértési folyamatnak* is, s ezzel a tudomány legvaskosabban materialisztikusnak tekinthető szakaszát lezárta.

Kérdés persze, hogy „Bábel” lehet-e gyógyítani egyik vagy másik „szekta-nyelv” még hangosabban mondásával, azzal az ígérennyel, hogy most már mindenki azt beszélje. Előbbre visz-e például, hogy megállapítjuk József Attila soráról: „Kinek piszkítsak ágyba, ha már szemmel se szoptatsz”, hogy ez a fécesz kommunikatív jelentőségét igazolja, s alátámasztja a korai, regresszív nyelv (alkimistáknál is meglévő) enteremtő és világgal (anyaggal) kommunikáló folyamat *analízis* karakterét? Hiszen jöhet valaki, aki ugyanennek a verssornak az *orális* karakteréből kíván elméletet kovácsolni, vagy netán egy harmadik, aki szerint az *orális*, *analízis* és *fallikus* fejlődési fázisok helyett egy egészen más séma is teljes joggal és haszonnal alkalmazható az emberi *énefejlődés* leírására. Minél belteresebbé válik egy nyelvezet, annál könnyebben igazolja a szekta-igazságot, s annál jobban növeli Bábel hangzavarát. Szekta-nyelvezet helyett tehát a tudományos, értekező próza számára sem ajánlható egyéb, mint a tiszta, világos beszéd, amely lemond ugyan a szcientifizmus tudákos, parvenü szakmaiságáról, de cserébe a feladott ezoterikus jelekért tényleges kommunikációra, valóságos megértésre tarthat számot.

Igazat kell adjunk *Németh László* értékelésének (Freud és a pszichoanalízis), aki szerint a pszichoanalízis nagy érdeme, hogy olyan jelenségeket is bevont a tudományos vizsgálódás körébe, és hozzáfogott ezeknek a tudomány nyelvére való lefordításához, amelyeket addig csak a művészeteknek sikerült megközelítenie, ám a pszichoanalízis nagy betegsége a névcsinálás. „Előttünk áll egy ember, aki a lelkét igen sűrű szövénynak tudja látni, s egyszer csak azt mondja: nézzétek, ez a szövénny három összefont szállal egész jól helyettesíthető. De a lélek újra és újra megszégyeníti a formulát, s a formulának bonyolódnia kell, hogy másodszer is leírhasssa az élő nyelven már leírt jelenséget. S ez a nómenklaturás átfogalmazás sokszor nagyképűség, mert csak látszólag mond többet az egyszerű, indokolatlan ténynél. Maga a szexualitáselmélet is csak nómenklaturás átfogalmazás. Körülír, s azt hiszi, megmagyaráz. A szkizofréniások libidója elfordul a tárgytól, a tárgy-libidóból én-libidó lesz. Mennyivel mond többet ez annál, hogy az ember elhidegedett a világtól, s önmagát becézgeti. S ez a nómenklaturás körülírás nem egészen ártatlan mulatság. Fogalmakat termel, amelyeknek Siegfried-csuklyája alatt a tények láthatatlanul csúsznak át olyan helyeken, ahol különben megakadnának. A segédfogalmak mint természeti valóságok járnak-kelnek, igen könnyen állnak tótá-

gast vagy gúlát, ahogy az artistafőnök parancsolja. A libidó az ember részvágyainak összefoglaló neve. Az ember vágyai azonban sok ezer apró vágy, ahogy az élet is sok ezer életjelenség. Ez a libidó azonban nem érzi azt, hogy ő nincs, s ha van, sokezer külön dologban van. Őt definiálták, ő nagy legény, ide-oda ugrik, áramlik, visszaverődik, tárgyról énrre, énről tárgyra száll, mintha egy dolog volna és nem ezer. Olyan ez, mintha a biológus így magyarázná az életfolyamatokat: a mozgás a kétfejű izomba tódult. Az elválasztás megszállta a vesét. A művésznek a sokezer szavas nyelv is kevés, hogy a lelki folyamatok árnyalatait érzékeltesse, a pszichoanalízis a nómenklatúra beszűkült nyelvén akar érdemlegest mondani róla.”

Hozzátehetjük ehhez, hogy időlegesen bevezetett segédfogalmak állványzata nélkül nehéz tudományt építeni, ám az épület elkészülte után, ha az tényleg lakható, s a mindennapok által is birtokba vehető, bátran kell lebontani azt, még ha az építés küzdelmes időiben úgyannyira szívünkhöz nőtt volna is. Ez minden építéssel együttjáró utómunkálat, bár kétségtelen, hogy a pszichoanalízist palotának, sőt az egész embervilágot magába foglaló épületnek szánták, s ma legfeljebb egy hányada lakható (az se mindenkinek, gondoljunk a szkizofrének számára jobbára kontraindikált *analízisre*), ám a hűségesekek tovább építik az építményt.

Ne hallgassuk el, hogy *Freud* építményének nem csak *hermeneutikus* új szárnya van, hanem pl. az Amerikában élt, osztrák származású *Heinz Kohut* nevével fémjelzett *self-pszichológia* is jelentős új olvasatnak, valódi továbbfejlesztésnek tekinthető, amennyiben nemcsak az állandó konfliktusmezőnek tekintett *ego*-val, hanem az attól magasabb kategóriának számító, „szublimált libidóvá” *nem* redukálható *self*-fel is számol. Megítélése szerint nem csak a klasszikus ödipális konfliktus létezik, hanem a *self* és a *self*-tárgy konfliktusa is, ami az én és a példakép problematikájához áll legközelebb. Ez a *Ferenczit* is foglalkoztató „*analitikus szeretetlenség*” ügyében hoz újat, hiszen az ortodox *analízis* szükségképpen elmedikalizál minden problémát, s diványával, a sebezhetetlenség attitűdjé mögé vonul, „csak tudnám miért mondja ezt...” típusú hümmögéseivel (a labdát mindig visszadobva) mágikus kvázivallásos légkört teremt. A pszichoanalitikusnak azonban, mint *self*-tárgynak *empátiára* is szüksége van, hogy beindíthassa és fenntarthassa a szükséges *értelmezési folyamatot* többé-kevésbé pontos, jól időzített (de soha sem tökéletes!) *értelmezéseivel*, ami révén optimális frusztrációs szintet tart fenn, s lehetővé teszi a *self*-nek, hogy a *self*-tárgy (a terapeuta) és közte végbemennő *értelmezési folyamat* átformáló erejű interiorizálással lehessen. *Kohut* szerint az *ödipális* neurózis a *self* sajátos sérülése, egy a lehetséges sok közül, s nem emberi alaphelyzet. Érdekes lenne a *self-pszichológiáról* szóló, hasonlóan elmélyült és igényes tanulmányosor magyar nyelven, mint amilyen a *Bókay Antal* szerkesztette MŰHELY szám is volt a „Pszichoanalízis a belső nyelv tudománya” címmel.

dr. P. Tóth Béla

Ökumenikus Tanulmányi Füzetek 5. szám: Zsinagóga és Egyház

– Van-e antiszemitizmus a Bibliában? –

E kérdés tárgyalása – a bevezető szerint – azért szükséges, mert az idegengyűlölet, a faji kérdés és az ehhez szorosan kapcsolódó antiszemitizmus a történelmi tapasztalat szerint „leginkább akkor jelentkezik, amikor a társadalmi fejlődés súlyos zavarokkal küzd és nehéz szakaszokon megy át” (6). Az antiszemitizmus csak a jéghegy csúcsa, s róla bibliai, történelmi, ökumenikus egyházi szempontból szólni kell, őszintén és nyíltan. A fogalom tisztázása (II.) után a tanulmány vizsgálja a bibliai gyökereket (III.), az egyházatyák megnyilatkozásait (IV.), a két szövetséges nép egymáshoz való viszonyát (V.), a reformáció idejét (VI.), a felvilágosodás korát (VII.), a zsidók magyarországi helyzetét történelmük során (VIII.), majd a holocausttal kapcsolatban vizsgálja a magyar egyházak felelősségét (IX.). A történelmi visszapillantás után a tanulmány utolsó két fejezete a mai kérdéseket veszi sorra, keresve azt, ami összeköt és ami elválaszt (X.), illetve azt, amit tenni lehet és kell (XI.). Ez utóbbi két fejezetet az alábbiakban szó szerint idézzük, a két egyház, a római katolikus és a református egyház függelékül közölt nyilatkozatával együtt. Ezzel a szövegbe való bepillantással szeretnénk olvasóinknak kedvet csinálni a rövid és tömör, világosan és érthetően fogalmazott írás elolvasásához.

(Szerk.)

X.

AMI ÖSSZEKÖT ÉS AMI ELVÁLASZT

1. Ezután a vázlatos áttekintés után természetesen felmerül az a kérdés: *van-e és miben áll a jelentősége ma a keresztyén egyház számára az izraelita vallásnak, a zsinagóga létének?* Erre a kérdésre csak úgy válaszolhatunk, ha rámutatunk egyrészt a közös örökségre, arra, ami a keresztyénséget és a zsidó vallást összekapcsolja; másrészt azokra a pontokra, ahol a két vallás között lényegbevágó *különbözőségek* állnak fenn. Végül utalunk majd a párbeszéd és az együttműködés lehetőségeire is.

2. Három olyan kérdés van, amiben a zsidók és a keresztyének egyetérthetnek, illetve felfogásuk nagyon közel áll egymáshoz.

a) Mindenekelőtt közös az egyistenhit (monoteizmus). A zsidók és keresztyének számára egyaránt kötelező a Tízparancsolat első parancsa: „Én, az Úr vagyok, a Te Istened..., ne legyenek más isteneid rajtam kívül” (2Móz 20,2-3). „Te vagy Isten egyedül” – mondja a zsoltáríró (Zsolt 86,10). Az Újtestamentum is azt tanítja, hogy „nekünk egyetlen istenünk az Atya, akitől van a mindenség” (1Kor 8,6).

b) Második helyen az Ótestamentumot kell emlí-

teni, amely közös szent könyve az izraelitáknak éppen úgy, mint a keresztyéneknek.

c) Végül a két vallás között összetartó kapcsot képez az is, hogy a Messiás, a keresztyének számára a testet öltött Ige, *Jézus Krisztus, az Ószövetség népéből származott*; tanítványai és az apostolok és az első keresztyén gyülekezet is mind zsidókból állt. Ezek a szálak elszakíthatatlanul összekapcsolják az Ó- és Újszövetség népét.

A Szentháromság teológiai képe és fogalma is kimutatható az Ószövetségben, amely több helyen kifejezetten szól Isten Lelkéről. Pl. Péter apostol pünködsi prédikációjában, „az egyház születésnapján” Jóel prófétát idézi (Jóel 2,29).

3) A messiási reménységre vonatkozó hitünk azonban már eltérést mutat. Keresztyén felfogás szerint Jézusban beteljesedtek az ótestamentumi ígéretek: „Az Isten Fia Krisztus Jézus... valahány ígérete van Istennek, azokra őbenne van az igen...” (1Kor 1,19-20).

Ezzel szemben a zsidó, a hívó izraelita számára a Messiás még mindig csak ígéret, melynek beteljesedését szüntelenül várják. Erre nézve jegyezte meg szellemesen egy zsidó tudós, Schalom-Ben-Chorin: „A Jézus hite egyesít bennünket, a Jézusba vetett hit viszont elválaszt.” (Idézet Nyíri Tamástól; Szenes Sándor: *Befejezetlen múlt; Előszó helyett*, 11. old.)

4. A Jézus istenségére vonatkozó keresztyén hittételeket megfogalmazó nagy Ökumenikus Zsinatok a IV. és V. században, a keresztyénség államvallássá tétele folytán elmozdíthatatlan válaszfalat emeltek a zsinagóga és az egyház közé. A korábbiakból érthetően, az ún. krisztológiai meghatározásokban található zsidóellenes mozzanatok. *Az egész keresztyénség hitét kifejező hitvallások viszont nem tartalmazzak semmi zsidóellenes kijelentést.* A zsinagógának az egyházat érintő egyik legélesebb teológiai bírálata éppen a Krisztus-hitre, a krisztológiára vonatkozik. Az ótestamentumi felfogás szerint a Messiás eljövételének ismerve a messiási korszak beköszöntése, amely elhozza az igazságot és a békességet a világba, úgy, hogy azt az ézsaiási prófécia megjövendölte: „Akkor majd a farkas a bárányal lakik, a párdúc a gödölyével hever, a borjú és az oroszlán... együtt lesznek” (Ézs 11,6). Akkor vége lesz minden elnyomásnak és vérontásnak: „A sanyargatónak vesszejét összetöröd... és a véráztatta köpeny elég, és tűz martaléka lesz”, amikor eljön „a Békesség Fejedelme” (Ézs 9,3-5).

Az Ószövetség vallása számára a Messiás eljövételének bizonyítéka Isten országának beköszöntése, azaz a történelmi gonosz legyőzése, az emberi viszonyok teljes megváltozása, amit – mondják a zsidók – „a történelem valósága nem igazol”. Sőt ennek épp az ellenkezője igaz, mert az emberi élet kegyetlen valósága a szenvedés, a gyűlölet, a kíméletlenség és a bűn. Ezen a ponton alapvető a különbség a zsinagóga és az egyház között. Az egyház nem tagadja, hogy a bűn még va-

lóság ugyan a világban, de Jézus feltámadásában mégis elkezdődött egy új korszak, és láthatóvá vált Isten országának a kezdete – még akkor is, ha a nagy ígéret, miszerint „az Isten eltöröl minden könnyet” (Ézs 25,8 és Jel 25,4), még nem valósult meg.

A zsidókkal együtt hisszük tehát, hogy Isten győz a gonosz felett és a bűn felett. Ők ezt még a jövőtől várják, mi pedig valljuk, hogy van már biztosítéka Isten győzelmének, mert Jézus feltámadása által Isten legyőzte az utolsó ellenséget, a halált, amelynek végleges veresége Jézus Krisztus visszajövelekor válik teljesen nyilvánvalóvá (1Kor 15,26). Reménységünk közös, ezért Isten országa eljövételéért nekünk imádkoznunk és fáradoznunk kell és hisszük – ismét Pál apostollal szólva –, hogy „fáradozásunk nem hiábavaló az Úrban” (1Kor 15,58).

5.) A holocaust szörnyűségei arra készítették a keresztyénséget, hogy vizsgálja felül, illetve újra gondolja végig a zsinagóga és az egyház viszonyát. Az is tudatosult a keresztyénség körében, hogy a zsidókkal folytatandó párbeszéd elkerülhetetlen. Teológiai síkon két területen jelentkeznek gyümölcsei ennek az új tájékozódásnak és az újszerű kapcsolatok létesítésének:

a) Egyre inkább elismeri a keresztyén teológia, hogy nem szakadt el a lelki szál a ma élő izraeliták és az ősi Izrael között. Vagyis a zsidóság nem szűnt meg Isten választott népe lenni. Az Újszövetség értelmében Isten kegyelme már nem egy nemzetre korlátozódik többé, hanem kiárad mindazokra, akik ezt a kegyelmet, és a felajánlott üdvösséget hitben elfogadják. Isten egy népe így két részből áll: az egyházból, melynek tagjai Krisztust már elfogadták, és a zsidókból, akik még nem fogadták el, de várják a Messiást, és így továbbra is Isten szeretetének tárgyai. Jézus visszajövelekor Isten helyreállítja a két nép közt az egységet és akkor majd a zsidók is befogadják Jézust.

b) Az új teológiai eszmélődésnek a másik területe ott tárul fel, ahol – ahogy erre már korábban utaltunk – az Újszövetség zsidóellenes részeit a modern bibliatudomány új megvilágításba helyezve értelmezi. Ennek végső kicsengése az, hogy a zsidók mentesülnek a keresztyénség által évszázadokon át hangoztatott istengyilkosság vádjára alól. Ökumenikus konszenzus alakult ki atekintetben, hogy azokat a történelmi körülményeket, melyek Jézus kereszthalálához vezettek, nem szabad a ma élő zsidókra alkalmazni. Jézust nem egy embercsoport, nem egy etnikum, hanem az egész emberiség bűne és gonoszsága juttatta keresztre. Ezért az Ő váltságáhalála faji, etnikai, társadalmi és minden egyéb különbség nélkül mindazoknak engesztelést szerzett, akik „az ígéret gyermekei” (Róm 9,8). Ábrahám magvai, és ezért „ígéret szerint örökösök” (Gal 3,29).

6.) Ezek a teológiai gondolatok képezik a háttérét azoknak az ökumenikus állásfoglalásoknak, melyek közül kettőre hívjuk fel a figyelmet:

a) Az ökumenikus mozgalom (Egyházak Világtanácsa) már az első nagygyűlésén (Amszterdam, 1948) leszögezte, hogy az antiszemitizmus teljességgel összeegyeztethetetlen a keresztyén hittel, tanítással és életgyakorlattal. Az Egyházak Világtanácsa már ak-

kor a következő felhívással fordult az egyházakhoz: „Felhívjuk az általunk képviselt valamennyi egyházat, hogy ítéljék el a bármilyen eredetű antiszemitizmust, mint amely teljességgel összeegyeztethetetlen a keresztyén hit megvallásával és gyakorlatával. Az antiszemitizmus Isten és ember elleni bűn. Csak, ha meggyőző jeleit mutatjuk zsidó felebarátaink felé annak, hogy részükre is biztosítani akarjuk azokat a jogokat és megbecsülést, amelyben Isten minden gyermekét részesíteni akarja, akkor remélhetünk olyan találkozást velük, ahol megoszthatjuk azt a jót, amivel Isten megajándékozott bennünket Krisztusban.” Ezeket a gondolatokat az Egyházak Világtanácsa 320 anglikán, ortodox és protestáns tag egyháza nevében kivétel nélkül minden nagygyűlésen megerősítette. (Evanston 1954; Új-Delhi 1961; Uppsala 1968; Nairobi 1975; Vancouver 1983; és Canberra 1991.)

Az ökumenikus mozgalom egy másik nagy jelentőségű teológiai állásfoglalásában (1964) leszögezte, „meg vagyunk arról győződve, hogy a zsidó nép még mindig nagy jelentőséggel bír az egyház számára. Nemcsak azért, mert Isten kegyelméből az ő hitük megőrzött olyan igazságokat, és az isteni kinyilatkoztatásnak olyan mély gondolatait, amelyeket mi már-már elfelejtettünk... De azt is látjuk, hogy a zsidók pusztá fennmaradása minden őket megsemmisíteni akaró kísérlet ellenére, nyilvánvalóvá teszi, hogy Isten nem hagyta el őket. Ezzel Isten emberszeretetének élő és látható jelei ők és annak is a bizonyága, hogy Isten azokat is megtartja, akik még nem képesek felismerni őt az ő Fiában. Miközben létezésüket Isten szeretetének és irgalmának jeleként fogjuk fel, határozottan elutasítunk minden olyan gondolatot, amely a zsidók évszázados szenvedéseit bűneik büntetéseként értelmezi.” Ezek után érthető, hogy megindult és azóta is folyamatos a párbeszéd az ökumenikus mozgalomba tömörült egyházak és az izraeliták képviselői között.

b) A római katolikus egyházban ebben a kényes kérdésben is előzményeken át érlelődő, az előítéletektől és a gátlásoktól megszabaduló szemlélet kibontakozásával találkozunk. A zsidó vallás értékelését készíteték elő azok a megnyilatkozások és rendelkezések, amelyek védeni igyekeztek őket a méltatlan bánásmódtól és megítélésektől. XI. Pius pápa 1938. szeptember 6-án a belga zarándokok előtt kijelentette: „Elfogadhatatlan, hogy a keresztyének antiszemiták legyenek.” Említsük még meg azt, hogy XXIII. János 1960. október 17-én népes zsidó küldöttség fogadásakor kitárt karral sietett feléjük és így köszöntötte őket: „Én vagyok József, a ti testvéretek!”

A hosszú előkészületek után a II. Vatikáni Zsinaton (1962-1965) bekövetkezett a gyökeres fordulat a római katolikus egyház magatartásában. Sőt azóta sor került további nagyjelentőségű jelképes gesztusokra, amelyek a római katolikus egyházban végbement változásokat meggyőzően mutatják. Ilyen volt II. János Pál pápának a római zsinagógában tett látogatása 1984-ben, legutóbb pedig a lengyel pápa és egyik zsidó barátja barátságának napjainkban kiadott levelezése, amely a prófétai reményt így fejezi ki: „Egy napon a zsidóknak és a keresztyéneknek így kell találkozniuk...”

A zsidók és keresztyének viszonyára vonatkozó hivatalos római katolikus nyilatkozatot, a II. Vatikáni Zsinat határozatát 1965-ben (október 25-én) VI. Pál pápa kihirdette. Ez a nyilatkozat többek között kimondja:

„Az egyház titkában elmélyedve zsinatunk megemlékezik arról a kötelékről, amely a lélek világában összekapcsolja az új szövetség népét Ábrahám leszármazottaival. Krisztus egyháza ugyanis elismeri, hogy hitének és választottságának gyökerei a pártriárkákig, Mózesig és a prófétáig nyúlnak le, Isten üdvösséget szerző titokzatos terve alapján... Isten kimondhatatlan nagy irgalmasságából megkötötte a régi szövetséget. Nem feledheti, hogy annak a nemes olajfának gyökeréből táplálkozik, amelybe a népek vad olajfájának ágai be vannak oltva. Hiszi ugyanis az egyház, hogy Krisztus, a mi békességünk, kiegészítelte keresztye által a zsidókat is, a pogányokat is, és a kettőt eggyé tette önmagában... Ilyen nagy tehát a keresztyének és a zsidók közös szellemi öröksége. Ezért akarja a Zsinat támogatni és ajánlani a kölcsönös megismerést és nagyrabecsülést kettejük között. Ennek fő eszközei a szentírási és teológiai tanulmányok, valamint a testvéri párbeszéd...

Kétségtelen, hogy a zsidó hatóságok és párthívei Krisztus halálát követelték, mégsem lehet megkülönböztetés nélkül minden akkori zsidónak, vagy éppen a mai zsidóságnak rovasára írni azt, amit övele kinszenvedésekor műveltek. És ha az egyház lett is Isten új népe, mégsem szabad úgy szólni a zsidókról, mintha kárhözatra szánta vagy megátkozta volna őket Isten, és mintha ez a szentírásból következne... Ezen felül, mélyen sajnálja az egyház, amely megemlékezik a zsidókkal közös örökségéről, mindazt a gyűlöletet, üldözést és az antiszemitizmusnak sokféle megnyilatkozását, amely bármikor és bárki részéről a zsidók ellen irányult... Különben is Krisztus, miként az egyház mindenkor hitte és hiszi – mérhetetlen szeretetből és önként – az összes emberek bűneiért vállalta szenvedését és halálát, azért, hogy mindnyájan üdvözüljenek. Ha tehát az egyház igét hirdet, úgy kell szólnia Krisztus keresztyéről, mint Isten egyetemes szeretetének jeléről és minden kegyelem forrásáról” (A II. Vatikáni Zsinat Tanítása, 441. old. Szt. István Társulat, Budapest, 1975.).

Erre mondta Bea bíboros, a Keresztyén Egység-titkárság akkori elnöke: „Erre a nyilatkozatra joggal alkalmazhatjuk a mustármag bibliai képét. Hiszen eleinte egyszerű megnyilatkozásról volt csak szó, amely a keresztyén és a zsidó nép iránti magatartásáról szólt. Az idő múltával azután... ez a mag szinte fáva nőtt... Azaz benne legalábbis valamiképpen minden nem keresztyén vallás helyet kap...”

XI.

MIT LEHET ÉS MIT KELL TENNI?

1. Az egyházak, a keresztyéneknek a zsinagógával, a zsidósággal való évezredek kapcsolatait elemezve, minden fáradozásnak szükségképpen ahhoz a kérdéshez

kell vezetni, milyen gyakorlati feladatok adódnak az Újszövetség népe számára a fentiekben vázolt szemléleti változásból? Mielőtt a kérdésre tanulmányunk összefoglalásaként válaszolhatnánk, két, az elmondottakból logikusan következő felismerést le kell szögeznünk. Itt két el nem hanyagolható aránytalanságról van szó: az egyikben a keresztyének „kárára” mozdul ki a mérleg nyelve, a másikban a „káros” keresztyén többletet kell fájdalmasan tudomásul vennünk.

– A zsidó, az izraelita önazonosság, az önkép teljes a keresztyénség, az Újtestamentum nélkül is, mivel a zsidó tudatot az Ószövetség tükrözi. Ennek a fordítottja azonban nem áll fenn, mert a keresztyén tudatot a Biblia mindkét része egyenlő súllyal, az Ó- és Újtestamentum együtt határozzák meg. Azaz az izraelita vallás, önértelmezése szerint teljes a keresztyénség nélkül is, míg a keresztyén azonosság az Ótestamentum nélkül hiányos lenne.

– A másik aránytalanság pedig abban jelentkezik, hogy a zsidó-keresztyén évezredek kapcsolatok során az egyik fél, a zsidóság, összehasonlíthatatlanul többet szenvedett az Újtestamentum népétől, az egyháztól. Tárnyilagosan nézve, a zsidók által elszenvedett igazságtalanságok nem mérhetők össze a zsidók által valóra is okozott valós vagy vélt igazságtalanságokkal (lásd: Bibó I. Idézett mű: 700. old.).

Persze eme aránytalanságok torz tükörképe is kimutatható, például a kiválasztottság tudat helytelen formáiban, vagy abban, hogy a bírálatot vagy éppen a kudarcot a volt vagy valós hátrátételt a zsidó származású ember antiszemitizmusnak kiáltja ki.

2. A zsidóságot – a holocaustban – ért szörnyű tragédia nyomán megindult egy átrendezési, újragondolási folyamat, amely az elmúlt közel öt évtized során kiszélesedett és elmélyült és napjainkban sokrétűen jelentkezik. A zsidó kérdés, illetve az antiszemitizmus körül kialakult vita meggyőzően bizonyítja azt az igazságot, hogy *a teológia nem életidegen tudomány és absztrakci foglalkozás, hanem nagyon is közvetlen kihatásai vannak az egyéni életre éppúgy, mint a társadalomra.* Teológiai tételek, vallási eszmék befolyás alatt tartanak – észrevehetően és közvetlenül, vagy közvetve és láthatatlanul – emberi gondolatokat, érzelmeket és indulatokat.

Ezért, mivel a zsidó nép tragédiája felrázta az emberiség lelkiismeretét, a keresztyéneknek is válaszolniuk kell arra a kérdésre, ami az egész emberiségnek feladott lecke: mit kell tenni azért, hogy – e tanulmányunkban is feltárt – negatív folyamat megálljon, és a gyógyítás cselekedetei megjelenjenek? A feladatok széles területét két részre kell osztanunk a világos meghatározás érdekében – jóllehet e területek egymástól élesen nem választhatók el.

A) Teológiai és egyházi feladatok

A szorosán vett teológiai és egyházi síkon, a már megindult, de még szélesebb körökben nem eléggé ismert, az egyház és a zsinagóga viszonyával foglalkozó bibliai kutatást folytatni kell és az új tájékozódás eredményeinek széles körű nyilvánosságot szükséges biztosítani.

a) Mivel még erősen él és hat egyfajta nem tudatos, örökölt bizonytalanság, homály és beidegződés a zsidókat illetően keresztyén körökben, a keresztyének *tudatváltozásának* nagy munkája éppen csak elkezdődött.

b) Az egyházaknak széles skálájú eszköztár áll rendelkezésükre, mellyel ezt az új tudatformálást hatékonyan munkálhatják. Itt most csak a legfontosabbakat emeljük ki:

- A *lelkészképzésben* érvényesíteni kell a teológiai irányváltozás szükségességét és eredményeit;
- Az *igehirdetésben* törekedni kell a régi zsidóellenes ízü gondolatok, képek és fordulatok nyíltabb és más szemléletet sugárzó szempontokkal történő felcserélésére;
- Az *egyházi iskolák* oktatói és nevelői tevékenységére – különösen a *hittankönyvekre* és a *vallás-tanításra* – igen nagy felelősség hárul;
- A zsidó-keresztyén *párbeszéd* tényének és eredményeinek nagyobb nyilvánosságot kell biztosítani ahhoz, hogy mindezek ne maradjanak csupán egy szűk kör tapasztalatai és ismeretei, hanem váljanak az egyházak és a nagy nyilvánosság közkinsevé.

c) Természetesen ezek az erőfeszítések csak akkor hozhatnak jó gyümölcsöket, ha a zsinagóga, a zsidó közösségek helyi, országos és nemzetközi szinten egyaránt vállalják – a közös cél érdekében – a párhuzamos feladatokat, és az egyház, a keresztyénség iránti előítéletek elutasításához és az új szemlélet kialakításához a maguk részéről hozzájárulnak. E kettős erőfeszítés által tudatosul az, hogy vannak közös erkölcsi feladatok és nem szükségszerű az ellenségeskedés keresztyének és zsidók között.

3.) Korántsem tisztázódott még, hogy milyen legyen az új viszony a zsinagóga és az egyház között. Nyilvánvaló, hogy az évezredes „modell”, a keresztyén antiszemitizmust tápláló szemlélet nem tartható. De vajon fel kell-e adni a zsidómissziót, amely az egyház zsinagóga iránti magatartásának – mint láttuk, éppen teológiai alapon – szerves része volt? Helyettesítheti-e ezt a párbeszéd, amely a kölcsönös tájékoztatás és jobb megismerés és az együttműködés munkálásán túl tűzhet-e ki más célokat is? A keresztyén-zsidó dialógusnak nagy teljesítménye lenne, ha azokra a közös lelki értékekre mutatna rá, melyek éppen az ó- és újtestamentumi közös értékek elfogadása következtében az Isten és az ember szeretetéről szóló, kettős egy parancsolat nyomán minden fajta gyűlölet elutasításához komoly hozzájárulást jelentene az embertelenség és minden gyilkos indulat elleni küzdelemben (5Móz 6,5; 3Móz 19,18 és Mt 22,37-40).

B) Általános társadalmi feladatok

a) Az *antiszemitizmus elleni küzdelmet nem lehet a mindenfajta emberi megkülönböztetés elleni harctól elválasztani*, hiszen – ahogy erre már a bevezetőben rámutattunk – az antiszemitizmus egy átfogó és mélyebb gyökerű faji gyűlölködés (rasszizmus) szerves része, úgy mond „a jéghegy csúcsa”.

b) Már Bibó István rámutatott arra, hogy a rasszizmus szöges ellentéte „a minden ember jogi egyenlőségét és emberi méltóságát valló európai eszményeknek” (idézett mű: 631. old.). Az Európához való felzárkózásunknak fontos erkölcsi feltételei is vannak, melyekhez hozzátartozik az antiszemitizmus minden formájának elutasítása is.

c) Az antiszemitizmus elleni küzdelem sikere vagy kudarca a demokrácia fejlődésének vagy megtorpanásának a függvénye. Ha a politikai intézményrendszer tartalmaz megfelelő biztosítékokat minden fajta megkülönböztetés ellen, akkor a rasszizmus is talaját veszti.

d) Nekünk, magyaroknak, különösen szüntelenül emlékeztünkben kell tartani azt, hogy létezik egy párhuzam a zsidó nép szétszórottsága és kisebbségi sorsa, és a magyar diaszpóra között. Csak akkor lesz erkölcsi alapunk a szétszórta, kisebbségben élő magyarságnak etnikai azonosságukat biztosító emberi és szabadságjogokat követelni, ha a mi népünk és benne egyházaink is sikerrel szállnak szembe bármilyen megkülönböztetés minden formájával. Annyival is inkább, mivel az Ó- és Újszövetség népe együtt vallja, hogy „a mi Istenünk nem tűri... a személyválogatást” (2Krón 19,7), és „Isten nem személyválogató” (Róm 2,11).

* * *

Reméljük, hogy az Ökumenikus Tanulmányi Központnak ez az 5. füzete, ha szerényen is, de tükrözi a keresztyénségben a zsinagóga és egyház kapcsolatait tekintve folyamatban lévő szemléletváltozást, amely a Szentírás mélyebb megértéséből fakad. Szeretnénk, ha ez a tanulmányunk hozzájárulna annak a nagy és nemes célnak a megközelítéséhez, sőt eléréséhez, amit Illyés Gyula így öntött szavakba:

„Mi rajtunk fordul most meg lehet-e, olyan magyarság, hogy szennybe ne fojtsák.”
(Az új nemzetgyűléshez)

1. A MAGYAR EGYHÁZAK NYILATKOZATAI

a) „A TÁRSADALMI ÉS VALLÁSI MEGBÉKÉLÉST SZERETNÉNK MUNKÁLNI”

A magyarországi Református Egyház Zsinatának NYILATKOZATA A ZSIDÓSÁGGAL VALÓ KAPCSOLATÁRÓL

Keresztyén hitünk arra szólít fel bennünket, hogy a bennünk élő reménységről bizonyosságot tegyünk (1Pét 3,15). E reménység teszi kötelezővé számunkra, hogy kapcsolatunkat a zsidósággal tisztázzuk, s vallást tegyünk arról a gyökérről, amelybe mi, keresztyének oltattunk. A jelenlegi helyzet némely vonásai is szükségessé teszik állásfoglalásunkat, így az utóbbi idők elfojtott indulatai, a már nem létezőnek tartott kísérletek újra megjelennek és újra előtérbe állítják a nacionalizmust és a faji gyűlölködést, szükségessé téve

az ellenségképek elleni küzdelmet. Társadalmunk nagy mértékben polarizálódik, s a nyugtalanító közérzet sokszor teret enged az antiszemitizmusnak is. Mélyen megráztak minket az antiszemitista sírgyalázások és egyéb vandál tettek, amelyeket a leghatározottabban elítélünk. A demokratizálódás során megtapasztalt nagyobb szabadság sok indulatot felszínre hozott, amelynek jelentőségét sem eltúlozni, sem kisebbíteni nem szabad. Tudjuk, hogy a gazdasági gondok növekedése bűnbakok keresésére is vezethet bizonyos körökben. Mindeme jelenségeket kívánjuk tudatosítani és saját eszközeinkkel küzdeni kívánunk ellenük, s a társadalmi és vallási megbékélést szeretnénk munkálni teológiai állásfoglalásunkkal és minden más lehetséges módon is.

A zsidóság és keresztyénség kapcsolatának keresése nem új törekvés egyházunkban, sőt inkább gazdag tradícióra tekint vissza: magyar népünk története és egyházunk sorsa különösen is közel hozza hozzánk zsidó testvéreinket. A XVI. században a reformáció útjára lépett egyház is már gyakran hasonlította össze magát a zsidó néppel, s történeti megpróbáltatásait a választott nép hányatott sorsával vetette egybe. A zsidó és magyar nép szoros összetartozásának érzése vezetett arra, hogy egyházunk elsőként tett javaslatot 1881-ben a zsidóság egyenjogú hitfelekezetté nyilvánítására. Kiváló református teológusok gazdagították egyházunk hitéletét a zsidósággal való egybevetés módszere által, akik közül különösen Ballagi Mór tevékenysége emelkedett ki a múlt század folyamán. E sajátos hagyományt tanulmányozásra ajánljuk.

Annál nagyobb szomorúsággal tölt el bennünket, ha a XX. századi zsidóüldözések sorára tekintünk, melyeknek mélypontja a II. világháború holocaustja volt: a zsidóság szisztematikus kiirtásának kísérlete. A Magyarországi Református Egyház ma is önvizsgálattal áll meg a mindenható Isten színe előtt, amikor Európának eme szégyenfoltjára emlékezik, amelynek borzalmas következményeként 6 millió zsidó embert (köztük 600 000 magyar zsidót) gyilkoltak meg. E kritikus időben egyházunk is gyengének bizonyult hitben és cselekedetben, semhogy azt az emberirtást meg tudta volna akadályozni. Bár e sötét korban is világított a Jó Pásztor és a Budapesti Skót Misszió evangéliumi lelkeletű zsidómentő munkája, egyházunknak mégis bűnbánattal kell megvallania, hogy Kainhoz hasonlóan kitért a Teremtő kérdése elől: – „Hol van ... a te atyádfia?” (1Móz 4,9). E bűnbánat hangja szólalt meg 1946-ban a Zsinati Tanács határozatában, amelyet az Országos Református Szabadtanács nyilatkozata követett: „A ránk nehezedő felelősség súlya alatt a zsidósággal szemben elkövetett mulasztások és bűnök miatt... megkésve bár, de most Isten színe előtt bocsánatot kérünk a magyar zsidóságtól” (Bp., 1949. 73. 1.). A felelősség és bűnbánat eme megnyilvánulásait újra és újra hangsúlyoznunk kell, valahányszor a zsidó-keresztyéni kapcsolatokról esik szó. Hálásak vagyunk azért, hogy ennek lehetőségei most bővülnek, különösen is a Nemzeti Zsidó Keresztyén Tanács megalakítása által, melynek létrehozásában egyházunk kezdeményező szerepet vállalt.

A zsidó-keresztyén párbeszéd során elsősorban arra kívánunk figyelni, hogy a múltban szerzett keserű tapasztalatok emlékeit ne idézzük fel zsidó testvéreinkben. Alapvetően valljuk, hogy igazi párbeszéd és együttműködés csak úgy jöhet létre, ha mindkét fél megőrzi, sőt megerősíti tulajdon identitását. Nem lehet megkívánni a keresztyénségtől, hogy ne vallja az Újszövetségben alapuló hitvallást: „Jézus Krisztus Úr” (Fil 2,11), s ne tekintse Isten Fiának, a világ Megváltójának. Nem kívánhatjuk a zsidóságtól sem, hogy hitelveit megtagadja, csupán Pál apostollal együtt reménykedhetünk valamennyi hívő szívének körülmetélésében (Róm 2, 29), s abban, hogy nem válunk átokká és nem szakasztunk el örökké egymástól (vö. Róm 9,3). Reformátor elődeink jól látták ezt a kettősséget és ezért hangsúlyozták, hogy az Ó- és Újszövetség népe egyaránt Isten üdvözítő szándékú szövetségébe tartozik, ezért az egy Isten, az egy Teremtő és az egyetlen Örökkévaló Ur népeinek kell tartásuk nemcsak magukat, hanem egymást is. Isten kegyelmi kiválasztása és szövetsége összeköt bennünket zsidó testvéreinkkel.

Hogy e hitet önmagunkban erősíthessük, szükséges, hogy elhárítsuk az ún. keresztyén antiszemitizmus kísértéseit, amelynek legveszedelmesebb formája az állítólagos zsidóellenes bibliai Igékre történő hivatkozás. A textusok csakis kontextusukból értelmezendők, s egy adott helyzetben elhangzó – esetleg elítélő – passzust nem szabad egyetemes és örökérvényű jelleggel manipulálni. Ellenkező esetben olyan rövidzárlat állhat elő, mint amilyent a zsidók Krisztus-gyilkossággal való vádolása jelentett. Ezt az abszurd tételt ugyan soha nem vallotta egyetlen keresztyén egyház sem, mégis újra és újra elhangzott a történelem során, antiszemita érdekek igazolására. Ezzel szemben szükségesnek látjuk újra és újra hangoztatni azt a hitvallásunkat, mely szerint Krisztus kereszthalálának az a következménye, hogy Ő békességet szerzett, s „eggyé tette mind a két nemzetséget, és lerontotta a közbevetett választófalat” (Ef 2, 14).

A fentiek alapján négy dolgot kell ünnepélyesen hangsúlyoznunk:

1. Legyen békesség a Szentföldön, az Ószövetséget Szentírásaként elfogadó vallások között.

2. Kifejezzük örömünket afölött, hogy országunk diplomáciai kapcsolatot létesített Izrael államával, kinyilvánítva ezzel, hogy mily sokra becsüli a zsidó állam nemzeti függetlenségét.

3. Keresztyén lelkiismeretünkkel kinyilvánítjuk, hogy testvéri szívvel állunk a hazánkban élő zsidóság mellett, és készek vagyunk őket bajaikban támogatni, velük együttműködni.

4. A leghatározottabban elítéljük a sírgyalázásokat, ill. az antiszemitizmus rejtegetett vagy nyílt megnyilvánulásait.

A zsidósággal való kapcsolatunknak ilyen szellemben történő rendezését Krisztusba vetett hitünk teszi kötelezővé számunkra. S bár a párbeszéd elveinek meghatározásánál elsősorban országunk és társadalmunk aktuális helyzetét tartjuk szem előtt, mégis

mindezt abban a meggyőződésben tesszük, hogy a nemzetközi és ökumenikus kisugárzás nem marad el. Reménykedünk abban, hogy a Nemzeti Zsidó Keresztény Tanács működése a nemzetközi szervezetek munkásságába is be fog kapcsolódni, hisszük, hogy a mi munkánk példaként szolgálhat más konfliktusok – zsidók és palesztinok, izraeliták és muszlimok ellentéteinek – megoldására. Meggyőződésünk, hogy ez által Istenünk áldást fog adni népének, zsidóknak és keresztényeknek egyaránt: „Te megsokasítod e népet, nagy örömet szeresz néki, és örvendeznek előtted az aratók örömeivel” (Ézs 9,3).

Budapest, 1990. június

b) „AZ ANTISZEMITIZMUS ÉS A
RASSZIZMUS MINDEN FORMÁJA ISTEN ÉS
AZ EMBERISÉG ELLENI BŰN”

A MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KAR
NYILATKOZATA AZ ANTISZEMITIZMUS ÉS
A FAJI MEGKÜLÖNBÖZTETÉS ELLEN

Aggodalommal látunk a világban és hazánkban minden olyan szélsőséges megnyilatkozást, amely-

ben faji megkülönböztetés vagy antiszemitizmus jelenik meg. Ezek nem csak igazságtalan diszkriminációt jelentenek a társadalmi életben, hanem súlyos konfliktusokat is előidéznek...

Az általános erkölcsi törvény kizárja a faji megkülönböztetés minden formáját. A keresztény tanítás ezen felül hirdeti, hogy mindenki egyformán Isten teremtménye, és hogy a szeretet parancsa minden ember iránt kivétel nélkül kötelező. Ezért elutasít és elítél minden olyan szemléletet és magatartást, amely különbséget tesz ember és ember között faj, szín, társadalmi helyzet vagy vallás miatt.

Végül idézzük II. János Pál pápa szavait, amelyeket a múlt esztendőben Budapesten a zsidó közösség képviselőinek mondott: „Fennáll a veszélye, hogy antiszemita érzelmek és megnyilvánulások támadnak és terjednek. Ennek sajnos mostanában máris nyugtalanító jelei mutatkoznak, a múltban pedig szörnyű eredményeit tapasztaltuk. E veszéllyel szemben az emberek lelkiismeretét arra kell nevelni, hogy az antiszemitizmust és a rasszizmus minden formáját úgy tekintsék, mint Isten és az emberiség elleni bűnt.”

Budapest, 1992. október 26.

HÍREK

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa

a Kálvin téri református templomban 1993. június 26-án de. 10 órakor tartotta **50 éves évfordulójának ünnepi istentiszteletét és ünnepi közgyűlését.**

Az ökumenikus istentiszteleten Igét hirdetett *Dr. Hegedűs Loránt* református püspök, a Zsinat elnöke. A liturgiában részt vettek a *tagegyházak vezetői*: Szebik Imre evangélikus püspök, Dr. Kocsis Elemér református püspök, Révész Árpád baptista egyház-elnök, Dr. Márkus Mihály református püspök, Dr. Berki Feriz magyar ortodox esperes-adminisztrátor, Gálity Vojiszláv szerb ortodox püspöki helynök, Dr. Kenéz Ferenc református lelkész.

Az ünnepi közgyűlést *Dr. Harmati Béla* evangélikus püspök, az Ökumenikus Tanács elnöke nyitotta meg.

„Az Ökumenikus Tanács 50 éve” címmel *Dr. Bóna Zoltán*, az Ökumenikus Tanács főtitkára, „Az ökumenikus mozgalom kihívásai” címmel *Győri Kornél*, a baptista egyház főtitkára tartott megemlékezést.

A jubiláló szervezetet és mozgalmat, valamint az ünneplő gyülekezetet a következő testvérek köszöntötték: Dr. Henk van de Graaf, a Holland Történelmi

Református Egyház Zsinatának elnöke a hollandiai keresztyén egyházak nevében; Dr. Klaus Poser, az Egyházak Világtanácsának osztályvezetője az Egyházak Világtanácsa nevében; Lukáts Miklós politikai államtitkár a miniszterelnök és a Kormány nevében; Keszthelyi Ferenc váci megyés püspök a Magyar Katolikus Egyház nevében; Dr. Hodosy Imre püspök a Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház nevében; Dr. Ritoók Zsigmond egyetemi tanár a Kálvin-téri gyülekezet nevében. Levélben küldte el köszöntését Jean Fischer, az Európai Egyházak Konferenciájának főtitkára és Tőkés László, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke.

Az istentiszteletet és a közgyűlést az erre az alkalomra alakult budapesti ökumenikus énekkar művészi közreműködése tette ünnepélyessé – Beharka Pál, Csorba István és Máté János vezetésével.

A megemlékezést szerény fogadás zárta a Ráday Kollégiumban, amelyen Dr. Harmati Béla mondott pohárköszöntőt.

CONTENTS OF NO 1993/5

LORD, SPEAK TO US!

Lajos *Tegez*: The prayer of the theologian

LORD, TEACH US!

Zsolt *Kádár*: The feature of the Christian communication – Antal *Hadházy*: Anti-Semitism, anti-Romany, rassism - nowadays in Hungary – József *Farkas*: The enviroment protection in the coordination network of the theology – Géza *Kovács*: Imposition of hands

COMMEMORATE

Kálmán *Mészáros*: At the centenary of the theological training of the Baptists in Hungary – Attila *Kocsis*: The 425-year anniversary of the Synod in Gyulafehérvár – Mihály *Szenyimrei*: We commemorate Dr. Sándor *Koncz* – Árpád *Blázy*: Simon Grynaeus was born 500 years ago

OUTLOOK

The Leuenberg declaration – New archbishopric, new diocese and new diocesan confines in Hungary

WORLD CHRISTENDOM

CEC news

REVIEW OF BOOK

Béla P. *Tóth*: Thoughts to the „Psychoanalysis - the science of the inner language” issue of the MÚHELY (Workshop) journal – The 5th issue of the Ecumenical Study Booklets

NEWS

The Ecumenical Council is 50 years

INHALT DER NUMMER 1993/5

REDE UNS AN, HERR!

Lajos *Tegez*: Das Gebet des Theologen

LEHRE UNS, HERR!

Zsolt *Kádár*: Die Eigenart der christlichen Kommunikation – Antal *Hadházy*: Antisemitismus, Zigeunerfeindlichkeit, Rassismus - heutzutage in Ungarn – József *Farkas*: Der Umweltschutz im koordinativen Netz der Theologie – Géza *Kovács*: Handauflegung

ERINNERT EUCH!

Kálmán *Mészáros*: Zum Zentenarium der theologischen Ausbildung der Baptisten in Ungarn – Attila *Kocsis*: Die 425. Jahresfest der Synode von Gyulafehérvár – Mihály *Szenyimrei*: Wir gedenken dr. Sándor *Koncz* – Árpád *Blázy*: Simon Grynaeus ist vor 500 Jahren geboren

AUSSCHAU

Die Leuenberger Erklärung – Neues Erzbistum, neue Diözesen und neue Grenzen der Diözesen in der Ungarischen Katholischen Kirche

WELTCHRISTENTUM

KEK Nachrichten

RUNDSCHAU

Béla P. *Tóth*: Gedanken über die Nummer „Psychoanalyse - die Wissenschaft der inneren Sprache” der Zeitschrift „MÚHELY” (Werkstatt) – Ökumenische Studienhefte Nr. 5

NACHRICHTEN

Der Ökumenische Rat ist 50 Jahre alt

A MAGYARORSZÁGI BAPTISTA EGYHÁZ KIADVÁNYAI

Baptista Kiskönyvtár

Baptista Hitvallás – Békehírnök Kiadó, Bp. 1989. 88 oldal, 53 Ft.

Dr. Somogyi Imre: *Kié a hatalom a gyülekezetben?* – Békehírnök Kiadó, Bp. 1989. 16 oldal, 24 Ft.

Györi Kornél: *A reformáció harmadik ága (Kik a baptisták?)* – *A hitvallás és a baptisták* – Békehírnök Kiadó, Bp. 1990. 34 oldal, 47 Ft.

Györi Kornél: „*Vizsgáljuk meg útjainkat!*” (A magyarországi baptisták történelmének utolsó négy évtizede) – A szerző kiadása, Bp. 1989. 32 oldal, 32 Ft.

Évenként megjelenő kiadványok

Áhítat 1993 – Reggeli és esti bibliai elmélkedések az év minden napjára. – Baptista Kiadó, Bp. 1992. 384 oldal, 170 Ft.

Múlt, Jelen, Jövő – Baptista naptár, 1993. – Baptista Kiadó, Bp. 1992. 132 oldal, 128 Ft.

Emlékkönyvek baptista történelmünkről

Emléklapok a Magyarországi Baptista Egyház 125 éves jubileumáról – Bp. 1972. 82 oldal, 27 Ft.

Emléklapok 4. (Egyháztörténeti és hitépítő írások) – Bp. 1988. 96 oldal, 32 Ft.

Emlékkönyv a Baptista Teológiai Szeminárium alapításának 75. évfordulójára – Bp. 1981. 224 oldal, 32 Ft.
Szebeni Olivér: *Anabaptisták* – Bp. 1983. 180 oldal, 75 Ft.

Csontokba zárt tűz. Dr. Somogyi Imre (Emericus) élete és munkája. Szerk.: Dr. Somogyi Barnabás – Bp. 1983. 275 oldal, 53 Ft.

A bővelkedő kegyelem tanúja. Baranyai Mihály élete és munkássága. – Bp. 1988. 125 oldal, 32 Ft.

Segédkönyvek

Imádkozunk! (Áhítatvezetők segédkönyve) – Szerkesztette: Balog Miklós – Bp. 1980. 430 oldal, 150 Ft.

W. L. Hendricks: *Teológia gyermekeknek* (Kézikönyv vasárnapiiskolai- és hittanítókknak.) Fordította: Dr. Gerzsényi László – Bp. 1990. 477 oldal, 191 Ft.

Györi Kornél: *Gyülekezeti élet I. kötet* – Bp. 1980. 116 oldal, 64 Ft.

ifj. Almási Mihály: „...és továbbment az ő útján örömmel” (A bemeletésről) – Bp. 1976. 62 Ft.

Hetényi Attila: *Evangélium-hirdetés a mának* – Bp. 1980. 22 oldal, 32 Ft.

Dr. Nagy József: *Az üdvösség útja* – Bp. 1980. 410 oldal, 156 Ft.

Egyházunk volt elöljáróinak írásai

Laczkovszki János: *A szolgáló szeretet útján* – Bp. 1984. 291 oldal, 32 Ft.

Nagy József: „*Írtam néktek...*” Cikk, igehirdetések, tanulmányok – Bp. 1975. 364 oldal, 104 Ft.

Udvarnoki Béla: *Új élet Krisztusban* (Az 1Kor, az Ef és a Fil levelek magyarázata) – Békehírnök Kiadó, Bp. 1991. 247 oldal, 150 Ft.

Spurgeon-könyvek

E. W. Hayden: *A prédikátorok fejedelme* (Spurgeon önmagáról beszél) – Bp. 1984. 106 Ft.

C. H. Spurgeon: *A kapu előtt* (Barátságos beszélgetés keresőkkel) – Baptista Kiadó, Bp. 1991. 53 Ft.

C. H. Spurgeon: *Engem keressetek!* (Tizenkét igehirdetés keresőknek) – Bp. 1992. 120 Ft.

Billy Graham könyvei

Békesség Istennel – Bp. 1985. 222 oldal, füzve 50 Ft, kötve 80 Ft.

A Szentlélek – Bp. 1985. 226 oldal, füzve 50 Ft, kötve 80 Ft.

Közelgő lódobogás (Az Apokalipszis négy lovasa) – Bp. 1989. 334 oldal, 128 Ft.

Versék, elbeszélések, bizonyágtételek

Lukátsi Vilma: *Egy csipet só* (Összegyűjtött versek) – Békehírnök Kiadó, Bp. 1990. 106 Ft.

Lukátsi Vilma: *Immánuel – Vélünk az Isten!* (Ádventi és karácsonyi versek, csoportjelenetek és elbeszélések) – Békehírnök Kiadó, Bp. 1989. 42 oldal, 38 Ft.

Lukátsi Vilma: *A piros szíves ház* (Gyermekregény) – Bp. évszám nélkül, 152 oldal, 75 Ft.

Venyercsán László: *Legyőzött honfoglalók* (Versek) – Bp. 1990. 203 oldal, 106 Ft.

Gerzsényi Sándor: *Eldőlt a szívemben...* (Megtérési történetek) – Bp. 1990. 200 oldal, 101 Ft.

Ének-zene

Evangéliumi vegyeskarok – Bp. 1976. 170 Ft.

Énekeljünk az Úrnak! – Bp. 1986. 170 Ft.

Evangéliumi karénekek (Megjelent az I. MABAVIT alkalmából) – Bp. 1992. 248 oldal, 318 Ft.

Jézus az ÚR! I. – Jesus is Lord! (40 új ének) – Bp. évszám nélkül, 96 oldal, 106 Ft.

A hit hangjai II. (Gyermek-bibliaköri énekek) – Bp. 1987. 142 oldal, 65 Ft.

Bibliaköri énekek kísérete – Bp. 1982. 192 Ft.

Beharka Pál: *Gyülekezeti harmonium- (orgona-) játékok* – Bp. 1983. 240 oldal, 318 Ft.

Beharka Pál: *Gyülekezeti orgonajátékok II.* – Bp. 1980. 272 oldal, 318 Ft.

Hanglemezek:

„Zengd Jézus nevét!” – 188 Ft.

„Jertek és lássátok Isten tetteit!” (EBSZ-kongresszus) – 188 Ft.

Bibliai és művelődéstörténeti játék – 150 Ft.

A VÁLASZ – Kereszt-alakú hívogató prospektus – Bp. 1992. 10 Ft.

Új könyv:

John F. MacArthur, Jr.: *Karizmatikus káosz* – Bp. 1993. 310 oldal, 290 Ft.

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

Mi legyen bennünk – s mi vajon hol
legyünk?

A szenvedés és annak legyőzése

Az igehirdetés dinamikája, mint a
Szentlélek ajándéka

A koinónia és az evangelizáció

Az alternatív vallásosságról

A törvény érvénytelensége

A bűnbánat, kiengesztelődés szentsége
– az Úr imája az Apostoli Örmény
Egyházban

Az emberek aktív részvétele egyházi és
társadalmi szempontból

Református népi látomások

Szabó Pál és a református papok

Megemlékezés Lorántffy Zsuzsannáról
és Nagyenyedről

Hírek és beszámolók az ökumené
életéből, természettudósok és
teológusok találkozásjáról, a
Montreat-i világkonferenciáról, a
brüsszeli ökumenikus központról

ÚJ FOLYAM (XXXVI)

1993
6

THEOLOGIAI SZEMLÉ

1993. november–december

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája,
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest
Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserhádi Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Szedés, tördelés, nyomás

Ráday Nyomda

Felelős vezető: Demeter Levente

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy
átutalással a Kálvin János
Kiadó – Budapest OTP
218-98141/536-209803 csekk-
számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 900,-Ft

Egyes szám ára 150,-Ft

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

MÁRKUS MIHÁLY: Mi legyen bennünk – s mi vajon hol
legyünk? 321

TANÍTS MINKET, URUNK!

MÜLLER, GOTTHOLD: A szenvedés és annak legyőzése . 322

VERESS GÁBOR: Az igehirdetés dinamikája, mint a
Szentlélek ajándéka 327

BÜTÖSI JÁNOS: A koinónia, mint az evangelizáció
emberi előfeltétele 330

BOLYKI JÁNOS: Az alternatív vallásosság etnikai,
szociális és kulturális vonatkozásai a keresztyénség
első évszázadában 334

BALLA PÉTER: Milyen értelemben érvénytelen a
törvény Ef 2,15 szerint? 337

TUTSEK ÁRPÁD: A bűnbánat, kiengesztelődés
szentsége az Apostoli Örmény Egyházban,
Örményországban 340

„Az Úr imájának magyarázata” két örmény egyházatya
nyomán 343

HORVÁTH BARNÁ: Az aktív pparticipáció, mint
egyház és társadalom közös érdekeltsége 344

MOLNÁR AMBRUS: XVIII. századi népi látomások
egy kéziratban 349

EMLÉKEZZETEK MEG!

TAKÁCS BÉLA: Szabó Pál és a református papok 355

ÁGOSTON ISTVÁN: A nyomtatott könyvek első magyar
írója 358

KOCSIS ATTILA: Nagyenyed: Tanítottak – neveltek 362

NYILATKOZAT az ökumenikus mozgalom
magyarországi szervezeti megjelenésének 50.
évfordulójára 364

KITEKINTÉS

VÉGH LÁSZLÓ: Természettudósok és teológusok
találkozója Debrecenben 365

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

KERESZTYÉN VILÁGI KÖZPONTOK ÉS
MOZGALMAK VILÁGKONFERENCIÁJA
Montreat, 1993. szeptember 368

ANHELM, FRITZ: Megnyitóbeszéd 368

RAISER, KONRAD: Úton a világiak profiljának új
meghatározása felé az Ökumenikus mozgalomban 370

Levél Isten egész népéhez (Záróközlemény) 375

EEK HÍREK 377

Brüsszeli Ökumenikus Központ – Hová tartasz Európa? ... 378

Ökumenikus Szervezetek Brüsszelben (tájékoztató) 379

HÍREK

Az október végén rendezett Protestáns Napok programjai .. 382

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1993. XII. 15.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Mi legyen bennünk – s mi vajon hol legyünk?

Tekintsük meg néhány percre, hogy egy jól ismert bibliai versnek, a Filippi 2,5-nek magyar megfelelőjéért hogyan küzdöttek-bírkóztak hosszú évszázadok!

Azon indulat legyen bennetek, mely volt a Krisztus Jézusban is (Vizsolyi Biblia, 1590).

Mert ez értelem legyen bennetek, mely volt a Jézus Krisztusban is (Komáromi Csipkés, 1651–52; 1720/21).

Azon indulat legyen bennetek, mely volt a Krisztus Jézusban is (rev. Károlyi, 1908).

Az az érzület legyen bennetek, amelyet Krisztus Jézusban is láttok (Czeglédi S. Újszövetség fordítása, 1924).

Az az érzület legyen bennetek, amely a Krisztus Jézusban is lakozott (1951, próba-fordítás).

Ugyanezt az érzületet tanúsítsátok egymás iránt, amely Jézus Krisztusban is megvolt (Budai Gergely Újszövetség fordítása, 1967).

Az az érzület legyen bennetek, amely a Krisztus Jézusban is lakozott (Ravasz László Újszövetség fordítása, 1971).

Azt törekedjete megvalósítani magatokban, ami Krisztus Jézusban is megvolt (Új fordítású Biblia, 1975).

Az az indulat legyen bennetek, amely Krisztus Jézusban is megvolt (revideált új fordítás, 1990).

Nagyszerű esszét, vagy exegetikai tanulmányt lehetne írni ennek az egyetlen bibliai versnek a jelentéséről, a fordítás történetéről. Indulat, értelem, érzület, megvalósítási törekvés, – majd újra indulat: melyik az igazi? Mindegyik? Egyik sem? Valami részben, valamiképpen jó mindegyik ma-

gyar szó? Nem lehet pontosan megfogalmaznunk a bibliai üzenet magyar megfelelőjét? Egyetlen szóba nem tudjuk belesűríteni az eredeti egy szó minden jelentésárnyalatát?

Varga Zsigmond professzor 1992-ben kiadott Újszövetségi Szótára – nagyszerű okfejtés után – az alábbi változatot ajánlja: „Az legyen a (fő) gondotok egymás között, amelynek kell is lennie, (hiszen) a Krisztus Jézusban (vagytok)”.

Mert a nyelvtanilag hiányos mellékmondat a „Krisztusban létéről” beszél. Ha töredekiesen is: félreérthetetlenül.

A formai kérdések után a tartalomra vesszünk pillantást. Jézus eredeti (arám) szavainak jelentéstartományát nagyon kifejezően az idézett hely héber visszafordítása érezteti: „Ugyanaz a lélek, amely a Messiásban volt, legyen bennetek is”. A mondat első felének értelme egycsapásra a helyére kerül: indulat (mint elszánás is), értelem, érzület, mint belső, lelki-szellemi tevékenységünk teljessége. A belső ember, a lelki személyiség teljes valósága.

Karácsony ünnepén, az új esztendő minden napján ez az indulat – inkább: ugyanaz a Lélek! – töltsön be hát mindnyájunkat!

S miközben sokszor keresnénk a helyünket a világban: fedezzük fel újra a Krisztus Jézusban elrejtett élet értékét, értelmét, minden szépségét és minden varázsát.

Így bennünk is minden a megfelelő helyre kerül – és mi magunk is végre az igazi helyünkön leszünk!

dr. Márkus Mihály

A szenvedés és annak legyőzése*

Igen tisztelt Hölgyeim és Uraim! Öröm számomra, hogy ebben az évben is itt lehetek Önöknél és ezúttal olyan témát gondolunk át Önökkel (és nemcsak *átgondolunk*), amely jobban és mélyebben megmozgat, mint ahogyan tudnánk és sejténénk: a szenvedés kérdését.

Tulajdonképpen a szenvedés ellenáll minden „*elméleti*” tárgyalásnak. Ez annyira tényszerű és gyakorlati, hogy csak nagy fáradsággal lehet „írásztal-témává” változtatni. A *konkrétan* szenvedő embernek, aki az egészségét vagy egy hozzátartozóját elvesztette, aki lelkileg beteg és társadalmilag elkülönült, nincs szüksége és voltaképpen nem kíván semmilyen magyarázatot a szenvedés okaira és állapotára nézve.

Segítség után néz – a szenvedés lehetséges és elérhető „legyőzése” után, a fájdalmasan érzett állapota megváltozása után. Mindenekelőtt azonban olyan embereket keres, akik a szenvedésében nem hagyják magára, – és nem (ha még oly elmés vagy akár „kegyes” szavakkal is, mint Jób barátai!) csupán beszéddel akarják rábírní, ahelyett, hogy konkrétan melléállnának és azzal (legalább egy kis ideig) a szenvedése hordozásában és legyőzésében segítenék. Egy anya, akinek a gyermekét egyetlen pillanatban, amelyben ezt a gyermeket felügyelet nélkül hagyta az utcán, egy arra száguldó autó elütötte, keveset, vagy egyáltalán semmit sem nyer abból, ha arról akarják meggyőzni, hogy jobban kellett volna vigyáznia rá.

Ha körülnézünk a modern teológiai irodalomban a szenvedést illetően, azt a meglepő felfedezést tesszük, hogy mindkét nagy egyházban kimondottan a szisztematikus teológusok azok, (tehát azok, akiknek a kiemelkedő feladataikhoz tartozik, hogy a fontos teológiai kérdéseket összefüggő módon átgondolják és – ahol csak lehetséges – megmagyarázzák), akik határozottan *intenek* attól, hogy a szenvedés problémáját a gondolkodás reflektáló, absztrakt síkján közelítsék meg és akarják „megoldani”.

Erre egy példát mondok a római katolikus és az evangéliumi (rendszeres) teológiából.

1) Hans Küng az általa kiadott „teológiai meditációk” sorozatban egy kis kötetecskét jelentetett meg „Isten és a szenvedés” címmel (Band 18. Einsiedeln 1967). A bevezető fejezetben előadja „Rechfertigung Gottes” cím alatt többek között a következőt:

„Isten távol van, de mi jut oly közel az emberhez, mint a fájdalom? Talán olykor a szeretet sem. A szeretetbe még senki sem halt bele. Megszámlálhatatlanul azonban a fájdalomba. Minden nap tele vannak az újságok az emberek szenvedéseivel: szerencsétlenség szerencsétlenségre, katasztrófák katasztró-

fákra, balsikerek és betegségek, balesetek és halál, éhségek és háborúk... Ki tudja felmérni, mi áll a szenvedés mögött? Felmérni mindenki csak a saját tulajdon és átélt szenvedését tudja. És aki ezt felmérte, tudja, hogy a világ szenvedése felmérhetetlen.”

Küng rámutat arra, hogy – a tömegtájékoztató eszközök által – szinte naponként hallunk a világot átfogó szenvedés tengeréből –, de csak minimális változást és olykor ugyanennyit látunk is:

„Amit az újságok összegyűjtenek az csak kevés, feltűnő darab a szenvedés áttekinthetetlen kőszivata-gából. Ki ír már a mindennap szenvedéséről, az aggódó, csalódott és be nem teljesedett szív szenvedéséről, a család és az egyedülállók, az öregemberek és a fiatalok szenvedéséről, a rejtett szükség és a szégyelt nyomorúság szenvedéséről, a test és lélek minden szenvedéséről, a betegség, a meg nem értés, a hálátlanság, a szeretetlenség, a gonoszság folytán bekövetkező szenvedésről? L'enfer, c'est les autres – így fordíthatnók le: A szenvedés a másoké! A szenvedés azonban az enyém is! Ki nem szenved ismételtén saját maga miatt, a tehetetlensége és hiányossága, a bűne és a csődjei miatt? Igen, ki ír már minderről az olyan félelmetesen sokféle szenvedésről, amely mögött így vagy úgy a gonosz leselkedik? Ki ír végül a te szenvedéséről és az enyémről, arról a szenvedésről, amelyet te és én a szívünkön hordunk, olykor sóhajtozva, máskor sóztalanul, ha lehetséges mozdulatlan vagy talán barátságos arccal?”

A csillapíthatatlan fájdalomnak és bánatnak, a gyötrelmes fáradságnak és undorodásnak, az áthidalhatatlan tanácstalanságnak és kétségkedésnek, a vak nyomorúságnak és félelemnek, a magányos könnyeknek és elhagyatottságnak, a céltalan romboló erőknél és a gátlástalan gonoszságoknak, az értelmetlen sorsoknak és meg nem szüntethető szociális nyomornak, a gyógyíthatatlan testi és szellemi eltorzulásoknak és az idő előtti halálnak – a meg nem indokolható szenvedésnek ezt a tengerét senki sem képes és senki sem tudja átlátni. De már az a szenvedés is, amely egyetlen ember szívét betölti, túl hamar juttatja szóhoz azt a szót, amelytől a szenvedő nem könnyen tud szabadulni: Miért? Miért éppen engem és éppen itt és éppen most ért el? És általában miért ez az egész szörnyűséges szenvedés, az enyém és a másé? Ez az egész nyomorúság nem kiált az égbe? Sőt, nem kiált az ég ellen, az ég és az ő Istene ellen? Nem vádolja azt, aki ezt a szenvedéssel teljes világot teremtette?”

Még élesebben fordul, mint H. Küng az evangélikus bonni szisztematikus, Hermann Dembowsky a „Menschliches Leiden und der Dreieinige Gott” című könyvecskéjében a Jób könyvére utalással minden emberi (és egyúttal teológiai) kísérlet ellen – amivel a szenvedést így, vagy úgy „megmagyarázni akarjuk”:

* Előadás, amelyet 1986. június 28-án Kaiserslauternben a szombati rádiós beszélgetésben dr. Gotthold Müller a Würzburg-i egyetem professzora tartott.

„A szenvedés sem általános elméleti, sem teológiai elméleti úton nem tekinthető át...

A szenvedés értelmét nyilatkozattal nem lehet tisztázni és mint általános igazságot, megállapítani.

A szenvedés értelmét elméleti magyarázattal nem lehet megfejteni, és azt, mint általános igazságot lefektetni.

A szenvedés talányát elméletileg nem lehet megoldani, az nyitva marad.”

Ezzel három intelmet mondott ki, amelyekhez tartani szeretném magamat:

1) A szenvedéseket „ujjhegyre szedni”, azaz a keletkezését és „igazi okait” nem lehet áttekinthetővé tenni. A Jób könyve e helyen irányadó és az marad – számunkra is. Mert ez keserű intést tartalmaz a három barátira, akik egyenesen azon a véleményen voltak: a konkrét emberi szenvedésről minden esetben valami olyan emberi „bűnre” lehet következtetni, mely ezt a szenvedést okozza. Maga Jézus is (Jn 9,1 k.) kereken elutasítja ezt a „kiszámolást”.

Ebből – éppen azok közöttünk, akik a saját szenvedésükkel szemben *ilyen* kérdéseket tettek már fel és még mindig tesznek – azt a bizonyosságot meríthetik, hogy semmilyen bűnt, szemrehányást sem kell feltennünk, ha konkrét szenvedésre jutunk.

Akkor a szenvedés megtörténetére voltaképpen kétféle módon reagálhatunk konkrétan: feltehetjük az ismert kérdést: „Mivel érdemeltem ki ezt? – vagy (úgyszólván a „skála” szemben lévő végén) ezt mondhatjuk: „Ha ezt és ezt *nem* tettem volna, akkor ez a szenvedés bizonyosan nem történt volna meg.”

Mindkét esetben az ember maga állít fel egy „belátható” magyarázatot, és úgy gondolja (!) *ezzel*, hogy a szenvedés legmélyebb okát megtalálta és felismerte.

Ez a magatartás különösen akkor veszélyes, ha valaki a szenvedővel szemben foglal állást (l. Jób barátai); ha valakiket az ügyvélt tudásból kiindulva rá akar beszélni egy határozott gondolati „megoldás” elfogadására a szenvedésük keletkezését illetően.

Semmilyen megadott „indokkal” nem számolható ki a szenvedés értelme – sem a magunké sem a másé!

2) „A szenvedés értelmét” *nem* lehet általános igazságként megkeresni vagy éppen megtalálni. Minden szenvedés-sors individuális, még ha a szenvedés (mint pl. a földrengésnél, tömeges járványoknál, nagy éhség-katasztrófáknál) sok embert érint is.

Mert keveset használ a szenvedés által érintettnek, ha „vigasztalásként” elébe tesszük, mások bizony éppen úgy szenvednek, mint ő.

Aki megfoghatatlanul tragikus módon egy gyermeket az utcai közlekedés során elveszít, kevés, vagy egyáltalán nem talál semmiféle vigasztalást abban, hogy ha elébe tárjuk, „hiszen nálunk az országban évente több ezer gyermek hal meg az utcai forgalomban!”

Ezért minden szenvedőnek megvan a joga arra, hogy a maga tulajdon és fel nem cserélhető – (és ezzel persze azt is mondtuk, hogy összehasonlíthatatlan) szenvedését annyira komolyan vegye, amennyire csak lehetséges.

Ez a komolyanvétel azonban kevésbé elméleti magyarázatot tételez fel, mint inkább a feltétel nélküli

készséget arra, hogy a szenvedőhöz a személyes szenvedésében közelebb jussunk és közel maradjunk hozzá, mellette álljunk, nem érzés nélkül, vagy akár „mindent tudóan” telebeszéljük, hanem *együtt-érzéssel*, sőt *együtt szenvedéssel* érzékeltessük és neki így többek között azt a bizonyosságot adjuk, hogy a szenvedésében *nincs* egyedül.

3) A harmadik intellem talán a legfontosabb: aki azt gondolja, hogy a szenvedés kikutathatatlan talányát megoldhatja, a szenvedőt a jelenhez szögezi és ezzel elveszi tőle a jövő perspektíváját, amely minden emberi szenvedésben ott van.

Itt ütközünk ugyanis bele a legdöntőbb pontba, ahova a váltókat állítjuk, melyek minden következőről döntenek majd! Ezt a pontot szeretném körülírni:

(1) Minden kísérlet, amelyet az emberek évezredek óta a szenvedés kérdésére tekintve feltettek és azon fáradoztak, hogy a szenvedés eredetére és okára tekintve (tehát az előállására, vagy a „genezisére”) megoldást találjanak, újból és újból megghiúsult – nemcsak a Jób barátainál, hanem a nagy teológusoknál és filozófusoknál is.

Más szavakkal: *minden* kísérlet a szenvedésnek visszafelé néző megmagyarázására megghiúsulásra ítélt. Nem volt és *nincs semmilyen* lehetséges megoldás, ha az ember a szenvedést a múltból akarja megmagyarázni: mert a visszafelé fordult szemnek és gondolkodásnak a szenvedés talánya örökre megoldhatatlan marad. Nem érdemes tehát egyetlen elgondolható esetben sem arra vállalkozni, hogy *ezt* az utat a szenvedés legyőzésére megkíséreljük. Ennek mindig kiúttalan zsákutcába *kell* végződnie és ott is *fog* végződni.

(2) Aki értelmesen akar eljárni a saját, vagy mások szenvedésével, azt csak *úgy* teheti, hogy e szenvedéssel együtt (azaz: anélkül, hogy a legcsekélyebben is „megmagyarázni” akarná) bátran a *jövő felé* indul el; azaz más szavakkal: az emberi szenvedés „legyőzésére” *nincs* semmilyen más út, mint az, amelyen valaki határozottan *előre* fordul.

A szenvedés talányának a „megoldása” – ha már „megoldásról” egyáltalán lehet és szabad beszélni –, nem a múltból, hanem a jövőből jön.

Nem található az addig meg – amíg a szenvedés okát vagy okait kutatjuk, amely valakivel, vagy valakikkel történik és amellyel, vagy amelyekkel éppen most – ahogyan oly szépen mondjuk – „zöld ágra kell vergődünk”.

Bizonyos, hogy az emberek minden időben megkísérelték, hogy a szenvedéseikkel „zöld ágra vergődjenek”.

Nem szeretném itt ezeket a kísérleteket felsorolni, vagy csak felbecsülni is, hanem kizárólag arra a kérdésre összpontosítani, hogy milyen segítséget adhat a keresztyén hit a szenvedés „legyőzésére”?

A „hit” bibliai, ó- és újszövetségi értelemben mindig az egész személyt, minden képességével és kifejezési lehetőségével igénybevevő tevékenységet jelent, általános magatartást. Mind a héber „*ha-am*”, mind a görög „*pisteüein*” nem az ember gondolkozó oldalát hangsúlyozza, hanem az egész személyt jellemző bizalmat fejezi ki.

E teljes személyhez tartozik a minket érintő szen-

vedés is. Ha tehát a szenvedésben „bízom”, akkor nem választom el magamtól, mint embertől és személytől a szenvedést (mintegy visszaszorítással, eltolással), hanem elfogadom, mintegy részét magamnak, a valóságomnak, ahogyan éppen most van.

Éppen ezen a helyen különbözik a keresztyén hit alapvetően minden filozófiától vagy egyéb világmagyarázattól: miközben hiszek, *valóságosnak* veszem és *elfogadom* a szenvedést, mint emberi mivoltom egy részét.

A Biblia sohasem tartalmaz utalást arra, hogy a történelmen belül, amelyben élünk, valamikor adódik majd „szenvedés-mentes” állapot. A Biblia a szenvedés realitására tekintve világunkban, nagyon józan és minden túlzást nélkülöz.

Ezzel azonban világosan visszautasít minden olyan kísérletet, amely arra akar vállalkozni, hogy olyan világot teremtsen, amelyből emberi fáradozások által egy napon a szenvedés eltűnhetne.

Paradox módon kifejezve: a szenvedés valóságos „legyőzése” csak ott adódhat elő, ahol arról az illúzióról lemondunk, hogy „magyarázási kísérletek”, emberi cselekmények által, vagy más módon a világból ki lehet küszöbölni.

A szenvedés a valóságunk egy része és mindig az marad. A hit – e valósággal együtt – Istenre, mint minden történelem urára vonatkozik.

Tőle nyer az életem végső, legmélyebb értelmet – a konkrét életem. Minden örömevel és szenvedésével együtt! Ezt az értelmet nem lehet logikusan levezetni és azzal „igazolni”. Csak ott lehet megtalálni, ahol az életemet mindenestől Istenre és az ő létére a történelemben (gyakran oly megoldhatatlan) kormányzására vonatkoztatom. Ennek azonban – ha ezt teszem – a szenvedésemmel való kapcsolatomra néhány fontos következménye, kihatása lenne, amelyek nekem a ki nem kerülhető szenvedésemhez a világban és a saját életemben valóságos *segítség*ek (és nem csak olcsó hitegetések) lehetnek:

1) A „hit”, mint „az egész személy bizalma” engem e világ reális állapotáé és az „új világ” isteni ígérete közötti meg nem szüntethető feszültségbe állít.

Ez – végül – nem más, mint feltétel nélküli bizalom arra nézve, hogy egyedül Isten adhat a történelemnek és azzal együtt az én életemnek is „értelmet”. Ezt az értelmet „az új ég és új föld” bibliai ígéreteiben találom meg, amelyet Isten teremt és hoz el.

2.) E hitből támad a szenvedésektől való relatív „szabadság”. Nem a valóságától és az életemre gyakorolt hatásától, hanem attól, hogy a szenvedést értelmetlennek és negatívnak tartsam. Miközben bízom abban, hogy a „szenvedés” nem a végső dolog e világban, nem fogom ugyan tagadni a szenvedést, de „viszonylagos” lesz.

Aki Pállal ezt a hitvallást ki tudja mondani: „Mert azt tartom, hogy amiket most szenvedünk, nem hasonlítható ahhoz a dicsőséghez, mely nekünk megjelentezik” (Róm 8,16), az megkapja e hittel az erőt is ahhoz, hogy a nyomorúságos és szenvedéssel teljes jelentésképpen legyen jobban elviselni és felette úrrá lenni.

Ha valaki a „szenvedés sajtójában” ül, nagyon gyorsan elsötétednek a perspektívák. Annyira magával van elfoglalva, oly erősen a maga problémáiba „merül el”, hogy elveszti az előre pillantást és úgy gondolja, hogy zsákutcában van, amelyből nincs kiút többé.

Ezt a helyzetet csak az „új ég és új föld” bibliai ígérete tudja áttörni.

Ha magamnak az ígéretnek ezt az ígétjét mondom, és ezt számomra érvényessé teszem, akkor nyílik fel a „szenvedés börtöne”, amelyben látásom szerint vesztegek.

Az egyik legnagyobb veszély, amely minden szenvedőt fenyeget, az elszigetelődés, betokozódás, a magányosság. Akkor az objektív szenvedés nagyon hamar ön-szánalomba csaphat át, amelynél mind inkább és inkább csak „a saját tengelye körül forog”, tehát csak magával foglalkozik. Elszigeteli magát – és ezáltal csak fokozza a fájdalmát! Ez a belátás vezet el a harmadik ponthoz:

(3) Az Újszövetségben arról van szó, hogy a „Krisztus teste” tagjainak a szenvedése semmilyen esetben sem csupán személyes – individuális – szenvedés, hanem olyan tény, amely az egész gyülekezetet érinti és illeti: „Akár szenved egy tag, vele együtt szenvednek a tagok mind...” (1Kor 12,26).

Konkrétan ez azt jelenti számunkra: fontosabb a szenvedés okai többé-kevésbé elméleti élet-idegen „magyarázatai”-nak a készenléthez helyezésénél „a szociális-beleérző (empatikus)” eljárás a szenvedésnél. Jób barátai ugyan a szenvedés állapotára nézve mindenféle (részben teológiai) igazán „ortodoxnak” csengő! „magyarázatot” készen tartottak, de ami náluk (teljesen?) hiányzott, az a képesség volt, hogy az ő helyzetébe „helyezzék magukat”, hogy tehát a szenvedőnek a helyzetéhez „egzisztenciálisan” közel jussanak. Végül is a „szellemdús” magyarázataikkal mégis csak magára hagyták.

Ezen a helyen úgy látom, hogy egy igazán fontos, sőt döntő pontot érintettünk, ha a szenvedés „legyőzése” felől kérdezősködünk: senkinek sem kellene a „szenvedésével” a keresztyén gyülekezetben egyedül lennie, vagy egyedül hagyatnia. A mi gyülekezeteinkben is sok felismert és (másoknak) bevallott szenvedés van, de valószínűleg még több az észre nem vett, meg nem vallott szenvedés!

Megtörténik például, hogy valaki (úgy vélt „hirtelen”) öngyilkosságot követ el. Az egész környezet megdöbben és a legmélyebben meglepődik. Kérdezik: „hogyan történhetett ez meg?” És megállapítják, hogy „hiszen erről soha semmit nem vettünk észre”.

A szenvedés (nemcsak a mások szenvedése, olyan körülmények között, mint szegénység, betegség, magukra hagyatottság, hanem mindenekelőtt a mi magunké is – a kedélytelenségünk, a depresszióink, a jövőtől való félelmünk stb.) teljesen elszigetelhet másoktól, jóllehet (kívülről nézve) közösségben (család, baráti kör, gyülekezet stb.) élünk.

Az egyik legjobb és egyúttal leghatásosabb hozzájárulás, amit a szenvedés (relatív) „legyőzése” érdekében teljesíthetünk, az az, hogy valaki érző és szolidáris legyen a *mások* szenvedésével.

Végül is a magunkra nem vett és folyamatosan fel

nem dolgozott szenvedés eltompulttá és érzéketlen-
né tesz a másokéval szemben. Oda is vezethet, hogy
valaki nárcisztikusan „beleszeret” a *saját* szenvedésé-
be. Történelmileg és lélektanilag viszont sokszoro-
san megállapított tapasztalat, hogy éppen azok az
emberek, akik a maguk mély és megmagyarázhatatlan
szenvédésein mentek át (vagy ilyen szenvedések
között élnek, de azt nem fojtották el, hanem tudato-
san megkísérelték feldolgozni) azok általában valami
olyannal rendelkeznek, mint a „karizma” (kegyel-
mi ajándék) és így a szenvedőkkel helyes módon
találkoznak, továbbá gyakran vígasztalan és kilátás-
talan helyzetükben melléjük állnak.

Ezen a helyen látnám a keresztyén gyülekezet egé-
szen lényeges feladatait a világban található sokféle
szenvedés láttán: Nem kell Isten mindent tudó „titkos
tanácsosát” megjásznani, amely úgy véli, hogy minden
ember szenvedésére a „helyes magyarázatot” készen-
létben tartja, aki valamilyen (persze erősen gyanús)
„felsőbbrendűségből” kifolyólag nem képes arra,
hogy a konkrét ember konkrét szenvedéséhez lehajol-
jon és ezáltal a szenvedőhöz közel jusson, hanem mint
gyülekezet, minden szenvedőnek (mégpedig az egyhá-
zon *belül* és *kívül!*) azt a tapasztalatot közvetítse, hogy
senki sincs magára hagyva a szenvedésében. Évszázad-
ok óta a mi templomainkban és gyülekezeti házainkban
vannak levélszekrények, áldozat adására szolgáló
szekrények. Miért ne lehetne egy ún. „bánat és szenvé-
dés szekrény”, amelybe mindenki (névvel vagy név
nélkül) egy cédulát vagy levelet bedobhatna, amelyen
bánatát és szenvedését másokkal közölné és őket
imádságra, vagy személyes segítségre (beszélgetésre
vagy konkrét segítség formájában) kérje?

Az egyik legsúlyosabb veszély, amely minden szen-
vedőt fenyeget az, hogy úgy gondolja, hogy a szenvé-
dése többé-kevésbé Isten távollétének a biztos jele
az életében.

Hát Isten visszavonult az életemből ha engem
szenvedés ér el? Elhagyott vagy egészen elfelejtett?
Miért nem törődik itt és most velem, amikor a leg-
sürgősebben szükségem volna a segítségére?

Mindenki, aki szenvedésen ment át, vagy éppen
benne van, ismeri ezt a kínzó, nem ritkán önváddal
kísért és ezáltal még inkább felfokozódó kérdéseket.

Nekünk keresztyéneknek is be kell vallanunk,
hogy a világban lévő felmérhetetlen szenvedésből
sok mégis csak teljesen értelmelennek tűnik nekünk.

Milyen felismerhető értelem húzódik meg amög-
gött, ha pl. egy csecsemő teljesen váratlanul az alato-
mos „csecsemő-halálban” meghal, ha egy kisgyer-
meket az utcán elgázolnak, ha valamelyik
legközelebbi hozzátartozónknál gyógyíthatatlan rá-
kot fedeznek fel és állapítanak meg, stb.!

Ha valaki endogén depresszióban szenved, amely-
ből a környezete esetleg keveset, vagy éppen semmit
sem észlel, amelyben azonban ő gyakran, néha már
csak hangtalanul szenvedni és nyögni tud.

Vörös fonálként húzódik végig az egész Biblián az
a hit, az a sziklaszilárd meggyőződés, hogy az élő Isten
az ilyen szenvedőktől nincs távol, hanem különös
módon egyenesen feléjük fordul.

Ézs 57,15: „Mert így szól a magasságos és felséges,
aki örök hajlékában lakik, szent az ő neve: Magas-
ságban és szentségben lakom, de a megtörttel és alá-
zatos lelkével is, felüdítem az alázatosok lelkét és
felüdítem a megtörttek szívét.”

Itt azoknak, akiknek „megtört szívük” van, az a bi-
zonyos ígéretük, hogy aki a „magasságban és szent-
ségben” lakik *egyszerre* egy „második lakása” van
azoknál, akiket a szenvedésük súlya alatt az összetör-
tettség fenyeget.

A keresztyénségnek nincs szabadalmazott megoldá-
sa a világban és önmagunkban való szenvedésünkre.

Van azonban *üzenete*, amely e helyzet közepette Isten-
től jövet elér minket és közvetlenül megszólít:

Az élő Isten, aki teremtette az eget és a földet,
melletted van, *veled* van, – nem vagy egyedül, nem
vagy elhagyott, sem pedig elveszett! Lehet bizalmas
benne, építhetsz rá, hogy Ő téged a szükségedben át-
vezetve megsegít.

Ez az „üzenet” nem arra rendeltetett, hogy gondo-
latban áthasson minket és abban elemeket keressünk
a szenvedésünk „megmagyarázására”, hanem meghí-
vást ad elénk arra vonatkozóan, hogy magunkat
szenvedésünkkel együtt erre az Istenre bízunk, aki
egyedül képes arra, hogy a „megtört szíveket” ismét
felüdítse, vagyis a megalázottakat és elnyomottakat
felegyenesítse és utat engedjen nekik „előre”.

Ebben az értelemben van az egyháznak az evangé-
lium rábizott üzenetével nagyon is egyedülálló,
összetéveszthetetlen és semmi más által sem teljesít-
hető feladata, amellyel már Pál apostol csodálatosan
tisztában volt, amikor a fiatal római keresztyén gyü-
lekezetnek ezt írta:

„Mert meg vagyok győződve (azaz szikla szilárdan
bíزم abban), hogy sem halál, sem élet, sem angyalok,
sem fejedelmek, sem hatalmak (a szenvedés sok hatal-
masságai sem), sem jelenvalók, sem következendők,
sem magasság, sem mélység (tehát a szenvedés mélysé-
ge sem), sem semmiféle más teremtmény nem választhat
el minket az Isten szeretetétől, mely megjelent Jé-
zus Krisztusban a mi Urunkban” (Róm 8,38-39).

Pál, aki maga is gyógyíthatatlan *beteg* volt és az
maradt (2Kor 12,7 k), nem szabadított meg a
„szenvedésétől” – a gyógyulásért való minden imád-
sága ellenére sem.

A *saját* életére nézve kapta az ígéretet: „Elég né-
ked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtlenség ál-
tal ér célhoz” (2Kor 12,9).

Itt tehát az a népszerű vélemény, hogy ahol a szen-
vedés uralkodik, az Istennek mégis csak „távol” kell
lennie, egyenesen a feje tetejére áll: a szenvedőkben
és a gyengékben „*hatalmas*” az Isten ereje!

Pál az erőt a szenvedéssel való ilyen találkozásokor
nem szellemes magyarázatokból és értelmezésekből
nyerte, hanem abból a tapasztalatból, hogy Isten, aki
a Jézus szenvedésében és halálában nem volt távol,
hanem e szenvédése közepette a világ üdvét munkál-
ta. A *szeretet Istene* nem borzalmas, alattomos, szere-
tet nélküli zsarnok, nem is személytelen sors, stb.

Istennek ez a *szeretete*, amely Jézusban konkrét
emberi alakot vett fel, erősebb mindennél, ami a vi-

lágban van! Maga a halál sem, mely hatalmával mindannyiunk után nyúl, veheti fel *Véle* a versenyt! Azt is legyőzi (v.ö. 1Kor 15,26).

Ezen a délutánon a témánk a szenvedés „legyőzése” volt. A bibliai üzenetre való figyelés arra a felismerésre juttatott el, hogy ez az üzenet nem szenvedés nélküli életet ígér, amíg úton vagyunk.

Csak majd az „eszkhaton” számára, melyben Isten maga hozza elő a világ „beteljesedését”, amelyben majd a mi életünk is megtapasztalja a beteljesedést, ígérte minden szenvedés és az azzal egybekötött kísérő jelenségek eltűnését:

„Íme az Isten sátora az emberekkel van és ő velük fog lakni, ők pedig népei lesznek és maga az Isten lesz velük: letöröl minden könnyet szemükről és halál sem lesz többé, sem gyász, sem jajkiáltás, sem fájdalom nem lesz többé, mert az elsők elmúltak” (Jel 21,3-4).

A bizalomteljes *hit* ebben az Istenben, aki egyszer a világot beteljesíti és aki nekünk *Jézus* életében, szenvedésében, halálában és feltámadásában nagy szeretetét megbizonyította és megígérte, ő adja az erőt nekünk, hogy e világ szenvedését – a magunkét és a másokét – ne tagadjuk meg és ne fojtsuk el, de ne is essünk a terhének és az általa támadt szorongatásoknak áldozatul, hanem ezeket bibliai értelemben „győzzük le”, azaz hitben „álljunk meg”.

Ismételten elolvasok egy költeményt, amelyet valaki közvetlenül a Hitler elleni merénylettel (1944. július 20.) kapcsolatban írt, aki a Gestapo börtönében ült és egy szerencsés kimenetelű merénylettől a maga szabadulását is várta.

Erről a reménységéről még 1944. július 20-án le kellett mondania. Világos volt előtte, hogy az életnek most (nagyon korai) erőszakos halál lesz vége.

A bizonyos korai halál láttán írt akkor egy négy versszakos „költeményt”, amelynek a harmadik verse fölé vezérszóként a „szenvédést” írta.

E költeményben példaként tükröződik vissza a szenvedő ember helyzete, aki nem csalja meg magát a valódi állapotát illetően, de akinek az élete – minden szenvedés, sőt a természetellenes kényszerű meghalása közepette – „az Istennek, Jézus Krisztusban, a mi Urunkban való szeretete” megtapasztalása által teljesebbé és ez határozta meg:

„Szenvedés

Csodálatos elváltozás,
Az erős, tevékeny kezek hozzád kötöttek.
Aléltan, egyedül nézed a teted végét.
Mégis fellélegzel és az igazságodat
Csendesén és megvígasztalódva
az erősebb kezekbe teszed le.
És odaadod magad megelégedetten.
Csak egy pillanatilag érinted boldogan
a szabadságot,

Azután Istennek adod át azt,
hogy Ő dicsőségesen beteljesítse.”

(*Widerstand und Ergebung*–ből 7. kiadás,
München, 1956, 25).

Ez az ember nyíltan vallást tesz a saját tehetetlenségéről, a kilátástalan jövő láttán, amelyben van.

De: „csendes és megvígasztalt” lesz egyúttal – Isten erősebb kezeit látva. Nem hagyja, hogy a szenvedés erőt vegyen rajta és elárassza. *Megőrzi* a bizakodást arra nézve, hogy éppen ott, ahol a sóvárgott „szabadság” az ellenkezőbe csap át (korai halálba), Isten mégis ezt, az itt és most meg nem talált és el nem ért szabadságot „dicsőségesen be fogja teljesíteni”.

Ez azonban többé nem magyarázat, hanem hitvallás, sőt *bizonyásgtétele*, olyan másokkal megosztott tapasztalat, amelyet (látszólag) „értelmetlen” szenvedés közben szerzett.

Itt a szenvedés („eszkhatalogiai érkezésben”) legyőzetett. A hit ezt Istennek Jézus Krisztusban megjelent *szeretetének* átfogó bizakodásába fogadta be, egy olyan világ várásában és reménységében, ahol többé semmiféle fájdalom nem lesz.

Ebben az üzenetben és az ebből mindig újonnan támadó hitben birtokolja a keresztyén gyülekezet az ősi, fel nem cserélhető „kulcsot” a szenvedés „legyőzésére”. Ez nem „a mindent jobban tudás biztonsága” az (úgy vélt) fennsőbbeségesebb lét „kulcsa” a szenvedés felett. Mindebből semmi sem.

Nekem a saját életemben ismételten nagy segítség, hogy Paul Gerhardt énekeit énekelhetem és személyesen imádkozva olvashatom. Ha tudjuk, hogy ez az ember (aki az élete nagy részét a legfájdalmasabb körülmények között a 30 éves háborúban élte), mily sok szenvedésen lett úrrá és mily sok szenvedést élt át, elcsodálkozunk a tény felett, hogy éppen ő lett a hit *öröme*nek az énekesévé.

Az ismert énekében „Hagyjad az Úr Istenre...” (a 37. zsoltár 5. verse alapján) mondja el a legsajátosabb, konkrét szenvedés átéléséről azt, ami mindenkinek közölünk, akinek ma szenvedést kell legyőznie, vagy holnap az történhet vele, segítség lehet a saját vagy más szenvedése legyőzése során.

Szeretném azért e rövid előadás befejezésére, amely a szenvedés „legyőzése” témáját persze csak itt-ott súrolta csupán, de (nem is távolian!) átfogóan nem tárgyalhatta, ennek az éneknek az egyik versét elolvasni, amely valami olyat fejez ki, mely mintegy „lelkigondozói utasítás a szenvedéssel és a szenvedőkkel való bánásmódra.”

„Öbenne vesd halálig Jó reménységedet,
Ő biztos révbe szállít A bajból tégedet.
Bár késik a segítség És nem találsz vigaszt:
Eloszlik gond és kétség Előbb mint véled azt”
(265. ének 6. vers).

Dr. Gotthold Müller

(Fordította: Ablonczy László
és dr. Szathmáry Sándor)

Az igehirdetés dinamikája, mint a Szentlélek ajándéka*

Szállóigévé lett a modern empirikus homiletika felfedezése, melyet Hans Christoph PIPER frappánsan fogalmaz meg: „A prédikáció krízise a prédikátor krízise”. Hol van a hiba? „... nincs láng, mi üzön, gyújtva és emésztve / szent harcra, bátor bizonyúságtévésre”? – kérdezzük Bódás Jánossal. Megüresedett tartalmában, vagy meggyöngült formájában a prédikáció? Ezekre keresünk választ az igehirdetés dinamikájának vonalán. Bár sem a biblia-teológiai, sem pedig a rendszeres-teológiai kitekintést nem mellőzhetjük, a téma a gyakorlati teológia síkjában mozog. Két kérdés érdekel: 1. *A prédikáció dinamikája tartalmi vagy formai kérdés?* 2. *Irányítható-e a prédikáció dinamikája?*

A.) *A prédikáció dinamikája*

Szótörténetileg a dűnamis=erő, képesség, hatalom, erőmegnyilvánulás többirányú jelentéséből a *Szentlélek erejéhez* kapcsolódunk. A Lélek (és nem „Szellem”), mint Krisztus ereje, Krisztus mennyei uralmát gyakorolja a földi gyülekezeten, Ő „A jelenlévő Krisztus” (*er ist der „Christus praesens”* – Käsemann). Ő megtisztíthat, felemelhet, megerősíthet és békességre vezethet és így tagjait az ítéletnapig hitben megtarthatja (1Pét 1,5; Kol 1,11; Ef 3,16; 2Thessz 1,11). Mivel a Szentlélek a mennybe ment Urat „képviseli”, nem lehet manipulálni, mint teszik ezt a varázslók a mágikus „erőkkel” (ApCsel 8,18). Nem adatik hozzá egyszerűen az ember fizikai és lelki erejéhez, természetfeletti hatalmát, sajátos voltát, mint Isten ereje azáltal mutatja meg, hogy a gyöngé emberben erős, hatalmas lesz (2Kor 12,9; 4,7; 6,4-10; 13,4; 1Kor 1,26-29). Pál számára ott lesz nyilvánvaló ez az erő, ahol az ember nem várja: a halottat feltámasztja, a nemlévőt előszólítja (Róm 4,17). Ezért Isten az emberileg alkalmatlant és jövőnélkülit kiválasztja (a kis Izráel, a keresztyénüldözött Paulus, a szociálisan, társadalmilag gyengék Korintusban).

Mindebből látjuk, hogy „Isten hozzánk való eljövetele” dinamikus. Ezt a munkálkodást, szüntelen való erőfeszítést és alakító hatalmat azonban nem szabad tárgyiasítanunk. Egy jövetelről van szó, szolgál valaki és mindez az együttlétnben, a közösségben történik, vagyis *egymásrahatásban, egy kapcsolat terében és a közlésben*. Mindezek a fogalmak tele vannak mozgalmassággal, de az általunk felhasznált szolgálati formák is (a kérügma kihirdet, a didaché tanít, elkísér, és amikor egy bizonyos szorult helyzetből valakit vissza kell vezetni, megerősíteni, rendretasítani és vigasztalni, akkor paraklézis történik). Olyasvalamiről van tehát szó, ami nehezen határozható meg és főleg tárgyként nem vizsgálható, *valami-*

ről, ami mozgás. És nem olyan mozgás, amely valamikor megnyugszik, hanem mely *maga is* mozgató erő¹. „Isten eljövetele az Ő Igéjében dinamikus valóság, *mozgató mozgás*”, mely ráirányul egy emberre és azt is mozgásba hozza, megszólítja és közösségre lép vele. „Erőteret” hoz létre. Ebben történik valami.

Nézzünk egy kicsit szét történelmünk portáján. A reformáció századaiban jobban érzékelték eleink Istennek ezt a mozgató mozgását. Geleji püspök így panaszkodik: a lelkipásztorok „ugyanazt az ételt találják fel a szegény népnek az unalomig”. Ezért szenteli Geleji irodalmi tevékenysége legjavát az igehirdetés megreformálására inkább, mint bármely kortársa. Bár a mintát még jó ideig Scultetus, a jeles heidelbergi ortodox udvari lelkész szolgáltatta. Homiletikája: *Axiomata concionandi practica* – hangoztatja azt, hogy a világos tanítás fontosabb a gyönyörködtetésnél és a megindításnál (Scultetus felosztása csakugyan egyszerű: elkezdés, magyarázat, három rész, berekesztés és könyörgés). Az üdvözülésnél és az öntudatos hitnél elsősorban értelmi és erkölcsi követelmények vannak: hitünknek a Szentírással és a katekizmussal való egybevetése, alázat, egység, engedelmesség, fegyelem. Magyarországon elsősorban *Alvinci Pétert* lehet Scultetusszal párhuzamba állítani. Debreceni és nagyváradai professzor, aki Bocskai meghívására Kassára megy, ő készíti elő lelkes, tüzes prédikációival az erdélyi hadjáratok és a protestáns vallásszabadságért folyó harcok számára a talajt. Alvinci Péter prédikációi magukon viselik határozott, külsőségekkel nem törődő evangéliumi meggyőződését. „Nem a polémizálás harci készsége, sem az igazhitűségben felfuvalkodott gőg, hanem a Krisztusban megtalált és kibontakozó új élet indítja Alvincit...” – írja Nagy Géza.³ Történelmi illusztrációi és szómagyarázatai alól is felcsapó, lobogó lelkiséget, népe és egyháza sorsáért való tusakodását látva betekinthetünk a forma és a tartalom kapcsolatába, de érzékelhetjük azt is, hogy Isten mozgató erői, a Szentlélek korokat, eseményeket megvilágosító ereje, hogyan hat elsősorban magára az igehirdetőre.

A következőkben Isten erejének hatását két irányban szeretném vizsgálni (dr. Péntek Árpád vonalvezetésében). Az egyik a *megismerő* (ez a megértésre irányul), a másik a *cselekvő* (a megváltoztatást célzó) momentum. Nem kétséges, hogy a hangsúly – a reformáció szellemében – Kálvinnál is azon van, amit Isten végez. Szinte axioma, sarkigazság nála, hogy: Krisztus a „fej” (caput), Ő az „egyedüli tanító” (solus doctor), az „egyedüli mester” (solus magister), Ő az „egyedüli pásztor” (solus pastor) az egyházban. De azt is látnunk kell, hogy Kálvin a hit elnyerésében és az egyházi szolgálatban általában, döntő fontosságot tulajdonít az emberi cselekvésnek (talál Péntek Árpád th. értekezésének címe: Az igehirdető szolgálat egyes emberi vonásai, Kolozsvár 1973).

1. *A megismerő momentum* lényege: Isten nem vala-

* Előadás, mely elhangzott a Borsodi Egyházmegye pünkösdi előkészítő értekezletén.

mi misztikus és titokzatos módon közelít meg bennünket. Igéje nem „valaminek” az elmondása, hanem *önmaga megismertetése*. Megtörténik-e ez? Mi a kiábrándultság oka a szolgálatban? A prédikáció gyakran „jó”, a „tanítás tanulságos” (a lelkigondozás „helyes”) és mégsem gyúl ki a fény! „Mindennek tudjuk a helyét, célját, okát, lényegét, mívoltát: csak az embert nem találjuk meg újabbkori teológiánkban. Rész-e a lelkipásztor, mint igehirdető, Isten „mozgató mozgásának”? Homiletikai kérdésként fogalmazva: *a prédikáció melyik fázisában hat Isten dinamikája?* Nem áll rendelkezésünkre annyi idő, hogy mindegyik fázisban kimutassuk, de egynémelyikbe betekintünk.

a) *A textusválasztás.* „A homiléták véleménye szerint – írja dr. Boross Géza (Hogyan prédikáljunk ma?) az embereket megragadó, felfrissítő prédikáció jó ötletekből, meglepő, nem várt felfedezésekből keletkezik.”⁴ „Napjaink homiletikai kutatásai szerint a prédikáció nemcsak misztérium, hanem amiképpen exegetikai, logikai és lingvisztikai esemény, ugyanúgy *alkotáslélektani folyamat is.*”⁵ Manfred JOSSUTIS a prédikáció-ötletéről írott tanulmányában egyenesen azt állítja, hogy a prédikátor csak akkor tud újat, személyeset, a helyzetre valóban talált mondani, ha feladatát alkotó-teljesítménynek (Kreative-Leistung) fogja fel (Friderick Winter „homiletikai produkció”-ról ír). A Szentlélekért mondott imádság – tanítja Bohren – a jó ötletek támadásában hallgattatik meg. Véleményem szerint ez nem jelent mást, mint hogy az igehirdetőnek *be kell állnia Isten erőterébe.* Spurgeon szerint a jó textus megtalálásának igazi ismertető jele: „Ha egy bibliai vers olyan erővel ragad meg, hogy többé nem tudok tőle szabadulni...”. A prédikáció fogantatásával kapcsolatban írja Boross Géza: „Kálvin téri segédlelkész időmben szinte naponta kellett esküvői vagy temetési beszédet mondanom. Akkor fedeztem fel, hogy az ötlet sohasem este vagy éjjel, hanem reggel a fürdőszobában borotválkozás közben támad a fejemben, pedig akkor rendszerint arra vigyázok, hogy ne csináljak magamnak „faragott képet”.⁶ A közelmúlt magyar református igehirdetésének egyik nyílt szívű, őszinte prédikátora, Bereczky Albert hagyatéka valóságos kincstára a prédikáció fogantatását feltáró vallomásoknak. Vagy idézzünk Darányi Lajos műhelyéből: „Vegyük azt az esetet – írja –, hogy hatalmas jégeső pusztította el a határ minden áldását. Mondjuk szombaton volt ez. Másnap a gyülekezet mintha temetne, a templomba megy. Egyenesen lehetetlen, hogy az igehirdetés nyugodtan szóljon az ige bármelyik részéről s ne határozottassék meg az előbbi nagy csapástól... Az embernek első gondolata, hogy kikeres a Bibliából egy hasonló jégverte határt és bemutatja azt... 2Móz 9,18. Első gondolata, hogy ennél marad. Gyönyörűen lehet részletezni és leírni itt a jégverést. De az alapigében így milyen alapja lenne a vigasztalásnak...? Semmi. Tovább megy az ember. A Zsolt 148,8 már Istenre utal, de még mindig vigasztalás nélkül. És 28,2 is csak fényképez. Így van a többi is... Részletezze a csapást. Csaljon könnyet a szemekbe... De érzi az igehirdető, hogy így mégsem

az Igét hirdeti. Leírta a Biblia szavaival a helyzetet. De ez csak annyi vigasztalás, mintha azt mondanók, hogy a szomszéd falut is elverte a jég. Ekkor támad az igehirdetőnek olyan gondolata, hogy nem a hasonló esetet leíró igét kell keresni, hanem Istennek azt az Igéjét, amely a veszélyben, nyomorúságban levő embernek szól. Akár az Úr imádságának ismert mondatát veszi: „a mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma”, akár ezt: „Minden gondotokat Óréa vessétek ...” vagy ezt: „Azoknak, akik Istent szeretik, minden javokra van” ... ezek nem írják le a helyzetet, de adják az Isten üzenetét (Károlyi Emlékkönyv, 295.) Nem analógiára, hanem evangéliumra van szükség! Íme egy magyar „Kreative-Leistung”!

A múlt század nagy külföldi igehirdetőinek homiletikai hagyatékában a prédikáció fogantatásának olyan élményeit olvashatjuk, amelyek a mi racionalizált hitünk számára egyszerűen elképzelhetetlenek (B.G.), rajongásnak, vagy egyenesen istenkísértésnek minősülnek (pl. Finney és Spurgeon szószéken választott igéi). Többek között levonhatjuk a következőket: „a prédikáció fogantatásának demitológizálása távolról sem jelentheti a prédikáció fogantatásának depneumatológizálását! Ez azt jelenti, hogy református hitünk szerint a prédikáció ötlete a Szentlélek által támad (Bohren) az emberben.”⁷ Ezért feltétlenül szükséges, hogy az igehirdető *imádkozó ember* legyen, „nyitott szemű” ember, aki *meg tudja látni és ítélni* az ún. homiletikai szituációt. Ez a szituáció az a helyzet, amiben az igehallgatók élnek vagy talán éppen égnék.⁸

b) A prédikáció születésének másik nehéz szakasza a személyes tusakodás a már megtalált Igével, nevezük itt is meditációnak (Schleiermacher 1850-ben megjelent gyak. teológiájából e vonatkozásban is sokat tanulhatunk). Elcsendesedés, erőgyűjtés, Isten erővonalainak koncentrálása. Itt az igehirdető nem annyira az értelmével, inkább szívével értelmezi az Igét és keresi, hogy miként lesz a textusból Krisztusra vezérlő Mester. Az érdeklő az igehirdetőt, hogy hogyan reagálhatnak a kérügmára az egyes társadalmi rétegek, a különböző életkorok, a különböző nemek (Winter). Mikor segít az igehirdetés a hallgatónak, ha építő vagy támadó? (Fend).

2. *A cselekvő tekintet.* Lényege: hogyan lesz közvetítő tényezővé a prédikáció? Hiszen az igehirdetésnek (elsődleges) feladata, hogy közvetítse Isten mozgásba hozó erejét. Ezért ez a momentum már a gyülekezet előtt „történik”. Ez a történés az igehirdető egész lényén, mint a Szentlélek eszközén keresztül megy végbe. A nagyon gazdag problematikából én most csak egy-két „akciót” emelek ki, mindenekelőtt magát a „beszédet”, a „szót”. Összehasonlításképpen:⁹ Luther Márton szókinccse mintegy 8 000 szó volt. A modern tömegkommunikációs eszközök által állandóan befolyásolt ember szókinccse mintegy 15 000 szó, a szakkifejezésekkel, kereskedelmi áruk neveivel, rövidítésekkel stb. csaknem tízszeresére növekedik ez a szám. Vannak akik állítják (Moltmann), hogy ez a szám 300 000–500 000 között ingadozik. E szövegben valóban megerőtlenedett az igehirdető

tés nyelve. Hogyan lehet beszédünk igen és nem? Keresnünk kell azokat a metodikai megoldásokat, melyek lehetővé teszik az Ige befogadását. Gondolok itt pld. arra a „dinamikus csendre”, „interkommunikációs csendre”, melyben az igehallgató feldolgozhatja lelkében a hallott üzenetet. Lehet ez akár az egyes igei gondolatokat összekapcsoló vagy áthidaló csönd. Általában úgy látszik (pld. az imahetek tapasztalatai szerint), hogy a gyülekezet hiányolja liturgiánkból a „csendet”. A másik „akció” a prédikáció *írásbelisége*. Valóban igaza van dr. Szőnyi Györgynek (Homiletika, Sárospatak 1993.), hogy le kell írni, néha-egészen, vagy rendszeresen-vázlatosan a prédikációt. De nem mindig jó olvasva, legjobb esetben fel-felpillantva megjeleníteni. Az exegetikai kongenialitást a textus állandó, következetes, körültekintő olvasása biztosítja. Axioma: „nem vesszük le szemünket a textusról”. Az igehirdetésben, a gyülekezettel való kontaktusban, a „sympathiában” ugyanez érvényesül, nem vesszük le szemünket a gyülekezetről. Nem jelenti azt, hogy textusolvasás után letesszük a Bibliát („Eddig volt a textus, most következzünk mi”). A textus szeme a lelkipásztor szeme, aki a gyülekezet szemébe néz. „Tetszik hinni azt, amit a szószéken mond?” – kérdezik nem egyszer híveink. Látása a gyülekezet, hogy hiszi a lelkipásztor azt, amit mond, de látása a lelkipásztor is a hívek szemében a reakciót (érdeklődés, unalom közömböség). A szabadon, de vezérfonal mentén *mondott* prédikáció lehet viva vox (élőbeszéd). Átala kapcsolódik a prédikátor szabadon (de nem kötetlenül) küldőjéhez és azokhoz, akikhez küldetett. Így nem fékezi Isten erővonalait. Átala Isten *szóltja* meg, *nézi, inti, áldja* az ő népét.

B.) A pünkösdi prédikáció

Mi történik a pünkösdi igehirdetésben? Niebergall szerint itt a lelkiismeret megszólalásáról, felélesztéséről, eltalálásáról van szó (KATANÜSSO – karddal átszúrni, megrendülni, fájdalmat érezni, megdöbenni). E szerint a pünkösdi prédikáció egyik hatása „a hallgatóság szíven találása”. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Lélek megfosztja az embert a *személyiségétől*, ellenkezőleg, megerősíti a maga személyes mivoltában. Amikor Isten lakozást vesz az emberben, akkor lesz igazán „személyiség”, akkor válik önmagává, szubjektummá. A *Szentlélek ereje átalakító erő!* Egyben feloldja az igehirdető „erőlködését”. Dr. Kecskeméthy István ApCsel 16,16-34 alapján így ír: „A történet... olyan meglepően és egyszerűen egyszerű. Egy hatalmas átalakulásról van szó, amelyet mi olyan ritkán tapasztalunk. Hányszor prédikálunk mi és nincsen semmi láttatja, nem hogy egyetlen szavunknak ilyen hatása legyen. S ez az ember, ez a profósz, ez a durva, keményszívű, kiszolgált katona, egy szóra megtér és az ő házanépe is, s az azelőtt még rideg, szomorú háztája paradicsommá

változik át. Valószínű, hogy ennek a dolognak az a magyarázata, hogy annak, aki e szót mondotta, az arcán, az életén, az egész magatartásán látta a börtönőr a munkálkodó, hatalmas erőt; azt, hogy ez az ember hisz a Jézus Krisztusban, s látta rajta az idvezültség tudatát. Aki mondotta, hitből, tapasztalatból mondotta, mert élte azt az üdvösséget, amit kilátásba helyezett. Ez a titka minden belső erő kifejtés eredményességének...”¹⁰ Ha megváltozik az ember magatartása, akkor Isten templomává lesz, úgy kell élnie, hogy ne vétkezzen – saját testével szemben se. Ebben a hitviszonyban helyreáll a személyisége.

Érdemes itt néhány mondat erejéig kitérni a *synergizmus* gondolatára.¹¹ A pneumatológiában ugyanis nem beszélhetünk a Lélekkel való együttműködésről. Az ember sem aktíve, sem kreatíve nem működik közre az üdvösség megszerzésében. Erről az *együttműködésről* lehet szó a krisztológiában, de inkább így fogalmazhatunk: a keresztyén ember, mint cselekvő szubjektum, nem együttműködik, hanem *együtt tesz* Krisztussal, s így válik Isten munkatársává.

Ehhez azonban a pünkösdi prédikáció nyomán az igehallgatónak fel kell tennie önmagának a kérdést: hogyan éljek tovább? Az igehirdetés szolgálatának (Barth szerint pedig az egyház egész tevékenysége igehirdetés) éppen ebben kell segítenie! Ezért a pünkösdi igehirdetés, textushoz kötött igehirdetesként is, a Szentháromság feltétele alatt Krisztusról szól! Megfontolandó tanulság szól Spurgeon pneumatológiájából, ahol a Szentháromság koinoniájáról, üdvökonomiájáról ír, egyben pedig az igehirdetés dinamikájának távlatát nyújtja.¹²

Tehát, megismételve kiinduló kérdéseinket: 1. A prédikáció dinamikája tartalmi vagy formai kérdés? Kétségtelenül: tartalmi és formai kérdés is. A válasz mégis így lenne helyes: A dinamika nem emberi eszköz, az ember a dinamika eszköze. 2. Irányítható-e a prédikáció dinamikája? Nem. A Lélek fúj, ahová akar. Az ember mit tehet? Mint igehirdető beáll Isten „erőterébe” és hozzásegíti ehhez a gyülekezetet is. Így lehet a prédikáció Isten „eljövetelének”, a közösségteremtésnek alázatos, helyes eszköze.

Veress Gábor
(Szin.)

Felhasznált irodalom

1. Dr. Péntek Árpád – Az igehirdető szolgálat egyes emberi vonásai – th. doktori értekezés 1. (76. oldal) 2. (99.o.) 11. (97.o.) – 2. Dr. Boross Géza – Hogyan prédikáljunk ma? 4. (3.o.) 5. (3.o.) 6. (6.o.) 7. (11.o.) 8. (13.o.) 9. (43.o.) – 3. Dr. Boross Géza – Spurgeon kincseskamrája 12. (347.o.) – 4. Nagy Géza – Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből 3. (48.o.) – 5. Dr. Kecskeméthy István – Elméletek a keresztyéni élet főkérdéseiről, Kolozsvár 1917. 10. (21.o.) – 6. Theologisches Begriffs Lexikon II. 922 – 7. Handbuch der Praktischen Theologie II. 263. 305.

A koinónia mint az evangelizáció emberi előfeltétele

Az a tény, hogy egész programunkban csak ennek az előadásnak a címében szerepel idegen szó (koinónia), arra utal, hogy talán baj van magával a fogalommal. Én még emlékszem arra, milyen felfordulást okozott az ötvenes évek elején, amikor a „közösség”-et „részesedés”-nek magyarázta a hivatalos egyházi vezetés, mert ebben az „ébredés népe” nem bibliai eligazítást látott, hanem az „evangéliumi közösség” rosszindulatú felbomlasztó törekvését.

Szükségesnek látszik tehát, hogy témánkat három részre bontsuk: Mi a koinónia 1. Bibliai értelme, 2. Evangelizációs hagyománya, és 3. Mai magyar problematikája.

I. Az Erdélyi Református Egyház múlt évben kiadott (1992) „Bibliai Fogalmi Szókönyv”-ében így ír e kérdésről E. Széles Mária: „A közösség összetett demográfiai, szociológiai, vallási fogalom, az emberi együttélésnek olyan formája, ahol a vérségi kapcsolat, a foglalkozás azonossága, az anyagi, szellemi, lelki kapocs egyesít és az egyént a köz érdekében az egymásért való élésre felelősségteljesen elkötelezi. A Szentírásban ez az értelmezés sajátos vonásokkal bővül, színeződik annak a ténynek meghatározó érvénye alapján, hogy az ember *teremtény*, így kapcsolatait mind vertikális, mind horizontális irányban Isten határozza meg. A fogalom értelme a teológiai szempont érvényesítésével táruul fel az ószövetség összbizonyosságátélenek összefüggésében a szövetség alapján. A *koinóniai értelemben vett közösség kimondottan az Újszövetség fogalma*, főleg a páli teológia terminológiája és sajátos jelentése van az embernek mind Istennel, mind embertársával való viszonya kifejezésére. Tartalmában megtalálható a krisztológiai, pneumatológiai és ekléziológiai vonatkozás” (223).

Követve E. Széles Mária eligazítását, koncentrálnunk az Újszövetségre, hogy e koinónia sajátos bibliai jelentését megérthessük. E szerint „az Újszövetségben a *koinon* szócsaládnak mind igazi, mind főnévi és adverbialis alakjai kettős irányú jelentésűek: együtt, közösen részesedés vagy a részesítés tárgya lehet anyagi, lelki, szellemi jó, vagy javak összessége.” Itt E. Széles Mária felsorolja a koinon több nyelvi jelentéseit. A *koinoneo* nyolcszor fordul elő osztani, osztozkodni, részesedni értelmében (Róm 12,13; Zsid 2,14). A *koinoo* (14-szer) jelentése bővül: közösen cselekedni, együttesen véghezvinni, de tisztátalanná tenni, profanizálni, és profánnak nyilvánítani is (Mt 15,11; ApCsel 10,15; Zsid 9,13). A *koinonosz* jelölhet munkatársakat (Luk 5,10), akiket a közös foglalkozás egyesít és kölcsönös segítségre kötelez (2Kor 8,23; Filem 17). Krisztusra vonatkozóan kifejezi a részeséget (Zsid 2,14) és annak célját (2Pét 1,4): e halandó testtel vállalt közösséget a halál legyőzésére, hogy az „isteni természet” részeseivé tessen. A koinosz melléknévnek kettős jelentése van: közös, mindenki számára hozzáférhető, és *közösleges*, azaz a Mózesi törvény szerint tisztátalan,

profán (ApCsel 10,28; Róm 14,14). Kifejezi az első keresztyének vagyonszövetségét is: „mindenük közös volt” (ApCsel 2,44; 4,32). Az Újszövetség tipikus fogalma a közösségre, a *koinónia* 19-szer fordul elő. Sem a szinoptikusoknál, sem Jánosnál nem található. Lukács az első keresztyén gyülekezet istentiszteletének alkotó elemei között említi az ApCsel 2,47-ben az apostolok tudománya, a kenyér megtörése és az imádság mellett. Jelentése: *kommunió* vagy *kultuszközösség*, a *gyülekezetnek olyan bensőséges együttélése, amit a Szentlélek munkál. Ez a gyülekezeti életforma egyedi jelenségének tekinthető.*

Mint jeleztük, a koinónia teológiai tartalma Pálnál bontakozik ki *krisztocentrikus, pneumatológiai és ekléziológiai* vonatkozásaival. Az előforduló 3 hely közül egyik sem jelent profán közösséget a *societas* értelmében. Ezzel az apostol elhatárolja a sajátos jelentéssel használt közösség fogalmát (*koinónia*) mind a zsidó Khaburáh, mind a hellén filozófiai csoportosulások vagy a szinkretista vallási társaságok összetartozásának a formáitól.

a.) Pál teológiájában a koinónia kimondottan *Krisztocentrikus* tartalmú fogalom és jelenti a Krisztussal a hitben megvalósuló életegységet, s így az engesztelő halálával szerzett üdvösségben való részesedést. A *koinónia* egyértelmű az „*en Khrisztó*” léttel, az új teremtés létformájával (Róm 8,1-10; 2Kor 5,17; Ef 5,8 etc.). Ez az emberi egzisztencia legmélyéig hatoló gyökeres változás (*unio mistica cum Christo*) Isten *teremtő munkájának* az eredménye; nem megistenülés a misztérinvallások elképzelése szerint, hanem együttélés a Krisztussal (Róm 6,8; 2Kor 2,3) az igazi élet döntő fázisaiban: Vele együtt szenvedni (Róm 8,17), Vele együtt megfeszítettetni (Róm 6,6; Gal 6,14), Vele együtt feltámadni (Ef 2,5; Kol 2,12), Vele együtt megelevenítettetni (Kol 2,13), Vele együtt megdicsőítettetni és örökölni (Róm 8,17).

b.) A Krisztussal való közösséget feltételezi és lehetségesíti a *Szentlélekkel való közösséget* is, s így a Szentháromság egy örök igaz Istennel való közösséget, amint azt apostoli áldásformula is kifejezi (2Kor 13,13; Fil 2,1).

c.) Ez a közösség a Lélek egységében a *felebaráttal* való közösségre vezet hit által úgy, amint az egy test tagjai szerves egységben állanak egymással (1Kor 12). Ez a lelki javakban való részesedés anyagi javak közlését is jelentheti, amit a gyülekezet adomány formájában küld vagy ad a rászorulóknak (Róm 12,13; 15,2), (Fil 4,17-18).

II. A koinóniának a bibliai értelmezéséből hadd húzzam alá, hogy az – különösen a páli teológiában – együtt fejezi ki az embernek vertikális és horizontális kapcsolatát, Istennel és embertársával való viszonyát, pneumatikus, krisztológiai és ekléziológiai-emberi szempontokat. Mivel témánk kifejezetten úgy foglalkozik a koinóniával, mint az evangelizáció *emberi előfeltételével*, vagyis lényegében véve az *ek-*

léziológiai problémával, azért fordítsuk most figyelmünket a protestáns egyháztörténelem talán leghatékonyabb evangelizációs hadjáratára, a Wesley (1703–1791) féle ébredésre. Bár ennek az ébredésnek voltak más angliai (Whitefield) és amerikai (Jonathan Edwards) vezetői, én mégis Wesley Jánosra koncentrálok, mert a *methodizmus a koinónia ekléziasztikai problematikájának iskolapéldája*. Nem a metodizmusról kívánok tehát átfogó képet nyújtani, hanem inkább egy történelmi példán szeretném illusztrálni, hogy a lelki ébredés – mint evangelizáció par excellence – egy sajátos egyházi helyzetben hogyan eredményezett egy új felekezetet a „koinónia” értelmezése alapján.

Több mai egyháztörténész utal arra, hogy Wesley már 1746-ban az egyház lényegét nem intézményes formájában, hanem *funkcionális* tartalmában látta. Hangsúlyozta, hogy az egyház definíciója nem a kormányzási módban, hanem a bizonyágtétel és misszió cselekvésében van. Egy ma élő teológiai tudós így fogalmaz: „Wesley ekléziológiájának szíve az, hogy összekötötte a hívők közösségének (koinóniájának) hangsúlyozását elhivatásuk missziói (evangelizációs) jellegével.” Vagyis egy olyan ekléziasztikai látás, amely látható kifejezést nyújtott az általa szervezett strukturális csoportosulásoknak, (csoportok, osztályok, társaságok, konferenciák, utazó laikus prédikátorok). Az egyháztörténész Schmidt Márton egyenesen azt állítja, hogy Wesley „volt az első az egyháztörténelemben, aki rájött arra, hogy a keresztienység feladatát a modern világban *misszióban* kell meghatároznunk.”

Természetesen Wesley sem egyházzakadás céljával indult. Sőt, amikor Whitefield követői másokkal együtt elhagyták az anglikán egyházat, Wesley követőit az arminianizmus mellett az jellemezte a legjobban, hogy eltökélt határozottsággal a „Church of England” kebelében akartak maradni. Hogy a végén mégis egyházzakadás következett be, annak *történeti, vallásos és személyes* okai voltak. A *történeti* okok között szerepel az, hogy Wesley a „demokratikus forradalom” idején élt (R.R. Palmer), amikor a helyi kontroll, a demokratikus kiegyenlítődés és a királyi hatalom moderálása kezdett feltörni a társadalomban és egyházban egyaránt (Wesley nem az egyetlen személy volt, aki vallásos társaságot szervezett az anglikán egyházban). – A *vallásos* életet lelki ébredés jellemezte. „Az ébredés a levegőben volt” – ahogy Arthur C. Piepkorn írja (Profiles in Belief II.p. 534. Harper & Row, 1974). A német pietistáknál indult a korábbi puritánok hatására, bár a lelki ébredés elsőrenden mindig Isten Szentlelkének olyan kiáradása, melynek hatására aránylag rövid idő alatt tömegek tapasztalják meg Krisztus megváltó hatalmát és szentelik oda magukat Isten országa szolgálatára az egyház közösségében. A morva testvérek missziói tüze átsapott Londonba és máshova is. Amerikában Jonathan Edwards és társai munkálták a „nagy ébredést” (Great Awakening), mely az angol Whitefield György munkássága által érte el a keleti partvidéket. Az anglikán egyházban is jelentkeztek ébredési tü-

netek. Először Wales-ben, majd Angliában. Az anglikán egyház „megérett” az ébredésre: hiányzott az egyházfegyelem, az egyházi „hatalom” nagyrészt a pompa üres mutogatásából állott, míg a politikai hatalom egyre inkább gúzsba kötötte (az „Act of Toleration” megengedte, hogy a „dissenter”-ek az egyházon kívül szervezkedhessenek), stb., stb. – Hogy a methodizmus végül is elvált az anglikán egyháztól, annak oka mégiscsak *Wesleyben magában* keresendő. Bár a szakadás Wesley halála után konkretizálódott, de ez annak a folyamatnak volt az eredménye, amely a Wesley féle ébredés és az anglikán egyház ébredés ellenessége között egyre mélyebb szakadékot ásott. Wesleynek nem sikerült az ébredést az anglikán egyházon belül megvalósítani, amiben nemcsak az anglikán egyház fél-reformációs, vagy pontosabban pápa-ellenes politikai magatartása játszott szerepet, hanem Wesley sajátos ébredéses meggyőződése, teológiája és főként szervezői géniusza is.

Ne menjünk most bele e folyamat részleteibe, bármennyire tanulságos lenne is ez magyar helyzetünkben, hanem inkább lássuk a végeredményt a koinónia szempontjából. Wesley, nagyrészt a német pietista mintára, a methodista csoportosulásokat „ecclesiolae in ecclesiam” alakulatoknak látta: vallásos csoportosulások az egyházban az Anglikán Egyház megújulására. Negatív értelemben ítélet volt ez a „hivatalos” egyház felett, pozitív értelemben viszont az egyházat cselekedetekben és funkciókban határozta meg, nem pedig megkövesedett püspöki tradícióban. És itt jó, ha figyelünk Arthur C. Piepkorn megállapítására: „A methodista ébredés növekvő ereje nagyrészt Wesley *organizációs géniusán nyugodott*, aki mesteri módon kötötte össze mind a methodista társaságokat. Amíg ő állott a középpontban és biztosította a fókuszot, a társaságok megmaradtak Angliában „ecclesiae in ecclesiam” társulásoknak, de amikor felszentelt embereket, hogy más országokban szolgáljanak (1784), és meghalt (1791), ez radikális változásokra nyitott utat a methodista *egyházszervezetben* mind Angliában, mind az Egyesült Államokban.”

A Wesley féle koinóniás rendszer tipikus felépítése a következő: csoport, osztály, társaság, konferencia, utazó laikus prédikátor. A csoport (band rendszeren 8-nál kevesebb tagból állott és része volt egy *osztálynak*, mely a tagok építése, szolgálata és fegyelmzése szempontjából a legfontosabb szervezetté nőtte ki magát. Az osztály egy laikus vezetőből és 11 tagból állott, akik hetente gyűltek össze. Mindegyik tag érezte, hogy tartozik valahová. Röviddel az 1742-es kezdet után „jegy”-et adtak a belépőknek, melyet minden negyedévben megújítottak, ha a személy „a szív és élet szentsége” szerint élt. (Ez különböztette meg Wesleyt Whitefield „homok kötelé”-től). A *társaság*, melyet a legtöbb esetben szintén laikus vezetett, minden egyházi funkciót végezhetett, kivéve a sákramentumok kiszolgáltatását. Wesley hosszú éveken át tiltotta, hogy bármiféle gyűlést tartsanak a methodista társaságok abban az órában, amikor a helyi anglikán gyülekezetek sákramentális isentiszteletre jöttek össze. Különben a methodista „prédikáló házak”-ban csak azokat a tanokat lehetett

hirdetni, amelyek megegyeztek Wesley írásaival (Notes, Rules, etc.). Az *utazó prédikátorok* rendszerint nem felszentelt anglikán lelkészek voltak, de Wesley őket mindennél fontosabbnak tartotta. 1755-ben ezt írta: „Ha nem tudjuk megállítani a szétválást a laikus prédikátorok leállítására nélkül, az ügy világos – egyáltalán nem tudjuk megállítani.” A *körzeteket látogatni kellett*, mert ez biztosította az életet egységet. Ha Wesley személyesen nem tudta ezt ellátni, végezték az utazó prédikátorok... De hogy Wesley személyes tekintélye megmaradjon, 1744-ben először hívta össze a *predikátorok konferenciáját*, mely döntő kihatású lett a methodizmus számára. A konferencia, mely eredetileg konzultatív jellegűnek indult (tanácsot adni a vezetőknek, mielőtt döntéseit meghozza), inkább *autoratív jellegűvé* lett. Azért, hogy a laikus prédikátorok egészséges tudomány szerint prédikáljanak, Wesley 1749-ben két dokumentumot adott ki (doctrinal Minutes, – Disciplinary Minutes), mely meghatározta a methodizmus teológiáját és gyakorlatát.

E történelmi példának a konkluziója az, hogy Wesley „rendszer” „közösséget” biztosított azok számára, akik elidegenedtek egyháztól és társadalomtól egyaránt. Ezek az emberek Wesleytől és laikus prédikátoraitól hallották a jó hírt, hogy Isten megigazítja a bűnöst, népévé neveli őket és a szentség útján járhatja. Wesley egy gondoskodó szeretet struktúrájába helyezte őket, ahol megtanultak olvasni, növekedni és egy közösség tagjaiként viselkedni nemcsak lelkiileg, de társadalmilag is (higiénéről, iszákosságról, takarékosságról éppúgy kaptak felvilágosító füzeteket, mint üdvösségről, szentségről, hit és jócselekedetek harmóniájáról). Wesley methodista társaságai sokkal rugalmasabbak és egységesítőbbek voltak, mint bármely más vallásos szervezet abban a korban. De egy Wesley tudós hozzáteszi: „Ugyanakkor azonban sokkal közelebb jutottak ahhoz is, hogy a helyi gyülekezet és felszentelt lelkészei helyett egy teljes helyettesítést, alternatívát ajánljanak fel.” (1784-ben Wesley visszavonhatatlanul szakított az anglikán egyházzal!)

III. A koinónia bibliai értelmezése és Wesley evangelizációs-ébredéses próbálkozásának a vizsgálata után, végül vázoljuk fel a koinóniának mint az evangelizáció emberi előfeltételének mai magyar problematikáját.

Hadd érzékeltessem ezt Gyökössi Endrének az „Életápolás” című könyve utolsó fejezetével. Itt ír „zárszó helyett visszatekintő összefoglalás”-ként a közösségről. („Közösségben és kapcsolatban”) Leírja egy gazdag ország díszes templomában átélt vasárnapi tapasztalatát: hogy versenyzett előbb az öreg orgonával egy modern fúvósötös, hogy olvasta fel a szószék-ről vallásos értekezését a lelkész Istenről és a savanyú eső okozta fenyőhalálról, hogy zümmögött éneket néhány ember a fehér hajú és gyér gyülekezetből, és hogyan távoztak a templomból az emberek lehajtott fejjel, ki jobbra, ki balra. „Templomban voltam ugyan, de közösségben nem” – vonja le a következtetést, majd így folytatja: „Azóta újra és újra eszembe jutott, milyen könnyen és észrevétlenül válik, vagy válhat bárhol, nálunk is *közönséggé a közösség*... De ha templomaink egy részében, legalábbis városban, ez a színházi

egymásmellettség, ez a megszólíthatatlanság, ez az ünnepélyes vasárnapoló némaság megszokottá, sőt illemmé, erkölccsé válik, mint egykor az Ormánságban az egyke, akkor hogyan tovább?”

Saját kérdésére Gyökössi Endre így adja meg a választ: „Egyházunk igen bölcsen cselekszik, ha nem a kis közösségek ellen harcol, hanem megkísérli a meglévő formális közösségeket családias hangulatú közösségekké alakítani.” Saját tapasztalatából vonta le a tanulságot, melyet így mond el: „Az ötvenes évek legelején találkoztam utoljára egy ifjúkori barátommal. A nagy ébredés idején többedmagunkkal együtt jártuk az országot. A természettudományok elkötelezett művelője volt, mégis, vagy éppen ezért igen eredményesen evangelizált. Aztán eltűnt a szemem elől. Egy antikvárium kirakata előtt szólított meg: én vagyok-e én? Igencsak megörültünk egymásnak. Egy közeli padocska padján többek között azt is megkérdeztem tőle, hova jár templomba? Egyszer ide, egyszer oda, de elég ritkán. Aztán hozzátette: Már ne haragudj, de az a benyomásom, hogy a hallgatósággá váló gyülekezetekben nem egy helyütt a prédikációból produkció lett, így lettem én háziökumenikus-kisközösség tagja. Ott élünk az Igével, megbeszéljük, magunkra vonatkoztatjuk. Gyakran a kenyeret is megtörjük. A maradékból zsíros kenyeret kenünk paprikával és köménymaggal. Olykor éjfélig beszélgetünk. Kirándulunk. Egymás gyermekeire vigyázunk. Ha valamelyik botlik, elkapja a másik, hogy el ne essék. Ha valakit kétszer nem látunk, felhívjuk telefonon, vagy felkeressük. Olykor meghívunk egy homo christiánust, hogy mondja nekünk a Krisztust. Egy-egy magyarságát nem szégyenlő írástudót, hogy gondolkozzék velünk, mi többet tehetnénk sebzett és sértődött népünkért... Egyikünk se lépett ki az egyházból. Anyagilag is jobban támogatjuk, mint régebben. Ha hívnak, a bibliáórákon részt veszünk aktívan is és senkit el nem hívogatunk onnan. De meg kell vallanom, hogy az ott tapasztalt kapcsolat és közösségnélküliség egyre fokozódó hiányérzetet keltett bennünk. – Aztán meghívott, egyszer el is mentem közénk valami házasságlelektani előaddással. Talán még annál is többet találtam, mint amiről beszélt. Jőzan, mégis pneumatikus légkört. Az összetartozás fészekmelegét, s benne az egykor csövező, kallódó fiatalokat – barátokra, testvérekre, magukra találva. Az igazán *együtt* jézusi dimenzióját... Tudom, hogy számtalan ilyen ekléziola, kis közösség él és éltet szerte Budapesten és hazánkban másfelé is. Nem beszélnek nyelveken, még különönbnek sem tartják magukat másoknál. Nyitottak, szolgálatkészek. Szeretnek és áldoznak. Hisznek népünk és egyházunk megújulásában. Imádkoznak és munkálkodnak is ezért. Köztük létem után napokig gyötörődtem, hogyan fogalmazzam meg magamnak: mi a titkuk. Azt hiszem, ma már le is tudom írni: A közösségben és kapcsolatban való növekedésük.”

Azután Gyökössi Endre szól a mai pseudo-spiritualitásról, vagyis azokról, akik egyházban csalódva maguk teremtette pótlékokkal igyekeznek valamiféle transzcendenst és spiritualitást teremteni, és saját ki-

haltságuktól dideregve oda menekülnek, ahol valami (bármiféle) melengető közösségre találnak. „Fontos az, hogy ezek közösségében együtt liheghessenek és egymásra lelve melegedhessenek.” Am előbb-utóbb jön az ébredés helyett a felébredés. A kiábrándulás vagy éppen a döbbenet és a csömör. Előfordul, hogy valaki visszatalál az Atyához (ha akad pásztor vagy bojtár, aki megkeresse). Ez azonban nem mindig jelenti az atyai házba való visszatérést is, mert ott él és ügybuzgólkodik, mint a tékozló fiú esetében, a „bátyja”, aki most sem akar kapcsolatba kerülni vele és közösségben élni a hazatántorgóval.

Persze Gyökössy Endre nem lenne az, aki, ha nem tenne egy mélylélektani kitérést, melyben az öröm, hatalom, önkibontás és az élet értelme akarásának a tárgya mellett szól a manapság mindezekén túl, mellett és felett domináló vágyról: a *kapcsolat akarásának* vágyáról. „Az egészséges ember legalább 20-30 emberrel van élő és éltető kapcsolatban, a neurotikus ember 10-12-vel, a pszichotikus már csak 4-5-tel, a pszichoneurotikus 1-2-vel vagy senkivel. Esetleg nárcisztikusan vagy éppen öngyűlölöen csak önmagával van antikapcsolatban.” Közönség helyett közösségre lelteni életszükséglet. „A lelki-szellemi kapcsolódás élményéért ülnek (a mai fiatalok) egy kis lakás vagy helyiség padlóján hosszú órákon át” (pl. a dunaföldvári mozgalom). Ezért mondja ki Gyökössy Endre a három lélektani igazságot: 1.) Lenni, annyit jelent mint kapcsolatban lenni, 2.) Egészségesnek lenni azt jelenti: egyre előbb és éltetőbb kapcsolatban lenni. Fölfelé – Istennel. Befelé önmagunkkal. Kifelé – embertársainkkal. Végül a természettel, a bioszférával. 3.) Ha bármely kapcsolatunk hiányos, szakadékonny, vagy éppen beteg, az veszélyezteti a többi kapcsolatot is. „Következésképpen a már ismertett közösségi és kapcsolatbeli alultápláltságon és a pszeudospiritualitásos pótcselekmények okozta bajokon s egyházi kisközösségeink fogyásán, itt-ott megszűnésén valójában úgy tudunk (tudnánk) segíteni, ha erre összpontosított cselekvő szeretettel és hozzáértéssel e többdimenziós kapcsolathoz segítjük egyházunk, gyülekezeteink még meglévő kis közösségeink (bibliaóráink) tagjait.”

Hogy ez gyakorlatilag ma (Magyarországon) mit jelent, azt Gyökössy Endre így vázolja:

a.) *Fölfelé*: Istennel való kapcsolatunkban tegyünk meg mindent, amit megtehetünk, mert Isten már mindent megtett értünk a Krisztus Jézusban (Barth). Ha Isten már megtette értünk és felénk a Nagy Utat: a menny dicsőségéből – a betlehemi bölcsőig, sőt a keresztségig, akkor ne késlekedjünk megtenni a *kis utat*, amelyet először a pásztorok tettek meg a betlehemi mezőtől a betlehemi bölcsőig (Jak 4,8). Ez azt jelenti, hogy Mária és Márta-keresztyénységünknek jobban, Krisztus-szerűbben kellene egyensúlyban lenni. Egész röviden, aki *tenni* akar, annak időnként *lenni* is tudnia kell. Többek között *csendben lenni Isten előtt, olyan csendben, amelyben felhallik a halk és szelíd hang*. Mit tehetünk e csöndért s e csöndben? 1. Többet kell *imádkoznunk* egzisztenciális rezonanciával. 2. Többet kell *imádnunk* Istent mindazért, amit

adott, elvett és meghagyott. 3. A *meditációt* rehabilitálnunk kell, mert meditálni lehet imádkozás nélkül, is, de igazán imádkozni meditáció nélkül aligha. 4. A meditációnak *kontemplációba* kell áthajlania, vagyis olyan elmélkedő szemlélődésbe és szemlélődő elmélkedésbe az Ige fölött, amikor nemcsak mi ragadjuk meg az Igét, hanem hagyjuk, hogy az Ige ragadjon meg és a Logos kérdezzessen bennünket, egész lényünket érintően, válaszra kényszerítően.

b.) *Befelé* – önmagunkkal való kapcsolatban is nem kis utat kell megtennünk lelkünk mélységei felé, mert csak akkor lehetünk jó kapcsolatban önmagunkkal, ha ismerjük is önmagunkat (a Krisztus Jézusban! Luk 9,55), „Aki megveti önmagát, az a másik embert is hajlandó lenézni, sőt úgy gyűlölni felebarátját, mint önmagát.”

c.) *Kifelé* – az embertársainkkal való kapcsolatunkban a közösséget megélhetjük a bibliaórák kis csoportjaiban, közös kirándulásokon, konferenciák kiscsoportjaiban, stb. Egy lélektani intézet kimutatta, hogy a 12 tagból álló csoport az, ahol az interakció és a kommunikáció optimális. „Egyszerűbb és kevésbé költséges lett volna, ha megszámláljuk a tanítványokat.” Bonhoeffer könyve: „Life Together” – élet a hívő közösségben, hasznos eszköz.

d.) *Körülnézve* ápolni kellene közösségeink ökológikus tudatát. „Közös úrhajóban utazunk” (Bay Z.). Az állatok, növények, föld, víz, levegő nem idegenek és nemcsak használati tárgyak, hanem társaink a Planétánkon (Mt 6,26-28)! A bioszférával való kapcsolatunk gyógyító és növelő – minden panteizmustól mentesen.

Mivel mai magyar egyházi gyakorlatunkban az evangelizációt leszűkítettük az *igehirdetésnek* egy bizonyos fajtájára, azért befejezésül hadd szóljak még néhány szó tetelesen az (evangelizációs) igehirdetés és a koinónia kapcsolatáról.

1. Isten igéjének hirdetése közösséget teremtő erő. Boross Géza teológiai doktori értekezésében foglalkozik ezzel (A prédikáció dinamikája 1970) nem annyira evangelizációs szempontból, mint inkább a prédikáció dinamikájának ekléziasztikai hatásának a tisztázására. Torzulásnak mondta a koinónia Gemeinschaftsbewegung formáját, de a Wesley methodista gyülekezeteinek diakóniai szolgálatát a közösségképződés hiteles megnyilvánulásának. Egyébként 3 tételt állít fel a jelenlegi istentiszteleti prédikáció dinamikájának a bibliai koinónia megvalósítása szempontjából: a.) mennyire tudja a prédikáció a gyülekezetet istentiszteleti közösséggé formálni; b.) mennyire válik a gyülekezeti koinónia az igehirdetés hatására a szeretet, a kölcsönös felelősség és segítőkészség koinóniájává, és c.) mennyire tudja a prédikáció a gyülekezetet *fegyelmező* közösséggé formálni.

2. Missziológiai szempontból evangelizációról csak ott beszélhetünk, ahol az evangélium már hirdettetett és az egyháznak valamilyen formája már létezik (szemben a rendes és úttörő misszióval a még el nem ért népek között), ezért a *koinónia* mint emberi feltétel mind az evangelizáció előkészítésében, mind az utómunkájában fontos szerepet játszik. Mi van akkor, ha az „egyház” nem egy szívvel-lélekkel imád-

kozik a Lélek munkájáért és nem gyűjt fészek-melegét az „újjászülettek” számára? Hogyan szolgáljuk vagy szolgálhatjuk ma az „evangéliumi közösségek”, az evangélikáció ügyét anélkül, hogy egyházzakadástól kellene tartanunk? Hol van a megtértek helye és szolgálata: evangéliumi közösségekben vagy a „hivatalos egyház”-ban. Hogy tudják protestáns gyülekezeteink a meglévő formális közösségeket családias hangulatú kisközösségekké formálni?

3. Az evangélium hirdetésének *missziói* dimenziója jelenti azt is, hogy ledőlnek az elválasztó falak az ellenséges népcsoportok között és a Krisztus test „közössége” teszi eggyé az övéit (Ef 2,11-22, Kol 3,11). Mit jelent ez ma Magyarországon, az utódállamokban, és a világdiaszpórában? (ApCsel 1,8) Cigánykérdés, nemzetiségi kérdés, missziói mandátum evangélikációs, missziói szolgálata lehetséges-e koinónia nélkül?

4. Ha a koinónia vertikális és horizontális szempontjai összetartoznak, akkor az evangélikáció hitelessége szempontjából szemébe kell néznünk az új *diakónia* kihívásainak (kerygma – koinónia – diakónia egysége). Hogyan álljunk hozzá nemzeti életünk mai problémáihoz, hogy a kihívások és kísértések között az ő akaratát teljesítsük? Mit jelent ébredésért imádkozni? Hogyan kell az evangéliumot kontextualitásban hirdetni itt és most?

Lehetne még folytatni a szempontokat, de talán már ez is túl sok ahhoz, hogy kérdésünket átfogó módon lássuk és gyakorlati lépésekben megfogalmazzuk. Vigasztaljon az Ige: „A Pártfogó pedig, a Szentlélek, akit az én nevemben küld az Atya, ő tanít majd meg titeket mindenre” (Jn 14,26).

Bütösi János

Az alternatív vallásosság etnikai, szociális és kulturális vonatkozásai a keresztyénség első évszázadában*

A téma definíciója és elhatárolása

Mi az, hogy „alternatív vallásosság”? Az *alternare*=*felváltva venni, váltakozni, szerepet cserélni* latin igéből eredő neolatin *alternativus* két vagy több lehetőség közti választásra vonatkozó melléknév. Kifejezi a választás, a döntés szabadságát, de kényszerét, elodázhatatlanságát is. Az alternatív vallásosság tehát etymológiailag két vagy több vallásosság közti döntési lehetőséget jelöl. Fenomenológiailag háromféle megközelítése lehetséges. Először az, hogy a vallás valamilyen kialakult formája tézisként egyúttal kihívhatja önmagának valamilyen más, akár antithetikus változatát, mint ahogyan az ártatlanság fogalma a bűnét vagy az isteni kezdet gondolata az isteni befejezést, a véget. Ez egy szellemtörténeti törvényszerűség *vallástörténeti* megjelenése. Talán megkockáztatjuk, hogy ezzel kapcsolatban a világszellem önmegvalósításának *hegeli* szemléletére is hivatkozunk. Másodszor alternatív vallásosságot szülhet egy új, a régi vallásosságtól eltérő jellegű elsődleges vallásos élmény. Rudolf *Otto*: *Das Heilige* című művében írja le, hogy az intézményes vallás mögött és előtt mindig elsődleges vallásos élmény, istenélmény volt. Ha az új, vallásformáló istenélmény az előzővel ellentétes, vagy attól lényegesen különbözik, előáll az alternatív vallásosság. Itt a *valláspszichológia* területén járunk. Az alternatív vallásosság keletkezésének harmadik eredője – s ma erről lesz szó – amikor külső tényezők hatására alakul ki a régi vallásosságnak valamilyen új formája, akár csak kegyességi különbségként a régin belül, akár a régitől elkülönülő, annak egy részletét a központba he-

lyező szektaként, akár önálló szervezetet, kultuszt és tanrendszert létrehozó új vallásként. Itt a *vallásszociológia* területén járunk, amihez egyebek között etnikai, szociális és kulturális tényezők tartoznak, amint azt Max *Weber* tanította.

A következőkben arról kívánunk beszélni, hogy milyen módon váltottak ki alternatív vallásosságot az I. századi keresztyénségben az említett tényezők. A példákat az ÚSz-ból és az őskeresztyénséget körülvevő zsidó, illetve antik-hellén világból vesszük.

Etnikai tényezők

Az ókori zsidóságban nép és vallás elválaszthatatlanul egybeforrt. Ha szórványosan előfordult az apostasia, hitehagyás, akkor az érintett mind népét, mind vallását megtagadta. Nem lehetett a zsidó népet úgy elhagyni, hogy valaki ugyanakkor zsidó vallását megtartotta, s megfordítva, olyan személyről sem tudunk, aki a zsidó néphez úgy akart tartozni, hogy elhagyta a zsidó vallást. A zsidó valláson belül természetesen helye volt az alternatíváknak. Gondoljunk pl. arra a nem jelentéktelen különbségre, ami a Kr. előtti és utáni századforduló idején élt Hillél rabbi rigorózus Tóra hűsége és az alexandriai zsidó filozófus Philo nagyvonalú, a hellenista kultúrához igazodó szinkretisztikus Tóra-magyarázatai között volt. Tudnivaló, hogy az I. századi zsidóság világmissziót folytatott, a hozzá csatlakozók részben etnikai, részben vallási értelemben váltak zsidóvá. Itt is volt ugyanis alternatíva: az istenfélők (*eüsebeioi*) nem vállalták a circumcisiót és a mózesi ceremóniális-rituális rendelkezések megtartását, de vállalták a monoteizmust, a szigorú zsidó etikát és látogatták szombatoként a zsinagógiai istentiszteleteket. Ők etnikailag nem váltak zsidókká. Velük szemben a prozelitusok (= „Odajárultak”) olyan nem zsidó ere-

* Alternatív vallásosság régen és ma (Magyar Vallástudományi Társulat konferenciája, 1992. október 5-7)

detű emberek voltak, akik körülmetélkedtek és felvették az ún. prozelitabemerítést vagy keresztséget, azaz csatlakoztak a zsidó valláshoz és néphez.

Merőben új helyzet állott elő, amikor – szociológiai-ig nézve – a zsidóságon belüli megújulási mozgalomnak indult keresztyénség a nem zsidók között is terjedni kezdett és tisztázni kellett, hogy a hozzá csatlakozóktól megköveteli-e a teljes zsidó tradíció továbbvitelét. Más szóval: zsidóvá kell-e válnia annak, aki keresztyén kíván lenni? Az elméleti-teológiai és gyakorlati-egyházzsociológiai felelet nem volt egyszerű. Fejlődésről beszélhetünk, melynek során a zsidóságon belül az első keresztyén gyülekezet tagjait előbb egy külön „út” követőinek (ApCsel 9,2), majd „felekezetnek” (*hairesis*-nek), sőt a „názáretiek felekezetének” (ApCsel 24,5.14) hívták. A *hairesis* szó még nem volt a későbbi heretikus-eretnek kifejezéssel egyértelmű, inkább jól megkülönböztethető, alternatív vallásosságon alapuló kegyességi irányt jelölt, a zsidóságon belül. Hiszen ezt a szót használta Flavius Josephus is a különféle zsidó vallási irányok jelölésére. Végül eljutott a keresztyén zsidóság vagy zsidókeresztyénség oda, hogy bekövetkezett a szakítás a zsidó vallással. Megszületett a zsidókból és pogányokból alakult ógyház, melyben egyre jobban nőtt a szír-görög-latin és egyéb népek szerepe.

Mivel az ApCsel 24,5-ben Pál apostolt vádolták Felix proconsul előtt azzal, hogy ő akarja államilag és vallásilag veszélyes módon kettészakítani a Római Birodalom zsidóságát, ezért vizsgáljuk meg illusztrációként azt, hogy miként dolgozta föl Pál teológiai-ig a keresztyénség, mint a zsidóság alternatívája kérdését. Az általa megfogalmazott első modell a *párhuzam*. Zsidóság és keresztyénség az antik társadalomban egyaránt képviselte a monotheizmust és a közösségi szolidaritást. A Galata levélben Pál a két vallást testvéreknek, igaz, rossz testvéreknek nevezi allegórikusan, Izsák és Ismael példáján (Gal 4,21-31). A Róm 9-11-ben felállított párhuzam Izráelt és az egyházat a szelíd és vad olajfa, a megbotlott, de majd a jövőben felkelő és a már célbajutott futók, valamint a hiányt szenvedők és a bőséget nyertek kölcsönösségének ellentétébe állítja. A másik modell a *partikularitás és univerzalitás* ellentéte. Már W. Bousset „univerzálissá lett diaspora zsidóságnak” nevezte a keresztyénséget. Arra gondolt, hogy a keresztyénség nem alkalmazott etnikai korlátokat missziója során, hanem a csatlakozást mindennépnek lehetővé tette és csak hitbéli-erkölcsi, nem pedig etnikai-kulturális feltételeket szabott a belépőknek. Vallásszociológiailag Bousset-nek igaza volt, ha teológiailag már kevésbé is. Amikor Pál ezt a keresztyén univerzalitást több helyen kifejezi, az egyik helyen, Róm 9,25-ben ószövetségi próféciaira (Hós 2,25) hivatkozik: „A népet, amely nem az én népem, hívom az én népemnek”. A görög szöveg – követeve a héber eredetit – itt az etnos-ok laos-zá tételét, azaz az isteni szövetséghez eddig nem tartozó népeknek a szövetségbe tagolását fejezi ki. Mi más a népek csatlakozása Izráel hitéhez – anélkül, hogy azoknak zsidókká kellene válniuk –, ha nem az alternatív vallásosság legfonto-

sabb etnikai vonatkozása az I. sz. keresztyénsége történetében? Az első keresztyén zsinat Jeruzsálemben ezt foglalta határozatba (ApCsel 15,22-29).

Szociális vonatkozások

A figyelmes evangélium-tanulmányozó rájöhet arra, hogy szociális tekintetben Jézus mozgalmához kétféleképpen lehetett csatlakozni. A radikálisabb alternatíva volt a szószertinti Jézus-követés, az „add el minden vagyonodat, oszd szét a szegényeknek ... és jer, kövess engem” (Lk 18,22) útja. Ezt G. Theissen, az ÚSz szociológiájával foglalkozó műveiben „*vándorkarizmatikus*” útnak nevezi, hiszen a család, az otthon és a vagyon elhagyása előzte meg. A „karizmatikus” szó itt a prófétai-pneumatikus életmódra utal, – a „vándor” jelző pedig a szociális kiszolgáltatottságra, másokra utaltságra. Nevezhetnénk őket vándormisszionáriusoknak is. A kevésbé radikális alternatíva a *szimpatizánsok* csoportja, akik megmaradtak addigi szociális kötődésükben, de támogatták Jézus mozgalmát, majd az ósegyház vándormisszionáriusait. Az evangéliumok szerint ilyenek voltak Zákeus, a megtért vámszedő, vagy egy kis csoport galileai asszony (Lk 19,1-10; Mk 15,40-41; 16,1).

Most mégsem erről az igen fontos, szociális vonatkozású alternatíváról, hanem egy sokkal kevésbé ismertről, ti. a JnEv s az ún. Jánosi Kör, vagyis a János evangéliuma mögött lévő keresztyén közösség körében fellelhető szociális rétegek és azok vallásos változatairól legyen szó.

Feltűnő, hogy JnEv II. fele *három utódját* említi Jézusnak. A 13-17. fejezetekben ez az utód a *Paraklétosz*, mégpedig a „másik” Paraklétosz, miután Jézus volt az „első”. A Paraklétosz szellemi valóság, maga a Szentlélek. Ő vezeti majd hitbéli és erkölcsi dolgokban a tanítványokat, ha Jézus már nem lesz köztük testileg. Ez a gyülekezet tagjainak függetlenséget ad másoktól, még az apostoli tekintélytől is, hiszen ez szociológiailag „bensőből vezérelt”, autonóm egyháztagokat feltételez. Tudni kell, hogy a jánosi gyülekezet egy része a magasabb társadalmi körökből került ki. Ennek valóságát több tény bizonyítja: az itt szereplő Nikodémus és Arimathiai József vezető emberek a zsidó társadalomban, a „szeretett tanítvány” ismerős a főpappal (19,27); az evangéliumban szereplő hét csoda közül 3 (kánai menyegző, királyi ember fiának meggyógyítása, Lázár feltámasztása: Jn 2,1-10; 4,16-54; 11,1-44) kimondottan jómódú környezetben játszódik le. Az evangéliumra bizonyos esoterikus légkör jellemző, melyhez hellenista műveltségre is szükség volt. Az ebből a rétegből kikerülő keresztyénekre fejlett, de néhol doketista eretnekséggel vádolt krisztológia, spirituális sákramentumtan, a hívek és az esetleges egyházi vezetők közti tekintélykülönbség minimalizálása vagy nullifikálása volt jellemző.

JnEv húsvéti történetében (20-21. feje.) viszont Péter a főszereplő. Ő lép be először a nyitott sírba, ő kapja a Feltámadott-tól a pásztori vagyis egyházvezetési feladatot (20,5; 21,15-17). Péter tehát tekintélyelvű egyházi vezető, akinek orthodox-egyházi krisztológiája a praexistencia gondolatát még

nem tartalmazza (6,69) és meglehetősen materiális-automatikus sákramentum tana van, ami a 13,6-10-ben bizonyos szelíd bírálóknak is ki van téve. Péter személye és tevékenysége a JnEv-ben a szinoptikus vonal, az orthodox egyház vonala.

A passiótörténetben (18-19. fejelet) a „szeretett tanítvány” a főszereplő. Történetileg nincs eldöntve, hogy itt konkrét személyről vagy ideáltípusról van-e szó. Szociológiailag nézve itt az ev. szerzője, szerzői köre szólal meg abból a célból, hogy a Paraklétosz és a Péter vonalat, tehát a művelt-jómódú szűkebb kört és az egyszerűbb, de az egyház többi részével erősebb kapcsolatban lévő nagyobb csoportot egybetartsa. Itt tehát az alternatívák közt egyensúlyt teremtő, a két csoport közös vonásait hangsúlyozó vélemény szólal meg. Hogy ez a hang nem volt hiábavaló, bizonyítják a Jánosi Kör későbbi sorsát tükröző szavak az 1Jn 2,18-19; 4,1-6-ban, melyek a jánosi gyülekezetben bekövetkező szakadásról számolnak be. De talán erre a szakadásra utal már a Jn 6,60-66 is, ahol csak a 12 marad Jézussal, a többiek elhagyják Őt.

Mindebből láthatjuk, hogy a szociális tényezők nemcsak a vagyoni különbségekből adódó vallási alternatívákat teremtették meg (valóságos vagy önként vállalt szegénység, felelősen kezelt gazdagság stb.), hanem dogmatikai és egyházszerkezeti különbségek létrejöttében is szerepet játszhattak.

Kulturális vonatkozások

A pogánykeresztyén városi gyülekezetek kulturális tagozódására utal az 1Kor 1,26: „nem sokan vannak köztetek test szerint bölcssek”. Korinthusban, ebben a háborús és természeti katasztrófák miatt csaknem teljesen elpusztult, majd veteránok telepítésével újraalakult kikötő és kereskedelmi városban kevesen voltak a műveltek. A keresztyén gyülekezetben létezett egy, az *írásbeliség kultúrájában* élő szűkebb és egy *szóbeli kultúrában* élő nagyobb létszámú csoport.

Ez a műveltségbeli-kulturális rétegződés létrehozta itt a keresztyén vallás alternatíváit. Az egyik a görög Ószövetség, a LXX olvasását és magyarázatát tartotta fontosnak az istentiszteleteken, a másik viszont erre, iskolázatlansága következtében képtelen lévén, inkább a spontán, sőt tudattalan nyelvi reakciónak tekinthető *glosszolália* (nyelveken szólás) jelenségével próbálta helyzetét kompenzálni. Ennek a kérdésnek Pál apostol két fejezetet szentel – a 12. és a 14.-et – az 1Kor-ban.

Mi volt a glosszolália? Lingvisztikai értelemben para-nyelv, melyben a fonetikus struktúra mellett hiányzik a szemantikai tartalom. Olyan vallásos ihletű beszéd, a prófécia vagy az imádság műfajában, amely kicsúszott a tudat ellenőrzése alól, s a kívülálló megfigyelőknek érthetetlennek, rosszabb esetben őrjöngésnek tűnt (1Kor 14,23), de annak magának,

aki így beszélt, annak „építésére”, azaz nélkülözhetetlen vallásos élményére szolgált. Ennek a jelenségnek természetesen megvoltak a maga zsidó és hellenista előzményei és párhuzamai a prófétai inspirációban, apokaliptikus elragadtatásban, a Dionysos kultuszban, ugyanakkor több ponton eltért azoktól. Vallásszociológiailag nézve a glosszolália képessége az egyénnek öntudatot adott, hiszen ezt mindenki isteni kegyelmi ajándéknak fogta fel a keresztyén gyülekezetben. A véleménykülönbség csupán az adomány értékelésében mutatkozott meg. Ugyanakkor a glosszolália csoportöntudatot is adott mindazoknak, akik arra képesek voltak. A csoportöntudat pedig a gyülekezet ezen képességgel nem bíró részével szemben fokozta összetartozásukat és értékérzetüket. Hasonló jelenségek figyelhetők meg ma Dél-Amerikában az ottani, futótűzként terjedő pünkösdistá mozgalomban, mely ugyanakkor a kevéssé iskolázott társadalmi rétegekben terjed.

Pál apostol elismeri, hogy a glosszolália képessége a Szentlélektől van. De először betagozza a Szentlélek egyéb adományai értékrendjébe, s e rendben az utolsó helyre teszi. Az értékrend felállításánál az a szempontja, hogy ez az ajándék szolgál legkevésbé a közösség épülésére. Másodszor az apostol antropológiailag integrálja a glosszoláliát. Azt mondja, hogy ebben a beszédben csak a léleknek van szerepe, az értelem (=nous) gyümölcstelen marad. Ezzel szemben pl. az igehirdetést végző próféta mind lelkét, mind pedig értelmét használja, ezért válik mindenki előtt érthetővé. Végül gyakorlati-liturgiai utasítást ad: a nyilvános istentiszteleten csak úgy engedhető meg a glosszolália, ha van, aki megmagyarázza azt érthető szavakkal, amit az elragadtatott glosszoláliában beszélő személyek mondtak, s az ilyenek száma is 2 vagy legfeljebb 3 legyen egy-egy összejövetelen, míg prófétálni, azaz prédikálni akár mindenkinek szabad (1Kor 14,27-29).

* * *

Összefoglalás. Az I. sz.-i keresztyénségben az alternatív vallásosság etnikai, szociális és kulturális vonatkozásai egyaránt megtalálhatók. Ez a keresztyénség – akárcsak maga az Újszövetség – sokkal színesebb-változatosabb volt, mint azt általában gondolják. Az alternatív vallásosság mindig válasz volt az egyoldalú vallásosság kihívására. A legnagyobb teológusok azonban igyekeztek az alternatívák követőit együtt tartani, vagy az elkülönülés után egymással megbékíteni. Mivel az I. sz.-i etnikai, szociális és kulturális vonatkozások, valamilyen mértékben napjainkban is szerepet játszanak a vallások életében, ezért tanulmányozásuk analógiák, normák és törvényszerűségek felfedezésével ajándékozhat meg bennünket.

Bolyki János

Milyen értelemben érvénytelen a törvény Ef 2,15 szerint?

1. Bevezetés

Tudományos körökben egyre több olyan tanulmány jelenik meg, mely megkérdőjelezi az Újszövetség teológiájának egységét. A viták főként néhány nehezen magyarázható bibliai textus körül folynak. Nagyon sok függ attól, hogy ki hogyan exegetálja e nehéz textusokat. A kutatók módszere rendszerint a következő: megvizsgálják a rendelkezésre álló dokumentumok apró részleteit, ezekre építve felállítanak egy egységes képet, majd visszatérnek a részletkérdésekre, hogy immár az egész kép alapján még jobban megérthessék azokat. Azután mindezt újra meg újra meg kell ismételni, hogy az egységes kép minél pontosabb legyen. A jelen dolgozat is egy szerény jelzés kíván lenni arra, hogy ezt a magyarázó, megértő folyamatot soha nem szabad abbahagyni. Nem szabad változtathatalanná rögzíteni a Bibliáról kialakult képünket még akkor sem, ha azt olyan sokan vallják, hogy szinte konszenzusnak is tekinthető.

Súlyos kihívás az újszövetségi teológia egységével szemben, ha be lehet bizonyítani azt, hogy az Újszövetségen belül egymással kibékíthetetlen ellentétben álló nézetek, „teológiák” vannak. Ennek egy példája lehet az a kérdés: milyen a kapcsolat „evangélium és törvény” között az Újszövetségben. Tudósok rámutatnak olyan textusokra, melyek szerint a korai keresztény közösségben egymásnak ellentmondó nézetek uralkodtak afelől, hogy milyen értelemben érvényes az Ószövetség a keresztények számára. Némely tudós szerint a korai keresztények egy része azt vallotta, hogy számukra az Ószövetség nem érvényes többé. Ilyen érveként szoktak például Ef 2,15-re hivatkozni. Ha bebizonyítható, hogy e vers szerint az ószövetségi törvény érvénytelen, akkor ez kibékíthetetlen ellentétben áll például Mt 5,17-tel, ahol a Hegyi Beszédben Jézus szavaként ezt olvassuk: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a törvényt vagy a próféták tanítását. Nem azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem, hanem hogy betöltssem azokat”.

Vizsgáljuk meg tehát ismét friss nyitottsággal a kérdést: Milyen értelemben érvénytelen a törvény Ef 2,15 szerint?

Arra, hogy ez a vers milyen nehezen magyarázható, példa mindjárt az is, hogy mi volt a sorsa különböző fordításainkban. A revidált „Károli” így fordította a vers számunkra döntő első felét: „Az ellenségeskedést az Ó testében, a parancsolatoknak tételekben való törvényét eltörölve”. Újfordítású Biblia javított kiadása ezt írja: „miután a tételes parancsolatokból álló törvényt érvénytelenné tette”. Érezzük a különbséget: Károli fordításában nem az egész törvény, hanem annak valamilyen fajtája, része töröltetett el. Az Újfordítású Biblia első kiadása szerint az egész törvény érvénytelen. Ez utóbinak a javított kiadása ismét Károli értelmezéséhez

áll közelebb. E dolgozat is azt szeretné alátámasztani, hogy érdemes volt bírkózni a textussal, s nem feladni a küzdelmet, mert valóban nem az egész törvény lett érvénytelenné e vers szerint. Károli jól érezte ezt, s így helyes döntés volt „javítani” az Újfordítású Biblián e helyen.

2. Az Efézusi levél szerzőségének kérdése

E sokat vitatott kérdés eldöntésére nem vállalkozhatunk e helyen. Témánk szempontjából most ez nem is lényeges a következők miatt. A tudósok egy csoportja szerint az Efézusi levelet Pál apostol egy tanítványa írta.¹ Mások fenntartják a hagyományos álláspontot, mely szerint maga Pál apostol a levél szerzője.² Jelen kérdésünk szempontjából mindenképpen jogos eljárás más páli levelekből is méríteni összehasonlítás céljából, mert ez a „Pál tanítványa” elmélet esetén is hozhat gyümölcsöket. A szerzőség kérdés nyitvahagyásának jelzésére e dolgozatban a „levél szerzője” kifejezést használjuk.

3. Ef 2,15 közvetlen környezete: 14-18. versek

Ef 2,15 egy hosszú mondat része: a 14-16. versek egy mondatot alkotnak. Bár egyes kutatók megkísérelnek eredeti forrás-törödékeket elkülöníteni, Schnackenburg szerint a bonyolult mondat a levél szerzőjének alkotása.³ A 17. v. két Ézsaiás-versre tartalmaz utalást: 52,7 és 57,19-re. A „mi” stílus a 14. és a 18. versekben elkülöníti e szakaszt a 13. és 19. versek „ti” stílusától. Az önmagában egységes 14-18. versek fő témája: „Ő a mi békességünk”.⁴

E szakaszra jellemző, hogy egyes fogalmakat megemlít, de teológiailag nem fejt ki a szerző, pl.: fal, ellenségeskedés, békesség, test, kereszt. Az is nehezíti e rész magyarázatát, hogy néhány szó csak itt fordul elő a levélben, pl. a törvényre alkalmazott hármas kifejezésből kettő: *nomos*, törvény, – *dogma*, tétel. Emelítésre méltó, hogy a szakasz háterére vonatkozóan többféle feltételezés született. Itt most csak Schlier tézisére utalunk, aki szerint eredetileg zsidó anyagot gnosztikus csoportok használtak fel. Ez főként a fal, két nemzetség, ellenségeskedés kifejezésekre vonatkozik. Az Ef levél szerzője „gnosztikus judaizmus” ellen harcolt itt.⁵ Mivel Schlier maga is elismeri, hogy az általa felhozott rabbinikus és gnosztikus irodalmi párhuzamok dokumentumai későbbiek az Újszövetségnél, itt nem vizsgálhatjuk meg, mennyiben vehette a levél szerzője e gondolatokat a fenti forrásokból. Szerintünk a szakasz Schlier hipotézise nélkül is megmagyarázható.

Bár láttuk, hogy a 14-18. versek egy önálló egységet alkotnak, azt is láthatjuk, hogy e szakasz jól beleillik a szöveggörnyezetbe. Szakaszunk főbb szavai vagy témái megtalálhatók az azt megelőző ill. követő versekben is, pl.: test (11.v.), távol és közel (13.v.), vér (13.v.),

nem idegenek (19.v.), Lélek (22.v.). Azt is jegyezzük meg, hogy bár Jézus neve nem fordul elő szakaszunkban, a minduntalan visszatérő egyes szám harmadik személy (ő, önmaga) verseinkben a 13. versbeli „Krisztus”-ra utal vissza. Az eddigieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a választékos szókincsű és jól szerkesztett 14-18. versek szerves részét alkotják a fejezetnek. Ha ez így van, akkor érdemes megvizsgálnunk e szakasz szövegkörnyezetét a célból, hogy jobban megérthessük a számunkra fontos 15. verset.

4. A megelőző szakasz: Ef 2,11-13 jelentősége

A 11. versben a levél olvasóinak megszólítása ez: pogányok. Össze kell hasonlítaniuk múltbeli helyzetüket a jelenükkel. A múltban távol voltak Istentől, a jelenben közel vannak Hozzá (13.v.). Az ellentét kifejezésének hátterében minden valószínűség szerint Ézs 57,19 áll, amely versre Ef 2,17 is utal. Érdekes, hogy az Ézsaiás-szakaszban a távoliak és a közeliiek egyaránt izraeliták. Valószínűleg a diaszporában és a Jeruzsálemben levő zsidókat szólítja meg a próféta. Nincs szó arról sem, hogy a távoliakból közelvalók lennének (amit pedig Ef 2,13 kifejez). Mind a távoliak mind a közelvalók vétkeztek (Ézs 57,17), de Isten most békeséget kínál nekik.

Schlier megjegyzi, hogy a midrásban találhatunk utalást arra, hogy a zsidó írásmagyarázat Ézs 57,19-et a nem-izraeliták és az izraeliták közötti különbségre alkalmazta, pl. a gibeoniták is „távolvalók”.⁶ *Robinson* 5Móz 4,7-re hívja fel a figyelmet: „Mert melyik nagy nemzethez vannak olyan közel az istenei, mint mihozzánk a mi Istenünk, az ÚR, valahányszor kiáltunk hozzá?!”⁷ Ehhez hozzátehetjük, hogy ugyanebben a szövegkörnyezetben a törvényre is olyan összefüggésben történi utalás, hogy Izrael kitüntetettnek érezheti magát a népek között, mert van törvénye (5Móz 4,8). Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy az Ef levél szerzője egy olyan egyházzal ír, ahol zsidókból és pogányokból lett keresztyének vannak együtt. Megtértek bűneikből (lásd Ézs 57,15), és most közel vannak Istenhez.

Ef 2,15 megértése szempontjából nagy jelentősége van annak, hogy a pogányok múltja a zsidók kiváltságaival való összehasonlításban szerepel. Ebben az összehasonlításban a zsidók kiváltságai olyan pozitívumok, amelyek hiányoztak a pogányokból, mielőtt Krisztushoz tértek (12.v.). Mintha Ef írója ezt mondaná: „Nézzétek, mit mulasztottatok azáltal, hogy nem tartoztatok a választott néphez!” *Robinson* ezt így fejezi ki: „Egyedül a zsidó ember volt közel Istenhez. Ebből az következtetett, hogy közel lenni a zsidósághoz annyit jelentett, mint közel lenni Istenhez”.⁸

E felfogás ellen Schlier azzal érvel, hogy a törvény nem szerepel a 12. versben a zsidók kiváltságai között.⁹ Helyesen válaszol erre Schnackenburg, amikor Róma 9,4-re utal, ahol egy az ittenihez hasonló listában a törvény is szerepel a zsidóság kiváltságai között.¹⁰ A 12. vers tehát egy pozitív érv a levél írója kezében: a pogányok sajnálhatják, hogy Krisztushoz térésük előtt nélkülözték ezeket az ajándékokat.

Mivel már megmutattuk, hogy a levél e fejezete egy-

széges, így nyilván a 12. vers sem szándék nélkül áll itt. Szerepe csak ez lehet: a pogányok azáltal, hogy Krisztushoz tértek részt kapnak a zsidóság ószövetségi kiváltságaiból. A zsidók közül itt az Ézs 57,19 fényében azokról van szó, akik megtértek bűneikből, s a pogányokból lett keresztyénekként együtt közel vannak Istenhez. Tehát zsidó-keresztyének, mint maga a levél írója is. Schnackenburg helyesen foglalja össze szakaszunk témáját: „helyes kapcsolat, egység az egyházon belül a zsidókból és a pogányokból lett keresztyének között”.¹¹

Lássuk tehát a 12. vers alapján: mik azok a kiváltságok, amiket zsidó- és pogány-keresztyének együtt élvezhetnek? Először is Krisztus: az Ószövetségben megígért Messiás. Azután közösség: amint az Izrael népe számára sokat jelentett az összetartozás, a kiválasztottság, úgy a keresztyén gyülekezet is egy nagy népet kell hogy alkosson: a választottak közösségét. Az „ígéret szövetségei” kifejezés, így többesszám-ban, itt az Ószövetségen belüli több szövetségre utal: például a Noéval, Abrahámmal, Mózesrel kötött szövetségekre. Az is jelentős lehet itt, hogy már maga az „Ószövetség” szól az új szövetségről (Jer 31,31). A reménység nyilván az örökéletbe vetett hit, ami szintén már az Ószövetség lapjain is megtalálható, a feltámadás-hit kifejezéseivel együtt. Mindezt összefoglalóan: Isten, tehát az Izrael által vallott egyetlen igaz Úr Istennel való kapcsolat is immár az övék lehet. Ez a kapcsolat arra épül, amilyenek magát az egy Isten kijelentette.

Vizsgálódásunk eddigi részeit összefoglalva megállapíthatjuk: a szövegkörnyezet nem azt sugallja, hogy az ószövetségi törvény egésze érvénytelen lenne. Vegyük immár szemügyre a 15. versnek a törvényre vonatkozó kifejezéseit!

5. „A parancsolatoknak tételekben való törvénye” (Károli)

A görög szövegben a hármas kifejezés (*ton nomon ton entolon en dogmasin*) a következő nyelvtani rendben áll: a legáltalánosabb kifejezés a törvényre, *nomos*, egyes számban, – *entolé*, parancsolat, többes szám birtokos esetben, – *dogma*, tétel, rendelet, többes szám részes esetben a „-ben” prepozícióval: „törvénye a parancsolatoknak tételekben”. A tudósok véleménye megoszlik arról, hogy nem pleonazmusról van-e itt szó, tehát nem ugyanazt az egy dolgot mondja-e a szerző három kifejezéssel. *Lincoln* pleonazmust lát itt, s azzal érvel, hogy „a hosszadalmas formula... az Ef levél egyik jellegzetessége”.¹² *Mitton* ezzel szemben a következőképpen írja körül a kifejezést: „A Mózesi Törvény széleskörű parancsolatokat tartalmazott (mint pl. a Tíz Parancsolat), és ezeket számtalan precíz szabályban fejtették ki (ez volt a farizeusok szóbeli hagyományanyaga)”.¹³ Meg kell jegyeznünk, hogy bár a levél szerzője valóban sokszor használ szinonimákat és hosszú szókapcsolatokat, nem találtunk nála egyetlen olyan esetet sem, ahol az ittenivel azonos nyelvtani szerkezetben pleonazmusról lenne szó. Minden ilyen esetben elmondható, hogy a szerkezet együttes értelme több, más, mint alkotó-elemeié külön-külön (lásd pl. 1,17, 2,7, 4,19, 5,26).

A kifejezés megértését nehezíti az a körülmény, hogy nem találunk hozzá közvetlenül hasonlót sem az Újszövetségben, sem a *Septuaginta*-ban, sem Philónnál, sem Josephus-nál. E helyeken nem szerepel a „parancsolatok törvénye” kifejezés sem. Dán 3,29-ben (*Septuaginta*) a két szó fordított sorrendben van összekapcsolva birtokos szerkezettel.

Dogma, tétel, nem szerepel a Mózes Öt Könyvében. Későbbi iratokban (IV.Makk, Dániel Theodotion ford., Philó, Josephus) gyakran szerepel uralkodó által kiadott rendelet értelmében. Érdekes, hogy ugyanilyen értelemben szerepel az Újszövetségben is: Luk 2,1, ApCsel 17,7, Zsid 11,23 – ez utóbbi helyen szövegvariánsban. A *dogma* a Mózesi Törvényre utal azonban a következő helyeken: III.Makk 1,3, Philó *Gig* 52 és *Leg All* 1,54, Josephus *C Ap* 1,42. Így – a ritka előfordulás ellenére – a kifejezés ismert lehetett az Ef levél írója számára is olyan értelemben, mely kapcsolatos a Mózesi Törvénnyel.

Fontos megjegyeznünk, hogy a levél szerzője használja az *entolé* kifejezést egy másik helyen is. Ef 6,2-ben egyértelműen pozitív értelemben hivatkozik a Tíz Parancsolat egyikére, ezzel támasztva alá parainéitikus útmutatását: „Tiszteld apádat és anyádat: ez az első parancsolat, amelyhez ígéret fűződik...”

Mivel a hármaskifejezést nem tudjuk párhuzamból megvilágítani, egyetlen megoldási lehetőségünk a szöveggörnyezetre való utalás marad.

6. „Érvénytelenné tesz, eltöröl” (*katargeo*)

Schnackenburg megjegyzi, hogy e kifejezést Pál apostol soha nem használja magára a törvényre vonatkoztatva, hanem csak arra a hatásra, amit a törvény a még meg nem váltott emberre gyakorol (pl. Róma 7,5köv.).¹⁴ Róma 3,31 is egy fontos kontextus: „Érvénytelenné tesszük tehát a törvényt a hit által? Szó sincs róla! Sőt inkább érvényt szerünk a törvénynek”. Róma 7,22 és 13,8-10 szintén pozitív értelemben szól a törvényről. E versek alapján M. Barth megjegyzi: nem valószínű, hogy Ef 2,15 azt jelentené, hogy „érvénytelen az a kijelentés, amit Isten Mózesnek adott a Sínai hegyen”.¹⁵ Westcott szerint a törvény „be lett töltve és így valami szélesebb és mélyebb (körbe) lett bevonva”.¹⁶ Ennek alátámasztására 1Kor 13,11-re utal, ahol *katargeo* olyan értelemben jelent „elhagyást”, amint egy gyermek fenőtté nőve elhagyja a gyermeki dolgokat. A felnőttnél benne van a gyermek, de átalakult formában.

Szólnunk kell a potenciális ellenérvekről is. 2Kor 3,7 szerint Mózes arcának dicsősége „múló” *katargoumenén*. A 11. versben a szó semleges nemben szerepel minden kifejtés nélkül: „a múlandó”. A szöveggörnyezet alapján a betű szolgálatáról lehet itt szó, ami pedig összefügg a Mózesi Törvénnyel. E részt itt nem exegetálhatjuk. Annyit azonban megjegyezhetünk, hogy a 11. versben egy olyan összehasonlításról van szó, melyben a „múlandó” is dicsőséges, de van ami nála dicsőségesebb.

Végezetül Róma 10,4-re kell még röviden utalnunk (bár ott nem szerepel *katargeo*). Sokak szerint a *telos* ott negatív értelemben szerepel: „vége van” a törvény-

nek. Mi ez esetben is a javított Újfordítású Bibliánkkal értünk egyet: „a törvény végcélja Krisztus”.¹⁷

7. Milyen értelemben érvénytelen a törvény Ef 2,15 szerint?

Az Újszövetség kutatói körében elterjedt felfogásokat a következő típusokban foglalhatjuk össze.

1. Vannak, akik szerint Ef 2,15-ben a törvény a teljes Mózesi Törvényt jelenti. *Abbot az International Critical Commentary* első sorozatában e felfogást képviselte.¹⁸ A közelmúltban Lincoln is emellett érvel így: „annak érdekében, hogy Krisztus legyőzze a megosztottságot, e megosztottság okával kell megbírkóznia: magával a törvénnyel”.¹⁹ Erre azonban azt kell felelnünk, amit már fentebb tárgyaltunk: nem az egész törvény okozott megosztottságot a zsidók és nem-zsidók között. Így nem valószínű, hogy az egész törvényt érvénytelenné tenné Krisztus.

2. *Macpherson* e nézettel szemben azt képviselte, hogy csak a „ceremoniális törvény” válik érvénytelenné Ef 2,15 szerint. Egyszerű, de találó érve szerint: „Ha az apostol a törvényről teljes általánosságban akart volna beszélni, akkor egyszerűen törvényt írt volna...”²⁰

Több tudós, aki e nézet mellett foglal állást, különböző kifejezésekkel írja le, hogy mi minden tartozik a ceremoniális törvények közé. Schnackenburg a körülmetélkedést, a tisztálkodási törvényeket és az étkezéssel kapcsolatos törvényeket említi.²¹ Mitton ezeket kiegészítve utal az állatok levágásával kapcsolatos módszerekre és a szombatnapi viselkedési szabályokra.²² Robinson szerint Ef 2,15 és Kol 2,14köv. között „nyelvi párhuzamosság” figyelhető meg. Kol 2,14 említi a görög *dogma* kifejezést. Kol 2,20 ugyanezt a fogalmat igei formában használja. Erre utalva Robison megjegyzi, hogy Ef szerzője mintha ezt kérdezné „azoktól, akik vissza akartak térni a külsőséges tiltások egy módosított rendszeréhez: Miért terhelitek magatokat kötöttségekkel?” A Kol levél szerint e kötöttségekre ilyen rendelkezések lehetnek példák: „Ne nyúlj hozzá, ne ízleld meg, ne is érintsd!” (2,21).²³

M. Barth említi összefoglalóan még két olyan magyarázatot, melyet kutatók képviselnek:²⁴

3. „Ef 2,15 talán kizárólag olyan rabbinikus tanításokra utal, melyek védőfalként, „kerítésként” vették körül a törvényt Izrael Bibliájának kialakulása után”.

4. Ef 2,15 hármaskifejezése a törvényre „talán azt a célt szolgálja, hogy azonosítsa a törvényt egyfajta halálos ítélettel. Ebben az esetben a törvénynek csak egy különleges funkciója válik érvénytelenné: az a szerepe, hogy növeli a bűn ismeretét, és átkot és halált mér ítéletként az emberre”.

8. Végkövetkeztetés

Láttuk, hogy nem találtunk párhuzamos esetet a törvény ilyen hármaskapcsolattal történő leírására. Valószínű, hogy az írónak oka volt ezt a kifejezést használnia, s jelentősége van annak, hogy nem egyszerűen „törvényt” írt. Ef 2,15-öt csak akkor érthetjük

meg, ha a szövegekörnyezetet hívjuk segítségül. Ez alapján valószínű, hogy a törvénynek csak olyan részei váltak érvénytelenné, melyek lehetetlenné tették, hogy zsidók és pogányok egy közösséget alkossanak.

Így, ezt az általános útmutatást tartva szem előtt, mi elvetjük a fenti javaslatok közül az elsőt: szerintünk nem az egész törvény lett érvénytelenné Ef 2,15 szerint. A második és harmadik javaslattal egyetértünk, de szerintünk nem kell egyiket sem kizárólagossá tenni: mindezen értelemben eltöröltetett a „törvény”, s nem áll immár a zsidóból és pogányból lett keresztyének közé.

A negyedik javaslat nehezen hozható kapcsolatba Ef 2,15 e dolgozatban képviselt értelmével, hiszen a törvény elítél mindenkit, aki nem a törvény szerint él, akár zsidó, akár nem zsidó. Talán az lehet itt a választófal jellege a törvénynek zsidó és nem-zsidó között, hogy a törvényt betartani igyekvő zsidó embernél többet vétkezett a törvényt nem ismerő pogány. E negyedik magyarázatban e dolgozat szempontjából inkább maga az a tény a döntő, hogy ez is egy olyan értelmezés, mely szerint nem az egész törvény, hanem annak csak egy funkciója lett érvénytelenné. Fontos kiegészítésnek tartjuk, hogy ezen összefüggésben Krisztus megváltói munkájára utaljunk, mert az nem vesztette érvényét, hogy a törvény elítéli a bűnt. Csak akkor nem érvényes az emberre a törvény átka, ha elfogadja, hogy a törvény átkát Jézus Krisztus vette magára a Benne hívők helyett (v.ö. Gal 3,13). E hitben is egyik a zsidóból és pogányból lett keresztyének.

Mindehhez végezetül annyit tegyünk hozzá, hogy Ef 2,15 elfogadása nem lehetett könnyű sem a zsidóból lett keresztyének, sem a pogányból lett keresztyének számára. Az előbbiektől azt kívánta meg e szemlélet, hogy az egyházon belüli egység érdekében adjanak fel számukra fontos parancsolatokat. Valószínűleg voltak olyanok is közöttük, akik még sokáig ragaszkodtak pl. gyermekek körülmételéséhez. A pogányokból lett keresztyéneknek pedig meg kellett tanulniuk, hogy Krisztus Evangéliumának elfogadása után sem élhetnek teljesen „törvény nélkül”. Sok mindent tanulhatnak zsidó teestvéreiktől, az

„Őszövetségből”. Itt most Ef 2,12-re, valamint a Tíz Parancsolatra utalunk csak ismét.

E kis tanulmány remélhetőleg megmutatta, hogy Ef 2,15 szerint nem lett érvénytelenné a Mózesi Törvény egésze. E vers nem használható annak bizonyítására, hogy a korai keresztyének között lettek volna olyanok, akik az „őszövetségi” törvényt nem tartották magukra nézve érvényesnek. Ez a vers természetesen csak egy az említett vitában. Az „evangélium és törvény” kérdésköre is csak egy azon problémák között, melyek az Újszövetség egységével kapcsolatban fölmerülhetnek. E dolgozat csak jelzés kíván lenni: a Biblia fordítói és magyarázói újra meg újra vissza kell, hogy térjenek jól ismert bibliai versekhez is, azokat nyitottsággal kell ismét kutatniuk, hogy a Bibliáról kialakult tágabb nézeteink biztos alapon nyugodjanak.

Balla Péter

Jegyzetek

¹ E nézet vallja pl.: Gnllka, J.: *Der Epheserbrief*. 1982³, Freiburg-Basel-Wien: Verlag Herder – ² Pl.: Schlier, H.: *Der Brief an die Epheser: Ein Kommentar*. 1965³, Düsseldorf: Patmos-Verlag – ³ Schnackenburg, R.: *Der Brief an die Epheser*. (EKK X), 1982, Zürich: Benziger Verlag, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 107.o. – ⁴ Így pl. Schlier, i.m. 122.o., és ok más kommentátor – ⁵ I.m. 127. köv.o. – ⁶ I.m. 122.o., a midrásbeli hely: Nu R 8 (147d) – ⁷ Robinson, J.A.: *St Paul's Epistle to the Ephesians: A Revised Text and Translation with Exposition and Notes*. 1903, London: Macmillan, 61.o. – ⁸ U.o. – ⁹ I.m. 120.o. – ¹⁰ I.m. 110.o. – ¹¹ I.m. 109.o. – ¹² Lincoln, A.T.: *Ephesians*. 1990, Dallas, Texas: Word Books, 142.o. – ¹³ Mitton, C.L.: *Ephesians*. 1976, London: Oliphants, 106.o. – ¹⁴ I.m. 115.o. – ¹⁵ Barth, M.: *Ephesians: Introduction, Translation, and Commentary on Chapters 1-3*. 1984⁸, Garden City, New York: Doubleday, 287.o. – ¹⁶ Westcott, B.F.: *Saint Paul's Epistle to the Ephesians: The Greek Text with Notes and Addenda*. 1906, London: Macmillan, 37.o. – ¹⁷ Ezen értelmezés melletti részletes érvelés található a következő műben: Badenas, R.: *Christ the End of the Law: Romans 10.4 in Pauline Perspective*. 1985, Sheffield: JSOT Press – ¹⁸ Abbott, T.K.: *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistles to the Ephesians and to the Colossians*, (ICC) 1897, Edinburgh: T. & T. Clark, 64.köv.o. – Érdekességként érdemes megjegyezni, hogy E. Best professzor az ICC most készülő második sorozatában is ezt az álláspontot szándékozik képviselni, amint ezt egy beszélgetésben elmondta. – ¹⁹ I.m. 142.o. – ²⁰ Macpherson, J.: *Commentary on St. Paul's Epistle to the Ephesians*. 1892, Edinburgh: T. & T. Clark, 216.köv.o. – ²¹ I.m. 115.o. – ²² I.m. 106.o. – ²³ I.m. 64.o. – ²⁴ I.m. 288.köv.o.

A bűnbánat, kiengesztelődés szentsége az Apostoli Örmény Egyházban, Örményországban.

A keresztyén bűnbocsánat szentségének népszerűsége nem éri el azt a szintet, mely a mai világban indokolt lenne. Érthetetlen gátlások és rossz előítéletek akadályozzák azt az ünnepélyes találkozást Istennel, melyet az érett és tudatos keresztyén ember, minden ember, a lelki-testi bajoktól való szabadulással nyerhet.

Sajnos ma majdnem eszközként kezelt egyházi szolgálat fokozatosan elveszti személyes jellegét, és háttérbe szorul a Jézussal való meghitt párbeszéd lehetőségére.

Ez alkalommal nem kívánom bizonyítani, a továbbiakban elméleti úton a bűnbánat szentségének fontosságát, hanem ismertetem azt a lelkipásztori gyakorlatot, mely egy természetes állásfoglalásra és a szent hagyományra alapszik Örményországban.

Köztudott, hogy a bűnbánattal kezdődik minden ünnepség, istentisztelet alkalmával. A Szentségek vétele feltételezi az önvizsgálatot, a megméretést, az egészséges őszinteséget. Elhallgattatott olykor külföldi módon a lelkiismeretünk.

Az itt ábrázolt gyakorlat rendszeresen és buzgón hitüket gyakorló híveken kívül, mindenki számára testközelbe hozza ezt a népszerű bűnbánati eseményt. Gyakran halljuk a – „nekem nincs bűnöm” – kijelentést, de mégis látjuk, hogy ezen emberek nem gondtalanok. Valóban gátlásokkal állunk szemben a Számbavétel idején. Sok terhet viszünk magunkkal. Ebben lehet segítségünkre ez az Örményországban meglevő gyakorlat.

Fontosnak tartom, hogy nem tesznek súlyos és halálos, bocsánatos és kis bűnök között különbséget. A gyónás, bűnvallás ember és Isten között történik, és a feloldozást adó pap tanúja ennek az ünnepélyes eseménynek. Egyéni lelkivezetésre, tanácsok adására, ezen általános gyónás után lehetőség van. Lévén, hogy az együtt-ünneplésre és a bűnbánatra adott lehetőségek, ma keleten és nyugaton nem érik el a megfelelő szintet, az általános gyónás népszerűsége szembetűnő. Az önismeret és az általában elkövetett emberi hibák ismeretének hiánya, kétségbe vonja bármelyik bűnbocsánat hatékonyságát. A hívek imádságos kapcsolatát Istennel fontos tiszteletben tartani, de nem kell elhanyagolni az önnevelésre való törekvést sem. Rendszeresen, már iskolás kortól alkalmat kell adni a bűnbánatra.

A Szentlélek elleni harc nem egyértelmű, még a közömbösök részéről sem. Indokolatlan népszerűtlenséget vált ki a gyónás gyakorlata, ha az nem személyes, hanem közösségi, ünnepélyes keretben történik. Az Egyházi év során az öt főünnep alkalmával, ajánlott a Szentségekhez való közeledés, melyet a Szent Színek (Krisztus Teste és Vére) vétele zár be, azaz tesz teljessé. Erre tudatosan felkészítik a híveket, a böjti előkészítő időben. Nem népszerű a gyakori áldozás még, de ekkor komolyan megszervezik annak lehető legtisztább megünneplését. Szentmise vasárnap és ünnepnapokon van, illetve a vele egyenértékű reggeli és esti zoltározások is alkalmasak a Szentségekhez való közeledésre.

A Szent Színek vétele kizárólag a keresztség, illetve felnőttek esetén a szent gyónás után kerül kiszolgáltatásra. A keresztségben, illetve más szertartásokon is a keleti egyház ügyel a szentségek egységének, összetartozásának megőrzésére. Ez a gyakorlat mind az Ósegyház hagyományából, és a szórványközösségek életmódjából vált indokolttá.

Példaadó az, hogy az aznap miséző pap a reggeli zoltározás előtt a hívekkel együtt járul a kötelező gyónáshoz, amikor a feloldozást egy másik pap végzi. Előfordul, hogy egyedül van, akkor a feloldozást a jelenlevő hívek együttesen végzik. Ilyenkor egy kiválasztott személy rendkívüli megbízatást kap előljárójától a feloldozás szavainak felolvasására.

A gyónások ünnepélyesen a közösségben történnek, legtöbbször a Szentmise során, áldozás előtt, illetve az erre alkalmas külön helyiségekben. A feloldozást adó pap átadja az emberek által ismert gyónáshoz szükséges bűnlistát, mely minden zoltáros könyv kezdetén található. Az egyik kiválasztott hívó, több mint hatvan emberi hibát olvas fel, 10-es csoportokban. A felolvasás megszakításával minden-

kinek alkalma van az önvizsgálatra. Az egyes fejezetek végeztével a gyónó – „vétkeztem az Úr ellen”-t – mondja, melyre a feloldozó hangosan – „Irgalmazzon Neked az Úr” – választ adja.

A lelki tükör néhány perces felolvasása után következik az általános közösségi, ünnepélyes feloldozás. Ezt mindenki, aki gyónni kíván térdenállva fogadja. Ez történhet közvetlen a Szent Színek kiosztása előtt a liturgia helyén, az oltárnál, vagy egy erre alkalmas nyugodt helyiségben.

Amikor a lelkipásztor egyedül van, gyakran az előbbi megoldást választja. Ennek kimondottan megnyerő, tanulságtevő ereje van. Feloldja a gátlásokat és egy őszinte ünneplésre ad alkalmat. Megnyerő a kívülállók számára is. Nem ismeretlen az egyéni lelkivezetés gyakorlata sem, de ez a gyónás után lehetséges, összeszokott egyházközösségekben, kolostorokban és intézményekben. A gyónás ünnepélyességét nem akadályozzák a bűnvallás technikai feltételei. Ahogy a Szentírásból ismerjük, Jézus azonnal megbocsát az alázatos bűnösnek. Ugyanezt tapasztaljuk embertársi kapcsolataink során is. Határtalan öröm részesei a szembenálló felek a kibékülés pillanatában. Indokolatlan tehát, nehéz körülményekhez kötni a bűnbánati eseményt. A feloldozás után a pap kezében a kereszttel megáld minden egyes résztvevőt, mely egy „gyógyító kézrátétel”, a gyónók fejét külön-külön megérintve.

A Szent Színek vétele előtt, a gyóntató tapintatosan felszólítja azokat a távozásra, akik méltatlanul közelednek az áldozáshoz, illetve akiket nem látott a gyónásnál. A liturgián a segédkezők is testvéri szeretettel kéri számon a résztvevőket a gyónás felől. Ez a közösségi felelősség a hétköznapi életben is megnyilvánul, és megőrizhetik az embert a komolyabb hibák elkövetésétől.

Közösen ügyelnek arra, hogy a Szentség vétele ne megszokásból történjék. Előfordult látogatásom kezdetén, mint ismeretlent, engem is kérdőre vontak a gyónás felől, és tapintatosan ismertették a helyi gyakorlatot. Volt, hogy az őszinte állásfoglalást is számonkérték, – „igazán szükségét érezte-e valaki, hogy Krisztus Testét és Vérért magához vegye.”

Ez a viselkedés számunkra szokatlan, gyakran szégyellünk így megnyilvánulni. Ez a következetesség azonban nem hiábavaló, hanem természetes és tanító szándékú. A Szentség tisztaságának megőrzésére irányul. A szigorúság ezen népszerű változata nem akadály a keresztyéni életnek, hanem inkább a tudatos hozzáállást erősíti. Tudatosan ápolja, felépíti azt a kapcsolatot, mely Isten és Ember között őszintén, rendszeresen meg kell legyen. Ha ez a közösség előtt ünnepélyes formában történik, alkalom nyílik új megtérők befogadására, azok egyéni méltóságának megőrzésével. Lévén a szolgáló lelkészek száma alacsony, nagyon ajánlott ez a gyakorlat.

A nyugati egyház némely nagyszabású búcsú alkalmával feltételekhez köti az ilyenfajta bűnbánati gyakorlatot. Sajátos bűnvallási gyakorlatot láttam egyes karizmatikus, protestáns közösségekben, ahol a lelki

vezetés alkalmával egy kiválasztott személy volt megbízva a feloldozással.

Csak azok, akik az apostoli küldetést megkapták, azoknak van feloldozási hatalmuk, melyet a keresztény hagyományból ismerünk.

A bűnbocsánat és a kiengesztelődés egy tökéletes találkozás beszélgetés formájában Istennel. Nem felejthetjük el, hogy a bűnbocsánat szentsége a közösségi megbocsátással, jóvátétellel lesz teljes. Jó, hogy Isten irgalmát feltétlenül élvezzük, de az abból szerzett örömből, amit Ő nekünk adott, osztoznunk kell embertársainkkal. A jóvátétel nem csak Isten előtt, hanem a közösségben is fontos része a kiengesztelődésnek. Így lesz teljes és gyümölcsöző örömteli ünnep, ez az első és legfontosabb Szentségünk.

Társas kapcsolatokban és a családi körben a kiengesztelődés őszintesége összetartó erejű, örömteli, amikor isteni kegyelemmel töltődik fel. A jóvátétel és a megbocsátás gyakorlata hétköznapi is fontos. Ne csak Istentől várjuk a segítséget, mert Ő nélkülünk nem üdvözítő. (Sz. Ágoston)

Ne csak a saját hibánkat ismerjük fel, hanem tudjuk elfogadni másokét is. Ebben segít ez a keleten még elfogadott gyakorlat, mely a túlcivilizált társadalmunkban feledésbe merül. Amikor válság helyzetet érzünk a civilizált, kulturált egyház gyakorlatában, mindig érdemes visszatekinteni az Ősegyházi gyakorlatra, a Szent Atyák példájára, melyet a keleti ortodoxia ma is élő hagyományában őriz. Állhatóságuk a helyi egyház életképességét biztosítja.

A kiengesztelődés egy részleges, de mégis nagyon népszerű formája a zarándoklat, a fogadalmi ajándékok-előkészítése és a szeretet lakoma. (Agape-Madach). A nehézségek árán végzett zarándoklat, vagy a különféle egyházi ünnepeket követő szeretet lakoma, valamint a jótékonykodás a bűnbánati jóvátétel népszerű formája.

Ez a gyakorlat visszamegy az ősi zsidó-keresztény hagyományra. A szabadulás jeleként, mint az egyiptomi fogság idején is, bárányt készítettek el a szeretet lakomára, melyet megáld a pap. Ma is gyakran látjuk, hogy a lakomára szánt állat vérével keresztet rajzolnak a résztvevők homlokára, amint ezt Egyiptomban a szemöldökfán látható volt. A szabadulás jele, a ma ismert kereszt már átlényegült, akkor Egyiptomban a héber Tau-betű volt az ABC utolsó betűje, mely Istent jelképezte, és ugyanúgy mint ma is, egy egyenlő szárú kereszttel jelölték.

Az ősi egyház az istentiszteletre szánt adományokból felhasználta ami a Szentmiséhez szükséges volt, a kenyeret és a bort.

A fennmaradó részt megáldotta a pap, s ezt a Szentmise áldozat után elfogyasztották a szeretet lakomán. Ennek egy leegyszerűsített változata megmaradt a Szentmise keretén belül. A Szentmise végén a megáldott kenyeret (mely, nem a Szent Színek része) kiosztják a hívek között. Az ünneplés további előkészületei a templomon kívül a nép körében zajlik. Korábban itt is fogyasztották el a szeretetlakomára szánt ételeket, gerlét, galambot, tyúkot, vagy bárányt. Ma az egyszerűség kedvéért a pap megáldja azt

a sőt, melyet az étel készítéséhez felhasználnak. A szokás úgy tartja, hogy a nagyobb állat elkészítése után, a szolgálattevő lelkésznek adják a borjú egyik melső lábát, illetve vendégül látnak hét kevésbé tehető hívót, a viszonzás kísértése nélkül.

Ez a jótékonykodás is, mintegy kiegészítő része a bűnbocsánat szentségének megünneplésében. Gyakran tapasztaljuk azonban, hogy a bűnbocsánat szentségi része híján, csak a szeretetlakomára készülnek az emberek. Ez egy európaiak számára szokatlan szívélyes vendégszeretnek a része is lehet. A „Madach” megünneplése népi hagyomány és az egyház türelemmel tekinti a vallásos népszokások részének, mivel nem tud minden hívőhez eljutni. A múlt politikai eseményei is, sok feladatot hagytak a mai lelkipásztorkodás számára.

A szórványokban élő keresztény közösségek hívei szívesen választanak a böjt és engesztelés idején egy érdekes bűnbánati szokást. A hívő család fiatal fiú gyermekét szerzetesi ruhákba öltöztetik és így figyelmeztetik egymást az istentiszteleten a böjti önvizsgálatra és az önmegtartóztatásra.

Ugyancsak ilyen szándékkal teszik azok a családok a következőt, ahol a gyermekek korán elhunytak, vagy nem volt hosszú ideig gyermekáldás. Az így született „elsőszülött” fiú gyermek haját 7 (esetleg) 3 évig nem vágják le, mintegy fogadalmi jelként.

A papcsaládok gyermekei ebben az időben, akik ugyanezt a fogadalmat tették a szüleik révén, kisebb-nagyobb feladatokat látnak el az oltárszolgálatban. Számukra erre az alkalomra engedélyezett a liturgikus öltözékek, mozgások és énekek alkalmazása.

A keleti keresztény hagyományok vizuális – szakrális jelei gazdagok, értelmi és érzelmi hatásuk természetes összhangban jelentkeznek. Az istentiszteletek megünneplésekor minden érzékszervünkre hatást gyakorol a különféle jelképek sokasága. Indokolt tehát, hogy a keresztény szimbólumok, jelek ismét eredeti tartalmukkal, sokoldalúságukkal beépüljenek életünkbe és ismét eredeti tartalmukban szolgáljanak bennünket.

A Keleti Egyház türelemmel nézi a hívek hagyományainak több évszázados rétegződését, és engedi az egyéni megnyilvánulásokat is, az istentiszteletek keretében. Kezdeményezés szempontjából a népi vallásosság terén ma is egyenrangúságot figyelhetünk meg, a hívek és lelkipásztoraik között. Az Egyház feladata ismét tudatosítani és alkalmazni a feledésbe merült hagyományokat, mely az ünneplés változatosságát is biztosítja.

A szórványban, vagy a nagyvárosban élő keresztény éhes a rendszeres lelki táplálékra. Ha egyszerre többféle módon közelíthet egy lelkiélményhez, az kizárólag csak a közösség javára válhat. Ebben segíthet akár egy keleti gyakorlat, akár egy néphagyomány újra-feléléstése és tudatosítása.

Ismert népszokás ma is a gertyaszentelés és a tűz megáldása. A Húsvétot megelőző böjti időben, az öreg Simeon látogatásának ünnepén, ma is egy régi pogány szokás megrendezése néphagyomány. A „Döröndesz” (az Úr látogatása) ünnepén korán

reggel a férfiak nagy tűzrakással foglalatoskodnak. Az összegyűlt nép a hamvadó ágak fölött átugrik, és a pogány megtisztulási szertartás külsőségeire emlékeznek, vidám hangulatban. Az esemény egyben a farsang búcsúztatására rendezett zenés-táncos mulatsággal zárul. Az ősi népszokás beleolvadt a keresztény hagyományba és ezzel az Egyház megnyerte a nép tetszését.

A formálisan megőrzött hagyományt, az V. század óta új keresztény tartalommal gazdagították.

A régi szokás kiirtása nem volt indokolt, azért sem, mert tartalmában hasonló jellegű volt. A két hagyomány békésen él ma is, anélkül, hogy zavart keltene. A lelkipásztorkodás sikere ma is ezen múlik. Mennyire tartjuk tiszteletben azokat a szokásokat, melyet a ma élő ember magáénak vall, melyek kulturális életének részei. A keleti nemzeti egyházak kulturális öröksége ezért élményszerű ma is, jól lehet sok vád érte őket politikai szemszögből.

Amikor a bűnbánati esemény mai gyakorlatát vizsgáltuk, az említett példák jól szemléltették az Örmény Egyház türelmes és következetes hozzáállását a fontos Szentség kiszolgáltatásakor.

Bűnbánati imák a Szent Áldozat bevezetőjében.

Hívek: Irgalmazzon neked az Emberszerető Isten, bocsássa meg minden vételkedet, a múltbelieket, és a mostaniakat és védjen meg a jövőbeliektől, erősítsen meg minden jócselekedetben és adja meg neked a jövőendő örök élet nyugalmát. Ámen

Pap: Szabadítson meg a jóságos Isten benneteket + (kereszt áldás) bocsássa meg minden bűnötöket, adjon időt a bűnbánatra és a jócselekedetre. Irányítsa életeteket a hatalmas és kegyes Szent Lélekkel, aki nek dicsőség mindörökké. Ámen.

Hívek: Emlékezzél meg rólunk az Isten halhatatlan Báránya előtt!

Pap: Legyen most megemlékezés az Isten halhatatlan Báránya előtt.

*Izsák Diakónus – Tutsek Árpád
(Sirák egyházmegye, Örményország)*

„Az Úr imájának magyarázata” két örmény egyházatya nyomán

Az egyházatyák irodalmi hagyatéka Szentírás-magyarázatokból, gazdagon támogatják a mai modern egyházi és lelki irányzatokat is. Már az V. századtól lefordítottak örményre jelentős szír, görög és latin szerzőket. 431-ben klasszikus nyelven elkészült a Szentírás „Fordítások Királynője” címet viselő, az irodalmi aranykorból származó fontos írás. Ez megalapozta az örmény szentatyák felvilágosító tevékenységét.

Ez alkalommal a legnépszerűbb művet „Az Úr Imáját” választottam, mely legtöbb szerzőnek kedvelt témája volt. Ismerünk az V. századi szerzőktől több Miatyánk-magyarázatot és ez alkalommal Jeghise (Elizeus)¹ egyház-doktor, aki számos bibliai fejezet magyarázatát is elkészítette, és teológiai és történelmi tudományos munkát folytatott.

A XIV. századi Krikor Täteváci (Tätevi² Gergely) szerzetes, egyház-tanító „Kérdések válasza” munkájával, a korabeli vitás kérdéseket magyarázta népszerű nyelven. Munkái ma is jól alkalmazhatók, népszerűek.

Mindkét szerző, kezdve, mint egyéni ájtatosság, dogmatikai fejtegetés és a felvilágosító lelkipásztorkodás fontos eszközének tartotta a Miatyánk értelmezését.

Tätevi Gergely az első szó értelmezésével kezdi, sajátos modorával. „Mi Atyánk” – amikor imához kezdünk, akár egymagunk, akár közösen, lelki közösségbe kerülünk egymással. A sivatagban egyedül élő remetek vagy akár a mai magányos emberek, nem kell féljenek a tökéletes egyedüllétől. A Szent Lélek útján kapcsolatba kerülnek egymással. Erő, bátorság, vigasz részese lesz az imádkozó.

Mindannyiunknak, bármely állapot is jutott osz-

tályrészü, egyformán van egy Atyja a mennyben, akihez gyermeki hűséggel mindig fordulhatunk.

„Aki a mennyekben vagy” – valóságos létező személy, aki mindig velünk van ha hívjuk, de szabadon, tőlünk függetlenül él.

Hozzá fordulhatunk közvetlenül, tegező viszonyban (egyesszám 2. személyben), semmilyen szabály vagy körülmény nem korlátoz bennünket.

„Szenteltessék meg a Te neved” – Jézus neve a legnagyobb név, az életünk célja és minden cselekedetünkkel dicsőítjük Őt. Részesülhetünk beleegyezésünkkel az Ő Szentségéből.

Megtisztelés illeti a Megváltót, aki előtt meghajol minden térd a mennyben, a földön és az alvilágban. A tisztaság felé vonzódunk, és nő bennünk a vágy a tisztaságra, tökéletességre, megszerzésekor örömet okozunk Istennek és a környezetünkben élő embereknek.

„Jöjjön el a Te országod” – ha igazítjuk figyelmünket az Örök Szeretet felé, táplálkozhatunk belőle és részesei lehetünk mind a jelenben, mind a jövőben is. Az Istennel való közösség keresése mindannyiunkban megvan. A Jézus nevében kért dolgok teljesülnek, ami azt jelenti, hogy éljük az Ő életét és gondolkodunk az Ő példája alapján. Ígéretei országában, a vele való közösségben lesz részünk.

„Ekkor magunk lehetünk” – „csodák” társszerzői, a teremtés folytatói, a kegyelem közvetítői. Kereszténynek, krisztusinak lenni ennyit jelent.

„Legyen meg a Te akaratom” – ha nem is látjuk Istent, Jézust szemtől szemben, mint élő személyt, az akarátát a Szentlélek által számtalan módon elfogadhatjuk.

Az Ő akaratát közvetítheti környezetünk is, előljáróink, rokonaink, hozzátartozóink – sőt ellenségeink – is. Az imában akkor kapjuk meg a megvilágosodást, ha az Ő kívánsága szerint élünk. Követjük az Ő útját, rendszeresen gondoskodunk a lelki táplálékról is.

„Mint a mennyben, úgy a földön is” – Isten természet-fölöttiségét részben megtapasztalhatjuk környezetünkben, a természetből – annak törvényeiből – az igazi megtapasztalás a közösségben, embertársaink körében lehetséges, a mindennapi kötelességteljesítés során. Találkozhatunk az Úrral azonban, a magányos imák perceiben, elmélyült csendben, életünk boldog avagy szomorú perceiben is. Az Istennel való közösség mindannyiunk számára örömet okoz, és az Örökkévalóság felé mutat.

„A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma” – Isten minden teremtménye valami képességet, feladatot kapott, hogy azt életében kamatoztassa. Ezen kötelességek teljesítésekor, folytatjuk az Úr teremtményét és részesei lehetünk az alkotás örömeinek. Ennek a fáradságos munkának van földi jutalma is. Ezek közül egyik a testi táplálék a kenyér a megérdemelt munka bére. Mindenkinek szerep jut a közös szolgálatban.

A testi táplálékon kívül ugyanolyan rendszerességgel gondoskodik a hívő keresztény a lelki táplálék vételéről is. Ez a napi feladataink közé tartozik. Nem fogadhatjuk el csak azt, hogy kizárólag bizonyos ünnepi alkalmakkor, avagy veszélyben kérjük az Úr kegyelmét. A rendszeres imádkozás, beszélgetés Istennel a kérésen kívül, lehet engesztelés, közbenjárás, vagy egyszerű szemlélődés céljával is. Az Úr kegyelmében minden helyzetben részesülhetünk.

Indokolatlan bebiztosítani magunkat az élelem és anyagiak dolgában, mint ahogyan ezt a lelkiekben sem tehetjük teljes biztonsággal. Ismert „elég a mának a maga baja” mondás, mely az isteni Gondviselésre irányítja figyelmünket.

Az anyagi gazdagságban élő ember számára, különös gond javainak őrzése vagy titokban tartása. Félnie kell, hogy illetéktelenek kezébe ne jusson. Adakozása is csak olyan mértékű, hogy ezzel saját biztonságát ne veszítse el.

A hiábavaló gyűjtéssel, az anyagiak felhalmozásával sok erőnket lekötjük és távol kerülünk a lelki dolgoktól, környezetünkötől. Rabjainvá válhatunk a

múlандó értékeknek. Elszigetelődünk és az önzésünk vakká tesz az isteni dolgok felismerésére. Tehetetlenekké válunk a rászorulókkal szemben.

„És bocsásd meg a mi vétkeinket” – Isten megbocsátó szeretetét az Ő közösségében és követőinek körében megtapasztalhatjuk. Ha Ő nap mint nap rendelkezésünkre áll, ne legyünk bátoratlanok hétköznapi küzdelmeinkről szólni hozzá. Kérjük a szabadulást gondjainktól, nehézségeinktől, az akaratlagos és akaratlan hibáktól.

„Amint mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek” – Ha Isten bűneinkért egyszer és mindenkorra vállalta a Keresztet, úgy ne feledkezzünk meg azokról sem, akikért mi vagyunk felelősek. Isten jóságát mi is az Ő tanítványain keresztül ismertük meg. Ahhoz, hogy kegyelmében maradjunk, nekünk is tovább kell adni azt az ajándékot, amit Istentől kapunk, az Ő bűnbocsátó hatalma árán.

„És ne vígy minket a kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól” – Gyengeségünk idején, a kételkedést, a félelmet és más gátlásokat a gonosz kísértése következtében éljük át. A Te megváltásod szabadított meg, és szabadít meg újra és újra. A Te nevedben új erőre kaphatunk.

„Mert tied az ország és a hatalom mindörökké. Ámen.” – Határtalan szeretet forrása vagy Te, Benned bízunk örökké, és örömeinket, bánatunkat Veled akarjuk megosztani. Életünk egyik célja Neved állandó dicsőítése. Ha már más nem jut eszünkbe, Veled való találkozásunk pillanatában mondjunk Áment. Ez egyetértést, a Te igazságod elfogadását jelenti a bölcsesség nevében, hogy minden úgy legyen, ahogyan Te elrendelted és hogy a mi beleegyezésünkkel a Te örömed is nagyobb legyen.

*Izsák Diakónus – Tutsek Árpád
(Sirák egyházmegye, Örményország)*

Jegyzetek:

¹ Jekhise vártábed, (ca. 420–488). A szent fordítók második nemzedékéből (451-es Vártáni küzdelem történésze és Szentírás magyarázatok és prédikációk szerzője. „Dzsárk”, Velence, 1859. – „Mi Atyánk”-ról. – ² Krikor Tateváci, szerzetes, bölcselő (1346–1410), a „Kérdések könyve” (ö. „Kirk hárcmánc”) 1397-ben készült. Konstantinápoly, 1729.

Az aktív participáció, mint egyház és társadalom közös érdekeltsege*

Egyházban és társadalomban közismert az az észrevétel, hogy az érdekelttek nem vesznek részt kellő számban a rendezvényeken. Falugyűléstől a parlamentig látható az üresen maradt székek nagy számából az, hogy az ügyek mérsékelt érdeklődés mellett

folynak. A demokratikus döntéshozatal fórumain ezért is gyakran határozatképtelen a közösség és sok költséges helyhatósági választást meg kell ismételni. A rendszerváltozás óta eltelt időben nyilvánvalóvá vált, hogy közügyekben az emberek nehezen mozdíthatókká lettek. Erre bizonyára elég okuk van. Az okok között elég rámutatni arra, hogy a hatalomban való részesedés évszázadunkban ideológiai elkötelezettséget feltételez. A Habsburg monarchia szét-

* Elhangzott Tiszaújvárosban a Szabadegyetem Előadás-sorozatában 1993. IX. 17-én.

esése után az utódállamokban előbb fasiszta, majd kommunista ideológiai csoportosulás ragadta magához a hatalmat. Egyik sem válogatott az eszközökben és a tömegek sorsát úgy intézte, hogy az éppen uralmon lévő párt kegyeitől függött az egyszerű állampolgári jog érvényesíthetősége is. Egyéni és családi tragédiák: kulákliszták, kitelepítések, konstrukciós perek és ún. „túlkapások” biztosították az elretentést a hatalmon lévők részéről. Az osztályellenség és az osztályharc fogalmának bevezetése, szemináriumi szintentartása, hosszú távra biztosította a gyűlölet és gyűlölködés diabolikus hatását. A DIABOLOSZ – a SZÉTDOBÁLÓ – igen sikeresnek bizonyult az egyéni érdek szerinti megosztottság véghezvitelében. Dajkamesévé torzította az egyház több évezredes erkölcsi tanítását és relativizálta a morált olyannyira, hogy ma már a tudományokban jártas értelmiség olyan differenciáltan fog hozzá a legnyilvánvalóbb etikai kérdések elemzéséhez is, mintha eleve tudná, hogy ezzel a tétova módszerességgel, módszeres képtelével (dubium methodicum) sehova nem fog megérkezni. „A tett halála az okoskodás” – mondatja Madách Luciferrel, és etikai válságunkban valami hasonló tanúság érlelődik.

Vegyünk egy példát az össztársadalmi irigység fogalmköréből, amivel bárki naponként találkozhat. A Biblia 10. parancsolata azt mondja: „Ne kívánd a te felebarátodnak házát. Ne kívánd a te felebarátodnak feleségét, se szolgáját, se szolgáló leányát, se ökrét, se szamarát, és semmit, ami a te felebarátodé.” (2Móz 20,17) A mai ember úgy él a maga fakultatív vallásosságában, hogy tetszés szerint kihúzza ebből a felsorolásból azt, ami már nincs, vagy éppen könnyen teljesíthető. Így nyugodtan kipipálhatja az ökröt és szamarát, a szolgát és szolgálóleányt és máris teljesítette a parancsolat nagyobb részét. Marad a ház és a feleség és itt már működésbe lép az elimináló biblia-kritikus magyarázkodás. A világos és egyértelmű parancsolattal szemben kérdező pózba helyezkedik az Isten parancsait elavultnak képzelő ember és így az lesz az első kérdése, ami a Bibliában is olvasható: „Ki az én felebarátom?” Az archaikus szóhasználat is adhat felmentést azon a címen, hogy egy régen túlhaladott kultúra előírásai nem lehetnek érvényesek a posztmodern kor társadalmára. Így végül szó sem esik már a lényegről: az *epithümia*-ról, arról a bűnös kívánságról, vágyról, amit csak az egyházban tartanak számon. Mert hogy ki mire vágyik, az a szekularizált társadalomban magánügy és a vallás is magánügy. Így hatályon kívül helyezhető a második kőtábla minden parancsolata. Csak bizonyított *crimen* esetén alkalmazható a büntető törvénykönyv megfelelő paragrafusa. A *crimen* és a *lapsus* közti különbséget nem nagyon érzékeli az átlagember, vagy a vallási gyökerektől megfosztott tömegember. Csak azt tudja jobb esetben, hogy mit tilt a polgári törvénykönyv és mi a konvenció, egy adott korban közmegegyezéssel elfogadott morális standard. Ez megnyilvánul az elhaltak iránt tanúsított kegyeletérzésben: gyertyagyújtásban, koszorúvitelében, vagy mise-mondatásban. S hogy mennyire

levált a vallási hordozó-rakétáról egynémely szokás, az jól látható abból, hogy olykor protestánsok is rendelni akarnak misét, vagy éppen éjféle misére mennek esztendő fordulóján.

Ebből a bevezetésből még nem világos, hogy miként függnek össze az aktív participáció kérdései azaz az emberi minőséggel, amit a szekularizált társadalmak előállítanak. Pedig ettől az emberi minőségtől függ minden. Ettől függ a demokratikus társadalom építkezése, az önkormányzó társadalom kialakulása. A közügyekben való tevékeny részvétel, a döntéshozatal folyamatában való tudatos jelenlét, az egy főre eső jog és kötelesség vállalása, a kezdeményező készség, s ugyanakkor az önkorlátozó magatartás bizonyos erkölcsi emelkedettséget feltételez. A felebarátokra is tekintő evangéliumi magatartást az Úr Jézus tanításainak szellemében saját szavaival is megfogalmazta mindegyik apostol. Ha Péter, Pál, János, Jakab leveleit elolvassuk, semmi kétségünk nem marad afelől, hogy egybehangzóan hirdetik a keresztyén életvitel pozitív jellemzőit. Pál apostol ezt írja a Filippibelieknek: „...ugyanaz a szeretet legyen bennetek, egyet akarva ugyanarra törekedjete. Semmit ne tegyetek önzésből, se hiú dicsőségvágyból, hanem alázattal különbnek tartsátok egymást magatoknál; és senki se a maga hasznát nézze, hanem mindenki a másokét is. Azt törekedjete megvalósítani magatokban, ami Krisztus Jézusban is megvolt: mert ő Isten formájában lévén nem tekintette zsákmánynak, hogy egyenlő Istennel, hanem dicsőségéről lemondott, szolgáló formát vett fel, emberekhez lett hasonlónak és magatartásában is embernek bizonyult. Megalázta magát és engedelmes lett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig” (Fil 2,2-8).

Ebből az idézetből jól látható, hogy a krisztuskövető eszmeiség az önmegtagadásban és önkorlátozásban mutatja fel a legszentebb erényt. Nem az önmegvalósítást tűzi ki célul, hanem annak megvalósítását, ami „a Krisztus Jézusban is megvolt. „Mіндеzt az eljövendő Isten országára nézve teszi. Nem szorul bizonyításra, hogy az Ige valamiképpen mozgósítja, aktivizálja a lelkeket annak a jónak a megcselekvésére, ami túlmutat a szükkörű önzés és önérdék szféráján. Felismeri és eléri ez a krisztusi szeretetből fakadó cselekvés a felebarátot. Jézus az irtalmas samaritánus példázatában mutatta meg azt, hogy miként ér célhoz a szeretet. Pál pedig így fogalmaz: „mert az Isten az, aki ébreszti bennetek az akaratát és a cselekvést is az ő tetszésének megfelelően. Zúgolódás és vonakodás nélkül tegyetek mindent, hogy feddhetetlenek és romlatlanok legyetek, Isten hibátlan gyermekei az elfordult és elfajult nemzedékben, akik között ragyogtok, mint csillagok a világban, ha az élet igéjére figyeltek...” (Fil 2,13-16).

Láthatjuk, hogy csaknem 2000 éve már, a keresztyén hit vallási alapon tudatosította azt a különbséget, ami mind a mai napig létezik a sötétség és világosság, a tévhit és az egészséges tudomány, valamint ezek követői között. Korunkban a vallási és ideológiai pluralizmus igyekszik elmosni ezt a különbséget. Óvakodván a vallási fanatizmustól, vagy az egyházi befolyás növeke-

désétől, társadalmunk nem tűz ki etikai célokat. A privát szférát, a lelki élet mezejét úgymond parlagon hagyja. A piacgazdaság szervezésével van elfoglalva és az Európához való csatlakozás naív közgazdasági ábrándképeit vetíti a képzelet vásznaira. Nem apellál az emberek erkölcsi minőségére és teljesen figyelmen kívül hagyja a jóra való törekvés motivációját. Mondhatná valaki, hogy ezt a szférát átadták az újra éledő egyháznak. „Hic Rhodos, hic salta!” Most megmutathatják az egyes felekezetek, hogy mire képesek. Tudnak-e még lelket lehelni az elfáradt és elfásult emberekbe? Ám azt is észrevételezzük, hogy nem növekszik a templombajárók száma. S ez valamiképpen összefügg azzal a közéleti érdektelenséggel, közönyvel, vagy éppen lázongó és dühödt kritikával, amit szívükben hordoznak az emberek. Feltételezzük, hogy itt nem is annyira a gazdasággal, sokkal inkább az emberképpel van baj. Ez úgy értendő, hogy lelki természetünk tudatosan vagy nem tudatosan, de tiltakozik a hitványság és tisztátalanság projectumai ellen. Amikor a szenzációt hajszoló sajtóban, rádióban és televízióban nap mint nap olyan információkat kap, amelyek nem segítik, hanem ellenkezőleg lehangolják az emberi fajt menthetetlennek mutató torzképeivel, akkor nem várható, hogy lelkét odaadja a reménytelennek látszó felemelkedés ügyének. A kaján és cinikus pózokban pöffeszkedő riporter megnyilatkozások depimáló hatása úgy jelentkezik a magyar közvélemény hangoltságánál, mint ami ellen csak passzív távolságtartással lehet védekezni. Hasonlóképpen egy kis ország politikai életének szemlátomást növekvő fekélyesedése, az egyenetlenkedés, az osztódással zajló pártszaporodás, a frakciós átüldögélés és a kilógó lólabák ellenzékiése csak azt a gyanút erősíti, hogy 40 év kovászát, a destruktív kísérteget, a gyűlölködés szellemét nehéz lesz eltakarítani. Észrevételezhetjük azt is, hogy az „elvtárs” megszólítás elmaradt, csak véletlenül bukik ki egy-egy szórakozott veterán száján, de a „dolgozó” megmaradt és az üzemek tájékán ugyanolyan hangsúllyal ejtik mint régen, mintha közlegényről beszélnének a tábornokek. Tálán sok a hangulati elem az említett tünet-jelekben, de tapasztalatból tudható, hogy sok múlik egy közösség hangulatán és közérzetén. A közvélemény és a szavazói magatartás úgy függenek össze, mint sorsformáló tényezők egy demokratikus döntéshozatalban. Az, hogy a nép Krisztust vagy Barabást választja-e, nagyban függ attól az izgalmi állapottól, aminek kevése köze van a racionális megfontoláshoz. A távolmaradás is szavazat lehet, csak másként érvényesül, mint az urnába dobott. Az, hogy egy ország érvényes demokratikus választás után behúzott fékekkel halad a kitűzött cél felé, vagy úszó jégtáblán sodródik ismeretlen végzete felé, mint az Északi sark kutatói egykor, arra mutat, hogy nem nyerte meg a lakosság tényleges többségét. Megnyerte a választást az érvényesség szabálya szerint, de nem nyerte meg az össztársadalmi közvéleményt. Az aktív participáció, a tevékeny részvétel ezért kettős fontosságú, mert nemcsak a választási kampány idejére szól, hanem a mindennapi élet országépítő tevékenységében folyamatosan érvényesül. Az egyházak közösségformáló szerepe ezen a

csatornán valósulhat meg. Ezért ha nem vesznek is részt a hatalomért folytatott választási küzdelemben elsődlegesen, annál fontosabb, hogy a közvélemény formálásának fórumain elvégezzék az egyes embernek, mint személynek a megszólítását.

Ezen a ponton válik esedékessé egy rövid áttekintés arról, hogy a *társadalom* fogalma honnan ered és amennyiben saját tulajdonságokkal bíró valóságnak ismerjük, milyen megközelítésben és milyen ismeretelméleti felfogások érvényesülnek a szociológiában. Arisztotelésszel szokták kezdeni az ilyen fogalmi tisztázásokat. S valóban, már az ókorban tudnak az ember társadalmi természetéről: a homo politicus úgy jelenik meg, mint a közügyekben érdekelt ember. De ennél is több a *zoon politicon*, ami arra utal, hogy az ember szociális lény, ami azt jelenti, hogy önmagában nem életképes. Születése pillanatától rá van utalva a közösségre és a primér szocializáció keretében úgy nevelődik, hogy alkalmassá váljék a kommunikációra és az együtt cselekvésre másokkal. A társadalom kezdetben csak az ember természetes *élettere*, amiben csoporthoz kötötté válik, bizonyos normákat elsajátít, szerepet vállal és az adott közösségbe illeszkedve, elfogadja annak ellenőrzését. A közösség rajta tartja szemét az egyéneken, de az egyének ez múlhatatlanul szükséges még esetleges konfliktusok árán is. Ha nem kap gyermekkorában elegendő ráhatást a közösség részéről, vagy felnőtt korban elkülönítik (pl. magánzárkában), akkor kommunikációs zavarok és pszichikai megbetegedések jelentkezhetnek.

A keresztyénség a *koinónia* fogalmában éli meg kezdetétlől fogva azt a közösség-igényt, ami centrálisan a Krisztusban való együttlétet, mint az Úr vacsorájának örömlakomáját állítja a kultusz középpontjába. Ha az Újszövetség görög nyelven azt mondjuk, hogy *Ego eimi en Christo – Krisztusban vagyok*, akkor ezzel a kijelentéssel hitvallásosan elismertük, hogy közösségben vagyunk nemcsak a láthatókkal, hanem az előttünk élt szentekkel is és a majdan utánunk következőkkel is. Erre a lehetőségre utal az Apostoli Hitvallásban ez a sor: „Hiszek egy közönséges, keresztyén anyaszentegyházat, a szentek egységét...” A keresztyén embernek tehát az a legbelsőbb élettere, hogy Krisztusban van és az unio mystica cum Christo lehetőségében éli meg az örök egymásrautaltságot. Ilyen ígék biztatnak erre: „Ezért ha valaki Krisztusban van, új teremts az: a régi elmúlt és ímé új jött létre” (2Kor 5,17). „Mert közülünk senki sem él önmagának és senki sem hal önmagának. Mert ha élünk az Úrnak élünk, ha meghalunk az Úrnak halunk meg. Ezért akár éljünk, akár haljunk az Úréi vagyunk.” (Róm 14,7-8) és „Egymás terhet hordozzátok, úgy töltsétek be a Krisztus törvényét!” (Gal 6,2).

Látható ebből, hogy a keresztyénség gondolkörében az élő Jézus Krisztus a legfőbb valóság (Kol 2,16) aki hit által odáig viszi a dolgot, hogy követői „meghalnak” a világ számára, de éppen ezáltal szabadulnak fel arra, hogy a még „kívülvalók” irányában is missziói felelősséget érezzenek és teljes szívvel elkötelezzék magukat a tágabb kör, ma már úgy mondjuk: a társadalom sebeinek gyógyítására (Kol 2,20; 3,12-17).

Ezt a tágabb kört a „mindeneknek mindenné léte” missziói felelősségében látja és hirdeti Pál apostol. Megnyerni akarja őket Krisztus ügyének és egész életét kitöltő lázas aktivitással munkálkodik azért, hogy a ma még távoliak is közeliékké lehessenek. Kibontatlanul is a korabeli társadalom sejklik fel a „pogányok apostolának” térítő útjai és viszontagságai, majd mártiruma mögött.

Ha tovább keressük a *társadalom* szónak a maihoz közelálló értelmét és használatát, akkor a felvilágosodás korában találjuk meg az abszolutisztikus állam és a polgári társadalom szembenállásában. Attól kezdve, hogy különbséget tesznek állam és társadalom között, a szociológia mint önálló tudományág jelenik meg és foglalkozik a különböző társadalmak törvényszerűségeinek megismerésével.

Az *önkormányzó társadalom* gondolatát kifejtő Warren Breed szociológus egy korábbi műre hivatkozik és Amitai Etzioni „Az aktív társadalom” c. művére alapozza munkáját. Ismerteti azokat a korábbi elméleteket, amelyek különböző megközelítésből tárgyalták a modern, vagy újabban posztmodern társadalmak problémáit.

Elsőként említi az *atomisztikus* felfogást, amelyik úgy magyarázza a társadalom életét, mintha az abban működő egyes csoportok nem ismernének felsőbb hatalmat. Adam Smith szabadversenyes gazdasági modelljében egyének, családok, cégek úgy képezik a nemzetgazdaságot, hogy semmi dolguk nincs a kormányzattal. Irányíthatatlan piac-gazdaság ez még, ahol a hatalmi viszonyok változása háborút eredményezhet, s ahol nemzetközi szervezetek beavatkozásával még nem kell számolni.

Második modell a *kollektívisztikus* megközelítés, amiben az egyes egységek erős szálakkal kötődnek egymáshoz, úgy hogy létrejön valami szerkezet, ami külső hatásokra jól tud reagálni, de nem tudja megváltoztatni önmagát. A társadalmi folyamatok ellenőrizetlenül bontakoznak ki benne. Nincs felsőbb egységük, ami megállíthatná vagy felgyorsíthatná a végbemenő folyamatokat. Egyfajta „szociális termosztát” fenntartja benne a mozgó egyensúlyt. Ez a quazi-organikus modell a primitív népek társadalmának tanulmányozására alkalmas lehet, bár a legtöbb társadalomról elmondható, hogy bizonyos mértékig megváltoztatja önmagát.

A harmadik változatot *voluntarisztikus* megközelítésnek nevezhetjük. Eszerint a cselekvő személy a lényeges, az aki meg tudja változtatni akaratával a saját világát. Itt a „nagy ember” dominál, vagy egy csoport, amely egy emberként cselekszik. Monolitikus ez a társadalom és elkerüli az olyan kérdések megválaszolását, hogy mivel éri el az akcióegységet, mi köti össze az egyes egységeket és mi teszi lehetővé a dinamikus átszerveződéseit. A voluntarizmust számos iskola elméletében megtaláljuk. Van olyan vélemény, hogy a nemzetközi jog és szerződések, valamint a nemzetközi szervezetek alapvetően megváltoztatják a világot. Igen aktívnak bizonyul ez a társadalomelmélet a katonapolitikában és a külpo-

litikában, mégsem gondolható, hogy alkalmas lenne a posztmodern kor problémáinak megoldására.

Ezért negyedik lehetőségként a kollektív és a voluntarista elméletek hagyományából, azoknak korrekciójával megfogalmazták a *Társadalmi vezetés* elméletét (Social guidance). Ennek lényege, hogy a kevésbé aktív csoportoknak is lehetőséget kell adni a működésre. A kollektív szemlélet szerint senki nem mozdulhat a többiek nélkül. Javítva ezen a passzív helyzeten, a kibernetika lehetőségeinek felhasználásával olyan ellenőrző egységeket építenek be, amelyek megnövelik a társadalmi vezetés lehetőségeit, mert kérdéseikre válaszolnak és meggyőzik a más véleményen levőket a döntések helyességéről. Elismeri ez az elmélet azt, hogy bizonyos kényszer érvényesül a vezetésben, de ez nem önkényuralmi kényszer, hanem tudományosan kiszámított és az elit által közvetített, egyedül ésszerű lehetőség a fejlődésre vagy a túlélésre. A tudomány ilyen módon az aktív társadalom dinamikus együttműködésében látja világunk problémáinak megoldását. Ezt így fogalmazzák szó szerint: „Az aktív társadalom dinamizmusa át tudja alakítani a kultúrát, a normákat és a struktúrát, úgy hogy eltávolítja az akadályokat azon társadalmi problémák megoldásának útjából, amelyek a passzív társadalomban lényegileg szinte védetten megvannak.”

Aktív társadalom kialakulása csak tevékeny részvétellel képzelhető. Tudomány és vallás ebben az érdekeltségben nemcsak találkozik, hanem mondhatnánk: egymásra talál. Közös az az érdek, hogy kimoszuljon közönyéből, passzív téltlenségéből az egyén, aki úgy gondolja, hogy nem sok befolyással rendelkezik sem a politika, sem a gazdaság, sem a kultúra vezérlésére. Ez a tapasztalat könnyen a feladás és a lemondás helyzetébe sodorhatja az embereket. Az ily módon csalódott, vagy kiábrándult lelkek többnyire az egyházban sem jelentkeznek, hanem elhúzódnak a privát szféra valamelyik rejtekébe.

Ezért is érdemes felvázolnunk a következőkben azt a tanítást, ami az egyházban lévők vallása szerint fogalmazza meg a hit szabálya szerint is mozgósító teológikumot. Elsőként érdemes az amerikai Hervey Cox világhírűvé vált művére a *The secular City* c. könyvére hivatkoznunk, amiben teológia és szociológia, a mindkét tárgyban szakember értelmezésében már csaknem 30 éve találkozott. Könyvének alcíme pontos meghatározást ad: „Szekularizáció és urbanizáció teológiai távlatban.”

Jellegetes ebben a műben az, hogy nem aggódik az elvilágiasodás tömegeket mozgató folyamata miatt, hanem ellenkezőleg, ünnepli azt a felszabadulást, amit ez a folyamat hoz a megalopoliszok világába. Kimutatja, hogy 3 fő jellemzője van ezeknek a nagyvárosoknak: az anonimitás, a mobilitás és a profanitás. Ezen jelenségek ellenére, a végbemenő változásokban Isten cselekvő és világot újraformáló akaratát ismeri fel. Az egyház felé pedig kihívást lát abban, hogy a széttöredező, vagy múltjába hanyatló egyházi struktúra helyén, új helyzetben kell megépíteni a közösséget. Három görög szóval határozza meg az egyház szerepét: *kérüigma*, *koinónia*, *diakónia*.

Az elsőben az íg hirdetés, a másodikban a közösség-szervezés, a harmadikban a szeretetszolgálat feladatait fejt ki. Szorgalmazza a változásokhoz igazodó teológia, a politikai és forradalmi teológia megfogalmazásának égető szükségességét. Itt kell megjegyeznünk, hogy a 60-as években még a világforradalom hamis optimizmusa uralta a megoldást kereső társadalomtudósok jó részének gondolatait. Afrika, Dél-Amerika, Kuba tömegeinek forradalmi lázában vélték sokan felismerni az idők jeleit. Az egyház átmentésének egyetlen lehetőségét is abban látták, hogy élére áll annak a küzdelemnek, amit a társadalmi haladásért folytattak. Ma már tudjuk, hogy hamis ábrándkép volt ez, olyan világméretű kísérlet, aminek eredményeit napjainkban összegezik. A tömegek forradalmasítása és az az ideológiai dualizmus, ami két táborra osztotta a világot, nem oldotta meg az emberiség gondjait, hanem ellenkezőleg, mérhetetlen szenvedést, pusztítást, elszegényedést és lezülést eredményezett. Nem teljesült a vallás elhalásáról, vagy végleges háttérbe szorulásáról szóló jóslat sem. Maga Hervey Cox is kénytelen volt beismerni tévedését, amikor ilyen könyvcímmel jelentkezett: „Religion returns into the secular City” – a „Vallás visszatér a szekularizált városba.” Érdemes megjegyezni, hogy amikor Cox és a forradalom teológiájának ideológusai a társadalomban és a világban végbemenő változásokhoz igyekeztek igazítani a hitélet óráját, csalatkozniuk kellett. Kötelező haladási irányt jelző táblájuk zsákutcába vezetett. Ma már úgy látjuk, hogy legfőbb ideje visszatérni ahhoz a ponthoz, ahol a társadalmi zsákutca elkezdődött.

Ez a tájékozódási pont, amihez vissza kell térni, s ahol mindig fel kell tenni az alapkérdést, klasszikus megfogalmazást kapott a 8. zsoltárban. A kérdés így hangzik: „Micsoda az ember – mondom –, hogy megemlékezel róla? És az embernek fia, hogy gondod van reá? Hiszen kevással tetted őt kisebbé az Istennél. és dicsőséggel és tisztességgel megkoronáztad őt. Úrrá tetted őt kezeid munkáin, mindent lábai alá vetettél” (Zsolt 8,5-6). Ez a bibliai válasz megmutatja, hogy gondjaink megoldását az emberrel kell elkezdni. Ha a szociológia megteheti, hogy organikus valóságnak tekint a társadalmat, akkor az antropológiában újra nagytitka alá kell tenni a társadalom molekuláris egységét, az egyes embert. Meg kell tudnunk végre az igazságot arról az emberről, aki kilépett a világűrbe az egyik lábával, a másikkal pedig – úgy tűnik – reménytelenül a sárba ragadt. Atlaszként veszi vállára a globust az egyik képen, a másikon pedig földjének romjai alatt hever. Első látásra szembetűnik, hogy nem azonos sem méreteiben, sem képességeiben, sem céljaiban, sem eredményeiben az egyik ember a másikkal. A francia forradalom hármasszövegéből az „égalité”, az egyenlőség az, ami után a legnagyobb kérdőjel kerül. Elméletileg ki lehet hirdetni az egyenlőséget, de ugyanakkor számolni kell azzal a tömeggel, amely nem tud és nem is akar egyenlővé lenni, hiszen egyedi jegyeket hordoz; a teremtettség sokféleségének jegyeit. Témánk szempontjából nézve is szembetűnő a különbség: az egyik ember felveszi a társadalom gondjait és egész életében

közügyekben fáradozik, a másik pedig közömbösen távol tartja magát, nem érdekli a világ sorsa sem. A spanyol filozófus, Ortega, a Tömegek lázadása c. művében már a század elején megjósolta az eltömegesedés folyamatát, ami a világ legnagyobb városainak lakosságnövekedésében be is következett. London, Tokió, Bombay vagy Mexico City minden elképzelést meghaladóan túlnőttek azokon az arányokon, amikben az emberek még ismerhették helyi értéküket.

Mindazonáltal, a protestáns teológia egyik jeles képviselője, a svájci Emil Brunner szerint a tömegember kérdése nem mennyiségi, hanem sokkal inkább minőségi kérdés. Gerechtigkeits c. művében kifejti, hogy az eltömegesedés legfőbb oka a vallási elgyökértelenedés. Mivel a tömeg alakatlan (amorf), nincs szerkezete, a tömegben elveszítik az emberek azt a struktúrát, amibe eredetileg, neveltetésük folytán beleilleszkedtek. A struktúravésztes (Strukturlosigkeit) folytán anonimitásba kerülnek és egészen másként fognak viselkedni, mint abban a társadalmi szerkezetben, ahol még közismertek voltak. A spontán módon összeverődő tömegben nincs szerkezeti illeszkedés, ezért a tömeghangulat apály vagy dagály szerint olykor kiszámíthatatlan, máskor pedig nagyon kiszámítható áradásokat mutat. Ezt a könnyen manipulálható tömeget a történelem főszereplőjének lehet nyilvánítani, totális rendszerek igazjába lehet fogni, de hosszabb távon az aktív participáció nem biztosítható. A nagy történelmi fordulatok éppen azáltal valósulnak meg, hogy a tegnap még éljenző és tapsoló tömeg szinte váratlanul ellene fordul kisszámú vezénylőinek. A nagyszámú embertömeg mindig magában hordozza új jelszavakat kiáltó és változtatást igénylő szónokait. Az 56-os forradalom és szabadságharc kibontakozásánál szinte óráról órára nyomon követhető volt az a jobbrafordulás, amit a régi vezetés, a leváltásra kerülő vezérkar ellenforradalomnak minősített. A délutáni békés tüntetés így 5-6 órán belül oly mértékben radikalizálódott, hogy fegyverhasználatra is sor került és az egész folyamat a Sztálin szobor ledöntésében kulminált. Nem hiába írta Petőfi 8 év híján 100 évvel korábban, hogy „Feltámadott a tenger / A népek tengere...”. Elementáris erővel tud kitörni a népharag és az eruptió ezen óráiban a tömeg valóban a történelem főszereplőjévé válik. Ezért írta költőnk: „Még kér a nép, most adjatok neki / Avagy nem hallottátok Dózsa György híreit?...” Magyar történelmünknek ezen ritka fordulópontjait az áldozatok és mártírok miatt is nemzeti ünnepként ünnepeljük. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy mindig a részvétel hiánya, a passzív rezisztencia vészjósló csendje előzi meg a nagy kitöréseket. Ezért is, a társadalmi szervezés legfontosabb feladata a tevékeny részvétel biztosítása. Úgy tudjuk, hogy ehhez minden embert személyként és személy szerint kell megszólítani. Bármily fennséges a népharag kitörése, az időnként nagy áldozatokat követelő forradalom, ami utólag, mintegy a társadalom önmagát megváltoztató akarataként szentesítést nyer, mégsem tekinthetjük a jövőre nézve sem keresztyén, sem tudományos, sem

humánus szempontból olyan alapelvnek, amire egy igazságosabb társadalom megteremtésének érdekében hagyatkozhatnánk.

A forradalom, mint a népharag kitörésének ultima rációja nem válhat társadalmi programmá, nem lehet a szükséges változtatások generátora. A forradalom mindig csak utólag igazolható – ha egyáltalán igazolható – sokkal inkább robbanásra, pusztító viharra emlékeztet. Ezt a felismerést nekünk keresztényeknek kell a különböző társadalmakban közhírré tenni és tudatosítani.

Azért is tehetjük ezt, mert mi ismerünk valami jobbat az ember és a társadalom megváltoztatásának mindig megújuló igényét tekintve. Ismerjük azt a Jézus Krisztust, aki képes belsőleg átalakítani, átformálni az embereket. Ő vele, a Biblia Krisztusával kell szembesíteni magunkat és az embereket. Ha ez a szembesítés megtörtént, akkor nyilvánvalóvá lesz, hogy mi az Ő értékrendje és miképpen lehet ehhez igazodni. Megindul a személyiségformálódás folyamata, ami nem zárul le, hanem folytatódik a földi lét végéig. Ily módon, a krisztusi tanítványságban az Ő követői folyamatos ellenőrzés alatt élnek: minden cselekedetük és gondolatuk megméri az Ige mérlegén. Ez a megmérietés alázatban tartja az embert és hozzá segíti ahhoz, hogy az ösztönök, érdekek és tévedések világából, a bűnös állapotból, a kegyelem által kiemelkedjék. A krisztushit hozzásegít ahhoz is, hogy felelősséget érezzünk és tanúsítsunk a legkövetlenebb családi körtől kezdve, a földi lét, a természet és egész világunk jobb jövőjének munkálásában. A krisztushit aktív résztvevővé formál és a társadalomban úgy működik, mint a só és a kovász, mint az élet vize és világossága. A krisztushit elidegenedett tömegemberből valósággal újjáteremt. Erre az újjá-

teremtésre mind magunknak, mind világunknak haszthatatlanul szükségünk van. Hinni kell az újjáteremthetőségben. El kell hinni, hogy régi módszereinkkel sem magunkat, sem világunkat nem tudjuk jobbá tenni. „A teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését” – írta Pál apostol egykor. Kétezer év múltán le tudjuk mérni, hogy a rabszolgatartó, a feudális, a kapitalista és a szocialista társadalmak kísérletei múltán s ahogy már Vörösmarty is kérdezte: „... ment-e a könyvek által a világ elébb?” Bizonyos dolgokban: technikában, civilizációban, jogrendben kétségtelenül nagy haladást tettünk. De az emberi minőség életet jobbító, világproblémákat megoldó törekvéseiben nem egyenesvonalú a fejlődés. Korszakonként kimutatható bizonyos visszacsúszás, olykor válság, amiből csak úgy lehet kijönni, hogy tudomány és vallás képviselői összefognak. Nem gyengítik egymást, hanem erősítik. Közös érdekünk, hogy egyház és társadalom egymásra találjon, de nemcsak egy-egy emlékműavatás idejére, hanem olyan akció-egységben, ami a megértés és megbocsátás, az irgalmasság és szeretet krisztusi korszakát, az Ő országát, minden jóakarátú ember számára elérhető közelségbe hozza.

Horváth Barna

Felhasznált irodalom

Evangelisches Sozial Lexikon, Hrsg.v.Theodor Schober, Martin Honecker, Horst Dahlhaus Stuttgart Berlin Keruz Verlag, 1980. – Warren Breed: The Self-Guiding Society The Free Press, New York 1971. – Harvey Cox: The Secular City The Macmillan Co. New York, 1965. – Emil Brunner: Gerechtigkeits 3. Auglage, Theol. Verlag Zürich, 1981. – Max Weber: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme Gondolat Bp. 1982.

XVIII. századi református népi látomások egy kéziratos könyvben

I.

1. A látomásokat tartalmazó kéziratos könyv nygyedrét alakú, fűzött, félbörkötésű, valamikor zöld színű, nyomott mintás, kemény papír fedőlapokkal ellátott kötet. Méretei a következők: 220 x 170 x 35 mm. Bőrből készült bordázott genrincén, az első és második borda között felragasztott papíron ez a felirat volt olvasható: *Rózsa János kéziratos másolata*, a harmadik és negyedik borda között – szintén felragasztott papírszeleten: *Hetedik Trombita. Schulcz György látásai címet viselte*. Az első fedőlap belső oldalán töredékes írásmaradványok, bibliai idézetek vannak: „Éhező voltam. Szomjúhoztam, de italt nem adtatok.” Máté 25,41-44. A hátsó fedőlap belső oldalán az egykori possessor bejegyzése: A Hajdú-Nánási Múzeumnak ajándékozta Magi Mátyás 1896. nov. 21.g.II.o.t. A könyv utolsó lapjának hátsó oldalán a református iskolákban a múlt században divatozott „vizsgalap” van beragasztva a következő szöveggel:

„Fülep Károly írta: A léleknek gyümöltse ez: Szeretet, Öröm, Békességes tűrés, Kegyeség, Jóság, Hit, Alázatosság, Mértékletesség, akik ilyenek azoknak ellene nintsen. Az első oldal bal felső sarkában I.N.D. (=In Nomine Dei = Isten nevében), közében A H.-Nánási ev. ref. gymnasium Tanári könyvtára és tintával k.24. jelzet található. A kötet sorsára vonatkozóan még annyit jegyzek meg, hogy a hajdúnánási református gimnázium államosítása alkalmával a könyvet kiselejtezték. Később magántulajdonba került. Jelenleg a DK. Egyházi Néprajzi Szekciója Adattárában található.

2. A másolat eredeti tulajdonosáról, Magi Mátyásról csupán annyit tudok, hogy 1896-ban másodikos gimnazista volt. A Magiak eredetükre nézve ősi református hajdú leszármazottak. A család tagjai ma is Hajdúnánáson és Hajdúböszörményben élnek.

3. A kézirát másolójáról is igen keveset tudok. Nem többet annál, amit az általa másolt szövegben önmagáról elmond. A 241. oldalon ezt írja: „Légy jó egész-

ségben kedves olvasó, *His finem in describendo imposuit Joh. Rosa orator, novitiuus 28 oktober Ao 1782.* (Itt ezen a lapon bevégezte az írást Rózsa János az oratóri osztály elején járó tanuló.) A 325. oldalon, a másolat végén szintén hasonló bejegyzés áll: *Incepit Finemqve Imposuit Joannes Rosa Orator V. Rhetor Noviciuus Ao P.C.N. MDCCLXXXII. die 3 dik November die Solis hora 4.*” (Kezdette és bevégezte Rózsa János a rhétori osztály növendéke, Krisztus születése után az 1782. esztendőben, november 3-dik napján a nap 4. órájában.) A másolta szó jól olvasható, gyakorlott kézre valló írás. Különösen az első 20-30 oldal kifejezetten szépírásnak mondható. Olvasását eleinte kissé nehezítik a sűrűn előforduló rövidítések. Ezek azonban könnyen felismehetők. (pl: In = Isten, Xr. = Krisztus, em = ember, g = meg, m = mert, h = hogy stb.)

4. A másolat három látomást és egy bibliai jövendölést tartalmaz a következő sorrendben: Az első, legerjedelmesebb 243 oldal, *Schulcz György Látása, Hetedik Trombita.* A második „*Soltész István levele és jövendölései, mindössze 17 oldal (244-251).* Ezt követi: *Ketskeméti Gulyásnak Gál Józsefnek a mai, vagy mostani Római vallásbul Isteni tsudálatos látások által, az igaz keresztyén hitre a nagy Lelki ismereteinek megpróbálásával való által vitettetése, mely esett 1744-ben, két Karátsony között. Tsörtörtöki tíz óráról fogva szombat éjtzakai tíz órájig, melynek alkalmatossága ez.*” (252-317) Végül az utolsó 12 oldalon: *Hét látomások, mellyeket látott Szent Péteri Juhász János Szent Mihály napja után 1724-ben.*

II.

1. *Schulcz György látása, életrajza.* A késmárki születésű gombkötő mesterlegény látása kedvelt népi olvasmány volt a 18. század második felében, mert több olyan másolata maradt fenn, amely magán viseli a gyakori olvasás nyomait. Az egyes példányokban található bejegyzések is arról tanúskodnak, hogy egy-egy kézirat több kézen megfordult. Felfedezése és első ismertetése *Harsányi Istvánnak*, a Sárospataki Református Theologia tanárának nevéhez fűződik, aki egy kéziratban maradt, és 1923-ban a Magyar Néprajzi Társaság ülésén elmondott munkájában foglalkozott Schulcz látomásának a sárospataki könyvtárban található példányával főleg néprajzi szempontból.¹

Harsányi után *Csáji Pál* a Ráday levéltárban figyelt fel Schulcz látomásaira és prófécijára. Nemcsak jegyzeteket készített a kéziratokhoz és adatokat gyűjtött Schulcz életrajzához, hanem 1959-ben „*Polgári Mihály és az 1753. évi parasztfelkelés*” címen tervezett tanulmánya 5. fejezetének „*Schulcz György parasztproféta*” lett volna a címe.

Ezzel nemcsak műfajilag határozta meg a látomást, hanem tartalmára utalva egyháztörténeti helyét is kijelölte.²

Gyenis Vilmos 1968-ban megjelent tanulmányában „lélekelemző vízió-prófécianak” nevezi Schulcz írását és mint késő-barokk és népies irodalmi terméket vizsgálja, kihangsúlyozva művelődés- és irodalomtörténeti jelentőségét.³

Schulcz látomásait és az azokhoz kapcsolódó próféciait tartalmazó kézirat címe – Hetedik Trombita – a Jelenések könyvének hatását mutatja és több vonatkozásban szimbolikus jelentése is van. Először az új rend közeli eljövételét jelképezi. Amikor ugyanis – a Jelenések könyve szerint – a hetedik angyal trombitája megszólal, elkezdődik egy új világkorszak, a világ urának, Krisztusnak az uralkodása. Schulcz prófécija arról szól, hogy most jön el, és izente már itt is van Isten eme titka beteljesedésének ideje.⁴

Másodsor jelképezi az elnyomottak szabadulását, mert Mózes törvénye szerint a hétszer hetedik esztendő eltelte után, az úgynevezett kürtölés esztendejében megszólaló trombita arra kötelezte Izrael népét, hogy „*hirdessetek szabadságot a föld minden lakosainak, kürtnek zengésének esztendeje legyen ez néktek, akkor minden embernek szabad légyen az ő jóságához jutni és az ő nemzetsége közé hazamenni a rabnak*”.⁵

Írását maga a szerző az „Előljáró Beszéd”-ben hármas tagozódásban mutatja be: „Megmutatom minden embernek háromszor hét dolgokban az ő romlott állapotokat...”. A kézirat tartalmát tekintve – ha nem is szigorúan elkülöníthetően – szintén három részre oszthatjuk. Az első rész önéletrajznak is tekinthető „Előljáró Beszéd”. Második a „két tsudálatos Lelki látások” melyben a „pokolbéli látás” és az „Isten országának látása” van. A harmadik részben azokat a próféciaikat és tanításokat írja le, melyeket a látomások során Istentől kapott. Mindezek életrajzi adatokkal és a korabeli hazai társadalom kérdéseire vonatkozó utalásokkal vegyítve tárulnak elénk.⁶

A *Hetedik Trombita* alap gondolatai a Bibliából, főleg az ószövetségi próféták könyveiből és János Jelenések könyvéből valók. Lényeges alkotórésze a megtérésre való felhívás. A népnek fel kell ébrednie a bűnnek az állapotából. Meg kell térnie és életét meg kell jobbítania. Újjá kell születnie és az újjászületésben Krisztust kell követnie. Az Istent lélekben és igazságban imádvá atyjafiait szeretnie kell cselekedetekben és valóságosan.

A Biblián kívül írásában kimutatható az úgynevezett hitvitázó iratok hatása. Jól ismerhette azokat az iratokat, melyek az egyes hitfelekezeteket egymástól elválasztó tanokat hirdették.

„*György proféta*” életrajzi adatait – látomásainak írásba foglalásáig – részint maga adja elő az előljáró beszédben, részint pedig látomásaiban. „*Nemzetségemre nézve német nemzetből származtam, felső Magyarországon, Szepes Vármegyében, Késmárk királyi kultsos városban születtem e világra*”. Születési évét hozzávetőlegesen 1732-re, vagy 1733-ra tehetjük. Írásaiból ítélve magasabb ismeretekkel rendelkezett, mint egy korabeli gombkötő legény. Így feltételezhetjük, hogy alsóbb iskolai elvégzése után egy-két gimnáziumi osztályt is végezhetett. Ez annál is inkább valószínű, mert az édesapja Késmárkon „Doctor” volt.⁷

Gyermekkorában az „*Augustana Confessiohoz vallotta magát*”, tehát lutheránus volt. Gyermek- és ifjúkora hányattatásait és nyomorúságait, szenvedéseit – túlzásoktól nem mentesen – adja elő írásában: „Édesanyámat elvette az Úr mielőtt megismerhet-

tem volna... Atyám pedig rossz gondolattal volt felőlem, mivel semmi olyat nem tapasztalt bennem, ami az ő természetéhez hasonló lett volna". Atyja és mostohaanyja nem úgy tartották, mint gyermeküket, „hanem csak mint valamely Istenért felfogadott árvát”.

Írásában – testére nézve – ismételten nyomorultnak, nyavalyásnak, mind a világ előtt utálatos embernek mondja magát. „Én voltam Szidalom az Ifjaknak, Gyalázat a Szűzeknek, mese a Gyermekeknek, Példa Beszéd az Öregeknek, Danolás a Dobzódóknak, nevetés az Eszteleneknek, Lábok kapcája a kevélyeknek”. Ha valakit csúfolni akartak, azt őhozza hasonlították.

Lelkére nézve „hószámos” (bizonyára holdkóros) volt, mert előadása szerint „a Lélek vetett engemet sokszor a tűzbe, sokszor a vízbe...”. Lelki és testi nyomorúságai és szüleinek szeretetlen bánásmódja miatt sokszor gondolt az öngyilkosságra. „Magamnak gyilkosa akartam lenni, az is lettem volna, ha az Úr jobb keze mindenütt velem nem lett volna”. Gyermekkorának mostoha sorsát rajzolva így kiált fel: „Ha nem láttam egy örvendetes órát, miolta e világon vagyok!”.

Amikor tizenégy esztendő lett, a gombkötőmesterségre adta magát. Döntését ezzel indokolja: „mivel kevés jót várhattam az én Szüleimtől”. Mestersége tanulása közben is „sokféle kísértéssel kereste vala lelkemet a pokolbéli Sárkány”. Tizennyolc éves korában, amikor már gombkötő vándorlegény volt, ez a „Pokolbéli Sárkány” rá rohant és megvere az egész testét, hogy semmi épesség nem maradt benne. Ekkor újra a szüleinél keresték segítséget, de az atyja kiutasította házából. Előadása szerint négykézláb mászott az utcára és senki sem akadt, aki megszánta volna. Még a kutyák is rárohantak „és össze mardossák vala minden tetemimet”. A pusztulástól egy könyörületes ember mentette meg.

A történetek után teljesen elveszítette atyja iránti bizodalmit. Felépülését követően tovább folytatta vándorlását, melynek során sokféle nyavalyákkal, betegséggel és rossz társasággal látogatta az Úr. „Sok gyarlóságaim miatt sok idejig egy Helben nem maradhattam, hanem ide s tova kellett bujdosnom, mely okon én is csak olyan helyet kerestem, az hol kevés Mester legény szokott járni.”

1751. március 26-án indult el Debrecenből Hódmezővásárhelyre, hogy mint bújdosó mesterlegény folytassa munkáját. Előadásából azt lehet kivenni, hogy előbb a református egyházzal, illetve annak prédikátorával került kapcsolatba. Később azonban a római katolikus plébános hatása alá került.⁸

Ezek miatt támadt lelki gyötrelmei között Istenhez folyamodott és imádkozás közben „Jakab Havának Sarlós Boldog Asszony napján” (július 2.) nappal, amikor a „pokolbéli Sárkánnyal” tusakodott, Isten megmutatta neki az első látást. Mintegy három hónap múlva „másodsor is megjelent nékem az Úr Mihály Havának második napján” (szeptember 2.).

György próféta meghatározása szerint az első látásban „Babillonnak bóldog állapottyát” mutatta meg neki az Úr, a másodikban pedig annak romlását.

Mindezeket azonban szenvedélyesen és sokszor nehezen kibontakozó bonyolultsággal adja elő, mert célja a pokolbéli erőknek az Isten országa erői ellen való harcának a bemutatása.⁹

Az első látás a János Jelenések könyvére emlékeztető hangnemben kezdődik: „Én György lélekben valék elragadtatva, láték egy nagy kősziklát...”. A második látás körülményeit részletesen előadja. Hatalmas szózatot hall, majd látja magát az úton járni mint egy szegény bujdosó legény. Szerszámaina hátán hordozza. Egyszer igen nagy fáradtságot érez. Bágyadtan keres egy helyet, ahol megpihenhetne. Egy nagy követ lát az út szélén. Leül annak árnyékába és újra hallja a nagy szózatot, mostmár érthető szavakkal ezt mondja neki az Úr: „Vesd le a te bújdosó szerszámodat és tedd arra a kőre és midőn megeselekedtem vala ismét szóla nékem azt mondván: vesd le minden ruhádat a kőre tedd azt és midőn levetkeztem volna tűz jó vala ki a kőből és megemészté minden köntösömet”. Rémülten látja, hogy mezítelen maradt. Az Úr azt mondta neki, hogy menjen haza a szüleihez, hogy azok ruházzák fel. Nagy félelem támadt a szívében és arra kérte az Urat, hogy inkább pusztítsa el, de ne küldje vissza szüleihez. Engedetlenségéért az Úr megdorgálja, de azután ékes öltözetbe öltözteti, szép ékes koronát tesz a fejére és elküldi az ő népéhez, hogy hirdesse az ő szózatát.¹⁰

Schulcz prófeciájában korának egyházi és vallási viszonyaira misztikus bibliai kifejezésekbe burkolva több helyen találunk utalást. Két helyen azonban félreérthetetlenül és nyíltan tesz megjegyzéseket a korabeli viszonyokra. Látomása előljáró beszédében például ezt mondja: „Melly sok tengeri habok támadnak az Isten Eklézsiája ellen tsak a mi Magyar hazánkban is, mindeneknek tudtára vagyom, mely igen nagy dühösséggel volt az ördög az elmúlt esztendőben...”. Ebben a szövegben félreérthetetlen célzások vannak Mária Teréziának a protestáns egyházak iránt tanúsított türelmetlenségére.

Rózsa János nánási másolatán kívül még 10 példány jelzetét és feltalálási helyét sikerült eddig felkutatni. Ezek közül három példány szövegét hasonlítottam össze a nánásiéval. A másolatok mind felosztás, mind tartalom tekintetében – lényegtelen, főleg stiláris eltérésektől eltekintve – szinte teljesen megegyeznek.¹¹

2. Soltész István „levele”. Felmerült a kérdés, hogyan került Soltész István jövendöléseket tartalmazó levele a nánási másolatba, hiszen Soltész nem annyira látást látó, hanem inkább *számspekulációval jövendölő*. Egy részlet a jövendöléséből: „... Utolsó ítélet az ezerosztendő után Góg és Magóg az ördöggel együtt vettetnek a tüzes tóba.” Ezt világosan megmondja Istennek Lelke az Sz. János titkos könyvének 10. részében. Ezt bizonyítja Idvezítőnk Máté 25. részében. „Az Ecclésiának gyászos ideje bé állott az ötödik secularumtól fogva, mely is a Jel. 11,3-ban 1260 napokból állani mondatik és végeződik az ezer hétszáz 60-ban. Ha azért 500 esztendőket, hozzá teszel az 1260 esztendőkhöz illy formán 1760. Az Ecclésiának gyássa 500 után a gyásznak kezdete, ad hozzá 1760 az gyásznak hatá-

ra..., Természetesen a gyásznak határát, az örvendetes esztendő eljövetelét a poroszok Mária Terézia fellett való győzelmétől várta.

A feltett kérdésre Soltésznek Schulcz Györggyel való kapcsolatában találjuk meg a feleletet és ez által személyére nézve is ismereteket szerzünk.¹²

Schulczot 1752-ben Miskolcon el akarták fogni a hatóságok. Mikor ez – valószínűleg Csáji Márton, tiszánineni református püspök által – tudomására jutott, „egyenesen Frederikhez” menekült.¹³

Szándéka sikerült is, mert 1752-ben Boroszlóban volt és még abban az évben beállott, vagy besorozták porosz katonának. Ezt a megállapítást alátámasztja Soltész István, a porosz hadseregből dezertált miskolci lakatoslegény vallomása. Az okirat szerint Soltészt 1758 januárjában azzal vádolták, „hogy ennek előtte vagy hat esztendővel Prússiában Miskolcra el szökött Gombkötő Györggyel titkos correspondentiát tartani maga jó mód alatt előttünk tett vallo-másából nyilvánvalóvá teszi...”

A vallomásban szereplő Gombkötő György, Schulcz Györggyel azonos, mert Soltész István 1752-ben levelet és üzenetet kapott a késmárki doktortól, hogy a fia porosz katona és köszönti őt azzal a kérés-sel, hogy menjen utána. Soltész tagadta azt a vádat, hogy különösebb kapcsolata lett volna Gombkötő-vel. Azt állította, hogy mint bújdosó, vagy vándorló mesterlegények találkoztak és így ismerték egymást. Azt azonban nem tagadta, hogy amikor 1754-ben „Lakatos Legény lévén mestersége végett Rozsnyói szekerekkel Boroszlóba ment s ott fogta meg Levin nevű Városban Felső Syléziában a Prossus” találko-zott Gombkötő Györggyel.

Sajnos a vallomásából semmit sem tudunk meg Soltész és Schulcz alias Gombkötő György kapcsola-táról, mert Soltész arra a kérdésre, hogy milyen kapcsola-tban volt a késmárki doktorral és a fiával csu-pán ennyit mondott: „Nékem semmi ismeretségem nem volt, hanem egy Kő-Mives Késmárki Inass, Deb-recenbe menvén a Vásárra, mondotta, hogy az a Kés Márki Doctor köszöntetett Engemet.”¹⁴

Bizonyos azonban, hogy Schulcz és Soltész kapcsola-ta nem Poroszországban kezdődött és nem is csak katona-cimboraként ismerték egymást. Schulcz ugyanis egy 1756. július 1-re keltezett ismeretlen helyről (valószínűleg Poroszországból) ismeretlen közösséghez (valószínű, hogy a tiszadobi református gyülekezethez) intézett levelében ezt írja: „...jóll le-het igen nehéz dolog amit kívánok, és én nem fogha-tom azt meg, miképpen jöttetek olyan gondolatra... de amint tapasztaltam, hogy Soltész István aki ra-vaszsággal mind e dolgokat én tőlem ki kémlette, ti néktek ezekről írt, mert én igazán megvallo-m Kegyelmeteknek, hogy egy Esztendőtül fogva tinéktek egy levélnél többet nem írtam, az is nem maradt olly képpen, a minémüképpen én leírtam vala, mert minekutánna Soltész István aztat le írta volna né-melly szókat el hagyott benne de a többit mind maga írta Soltész István és én abban vagyok ment és azt sem tudom, hogy mit írt Kegyelmeteknek”.¹⁵

Soltész tehát nemcsak katonacimborája, hanem

„tanítványa” is lehetett Schulcznak, amit az is való-színűsít, hogy amint említettük kéziratunkban, a He-tedik Trombita szövege után egy rész olvasható S.I. – minden bizonnyal Soltész István – jövőndöléseket tartalmazó leveléből.¹⁶

Ennyi az, amit élete történetéről és kapcsolatairól eddig sikerült megtudnunk. 1758-ban, Soltész István Nagy Frigyes katonája volt. További sorsára vonatko-zóan nincsenek adataink.

3. *Gál József látása.* A rendelkezésünkre álló forrá-sok alapján így tudjuk összefoglalni azt, amit Gálról tudunk. 1708-10 táján Egerben született római katoli-kus vallásúnak. Apja Gál Márton – látomásának szé-kelyudvarhelyi 1773-ban másolt példánya szerint „a kurucz világkor a veres inges katonáknak kapitánya” volt. „Oskolában soha nem jártam, azért se írni, se olvasni nem tudok” – vallotta. Különböző alföldi helyek bejárása után – ahol mint béres, pásztor vagy gulyás szolgált – került a kecskeméti határba, ahol látomását kapta vallomása szerint 1734/35-ben. Korábban hithű katolikus volt, 14 éves korától évente gyönt és áldo-zott, mint ahogyan ez a pusztai embereknél szokás volt. A nánási kéziratban több-kevesebb részletessé-gel és színezéssel megtaláljuk Gál látásának és megté-résének vagy ahogy ő mondta „megvilágosodásának” a történetét. A kecskeméti pusztán találkozott 1744 karácsonya után Szana János nevű kálvinista diákkal, mivel „a hit dolgai felől tusakodott”. Ez megingatta korábbi hitét, „bár ekkor még a kunyhójába térve imádkozni kezdett, hogy lelkét megnyugtassa. Eköz-ben szózatként Jeremiás 17. fejezet 5-7 versét hallja: elmondása szerint megrémült és földre esett. A szózat hatására „elhanyagoltam és azon estvétül fogvást, mely csütörtök este vala, következett szombatnak éj-szakáján este tíz óráig a földön feküdtem”. Ekkor lá-tomásban látott hosszú öltözetben két tanút, akik lé-nyegében a szentségek felől vitatkoznak. Felébredése után elmondta a történetet Szana Jánosnak, aki cso-dálkozott. Gál a kecskeméti ferencesekhez is elment. „Ott is a páter gvardiánnal a velem történt dolgomról beszélni kívántam, de ideje nem lévén meghallgatá-somra egy hetet hagyott én pedig azon hagyott üdő-re nem jelenhettem, hanem egy hónapnak utána”. Ekkor már más gvardiánt talál, akit nem ismert. Termé-szetesen a reánkmaradt kéziratokban Gál törté-netének ezek az epizódjai színeződtek és sok kedves népi ízű elemmel gazdagodtak. Valószínűleg őrzik ezek a fordulatok a többszöri elbeszélés alapján kiala-kult népies prédikációk fordulatait. A történetek után megkeresi *Ólvendi András* kecskeméti prédikátort, el-beszéli élményét, úrvacsorát kér, de a prédikátor nem szolgáltatja ki ezt a szentséget Gálnak, hanem *Hel-meczi K. István* nagykőrösi szuperintendenshez utasít-ja, aki felveszi a református egyház kebelébe és úrva-csorát ad neki. Bírósi tárgyalása során Gál elmondja, hogy „senki sem kényszerített (ti. arra, hogy református legyen), hanem a velem történt dolgok és a kálvinisták által a szent írásnak magyarázatja vezetett arra.” Vallomása szerint Gál 1736-ban megházaso-dott, de 1750-ben még gyermektelennek mondta ma-gát. Ekkor felesége Nagykőrösön élt.

Mint említettük Gál maga vallotta, hogy „oskolában soha nem jártam, azért se írni, se olvasni nem tudok”. Látásait és szükséges okiratait diákok írták meg – szívességből. A Simontornyán elfogott iratot 1749-ben „némely pataki diák” írta és a csináltatott pecséttel meg is pecsételte.

Mint már említettük 1750-ben Gált Tolna megyében letartóztatták és bíróság elé állították, mint „Apostatát és impostort”, mivel a megye területén „izgatott a hiszékeny paraszt nép között”. A bírósági iratok tanúsága szerint alaposan kivallatták, látomását is jegyzőkönyvbe vették és egy évi börtönre ítélték „minden napos kenyéren és vizen éléssel”. A kiszabadulása után a helytartótanácshoz küldött jelentés arról szól, hogy visszatért a katolikus vallásra. Erről a látomás szövegei nem tudnak, sőt arról van feljegyzésünk, hogy késő öregségében református hitben hunyt el Dömsödön. Hatásáról, a mű utóéletéről nagyon sokat mond az, amit *Székel István* fülöpszállási parasztember jegyzett fel a látás másolásának elejére írt előszavának végén 1874-ben. „Hogy már én háromszor másoltam le, ennek oka az, hogy amidőn még 1833-ban meghallotta Buriány Éva asszonyság, hogy van olyan irat, amely Gál József látását tartalmazza, sietett azt megtudni és megolvasni. Melyre azt felelte, hogy az igaz történet volt, úgy hogy igen jól emlékszem arra, hogy mikor még én Kecskeméten gyermek koromat élveztem, még ennek az álomlátásnak nagyban volt a híre, de a római vallás büntetés alatt tiltotta. Én ezt tulajdon szájából hallottam a nevezett asszonyságnak, mint aki már akkor is 80. évét meghaladta. Tulajdon szavából hallottam még Lukács Mária asszonytól, aki nekem rokonom volt, hogy ő néki volt gyámánya, kicsiny korában az, aki volt először Makádon papné, és ő még Makádon lakott, többször volt náluk, és az első férje mint pap többször meghívatta az álomlátót Gált, és szép volt hallgatni a beszédit. Csudálatra méltó volt az, hogy olyan egyszerű ember, hogy tud oly bölcs beszédet tudni; és az a tájéki papok eltartották a látását elbeszéléseért, az volt a szerencsés, ki megnyerhette barátságát, és a Duna sziget tájékát legjobban szeretve nyugalmának midőn már öreg és igen ősz volt. Különben a református helyeket kedvelte, mert a római vallás üldözte.

Három évvel halála előtt elkészítette koporsóját és többször abban hált. Késő vénységében meghalt. Dömsön van eltemetve. Minthogy pedig nem haszontalan szájából hallgattam ezeket, ennélfogva lettem bátor újra lemásolni és megjegyzésemben említést tenni, mint hogy meggyőződtem ennek igazságáról. Melyre nézve lássuk most már, és olvassuk meg ezen történetet. Ámbár hosszú ugyan, de én mindenkinek figyelmébe érdemesnek tartván tisztelettel ajánlom”.

Eddigi ismereteink szerint Gál József látásának 10 példánya maradt ránk a különböző könyvtárakban és levéltárakban. A kéziratok első pillanatra is eltérnek egymástól. Harsányi István szerint „látását nem ő maga foglalta írásba, mert hiszen ő írást nem tudó ember volt, hanem valamely református vallású ismerőse vagy barátja, minden valószínűség szerint az

ő saját előszóbeli előadása után.” Valószínűnek tekinthető, hogy ezt többször lejegyezték. Ezért a különböző variánsok nem vezethetők vissza egy alap-szövegre. A különböző lejegyzésekben szószerint ismétlődő fordulatok találhatóak, de szinte minden szövegnek vannak egyéni, a többi kéziratban nem található sajátosságai.

4.) *Szentpéteri Juhász János látása*. Eddig csupán ezt az egyetlen szövegváltozatát ismerem, de ez is csonka, mert a címben említett hét látás közül csak négyet tartalmaz.

Az első látomásban Szentpéterit egy ősz ember munkálkodásra, mégpedig búza aratásra bízta. „Eljött az idő, hogy munkálkodj, hogy jutalmat vehess érte te jövőre”.¹⁸ Segítségét is rendel mellé, egy „lángszín veres ruhájú” és egy „homályos ruhájú szegény” embert. A látó kétkedéssel fogadja aratótársait, de az ősz ember így utasítja: „add a jobb kezedet a veresbelinek, a balt pedig a homályos ruhásnak! Amidőn mindketten egyszersmind megfogják az én kezeimet, megcsókolák és mondának: – Aldott az Úr, aki összevezérlet bennünket az ő igazságának csodatétele által. Monda az ősz ember: – Menjete az Egyházi szolgálóhoz, mondjátok meg, ti fogjátok a búzát aratni, mert e búza az övék. Monda pedig az ősz ember a veres és homályos öltözetűeknek: – Ti ketten lesztek aratók, te pedig kéveköti leszsz, mert az az áldott kéve, aki egy kéztől köttetik...”¹⁹ A látomás folytatásaként az aratókoszorú kötésének és templombavitelének általánosan ismert szokásáról számol be Szentpéteri. E szokást az erdélyi református és unitárius gyülekezetekben a mai napig hasonló módon gyakorolják: „Amidőn pedig mind az aratás, mind a kévekötés egyszersmind elvégződnek, monda a veresbéli: – Ímé az Úr mind az aratásra, mind a kévekötésre megsegítte, hanem jérünk, kereszteljük fel a búzát, azután köszünk koszorút!... Felkelénk mind a hárman, és hozzáfogánk a keresztelésekhez. Midőn elvégeztük vala a keresztelést, fényesek valának a kereszteltek és drágák, az ő felső kévéjek úgy ragyogtak vala, mint a legtisztább égen a csillagok. Leülénk vala és hozzáfog a veresbéli a koszorúkötéshez, amelly koszorúhoz hasonlót e földön soha senki sem látott. A koszorú szép és fényes vala nagy ragyogással, elvégezés monda: – Jertek, fogjuk fel a koszorút, és adjuk meg annak, akinek illik. Felfogánk a koszorút és vivénk az Egyházi szolgálóhoz, amelylyet látván az Egyházi szolgáló monda: – Nem ide hozzátok, ... hanem vigyétek a Templomba! ... Megfordulánk és vivénk a Templomba a koszorút. Felfogánk pedig a veresbéli ember a koszorút a prédikálószék felibe, amint annak ékessége szokott lenni. Felfogánk pedig a veresbéli ember maga azon koszorút azon helyre, amellynek ékessége miatt ragyog vala a Templom, mintha minden szegeletibe szövétnekek gyulladtak vala meg, tiszta fényességgel ragyog vala a Templom. Kijövén, menénk az egyházi szolgálóhoz, és mondám nekije: – Ékes vala a Templom eddig is, de már sokkal ékesebb, mert olly ragyogással teljes, mintha minden szegeletibe szövétnekek égnének. Monda pedig az egyházi szolgáló: – Tudtam, hogy nem engemet illet a koszorú, azért küldöttem a Templomba.”²⁰

A látomás a búzaaratás szakszerű leírásával végződik. Látja az irtóztató nagy szérűre hét sorban lera-
kott kévüket, és „Látám vala a búzaszalmának kihor-
dását és az törektől való megtisztítását, a búzának
öszveseprését, de a felszórattatása nem engedteték,
hanem e mondatott: – Menj el, nyugodj és pihenj!”²¹

E látomást többféleképp értelmezhetjük. Én úgy
vélem, itt Szentpéteri a társadalmi (és talán a feleke-
zeti) különbségek ellenére való együttműködést
tartja az egyház legfontosabb feladatának. Az egyhá-
zi szolga egyértelműen a papot, a papságot jelenti.
Egyébként az Újszövetségben az aratás és cséplés
képletes értelemben az utolsó ítéletet, a búza pedig
az Isten országába beviendő kegyeseket, illetve Isten
igéjét jelöli (Vö. Máté 12,1-8 valamint 13,24-30).
A látomás (elbeszélés) üzenetét a kortársak megér-
tették, hiszen a tiszadobi „rajongók”-ról szóló hiva-
talos jelentésben ezt olvashatjuk: „... annak utána a
szentpéteri vak koldus is valami látást jelentvén,
menten ahhoz folyamodtanak, ezeknek (ti. Schulcz-
nak is) mindennemű látásokat és beszédeket helyben
hagyván, de az Isten prófétáiban mindennemű ezer
meg ezer hibákat találván.”²²

A második látomás is bibliai toposzt idéz,²³ a szőlő
őrzését itt az egyházi szolga a látóra bízta: „Jöve ismét
azon ősz ember, és monda: – Kelj fel, és menj bé az
Egyházi szolgálóhoz, mert szüksége vagyom reád! Imé
meghallod, mit mond tenéked, Bemenék az egyházi
szolgálóhoz, és monda énnekem: – a szüret közel va-
gyon, és a szőlőt kell őrizni, pásztor kívántatik az szőlő-
höz. Légy pásztor, és őrizzed meg a szőlőt! Soha em-
bernek úgy meg nem fizettem, aminthogy megfizetek
tenéked... csak járj el a dologba, amellyet az Úr tereád
bízott.”²⁴ A szőlőőrzés közben „éktelen csúszómá-
szó” állatokat, farkasokat, rókákat, ebeket, hollókat
és varjakat kerget el, amelyek a szép tőkék „elpusztítá-
sán igyekeztek.” Amikor hetedikszer kerülte meg a re-
ábízott szőlőt, két kádat látott, fele ékes, a másik fele
éktelen volt. A szép tőkék gyümölcsét hordták a felső,
ékes kádba, az éktelen tőkék gyümölcsét pedig az alsó
kádba hordták. A szőlő gazdája nem földi aranyakkal,
hanem az „örök élet aranyai”-val fizeti meg munkáját,
ígérete szerint. Ez a látomás is úgy fejeződik be, mint
az első, a szőlő „megtörettetésének” látása már nem
nem engedteték meg neki.

A második látás értelmezése olyan kézenfekvő,
hogy nem kíván bővebb magyarázatot, csupán annyit
említenék meg, hogy az Ószövetségben a hetes számmal
(és annak többszörösével), mint szent számmal
találkozhatunk (Vö. 3Mózes 4,6; 1Mózes 33,3; Zsol-
tárok 119,164 stb.). A szőlő gondozása vagy őrzése
képes kifejezése annak a hűséges gondnak, amelyet
Isten az ő népe iránt tanúsít (Vö. Ézsaiás 1,8; Jeremi-
ás 6,9). Figyelemre méltó, ahogy az egyházi szolga ki-
fizeti a szőlőpásztort: a kapott aranyakra vonatkozó-
an azt mondja: – „Nem földi aranyak ezek, hanem az
örök életnek aranyai.”²⁵

A harmadik látomás egy istentiszteletről szól,
amelyet egy csizmadia színben tartanak. A szokatlan,
profán helyszínt talán azzal magyarázhatjuk, hogy a
XVII. században Debrecenben, a mostani ún. kis

templom helyén álló csizmadia színben tartották év-
tizedeken keresztül a református istentisztelete-
ket.²⁶ Az analógiát nem akarom erőltetni, hiszen a
vizionárius személyére nézve teljes bizonytalanság-
ban vagyunk, de az idézett korabeli jelentés szerint
ismert és ismerős lehet a Tiszántúlon. A látomás
egyik mozzanata (egy feketebe öltözött, bűnbánó
ember megalázkodása a fényes ruhájú főpap előtt) a
vizionálót az ekkleziakövetés szokására emlékezte-
ti. „Láték vala előtte állani egy igen-igen nagyterme-
tű feketebeli embert, aki úgy álla, mint egy Ecclesia-
követő a földi egyházi szolgálók előtt, lehajtá az ő fejét
és az ő szemeit szegezé a földnek.”²⁷ A látomás sze-
rint mind a feketebeli embert, mind a „veres templo-
mot” nyolc vadkan széjjeltúrta, elpusztította, „de a
népbe nem esék fogyatkozás, akik hallgatták vala az
Isten beszédét a Főpap szájából.” A veszedelem
elmúltával a nép a piacon „térdre esék, s hálaadást
nyújta az Úrnak.”²⁸

E harmadik látomásban megjelenő „feketebeli”
ember az 1571-ben seregével Debrecen mellett tábo-
rozó Karácsony György alakját idézi, aki „szent ha-
dával” a Dózsához hasonló parasztfelkelést szerve-
zett. Kortársai őt nevezték „fekete ember”-nek.²⁹

A negyedik látomás – sajnos – töredékes, befejezet-
len. Egy magas hegyről körülnézve a négy égtáj felé
mindenütt a pusztulás és a nyomorúság képei tárulnak
szeme elé; vérrel teli sáncárcok, megüszkösödött bú-
zakévek, síró asszonyok és férfiak, akik így kiáltanak
az égbe: – „Óh, óh, egeknek Ura, ne hadd el a te árvái-
dat, sőt viseljed gondjokat, hiszen őket is te teremtet-
ted!” ... „Óh, Isten, ne fogysd el a te népedet, etc!”³⁰

Rózsa János hajdúnánási „rhetor novicius” kézira-
ta e ponton félbeszakad. Újabb változatok előkerü-
lése megerősítheti vagy módosíthatja azt a feltevése-
met, amely a vizionáló személyéről kialakult.
Látomásainak evilági, realista elemeiből én ugyanis
arra következtettem, hogy Szentpéteri Juhász János
a XVIII. sz. elején idős emberként Debrecen környé-
kén élt és munkálkodott.

Molnár Ambrus

Jegyzetek

1. Harsányi István (1914/1985). A kézirat a Sárospataki Refor-
mátus Nagykönyvtár Kézirattárában (a továbbiakban Sp. Kt.) 4044
sz. alatt, továbbá a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában (EA)
2587 sz. alatt található. – 2. Ld. a Dunamelléki Református Egyház-
kerület Levéltára (a továbbiakban DREL) Csáji Pál írásai 1. do-
boz. – 3. Gyenis Vilmos (1968) – 4. Vö. Jelenések könyve 10,6-7 és
11,15. A látomás teljes címe: „*Hetedik Trombita*. Melly által ki nyi-
latkoztatnak az Istennek Minden titkai, melyeket jelentett a Prófétá-
k által, és még tökéletességre nem jöttek: Erős tanubizonyosság az
Isten Háza ellenségeinek, a Mindenható Istennek haragjának kitöl-
tésének, melly ő reájok következik. Amint az Úr kijelentette azt
ami még ez után következik, sőt jelen vagyon két tsudálatos lelki
látásokban. Melyeket egy szegény nyomorult mindazon által az ör-
dögnek köteleiből megszabadult Ifju kibotsátott.” Ld. A Ráday
Gyűjtemény Kézirattárában K.I.9:1. – 5. Vö. 3Mózes 25,10. Az idé-
zett szöveg az 1704-ben Casselben nyomtatott Bibliából való. – 6.
Gyenis Vilmos (1968,23) – Ld. Miskolci Állami Levéltár (a továb-
biakban MÁL) Acta Politica II:619.sz. – 8. Vö. *Hetedik Trombita*
17-18: „Az hol (ti. Hódmezővásárhelyen) én meg sem gondolván az
ördögnek sinagógájára, avagy az Istentelen Anti Krisztusnak szol-

gájára akadtam, kinek kedvét szegni nem akartam elhagyván az oda való Református Ekklesiát, azért ujjonnan hartzra indula én ellenem a Pokolbéli Sárkány, mert az odavaló Plebános igen nagy dühösséggel prédikállott a Reformátusok ellen.” – 9. Vö. Gyenis Vilmos (1968:18) – 10. A Hetedik Trombitásból idézi Harsányi (1914/1985,208) – 11. Molnár Ambrus – Szigeti Jenő (1984) – 12. Ld. a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában (a továbbiakban TREL) Vegyes Levelek VU. 369.sz. 1752. év. – 13. TREL VU. 369.sz. Csáji Márton levele Szódi István generális nótáriushoz Debrecenbe. – 14. MAL. Acta Politica II:619.sz. – 15. A levél teljes szövegét ld. Molnár – Szigeti 1984. 105-113. Feltételezett címzettjére vonatkozóan ld. Révész Kálmán (1894). A tiszadobi református gyülekezetben az 1750-es évek elején keletkezett rajongás egyik terjesztője „egy György nevű miskolci származású gombkötő legény” volt. – 16. Ld. Schultz György írásai 252. Rózsa János másolata a DK Egyházi Néprajzi Szekciójának Adattárában, Mátraházán. Soltész István iratait közli Molnár – Szigeti (1984, 132-147) – 17. A vonatkozó szakirodalmat ld. Molnár – Szigeti (1984,11-12) – 18. Itt és a továbbiakban a kézirat rövidítéseit feloldva, a tájnyelvi sajátosságokat megtartva, modernizált helyesírással s interpunkciózással idézem a szöveget. Az idézett részeket ld. a kézirat 317. oldalán. – 19. Uo. 318. Az utolsó mondat a látomás egyik fő mondanivalója, mert a gondolatot megismétli ilyenformán: „Légy kévekött, mert az az állandó kéve, amely egy kéztől köttetik, de a sok kéztől köttetett kévének nincs állandósága.” (319.) – 20. U. ott 321. – 21. U. ott 321-322. – 22. A tiszadobi református egyház előjáróinak és a község tanácsának a Debreceni Egyházmege esperéséhez intézett panaszos levelét ld. Molnár – Szigeti (1984, 114-116.) Az idézet a 115. oldalról való. – 23. Vö. pl. Ézsaiás 1,8; 5,2;

18,5; valamint Jeremiás 6,9 stb. – 24. U. ott 322. – 25. U. ott 324. Megjegyezni kívánom, hogy a Makkabeusok korában vert pénzeiken szőlőfürtöket ábrázoltak, Izrael termékenységének szimbolizálására, valamint a heródesi templom bejárata fölött is egy nagy arany szőlőfürt ékeskedett. – 26. Vö. dr. Barcsa János (1906, 138-143 pp.) – 27. U. ott 324. – 28. A látomás által említett helyszínek a „nagy út”, a „híd”, amely a piacra vezet, és a „veres templom” is kísértetiesen emlékeztetnek a XVII. századi Debrecen városképére. A csizmadia szín ui. a piactéren volt, és a nagy sár miatt a gyalogos közlekedés a vakolatlan, veres tornyú Szt. András templomhoz (a mai Nagytemplom elődjéhez) hidakon, azaz deszkapallókon történt. – 29. Vö.: Kathona Géza (1958) – 30. U. ott 325.

IRODALOM

Barcsa János 1906: A tiszántúli egyházkerület történelme I. kötet – Gyenis Vilmos 1968: Késő barokk és népies irodalom (XVIII. századi protestáns víziók). Irodalomtörténeti Közlemények 1.sz. – Harsányi István 1914/1985: Adalékok látomásirodalmunk történetéhez. In: Vallási néprajz 2:190-217. Budapest. – Kathona Géza 1958: Karácsony György „szent hada” 1569-1570. Egyháztörténet, új folyam I:4. füzet 265-280. – Molnár Ambrus – Szigeti Jenő 1984: Református népi látomásirodalom a XVIII. században. Theologiai Tanulmányok – Új folyam 19. kötet, Budapest. – Révész Kálmán 1894: Magyar református vallásos rajongók a múlt század közepén. Debreceni Protestáns Lap.

EMLÉKEZZETEK MEG...

Szabó Pál és a református papok

Száz éve, 1893. április 5-én született Biharugrán a magyar népi írók egyik kiemelkedő alakja: Szabó Pál. Református zsellércsaládból származott, egy hold földjét művelgette, majd kőművessegéd lett mindaddig, amíg a mesterségéhez szükséges szerzőségeket fel nem cserélte a tollal. Szabó Pálról, születésének 100. évfordulójára több cikk, közlemény jelent meg, amelyek méltatták írói nagyságát, nyelvének szépségét, gazdagságát, és csak elvétve jegyezte meg az egyik cikkíró, hogy Szabó Pált a Rákosi-Kádár kormány holmi kirakati bábusnak használta fel. Valóban, hiszen kétszer is kapott Kossuth-díjat, a Hazafias Néprfront elnöke, az Elnöki Tanács tagja, képviselő lett. Kétségtelen, hogy Szabó Pál nem zárkózott el a politikától, a Nemzeti Parasztpárt kiemelkedő alakja volt, de ez az említett karrier 1945 után kezdődött. 1945 előtt Szabó Pál inkább írt, mint politizált. És ez a legnagyobb érdeme.

Szabó Pált annyira magával ragadta a történelem szele, a szocializmus, kommunizmus szivárványos látványa, hogy a magyar irodalomban eléggé szokatlan módon, a legszebb regénytrilógiáját, az 1941-43 között megjelent „Lakodalmos-Keresztelő-Bölcső” című művét is hajlandó volt átírni. A trilógia „Talpalatnyi föld” címmel 1946-ban jelent meg, és a regényből készült film még további változtatásokat is eszközölt a forgatókönyvben – nyilván az író engedélyével – csak

azért, hogy a film szocialista–realista jellege minél jobban érvényre jusson. Az író így nyilatkozott a filmről: „Végre egy film, amelyben a parasztság magára ismer. Soha még magyar film ennyire valóságosan nem ábrázolta a magyar parasztot”. Ez az igyekezet fokozott mértékben nyilvánul meg az 1953-ban megjelent „Új föld” című regényben, de itt már Szabó Pál a földosztásban részesült parasztok örömét írja le, a szocializmus jövőjét, amelynek „határa a csillagos ég” – mondotta Rákosi Mátyás.

E rövid, és talán nem felesleges bevezetés után térjünk rá cikkünk lényegére, amelyben azt kívánjuk ismertetni, hogy Szabó Pál regényeiben, novelláiban miként ábrázolta a református „pap”-ot. Ezt annál is inkább megtehetjük, mert Szabó Pál írásaiban lépten-nyomon feltűnik a református pap. Az író a „tiszteletes, nagytiszteletű” elnevezést, megszólítást ritkán használja. Az 1933-ban megjelent regényének ezt a címet adta: „Papok, vasárnapok”. Mellesleg szólva: ez a regény váltotta ki a református papokból a legnagyobb felháborodást a tartalma miatt. A tolnai egyházmege közgyűlésén még azt is felvetették: nem kellene-e Szabó Pált az egyházból kirekeszteni, majd felszólították a tanítót, akit a regényben a rendes családi néven említ, hogy perelje be a szerzőt rágalmozásért. Szabó Pált a haladó szellemű reformá-

tus lelkipásztorok, tanítók, a Soli Deo Gloria szövetség védte meg a támadások ellen.

Szabó Pál írásaiban, amelyekben mindig felcsillan a falusi élet szépsége, a nyomorúságban is a remény, a szomorúságban a mosoly, amely néha kacagássá válik, mert Szabó Pál műveiből sohasem hiányzik a humor, mint a jó ételből a só, de nem hiányzik a papokra vonatkozó kritika sem. Az 1954-ben megjelent önéletrajzában – Nyugtalan élet. Gyermekkor – a fiatal Szabó Pál nem érti, hogy a pap a prédikációiban miért csak a haragvó, bosszúálló Istenről beszél, csak a bűnt büntető Atyáról. Miért vagyok bűnös? – teszi fel a kérdést az író –, hiszen gyermekkoromtól fogva csak dolgoztam, a magam módján segítettem az apámnak, semmi rosszat nem tettem, éltük a szegény parasztember életét, de az apám még aratás közben is zoltárt énekelt. Szabó Pál jól látta a korabeli igehirdetések hiányosságát: a prédikációk elsősorban a törvényről szóltak, és elsikkadt belőlük az evangéliumról, az örömmüzenetről szóló bizonyágtéves.

Persze Szabó Pál nemcsak a papokról ír, hanem a kántorról, régi nevén a rektorról vagy tanítóról, a káplánról vagy a segédlelkészről is. Lássunk néhány példát: „Az ének még ott zeng a temető akácfái között, a rektor leveszi a fejéről a kalapot: – Végtiszteség tévő gyülekezet... mondja, aztán széjjelnéz. – Tegyük fel a kalapot, mert hideg van”. (Idézet a „Harangoznak” c. regényből, 335. lap). A káplán főszereplője a „Papok, vásárnapok” c. regénynek, amelyben Szabó Pál leírja egy „egykes” faluba került segédlelkész gyöttrődéseit, kudarcát, de a győzelem jóízét is. Amíg a segédlelkész a dunántúli egykes faluban elterjedt szokás ellen agitál, addig a nagytiszteletű úr, időt agyonütendő, Mikszáth Kálmán műveit fordítja angolból (!) magyarra. Három évig volt ösztöndíjas diák Skóciában, a nyelvtudását így próbálja gyümölcsöztetni. A lelkipásztor leányának ez a véleménye a hasznosnak aligha nevezhető tevékenységről: „Olyan a te munkád apika – mondja –, mint a disznónyírás, sok az ordítás, kevés a gypjú.”

Szabó Pál „Emberek” c. regényében a tábori papokkal kapcsolatos élményeit írja le, és nem titkolja el jogos észrevételeit az I. világháborúban szolgálót végző lelkészekről, lévén ő is résztvevője a tábori istentiszteleteknek. A „Békalencse” c. regényében a politizáló pap alakja tűnik fel, aki a paraszti kultúra fejlesztésén fáradozik. Hasonló igyekezettel teszi ezt a „Csodavárás” c. regényében szereplő falusi pap, ám bár nem nagy sikerrel. Kétségtelen, hogy Szabó Pál az 1944 előtt megjelent regényeiben némi iróniával, humorral vegyítve ír a református papokról, de ezek a papok valahogy mégis pozitív, rokonszenves alakként maradnak meg az olvasó emlékezetében. Ilyen, a falu népéhez ragaszkodó, a II. világháború borzalmait átélő református pap alakja is, aki a katasztrófában sem hagyja magára a gyülekezetét. Az intelligencia, – jegyző, orvos, patikus menekül a közeledő szovjet hadsereg elől, de a pap marad. Erről a papról az „Isten malmái” című, 1949-ben megjelent regényében ír Szabó Pál. Rácz Jenő tiszteletes úr nem akar menekülni: „Milyen pap az, aki másként

cselekszik, amint ahogy beszél... Én nem hagyom magára a népemet” – mondja a lelkipásztor. Mert tiltakozni a lelkész a falu határában kiépítendő harcval ellen a magyar parancsnokkal: „– Buta katonai szeszélyből kitenni a falut a biztos pusztulásnak. Micsoda felelőtlenség ez. Itt akarjátok megverni az oroszokat? Miért nem vertétek meg a Kárpátokban? Szegény nyomorult falusi nép. Hagyjatok sorsunkra, majd mi megegyezünk az oroszokkal.” A falu valóban magára marad. A pap – tolmács segítségével – szívélyesen beszélget teázás közben az átvonuló szovjet tisztekkel, mégpedig a parókián. A faluban maradó néhány szovjet katona, egy őrmester biztosítja a rendet a bíró segítségével. Szabó Pál úgy alakítja az eseményeket a regényben, hogy nem a lelkésznek, a bírónak, a kántornak jut az eszébe, hogy nem szól a harang, vagyis nincs istentisztelet. Az őrmester megkérdezi a bírót: „– Nincs papotok? – Hogyne volna – feleli, – ez nem menekült el. – Látjátok ez derék ember. Menjetek csak a templomba, aztán énekeljete, imádkozzatek, ahogy néktek jól esik.”

Szabó Pál „Isten malmái” című regényében olvashatunk utoljára a „derék pap”-ról. Az 1949-től megjelent műveiben – már amiket elolvastunk – a református lelkipásztor, ha nem is volt korábban angyal, de ettől kezdve ördöggé változott. Az „Új föld” című regényében, amely 1953-ban jelent meg, és ami a paraszti élet átalakulásának, a termelészövetkezeti mozgalom agitatív erejű leírásának tekinthető, másféle református papról olvashatunk. Ebben a szovjet mintára kierősztolt, a közös munka és tulajdonjog eredményeiben tetszelgő, szívdarányos – délibábos falusi életben úgy áll a református lelkész alakja, mint Lucifer az Ember tragédiájában, mint egy csúnya fintor az általános kacagásban. Az „Új föld” napfénnel teli sorain úgy vonulnak végig az inánci pap, Phépy Ernő tiszteletes úr viselt dolgai, mint valami sötét varjúsereg, káromva és a piszokban kapirgálva. A falu, és a lelkész neve természetesen az író által kitalált helység és személy. Phépy Ernő megtestesítője minden emberi rossznak. A falu a régi falu, kálvinista falu, az emberek még az internacionálét is kálvinista módra, összetett kezekkel éneklék. A tiszteletes úr azonban nem teszi össze a kezét, hanem mindketttel harcol a termelészövetkezet ellen. Lakása gyülekező hely a kulákok, kétes elemek, az osztályidegenek számára. A maga, illetve az egyháza érdekeit is védi, hiszen 160 hold földet be akarnak tagosítani, ezért minden módot felhasznál arra, hogy a termelészövetkezet ne alakulhasson meg. A pap agitál, plakátokat ragasztat ki, hazudik és rágalmat terjeszt, még attól sem riad vissza, hogy az evangélikációs mozgalmat a saját céljai elérésére használja fel. Az evangélikációs mozgalom, összejöveletek egyébként ocsmány kudarcba fulladnak, ahogy Szabó Pál leírja, de úgy, hogy miközben a termelészövetkezet megalakulását lenyűgöző módon ismerteti, arra is jut ideje, hogy az evangélikációs mozgalmat a maga módján értékelje. Aki esetleg nem hallott volna erről a „vallási felbolydulásról”, az a következőket olvashatja az „Új föld”-ben: „Mi ennek a felbolydulás-

nak a lényege? Visszatérni az evangéliumhoz, annak igazsága szerint élni, viselkedni, az egyház keretén belül szigorúan zárt közösségekben élni. Nem inni, nem káromkodni, nem lopni, hanem énekelni és imádkozni a napnak minden felkínálkozó órájában. A szűköldödőket segíteni, az elesetteket gyámolítani, de természetesen, csak a maguk közül valót. Aki nem tartozik közéjük, az gebedjen meg, vagy menjen amerre fővel esik. Fogadalomtétel arra, hogy minden körülmények között hűséges gyermekei maradnak az egyháznak. Ez az. Itt van a kutya eltemetve. A hűség megnyilvánulása, hogy nem hagyják el a papjukat soha. Semmi körülmények között. A hívők testvérnek szólítják egymást, karonfogva mennek az utcán, tündöklően, mintha azt mondanák, hogy ti nem tudtok semmit a nagy Titokból, de mi tudjuk, mert miénk a másvilág. Semmi gyakorlati előnyt a pap a híveinek nem tudott adni, csak a felesége tegeződött a megtért asszonyokkal, leányokkal. A pap a vallásos összejöveteleken keresztül-kasul magyarázta a Bibliát. A templomi szertartás mindenkinek szól, ezek az este csak a kiválasztottaknak. Akik örök boldogságban, üdvösségekben találkoznak majd egymással az Úrban. Az igazság az, hogy a pap sohasem hitt egy pillanatig sem abban, hogy az új vallási mozgalom a református egyház szervezetén belül elárasztja az országot, mint a futótűz és mint megvívhatatlan fal emelkedik az egyház közé, meg a kommunisták közé. Nem, több esze van ennek az embernek ennél. De hát akkor mire jó az egész? Az egyházadó csökken, a földet betagosították, a temetési stólák csökkennek, a keresztelés szintén. Az anyagi gondok pedig olyan természetűek, hogy nem hagyják nyugton az embert, újabb és újabb gondolatokat serkengetnek. Ha az evangélikációs mozgalom gyökeret tudna verni a faluban, az igen sokat jelentene. A hívek önkéntesen adakoznának. Igen, nincs más megoldás. Beszélni, agitálni. A lelkek túlvilági üdvözüléséről meggyőzni az embereket.” (Új föld, I. kötet. 187-190. lap).

Az anyagi kérdés különösen gyenge oldala Phépy Ernő lelkésznek, hiszen még a temetés közben is arról gondolkodik, hogy mennyi lesz a stóladíj? Egy másik esetben letagadja azt az előleget, amit valamilyen egyházi épület eladásakor a vevőtől átvett. És mit mondjunk még? Azzal bosszantja a főtéren tartott népgyűlést, hogy temetés lévén mind a három harangal hosszan harangoztat, persze a szónok szavából alig lehet valamit érteni. Nem csodálkozhatunk, ha a párttitkár felugrik az emelvényen: „én megyek agyonütöm ezt a bitang papot”. Ez a pap valóban bitang – Szabó Pál szerint –, de ráadásul még ostoba is. Hittanórán az egyik gyerek elképesztő kérdésére: „Mikor lesz megint rossz világ?” – ő még képtelenebb választ ad: „Arról tudjátok meg, hogy rossz világ van, amikor a pap kapál”.

Az élet azonban megy tovább, még akkor sem áll meg, ha egy pap akarja megállítani. A termelőszövetkezet, a szocialista falu egyre jobban befejezett ténykényt áll Phépy Ernő elé. Még egy utolsó rohant indít, amire egy bál ad alkalmat. A pap betársul a műsorba egy általa kiválasztott „villámtréfával”.

Különös módon a rendezőség elfogadja a trágársággal teli villámtréfát anélkül, hogy érdeklődne annak tartalma felől. A pap céja az volt, amint később kiderül a regényből, hogy verekedés támadjon a Tsz. fiatalok és a kulákok között. A kellő pillanatban a harangozó félreverte volna a harangot és ezzel jóidőre megakadályozta volna a szocialista falu létrejöttét az egész megyében. Persze a terv nem sikerül, a falu népe sokkal öntudatosabb, a Tsz-ben látja a jövő szépségét, reményét. A pap hiába harcol, „elesik a harcban, de halálra váltan, holtragyötörve, a földön fetrengve is beleharap a győztesek lábába”. Phépy Ernő szinte egyedül marad, egynéhány öregasszony lézeng a templomban, aminek a harangja sem úgy szól, mint régen, csak süketen kong. A kis gyülekezet úgy fest a templomban, mint „fonnyadó virágzása egy nagy szellemi hadjáratnak, kiégett kultúrának” – állapítja meg Szabó Pál.

Nehéz lenne válaszolni arra a kérdésre, hogy Szabó Pált mi készítette arra, hogy így ábrázolja azt a papot, akinek bár meglátta és meglátatta sok hibáját, gyarlóságát, botladozásait, de mégis a jót, a szépet, az erényt is észrevette benne, ami emberileg szólva méltóvá tette arra, hogy pap legyen. Ez nemcsak az én kérdésem, sok, Szabó Pált ismerő olvasóban felvetődhetett ez a kérdés. Csak egyet említek: a debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában az „Isten malmai” című regény egyik oldalán ezt a ceruzával beírt sorokat olvastam: „Miért változott meg Szabó Pál véleménye a református papokról? Lásd: Új föld!”

Én mertem vállalni azt a bátorságot, hogy ezt a kérdést magának az írónak tegyem fel. Valamikor az 1960-as évek elején a cikkem terjedelmesebb kéziratát – amelynek a jelen közlemény csak kivonata – Sárospatakról elvittem Szabó Pálhoz, hogy olvassa el. Szabó Pál a rózsadombi villájának a kertjében fogadott, és én némán vártam, amíg az általam nagyon tisztelt író a kéziratomat elolvassa. A cikk vége felé azt tapasztaltam, hogy Szabó Pálban némi ingerültség jelei mutatkoznak: a jobb kezével verni kezdte a kerti nyugágy karfáját, de a feltett kérdésre, hogy ti miért változott meg a véleménye a regényeiben, novelláiban szereplő papokról, érdemben nem válaszolt. Csupán annyit mondott, hogy ő most is a református egyház tagjának vallja magát, fizeti az egyházadót, és ezzel, mint valami vidéki firkaszt kegyesen elbocsátott. Életemben először és utoljára ekkor találkoztam Szabó Pállal.

Igaz ugyan, hogy a cikkemet Szabó Pál születésének 100. évfordulójára írtam, de az 1970. október 31-én meghalt író végrendeletéből nemigen lehet megállapítani, hogy milyen református író volt Szabó Pál. Kétségtelen, hogy az volt a kívánsága, hogy a biharugrai temetőben, a falu lelképásztora, az író barátja Oláh Béla temesse el, de az 1969. december 31-én kelt levelében, amelyet Oláh Bélának írt, ezt olvassuk: „lehet, hogy holnap, holnapután, vagy öt év múlva minden kör bezárul, vagyis által bújok én is a Léthe vizén. Lehet, hogy a Charon hajójával megyek át, de lehet hogy csak úgy zubogva, pacskolva, lubickolva. Egyszóval: szinte látom a véget”. Az antik görög mitológiából ismert Léthé vizén

nem lehetett „átbújni”, mert ez a „feledés vize”. Charon pedig az alvilág révésze volt, aki a megholtak lelkét egy „obulus”-ért vagyis görög pénzért szállította át a másvilágra. Szabó Pál tehát az idézett levelében egy szóval sem említi, hogy a református keresztyén ember nem a Léthé vizét, a Charon csónakját emlegeti a halálával

kapcsolatban, hanem a feltámadást, és az örökéletet. Ettől függetlenül hiszem, hogy az Igaz Bíró Szabó Pálnak is megadja majd a legnagyobb kitüntetést: a mennyek országában való lakozást.

Dr. Takács Béla

A nyomtatott könyvek első magyar íróője

Lorántffy Zsuzsanna irodalmi tevékenysége *

Történelmünknek talán egyetlen századából sem maradt fenn annyi nevezetes magyar asszonynak az emléke mint a XVII. századból. Iskolákat építő, egyházakat támogató, alapítványokat létesítő, tollat, tüt és kardot forgató nagyszonyok voltak ők, mint Kanizsai Dorottya, Batthyányiné Bánffy Kata, Fánchy Borbála, Zrinyi Ilona, Petróczi Kata Szidónia, Lorántffy Zsuzsanna és a többiek.

A középkor korábbi századaiban a magyar nő csak egészen kivételesen léphetett a történelem előterébe. Az utókor szemei elől elrejtí a családi élet, a szerzetesi közösség, melynek életébe névtelenül olvadt be, s amelyből csak egy-egy királyné vagy szent tudott kiemelkedni. A középkor amúgy is szegényes művelődési lehetőségeiből csak kevés jutott a nőnek.¹ A XVII. században megnövekedett a nők szellemi érdeklődése. Különösen a reformáció és az azt követő puritánizmus felvilágosodást és tudományos vizsgálódást elismerő és lehetővé tevő lelki és szellemi terjedése nyomán. Ennek legismertebb és legszebb példája Lorántffy Zsuzsanna hitben gazdag lelkivilága, páratlan házastársi élete, tudatos gazdasági és kulturtevékenysége, művelődési szomjúsága, szenvedést és próbát türelemmel és imádsággal hordozó élete.

Vannak történelmi személyiségek, akiket különböző körök különféle módon értékelnek. Vannak, akiket kortársaik felül értékelnek, s az utánok következők viszont leértékelnek, sőt vannak nem kevesen olyanok is, akik kihullanak az idő rostáján, mert igaz Ady Endre verse:

*„Kezében óriás rostával
Áll az Idő és rostál egyre,
Világokat szed és rostál ki
Vidáman és nem keseregve
S búsul csak az, akit kihullat.”*

Lorántffy Zsuzsanna értékelésében nincs változás, hiába múlnak a századok, őt időtállóan értéknek minősítik a korok, áramlatok legelső értékölőjétől Szepsi Laczkó Mártontól kezdve a huszadik század ama „elvtársáig”, aki az Új Magyar Lexikonban így

sorolja fel érdemeit: a magyar puritánok mozgalmának pártfogója. Jelentős kulturális alapítványokat tett, különösen a sárospataki kollégium javára.² Történetek ugyan kísérletek Lorántffy Zsuzsana személyét körülvevő tisztelet és megbecsülés lerombolására, ezek azonban nem sokat árthattak néki.

Nevelője, az imént említett prédikátor, gyermekkorának három jellemvonását dicséri: vallásosságát, fogékonyságát, értelmét és szelíd szemérmes, engedelmes természetét. Mikolai Hegedűs János a kor puritán mozgalmának lelkes harcosa: „e mi időnk Debora, Kegyelmes Fejedelemisszonyunk”-nak mondja Lorántffy Zsuzsannát. Bod Péter így jellemzi: volt ez egy nagy kegyességű és széptudományú fejedelemisszony, aki nemcsak mások munkáját bocsátotta világra, hanem maga is írt. Nagy Iván szerint a női erények legmagasztosabb példája. Ravasz László szerint az ország legelső gazdasszonya nem utolsó sorban teológus, aki egyforma művészettel kezelte a tüt és a tollat. Balla Antal előtt Rákóczi-nében a buzgó puritán, családjának és a köznek élő kálvinista nő asszonyképe rajzolódik ki. Zoványi előtt a magyar protestáns történelem egyik legfényesebb alakja áll. Révész Imre a mélyhitű, sugárzóan tiszta életű erdélyi fejedelemisszonyt látja benne. Az Irodalmi Lexikon a haladó szellemű magyar református kultúra és tudomány áldozatkész pártfogójaként említi, és sorolhatnánk még vég nélkül a különféle pozitív megállapításokat a kor valóban kiemelkedő személyiségéről.³

Vannak, akiknek életműve nem minden részben időálló, csak egyik vagy másik részletük az. A maradandóságba szűk kapu vezet, rendszerint kis batyuval lehet csak belépni ezen a kapun. Lorántffy Zsuzsanna teljes életműve befér a maradandóság kapuján.⁴ Nem költői túlzás, nem felekezeti elfogultság az, amit Tompa Mihály szép ódája mond róla:

*„Fejedelmi nő, az volt bizonynal
Világ szerint, lélek szerint
Több díszet nem nyert bársony-bíborral,
De ő hintett ezekre fényt.
Korát előzte, mint az égen
A tündérhajnal a napot,
Hogy akkor is ragyogjon, éljen,
Midőn a nap lenyugodott.”*

* A tanulmány elhangzott 1993. június 22-én tartott Egyháztörténeti Szaktanfolyamon Debrecenben.

Lorántffy Zsuzsanna teljes életművét most át nem tekinthetjük, de emeljünk ki kosarából egy szépen csiszolt gyöngyszemet, egy drágakövet és nézzük annak ragyogását, esetleg egy valahonnan arra rávetítődő árnyékot. Ez a drágakő; irodalmi tevékenysége.

XIX. százdi irodalomtörténésünk Pápay Sámuel a XVII. századi irodalmi tevékenységről azt mondja, hogy az előző századhoz viszonyítva „nem szállott alább a Magyar Írástudásnak dolga, sőt kivált az eljén mind jobban szaporodtak írónk, kik közül is már sokan tisztább s kellemesebb magyarsággal kezdtek írni, mint az előbbi századbeliek”.⁵ Nyilván, hogy a magyar Biblia fordításának hatása volt már ez. Az irodalmi tevékenység csírái a fejedelmi udvarokban kezdtek kibontakozni és életre kelni. A fejedelmi udvarokban gyakran került sor különböző hitvitákra, különösen az erdélyi református prédikátorok és jezsuiták között. I. Rákóczi György buzgó hívő református létre is eleven kapcsolatot tartott fenn a kor neves, magas irodalmi és vallási színvonalat képviselő római katolikus személyiségeivel – így a jezsuita Pázmány Péterrel. Élénk levelezést folytatott a katolikus hittudóssal. Ugyanakkor református prédikátorai számára kedvező feltételeket biztosított tanításaik terjesztésére és azok bizonyítására. Udvarában gyakran rendezett hitvitákat lelkipásztorai és az erdélyi jezsuiták között, amelyekbe ő maga is és művelt, erős hitű, tántoríthatatlan református meggyőződéssel rendelkező felesége Lorántffy Zsuzsanna is bekapcsolódott. Udvarában Eszterháziéhoz hasonlóan a vallás gyakorlása állt a középpontban.⁶

Egy ilyen házi vitaközönségre 1638 végén került sor, amikor Kolozsváron épp törvényszék tartatott, s a fejedelemszónya Kolos-Monostoron nagy ebédet adott. Számos vendég, pap, professzor, főúr volt jelen. A meghívottak közt volt Vásárhelyi Dávid helyben lakó jezsuita, aki az asztalnál éppen Medgyesi Pál mellé került. A nagyszónya az összejövetelt hittani dolgokban is gyümölcsözővé akarta tenni. Ekkor jött szóba Pázmány egyik munkája, amelyről Rákócziné azt hitte, hogy a jezsuita pap írta. Vásárhelyi szabódott, hogy a könyvhöz semmi köze. Mégis belekerült a vitába. Úgyannyira, hogy a disputa még este sem fejeződött be. Harmadnapra Vásárhelyi tételről-tételre némi jegyzéket küldött a fejedelemszónyához, melyeket Lorántffy Zsuzsanna Medgyesivel megbeszélt. Az udvari lelkész széljegyzeteket készített, a fejedelemszónya pedig bibliai ígéket írt ki, mint az egyes hittételek szentírásbeli bizonyítékait, s ezeket együttesen közölték Vásárhelyivel. A vita azonban ezzel sem zárult le, hanem Vásárhelyi 1639 júniusában udvarias levélben kereste meg Rákóczinét, mire Medgyesi a maga és a fejedelemszónya asztal feletti vita tételeinek összefoglalásaképpen, a Szent Atyák öröme c. művel válaszolt.

Maga Vásárhelyi nem botránkozott meg Lorántffy Zsuzsanna tájékozottságán, vitakészségén és bibliaolvasásán, sőt éppen ellenkezőleg nyilatkozott: „én bizony – írja – nagy álméltósággal hallom és részint látom kegyelmes asszony, hogy nagyságod ily fejedelmi méltóságban lévén az Isten törvényében való el-

méltóságot s az Isten könyvének a tudományát minden világi mulatságnál nagyobbra láttatik becsülni. Nagy kegyelmét, atyai jóakarátát mutatta Isten nagyságodhoz, mikor nagyságod elméjét és szívét azoknak szeretetére ébresztette.”⁷ Bizony nagy kegyelme az Istennek, hogy őt adta szegény nemzetünknek azokban a nehéz időkben.

Lorántffy Zsuzsanna hitért, egyházért, nemzetért folytatott tudományos tevékenysége nem merült ki csupán az udvari hitviták megrendezésében. Ő volt az első magyar nő, akinek könyve jelent meg nyomtatásban. A Fejedelemszónya a Biblia rendszeres olvasója volt. Lelki eledel volt számára a Szentírás. Egyébként a Szenci Molnár-féle javított kiadást használta. A gyakori olvasás közben jegyzetet készített, már egy egész gyűjtemény volt belőle. A hitviták során kipróbálták őket. Ezeket állította és foglalta rendszerbe a fejedelemszónya, a református vallásnak negyvenöt hitágazata szerint, mint „győzhetetlen bizonyosságtételeket”, melyeket udvari papja megtoldott néhány locussal (bibliai hellyel), és mint a nagyszónya szorgalmának eredményeit kinyomtatatták. A teljes címe ez: „Mózes és az Próféták, azaz az igaz keresztyéni vallásnak negyvenöt ágazatának szentírásbeli győzhetetlen bizonyosságtétele. Melyek nagy részint az fejedelmi méltósággal tündöklő Erdélyi Fejedelem Asszonytól Lorántffy Zsuzsannától, másoknak jó példaadásával, a szent írásnak gyakori olvasása között kiszedegettettenek és azután megbővítettvén, az idvességre óhajtozókhöz való buzgóságból közönségessé tétettenek – Luk. 16,29. Vagyon Mózesek és Prófétájok, hallgassák azokat. Fejérvárott 1641. esztendőben.”

A negyvenöt hitágazatot, mintegy tartalomjegyzéket a könyv első oldalain közli a szerző az alábbi cím alatt: „Ez könyvben lévő és szent írásból megbizonyosodott tudományoknak rendi. Az szent Írásról. – Az Istenről. – Az szent Háromságáról. – Az Christus Istenségéről. – Az megvetésről. – Az Istennek gondviseléséről. – Az Bűnről. – Az Szabadakaratról. – Az Christus személyéről. – Az Christus lelkének tudományáról. – Az Christus haláláról. – Az Christusnak pokolra való szállásáról. – Az Közbenjáróról. – Az Christus érdeméről. – Az Elégtételről. – Az megigazulásról. – Az bűnbocsánatról. – Az Hitben való végig megmaradásról. – Az Idvességnek bizonyos voltáról. – Az Jöcselekedetekről. – Az. Törvénynek betöltéséről. – Az Fogadástételről. – Az Anyaszentegyházról. – Az Szentekről. – Az Szentek ereklyéjéről. – Az Purgatóriumról. – Az Anyaszentegyháznak hatalmáról. – Az Templomokról. – Az Papokról. – Az Papok házasságáról. – Az Gyónásról. – Az Bőjtről. – Szent Péterről. – Az Pápáról. – Az Antichristusról. – Az barátokról. – Az Sacramentumokról. – Az Keresztésgről. – Az Úrvacsorájáról. – Az Miséről. – Az Képekről. – Az Ünnepnepokról. – Az Keresztről.”

A tartalomjegyzék után rövid vázlatát közli az író-nő az egyes fejezeteknek. Megadja azokat a hittani alitételeket, melyeket az idézett bibliai helyek igazolnak. Például „Az Szent Írásról” szóló fejezetben az alábbi *alitételeket* olvassuk:

„Szükséges, hogy minden ember olvassa az Szent Írást.

Az Szent Írásnak értelme világos az üdvözülendő embereknek.

Az Szent Írásban mindenk meg vannak, mellyek az üdvösségre szükségesek.

Az Szent Írásnak magyarázatja nem függ egy kiváltképen való embertől.

Az Ecclesiában értelmes nyelven kell kiszolgáltatni az Szent dolgokat.

Az Apokrifus könyveket ez okért nem vesszük be.”

Az első altételt, azt tudniillik, hogy „Szükséges, hogy minden ember olvassa a Szent Írást” a tárgyalásban sok-sok *igével támasztja alá*. Néhányat ismeretek belőle:

„Hogy féljed az te Uradat Istenedet, és megőrizzed minden ő ítéletit és parancsolatit, melyeket én parancsolok tenéked, te és az te fiad és az te unokáid teljes életedben, hogy hosszú ideig élhess. (A lap szélén helymegjelölés) Mos 5. kön 6.2.v.

És ez igék, mellyeket ez mai napon parancsolok tenéked, legyenek szívedben. (A lap szélén helymegjelölés) 6. vers.

És gyakoroljad azokat a te gyermekeid előtt, és szólj ezekről mikor a te házában ülsz, vagy mikor uton jársz, és mikor ágyadban lefekszel és mikor felkelsz. (A lap szélén helymegjelölés) 7. vers.”⁸

A Fejedelemasszony könyve rendszeres teológiai gondolkodásról beszél. A mű szép logikai rendben épült fel. Sok olyan keresztyén igazságot tár fel, melynek bibliai megerősítésére ma is szükség volna. A mai emberek nemcsak, hogy általában tájékozatlanok keresztyén hittani kérdésekben, hanem még református testvéreink közt is sok a bizonytalanság. Lorántffy Zsuzsanna bibliai alapon felépített könyve fényt derít a homályra, eloszlatja a bizonytalanságot, megerősíti és mélyíti a hitet. Érdemes lenne a mai nemzedék számára is hozzáférhetővé tenni ezt a munkát. A Kecskeméti Református Könyvtárban található példány alapján hasonló kiadásban megjelentethető lenne.

A Mózes és a Próféták című nem sokkal megjelenése után a hitviták kereszttüzébe került, méghozzá meglehetősen durva módon. „Kiköltenek ez ellen a könyv ellen – írja Bod Péter – valami mocskos versekkel Magyarországon azok az emberek, akik neheztelik, hogy az asszonyok olvassák az Isten beszédét... Panaszolt nem régen is egy erdélyi író azon, hogy a mi földünk sok olyan asszonyokat nevel, akik félretévén az orsót, guzsalyat, a Szent Írás olvasásán töltik az időt; melyeket szájokban forgatván bátran megtámadják még a teológiában tudós embereket is. Más pedig ezt a verset írta a bibliai asszonyokról:

Most Szent Pál szava szól, ha a nők mosnak s teregetnek, részeg anyó parazsat szítva Igét duruzsol.

Mért lep meg, ha az Egyház is gyanakodva figyel ránk? Csúf dolog ám, ha ivás közben idéznek, Írás!

(Berczeli A. Károly fordítása)⁹

A XVIII. század már megtalálta az irodalommal foglalkozó nők számára a megfelelő gúnynevet: „kékharisnya” (blue stocking), akik beleszólnak a tudományokba, irodalmi hajlamaikat és tudásukat fitogtatják és abban tetszelegnek. Az elnevezés Benjamin Stillingfeet (mgh.1771.) angol lelkészre vezethető vissza, aki kedvelt és szellemes társalgó volt, külsejét elhanyagolva az ilyen társaságokba térdig érő kékharisnyában jelent meg.

A Lorántffy Zsuzsanna könyve elleni támadás a Nova Transylvania című iratban jelent meg, melynek szerzője a feltevés szerint Széchenyi György esztergomi kanonok, később érsek volt, ki nem riadt vissza a durva szójátéktól sem, amivel nevetségessé igyekezett tenni mind a szerzőnőt, mind a Rákóczi-házat. A vers így szól:

*„Hajdon frigládáját borjas tehén vitte,
míg ígret földin meglepítette.
Terhe alatt bögve csendesen léptete,
amely úton Isten angyala vezette.
Már a hit szekerit egy kanczaLÓ RANTja,
a konty alatt nagy haj s rivid elme hajtja.
Viszi, de nem tudja, gyeplőt asszony tartja,
szedjétek löcseit, szegét – porrá rontja.”¹⁰*

A Fejedelem 1642 elején vett hírt a gyalázatos munkáról, s Bogádi Andrásat mindjárt Bécsbe küldi, hogy szerezzen egy példányt, s tudja meg, hogy ki a „mocskos könyv” szerzője. Rákóczi nem sokára hozzá is jutott egy könyvhöz, de amit abban olvasott túlszárnyalta annak hírét. Talán szó nélkül türte volna, ha az ő személyét támadják, de feleségének, éppen akkor gyöngélkedő nejeének bántalmazása igen szíven találta. Bogádi szomorúan válaszol urának: „Hanon se tett oly gyalázatot Dávid legátusán, mint ez nagyságtokon!” Ezt látják és érzik az ottani urak is Bécsben, de nem bizonyítják a szerző nevét, ki tudhatná, mert „sokan vannak hozzá”, különben is a császárnál megtette lépéseit, majd ki fog tűnni, ha a munka csak „alacsony ember dolga-e?” Bogádi előterjesztést tett a királynál is, amire május 7-én kapott választ: „A felség nehéz szívvel vette a Fejedelem Asszonyon esett sértést, de bár az ilyen aljasságok csak megvetésre méltók, ő mindent el fog követni, amit szükségesnek lát a Fejedelem Asszony becsületének megvédésére.” – Ez bizony gyenge vigasz volt a király részéről.

A dolog akkor vett új fordulatot, amikor a csúfolódó iratból néhány példány beszivárgott Erdélybe és eljutott a Püspökhöz, a Rákóczi ifjakhoz, és azok nevelőjéhez Kereszturi Pálhoz. Ez utóbbi hirtelen választ készített az iratra, mely megjelent Talió címmel. Ez éppen olyan epés és csúfondáros volt mint a pasquill. Rákóczi erről mit sem tudott. Ő nem ilyen elégtételt akart, és azt sem akarta, hogy felesége tudomására jusson a röpiratharc. Környezetének is meg volt tiltva, hogy szóba hozzák a polémiát. Fejedelmi rendelettel megparancsolta, hogy mind a pasquillt, mind a Kereszturi-féle választ gyűjtsék össze és égessék el. Ezt olyan tökéletességgel végezték el, hogy nem maradt belőlük egy példány sem (tudomásom szerint).¹¹

Lorántffy Zsuzsanna irodalmi tevékenysége nem szűnt meg e szomorú következményekkel járó alkotás kibocsátásával. Tudomásunk van egy másik teológiai mű létezéséről is, azonban ez csak kéziratban volt, sőt közben elkallódott, elveszett. Az írásmű címe: Szent Léleknek származásáról. Illésy közleménye is arra utal, hogy egy példánya sem került elő, s tudtával az írott példány is elveszett. Nem lehet arra sem gondolni, hogy talán más írta volna a kérdéses tanulmányt, mert a levélíró Vanoviczai János fehér barát, akinek a kezében volt a mű; a fejedelemszszony írásának mondja, amelyet Rómában tudós embereknek megmutatván, ezek nem győztek csodálkozni a szerző „szép okosságán”, s csak sajnálták, hogy nem ismeri azt a hitet, melyet Krisztus szerzett s „melyben üdvözülnek most is az igaz keresztények”. Vanoviczai János pálos szerzetes 1658-ban az alábbi, levelet küldte Rákóczinének Rómából:

„Alázatos szolgálatomnak ajánlása után szerencsés, hosszú életet és minden jókat kívánok Istentől ő szent felségétől nagyságodnak adni. Kegyelmes Asszonyom, ide érkezvén Rómába, a nagyságod velem, alázatos szolgálójával sokszori nyújtott kegyelmességéről itt sem akartam feledékeny lenni, hanem ez alázatos írásom által tudósítani, hogy szenvedhető egészségben és szerencsésen érkeztem szentséges pápa eleibe: megadván ő szentségének a felséges két királynak és más fejedelmek leveleit, kegyelmes válaszó lett ő szentségétől, mindazonáltal hirtelen innét ki nem indulhatok... A nagyságod írását, melyet adott nagyságod énnékem Szent Lélek származásáról, magammal idehoztam és mutattam tudós embereknek, kik megdicsérvén és csudálkozván a nagyságod okosságán, szánakoztak, kívánván velem együtt, hogy Isten ő szentsége engedje meg nagyságodnak azt a hitet megismerni, melyet szerzett Krisztus urunk és amelyet prédikáltott szent Pál itt Rómában ... melyben idvezülnek most is az igaz keresztények. Sokszor sóhajtok, járván a szent helyeket kívánván, hogy nagyságod látna római dolgokat és sok szentségeket, kiket látván lehetetlennek tartom, hogy nagyságod azt az utat nem követné, amely vihet az öröken való boldogságra: és hogy az utat ott is megösmerné nagyságod, kerestesse fel Christusnak követéséről Kempis Tamás által íratott és Pázmány Péter által magyarra fordított könyvecskét, azt olvasván nagy lelki vigasztalására leszen nagyságodnak. Elsőben nem minden fog tetszeni, de ha nagyságod megköstolja annak édességét és belső lelki hasznát, annyira megszeretné, hogy nem fogja győzni eléggé olvasni. Adja Isten, hogy innét kimenvén találjam nagyságodat kedves, szerencsés és jó egészségben szerelmes méltóságos fejedelmi fiával, unokájával és kedves menyével ő nagyságokkal egyetemben, sokan kívánják azt velem együtt, itt Rómában. Éltesse Isten

nagyságodat sok esztendeig kedves és jó egészségben. Rómában die 21. Junii, anno 1658. Nagyságodnak míg él alázatosan szolgál Vanoviczai Péter János feir Barát. P.S. Azon a földön való szerzetünk páteréhez alázatosan kérem nagyságodat, mutassa minden kegyelmességét, az úr Isten megáldja nagyságodat meg is fizeti nagyságodnak, én is, ha Isten éltet meg szolgálom nagyságodnak.”¹²

Vanoviczai leveléből a már fent említett következtetéseken kívül az is megállapítható, hogy most már leplezetlenül tört előre az ellenreformációs tevékenység. Még Lorántffy Zsuzsannát, az erős hitű és tántoríthatatlan vallású fejedelemszszonyt sem átalotta megkísérteni a katolizálás csábító gondolatával.

Az említett írásokon kívül Rákócziné után fennmaradt nagyon sok levél. Talán a kétszázat is eléri és szinte irodalmi alkotásnak tekinthető mély hitből fakadó végrendelete. Ehhez még hozzá számíthatjuk azokat az írásokat, amelyeknek megjelenésében néki is része volt valamilyen módon. Ugy, ahogyan Bod Péter feljegyezte: „mások munkáját segítette napvilágra”. Ezeknek száma az eddigi nyilvántartás szerint 14, ideszámítva a román nyelvre lefordított biliát is.

Lorántffy Zsuzsanna irodalmi tevékenysége arra mutat, hogy evangéliumi lelkülete és szellemisége hogyan lépte át református módon azokat a korlátokat, melyeket a korábbi századok bibliától eltávolított felfogásai és nézetei emeltek a gyengébb nem lelki és szellemi megnyilvánulásai elé. Egy olyan korban élt és szolgált, amely az első református ébredés csodálatos időszaka volt, s ő ennek a korszaknak nemcsak átélője, elszennedő alanya volt, hanem az egyházon keresztül irányítója, tevékeny részese és imádkozó szívű patrónusa.

Ágoston István
Miskolc

Jegyzetek

1. Makkai László: A magyar nő a XVII. században. Élet és Tudomány 1961. 19. – 2. Új Magyar Lexikon Bp. 1962. IV. 403. – 3. Laczkó Máté: Krónikája Erdélyi Történelmi Adatok III., Mikolai Hege-dús János: Az mennyei igazságnak tüzes oszlopa. (Magyar Gondolkodók 17. század) 533. – Bod Péter: Magyar Athenas 361., Nagy Iván: Magyarország családai. Pest 1860. VII. 173., Ravasz László: „Az emberélet útjának felén”. 1924. 233., Balla Antal: Magyarország története. Bp. 125. – 4. Szabó Lajos: Lorántffy Zsuzsanna emlékére 1985. Emlékbeszéd Ónodon, Lorántffy Zsuzsanna halálának 325. évfordulóján. – 5. Pápay Sámuel: A magyar literatura esmérete I. Veszprém 1808. 380. – 6. Magyarország története 1526–1686. Bp. 1985. 913. – 7. Szilágyi Sándor: Lorántffy Zsuzsanna. (M.T.A. évkönyvei XIII. IX. D./23. – 8. Lorántffy Zsuzsanna: Móses és a Propheták. Fejérvárott 1641. – 9. Bod Péter i.m. 362. – 10. „L”: Tárca. Századok 1913. I. 57. – 11. Szilágyi Sándor i.m. 25. – 12. Illésy János: Adalékok Lorántffy Zsuzsanna fejedelemszszony irodalmi működéséhez. Magyar Könyvszemle 1988. jan.-dec. 332-333.

Tanítottak – neveltek...

Az enyedi Kollégium minden pedagógusa hivatása magaslátán állott s igazi pedagógiai elv szerint, a rendszer esetleges hiányait és fogyatkozásait felkészültségükkel pótolni tudták. Nemcsak tanítottak, hanem neveltek is. A tömegtanításban is meg tudták találni tanítványaikban az egyéni nevelési rendszer lehetőségeit... melyekkel az ifjúságot egyfelől a maguk személyéhez, másfelől az Alma Materhez kötötték. A magyar társadalmi életnek országsszerre sok kiváló képzettségű és egyházát buzgón szerető, hazafias érzelmű embert neveltek.

Sokaknak jelentős szerepük volt egykor, nemcsak Nagyenyed városának történetében, hanem az egész magyarságra kiható kulturális fejlődésben, a hazafias és vallásos érzelmek hordozásában és kiművelésében. Csak végig kell olvasnunk a Bethlen-Kollégium professzorainak névsorát és meg kell értenünk: nincs még egy kollégium sem Erdélyben, talán az anyaországban sem amelynek oly sok országos hírnévű professzora lett volna, mint a Bethlen-Kollégiumnak. Elég ennek bizonyosságául felsorolnom Pápai P. Ferenc, Apáczai Csere János, Szász Károly, Makkai Domokos, Kovács Ödön, Gáspár János, Józsa Zsigmond nevét... Nagyenyed felett szüntelen ott élt a nagy fejedelemnek, Bethlen Gábornak emléket és szíveket megtermékenyítő szelleme – ezért volt bizonyára a Bethlen-Kollégium a leggazdagabb a nagy nevekben.

MEMENTO! NOSCE TE IPSUM!

GÁSPÁR JÁNOS. Az elmúlt évben volt halálának századik esztendeje. (1816–1892) A múlt század második felében a magyar pedagógia büszkesége és a népiskolai tankönyvirodalom kiváló művelője volt. Született Tordaaranyos vármegyében, Torockószentgyörgyön, 1816. október 27-én. Elemi iskoláit a torockószentgyörgyi unitárius elemi iskolában, gimnáziumi és felsőbb iskolai tanulmányait a nagyenyedi Bethlen-Kollégiumban végezte. Tógátus diák korában, Zeyk Dániel kormánybiztos tanácsos fiának, Zeyk Miklósnak magántanítója. A Zeyk és Kemény családok körébe jutott és ez fejlődésének irányára és jövődjét életpályájára is határozott befolyást gyakorolt. Amikor az 1840/41-ik évben tanulmányait befejezte, Berlinbe utazott, ahol két és fél éven át a legkiválóbb egyetemi tanárok előadásait hallgatta neveléstanból, természettudásból, földrajzból, életműtanból, egyháztörténelemből és nemzetgazdaságtanból. Tanulmányozta a városi elemi és polgári iskolák metodikai rendszerét és látogatta az intézetekben az előadásokat. Első öre volt az ő kezdeményezésére alapított „Berlini magyar Emlékönyvnek” és a Magyar könyvtárnak. Egyetemi tanulmányai elvégzése után elfoglalta nevelői állását – Zeyk József nevelésére. 1845-ben megírta az Erdélyi

Híradóban Pestalozzi érdemeit méltató dolgozatát és mozgalmat indított Petalozzi születése századik évfordulójának megünneplésére, amit 1846. január 12-én Kolozsváron nagy sikerrel meg is tartott.

Tanári működését 1852-ben kezdte meg a kolozsvári kollégiumban, mint a magyar irodalom, nevelés és oktatástan segédtanára. Eredményes tanításáért és irodalmi tevékenységéért 1855-ben tanítóképzőintézeti igazgatónak és a neveléstan rendes tanárának választották meg. Igazgatótanár 13 évig volt, s 1869-ben báró Eötvös József megtisztelő felkérésére foglalta el Alsófehér és Kisküküllő megyéknek tanfelügyelői tisztségét. A két megye népoktatásának ügyét hét évig viselte, 1876 után pedig egyedül Alsófehér megyéét. 1891-ben nyugalomba vonult, hogy újra sajtó alá rendezze a „kedvelt Csemegéket és megírja Emlékiratait.” Terveit azonban nem valósíthatta meg, mert 1892. március 6-án váratlanul meghalt. És így az Emlékiratok, melyek kétségtelenül érdekes eseményeket elevenítettek volna fel a negyvenes és ötvenes éveknek irodalmi, politikai és társadalmi mozgalmából, halála miatt nem valósulhatott meg.

Gáspár János rendkívül széleskörű encyclopedistikus ismeretekkel bírt. Szinte minden tudomány érdekelte. A nagyenyedi Bethlen-Kollégiumra hagyományozott könyvtárban is képviselve van majd minden tudományág, de leggazdagabban a pedagógiai irodalom. Létrehozta az Alsófehérmegei Általános Tanítóegyesületet, ahol „tapasztalatainak és pedagógiai bölcsességének gazdag tárházát nyitotta meg a felügyelete alatt álló néptanítók előtt.” Pedagógiai munkásságának ötvenedik évfordulóján 1886. december 8-án létrehozták a „Gáspár János ösztöndíj” alapot, melynek kamatait „évenként két szegénysorsú, jóígyekezettű tanító-gyermek élvezhet.”

Nyomatásban megjelent munkái: **CSEMEGÉK** – három kiadást ért meg, melynek megjelenése esemény volt a pedagógiai irodalomban. **OLVASÓKÖNYV** négy kötetben – kettő az elemi iskolák – kettő a gimnáziumok alsó osztályai számára. **NÉPISKOLAI OLVASÓKÖNYV** négy kötetben. Ezenkívül számtalan pedagógiai és társadalmi cikk a különféle szaklapokban, folyóiratokban és újságokban. Tankönyvei a minisztérium által koszorúzott pályaművek, s mint ilyenek évtizedek során át kiváló művei voltak a hazai és részben az európai irodalomnak is.

Gáspár János ravatala a nagyenyedi öreg templomban volt felállítva, ahol „az akkori diákok élő koszorúként állottak körül a ravatalt”. Aztán elvitték örök nyugalomra a maroscsucsi családi sírboltba.

Az ő szellemében növekedett nemzedékek Erdély eleste után, félreállítva, elvonultan, „de nem csüggedve, megmaradtak óriási lelki bizodalommal és elhatározással magyarnak és reformátusnak.” Gáspár János nagy nevének soha ki nem alvó szövétnekét, el

nem múló eszméit ma is híven kell őriznünk mint a magyar nemzet ideális örökségét.

JÓZSA ZSIGMOND. (1863–1893) Az alig 31 évet élt enyedi teológiai tanár „Istentől szép tehetséggel megáldott férfiú” életét nem a célhoz jutott és elfáradt vándoréhoz, hanem a „drága kincsekkel megrakott gályához lehet hasonlítani”, melynek értékeit nem nyelte el a látókör nélküli tenger...

Kóródszentmártonban született 1863. február 5-én. Édesapja ottani református lelkész volt. A papi család szerény anyagi körülmények között élt de az élet terhe még súlyosabban szakadt a családra, amikor a lelkész édesapja ifjan és váratlanul meghalt. Gyámja és nagybátyja: Kali Benjámin, édesanyjának testvére elvitte a nagyenyedi Bethlen-Kollégiumba tanulni, ahol az árva papfiú csakhamar atyát, segítőt, pártfogót nyert az iskola által. Megmutatták neki is, mint oly sok hozzá hasonló gyermeknek a Kollégium régi, hatalmas épületeit és más dominiumát ezekkel a szavakkal: „Ez mind a teid lesz fiam, csak becsüld meg magad!” És Józsa Zsigmond így tett! Folyton tanult, vasszorgalommal. A tehetségével kitűnt ifjút Makkai Domokos professzor családjába vette házitanítólul és így az anyagi gondok nagy részétől felmentette. Sőt többet is tett ennél a professzor, mert érdeklődést támasztott benne a történelmi tudományok iránt. Érettségi után az egyetemen történelmet szándékozott hallgatni de anyagi gondjai miatt kénytelen volt lemondani terveiről s „nem valami nagy kedvvel” beíratkozott a teológiára. Az első év végén már ezt mondja kedves tanárának Keresztes Józsefnek, hogy a „teológia pompásan tetszik.” A teológiai akadémia minden évén, mint évfolyam elsőt, a kitaró szorgalom és komoly alaposág jellemzi. A teológiai önképzőkörnek két évig titkára, negyed éves korában pedig elnöke volt. Nagy igyekezetéről és szorgalmáról tesz bizonyosságot az a sok kitüntetés és pályadíj is, melyben mint teológus részesült. Minden évben az övé a legnagyobb és legtöbb pályadíj. Tanulmányai befejezése után 1885 szeptemberében úgy tette le a „lelkészi szakvizsgáját, hogy kitűnő társai felett még kiemelkedő dicséretben is részesült.” Olyan ritka eset volt ez, hogy a nyolcvanas években csak két vizsgázóval történt meg.

Két évig Utrechtben, részint Marburgban folytatott tanulmányai alatt előbb az újszövetségi exegézissel foglalkozott és csak a második évben fordult az ószövetség felé. Hazateérése után 1888. augusztus 31-én a teológiai magántanári vizsgát már betegen szerezte meg. De már másnap szeptember 1-én az Akadémián mint helyettes tanár nyert kinevezést az ószövetségi exegezis és héber nyelv tanítására, évi 500 forint fizetéssel. Egészségi állapota miután javult – csakhamar ismeretessé vált a protestáns egyházi irodalom terén is. Számos egyházi és társadalmi kérdésekkel foglalkozó cikke jelent meg különböző társadalmi lapokban és tudományos irodalmi szemlékben. „Az ószövetségi főbb eszmék külső és belső történetét, élvezetes és tanulságos egészben tárta fel a magyar teológiai tudományos és művelt közönsége elé.”

Az 1891-i egyházkerületi közgyűlés a nagyenyedi teológiai akadémiahoz az ószövetségi exegezis ka-

tetrájára rendes tanárnak választotta meg. Ekkor alig volt 28 éves. És ő valóban nagy kitüntetésnek vette a nagyenyedi tanárságot, hogy az erdélyi papnevelés ügye „kezeben és tudásán is nyugszik”.

1892. október 15-én vette feleségül Ludvig Olgát. „E frigykötéssel betetőzte boldogságát – ennél több e földi életben nem jutott osztályrészül” ... mert tízhónapi boldog házasság után 1893. augusztus 14-én meghalt. „Öntvén az ifjú hitves szívébe keserű gyászt és fájdalmat, az intézetre pedig megdöbbentő veszteséget.”

Ő valóban a tett és akarat erős embere volt. Felmérhetetlen tehetsége, mély hite és szorgalma volt az alapja sikereinek, célja elérésének. Nem akart sohasem tudni betegségről. A betegség súlya alatt, mély, hittel teljes megnyugvást tanúsított... mint aki Isten Igéjét magyarázta. Mint tanár szorgalmas és lelkiismeretes volt. Nem egyszer utána ment a vizsgán meg nem jelent tanítványainak. De minden tanítványát szorgalomra, pontosságra – Isten – Haza és a Kollégium tiszteletére és szeretetére nevelte. A nemzet szerinte csak úgy lehet naggyá, ha a kereszt gyötrő szenvedései között megtisztulva, szellemi életre ébredt. Működésének minden mozzanatát e romolhatatlan fundamentumra építi s annak elvei szerint szabályozza. Az enyedi-kollégium bátran bízhatta az ilyen meggyőződésű tanár kezére jövődő papjainak nevelését, mint aki az erdélyi református egyháznak és a hazának egyik „leghívebb és legerősebb oszlopa volt.” Halálának századik évfordulójához közeledve arra is gondolunk, hogy mennyi jogos remény, méltó várakozás és kívánság lett semmivé az ő alig 31 évre terjedő élete elmúlásával.

Éreznünk és vallanunk kell, hogy a jövődőknek legméltóbban a múlt kultuszával áldozhatunk. Azt is vallanunk kell, hogy a hagyományokban való nevelésnek nem utolsó iskolája a temető! Mert minden nemzetnek jövődője a sírokból virul ki és csak az a nép kapaszkodhat meg erős kezekkel a JÖVENDŐBEN: melynek másik karja sírkereszteket tart átölelve. A jövődő talaja: az újabb és újabb nemzedék. És ha ez nem veti meg lábát szilárdan Isten Igéjéből erőt nyerve a MÚLT nagy halottainak porában, akkor menetele a JÖVŐ felé, egyúttal távolodás lesz a hazai rögtől is. Minél több nagy és immár nem gyászos, hanem áldott sírhant domborul valamely nép életében – temetőjében –, annál több remény lehet az életre.

Száz esztendeje elporladt tudós enyedi tanárookra emlékezünk. Akik a VALLÁS és HAZA és EGYHÁZ szolgálatában munkáltak az „Isten rendelte tudományt, szerelmét a hazának és anyaszentegyháznak.” Szolgálták a nagyenyedi Bethlen-Kollégiumot, „híresé-nevessé téve”: a késő századokra is kiható fénnel sugarazták be.

Kocsis Attila

Felhasznált irodalom

Az Erdélyi Református Egyház Története. Pokoly J. Egyháztörténeti Lexikon. 1977. – Makkai D.: Nagyenyedi Értesítő. – Váró F.: Nagyenyedi Bethlen Kollégium. – Kertész J.: Nagyenyedi Képek. – Berde S.: Józsa Zs.–Gáspár J.: Alsófehérmegyeyi Ált. Tanítóegyesület.

NYILATKOZAT

az ökumenikus mozgalom magyarországi szervezeti megjelenésének 50. évfordulójára

1) Az elmúlt fél évszázad alatt a magyar nyelvben meghonosodott egy újszövetségi görög szó: „ökumené”, illetve annak jelzős formája: „ökumenikus”. Ez a kifejezés az Újszövetségben az egész lakott földet (Lk 2,1-2), átvitt értelemben pedig az egész emberiséget, „az egy vérből teremtett emberi nemzetséget” (ApCsel 17,26) jelöli. A szó ismertté és elfogadottá vált nemcsak a keresztyének és az egyházak körében – ahol a felekezeti ellentétek megszüntetését célzó keresztyén összefogást értik rajta –, hanem immár világi területen is, valahányszor politikai vagy más különbségek áthidalásáról, az együvé tartozásról és az összefogás szükségességéről esik szó.

2) Mindennek felidézése hasznos és időszerű most, amikor a magyar keresztyénség egy jelentős évfordulóról készül megemlékezni. Hazánkban az ökumenikus törekvések ugyanis 1943. június 26-án, 50 évvel ezelőtt kezdtek szervezett formát ölteni, amikor a magyarországi református és evangélikus egyház megalakította a MAGYAR ÖKUMENIKUS BIZOTTSÁG-ot. Figyelemreméltó tény, hogy erre, a modern ökumenikus mozgalomnak az Egyházak Világtanácsában testet öltött szervezete megalakulása (1948) előtt már öt évvel korábban sor kerülhetett.

3) Az elmúlt 50 év hozott gyors és gyökeres változást a különböző keresztyén felekezetek és egyházak egymáshoz való viszonyában. Az egyházak egységének helyreállítására irányuló imádságos óhaj és törekvés a keresztyénség közel kétezzer esztendő története során soha nem merült ugyan feledésbe és mindig jelen volt, különböző formákban, mégis a 20. század robbanásszerű technikai fejlődése, az óriási távolságokat is legyőzni képes szállító-eszközök megjelenése, valamint a gyors tájékoztatás világméretű rendszerének kialakulása megteremtették az egyházak közeledésének és egysége építésének a feltételeit is.

4) Így a keresztyén egyházak bűnbánó lélekkel rádőböntek arra, hogy különböző felekezetekre történt tagolódásuk nemcsak sokszínűség, és hogy az egymással való szembenállásuk az isteni akarattal szembeforduló engedetlenségük káros gyümölcse, azaz az emberi bűn következménye.

A mindenható örök Isten emberi értelemmel fel nem fogható bölcsessége és kifürkészhetetlen akarata azonban az emberi engedetlenségéből, gonoszságából és bűnből is tud jót kihozni. Ennek beszédes és meggyőző példáival találkozunk mind az ó-, mind az újszövetségi kijelentésben. Itt most csupán József és testvérei közismert történetére utalunk, amiből egyértelműen kitűnik, hogy Isten a testvérei által gonoszul és bűnös módon eladott Józsefet Izráel népe megszabadítására választotta ki (1Móz 45). Az újszövetségi üdvörténetből pedig az tűnik ki világosan, hogy Isten egyszerű Fiát, Jézus Krisztust, akit saját népének vezetői „gonosz kezeikkel megfogyván, keresztre feszítettek”

(ApCsel 2,24), Isten mindnyájunk üdvösségére kihozta a halálból, és üdvösséget szerzett általa mindazoknak, bűneik bocsánatára, „akiket elhívott magának az Úr, a mi Istenünk” (ApCsel 2,39).

5) Nem túlzás tehát azt a következtetést levonni, hogy Isten az egyházak bűnös megosztottságát arra az ökumenikus célra nézve jóra fordította, hogy a világ különböző részein, „az egész lakott földön”, a történelem különböző szakaszaiban, egymástól eltérő társadalmi, politikai és kulturális helyzetekben élő felekezetek a Jézus Krisztusról szóló örömhírt az adott konkrét viszonyok között hirdessék és így tegyenek eleget a nagy miszsiói parancsnak, a minden népeket tanítvánnyá tevő küldetésnek, hogy „minden nemzet, ágazat, nép és nyelv” meghallja az evangéliumot (Jel 7,9).

6) Lehetséges azonban az egyházak egysége és felekezeti megosztottsága közötti feszültségnek egy további bibliai értelmezése is, amely feloldja az egyház egységére irányuló isteni akarat, és a felekezeti megosztottság állapotának bűnös valósága közötti fájdalmas ellentmondást: Pál apostol az első Korintusi levél 12. fejezetében az emberi test különböző részeinek harmonikus együttműködéséhez, a test egészéhez és egységéhez hasonlítja az egyházat. Ebben a testben minden tagnak más a feladata, de ez a másság a feltétele a test hatékony működésének, az életnek. Ez a páli hasonlat azonban nemcsak a helyi egyházakra, a gyülekezetekre alkalmazható, hanem a nagyobb egyházi egységekre, sőt az egész lakott földön élő „ökumenikus”, univerzális egyházra is. Más szavakkal kifejezve az egyes felekezetek ugyanannak a bibliai igazságnak – a nagy egésznek – egy-egy általuk fontosnak vélt részét képviselik és hangsúlyozzák erőteljesen. A keresztyén egyházak színes sokasága „együtt” jeleníti meg Jézus Krisztus testét, közösségét, az Egyetemes Keresztyén Anyaszentegyházat. Az is természetes, hogy az 1 Korintus 13. fejezete, a szeretet himnusza kifejezetten arról szól, hogy a részek – „rész szerint van bennünk az ismeret, ... mert most tökéletlenek vagyunk, de a tökéletes ismereteket majd a színről-színre-látásnak az emberi időszámításon túlmutatató idején jön el. Látjuk a sokféleséget, de addig is hisszük és valljuk az Egyetemes Anyaszentegyház egységét.

7) Mindezt mai nyelvre lefordítva azt kell mondanunk, hogy a különböző történelmi és kulturális adottságok miatt töredékekben élő, és ezekből összeálló keresztyénségnek vannak elvitathatatlanul minden töredékben meglévő, és az egész által is kefejezett azonos vonásai. Ezek közül csak néhányat emeljük itt ki:

a) Az Atya, Fiú, Szentlélek, *Szentháromság* egy örök Istenbe vetett hitünk közös, úgy, ahogy az a Szentírásban előttünk áll.

b) A keresztség szentsége is olyan közös kincsünk, amire az apostoli tanítás is utal: „egy az Úr, egy a hit,

egy a keresztség, egy az Isten és mindenknek Atyja, aki mindenknek felette van és mindenek által és mindnyájatokban munkálkodik” (Ef 4,5-6).

c) A keresztyén életszabályok, a keresztyén értékek is ugyanazok minden egyházban. Például a tízparancsolatot (2Móz 20) minden egyház magáénak vallja. Értelemszerűen ugyanez áll a Hegyi Beszédre (Mt 5,17-42), vagy az apostoli tanítás erkölcsi parancsaira (Gal 5,16-26). Ezek a közösen vállalt keresztyén tanítások egyben megadják annak az ismérveit is, hogy mi tekinthető keresztyénnek, és mi nem.

8) Ezért az ökumenikus lelkület megkívánja, hogy ne becsmérősen, megvetéssel tekintsünk más felekezetekre, egyházakra, hanem nyíltsággal és a tanulás készségével tegyünk bizonyosságot azokról az igazságokról, amiket saját egyházunk kiváltképpen hangsúlyoz.

Az ökumenikus szemléletmód azt követeli meg, hogy a többi egyházakban próbáljuk megismerni és felismerni sajátos értékeiket, az általuk hordozott rész-igazságokat, előítéletek és elfogultság nélkül. Más szavakkal kifejezve, ne versenytársnak, hanem munkatársnak tekintsük őket Isten országa építésében. Legyünk először Krisztus-követők, keresztyének/keresztények, és csak azután legyünk római katolikusok, ortodoxok, evangélikusok, reformátusok, baptisták, metodisták, stb.

9) A keresztyén egységre szólító jézusi imádság, melyben Urunk azt kéri az Atyától, „hogy mindnyájan egyek legyenek”, nem öncél, hanem az egységet a *misszió szolgálatába* állítva, rámutat a nagy célra: „hogy higgyen a világ”. A keresztyének ökumenikus

lelkülete a hatékony misszió elengedhetetlen előfeltétele. Tehát az evangélium hirdetését, a missziót a különböző egyházak egymást támogatva kell hogy végezzék mind helyi szinten, mind országosan, mind pedig világméretben. Korunk nagy kihívásaira: a véres, háborús konfliktusokra, az igazságtalan helyzetekben szenvedők, éhezők, stb. gondjaira együtt kell hogy keressék a választ. A szenvedő emberiségnek végzett szolgálatokban egymás erőfeszítéseit ne gátolják, hanem annak hatékonyságát fokozandó, kölcsönösen kiegészítsék.

Ezek a feladatok csak közösen, ökumenikus lelkülettel vállalhatók, különösen a világnak ebben a részében, ahol a keresztyén misszió soha korábban nem látott nagy lehetőségei nyíltak meg.

10) Korunkban az ökumenikus törekvések igen számos szervezeti formában jelentkeznek. Egyetlen szervezet – bármilyen átfogó és sikeres legyen is – nem igényelheti magának a kizárólagosságot. Az ökumenizmus ugyanis nem szervezeti kérdés csupán, nemcsak konferenciák, tanácskozások, dialógusok jelenítik meg, hanem benső szükségszerűség és visszafordíthatatlan folyamat. Az ökumenizmust a krisztusi lelkület, egy sajátos gondolkodásmód, megértő és nyitott magatartás juttatja kifejezésre. Az Isten egységre hívó és missziói parancsának engedelmességek Egyetemes Egyház kapta Urától azt a megbízást, hogy „a föld lakosainak hirdesse az evangéliumot, és minden nemzetségnek és ágazatnak és nyelvnek és népnek” (Jel 14,6).

Ökumenikus Tanulmányi Központ

KITEKINTÉS

Természettudósok és teológusok találkozója Debrecenben

Debrecenben, a Református Kollégiumban 1993. július 9-10 között, a Tudomány és teológia címmel rendezett ökumenikus konferencián közel hetven természettudós, matematikus, tanár, orvos, mérnök és teológus vett részt. A világi résztvevők nagy többsége hívő keresztyén volt, azonban a rendezők szándékának megfelelően a meghívottak körét nem a hit milyensége és mélysége, nem a felekezeti hovatartozás, hanem a tudomány és a teológia kapcsolata iránti érdeklődés mértéke szabta meg. Ennek megfelelően az előadások és a viták hangvételére nem annyira az ünnepélyesség, hanem a tudományos konferenciákra jellemzően az eltérő vélemények szembesítése és ütköztetése volt a meghatározó.

A rendezvényt a Debreceni Universitas tagjaként a Református Teológia, annak a Rendszeres Teológiai Tanszéke szervezte. A találkozót a Debreceni Universitas intézményein kívül támogatta még a Protestáns Közművelődési Egyesület és a Keresztyén Értelmisé-

giek Szövetsége is. A szervezés munkáját Gaál Botond teológus és Végh László fizikus végezte.

A találkozó összehívásának gondolata az ESSSAT (European Society for the Study of Science and Theology) 1992. évi római konferenciája után merült fel. A római összejevetelről szóló beszámoló a Theologiai Szemle 1992. évi 3. számában olvashatók. A magyarországi találkozó ötletét, akkor még az ESSSAT egy regionális, közép-európai összejeveteleként elgondolva, a római konferencia egyik magyar résztvevője, Bolyki János vetette fel. Anyagi hiányában az összejevetelt csak magyar találkozóként lehetett megszervezni, de az így is élvezte az ESSSAT vezető szerveinek erkölcsi és anyagi támogatását. A résztvevők nagy többségét hazai és néhány külföldi vendég is megtisztelte jelenlétével. Végül is az ESSSAT képviseletében három, a határokon túlról érkezett, magyarul nem beszélő résztvevője volt a konferenciának: Christoph Wassermann fizikus és genfi

teológiaprofesszor, Jan Fennema fizikus és filozófus Twenteből és Sergei Komkov ökológus Kijevből.

Hazánkban tudomásunk szerint az utóbbi negyven évben nem rendeztek hasonló jellegű és méretű találkozót. Az ilyen jellegű, tudományos igényű eszmecserek máshol sem túl gyakoriak, pedig az érdeklődés és igény mind a két fél részéről, a természettudósok és a teológusok oldaláról is egyre nagyobb. A rendezőket magukat is meglepte, hogy a szervezés hírére több mint kétszer annyian jelentkeztek részvételre, mint amennyire számítottak. Az örvendetesen nagy érdeklődés indítéka a természettudósok részéről nemcsak az, hogy a viszonylag kis számú, aktív hitéletet élő tudományos kutató eljött Debrecenbe bemutatni, hogyan gondolkozik a vallásos természettudós. Az érdeklődés ennél sokkal nagyobb volt, mert az egyházaktól távol álló vagy egyenesen ateista tudósok is érdeklődnek aziránt, hogy mi a teológia tárgya, munkamódszere, milyen választ ad a mai teológia létünk alapvető kérdéseire.

A teológusok a maguk részéről érezhetik, hogy a magába zárkózó, a világ és tudomány haladásáról tudni nem akaró teológiák nem gyümölcsözőek. A világ forrongásai, átalakulása, a biológia és a fizika újabb forradalmi jelentőségű felfedezései szükségessé teszik számukra a tájékozódást és eszmecsérést. A teológia és a tudomány szembenállása már a múlté. Egyik oldalon sincs olyan mértékadó irányzat, amely a másik diszciplinát hamisnak, károsnak vagy feleslegesnek bélyegezné.

A debreceni konferencia nemcsak a résztvevők viszonylag nagy száma, hanem az elhangzott előadások igényessége, korszerűsége és gondolatgazdagsága miatt is sikeresnek mondható. A viták színvonala és a kötetlen eszmecserek sokasága mind a meglévő igényt jelezték. Van most már fórum arra, hogy akár rendszeresen is találkoznunk lehessen. A rendezők elhatározták, hogy a találkozót minden második évben megrendezik. A szervezés munkájának segítésére és intézményesítésére – Gaál Botond javaslatára – megszületett a Hatvani István Teológiai Kutatóközpont (HITEK). Ez a kis intézmény a Debreceni Universitas tagintézményeként fog majd működni, egyelőre a Debreceni Református Teológia kebelén belül tevékenykedik. Feladatának nemcsak a konferenciák szervezését, hanem a Debreceni Universitas oktatómunkájában és posztgraduális képzésében való részvételt, a téma irodalmának gyűjtését és rendszerezését, valamint kutatómunka folytatását is tartja.

Mivel a találkozó a maga nemében első volt, a szervezők nem tűztek ki kötöttebb tematikát. Az előadókat és az előadások témáját úgy választották meg, hogy a tudomány és teológia kapcsolódásainak minél szélesebb területeiről hallhassanak az egybegyűltek összegző előadásokat. Ennek ellenére a konferencia nem volt darabosnak mondható, a különböző területek szakértői gyakran érintettek hasonló jellegű kérdéseket, csak más-más megvilágításban. Ez végül is élővé, pezsgővé varázsolta az aggodalmaskodók által talán száraznak és nehéznek nevezhető témákat tárgyaló konferenciát.

Az alábbiakban az elhangzott főbb előadások né-

hány érdekes gondolatát ismertetnénk. Az előadók többsége a találkozón elhangzott beszédét írásban is elkészítette, ezek az anyagok a közeljövőben a Debreceni Szemlében jelennek meg.

A megnyitó előadást Berényi Dénes fizikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja tartotta. Rámutatott arra, hogy speciális tárgya ellenére a teológia is tudomány, hiszen a természet- és társadalomtudományokhoz hasonlóan ismereteket szerez, gyűjt majd ezeket rendszerezi és ennek alapján következtetéseket von le, törvénytársításokat, tételeket állapít meg. Kifejtette, hogy bár a teológia tudománynak tekinthető, mégis a hit nem tudomány, mert a hit és a tudomány más létsíkokban mozognak. A hit ajándék és annak elfogadásából következő alapvető emberi létforma. A hit és tudomány elvileg nem lehetnek ellentétben. Időszakosan előfordulhat, előfordul, hogy egyik vagy másik hittartalom és egyik vagy másik tudományos törvény ellenkezik, vagy ellenkezni látszanak egymással. Dehát a hit nem a tudományon alapul, a tudomány pedig halad, a tudós nem tudja megmondani, hogy jelenlegi ismeretei milyen új fénybe kerülnek a jövőben. Mindenesetre a történelem folyamán minden hit és tudomány közötti bonyodalom abból adódott, hogy vagy az egyik, vagy a másik kilépett saját hatásköréből és valami olyat akart kijelenteni, ami nem feladata, de amire nem is képes.

Gaál Botond Maxwellről szóló előadása rámutatott arra, hogy a keresztyénség szellemisége meghatározó szerepet játszott a modern természettudományok kialakulásában. Nemsoda, hogy az univerzumnak a modern értelmezése minden kétséget kizáróan sokkal inkább azonos szellemű a keresztyén hittel, illetve a keresztyén gondolkodásmóddal, mint bármilyen megelőző tudománytörténeti felfogással, szemlélettel. Gaál Botond ezután a XIX. század fizikáját forradalmasító James Clerk Maxwell életén és alkotásain keresztül mutatta be azt, hogy a keresztyén szellemiségnek milyen korszakos szerepe lehet a tudomány fejlődésében. Saját tudománytörténeti kutatásai során jött rá arra, hogy Maxwell rendkívülien eredeti felfedezései miként kapcsolódhatnak az ő mélységesen keresztyén hitéhez, gondolkodásához. Maxwell az elektrodinamika alapegyenleteit, amit ma Maxwell egyenletnek neveznek, nem azért fedezhette fel, mert kortársainál jobb matematikus, többet tud fizikus volt. Sikerét annak köszönhetette, hogy a korszellemmel szembehehelyezkedve egészen másként gondolkodott mint a többiek. Míg mások a részismereteket próbálták összerakni egészé, Maxwell az egésztől haladt a részek felé. Vallva a teremtett világ harmóniáját, isteni tökéletességét, abból indult ki, hogy azok a jelenségek, amelyeket akkor függetlennek hittek, valamilyen egységes szép, harmonikus egyenletekkel kell hogy kapcsolódjanak egymáshoz. Közelítésmódját teljes siker koronázta és a még alapvetőbb, szimmetrikus alapegyenletek keresése azóta az elméleti fizika egyik vezérgondolatává vált. Ahogy Polányi Mihály állapította meg a keresztyén gondolkodás köré segítséggül hívásával, hogy tudniillik sohasem vagyunk a végső igazság birtokában, de előremenetelünk az igazság keresésében mindig egy általánosabb, magasabb rendű igazság szabályozása közepette megy végbe.

Merza József a matematikusok tudományos módszerét, az axiómákra felépített rendszereket ajánlotta a teológusok figyelmébe. Ha valamit axiómává teszünk, és az axiómákból felépített rendszerünk, az axiómarendszer ellentmondásmentes, akkor az így felépített tan következetes. Ha a tan a világra vonatkozik, akkor tudásunkat a tapasztalattal összevetve következtethetünk arra, hogy az axiómáink is helyesek-e vagy helytelenek. A természettudomány eredményeiről szólva leszögezte, hogy a kutató ember számára Isten létének axiómája felvethető, s akkor ismeretei beágyazhatók egy sajátos szemléletbe. Ez a tudás mindmáig ellentmondásmentes, akárcsak az, amelyik az isteni nem-lét axiómájára épít. Be kell látnunk, hogy Isten léte nem levezetendő tétel, hanem axióma. Bármennyire is értelmes a hitünk, minden megalapozottságában is tartalmaz egy alapvető döntést Isten mellett, Isten javára. Ha valamit axiómává teszünk, azt nem definiáljuk. Ezért a teológia számára is megfontolandó az, hogy axiómaként kezelve Isten létét, ne próbálja definiálni Istent. Hiszen ki az, aki definiálni tudná Istent? Az Istent definiáló axiómarendszer talán végtelenül hosszú tételsorozat és ezért nem csoda, hogy a véges ember más és más korban és más helyen mást ragad meg belőle. Ezért türelmesnek kell lennünk egymáshoz, vallási kérdésekben még inkább, mint másban.

Beck Mihály akadémikus a tudományok fejlődését elemezve rámutatott arra, hogy a világ teljesen elvileg sem ismerhető meg. A tudomány fejlődése rendkívül bonyolult folyamat, akár a tudományok egészét, akár pedig valamelyik ágát tekintjük is. Szerinte a tudomány és a vallás két, egymással nem érintkező halmazba tartoznak, a megközelítéseik egymástól függetlenek. A tudomány tehetetlen és illetéktelen a transzcendenciában. A vallás és a tudomány megállapításai ugyanabban az összefüggésben félreértésre vezetnek mind a tudományos elméletet, mind a vallási hitet illetően. Beck Mihály részletesebben tárgyalta a kreacionizmus, a földönkívüli lények és a csoda kérdéseit és nagy aggodalommal szolt az áltudományos és vallási nézetek összefonódásáról.

Czeglédy Sándor a pszichológia és a teológia háttérületére kalauzolta a hallgatóságot. A behaviorista pszichológia helyét és fontosságát elemezve lenyűgöző előadást tartott, személyes emlékeivel is fűszerezve azt.

Lovas Miklós csillagász a világ keletkezéséről, az univerzum születésének első másodperceitől a Naprendszer kialakulásáig tartott adatokkal, számokkal és méretekkel illusztrált előadást. A legkorszerűbb ismereteket tartalmazó és mégis, a nem szakemberek számára is jól követhető előadása valószínű, hogy magyar nyelven a legjobb összefoglaló. Elolvasása melegen ajánlható bárkinek, aki akár csupán saját maga érdeklődését akarja kielégíteni, vagy az érdeklődő fiatalság kérdéseire akar helyes és világos választ adni.

Törő Tibor temesvári fizikaprofesszor, az MTA most megválasztott külső tagja némileg Lovas Miklós előadását kiegészítve az elemi részecskék fizikájáról, annak legújabb eredményeiről beszélt. Ez a tudományág azért is nagyon érdekes, mert a világ-

egyetem keletkezését vizsgáló csillagászati és az elemi részek viselkedését kutató nagyenergiájú fizikai terület az utóbbi húsz évben nagyon szoros kölcsönhatásba került egymással.

Nemesszeghy Ervin SJ a tudomány és a teológia kapcsolatát elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a tudomány és a teológia közötti időszakos feszültség elkerülhetetlen. De ez a feszültség nem a teológia vagy a tudomány hibája. A teológia ugyanis egy adott korszak tudásanyagát és fogalomrendszerét felhasználva fogalmazza meg mondanivalóját. Amikor az ismeretanyag ugrásszerűen változik, a régi keretek között megfogalmazott teológia és a korszerű tudomány között feszültséget érzünk. De ez nem lényegi probléma, a teológia újrafogalmazásával megszüntethető.

Gaizler Gyula a bioetika kérdéseivel foglalkozott a keresztyén tanítás tükrében. Az élet kezdetével és végével kapcsolatos nézeteket tárgyalva érintette az abortusz és az eutanázia kérdéseit is. A bioetika kérdéseit a tájékozott beleegyezés fogalmának felhasználásával vizsgálta. A fogalom a megfelelő tájékoztatás utáni beleegyezést jelenti. Elemezte a tájékozott beleegyezés feltételeit, lehetőségeit, a hazai patriarchális hagyományok és az új szemlélet kölcsönhatásait.

Hegedűs Loránt nagyívű előadása a szellemtudományok és a teológia kapcsolatát választotta témájául. A világmindenségben található információ forrásáról beszélt, az információk hordozóiról és újrafogalmazóiról. Kiemelten foglalkozott a bűnbeesett ember hűtlenségével, önfejlésével, hogy kiosztott szerepéről megfélemlítve, tudásának forrásait tönkretéve veszélybe sodorja önmagát és a világot is.

Végh László az esetlegesség és transzcendencia kapcsolatával foglalkozó előadásában a világ esetlegességét (kontingenciáját) a fizika fogalmainak segítségével tárgyalta. Beszélt arról, hogy a világ, vagy akár valamely alrendszerének jövője kiszámíthatatlan és megismerhetetlen. Az érvelésben a nemlineáris rendszerek kaotikus viselkedésére és a kvantummechanikai határozatlanságokra hivatkozott. Bár a világ viselkedése a fizika szerint kaotikus, mégis, bizonyos tartományaiban a növekvő rendezettség, az egyre több információ és a tökéletesebb harmónia jellemzi. A növekvő rendezettség forrását kutatva elvileg sem zárható ki a transzcendens elem működése. Lehetséges, és ezt semmiféle természettörvény nem tiltja meg, hogy a transzcendens elem a világ eseményeit, ha nem is valamennyit, a saját elképzelései szerint irányítsa.

A konferencia külföldi vendégei rövidebb előadásokat tartottak. Christoph Wassermann a ESSSAT szerepéről beszélt a teológus szemszögéből. Elsősorban azt taglalta, hogy a tudomány milyen módszerekkel tudja befolyásolni a teológia fejlődését. Jan Fennema filozófikus hangvételű előadásában a természettudós szemszögéből elemezte azt, hogy mit adhat a teológia a természettudomány számára. Sergei Komkov a tudomány és a teológia kapcsolatát a hitvalló tudós szemszögéből vizsgálta.

A találkozó Sólyom Jenő akadémikus rövid összefoglalásával és Kocsis Elemér zárszavával fejeződött be.

Végh László

KERESZTYÉN VILÁGI KÖZPONTOK ÉS MOZGALMAK VILÁGKONFERENCIÁJA

Montreati Konferenciai Telep. Montreat, Észak-Karolina (USA)
1993. szeptember 5-10.

1993. szeptember 5-10 között volt az észak-amerikai Egyesült Államok É-Karolina államában a presbiteriánus egyház konferenciатеlepén, Montreatban a keresztyén laikus centrumok és mozgalmak világkonferenciája. Ezeknek a földrészeknek a regionális szövetségei, úgymint: az afrikai, ázsiai, európai, észak-amerikai, latin-amerikai és karibi szövetségek együtt tanácskoztak. A megnyitón két fontos előadás hangzott el, melyeket jelentőségükre való tekintettel a Theológiai Szemle Szerkesztősége olvasóközönsége elé tár. Dr. Konrad Raisernek, az EVT főtákarának főelőadása irányt szabott az egész konferenciának. Dr. Fritz Anhelm, az Európai Szövetség főtákarára megnyitóját is közöljük. A záróközlemény levél formájában szól a világ keresztyéneihez.

Megnyitó beszéd

Kedves Testvéreim!

Amikor Jézus a vízen járt, s látta tanítványait ahogy küszködtek az evezőkkel a szél ellenében, megrémülve attól, amit kísértetnek gondoltak, és felkiáltottak, az ő első szava ez volt: „Bátorság!”

Ez a történet jutott az eszembe, amikor 1990-ben elhatározta az Együttműködési Világbizottság, hogy Mindnyájatokat meghív erre a konferenciára. Ennek a döntésnek az idején mi nem egy kis halászhajóban voltunk, hanem a krétai Ortodox Akadémián, s a Földközi tenger terület el szélesen és símán körülötünk, szélcsendben, alig verve hullámokat.

Nekünk mégis szükségünk volt a bátorságra. Vajon kollégáink elfogadják-e ezt a meghívást? Mindazok, akiknek – Isten halásznépének – nehéz munkát kell végezniök a háborgó vizeken? Nem „kísérteties” képzelődés-e az egész világról erre az egy helyre gyűjteni össze őket? Ki lesz hajlandó megfizetni a költségeit? S vajon azok kifizetődnek-e? S mindennek a tetejébe: Bízhatunk-e abban, hogy ez nem csupán néhány örült ember ötlete, de olyanoké, akik mégis meghallották az ígéretet: Én vagyok az. Ne féljete! ?

S most együtt vagyunk! A Szociális Felelősséget Érző Keresztyén Világi Központok, Akadémiák és Mozgalmak Világkonferenciája megvalósult.

Az első ilyen összegyűlekezés 21 évvel ezelőtt történt. 1972-ben az akadémiai és világi központok 70 képviselője volt együtt Krétán. Ők alapították meg az Együttműködési Világbizottságot. Vannak közöttünk itt néhányan, akik részt vettek benne és segíthetnek felidézni a történetünket: Werner Simpfendorfer, Alexandros Papaderos, Hans Ruedi Weber...

Visszaidézni mindazt, ami ezzel a hálózattal történt,

nem pusztán nosztalgia. A történetet egy 1981-ben kiadott kis könyv mondja el, melynek címe: „A szolidaritás hangjai”. Közvetlenül a karib-tengeri konzultáció után íródott. Ezzel kapcsolatban két nevet kell megemlíteni: Idris Hamid-ét, a karibi térség hálózatának mentorát, aki még abban az évben meghalt, valamint Adeola Adegbolat-ét Nigériából, aki levonta a következtetést abból, amit ez a szolidaritás akart. Hálózatunkat „a keresztyén tanítványság folyamatos mozgalmá”-nak nevezte és így írta le, milyen is ez a reménység közössége: „Szemek, amelyek tudatosan és értelmesen látnak (szentítvitás = érzékenység) fülek, amelyek a sírás hangját úgy közvetítik, hogy az a válaszoló együttérzést váltsa ki bennünk (empathia: beleérző képesség); tudás, amely a felületi valószínűságnál mélyebbre, a szenvedés gyökeréig, okozójáig hatol (percepció = felismerés); alászállás, amely gyógyítóvá teszi az ember új életformáját (identifikáció = azonosulás) és annak a tudata, hogy olyan Valaki küldött el, aki ezzel az ígérettel kísér bennünket: Én veletek vagyok! (misszió = küldetés).”

Ezek a szavak visszhangozzanak szívünkben és lelkünkben, amikor most elindulunk a kölcsönös ökumenikus tanulás útján. Ökumenikus tapasztalatot nem lehet a szemlélő, a pusztán megfigyelő álláspontjáról szerezni, az csakis a részvétel által nyerhető el.

Ennek a világkonferenciának a gondolata egy kis svájci faluban született meg. Az Együttműködési Bizottság ott találkozott az 1989. évi gwatti Európa Konferencia meg a „Partneri viszony az ökumenikus vezetőség kialakításában” témáról a bosseyi Ökumenikus Intézetben folyó konzultáció között. Ebéd közben William Peterson meghívott bennünket Montreatbe. Különös ötletnek látszott. Amikor a konzultáció végén meg-

hallottuk, hogy Bosseynak a világiak központjából át kell alakulnia a teológiai nevelés intézetévé, minden féket behúztak. Ez azt jelezte számunkra, hogy egy újabb lépést tettek azért, hogy a világiak kérdését levegyék az EVT napirendjéről. Ott helyben reagáltunk a három nagy program meghirdetésével (ökumenikus tanulás, világiak szervezése, világi vezetők kiképzése), mint amelyek munkánk lényegét képezik, megerősítve ezzel azt, amiről úgy gondoltuk, hogy azok művét folytatja, akik első ízben hozták össze ezeket a központokat.

Így nem volt véletlen, hogy Tosh Arai, a genfi Világ Iroda akkori felelőse, 1990-ben ismét meghívta Krétára az Együtműködési Bizottságot. A „Lehorgonyzás új ellátmányért, elhajózás új helyekre” c. könyv adhat némi betekintést a vitákba. De Tosh Arai udvariasan elrejtett bevezetője mögött egy másik történet is van.

Az EVT Központi Bizottságának 1988-i hannoveri ülésén élesen kritikai hangok hallatszottak el azok részéről, akik nem igen szolidárisak a világiak központjainak munkájával. A vita azzal végződött, hogy értékelésre szólítottak fel.

A Tosh Arai által dzsiu-dzsi-cunak nevezett módszernek köszönhetően (az ellenfél lökését használjuk ki az elbuktatására) ez a kiértékelés olyan stratégiává vált, amellyel meg lehetett erősíteni a világi központok szerepét az ökumenikus mozgalom megszilárdítása érdekében. Kiadták a világi központok névsorát a telefonszámaikkal. S az Együtműködési Bizottság résztvett az EVT hetedik nagygyűlésén Canberrában. Itt láttuk meg, hogy milyen zavaros egyházainkban a világiak értelmezése.

Az is világos lett előttünk, hogy még magunk között is szükséges lesz új kísérletet tennünk fogalmaink felülvizsgálatára és feladataink tisztázására a mindenfelől érkező sok kihívás miatt.

Végül is Canberrában sikerült bevételünk a dokumentumokba néhány törekvésünket.

De ahogy Werner Simpfendoerfer mondta volna: A papír még nem dolgozik. Mindnyájunk megmozgatása megkívánta az újabb találkozót egymással, hogy megújítsuk azt a potenciált, azt az erőt és azt az ígéretet, amely életre hozta központjainkat.

Akkoriban az átalakítás szele felborította már a legnagyobb óceánjárókat is, rendszereket rombolt le és túlvezetett minket a biopolarizáción. Némelyek a történelem végét hirdették meg, mások egy nyugati triumfalizmusra alapított új világrendet jósoltak. Ismét a világpolitika eszközének jelentették ki az igazságos vagy igazolt háborút. Vajon a regionalizmus hullámával állunk-e szemben, vagy a centralizmus hullámtörőjével, a nacionalista, sőt a totalitáriánus fundamentalista erőszak újjáéledésével, vagy az igazság és a közügyekben való részvétel sürgetésével, beleértve az ökológiailag egészséges életmódot is? Mi ment végbe a világ új arculatának kiformálása végett? Ma már tudjuk, hogy mindezek keveredtek egymással.

De hol tartunk most? Folytatódik-e a keresztyén tanítványság mozgalma központjaink dióhéjában, viharverte, vagy éppen háborúk szaggatta társadalmainkban? Milyen opcióink lehetnek még? Az ügyek milyen fontossági sorrendjét válasszuk az evangélium

fényében? Miféle spiritualitás egyesít bennünket s ad nekünk bátorságot? Mi a látomásunk?

Összegyülekezésünk lehetőséget nyújtana arra, hogy megosszuk különféle észrevételeinket, tapasztalatainkat, félelmeinket és reményeinket. Műhelyeink ezekben a napokban még a munkánk megtervezéséhez szükséges válaszokat is megadhatják. Az evangéliumból tudjuk, hogy honnan kell elindulnunk: az áldozatok szempontjából.

A világ valóban átalakult. Még Genfben is megváltoztak a dolgok. Ezt így szeretném kifejezni: A főtitkár, Konrad Raiser, nyilván velünk van. Látható jelei vannak annak, hogy a világiak ügye ismét a napirendre került.

A kérdés ez: Vissza fog-e térni a világiak mozgalma is? Ez lényeges a központjaink szempontjából. De erre nem könnyű a válasz.

Az Együtműködési Bizottságban a megfontolásaink mutatják, hogy milyen irányban kezdhethetünk eszmecserét ezekben a napokban. A történelemben a világiak mozgalma mindig sürgette az igazságot és a közügyekben való részvételt. Ez a sürgetés napjainkban igen-igen szükséges lett. De ez nemcsak a mi egyházainkban kap hangot. Országaink többségében, valamint Rio de Janeiroban és Bécsben (a környezetvédelemről, a fejlesztésről és az emberi jogokról tartott nagy ENSZ konferenciákon) a szekuláris népi mozgalmak és a nem-kormány szintű szervezetek is átvették ezt a sürgetést. Megalkották azt, amit ma nemzetközi polgári társadalomnak neveznek. Vajon az ökumenikus népi mozgalom, a *laosz*, Isten népe hozzá tud-e jelentősen járulni az igazságos, a közügyekben részvételt biztosító és az életképes világ kialakításához? Vajon a világiak mozgalma e nemzetközi civil (polgári) társadalom hívó részévé tud-e válni?

Ennek a kérdésnek a felvetésével saját magunkra gyakorolunk nyomást. Tudom, hogy cselekvési, sőt a reflexióra való képességünk is korlátozott. Keresztyéneknek nem lenne szabad a Mindenható hatalmának képzelgéseivel játszani. Az ő hivatásuk az, hogy a só legyenek, nem uralkodók.

De éppen a sóvá válás adja meg a nagy különbséget. Jellemezhetjük-e központjainkat úgy, hogy azok az igazság és a közügyekben való részvétel ügynökei, sőt előmozdítói abban a rohanó társadalmi és kulturális átalakulásban, amelyben benne élünk? Van-e elég bátorságunk ahhoz, hogy elkötelezzük magunkat a reménység közösségeinek kiépítésére a kulturális és vallási határokon is át s az egész lakott földön tapasztalható szenvedések ellenére is?

Előkészítő üléseinken bíztattuk egymást, hogy ragaszkodjunk ahhoz, amit elindítottunk. Sokaktól kaptunk bátorító választ munkánk folytatására. Nos, most itt vagyunk. Használjuk fel az időt arra, hogy bizodalmat keltsünk magunkban e szavak iránt: „Én vagyok az. Ne féljete!”

(1993 augusztus)

Fritz Erich Anheim

Az európai akadémiák és laikus központok ökumenikus egyesületének főtitkára

(Fordította: Fűkő Dezső)

Úton a világiak profiljának új meghatározása felé az Ökumenikus mozgalomban

I. Egy ökumenikus vezéreszme eltűnéséről.

A jelenlegi ökumenikus vitákban alig esik szó már a „világiak”-ról. Ez annál feltűnőbb, mivel a „világiak” egy nemzedékkel ezelőtt még az egyik vezéreszmet jelentették. Közben, úgy látszik, csaknem elaludt az a lelkesedés, amely a magát legalább is a legfontosabb megnyilvánulásaiban világi mozgalomnak tekintő ökumenikus mozgalmat jellemezte. Az 1971-i szervezési reform során megszűnt az EVT Világi Szakosztálya, s már korábban a „Laity” című folyóirat megjelenése. Hol maradtak a „világiak”? Mi az oka egy ökumenikus vezéreszme ily feltűnő elsorvadásának?

Mikor erre a kérdésre keressük a választ, mindenekelőtt az ökumenikus mozgalom intézményesedésének és egyúttal differenciálódásának elkerülhetetlen folyamatába ütközünk. Az intézményesedés eredményeként számos olyan ökumenikus kezdeményezés, amelyet helyi, regionális és nemzetközi szinten eredetileg világiak végeztek, zárt egyházi struktúrákba épült be. Ezzel együtt járt az ökumenikus munka professzionalizálódása, és az újonnan létesült szakosztályok és ökumenikus intézmények állásait teológiai képzettségű szakemberekkel – gyakran ordinált lelkészekkel vagy lelkésznőkkel – töltötték be. Ugyanakkor elkezdődött egy differenciálódási folyamat is, melynek következtében a „világiak” gyűjtőfogalma csoportokra bomlott, mindegyik sajátos érdeklődési körrel és profillal. A legfontosabb példa erre az önálló női mozgalom létrejötte, amely már a világiak mozgalma eredeti munkakörének több mint a felét látja el.

Közelebbi vizsgálódásra kitűnik, hogy a világiak az ökumenikus eszmecsere olyan döntő perspektívaváltásnak váltak az „áldozatai”-vá, amely a hatvanas évek közepén indult el. Ez a változás, mint az európai és amerikai egyházak és társadalmak addigi domináns szemléletétől a Dél egyházainak és népeinek a valós életére és konfliktusaira való figyelés, kettős hatással lett a világiak profiljára. Ha addig a „felelős társadalom” gondolata a keresztyén világiak elkötelezéséhez szolgált keretül a maguk társadalmi környezetében, most az ökumenikus érdeklődés előterébe a szegényeknek, a félretoltaknak, a deklasszáltaknak az igazságukért és felszabadulásukért vívott harcában való részvétel került. Az alapvető társadalmi változás munkálása fontosabb lett, mint az a kérdés, hogy jelen van-e az egyház a társadalmi struktúrákban és részt vesz-e az egyházi megújulásért folyó fáradozásban.

E „szekuláris ökumenizmus” ellensúlyozására nem utolsó sorban a római katolikus és az ortodox egyházaknak az ökumenikus mozgalomban való aktív részvételével határozottan megerősödött az egyházak egyházi jellege. Ez az eltolódás az egyházi hivatalokról, illetve tisztségekről folyó vitában a legfeltűnőbb. Ha a hatvanas években és a hetvenes évek elején ezt a vitát még a „világiak tiszté”-nek újrafelfedezése határozta meg a sokféle egyházi hivatal és szolgálat keretei kö-

zött s ezzel egyúttal az egyházi hivatalok megújulását tüzte is ki célul, a limai dokumentummal a figyelem újabban szinte kizárólag az ordináció értelmezésének és kölcsönös elismerésének kérdésére összpontosul. Amilyen következetesen válik az ekkleziológiáról folytatott vita az ökumenizmus kulcskérdésévé, olyan világosan fejeződik ki benne az ökumenikus mozgalom elegeházasodása is, amely azzal a veszéllyel fenyeget, hogy eltávolodunk a világiak többsége életének valóságától és hitbéli problémáitól.

Egy ökumenikus vezéreszme eltűnése okainak emez első megfigyelései természetesen további elmélkedésre is késztetnek: mi volt a világiak profilja az ökumenikus eszmecsere korábbi fázisaiban? Az előtérben itt a világiaknak, mint Isten népe nagykorú tagjainak az újrafelfedezése állt. Fontos kiindulási pontul szolgált Yves Congar és Hendrik Kraemer teológiai vizsgálódásai ebben a témakörben, melyek mind az ötvenes évek közepén jelentek meg. Meg kell említeni továbbá az EVT Világiak Szakosztályának a munkáját, amelyet nem utolsósorban Hans Ruedi Weber segített elő, végül pedig azokat az impulzusokat, amelyek az EVT evanstoni, második naggyűlésének (1954) a világiak kérdésével foglalkozó szekciójából indultak ki. A nélkül, hogy egyenként foglalkoznék a korai ökumenikus világi mozgalom tételeivel és gyakorlati lépéseivel, a jelenlegi helyzet világos profilírozása érdekében szeretnék utalni néhány előfeltevésre, amelyek a régebbi szövegek mai áttekintése közben tűntek fel:

1. Ezek a szövegek az „egyház” és a „világ” határozott megkülönböztetéséből indulnak ki. A *Corpus Christianum* régi szintézise felbomlott a szekularizáció folyamán. A világ a szó teljes értelmében világi, az egyház pedig – nem utolsó sorban a németországi egyházi harcban – megtanulta, mint jelent egyháznak lenni.

2. A világiakat a lelkészekről vagy a főállású egyházi munkásoktól eltérően az egyház képviselőinek tekintik a szekuláris világban. Ők az evangéliumról tesznek bizonyosságot, s bizonyágtételük a hivatásban és a társadalomban viselt keresztyén felelősség különböző formáiról szól. A világiak kérdése tehát programszerűen ebben a formulában foglalható össze: a hívó keresztyén ember a hivatásában.

3. A világiak kérdésének ilyen pontosítása láttán az egyház feladata nyilván az, hogy összegyűjtse és a világban végzendő biztonyságtévő szolgálatokra felkészítse a világiakat. A keresztyén lét, az egyház és a világ között az összegyülekezés és a kiküldetés eme kettős mozgásában folyik. Ebből adódnak az egyházi struktúrák megreformálására irányuló sajátos kezdeményezések. Ezek mindenekelőtt „a gyülekezet missziói felépítésé”-ről végzett nagy tanulmányi munkában fejeződtek ki, s céljuk a speciális szolgálatok és kezdeményezések megszervezése volt, hogy velük elősegítsék a világiak felkészítését és kiképzését a világban végzendő küldetésükre.

4. A világiak elhivatása és megbízatása iránti ökumenikus érdeklődéshez kifejezetten vagy értelem-szerűen kapcsolódik az egyház missziói integrálódása. Ha ez nem volt is a világiak egykori mozgalmának a szándéka, hosszú távon mégis főként az egyháznak a szekuláris társadalomban való intézményes jelenlétéhez adott indítást, azaz ahhoz, hogy az egyház a világgal kapcsolatos számos intézményét és munkaá-gát hivatásos munkásokkal építse ki.

Nincs kétség afelől, hogy a világiak hivatásának ez az újrafelfedezése az egyház missziói megújulására tett kezdeményezésekkel együtt fontos impulzusokat szabadított fel a keresztyén bizonyágtételnek a modern, felvilágosult és állandóan változó világba való beilleszkedéséhez. Úgy tekintették a világiakat, mint az egyház szószólóit a világ mindennapi összefüggéseiben. Ők voltak a keresztyénség társadalmi jelenlétére irányuló törekvés előőrsei. Ugyanez az alapindíték jellemezte az Actio catholicá-t is, amely Franciaországból kiindulva tartósan meghatározta a katolikus laikusok munkáját főként Európában és Latin-Amerikában. Ezek az impulzusok termettek azután gyümölcsöket a II. Vatikáni Zsinaton, de főként a *Gaudium et Spes* pasztorális konstitúcióban, s a katolikus egyházban a laikusok hivatásának újrafelfedezését eredményezték.

II. Mi változott még azóta?

Harminc év távlatából főként az tűnik fel, hogy a világiakról folyó korábbi ökumenikus eszmecsere-t mennyire az európai és észak-amerikai régi nagyegyházak tapasztalatai határozták meg. Ez érvényes egyébként a „gyülekezet missziói felépítésé”-ről folytatott tanulmányi munka eredményeire is, amelyeket aligha lehetett átültetni az ázsiai, afrikai és latin-amerikai egyházak viszonyaiba. Ezért az azóta végbement szemléletváltás, amely tudatosította az Ökumenében a déli államok egyházainak egészen más körülményeit, szükségessé teszi a világiak profiljának felülvizsgálatát és új meghatározását.

Ma természetesen azokban az egyházakban is megfigyelhető, hogy visszatérnek a világiaknak hiányos státusuk értelmében vett régebbi értelmezéséhez, amelyekben a világiakról folytatott ökumenikus eszmecsere eleinte széles visszhangra talált. A világiak „csak” egyháztagok; velük szemben állnak

- a specialisták és a szakértők, azaz az egyházban a teológusok. A teológiai szakismeretet tekintve a világiak nem illetékesek a nyilatkozattételre. Ők csak a tájékoztatások befogadói és az egyházi képzés intézkedéseinek a céltáblái;
- a hivatásos vagy főállású munkatársak. A világiak, különösen mint tiszteletbeli munkatársak, gyakran érzik magukat tehetetlennek, sőt zavarónak a dolgok zökkenésmentes vitelében, adott esetben még a főállásúak nem kívánatos konkurrensainak is;
- az ordinált (felszentelt) tisztségviselők. A világiak nem támaszkodhatnak semmilyen hivatalos legitimációra s csak a személyi tekintélyüket vethetik latba.

Mint pusztá egyháztagok szemben állnak a világiak magával az egyházzal is, amely főfoglalkozású munkatársai, főként a teológiai végzettségű tisztségviselői révén szervezetként áll előttünk. Ilyen körülmények között már nem érvényes a világiak ama régi meghatározása, hogy ők az egyház képviselői és szószólói a világban. Az egyházi szolgálatoknak és munkamezőknek számos egyházban megfigyelhető fokozódó professzionalizálódása láttán egyre nehezebb kompetens világiakat szerezni a tiszteletbeli munká-és felelősségvállalásra.

Ezzel a háttérrel egyre világosabbá válik az is, hogy a világiak korábbi profilját milyen erősen határozta meg az ökumenikus eszmecsereben a hivatásukban és a társadalomban játszott aktív és felelősségteljes szerepük. Csak igen kevés nő remélhette, hogy valaha is megfelel a „nagykorú világiak”-ról alkotott eme képnek. Ezért aligha jelenthetne megoldást a mai dilemmában, ha ma ismét hangsúlyoznák a világiak olyan meghatározását, hogy ők nem pusztán tagjai, hanem szószólói is az egyháznak. Bizonyos, hogy a világiak válhatnak a jövődő egyház látomásának szószólóivá a szakértők realizmusával szemben, az aktív részvétel szószólóivá a hivatásbeliek illetékességét valló gondolkodással szemben, vagy az önállóság szószólóivá a hivatalosan törvényesített tekintéllyel szemben. Bizonyos, hogy a világiak továbbra is döntő szerepet játszhatnak az egyház ökumenikus megújulásának a folyamatában, ez a profil mégis inkább csak egy elit próbálkozása marad s nem lépi át a világiakról korábban alkotott fogalom határait.

Az ilyen kételyeket megerősíti az a megfigyelés, hogy nagyon bizonytalan lett már az a nagyegyházi minta, amelyhez illet a világiak régebbi fogalma. Az utóbbi húsz év során Európában is meg Amerikában is számos vallás- és egyházzociológiai vizsgálat állapította meg, hogy a hagyományos nagyegyházak tagjainak többsége tudatában bizonyos távolságtartást következett be az egyházhhoz való tartozásukban. Felbomlóban vannak az egyházi élet hagyományos formái a gyülekezetben, az istentiszteleten és az egyházi egyesületekben. Főként a most felnövekvő nemzedékben lesz gyöngébb a társadalom krisztianizálódása, csökken a dogmatikus ismeret és fokozódik az elbizonytalanodás az egyháztagok feltartóztatthatatlan fogyatkozása következtében, amelynek szinte valamennyi nagy egyház ki van téve. Az egyházi struktúrákra a modernizálódás egyre nagyobb nyomása nehezedik (pl. a pénzügyi, az adminisztratív és a személyi racionalizálási intézkedések formájában), s más vallási csoportosulásokkal vagy társadalmi vonzásokkal kell konkurrálniuk. Lassanként visszaszorul az egyházak közéleti hitele és befolyása. Őket is eléri az a hitelvesztettség, amelynek minden társadalmi intézmény ki van téve, s az egyházakon belül is csökken az összetartás és a szolidaritás tudata. Az egyház és a világ közötti régi különbség elveszíti éles határvonalait; az egyházakat nemcsak kívülről, hanem a saját tagjaik részéről is ugyanazon kritériumok alapján ítélik meg, mint a társadalom más szervezeteit. A világ részévé váltak és érzik az alkalmazkodás nyomását.

Ugyanakkor mély válságba került a „világi világ” felvilágosult szekularizáltsága is. A modernség vagy a postmodernség végéről beszélnek már, s igen széles körökben kételkednek a haladás használhatóságában. Felbomlanak az olyan társadalmi infrastruktúrák, mint a család, a szomszédság, vagy az egyhivatásbeliek szerveződésai s ezzel egyúttal válságba kerülnek az alapvető erkölcsi tájékozódás támpontjai is. Sokan érzik a feszültséget a vallás privatizálódásával együtt az egyre nagyobb individualizmus meg az értelmes részvételre való törekvés és az élet hiteles értelmezése között, a horizontok globális (világméretű) kiszélesedése meg a tehetetlenség érzete között, az egyházi gyámkodás elutasítása (a szabadidőnkbe ne szőljon bele az egyház!) meg a társadalmi, gazdasági és politikai struktúrák felsőbb igazolására való törekvés (a civil vallás) között. Ebben a természetesen csak igen nagy vonásokkal vázolt helyzetben úgy tűnik, mintha Európa és Amerika egyházi és társadalmi összképében a világiak korábban tapasztalt impulzusa abba a sokféle új mozgalomba és kezdeményezésbe ment volna át, amelyek az egyházi és társadalmi környezetben alakultak ki. A fundamentalista és karizmatikus csoportok szaporodása, de az új vallási mozgalmak növekvő befolyása is messzemenően a klasszikus értelemben vett „világiak” részvételének tulajdonítható; a keresztyén bázisközösségek s az egyházak körül a társadalom- vagy egyházbíráló mozgalmak s nem utolsó sorban a női mozgalom is lényegében a világiak kezdeményezésére létesültek.

Az egyéni és a társadalmi tájékozódásnak meg a cselekvési perspektíváknak az ilyen különféle mozgalmakban kifejezésre jutó keresése olyan helyzetben folyik, amelyben a gazdasági és pénzügyi folyamatok globalizálásával a társadalmi és politikai élet egyre nagyobb területei kénytelenek engedelmessé válni a névtelen hatalmi központok diktátumának. A társadalmi konfliktusok rendezésének és az elemi igazságosság biztosításának hagyományos formái érvénytelenné váltak már. Egyre nagyobb néprétegek érzik félretoltságukat és azt, hogy ki vannak zárva a közéletben való részvétel minden értelmes lehetőségéből, vagy hogy csalódtak, mivel becsapták őket, abbéli reményükben, hogy maguk is alakíthatják (másokkal együtt) a saját sorsukat. Az egyre szorosabbra fonódó globális rendszer valósága meg az emberek mindennapi élete között olyan szakadék tátong, amelyet egyre kevésbé lehet áthidalni. A „rendszer” a gazdasági racionalitás által meghatározott determinizmusával „kolonizálta” az életet. Ez a jelenség, amely először a Dél függőségi viszonyban levő országaiban volt tapasztalható, határozza meg egyre nagyobb mértékben az Észak régi iparosodott országai életének az elemzését is. A világiak ökumenikus vitáinak azt a régi kérdését, hogy részt vegyenek-e a keresztyének a gazdasági átalakulásban, időközben elavulttá tették a modernizációs folyamatok kétértelmű következményei. Bizonyos, hogy a változás némelyeknek felszabadulást hozott és új lehetőségeket nyújtott arra, hogy felelősen éljenek a szabadságukkal; de mellette ott van egyre több ember számára a mind nagyobb elidegenedés, gyámság alá rekesztettség és tehetetlenség ténye. Ezzel a háttérrel kell újból keresnünk, hogy milyen is hát a világiak profilja.

Első támpont lehet az a tény, hogy az EVT legújabb struktúraváltoztatásában a négy nagy program-egység egyikében a munka súlypontjai között ismét felbukkan a világiak kérdése. Jellemző a munka eme új súlypontjának a megjelenése is: „A világiak részvétele a mindenkire kiterjedő közösség felé vezető úton”. A világiak kérdésének vonatkozási pontja tehát már nem az egyház és a világ közötti régi különbségtétel s ezzel az, hogy egyfelől a lelkészi és egyházi tisztségviselők, másfelől a világiak állnak szemben egymással. Az előtérbe most inkább az az átfogó kérdés áll, hogy milyenek legyenek a döntéshozatalban részvétel biztosító struktúrák az egyházban és a társadalomban ama tendencia láttán, amely önállósítani akarja a rendszer követelményeit, a hatalom névtelenségére törekszik, s a szakértők meg a technokraták uralmát akarja. A világiak munkába kapcsolódásának a célja egy olyan emberarcú közösség életképes, de nem határtalan szociális formáinak az újrafelépítése, amelyben elismerik az emberi méltóságot, kielégítik az ember alapvető szükségleteit és érvényesül a kultúrák és az emberi képességek sokfélesége. A „mindenkire kiterjedő közösség” célja szerepelt már a „Férfiak és nők közössége az egyházban” című nagy tanulmányban is, tehát az „Egyházak szolidaritásában a nőkkel” ökumenikus évtized kezdeményezésén dől el, hogy a nagy egyházak az Ökumenében készek-e, és mennyire, komolyan venni a világiak új profiljának a kihívását.

Ezzel a világiak új profiljának a kutatását már be is lehet sorolni amaz új társadalmi mozgalmak közé, amelyek a legutóbbi húsz esztendőben a társadalmi fejlődés jellemzőivé váltak. Minden különbözőségük ellenére is valamennyien az örökölt társadalmi, politikai és gazdasági struktúrák és intézményes szabályozási formák hiányos voltára mutatnak rá, azaz arra, hogy egyaránt tapasztalható hiányosság a kultúra különféle megjelenési formái elismerésének, a hatalom ellenőrzésének és törvényesítésének, valamint az elemi igazságosság biztosításának és az emberi jogok tiszteletben tartásának tekintetében.

Nem sok megfigyelésre van szükség ahhoz, hogy egy kissé pontosabban jellemezhesük az új szociális mozgalmak igen differenciált színeképét.

- A déli országokban elsősorban a félretaszítottak, a deklasszáltak, a szegények mozgalmairól van szó. A „népi mozgalmak” összefoglaló megjelölése a földtelen parasztok mozgalmait, a bennszülött népességi csoportok összefogását jelenti, de a szakszervezeti összefogásokat, vagy szövetkezeti kezdeményezéseket is. Az északi ipari országokban, amelyekben a régebbi munkásmozgalom befolyása csökkenőben van, főként a széles középrétegből nőttek ki a sokrétű új szociális mozgalmak, például a békemozgalom, az ökológiai mozgalom, a nők mozgalma és a sok-sok szolidaritási mozgalom formájában.
- A legtöbb szociális mozgalom elsősorban védekező, azaz az elemi életfeltételek megőrzésére és az akut fenyegetés elhárítására irányul, nem

pedig a társadalom gyökeres megváltoztatására, vagy éppen a politikai hatalomért vívott harcra. Olyan igen konkrét problémák vonatkozásában kristályosodnak ki, amelyekben közvetlen veszély fenyegeti az életfeltételeit. Ezért támadnak és múlnak el szociális mozgalmak az érintettség megtapasztalásával, s nem az intézményes folytonosságra törekszenek.

- A különféle szociális mozgalmak között az utóbbi években közös struktúrák kiépítésére került sor, de ezek csak nehezen vethetők be stratégiailag magasabb politikai vagy társadalmi célok elérésére. Nem a szerint az instrumentális logika szerint működnek, amely a ráfordítást és a hasznot mérlegeli s az eredményesség fokozásában érdekelt. Előtérben inkább a szolidaritás megőrzése és a kölcsönös bátorítás áll.
- A legtöbb szociális mozgalom védekező jellege azzal a következménnyel jár, hogy hatásuk igen ambivalens. Így egyaránt bevethetők a változtatásra és a status quo fentartására. A szociális mozgalmak széles skálájába éppen úgy beletartoznak a fundamentalista és nacionalista mozgalmak, mint az igazságosság és az emberi jogok védelmére irányuló kezdeményezések.

Újabbban a szociális mozgalmak elindulását kapcsolatba hozzák a „civiltársadalom” iránti új érdeklődéssel. Miként a szociális mozgalmak jelensége, a civiltársadalom elgondolása is többértelmű. Persze a szociális mozgalmakat és hálózatukat nem szabad egyszerűen azonosítani a civiltársadalommal. Ez utóbbinál sokkal inkább nyílt kísérletről van szó, amelynek ahhoz kell segítséget nyújtania, hogy a globális rendszer és a konkrét élet feszültségében tegye finomabbá a társadalmi valóság felismerésének képességét. A civiltársadalom körvonalainak ilyen kutatása látókörében a szociális mozgalmak úgy jelennek meg, mint az élő világ, a mindennapi konkrét ismeret, az egyszerű emberek valós életének szószólói, azaz nemcsak a társadalmilag deklasszáltak és az útszélre szorultak érdekében szólalnak fel, hanem mindazokat képviseli, akik az életbenmaradásnak világszerte veszélyeztetett volta láttán tehetetlenek és hallgatásra ítéltnek érzik magukat. A képviselőnek ez az új értelmezése, ti. az élő világ és a mindennapi konkrét ismeret önállóságáért való síkra szállás értelmében, tehát fontos támpont lehet a világiaknak az ökumenikus mozgalomban megmutatkozó új profilja felismeréséhez.

Az Ökumené környezetében elsősorban az igazságosságért, a békéért és a teremtett mindenség megővéséért folyó zsinati folyamat láttatta meg az egyházi bázismozgalmak jelentőségét, mint amelyekben kirajzolódott a világiak új profilja. Az igazságosság, a béke és a teremtett mindenség azok a döntő dimenziók, amelyek jelzik az élő világ fenyegetettségét a globális folyamatok dinamikájá részéről. Egyúttal ezekben látszanak meg a reménység perspektívái és a mindennapok bölcsességébe vetett bizalom is, tekintettel a konfliktusok békés rendezésének formáira, a javak elosztásáról nyert tapasztalatokra, függetlenül

a ráfordítás és a haszon számítgatásától, valamint az emberi életlehetőségeknek az élet tágabb háztartásába való bekapcsolásától. Az igazságosságról, a békéről és a teremtett mindenség megővéséről folytatott zsinati vita azt is újból tudatosította bennünk, hogy a szövetség és a *sálom* bibliai szociális rendje vonatkozik a mindennapi életnek a nagy gazdasági és politikai rendszerek intézményes irányítása alatt álló területére is. Az erőszakmentes a szolidáris és a teremtés sérthetlenségét tisztelő kultúra a sálomnak, azaz az egész teremtett világ számára igazságos békének a rendjét akarja újból életre kelteni. Közben új jelentőséget nyer a *szabbat*, a szombatév és annak folytatása, az elengedés éve régi szabálya is, mint amelyben kifejeződik a hatalomról való periódikus lemondás szociális, politikai és ökológiai távlatokban. A zsinati folyamat keretében kötött szövetségek a kölcsönös bátorítás, a reménység és a tapasztalatok megosztása, valamint az emberi közösségek új kiépítésének céljából végzett aktív és tudatos hálózat-teremtés egyik formáját jelentik, amelyben megtapasztalható és megerősíthető lesz a reménység.

IV. A világiak, mint az ökumenikus tanulási folyamat hordozói

A világiakról szóló korábbi eszmecserékben úgy jellemezték őket, mint az egyház szószólóit a világban. Ennek második fázisában elsősorban a világiakra tekintettek úgy, mint akik az egyházi megújulás kezdeményezői. A zsinati folyamat, mint az ökumenikus világi mozgalom új kifejeződése, a világiakat az ökumenikus tanulási folyamat hordozóinak látja. Az ökumenikus tanulást úgy értjük itt, mint az új tájékozódás keresésének mozgalmát, mint fáradozást a valóság felismerésének új nyelven való kifejezésére a rendszer és az élő világ közötti feszültségben. Az ökumenikus tanulás abban az értelemben, hogy az valamilyen artikulációs folyamat, egyúttal kifejezi az ellenállást is a normális emberek gyámság alá való szorítása ellen és az ellen, hogy a szakértők uralma révén tegyenek szert tapasztalati ismeretekre.

Fritz Erich Anhelm a világiakról folytatott eszmecserével kapcsolatos tanulmányaiban e folyamat két megjelenési formája között tett különbséget, nevezetesen a diszkurzív (társalgási) és konciliáris (zsinati) tanulás között. A diszkurzív, a társalgás a nyilvános vita kötetlen, uralkodástól mentes formáját jelenti az alapvető társadalmi opciók és az erkölcsi tájékozódási formák megvizsgálása és továbbfejlesztése végett. A diszkurzív itt a döntéshozatal radikálisan demokratikus formája. A társadalmi vita nyíltságához az a fontos, hogy sikerüljön összekapcsolni a mindennapi tapasztalati ismeretet meg a szakértők és specialisták felismeréseit. Közben a valóság felismerésében kölcsönös korrektúrára van szükség. Túl kell jutnunk mind a szakértők vakságán, mind a mindennapi ismeretek egyoldalúságán és mindkettőt meg kell kérdőjelezni. Itt nem a gyors és teljes meggyezés, nem a társadalmi konszenzus a döntő, hanem az olyan új kérdések megfogalmazása, amelyek túlvetnek a status quo-n és lehetővé teszik a prob-

lémafelismerés kibővítését. Az ilyen sikeres társadalmi diskurzus példái a még mindig tartó, széleskörű viták a nukleáris energia felhasználásának hasznáról vagy veszélyeiről, vagy a biztonság szűk értelmezésének a legyőzése is a békéről folytatott eszmecsereken a biztonságnak, mint „közös biztonság”-nak a kooperatív meghatározása irányában.

A diszkurzust az ökumenikus tanulási folyamat részének érteni azt jelenti, hogy tudatosan élünk az egyházak és egyházi csoportok lehetőségeivel a diszkurzus megszervezése és milyensége érdekében. A szakértők elemző és globális problémaleírásait mindig újból és újból össze kell kapcsolni a bázismozgalmak mindennapi konkrét cselekvésének tájékozódásával. Az egyházaknak, amelyeknek ökumenikus hálózata átfogja a globális struktúra kérdései meg az emberek legkisebb mindennapi élethelyzetei közötti feszültség ívét, megvan a lehetőségük arra, hogy a szükséges diskurzus megszerzéséhez és lebonyolításához helyet kínáljanak és keretet teremtsenek. Az akadémiák és a világiak központjai, akár csak a zsinatok és az egyházaknak a rejtett ellentmondások meg az elfojtott konfliktusok tudatosítására tett kezdeményezései fontos hozzájárulást jelentenek a tanulási folyamat elősegítéséhez.

A „zsinati tanulás”-ról való beszéd a zsinatelvűségnek, mint a konfliktusok elintézése és a döntéshozatal sajátosan belső egyházi formájának az értelmezésére vonatkozik. A zsinati (konciliáris) és a társalgási (diszkurzív) tanulás közötti különbségtétel tehát az egyház és a világ korábbi megkülönböztetéséhez hasonlít. Itt persze már nem két olyan terület megkülönböztetéséről és kölcsönös egymásra vonatkozásáról van szó, amelyek szemben állnak egymással, hanem az egy valóság két dimenziójáról. A zsinati tanulás célja, hogy minduntalan újból és újból közvetítse a hit és a reménység bibliai ismeretét az emberek tapasztalati úton szerzett tudásának. Az igazságosság, a béke és a teremtett mindenség megóvása, ahogy már hangsúlyoztuk, egyaránt kristályosodási pontjai az élet globális és mindennapi konkrét fenyegetettségének, valamint a bibliai reménység legfőbb megvalósulási helyei. A zsinati tanulás az igazságosságról, a békéről és a teremtett mindenség megőrzéséről szerzett átfogó látomás közvetítésének a folyamatát jelenti a mindennapi valóságban. Azokat az érintkezési pontokat kell felkutatni, amelyeken a fenyegetettségben elvonná válik a reménység. Ezt az ABC tanulása folyamatként is lehet írni, azaz úgy, mint az idők jeleinek értelmezését és lekottázását, hogy a hit hagyományában újból láthatók legyenek a reménység erői.

A zsinati tanulásnak végül a reménység új megvalósulása is a célja a rezignációval és a fatalizmussal szemben, de egyúttal azoknak a hatalmaknak és struktúráknak a megtagadása is az ellenállás velük szemben,

amelyek tehetetlenné teszik és hallgatásra ítélik az embereket. A zsinati tanulás átformáló folyamatának legfontosabb példája a rasszizmus bűnként való egyértelmű elítélése s annak kimondása, hogy a rasszizmus egyházi vagy akár teológiai igazolása eretnekség. A zsinati tanulás folyamatának is szüksége van helyekre, kritériumokra és szabályokra. Akárcsak a nyílt diskurzus, ez is védelemre szorul az egyszólamú politikai vagy egyházi eszközzé válással szemben.

Az új ökumenikus világi mozgalommal, mint a társalgási és a zsinati tanulás mozgalmával kapcsolatos eme megfontolások néhány összefoglaló megfigyelésében csúcsodhatnak ki:

- Az ökumenikus világi mozgalom kritériumának számíthat az aktív részvételre való készség ebben az ökumenikus tanulási folyamatban, amely az emberi társadalom életképes és bátorító formáit kutatja. Számára mindig veszélyt és kihívást jelent a tanulási folyamat megtagadásának kettős formája az egyházban és a társadalomban, azaz egyfelől az intézményes status quo védelme érdekében, másfelől az igazság fundamentalista és kizárólagos értelmezése érdekében.
- A világiak új mozgalmának melynek profilját itt nagyjából felvázoltuk, döntő jelentősége van az ökumenikus mozgalom jövőjére nézve. A fundamentalizmus törekvésével szemben szilárdan ragaszkodik ahhoz, hogy az igazság – és ezzel együtt az emberi valóság is – csak közösségekben ismerhető fel. Minden társalgásban elért konszenzus, a reménység megvallásának minden zsinati megfogalmazása elfogadásra szorul. A keresztyének és egyházak ökumenikus közössége és összetartozása nem az azonos gondolkodáson, az azonos tanításon, vagy az azonos egyházrenden alapul, hanem az Isten mindent átfogó valóságában, mint az élet és a reménység forrásában való közös részesedésen.
- Azzal a gyakorlattal, hogy szövetségkötésekkel aktív hálózatot teremt, a világiak új mozgalmát a katolicitás sajátos megtapasztalását nyitja meg az Ökumené számára. Megéretteti Isten teljes és egyetemes valóságának jelenlétét a mindennapok részleges valóságában, mivel ez a jelenlét nem szorul az egész világot átfogó (globális) struktúrák működésképeségére. Ezzel minden élő lénynek főként a nők mozgalmában újonnan felfedezett egymásra vonatkozása összekapcsolódik a sajátosan keresztyén hitvallással a Szentlélekről mint az élet adományozójáról és az egyesség kötelékéről, aki a sok különbözőségből megteremti Krisztus egész világra kiterjedő egyházának az egy testét.

Konrad Raiser
(Fordította: Fűkő Dezső)

Levél Isten egész népéhez

(A Montreat-i konferencia záróközleménye)

Az egy világ kedves Lakosai: Testvéreink!

Hozzátok intézzük ezt a levelet, hogy megosszuk Veletek felismeréseinket, látomásainkat és reményeinket egy olyan világot illetően, amelyet Isten szeretete hordoz.

Az észak-karolinai Monterat-ben (USA) lévő világi (laikus) központból írunk Nektek, ahol összegyűlekeztünk a Szociális Felelősséget Érző Világi Központok és Mozgalmak Első Világkonferenciájára. Az itt együtt eltöltött idő alatt mi, a Ti embertársaitok – világiak és lelkészek az egész világ mintegy 300 központjából – annak lehetőségét kutattuk, hogyan foghatnánk össze közösségeinket és reményeinket.

Ezt az ökumenikus konferenciát közösségi látogatások előzték meg. Mint kicsiny csoportok látogattunk el az Egyesült Államok és Kanada 20 központjába, hogy meglássuk a társadalmi valóságot, hogy együtt kutassuk, mi az, ami zavar bennünket, hogy együtt fedezzük fel, mi nyújt reménységet nekünk, és hogy együtt keressük a közös megoldásokat. E látogatások során országhatárokat léptünk át és felfedeztük, hogy mások is Isten népének a tagjai. A világi központok, munkatársaik és felelős vezetőik vendégszeretete arra ösztönzött, hogy nyíltak legyünk egymáshoz és őszintén fogadjuk Istennek az egész teremtettséget átölelő szeretetét. Ennek az isteni vendégszeretetnek a szellemében írjuk Nektek ezt a levelet, nagyon remélve, hogy sokakhoz eljut az üzenete. Ezzel a levéllel el is kötelezzük magunkat és központjainkat, hogy ragaszkodni fogunk ahhoz, amit itt továbbadunk Nektek.

Gyakran mondogatták, hogy Krisztus egyházában vannak lelkészek és vannak világiak, s mindkét csoportnak sajátos feladatokat kell végeznie. A lelkészek és a világiak közötti eme különbségtétel gyakran eredményezett elkülönülést, s az együtt járt a hatalom és befolyás egyenlőtlen elosztásával. De megtapasztaltuk és emlékeztünkbe idéztük, hogy a bibliai történetekben, azok belső magvában, nincs ilyen megosztás, elkülönülés, vagy szakadék lelkészek és világiak között. Lelkészek és világiak mindnyájan Isten egy népének a tagjai, Krisztus egy testének a tagjai és Isten egy Lelkének az ajándékaiban részesülnek.

Mindennapi életünkben – igen gyakran fájdalmas és megalázó módon – tapasztaljuk, hogy ilyen megosztás és elkülönülés alakítja társadalmainkat is. A szakavatottak megpróbálják szembeállítani tudásukat a laikusok megélt bölcsességével, nem törődve kívánságaikkal és érzéseikkel. A gazdasági ismeret és az anyagi javak birtoklása a nélkül fejt ki hatását, hogy számbavenné az érintettek szükségait, vagy tekintettel lenne életükre. A politikai döntéshozatal és hatalmat politikai elitek gyakorolják és fejtenek ki nyomást egyes csoportokra anélkül, hogy megengednék a részvételt azoknak, akiknek az életét leginkább sújtják e döntések. Felfedeztük és emlékeze-

tünkbe idéztük, hogy ezt a földet Isten akarta és szereti, s benne mindenkinek egyaránt van joga a részvételre és kötelessége az együttérzésre.

Vitáinkon és ünnepeinken, de legfőképpen a közösségi látogatásokon a kölcsönös eszmecsere, találkozás és feltárás révén látomást nyertünk arról, hogy mi lehetne és hogy mi, Isten népének a tagjai, hogyan járulhatnánk hozzá e lehetőség megvalósulásához. Szeretnők megosztani Veletek ezt a látomást, ezt a bibliai történetekből eredő álmunkat. Ez a látogató Isten még mindig tartó története. Talán néhányan közületek úgy olvassák ezeket a történeteket, mint legendákat és mítoszokat, és gyermekmeseként teszik félre. De mi arra szeretnénk bírni Benneteket, hogy engedjétek, hogy ez a látomás inspiráljon és indítson el Titeket, s így Magatok is meglátogassatok szomszédot és idegent egyaránt ebben az egy világban.

Ezeket a történeteket hallva, azt tapasztaljuk, hogy Isten újból és újból meglátogatja az ő népét, a mi földünket. Isten látogatása az ő teremtett világa minden lénynek szól. Arcát a Názareti Jézusban mutatta meg nekünk. Isten a Szentlélek teremtő energiája által lakozik bennünk. Miként azelőtt, Ő ma is utazgat közöttünk, ellátogat otthonainkba és templomainkba, hivatalainkba és gyárainkba, farmjainkba és kunyhóinkba, városainkba és országainkba.

Isten útra indul nagy városaink nyomornegyedeibe is és együtt él a szegényekkel a putrikban. Meghallgatja, hogy mi fáj nekik és mi szomorítja el őket, osztozik éhezésükben és örömeikben. Elmondja nekik, hogy milyen elszigetelten élnek a gazdagok a házaikban, s hogy mi történik a vásárcsarnokokban meg a szupermarketeken, hogyan nyomorítja meg és teszi tönkre az életet a versengésük és a szertelenségük. Azután ellátogat Isten a gazdagok dúsan megrakott asztalaihoz. Hallgatja őket, ahol alig hallgat már valaki a másokra, és beszél nekik a szegények korgó gyomráról és rövid életéről.

Ellátogat Isten a bankok acélvázás üvegalotáiba is helyet foglal a nemzetközi vállalatok igazgatótanácsainak asztalánál. Velük együtt átnézi az elszámolásokat és elolvassa a piaci jelentéseket. Beszél az eladósodott országok súlyos terheiről, s rámutat arra, hogy ott a gyermekeknek nincs lehetőségük iskolába járni vagy egészségügyi szolgáltatásban részesülni. Majd megkérdezi, hogy nem tudná-e törölni valaki az adósságokat és nem tudna-e véget vetni a pénzügyi spekulációknak. Megkönnyíti egy olyan bizottság létrejöttét, amely egy az igazságot és az életképességet értékelő új gazdasági világrend megteremtésén fáradozik.

Ellátogat Isten az útszélre szorultak hullámlemezéből készült viskóiba és elüldögél azokkal az utcagyerekekkel, akik a kukákban keresnek ételt. Meghallgatja a prostituáltak történetét, akiket gazdag országokba adtak el, és beszél nekik az üzletemberek üres szívéről és szörnyű álmairól. Leül az otthonatlanok és az alkoholisták mellé, időt szakít a kábítószeresek számára is

és velük együtt álmódzik a közösség erejéről. Megpróbálja, hogy társalgás, zene és elmélkedés által vonzóvá tegye számunkra a lélek utazásait. Behatol a maffia és a kábítószer-kereskedők sötét üzleteibe s beszél nekik a kábítószer-kereskedés által félrevezetettek tönkrement életéről. Szakít időt a munka megszállottjai és az állandó feszültségben élők számára is, s velük együtt keresi a nyugalmat és azt a helyet, ahol félelem nélkül ismét magukra találhatnak.

Elmegy Isten a gyárak futószalagjaihoz és csatlakozik a női munkásokhoz. Beleszól a szakszervezeti vezetők stratégiájába, ott elmondja a munkanélküliek derékba tört életének történetét, akik már semmi értelmet nem találnak az életükben. Beszél a munkanélküliek számára létesített központokról és munkáltatási kezdeményezésekről, s arra biztatja őket, hogy ne engedjék továbbra is elszigetelni magukat, hanem fedezzék fel a szolidaritás erejét.

Meglátogatja Isten a beteget és meghallgatja a korlátozott munkaképességűek történetét. Megnöveli belső gyógyulások erőt és bátorítja önbizalmukat és a lehetőségek felismerését. Odaáll az életerősek mögé is – akik mindennél nagyobbra értékelik az erőt – és úgy ad nekik szabadságot, hogy sebezhetővé teszi őket.

Meglátogatja Isten a női csoportokat és leül az özvegy családanyák mellé. Csöndesen és finoman tárja fel előttük a patriarchális rendszer életet megfojtó elnyomását. Majd beszél nekik a férfiak félelméről attól, hogy tehetetlenné válnak és, hogy mennyire vágyódnak ők a gyöngédségre.

Ellátogat Isten a bárókba és tagja lesz a férfi-társaságoknak. Ott kifejezi érzéseit és megmutatja nekik gyengeségeiket. Beszél nekik ama nők erejéről, akik méltósággal élnek életüket és sokféle felelősséget vállalnak.

Meglátogatja Isten a szülőket és az öregeket, s beszél nekik arról, hogy a fiatalok mennyire félnek a jövőtől és, hogy miért választják a diszkók és a hangos zene életstílusát. A fiataloknak az öregek szenvedéseit és tapasztalatait mutatja meg és érzékennyé teszi őket szüleik gondjai-bajai iránt.

Meglátogatja Isten a szakértőket és feltárja előttük az egyszerű emberek bölcsességét. Az egyszerű emberekkel pedig a tudás értékéről beszél.

Így vándorolhat Isten földünk sok-sok helyén át, újból és újból meglátogatva az elhalóban lévő fákat, a megmérgezett halakat, a szennyezett levegőt és a kimerült erőforrásokat. Megpróbálja megérteni, hogy mit akarnak az emberek és mire gondolnak. Óva inti őket a technika bűvöletétől és attól a hiedelemtől, hogy ők minden problémát meg tudnának oldani. Azután beszél a kémikusok és biológusok, a mérnökök és a várostervezők, a fák és a halak álmairól és gondolatairól, valamint a föld lélegzetvételéről, a nap melegéről és újra kifinomítja természetes érzékeiket. Felszólítja őket, hogy szerezzenek tapasztalatokat a teremtett világ szépségéről és misztériumáról.

Így a valamennyi földrészen és országon át tett útjain ellátogat Isten a kis templomokba és a nagy székesegyházakba is, ahol hallja a menny magasztalását meg a választottak öndicséretét. Fellép a szószékekre és emlékezteti őket a csend és az elmélkedés gyó-

gyító erejére. Dicséri a különféle hitek gazdagságát és szabadon idéz az emberiség szent könyveiből. De együtt is sír Isten a sóhajtozó és nyögdécselő világgal, amely Isten népe együttérzésére vágyik.

Bárhová utazik és bárkiket látogat meg Isten az ő népének bármilyen színű, nemű, nemzetiségű, bármelyik országhoz, egyházhoz vagy valláshoz tartozó tagjai közül, figyelmesen hallgatja meg történetüket, emlékezteti őket helyi és az egész világot érintő felelősségükre s megmutatja nekik, milyen lehetőségeik vannak arra, hogy igazságosabbá, békésebbé és az életet jobban szeretővé tegyék az ő világot.

Ez tehát a mi látomásunk a látogató Istenről, aki mindig és mindenhol emlékeztet bennünket másokra, az elfelejtettekre és kirekesztettekre, valamint arra, aki az ő szószólójuk lesz. Ti is mind, férfiak és nők, folytathatjátok ezt a történetet, tovább fonhatjátok az együttérzés és az egymással való törődés hálóját. Átadjuk Nektek azt a reménységet, hogy Ti is a reménység közösségévé válhattok ebben a szétdarabolódott, önmagába zárt és a gyökereitől elvágtott világban. Tegyük már le védő kagylóházunkat, lépünk át önmagunk szolgálatainak határain és romboljuk le azokat a falakat, amelyeket félelemből emeltünk magunk köré. Hagyjuk el külön érdekeinket és kényelmes kuckóinkat. Győzzük le mélységes előítéleteinket és látogassuk meg az ismeretleneket is közelben és távolban egyaránt, a városokban és az erdőkben, a prériken és tavakon.

Ha ez megtörténik, látomásunk valósággá válik s álmunk egy átalakult világ modelljévé. Akkor mi, világiak, Istennek az egész világra kiterjedő népe polgárai, számot adhatunk mindenkinek a minket ihlető reménységről, az életünket hordozó hitről és a cselekedeteinket irányító szeretetről. Akkor bizalommal várhatjuk annak az Istennek újabb látogatásait, aki a Jézus Krisztus által így mondta el a látogató Isten régi történetét:

*„Éheztem és ennem adtatok,
szomjaztam és innom adtatok,
jövevény voltam és befogadtatok,
meztelen voltam és felruháztatok,
beteg voltam és meglátogattatok,
börtönben voltam és eljöttetek hozzám”*

(Mt 25,35k).

Azért írtuk Nektek ezt a levelet, hogy együtt tegyünk bizonyosságot arról, hogy a világiak is Istennek az egész világra kiterjedő egy népe polgárai. Veletek együtt veszünk részt Istennek abban az alkotó, felszabadító és megbékéltető missziójában, amelynek célja, hogy felszabadítsa társadalmainkat a félelem, a nyomorúság, az erőszak és a pusztítás uralma alól. Együtt törekszünk olyan igazságos, a közügyekben résztvevő és életképes társadalmak megteremtésére, amelyekben mindnyájan az élet szeretői, a teremtett minden-ség jogainak szószólói vagyunk.

Abban a hitben küldjük köszöntésünket, hogy Isten a ti reményeitekben és szeretetetek által akar lakni e földön.
Montreat, 1993. szeptember 9.

(Fordította: Fűkő Dezső)

Az EEK egyházi véleménykutatást végez egy második Európai Ökumenikus Nagygyűlés kérdésében

EEK hírek 1993. június 8.

Az európai megbékélés munkája az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) által javasolt második Európai Ökumenikus Nagygyűlés átfogó témája.

Valamennyi európai tagegyházhoz, keresztyén csoporthoz és mozgalomhoz intézett levelében az EEK egy folyamatot kezdeményezett, amely reménye szerint egy második Európai Ökumenikus Nagygyűlést fog eredményezni, bár még bizonytalan, hogy hol és mikor (de valószínűleg 1996-ban), s a pontos megnevezése sem biztos még.

Az első Európai Ökumenikus Nagygyűlést 1989-ben Baselben tartották az EEK-nak, meg a Római Katolikus Egyház Európai Püspöki Konferenciájának a közös védnökségével az „Igazság és Béke” témáról. Mintegy 600 hivatalos küldött vett részt rajta, egyenlő megoszlásban az EEK és az Európai Püspöki Konferencia között.

Az EEK levelének célja annak kipuhatolása, hogy az európai keresztyének támogatnák-e és mozgathatók lennének-e az ilyen nagygyűlésre, s közölnék-e meggyőződéses véleményüket annak tartalma és formája felől. Ez lényeges az előkészítéshez.

A jelen folyamatban megkérdezik az egyházakat és a keresztyéneket, hogy be tudnának-e kapcsolódni az előkészítő tanulmányok készítésébe, mik a reményeik és elvárásai és ők mivel tudnak hozzájárulni.

A levél Jean Fischer EEK főtitkár aláírásával felkéri a címzetteket, hogy „máris kezdjék el energiáik, embereik, eszközeik és egyéb erőforrásaik mozgósítását, amelyek szükségesek az európai egyházak és keresztyének újabb találkozójának létrehozásához”.

Az EEK és az Európai Püspöki Konferencia közös munkacsoportját megbízták egy tervezet elkészítésével, amelyet 1993 októberében, illetve 1994 januárjában terjesztünk az igazgatótanácsok elé a végleges döntés meghozatala végett.

Az EEK és az Európai Püspöki Konferencia közös bizottsága legutóbbi ciprusi ülésén újból megerősítette azt a kívánságát, hogy támogatja egy ilyen nagygyűlésnek még az évezred vége előtti összehívását.

(Fordította: Fükő Dezső)

Az EEK az ENSZ Emberi jogi világkonferenciáján

EEK hírek 1993. június 14.

Az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) eljuttatta helyzetelemző iratát az ENSZ Emberi Jogi Világkonferenciájához, amely ma (június 14-én) kezdődik Bécsben.

A Világkonferencia – 25 éve az első az emberi jogokról – a nemkormányzintű szervezetek, közöttük az egyházaknak is a teljes részvételével végzi munkáját.

Az EEK hivatalos képviselője Rachel Stephens asszony (Egyesült Királyság, metodista), a Központi Bizottság tagja, az EEK munkájának koordinálója pedig José Leite lelkész, az Igazság, Béke és Emberi Jogok Bizottságának titkára. A bécsi munkát megkönnyíti az EEK ausztriai tagegyházainak a helyi bizottsága.

Az EEK helyzetelemző iratát a Központi Bizottság általában jóváhagyta még márciusban, s az most végleges formában jelent meg az ENSZ konferencia elé való terjesztés végett. 17 paragrafusban foglalkozik az EEK jelenlegi gondjaival, közöttük a kisebbségek, a rasszizmus, a halálbüntetés, a nők és a gyermekek kérdésével.

Megemlítve azt, ami a leginkább megosztó kérdés lehet a konferencián, az EEK leszögezi: „Az emberi jogok egyetemesek és oszthatatlanok s magukban foglalják a polgári és politikai jogokat, a gazdasági, a társadalmi és kulturális jogokat. Mindezek kölcsönösen egymásra vannak utalva és elválaszthatatlanok, úgy hogy nem értelmezhetők külön-külön. A közöttük még mindig meglévő elkülönítést le kell győzni, hogy biztosítható legyen az oszthatatlanságuk.

* * *

Az Európai Egyházak Konferenciája mintegy 115 orthodox, anglikán, protestáns és ó-katolikus egyház közössége Európa valamennyi országából. 1959-ben alakult meg. Adminisztrációs hivatalai a genfi Ökumenikus Központban vannak.

(Fordította: Fükő Dezső)

Ortodoxok és Római Katolikusok párbeszéde

(EEK hírek 1993. június 17.)

A Nemzetközi Teológiai Bizottságnak a Római Katolikus és az Ortodox Egyház közötti párbeszéddel kapcsolatos ülése (május 17-23-ig, Libanonban a Tripoli közelében lévő Balamand Ortodox Teológia Fakultásán) alkalmából John Arnold dékán és Seregély István érsek az Európai Egyházak Konferenciája (EEK), illetve az Európai Püspöki Konferencia Tanácsának Közös Bizottságának a nevében üzenettel fordult a résztvevőkhöz.

Kifejezve azt a kívánságukat, hogy a találkozó az ökumenikus mozgalom javát szolgálja, a két vezető elmondta, hogy „nagy érdeklődéssel” kísérik majd figyelemmel a megbeszéléseket.

Az üzenetet arra való tekintettel küldték, hogy egyes országokban a kapcsolatfelvétel nehézségei tapasztalhatók az Ortodox és a Római Katolikus Egyház kö-

zött a Görög Katolikus (Uniált) Egyház miatt. Ez a kérdés a jelenlegi ülés napirendjének egyik fő pontja.

A vezetők utaltak azokra a mélyreható megbeszélésekre, amelyek az EEK és az Európai Püspöki Konferencia Tanácsa közös bizottságának nemrégiben (május 6-9-ig) Cipruson tartott ülésén folytak az európai helyzetről, s ismét elmondták, hogy milyen fájdalmasan kellett tudomásul venniük a problémák súlyosságát egyes országokban, valamint annak szükségét, hogy szembe kell nézni ezekkel a nehézségekkel és meg kell oldani ezt a kérdést.

Az EEK-nak és az Európai Püspöki Konferencia Tanácsának képviselői biztosították a libanoni ülés résztvevőit arról, hogy imádkoznak a tárgyalások eredményességéért.

(Fordította: Fükő Dezső)

Az EEK sürgeti az orosz elnököt, hogy vétózza meg a vallási törvényt

(EEK hírek 1993. július 28.)

Jean Fischer, az Európai Egyházak Konferenciájának (EEK) főtitkára, kifejezte aggodalmát Jelcin elnök előtt amiatt, hogy korlátozzák a külföldi vallási munkások és szervezetek tevékenységét Oroszországban.

A vallásszabadságról 1990-ben hozott orosz törvény újabb módosítását július 15-én fogadta el az orosz parlament. Az EEK-hoz érkezett tájékoztatás szerint ez az új törvény ellentmond a nemzetközi fórumok megállapodásainak, nevezetesen az ENSZ Egyetemes Emberi Jogi Nyilatkozatának, a 2., 18. és 19. cikknek, a Vallási Türelmetlenség és Diszkrimináció Mindenn Formájának Kiküszöböléséről szóló Nyilatkozatnak, az 1.1, 1.2, 3. és 7. cikknek, valamint az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia határozatainak, különösen a bécsi ülés (1986-89) záródokumentumában az Alapelvekről szóló fejezet 16. és 17. paragrafusainak.

Jean Fischer egy július 27-én Jelcin elnökhöz intézett telefax levelében arra kérte őt, hogy ne egyezzzék

bele a vallásszabadságról hozott törvény emez új módosításába. Ennek megvétózásával – olvasható a levélben – „Ön az országában folyó demokratizálódási folyamathoz járul hozzá”.

(Fordította: Fükő Dezső)

Tanfolyam a szektákról és a prozelitizmusról Németországban

(EEK hírek 1993. augusztus 18.)

Négyhetes kiképző tanfolyam kezdődött a szektákról és a prozelitizmusról a bensheimi Intézetben (Németország) 1993. augusztus 14-én.

Erre a tanfolyamra, amely szeptember 8-ig tart, nyolc közép- és kelet-európai országból kb. húsz egyházi képviselő gyűlt össze. Az előkészítő folyamatban szintén résztvett az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) a tanfolyam egyetemes védnöke.

A kommunista rendszerek összeomlása és a határok megnyílása óta a terület országait új mozgalmak és új eszmék árasztották el. Ez oda vezetett, hogy a történelmi egyházak most megosztott gyülekezetekkel és egyházakkal találják szemben magukat, és ismét szükségessé tette e kultuszok és szekták mélyebb teológiai megértését.

A bensheimi tanfolyam megvizsgálja a közép- és kelet-európai helyzetet és foglalkozik majd az olyan kérdésekkel, mint a vallási pluralizmus az új politikai és társadalmi körülmények között. Ugyancsak megvizsgálja majd az olyan elgondolásokat, mint a vallási egyesítés és az új európai evangelizáció, melyeket a Római Katolikus Egyház hirdet, valamint a tudományosságot, a mormonizmust, a Jehova tanút, az adventizmust, az Új Korszak hiteit és a jógát.

A résztvevők Magyarország, Lettország, a Cseh Köztársaság, a Szlovák Köztársaság, Románia, Lengyelország, Szerbia és Oroszország ortodox, református, metodista, lutheránus és baptista felekezeteiből érkeztek.

(Fordította: Fükő Dezső)

Brüsszeli Ökumenikus Központ – az Egyházak párbeszéde az Európai szervezetekkel

Az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága ezévi ülésén immáron második alkalommal vett részt a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa képviselője. Nevezett ökumenikus szervezet 1973 óta fejt ki tevékenységét, egyrészt követve az Európai Közösség ill. Európa Tanács munkáját, másrészt informálva azt az egyházak szemszögéből. A közgyűlés után dr. Bóna Zoltán főtitkár tárgyalást folytatott a Bizottság képviselőivel a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa csatlakozási lehetőségéről. Az alábbiakban közöljük a közgyűlés sajtótájékoztatóját, valamint információt adunk a Brüsszelben működő ökumenikus szervezetekről.

(– A Szerk.)

Hová tartasz Európa?

Az egyházak véleménynyilvánítása Brüsszelben

Az Európai Ökumenikus Bizottság az Egyházért és Társadalomért (EECCS) rendes évi nagygyűlésén, amelyet 1993. szeptember 23-24-én tartottak Brüsszelben, megvitatták azokat a nehézségeket, politikai és etnikai kérdéseket, amelyekkel jelenleg Európa és az európai intézmények szembenéznek.

A Nagygyűléshez intézett jelentésben a főtitkár, Keith Jenkins felhívta az egyházakat, hogy vegyenek részt a kontinensünk politikai és erkölcsi jövőjéről döntő személyekkel folytatott dialógusban. „Remélem,” – mondta – „hogy az egyházak segítenek megértetni az emberekkel, hogy itt nem csak a tojás, a sonka és a csavar és a szög áráról van szó, hanem arról az alapvető kérdéstről, hogy Európa milyen irányba tart, és azokról az értékekről, amelyek ennek az irányynak az alapját képezik. Quo vadis, Európa?”

„Nem áll az egyházak érdekében, hogy a napi politikával foglalkozzanak,” – mondta Michel Hoeffel lelkész, a Rajnai Egyházak Konferenciájának elnöke. „A mi feladatunk, hogy hosszú távon adjunk számot a bennünk lévő reménységekről.”

A Nagygyűlés, amelyet az Európa Bizottság Brochette épületében tartottak, megvitatta az Európai Közösség mezőgazdaságának és vidéki társadalmának jövőjét. Jelen voltak a gyűlésen a VI (Mezőgazdasági) Főigazgatóság és a Jövőkutató Csoport (Forward Studies Unit) előljárói, hogy válaszoljanak kérdéseinkre az EC Bizottság nevében és hogy párbeszédet kezdjenek az egyházakkal.

Az EECCS Nagygyűlés vitáját azzal a kihívással hozták összefüggésbe, amit Jacques Delor elnök állított az egyházak elé 1990-ben és 1992-ben, amikor ezt mondta: „Nem érünk el sikereket Európával pusztán jogi és közgazdasági szakértelem alapján. Ha az elkövetkező évtizedben nem leszünk képesek lélekkel megtölteni Európát, szellemiséget és értelmet adni neki, akkor vége a játszmának. Felkérem az egyházakat, hogy tevékenyen vegyenek részt az Európáról folytatott szellemi és lelki vitában.”

Az EECCS feladatai közé tartozik az európai intézmények fejlődésének vizsgálat, viták kezdeményezése európai ügyekben az egyházak keretein belül és párbeszéd felvétele az Európai Közösség és az Európa Tanács képviselőivel közös problémákról. Az EECCS élvezi az egyházak, az ökumenikus szervezetek és keresztyén mozgalmak támogatását az Európai Közösség és az Európa Tanács országaiban, beleértve ebbe az anglikán, ortodox, protestáns és – a nemzeti egyházi tanácsokban elfoglalt tagságán keresztül – a római katolikus egyházakat.

A Nagygyűlés egyéb vitatémái közé tartozott a Püspökkari Bizottsággal való szorosabb együttműködés, az Európa Tanács közelgő bécsi csúcstalálkozója és a közép- és kelet-európai országok helyzete. Jean Fischer, az Európai Egyházak Konferenciájának főtitkára tájékoztatta a résztvevőket arról a

kulcsszerepről, melyet az EEK vállalt a balkáni iszlám szervezetek és különböző egyházak közötti párbeszéd fenntartásával.

(Fordította: Bérczes Mária)

EURÓPAI ÖKUMENIKUS BIZOTTSÁG AZ EGYHÁZÉRT ÉS A TÁRSADALOMÉRT (EECCS)

Ökumenikus Központ

174 rue Joseph II 1040 Brussels

tel: 32-2-230-1732

fax: 32-2-231-1413

Főtitkár: Keith Jenkins

Tanulmányi titkár: Marc Lenders

Ügyvezető titkár: Alastair Hulbert

Az EECCS egy lelkészekből és európai köztisztviselőkkel álló csoport Európa jövője felőli keresztyén törődésének köszönheti létrejöttét. A Bizottságot 1973-ban alapították azok az egyházak, amelyek felismerték e vállalkozás fontosságát. A tagok között vannak az Európa Közösség és az Európa Tanács országainak egyházi és ökumenikus szervezetei, beleértve ebbe az anglikán, protestáns, ortodox, és bizonyos nemzeti tanácsokban fennálló tagságukon keresztül a római katolikus egyházakat is.

Az EECCS Brüsszelben figyelemmel kíséri az EK tevékenységét, kapcsolatot tartva tisztviselőkkel és képviselőkkel, ezen kívül állandó párbeszédet segít elő az intézmények és az egyházak között. A Bizottságnak szerepe van az oktatásban is és erősíti az egyházak Európáért érzett szociális és etnikai felelősségét. Programja tanulmányok támogatását is magába foglalja olyan területeken, mint pl. közös mezőgazdasági politika, egységes piac, közgazdaság és ökológia, térségi ügyek. Az EECCS kiad alkalmanként megjelenő folyóiratot és egy három nyelven megjelenő hírújságot, közösen a CCME-vel és az EECOD-val.

EURÓPAI ÖKUMENIKUS BIZOTTSÁG AZ EGYHÁZÉRT ÉS TÁRSADALOMÉRT, STRASBOURG

18 rue Charles Appell

67000 Strasbourg France

Tel: 33-88-36-9026

Fax: 33-88-36-9008

Ügyvezető titkár: Gérard Merminod

Az Európai Ökumenikus Bizottság az Egyházért és Társadalomért egy lelkészekből és európai köztisztviselőkkel álló csoport Európa jövője felőli keresztyén törődésének köszönheti létrejöttét. A Bizottságot 1973-ban alapították Brüsszelben, a tagok között vannak az Európa Közösség és az Európa Tanács országainak egyházi és ökumenikus szervezetei. A stras-

bourgi EECCS közvetítőként működik tagegyházai és az Európa Parlament valamint az Európa Tanács között. Fő munkaterülete az emberi jogok, a biotechnika és a biotechnológia. Az itt székelő EECCS alkalmanként újságot jelentet meg időszerű kérdésekkel kapcsolatban és a strasbourg-i iroda közösen adja ki a Hírújságot a brüsszeli irodával.

EURÓPAI ÖKUMENIKUS SZERVEZET A FEJLŐDÉSÉRT (EECOD)

Ökumenikus Központ

174 rue Joseph II 1040 Brussels

Tel: 32-2-230-6105

Fax: 32-2-231-1413

Római katolikus társelnök:

Alfredo Bruto da Costa

Protestáns társelnök: Edy Korthals Altes

Főtitkár: Peter Crossman

Ökumenikus lobbyként a nemzetközi igazságosságért, az EECOD célja az EK és más európai intézmények politikájának befolyásolása a fejlődő országok érdekében. A Szervezet feladatai között szerepelnek:

- az európai kormányzati intézmények fejlődő országokkal kapcsolatos tevékenységének és politikájának figyelemmel kísérése olyan kérdésekben mint pl. a mezőgazdaság, kereskedelem, adósság, környezetvédelem, demográfia és kultúra
- az egyházak és a partnerek tájékoztatása ezekről a fejleményekről – francia és angol nyelvű kiadványai közé tartozik az „Antenna” és a „Flash North-South”
- bizonyos kérdésekben kritikai, ökumenikus és etikai véleménynyilvánításra való sarkallás
- az európai intézmények képviselőivel való párbeszéd elősegítése az igazságosság érdekében.

Az EECOD-t 1974-ben alapították Brüsszelben római katolikus és ökumenikus csoportok EK köztisztviselőkkel együtt. A Szövetség Európa minden részéből jövő rk. igazságosság és béke bizottságokból, protestáns fejlődéssel foglalkozó egyháztanácsokból és egyházakhoz kapcsolódó fejlesztési irodákból tevődik össze.

Az Afrika Hit és Igazságosság Hálózat, amelyet rk. missziós gyülekezetek hoztak létre, 1989-ben csatlakozott az EECOD-hez. Az EECOD szorosan együttműködik az EECCS-el és a CCME-vel, mind a szervezetekre történő nyomásgyakorlásban, mind a Hírújság kiadásában.

EURÓPAI KERESZTYÉN NŐK ÖKUMENIKUS FÓRUMA (EFECW)

Ökumenikus Központ

174 rue Joseph II 1040 Brussels

Tel: 32-2-230-5797

Fax: 32-2-231-1413

Spanyol elnök: Marie-José Arana

Finn elnök: Reetta Leskinen

Német elnök: Elisabeth Raiser

Európa titkár: Fiona Williams Hulbert

A Fórum mindenféle keresztyén tradícióhoz tartozó nőket egyesít, hogy megosszák hitüket és szociális elkötelezettségüket és együtt dolgozzanak az egységért az egyházban és a társadalomban, az igazságosság és a béke kiterjesztéséért a teremtés megőrzéséért.

Az 1982-ben alapított Fórum nyitott csoportok és egyének számára is. Nemzetközi konferenciákat, szemináriumokat és csereprogramokat szervez. A következő bizottságok működnek a Fórumon belül: Ökológiai és Biothechnológiai Bizottság, Igazságosság és Béke Bizottság, Teológiai Bizottság. A Fórum háromnyelvű bulletint bocsát ki.

Korunk feladatai és kihívásai többé nem oldhatók meg nemzeti vagy felekezeti szinten. A nők is szenvednek az Európát sújtó gondok következményeitől és nekik is részt kell venniük a megoldásban.

AFRIKA HIT ÉS IGAZSÁGOSSÁG HÁLÓZAT / EURÓPA (AFJN/E)

Ökumenikus Központ

174 rue Joseph II 1040 Brussels

Tel: 32-2-230-6105

Fax: 32-2-231-1413

AFJN/E ügyvezető titkár:

Fr. Frans Thoolen (SMA)

AFJN/E ügyvezető titkár:

Fr. Walter Eigal (SMB)

Az AFJN/E-t 1988-ban alapították és 1989 elején nyitotta meg irodáját Brüsszelben. A Hálózat egy nemzetközi szervezet, amely kb. 40 római katolikus missziós gyülekezetből áll, amelyek férfi és nő tagjai Afrikában és Európában dolgoznak, illetve szívükön viselik Afrika sorsát.

Az AFJN/E céljai a következők:

- információ gyűjtése és terjesztése afrikai igazságügyi kérdésekben és az Afrikát érintő európai politikával kapcsolatban
- tanácsadás a résztvevő szervezetek számára, hogy hogyan és mit cselekedjenek és támogassanak
- az Európai Közösségben az afrikai népeket érintő kérdésekben hozott döntések pozitív befolyásolása.

Az AFJN/E tagjain keresztül dolgozik. A széles néprétegekkel való kapcsolata alapvető számára. Több száz afrikai és európai összekötő látja el az AFJN/E titkárságát információval az afrikai átlagembert érintő kérdésekkel és politikával kapcsolatban. Ezt az információt az AFJN/E az Evangélium, az egyház szociális tanításának, és az afrikai szegényeket befolyásoló döntések, politikák és struktúrák fényében elemzi. Jelenleg a „nyugati fejlődési modell és az afrikai kisparasztok” kérdése áll érdeklődésük gyűjtőpontjában. Az AFJN/E szorosan együttműködik az EECOD-val, annak afrikai osztályaként működve erősíti az ökumenikus kezdeményezéseket a szervezetekre való nyomás gyakorlásban.

ÖKUMENIKUS TÁRSASÁG AZ EGYHÁZÉRT ÉS A TÁRSADALOMÉRT (AOES)

Ökumenikus Központ
174 rue Joseph II 1040 Brussels
Tel: 32-2-230-1732
Fax: 32-2-231-1413
Koordinátor: Julia Purser

Az AOES-t 1960-ban alapították protestáns, anglikán és ortodox európai köztisztviselők, akik fel akarták fedezni a keresztyén üzenet fontosságát az európai intézmények munkája számára. Valójában az ő elképzelésük alapján jött létre az EECCS és az EECOD.

Az AOES továbbra is kulcsszerepet játszik az Ökumenikus Központban. Ez az a szervezet, amelynek tagjai és támogatói az európai intézményeknél dolgoznak. Szoros együttműködésben az Európai Katolikus Központtal istentiszteleteket, bibliatanulmányokat, konferenciákat, vitákat és munkacsoportokat szerveznek, hogy ezzel is segítsék az EK munkatársait, hogy keresztyén távlatban tudjanak dolgozni és gondolkodni. A Társaság szorosan együttműködik testvérszervezeteivel, különösképpen az EECCS munkáját támogatják.

AZ EVT-VEL KAPCSOLATBAN ÁLLÓ EURÓPAI FEJLESZTÉSI SZERVEZETEK TÁRSASÁGA (APRODEV)

Ökumenikus Központ
174 rue Joseph II 1040 Brussels
Tel: 32-2-231-0102
Fax: 32-2-231-1413
Összekötő tisztviselő: Martin Bax
Összekötő tiszthelyettes: Jo Kirrane

Az APRODEV-et 1990-ben hozták létre tagjai.
Funkciói a következők:

- nyomás gyakorlása az európai intézményekre a fejlődő országok szegényeit érintő kérdésekben
- tagjai segítése, hogy hozzáférjenek az EK rendelkezésére álló segélyforrásokhoz
- tagjai tájékoztatása az európai szabályok változásairól az NGO európai tevékenységével kapcsolatban
- a tagjainak való segítségadás a hatékonyabb együtt munkálkodás eléréséhez

Teljes tagok:

Brot für die Welt and EZE, Németország
Brot für Alle, Svájc
Christian Aid, Nagy-Britannia
Cimade, Franciaország
Danchurchaid, Dánia

Diakonia and Lutherhjälpen, Svédország
Dutch Interchurch Aid and ICCO, Hollandia
Finnchurchaid, Finnország
Icelandic Church Aid, Izland
Norwegian Church Aid, Norvégia

Megfigyelők:
EVT (WCC)
Lutheran World Service

EURÓPAI BIZOTTSÁG AZ EURÓPAI VÁNDORLÓKÉRT (CCME)

Ökumenikus Központ
174 rue Joseph II 1040 Brussels
Tel: 32-2-230-2011
Fax: 32-2-231-1413
Főtitkár: Jan Niessen

A CCME, amelyet 1964-ben alapítottak, a protestáns, anglikán, ortodox egyházak, valamint európai egyházi hivatalok szervezete. A Bizottság vitákat kezdeményez az egyházban és a társadalomban a vándorlás európai mértékéről és az etnikai kisebbségek európai társadalmakban való részesedéséről. Képviselet az egyházak törődését az Európa Tanács (megfigyelőként) és az EK szervezeteiben. Információt gyűjt és terjeszt az európai társadalmak fejlődéséről és az európai politikai irányzatokról.

Társkiadója a „Migration News Sheet” havi folyóiratnak, mely franciaul, angolul és olaszul jelenik meg, és kiadója az Információs Újságnak (Briefing Papers). A CCME tevékenysége magába foglalja a hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelmet, de az emberi jogok törvénybeiktatását, a vándorló nők és az egészség, vallási és kulturális változatosság témáját is érinti működési körük.

A NÉMET PROTESTÁNS EGYHÁZ IRODÁJA (EKD)

Ökumenikus Központ
bd Charlemagne 28 1040 Brussels
Tel: 32-2-230-1639
Fax: 32-2-280-0108
Irodavezető: Hans-Joachim Kiderlen,
egyházi főtanácsos

Az EKD brüsszeli irodáját 1990-ben állították fel összeköttetésben az EECCS-el. Az iroda képviseli az EKD-t az Európai Közösséggel való kapcsolatában, aminek politikája növekvő hatást gyakorol a németországi egyházak tevékenységére.

Etnikai, politikai és szociális kérdésekben az EKD iroda összehangolja akcióit az EECCS-el.

Protestáns Napok

45 esztendő kényszerszünet után ez év október 22-31 között a protestáns gyülekezetek, intézmények és szervezetek országsszerte istentiszteletek, koncertek, kiállítások, színházi, történeti és tudományos előadások és más programok keretében rendezték meg a Protestáns Napok-at. A kezdeményező Ökumenikus Tanács, hangsúlyozva a gyülekezeti és intézményi autonómia fontosságát, a programokat nem szervezni, különösen nem irányítani, hanem sokkal inkább inspirálni, és lehetőségeihez mérten elősegíteni kívánja. A segítségnyújtás legkézzelfoghatóbb formája a szélesebb nyilvánosság biztosításában valósult meg.

Az eseményeket 3 csoportban vehetjük számba:

- Reményiségünk szerint országsszerte kerültek megrendezésre a Protestáns Napokhoz kapcsolódóan olyan események, amelyről konkrét információval nem rendelkezünk.
- Az alábbiakban közöljük azoknak a programoknak a sorát, amelyekben tanácsolással, publikálással, szervezéssel, vagy jelenléttel vett részt az Ökumenikus Tanács hivatala.

A PROTESTÁNS NAPOK PROGRAMJAI 1993. október 22-31.

Kamaleson lelkész csendes napok záró istentisztelete	Budapest, MOM Művelődési Központ	Okt. 22. du. 6 óra
Templomi hangverseny	Gyula, Református Templom	Okt. 23. du. 5 óra
Előadás: A Dunaalmási Református Egyház 400 éves története	Dunaalmás, Református Templom	Okt. 24. de.
Ünnepi istentisztelet brit vendégek szolgálatával	Nagykőrös, Református Templom	Okt. 24. de. 10 óra
Jubileumi istentisztelet	Békéscsaba, Evangélikus Nagytemplom	Okt. 24. de. 10 óra
Mozart: Requiem	Békéscsaba, Evangélikus Nagytemplom	Okt. 24. du. 1 óra
Regionális énekkarok találkozója	Acsa	Okt. 24. du.
Zenés áhitat	Hódmezővásárhely, Új Templom előtt	Okt. 24. du. 4 óra
Tiszaladányi Jeremiád című dokumentumjáték előadása	Dunavarsány, Petőfi Művelődési Ház	Okt. 24. du. 5 óra
Máté János orgonahangversenye	Budapest, Kálvin téri Református Templom	Okt. 24. du. 6 óra
Protestáns Színház évadnyitó előadása Thornton Wilder: Hajszál híján	Budapest, Duna Palota	Okt. 24. du. 7 óra
Kiállítás Mátyási Jánosról	Izsák, Református Gyülekezeti Terem	Okt. 24-31.
Ének- és bibliaismereti vetélkedő	Órbottyán, Református Egészségügyi Gyermekotthon	Okt. 24-31.
Reformációi istentiszteletek	Tata, Református Templom	Okt. 24-31. du. 6 óra
Előadás a protestantizmus mai üzenetéről és szerepéről	Szekszárd, Evangélikus Templom	Okt. 25-26. du. 5 óra
Reformációi istentiszteletek	Gödöllő, Református Templom	Okt. 25-30. du. 6 óra

Kiállítás a Lónyay utcai Református Gimnáziumról	Budapest, Ráday Kollégium	Okt. 25-31.
Zenés evangelizáció	Szeged, Honvéd téri Református Templom	Okt. 25-30. du. 6 óra
Előadássorozat	Bonyhád, Evangélikus Templom	Okt. 26-27.
Reformációi istentiszteletek	Újpest, Belsővárosi Református Templom	Okt. 25-30. du. 7 óra
Gyülekezettörténeti kiállítás	Sümege, Protestáns Templom	Okt. 27. du. 2 óra 30
Evangelizáció	Hódmezővásárhely, Újtemplom	Okt. 26-29. du. 5 óra
Gyülekezettörténeti kiállítás	Tapolca, Protestáns Templom	Okt. 27. du. 4 óra 30
Vetélkedő, hangverseny, pedagógiai konferencia	Mezőtúr, Református Gimnázium	Okt. 27-29. du.
Magyar Népfőiskolai Kollégium Fóruma	Budapest, Ráday Kollégium	Okt. 28. du. 4 óra
Orgona hangverseny	Miskolc, Evangélikus Templom	Okt. 28.
Rock oratórium-Jónás és Jézus	Bonyhád, Evangélikus Templom	Okt. 29.
Orgonaverseny-J.S. Bach és Buxtehude műveiből	Szekszárd, Evangélikus Templom	Okt. 28-30.
Theológiai Fórum a misszió és evangelizáció szerepéről	Deák téri Evangélikus Gimnázium	Okt. 29. de. 10 óra, du. 4 óra
Ifjúsági kulturális hitméllyítő programok	Kunszentmiklós, Baksay Sándor Gimnázium	Okt. 29. de. 10 óra-du. 3 óra
Egyházmegyei Ifjúsági Találkozó	Domony, Evangélikus Templom	Okt. 30.
Szeghalmi Bálint Alapítvány bemutatkozása	Keszthely, Református Templom	Okt. 30. de. 10 óra
Bíró Lajos orgonahangversenye	Pápa, Evangélikus Templom	Okt. 29. du. 5 óra
Ifjúsági kulturális hitméllyítő, ügyességi programok	Sárszentmihály, volt Református Iskola	Okt. 29-30. de. 10-du. 4 óra
Németh László: A két Bolyai - a Protestáns Színház előadása	Debreceni Csokonai Színház	Okt. 29-30. du. 7 óra
„Az evangélikus identitás jelenleg” konferencia	Monor, Evangélikus Templom	Okt. 30. du. 2 óra
Holland-Magyar presbiteri találkozó	Gyula, Református Gyülekezeti Ház	Okt. 30. de. 10 óra
Magyar Evangélikus Ifjúsági Szövetség-Református F fiatalok Szövetsége ünnepi közgyűlése	Budapest, Szabadság téri Református Templom	Okt. 30. de. 10 óra
A Magyar Ökumenikus Szeretetszolgálat menekülttáborának megnyitója	Dunavarsány, Erőspuszta	Okt. 30. de. 11 óra
Protestáns Nagygyűlés	Budapest, Nemzeti Sportcsarnok	Okt. 30. du. 3-5 óra
A reformáció énekei-fúvósötös	Soltvadkert, Evangélikus Templom	Okt. 31. de. 10 óra
Rock oratórium-Jónás és Jézus	Szekszárd, Evangélikus Templom	Okt. 31. du. 2 óra
Országos Reformációi Emlékünnepély	Debrecen, Nagytemplom	Okt. 31. du. 5 óra
Előadás a missziói és diakóniai munkákról	Budapest-Kelenföldi Református Templom	Okt. 31. du. 5 óra
Evangélikus-Református zenés istentisztelet	Kiskőrös, Evangélikus Templom	Okt. 31.
Orgonahangverseny	Kecskemét, Evangélikus Templom	Okt. 31.
Zenés reformáció est	Harta, Evangélikus Templom	Okt. 31.

A fentiekből kiemelkedik a Protestáns Nagygyűlés és a Reformációi Emlékünnepély, melyet országos programként szerveztünk.

A) *A Protestáns Nagygyűlés fő témája „Higgy tettel, tégy hittel” volt, s az alábbiak szerint zajlott:*

Megnyitó

Harmati Béla püspök

Igehirdetés

Hecker Frigyes szuperintendens

Köszöntő

Konrad Raiser az Egyházak Világtanácsának főtitkára

A főtéma előadói

Jeszenszky Géza miniszter,

Czine Mihály irodalomtörténész

Szokolay Sándor zeneszerző

Zárszó

Hegedűs Loránt püspök

A nagygyűlést vezeti

Bóna Zoltán főtitkár

A nagygyűlés ünnepélyességéhez

a **Hermóns** együttes egyházi könnyűzenével, a **Budapesti Összevont Protestáns Énekkar** kórusművekkel járul hozzá

B) *Debrecen szabad királyi várossá nyilvánításának 300 éves évfordulója megünnepléséhez csatlakozva az Országos Reformációi ünnepélyt Debrecenben tartottuk, az alábbi istentiszteleti renddel:*

REFORMÁCIÓI EMLÉKÜNNEPÉLY

a debreceni Református Nagytemplomban
1993. október 31. délután 5 óra

AZ ÖKUMENIKUS ISTENTISZTELET LITURGIÁJA

1. A Baptista Gyülekezet Kórusának éneke
2. Köszöntés és jubileumi megemlékezés – Dr Kocsis Elemér püspök
3. Gyülekezeti ének: 90,1
4. Előfohász – Dr. Bóna Zoltán, az Ökumenikus Tanács főtitkára
5. Lekció – Dr. Bóna Zoltán
6. Előima – Vad Zsigmond lelkipásztor
7. A Református Kollégium Kántusának éneke
8. Apostoli Hitvallás – Szabó Gyula ny. esperes
9. Gyülekezeti ének: 370,1
10. Igehirdetés – Dr. Harmati Béla püspök, az Ökumenikus Tanács elnöke
11. Gyülekezeti ének: 392,1-2
12. Előadás – Dr. Konrad Raiser, Egyházak Világtanácsa főtitkára
13. Az Egyesített Protestáns Énekkar éneke
14. Záróima – Dr. Hecker Frigyes szuperintendens
15. Úri ima – Dr. Hecker Frigyes
16. Himnusz
17. Gyülekezeti ének: 390,1-2
18. Áldás – Dr. Kocsis Elemér püspök

A Protestáns Napok újraindításával a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa azt a hagyományt kívánja feleleveníteni, mely a magyar protestantizmus évszázados, nemzet- kultúra- és társadalomformáló szolgálatát erősítette és segítette.

*Bóna Zoltán
főtitkár*

INHALT DER NUMMER 1993/6

REDE UNS AN, HERR!

Mihály Márkus: Was soll in uns sein – und wo sollen wir denn sein?

LEHRE UNS, HERR!

Gotthold Müller: Das Leid und dessen Bewältigen – Gábor Veress: Die Dynamik der Predigt als Geschenk des Heiligen Geistes – János Bütösi: Die Koinonia als die menschliche Voraussetzung der Evangelisation – János Bolyki: Die ethnischen, sozialen und kulturellen Beziehungen der alternativen Religiosität im ersten Jahrhundert der Christenheit – Péter Balla: In welchem Mass ist das Gesetz nach Ef 2,15 ungültig? – Árpád Tutsek: Das Sakrament der Reue und der Versöhnung in der Armenischen Apostolischen Kirche in Armenien – Árpád Tutsek: Die Auslegung des Gebets des Herrn nach zwei armenischen Kirchenväter – Barna Horváth: Die aktive Participation als die gemeinsame Interessiertheit der Kirche und der Gesellschaft – Ambrus Molnár: Volkhafte Gesichte aus dem 18. Jahrhundert in einem handschriftlichen Buch

EINNERT EUCH!

Béla Takács: Pál Szabó und die reformierten Pfarrer – István Ágoston: Die erste ungarische Verfasserin der gedruckten Bücher – Atila Kocsis: Nagyenyed: Sie haben gelehrt – erzogen – Deklaration zur 50. Jahresfeier der Erscheinung der ungarischen Organisation der Ökumenischen Bewegung

AUSSCHAU

László Végh: Das Treffen der Naturwissenschaftler und der Theologe in Debrecen

WELTCHRISTENTUM

Weltkonferenz der christlichen Laienzentralen und Bewegungen, Montreat, September 1993 – Fritz Anhelm: Eröffnungsrede – Konrad Raiser: Auf dem Weg zu einer Neubestimmung des Profils der Laien in der ökumenischen Bewegung – Brief an das ganze Volk Gottes – KEK Nachrichten – Ökumenisches Zentrum in Brussel – Wohin Europa? – Ökumenische Institute in Brussel (Information)

NACHRICHTEN

Programme der Protestantischen Tage am Ende Oktober

A MAGYARORSZÁGI BAPTISTA EGYHÁZ KIADVÁNYAI

Baptista Kiskönyvtár

- Baptista Hitvallás* – Békehírnök Kiadó, Bp. 1989. 88 oldal, 53 Ft.
Dr. Somogyi Imre: *Kié a hatalom a gyülekezetben?* – Békehírnök Kiadó, Bp. 1989. 16 oldal, 24 Ft.
Győri Kornél: *A reformáció harmadik ága (Kik a baptisták?) – A hitvallás és a baptisták* – Békehírnök Kiadó, Bp. 1990. 34 oldal, 47 Ft.
Győri Kornél: *„Vizsgáljuk meg útjainkat!”* (A magyarországi baptisták történelmének utolsó négy évtizede) – A szerző kiadása, Bp. 1989. 32 oldal, 32 Ft.

Évenként megjelenő kiadványok

- Áhítat 1993* – Reggeli és esti bibliai elmélkedések az év minden napjára. – Baptista Kiadó, Bp. 1992. 384 oldal, 170 Ft.
Múlt, Jelen, Jövő – Baptista naptár, 1993. – Baptista Kiadó, Bp. 1992. 132 oldal, 128 Ft.

Emlékkönyvek baptista történelmünkről

- Emléklapok a Magyarországi Baptista Egyház 125 éves jubileumáról* – Bp. 1972. 82 oldal, 27 Ft.
Emléklapok 4. (Egyháztörténeti és hitépítő írások) – Bp. 1988. 96 oldal, 32 Ft.
Emlékkönyv a Baptista Teológiai Szeminárium alapításának 75. évfordulójára – Bp. 1981. 224 oldal, 32 Ft.
Szebeni Olivér: *Anabaptisták* – Bp. 1983. 180 oldal, 75 Ft.
Csontokba zárt tűz. Dr. Somogyi Imre (Emericus) élete és munkája. Szerk.: Dr. Somogyi Barnabás – Bp. 1983. 275 oldal, 53 Ft.
A bővelkedő kegyelem tanúja. Baranyai Mihály élete és munkássága. – Bp. 1988. 125 oldal, 32 Ft.

Segédkönyvek

- Imádkozzunk!* (Áhítatvezetők segédkönyve) – Szerkesztette: Balog Miklós – Bp. 1980. 430 oldal, 150 Ft.
W. L. Hendricks: *Teológia gyermekeknek* (Kézikönyv vasárnapiiskolai- és hittantanítóknak.) Fordította: Dr. Gerzsényi László – Bp. 1990. 477 oldal, 191 Ft.
Győri Kornél: *Gyülekezeti élet I. kötet* – Bp. 1980. 116 oldal, 64 Ft.
ifj. Almási Mihály: *„...és továbbment az ő útján örömmel”* (A bemeletésről) – Bp. 1976. 62 Ft.
Hetényi Attila: *Evangélium-hirdetés a mának* – Bp. 1980. 22 oldal, 32 Ft.
Dr. Nagy József: *Az üdvösség útja* – Bp. 1980. 410 oldal, 156 Ft.

Egyházunk volt előljáróinak írásai

- Laczkovszki János: *A szolgáló szeretet útján* – Bp. 1984. 291 oldal, 32 Ft.
Nagy József: *„Írtam néktek...”* Cikk, igehirdetések, tanulmányok – Bp. 1975. 364 oldal, 104 Ft.
Udvarnoki Béla: *Új élet Krisztusban* (Az 1Kor, az Ef és a Fil levelek magyarázata) – Békehírnök Kiadó, Bp. 1991. 247 oldal, 150 Ft.

Spurgeon-könyvek

- E. W. Hayden: *A prédikátorok fejedelme* (Spurgeon önmagáról beszél) – Bp. 1984. 106 Ft.
C. H. Spurgeon: *A kapu előtt* (Barátságos beszélgetés keresőkkel) – Baptista Kiadó, Bp. 1991. 53 Ft.
C. H. Spurgeon: *Engem keressetek!* (Tizenkét igehirdetés keresőknek) – Bp. 1992. 120 Ft.

Billy Graham könyvei

- Békesség Istennel* – Bp. 1985. 222 oldal, füzve 50 Ft, kötve 80 Ft.
A Szentlélek – Bp. 1985. 226 oldal, füzve 50 Ft, kötve 80 Ft.
Közelgő lódobogás (Az Apokalipszis négy lovasa) – Bp. 1989. 334 oldal, 128 Ft.

Versek, elbeszélések, biznyságtételek

- Lukátsi Vilma: *Egy csipet só* (*Összegyűjtött versek*) – Békehírnök Kiadó, Bp. 1990. 106 Ft.
Lukátsi Vilma: *Immánuel – Vélünk az Isten!* (Ádventi és karácsonyi versek, csoportjelenetek és elbeszélések) – Békehírnök Kiadó, Bp. 1989. 42 oldal, 38 Ft.
Lukátsi Vilma: *A piros szíves ház* (Gyermekregény) – Bp. évszám nélkül, 152 oldal, 75 Ft.
Venyericsán László: *Legyőzött honfoglalók* (Versek) – Bp. 1990. 203 oldal, 106 Ft.
Gerzsényi Sándor: *Eldőlt a szívemben...* (Megtérési történetek) – Bp. 1990. 200 oldal, 101 Ft.

Ének-zene

- Evangéliumi vegyeskarok* – Bp. 1976. 170 Ft.
Énekeljünk az Úrnak! – Bp. 1986. 170 Ft.
Evangéliumi karénekek (Megjelent az I. MABAVIT alkalmából) – Bp. 1992. 248 oldal, 318 Ft.
Jézus az ÚR! I. – Jesus is Lord! (40 új ének) – Bp. évszám nélkül, 96 oldal, 106 Ft.
A hit hangjai II. (Gyermek-bibliaköri énekek) – Bp. 1987. 142 oldal, 65 Ft.
Bibliaköri énekek kísérete – Bp. 1982. 192 Ft.
Beharka Pál: *Gyülekezeti harmónium- (orgona-) játék* – Bp. 1983. 240 oldal, 318 Ft.
Beharka Pál: *Gyülekezeti orgonajáték II.* – Bp. 1980. 272 oldal, 318 Ft.

Hanglemezek:

- „Zengd Jézus nevét!” – 188 Ft.
„Jertek és lássátok Isten tetteit!” (EBSZ-kongresszus) – 188 Ft.
Bibliai és művelődéstörténeti játék – 150 Ft.
A VÁLASZ – Kereszt-alakú hívogató prospektus – Bp. 1992. 10 Ft.

Új könyv:

- John F. MacArthur, Jr.: *Karizmatikus káosz* – Bp. 1993. 310 oldal, 290 Ft.